

วินยตถสารสนธิปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปจโม ภาโค):

การแปลและการศึกษาวิเคราะห์

THE VINAYATTHASĀRASANDĪPANĪNĀMA VINAYAVINICCHAYAṬĪKĀ
(PAṬHAMO BHĀGO): TRANSLATION AND ANALYTICAL STUDY

พระมหาพรหมปัญญา พรหมพลโย (เจริญรัมย์)

ดุขฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจฉยฎีกา (ปฐโม ภาค):
การแปลและการศึกษาวิเคราะห์

พระมหาพรหมปัญญา พรหมปญฺโญ (เจริญรัมย์)

ดุขฎินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Vinayatthasārasandīpanīnāma Vinayavinicchayaṭīkā
(Paṭhamo Bhāgo): Translation and Analytical Study

Phramaha Prompanya Brahmapañño

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุษฎีนิพนธ์เรื่อง
“วินยตถสารสนธิปณี นาม วินยวินิจฉยฎีกา (ปจโม ภาโค): การแปลและการศึกษาวิเคราะห์” นี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์ ประธานกรรมการ

(พระเมธาวิสัยรส, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ, ดร.)

..... กรรมการ

(พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์)

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ, ดร. ประธานกรรมการ

พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร. กรรมการ

ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....

(พระมหาพรหมปัญญา พรหมปัญโญ)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุษฎีนิพนธ์เรื่อง
“วินยตถสารสนธิ์ปนี นาม วินยวินิจฉยฎีกา (ปจโม ภาโค): การแปลและการศึกษาวิเคราะห์”นี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์

(พระเมธาวิจารย์, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

(พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ, ดร.)

กรรมการ

(พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ)

กรรมการ

(ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์

พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ, ดร.

ประธานกรรมการ

พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร.

กรรมการ

ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาพรหมปัญญา พรหมปัญโญ)

ชื่อคุณิพนธ์	: วินยตถสารสนธิปนี นาม วินยวินิจฉยฎีกา (ปฐโม ภาโค) : การแปลและการศึกษาวิเคราะห์
ผู้วิจัย	: พระมหาพรหมปัญญา พรหมปญโญ
ปริญญา	: พุทธศาสตรคุณิบัณฑิต (พระพุทศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์	: พระมหาพุทธนา นรเชฏโฐ, ดร. ป.ธ.๙, ศษ.บ. (ประณศึกษา) ศศ.ม. (พัฒนาชนบทศึกษา), พธ.ด. (พระพุทศาสนา) : พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร. ป.ธ.๙, M.A. (Pali & Sanskrit) Ph.D. (Pali & Sanskrit) : ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ. ๙, พธ.บ., อ.ม. (ภาษาบาลี-สันสกฤต), Ph.D. (พุทปรัชญา)
วันเสร็จการศึกษา	: ๓๐ มกราคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

คุณิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาคัมภีร์วินยตถสารสนธิปนี นาม วินยวินิจฉยฎีกา (ปฐโม ภาโค) (๒) เพื่อแปลคัมภีร์วินยตถสารสนธิปนี นาม วินยวินิจฉยฎีกา (ปฐโม ภาโค) จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย (๓) เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์วินยตถสารสนธิปนี นาม วินยวินิจฉยฎีกา (ปฐโม ภาโค) โดยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพและดำเนินการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนวิจัยคือ การแปลเนื้อหาภาษาบาลีเป็นภาษาไทย การศึกษาเนื้อหาคัมภีร์ วิเคราะห์ด้านคุณค่าและความสัมพันธ์เชิงคัมภีร์ และสังเคราะห์เนื้อหาคัมภีร์วินยตถสารสนธิปนี นาม วินยวินิจฉยฎีกา (ปฐโม ภาโค)

ผลการวิจัยพบว่า

(๑) จากการศึกษาคัมภีร์ ทำให้ทราบว่า คัมภีร์ “วินยวินิจฉย-อุตฺตรวินิจฉย” ฉบับบาลีเรียบเรียงแบบร้อยกรอง (รูปคาถา) เป็นต้นแบบโครงเรื่องหลัก ที่ผู้แต่งคัมภีร์ “วินยตถสารสนธิปนี นามวินยวินิจฉยฎีกา” ได้นำใจความในรูปคาถา มาเรียบเรียงอธิบายเนื้อหาแบบร้อยแก้ว เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจข้อวินิจฉยด้านพระวินัยในแง่มุมต่างๆ ได้ง่ายขึ้น และมีลักษณะความสัมพันธ์เชื่อมโยงเนื้อหาเชิงคัมภีร์ตลอดสายย้อนจากปลายไปหาต้น คือ จากฎีกาพระวินัย จนถึงพระวินัยปิฎก นอกจากนี้ยังประกอบด้วยพระสูตรต้นตปิฎก และมติของอาจารย์ต่างๆ ด้วย

(๒) ได้ผลการแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทยคัมภีร์วินยตถสารสนธิปนี นาม วินยวินิจฉยฎีกา (ปฐโม ภาโค) ในส่วนคัมภีร์วินยวินิจฉย เฉพาะเนื้อหาปาราชิก จนถึงปาจิตติย สรุได้โครงสร้างของเนื้อหา ๗ ตอน คือ ๑) คันถารัมภกถา ปรรณเกี่ยวกับการรณวินยวินิจฉยฎีกา ๒) คันถารัมภกถา วัฒนนา อธิบายคำปรรณของวินยวินิจฉย ๓) ปาราชิกกถา อธิบายปาราชิกของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ๔) สังฆาติเสกถา อธิบายสังฆาติเสกของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ๕) อนียตถกถา อธิบายอนียตของฝ่ายภิกษุสงฆ์

๖) นิสสัคคิกถา อธิบายนิสสัคคีย์ของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ๗) ปาจิตติยถา อธิบายปาจิตติย์ของฝ่ายภิกษุสงฆ์

(๓) การวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์ ทำให้ได้คุณค่าเชิงคัมภีร์ ประกอบด้วย ด้านภาษาและการใช้โวหารณ์ โดยมีลักษณะการใช้ภาษาบาลีในการรจนาหรือเรียบเรียงคัมภีร์ ด้วยหลักภาษาและหลักโวหารณ์ที่โดดเด่น ได้แก่ วิธีการใช้นามศัพท์ กริยาศัพท์ อพยยศัพท์ สุภาชิต สำนวนโวหาร วิเคราะห์ศัพท์ ข้ออุปมาเปรียบเทียบ และการใช้ฉันทลักษณ์

(๔) การสังเคราะห์เนื้อหาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ทำให้ทราบว่า แนวทางการสังเคราะห์ ได้แก่ ๑) การยกย่องแนวคิด ๒) การจัดหมวดหมู่ และแยกประเภท ๓) นำแนวคิดที่จากการสังเคราะห์เป็นแนวคิดหรือองค์ความรู้ใหม่ ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ ๔) ข้อสรุป แปลความหมาย และนำเสนอผลการสังเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ ได้องค์ความรู้ด้านวินัยของพระสงฆ์ คือ

(๑) ความรู้เกี่ยวกับการมีเพศสัมพันธ์หรือเสพเมถุนธรรม เกี่ยวข้องกับการมีเพศสัมพันธ์กับสตรี บุรุษ บัณเฑาะก์หรือแม่แต่สัตว์เดรัจฉานหรือศพนมนุษย์ ผ่านทางทวาร ๓ (สตรี) หรือ ๒ (เช่น บุรุษ) การใช้ปลอกสวมและเครื่องลาดอื่น ๆ ด้วย รวมทั้งตุ๊กตาสตรี เป็นต้น

(๒) ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการลักขโมย ฉ้อโกงและทำทุจริตต่างๆ เกี่ยวข้องกับวิธีการทำทุจริตด้วยการลักขโมยในรูปแบบต่าง ๆ ตามลักษณะของการลักขโมยมี ๕ ประการ เช่น การลักเอาด้วยมือตนเอง เป็นต้น ตามลักษณะอาการของการลักขโมย ๕ เช่น ออกสั้งให้ลักขโมย เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้ทำหน้าที่วินิจฉัยพระวินัย ต้องพิจารณาองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ วัตถุ กาล (เวลา) ราคา เทส (โอกาส) และการใช้สอย (โอกาส)

(๓) ความรู้เรื่องการข่มามุขย์ โดยถือว่าชีวิตมนุษย์เริ่มต้นจากถือปฏิสนธิแห่งรูปและนาม

(๔) ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอวดคุณธรรมชั้นพิเศษ เช่น ฌาน วิโมกข์ สมาธิ เป็นต้น

(๕) องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องสังฆาติเสส มี ๔ หมวดสำคัญคือ เรื่องทางเพศ เรื่องลามกอนาจารและประพฤติชั่วร้าย เรื่องการสร้างกุฎิที่ไม่ได้รับอนุญาตและเกินมาตรฐาน และเรื่องการใส่ร้ายภิกษุอื่นโดยไม่มีมูลความจริงและเรื่องการยุยงให้สงฆ์แตกแยกกัน

(๖) องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนิสสัคคีย์ปาจิตติย์ มี ๒๙ เรื่องสำคัญ เช่น เรื่องจีวรห้อยอย่าง เรื่องเก็บจีวรสับห้อยอย่าง เป็นต้น

(๗) องค์ความรู้เกี่ยวกับปาจิตติย์ สรุปได้ ๑๖ หมวดเรื่องสำคัญ ได้แก่ ๑) การทำร้ายร่างกาย ๒) เขตราชฐาน ๓) การเดินทางและการพักผ่อน ๔) การแสดงธรรม ๕) การฉันอาหาร ๖) บริหารและเครื่องใช้ ๗) การนอนและที่อยู่อาศัย ๘) การนั่ง ๙) การพูดและการสนทนา ๑๐) การอาบน้ำ (สรงน้ำ) ๑๑) กุฎิและวิหาร ๑๒) จีวรและผ้าต่างๆ ๑๓) ต้นไม้ พื้นดินและสิ่งแวดล้อม ๑๔) สัตว์และสิ่งมีชีวิตต่างๆ ๑๕) สุรา ๑๖) ข้อห้ามและข้อปฏิบัติอื่นๆ

การนำไปใช้ประโยชน์ สามารถนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และการใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา ในแง่การปฏิบัติที่ถูกต้องตามพระวินัย

Dissertation Title : The Vinayatthasārasandīpanīnāma
Vinayavinicchayaṭīkā (Paṭhamo Bhāgo):
Translation and Analytical Study

Researcher : Phramaha Prompanya Brahmapañño

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phramaha Yutthana Narajettho, Dr., Pali IX,
B.Ed. (Early Childhood Education), M.A.
(Rural Development Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Phra Rajapariyattimuni, Asst. Prof.Dr., Pali IX,
M.A. (Pali & Sanskrit), Ph.D. (Pali & Sanskrit)

: Asst.Prof.Lt. Dr. Banjob Bunnaruji, Pali IX,
M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Philosophy)

Date of Graduation : January 30, 2018

Abstract

This dissertation is findings of translation and analytical study of the Vinayatthasārasandīpanīnāma Vinayavinicchayaṭīkā, (Paṭhamo Bhāgo) which has three objectives: (1) to study the Vinayatthasārasandīpanīnāma Vinayavinicchayaṭīkā, (Paṭhamo Bhāgo) scripture, (2) to translate the Vinayatthasārasandīpanīnāma Vinayavinicchayaṭīkā, Paṭhamo Bhāgo scripture and (3) to analyze the Vinayatthasārasandīpanīnāma Vinayavinicchayaṭīkā, Paṭhamo Bhāgo. The research was qualitative based and conducted documentary research. The research was conducted according to the steps by translating the Pali contents into Thai, by studying the contents of the scripture, by value analysis and scriptural relationship and synthesizing the content of Vinayatthasārasandīpanīnāma Vinayavinicchayaṭīkā (Paṭhamo Bhāgo) as well.

The research found that.

(1) From studying the scripture found out that “Vinayavinichaya-Uttaravinicchaya” scripture of Pali version composed as poetry (Gatha) was regarded

as prototypes of the main plot of Vinayatthasārasandipaniṇāma Vinayavinicchayaṭīkā. The author expounded on the texts written in prose instead of poetry in order to give learners easier understanding inferences in Vinaya in various aspects. Moreover, characteristic of the sub-commentary (ṭīkā) was that all the scriptural contents had link relationship in sequence: from Vinayavinicchayaṭīkā to Vinayapiṭaka. Besides this it also contains Suttantapiṭaka and resolutions of different teachers.

(2) Pali to Thai translation work of the contents in Vinayavinicchaya scripture especially Pārājika to pacittiya can be concluded into 7 parts:

- 1) Gandharumbha-katha mentioned about composing the Vinayavinicchayaṭīkā
- 2) Gandharumbhakatha vaṇṇana explains the foreword of Vinayavinicchaya
- 3) Pārājikakathā explains the four Pārājikas of the Bhikkhu sangha
- 4) Saṅghādisesakatha explains the thirteen Saṅghādisesa rules of bhikkhu sangha
- 5) Aniyatakatha explains the two Aniyata (indefinite rules) of bhikkhu sangha
- 6) Nissaggiyakatha explains the thirty Nissaggiya rules (confession with forfeiture) of the bhikkhu sangha
- 7) Pacittiyakatha explains the ninety two pacittiya (rules entailing confession) of bhikkhu sangha.

(3) Analysis the value of scripture, scriptural values was comprised of language and grammar usage.. the characteristic of scripture was that author composed in Pali with use of outstanding language and grammatical knowledge such as methods of using vocabulary, verbs, indeclinable, proverbs, locution, metaphorical comparison and prosody usage.

(4) Synthesizing contents of buddhist scripture found that the synthesis approach was composed of 1) draft concept 2) classification and sorting. In addition, the synthesis approaches can create use of new body of knowledge which can be useful 3) conclusion, translation and synthetic findings were as the objectives of the study. As a whole was to gain the knowledge on the Vinaya of the Sangha 1) knowledge about having sexual intercourse, about having sexual relation with women, men, bisexual or even animals and a dead human body through the 3 doors of (women) or 2 doors (such as men) by wearing case or something covering along with dolls as well. 2) knowledge about stealing, fraudulent and corruption which is related

about committing theft in different ways. According to nature of theft has 5 types such as self-stealing etc. whereas, symptoms according to the 5 types of nature such as ordering to steal etc. However, the one who does the Vinayavinicchaya must consider the 5 components: object, time, price, place and property. 3) knowledge about killing human being, by considering that life of a human begins from birth of form (Rupa) and name (Nāma). 4) knowledge about claiming super human state such as Jhanas, Vimokha, Samadhi etc.

(5) Knowledge about Saṅghādisesa rules has 4 important categories; about sexuality, about obscene and behaving badly, about building dwellings without permission and over standard, about accusing other monks without having any cause and provoking sangha to split up.

(6) Knowledge about Nissaggiya has twenty nine important issues which are about six kinds of robes, fifteen types of keeping robes etc.

(7) Knowledge about Pacittiya can be concluded in sixteen important categories which are 1) physical assault 2) royal court 3) travelling and staying 4) preaching 5) eating 6) eight requisites and equipments 7) sleeping and residence 8) sitting 9) speaking and conversation 10) bathing 11) dwellings and vihara 12) robes and other clothes 13) trees, grounds and different environment 14) animals and other living beings 15) alcohol 16) prohibition and other regulations.

Whereas, taking advantages can lead to research results to be used in academic benefit such as giving lecture or teaching Buddhist scriptures and utilizing the knowledge in Buddhism in terms of right practice according to Vinaya.

กิตติกรรมประกาศ

ดุขุณินพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความสะดวกตาอนุเคราะห์สนับสนุนจากเหล่าคณาจารย์หลายท่านที่คอยให้คำปรึกษาและคำแนะนำที่ดีอยู่เสมอ โดยคณะกรรมการควบคุม ๑) พระมหาอุทธาน นรเชฏโฐ, ป.ธ.๙ ดร. (ประธานกรรมการ) ๒) พระราชปริยัติมุนี, ป.ธ.๙ ผศ. ดร. (กรรมการ) ๓) ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ป.ธ.๙ (กรรมการ) ผู้เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร ดร. คณบดี พระมหาจิรวัฒน์ กนตวณโณ ดร.ป.ธ.๙ รศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส ป.ธ.๙ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม บ.ศ.๙ นายสมควร ถ้วนอก ที่กรุณาถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เริ่มตั้งแต่การกำหนดหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ และช่วยให้คำแนะนำตรวจสอบแก้ไขด้วยดีมาโดยตลอด พร้อมทั้งเจ้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่คอยอำนวยความสะดวกที่ติดต่อมา ได้รับความเมตตาจากมูลนิธิสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส (พระองค์เจ้าवासกรี) สนับสนุนทุนการศึกษา สมเด็จพระมหาธีราจารย์ (นิยม จานิสโร ป.ธ.๙) พระอุปัชฌาย์ พระธรรมโมลี ป.ธ.๙ ดร. ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๑ พระเทพวิมลมุนี เจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม พระเทพสุธี (สายชล ป.ธ.๙) เจ้าคณะภาค ๑ พระศรีวิสุทธิคุณ ป.ธ.๙ ผศ.ดร. เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ พระศรีวัชรมุนี ป.ธ.๙ พระศรีภักทิยบดี ป.ธ.๙ พระเมธีวราญาณ (สายเพชร ป.ธ.๙ ดร.) พระมหาอุดร สุทธิธำมโน ป.ธ.๙ ดร. พระมหาประทีป อภิวิฑฒโน ป.ธ.๙ ดร. พระมหาโอภาส จานธโม ป.ธ.๙ พระมหาธนิต ขนติโก ป.ธ.๙ พระมหาคำสิงห์ สีหนนโท ดร.ธานี สุวรรณประทีป ป.ธ.๙ ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง ป.ธ.๙ นายอุบลรัตน์ ชมภู ป.ธ.๙ คุณหญิงสุตารัตน์ เกยุราพันธ์ นางอลิศา ริมดุสิต ดร.แม่ชีณัฐหทัย ฉัตรทินวัฒน์ บ.ศ.๙ ดร.รัตนา ปานเรือนแสน ดร.รจิต สิทธิศาสตร์สกุล คุณสุทธิชน เมฆสกุล คุณชนาภัทร์ วงศ์โรจนภรณ์ ดร.อรวรรณ ศิลปะกิจ ดร.เสาวภา ชูดิธีระวิทย์ น.ส.อโนมา หอวิเชียร เพื่อนร่วมรุ่น ๑๒ ทุกท่าน คุณแม่ทองหยุด สุขน้อย คุณแม่ลิ้นจี่ สังข์ปาน คุณสุพรรณิ ศรีอินทรวาณิช วัดไทรงาม (ไพรงาม) และชาวบ้านยางบ่ออ-บ้านยางบ่อเทศ

ด้วยอานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย ขอบใจอภิบาลรักษาบิดา มารดา ครูอุปัชฌาย์ อาจารย์และผู้มีอุปการคุณทุกท่าน จงประสบแต่ความร่มเย็นเป็นสุข ความเจริญรุ่งเรืองในธรรมยิ่งขึ้น และมีสุขภาพพลานามัยอุดมสมบูรณ์แข็งแรง ปราศจากทุกข์โศกโรคภัยอันตรายทั้งปวง ตลอดกาลนานเทอญ

พระมหาพรหมปัญญา พรหมปณฺโณ (เจริญรัมย์)

วันที่ ๓๐ เดือน มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฅ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๙
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๐
๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ ศึกษาคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)	๑๑
๒.๑ ความเป็นมาของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)	๑๑
๒.๒ โครงสร้างในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)	๑๕
๒.๓ บทสรุป	๓๕
บทที่ ๓ แปลคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)	๓๖
๓.๑ มาติกา	๓๖
๓.๒ คันถารัมภกถาวัณณนา	๓๘
๓.๓ ปาราชิกกถา	๕๐

๓.๔ สังฆาติเสสกาบรรณนา	๑๒๕
๓.๕ อนียตกาบรรณนา	๑๗๗
๓.๖ นิสสัคคียกาบรรณนา	๑๘๑
๓.๗ ปาจิตติยกาบรรณนา	๒๓๕
๓.๘ บทสรุป	๓๔๐
บทที่ ๔ วิเคราะห์เนื้อหาภาษาและความสัมพันธ์ของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)	๓๔๑
๔.๑ วิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)	๓๔๑
๔.๒ วิเคราะห์ศัพท์ในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา	๓๕๗
๔.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกากับ คัมภีร์อื่นๆ	๓๘๑
๔.๔ วิเคราะห์ด้านหลักสังคัมและหลักธรรม	๔๑๐
๔.๕ บทสรุป	๔๑๖
บทที่ ๕ สรุปผลของการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๔๑๗
๕.๑ สรุปผลของการวิจัย	๔๑๗
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๔๒๒
บรรณานุกรม	๔๒๓
ประวัติผู้วิจัย	๔๒๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑) ภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในดัชนีพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์ วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้ข้อมูลอ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	=	วินยปิฎก มหาวิภังค	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	=	วินยปิฎก มหาอคค	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ.	(บาลี)	=	วินยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาบาลี)
วิ.จุ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(บาลี)	=	วินยปิฎก ปริวารวรรค	(ภาษาบาลี)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาอคค	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरิปณณาสก	(ภาษาบาลี)

ม.อุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก	(ภาษาไทย)
สํ.ส.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถาคค	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.นิ.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานาคค	(ภาษาบาลี)
สํ.นิ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ข.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขนธวรรคค	(ภาษาบาลี)
สํ.ข.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.สพ.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนาคค	(ภาษาบาลี)
สํ.สพ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิกาย เอกกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคัตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ทุกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคัตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ติกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคัตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิกาย จตุกกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคัตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ปญจกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคัตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิกาย สตตกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.สตตก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคัตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิกาย อฏฐกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคัตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ทสกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก อังคัตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ข.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปท	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(บาลี)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)

ขุ.อิติ.	(บาลี)	=	สูตรตนตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตก	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตก	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(บาลี)	=	สูตรตนตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิปาต	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิปาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(บาลี)	=	สูตรตนตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(บาลี)	=	สูตรตนตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(บาลี)	=	สูตรตนตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(บาลี)	=	สูตรตนตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิทเทศ	(ภาษาบาลี)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(บาลี)	=	สูตรตนตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามคค	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สั.	(บาลี)	=	อภิธมมปิฎก ธมมสังคณี	(ภาษาบาลี)
อภิ.สั.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ธัมมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(บาลี)	=	อภิธมมปิฎก วิภังค	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(บาลี)	=	อภิธมมปิฎก ปุคคลปัลลยัตติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ปุ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก บุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

ปกรณวิเสส

วิสุทฺธิ.	(บาลี)	=	วิสุทฺธิมคคปกรณ	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.	(ไทย)	=	วิสุทฺธิมรรคปกรณ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.อ.	(บาลี)	=	วินยปิฎก สมณฑปาสาทิกาอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.อ.	(ไทย)	=	วินยปิฎก สมันตปาสาทิกาอรรถกถา	(ภาษาไทย)

วิ.ฎีกา	(บาลี)	=	วินยวินิจฉยฎีกา	(ภาษาบาลี)
วินิจฉย.	(บาลี)	=	วินยวินิจฉยปาติ	(ภาษาบาลี)
อุตฺตรวิ.	(บาลี)	=	อุตฺตรวินิจฉยปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุทฺท.ฎีกา	(บาลี)	=	ขุทฺทสิกฺขาปุราณฎีกา	(ภาษาบาลี)
ขุทฺท.ฎีกา (อภินว)	(บาลี)	=	ขุทฺทสิกฺขาอภินวฎีกา	(ภาษาบาลี)
มูล.ฎีกา	(บาลี)	=	มูลสิกฺขาฎีกา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสูตร

ที.สี.ฎีกา.	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลีนตถปฺปกาสนี ลีลขณชวคฺคฎีกา	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.ฎีกา	(บาลี)	=	สํยุตฺตนิกาย ลีนตถปฺปกาสนี สคาถวคฺคฎีกา	(ภาษาบาลี)

๒) การระบุเลขหน้าภาษาไทย

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎกภาษาไทย ใช้ระบบอ้างอิงที่ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อคัมภีร์ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกายมหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๐ ข้อ ๒๑๖ หน้า ๑๖๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺค ภาษาบาลี เล่ม ๑๐ ข้อ ๒๑๖ หน้า ๑๖๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์ฎีกาใช้ระบบอ้างอิงที่ระบุ เล่ม/หน้า หลังคำย่อคัมภีร์ เช่น อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๖๗-๗๐. หมายถึง อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย มโนรธปุรณี ติกนิบาตอรรถกถา เล่ม ๒ หน้า ๖๗-๗๐ ภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖๗-๗๐. หมายถึง สุตตันตปิฎกอฎฺฐกถา อังคุตตรนิกาย มโนรธปุรณี จตุกกนิบาตอฎฺฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๒ หน้า ๖๗-๗๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในท่ามกลางลัทธิศาสนาทั้งหลายในชมพูทวีปปัจจุบันนี้ คือ ประเทศอินเดีย ปากีสถาน เนปาล บังกลาเทศและภูฏานได้เผยแผ่ไปทั่วโลก โดยเฉพาะทวีปเอเชีย ยอมรับนับถือเป็นศาสนาประจำชาติก็มี เพราะอาศัยสมณทูตออกไปเผยแผ่ตั้งแต่พุทธกาลเป็นต้นมา

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา เป็นฐานขั้นต้นที่ใช้บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวกสำคัญบางรูป รวบรวมคำสอนไว้เป็นหมวดหมู่ชัดเจนเกี่ยวกับตะกักร้านเป็นภาษาสำหรับใส่ของต่างๆไว้^๑ หลักคำสอนต่างๆของพระพุทธศาสนา ได้ประมวลลงไว้ในพระไตรปิฎก คือ พระวินัยปิฎก ประมวลพระพุทธรูปที่เป็นพระวินัยอันเป็นพุทธบัญญัติ พระสุตตันตปิฎกประมวลพระพุทธรูปที่เป็นพระสูตร และพระอภิธรรมปิฎกประมวลพระพุทธรูปที่เป็นพระอภิธรรม

เพราะพระไตรปิฎกมีความละเอียดลุ่มลึกทั้งด้านหลักภาษาและหลักธรรมจึงต้องอาศัยคัมภีร์อรรถกถาทำหน้าที่อธิบายบทที่มีเนื้อความซับซ้อนในพระไตรปิฎกให้ชัดเจนขึ้นโดยอรรถสมมติพยัญชนะสมบัติบาลีมุตตะกานาวินิจฉัย ตลอดจนอาจริยวาทะต่างๆที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ในสถานที่ต่างๆ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ๑ พุทธสังฆวินิจฉัย คำอธิบายที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเอง เรียกว่า ปกิณณกเทศนา เช่นว่า “ตตถ ตตถ ภควา ปวตติตา ปกิณณกเทศนาเยว หิ อฏฺฐกถา” หรือว่า “ปมฺสงคฺคิตฺติ ยา อฏฺฐกถา สงคฺคิตาติ วจเนน สา ภควโต ธรรมานกาเลปิ อฏฺฐกถา สวิขชฺตีติ”^๒ ๒ อนุพุทธสังฆวินิจฉัย คำอธิบายไขความที่พระสาวกได้แสดงไว้^๓

คัมภีร์อรรถกถาตามที่กล่าวมานั้น เมื่อแยกออกโดยยุคสมัย สามารถแบ่งอรรถกถาเหล่านั้นออกเป็น ๒ ชนิด คือ (๑) โบราณอรรถกถา^๔ อรรถกถารุ่นเก่า (๒) อภินวอรรถกถา อรรถกถาที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ สำหรับคัมภีร์สำคัญอีกประเภทหนึ่งที่ใช้อธิบายคัมภีร์อรรถกถา ชื่อว่าคัมภีร์ฎีกา

^๑ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^๒ อภ. อนุฎีกา (บาลี) ๑/-/๑๑๓.

^๓ พระมหาจรัญ อุตตมธมโม (บัวชูก้าน), “นันทการฎีกา: แปลและศึกษาวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต: (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖, หน้า ๑ - ๒.

^๔ โบราณอรรถกถา เป็นอรรถกถาที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งได้ยกขึ้นสู่สังคายนาทั้ง ๓ ครั้ง และพระมหินเถระนำไปลังกา ต่อมาได้แปลเป็นภาษาสันสกฤต เรียกว่า สัทธอรรถกถา, วิ.ม. อ. (บาลี) ๑/-/๓, ที.ส.อ.(บาลี) ๑/-/๑, วชิร.ฎีกา (บาลี) -/-/๒๓, สารตล.ฎีกา (บาลี) ๑/-/๒๕.

ส่วนใหญ่คัมภีร์ดังกล่าวมักเน้นการอธิบายรูปศัพท์และความหมายที่พบในคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลัก โดยไม่กล่าวถึงหลักธรรมมากนัก ยกเว้นคัมภีร์มูลฎีกาที่อธิบายพระอภิธรรมโดยเฉพาะ^๕

ฎีกา คือ คัมภีร์ที่ไขความอรรถกถาและบทบางบทจากพระบาลีที่อรรถกถายังไม่ได้นำมาไขความ^๖ เป็นวรรณกรรมภาษาบาลี ที่แต่งเพื่ออธิบายความในคัมภีร์อรรถกถาของอรรถกถาจารย์ที่ได้ไขความในพระไตรปิฎกไว้ คัมภีร์ชั้นฎีกาจัดเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญรองลงมาจากคัมภีร์อรรถกถา ที่ขยายความในพระไตรปิฎก เรียกว่า คัมภีร์ชั้นสาม คัมภีร์ฎีกามีความแตกต่างกับคัมภีร์อรรถกถา ที่วัตถุประสงค์ในการแต่งฎีกานั้นทำเพื่ออธิบายเนื้อความในคัมภีร์รุ่นอรรถกถาหรือฎีกาด้วยตนเอง คัมภีร์ฎีกามีผู้แต่งจำนวนมากและมีหลายคัมภีร์ ส่วนใหญ่ชื่อคัมภีร์ชั้นฎีกาจะมีคำว่า ฎีกา และตามด้วยชื่อคัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายความ คัมภีร์ชั้นฎีกาจัดเป็นแหล่งความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญรองลงมาจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถา^๗

คัมภีร์วินยัตถสารสนธิปิณี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) เป็นคัมภีร์อธิบายคัมภีร์วินยวินิจจย พระวาจิสสรเถระแห่งนิคายมหาวิหารชาวสิงหล ปรมาจารย์เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ในสมัยของพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๓ สำหรับวิธีการรจนาของท่านนั้น ได้อาศัยคัมภีร์อธิบายวินยฉบับโบราณที่เขียนด้วยภาษาสิงหลเป็นต้นแบบ ทั้งนี้ได้รับการอาราธนาจากพระสุมังคลเถระและพระเถระอื่นๆ อีกหลายรูป ส่วนรูปแบบการอธิบายก็คือ อธิบายตามลำดับบทที่มีอยู่ในตัวคัมภีร์วินยวินิจจยนั่นเอง^๘

ประเทศไทยได้นำคัมภีร์วินยวินิจจยฎีกาฉบับฉัฐฐสังคิตี ภาษาบาลีอักษรเมียนมาร์มาปริวรรตแล้วจัดพิมพ์เป็นภาษาบาลีอักษรไทย โดยใช้ชื่อว่า ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๔ โดยอาศัยต้นฉบับภาษาบาลีอักษรเมียนมาร์ ฉบับที่พิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๖ เป็นต้นฉบับในการปริวรรตจัดพิมพ์ได้ตรวจตามต้นฉบับของเมียนมาร์เป็นหลักพร้อมกับได้สอบทานบทที่ท่านยกมาจากคัมภีร์วินยวินิจจยเป็นบทตั้งอธิบายและสอบทานข้อความที่ท่านนำมาจากคัมภีร์ต่างๆกับคัมภีร์ที่เป็นแหล่งข้อมูลอื่นๆโดยจัดพิมพ์เป็น ๒ เล่ม คือ วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) และวินยวินิจจยฎีกา (ทุติโย ภาค)^๙

^๕ พระมหาสมลักษณ์ คนธสาโร (สาราวิวงศ์), “การแปลและศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สมันตภัททิกาทอรรถกถาอนาคตวงศ์,” *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕, หน้า ๒.

^๖ พระวาจิสสรเถระ, *วินยัตถสารสนธิปิณี นาม วินยวินิจจยฎีกา* (ปฐโม ภาค), มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔, หน้า (๑๓).

^๗ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, “ทศบาตรมีในพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, ภาควิชาภาษาตะวันออก, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๘๔.

^๘ พระวาจิสสรเถระ, *วินยัตถสารสนธิปิณี นาม วินยวินิจจยฎีกา* (ปฐโม ภาค), หน้า (๒๓).

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า (๒๔).

คัมภีร์วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) อธิบายคัมภีร์วินยวินิจจยะตั้งแต่คันถารัมภกถาจบ ปาจิตติยของภิกษุสงฆ์คือ

- คันถารัมภกถา (คนถารัมภกถา) ปรรวณเกี่ยวกับการรจนาวินยวินิจจยฎีกา
- คันถารัมภกถาวันณนา (คนถารัมภกถาวันณนา) อธิบายคำปรรวณของวินยวินิจจยะ
- ปาราชิกกถา (ปาราชิกกถา) อธิบายปาราชิกของฝ่ายภิกษุสงฆ์
- สังฆาติเสสกถา (สังฆาติเสสกถา) อธิบายสังฆาติเสสของฝ่ายภิกษุสงฆ์
- อนียตกถา (อนียตกถา) อธิบายอนียตของฝ่ายภิกษุสงฆ์
- นิสสัคคียกถา (นิสสัคคียกถา) อธิบายนิสสัคคียของฝ่ายภิกษุสงฆ์
- ปาจิตติยกถา (ปาจิตติยกถา) อธิบายปาจิตติยของฝ่ายภิกษุสงฆ์^{๑๐}

คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) นี้ ถึงแม้จะเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา เพราะเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายขยายความคัมภีร์วินยวินิจจย ให้มีความชัดเจนและเข้าใจง่ายทั้งด้านเนื้อหา ภาษาและมีคุณค่าต่อการศึกษาดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตามเนื่องจากคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) นี้ยังเป็นภาษาบาลีอยู่ ยังไม่มีผู้ใดได้แปลเป็นภาษาไทย และศึกษาวิเคราะห์ในเชิงงานวิจัยให้ทราบถึงเนื้อหา ภาษาและคุณค่าของคัมภีร์ ตลอดถึงมีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นๆ

ด้วยเหตุผลดังกล่าวแล้วข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ฉบับที่แต่งโดยท่านพระวาจิสรเถระ แห่งนิคายมหาวิหาร ชาวสิงหล และปริวรรตจัดพิมพ์เป็นภาษาบาลีอักษรไทยโดยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๔ เป็นคัมภีร์ที่มีสารัตถประโยชน์ ทั้งด้านเนื้อหา ภาษาและคุณค่าต่อการประพฤติปฏิบัติของภิกษุและพุทธศาสนิกชน จึงสมควรที่จะแปลคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) นี้จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย และนำมาศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา ภาษาและคุณค่าของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ซึ่งจะให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาเรื่องของพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นพระภิกษุสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสแก่พุทธศาสนิกชนและเป็นการเผยแผ่พระธรรมวินัยทั้งในปัจจุบันและอนาคตต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

๑.๒.๒ เพื่อแปลคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า (๒๔).

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะแปลคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) ฉบับภาษาบาลีอักษรไทย จัดพิมพ์โดยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๔ จากต้นฉบับที่ได้รับมอบจากอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ซึ่งเป็นผู้ปริวรรตจากฉบับอักษรเมียนมาร์ที่รจนาโดยท่านพระวาจิสสรเถระแห่งนิคายมหาวีหารชาวสิงหล จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยแล้วศึกษาวิเคราะห์ในด้านเนื้อหาภาษาและความสัมพันธ์กับคัมภีร์ต่างๆ

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) มีวิธีการแต่งโครงสร้างและเนื้อหาอย่างไร

๑.๓.๒ คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) มีสาระสำคัญอย่างไร

๑.๓.๓ คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) มีลักษณะเด่นทางด้านเนื้อหาภาษาและคุณค่าอย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) หมายถึง คัมภีร์ที่พระวาจิสสรเถระแห่งนิคายมหาวีหาร ชาวสิงหลรจนาขึ้นโดยอาศัยต้นฉบับภาษาบาลีอักษรเมียนมาร์ ฉบับที่พิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๖ ซึ่งอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้ปริวรรตจากภาษาบาลีอักษรเมียนมาร์เป็นภาษาบาลีอักษรไทย และจัดพิมพ์เป็นภาษาบาลีอักษรไทย โดยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๔ โดยใช้ชื่อว่า วินยตถสาสนทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค)

การแปล หมายถึง การแปลคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย

การวิเคราะห์ หมายถึง การวิเคราะห์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) ในด้านเนื้อหาและภาษา

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยโดยการแปลและการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) และศึกษาข้อมูลอื่นๆ ที่สัมพันธ์กับคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) จากพระไตรปิฎกอรุณกถาฎีกาอนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และเอกสารอื่นๆ ที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้ศึกษาค้นคว้าไว้แล้วนำมาเผยแพร่ซึ่งปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้สำรวจเอกสารและงานที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระพุทธโฆसाจารย์กล่าวไว้ใน “สมันตปาสาทิกาแปลเล่ม ๑” ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า (โย โว อานนท มยา ธมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺตโต โส โว มมจฺเจน สตฺถาติ)^{๑๑} อานนท์ เราได้แสดงธรรมและบัญญัติวินัยแก่พวกเธอแล้ว หลังจากเราล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของพวกเธอดังนี้* พระมหากัสสปเถระได้กล่าวว่า ท่านทั้งหลาย พวกเราจะสังคายนาพระธรรมวินัยกันก่อนที่อธรรมและอวินัยจะรุ่งเรือง ธรรมวินัยจะถูกคัดค้าน พวกอธรรมวาทีและอวินยวาทีจะมีกำลัง พวกอธรรมวาทีและอวินยวาทีจะอ่อนกำลัง^{๑๒}

พระสิริมังคลาจารย์กล่าวไว้ใน “มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒”ว่า เวทสหาย ถ้าสัตว์เหล่านี้ไม่พึงมีปัญญาของตนหรือวินยาจารย์บัญญัติที่ศึกษาดีแล้ว เพราะอาศัยบัณฑิตผู้ให้คำแนะนำจนจำนวนมากคล้ายกับท่านพึงเที่ยวไปเหมือนกระป๋องบอด ซึ่งไม่รู้จักที่มีอาหารและอันตรายหรือที่ไม่มีอาหารและอันตราย เที่ยวไปในป่าที่บมีหญ้าและเถาวัลย์เป็นต้น แต่เพราะสัตว์บางพวกในโลกนี้เว้นปัญญาของตนศึกษาอาจารย์บัญญัติในสำนักอาจารย์ดีแล้ว เป็นผู้มีความมั่นใจคงเที่ยวไป เพราะพวกคฤหัสถ์ผู้ศึกษาดีในการงานซึ่งสมควรแก่สกุลของตน เป็นผู้มีความซื่อสัตย์มั่นคงดีแล้วเที่ยวไป ถึงแม้บรรพชิตผู้ศึกษาดีในมารยาทอันนำมาซึ่งความเลื่อมใสและในไตรสิกขาซึ่งสมควรแก่บรรพชาเป็นผู้มีจิตใจมั่นคงดีแล้วจึงเที่ยวไป^{๑๓}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ใน “หนังสือวินัยมุข (เล่ม ๑)”ว่า พระศาสดาทรงตั้งพุทธบัญญัติเพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายและวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด ด้วยปรับอาบัติหนักบ้างเบาบ้าง เหมือนพระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งกฎหมายห้ามปรามไม่ให้คนประพฤติในทางที่ผิดและวางโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดไว้ด้วย และทรงตั้งขนบธรรมเนียมซึ่งเรียกว่าอภิสมาจารเพื่อชักนำความประพฤติที่ดีงามแก่หมู่ภิกษุสงฆ์ ดุจบิดาผู้เป็นใหญ่ในสกุลฝึกหัดบุตรของตนในขนบธรรมเนียมของสกุลฉะนั้น พระพุทธบัญญัติและอภิสมาจารรวมเรียกว่าพระวินัย คนที่มาบวชเป็นพระภิกษุจากสกุลต่างกัน มีน้ำใจไม่เหมือนกัน หากจะไม่มีพระวินัยปกครองแล้วหรือไม่ประพฤติดังตามพระวินัย ก็จะเป็นหมู่พระภิกษุที่ไม่เรียบร้อยไม่เป็นที่น่าศรัทธาเลื่อมใสของสาธุชน แต่ถ้าประพฤติดังตามพระวินัยอยู่แล้วจะเป็นหมู่พระภิกษุที่เรียบร้อยดีงามทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสของสาธุชน เหมือนดอกไม้ต่างพรรณแม้บางดอกจะมีกลิ่นหอม ย่อมเป็นของไม่น่าดูไม่น่าชม

^{๑๑} ที.ม.หา.(บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔ * สำนักผู้แปล.

^{๑๒} พระพุทธโฆสาจารย์, **ปฐมสมันตปาสาทิกาแปล เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๗ - ๘.

^{๑๓} พระสิริมังคลาจารย์, **มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๕ - ๑๕๖.

เพราะโทษที่คละกัน แต่ถ้านายมาลาการผู้ฉลาดจัดไว้ในพานให้เป็นระเบียบเรียบร้อยวางไว้ก็น่าดูน่าชม^{๑๔}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ใน “หนังสือพุทธธรรมฉบับปรับขยาย” ว่า วินัยได้แก่ ระบบแบบแผนทั้งหมดสำหรับหมู่ชนหนึ่งที่จะให้ตั้งอยู่ได้ด้วยดีสามารถมีชีวิตอยู่ตามหลักการของตน และสามารถปฏิบัติกิจเพื่อเข้าถึงจุดหมายของตน ตามโวหารปัจจุบันวินัยมีความหมายครอบคลุมระบบแบบแผนเกี่ยวกับการปกครอง การบริหาร การศาล นิติบัญญัติ การเศรษฐกิจ การศึกษา เป็นต้น เท่าที่ชุมชนตลอดถึงประเทศชาติจะตกลงใช้ปฏิบัติเป็นทางการโดยตราไว้เป็นธรรมนูญ กฎหมาย ประกาศ หรือคำสั่งต่างๆ วินัยเป็นพื้นฐานรองรับระบบชีวิตทั้งหมดที่เป็นแบบแผนของพระพุทธศาสนา และอำนวยโอกาสให้การปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนาดำเนินไปด้วยดี วินัยของภิกษุสงฆ์เป็นเครื่องช่วยภิกษุเจริญงอกงามได้รับประโยชน์ที่พึงได้จากพระพุทธศาสนา วินัยสำหรับภิกษุสงฆ์ที่เป็นส่วนแกนของสังคมพุทธพระพุทธองค์ได้บัญญัติวางสำเร็จรูปไว้แล้ว ส่วนวินัยแบบพุทธชนิตขยายเต็มรูปสำหรับสังคมรอบนอก พึงนำเอาเจตนารมณ์ของวินัยนั้นมาบัญญัติจัดวางให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ตามยุคสมัย ดังพระเจ้าอโศกมหาราชทรงพยายามจัดทำมาแล้ว^{๑๕}

๑.๖.๒ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระเมธีวราญาณ กล่าวไว้ในการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคหาฎีกาว่า การสังคายนาพระธรรมวินัยตั้งแต่ครั้งที่ ๑ - ๓ ที่ทำขึ้นที่ประเทศอินเดีย จนเมื่อสังคายนาครั้งที่ ๕ ประการเหตุพระสงฆ์แตกกันเป็น ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายมหาวีฬภกับฝ่ายอภัยคีรีวิหาร พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ประชุมกันสวดซ้อมเป็นที่เรียบร้อย แล้วจารพุทธพจน์ลงในใบลาน ณ อาโลกเลนสถาน ในมัลลชนบท ณ ลังกาทวีป เมื่อประมาณ พ.ศ. ๔๕๐ โดยมีพระเจ้าวิภูคามณีกายเป็นองค์ศาสนูปถัมภก นับเป็นครั้งแรกที่มีการจดจารบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเป็นระบบ และเป็นต้นแบบในการแต่งคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ปรากฏเป็นหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน^{๑๖}

พระมหาอุดร สุธิธยาโณ (เกตุทอง) กล่าวไว้ใน “ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์กัณฐกชาดกนิมิตถกถา” สรุปได้ว่า พระวินัยปิฎกมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะรวบรวมพระพุทธพจน์ที่เป็นบทบัญญัติ กฎข้อบังคับและความประพฤติของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ที่เกี่ยวกับมารยาทความเป็นอยู่ตลอดถึงธรรมเนียมปฏิบัติและการทำกิจกรรมของสงฆ์ ได้แก่ภิกษุปาติโมกข์และภิกษุณีปาติโมกข์ พระวินัยเป็น

^{๑๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข (เล่ม ๑)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘ - ๙.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๕), หน้า ๙๓๓ - ๙๓๔.

^{๑๖} พระเมธีวราญาณ , การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคหาฎีกา, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๒.

รากแก้วของพระพุทธศาสนา ที่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์พึงถือปฏิบัติตาม เพื่อความสง่างามอยู่อย่างสงบสุขเรียบร้อยดีงามของสังคัมสงฆ์^{๑๗}

พระมหาประทีป อภิวิฑฒโน (แก้วพันธ์) กล่าวไว้ใน “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์สมันตปาสาทิกากับกฎหมายตราสามดวง” สรุปได้ว่า พระวินัยปิฎกเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกได้รับการนำสืบๆ กันมาตั้งแต่ปฐมสังคายนา ซึ่งกระทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหาข้างเวภารบรรพตใกล้กรุงราชคฤห์ โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน พระอุบาลีเถระวิสันนาพระวินัยพระอาณนทเถระวิสันนาพระธรรม มีพระอรหันต์ร่วมประชุมกัน ๕๐๐ รูป ทำอยู่ ๗ เดือนจึงสำเร็จ พระอุบาลีเถระเป็นผู้จดจำพระวินัยในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ พระผู้มีพระภาคตรัสสถาปนาพระวินัยแก่ภิกษุทั้งหลาย ทรงพรรณนาคุณพระวินัยตรัสสรรเสริญการเรียนรู้พระวินัย ทรงพรรณนาคุณของพระอุบาลีโดยประการต่างๆ ภิกษุทั้งหลายพากันเรียนวินัยจากพระอุบาลี นอกจากนี้ท่านยังได้สนทนาพระวินัยกับพระพุทธเจ้า มีเรื่องการตอบปัญหาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระอุบาลี เรียกหมวดนี้ว่า อุปาลิปิฎกจะ ในคราวปฐมสังคายนาท่านได้รับมอบหมายให้เป็นผู้สัณหาเกี่ยวกับเรื่องพระวินัยปิฎก ถือได้ว่าท่านเป็นผู้รวบรวมพระวินัยของภิกษุและภิกษุณีทั้งหมด^{๑๘}

พระมหาจารย์ จรณธมโม กล่าวไว้ใน “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องศีลสิกขาในพระวินัยปิฎก” สรุปได้ว่า พระวินัยปิฎกนั้นได้กล่าวถึงวินัยของภิกษุและภิกษุณีไว้เป็นหมวดหมู่ แบ่งตามโทษหนักและเบาออกเป็นกลุ่ม คือ สิกขาบท ๒๒๗ ข้อ ของภิกษุมิชื่อเรียกว่า มหาวิภังค์หรือภิกขุวิภังค์ ส่วนสิกขาบท ๓๑๑ ข้อของภิกษุณีมีชื่อเรียกว่า ภิกขุณีวิภังค์ และแบ่งเป็นกลุ่มย่อยอีกเรียกว่า กัณฑ์ เช่น ปาราชิกกัณฑ์ เป็นต้น ในสิกขาบทแต่ละข้อจะกล่าวถึงผู้เป็นต้นเหตุที่ก่อเรื่องไม่ดีไม่งามขึ้นว่า ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ เรียกว่ามูลบัญญัติ และเรื่องราวที่ทรงแก้ไขเพิ่มเติมภายหลังเรียกว่า อนุบัญญัติ พร้อมด้วยเรื่องที่มีวินิจฉัยชี้ขาดเป็นรายๆ ไป เรียกว่าวินิตวัตถุ และข้อยกเว้นไม่ปรับโทษแก่บางคน เรียกว่าอนาปัตติวาร เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์ทั้งในพระวินัยปิฎกและพระสูตรต้นตอปิฎกแล้ว ทราบว่าแม้จะมีชื่อเรียกต่างกัน เช่น ปาราชิก สังฆาติเสส เป็นต้นก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นสิกขาบทของบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ต่างก็มีความมุ่งหมายในการตั้งเป็นกฎบังคับเพื่อควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ให้อยู่ในสภาวะปกติไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและคนอื่นด้วยกันทั้งนั้น ให้คุณและโทษแก่ผู้สมารถรักษาทั้งในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันและหลังจากการสิ้นชีวิตไปแล้ว พร้อมกันนั้นพระ

^{๑๗} พระมหาอุดร สุทธิธนาโณ (เกตุทอง), “ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์กังขาวิตรณอรรถกถา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒.

^{๑๘} พระมหาประทีป อภิวิฑฒโน (แก้วพันธ์), “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์สมันตปาสาทิกากับกฎหมายตราสามดวง”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๓-๔.

วินัยยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นบันไดเพื่อก้าวขึ้นไปสู่คุณธรรมชั้นสูงคือ ศีลสมาธิและปัญญา อันจะนำพาไปสู่จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพานในโอกาสต่อไป^{๑๙}

ธัช มั่นต่อการ กล่าวไว้ใน “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สมันตปาสาทิกาปฐมภาค” สรุปได้ว่าสาเหตุที่พระศาสนาของพระกุศลันตพุทธเจ้า พระโกนาคมนพุทธเจ้าและพระกัสสปพุทธเจ้ามีอายุยืนนาน เพราะมิได้ทรงท้อพระทัยที่จะทรงแสดงธรรมโดยพิสดารแก่เหล่าสาวก อนึ่ง สุตตะ เคยยะ เวຍยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัပ္พุตตรัม เวทลชะของพระพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์นั้นมีมาก สิกขาบทที่ทรงบัญญัติ ปาฏิโมกข์ที่ทรงแสดงแก่เหล่าสาวก แม้พระพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เหล่าพระสาวกผู้ตรัสรู้ตามและชั้นหลังที่ต่างกันโดยโคตรชาติและตระกูลสามารถดำรงพระศาสนานั้นไว้ได้ตลอดระยะกาลนาน เพราะปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยเดียวกัน เปรียบเหมือนดอกไม้ต่างพรรณร้อยดีแล้วด้วยด้ายที่เขากองไว้บนพื้นกระดาน ลมย่อมพัดให้กระจายไม่ได้ พระธรรมวินัยนี้จึงชื่อว่าเป็นเหตุปัจจัยให้พระศาสนาของพระกุศลันตพุทธเจ้าพระโกนาคมนพุทธเจ้าและพระกัสสปพุทธเจ้าดำรงอยู่นาน^{๒๐}

พระดิเรก อินจันทร์ ได้สรุปเนื้อหาและวิธีการแต่งคัมภีร์ปกรณ์วิเสสพระวินัยลำนานาที่ได้คัดเลือกมาศึกษาจำนวน ๑๐ เรื่องคือ คัมภีร์วินัย, คัมภีร์วินัยของภิกขุสามเณร, คัมภีร์วินัยดอกเตือ, คัมภีร์วินัยทั้ง ๕, คัมภีร์วินัยปอน, คัมภีร์วินัยปิฎก (ในปิฎกทั้งสาม) คัมภีร์วินัยรวม, คัมภีร์วินัยวิงคสูตร, คัมภีร์วินัยสงฆ์, และคัมภีร์วินัยสังคหะเป็นการศึกษาวิจัยในเชิงวิชาการทางด้านสาขาภาษาและวรรณกรรมลำนานา เนื้อหาโดยสรุป การวิเคราะห์เนื้อหา วิธีการแต่ง และการวิเคราะห์พระไตรปิฎกเพื่อให้เกิดความเชื่อถือ และเป็นหลักยึดเหนี่ยวของเหล่าพุทธศาสนิกชนเถรวาทชาวลำนานา^{๒๑}

ธานี สุวรรณประทีป กล่าวไว้ในมาติกาหัวข้อ ๑๐ สิกขาบทมีปาณาติปาตาเวรมณีเป็นต้นที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์เดียวตรัสไว้ เพื่อทรงกำหนดสิกขาบทสำหรับสามเณรทั้งหลายว่า ภิกขุทั้งหลาย เราอนุญาตสิกขาบท ๑๐ ประการและให้สามเณรศึกษาในสิกขาบท ๑๐ ประการนั้น คือ ๑) เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ ๑๐) เจตนางดเว้นจากการรับทองและเงิน^{๒๒}

สุเทพ พรหมเลิศ ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ได้รวบรวมเนื้อเรื่องมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตำนานและเรื่องที่เล่าสืบกันมา มีลักษณะคำประพันธ์

^{๑๙} พระมหาจรัญ จรณธมโม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่องศีลในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔.

^{๒๐} ธัช มั่นต่อการ, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สมันตปาสาทิกาปฐมภาค”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๒๘ – ๒๙.

^{๒๑} พระดิเรก วชิรธนา, “การศึกษาลักษณะคัมภีร์ปกรณ์วิเสสพระวินัยลำนานา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๖.

^{๒๒} ธานี สุวรรณประทีป, คัมภีร์สารัตถสมุจจยจตุภาณวารอรรถกถา: การแปลและการศึกษาวิเคราะห์, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘. หน้า ๒๖.

เป็นแบบปักษะคือร้อยกรอง โดยมีคาถาประเภทปฐยาวัตรมากที่สุด มีรูปแบบในการแต่งคาถาโดยใช้คาถาจำนวน ๑๙ ชนิด มีปฐยาวัตรเป็นต้น คัมภีร์มหาวงศ์ให้คุณค่าทั้งด้านวรรณคดี คุณค่าด้านสังคม คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการเมืองการปกครอง และคุณค่าด้านประเพณีสติปัญญา^{๒๓}

จากเอกสารต่างๆผู้วิจัยได้พบว่า พระวินัยนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้พระภิกษุดำรงอยู่ได้ในพระพุทธศาสนาอย่างมีระเบียบเรียบร้อย อันเป็นพื้นฐานเบื้องต้นในการพัฒนาทางกาย วาจาและจิตใจไปสู่ความสะอาดสว่างสงบเย็นในที่สุด ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาและเป็นเหตุปัจจัยให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้นาน

ส่วนงานวิจัยนี้จะมีความแตกต่างกับเอกสารต่างๆที่ทบทวนมา โดยคัมภีร์คัมภีร์วินัยตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา(ปฐโม ภาค) ที่เป็นภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับที่พิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา พ.ศ.๒๕๕๔ นี้ ยังไม่ปรากฏว่ามีท่านผู้ใดแปลเป็นภาษาไทย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะได้แปลคัมภีร์วินัยตถสารสันทีปนีวินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) นี้ที่เป็นภาษาบาลีอักษรไทยให้เป็นภาษาไทย พร้อมทั้งศึกษาวิเคราะห์ในด้านเนื้อหาภาษาและคุณค่า เพื่อให้รู้ว่ามีเนื้อหาภาษาและคุณค่าต่อการรักษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตและปัจจุบันอย่างไรบ้าง

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนของการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ แปลเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ฉบับพิมพ์ภาษาบาลีคัมภีร์วินัยตถสารสันทีปนีวินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) อักษรไทย โดยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๔ โดยการแปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย

๑.๗.๒ วิเคราะห์ในด้านเนื้อหาภาษาและความสัมพันธ์กับคัมภีร์ต่างๆของคัมภีร์วินัยตถสารสันทีปนีวินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

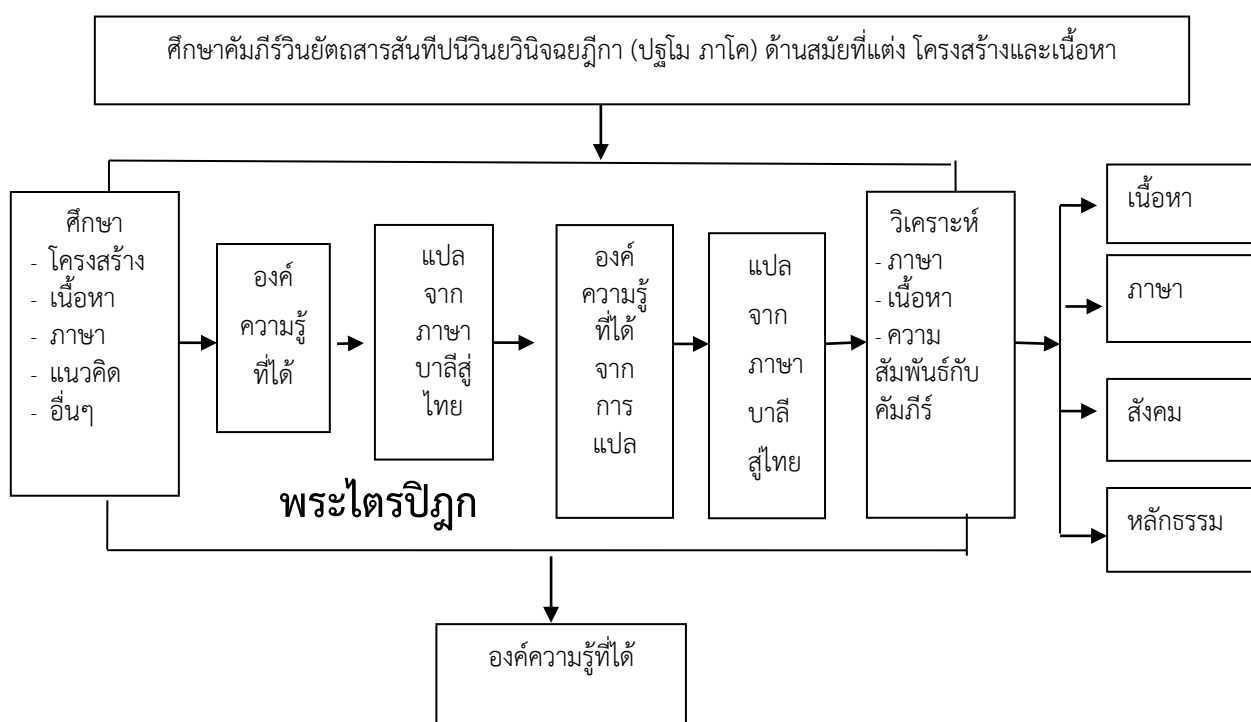
๑.๗.๓ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติภูมิ (Secondary Source) ได้แก่คัมภีร์วินยวินิจจยฎีกา วิทยานิพนธ์ หนังสือ และเอกสารต่าง ๆ

๑.๗.๔ สรุปและข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งต่อไป

^{๒๓} สุเทพ พรหมเลิศ, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๓.

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะแปลคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนีวินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) โดยกำหนดกรอบในการวิจัย ดังนี้

๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๙.๑ ทำให้ทราบคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

๑.๙.๒ ทำให้ได้คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ที่แปลเป็นภาษาไทย

๑.๙.๓ ทำให้ทราบผลการวิเคราะห์ของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

๑.๙.๔ ทำให้ได้ทราบพระวินัยที่ชัดเจนยิ่งขึ้นและนำไปประพจน์ปฏิบัติอย่างถูกต้อง

บทที่ ๒

การศึกษาคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาให้เกิดความเข้าใจถูกต้องชัดเจน เป็นคัมภีร์ที่อธิบายคำสอนหลักเกี่ยวกับพระวินัย ๒๒๗ สิกขาบทของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ควรจะต้องศึกษาเป็นลำดับต้นๆ เป็นการสร้างภูมิความรู้ให้มั่นคง ก่อนจะก้าวเข้าไปศึกษาหลักคำสอนในส่วนอื่นต่อไป ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาถึงความเป็นมาเกี่ยวกับคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) คัมภีร์นี้ใครเป็นผู้แต่ง ความเชี่ยวชาญในการแต่งคัมภีร์ของผู้แต่งเป็นอย่างไร มีผลงานที่เคยแต่งคัมภีร์มากน้อยขนาดไหน มีมูลเหตุจูงใจอย่างไรถึงทำให้ท่านมาแต่งคัมภีร์นี้ และคัมภีร์ที่ท่านแต่งจะช่วยให้ได้ทราบถึงยุคสมัยที่แต่ง บริบทของสังคมหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาในยุคนั้นเป็นอย่างไร คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) จะเป็นอุปกรณ์ชั้นดี ที่จะช่วยให้ได้ทราบเรื่องราวทั้งหลายเหล่านั้น ทั้งในเชิงลึกและเชิงกว้างของพระพุทธพระพุทธานุศาสนายุคหนึ่ง ดังนั้น คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) จึงเป็นคัมภีร์ที่มีค่าควรแก่การนำมาศึกษาคนควาวิจัย เพื่อให้ได้ทราบถึงความหมาย และความเป็มาของคัมภีร์ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ซึ่งจะเป็อุปการะแก่การนำไปใช้ทั้งในภาคปริยัติและภาคปฏิบัติต่อไป

ประวัติของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) กล่าวถึงความเป็มาของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) โดยแบ่งออกเป็นความเป็มาของคัมภีร์ ลักษณะเด่นของคัมภีร์ ผู้แต่งคัมภีร์ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๒.๑ ความเป็มาของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาหลักคำสอน ในพระพุทธศาสนาให้เกิดความเข้าใจถูกต้องชัดเจน เป็นคัมภีร์ประมวลเนื้อหาสาระของพระวินัยจากอุกโกฏวิกังค (คือภิกขุวิกังค) และชั้นธกะ พร้อมทั้งอรรถกถา โดยกล่าววินิจฉัยเฉพาะประเด็นที่สำคัญ ตลอดจนปัญหาพระวินัยที่สำคัญและที่อาจเป็นข้อถกเถียงของพระภิกษุ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประมวลเนื้อหาสาระพระวินัยจากพระวินัยปิฎก ๔ คัมภีร์และอรรถกถาประกอบด้วยคันถารัมภกถา ว่าด้วยการกล่าวปรารภเกี่ยวกับการแต่งคัมภีร์ภิกขุวิกังค ว่าด้วยวินิจฉัยต่างๆ จากสิกขาบทของฝ่ายภิกษุ มหาวรรค ว่าด้วยข้อวินิจฉัยต่างๆ จากชั้นธกะหมวดใหญ่ จุฬวรรค ว่าด้วยข้อวินิจฉัยต่างๆ จากชั้นธกะหมวดเล็ก นิคมกถา ว่าด้วยการกล่าวสรุปเรื่องส่งท้ายคัมภีร์ อธิบายหลักคำสอนเกี่ยวกับพระวินัย ๒๒๗ สิกขาบท ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ควรจะต้องศึกษาและนำไปปฏิบัติเป็นลำดับแรก เพื่อสร้างภูมิความรู้ให้มั่นคงก่อนจะก้าวเข้าไปศึกษาหลักคำสอนในส่วนอื่นต่อไป

๒.๑.๑ ความหมายของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

คำว่า วินยัตถสารสันทีปนี แยกออกเป็น วินย+อรรถ+สาร+ส+ทีปนี
วินยวินิจจยฎีกา แยกออกเป็น วินย+วินิจจย+ฎีกา หมายถึงฎีกาตัดสินพระวินัยที่แสดงไว้ดีแล้วถึง
เนื้อหาอันเป็นแก่นสาระของพระวินัย

คำว่า วินัย คือ กฎ ระเบียบ มีวิเคราะห์ว่า วินเติ เตนาคี วินโย แปลว่า อุบายเป็นเครื่อง
นำไป (วิ บทหน้า นิ ธาตุในความนำไป อ ปัจจัย พฤทธิ อี เป็น เอ แปลง เอ เป็น อย)^๑

วิรุทธมตถํ นยติ ปชหิตติ วินโย แปลว่าที่ชื่อว่าวินัย เพราะอรรถว่าย่อมกำจัดคือละอรรถที่
ผิด^๒

คำว่า อรรถะ คือ ความหมาย ความมุ่งหมาย เนื้อความ มีวิเคราะห์ว่า สทโท เอเตน ปวตติ-
นิमितเตน อสตี ภาวตีติ อตถโธ แปลว่า เหตุให้มีศัพท์ (อส ธาตุในความหมายว่ามี เป็น ถ ปัจจัย แปลง ส
เป็น ต ลบสระหน้า)^๓

วินยัตถสารสันทีปนี วินยวินิจจยฎีกา มีวิเคราะห์ดังนี้

อตถโธ สาโร อตถสาโร แปลว่าเนื้อหาอันเป็นแก่นสาระ (วิเสสนุตตรบท กัมมธารยสมาส)

วินยสส อตถสาโร วินยตถสาโร แปลว่าเนื้อหาอันเป็นแก่นสาระของวินัย(ฉนฺธิฎฐิตปฺปิริส
สมาส)

วินยตถสารสส สนทีปนี วินยตถสารสนทีปนี แปลว่าที่แสดงเนื้อหาอันเป็นแก่นสาระของ
วินัยไว้ดี (ฉนฺธิฎฐิตปฺปิริสสมาส)

วินยสส วินิจจโย วินยวินิจจโย แปลว่า การตัดสินวินัย (ฉนฺธิฎฐิตปฺปิริสสมาส)

วินยวินิจจยสส ฎีกา วินยวินิจจยฎีกา แปลว่าฎีกาแห่งการตัดสินวินัย (ฉนฺธิฎฐิตปฺปิริสสมาส)

คำว่า วินิจจยคือการตัดสิน การชี้ขาด มีวิเคราะห์ว่า วินิจจยนํ วินิจจโย แปลว่าการตัดสิน
ไปโดยวิเศษ วิวิธเณ อากาเรน นิจฉยิตติ อาโรเปตติ วินิจจโย แปลว่า การตัดสินโดยอาการหลายอย่าง
วิวิธํ นิพฺพณภาเวน นิจฉโนติ อาโรเปตติ วินิจจโย แปลว่าการตัดสินโดยน้อมไปสู่วิธีต่างๆ (วิ+นิ บทหน้า
ฉิ ธาตุในความหมายว่าตัด อ ปัจจัยแปลง อี เป็น ย ซ้อน จ)^๔

วิเสเสนวิวิธเณ วา อากาเรน วิปฺปูลฺลิตฺตินีหฺรณวเสน จียติ วิภิชยิตติ วินิจจโย แปลว่าชื่อว่า
วินิจจย เพราะวิเคราะห์ว่าแจกคือจำแนกด้วยอำนาจนำความปฏิบัติผิดออกไป โดยพิเศษหรือ
โดยอาการหลายอย่าง^๕

คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ฉบับนี้ คณะผู้ตรวจชำระได้
นำต้นฉบับฉนฺธิฎฐิตสังคีติ ภาษาบาลีอักษรเมียนมาร์ ฉบับพิมพ์เมื่อพ.ศ.๒๕๐๖ ปรับวรรคเป็นภาษาบาลี
อักษรไทย ดำเนินการตรวจชำระตามต้นฉบับของเมียนมาร์เป็นหลักพร้อมกับได้สอบทานบท ที่ท่าน

^๑ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙,ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๑ ,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐),หน้า ๖๑๕.

^๒ วิฎีกา.(บาลี), หน้า ๒๒๒.

^๓ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙,ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๑ ,
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐),หน้า ๒๑.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑๖.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

ยกมาจากคัมภีร์วินยวินิจฉัยเป็นบทตั้งอธิบาย และสอบทานข้อความที่ท่านนำมาจากคัมภีร์ต่างๆกับ คัมภีร์ที่เป็นแหล่งข้อมูลนั้นๆ คัมภีร์วินยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัยฎีกา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย จัดพิมพ์เป็นสองเล่ม คือวินยวินิจฉัยฎีกา (ปฐโม ภาค) กับ วินยวินิจฉัยฎีกา ๒ (ทุติโย ภาค)

จากข้อความข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจฉัยฎีกา (ปฐโม ภาค) ฉบับนี้เป็นฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๔ ที่ปริวรรตมาจากภาษาบาลีอักษรเมียนมาร์ ฉบับพิมพ์เมื่อพ.ศ.๒๕๐๖ โดยการตรวจชำระตามต้นฉบับของเมียนมาร์เป็นหลัก พร้อมกับได้สอบ ทานบทที่ท่านยกมาจากคัมภีร์วินยวินิจฉัยเป็นบทตั้งอธิบาย และสอบทานข้อความที่ท่านนำมาจาก คัมภีร์ต่างๆกับคัมภีร์ที่เป็นแหล่งข้อมูลนั้นๆ

๒.๑.๒ ลักษณะเด่นของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจฉัยฎีกา (ปฐโม ภาค)

คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจฉัยฎีกา (ปฐโม ภาค) อธิบายพระวินัยที่พระ พุทธองค์ทรงบัญญัติสำหรับภิกษุเริ่มแรกตั้งแต่พรรษาที่ยี่สิบ ว่าด้วยเรื่องปาราชิก สังฆาทิเสส อนียต นิสสัคคีย์ และปาจิตตีย์ ซึ่งเรียกชื่อว่าภิกขุปาฏิโมกข์เป็นข้อห้ามภิกษุล่วงละเมิดและยังเป็นสิกขาบทที่ ภิกษุจะต้องศึกษาเรียนรู้เพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระวินัย สมดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ ว่า

โย โว อานนท มया ธมโม ज विनयो ज तेहिโต पण्यत्तो सो वो ममजयेन स्तथा^๖

แปลว่า อานนท ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลายหลังจากเรา ล่วงกลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย

พระวินัยนั้นพระองค์ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์สืบประการคือ เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ความผาสุกแห่งสงฆ์ ช่มบุคคคลผู้เกื้อยาก ความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงามปิดกั้นอาสวะ ทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน กำจัดอาสวะทั้งหลายที่จะบังเกิดในอนาคต ความเลื่อมใสของคน ทั้งหลายที่ยังไม่เลื่อมใส ความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว ความตั้งมั่นแห่งสัตถธรรม เอื้อเพื่อวินัย^๗ พระวินัยจึงมีความสำคัญอันดับแรกสำหรับเหล่ากุลบุตรผู้เข้ามาบวชใน พระพุทธศาสนา เพราะกุลบุตรเหล่านั้นมาจากต่างตระกูลต่างชนชั้นมีอัธยาศัยและจิตใจต่างกัน เมื่อ สังคายนาครั้งแรกท่านพระมหากัสสปเถระผู้เป็นประธานสงฆ์ได้ตกลงกันว่าจะสังคายนาพระวินัยก่อน เพราะพระวินัยจัดว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังคงอยู่ ศาสนาชื่อว่ายังดำรงอยู่ เมื่อ ไม่มีพระวินัยแล้ว ศาสนาก็ชื่อว่าดับสูญ^๘

จากข้อความข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจฉัยฎีกา (ปฐโม ภาค) เป็นคัมภีร์อธิบายพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุเริ่มแรกตั้งแต่

^๖ พร รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต), วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจฉัยฎีกา (ปฐโม ภาค), หน้า ๒๔.

^๗ ที.มหา.(บาลี) ๑๐/๑๔๑/๑๗๘,ที.มหา.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^๘ วิ.ป.(บาลี) ๘/๒/๔,วิ.ป.(ไทย) ๘/๒/๔,

^๙ วิ.อ.(บาลี). ๑/๑๓,ที.สี.อ.(บาลี) ๑/๑๑,

พรรษาที่ยี่สิบ ว่าด้วยเรื่องปาราชิก สังฆาติเสส อนียต นิสัคคีย์ และปาจิตติย ซึ่งเรียกชื่อว่าภิกขุปาฏิโมกข์เป็นข้อห้ามภิกษุล่วงละเมิดและยังเป็นสิกขาบทที่ภิกษุจะต้องศึกษาเรียนรู้ เพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระวินัย

๒.๑.๓ ผู้แต่งคัมภีร์และสมัยที่แต่ง

คัมภีร์วินยัตถสารสนธิปิณี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) เป็นคัมภีร์อธิบายคัมภีร์วินยวินิจจย รจนาโดยพระพุทฺธตเถระ ซึ่งพระวาจิสสรเถระ แห่งนิคายมหาวิหาร ชาวสิงหล ผู้เป็นศิษย์ของพระสารีบุตรเถระชาวศรีลังกาผู้รจนาสารัตถที่ปิณี รจนาไว้เมื่อพุทธศตวรรษที่สิบเจ็ด ในสมัยของพระเจ้าวิชัยพาหุที่สาม^{๑๐}

รูปแบบการอธิบายนั้นอธิบายไปตามลำดับบทที่มีอยู่ในคัมภีร์วินยวินิจจยอรรถกถา สำหรับวินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) อธิบายคัมภีร์วินยวินิจจยะ ตั้งแต่คันถารัมภกถาจนถึงปาจิตติยของภิกษุสงฆ์ คือ

- ๑) คันถารัมภกถา ปรรณเกี่ยวกับการรจนาวินยวินิจจยฎีกา
- ๒) คันถารัมภกถาวิณณา อธิบายคำปรรณของวินยวินิจจยะ
- ๓) ปาราชิกกถา อธิบายปาราชิกของฝ่ายภิกษุสงฆ์
- ๔) สังฆาติเสสกถา อธิบายสังฆาติเสสของฝ่ายภิกษุสงฆ์
- ๕) อนียตกถา อธิบายอนียตของฝ่ายภิกษุสงฆ์
- ๖) นิสัคคิกถา อธิบายนิสัคคีย์ของฝ่ายภิกษุสงฆ์
- ๗) ปาจิตติยกถา อธิบายปาจิตติยของฝ่ายภิกษุสงฆ์

ซึ่งเป็นพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้สำหรับภิกษุ ผู้ที่ล่วงละเมิดรูปแรกคือพระสุทิน มีชื่อเรียกว่าภิกขุปาฏิโมกข์เป็นข้อห้ามสำหรับภิกษุ เช่นถ้าภิกษุล่วงละเมิดปาราชิกข้อใดข้อหนึ่งก็จะขาดจากความเป็นภิกษุทันที ดังที่ปรากฏในปาราชิกข้อที่หนึ่ง มีใจความว่า โย ปน ภิกขุเมถุน รมมํ ปฏีเสเวยฺย ปาราชิโก โหติ อสวาสโ ^{๑๑} แปลว่า ก็ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม ภิกษุนั้นเป็นปาราชิกหาสงสัยไม่ได้

จากข้อความข้างต้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า คัมภีร์วินยัตถสารสนธิปิณี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) เป็นคัมภีร์อธิบายคัมภีร์วินยวินิจจยซึ่งพระวาจิสสรเถระ แห่งนิคายมหาวิหาร ชาวสิงหล ผู้เป็นศิษย์ของพระสารีบุตรเถระชาวศรีลังกา รจนาไว้เมื่อพุทธศตวรรษที่สิบเจ็ด ในสมัยของพระเจ้าวิชัยพาหุที่สาม รูปแบบการอธิบายนั้นอธิบายไปตามลำดับบทที่มีอยู่ในคัมภีร์วินยวินิจจย

^{๑๐} พร รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต), วินยัตถสารสนธิปิณี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค), หน้า (๒๓).

^{๑๑} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๒๐/๓๗, วิ.มหา.(ไทย) ๑/๓๙/๒๙

๒.๒ โครงสร้างในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

การแบ่งเนื้อหาของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) โดยการจัดเป็นคำปรารภการแต่งคัมภีร์ เนื้อหาของคัมภีร์ประกอบด้วยหมวดว่าด้วยปาราชิกกถา หมวดว่าด้วยสังฆาติเสกกถา หมวดว่าด้วยอนียตกถา หมวดว่าด้วยนิสสัคคียกถา หมวดว่าด้วยปาจิตตียกถาและนิคมคากถา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ คำปรารภการแต่งคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ท่านพระวาจิสสรเถระได้แต่งคันถารัมภกถา คำปรารภการแต่งคัมภีร์ไว้ดังนี้

อาทิจจวิสมุพรปาตุภูตัม
 พุยามปปภามณฺทลทเวจาปี
 ธมฺมมพฺพนิชฌาปิตปาปฆมฺมัม
 วณฺทามหํ พุทฺธมฺหมพฺพนตํ.
 จิรภูติ ปตฺถยตา ชนานํ
 หิตาวสสามลสาสนสส
 มยา สมาสเนน วิธียมานํ
 สวณฺณนํ สาธุ สฺวณฺณตฺถุ สนฺโตติ.^{๑๒}

แปลว่า ข้าพเจ้า (พระวาจิสสรเถระ) ขอกราบไหว้พระพุทธรเจ้า ผู้เป็นวงศ์แห่งพระอาทิตย์ซึ่งปรากฏที่ท้องฟ้า มีดวงพระรัศมีชานออกข้างละวา ผู้เฝ้าความเร่าร้อนบาปด้วยน้ำคือพระธรรม ผู้มีน้ำพระทัยยิ่งใหญ่

ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระธรรมที่เป็นดังกระแสน้ำพระอาทิตย์ซึ่งมีบทที่น่าเลื่อมใสและลึกซึ้ง เป็นดังระเบียบองค์ของนัยต่างๆ เป็นดังกองที่ใสซึ่งนับด้วยชั้นมีศีลชั้นเป็นต้น เป็นดังแม่น้ำใหญ่

ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระสงฆ์ผู้เปรียบดังกองทรายคือศีล ผู้เป็นดังเปลือกสังข์ที่ขัดแล้ว ผู้เป็นดังลมคือความสันโดษ ผู้มีจิตตั้งคั่นคือความสงบ ผู้ทำความเพียรแล้ว ผู้มีอธิจิตเป็นसार ผู้เป็นดังทะเลหลวง

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมเกล้าบูรพาจารย์ผู้เป็นบุตรของพระมุนีเจ้า ที่ได้รักษาพระธรรมคือภาษานำมาพรรณนาอย่างไร้มลทินจนถึงทุกวันนี้

พระมหาเถระผู้มีชื่อเสมอกับพระธรรมเสนาบดี ผู้เปรียบเช่นนั้น ผู้เป็นดังแสงสว่างแห่งเกาะสิงหล ผู้เป็นใหญ่แห่งมหานายกและมหาเถระ ให้ข้าพเจ้าถึงความเจริญในศาสนาของพระชินเจ้า

พระมหาเถระใดที่แต่งฎีกาแห่งอรรถกถาชื่อว่าสมันตปาสาทิกา ซึ่งอธิบายเนื้อหาอรรถกถาอังคุตตรนิกายและแม่คัมภีร์อื่นๆ

^{๑๒} วิฎีกา.(บาลี) หน้า ๑.

ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระมหาเถระนั้น ผู้เป็นครู ผู้เป็นดั่งภาชนะรองรับความเคารพ ผู้อันพระราชทานพระนามว่าปรักกันติฤๅษะ ผู้ทำความสามัคคีแห่งนิกายแม้เป็นใหญ่ในลังกาทำการอุปการะโดยชอบฯ

ข้าพเจ้าไหว้พระไตรรัตน์ที่ควรไหว้ซึ่งหลังบุญไม่น้อยอยู่ได้อย่างนี้แล้ว ด้วยอานุภาพพระไตรรัตน์นั้น ขอให้ข้าพเจ้าปลอดภัยจากอันตรายฯ

พระมหาเถระชื่อว่าพุทธทัตตอาจารย์เป็นมหากวี ผู้เป็นแสงสว่างแห่งวงศ์เถรวาท ผู้ที่พระพุทโธศาจารย์ผู้อ่องอาจแม่อันวิญญูชนสรรเสริญแล้ว สรรเสริญดีแล้ว

ได้แต่งปกรณ์ชื่อว่าวินยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัยอันสูงสุดมีประโยชน์แก่เหล่านักศึกษาปรากฏในนัยแห่งพระวินัย

เพราะเหตุที่ปกรณ์นั้นไม่สำเร็จประโยชน์แก่เหล่าภิกษุผู้อยู่ทวีปอื่นโดยไม่เหลือ เพราะฉะนั้นแล ข้าพเจ้าหวังประโยชน์แก่นักบวชทั้งหลายในที่ทุกแห่งด้วยความเอ็นดูฯ

เพราะเหตุที่ข้าพเจ้าถูกพระสมังคลเถระผู้ประเสริฐ มีความปรารถนาดี รู้นัยอยู่ป่าเป็นปกติ เป็นแหล่งกำเนิดคุณความดีนิมิตต์แล้วโดยเคารพฯ

ผู้หวังพระธรรมที่พระผู้เป็นใหญ่แห่งธรรมทรงแสดงไว้แล้วดำรงอยู่ยาวนาน และพระพุทโธมิตตเถระผู้เป็นแสงสว่างแห่งชาวโจฬะ ปรากฏคุณมีศรัทธาเป็นต้นฯ

พระเถระชื่อว่ามหาภิกษุสัพพะผู้มีความเคารพในสิกขาทั้งหลายผู้ทำลายทิลกฐิษฐ์ ผู้เป็นดั่งสีหะอันชาวโจฬะบูชาแล้วฯ

อันอุบาสกผู้มีศรัทธาแม้ที่ปรากฏชื่อว่าธัมมกิตติ ผู้ประดับด้วยคุณหลายอย่างมีศีลเป็นต้นผู้รักพระสัทธรรมผู้ฉลาดในพระศาสนาฯ

ถึงพ่อค้าชื่อว่าภานุผู้มีศรัทธาผู้มีชื่อเสียงผู้เป็นวงศ์แห่งมังคละผู้มียศใหญ่ผู้รู้ประเสริฐ ผู้เกิดคุณความดีนิมิตต์แล้วฯ

ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงยกปกรณ์นั้นสู่ภาษาบาฬีอาศัยแนวทางบูรพาจารย์ละโทษแห่งลัทธินิกายอื่นแล้วทำนัยที่พิสดารเกินไปให้สั้นลงฯ

และจักประกาศเนื้อหาที่ไม่ได้กล่าวไว้แล้วทั้งไม่ข้ามลำดับพระบาฬี ถือเอาสาระแม้จากคัมภีร์อื่นแล้วพรรณนาเนื้อหาสาระนั้นฯ

ข้าพเจ้าต้องการความตั้งมั่นที่ยาวนานแห่งคำสอนที่ไม่มีมลทินอันนำประโยชน์มาให้แก่ชนทั้งหลายขอโอกาสเหล่าสัตบุรุษจงตั้งใจฟังการพรรณนาที่ข้าพเจ้าแสดงอย่างสั้นเถิดฯ

๒.๒.๒ เนื้อหาย่อ

หมวดว่าด้วยปาราชิกถา

(๑) เมถุนธัมมกถาวณณนา^{๑๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยธรรมอันคนเป็นคู่ๆพึงประพฤติร่วมกันหมายความว่า ภิกษุเสพเมถุนธรรมทางทวารหนักทวารเบาและปากแล้วย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสายพระศากยบุตร เป็นต้น

^{๑๓} วิฎฐก.(บาลี) หน้า ๒๑.

(๒) อทินนาทานกถาวัณณนา^{๑๔} คือการพรรณนาว่าด้วยภิกษุต่อเอาสวนเป็นต้นอันเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้อื่นให้เจ้าของพ่ายแพ้ยึดเอาด้วยโดยจิต ต้องทุกกฎในเพราะบุพพประโยคที่ตนทำเพื่อเหตุนั้น และต้องถูกลักขัยในเพราะยังความสงสัยให้เกิดแก่เจ้าของ ไม่เป็นทนายทแห่งปาฏิโมกขสังวรศีล ต้องปราชาชิก ในเพราะการทอดธุระของเจ้าของนั้นและของตน เป็นต้น

(๓) มนุสสวิคคกถาวัณณนา^{๑๕} คือการพรรณนาว่าด้วยภิกษุพราดปลงชีวิตินทรีย์ เข้าไปตัดบั่นรอนชีวิตินทรีย์ของสัตว์นั้น เป็นต้น

(๔) อุตตริมนุสสรัมมกถาวัณณนา^{๑๖} คือการพรรณนาว่าด้วยธรรมวิเสสมีฉานวิโมกข์สมาธิสมาบัติญาณทัสสนะมรรคาวนาผลสังจะกิริยาการละกิเลส ความที่จิตปราศจากนิวรณ์ การยินดีในเรือนว่าง เป็นต้น

หมวดว่าด้วยสังฆาติเสสกา

(๑) สุกวิสัฏฐีกถาวัณณนา^{๑๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนเมื่อเกิดความกำหนัดปวดอุจจาระปวดปัสสาวะถูกลมพัดถูกบุงชนกัด ทำน้ำอสุจิอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดา น้ำสัณหาธาตุสียอย่างมีน้ำสุกกะสีเขียว เป็นต้น ตามที่กล่าวมาแล้วแม้เพียงแมลงวันตัวเล็กกินอมให้เคลื่อนจากฐานตามที่กล่าวมา ต้องสังฆาติเสส เป็นต้น

(๒) กายสังสัคคกถาวัณณนา^{๑๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยอาบัติสังฆาติเสสแก่ภิกษุโดยที่สุดแม้ชนของหญิงด้วยชนในสรีระของตน ด้วยความกำหนัดในการเคล้าคลึงกาย เป็นต้น

(๓) พุณฺณสุลลวจากถาวัณณนา^{๑๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยวาจาชั่วหยาบสัมปยุตกับเมถุนธรรมในทวารหนักและเบา เป็นต้น

(๔) อัตตกามปาริจริยกถาวัณณนา^{๒๐} คือการพรรณนาว่าด้วยภิกษุกล่าวคุณอันสงส์การบำเรอตนด้วยเมถุนธรรมว่า น่องหญิง หญิงใดบำเรอผู้ประพติพรหมจรรย์มีศีลมีกัลยาธรรมเช่นเราด้วยธรรมนั้น นั้นเป็นยอดแห่งการบำเรอทั้งหลาย เป็นต้น

(๕) สัญจิริตตกถาวัณณนา^{๒๑} คือการพรรณนาว่าด้วยภิกษุต้องสังฆาติเสสเพราะรับส่งข่าวในระหว่างหญิงและชายแล้วชักส่อเป็นเหตุ เป็นต้น

(๖) กุฎิการกถาวัณณนา^{๒๒} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุสร้างกุฏิเกินประมาณประกอบด้วยประการมีความไม่มีเจ้าของ เป็นต้น ต้องอาบัติ แม้สร้างกุฏิที่อันสงฆ์ยังไม่แสดงที่ประกอบด้วยประการเหล่านั้นนั้นแล ต้องอาบัติเหมือนกัน เป็นต้น

^{๑๔} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๔๒.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๖.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

^{๒๒} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๑๖๕.

(๗) **มหัศจรรย์การถวญนา**^{๒๓} คือการพรรณนาว่าด้วยภิกษุผู้จะให้สร้างวิหารชำระที่สร้างวิหารให้ปรับพื้นเสมอแล้ว เข้าไปหาสงฆ์ให้เหล่าภิกษุผู้แก่นักรโหยงประคองอัญชลีขอสามครั้งว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าประสงค์จะสร้างวิหารใหญ่มีคนจับจองเจาะจงเฉพาะตน ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้านั้นขอการตรวจพื้นที่สร้างวิหารกะสงฆ์ นำเหล่าภิกษุผู้ที่ตนได้แล้ว หรือภิกษุที่สงฆ์สมมุติด้วยอุตตฤติยกรรมวาจาไปแสดงที่สร้างวิหารทำบริกรรมแล้ว เมื่อภิกษุที่ไปด้วยตรวจดู ดูการตรวจดูที่สร้างกุฏิ ใครครวญว่ามีผู้จับจอง(หรือไม่)เป็นต้น รู้ว่าไม่มีผู้จับจองมีฆาครอบมาแล้วบอกแจ้งแก่สงฆ์ ภิกษุนั้นก็เข้าไปหาสงฆ์อีกให้เหล่าภิกษุผู้แก่นักรโหยงประคองอัญชลีขอสามครั้งว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าประสงค์จะสร้างวิหารใหญ่มีเจ้าของเจาะจงเฉพาะตน ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้านั้นขอการแสดงที่กะสงฆ์ สงฆ์พึงแสดงที่สร้างวิหารด้วยอุตตฤติยกรรมวาจา (แต่) ไม่ทำอย่างนั้นเป็นต้น

(๘) **ทูลฐโทสการถวญนา**^{๒๔} คือการพรรณนาว่าด้วยปาราชิกใด ผู้โจทก์ไม่เห็นไม่ได้ยินหรือไม่รังเกียจบุคคลผู้ถูกโจทก์ ปาราชิกนี้ชื่อว่าไม่มีมูล เพราะไม่มีมูลคือการเห็นการได้ยินความรังเกียจเหล่านั้นแลเป็นต้น

(๙) **อัญญาติกการถวญนา**^{๒๕} คือการพรรณนาว่าด้วยเห็นบุคคลผู้มีชาติชัตติยะอื่นผู้ต้องปาราชิกแล้วโจทก์บุคคลผู้มีชาติชัตติยะที่มีเวรแค้นโดยนัยมีอาทิว่า เราเห็นชัตติยะแล้วท่านเป็นผู้ต้องธรรมมีปาราชิกเป็นที่สุดเป็นต้น

(๑๐) **สังฆเภทการถวญนา**^{๒๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยพระเถระกล่าวเหตุแห่งสังฆเภทเรื่องแห่งการทำความแตกกันสืบแปดอย่างทีกล่าวไว้ในชั้นธกะโดยนัยเป็นต้นว่า ดูก่อนอุบาลีภิกษุในศาสนานี้ย่อมแสดงธรรมว่าเป็นธรรม แสดงธรรมว่าเป็นธรรมเป็นต้น

(๑๑) **เภทานวัตตการถวญนา**^{๒๗} คือการพรรณนาว่าด้วยภิกษุผู้ชี้เห็นได้ยินภิกษุผู้ประพฤติดตามเพื่อทำลายสงฆ์ที่กล่าวไว้ว่า เอโก วา เทว วา ตโย วา นำไปแผนกหนึ่งและท่ามกลางสงฆ์กล่าวว่า การประพฤติดตามเพื่อทำลายสงฆ์ไม่ควรทำสามครั้งนั้นเทียว เมื่อเขาไม่งดจากการประพฤตินั้นพึงทำกรรมคือการสวดสมณาสด้วยอุตตฤติยกรรมวาจาเป็นต้น

(๑๒) **ทพพจการถวญนา**^{๒๘} คือการพรรณนาว่าด้วยภาวะของผู้ว่ายากคือเป็นผู้อันใครๆไม่อาจว่ากล่าวได้ มีอธิบายว่า ความเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมสืบเก่าอย่างมีความปรารถนาลามกเป็นเหตุเป็นต้น ยังการพราหมณ์ที่กล่าวในตนให้เสียไปเพราะไม่ถือเอาความเอื้อเพื่อชื่อว่า ภาวะแห่งผู้ว่ายากเป็นต้น

(๑๓) **กุลทุสการถวญนา**^{๒๙} คือการพรรณนาว่าด้วยภิกษุประทุษร้ายตระกูลเมื่อประพฤติลามกเพราะความเป็นผู้ถึงความพอใจเป็นต้น เมื่อภิกษุเหล่าอื่นทำกรรมอยู่ก็ไม่ละความ

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๓.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๙.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๖.

^{๒๘} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๑๘๗.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๙.

ประพุดิลามก เพราะความเป็นผู้ถึงความพอใจเป็นต้นนั้น ครุกรรมพึงถูก (เธอ) ต้องสังขาทิเสสเป็นต้น

(๑๔) ปกัจฉันนปริวาสกถาวัณณนา^{๓๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยเป็นผู้มีความสำคัญว่าต้องอาบัติ มีความตั้งใจว่า จะไม่ยกขึ้นแสดงมีความสำคัญว่าสามารถ มีความสำคัญว่าไม่มีอันตราย ฯ บุคคลนั้นผู้มีความสำคัญอย่างนี้ได้แก่ผู้มีความสำคัญอย่างนั้นในเหตุสี่เหล่านี้เป็นต้น

(๑๕) สุตถันตปริวาสกถาวัณณนา^{๓๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยพระวินัยธรรมาภิกษุผู้ระลึกอยู่โดยอนุโลม จำเดิมแต่มณฑลอุปสมบทโดยนัยที่กล่าวในอรรถกถามีอาทิว่า โย อุปสมบทโต ปญจายอนุโลมคคเมน วา หรือโดยปฏิโลมจำเดิมแต่วันบอกแจ้งว่า ท่านระลึกได้หรือไม่ว่าบริสุทธิสิ้นวันประมาณเท่าไร เมื่อเธอกล่าวว่า เราบริสุทธิสิ้นกาลเท่านี้ สุตถันตปริวาสที่ทำวันบริสุทธิซึ่งเธอบอกให้เป็นที่สุดแล้วให้แก่เธอ ชื่อว่าจุฬสุตถันตะ เพราะบำเพ็ญวันนอกนี้ต่างจากสุตถันตะที่พึงนำไปในวันจนถึงวันอุปสมบทเป็นต้น

(๑๖) สโมธานปริวาสกถาวัณณนา^{๓๒} คือ การพรรณนาว่าด้วยปริวาสซึ่งมีการล้มวันที่อยู่ปริวาสแล้ว และประมวลอันตราบติลงในอาบัติเดิม ฯ เพราะเหตุนี้แล พระเถระจกกล่าวในที่นี้ว่า แต่เลิกวันที่อยู่ปริวาสแล้วประมवलให้ปริวาส ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า เลิกล้มวันที่ได้อยู่ปริวาสแล้วประมवलอาบัติที่ต้องภายหลังในการกำหนดวันเดิมแห่งอาบัติเดิมเป็นต้น

หมวดว่าด้วยอนียตกถา

(๑) ปฐมอนียตกถาวัณณนา^{๓๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยท่านประสงคที่ลัปตาเท่านั้น บรรดาที่ลัปซึ่งกล่าวไว้ในบทภาษณียว่า ที่ชื่อว่าที่ลัปได้แก่ที่ลัปตา ที่ลัปหู ชื่อว่าที่ลัปตาได้แก่ที่เมื่อลัปตาเล็กคิ้วหรือชะง้อศีระชะไม่อาจเห็นได้ ฯ ชื่อว่าที่ลัปหูได้แก่ที่ไม่อาจได้ยินคำที่พูดกันตามปกติได้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า คำว่าที่ลัปหูไม่ได้มาในพระบาลีแม้ก็จริงถึงอย่างนั้นพึงทราบการกำหนดด้วยที่ลัปตาเท่านั้นเป็นต้น

(๒) ทุตยอนียตกถาวัณณนา^{๓๔} คือ การพรรณนาว่าด้วยท่านห้ามองค์สองแห่งอาสนะที่กล่าวข้อต้นนั้นว่า บนอาสนะที่กำบังพอจะทำการได้ ข้อที่สองนี้ว่า อนึ่ง สถานที่หาเป็นอาสนะกำบังไม่เลยทีเดียว หาเป็นที่พอจะทำการได้ไม่ กล่าวองค์ที่ไม่มีก่อนนี้ว่า แต่พอเป็นที่พอจะพูดเคาะมาตุคามด้วยวาจาชั่วหยาบได้อยู่เป็นต้น

หมวดว่าด้วยนิสัคคิกถา

จีวรวรรค

(๑) กลินกถาวัณณนา^{๓๕} คือ การพรรณนาว่าด้วยท่านกล่าวจีวรหอย่างนี้ซึ่งมีการอนุโลมตามสมควร ฯ แท้จริงจีวรผ้าเปลือกไม้อนุโลมผ้าฝ้ายเพราะทอจากใยปอ ผ้าปัตตุนณะเป็นต้นอนุโลมผ้าไหมเพราะทอจากด้ายที่ทำจากสัตว์ตัวเล็ก แม้จีวรที่เกิดจากฤทธิ์เป็นผ้าอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาผ้า

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๘.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๕.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๗.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๓.

^{๓๔} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๒๒๖.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๙.

เปลี่ยนไม้เป็นต้นนั้นแล เพราะเหตุนั้น จึงอนุโลมผ้าเหล่านั้น แม้จีวรที่เฑาะพาให้ก็อนุโลมผ้าเปลี่ยนไม้เป็นต้นนั้นเหมือนกัน เพราะเป็นผ้าอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาเหล่านั้น เป็นต้น

(๒) อุทิสถกถาวณณนา^{๓๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยที่เก็บจีวรสิบห้าอย่างคือ บ้านนิเวศน์ โรงเก็บของป้อม เรือนยอด ปราสาท เรือนโล้น เรือประชุมชนนา ลานนวดข้าว อาราม วิหารโคนไม้ กลางแจ้ง ที่กล่าวไว้ในพระบาลีโดยนัยเป็นต้นว่า คาโม เอกุปจาโร เพื่อแสดงโทษการเก็บไตรจีวรแล้วอยู่ปราศและที่เกิดขึ้นเป็นต้น

(๓) อกาลจีวรกถาวณณนา^{๓๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยจีวรที่เกิดขึ้นสิบเอ็ดเดือนเมื่อไม่ได้รับการกรณฐิน เมื่อการกรณฐินแล้ว จีวรที่เกิดขึ้นเจ็ดเดือน แม้จีวรที่ถวายเจาะจงกาลดังนี้ วัดที่ยังไม่การณฐิน หนึ่งเดือนตั้งแต่แรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ดไปจนถึงขึ้นสิบห้าค่ำเดือนสิบสอง ท่านเรียกว่า เดือนจีวร จีวรที่เกิดขึ้นสิบเอ็ดเดือนอื่นจากเดือนนั้นชื่อว่าอกาลจีวร และวัดที่การณฐินแล้วจีวรที่เกิดขึ้นเจ็ดเดือนถัดไปห้าเดือน คือเดือนจีวรและสี่เดือนในหมั้นตฤดูชื่อว่าอกาลจีวร และวัดที่การณฐินแล้ว จีวรที่หายถวายในกาลตามที่กำหนดห้าเดือนแก่สงฆ์ว่า อิหิ อกาลจีวร ทุมมิ หรือแก่บุคคลว่า อิหิ ตูยหิ ทุมมิ ชื่อว่าอกาลจีวร จีวรดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าอกาลจีวรเป็นต้น

(๔) ปุราณจีวรกถาวณณนา^{๓๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยจีวรที่ภิกษุใช้สอยย่อมทำกับปะด้วยตน อธิบายว่าจีวรเก่าโดยที่สุดแม้เพียงวางบนศิระชนอนโดยตั้งใจว่า จักทำการใช้สอย ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า จีวรที่ย้อมแล้วทำกับปะเสร็จนุ่งห่มแม้เพียงครั้งเดียวขึ้นที่สุดพาดไว้บนป่าหรือศิระ มุงการใช้สอยเป็นใหญ่เดินทางไปหรือว่าหุนศิระชนอน แม้จีวรนั้นก็ชื่อว่าจีวรเก่าเหมือนกันเป็นต้น

(๕) จีวรปฏิคคหกถาวณณนา^{๓๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยรับจีวรบางผืนมีขนาดเท่าจีวรอย่างต่ำที่ควรวิภี อธิบายข้อนี้ว่า รับจีวรบางผืนตั้งแต่ผ้ามีขนาดศอกคืบ ที่ควรวิภีจากมือนางภิกษุณีผู้อุปสมบทในสงฆ์สองฝ่ายที่ไม่ใช่ญาติโดยนัยตามที่กล่าวเบื้องต้น เพราะจะได้ที่สมควรแก่คำที่กล่าวไว้ว่า อนุญาติกาย ภิกษุณียา หตถโต ก็ดีว่า ญาติกาย อนุญาติกสนณวิสส ก็ดีว่า เอกโต-อุปสมปณนาย หตถโต คณหาติ ก็ดี ฯ แม้เมื่อกล่าวอย่างสามัญว่า อาปตติ ก็จะได้โดยปรกรณ์ว่า นิสสคคิยา ปาจิตติยาปตติ และตามนัยที่กล่าวไว้ว่า นิสสคคิยาปตติ เป็นต้น

(๖) อัญญาตกวิญญุตติกถาวณณนา^{๔๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยผู้ไม่ใช่ญาติเพราะไม่มีความเป็นญาติที่เกี่ยวข้องกันจนถึงปิตามหุคที่เจ็ดตามนัยที่กล่าวข้างต้น ฯ ผู้ที่ไม่ได้พิจารณาไว้โดยนัยเป็นต้นว่า เราขอพิจารณาของที่มีอยู่ในเรือนเรา ฯ พ่อเจ้าเรือนทีกล่าวไว้ในพระบาลีว่า ที่ชื่อว่า คหปติได้แก่ชายที่อยู่ครองเรือนคนใดคนหนึ่ง ฯ อธิบายว่า หญิงแม่เรือนทีกล่าวไว้ในพระบาลีว่า ที่ชื่อว่า คหปตานี ได้แก่หญิงที่อยู่ครองเรือนคนใดคนหนึ่งเป็นต้น

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๕.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๑.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒.

^{๓๙} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๒๕๕.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖.

(๗) **ตตุตตริกถาวณณนา**^{๔๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยถือเอาเกินกว่าผ้าอุตตราสงค์และอันตรวาสกจากจีวรเหล่านั้นที่ภิกษุถูกแย่งจีวรพึงยินดี เพราะพระดำรัสว่า ภิกษุนั้นพึงยินดีจีวรมีอุตตราสงค์และอันตรวาสกเป็นอย่างมากจากจีวรเหล่านั้น ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าติเตียนภิกษุฉัพพัคคีย์ว่า โฉนเล่าโมฆบุรุษ พวกเธอไม่รู้ประมาณจักขอจีวรมากดังนี้แล้ว บัญญัติสิกขาบทนี้ในเรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ขอจีวรแก่เหล่าภิกษุผู้ถูกแย่งชิงจีวรเป็นต้น

(๘) **ปฐโมปัทธกถาวณณนา**^{๔๒} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุไม่มีใครบวระณาไว้ก่อนว่า ผู้เจริญท่านมีความต้องการจีวรเช่นไร ทำการกำหนดอย่างพิเศษ จัดแจงอย่างทีกล่าวไว้ในบทภาษณีย์ว่า จีวรจริงเป็นของยาวกว้างแน่นหรือละเอียดเป็นต้น

(๙) **ทุติโยปัทธกถาวณณนา**^{๔๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยจีวรที่ภิกษุเปียกเปื้อนอุบาสกสองคนได้มาเป็นต้น

(๑๐) **ราชกถาวณณนา**^{๔๔} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุไม่พึงยินดีเงินเป็นต้นที่ได้โดยเป็นทรัพย์สินสำหรับจ่ายจีวรแม้โดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า รชตฺ วา ที่ชื่อว่า รชตะ เพราะอรรถว่า เป็นผงโดยมีสีขาวได้แก่ เงิน ฯ ที่ชื่อว่า ชาตฺรุปะ เพราะอรรถว่า มีรูปสีเกิดแล้วได้แก่ทองเป็นต้น

โกสิยวรรค

(๑) **โกสิยกถาวณณนา**^{๔๕} คือ การพรรณนาว่าด้วยสันถัตที่พึงรดน้ำข้าวแล้วลาดด้วยไผ่ดังที่กล่าวไว้ในบทภาษณีย์ว่า ที่นั่งซึ่งลาดทำหรือหล่อ ชื่อว่าสันถัต และในอรรถกถาว่า สันถัตที่ลาดด้วยเส้นไหมซ้อนๆกันบนภาคพื้นที่เสมอแล้วเอาน้ำข้าวเป็นต้นเทราดลงไปหลอด้งนี้ ให้สูงจนถึงความหนาตามที่ต้องการหลอเพื่อนั่งและนอนเป็นต้น

(๒) **สุทธกถาวณณนา**^{๔๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยขนเจียมสีดำ อย่างคำว่า ที่ชื่อว่าดำได้แก่สีดำสองอย่างคือโดยชาติและ เพราะย้อม พระเถระกล่าวทุกกฎในปุพพประโยคและนิสสัคคียปาจิตติยที่ตรัสไว้ในพระบาลีว่า เป็นทุกกฎเพราะทำ เป็นนิสสัคคียเพราะการได้เป็นต้น

(๓) **เทวภาคกถาวณณนา**^{๔๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุผู้ให้ทำสันถัตใหม่พึงถือเอาขนเจียมดำล้วนสองส่วน ขนเจียมขาวเป็นส่วนที่สาม ขนเจียมแดงเป็นส่วนที่สี่เป็นต้น

(๔) **ฉัพพัตถกถาวณณนา**^{๔๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยสันถัตที่หล่อภายในหกปีเป็นนิสสัคคีย และภิกษุผู้หล่อต้องปาจิตติย เว้นการสมมุติที่สงฆ์ให้แก่ภิกษุผู้ที่ไม่สามารถถือสันถัตเดินทางไกลได้ ด้วยทุติยกรรมวาจาเพื่อหล่อสันถัตภายในหกปีในที่เขาไป เมื่อเขานั่งกระโห้งประคอง

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๑.

^{๔๕} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๒๖๖.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๗.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๘.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๙.

อัญชลีขอสามครั้งท่ามกลางสงฆ์ว่า อหิ ภนเต คิลานो น สกโกมิ สนถโต อาทาย ปกมิตุ โสหิ ภนเต สงฆิ สนถตสมมุติ ยาจามิ เป็นต้น

(๕) นิสีทนสันตกถาวัณณนา^{๔๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยพึงถือเอาคิบสุคตโดยรอบสันถัดเก่าเพื่อทำให้เสียสี เพื่อภิกษุเมื่อทำสันถัดสำหรับนั่งใหม่ทำสันถัดนั้นให้เสียสี เป็นต้น

(๖) เอฬกโถมกถาวัณณนา^{๕๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุผู้เดินทางไกลได้ขมเจียนนำไปแม้ด้วยมือของตนภายในสามโยชน์ เพราะทรงอนุญาตไว้ว่า พึงนำไปด้วยมือของตนสามโยชน์เป็นอย่างยิ่ง ครั้นเลยสามโยชน์ไป เมื่อเจ้าของไม่ทราบก็พึงวางบนยานเป็นต้นของชนเหล่านั้นด้วยคิดว่า ชนเหล่านี้จักนำไป เมื่อยานเป็นต้นที่ภิกษุวางขมเจียนไว้ล่วงสามโยชน์ไปแม้เว้นประโยชน์ของภิกษุ ภิกษุนั้นก็ต้องอาบัติทุกกฏกับปาจิตติย เพราะกล่าวไว้ว่า ภิกษุก้าวเท้าแรกเลยสามโยชน์ไปต้องทุกกฏ ก้าวเท้าที่สองเลยไปต้องนิสัคคียปาจิตติย เป็นต้น

(๗) รูปียปฏิกคหณกถาวัณณนา^{๕๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยรับเองและใช้ให้รับกหาปณะที่เขาทำด้วยทองคำเงินหรือกหาปณะธรรมดา ชื่อว่า กหาปณะ ๖ มาสกทำด้วยแร่ทองแดงเป็นต้น ชื่อว่า มาสกโลหะ ๖ มาสกทำด้วยไม้แก่นหรือข้อไม้ไผ่ โดยที่สุดแม้มาสกที่เขาทำด้วยใบตาลสลักเป็นรูปก็ชื่อว่า มาสกไม้ ๖ มาสกทำด้วยครึ่งหรือด้วยยางคูนให้เป็นรูปขึ้นชื่อว่า มาสกยาง ๖ ท่านสงเคราะห์ทั้งหมดที่ใช้เป็นมาตราซื้อขายในชนบทเวลาซื้อขายกันโดยที่สุดทำด้วยกระดุกหนึ่งเมล็ดผลคูนให้เป็นรูป มิได้คูนให้เป็นรูปเพื่อตน เป็นต้น

(๘) รูปียสังโฆหารกถาวัณณนา^{๕๒} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุเปลี่ยนวัตถุนิสัคคียกับทุกกฏวัตถุและกับปิยวัตถุต้องอาบัติ เพราะวัตถุที่เปลี่ยนเป็นนิสัคคียวัตถุแม้โดยประการทั้งสอง เป็นต้น

(๙) กยวิกกยกถาวัณณนา^{๕๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยเชื้อเชิญว่า ท่านจงให้สิ่งนี้ด้วยสิ่งนี้ จงเปลี่ยนสิ่งนี้ด้วยสิ่งนี้ จงจำหน่ายสิ่งนี้ด้วยสิ่งนี้ การเปลี่ยนกับปิยวัตถุถือเอาจากมือของผู้อื่นชื่อว่า การซื้อ ๖ การเปลี่ยนกับปิยวัตถุแล้วให้จากมือของตนชื่อว่า การขาย ๖ เหมือนอย่างในอรรถกถาว่า ก็เมื่อรับกับปิยวัตถุของผู้อื่นโดยนัยเป็นต้นว่า ท่านจงให้สิ่งนี้ด้วยสิ่งนี้ ชื่อว่าย่อมซื้อ เมื่อให้กับปิยวัตถุของตน ชื่อว่าย่อมขาย เป็นต้น

ปัตตวรรค

(๑) ปัตตกถาวัณณนา^{๕๔} คือ การพรรณนาว่าด้วยบาตรกับปิยะมีสองอย่างโดยชาติคือ บาตรดินและบาตรเหล็ก บรรดาบาตรสามขนาดเหล่านี้ไม้ซีกที่เขาปาดที่บนขอบปากบาตรซึ่งเป็นที่ใส่วัตถุทั้งหมดมีข้าวสุกเป็นต้น ที่กล่าวถึงบาตรขนาดใหญ่ถูกส่วนภายใต้ ชื่อว่าบาตรขนาดใหญ่อย่างกลาง ข้าวสุกเป็นต้นตั้งเกินเลยไม้ซีก ชื่อว่าบาตรขนาดใหญ่อย่างเล็ก ข้าวสุกเป็นต้นตั้งอยู่ไม่ถึงที่สุด

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๐.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๒.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๔.

^{๕๒} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๒๘๐.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๑.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๔.

ภายใต้ขอบปากภายในบาตร บาตรนั้นชื่อว่าบาตรขนาดใหญ่อย่างใหญ่ บาตรขนาดกลางและเล็กแต่ ละอย่างก็มีอย่างละสามเหมือนอย่างนี้ เพราะเหตุนั้น บาตรทั้งหมดจึงมีเก้าขนาดเป็นต้น

(๒) อุณปัญจพันธกถา^{๕๕} คือ การพรรณนาว่าด้วยบาตรที่ชื่อว่ามีรอยแผลไม่ถึง ห้าได้แก่ บาตรไม่มีแผลก็ดี มีแผลเดียวสองแผลสามแผลและสี่แผล ฯ แม้เมื่อไม่ทำการผูกแม้บาตรที่ ประกอบด้วยรอยร้าวมีลักษณะที่กล่าวควรแก่การผูกพึงถือเอาว่า มีแผลไม่ถึงห้านั่นแลเป็นต้น

(๓) เกสัชชกถา^{๕๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยเกสัชใดๆในกองแห่งเกสัชห้า นั่น คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย

(๔) วสทิสภาฏิกกถา^{๕๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยข้างแรมแห่งเดือนเจ็ดในฤดูร้อน ที่เป็นเดือนหลังสุดนี้ ถ้าไม่ได้ผ้าวัสทิสภาฏิกได้เพื่อแสวงหาเป็นเขตเพื่อทำ ไม่เป็นเขตแห่งการอธิษฐาน และนุ่ง ข้างขึ้นเดือนแปดเป็นเขตแห่งการแสวงหาการทำและการนุ่ง ฯ ไม่เป็นเขตแห่งการอธิษฐาน ฯ ตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำเดือนแปดจนถึงวันขึ้นสิบห้าค่ำเดือนสิบสอง นี่เป็นเขตแห่งการแสวงหาการทำนุ่ง และอธิษฐานแม้ทั้งสี่เป็นต้น

(๕) จีวรจฉินทกถา^{๕๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุให้จีวรแก่ภิกษุเองแล้ว บรรดาจีวรหกชนิดจีวรผืนใดผืนหนึ่ง ผืนหลังสุดที่ควรวิกัปโกรธน้อยใจจึงมาหรือใช้ให้จึงมาไม่เป็นวัตถุ ปาราชิกเป็นต้น

(๖) สุตตวิญญุตติกถา^{๕๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยขอมหาเอาการใช้ให้ทอผ้า ด้วยด้ายหกประการพร้อมทั้งอนุโลมตามแนวที่กล่าวในวินัยจีวรข้างต้นภิกษุใดไม่ใช่ญาติของช่างทอ และไม่เป็นผู้ถูกช่างทอนั้นปวารณาไว้ ช่างทอมีผู้ไม่ใช่ญาติเป็นต้นของภิกษุนั้น ผู้ถูกภิกษุนั้น ชื่อว่า อกัปปิยะเป็นต้น

(๗) เปสการกถา^{๖๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยทำการจัดแจงเพื่อทำจีวรให้ยาวยิ่ง กว่าความประสงค์ของเหล่าทายกเป็นต้นตามนัยเป็นต้นว่า จีวรผืนนี้ทอเฉพาะรูปของท่านจงทำให้ยาว กว้างแน่นให้เป็นของที่ทอซึ่งกริตสาดีเป็นต้น

(๘) อัจเจกจีวรกถา^{๖๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยจีวรที่ทายกบางคนบรรดาคน เดินทางเป็นไข้มีศรัทธาเกิดไม่นานเป็นต้น ส่งทูตหรือมาด้วยตนกล่าวถวายว่า เราขอถวายผ้าวัสสา- วาสิกะ ในดิลกที่ห้าแห่งชุมชนปักษ์เดือนกัตติกาต้นก่อนกว่าวันมหาปวารณาอุโบสถ ที่พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้ว่า วันปวารณามีครบสามเดือนแห่งเดือนกัตติกา(เดือนสิบเอ็ด)ยังไม่มาอีกสิบวันนั่นแลเป็นต้น

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๑.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๕.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๓.

^{๕๘} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๓๐๖.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๗.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๙.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๑.

(๙) **สาสังกถาวณณนา**^{๖๒} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุอยู่เสนาสนะป่าที่รู้จักกันว่าเป็นที่รังเกียจมีภัยเฉพาะหน้า อยู่ถึงวันปุณมีแห่งเดือนกัตติกาต้น วันขึ้นสิบห้าค่ำเดือนสิบเอ็ด เข้าจำพรรษาแรกอยู่ตลอดสามเดือนไม่ขาดพรรษาเป็นต้น

(๑๐) **ปริณตถาวณณนา**^{๖๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยน้อมไปเพื่อตนโดยนัยที่มาตามลำดับว่า ผู้มีอายุ สงฆ์มีทายกมากมีภักตมาก พวกเราอาศัยพวกท่าน เห็นพวกท่านอยู่ในที่นี้ ถ้าพวกท่านไม่ให้แก่พวกเรา เมื่อเป็นอย่างนั้น บัดนี้ใครจักให้แก่พวกเรา ผู้มีอายุ ขอพวกท่านจงให้จิวรเหล่านี้แก่พวกเราเถิดเป็นต้น

หมวดว่าด้วยปาจิตติยกา

มุสาวาทวรรค

(๑) **สัมปชานมุสาวาทกถาวณณนา**^{๖๔} คือ การพรรณนาว่าด้วยการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ตัวและกำลังรู้เพราะกล่าวปาราชิกในเมื่อภิกษุกล่าวเท็จถึงอุตตรินุสธรรมที่ตนไม่ได้ว่า เราได้ แก่ผู้ใด ผู้นั้นฟังแล้วรู้ความนั้นในขณะนั้นนั่นแล ถูลัจฉัยในเมื่อเขาไม่รู้ในขณะนั้นรู้โดยกาลอื่นและรู้ค่ากล่าวโดยอ้อม ทุกกฎเมื่อเขาไม่รู้ปริยาวยาจา สังฆาติเสสเพราะกล่าวคำเท็จแก่ผู้ไม่ต้องปาราชิกว่า ท่านต้องในทุณฺฐโทสสิกขาบท และทุพภาสิตในโอมสวาทสิกขาบทเป็นต้น

(๒) **โอมสวาทกถาวณณนา**^{๖๕} คือ การพรรณนาว่าด้วยอภิกโกสวัตถุสลิป คือ ชาตินามโคตร การงานศิลปะอาพาธกิเลสอาบัติและการด่าว่านเกลียดเสียทั้งหมดนั้น มีอย่างละสองคือต่ำและสูงเป็นต้น

(๓) **เปสฺสุญญกถาวณณนา**^{๖๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยอุปสมบันฟังคำของอุปสมบันแล้วนำไปพร้อมการส่อเสียดอุปสมบันว่า บุคคลชื่อนั้นกล่าวถึงท่านว่า เป็นจันฑาล ฯลฯ เป็นคนเทดอกไม้ ต้อง ฯลฯ ปาจิตตีย์ ตนเป็นอุปสมบันฟังคำของอุปสมบันผู้ด่าอุปสมบันอื่นลับหลังด้วยอภิกโกสวัตถุสลิปมีชาติเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วไปสู่สำนักอุปสมบันนั้นอาศัยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาเหตุสลิปคือประสงค์ทำตนให้เป็นที่รักและเขาแตกแยกกันซึ่งมีสภาวะที่กล่าวนำการส่อเสียดเข้าไปว่า บุคคลโน้นกล่าวอย่างนี้แก่ท่าน ผู้นั้นต้องปาจิตตีย์ซึ่งมีการกล่าวส่อเสียดเป็นนิमितเป็นต้น

(๔) **ปทโธธัมมกถาวณณนา**^{๖๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยเป็นปาจิตตีย์โดยอาการนับบทเป็นต้นแก่ภิกษุผู้กล่าวบท อนุบท อนุอักขระและอนุพยัญชนะ โดยการเริ่มแล้วจบพร้อมกันกับอนุปสมบันเป็นต้น

(๕) **สทเสยยกถาวณณนา**^{๖๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุใดสำเร็จการนอนร่วมกับผู้อื่นจากอุปสมบันคนเดียวหรือหลายคนสิ้นสามราตรีในเสนาสนะเดียวกันที่มุงทั้งหมดบังทั้งหมดอย่างนี้

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๓.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๗.

^{๖๔} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๓๒๑.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๒.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๔.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๖.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๗.

เหยียดหลังก่อนหลังหรือพร้อมกันในราตรีทั้งสิ้น ตั้งแต่การขึ้นไปแห่งอรุณในราตรีทั้งปวงทำราตรีที่สี่ให้เป็นต้น ถ้าสำเร็จการนอนในเสนาสนะเดียวกัน ภิกษุนั้นต้องปาจิตตีย์ทุกวันเป็นต้น

(๖) **พุทฺธิสทเสยยกถาวรณนา**^{๖๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยต้องอาบัติด้วยสิกขาบทนี้ เพราะนอนร่วมกับมาตุคามสามวัน ต้องอาบัติแม้ด้วยสองสิกขาบทเพราะนอนร่วมในวันที่ยี่สิบทั้งห้าว่า ต้องทุกกฏด้วยสิกขาบทนี้ เพราะนอนร่วมกับหญิงที่เป็นวัตถุแห่งทุกกฏในเสนาสนะนั้นนั้นแล ต้องปาจิตตีย์ด้วยสิกขาบทนี้กับทุกกฏที่พึงต้องด้วยสิกขาบทนี้ เพราะนอนร่วมกันในเวลากลางคืนในวันที่ยี่สิบเป็นต้น

(๗) **ธัมมเทสนากถาวรณนา**^{๗๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยกล่าวธรรมแก่หญิงเกินห้าหาค่า ซึ่งมีสภาวะมีบทเป็นต้นมีลักษณะที่กล่าวในธรรมโดยมากเป็นต้น

(๘) **ภูตาโรจนกถาวรณนา**^{๗๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยการบอกอุตตริมนุสสธรรมที่ตนได้แก่ภิกษุณีและภิกษุ ในเวลาปริณิพพานและในเวลาอุกถาม แท้จริงภิกษุถูกเขารบเร้าระหว่างในเวลาปริณิพพานจะบอกอุตตริมนุสสธรรมแก่นุปสัมบันก็ควรเป็นต้น

(๙) **ทฎฐุลลาโรจนกถาวรณนา**^{๗๒} คือ การพรรณนาว่าด้วยเป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้บอกอาบัติชั่วหยาบของภิกษุแก่นุปสัมบัน เว้นภิกษุผู้ได้รับการสมมติที่สงฆ์ประกาศสามครั้งทำท่ามกลางสงฆ์เพื่อกำหนดอาบัติ ตระกูลอุบาสก ทั้งสองนั้นแล หรือไม่กำหนดแล้วบอกอาบัติ เพื่อสำรวจต่อไปเพื่อให้เกิดหิริโอตตปัสสะ แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติเนื่องๆเป็นต้น

(๑๐) **ปลวชฌนกถาวรณนา**^{๗๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยใช้ปลายนิ้วเท้าหรือ ชีไม้กวาดขูดส่วน อกปิยปฐวีเห็นปานนั้นเอง หรือใช้ผู้อื่นขูดด้วยอกปิยโวหารมีอาทิว่า อิหิ ขณหาหิ เป็นต้น

ภูตคามวรรค

(๑) **ภูตคามกถาวรณนา**^{๗๔} คือ การพรรณนาว่าด้วยกอไม้เล็กมีรากงอกถึงความเป็นของเขียวงอกงามอยู่ เหล่าเทวดากำหนดถือเอากอหญ้าและไม้เป็นต้นที่ยืนต้นบนพื้นแล้วถึงความเป็นของเขียวสด ท่านแสดงปาจิตตีย์มีภาวะอันบุคคลพึงใช้สอย คือภาวะอันบุคคลพึงเคลื่อนย้ายโดยการตัดและผ่าต้นไม้เป็นต้นเป็นอาทิเป็นนิमित เพราะมีภาวะอันบุคคลพึงใช้สอยเป็นเหตุเป็นต้น

(๒) **อัญญวาทกถาวรณนา**^{๗๕} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุเมื่อเขาทำการโจทก์ด้วยหรืออาบัติท่ามกลางสงฆ์ เป็นผู้ไม่ยากกล่าวคำนั้นเลียงคำที่เขาถามทำการทัฬหีด้วยคำอื่น คือประพดกิลบเคลื่อนตามลำดับทภาษนียเป็นต้นว่า ใครต้องอะไรในอะไร ชื่ออัญญวาทกะ เป็นต้น

(๓) **อุชฌาปนกถาวรณนา**^{๗๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยกล่าวคำเป็นต้นว่า ภิกษุผู้นี้ปูลาดเสนาสนะด้วยฉันทาคติ แจกภัตด้วยฉันทาคติติดี้นด้วยการดูหมิ่นหรือคิดโดยความคิดลามกเป็นต้น

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๒.

^{๗๐} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๓๓๓.

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๕.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๖.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๗.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๗.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๕.

(๔) ปฐมเสนาสนกถาวัณณา^{๗๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยเตียงสี่ชนิดคือ เตียงมีแม่แคร่ สอดเข้าในขา เตียงมีแม่แคร่เนื่องเป็นอันเดียวกันกับขาเตียงมีขาตั้งก้ามปู เตียงมีขาจรดแม่แคร่เป็นต้น

(๕) ทุตติยเสนาสนกถาวัณณา^{๗๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยเครื่องลาดที่เขาขอบหญ้ามี ตะไคร่น้ำเป็นต้นในที่สองแห่งสามแห่งทำชื่อว่าเครื่องลาดทำด้วยหญ้า ๆ เครื่องลาดที่เขาขอบใบมะพร้าวเป็นต้นทำเหมือนอย่างนั้นนั่นแล ชื่อว่าเครื่องลาดทำด้วยใบไม้เป็นต้น

(๖) อนุปชชกถาวัณณา^{๗๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุใดรู้อยู่สำเร็จการนอนเข้าไป เปียดภิกษุผู้เข้าไปก่อนในสังฆิกาวาส ภิกษุนั้นต้องปาจิตติยเป็นต้น

(๗) นิกกัฏฐกถาวัณณา^{๘๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยเพราะสิ่งว่า ท่านจงคร่าออกให้เลย ชุ่มประตู่เท่านี้ว่า จงคร่าออกเพียงใดแต่ที่สุดชุ่มประตู่ว่า จงคร่าออกให้เลยชุ่มประตู่มาก ถ้าเขาคร่า ออกแล้วให้เลยชุ่มประตู่มาก ๆ เหมือนอย่างทีกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า เป็นผู้ถูกสั่งเจาะจงอย่างนี้ว่า ก็ ถ้าท่านจงคร่าออกพันประตู่เท่านี้ หรือว่าจงคร่าออกจนถึงประตู่ใหญ่ เป็นปาจิตติยด้วยการนับประตู่ เป็นต้น

(๘) เวหาสกุฎิกถาวัณณา^{๘๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยกุฎีต่างโดยมีพื้นสองชั้นเป็นต้นมี พื้นข้างบนไม่มุงไม้แผ่นเป็นต้น พื้นข้างบนประกอบเพียงข้อไม้ปูไม้กระดานเป็นต้น ๆ

(๙) ทวัตติปริยายกถาวัณณา^{๘๒} คือ การพรรณนาว่าด้วยการพอกเป็นชั้นๆ ก็การมุงอย่าง นี้ย่อมได้ด้วยหญ้าและใบไม้ ๆ ส่วนการมุงโดยเถาที่จะได้ในการมุงอิฐศิลาปูนขาวจะได้โดยอุปลักษณะ ๆ การมุงโดยการพอกสองสามชั้น พึงทราบด้วยการมุงซ้อนๆกันเป็นต้น

(๑๐) สัปปณกถาวัณณา^{๘๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยน้ำใดเมื่อใส่หญ้าเป็นต้นลงไปถึง ความแห้งหรือชุ่ม ถ้าใส่ดินหรือหญ้าแม่เต็มเล่มเกวียนลงในน้ำเช่นนั้นพร้อมกัน เมื่อใส่อย่างนี้เป็น อาบัติปาจิตติยตัวเดียว เป็นต้น

ภิกขุณีวรรค

(๑) โอวาทกถาวัณณา^{๘๔} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุที่จะสอนภิกษุณีต้องเป็นผู้มีศีล เป็นพหูสูต ทรงจำปาติโมกข์ทั้งสองฝ่ายโดยละเอียด เป็นผู้มีความฉลาดเฉลียวชัดเจน เป็นที่นิยมชมชอบ ของนางภิกษุณีโดยมาก เป็นผู้สามารถกล่าวสอนภิกษุณีได้ เป็นผู้ไม่เคยล่วงละเมิดกับสตรีผู้ครองผ้า กาสายะซึ่งบวชเฉพาะพระผู้มีพระภาคพระองค์นี้ มีพรรษายี่สิบหรือเกินยี่สิบเป็นต้น

(๒) อัถถกคตสุริยกถาวัณณา^{๘๕} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุสำคัญเมื่ออาทิตยตกกว่าตก แล้ว สงสัยสำคัญว่าไม่ตก ก็เมื่อกกล่าวสอนผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ ต้องปาจิตติยเหมือนกันเป็นต้น

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๖.

^{๗๗} วิ.ฎีกา.(บาลี)หน้า ๓๕๘.

^{๗๘} เรื่องเดียวกันหน้า ๓๖๓.

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๕.

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๗.

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๐.

^{๘๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๒.

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๕.

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๗.

^{๘๕} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๓๘๔.

(๓) ฤิกษุณุปัสสยภวณณนา^{๘๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยฤิกษุสำคัญนางฤิกษุณีผู้อุปสมบทว่าอุปสมบท สงสัยสำคัญว่าไม่อุปสมบท เข้าไปสอนถึงที่อยู่นางฤิกษุณีเว้นแต่สมัย ต้องปาจิตติยเป็นต้น

(๔) อามิสภวณณนา^{๘๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยท่านสงเคราะห์ปัจจัยสามนอกนี้มีบิณฑบาตเป็นต้น และการทำสักการะ เคารพ นบถื้อ ไหว้ และการบูชาเป็นต้น

(๕) จีวรสิพนภวณณนา^{๘๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยฤิกษุสำคัญนางฤิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติว่าไม่ใช่ญาติ สงสัยสำคัญว่าเป็นญาติ เย็บเอง หรือใช้ให้เย็บต้องปาจิตติยเป็นต้น

(๖) สังวิธานภวณณนา^{๘๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยฤิกษุชักชวนฤิกษุณีเดินทางด้วยกันตามนัยเป็นต้นว่า พวกเราจะไปวันนี้ พรุ่งนี้ สั้นระยะทางไกลทางเดียวกัน โดยที่ สุดแม่บ้านอื่น เว้นทางที่จะต้องไปด้วยพวกเกวียน รู้กันว่าเป็นที่รังเกียจมรภัยเฉพาะหน้า ๆ ทางที่เว้นจากพวกเกวียนเสียไม่พึงเดินทางไปเป็นต้น

(๗) นาวารุหนภวณณนา^{๙๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยฤิกษุชักชวนแล้วขึ้นเรือลำเดียวกันกับฤิกษุณี เป็นปาจิตติยด้วยอำนาจบ้านอื่นในการไปทางฝั่งที่มีบ้าน เป็นปาจิตติยในครั้งโยชน์ในการไปทางฝั่งที่ไม่มีบ้าน เมื่อมีบ้านหรือไม่มีในที่เกินครั้งโยชน์เป็นต้น

(๘) ปริปาจิตาติกภวณณนา^{๙๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยเป็นปาจิตติยแก่ฤิกษุผู้รู้แล้วฉันทที่ฤิกษุณีแนะนำให้ถวาย เว้นคฤหัสถ์เริ่มไว้อ่อน ๆ ภัตที่ฤิกษุณีกล่าวคุณมีศีลและสุตะเป็นต้นของฤิกษุแต่ตระกูลให้สำเร็จเป็นต้น

โภชนวรรค

(๑) อวสถภวณณนา^{๙๒} คือ การพรรณนาว่าด้วยโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาโภชนะห้าเป็นของเขาจัดเตรียม ไม่เจาะจงตามความต้องการที่ศาลา ปะรำ โคนไม้หรือกลางแจ้ง ฤิกษุผู้ไม่เป็นใช้สามารถไปได้ทั้งโยชน์หรือหนึ่งโยชน์จากโรงทานนั้นเป็นต้น

(๒) คณโภชนภวณณนา^{๙๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยฤิกษุณัณโภชนะเป็นหมู่ เว้นจากเวลาเจ็ดอย่าง คือคราวอาพาธดูฤิกษุณีจิวรทำจิวรเดินทางไกลขึ้นเรือไปคราวใหญ่คราวภัตของสมณะเป็นต้น

(๓) ปริมปรโภชนภวณณนา^{๙๔} คือ การพรรณนาว่าด้วยฤิกษุณุกนิมนต์แล้วฉันทที่เขานิมนต์ภายหลัง ต้องปาจิตติยเป็นต้น

^{๘๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘๔.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๕.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๖.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๗.

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๐.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๑.

^{๙๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๒.

^{๙๓} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๓๙๔.

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๗.

(๔) กาณมาตุกถาวณณนา^{๙๕} คือ การพรรณนาว่าด้วยรับขนมและสัตตพวงโดยใกล้เคียงความไม่ต่างกันแห่งปริมาณและควรแก่ปริมาณ เหมือนอย่างทีกล่าวไว้ว่า สองสามทหานนข้าวสาร เป็นต้น

(๕) ปฐมปวารณากถาวณณนา^{๙๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยห้ามโดยประการสองอย่างทีกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ด้วยปวารณาจนพอแก่ความต้องการอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญท่านทั้งหลายจงรับเท่าทีปรารถนาเถิด และห้ามด้วยตนเองด้วยการห้ามอย่างนี้ว่า พอแล้วอาวุโส จงถวายแต่น้อยๆเถิด เป็นต้น

(๖) ทุติยปวารณากถาวณณนา^{๙๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุผู้รู้ว่ เขาห้ามกัต์แล้วชักชวนว่ ท่านจงฉันเพื่่อมุ่งจะหาโทษเป็นต้น

(๗) วิกาลโภชนกถาวณณนา^{๙๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยจำเดิมแต่เวลาเที่ยงตรงไปภิกษุไม่อาจเพื่่อมจะเคี้ยวหรือฉันได้ แต่อาจจะรีบดื่มได้ ฯ ส่วนผู้มีความรังเกียจไม่พึงทำ ฯ และเพื่่อรู้กำหนดกาลเวลาควรปิกเสาเครื่องหมายกาลไว้ อนึ่งพึงทำกัต์กิจภายในเวลาเท่านั้นเป็นต้น

(๘) สันนิธิกถาวณณนา^{๙๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยพระเถระหวังจะแสดงปาจิตติยด้วยอภิปิยมังสะและอาบัติวิเสส ด้วยอำนาจสันนิธิในโภชนะห้ามข้าวสุกเป็นต้น

(๙) ปณิโตโภชนกถาวณณนา^{๑๐๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุผู้ไม่เป็นไข้ขอโภชนะอันประณีตคือเนยใสเนยข้นน้ำมันน้ำผึ้งน้ำอ้อยปลาเนื้อมสदनมส้มแล้วฉันเป็นต้น

(๑๐) ทันทโปณกถาวณณนา^{๑๐๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยวัตถุทีควรแก่การกลืนกินบางอย่างนั้น จงเข้าไปทางปากจุมูก ทีเข้าไปสู่ลำคอแล้วนั้นแลก่ให้เป็นอาบัติเป็นต้น

อเจลกวรรค

(๑) อเจลกถาวณณนา^{๑๐๒} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุให้ของเคี้ยวของกินด้วยกายของทีเนื่องด้วยกายหรือโยนไปแก่อเจลกและปริพาชกเป็นต้น

(๒) อูยโยชนกถาวณณนา^{๑๐๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุใดเข้าไปบ้านกับตน กล่าวกะภิกษุนั้นว่ท่านจงไปเสียเถิด การพูดการนังของเรากับท่านไม่เป็นผาสูกเลย การพูด การนังของเราผู้เดียวยอมเป็นผาสูก ส่งไปเพื่่อมจะไปเพราะเหตุนั้นเป็นปัจจัย คือเพราะอนาจารมีการกล่าวกับหญิงเป็นต้นเหล่านั้นเป็นปัจจัยเป็นต้น

(๓) สโภชนกถาวณณนา^{๑๐๔} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุสำเร็จการนังแทรกแซงในตระกูลทีมีคนสองคนเป็นต้น

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๙.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๐.

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๑.

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๓.

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๕.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๐.

^{๑๐๑} วิ.ฎีกา.(บาลี)หน้า ๔๒๔.

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๙.

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๐.

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๒.

(๔) รโหปฏิจันนรโหนิสชกถาวณณา^{๑๐๕} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุผู้เดียวสำเร็จการนั่งในที่ลับกับมาตุคามผู้เดียวเป็นต้น

(๕) จาริตตถาวณณา^{๑๐๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุรับนิมนต์แล้วมีภักตอยู่แล้วไม่บอกลาภิกษุซึ่งมีอยู่เที่ยวไปในตระกูลก่อนฉันหรือหลังฉันเป็นต้น

(๖) เกสัชชกถาวณณา^{๑๐๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุไม่อาพาธยินดีปวารณาปัจฉัยสี่เดือน เว้นไว้แต่ปวารณาอีก เว้นไว้แต่ปวารณาเป็นนิจเป็นต้น

(๗) อวยุตตถาวณณา^{๑๐๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุไปดูกองทัณฑ์ทำการยกออกไปทำสงคราม คือกองทัณฑ์เคลื่อนออกจากบ้านไป หรือตั้งค่ายในที่บางแห่งเป็นต้น

(๘) เสนาสนกถาวณณา^{๑๐๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุผู้อยู่ในกองทัณฑ์ที่ยาตราทัพไปทำสงครามสิ้นสองสามราตริตามลำดับ ด้วยกรณีกิจบางอย่างแล้วอยู่ในราตรีที่สี่ เพราะพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ว่า ก็ถ้าปัจฉัยบางอย่างเพื่อจะไปสู่เสนามีแก่ภิกษุนั้น ภิกษุนั้นพึงอยู่ในเสนานั้นได้เพียงสองสามคืนดังนี้เป็นต้น

(๙) อุยโยธิกกถาวณณา^{๑๑๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุอยู่ในกองทัพนองสามคืนไปสนามรบ ที่พักพล ที่จัดกระบวนทัพ หรือไปดูกองทัณฑ์จัดขบวนทัพแล้วเป็นต้น

สุราปานวรรค

(๑) สุราปานกถาวณณา^{๑๑๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยสุราแบ่ง สุราขนม สุราข้าวสุก สุราที่ใส่เชื้อ สุราที่ผสมเครื่องปรุงเป็นต้น

(๒) อังคุลิปโตทกถาวณณา^{๑๑๒} คือ การพรรณนาว่าภิกษุจัดด้วยอวัยวะแห่งสรีระอย่างใดอย่างหนึ่งมีนิ้วมือเป็นต้น

(๓) หสธัมมกถาวณณา^{๑๑๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุประสงค์จะเล่นน้ำลึกท่วมส่วนเบื้องบนข้อเท้าทั้งสองดำลงผุดขึ้นหรือว่ายน้ำเป็นต้น

(๔) อนาถิกถาวณณา^{๑๑๔} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุใดถูกเพื่อนภิกษุกล่าวด้วยพระบัญญัติ ถ้าไม่ทำความเอื้อเฟื้อแก่เขาเพราะไม่ยากกล่าวคำ พระเถระกล่าวปาจิตติยในความไม่เอื้อเฟื้อนั้นแก่ภิกษุนั้นเป็นต้น

(๕) ภิสาปนกถาวณณา^{๑๑๕} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุหลอนภิกษุให้กลัวด้วยการแสดงรูปเสียงและกลิ่นเป็นต้น

๑๐๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๓.

๑๐๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๓.

๑๐๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๕.

๑๐๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๗.

๑๐๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๙.

๑๑๐ วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๔๕๐.

๑๑๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๑.

๑๑๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๔.

๑๑๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๕.

๑๑๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๗.

๑๑๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๙.

(๖) **โชติสมาทหนกถาวรณนา**^{๑๑๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยสมัยนั้นภิกษุทั้งหลายมีความยำเกรงการตามประทีป การก่อไฟหรือ การติดไฟในเรือนไฟ พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ก่อไฟหรือใช้ไฟก่อไฟ เพราะมีเหตุผลที่สมควร ฯ พึงถือเอาการตามประทีป กรรมมีการระบมบาตรรอบตัวเป็นต้นและวัตรในเรือนไฟเป็นต้น

(๗) **นหานกถาวรณนา**^{๑๑๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยว่าเมื่อสมัยถึงพร้อมสมัยใดสมัยหนึ่งบรรดาหกสมัยที่แสดงว่า คราวร้อนกระวนกระวายเจ็บไข้ ทำงาน ไปทางไกล ฝนมากกับพายุ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้เข้าไปตั้งสติไว้แล้วอาบแม่ในเวลาหย่อนกึ่งเดือนเป็นต้น

(๘) **ทพพัฒนกรกถาวรณนา**^{๑๑๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุใช้สอยจีวรใหม่ที่ยังไม่ได้ทำพินทุ์ที่ควร เมื่อภิกษุนั้นใช้สอยนั้นแล ต้องปาจิตตีย์เป็นต้น

(๙) **วิกัปปนกถาวรณนา**^{๑๑๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยวินัยกรรมนั้นเจ้าของจีวรทำกับภิกษุใด ภิกษุผู้ทำวินัยกรรมนั้นเว้นความเป็นผู้คั่นเคยด้วยไม่คั่นเคยภิกษุนั้น พึงใช้สอยจีวรนั้นเป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุนั้นเป็นต้น

(๑๐) **จีวรานิธานกถาวรณนา**^{๑๒๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยพระเถระแสดงว่าไม่มีความประสงค์อื่นมีความประสงค์จะเก็บบริวารที่ผู้อื่นเก็บไม่ดีเป็นต้น

สัปปาณกวรรค

(๑) **สัญญาจจปาณกถาวรณนา**^{๑๒๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยพระเถระแสดงสัตว์ที่ประสงค์ในสิกขาบทนี้ว่า อนึ่งภิกษุแก่งพรากสัตว์จากชีวิตเป็นปาจิตตีย์เป็นต้น

(๒) **สัปปาณกถาวรณนา**^{๑๒๒} คือ การพรรณนาว่าด้วยสัตว์เหล่าใดตายไปเพราะการบริโภคน้ำ ท่านประสงค์เอาสัตว์เห็นปานนั้นว่า ปาณกะเป็นต้น

(๓) **อุกโกฏนกถาวรณนา**^{๑๒๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยท่านกล่าวธรรมใดเพื่อความระงับอริกรรม ธรรมนั้นนั้นแล ท่านกำหนดอริกรรมนอกนี้เป็นต้น

(๔) **ทฎฐลลกถาวรณนา**^{๑๒๔} คือ การพรรณนาว่าด้วยท่านแสดงการเรียนของภิกษุนั้นผู้ปกปิดอยู่ว่า ภิกษุทั้งหลายรู้ผู้รู้แล้วจักโจทก์ ให้สำนึก เราจักไม่บอกแจ้งเป็นต้น

(๕) **อุณวิสตัสสกถาวรณนา**^{๑๒๕} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุได้รู้อยู่กำการอุปสมบทบุคคลผู้มีอายุหย่อนยี่สิบปี คือทำให้เป็นอุปสัมบัน เมื่อภิกษุนั้นให้อุปสมบทอย่างนั้นต้องปาจิตตีย์เป็นต้น

๑๑๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๐.

๑๑๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๑.

๑๑๘ วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๔๖๒.

๑๑๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๔.

๑๒๐ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๖.

๑๒๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๗.

๑๒๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๘.

๑๒๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๙.

๑๒๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๐.

๑๒๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๒.

(๖) **เกยยลัตถาทิกถาวณณนา**^{๑๒๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุรู้อยู่ชักชวนกันเดินทางไกลกับพวกเกวียนผู้เป็นโจรเป็นต้น

(๗) **อริฏฐกถาวณณนา**^{๑๒๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยพระผู้มีพระภาคทรงประกาศธรรมกระทำอันตรายห้าอย่างเหล่านี้ คือ กัมมันตรายิกธรรม กิเลสอันตรายิกธรรม วิปากันตรายิกธรรม อุปาทันตรายิกธรรม อาณาวีติกกมันตรายิกธรรมเป็นต้น

(๘) **อุกขิตตสัมภอกกถาวณณนา**^{๑๒๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุกินอยู่นอนร่วมกับภิกษุผู้ว่ากล่าวอย่างนั้นซึ่งยังไม่ทำกรรมอันสมควรและละทิฐินั้นเป็นต้น

(๙) **กัณฏกถาวณณนา**^{๑๒๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุรู้อยู่เกลี้ยมกล่อมสมณเพศผู้ถูกให้ฉิบหายเสียแล้ว ให้อุปัฏฐากกินนอนร่วมกันเป็นต้น

สหรัหมิกวรรค

(๑) **สหรัหมิกถาวณณนา**^{๑๓๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุใดกล่าวล่วงสิกขาบท ถูกภิกษุผู้เห็นและได้ยินการกล่าวล่วงนั้นกล่าวด้วยสิกขาบทว่า ผู้มีอายุ ท่านอย่าได้ทำอย่างนี้ นั้นไม่ควรแก่ภิกษุกล่าวว่า ในสิกขาบทนี้ พวกท่านกล่าวกะเราด้วยอรรถใด เราจักไม่ศึกษาตราบเท่าที่เรายังไม่ถามพระวินัยธรอื่นผู้ฉลาดเป็นพหูสูตเป็นปกติในอรรถแห่งสิกขาบทนั้นก่อน เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้พึงเป็นปาจิตตีย์เป็นต้น

(๒) **วิเลชนกถาวณณนา**^{๑๓๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยเป็นอาบัติปาจิตตีย์ในเพราะกันสิกขาบทว่าประโยชน์อะไรด้วยสิกขาบทเล็กน้อยเหล่านี้ที่ยกขึ้นแสดงเพราะความรำคาญเป็นต้น

(๓) **โมहनกถาวณณนา**^{๑๓๒} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุสำคัญในกรรมที่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมที่เป็นธรรม ย่อมหลง สงสัยสำคัญว่าเป็นกรรมไม่เป็นธรรม ต้องปาจิตตีย์เป็นต้น

(๔) **ปหารกถาวณณนา**^{๑๓๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุให้การประหารด้วยกายของที่เนื่องด้วยกายหรือของที่ซัดไป โดยที่สุดแม้ก้านดอกบัวเป็นต้น

(๕) **ตลสัตติกถาวณณนา**^{๑๓๔} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุโกรธเจือมือถือของเนื่องด้วยกายอย่างใดอย่างหนึ่งมีด้ามไม้เท้าและอาวุธเป็นต้น ที่ควรแก่การประหารและไม่ควรเป็นต้น

(๖) **อมูลกถาวณณนา**^{๑๓๕} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุกำจัดภิกษุด้วยอาบัติสังฆาติเสสที่ไม่มีมูลเป็นต้น

๑๒๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๓.

๑๒๗ วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๔๗๕.

๑๒๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๗.

๑๒๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๘.

๑๓๐ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๐.

๑๓๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๐.

๑๓๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๒.

๑๓๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๓.

๑๓๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๕.

๑๓๕ วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๔๘๖.

(๗) **สัจจิจจกถาวรณนา**^{๑๓๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุใดแก่งยังความรำคาญให้เกิดแก่ภิกษุอื่นตามนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า ท่านเห็นจะอายุไม่เต็มยี่สิบปี เมื่อภิกษุนั้นทำความรำคาญใจให้เกิดอย่างนั้น เป็นปาจิตตีย์ทุกๆ คำเป็นต้น

(๘) **อุปัสสุติกถาวรณนา**^{๑๓๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุใดเข้าไปยืนใกล้เพื่อฟังคำของเหล่าภิกษุผู้เกิดความทะเลาะ เป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุนั้นเป็นต้น

(๙) **กัมมปฏิพาหนกถาวรณนา**^{๑๓๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุให้ฉันทะเพื่อกรรมอันเป็นธรรมแล้วบนในภายหลังเป็นต้น

(๑๐) **ฉนฺนังอัทธวาคมนกถาวรณนา**^{๑๓๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยเมื่อเรื่องอันจะพึงวินิจฉัยยังเป็นไปอยู่ท่ามกลางสงฆ์ ภิกษุไม่ให้ฉันทะแล้วลุกจากอาสนะหลักไปเป็นต้น

(๑๑) **ทุพพลกถาวรณนา**^{๑๔๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุร่วมกับสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงอย่างนั้นนั้นแล ให้จิวรหรือบริวารอื่น แม้แก่ผู้ที่ไม่ได้รับการสมมุติจากสงฆ์แล้วกลับบนเป็นต้น

(๑๒) **ปริณามนกถาวรณนา**^{๑๔๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุรู้ผู้น้อมลาภที่เขาน้อมไปจะถวายสงฆ์มาเพื่อบุคคล เป็นปาจิตตีย์เป็นต้น

ราชวรรค

(๑) **อันเตปรุกถาวรณนา**^{๑๔๒} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุใดมาโดยไม่ได้รับแจ้ง แม้จากเทวีหรือแม้จากพระราชา เมื่อพระราชายังไม่เสด็จออกจากห้องบรรทม เมื่อพระเทวียังไม่เสด็จออกฟังล่องธรรณิเรอนที่บรรทมของพระราชานั้นเข้าไป เป็นทุกกฎแก่ภิกษุนั้นในเพราะอย่างก้าวแรก เป็นปาจิตตีย์ในเพราะอย่างก้าวที่สองเป็นต้น

(๒) **รตนกถาวรณนา**^{๑๔๓} คือ การพรรณนาว่าด้วยเป็นนิสัคคียปาจิตตีย์ แก่ภิกษุนั้นผู้รับเองหรือแม้ใช้ให้รับทองหรือเงินเพื่อตนเป็นต้น

(๓) **วิกาลคามปเวสนกถาวรณนา**^{๑๔๔} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุไม่ลาภิกษุที่มีอยู่แล้วเข้าไปบ้านในเวลาวิกาลเป็นต้น

(๔) **สุจิฆรกถาวรณนา**^{๑๔๕} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุให้ทำกล่องเข็มด้วยกระดูกงากหรือ เขาเป็นต้น

(๕) **มัญจปีฐกถาวรณนา**^{๑๔๖} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุให้ทำเตียงตั้งใหม่ ควรทำให้มีเท้าแปดนิ้วพระสุคต เว้นไว้แต่แม่แคร่เบื่องต่ำเป็นต้น

๑๓๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๗.

๑๓๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๗.

๑๓๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๙.

๑๓๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘๙.

๑๔๐ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๐.

๑๔๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๑.

๑๔๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๒.

๑๔๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๒.

๑๔๔ วิ.ฎีกา.(บาลี)หน้า ๔๙๔.

๑๔๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๕.

๑๔๖ เรื่องเดียวกันหน้า ๔๙๖.

(๖) **ตุลนัทธกถาวณณนา**^{๑๔๗} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุให้ทำเตียงตั้งยัดหนุนเข้าไปแล้วหุ้มด้วยหนังข้างบนเป็นต้น

(๗) **นีสัทธกถาวณณนา**^{๑๔๘} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุให้ทำผ้าสำหรับนั่งพึงทำให้ได้ประมาณขนาดยาวสองศอกกว้างศอกครึ่ง ชายศอกครึ่งด้วยศอกพระสุคตเป็นต้น

(๘) **กัณฐุปฏิจฉาทิกถาวณณนา**^{๑๔๙} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุให้ทำผ้าปิดฝีพึงทำให้ได้ประมาณขนาดยาวสี่ศอกกว้างสองศอก ด้วยศอกพระสุคตเป็นต้น

(๙) **วัสสิกสาฎิกกถาวณณนา**^{๑๕๐} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุให้ทำผ้าอาบน้ำฝนพึงทำให้ได้ประมาณขนาดยาวหกศอกกว้างสองศอกครึ่ง ด้วยศอกพระสุคตเป็นต้น

(๑๐) **นันทกถาวณณนา**^{๑๕๑} คือ การพรรณนาว่าด้วยภิกษุให้ทำจีวรมีประมาณเท่าสุดจีวรหรือยิ่งกว่าเป็นปาจิตติย ปริมาณสุดจีวรขนาดยาวเก้าศอกกว้างหกศอก ด้วยศอกพระสุคตเป็นต้น

การจัดเป็นหมวดว่าด้วยปาราชิกกถาเป็นต้นในคัมภีร์วินัยตถสาสน์ที่ปณินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไป

(๑) **ปาราชิกกถา** คือการกล่าวถึงข้ออาบัติหนักที่ภิกษุต้องแล้วขาดจากความเป็นภิกษุเป็นชื่อบุคคลผู้ที่พ่ายแพ้และเป็นชื่อสิกขาบทมีสี่ ได้แก่เสพเมถุน ลักทรัพย์ ชำมนุชย์ อวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน ^{๑๕๒}

(๒) **สังฆาติเสสกถา** คือการกล่าวถึงข้อหมวดอาบัติหนักรองจากปาราชิก ต้องอยู่กรรมจึงจะพ้นได้สังฆาติเสสแปลว่าหมวดอาบัติอันจำปรารภนาสงฆ์ในเบื้องต้นและที่เหลือ วิธีการที่จะออกจากอาบัตินี้ต้องอาศัยสงฆ์ คือเริ่มต้นจะอยู่ปริวาสต้องขอจากสงฆ์ จะขอมานัตต้องอาศัยสงฆ์เป็นผู้ให้ ถ้ามีมูลปฏิภัสสนาก็ต้องสำเร็จด้วยสงฆ์ และสุดท้ายต้องขออภัยจากสงฆ์ สิกขาบทที่ภิกษุละเมิดแล้วจะต้องอาบัติสังฆาติเสสและใช้เป็นชื่อเรียกสิกขาบทสิบสามข้อ ^{๑๕๓} ได้แก่ปล่อยสุกจะเป็นไปด้วยความจงใจเว้นไว้แต่ฝันเป็นต้น

(๓) **อนียตกถา** คือการกล่าวถึงสิกขาบทที่วางอาบัติไว้ไม่แน่นอนระหว่างปาราชิกสังฆาติเสสหรือปาจิตติย ซึ่งพระวินัยธรจะต้องวินิจฉัย ^{๑๕๔} มีสองข้อ ได้แก่ภิกษุรูปเดียวนั่งอยู่ในที่ลับ คือที่อาสนะกำบังพอจะทำการกับมาตุคามผู้เดียว อุบาสิกามีวาจาเชื่อได้ เห็นเหตุนั้นแล้วพุดขึ้นด้วยธรรมสามประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือปาราชิกสังฆาติเสสหรือปาจิตติย ภิกษุปฏิญาณการนั่ง พึงถูกปรับด้วย

^{๑๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๗.

^{๑๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๗.

^{๑๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๘.

^{๑๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๘.

^{๑๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙๙.

^{๑๕๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓๙.

^{๑๕๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๑๗.

^{๑๕๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๙๐.

ธรรมสองประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือสังฆาภิเสกหรือปาจิตตีย์ อุบาสิกามีวาจาเชื่อได้กล่าวด้วยธรรมใด ภิกษุนั้นพึงถูกปรับด้วยธรรมนั้นเป็นต้น^{๑๕๕}

(๔) **นิสสัคคิกถา** คือกล่าวถึงอาบัติปาจิตตีย์อันจะต้องให้สละสิ่งของ ภิกษุต้องอาบัติประเภทนี้ต้องสละสิ่งของที่ทำให้ต้องอาบัติก่อนจึงจะปลงอาบัติตก มีทั้งหมดสามสิบสิกขาบท จัดเป็นสามวรรค คือจีวรวรรคมีสิบสิกขาบท โกศียวรรคมีสิบสิกขาบท และปัตตวรรคมีสิบสิกขาบท คำเสียสละในจีวรวรรคสิกขาบทที่หนึ่ง ทรงอธิเรกจีวรเกินสิบวันของอยู่ในหัตถบาสนว่า อิห เม ภนเต จีวรทสาหาติกุกนตฺ นิสสัคคิยฺ, อิมามิ อายสมโต นิสสขขามิ. เป็นต้น^{๑๕๖}

(๕) **ปาจิตติยิกถา** คือการกล่าวถึงชื่ออาบัติจำพวกหนึ่งที่เป็นอาบัติเบา พ้นได้ด้วยการแสดง เป็นชื่อสิกขาบทมีเก้าสิบสองข้อ โดยจัดเป็นเก้าวรรคคือ มุสาวาทวรรคมีสิบสิกขาบท ภูตคามวรรคมีสิบสิกขาบท โอวาทวรรคมีสิบสิกขาบท โภชนวรรคมีสิบสิกขาบท อเจลกวรรคมีสิบสิกขาบท สุราปานวรรคมีสิบสิกขาบท สัปปณวรรคมีสิบสิกขาบท สหธรรมิกวรรคมีสิบสองสิกขาบท และรัตนวรรคมีสิบสิกขาบท เป็นต้น

๒.๒.๓ นิคมคาถา

บทสรุปของการแต่งคัมภีร์วินัยตถสาสน์ที่ปณินวินยวินิจฉยฎีกา พระวาจิสสรเถระได้ตั้งความปรารถนาไว้ดังนี้

เถเรน ถิรจิตเตน สาสนุชฺโชตนตถินา
 ปุณณวา ฌาณวา สีลีสุหฺขโซ มุฑฺโก ตถา.
 โย สีหฬาริมทเทสุ จนฺทิมมา สุริโย วีย
 ปากโณ สิวลิตเถโร มหาเตโช มหายโส.
 เตน นิตา สีหฬายา อิธ ปตฺตา สุธัมมา
 เอสา สัณณณนา สีหฬกฺขเรน สุสิฏฺฐิตา.
 เรวโต อิติ นาเมเน เถเรน ถิรเจตสา
 อริมทฺทิกเก รกฺขณเตเน ปริวตเตตฺวาน สาธุกํ.
 ลิขापิตา หิตตถาย ภิกฺขุณฺ อริมทฺทิกเก
 เอสา สัณณณนา สุญฺญสุ สนนินฺนุจฺจณมฺปาคตา
 ตเถว สพฺพสตฺตานํ สพฺพตฺถโก จ สมฺมิชฺฌตฺติ.
 แปลว่า

^{๑๕๕} ภิกษุปาติโมกข์ภิกษุณีปาติโมกข์และคำแปลภาษาไทย, พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระธีรญาณมุนี (ธีร์ ปุณณกมฺมหาเถระ), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดเจริญรัฐการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๗๐.

^{๑๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๙.

พระสืวลีเถระได้ผู้มีเดชมาก มียศใหญ่ ปรากฏเหมือนดังดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ใน การกำจัดศัตรูของชาวสีหล พระเถระนั้นผู้มีบุญมีญาณมีศีลมีใจดีอ่อนโยน สังวรธรรมา ภาษาสีหลใดที่พระเถระนั้นผู้มีจิตมั่นคงต้องการความเจริญของพระศาสนาแนะนำแล้ว สังวรธรรมานี้ถึงแล้วในที่นี้ ผู้มีปัญญาเขียนไว้ดีแล้วด้วยภาษาสีหล สังวรธรรมานี้ พระเรวตะเถระผู้มีใจมั่นคง ผู้รักษาแหวนตราคือศัตรู ให้แปลงอย่างดีแล้วให้เขียนแล้วเพื่อ ประโยชน์แก่อกุล เข้าถึงความสำเร็จด้วยดี ในแหวนตราคือศัตรูของภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง ขอ ประโยชน์ทั้งหมดจงสำเร็จแก่สรรพสัตว์อย่างนั้นนั่นแล

๒.๓ สรุป

คัมภีร์วินัยตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) เป็นคัมภีร์ที่พระวาจิสสร เถระแห่งนิคายมหาวิหาร ชาวศรีลังกา รจนาไว้ด้วยภาษาบาลีสิงหล เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๗ โดยอาศัยคัมภีร์อธิบายวินัยฉบับโบราณ ต่อมาได้มีการแปลเป็นภาษาบาลีอักษรเมียนมาร์ เกิดเป็น ต้นฉบับพิมพ์พ.ศ.๒๕๐๖ ซึ่งนำมาใช้เป็นต้นแบบในประเทศไทย โดยพร รัตนสุวรรณ และคณะ ซึ่งแปลและจัดฉบับพิมพ์เมื่อพ.ศ.๒๕๔๔ สำคัญคือของคัมภีร์เป็นการอธิบายธรรมวินิจฉัย พระวินัย ๒๒๗ สิกขาบท ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่พระภิกษุต้องทำการศึกษาและนำไปปฏิบัติ ส่วน โครงสร้างของคัมภีร์แบ่งตามสิกขาบท ๒๒๗ ข้อ โดยจัดหมวดหมู่จำแนกเป็นปาราชิก ๔ สังฆาติเสส ๑๓ อนียต ๒ นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ ปาจิตติย ๙๒ รวมจำนวนสิกขาบทที่ปรากฏในคัมภีร์นี้ ๑๔๘ ข้อ ส่วนที่เหลือไปปรากฏในภาค ๒

บทที่ ๓

แปลคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

การแปลคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)นี้ ผู้วิจัยจะได้ทำการแปลเริ่มต้นจากบทภาติกา ปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนียต ๒ นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ จนถึงปาจิตติย ๙๒ สิกขาบทของพระภิกษุสงฆ์ ดังต่อไปนี้

๓.๑ มาติกา

ฎีกาวินิจจยพระวินัย กล่าวถึงการปรรคัมภีร์

(ก)

ข้าพเจ้า (พระวชิสรเถระ) ขอกราบไหว้พระพุทธเจ้าผู้เป็นวงศ์แห่งพระอาทิตย์ซึ่งปรากฏที่ท้องฟ้า มีดวงพระรัศมีชานออกข้างละวา ผู้เผ่าความเร่าร้อนแห่งบาปด้วยน้ำคือพระธรรม ผู้มีน้ำพระทัยยิ่งใหญ่

(ข)

ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระธรรมที่เป็นดังกระแสนแห่งพระอาทิตย์ซึ่งมีบทที่น่าเลื่อมใสและลึกซึ้ง เป็นดังระเบียบแห่งองค์ของนัยต่างๆ เป็นดังกบที่ใสซึ่งนับด้วยขันธมีศีลขันธเป็นต้นเป็นดังแม่น้ำใหญ่

(ค)

ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระสงฆ์ผู้เปรียบดังกองทรายคือศีล ผู้เป็นดังเปลือกสังข์ที่ขัดแล้ว ผู้เป็นดังลมคือความสันโดษ ผู้มีจิตตั้งคั่นคือความสงบ ผู้ทำความเพียรแล้ว ผู้มีอธิจิตเป็นสาระ ผู้เป็นดังทะเลหลวง

(ฅ)

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมเหล่าบูรพาจารย์ผู้เป็นบุตรของพระมุนีเจ้า ที่ได้รับรักษาพระธรรมคือภาษา นำมาพรรณนาร้อยไร้มลทินจนถึงทุกวันนี้

(ง)

พระมหาเถระผู้มีชื่อเสมอกับพระธรรมเสนาบดี ผู้เปรียบเช่นนั้น ผู้เป็นดังแสงสว่างแห่งเกาะสิงหล ผู้เป็นใหญ่แห่งมหานายกและมหาเถระ ยังข้าพเจ้าให้ถึงความเจริญในศาสนาของพระชินเจ้า

(จ)

พระมหาเถระใดที่แต่งฎีกาแห่งอรรถกถาชื่อว่าสมันตปาสาทิกา ซึ่งอธิบายเนื้อหาแห่งอรรถกถาอังคุตตรนิกายและแม่คัมภีร์อื่นๆ

(ฉ)

ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระมหาเถระนั้น ผู้เป็นครู ผู้เป็นดั่งภาชนะรองรับความเคารพ ผู้อันพระราชทานนามว่าปรักกัณติกุชะ ผู้ทำความสามัคคีแห่งนิกายแม้เป็นใหญ่ในลังกาทำการอุปการะโดยชอบๆ

(ช)

ข้าพเจ้าไหว้พระไตรรัตน์ที่ควรไหว้ซึ่งหลังบุญไม่น้อยอยู่ได้อย่างนี้แล้ว ด้วยอานุภาพแห่งพระไตรรัตน์นั้น ขอให้ข้าพเจ้าปลอดภัยจากอันตราย

(ฌ)

พระมหาเถระ ชื่อว่าพุทธทัตตอาจารย์ เป็นมหากวี ผู้เป็นแสงสว่างแห่งวงศ์เถรวาท ผู้ที่พระพุทโธศาจารย์ผู้อ่องอาจแม้อันวิญญูชนสรรเสริญแล้ว สรรเสริญดีแล้วๆ

(ญ)

ได้แต่งปกรณ์ชื่อว่าวินยวินิจฉัยและอุตตรวินิจฉัยอันสูงสุดมีประโยชน์แก่เหล่านักศึกษาปรากฏในนัยแห่งพระวินัย

(ฎ)

เพราะเหตุที่ปกรณ์นั้น ไม่สำเร็จประโยชน์แก่เหล่าภิกษุผู้อยู่ทวีปอื่น โดยไม่เหลือ เพราะฉะนั้นแล ข้าพเจ้าหวังประโยชน์แก่นักบวชทั้งหลาย ในที่ทุกแห่ง โดยความเอ็นดูๆ

(ฐ)

เพราะเหตุที่ข้าพเจ้าถูกพระสุมังคลเถระผู้ประเสริฐ มีความปรารถนาดี รั้น้อยอยู่ป่าเป็นปกติ เป็นแหล่งกำเนิดคุณความดีนิมิตแล้วโดยเคารพๆ

(ฑ)

ผู้หวังพระธรรมที่พระผู้เป็นใหญ่แห่งธรรมทรงแสดงไว้แล้วดำรงอยู่ยาวนานและพระพุทโธมิตตเถระผู้เป็นแสงสว่างแห่งชาวโจฬะ ปรากฏแห่งคุณมีศรัทธาเป็นต้นๆ

(ฒ)

พระเถระชื่อว่ามหากัสสปะผู้มีความเคารพในสิกขาทั้งหลายผู้ทำลายทิฏฐิชั่ว ผู้เป็นดั่งสีหะอันชาวโจฬะบูชาแล้วๆ

(ณ)

อันอุบาสกผู้มีศรัทธาแม้ที่ปรากฏชื่อว่าธัมมกิตติ ผู้ประดับด้วยคุณหลายอย่างมีศีลเป็นต้นผู้รักพระสัทธรรมผู้ฉลาดในพระศาสนานี้ๆ

(ด)

ถึงพ่อค้าชื่อว่าภานุผู้มีศรัทธาผู้มีชื่อเสียงผู้เป็นวงศ์แห่งมังคลยะผู้มียศใหญ่ผู้รู้ประเสริฐผู้เกิดคุณความดีนิมิตแล้วๆ

(ถ)

ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงยกปกรณ์นั้นสู่ภาษาบาฬีอาศัยแนวทางบูรพาจารย์ละโทษแห่งลัทธินิกายอื่นแล้วทำนัยที่พิสดารเกินไปให้สั้นลงๆ

(ท)

และจักประกาศเนื้อหาที่ไม่ได้กล่าวไว้แล้วทั้งไม่ข้ามลำดับพระบาฬีถือเอาสาระแม้จากคัมภีร์อื่นแล้วพรรณานื้อหาสาระนั้นๆ

(ธ)

ข้าพเจ้าต้องการความตั้งมั่นที่ยาวนานแห่งคำสอนที่ไม่มีมลทินอันนำประโยชน์มาให้แก่ชนทั้งหลายขอโอกาสเหล่าสัตบุรุษจงตั้งใจฟังการพรรณนาที่ข้าพเจ้าแสดงอย่างสิ้นเถิดฯ

๓.๒ คัมภีร์มกถาวรรณนา พรรณนาถึงการเริ่มคัมภีร์

(๑-๕) ท่านพระอาจารย์นี้ (พระวาจิสสรเถระ) เมื่อเริ่มปรกณแห่งพระวินัยนี้ อันนำเหตุแห่งคุณเป็นต้นว่า ศรัทธาและปัญญาอันไพบูรณ์ดีทั้งไร้มลทินมาให้ เป็นรากฐานความมั่นคงแห่งคำสอนของพระชินเจ้า ซึ่งมีเหตุอย่างเดียวกันคือประโยชน์เกื้อกูลแก่ประชาชนจำนวนมาก ในการเริ่มต้นปรกณเพื่อแสดงกิจเบื้องต้นมีการนอบน้อมพระไตรรัตน์ วิธีการแต่งปรกณ การตั้งชื่อ การประกอบ เครื่องหมายผู้แต่งและจำนวนจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า วนทิตวา ดังนี้ ในคำเป็นต้นว่า วนทิตวา นั้น ชื่อว่า พระไตรรัตน์ฯ

ที่เรียกว่า รัตนะ เพราะทำความยำเกรง มีค่ามาก ไม่มีสิ่งใดเปรียบ เห็นได้ยากเป็นเครื่องใช้สอยของผู้ไม่ต่ำช้าแล^๑ฯ

มีสภาวะที่ท่านแสดงไว้ว่า

พระพุทธเจ้าหมายถึงพระสัพพัญญุตญาณ พระธรรมหมายถึงโลกุตตรธรรมเก้า พระสงฆ์หมายถึงท่านผู้ดำรงอยู่ในมรรคผลสามอย่างดังกล่าวนี้ ชื่อว่าพระไตรรัตน์ฯ

พระไตรรัตน์ท่านอธิบายความต่างกันไว้แล้ว เป็นเครื่องห้ามทุกขในภพทั้งมวล เป็นที่พึ่งอย่างเดียทั้งสามภพ มีสามอย่างฯ

ที่ชื่อว่าความนอบน้อมพระไตรรัตน์นั้น ได้แก่เจตนาที่ให้สำเร็จกิจริยาคือความนอบน้อมฯ เจตนาอันมีสามอย่าง คือความนอบน้อมทางกาย ๑ ความนอบน้อมทางวาจา ๑ ความนอบน้อมทางใจ ๑ ฯ บรรดาการนอบน้อมสามอย่างเหล่านั้น ที่ชื่อว่าความนอบน้อมทางกาย ได้แก่เจตนาที่ให้ความเคลื่อนไหวทางกายเกิดขึ้น ซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจการทำทางกายมีเป็นต้นว่าการพนมมืออันเป็นเบื้องต้นแห่งการระลึกถึงคุณพระไตรรัตน์ฯ ที่ชื่อว่า ความนอบน้อมทางวาจาได้แก่เจตนาที่ให้เกิดความเคลื่อนไหวทางวาจาซึ่งเป็นไปด้วยอำนาจการทำความโน้มลงมีสภาวะประกาศคุณวิเศษหลายอย่างที่เป็นไปเช่นนั้นนั่นแลฯ ที่ชื่อว่าความนอบน้อมทางใจได้แก่ เจตนาที่ให้สำเร็จความเป็นไปด้วยอำนาจความเคารพและความนับถือมากเพราะความสืบทอดแห่งจิตน้อมโน้มหน่วงพระไตรรัตน์นั้น ด้วยการไม่ทำให้การเคลื่อนไหวทั้งสองเกิดขึ้นแล้วระลึกถึงคุณอย่างเดียฯ

การเห็นความนอบน้อมพระไตรรัตน์นี้ เบื้องต้นมีจุดประสงค์เพื่อจะให้สำเร็จประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ฯ เพราะผู้ทำความนอบน้อมพระไตรรัตน์ที่ควรนอบน้อม ด้วยความพยายามอันยิ่งด้วยคุณแล้ว เป็นเหตุดำเนินไปได้ตลอดเวลานาน เพราะห้ามข้ายแห่งความขัดข้องอันการทำบาปที่

^๑ ที.สี.อ.(บาลี) ๒./๓๘.

เกี่ยวข้องกับความสำเร็จประโยชน์ตามที่ต้องการ เข้าไปตรึงและบีบคั้น เพราะความวิเศษแห่งบุญตามให้กำลังการทำบุญซึ่งปรากฏสมบัติตามที่ได้แล้ว และเจริญด้วยธรรมเป็นต้นว่าอายุสุขและกำลังด้วยการสืบต่อผลของการทำบุญนั้น เหตุนี้ ความนอบน้อมจึงเกี่ยวข้องกับความสำเร็จแห่งคัมภีร์ตามที่กล่าวแล้ว แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็มีจุดประสงค์เพื่อจะให้สำเร็จประโยชน์แห่งความรู้คัมภีร์ ด้วยการเริ่มมีการไหว้พระไตรรัตน์ที่ควรไหว้เป็นเบื้องต้น ด้วยลำดับกิจเป็นต้นว่าการเรียนและทรงจำอันไม่มีอันตรายแก่นักศึกษาทั้งหลายนั้นแลแก่ผู้สอนที่เข้าใจดีแล้ว อีกอย่างหนึ่ง มีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดความเคารพในคัมภีร์แก่นักศึกษาทั้งหลายนั้นแลและเกิดความเลื่อมใสสม่าเสมอ เพราะได้ฟังคุณวิเศษตามเป็นจริงของพระผู้มีพระภาคฯ แต่เพราะท่านกล่าวคัมภีร์ไว้ดีแล้วแก่ผู้สอนที่ยังไม่เข้าใจและเพื่อให้เกิดความเคารพในพระศาสดาซึ่งมีความนอบน้อมนั้นเป็นต้นเหตุ ท่านอาจารย์ทั้งหลายจึงทำความอนุเคราะห์นักศึกษาทั้งหลายเหล่านั้นให้เป็นที่ตั้งแล้ว จำแนกบทตั้งแห่งการกล่าวคาถาทั้งหลายที่แสดงถึงความชื่นชมและความนอบน้อมในการเริ่มคัมภีร์ฯ นอกจากนี้มีความสังเขปในข้อนี้ว่าถึงละบทตั้งนั้นเพราะความสำเร็จประโยชน์ตามวัตถุประสงค์แม้ด้วยความนอบน้อมทางกายและใจ ท่านผู้ทำความเคารพคัมภีร์นั้นจำแนกบทตั้งไว้ทำไมดังนี้ฯ แต่ว่าโดยพิสดารนักศึกษาพึงทราบประโยชน์แห่งความนอบน้อม ตามนัยที่ท่านแสดงไว้แล้วในคัมภีร์สารัตถทีปนีเป็นต้นนั้นแล^๒ฯ

ส่วนการเรียกชื่อมีเพื่อง่ายต่อการพูด ๓ การพูดถึงชื่อเรียกคัมภีร์ บัณฑิตพึงให้ถึงพร้อมด้วยปรกติที่อ้างไว้พร้อมแล้วมีเพื่อแสดงถึงปรกติซึ่งมีสภาวะอันท่านพึงเริ่มฯ ความจริงเหล่านี้กราชย้อมทราบปรกติ ซึ่งมีชื่อเรียกที่บุคคลรู้แล้วไม่น่าตำหนิมีประโยชน์ทำได้ง่ายและตั้งมั่นตามลำดับนั้นแล ว่าควรเริ่มดังนี้ฯ การแสดงวิธีการแต่งมีเพื่อให้นักศึกษาเกิดความอุตสาหะพร้อมๆ เพราะเหล่า่นักศึกษาย่อมพยายามฟังปรกติที่ท่านแต่งไว้ชัดเจนแล้ว ด้วยประการเป็นต้นว่าอนากุลมสัณนิชตาฯ ส่วนการพูดถึงประโยชน์มีเพื่อให้นักศึกษาเกิดความอาจหาญในการศึกษาปรกติฯ เพราะว่าเมื่อไม่มีการบอกประโยชน์ไว้ ความชวนชว่ยทั้งหลายในการศึกษาย่อมไม่มี เพราะบุคคลไม่ทราบถึงประโยชน์แลฯ การบอกเครื่องหมายมีเพื่อให้เกิดความเคารพในคัมภีร์แก่เหล่านักศึกษาฯ ความจริงเหล่านักศึกษาย่อมเกิดความเคารพในคัมภีร์ที่เกิดขึ้นเพราะเหตุสุรเสรีญ์นั่นเองแลฯ

การพูดถึงผู้แต่งได้แก่ความเคารพในปรกติของบุคคลผู้หนัก จงมีแม้เพราะความเคารพในบุคคลแลฯ การพูดถึงจำนวนมีไว้เพื่อให้เกิดความร่าเริงพร้อมแก่เหล่านักศึกษาผู้ชวนชว่ยในกิจมีการมีไม่ท้องบ่นเป็นต้นฯ ความจริงเพราะได้ทราบจำนวนคัมภีร์ นักศึกษาเหล่านั้นร่าเริงพร้อมแล้ว คิดแล้วว่า ปรกตินี้มีประมาณเท่าไร พวกเราจักยังปรกตินั้นน้อยให้ถึงรอบโดยใช้เวลาไม่นานนักนั้นแลดังนี้ ย่อมเป็นไปในกิจทั้งหลายมีการท้องบ่นเป็นต้นแลฯ ด้วยอาทิศัพท์ ท่านรวบรวมการประกอบเข้ากับการฟังโดยเคารพการประกอบเข้ากับการฟังโดยเคารพนั้นมีไว้เพื่อให้สำเร็จสุดมยญาณ(ความรู้ที่เกิดจากการฟัง)อันเป็นต้นเค้าแห่งสมบัติทุกอย่างฯ อนึ่งเพราะไม่มีการฟัง ความไม่มีแม้แห่งสุดมยญาณซึ่งมีการไม่ฟังนั้นเป็นเหตุย่อมมีแก่บุคคลผู้ฟังอยู่โดยไม่เคารพแลฯ จริงอย่างนั้น บุคคลผู้มีจิตฟังชานถึงถูกถามอยู่ด้วยความถึงพร้อมทุกอย่างย่อมพูดว่าข้าพเจ้าไม่ได้ฟัง ท่านควรพูดใหม่ดังนี้ฯ

^๒ สารตถ.ฎีกา.(บาลี) ๑/๓. วิมติ.ฎีกา.(บาลี) ๑/๒.

บรรดาคาถาเหล่านั้นในคาถาที่หนึ่ง ด้วยบทว่า **วณทิตวา** นี้ ท่านแสดงความนอบน้อมทั้งสามอย่างไว้โดยไม่ต่างกันฯ ส่วนความต่างกันท่านแสดงความนอบน้อมทางวาจาไว้ด้วยสืบทเหล่านั้นว่า **เสฏฺฐิ อปฺปปฏิปุคฺคํ ภาวภาวกริ นฺริจฺจนํ** ดังนี้ท่านแสดงความนอบน้อมทางกายด้วยบทนี้ว่า **สิรสา** ดังนี้แต่ด้วยสามบทเหล่านั้นว่า **พุทฺธิ ธมฺมํ คณฺณจฺดํ** นี้ เห็นว่าท่านแสดงพระรัตนตรัยซึ่งเป็นกรรมแห่งกิริยาการนอบน้อมฯ

ด้วยบทนี้ว่า **วินยสฺสวินิจฺฉยํ** ดังนี้ ท่านแสดงการตั้งชื่อไว้ เพราะแสดงชื่อวินยวินิจฉยโดยอุลุตตสมาสฯ เพราะมีการกำหนดชื่อวินยวินิจฉยนั้น ท่านจึงแสดงถึงชื่อเรียก ซึ่งมีความเป็นไปแห่งศัพท์เป็นเครื่องหมาย อันบัณฑิตพึงให้ถึงพร้อมด้วยคัมภีร์นั้นทั้งหมดด้วยนั่นเองฯท่านแสดงวิธีการแต่งไว้ด้วยบททั้งสองเหล่านั้นว่า **สมาเสน** และว่า **อนากุลมสํกิลฺลํ มรฺตฺตลปทกฺกมํ** ดังนี้ฯ ท่านแสดงประโยชน์ไว้ด้วยคำว่า **หิตตถาย** ว่า **ปฏฺฐภาวกริ วินยกฺกเม** และว่า **อปาริ โอตฺรุตานํ** เป็นต้นฯ ท่านแสดงเครื่องหมายภายนอกไว้ด้วยคำว่า **ภิกฺขุณฺ** **ภิกฺขุณฺนิ** ดังนี้ส่วนเครื่องหมายภายใน ได้แก่กรุณาซึ่งเป็นอารมณ์แห่งภิกษุและภิกษุณีอันเป็นเครื่องหมายภายนอกท่านไม่ได้กล่าวแยกไว้ว่ากรุณานั้นบัณฑิตย่อมรู้ได้ด้วยการเริ่มคัมภีร์แห่งอาจารย์นั่นเองฯ ด้วยบทนี้ว่า **ปวกฺขามิ** ได้แก่ เนื้อความเมื่อท่านได้อยู่โดยความเป็นสมานาธิกรณะแสดงไว้แล้วด้วยความเป็นสามัญยะ เพราะบทว่า **อหิ** ดังนี้ เป็นบทหมดจดฯ ส่วนโดยความต่างกันในตอนจบคัมภีร์ท่านแสดงไว้แล้ว ฯ ด้วยคาถานี้ว่า

ท่านพุทฺธัตตะผู้มีจักขุหมดจดและผู้นักปราชญ์ต้องการความดำรงอยู่นาน
ด้วยดีแห่งคำสอนของพระผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่จึงได้รจนาคัมภีร์วินยวินิจฉยะแล้ว
ดังนี้ นั่นแล^๓

และด้วยการกล่าวคำนี้ว่า ท่านพุทฺธัตตะผู้เป็นชาวเกาะดัมพปินี ผู้เป็นบรมไวยากรณ์ผู้ฉลาดนยวิถีแห่งพระไตรปิฎก ผู้ทำความสวยงามแห่งปาปทุมคือหทัยแห่งชนผู้ประเสริฐซึ่งเป็นบรมกวี ผู้เป็นกวีที่ประเสริฐและอาจหาญ ผู้เปล่งคำพูดที่ไพเราะอย่างประเสริฐซึ่งทำความยินดีอย่างยิ่ง ผู้เป็นชาวอุรคระจนา คัมภีร์วินยวินิจฉยนี้แล้ว ด้วยข้อนี้ว่า เมื่อท่านพุทฺธัตตะมรณภาพแล้ว กวีทั้งหลายเป็นแม่เช่นเรา เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบท่านพุทฺธัตตะ ผู้มีคุณอันเหล่านั้นกวีผู้ประเสริฐกล่าวยกย่องยิ่งกว่านักกวีรุ่นหลังสรรเสริญแล้ว อนึ่งเพราะเป็นเหตุพระมหาเถระผู้เปรียบดังพุทฺธสัทที่ข้าพเจ้ากล่าวอยู่ในที่นี้นั่นแล ผู้มีปัญญาอันทำแล้วในการอัญเชิญคัมภีร์ ข้าพเจ้าแสดงพระมหาเถระนั้นอย่างนี้ว่า

ก็การวินิจฉยวินัยอันพระพุทฺธสัทไว้แล้ว พระมหาเถระผู้เช่นกับเจาะจง
พระมหาเถระผู้เช่นกับพุทฺธสัท ซึ่งเป็นสัทธีวาริกของข้าพเจ้า แต่งไว้โดยย่อ
เพื่อประโยชน์เกื้อกูลภิกษุทั้งหลายดังนี้^๔ ฯ
พระมหาเถระผู้บริหารสงฆ์เมื่อนั้นแสดงไว้อย่างนี้แล้วว่า คุณทั้งหลายมี
ขันติโสรัจจะโสสิลยะพุทธิและศรัทธาเป็นต้น ดำรงอยู่แล้วในผู้ใด
ดุจแก้วทั้งหลายดำรงอยู่ในสาครณนั้น ฯ
ข้าพเจ้า(พระวาจิสสรเถระ)อันพระเถระผู้บริหารสงฆ์ ผู้ประกอบแล้ว

^๓ อุตฺตรวิ. (บาลี) หน้า ๔๑๘.

^๔ วิ.นิจฺฉย. (บาลี) หน้า ๓๒๑-๓๒๒.

ด้วยอาจารย์ในพระวินัยนั้นผู้มีใจมั่นคง ขอแล้วอย่างเอื้อเฟื้อโดยเคารพ
ผู้ต้องการความตั้งมั่นคงด้วยดีแห่งพระวินัยของพระมเหสี เพื่อต้องการให้
ปรากฏแก่ภิกษุทั้งหลายในการตัดสินพระวินัย จึงได้แต่งคัมภีร์ชื่อว่า อุตตระ
อันยอดเยี่ยมนั้นโดยชื่อดังนี้ ^๕ฯ

ไม่ใช่เฉพาะพระมหาเถระทั้งสองรูปเหล่านั้นเท่านั้นเป็นผู้ทำเหตุอันหนึ่ง ที่แท้แลในคัมภีร์
ทั้งหลายมีมหาวงศ์เป็นต้น พระพุทธโฆสาจารย์ผู้เจริญผู้มีคุณอันน่ายกย่อง ผู้แต่งอรรถกถาด้วย
การศึกษาพระไตรปิฎก บัณฑิตพึงเข้าใจว่าเป็นผู้ทำเหตุดังนี้ด้วยอำนาจการระลึกตามโดยนัยเป็นต้นว่า
พระเถระใดชื่อว่า พุทธโฆสะ เพราะเป็นผู้มีเสียงกึกก้องลุ่มลึก
เหมือนเสียงของพระพุทธ พระเถระทั้งหลายได้เปรียบเทียบท่านไว้แล้ว
เพราะพระเถระนั้นเป็นเหมือนพระพุทธบนแผ่นดินดังนี้ ^๖ฯ

ถามว่า บัณฑิตพึงรู้จักท่านพระพุทธโฆสาจารย์ได้อย่างไร ตอบว่า ตามที่รู้มา พระพุทธ-
ทตตอาจารย์นี้กำลังเดินทางมาจากลังกาทวีปเข้าสู่ชมพูทวีป ซึ่งเป็นดินแดนที่เกิดได้แปลอรรถกถาสีหล
ที่พระมหาเถระผู้ประเสริฐซึ่งเป็นชาวชมพูทวีปผู้เข้าถึงคุณคือความฉลาด อันประกอบด้วยการศึกษาปฏิบัติ
เป็นเบื้องหน้าทำการเชื่อเชิญแล้ว ในระหว่างทางได้พบกับท่านพระพุทธโฆสาจารย์ผู้เจริญ ซึ่งกำลัง
เดินทางไปลังกาทวีปเพื่อเขียนอรรถกถาด้วยการเรียนพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นภาษาเดิมอันทั่วไปแก่ชน
ทั้งสี่ พิจารณาเห็นพร้อมด้วยการสนทนาแล้วถึงความยินดีรอบอันมีพลัง เหมือนกับคนยากจนอย่าง
ยิ่งถึงความยินดีในเพราะได้พบบ่อแก้ว ด้วยคุณคือความเป็นบัณฑิตซึ่งลวงโลกทั้งหมดอันไม่มีอะไร
เสมอเหมือนแล้วทราบวาทะท่านพระพุทธโฆสาจารย์ต้องการจะแต่งอรรถกถาจึงกล่าวว่า ท่านจงส่ง
อรรถกถาที่ท่านเขียนเสร็จตามที่ประสงค์แล้วไปให้ผม ผมจะศึกษาคัมภีร์อรรถกถานั้นดังนี้แล้ว
ปฎิญาต่อหน้าท่านพระพุทธโฆสาจารย์นี้แล้ว และท่านพระพุทธโฆสาจารย์นั้นเชื่อเชิญว่า ดีแล้ว ผมควร
ทำอย่างนั้นดังนี้แล้ว ทราบตามลำดับว่า ท่านพระพุทธโฆสาจารย์ได้แต่งคัมภีร์อรรถกถาอรรถกถา
กถาภิธรรม และคัมภีร์วินยวินิจฉัยกับอุตตระวินิจฉัยแห่งอรรถกถาพระวินัยดังนี้แล

อนึ่ง บทว่า **สมาเสน** นี้ ท่านแสดงถึงปริมาณโดยทั่วไป เพราะปริมาณทั่วไปนั้นมีปรากฏอยู่ใน
ปริมาณที่พิสดารฯ แต่ว่าโดยความต่างกัน ปริมาณมีสองอย่างคือปริมาณการกำหนด ๑ ปริมาณการ
นับ ๑ฯ บรรดาปริมาณทั้งสองเหล่านั้นท่านกล่าวปริมาณการกำหนดไว้ด้วยการกล่าวถ้อยคำในคัมภีร์
นี้ฯ ถามว่า ท่านกล่าวปริมาณการกำหนดโวหารคืออย่างไร ตอบว่า การกำหนดกถาในการวินิจฉัย
พระวินัยมีสามสิบเจ็ดคือ ท่านกล่าวภิกขุวิภังคกถาไว้เจ็ดอย่างคือ ปาราชิกกถา ๑ สังฆาทิเสสกถา ๑
อนียตกถา ๑ นิสสัคคิกถา ๑ ปาจิตตียกถา ๑ ปาฏิเทสนียกถา ๑ เสนียกถา ๑ ต่อจากนั้นละอนียต
กถาแล้วกล่าวภิกขุวิภังคกถาไว้หกอย่างเหมือนกันนั้นแลฯ ชั้นชกถายี่สิบอย่าง มีมหาชั้นชกถาเป็น
ต้นมีภิกขุชั้นชกถาเป็นที่สุด กรรมกถา กรรมวิปตติกถา ปกิณกกถาวินิจฉัย วิธีภาวนากรรมฐานฯ
อนึ่ง ตามนัยที่ท่านกล่าวไว้แล้วในคัมภีร์อุตตระ วินิจฉัย ท่านแสดงการกำหนดกถาสามสิบหกคือกถา
เจ็ดอย่างในภิกขุวิภังคกถาอย่าง ในภิกขุวิภังควิปตติกถาอันมีในลำดับนั้น อธิกรณปัจฉยกถา ชั้นชก
ปัญหากถา สมุฏฐานสี่สกถา อาปัตติสมุฏฐานกถา เอกุตรนยกถา เสทโฆจนกถา กถามินิทานกถาทั้ง

^๕ อุตตรวิ. (บาลี) หน้า ๔๑๘.-๔๑๙.

^๖ มหาวส. (บาลี) หน้า ๑/๒๘๙.

สองวิภังค์เป็นต้น สัพพังคัลลขณกถา ปริวารสังกถนกถาฯ ส่วนในคัมภีร์นิสสันเทหะท่านกล่าวไว้ว่า กถาปริจเฉทมีสามสิบแปดดังนี้ พึงเห็นคำนั้นว่า ท่านกล่าวอธิบายว่า ในนัยแห่งเอกุตตระ ย่อมไม่มีการเข้าไปรวบสิบหกปริจเฉทพร้อมกับทวาทสกนัยและปณณรสกนัยแม้ที่ไม่ได้แสดงไว้แล้วนับน้อยหย่อนมากคือน้ำ จำนวนกถาปริจเฉทในคัมภีร์ทั้งสองมีเจ็ดสิบสามอย่างฯ ในคัมภีร์นิสสันเทหะการตอบในคำว่ามีเจ็ดสิบห้าอย่างดังนี้มีนัยดังกล่าวแล้วแลฯ ส่วนจำนวนคัมภีร์ในวินยวินิจฉัยมีสี่พันแปดสิบคัมภีร์ ในคัมภีร์อุตตระมีเก้าร้อยห้าสิบคัมภีร์ฯ เพราะท่านกล่าวไว้ในที่สุดแห่งคัมภีร์อุตตระว่า

บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยแห่งพระวินัยดังนี้ว่า โดยจำนวนมีสี่พันหนึ่งร้อยสิบเก้าคาถาฯ

ความจริง การนับเก้าร้อยห้าสิบคาถานี้จึงราคาญตามความพอใจแห่งอุตตระวินิจฉัยฯ

คัมภีร์ทั้งสองคือวินยวินิจฉัยและอุตตระวินิจฉัยมีสี่พันสามสิบคาถาดังกล่าวมาแล้วนี้^๗ฯ

อนึ่งในคัมภีร์นี้ที่ชื่อว่าวินยวินิจฉัย ได้แก่คัมภีร์ที่รวบรวมวินิจฉัยอยู่ในอุกโตวิภังคชั้นธกะฯ ต่อจากนั้น คัมภีร์ที่รวบรวมเนื้อความแห่งปริวารชื่อว่าอุตตระวินิจฉัยฯ ด้วยเหตุนี้ท่านจกกล่าวไว้ว่า

ข้าพเจ้ารจนาวินยวินิจฉัยที่เป็นแก่นใด บัดนี้ ข้าพเจ้าจกทำวินยวินิจฉัยนั้น

ให้ตีเยียมกว่าวินิจฉัยทุกอย่างแล^๘ฯ

ถามว่า เพราะเหตุไร ท่านจึงเรียกคัมภีร์นั้นโดยชื่อว่าอุตตระ ตอบว่า เพราะเมื่อคัมภีร์ปริวารซึ่งตั้งอยู่แล้วด้วยอำนาจพ้นจากปัญหาแม้อันท่านจะพึงรวบรวมอย่างนั้นเหมือนกัน ท่านจึงแสดงเพียงปาราชิกกถาโดยประการนั้นแล้วกล่าวว่า

ตั้งแต่นี้ไปเพราะละเหตุเพียงการถามปัญหาอัตถวินิจฉัยจึงมีได้

ด้วยอำนาจวิชันนาเท่านั้นดังนี้^๙

แล้วจึงละปัญหาเสียแล้วต่อจากนั้นจึงแสดงเพียงคัมภีร์อุตตระวินิจฉัยเท่านั้น จึงกล่าวไว้อย่างนั้นฯ

ก็ด้วยคำว่า **ตสฺมา วินยูปายํ** ดังนี้เป็นต้นท่านประกอบนักศึกษาไว้ในเพราะการฟังโดยเคารพหาความจริงโลกียะสมบัติกับโลกุตตระสมบัติแม้ทั้งหมดเกี่ยวเนื่องด้วยการฟังโดยเคารพ เพราะเหตุนี้เนื้อความนี้จึงเป็นความรวมในที่นี้ ส่วนเนื้อความย่อยมีดังต่อไปนี้ เพราะเหตุที่เนื้อความย่อยนั้นอันท่านทำการประกอบบทโดยลำดับแห่งอรรถโยชนาพรรณนาไว้แล้วจึงเป็นสภาพที่รู้ได้ง่าย ฉะนั้นข้าพเจ้าทั้งหลายจกทำการประกอบบทเช่นนั้นแล้วจึงทำการพรรณนาเนื้อความ

มีวาจาประกอบความว่า ข้าพเจ้ามีจิตใจตั้งมั่นแล้วจักน้อมเกล้าถวายบังคมพระพุทธรูปประเสริฐสุด ไม่มีบุคคลเปรียบด้วยนั้นแลและพระธรรมซึ่งความไม่มีภพนั้นแลพร้อมทั้งพระสงฆ์ผู้ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนินแล้วกล่าววินยวินิจฉัยโดยย่อ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เหล่าภิกษุและภิกษุณีดังนี้ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สฺเมจฺจิ** ความว่า บุคคลมีพระพุทธรูปเป็นต้นเหล่านี้ทั้งหมด เป็นผู้อันเขาสรรเสริญแล้ว ผู้นี้เป็นผู้อันบุคคลเหล่านั้นสรรเสริญแล้วด้วยความยินดียิ่ง เหตุนี้ ผู้นั้นจึงเป็นผู้

^๗ อุตฺตรวิ. (บาลี) หน้า ๔๑๙ .

^๘ อุตฺตรวิ. (บาลี) หน้า ๓๒๓ .

^๙ อุตฺตรวิ. (บาลี) หน้า ๓๒๔ .

ประเสริฐสุด^{๑๐}ฯ จริ่งอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคนั้นตรัสแก่เวรัญชพราหมณ์แล้วว่า พราหมณ์ความจริงเราเป็นผู้เจริญที่สุดเป็นผู้ประเสริฐที่สุดกว่าชาวโลกดังนี้เป็นต้น เพราะความที่พระองค์ประกอบพร้อมด้วยคุณสมบัติคือความเป็นไปยังมีมานเป็นต้น อันเป็นเหตุวินิจัยความรู้รอบซึ่งความเป็นผู้เจริญที่สุดและประเสริฐที่สุด ทรงเป็นผู้ถูกสรรเสริญอย่างที่สุด เพราะพระองค์ถูกชาวโลกกับชาวเทวโลกสรรเสริญโดยนัยต่างๆเป็นต้นว่า

พระองค์นั้นแลได้เป็นพระสัมพุทธะทรงเป็นครูอย่างยอดเยี่ยมในโลกกับทั้งเทวโลก
ไม่มีบุคคลเปรียบได้^{๑๑}ฯ

พระองค์ทรงเป็นพระพุทฺธ ทรงเป็นครูทรงเป็นผู้ครอบงำมาร ทรงเป็นผู้รู้
ทรงตัดอนุสัยทั้งหลายแล้วข้ามแล้วทรงยังหมูสัตว์นี้ให้ข้ามได้แล้วฯ
พระองค์ทรงข้ามอุปธิกิเลสทั้งหลายแล้ว ทรงทำลายอาสวะทั้งหลายได้แล้ว
ทรงเป็นดังสีหะไม่มีความถื้อมันทรงละความกลัวและความระแวงได้แล้ว^{๑๒}ฯ
ข้าแต่มหาวิระผู้มีปัญญามาก ผู้รู้เรื่องด้วยฤทธิยศ ข้าพเจ้าผู้มีตาขอไหว้
พระบาททั้งหลายซึ่งล่วงเวรภัยทั้งหมดดังนี้^{๑๓}ฯ

ความว่าซึ่งพระองค์นั้นเองผู้ประเสริฐที่สุดคือ ผู้อันเขาสรรเสริญอย่างมาก

บทว่า **อปฏิบัติบุคคล** ความว่า พระผู้มีพระภาคนั้นไม่มี บุคคลเปรียบคือ ผู้ยิ่งใหญ่ หรือผู้เหมือนกับพระองค์ เหตุนั้น พระองค์จึงชื่อว่าไม่มีบุคคลเปรียบฯ จริ่งอย่างนั้น เพราะไม่มีบุคคลผู้ยิ่งหรือผู้เหมือนกับพระองค์ในโลกธาตุทั้งหลายอันไม่มีปริมาณด้วยอำนาจแห่งพระคุณ ความที่พระองค์ทรงไม่มีบุคคลเปรียบกับพระองค์แล โดยความไม่แตกต่างปรากฏแล้วด้วยพระดำรัสว่า

เราไม่มีอาจารย์ ไม่มีใครเหมือน ไม่มีผู้เปรียบในโลกกับทั้งเทวโลกดังนี้^{๑๔}
เพราะฉะนั้นจึงมีอธิบายว่า ซึ่งพระผู้มีพระภาคนั้นไม่มีบุคคลเปรียบ คือทรงสูงส่งสุดกว่าโลกทั้งหมดฯ

บทว่า **พุทฺธ** ความว่า ที่ชื่อว่า พุทธะ เพราะวิเคราะห์ว่า ผู้รู้ดวงธรรมที่ควรรู้อันไม่มีที่สิ้นสุดคืออันไม่มีประมาณ อันไม่มีส่วนเหลือ ด้วยบทนี้ ท่านแสดงพระสัมมาสัมพุทธะ ผู้ทรงยังจักรคือพระสัทธรรมอันประเสริฐให้เป็นไป ผู้ประดับด้วยความงดงามแห่งพระสิริคือรูปกายแห่งธรรมซึ่งสำเร็จด้วยอนุภาพแห่งการอุดหนุนของบุญและญาณอันสั่งสมแล้วตลอดแสนโกฏิแห่งกัมมีย์ใช้น้อยๆ อีกอย่างหนึ่งที่ชื่อว่า พุทธะ เพราะวิเคราะห์ว่า ทรงตรัสรู้สัจจะสี่ด้วยสยัมภูญาณ อันแก่กล้าด้วยความเป็นพระบารมีอันสั่งสมดีแล้วด้วยพระองค์เองอันละกิเลสไม่มีส่วนเหลือกับทั้งवासนาฯ เหมือนอย่าง que พระองค์ตรัสไว้ว่า

พราหมณ์เราได้รู้สิ่งที่ควรรู้แล้ว และได้เจริญสิ่งที่ควรเจริญแล้ว
ได้ละสิ่งที่ควรละแล้วฉะนั้นเราจึงเป็นพระพุทฺธดังนี้^{๑๕}ฯ

แต่บัณฑิตพึงทราบความพิสดารแห่งเนื้อความนั้น ตามนัยที่ท่านกล่าวไว้แล้วด้วยคำ

^{๑๐} วิ.ม. (บาลี) ๑/๑๑/๕.

^{๑๑} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๐/๒๔๖.

^{๑๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๐๐/๓๘๗. พ.สุ. (บาลี) ๒๕/๕๕๒/๔๔๑. ๕๗๘/๔๕๐. พ.เถร. (บาลี) ๒๖/๘๔๐/๓๘๒.

^{๑๓} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๕๙/๑๔๕. พ.ธ. (บาลี) ๓/๘๗.

^{๑๔} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๑/๑๑.

^{๑๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๙๒/๓๗๖. ๓๙๙/๓๘๕. พ.สุ. (บาลี) ๒๕/๕๖๔/๔๔๘. พ.เถร. (บาลี) ๒๖/๘๒๘/๓๘๑.

เป็นต้นว่า ที่ชื่อว่า พุทธะ เพราะวิเคราะห์ว่า ทรงตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย ที่ชื่อว่าพุทธะ เพราะวิเคราะห์ว่า ทรงยังหมู่มสัตว์ให้รู้แล้วดังนี้^{๑๖} ในนิทเทศเป็นต้นฯ ความสำเร็จแห่งศัพทเป็นไปในอรรถแห่งความถึงของศาสนิกทั้งหลาย บัณฑิตพึงทราบจาก พุทธาตุ โดยวิธีแห่ง ต ปัจจย (กตตริ) โดยกัจจายนสูตรนี้ว่า กตตริ ในอรรถว่า พุทธ คมา เป็นต้น ซึ่งเป็นไปจากนี้ว่า ต ลงในภาวกรรมทั้งหลาย แต่เพราะชาวโลกทั้งหลายต้องการถึงแม้ซึ่งธาตุมีอรรถว่าเครื่องตรัสรู้ พึงทราบความสำเร็จแห่งศัพทด้วยการลง ต ปัจจยในกัตตาโดยสูตรว่า คตยตถากมมกา เป็นต้นฯ

อีกอย่างหนึ่งเพราะธาตุทั้งหลายมีความหมายได้หลายอย่าง ธาตุนี้ว่า พุทธ ใช้ในอรรถว่าตื่นและเบิกบาน ไม่บังถึงกรรมแล พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นที่พึ่งของชาวโลก ทรงเป็นดังแก้วมณีดังดอกบัวอันเกิดจากแก้วมณีเล็ก ๆ ดวงหนึ่งในสามภพ ท่านจึงเรียกว่าพุทธะดังนี้ เพราะพุทธะศัพทสำเร็จแล้วในกัตตาว่า ผู้รู้ลืมหาคือญาณดูอยู่ชื่อว่ารู้ทั่วแล้ว หรือเบิกบานแล้วด้วยคุณทั้งหลาย เพราะปราศจากความหลับคือความไม่รู้ เหมือนในประโยคเป็นต้นว่า บุรุษรู้ทั่วถึงแล้ว ดอกบัวบานทั่วแล้ว ดังนี้ ถึงในฝ่ายนี้พึงเห็นวิธีลงตปัจจยด้วยการถือเอาผู้ไม่ทำในสูตรว่า คตยตถ เป็นต้นฯ

อีกอย่างหนึ่ง เพราะสกัมมธาตุทั้งหลายมีภาวะของผู้ไม่ทำในความไม่มีความต้องการพูดถึงกรรมย่อมสำเร็จวิธีการทำโดยพุทธาตุลงในอรรถว่ารู้นั้นเอง เหมือนในประโยคเป็นต้นว่า ผลไม้สุกเองนั้นแลดังนี้ฯ หรืออีกอย่างหนึ่ง ภาวสาธนะท่านถือเอาพุทธะศัพทแล้วจึงเรียกว่า พุทธะดังนี้ เพราะประกอบด้วยพุทธคุณ เหมือนเรียกสีเขียวในสิ่งของมีธงแผ่นผ้าเป็นต้น เพราะประกอบด้วยคุณคือสีเขียวฯ อธิบายว่าซึ่งพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นคือพระธรรมราชาพระองค์นั้นที่ท่านกล่าวด้วยพุทธศัพทซึ่งสำเร็จแล้วโดยหลายอย่างดังกล่าวมาแล้ว

สองบทว่า **เสฏฺฐิ อปฺปฏฺิบุคคลิ** เป็นวิเสสของบทว่าพุทฺธํนั้นฯ อนึ่งในข้อนี้ ท่านแสดงสาเหตุของพุทธคุณที่รวบรวมเป็นสามตีกะซึ่งยกโลกขึ้น เพื่อประโยชน์แก่พระธรรมซึ่งกำหนดการอุดหนุนมูลเหตุผลและสัตว์ซึ่งอยู่ไกลและใกล้ ที่แสดงโดยนัยด้วยสามบทเหล่านี้ว่า พุทฺธํ เสฏฺฐิ อปฺปฏฺิบุคคลิ ดังนี้ ด้วยบทพุทธคุณเป็นต้นว่า อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺธัง^{๑๗} และด้วยสุดตบทเป็นอันมากเป็นต้นว่า โย วทตํ ปวโร มนุเชสุ สกยมนิ ภควา กตกิจโจ ดังนี้^{๑๘} ความจริงนี้แหละเป็นอุบายชี้แจงพุทธคุณทั้งหลายอย่างสิ้นเชิง คือการชี้แจงนัยฯ เมื่อว่านอกจากนี้ ธรรมดาใครแลที่จะสามารถถึงที่สุดแห่งพุทธคุณทั้งหลาย ซึ่งไม่มีประมาณการพรรณนาด้วยบทย้อนหลังฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ถึงพระพุทธองค์จะพึงตรัสพรรณนาคุณพุทธคุณ หากทรงตรัสถึงคนอื่น
ผู้หวั่นไหวแล้วก็ปลื้มแล้วในระหว่างตลอดเวลาช้านาน การพรรณนาคุณ

^{๑๖} พุ.ม.(บาลี) ๒๙/๑๙๒/๓๘๘. พุ.จ.(บาลี) ๓๐/๙๗/๒๐๗. พุ.ป.(บาลี) ๓๑/๑๖๒/๑๘๕.

^{๑๗} ที.สี.(บาลี) ๙/๑๕๗/๔๙, ๒๕๕/๘๗, ๒๕๗/๘๘, ๓๐๑/๑๑๐, ๓๒๔/๑๒๗, ๕๐๓/๒๒๕. ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๕๙/๘๕. ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๖/๓. ม.ม.(บาลี) ๑๒/๗๔, ๑๔๗. ๔๔๔/๕๐, ๑๐๖. ๓๙๕. ม.อ.(บาลี) ๑๔/๔๓๔/๓๗๔. ส.ส.(บาลี) ๑๕/๒๔๙/๒๖๔. ส.ม.(บาลี) ๑๙/๔๗๙-๔๘๐/๑๗๒-๑๗๓. อ.ง.ต.ก.(บาลี) ๒๐/๗๖/๒๑๖. อ.ง.ป.ญก.(บาลี) ๒๒/๑๔/๑๐. ๓๐/๒๕. ๒๖/๓๐๓. เนตติ.(บาลี) หน้า ๑๓๑.

^{๑๘} พุ.วิ.(บาลี) ๒๖/๘๘๖๑๙๑.

พระตถาคตก็ยังไม่หมดสิ้นแล^{๑๙}ฯ

อนึ่ง เพราะท่านกล่าวถึงความนอบน้อมนี้ว่า วนทิตวา ดังนี้ ด้วยอำนาจความชมเชยพระเกียรติคุณอย่างสิ้นเชิงด้วยสามบทเหล่านั้นดังว่ามานี้ ควรทราบ ว่า ท่านแสดงการไหว้ที่มีการชมเชยและความนอบน้อมเป็นสภาวะ ซึ่งเป็นอารมณ์ของวัตถุที่ควรไหว้เบื้องต้น คือพระพุทธรัตน์ด้วยกิ่งคานี้ฯ

ลำดับนั้น ท่านหวังจะแสดงความนอบน้อมพระธรรมรัตน์ จึงกล่าวว่า ภวภาวกร ธมฺมํ ดังนี้ เป็นต้นฯ ในข้อนี้ ท่านกล่าวถึงสองภพคือกรรมภพและอุปบัติภพไว้ด้วยภวศัพท์ฯ บรรดาสองภพเหล่านั้น ท่านเรียกระบบภพว่า ภพ เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นแดนไหลออกแห่งผลฯ ส่วนอุปบัติภพคือวิบากขันธ์และกฏัตตารูปมีได้ตามสมควร เพราะปัจจัยแห่งกรรมภพคือเจตนาที่เป็นกุศลและอกุศล ซึ่งประกอบด้วยเหตุที่ทำร่วมกันแห่งวิชชาตัมหาอุปาทานและสังขาร เป็นต้น เหตุนั้น ท่านจึงเรียกว่าภพ ฯ ก็อุปบัติภพนั้นมีเก้าอย่างคือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัณญีภพ อสัณญีภพ เนวสัณญีนาสัณญีภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ ปญฺจโวการภพฯ ที่ชื่อว่าผู้กระทำความไม่มีแห่งภพ เพราะวิเคราะห์ว่าธรรมทั้งสิบอย่างทำความไม่มีแห่งภพทั้งหลายหรือแห่งภพ ด้วยการให้สำเร็จความไม่เกิดอีก เพราะความสืบทอดแห่งบุคคลผู้ดำรงตนอยู่ในเก้าภพเหล่านั้นดังว่ามาแล้วด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ อธิบายว่า ซึ่งธรรมนั้นอันให้เกิดความไม่เป็นไปเป็นธรรมดา เพราะความถอนขึ้นพร้อมเหตุแห่งความผูกพันกับความเกิดแล้วเกิดอีก ฯ

บทว่า ธมฺมํ ความว่า ที่ชื่อว่าธรรม เพราะวิเคราะห์ว่า รองรับเหล่าสัตว์ผู้ดำรงตนอยู่คือไม่ให้ตกไปในอบายสีและในสงสาร พระธรรมนั้นมีสิบอย่างคือโลกุตตรธรรมเก้า ได้แก่มรรคสี่ผลสี่นิพพานหนึ่งและปริยัติธรรมที่ให้ถึงโลกุตตรธรรมเก้า นั้น ซึ่งแบ่งประเภทเป็นแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ ที่มีชื่ออื่นคืออวัจนวาทสนาฯ พระธรรมเหล่านั้นมีสองอย่างคือ นิปปริยายธรรมและปริยายธรรม ฯ บรรดาธรรมสองเหล่านั้น ที่ชื่อว่านิปปริยายธรรมมีทั้งห้าอย่างคือมรรคธรรม (สี่) เพราะตัดสังโยชนสิบทั้งอุทัมภาคิยะและโอรัมภาคิยะซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดในอบายหรือสงสาร และนิพพานธรรม เพราะเป็นเครื่องหมายแห่งความสำเร็จกิจนั้นของมรรคธรรมนั้น ท่านจึงเรียกว่า นิปปริยายธรรม เพราะวิเคราะห์ว่า รองรับความสืบทอดแห่งบุคคลโดยตรงฯ ส่วนธรรมทั้งห้าอย่างคือ สามัญญผลสี่มีได้เพราะเป็นไปคล้อยตามมรรคเหตุผลได้ด้วยปฏิบัติสัทธวิมุตติ อนึ่งปริยัติมีได้เพราะความเป็นมูลเหตุแห่งการบรรลุมรรคผลและนิพพาน จึงชื่อว่าปริยายธรรมฯ

พึงเห็นว่า ท่านแสดงการไหว้ซึ่งมีการชมเชยและนอบน้อมเป็นสภาวะสำหรับสิ่งที่ควรไหว้ที่สองคือพระธรรมรัตน์ เพราะท่านยกขึ้นโดยนัยแห่งคุณพระธรรมรัตน์ที่ท่านกล่าวไว้แล้ว ด้วยคำเป็นต้นว่า สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม^{๒๐} และโดยพระสูตรทั้งหลายเป็นต้นว่า รากวิราคมเนชมโสภ^{๒๑}

^{๑๙} ที.สี.อ.(บาลี) ๑/๒๕๙. ที.สี.อ.(บาลี) ๓/๖๓. ม.อ.(บาลี) ๓/๓๐๔. พ.อ.(บาลี) ๓๖๐. พ.อ.(บาลี) ๒/๑๑๐. พ.อ.(บาลี) ๑๙๗. พ.อ.(บาลี) ๑๐,๓๘๔. วชิร.ฎีกา.(บาลี) ๑๒. สารตถ.ฎีกา.(บาลี) ๑/๘. ที.สี.ฎีกา.(บาลี) ๑/๑๑,๖๑. ม.ม.ฎีกา.(บาลี) ๑/๑๑,๖๑. ม.ม.ฎีกา.(บาลี) ๑/๑๑. ส.ฎีกา.(บาลี) ๑/๙. อ.ง.ฎีกา.(บาลี) ๑/๑๔-๑๕. เนตติ.ฎีกา.(บาลี) ๑๐.

^{๒๐} ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๕๘/๘๕. ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๖/๔. ส.ส.(บาลี) ๑๕/๒๔๙/๒๖๔. อ.ง.ตติ.(บาลี) ๒๐/๓๖/๒๑๖. อ.ง.ตติ.(บาลี) ๒๒/๑๐/๒๗๕, ๒๕/๓๐๑, ๒๖/๓๐๓. เนตติ.(บาลี) ๑๓๑.

^{๒๑} พ.วิ.(บาลี) ๒๖/๘๘๗/๙๑.

และที่พรรณนาไว้แล้วในอรรถกถานั้นเป็นต้น^{๒๒} ด้วยคำเพียงเท่านี้อย่างหมดสิ้นซึ่งเป็นเหตุได้เฉพาะ สวรรค์สมบัติและพระนิพพานสมบัติแม้ด้วยอำนาจการระลึกถึงเนื่องๆ และเพราะแสดงความนอบน้อม ด้วยคำนี้ว่า วนทิตวา ดังนี้

ลำดับนั้น เพื่อชี้แจงการไหว้พระสังฆรัตน์ ท่านจึงกล่าวว่า ฌณฺเฏว นิรฺงคณฺํ ดังนี้ ในข้อนี้ว่า **ฌณฺเฏว นิรฺงคณฺํ** มีวิเคราะห์ว่า ที่ชื่อว่านิรฺงคณฺํ เพราะวิเคราะห์ว่า ไปปราศแล้วคือพ้นแล้วจากกิเลสเพียงดั่งเนินมีราคะเป็นต้นที่ท่านกล่าวไว้แล้วว่า กิเลสเพียงดั่งเนินคือราคะ กิเลสเพียงดั่งเนินคือโทสะ กิเลสเพียงดั่งเนินคือโมหะดังนี้^{๒๓} ด้วยอำนาจตทังคิวิมุตติ วิกขัมภณวิมุตติสมุจเฉทวิมุตติ ปฏิปัสสทธิวิมุตติและนิสสรณวิมุตติ ซึ่งพระสงฆ์นั้นผู้ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนินว่า ที่ชื่อว่าฌณฺเฏว เพราะวิเคราะห์ว่า ท่านนับด้วยหมู่แห่งคุณคือศีลสมาธิปัญญาวิมุตติวิมุตติญาณทัสสนะซึ่งพระสงฆ์นั้น

พึงทราบว่าเป็นการไหว้คือการชมเชยและความนอบน้อม ซึ่งเป็นวิสัยแห่งวัตถุที่ควรไหว้ที่สามคือพระสงฆ์รัตนเพราะท่านกล่าวความชมเชยซึ่งมีการสรรเสริญเป็นสภาวะแห่งคุณพระสงฆ์รัตนอันหาค่ามิได้มีประการต่างๆ เช่นผู้มีศีลเป็นที่รักอย่างไพศาลทั้งหมดซึ่งไม่มีมลทินไม่มีสิ่งใดเปรียบได้ที่ท่านกล่าวไว้ด้วยคำเป็นต้นว่า สุปฏิปนโน ภควโต สาวกสงฺโฆ^{๒๔} (พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคปฏิบัติดีแล้ว) และด้วยบทแห่งพระสูตรนั้นๆว่า ยตถ จ ทินนํ มหปฺพลมาหุ จตุสฺ สุจิสฺสุ ปุริสยฺเศสุ ดังนี้^{๒๕} และที่ท่านพรรณนาไว้ในอรรถกถานั้นเป็นต้น^{๒๖} และเพราะท่านกล่าวถึงความนอบน้อมมีประเภทโดยย่อตามที่กล่าวแล้ว ด้วยคำนี้ว่า วนทิตวา ดังนี้ บทว่า **สิรสา** ได้แก่ ด้วยศีรษะซึ่งนำความเลื่อมใสและความเคารพแห่งตนมา บทว่า **วนทิตวา** ได้แก่ นอบน้อมแล้วหรือชมเชยแล้ว

ท่านได้แสดงการไหว้คือความชมเชยและความนอบน้อมพระรัตนตรัยที่ควรไหว้ด้วยคาถาที่หนึ่งดังกล่าวนี้แล้วกล่าวถึงพระอริยบุคคลแปดพร้อมกับกัลปยานุพุทฺธชนว่า ภิกขุ เพราะวิเคราะห์ว่า เห็นภัยในสงสาร ด้วยคำนี้ว่า ภิกขุณฺํ ด้วยคาถาที่ให้ถึงเฉพาะสิ่งที่พึงให้ถึงความสำเร็จเป็นต้นที่ควรชี้แจงในลำดับนั้น แม้ก็จริงฯ ถึงอย่างนั้นในบาลี^{๒๗} ท่านหวังจะแสดงลำดับแห่งการวิเคราะห์ ด้วยอำนาจยกเนื้อความแห่งภิกขุศัพท์ ด้วยคำเป็นต้นว่า ที่ชื่อว่าภิกขุ เพราะวิเคราะห์ ทรงแสดงผ้าที่ถูกทำลายแล้ว ที่ชื่อว่าภิกขุ เพราะวิเคราะห์ว่า มีปกติขอตั้งนี้แล้วแสดงถึงภาวะที่ประสงค์ถึงควรสำรวจระวางในปาฏิโมกข์นั้นแลในที่นี้ประสงค์เอาเหล่ากุลบุตรที่อยู่ในศาสนาผู้ขอศึกษาที่ท่านแสดงไว้แล้วว่า ผู้อุปสมบทแล้วกับสงฆ์สามัคคีกันด้วยญัตติจตุตถกรรมอันไม่กำเริบเหมาะสมกับฐานะ นี้ชื่อว่าภิกขุที่ท่านประสงค์เอาแล้วในความนี้ และเพื่อภิกขุเหล่านั้น บทว่า **ภิกขุณินฺนญจ** ความว่า ท่านแสดงถึงเหล่ากุลธิดาผู้เช่นนั้นนั้นแลที่อุปสมบทแล้วในสงฆ์สองฝ่าย ด้วยอัฐฐวาจกอุปสมบทกรรมฯ ถึงอุปสมบทแล้วจากสงฆ์ฝ่ายเดียว ท่านรวมไว้โดยทั่วไป บทว่า **เอกโตปสมฺปนฺนา** ความว่า อนึ่งท่านประสงค์เอาเหล่าภิกษุณีที่อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์แล้วถึงความเป็นพระภิกษุณี ด้วยการเปลี่ยน

^{๒๒} ที.อ.(บาลี) ๑/๒๐๖.วิมาน.อ.๒๖๗.

^{๒๓} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๔๒๔/๔๔๙.

^{๒๔} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๖/๔.ส.ส.(บาลี) ๑๕/๒๔๔/๒๖๔.อง.ติก.(บาลี) ๒๐/๗๖/๒๑๖.อง.ฉก.ก.(บาลี) ๒๒/๑๐/๒๗๖,๒๕/๓๐๑.๒๖/๓๐๔.เนตติ.(บาลี) ๑๓๑.

^{๒๕} พุ.วิ.(บาลี) ๒๖/๘๘๘/๙๒.

^{๒๖} วิ.อ.(บาลี) ๑/๑๗๔.ที.อ.(บาลี) ๑/๒๐๖-๒๐๗.พุ.อ.(บาลี) ๒๖๗-๒๖๘.

^{๒๗} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๔๕/๓๐.อภิ.วิ.๓๕/๕๑๐/๒๙๖.

เพศราบเท่าที่ยังไม่ได้อุปสมบทในภิกษุสงฆ์ และเพื่อภิกษุณีเหล่านั้น

บทว่า **หิตถาย** ความว่า ท่านเรียกเภสัชมีอมตะโอสถเป็นต้นซึ่งเป็นเหตุแห่งความไม่มีโรคเป็นต้นว่า หิตะ เพราะวิเคราะห์ว่า ไปคือถึงเพื่อทำความสำเร็จสมบัติทุกอย่างได้แก่เป็นไปใน การให้สำเร็จผลตามที่ประสงค์ฯ แต่ในที่นี้ ท่านเรียกการรักษาศีลในปาฏิโมกขสังวรซึ่งเป็นเหตุแห่งความสำเร็จสรรพสมบัติและพระนิพพานสมบัติฯ เพื่อประโยชน์นั้น

ท่านแสดงผู้แต่งคัมภีร์ผู้ตั้งมั่นแล้วว่า สมานิตะ เพราะวิเคราะห์ว่าเป็นเหตุแห่งทางวินิจฉัยที่ตั้งมั่นแล้วคือเป็นไปถูกต้องฯ หรืออีกอย่างหนึ่ง ท่านเรียกว่า สมานิตะ เพราะลบบทเบื้องปลาย เมื่อควรพูดว่า สมานิตจิตตะ เพราะวิเคราะห์ว่า จิตของท่านตั้งมั่นชอบแล้วคือตั้งไว้ได้แก่เป็นไปใน การวินิจฉัยพระวินัยฯ ท่านแสดงสมาธิของท่านผู้ควรแก่ความเป็นไปในการวินิจฉัยเนื้อความแห่งพระวินัยปิฎกซึ่งลึกซึ้งอย่างมากและรู้ได้ยาก อันเป็นนิमितแห่งความเป็นไปของจิตที่ตั้งมั่นดีแล้วในตนด้วย วิเสสนะนี้ ซึ่งเป็นปทัฏฐานแห่งญาณของตน อธิบายว่า เป็นผู้ตั้งมั่นดีแล้วด้วยสมาธินั้น

บทว่า **ปวกขามิ** ความว่า เมื่อท่านกล่าวถึงวินยวินิจฉัยโดยประการที่ข้าพเจ้าจักกล่าวทุกวันนี้ เหล่าชนผู้ปฏิบัติที่มีสติปัญญาและความเพียรน้อยสามารถที่จะเรียนและทรงจำการวินิจฉัยเนื้อความพระวินัยปิฎกที่มีความลึกซึ้งมากได้ง่ายๆ อธิบายว่า ข้าพเจ้าจักกล่าวด้วยความต่างกันแห่งประการนั้นฯ บทว่า **สมาเสน** ได้แก่การย่อคือการย่อเข้าชื่อสมาส อธิบายว่า โดยลำดับที่ไม่พิสดารเกินไป ซึ่งเป็นอุปการะแก่เหล่าบุคคลผู้รู้เร็วผู้ได้ทำคุณวิเศษไว้แล้ว ผู้มีญาณสูงและเหล่าคนที่มีปัญญาน้อยผู้กลัวความล่าช้าคิดในการเรียนและทรงจำอยู่นั้นฯ บทว่า **วินยสส** ได้แก่ พระวินัยปิฎกความจริง พระวินัยปิฎกนั้น ท่านเรียกว่า วินยเพราะมีความหมายพิเศษที่ท่านกล่าวไว้แล้วว่า

เพราะมีนัยพิเศษหลายอย่าง และเพราะฝึกกายและวาจาด้วยนั้นแล

เหล่าท่านผู้รู้ความหมายพระวินัย จึงเรียกพระวินัยว่า วินย ดังนี้^{๒๘}

แห่งพระวินัยปิฎกอันสูงสุดนั้นซึ่งมีสภาวะที่ท่านแสดงดีแล้วอย่างนี้มีคุณที่พระเถระทั้งหลายมีพระมหากัสสปะเป็นต้นผู้ทำสังคายนาขึ้นจนแล้วว่า ธรรมดาพระวินัยเป็นอายุของพระศาสนา ดังนี้^{๒๙} บทว่า **วินิจฉย** ความว่า การจำแนกที่ได้ชื่อว่า วินิจฉัย เพราะวิเคราะห์ว่า แจกคือจำแนก ด้วยอำนาจนำความปฏิบัติผุดออกไปโดยพิเศษหรือโดยอาการหลายอย่าง มีคำอธิบายว่า คัมภีร์ชื่อว่าวินยวินิจฉัยฯ อนึ่ง บทว่า **วินยสสวินิจฉย** ได้แก่นี้เป็นอลุตตสมาส เหมือนในประโยคเป็นต้นว่า เทวานปิยติสโส^{๓๐} กณฺเฐ กาโห ดังนี้^{๓๑}

ท่านหวังจะแสดงส่วนหนึ่งแห่งผู้ทำนิมิตการประกอบชื่อเนื้อหาและวิธีการแต่งคัมภีร์ด้วยคาถาที่สองอย่างนี้แล้ว แสดงการแต่งคัมภีร์เป็นต้นแม้ด้วยมุขคือการแสดงเหตุแห่งการฟังโดยเคารพ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **อนากุล** ฯ บรรดาบทเหล่านั้นบทว่า **อนากุล** ความว่า การวินิจฉัยพระวินัยไม่มีคั่งค้าง เพราะวิเคราะห์ว่าความขัดแย้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง หรือความปนกันที่คั่งค้างในข้อนี้ไม่มี

^{๒๘} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๘. ที.อ. (บาลี) ๑/๑๖, อภิ.อ. (บาลี) ๑/๒๐.

^{๒๙} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๓, ที.อ. (บาลี) ๑/๑๑, ขุ.อ. (บาลี) ๘๕, ขุ.อ. (บาลี) ๑/๕๗๑.

^{๓๐} วิ.อ. (บาลี) ๑/๗๖.

^{๓๑} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๒/๗๒, ที.ฎีกา. (บาลี) ๓/๒๙๐, อง.ฎีกา. (บาลี) ๒/๓๔๒, อนุฎีกา. (บาลี) ๒/

โดยศัพท์เนื้อความหรือการวินิจฉัย เชื่อมความว่า ท่านจงหมดความกังวลต่อข้าพเจ้าผู้กล่าวซึ่งวินัยวินิจฉัยนั้นๆ บทว่า **อสัณณ** ได้แก่ ไม่เจือปนด้วยลัทธิในกายอื่นๆ

บาทคาถา **มธุตถปทกม** ความว่า ลำดับแห่งบททั้งหลายชื่อว่าลำดับบท คือ ความถึงบท อธิบายว่าการเปล่งเสียงทั้งหลาย เนื้อความที่ไพเราะและลำดับบทแห่งวินัยวินิจฉัยใดวินัยวินิจฉัยนั้น ชื่อว่ามีเนื้อความที่ไพเราะและลำดับบทซึ่งวินัยวินิจฉัยนั้น ที่ชื่อว่าเนื้อความที่ไพเราะและลำดับบทนั้น เพราะท่านทำให้พอดีด้วยเครื่องประดับที่งดงามคือความขัดข้องแห่งบท ชื่อว่าไม่เหมือนผู้อื่นด้วยอำนาจศัพท์และเนื้อความโดยลักษณะนี้ว่า

นักปราชญ์ทั้งหลายติดใจความไม่ขัดข้องแห่งบท เนื้อความอันไพเราะแห่งเนื้อความของบทที่ยกขึ้นแล้วเหมือนแมลงผึ้งติดอยู่ในรวงผึ้งฉะนั้น

บทว่า **ปญฺญาวก** มีวิเคราะห์ว่ารู้คือถึง ได้แก่รู้ทั่ว เหตุนั้น จึงชื่อว่าผู้ฉลาดคือผู้มีปัญญา ได้แก่ภาวะแห่งคนฉลาดนั้น ปัญญาที่มีความเป็นไปแห่งเสียงเป็นเครื่องหมาย บุคคลผู้ทำความเป็นผู้ฉลาด เพราะวิเคราะห์ว่า ทำคือยังความเป็นคนฉลาดนั้นคือความพิเศษทางปัญญาให้เกิดขึ้น อธิบายว่า ซึ่งผู้ทำความเป็นคนฉลาดนั้นคือผู้ให้เกิดความพิเศษแห่งปัญญา ประกอบความว่า ซึ่งการวินิจฉัยพระวินัยนั้นๆ บทว่า **ปรม** ได้แก่สูงสุด บทว่า **วินยทุกม** ความว่าซึ่งผู้ทำความฉลาดในลำดับแห่งความเป็นไปในพระวินัยปิฎกและเนื้อความแห่งพระวินัยปิฎกนั้นๆ

ท่านครั้นให้นักศึกษาเกิดความขยันด้วยการอ้างคุณแห่งคัมภีร์ด้วยคาถาที่สามดังกล่าวมาแล้ว บัดนี้จึงได้แสดงคัมภีร์และพระวินัยปิฎกซึ่งเป็นที่อาศัยคัมภีร์นั้น โดยความเป็นเรือและทะเลแล้ว เมื่อจะประกาศคุณแห่งคัมภีร์ ด้วยเครื่องประดับแห่งรูป อันต่างด้วยอุปมา อุปไมยอันมีในภายนอกจึงให้นักศึกษาอาจหาญพร้อมบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปาร** มีวิเคราะห์ว่า พระวินัยนั้นไม่มีฝั่งเหตุนี้จึงชื่อว่า **อปาระ** ได้แก่ ทะเลคือพระวินัยๆ ความจริง ท่านเรียกพระวินัยนั้นว่า **อปาระ** เพราะเป็นที่สุดแห่งธรรมเนื้อความนิรुติและปฎิภาณที่เหล่าบุคคลผู้ไม่ได้ทำคุณพิเศษไว้แล้ว ด้วยอำนาจการปฏิบัติคือการเลื่อมใสคำสอนในความเกิดขึ้นของพระพุทธรองค์ก่อนทั้งหลายแล้วให้ถึงด้วยการเรียนและทรงจำในวินัยปิฎกๆ

บทว่า **โอตรนตาน** ได้แก่ เรียนอยู่ด้วยอำนาจกิจมีการสวด ฟังและทรงจำเป็นต้น ฯ บทว่า **สาร** ได้แก่ ซึ่งสาระด้วยความประกาศสาระของศีลคือปาฏิโมกขสังวรอันเป็นรากเหง้าของการปฏิบัติ ซึ่งเป็นส่วนเบื้องต้นอันเกื้อหนุนอริยมรรค ซึ่งเป็นแก่นด้วยให้ลุถึงพระนิพพาน ฯ บทว่า **วินยสาคร** ได้แก่ ทะเล คือ พระวินัยปิฎก เพราะว่า พระวินัยชื่อว่าสาคร เพราะวิเคราะห์ว่าเป็นเหมือนทะเล โดยความเป็นทะเล โดยความเป็นสิ่งที่ลึกซึ่งยิ่งนักและกว้างมากนัก เพราะไม่เป็นวิสัยแม้แห่งท่านพระธรรมเสนาบดีเป็นต้น ถึงแม้รู้ถึงเวลาที่จะบัญญัติสิกขาบท ที่ชื่อว่า วินยสาคร เพราะวิเคราะห์ว่า วินัยนั้นและเป็นทะเลด้วย อธิบายว่า พระวินัยปิฎกนั้นเปรียบดังทะเล เพราะประกอบด้วยคุณคือไม่มีฝั่งๆ

ในคาถาที่สองพึงเห็นว่า ท่านกล่าวอีกว่า ภิกขุณ ภิกขุณี (ถึงกล่าวว่า ภิกขุณ ภิกขุณี ดังนี้ ไม่ถือเอาคำนั้นแล้วในที่นี้) เพื่อต้องการแสดงความพิเศษของผู้นำซึ่งควรแก่การปฏิบัติประโยชน์นั้นคือการหยั่งลงสู่ทะเลคือพระวินัย เพราะเชื่อมกับบทนี้ว่า หิตตถาย และ เพราะอยู่ไกลโดยภาวะอยู่ระหว่างกับคำพูดอื่น ๆ พระวินัยเป็นเหมือนเรือ ชื่อว่า **นาวาภูตะ** อธิบายว่า อันเป็นที่ตั้งของเรือคือ

คล้ายกับเรือใหญ่นั่นๆ บทว่า **มโนรมิ** มีวิเคราะห์ว่า ชื่อว่า มโนรมะ เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นที่หรือเป็นเครื่องยินดีแห่งใจ อธิบายว่า เป็นที่ยินดีของคนทั้งหลายผู้พยายามพูดถึงการไม่เพ่งพินิจและปฏิบัติภายในนั้นๆ

ท่านให้นักศึกษาอาจหาญด้วยประกาศคุณของคัมภีร์ด้วยคำเพียงเท่านี้แล้ว บัดนี้ เมื่อประกอบในเพราะการฟังโดยเคารพ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ตสมา ความว่า เพราะเหตุที่คัมภีร์ตกแต่งแล้วด้วยเครื่องประดับแห่งคุณที่มีค่าต่างๆ มีความไม่คั่งค้างเป็นต้น ตามที่กล่าวแล้วว่า บทว่า **วินยฺญูปายิ** ความว่าการแนะนำคือการฝึกกายและวาจาด้วยอาการต่าง หรือโดยนัยพิเศษ การย้อนกลับจากสิ่งที่ไม่ควรทำแล้วประกอบในสิ่งที่ควรทำทั้งหลาย ชื่อว่าการนำไปอย่างวิเศษที่ชื่อว่า อุบาย เพราะวิเคราะห์ว่า ย่อมเข้าไปถึงผลนั้นคือเกิดขึ้น ได้แก่เหตุ อุบายแห่งการแนะนำอย่างวิเศษชื่อ วินยฺญูปายะ มีคำอธิบายว่า ซึ่งอุบายแห่งการแนะนำอย่างวิเศษนั้นอันเป็นเหตุแห่งการฝึกคือ การแนะนำกายและวาจา ซึ่งเคลื่อนไหวที่ไม่สมควร ของเหล่าภิกษุและภิกษุณีผู้ไม่เยื่อใยในกายและชีวิต ผู้ชอบศึกษา ผู้มีศีลเป็นที่รัก

ท่านหวังจะกล่าวคำแปลแห่งคำเป็นต้นว่า อนากุล ดังนี้ ด้วยอำนาจการประกาศคุณมีความไม่คั่งค้างเป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุความเป็นไปของเหล่าบัณฑิต ในคัมภีร์ที่ตัวเองต้องการจะแต่งด้วยคำเพียงเท่านี้แล้ว บัดนี้จึงแสดงวิสัยที่ควรให้แปลกในปัญญาที่เกิดจากฟังโดยเคารพ จึงกล่าวคำว่า วินยสสวินิจฉยิ ดังนี้ อนึ่ง ในคาถาที่สองนี้ กล่าวบทว่า **วินยสส วินิจฉยิ** ด้วยอำนาจการแสดงกรรมด้วยกิริยาว่า ปวกษามิ ถิ่นนำคำนั้นมาในที่นี้เชื่อมก็เป็นการเชื่อมที่ทางไกลเหตุนี้ จึงไม่นำคำนั้นมาแล้วพึงเห็นว่า ความไม่มีโทษแห่งภาษาอีก เพราะท่านกล่าวแล้วว่า **วินยสส วินิจฉยิ** เพื่อแสดงกรรมด้วยกิริยานี้ว่า นิโพธ ดังนี้

ในข้อนี้ว่า **อวิกขิตเตน จิตเตน** ความว่า จิตที่ฟังไปแล้วคือถูกส่งไปในอารมณ์ต่างๆ ชื่อว่า ฟุ้งซ่าน จิตที่ถูกอุทธรณ์จะวิจิตรเป็นต้นครอบงำ ชื่อว่าไม่ตั้งมั่น จิตที่ฟุ้งซ่านหาไม่ได้ ชื่อว่าไม่ฟุ้งซ่าน จิตที่ตั้งมั่นซึ่งเป็นข้าศึกต่อจิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ชื่อว่า กุสลจิต อธิบายว่า ด้วยจิตที่ตั้งมั่นที่ไม่ถึงความฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจความเป็นไปในอารมณ์ต่างๆ เว้นความพยายามในกิจมีการฟังเป็นต้น ซึ่งคัมภีร์อันสูงสุดนั้นนั้นๆ อนึ่ง ท่านผู้กล่าวว่า อวิกขิตเตน กเปฯ นิโพธ ดังนี้ เป็นอันทำการอ้างการปฏิบัติที่ถูกต้องในอิทธิลสิกขา ซึ่งเป็นประโยชน์แห่งคัมภีร์ของตน โดยที่ผู้มีจิตฟุ้งซ่านไม่เป็นทายาทในธรรมทั้งหลาย เพราะพระบาลีว่า นี่เป็นธรรมของผู้มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน นี่เป็นธรรมของผู้มีจิตฟุ้งซ่านหาไม่ได้ ดังนี้ เป็นต้น

ในข้อว่า **วทโต เม** นี้ มีพระบาลีที่เหลือว่า การเวน จฯ นี่เป็นความหมายในข้อนั้น ท่านกล่าวเนื้อความนี้ โดยเกิดความหมายว่า มิใช่ แห่งคำพูดที่ระบุถึงเจ้าของว่า เม เพราะความไม่ต่างกันแห่งหุตยาริวัตติที่แสดงความเป็นเจ้าของว่า เมื่อเราพูดอยู่โดยเคารพ และเพราะเหตุที่กล่าวแล้วนั้นดังนี้ อธิบายว่า อนึ่ง มีใจตั้งมั่นเพราะความเคารพในเราผู้กล่าว เพราะคัมภีร์ประกอบพร้อมด้วยคุณมีความไม่คั่งค้างเป็นต้นบทว่า **นิโพธ** ความว่า ท่านทั้งหลายจงรู้โดยไม่มีส่วนเหลือ ด้วยอำนาจมีเนื้อความที่ท่านกล่าวแล้วเนื้อความที่เป็นภาวะ หมายถึงเนื้อความที่ฟังกล่าวและเนื้อความแห่งบท ท่านทั้งหลายฟังโดยเคารพแล้วจงรู้คือจงทราบซึ่งการวินิจฉัยพระวินัย อธิบายว่า พวกท่านจงให้สุดมยญาณซึ่งเป็นวิสัยแห่งคัมภีร์ที่เป็นมูลแห่งจินตภาวนามยญาณทั้งหลายให้สำเร็จเถิด ฯ จบการพรรณนาภาวเริ่มคัมภีร์

๓.๓ ปาราชิกกา กล่าวถึงอาบัติปาราชิก

ภิกขุวิภังค์ ฯ กล่าวถึงอาบัติปาราชิก ฯ พรรณนาว่าด้วยธรรมของคนคู่ ฯ

(๖) พระเถระครั้งแสดงการนอบน้อมพระรัตนไตรเป็นต้นด้วยหาคาถาอย่างนี้แล้ว บัดนี้หวังจะแสดงวินิจฉัยตามที่ได้ปฎิญาไว้จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ติวิเธ** ฯ บรรดาคำเหล่านั้น พระเถระแสดงวินิจฉัยแห่งเมถุนธรรมสิกขาบทด้วยคำเป็นต้นว่า **ติวิเธ** ฯ คำว่า **ติวิเธ** ได้แก่ มีสามประการ คือ วัจจมรรค ๑ ปัสสาวมรรค ๑ มุขวรรค ๑ เชื่อมกับคำนี้คือ **มคฺเค** ฯ บทว่า **ติลมตฺตมปิ** ได้แก่ แม้เพียงเมล็ดงา เชื่อมกับคำนี้คือ **องคชาต** ฯ บทว่า **มคฺเค** ได้แก่ ในประเทศแห่งสรีระที่เรียกว่ามรรค เพราะเป็นทางไหลออกแห่งอุจจาระและปัสสาวะ และเพราะเป็นทางไหลเข้าและออกแห่งข้าว น้ำดี และเสมหะเป็นต้น เชื่อมว่าโอกาสที่เปียก ฯ แม้เมื่อควรกล่าวว่า **มคฺเคสุ ติลมตฺตมปิ** ตีสุ เสวนเจตโน ท่านก็สงเคราะห์ด้วยราสีสามด้วยอำนาจการรวมสาขาเพราะยึดศัพท์ที่มีอย่างต่างๆบอกถึงประการว่า **ติวิเธ** แล้วแสดงมรรคสามสืบอย่างด้วยอำนาจประเภท ฯ

อย่างไร ฯ เพื่อแสดงเหล่าสัตว์ซึ่งเป็นที่อาศัยแห่งมรรคมีปากเป็นต้นที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิก จึงแสดงมรรคสามสืบประการอย่างนี้คือ มรรคเก้าของหญิงมนุษย์หญิงอมมนุษย์สัตว์เดรัจฉานตัวเมียที่ท่านแสดงไว้ในพระบาลีโดยนัยเป็นต้น^{๓๒} ว่า หญิงสามจำพวกคือหญิงมนุษย์ หญิงอมมนุษย์ เดรัจฉานตัวเมียดังนี้ แต่ละชนิดมีชนิดละสาม (รวมเป็นเก้า) มรรคเก้าด้วยอำนาจ อุภโตพยัญชนะสามจำพวกที่แสดงไว้อย่างนั้นเหมือนกัน มรรคหกคือมรรคด้วยอำนาจมุขมรรคและวัจจมรรคของพวกบัณฑิตสามจำพวกๆละสอง (รวมเป็นหก) และมรรคหกของบุรุษสามจำพวกก็อย่างนั้น ฯ

บทว่า **เสวนเจตโน** วิเคราะห์ว่า มีเจตนาในการเสพที่สัมปยุตกับเมถุน อธิบายว่าประกอบด้วยเจตนาที่เข้าไประคนกับเมถุนราคะ ฯ บทว่า **อลฺโลกาเส** ได้แก่ มรรคใดมรรคหนึ่งบรรดามรรคสามสืบเป็นส่วนที่เปียกซึ่งไม่โดนลมปกติสัมผัส ด้วยคำนี้พระเถระแสดงว่า ไม่มีเขตแห่งปาราชิกภายนอก ฯ เพราะเพ่งความต่างแห่งวิเสสนะ ในคาถาที่สองพึงนำเสนอทั้งสองบทคือ สลิกฺโข โส มาประกอบว่า **เสวนเจตโน สลิกฺโข โส ภิกขุ** ฯ

ที่ชื่อว่า **องคชาต** เพราะอรรถว่า เกิดที่องค์ คือสรีระ ได้แก่ อวัยวะเพศของบุรุษ แม้เมื่อมีความที่อวัยวะแห่งสรีระที่เหลือนั้นท่านก็กล่าว **องคชาต**นั้นแล เพราะภาษาเจริญขึ้น ฯ บทว่า **ปเวสนโต** ได้แก่ให้สำเร็จกิจทางกายกล่าวคือการถึงพร้อมความเป็นคู่ๆ ฯ บทว่า **ปราชิตโต** ความว่าเสื่อมจากขณะสมบัติที่ได้ยากที่ตนพึงจะได้ คือสุขที่เกิดจากโลกียะสมบัติ โลกุตตรสมบัติและคุณสมบัติที่ได้ยากแล้วเข้าถึงความพ่ายแพ้ ด้วยการถึงพร้อมแห่งกิเลส ฯ

^{๓๒} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๕๖/๓๗.

ในข้อนี้มีโยชนาดังนี้คือ ภิกษุนั้นผู้ไม่บอกคณสิกขา มีจิตคิดเสพสอต้องคชาตเข้าไปในมรรคสาม (มรรคใดมรรคหนึ่ง) ซึ่งเป็นโอกาสที่เปียกแม้เพียงเมล็ดงาเป็นปาราชิก ๖ พึงทราบว่า ด้วยคำมีประมาณเท่านี้ ท่านสงเคราะห์สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติว่า

อนึ่ง ภิกษุใดถึงพร้อมด้วยสิกขาและธรรมเนียมนิยมเลี้ยงชีพแห่งภิกษุทั้งหลายไม่บอกคณสิกขาไม่ทำให้แจ้งซึ่งความที่ตนเป็นผู้ถ้อยกำลังพึงเสพเมถุนธรรม ภิกษุนี้อาจปาราชิกหาสงวาสมิได้^{๓๓} ๖

(๗) พระเถระครั้งแสดงปาราชิกซึ่งมีความพยายามของตนเป็นมูลด้วยคานาน้อย่างนี้แล้ว บัดนี้หวังจะแสดงปาราชิกที่มีความพยายามของอื่นเป็นมูลที่เป็นไปโดยนัยมีอาทิว่า เหล่าภิกษุผู้เป็นปฏิปักษ์นำหญิงมณุษย์มาที่สำนักของภิกษุให้หนึ่งทับ^{๓๔} ที่องคชาตด้วยวัจจะมรรค จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ปเวสน** ๖ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปเวสน** พระเถระกล่าวการสอดมรรคที่เกิดขึ้นเพราะเหล่าภิกษุผู้เป็นปฏิปักษ์นำผู้ใดผู้หนึ่งบรรดาหญิงมณุษย์ผู้หลับและประมาทเป็นต้นมาแล้วให้หนึ่งทับองคชาตของภิกษุโดยประการที่มรรคใดมรรคหนึ่งบรรดามรรคตามที่กล่าวแล้วเข้าไป ๖ โยชนาว่า ภิกษุนั้นผู้ยังไม่บอกคณสิกขายินดีการสอดเข้า ๖ ในข้อนี้มีความว่า เธอให้จิตยินดีในการสอดเข้าตั้งแต่ปลายจนถึงโคนตั้งขึ้นเป็นผู้เคลื่อนจากศาสนาในขณะนั้นนั่นแล เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า ยินดียอมรับการสอดให้จิตคิดเสพตั้งขึ้นในขณะนั้น^{๓๕} ๖ แม้ในบททั้งหลายมีอาทิว่า **ปวิฏฐ** ก็มีโยชนาอย่างนั้นเหมือนกัน ๖

บทว่า **ปวิฏฐ** ได้แก่ ขณะที่เข้าไป ๖ พึงถือเอาขณะที่กำหนดด้วยกิจยานั้นๆ ด้วยคำมีอาทิว่า **ปวิฏฐ** ๖ เพราะเหตุที่นั่นนั่นแลในข้อนี้ท่านจึงแต่งเหตุยวักตติในอัจจนตสังโยค ๖ ในข้อนี้ว่า **จิต** พึงถือเอาสุกกวิสุทธิสมัย^{๓๖} เพราะคำในอรรถกถาว่า สุกกวิสุทธิสมัย ท่านกล่าวหมายเอาเวลาที่เว้นจากความพยายามโดยประการทั้งปวง ๖ เพราะเหตุที่นั่นนั่นแล พึงถือเอาแม้เวลาแห่งองคชาตที่เข้าไปแล้วตั้งอยู่ซึ่งมีอยู่ตราบเท่าถึงการเริ่มถอนออก โดยนัยที่กล่าวในคณฐิบท ๖ บทว่า **อุทธรณ** ได้แก่ เวลาที่ถอนออก ๖

คำว่า **วา** ใช้ในวิกัป คำว่า **อปี** ใช้ในสมุจจยะ คำนั้นสองว่าฝ่ายที่กำหนดด้วยวาศัพทมีกำลังเท่ากัน เพราะเหตุที่นั่นนั่นแลด้วยสองคำนี้พระเถระแสดงปาราชิกที่ต้องเพราะยินดีเป็นปัจจัยแม้ขณะหนึ่งมีการสอดเป็นต้น ที่จะได้โดยนัยที่มาในพระบาลี มีอาทิว่า^{๓๗} ถ้าภิกษุนั้นยินดีในการสอดยินดีที่เข้าไปแล้ว ๖ บทว่า **สลิกโข** ได้แก่ ที่ชื่อว่า สลิกจะเพราะอรรถว่า เป็นไปกับสิกขา คือ ผู้ยังไม่บอกคณสิกขา ๖ บทว่า **สาทิยนโต** ได้แก่ ให้จิตคิดเสพตั้งขึ้น ๖ ชื่อว่า **โส ภิกษุ สปตวา กิริย** ได้แก่ เว้นความพยายามของตน ๖ บทว่า **จุโต** อธิบายว่า ไม่พินด้วยอ้างว่า เหล่าภิกษุผู้เป็นปฏิปักษ์ทำกรรมนี้ เราไม่ได้ทำ เมื่อมีจิตยินดี เป็นผู้เคลื่อนจากศาสนาโดยแท้ ๖

ก็คำว่า **สลิกโข** นี้ในข้อนี้ ท่านยกแสดงด้วยอำนาจการแสดงอรรถแห่งสิกขาบทปาฐะว่า สิกข์ อปจกขาย ทุพพลย์ อนาวิกิตวา^{๓๘} ๖ พึงทราบการบอกคณสิกขา ที่จำแนกไว้ในบทภาษณีย์แห่ง

^{๓๓} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๔๔/๓๐.

^{๓๔} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๕๘/๓๘.

^{๓๕} วิ.อ.(บาลี) ๑/๒๘๐.

^{๓๖} วิ.อ.(บาลี) ๑/๒๘๑.

^{๓๗} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๕๘-๕๙/๓๘-๓๙.

^{๓๘} วิ.มหา (บาลี).๑/๔๔/๓๐.

สิกขาบทนั้น^{๓๙} และในอรรถกถาแห่งสิกขาบทนั้น^{๔๐} โดยสังเขปอย่างนี้คือ การบอกคณสิกขามีด้วยอำนาจการรู้จิตเขตเวลาประโยคและบุคคล ไม่มีเพราะไม่มีเหตุนั้น ๆ แท้จริงการบอกคณสิกขามีด้วยจิตคือความเป็นผู้ใคร่จะเคลื่อนจากความเป็นอุปสัมบันนั้นแล ไม่มีแก่ผู้กล่าวเร็วหรือพลาด ๆ การบอกคณสิกขามีด้วยอำนาจจิตอย่างนี้ ไม่มีเพราะไม่มีจิตนั้น ๆ

อนึ่ง บรรดาบทแห่งเขตยีสิบสองเหล่านี้ คือสิบสี่มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นที่กล่าวอย่างนี้ ว่าเราขอบอกคณพระพุทธเจ้า ขอบอกคณพระธรรม ขอบอกคณพระสงฆ์ ขอบอกคณ สิกขา วินัย ปาติโมกข์ อุเทศ อุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธิวาทริก อันเตวาลิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ผู้ร่วมอาจารย์ เพื่อนสพรหมจรรย์ และแปดมีคฤหัสถ์เป็นต้นที่กล่าวอย่างนี้คือ ท่านจงจำข้าพเจ้าไว้ว่า เป็นคฤหัสถ์ จงจำข้าพเจ้าไว้ว่า เป็นอุบาสก เป็นอารามิก เป็นสามเณร เป็นเดียรธีย์ เป็นสาวกเดียรธีย์ เป็นผู้ไม่ใช่สมณะ เป็นผู้ไม่ใช่สากยบุตร เมื่อเธอใคร่กล่าวคำใดคำหนึ่งบรรดาคำเหล่านั้น ด้วยอำนาจแห่งบทใดบทหนึ่งพร้อมกับไวพจน์ เมื่อกล่าวคำใดคำหนึ่ง มีการบอกคณสิกขา เมื่อบอกคณสิกขาระบุชื่อวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาต้นไม้เป็นต้น ไม่มีการบอกคณสิกขา ๆ การบอกคณสิกขามีด้วยอำนาจเขตอย่างนี้ไม่มี เพราะไม่มีเขตนั้น ๆ

บรรดาคำเหล่านั้น คำกล่าวที่เป็นปัจจุบันกาลที่กล่าวว่า **ปจฺจกฺขามิ** และว่า **มํ ธาเรหิ** นั้น และสี่บทมีอาทิว่า **อลํ เม** ที่กล่าวประกอบกับสี่บทเหล่านี้เบื้องต้นไม่พาดพิงกาลด้วยอำนาจอาชยาด โดยนัยมีอาทิว่า อย่าเลยด้วยพระพุทธเจ้าแก่เรา ประโยชน์อะไรของเราด้วยพระพุทธเจ้าหนอ เราไม่ต้องการด้วยพระพุทธเจ้า เราพ้นดีแล้วจากพระพุทธเจ้า การบอกคณสิกขามีด้วยอำนาจคำและบทเหล่านั้นพร้อมกับไวพจน์นั้นแล ไม่มีแก่ผู้กล่าวคำกำหนดอดีตกาลและอนาคตกาลมีอาทิว่า บอกคณแล้ว ก็ดีว่า จักบอกคณ ก็ดีว่า จำเราไว้แล้ว ก็ดีว่า จักจำเราไว้ ก็ดีว่า อย่างไรหนอเราพึงบอกคณ ๆ การบอกคณสิกขามีด้วยอำนาจปัจจุบันกาล และด้วยอำนาจกาลที่ไม่ระบุ อย่างนี้ ไม่มี เพราะไม่มีอำนาจกาลนั้น ๆ

ส่วนประโยคมีสองคือ ทางกาย ๑ ทางวาจา ๑ บรรดาสองประโยคเหล่านั้น การบอกคณสิกขามีด้วยประโยคทางวาจานั้นแล เพราะทำการเปล่งถ้อยคำด้วยภาษาอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยนัยมีอาทิว่า **พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ** ไม่มีแก่ผู้ทำกายประโยคคือ การเขียนอักขระหรือการแสดงหัวแม่มือเป็นต้น ๆ การบอกคณสิกขามีด้วยประโยคทางกายอย่างนี้นั้นแล ไม่มี เพราะไม่มีประโยคนั้น ๆ

ส่วนบุคคลมีสองคือ ผู้บอกคณ ๑ ผู้รับบอก ๑ ๆ บรรดาบุคคลสองประเภทเหล่านั้น ผู้ที่บอกคณ ถ้าไม่เป็นผู้ใดผู้หนึ่งบรรดาผู้บำมีจิตฟังชานถูกเวทนาเบียดเบียนหนัก ๆ ส่วนเขาบอกแก่ผู้ใด ถ้าผู้นั้นมีชาติมนุษย์ และไม่เป็นผู้ใดผู้หนึ่งบรรดาผู้บำเป็นต้น และเป็นผู้พร้อมหน้ากัน การบอกคณสิกขาจึงมิได้ ๆ แท้จริงการแจ้งด้วยหูหรือหนังสือแก่ผู้ไม่อยู่ตรงหน้าย่อมใช้ไม่ได้ ๆ การบอกคณมีด้วยอำนาจบุคคลตามที่กล่าวอย่างนี้ ไม่มี เพราะไม่มีบุคคลอย่างนั้น ๆ

แม้การรู้มีสองอย่าง คือกำหนด ๑ ไม่กำหนด ๑ ๆ บรรดาการรู้สองอย่างเหล่านั้น กล่าวกำหนดผู้ใด หรือเหล่าใด ว่า เราบอกแจ้งแก่ผู้นี้ หรือพวกเขาเหล่านี้ ๆ ถ้าเขาเหล่านั้นรู้ว่าเธอบอกคณสิกขาโดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งว่า ผู้นี้กระสันขึ้นแล้ว ก็ดีว่า ต้องการความเป็นคฤหัสถ์ก็ดี ในลำดับ

^{๓๙} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๔๕/๓๐.

^{๔๐} วิ.อ.(บาลี) ๑/๒๖๑.

แห่งถ้อยคำของเขานั้นแล โดยประการที่มนุษย์ในโลกฟังคำตามปกติแล้วรู้ในสมัยที่ใคร่ครวญศึกษาเป็นอันบอกคืบแล ฯ อนึ่ง เขาเหล่านั้นคิดว่า ผู้นี้พูดอะไร แล้วจึงรู้ในกาลภายหลัง ศึกษาไม่เป็นอันบอกคืบเลย ฯ ส่วนเมื่อแจ้งไม่กำหนด ถ้ามนุษย์ชาติ คนใดคนหนึ่งรู้รรถแห่งคำ ศึกษาเป็นอันบอกคืบแล ฯ การบอกคืบมีด้วยอำนาจการรู้อย่างนี้ ไม่มี เพราะไม่มีการรู้นั้น ส่วนผู้ใดบอกคืบโดยที่สุดแม้แก่ผู้หนวก ศึกษาไม่เป็นอันผู้นั้นบอกคืบเลย ฯ

ผู้ที่ไม่บอกคืบศึกษาด้วยอำนาจจิตเป็นต้นมีประการดังกล่าวเหล่านี้ท่านเรียกว่า สลักโข โดยประการฉะนี้ ฯ

(๘-๑๐) เพื่อจะห้ามการอ้างเลสแห่งปาปภิกษุว่า บัดนี้ ไม่มีโทษเพราะไม่มีการเสียดสีแห่งอุปาตินนกะสังขาร ในเพราะปลอดเสียดสีปลอด พระเถระเมื่อสงเคราะห์รรถแห่งวาระปลอดที่กล่าวในพระบาลีโดยนัย^{๔๑} เป็นต้นว่า พวกภิกษุผู้เป็นข้าศึกพามนุษย์ผู้หญิงมาในสำนักของภิกษุแล้วนั่งทับองคชาตด้วยวัจจมรรค ปัสสาวมรรค มุขมรรคของหญิงที่มีเครื่องลาดของภิกษุไม่มีเครื่องลาดดังนี้ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า สนถเตน ฯ บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สนถเตน ได้แก่ ใช้หนังผ้าหรือดีบุกเป็นต้นพันปิดไว้ ฯ ด้วยคำนี้ว่า ปเวเสนโต พระเถระแสดงความเป็นสิ่งพึงประกอบในความพยายามของตนว่า การแสดงสันถวาระอาศัยความพยายามของผู้อื่นเป็นอุปลักษณะ คำนั้นเชื่อมกับคำนี้ว่า ปราชิโต ที่กล่าวอยู่ ฯ ด้วยคำนี้ว่า **ตเถว** พระเถระชักประการมีว่า ปเวเสนโต เป็นต้นมา ฯ

พระเถระใส่ใจว่า เมื่อสอดเข้าไปอย่างนี้เป็นปาราชิกในกาลไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **อุปาตินเน** ฯ บรรดาคำเหล่านี้ คำว่า **อุปาตินเน** ความว่า ที่ชื่อว่า อุปาตินน เพราะอรรถว่า ถูกกรรมที่กำกับด้วยตณหาและทิฏฐิเป็นต้นยึดเอา คือถือเอา โดยความเป็นผลของตนนั้นแล ด้วยคำนี้พระเถระแสดงกายปสาทที่ถึงฐานแห่งการสีกองคชาตของตนและมรรคแห่งวัตถุบุคคล ฯ ด้วยคำนี้แหละ พึงถือเอาแผ่นหนังที่มีกายปสาทไม่บกพร่องที่ติดองคชาต และ ตุ่มเป็นต้น ฯ ท่านกล่าวในคัมภีร์บทว่า กายินทริย ชื่อว่า กายปสาท ฯ ท่านกล่าวแผ่นผ้าเป็นต้นที่ปกปิดหนังนั้นว่า กายปสาท โดยปริยายตรงข้ามจากนั้น ฯ ในอุปาตินนกะกับอุปาตินนกะ ฯ อีกอย่างหนึ่ง เมื่ออนุปาตินนกะที่เป็นเขตแห่งปาราชิกกระทบกัน ฯ โยชนาว่า หรืออุปาตินนกะเป็นเขตแห่งปาราชิกกระทบอนุปาตินนกะก็ดี อนุปาตินนกะที่เป็นเขตแห่งปาราชิกกระทบอนุปาตินนกะก็ดี ฯ กับบททั้งหลายที่มีตติยวิภัติเป็นที่สุดนี้ในข้อนี้เป็นวิเสสณะของคำนี้ว่า องคชาเตน ฯ

พระเถระครั้งแสดงปาราชิกในความพยายามของตน เมื่อมีเขตแห่งปาราชิกด้วยอำนาจหมวดสี่แห่งเครื่องลาดด้วยคำมีประมาณเท่านี้แล้วบัดนี้หวังจะแสดงแม้ในความพยายามของผู้อื่นจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า สเจ ฯ บทว่า **เอตถ** ได้แก่ ในสวักกับเหล่านั้น ฯ ด้วย ศัพท์ในข้อนี้ว่า **ปาราชิก-เขตเต** **ปวิญเจตุ** มีการรวม ขณะสามคือ ขณะเข้าไป หยุดอยู่ และถอนออก ฯ แท้จริงเพราะ ย ศัพท์ และ ต ศัพท์เชื่อมกันเป็นนิจ พึงนำแม้ ย ศัพท์ว่า โย มาเชื่อมในการถือเอา ต ศัพท์ว่า สเ และ อปี ศัพท์มีการรวมเป็นอรรถโดยเหมาะสม ฯ ในข้อนี้มีอรรถโยชนาดังนี้คือ ถ้าภิกษุใดยินดี ในเพราะเข้าไปสู่เขตแห่งปาราชิกกล่าวคำมรรคใดมรรคหนึ่งบรรดามรรคสามแห่งหญิงมนุษย์เป็นต้นที่เหล่าภิกษุผู้เป็นข้าศึกนำมาให้นั่งทับองคชาตของภิกษุ หรือในขณะใดขณะหนึ่งบรรดาการสอดเข้า หยุดอยู่ และ

^{๔๑} วิมहा.(บาลี) ๑/๖๑/๔๐.

ถอนออกที่รวมไว้ด้วยตุศัพท ถ้าเป็นผู้ถูกความเร่าร้อนแห่งกามราคะครอบงำไม่สะดุ้งกลัวดุจในกาล สอดเข้าไปในปากงูเป็นต้น ยินดี ฯ โยชนาว่า ภิกษุเมื่อนั้นต้องปาราชิก ฯ ด้วยการกล่าวพร้อมความ สงสัยนี้ว่า สเจ สาทียติ เป็นอันสองความว่า ถ้าไม่ยินดี ไม่ต้องอาบัติ ฯ

พระเถระหวังจะแสดงอาบัตินอกนี้ที่มีอยู่ในวิกัปนี้แน่แลแก่ผู้กล่าวลงในฐานะอื่นที่กำหนด ตัดขาดด้วยคำนี้ว่า ปาราชิกกเขตเต จึงกล่าวคำมีอาทิว่า เขตเต ฯ คำว่า **เอตถ** เป็นคำที่ควรนำมา เชื่อม ฯ จะได้ความนี้ว่า ในเขตแห่งอุลลัจจัยและทุกกฎ โดยเหมาะแก่อนุบัญญัติโดยประการอื่น เพราะในนิเทศสามัญว่า เขตเต ให้แปลไปข้างต้นว่า ปาราชิกกเขตเต และเพราะอุลลัจจัยเป็นต้นท่าน จำแนกไว้ข้างหน้า ฯ อธิบายว่า ในเขตแห่งอุลลัจจัยและทุกกฎที่มีในสรีระที่เป็นอยู่ที่กล่าวโดยนัยมี อาทิว่า กณณจกิตทุกขินาสาสู ฯ

เพราะในสองเขตเหล่านี้อาจจะกล่าวได้ว่า เมื่อสอดปลอกเป็นต้นเข้าไปกับปลอกเป็นต้น เมื่อยินดีในเพราะอุปาตินนกะเป็นต้นกระทบอุปาตินนกะเป็นต้น ไม่เป็นอาบัติ เมื่อจะประกอบวิกัป ทั้งปวงที่กล่าวในเขตปาราชิกในข้อนี้พึงประกอบอย่างนี้คือ เมื่อสอดองคชาตที่มีปลอกก็ดีไม่มีปลอกก็ดี ในอวัยวะที่มีปลอกหรือไม่มีปลอกอันเป็นเขตแห่งอุลลัจจัย พึงยกแสดงอุลลัจจัยแก่เขาในเมื่ออุปา ตินนกะหรืออนุปาตินนกะกระทบอุปาตินนกะ หรือกระทบกับอนุปาตินนกะก็เหมือนอย่างนั้น ฯ พึงประกอบว่า และในอวัยวะที่มีปลอกอันเป็นเขตแห่งทุกกฎอย่างนี้ ฯลฯ พึงยกแสดงทุกกฎ ในเพราะ กระทบกับอนุปาตินนกะ ฯ

ท่านระบุงคชาตที่มีกายปสาทไม่เสียหายและแผ่นหนังและตุ่มที่เกิดที่ร่างนั้น ด้วย อุปาตินนศัพทแม้ในสามเขตในบททั้งปวงในข้อนี้ ส่วนในเขตแห่งทุกกฎท่านระบุแม้อวัยวะนอกนี้มีนิ้ว มือเป็นต้น ฯ และท่านระบุฝ่าที่ปกปิดองคชาตเป็นต้นด้วยอนุปาตินนศัพทแม้ในสามเขต ส่วนในนิมิต ที่เป็นเขตแห่งทุกกฎท่านระบุหนึ่ง ตุ่มขนเจียมที่มีกายปสาทเสียหายเป็นต้น ฯ อนุปาตินนกะเหล่านี้ ด้วย ฯ และเมื่อสอดองคชาตเข้าไปในส่วนที่เป็นอนุปาตินนกะนั้น แม้ในสามเขตเป็นทุกกฎ ฯ

(๑๑) พระเถระครั้งแสดงอาบัติปาราชิกอุลลัจจัยและทุกกฎที่จะได้ตามที่เกิดมีแก่ผู้เสพ ด้วยนิมิตสองอย่าง คือที่มีเครื่องลาดและไม่มีนั้นแล ในเขตแห่งปาราชิกอุลลัจจัยและทุกกฎแม้สาม แต่ละอย่างด้วยอำนาจที่มีเครื่องลาดและไม่มีในสรีระที่เป็นอยู่ด้วยคำมีประมาณเท่านั้นแล้ว บัดนี้หวัง จะแสดงอาบัติสามที่จะได้ในสามเขตตามที่กล่าวที่แสดงในพระบาลี^{๔๒} เพื่อห้ามการอ้างเลศ แห่งปากภิกษุว่า ส่วนในสรีระที่ตายแล้ว เมื่อเสพอย่างนั้นๆไม่มีโทษ จึงกล่าวคำมีอาทิว่า มเต ฯ

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **มเต** นี้พินิจคำว่า มนุสสติดิอาทิน สรีเร มาเชื่อมแล้วทำอรรถ โยชนา ฯ เป็นอันท่านแสดงที่อาศัยแห่งนิมิตที่ท่านแสดงด้วยคำมีอาทิว่า อุกขาเยเต นี้ ฯ แม้เมื่อสรีระ ทั้งสิ้นถูกกัดไป ความที่นิมิตมีและไม่มีนั้นแลเป็นประมาณในความเป็นอาบัติและไม่เป็น ดุจในคาถาที่ กล่าวโดยนัยมีอาทิว่า นิมิตตมตติ์ เสเสตวา เพราะเหตุนี้ ด้วยคำนี้ว่า อุกขาเยเต ไม่ให้คำว่า มเต นี้ ต่างไป เชื่อมคำว่า นิมิตเต แล้วให้คำว่า มเต นั้นต่างกับคำว่า นิมิตเต นั้น ฯ อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **นิมิตเต** พึงนำมาประกอบ โดยคาถาที่กล่าวโดยนัยมีอาทิว่า นิมิตตมตติ์ ฯ

^{๔๒} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๗๑/๔๗.

บทว่า **อกุขาโยเต** ได้แก่ ในนิमितที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิกที่ยังไม่ถูกกัฏทิน โดยประการทั้งปวง ๖ ข้อว่า **เยภุยกุขาโยเตปิ จ** ได้แก่ ในนิमितที่ถูกกัฏทินบางแห่งๆ เหลือโดยมาก ๖ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ในส่วนแห่งนิमितใด ถูกกัฏทินประมาณสามส่วน นิमितนั้นชื่อว่า ถูกกัฏทินโดยมาก ๖ บทว่า **เมณฺเณ** ได้แก่ เมณฺเณนี้แห่งคนคู่เพราะถึงความเป็นแห่งผู้เช่นเดียวกันโดยอุทราคะกลุ่มรุม แม้เมื่อภาวะความที่หญิงตายแล้วเป็นต้นไม่เป็นผู้เช่นเดียวกันด้วยอุทราคะกลุ่มรุม การล่วงในวัตถุนั้น ท่านเรียกว่า เมณฺเณ เพราะภาษาเจริญขึ้น ๖

บทว่า **ปาราชิกโก** ได้แก่ ผู้แพ้ อธิบายว่า ถึงความปราศัย ๖ แท้จริง ปาราชิกศัพท์นี้เป็นไปในสิกขาบทอาบัติและบุคคล ๖ บรรดาสิกขาบทเป็นต้นนั้น พึงทราบปาราชิกศัพท์ที่เป็นไปในสิกขาบทอย่างนี้คือ ดูก่อนอาบันท์ นั้นไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่ตถาคตพึงถอน^{๔๓} ปาราชิกสิกขาบทที่บัญญัติแก่สาวกทั้งหลายเพราะเหตุแห่งเหล่าภิกษุชาววัชชี หรือวัชชีบุตร ๖ พึงทราบที่เป็นไปในอาบัติว่า ดูก่อนภิกษุเธอต้องอาบัติปาราชิก^{๔๔} ๖ พึงทราบที่เป็นไปในบุคคลอย่างนี้ว่า พวกเราไม่เป็นปาราชิกผู้ใดสัก ผู้หนึ่งเป็นปาราชิก^{๔๕} ๖ ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า ย่อมเป็นไปในธรรม ในบทมีอาทิว่า พึงตามกัจจัต^{๔๖} ด้วยปาราชิกธรรม แต่เพราะเหตุที่ บรรดาคำเหล่านั้น บางแห่งท่านประสงค์อาบัติว่า ธรรม บางแห่งท่านประสงค์สิกขาบทนั้นแล้ว ธรรม ฉะนั้นคำนั้นไม่พึงกล่าวต่างหาก ๖

บรรดาคำเหล่านั้นเพราะสิกขาบทย่อมยังผู้กล่าวล่วงสิกขาบทนั้นให้พ่ายแพ้ ฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า ปาราชิก ส่วนอาบดีย่อมยังบุคคลผู้ต้องให้พ่ายแพ้ ฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า ปาราชิกา ๖ บุคคลท่านเรียกว่า ปาราชิกโก เพราะเหตุที่ แพ้แล้ว คือถึงความปราศัย ๖ ในสิกขาบทและอาบัติ ปาราชิกศัพท์ พึงทราบว่า เป็นกัตตุสาธนะ เพราะอรรถว่า ปราเชตติ ปาราชิกโก ส่วนเป็นกัมมสาธนะ เพราะอรรถว่า บุคคลเล ปราศัยติ ๖ ด้วยคำนี้ว่า นโร ท่านประสงค์เอาภิกษุที่กล่าวข้างต้นนั้นแล ๖ การส่องความสามัญย่อมตั้งลงในความวิเสสแล ๖

(๑๒) บทว่า **เยภุยกุขาโยเต** ได้แก่ ถูกกัฏทินให้เหลือส่วนเดียวในสี่ส่วน ๖ บทว่า **อุปทณฺณกุขาโยเต** ได้แก่ ถูกกัฏทินเหลือส่วนเท่าๆกัน ๖ โทษหยาบ ชื่อว่า ฤลลัจฉโย ๖ นั้นนั้นแลอันภิกษุต้องอยู่ คืออาบัติ เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า ฤลลัจฉยอาบัติ พึงทราบว่า ในข้อนี้ ท่านกล่าวฤลลัจฉยโวหารหมายเอา ปาจิตตีย์เป็นต้น ไม่ได้หมายเอา ปาราชิกและสังฆาติเสส ๖ บทว่า **เสเส** ได้แก่ ในอวัยะทั้งหลายมีรักแร้เป็นต้นในสรีระที่เหลือ ๖ สมจริงดังที่กล่าวในอรรถกถาว่า เมื่อสอดเข้าไปในอวัยะทั้งหลายมีรักแร้เป็นต้น ในสรีระที่เหลือ เป็นทุกกฎ^{๔๗} ๖ ที่ชื่อว่า ทุกกฎเพราะอรรถว่า ทำไม่ดีทุกกฎศัพท์เป็นวิเสสนะแห่งอาบัติศัพท์ที่เป็นอิตถิลิงค์โดยทวิลิงค์ เพราะเป็นนปุงสกลิงค์โดยการกำหนด ๖

(๑๓) ในข้อนี้ว่า **นิมิตตมตฺตํ เสเสตฺวา ขายีเต** พระเถระแสดงว่า แม้สรีระทั้งสิ้นถูกกัฏทินเหลือนิमितใดนิमितหนึ่งบรรดาสามอย่าง ๖ ปีศัพทฺที่ใช้ในอรรถยั้งเกิน จะกล่าวไปใยถึงศัพท์นอกนี้ ๖

^{๔๓} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๔๓/๒๙.

^{๔๔} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๖๗/๔๕.

^{๔๕} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๑๕๕/๘๗.

^{๔๖} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๓๘๕/๒๙๑.

^{๔๗} วิ.อ.(บาลี) ๑/๒๘๔.

อธิบายว่า ภิกษุแม้เมื่อเสพเมถุนในนิมิตใดนิมิตหนึ่งบรรดานิมิตสามที่กล่าวโดยส่วนสองว่า เมื่อนิมิตนั้นยังไม่ถูกกัดหรือโดนกัดโดยมาก เป็นปาราชิก คือ ต้องอาบัติปาราชิก ๑ ปีศัพทในข้อนี้ว่า **เสวโตปิ** ใช้ในการเพ่ง ๑ เพราะเหตุนั้น ย่อมเพ่งว่า กล่าวแล้วในเบื้องต้นนั้นแล อย่างเดียวหามิได้ ๑ พึงประกอบวิภัฏสาม มีเครื่องลาดเป็นต้นแม้นในข้อนี้โดยนัยตามที่กล่าว ๑

(๑๔) ในข้อนี้ว่า **อุทฺธมาตาทิสมปตเต** พึงทราบโดยคำที่กล่าวในอรรถกถาว่า แต่ในกาลใด สรีระเป็นของขึ้นเน่าเพมีแมลงวันหัวเขียวไต่ตอมมีหมูหนอนคลาคล้ำ ใครๆไม่อาจแม้เข้าใกล้ได้ เพราะเป็นซากศพที่มีหนองไหลทั่วไป^{๔๘} จากปากแผลทั้งเก้าแห่ง ในกาลนั้นสรีระนั้นย่อมละความเป็นวัตถุปาราชิกและความเป็นวัตถุอุลลัจจัย เมื่อภิกษุพยายามในสรีระเช่นนั้นแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นทุกกฎอย่างเดียว^{๔๙} ดังนี้ว่า บทว่า **สพฺพตฺถาปิ จ** ท่านระบุเขตแห่งปาราชิกอุลลัจจัยและทุกกฎที่เข้าถึงวิภัฏทั้งปวงมีอาทิว่ายังไม่ถูกกัดเป็นต้น ๑ พระเถระหวังแสดงว่า ก้าวล่วงในสรีระแม้นั้นไม่เป็นอาบัติ จึงกล่าวว่า ทุกกฎ ในคำเป็นต้นว่า ขายิตากุขายิตํ พึงประกอบว่า และพึงทราบชื่อสรีระที่ถูกกัดและยังไม่ถูกกัดนั้นทั้งปวงในสรีระที่ตายแล้วนั้นแล ๑ ไม่พึงทราบในสรีระที่ยังเป็นอยู่ ๑

(๑๕) พระเถระใส่ใจว่า ในสรีระเป็นอยู่อย่างไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ฉินทิตฺวา ปน ๑ บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **วณฺสฺสฺสฺสฺส** ได้แก่ สงเคราะห์แผล ๑ บทว่า **ตสฺมี** ได้แก่ ในประเทศเป็นที่ตั้งแห่งแห่งนิมิตที่ถูกเพิกขึ้น ๑ ปณศัพท์ที่สองในข้อนี้ ส่องความต่างแห่งอรรถที่รู้ได้อยู่โดยนัยที่มาในอรรถกถาที่ไม่แสดงไว้ในข้อนี้ ๑ อธิบายว่า แท้จริงในอรรถกถาส่องอรรถที่รู้ได้อยู่ตามแนววินิจฉัยที่กล่าวในสรีระที่ตายอย่างนี้ว่า แม้นิมนิตถูกกัดโดยประการทั้งปวง แม้ผิวและหนังไม่มี^{๕๐} สันฐานนิมิตปรากฏ สำเร็จการสอดได้ เป็นปาราชิกเหมือนกัน^{๕๑} ดังนี้ว่า ถ้าเพียงผิวและหนังในสรีระแม้ที่เป็นอยู่ถูกเพิกขึ้นโดยประการทั้งปวง สันฐานนิมิตปรากฏ เป็นของควรแก่การสอดเข้า ภิกษุเมื่อพยายามในสรีระนั้น ต้องปาราชิกเหมือนกัน ๑

(๑๖) เชื่อมว่า **ตโต นิมิตฺตโต** ๑ บทว่า **ปติตฺตาย** ได้แก่ ปติตาย ปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน ๑ บทว่า **นิมิตฺตโต** เชื่อมว่า ในขึ้นเนื้อที่ตกไปจากประเทศแห่งนิมิต ๑ อธิบายว่า ในขึ้นเนื้อนั้นที่ถูกฉีกหรือบ้นตกไป ๑ โยชนาว่า พึงยกแสดงทุกกฎแก่ผู้พยายามด้วยเมถุนราคะ ๑

(๑๗) คากาเป็นต้นว่า **นขปญฺญธิปฺปมาณฺปิ** พึงนำคากาเป็นต้นว่า ฉินทิตฺวา มาเชื่อม ๑ ในข้อนี้ว่า สติ มีปาฐะเหลือว่า อวสฺสฺสฺส ๑ ในข้อนี้ว่า **ชีวมาเน** มีปาฐะเหลือว่า สรีเร ๑ โยชนาว่า ก็ภิกษุเมื่อเสพเมถุนในเมื่อมีเนื้อแม้มีประมาณเท่าหลังเล็บหรือเอ็นเหลืออยู่ในนิมิตที่ถูกฉีกบ้นเพิกขึ้น ในสรีระที่ยังเป็นอยู่ เป็นปาราชิก ๑

(๑๘) คากาว่า **กณฺณจจิทฺทกฺขิ** พึงนำคำว่า ชีวมาเน มาเชื่อม ๑ ปาฐะเหลือว่า สรีเร ๑ จะได้โดยปาริเสสนัยว่า มนุสฺसानิ เพราะกล่าวมาเป็นต้นด้วยคำมีอาทิว่า อสฺสโคมฺหิสาทินิ ๑ บทว่า **วตฺถิโกเส** ได้แก่ ภายในช่องไหลออกแห่งน้ำมูตร ๑ ข้อว่า **วณฺสฺสฺส** ได้แก่ แผลที่ใช้มีดเป็นต้นฉีก ๑ บทว่า **องฺคชาตํ** ได้แก่ ส่วนหนึ่งแห่งองคชาตแม้เพียงเมล็ดงา ๑ บทว่า **ราคะ** ได้แก่ เมถุนราคะ ๑

^{๔๘} วิ.อ. (บาลี) ๑/๒๘๔.

^{๔๙} วิ.อ. (บาลี) ๑/๒๘๔.

^{๕๐} วิ.อ. (บาลี) ๑/๒๘๔.

^{๕๑} วิ.อ. (บาลี) ๑/๒๘๔.

(๑๙) บทว่า **อวเสสสรีรสมิ** ได้แก่ ในประเทศแห่งสรีระที่เว้นอวัยวะแห่งสรีระตามที่กล่าว มีช่องหูเป็นต้น ฯ เพราะเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวว่า อุปกัจจรรูกาทีสุ ฯ ระหว่างโคนแขน ชื่อว่า รักแร้ ฯ บทว่า **อูรูกาทีสุ** ได้แก่ ท่ามกลางเหงาเป็นต้น ฯ ด้วยอาทิศัพท์พระเถระสงเคราะห์ส่วนแห่งสรีระที่เหลือจากที่กล่าว ฯ คำว่า **องคชาต** พึงนำมาเชื่อม ฯ จะได้โดยเหมาะว่า ปเวเสตวา อธิบายว่า สอดองคชาตเข้าไปเพียงเมล็ดงา ฯ ข้อว่า **วสา เมณฺเณราคสส เสวมานสส** ความว่า เมื่อก้าวล่วงด้วยเมณฺเณราคะ ฯ แม้ในข้อนี้พึงประกอบประการที่กล่าวด้วยคำมีอาทิว่า สนฺนเตน ฯ

(๒๐) ด้วยอาทิศัพท์ว่า **อสฺสโคมฺหิสาทินิ** ท่านระบุกว้างและโคลานเป็นต้น ฯ มาปรากฏแล้วนั้นแล ฯ เพราะกล่าวว่า มตานํ จะได้โดยเหมาะว่า ชีวมานานํ ฯ บทว่า **เสว** โยชนาว่า ภิกษุเมื่อเสพส่วนแห่งองคชาตแม้เพียงเมล็ดงาด้วยอำนาจเมณฺเณราคะพึงต้องถูกล้างจ้ย เพราะคล้อยตามว่า วสา เมณฺเณราคสส ฯ ก็ในข้อนี้ พึงมีปาฐะว่า **โณฏฺจทฺรภทฺตินิ อสฺสโคมฺหิสาทินิ** ฯ แท้จริงเมื่อมีความเป็นอย่างนี้ ท่านระบุถึงสัตว์แม่มทั้งปวงที่ไม่ได้กล่าวซึ่งมีมูกและหัวไส้ที่เหมาะสมแก่การล้างถูกล้างจ้ยด้วยอาทิศัพท์ที่กล่าวอรรถแห่งประการที่ยกแสดงในที่สุดแห่งอรรถกถา ฯ มีการสงเคราะห์แม่อูฐ ลา และแพะ ด้วยอาทิศัพท์ที่ยกแสดงในที่สุดแห่งปาททีหนึ่ง ว่า อสฺสโคมฺหิสาทินิ เพราะเหตุนี้ การกล่าวถึงสัตว์เหล่านั้นอีกพึงเป็นการไร้ประโยชน์ ฯ

(๒๑) เชื่อมว่า เป็นทุกกฏแก่ผู้เสพอย่างนั้น ฯ บทว่า **สพฺพตฺริจฺฉานํ** ความว่า ที่ชื่อว่า เตริจฺฉานเพราะอรรถว่า ไป คือเจริญทางขวาง ตริจฺฉานเหล่านั้นด้วย ทั้งหมดด้วย เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า สพฺพตฺริจฺฉาน สัตว์เตริจฺฉานทั้งหมดเหล่านั้น ฯ ด้วยคำนี้ว่า **ตถา** อธิบายว่า เป็นทุกกฏแก่ผู้สอดส่วนแห่งองคชาตแม้เพียงเมล็ดงาด้วยเมณฺเณราคะเข้าไปในตาเป็นต้นของสัตว์เตริจฺฉานทั้งปวง เพราะถือเอาคำเป็นต้นว่า วสา เมณฺเณตฺริจฺฉานคตฺตานํ ฯ พึงประกอบคำเมื่อนั้นว่า ภาวะไม่มีโทษในวิกัปมีเครื่องลาดเป็นต้นใครไม่อาจกล่าวได้แม้ในข้อนี้ ฯ

(๒๒) พระเถระครั้งแสดงอาบัติที่จะได้ในสรีระที่ยังเป็นอยู่ของสัตว์เตริจฺฉานอย่างนี้แล้ว หวังจะแสดงอาบัติที่เกิดมีแม้ในสรีระที่ตายแล้วของสัตว์เตริจฺฉานเหล่านั้นนั้นแลจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า เตสํ ฯ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า มีการระบุมนุษย์และสัตว์เตริจฺฉานด้วยคำนี้ว่า เตสํ ฯ เพราะท่านแสดงอาบัติสามกองในเขตแห่งปาราชิก ถูกล้างจ้ยและทุกกฏ ในสรีระที่ตายและยังไม่ตายของเหล่ามนุษย์ เพราะไม่มีประโยชน์ในการระบุอีก พึงเว้นสัตว์เหล่านั้นแล้วประทับคำนี้ว่า อนฺนุตฺตมานสพฺพตฺริจฺฉานํ อธิบายว่า สัตว์เตริจฺฉานทั้งปวงเหล่านั้น ฯ ข้อว่า **อลฺลสฺสรีเรสุ** มีโยชนากับบทที่คล้อยตามว่า ในเขตสามอย่าง ในสรีระที่ตายยังสดถึงความเป็นของอดีตเป็นต้น เมื่อมีเครื่องลาดก็ตามไม่มีก็ตาม เมื่อเสพเพราะอำนาจเมณฺเณราคะ พึงเป็นอาบัติสามอย่าง ฯ

(๒๒) พระเถระครั้งแสดงอาบัติที่จะได้ในสรีระที่ยังเป็นอยู่ของสัตว์เตริจฺฉานอย่างนี้แล้ว หวังจะแสดงอาบัติที่เกิดมีแม้ในสรีระที่ตายแล้วของสัตว์เตริจฺฉานเหล่านั้นนั้นแล จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า เตสํ ฯ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า มีการระบุถึงมนุษย์และสัตว์เตริจฺฉานด้วยคำนี้ว่า เตสํ ฯ เพราะท่านแสดงอาบัติ ๓ กองในเขตแห่งปาราชิก ถูกล้างจ้ยและทุกกฏ ในสรีระที่ตายและยังไม่ตายของเหล่ามนุษย์ เพราะไม่มีประโยชน์ในการระบุอีก พึงเว้นสัตว์เหล่านั้นแล้วประทับคำนี้ว่า อนฺนุตฺตมานสพฺพตฺริจฺฉานํ อธิบายว่า สัตว์เตริจฺฉานทั้งปวงเหล่านั้น ฯ ข้อว่า **อลฺลสฺสรีเรสุ** มีโยชนากับบทที่คล้อยตามว่า

ในเขต ๓ อย่าง ในสรีระที่ตายยังสดถึงความเป็นของอิตเป็นต้น เมื่อมีเครื่องลาดก็ตามไม่มีก็ตาม เมื่อเสพเพราะอำนาจเมณฺหาราคะ พึงเป็นอาบัติ ๓ อย่าง ฯ

ข้อว่า **ติวิธ เขตตสฺมิ** ในเขตแม้สามอย่างคือ ในเขตแห่งปาราชิกกล่าวคือสามมรรคต่าง โดยที่ถูกกัฏทินและกัฏทินโดยมากโดนัยที่กล่าวไว้ในสรีระของมนุษย์ที่ตายแล้ว ๑ ในเขตแห่งอุลลัจจัยกล่าวคือสามมรรคนั้นนั้นแลต่างโดยที่ถูกกัฏทินโดยมากและถูกกัฏทินครั้งเดียวและกล่าวคือช่องหูตาหัวไล่ไล่และปากแผลต่างโดยที่ถูกกัฏทินและกัฏทินโดยมาก ๑ ในเขตแห่งทุกกฏกล่าวคือช่องหูตาหัวไล่ไล่และปากนั้นนั้นแลแผลต่างโดยที่ถูกกัฏทินครั้งเดียวและถูกกัฏทินโดยมาก และกล่าวคือในสรีระที่เหลือต่างโดยที่ถูกกัฏทินถูกกัฏทินโดยมากและที่ถูกกัฏทินครั้งเดียวและถูกกัฏทินโดยมาก ๑ ฯ บทว่า **สตี** ได้แก่ มียอยู่ ฯ อธิบายว่า มีปลอกสวมก็ดีไม่มีก็ดีเมื่อเสพเพราะอำนาจแห่งเมณฺหาราคะต้องอาบัติสามอย่างคือปาราชิก อุลลัจจัย และทุกกฏตามสมควรแก่กรรม ฯ

อนึ่ง พึงทราบทุกกฏโดยนัยที่กล่าวเบื้องต้น เพราะกล่าวคำเป็นต้นว่า เตสํ อุลลสรีเรสุ เพื่อแสดงความต่างกันในสรีระของสัตว์เดรัจฉานนี้ว่า ใครๆอาจจะทราบโดนัยที่กล่าวไว้ในสรีระของมนุษย์ว่า เมื่อมีความกำหนดเสพในมรรคใดมรรคหนึ่งบรรดามรรคสามอย่าง ที่ควรแก่การกำหนดที่กล่าวว่าสวมปลอกเป็นต้น ในสรีระที่ถึงความที่แห่งสรีระเหล่านั้นนั้นแลเป็นสรีระพองขึ้นเป็นต้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ส่วนในศพที่เนาเป็นทุกกฏในที่ทั้งปวงโดยนัยที่กล่าวในเบื้องต้น ฯ

(๒๓) โยชนาว่า สัมผัสข้างนอก ฯ นิमित คือที่ถ่ายปัสสาวะ ฯ แม้เมื่อกกล่าวโดยสามัญว่า หึง ก็มีการกำหนดหึงมนุษย์และอมมนุษย์นั้นแลโดยปาริเสสนัยเพราะกล่าวในคาถาที่สี่ว่า สัตว์เดรัจฉานตัวเมีย เมื่อกำหนดแม่หึงอมมนุษย์ ด้วยคำว่า หึง นี้ ฯ ในคาถาอันเป็นลำดับแห่งข้อนี้ ต่อจากนี้ พึงมีการกำหนดแม่หึงอมมนุษย์ในข้อนั้นที่คล้อยตามคำว่า หึง บ้างเพราะเหตุนั้นเพื่อเว้นหึงอมมนุษย์แม่นั้นแสดงเฉพาะหึงมนุษย์ที่เป็นวัตถุแห่งกายสังสัคคสังขาภิเสสพึงทราบคำที่เป็นประธานว่า หึง ที่กล่าวไว้ในข้อนั้นนั้นแลแล้ว เป็นคำให้ทราบ ฯ

เพราะในมหาอรรถกถาท่านกล่าวไว้โดยสามัญว่า มีความกำหนดด้วยเมณฺใช้ปากถูกต้องนิमितหึง ต้องอุลลัจจัย และเพราะกล่าวโดยสามัญในจัมจันธกว่า อนึ่งภิกษุมีจิตกำหนดไม่พึงถูกต้ององคชาต ภิกษุใดถูกต้อง ภิกษุนั้นต้องอุลลัจจัย เมื่อมีนิमितของหึงมนุษย์ที่ถึงความเป็นสรีระพองขึ้นเป็นต้นและที่ตายใหม่ๆซึ่งถูกกัฏทิน หรือถูกกัฏทินโดยมาก ความมั่นใจว่า เมื่อถูกต้องในร่างแม่นั้นภายนอก ต้องอุลลัจจัย ไม่ทำความต่างกันแห่งหึงที่ตายแล้วและยังไม่ตายแล้วพึงถือเอาโดยคำสามัญนี้ว่า หึง เทียว ฯ

(๒๔) บทว่า **นิमितเตน** ได้แก่ องคชาตของตน ฯ บทว่า **มุเชน** ได้แก่ ปากตามปกติ ฯ ข้อว่า **นิमितํ อิตถียา** ได้แก่ องคชาตของหึงมนุษย์ที่มีชีวิต ฯ ก็เพราะไม่พึงถือเอาหึงมนุษย์ผู้ตายแล้ว เพราะในเรื่องของหึงตายในวินิตวัตถุแห่งกายสังสัคคสังขาบท กล่าวไว้แก่ผู้ถูกต้องสรีระของหึงตายด้วยความกำหนดในการเคล้าคลึงกายว่า คุณอนภิกษุ เธอไม่ต้องปาราชิก แต่ต้องอุลลัจจัย^{๕๒} ฯ เหมือนอย่างนั้นนั้นแล คือไม่พึงถือเอาแม่หึงอมมนุษย์ เพราะในเรื่องยักษ์ กล่าวไว้แก่ผู้ถูกต้องสรีระของนางยักษ์ด้วยความกำหนดในการเคล้าคลึงกายว่า คุณอนภิกษุเธอไม่ต้อง

^{๕๒} วิ.มหา.(บาลี).๑/๒๘๑/๒๐๙.

สังขาทิเสสแต่ต้องถูกล้างจ้ย และเพราะในทุติยสังขาทิเสสข้างหน้านั้นนั้นแลกล่าวว่า เป็นถูกล้างจ้ย^{๕๓} แก่เขาในบัณเฑาะก์ ในนางยักษ์และนางเปรต ฯ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ชีวमानกมนุสสติยา องคชาต ฯ ก็เมื่อมีความเป็นผู้ใคร่จะสอดเข้าภายใน จะรู้ความเป็นผู้ใคร่จะถูกต้องภายนอกได้ด้วยคำนี้ว่า กายสัสศคราเคน เพราะเกิดมีความกำหนดในการเคล้าคลึงกาย เพราะเหตุนี้ เว้นแม้การคล้อยตามว่า พหิ จะได้ความนั้น ฯ บทว่า **ครุ** ได้แก่ สังขาทิเสส ฯ

(๒๕) โยชนาว่า เมื่อถูกต้องภายนอกอย่างนั้นนั้นแล ฯ อธิบายว่า ถูกต้องภายนอกนั้นแลไม่สอดเข้าข้างใน ฯ บทว่า **อุภยราเคน** ได้แก่ ด้วยความกำหนดในการเคล้าคลึงกาย หรือด้วยความกำหนดในเมถุน ฯ บทว่า **ปฐิสสสปี** ได้แก่ แม้บุรุษที่มีชีวิต ฯ ปศัพท์แสดงว่า เมื่อสัมผัสนิमितหญิงนั้นแลเป็นอาบัติโดยนัยที่กล่าวอย่างเดียวยวามิได้ โดยที่แท้ แม้ของบุรุษก็เป็นอาบัติ ฯ ท่านเรียกเครื่องปล่อยน้ำมูตรว่า นิमितต ถามว่า ความต่างนี้ว่า ชีวमानกปฐิสสส จะได้แต่ที่ไหน ฯ ตอบว่า จะได้^{๕๔} จากคำในอรรถกถาเห็นว่า ภิกษุเมื่อไม่ได้สอดหัวใส่และฝักองคชาตของบุรุษผู้ยังเป็นอยู่เข้าไปด้วยความกำหนดในอันเคล้าคลึงกายหรือด้วยความกำหนดในเมถุนแต่ทำนิमितถูกต้องที่นิमित เป็นทุกกฎ ฯ

(๒๖) พระเถระหวังแสดงนัยที่ถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อนึ่งองคชาตอันภิกษุมีจิตกำหนดไม่พึงถูกต้อง ภิกษุใดถูกต้องภิกษุนั้นต้องอาบัติถูกล้างจ้ย^{๕๕} ในเรื่องนี้ว่า พวกภิกษุผู้พศัคคีย์ป็นชั้นหลังแม้นโคตวข้ามฝั่งแม่น้ำอจิรวดี เอาองคชาตถูกองคชาตด้วยความกำหนดในเมถุน ดังนี้ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า นิमितเตน ฯ ในข้อนี้จะได้ว่า พหิ เพราะคล้อยตามคำนี้ว่า ตถา ฯ โยชนาว่า เป็นถูกล้างจ้ยแก่ผู้ใช้นิมิตของตนถูกนิमितของสัตว์เดรัจฉานตัวเมียภายนอกด้วยความกำหนดในเมถุน ฯ

(๒๗) พระวาจิสสรเถระหวังจะแสดงความหมายที่ตัดความเสื่อมเสีย ด้วยคำนี้ว่า โดยความกำหนดในเมถุนดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า สัสศคราเคน เป็นต้น ฯ แม้นในที่นี้พึงทราบการถูกต้องภายนอก ด้วยความสามารถคำว่า กายสัสศคราเคน ดังนี้ ฯ บทว่า นิमितตสส ได้แก่ทางปัสสาวะ ฯ บทว่า ลุปน ได้แก่ในการถูกต้อง ฯ

(๒๘) ในข้อนี้ว่า ตมาวภูฏกเต มีการตัดบทว่า ต อวภูฏกเต ฯ บทว่า **อวภูฏกเต** ได้แก่วิวฏ (เปิด) ฯ เพราะคำว่า มุเข เป็นคำที่เชื่อมกัน เพราะท่านไม่ได้แสดงบทที่เชื่อมกันอื่นไว้ และเพราะสุดตานุโลมและสุดสัมพันธมีกำลัง ในคาถาถัดจากข้อต้นจะรู้การเชื่อมกันแห่งสุดตะนั้นแลว่า ตริจฉานคตติยา มุเข แม้ก็จริง แม้ถึงอย่างนั้น ปากมนุษย์นั้นแลเป็นสิ่งพึงถือเอา เพราะท่านสงเคราะห์วัตถุที่มีหัวขาตที่แสดงไว้ในวินิตวัตถุในคาถานี้ว่า ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไปยังป่าช้าเห็นศพมีหัวขาตสอดองคชาตเข้าไปไม่ถูกปากที่เปิดอ้า ฯ ก็เพราะใครๆอาจกล่าวได้ว่า การสอดเข้าไปในปากของสัตว์เดรัจฉานและอมมนุษย์อย่างนั้นไม่มีโทษ คำนี้นั้นแลเป็นอุปลักษณะในข้อนี้เพราะเหตุนี้พึงทราบว่า ในปากของวัตถุทั้งปวงที่ควรแก่ปาราชิก ฯ องคชาตนั้น ฯ ในข้อนี้มีโยชนาว่า ภิกษุเมื่อทำให้เช็ดบนอากาศในปากของวัตถุที่ควรแก่ปาราชิกที่เปิดอ้านำออกคือยกออกไม่ให้ถูกในที่บางแห่งเป็นทุกกฎ ฯ อีกอย่างหนึ่งแล พึงประกอบว่า ในปากที่เปิดอ้าของเหล่าสัตว์เดรัจฉานและทำการสงเคราะห์อย่างอื่นจากนั้น ด้วยอำนาจอุปลักษณะ ฯ

^{๕๓} วิ.นิจฉย.(บาลี) ๓๖.

^{๕๔} วิ.อ.(บาลี) ๒๘๔-๒๘๕.

^{๕๕} วิ.มท.(บาลี) ๕/๒๕๒/๑๗.

(๒๙) คำว่า **ตถา** พระเถระชักเอาประการตามที่กล่าวมาแล้ว อากาสคต กตฺวา ฯ คำว่า **จตุหิ ปสฺสเสหิ** เป็นตติยาริวัตติใช้ในอรรถแห่งสหคัพพ ฯ เพราะคำว่า ปสฺสเสหิ เป็นศัพท์มีเชื่อมกับจะได้ โดยเหมาะว่า นิमितตสฺส ฯ เพราะคำว่า **อิติธียา** เป็นศัพท์สามัญ จึงมีปาฐะเหลือว่า สพพสฺส ฯ เป็นเอกวจนะ เพราะกล่าวโดยชาติ ฯ ก็เพราะคำเหล่านี้ว่า จตุหิ ปสฺสเสหิ เหมจิมตตล เป็นข้ออ้างใหญ่ในเมถุนปาราชิกมีในคำที่ไม่แสดงแก่บพที่เชื่อมกัน และเพราะทำแสดงอ้างวินิจฉัยนิมิตว่า ก็พึงทราบลักษณะ^{๕๖} ในทั้งปวงโดยประการที่กล่าวในอิติธินิมิต ดังนี้ในที่สุดแห่งวินิจฉัยนี้ที่ท่านสงเคราะห์ด้วยคาถานี้ในที่สุดแห่งอรรถกถาแห่งหมวดสี่แห่งเครื่องลาด จะได้โดยเหมาะว่า นิमितตสฺส ฯ คำนี้นั้นแลพึงถือเอาด้วยอำนาจเครื่องรองรับคำนี้ว่า ปเวเสตฺวา ฯ ย่อมคล้อยตามว่า องค์กรชาต ฯ

ครั้นทำคำกล่าวให้เต็มอย่างนี้แล้วพึงประกอบว่า เป็นทุกกฏแก่ผู้สอดดองคชาตเข้าไปในปากที่เปิดอ้าทำให้ลอยบนอากาศแล้วนำออกฉันใด เป็นทุกกฏแก่ผู้สอดดองคชาตเข้าไปในนิมิตกล่าวคือ ปัสสาวะมรรคของหญิงทั้งปวง ทำให้ลอยในอากาศไม่ถูกพื้นข้างล่างกับสี่ข้าง คือสี่ข้าง และพื้นข้างล่างแล้วนำออก ฉะนั้น ดังนี้แล้วกล่าวถึงอรรถ ฯ

(๓๐) บทว่า **อุปปาฏิตฺตมฺมสฺส** มีวิเคราะห์ว่า อุปฺปาฏิตฺ โอฏฺมสฺส เยส ฯ พื้นเหล่านั้น ฯ ข้อว่า **พหิณฺณขณฺตเกสฺส** วา ได้แก่ หรือพื้นที่ตั้งยื่นออกภายนอกจากเนื้อริมฝีปากตามปกติ ฯ บทว่า **วายมนตสฺส** ได้แก่ ใช้องคชาตถูกต้อง ฯ

(๓๑) ข้อว่า **อญฺจิสฺมญฺญํ** กตฺวา ได้แก่ กระทบกระดุกอันเป็นที่อาศัยแห่งเนื้อนิมิต ฯ บทว่า **มคฺเค** ได้แก่ มรรคที่สำเร็จมาจากการขัดกระดุก ฯ บทว่า **ทวิรราคโต** ได้แก่ โดยเมถุนราคะหรือกายสังสัคราคะ ฯ บทว่า **วายมนตสฺส** ได้แก่ สอดดองคชาตเข้าไปแล้วส่าย ฯ

(๓๒) บทว่า **อาลึงฺคนิตสฺส** ได้แก่ ปริสสขณตสฺส(สวมกอด) ฯ ตั้งแต่ข้อศอกไปถึงปลายเล็บชื่อว่า มือ ในคำว่า หตฺถคคาหาทีสุ ฯ การระบุมือและสิ่งที่เนื่องมือนั้นชื่อ หตฺถคคาหะ (ข้อแขน) ฯ การต้องสรีระที่เหลือและสิ่งที่เนื่องกับสรีระนั้น ชื่อ ปรามาส ฯ ก็ท่านกล่าวไว้ในความไม่สงสัยว่า การใช้มือจับสรีระของมาตุคามหรือสิ่งที่เนื่องกับสรีระนั้น ชื่อหตฺถคคาหะ คำนั้นไม่ลงกันแก่อรรถกถา ฯ เพราะฉะนั้น หตฺถคคาหะนั้นแลพึงเชื่อโดยสาระเพราะนัยตามที่กล่าวนั้นแลมาในอรรถกถา ฯ แม้ในปรามาส แม้คำที่กล่าวไว้ในอรรถกถานั้นว่า ใช้มือต้องสรีระ และสิ่งที่เนื่องด้วยสรีระนั้น ก็ไม่ควร ฯ เมื่อจับต้องแล้วอวัยวะแห่งสรีระที่เหลือเป็นทุกกฏโดยแท้แล ฯ พระเถระสงเคราะห์ข้อผมเป็นต้นด้วยอาทิสัพพทว่า จุมพนาทีสุ ฯ ด้วยคำนั้น พระเถระแสดงอ้างความนี้ว่า เป็นทุกกฏ ในเพราะข้อมือของหญิงด้วยเมถุนราคะเป็นต้น ฯ

(๓๓) พระเถระหวังจะแสดงสัตว์ที่เป็นวัตถุแห่งเมถุนธรรมปาราชิกโดยกำหนดอย่างต่ำที่สุด ในบรรดาสัตว์เดรัจฉานเหล่านี้จากมนุษย์และอมมนุษย์ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อปเท ฯ พึงกล่าวคำนี้ว่า สัตตนิกาเย ที่พึงให้ต่าง ด้วยวิเสสนะเหล่านี้คือ อปเท ทวิปเท จตุปปเท ฯ หมู่สัตว์ที่ไม่มีเท้า ฯ บทว่า **อหโย** ได้แก่ นาคด้วย โดยกำหนดอย่างต่ำที่สุด เพราะเทียบเคียงงูเหลือมที่สามารถกลืนช้างได้ โดยกำหนดอย่างสูงสุด บรรดาที่เทียบไปบนบก ฯ บทว่า **มจฺฉา** ได้แก่ ปลา ด้วยมีปลาฉลามและกระบอกเป็นต้นโดยที่ต่ำที่สุดอย่างต่ำเพราะเทียบเคียงปลาหมึกปลาติมิรและปิงคละเป็นต้นมีลำตัวหัวร้าย

^{๕๖} วิ.อ.(บาลี) ๑/๒๘๗.

โยชน์เป็นประมาณ โดยที่สุดเบื้องบน บรรดาที่เกิดในน้ำ ฯ หมู่สัตว์ที่มีสองเท้า ฯ บทว่า **กโปตา** ได้แก่ นกพิราบและนกเขาด้วย โดยที่สุดอย่างต่ำเพราะเทียบเคียงครุฑโดยที่สุดอย่างสูง ฯ อาจารย์บางพวงกล่าวว่า ปารวตา ฯ หมู่สัตว์มีสี่เท้า ฯ บทว่า **โคธา** ได้แก่ สัตว์เหล่านั้นคือ เที้ยด้วยโดยที่สูงอย่างต่ำ เพราะเทียบเคียงช้างโดยที่สุดอย่างสูง ฯ บทว่า **เหมฐา** ได้แก่ โดยกำหนดที่สุดอย่างต่ำ ฯ ข้อว่า **ปาราชิกสส วตฺถุ** ปาฐะเหลือว่า เมถุนธมมปาราชิกสส วตฺถุณี ฯ

(๓๔) ความอยากเพื่อจะเสพเมถุนชื่อ เสเวตุกามตา จิตที่สัมปยุตกับความอยากเสพเมถุน นั้นกล่าวคือเมถุนราคะ ชื่อเสเวตุกามตาจิต ฯ บทว่า **มคเค** ได้แก่ มรรคใดมรรคหนึ่งบรรดาวัจจมรรค เป็นต้น ฯ การสอดมรรคที่ปล่อยน้ำมูตรของตนเข้าไป ฯ ที่ชื่อว่า อันติมะ เพราะอรรถว่า มีในความสัมพันธ์ คือพินาศไปแห่งปารบรพชาหรือปาฏิโมกขสังวรศีล คือบุคคลผู้ต้องปาราชิก อาบัติปาราชิกท่าน เรียกว่า อันติมัตถุ เพราะเป็นเหตุแห่งความสัมพันธ์ไปแห่งวัตถุคือการบรรพชานั้น อันติมัตถุนั้นนั่นแล ชื่อปฐมนติมัตถุ เพราะปาราชิกแสดงไว้ก่อนในเบื้องต้น ปฐมนติมัตถุ นั้น อธิบายว่า ปาราชิกข้อที่หนึ่ง ฯ

(๓๕) มีไกล้อาบัติโดยรอบ ชื่อสามันต อธิบายว่า มีไกล์คือในส่วนเบื้องต้นแห่งอาบัติปาราชิก ฯ ข้อว่า **เสธานํ ปน ตินณมปิ** ได้แก่ ปาราชิกธรรมสามมื่อทินนาทานเป็นต้นที่เหลือ ฯ เชื่อมว่า ถุลลัจฉัยท่านแสดงว่า มีไกล์ ฯ ถามว่า แสดงไว้อย่างไร ฯ ตอบว่า แสดงไว้ในข้อที่สองว่าให้เคลื่อนไหว ต้องถุลลัจฉัย ในข้อที่สาม ว่า ขุดหลุมพรางเจาะจงมนุษย์ ให้เกิดทุกขเวทนา^{๕๗} เพราะตกไป ต้องถุลลัจฉัย ในข้อที่สี่ว่า เมื่อเขารู้เฉพาะอยู่ต้องปาราชิก เมื่อไม่รู้ต้องถุลลัจฉัย^{๕๘} ฯ

ก็ในข้อนี้พึงทราบว่ ภาวะที่อาบัติถุลลัจฉัยเป็นอาบัติไกล์ต่ออาบัติปาราชิกข้อที่สี่ ย่อมควรในเมื่อมีอาบัติถุลลัจฉัย เพราะการกล่าวอวดเป็นปัจจัยตราบเท่าที่ผู้ที่ตนกล่าวอวดอดุติมนุสสรธรรมยังไม่ทราบแน่ชัด และในความมีอาบัติปาราชิกในเพราะที่ตนอวดรู้ชัดความที่อวดนั้น ฯ ก็ภาวะนั้นท่านสงเคราะห์ด้วยคำนี้ว่า อปปฏิวิขานนตสฺส วุตเต ถุลลัจฉัย ฯ

(๓๖) บทว่า **อชานนตสฺส** อธิบายว่า เมื่อมาตุคามเห็นองคชาตที่ใช้การได้เพราะโดยลมแล้วทำการกำล้งตามความพอใจของตนเสร็จแล้วไปก็ไม่รู้ อยู่ คือ ไม่รู้จักที่ผู้อื่นทำ ดุจภิกษุผู้เข้าถึงความหลับในป่าใหญ่ตอนกลางวัน ฯ ด้วยคำนี้ว่า **ตเลว** พระเถระชักคำว่า อนาปัตติติ ภาตพพิ นีมา ฯ ข้อว่า **อสาทियนตสฺส** ความว่า เมื่อเหล่าภิกษุผู้เป็นข้าศึกข่มขืนทำการล้งเองก็ดีใช้ให้ผู้อื่นทำก็ดี หวาดกลัวไม่ยินดีเหมือนดังกาลสอดองคชาตเข้าไปในปากขณะนั้น คือแม้รู้ความพยายามของผู้อื่นแล้ว ก็หวาดกลัวไม่ยินดี ดุจโดยไฟไหม้ที่กายขณะนั้น ฯ พึงประกอบอุปคัพท์ในคำนี้ว่า อชานนตสฺส ฯ ที่ชื่อว่า อาทิกัมมะเพราะอรรถว่า กรรมคือการล้งนั้นด้วยชื่อว่า เป็นเบื้องต้นด้วยเพราะปรากฏก่อนกว่าใครทั้งปวงในศาสนาที่เปรียบดังสาครน้ำนมและน้ำที่ชำระมลทินออกแล้ว อาทิกัมมะนั้นมีอยู่แก่ผู้นั้น เหตุนี้ผู้นั้นชื่อว่า อาทิกัมมิ ในข้อนี้มีสุทินภิกษุพึงถือเอาว่า อาทิกัมมินั้น ฯ แม้ต่อจากนี้พึงทราบความโดยนัยนี้แลในฐานะที่มาและไม่มาแห่งบทเหล่านี้ ฯ สาธารณะวินิจฉัยสืบเจตอย่างด้วยอำนาจ

^{๕๗} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๙๔/๖๓.

^{๕๘} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๒๑๕/๑๔๔.

นิทานเป็นต้น ในข้อนี้และในสิกขาบททั้งปวงข้างหน้า จักมีแจ้งโดยสังเขปในปกิณณกะ^{๕๙} และโดยพิสดารในข้างหน้านี้^{๖๐} เพราะเหตุนี้จึงพิทราว่า ท่านไม่แสดงไว้ในข้อนี้ ฯ

(๓๗-๓๘) บทว่า **วินย** ได้แก่ วินยปิฎก ฯ ข้อว่า **อนยุปรเม** ความว่า ที่ชื่อว่า นัย เพราะอรรถว่า นำไป คือให้ถึงศีลสมบัตินิสมบัตินิและปัญญสมบัตินิ ได้แก่ความสำรวมกล่าวคือการไม่กำวล่วงทางกายทวารและวจีทวาร ความไม่สำรวมที่ตรงข้ามจากนั้น ชื่อว่า อนัย การงด คือเว้นจากอนัยนั้น ชื่ออนยุปรเม คือ วินย ในข้อแม่นี้ ในอนยุปรเม คือวินย นั้น ฯ

อย่างยิ่ง คือสูงสุดว่านั่นนั่นแล ฯ อีกอย่างหนึ่งพึงถือเอาว่า การงด คือเว้นจากอนัย อันยิ่ง คือสูงสุด พึงถือเอาอย่างนี้ว่า ที่ชื่อว่า ปรเมเพราะอรรถว่าเป็นที่มีความงามแห่งศาสนายิ่ง คือสูงสุด ได้แก่ วินย ฯ อธิบายว่า ประกอบด้วยสมบัตินิแห่งศาสนายิ่งที่สุด เพราะกล่าวว่า ธรรมดาวินยเป็นอายุ^{๖๑} ของศาสนา ฯ

บทว่า **สุขนสฺส** ได้แก่ คนดี ชื่อ สุขน ได้แก่ กุลบุตรผู้มีศีลเป็นที่รักผู้งดงามด้วยอริศีลสิกขาใคร่ต่อการศึกษา เชื่อมว่า ในการนำไปแห่งคนดีนั้นชื่อ วินยมีตาเป็นอุปมา ฯ การนำกุลบุตรผู้เป็นสุขนไปชื่อว่า นยุปรเม เพราะงดจากอนัยและเพราะเป็นอย่างยิ่ง ฯ บทว่า **สุขนายน** ความว่า ที่ชื่อว่า สุขนายนะ เพราะอรรถว่า นำความสุขต่างด้วยโลกียะและโลกุตตระมาให้ ในสุขนายนะนั้น ฯ ก็คำนี้เป็นวิเสสของคำนี้ว่า นายน ฯ

หากถามว่า วิเสสนั้นมีประโยชน์อย่างไร ฯ ตอบว่า พึงพิทราว่า มีเพื่อแสดงความต่างที่มีในข้อนี้โดยปกติที่ระบุนิโดยความเป็นอุปมา ฯ หากถามว่า ความต่างนั้นเป็นอย่างไร ฯ ตอบว่า ต่างกันเพื่อแสดงความต่างนี้คือ ปกตินัย เป็นอุปนิสัยแห่งกิเลสมีราคะและโทสะเป็นต้น และเป็นปัจจัยแห่งทุกข์ในภพปัจจุบันและภพหน้า ฯ ส่วนวินยนั้นนี้ ไม่เป็นอย่างนี้เป็นปัจจัยแก่สุขที่นำความหลุดพ้นมาให้โดยส่วนเดียวแก่กุลบุตรนี้เท่านั้น ฯ อธิบายว่า วินย อันนำความสุขอันเป็นโลกียะและโลกุตตระที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจผลสมบัตินิมีความไม่เดือดร้อนที่มีศีลสังวรที่สำเร็จเป็นมูลเป็นต้นมีอนุภาทิเสสปรินิพพานเป็นที่สุด เพราะปฏิบัติไม่ผิดตามวินย ฯ

ในข้อนี้ว่า **ปธานโต** มีปาฐะเหลือว่า อปี ฯ อธิบายว่า แม้ผู้ยินดีในความเพียรคือในการประกอบวินย แม้ผู้เพียรในวินยด้วยอำนาจการเพ่งการฟังและการคิด ฯ อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า ความเพียรชื่อนิพพาน เพราะกล่าวว่า วิชาคะประเสริฐกล้าธรรมทั้งหลาย^{๖๒} ยินดีในนิพพานนั้น ฯ บทว่า **สارมเต** ได้แก่ กล่าวเจาะจงว่า เป็นแก่น ฯ อีกอย่างหนึ่ง ท่านเรียกวินิจฉัยวินยว่า สारมเต เพราะอรรถว่า เป็นที่มีแห่งอาจารย์มติ ของอาจารย์ที่ปกติอยู่ในมหาวิหาร ที่เป็นแก่นคือที่เรียกว่าไม่วาง ในวินิจฉัยวินยนั้น ฯ บทว่า **อิธ** ได้แก่ วินิจฉัยวินยนี้ ฯ ความยินดีอย่างยิ่งชื่อว่า รตะ ฯ นอักษรในข้อนี้ว่า **น รโต** พึงประกอบกับบทที่สุดว่า รมเต และเชื่อมว่า โย ปน น รมเต ฯ

พระเถระแสดงว่า ส่วนภิกษุใดในระหว่างภิกษุและภิกษุณีผู้เป็นเถระนวกะและมัชฌิมะ ไม่ยินดี คือไม่สนใจ ด้วยอำนาจการสาธยายฟังตามระลึกและใคร่ครวญ ภิกษุนั้น ยินดีในความเพียรใน

^{๕๙} วิ.นิจฉย.(บาลี) หน้า ๓๑๖.

^{๖๐} อุตตรวิ. (บาลี) หน้า ๓๕๗.

^{๖๑} วิ.อ.(บาลี) ๑/๑๓, ที.อ.(บาลี) ๑/๑๑, ขุ.อ.(บาลี) ๑/๕๗๑.

^{๖๒} ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๒๗๓/๖๔. อภิ.ก.(บาลี) ๓๗/๘๗๒/๔๙๖. เนตติ.(บาลี) ๑๘๗.

วินัยก็ดี ประกอบด้วยความเพียรด้วยอำนาจการเพ่งและการฟังก็ดี เป็นผู้ฉลาดหรือไม่เป็นหนอแล ฯ
 อธิบายว่า ผู้หวังความเป็นผู้ฉลาดในวินัยปิฎกเบื้องต้นพึงทำความเพียรในวินัยนี้โดยเคารพก่อน ฯ

พระเถระหวังแสดงความนึ้นน้นแก่กับประโยชน์โดยตรงแห่งฝั่งแห่งอานิสงส์ จึงกล่าวคำเป็น
 ต้นว่า อิมิ ฯ คำว่า **อิมิ** ได้แก่ วินิจฉัยวินัยที่กล่าวอยู่ เชื่อมกับคำนี้ว่า อเวทึ ฯ ปาฐะเหลือว่า โย ฯ
 กุลบุตรผู้ถึงพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะและศรัทธา ได้รู้ คือได้รู้แจ้งวินิจฉัยวินัยโดยชอบ ฯ พระเถระใส่
 ใจว่า เป็นแล้วอย่างไร จึงกล่าวว่า หิตถาวรณ ฯ วิเคราะห์ว่า ศีลชื่อว่า ประโยชน์เกื้อกูลในข้อนี้ เพราะ
 ให้สำเร็จรากฐานแห่งโลกิยะสมบัติและโลกุตระสมบัติ ที่ชื่อว่า หิตถาวรณะ เพราะอรรถว่า เปิดเผย
 คือประกาศ ประโยชน์เกื้อกูลนั้น ฯ ความเพียรในจตุปาริสุทธิศีลอันเป็นมูลแห่งความถึงพร้อมแห่งคุณ
 อันเป็นโลกิยะและโลกุตระทั้งปวง ชื่อว่าปาฏิโมกข์สังวรศีล เพราะเป็นปทัฏฐานแห่งสมาบัติแปดที่เป็น
 รูปและนาม ในอภิญญาหก ที่มีความกว้างขวางซึ่งเป็นปทัฏฐานแห่งโลกุตระญาณอันเป็นเครื่องชำระ
 วัฏคือกิเลสทั้งปวง เพราะกล่าวว่า สีเล ปติฏฐาย ฯเปฯ วิชฌเย ชฏี^{๖๓} วินิจฉัยวินัยนี้ท่านเรียกว่า
 หิตถาวรณะ เพราะประกาศปาฏิโมกข์สังวรศีลนั้น ฯ

บทว่า **ถาวรณ** ความว่า ที่ชื่อว่า ถาวรณะ อธิบายว่า ถาวรณียะ เพราะอรรถว่า อันบุคคลให้
 เจริญคือสั่งสมในจิตบ่อยๆ ฯ อธิบายว่า ผู้ต้องการประโยชน์เกื้อกูลพึงอบรมไว้ในจิตบ่อยๆ เพราะทำ
 ให้แจ้งประโยชน์เกื้อกูล คือวินิจฉัยวินัยมีอย่างนั้นนั้น ฯ บทว่า **สูตรสมภว** วิเคราะห์ว่า ที่ชื่อว่า รส
 เพราะอรรถว่า อันบุคคลรับรู้ คือยินดี ได้แก่ สัททรส อรรถรส รสมิกรุณาเป็นต้น และวิมุตติรส รสอัน
 งามมีแก่วินิจฉัยนั้นเพราะเหตุที่วินิจฉัยนั้นชื่อว่า มีรสงาม ได้แก่ วินิจฉัยวินัย ๑๑ นั้นที่มีรสงาม ฯ
 อธิบายว่า ภว คือมีอยู่ ได้แก่ปรากฏอยู่ ความว่า เป็นสิ่งมีรสงามอยู่ คือ เป็นสิ่งมีรสงามเป็นแล้ว ฯ
 ถามว่า ท่านกล่าวไว้อย่างไร ฯ ตอบว่า กล่าวไว้ว่า วินิจฉัยวินัยนี้ ชื่อว่า มีรสงามเพราะประกอบด้วย
 อรรถรสสมบัติกล่าวคือปธานอรรถและอลังการมีความไม่สิ้นไปแห่งสภาวะตามสมควรเป็นต้นในความ
 อลังการแห่งอรรถสามสิบห้า อย่างที่ยกแสดงตามลำดับมีอาทิอย่างนี้คือ อุปมา คือการร้อย รูปเปรียบ
 คือประพืด แห่งความไม่สิ้นไปแห่งสภาวะด้วยสัททสมบัติและรสสมบัติกล่าวคือคุณแห่งสัททชีวิตสิบ
 อย่างมีความสรรเสริญที่กวีชนพึงยินดีที่กล่าวไว้อย่างนี้ว่า การสรรเสริญ ความเลื่อมใส ความเป็น
 ผู้เสมอกัน ความเป็นสิ่งดีงาม ความเป็นสิ่งละเอียดอ่อน ความฉลาดในอรรถ ความเป็นสิ่งเลิศ ความ
 รุ่งเรือง ความยินดี สมาน และ รสมิรสแห่งกรุณารสแห่งความประหลาดและรสแห่งความสงบเป็นต้นที่
 พึงประกาศตามที่เกิดขึ้น ฯ

ก็อีกอย่างหนึ่งแลพึงทราบวาทว่า ท่านกล่าวว่า วินิจฉัยวินัยนี้ เป็นมูลเหตุ เพราะปาฏิโมกข์
 สังวรศีลที่จำแนกอยู่โดยความเป็นประธานโดยปรกณนี้ให้สมาธิเป็นไปพร้อมโดยส่วนเดียว เพราะ
 สมาธิเป็นปทัฏฐานแห่งปัญญาและเพราะปัญญาให้ถึงพระนิพพานได้ อันให้รสคือผลที่ท่านเรียกว่า
 พระนิพพานถึงพร้อมตามลำดับ เป็นสิ่งมีรสงามแล้ว ด้วยจิตตีสและวิมุตติรสอันมีสภาวะที่น่ายินดี
 อย่างยิ่ง ฯ สุขทางกายและทางใจท่านเรียกว่า ส ในข้อนี้ว่า สมภว ที่ชื่อว่า สัมภวะ เพราะอรรถว่า
 เป็นแดนเกิดแห่งความสุขนั้น คือ วินิจฉัยวินัย ซึ่งวินิจฉัยวินัยนั้น อันเป็นมูลเหตุแห่งความสุขกาย
 และสุขใจ อธิบายว่า เป็นแดนเกิดแห่งสุขทางใจที่มีโดยความอุสสาหะใหญ่อันเป็นสภาวะแห่งสมบัติแห่ง

^{๖๓} ส.ส.(บาลี) ๑๕/๒๓/๑๖,๑๙๒/๑๙๘. มิตินท.(บาลี).๓๕.

รสตามที่กล่าวเพราะเป็นสิ่งมีรสงามตามนัยที่กล่าว และความสุททางกายที่เป็นสมุฏฐานและเป็นทีที่เข้าไปอาศัยแห่งความสุขทางใจนั้น ๆ ด้วยคำมีประมาณเท่านี้ก็เพียงพอแสดงเหตุเพราะวินัจฉัยวินัยนี้ อันจะพึงรู้ได้โดยชอบ ๆ

ถ้าถามว่า กุลบุตรนั้นเมื่อรู้เฉพาะวินัจฉัยนี้ที่เป็นบ่อเกิดแห่งรตนะมีคุณต่างๆ จะเป็นอย่างไร ๆ ตอบว่า เป็นผู้เสมอกับผู้มีวินัย คือพระอุบาลี คำว่า ปาลินา มีวิเคราะห์ว่า วินัยท่านเรียกว่า ปาละ เพราะอรรถว่า รักษาศาสนา สมจริงดังที่กล่าวว่า ธรรมดาวินัยเป็นอายุ^{๖๔} ของพระศาสนา ปาละนั้นมีแก่นนั้น เหตุนี้ ผู้ที่ชื่อว่า ปาลี อธิบายว่า เป็นผู้เสมอกับอุบาลี ที่ได้ชื่อว่า ปาลี เพราะทรงศาสนากล่าวคือวินัยบัญญัติที่เป็นความสืบต่อแห่งศาสนาสามอย่างคือ ปรีติปฏิบัติปฏิเวธ คือ พระอุบาลีมหาเถระ ที่มีนามว่า ปาลี ที่ได้โดยความเป็นผู้รักษาความยินดีอย่างวิเศษผู้มีตำแหน่งเอตทัคคะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ยังจักรคือธรรมอันประเสริฐให้เป็นไปทรงมีพระพักตร์ดังดอกปทุมประทับนั่งประกาศในท่ามกลางบริษัทที่ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายภิกษุผู้เป็นเลิศแห่งภิกษุผู้ทรงวินัยผู้เป็นสาวกของเรานี้คือ อุบาลี^{๖๕} ๆ

หากถามว่า เป็นผู้เสมอในวิสัยไหน ตอบว่า ในศาสนา ๆ บทว่า **สาสน** ได้แก่ ในศาสนา สามอย่างตามที่กล่าว อธิบายในข้อเมื่อนั้นว่า เป็นผู้เสมอในปรีติสาสนะที่รองรับปฏิบัติและปฏิเวธทั้งสองอันเช่นกับมณฑลที่รองรับวัตถุทั้งสี่ทั้งเคลื่อนไหวและไม่เคลื่อนไหวอันกว้าง ในเอกเทศแห่งปรีติสาสนะกล่าวคือวินัยปิฎกที่จะได้ในข้อเมื่อนั้นเพราะเป็นหลักแห่งวินัยกถา ๆ

ถามว่า ในสาสนะเป็นแล้วอย่างไร ๆ ตอบ ในมารพฬิสาสนา ๆ เบ็ดของมาร ชื่อมารพฬิ คือ มารโคจร การกำจัด คือเบียดเบียน มารพฬินั้น ชื่อ มารพฬิสาสนะ ในมารพฬิสาสนะนั้น ๆ อธิบายว่า ในสาสนะกล่าวคือวินัยบัญญัติที่มีชื่อว่า มารพฬิสาสนะ เพราะอรรถว่า เบียดเบียนมารพฬินั้น เพราะกล่าวโดยนัย^{๖๖} เป็นต้นว่า โย ปน ภิกขุ ๆเปฯ อสวาโส เพื่อให้สละวิสัยมีโณฏฐัพพะเป็นต้นซึ่งเป็นทีอาศัยแห่งสรีระหญิงกล่าวคือเบ็ดเป็นต้นโดยความเป็นอารมณ์แห่งกิเลสอันเป็นแดนเกิดแห่งกามราคะเป็นต้นที่เป็นใหญ่ในมารหามีขันธมารเป็นต้น ๆ

อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า พระเถระกล่าวนามที่ฆ่าปลาด้วยพฬิสคัพ เพราะในอรรถกถากล่าวว่า ด้วยเบ็ดบ้าง ด้วยข่าย ด้วยมือ หรือด้วยลอบ ที่ชื่อว่า มารพฬิสาสนะ เพราะอรรถว่า กำจัด คือ ชัด ได้แก่ เว้นเบ็ดของมารนั้น ในสาสนะกล่าวคือวินัยบัญญัติที่ละเบ็ดใหญ่คือกิเลสมีกามราคะเป็นต้นที่รื้อรัดเจ็ดด้วยกามคุณห้า มีรูปและเสียงของหญิงเป็นต้นกล่าวคือเบ็ดที่ชาวประมงใหญ่คือมารวางไว้เพื่อจับปลาคือปุณฺณผู้เป็นทาสแห่งสังกิเลสที่แหวกว่ายในสมุทรคือสังสารเพราะกล่าวว่า สมณฑปาโส มารสส นั้นด้วยอำนาจตทั้งคพหวนและวิติกกมพหวนเป็นต้น ๆ

ก็ในข้อนี้ ถามว่า ก็บุคคลผู้ไม่ยินดีในวินัจฉัยวินัยอันเป็นสารมัต นี้ คือนี่ จะเป็นผู้นิยติ คือ นิยติยัง ได้แก่ แม้ยินดีในความเพียร ในการงดจากอนันยอันนำความสุขมาแก่สาธุชน อย่างยิ่งคือสูงสุดกว่านั้นนั่นแล คือในนัยยะ ได้แก่ ในวินัยมีดวงตาเป็นอุปมา แม้ประกอบความเพียรในการการเรียนวินัยเป็นต้น เป็นผู้ฉลาด คือเป็นผู้ฉลาดกว่าหรือ ตอบว่า ไม่เป็นแล ๆ เพราะเหตุนี้ พึงทราบอรรถ

^{๖๔} วิ.อ.(บาลี) ๑/๑, ที.อ.(บาลี) ๑/๑๑. ขุ.อ.(บาลี) ๘๕. ขุ.อ.(บาลี) ๑/๕๗๑.

^{๖๕} อง.เอกก.(บาลี) ๒๐/๒๒๘/๒๕.

^{๖๖} วิ.มหา. (บาลี).๑/๔๔/๓๐.

โยชนาพร้อมอธิบายโดยสังเขปว่า ผู้ต้องการความเป็นผู้ฉลาดในวินัยพึงทำการประกอบความเพียรในวินัยนั้นโดยเคารพโดยแท้ ๆ อีกอย่างหนึ่งแล ความพอใจของพวกเราว่า โยชนาว่า ก็นระใด ยินดี คือ ยินดียิ่งในความเพียร คือสัมมปปธานส์ ได้แก่ วิริยะ ยินดีในวินัจฉัยวินัยอันเป็นสารมัตตนี้คือนี้ กาลใด เพราะเหตุนั้นกาลนั้น นระนั้น เป็นผู้ฉลาด คือเป็นผู้เฉียบแหลม ในวินัยอันดังสิ่งที่ไม่ใช่วินัย ที่นำความสุขมาให้แก่สาธุชน ฯ

โยชนาว่า บุคคลผู้ที่รู้แล้ว คือรู้ชัดแล้ว วินัจฉัยวินัยนี้ ที่เปิดเผยประโยชน์เกื้อกูล คือประกาศประโยชน์เกื้อกูล ที่เจริญคือควรทำให้เจริญได้แก่ควรอบรม อันเป็นบ่อเกิดแห่งความสุขคือเป็นบ่อเกิดซึ่งเป็นสิ่งมีรสงามอยู่คือเป็นสิ่งมีรสงามเป็นแล้ว ได้แก่ เป็นเหตุแห่งสุข เป็นผู้เสมอกับผู้รักษาวินัยในการพิสาสนะ คือการทำการละวิสัยแห่งมาร อีกอย่างหนึ่งแล เป็นผู้เสมอกับผู้รักษาวินัยในศาสนา คือในชินศาสนาสามอย่าง ที่สละคือละ เบ็ดแห่งมาร คือ เบ็ดคือกิเลสภพที่รัดรั้งเจือกับวัฏฏคามของมาร ในปริยัติศาสนาอันเป็นที่ตั้งแห่งปฏิบัติและปฏิเวธ แม้ในชินศาสนานั้น ในส่วนหนึ่งแห่งปริยัติศาสนากล่าวคือวินัยบัญญัติที่เป็นรากฐานแห่งศาสนาทั้งสิ้นในชินศาสนาเมื่อนั้น คือเป็นผู้เสมอกับพระอุบาลี ได้แก่ พระอุบาลีสมาหาระ ผู้ได้รับการสรรเสริญอย่างยิ่งในวินัยปริยัติที่เรียกว่า ปาลเพราะความเป็นรากฐานแห่งศาสนานั้นในการรักษาศาสนา ด้วยการได้รับการตั้งไว้ในเอตทัคคะในวินัยปริยัติ ฯ เมถุนธรรมกถารรณนาแห่งการวรรณวินัจฉัยพระวินัยที่แสดงอธิบายและแก่นของพระวินัยจบแล้วด้วยประการฉะนี้ ฯ

พรรณนาถึงการถือเอาสิ่งของที่หาไม่ได้ให้ ฯ

(๓๙) บัดนี้ พระเถระหวังจะแสดงวินัจฉัยทุกขุปปราชิก จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **อาทิตยโนโต** ฯ ในข้อนั้นมีปาฐะเหลือว่า เถยยจิตเตน ฯ ก็ปาฐะนั้นพึงประกอบกับบททั้งปวงที่มีปฐมวาทิตติเอภาวจะ เป็นที่สุด ฯ เชื่อมว่า ถือเอาด้วยจิตคิดจะลักเป็นปราชิก ฯ อธิบายว่า ภิกษุผู้ถือเอาสวนเป็นต้นอันเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้อื่นให้เจ้าของพ่ายแพ้ยึดเอาด้วยโดยจิตต้องทุกกฎในเพราะบุพพประโยคที่ตนทำเพื่อเหตุ นั้น และต้องถูกลักจ้ายในเพราะยังความสงสัยให้เกิดแก่เจ้าของ ไม่เป็นทายาทแห่งปาฏิโมกขสังวรศีล ต้องปราชิก ในเพราะการทอดธุระของเจ้าของนั้นและของตน ฯ

คำว่า **ตถา** ว่า **อปี** และว่า **ปราชิโต** พึงรวมกับบทนี้ว่า เถยยจิตเตน แล้วประกอบกับแม่สีบหมีอาทิตว่า **หรณโต** ฯ โยชนาว่า แม้เมื่อลักเอาด้วยจิตคิดจะลักต้องปราชิก ฯ อธิบายว่า เมื่อลักสิ่งของที่เป็นของผู้อื่นด้วยศรัทธาเป็นต้น ต้องทุกกฎในเพราะการจับต้องสิ่งของด้วยโดยจิต และต้องถูกลักจ้ายในเพราะการให้เคลื่อนไหว แม้เมื่อทำความพยายามมีการยกจากศรัทธาลงที่คอเป็นต้นต้องปราชิกเหมือนอย่างนั้น ฯ

โยชนาว่า แม้เมื่อลักด้วยโดยจิตต้องปราชิกเหมือนอย่างนั้น ก็ในข้อนี้มีอธิบายดังนี้คือ ภิกษุผู้ถือเอาสวนสิ่งของที่ฝากตนไว้หมายเอาการคุ้มครองเป็นต้นว่า ท่านจงให้ภณทะแก่เรา กล่าวเท็จว่า เราไม่ได้รับมา แม้ถือเอาด้วยโดยจิต ต้องถูกลักจ้ายในเพราะทำความสงสัยให้เกิดแก่ผู้นั้น เป็นปราชิกเพราะการทอดธุระเหมือนอย่างนั้นนั่นแล ฯ ภิกษุผู้บิดเบือนคือปฏิเสธว่า เราไม่ได้รับมา แล้วลักท่านเรียกว่า ลักเอา ฯ

โยชนาว่า ภิกษุแม่เมื่อให้อิริยาบถกำเริบด้วยโดยจิต เป็นปาราชิกเหมือนอย่างนั้น ๑
อธิบายว่า ห้ามผู้ใดผู้หนึ่งมีมนุษย์ผู้นำภณฑะของผู้อื่นไปเป็นต้นผู้กำลังนำภณฑะไปด้วยโดยจิตว่า
เราจะถือเอาพร้อมกับสิ่งของนั้น แล้วทำให้ตรงต่อทิศที่ตงต้องการแม่เมื่อให้อิริยาบถตามปกติของเขา
ให้กำเริบ ต้องถูกล้างจ้ยเพราะยกเท้าแรกขึ้น เป็นปาราชิกเหมือนอย่างนั้น เพราะล่วงวาระก้าวเท้า
ที่สอง ๑

โยชนาว่า แม่เมื่อให้เคลื่อนจากที่ด้วยโดยจิตเป็นปาราชิกเหมือนอย่างนั้น ๑ อธิบายว่า แม่
เมื่อนำออกภณฑะที่ตั้งบนบกเป็นต้นจากที่ตั้งอยู่เพราะเป็นผู้ประสงค์จะลักด้วยโดยจิต ต้องทุกกฎ
หลายตัวในเพราะประโยคแม่ทั้งหมดมีการแสวงหาเพื่อนเป็นต้นมีจับต้องเป็นที่สุด และต้องถูกล้างจ้ย
ในเพราะให้เคลื่อนไหว เมื่อนำออกจากฐานแม่ประมาณปลายเส้นผม ดุจในประการที่กล่าวข้างต้น
เป็นปาราชิกเหมือนอย่างนั้น ๑

หากมีคำถามว่า ในคานานี้ ท่านสงเคราะห์ห้าบทข้างต้นบรรดาบทที่มากในบทภาษณีย์
คือ อาทิเยยย หเรยย อวหเรยย อิริยาบถ วิโกเปยย จานา จาเวยย สงเกต วิตินาเมยย^{๖๗} ไว้แบบนี้
เพราะเหตุไรจึงไม่สงเคราะห์บทที่หกเล่า ๑ ตอบว่า คานานี้ท่านไม่ได้กล่าวเพื่อแสดงบทภาษณีย์นั้น
โดยที่แท้แล้วท่านหวังแสดงอาหารยี่สิบห้าที่กล่าวในอรรถกถา^{๖๘} หมายเอาวินิจฉัยแห่งบทเหล่านั้น
ประสงค์จะแสดงปัญจะห้าหมวดอันเป็นองค์แห่งอาหารนั้นจึงกล่าวไว้ เพราะเหตุนี้พึงทราบว่
ท่านไม่กล่าวบทที่หกไว้ในที่นี้ ๑ อีกอย่างหนึ่งแล เพราะท่านสงเคราะห์ในปัญจะที่สามที่กล่าวอยู่
ด้วยด้วยบทว่านิสสัคคิยาวหาร และในปัญจะที่ห้า ด้วยบทว่าปรักัปปาวหาร พึงทราบว่ ท่านไม่
กล่าวบทที่หกไว้ เพื่อแสดงปัญจะสองหมวดคือ ที่มีภณฑะอย่างเดียวกันและต่างกันในที่นี้โดยไม่
ปะปนกัน ๑

(๔๐) องค์แห่งอาหารยี่สิบห้าในวินิจฉัยที่ควรทำ ในเมื่อวัตถุหลั่งลงในอุทินนาทานปาราชิก
นี้ ก็อาหารเหล่านั้นแยกเป็นหมวดห้าๆหมวดที่ท่านยกแสดงว่า หมวดห้าแห่งภณฑะต่างกัน หมวดห้า
แห่งภณฑะอย่างเดียวกัน หมวดห้าแห่งสาหัตถิกะ หมวดห้าแห่งบุพพประโยค หมวดห้าแห่งถยายาว
หาร บรรดาหมวดห้าเหล่านั้น ท่านสงเคราะห์อาหารสิบในประเภทแห่งหมวดห้าสองหมวดคือ ที่มี
ภณฑะต่างกันและอย่างเดียวกันในคานานี้แล้วเริ่มคำว่า ตตถ เพื่อแสดงหมวดห้าสามหมวดที่เหลือ ๑
บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตถ ได้แก่ ในคานานี้ ๑ บทว่า นานะภณฺฑทานํ มีวิเคราะห์ว่า มีภณฑะ
ต่างกันด้วยอย่างเดียวกันด้วย ๑ พึงทราบหมวดห้าแห่งนานาภณฑะด้วยอำนาจแห่งสิ่งของที่มี
วิญญานและไม่มีวิญญาน และหมวดห้าแห่งเอกภณฑะด้วยอำนาจแห่งสิ่งของที่มีวิญญานเท่านั้น ๑
ห้าเป็นปริมาณแห่งหมวดห้าใด หมวดเหล่านั้นชื่อปัญจะ แห่งปัญจะเหล่านั้น ๑ บทว่า ออาหารา
ได้แก่ ลัก อธิบายว่า โจรกรรม ๑ บทว่า เอเต ได้แก่ ถือเอาเป็นต้นที่ยกแสดงด้วยคำเป็นต้นว่า
อาทินโต ในลำดับแห่งคานา ๑ ที่ชื่อว่า ผู้ฉลาด เพราะอรรถว่า ยังวินิจฉัยที่เหลือให้มี คือให้เกิดขึ้นใน
ความสืบทอดแห่งการปฏิบัติ คือพระวินัยธร อันผู้ฉลาดนั้น ๑ บทว่า วิญญาตพฺพา ความว่า อาหารห้าที่
ทำเพื่อลัทธิวัตถุที่มีใจครองและไม่มีใจครองมีสวนเป็นต้นของผู้อื่น และวัตถุที่มีใจครองมีทาสและนกยูง
เป็นต้นอย่างเดียวกัน อันมีสภาวะตามที่กล่าวซึ่งมีการถือเอาเป็นต้นมีการให้เคลื่อนเป็นที่สุดเป็นวิสัยแห่ง

^{๖๗} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๙๒/๖๑.

^{๖๘} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๒๗.

นานภัณฑะและเอกภัณฑะตามที่กล่าวเป็นไป เพราะเหตุนี้ผู้ฉลาดพึงทราบตามจริงว่า ออาหารมีสิบ คือ หมวดห้าแห่งนานภัณฑะ หมวดห้าแห่งเอกภัณฑะ เพราะวัตถุที่ยังลงแล้วเป็นอุปการะแห่งการวินิจฉัย ฯ

(๔๑) พระเถระครั้งแสดงหมวดห้าสองหมวดคือ นานภัณฑะปัญจกะ และเอกภัณฑะปัญจกะในปัญจกะห้าที่ควรกล่าวเพื่อแสดงอาหารยี่สิบห้าอย่างนี้แล้วบัดนี้ หวังจะแสดงหมวดห้า สามหมวดที่เหลือจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **สาหตถา** ฯ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สาหตถโ** วิเคราะห์ว่า มือของตน ชื่อสาหัตตะเพราะอรรถว่า เกิดเพราะมือของตนนั้นหรือเกี่ยวเนื่องมือนั้น คืออาหารอธิบายว่า อาหารที่ทำด้วยมือตน ฯ บทว่า **อาณตติโก เจว** ได้แก่ ผู้สั่งที่เกิดด้วยคำสั่ง คืออาหาร และอาหารที่สำเร็จด้วยคำสั่งของบางคนว่า ท่านจงถือเอาของชื่อนี้ ฯ บทว่า **นิสสัคโค** ได้แก่ การโยนไปชื่อนิสสัคคะ คืออาหาร อธิบายว่า การโยนที่เก็บภาชนะหรือโอกาสที่กำหนดแล้วโยนสิ่งของไปให้ตกภายนอก ฯ

บทว่า **อตุตสารถโก** ได้แก่ ที่ชื่อว่า อตุตสารถกะ เพราะอรรถว่า ให้สำเร็จประโยชน์กล่าวคือ อาบัติปาราชิก อธิบายว่า อาหารนั้น และประโยชน์อาทียังนี้ว่า การสั่งให้วิเสสไปด้วยความวิเสสอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาความวิเสสอาทียังนี้คือ ความวิเสสแห่งวัตถุที่พึงลักโดยไปแปลกว่า ท่านจงลักภัณฑะของผู้โน้น กาลที่ถือเอา ส่วนที่ถือเอา และอาการถือเอา แห่งผู้ลักโดยส่วนเดียวไม่ผิดตามคำสั่ง และประโยชน์มีการให้วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่พอจุน้ำนมมีราคาบาทหนึ่งได้ให้ตกไปในภาชนะ น้ำนมเป็นต้นเป็นอาทิโดยส่วนเดียว และอาหารที่ชื่อให้สำเร็จประโยชน์ เพราะให้สำเร็จประโยชน์กล่าวคือปาราชิกก่อนหน้านั้นแลเพราะสำเร็จกิจ ฯ

บทว่า **ธูรณิกเขปนญจ** ได้แก่ การทอดธุระ ชื่อธูรณิกเขปนะ การทอดธุระนั้นจัดเป็นอาหาร อธิบายว่า ในวิสัยการสู่อาอารามเป็นต้นที่เป็นของผู้อื่น ในวิสัยแห่งภัณฑะเป็นต้นที่ฝากไว้ และในการสละแห่งใจ และเจ้าของและในการทอดธุระแห่งเจ้าของ และในอาหารการทอดธุระกล่าวคือภาวะแห่งการหมดความพยายามในการถือเอาว่า เราจักถือเอาของในกาลใด ในกาลบางครั้งอย่างไหนหนอ ฯ ก็การทอดธุระนี้ และหมวดสี่มีสาหัตตะเป็นต้นมีประการตามที่กล่าว เป็นที่รวมแห่งอาหารห้า ชื่อว่า ปัญจกะ หมวดห้ามีสาหัตตะเป็นต้นท่านเรียกว่า สาหัตถปัญจกะ ฯ พึงทราบว่า อาทิกัณฑ์ เป็นการยกแสดงการลบ ฯ

(๔๒) ในข้อนี้ว่า **ปุพฺพสหปโยโค จ** พึงประกอบบิเญคศัพท์แต่ละบทว่า **ปุพฺพปโยโคสหปโยโค** ฯ การสั่งว่า ท่านจงลักภัณฑะชื่อนี้ของคนโน้น ของผู้ถือเอาไม่ผิดตามคำสั่ง เพราะกล่าวในอรรถกล่าว พึงทราบปุพฺพประโยคด้วยอำนาจคำสั่ง อาหารชื่อว่า ปุพฺพประโยค ฯ พึงทราบว่า การประกอบ คือการสั่งด้วยกายหรือวาจา ชื่อประโยค ประโยคนั้นด้วย เป็นเบื้องต้นด้วยเพราะเป็นเบื้องต้นจากการถือเอาภัณฑะของผู้สั่ง เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า ปุพฺพประโยค คืออาหาร ฯ เพราะคำในอรรถ^{๖๙}ว่า พึงทราบสหประโยคด้วยอำนาจการให้เคลื่อนจากฐาน เป็นบทกำหนดลักษณะ พึงทราบว่า การให้เคลื่อนจากฐาน และการล้าเขตแดนเป็นต้นในการถือเอาพื้นที่ที่เป็นของผู้อื่น ชื่อว่า สหประโยค อาหาร ฯ

^{๖๙} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๒๘.

บทว่า **สวาทาหรณ** ได้แก่ และอาหารคือการชักชวน กล่าวคือการที่ภิกษุมารูปพร้อมใจกันทั้งหมดชักชวนว่า พวกเราจักลักเอาภัณฑะชื่อโน้น ไปพร้อมกันหรือไปผู้เดียวตามคำสั่งของภิกษุทั้งหมดแล้วลักของผู้อื่นด้วยโดยจิต ฯ พึงทราบว่า ภิกษุร่วมกับคือเป็นหนึ่งเดียวกันทำการปรึกษากัน แม้เมื่อผู้เดียวแยกไปถือเอาทรัพย์สินมีค่าบาทหนึ่ง หรือควรแก่บาทหนึ่ง ด้วยโดยจิต ต้องปาราชิก แม้ทั้งหมด ฯ การชักชวนกันคือปรึกษากันแล้วลัก ชื่อ **สังวิทาหรณะ** ฯ พึงทราบความสำเร็จศัพท์โดยนิรุตตินัย ฯ คำว่า **สวาทาหรณ** เป็นไวพจน์ของคำนี้ว่า สวาทาหาโร พึงทราบว่า แม้ผู้เดียวถือเอาทรัพย์สินบาทหนึ่งหรือควรแก่บาทหนึ่งด้วยโดยจิต เหล่าภิกษุผู้ทำการปรึกษากันต้องปาราชิกทั้งหมด ในเพราะทำการปรึกษาร่วมกัน โดยคำว่า ภิกษุมารูปชักชวนกัน รูปเดียวลักเอาภัณฑะ ทั้งหมดต้องปาราชิก^{๗๐} ฯ

บทว่า **สงฺเกตกมฺม** ได้แก่ การให้รู้ด้วยการกำหนดกาลมีเบื้องต้นแห่งวันเป็นต้น ชื่อ การกำหนด ฯ กรรม คือการลัก ที่ทำด้วยการกำหนดนั้นชื่อว่า สังเกตกรรม ฯ ก็สังเกตกรรมนั้น พึงทราบโดยสังเขปว่า เมื่อกำหนดกาลบางกาลบรรดาในเวลาก่อนภัตเป็นต้นแล้วกล่าวว่า ท่านจงลักภัณฑะชื่อโน้นในกาลนี้ ถ้าลักภัณฑะตามที่กล่าวนั้นนั้นแลในกาลนั้นนั้นแล ผู้ทำการกำหนดเป็นปาราชิกในขณะที่กำหนดนั้นแล ฯ

บทว่า **เนमितฺ** การขยิบตาเป็นต้น ชื่อว่านิमित เพราะเป็นเหตุแห่งการลักภัณฑะของผู้อื่น การลักที่เกิดเพราะนิमितนั้นชื่อ เนमितตะ กรรมคือการลัก ชื่อ อวหาร ฯ ถ้าเห็นนิमितนั้นตามคำสั่งว่า เมื่อเราขยิบตาหรือหยักคิ้ว ท่านจงลักภัณฑะชื่อโน้น ถือเอาภัณฑะที่เขาบอกนั้นแลไม่ผิดตามท่านองที่กล่าว ผู้ทำนิमितต้องปาราชิกในขณะที่ทำนิमितนั้นแล ฯ ถ้าถือเอาผิดท่านองที่กล่าว ผู้ทำนิमितพ้น ผู้ลักเท่านั้นต้องปาราชิก ฯ วิเคราะห์ว่า ปุพพประโยคเป็นเบื้องต้นแห่งการลักใด การลักนั้นชื่อมีปุพพประโยคเป็นต้น ปัญจะนั้นด้วยมีปุพพประโยคเป็นต้นด้วย ฯ

(๔๓) การขโมย การข่ม การกำหนด การปกปิด และสลาภ ชื่อ เถยยปสัยหปรักกป-ปฏิบัติณนกุสา ฯ เหล่านั้น เป็นต้นคือเป็นอุปบทแห่งอวหารเหล่าใด อวหารเหล่านั้นชื่อ มีการขโมยการข่มการกำหนดการปกปิดและสลาภเป็นต้น คืออวหาร อธิบายว่า ด้วยคำนี้ เถยยาวหาร ฯลฯ และกุสาวหาร ฯ บรรดาอวหารเหล่านั้น บทว่า **เถยยาวหาโร** วิเคราะห์ว่า ขโมยท่านเรียกว่า เถนะ ภาวะแห่งขโมยนั้น ชื่อเถยยะ พึงทราบการลบ น อักษรโดยนิรุตตินัยในข้อนี้ การลักโดยความเป็นขโมยนั้นชื่อเถยยาวหาร การแอบถือเอาด้วยอำนาจการตัดช่องย่องเบาเป็นต้น และการลวงถือเอาด้วยตราซังโงงและกหาปณะปลอมเป็นต้น^{๗๑} ชื่อ เถยยาวหาร ฯ

การข่ม คือขู่ ลักเอา ชื่อปสัยหาหาร การข่มเจ้าของแล้วถือเอา ดูการปล้นชาวบ้าน และการข่มแล้วถือเอาเกินกว่าในการเก็บประจำ ดูพวกราชภฏเป็นต้น ชื่อ ปสัยหาหาร ฯ

การกะ คือกำหนดลักผ้าและด้ายเป็นต้น ชื่อปริกัปปาหาร ก็ปริกัปปาหารนั้น มีสองอย่างคือ กำหนดสิ่งของ ๑ กำหนดโอกาส ๑ ฯ พึงทราบโดยสังเขปว่า บรรดาปริกัปปาหารสองอย่างเหล่านั้น การเข้าไปประเทศที่มีดซึ่งเก็บสิ่งของไว้ แล้วกำหนดสิ่งของมีด้ายเป็นต้นที่เก็บไว้ในที่นั้นว่า ถ้าเราจักถือเอาผ้า ถ้าเราจักไม่ถือเอาด้ายของผู้ถือเอาตะกร้าเป็นต้นเหล่านั้นแล้วยกขึ้น ชื่อ

^{๗๐} วิ.มหา.(บาลี).๑/๑๑๘/๗๑.

^{๗๑} วิ.อ.(บาลี) ๑/๔๑๐.

ภณฑปริกัปปาวหาร เพราะเป็นเบื้องต้นแห่งการกำหนดสิ่งของ ฯ การเข้าไปอารามและบริเวณเป็นต้น แล้วเห็นสิ่งของเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ^{๗๒} กำหนดสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งมีห้องปราสาทพื้นหน้ามุขโรง กำแพงประตูและซุ้มประตูเป็นต้น กำหนดว่า ถ้าถูกเห็นในที่ระหว่างนี้ ก็จักให้ดูถือเอาเพื่อดู ถ้าไม่ถูกเห็น ก็จักลักเอา แล้วถือเอาไปลวงเลยที่ที่กำหนด ชื่อว่าโอกาสปริกัปปาวหาร เพราะเป็นเบื้องต้นแห่งการกำหนดโอกาส ฯ

การลักสิ่งของที่ใช้หญ้าและใบไม้เป็นต้นปกปิดไว้ ชื่อปฏิจฉนนาวหาร อธิบายว่า การเห็นสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งมีเครื่องประดับเป็นต้นที่พวกมนุษย์ผู้เล่นอยู่ในสวนเป็นต้นหรือเข้าไปท่ามกลางสงฆ์เปลื้องวางไว้แล้วยั้งคิดว่า เมื่อก้มถือเอา พวกมนุษย์ย่อมสงสัย ใช้หญ้าใบไม้ดินร่วนและทรายเป็นต้นปิดไว้เมื่อพวกเจ้าของแสวงหาไม่พบไปที่ศาลาก็ถือเอาด้วยโดยจิตภายหลัง และการใช้ปลายเท้าเป็นต้นคืบสิ่งของกดให้จมลงในตมเป็นต้นด้วยโดยจิตให้ฐานที่ถูกส่วนภายใต้ลวงเลยส่วนเบื้องบน ชื่อ ปฏิจฉนนาวหาร ฯ

การลักด้วยสลากชื่อ กุสาวหาร อธิบายว่า การสับสลากด้วยโดยจิตแล้วถือเอาส่วนอื่นที่มีค่ามากกว่าหรือเท่าๆกัน ฯ ก็ภิกษุใด เมื่อสงฆ์แจกรัจฉริยด้วยการจับสลากใครจะลักส่วนของผู้อื่นที่มีค่าเท่ากันมากกว่าหรือน้อยกว่าส่วนของตนก็ตีที่มีค่าหามาสกหรือมากกว่าหามาสก โดยราคา ใครจะให้สลากที่ตกไปที่ส่วนของตนตกไปที่ส่วนของผู้อื่นยกขึ้น ยังไม่ต้องปาราชิกในขณะนั้นและในขณะให้สลากตกไปที่ส่วนของผู้อื่นเมื่อยกสลากที่เขียนชื่อของผู้อื่นขึ้นจากส่วนของผู้อื่นเคลื่อนไปจากฐานนั้น แม้ปลายเส้นผม ต้องปาราชิก ฯ ถ้ายกสลากขึ้นจากส่วนของผู้อื่นก่อนยังไม่ต้องปาราชิกในขณะที่ยกขึ้น ในขณะให้ตกไปที่ส่วนของตนและในขณะที่ยกสลากที่เขียนชื่อของตนขึ้น เมื่อขณะที่ให้ตกไปในส่วนของผู้อื่นพ้นจากมือแม้ปลายเส้นผม ต้องปาราชิก ฯ

ถ้าปิดมุ้งสองสลาก เมื่อภิกษุทั้งปวงถือเอาส่วนของตนๆไปปิดสลากในส่วนใด เมื่อเจ้าของส่วนนั้นมาถามว่า ทำไมไม่เห็นมีสลากของเรา ภิกษุโจรกล่าวว่า แม้ส่วนของเราก็ดูไม่เห็นมี แสดงส่วนของตนดูส่วนของเขา เมื่อเขาทราบหรือไม่ทราบถือเอาไป ถ้ายกส่วนนอกนี้ขึ้น ต้องปาราชิกในขณะที่ยกขึ้นนั้นแล ฯ ถ้าผู้อื่นกล่าวว่า เราไม่ให้ส่วนของเรากับท่าน ท่านจงเลือกถือเอาส่วนของท่าน เมื่อกล่าวอย่างนี้ ภิกษุโจรนั้นแม้รู้ว่าเป็นของเขาให้ตนยกส่วนของผู้อื่นขึ้น ต้องปาราชิก ในขณะที่ยกขึ้น ฯ ถ้าผู้อื่นคิดว่า ประโยชน์อะไรด้วยการวิวาท เพราะกลัวการวิวาท กล่าวว่าถึงแก่เราหรือท่านก็ตามเถิด ท่านจงถือเอาส่วนที่ดีเถิด จักว่าถือเอาส่วนที่เราให้เพราะเหตุนี้จึงไม่เป็นปาราชิก ฯ ถ้าถูกกล่าวว่า ท่านจงถือเอาส่วนที่ชอบใจแก่ท่าน เว้นส่วนที่ดีที่ถึงแก่ตนถือเอาส่วนที่ไม่ดีไปเพราะกลัวการวิวาท ภิกษุโจรเมื่อถือเอาภายหลังชื่อว่าได้ถือเอาส่วนที่เหลือจากเขาเลือกแล้วเพราะเหตุนี้ ไม่เป็นปาราชิก ฯ พึงทราบกุสาวหารโดยที่กล่าวมาอย่างนี้ ฯ ความสังเขปในอวหารยี่สิบห้าในข้อนี้มีเท่านี้ ส่วนความพิสดารพึงทราบโดยนัยที่กล่าวในอรรถกถาพระวินัยชื่อสมันตปาสาทิกานั้นแล^{๗๓} ฯ

(๔๔) พระเถระครั้งแสดงอวหารยี่สิบห้าที่พึงถือเอาโดยสมควรแก่กรณีวินิจฉัยยอติณาทาน ปาราชิกด้วยถ้อยคำมีประมาณเท่านี้แล้วบัดนี้เมื่อวินิจฉัยแห่งยอติณาทานถึงพร้อมแล้วก็ไม่ยกอาบัติขึ้นโดยพลันหวังจะแสดงฐานะห้าที่พึงแลดูก่อนจึงเริ่มคำเป็นต้นว่า วตถุกาลคฺชฺเทเส จ ฯ

^{๗๒} วิ.อ.(บาลี) ๑/๔๑๑.

^{๗๓} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๒๗-๓๒๘,๔๑๐.

บรรดาค่าเหล่านั้น สิ่งของที่ลัก ชื่อว่า วัตถุ ฯ ท่านกล่าวไว้อย่างไร ? คือ เมื่อผู้ลักกล่าวว่า เราลักสิ่งของชื่อนี้ไป ตรวจสอบดูว่าสิ่งของนั้นมีเจ้าของหรือไม่ ถ้ามีเจ้าของ กำหนดว่าเจ้าของเหล่านั้นหวงแหนหรือไม่หวง ถ้าถือเอาในกาลที่หวงแหนให้ตีราคา สิ่งของมีราคามาสกหนึ่ง หรือ หย่อนมาสก ฟังปรับอาบัติทุกกฎ สิ่งของมีราคา เกินมาสกหรือ ต่ำกว่าห้ามาสกฟังปรับอาบัติถูกลักจัญ สิ่งของมีราคา ห้ามาสก หรือเกินกว่าห้ามาสก ฟังปรับอาบัติปาราชิก ฯ ถ้าถือเอาในเวลาที่พักเจ้าของไม่มีความหวงแหน ไม่เป็นปาราชิก ฯ แต่เมื่อเจ้าของภักตะให้นำภักตะมาคืน ต้องให้ภักตะนั้นหรือของที่มีราคา เท่ากับภักตะนั้น ฯ

กาลที่ลัก ชื่อว่า กาล ฯ อธิบายว่า ธรรมดาสิ่งของบางคราวมีราคามาก บางคราวมีราคาพอประมาณ เพราะเหตุนี้ ฟังกำหนดราคาสิ่งของที่ลักไปแล้วทำการวินิจฉัยกาลเพื่อกำหนดทำให้สมควรแก่กาลที่ลักไป ฯ

ราคาส่งของที่ลักไป ชื่อว่า อัคฆะ ฯ อธิบายในข้อนี้ว่า ราคาของภักตะทั้งหลายไม่เสมอกันตลอดกาลทั้งปวง ภักตะใหม่มีราคามาก ถ้าของเก่ามีราคาพอสมควร ฯ เพราะเหตุนี้ ฟังกำหนดว่าภักตะเป็นของใหม่หรือเก่าในกาลที่ลักแล้วตีราคา ฯ

ชื่อว่า เทโส จ ได้แก่ ประเทศที่ลักภักตะ ฯ ก็ในข้อนี้มีอธิบายว่า กำหนดราคาในภักตะที่ลักเพราะภักตะแม้ทั้งปวงเป็นของมีราคาสมควรในประเทศที่เกิดมีราคามากในประเทศอื่น กำหนดอาบัติตามสมควรแก่สิ่งนั้น กำหนดประเทศที่ลักเพื่อตีราคาแล้วให้ปรับอาบัติตามสมควรแก่สิ่งนั้นด้วยอำนาจราคาในประเทศนั้น ฯ

การใช้สอยที่ผู้อื่นทำก่อนแต่การลักเอาภักตะ ชื่อว่า การใช้สอย ฯ ก็ในข้อนี้มีอธิบายว่า ราคาของภักตะอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมลดไปเพราะการใช้สอยเพราะเหตุนี้ ฟังถามเจ้าของภักตะแล้วให้ลดราคาภักตะนั้นแม้เป็นของให้แต่ใช้สอยแล้วโดยประการใดประการหนึ่งแม้สิ้นวาระเดียว กำหนดราคา ฯ

พระเถระกล่าวว่า ปญจปิ ฌตฺวา เอตานิ กตฺตพฺโพ ปณฺติเตน วิวินิจฉัยโย เพื่อแสดงว่า ฟังพิจารณาฐานะห้าเหล่านี้แล้วทำการวินิจฉัยโดยนัยมีอาทิอย่างนี้ ฯ

พรรณนาถึงทรัพย์อยู่บนดิน ฯ

(๔๕) ก็ พระเถระครั้งแสดงอาหารยี่สิบห้าอันเป็นองค์แห่งวินิจจยอทินนาทาน และการตรวจสอบฐานะห้าด้วยถ้อยคำมีประมาณเท่านี้แล้ว บัดนี้ใครจะแสดงวินิจจยโดยนัยที่มาในบทภาษณีย์ และอรรถกถานั้นตามลำดับแห่งมาติกาสามสิบที่พระตถาคตหวังแสดงว่า ภิกษุผู้ถือเอาวัตถุของผู้อื่นอย่างใดอย่างหนึ่งที่วางไว้ที่ใดที่หนึ่งโดยประการใดประการหนึ่งไม่มีความพิน เพื่อปิดช่องเลสแห่งปาป ภิกษุในอนาคตทรงวางไว้ในที่นี้คือ

ทรัพย์ที่อยู่บนพื้น ๑ ที่อยู่บนบก ๑ ที่อยู่บนอากาศ ๑ ที่อยู่กลางแจ้ง ๑ ที่อยู่ใต้น้ำ ๑ ที่อยู่ใต้อุโมงค์ ๑ ที่อยู่บนยาน ๑ เรือภาระ ๑ ที่ตั้งอยู่ในสวน ๑ ที่ตั้งอยู่ในวิหาร ๑ ที่ตั้งอยู่ในนา ๑ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ ๑ ที่อยู่ในบ้าน ๑ ที่อยู่ใต้อาสนะ ๑ เรือนน้ำ ๑ ไม้ชำระฟัน ๑ ต้นไม้เจ้าป่า ๑ ทรัพย์ที่ผู้อื่นนำไป ๑ ทรัพย์ที่เขาฝากไว้ ๑ ด่านภาษี ๑ สัตว์มีชีวิต ๑ สัตว์ไม่มีเท้า ๑ มีสองเท้า ๑ มีสี่

เท้า ๑ มีมากเท้า ๑ ภิกษุผู้เป็นสาย ๑ ผู้รับฝากของ ๑ ชักชวนกันลัก ๑ การนัดหมาย ๑ ทำนิมิต ๑ ฯ

อันดับแรกจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **พุทฺธิ วาปี** เพื่อแสดงวินัจฉัยทรัพย์ที่ตั้งอยู่บนพื้นก่อน ฯ

เชื่อมความในข้อนี้ว่า เมื่อแสวงหาเพื่อนด้วยโดยจิตต้องทุกกฎ ฯ ในบททั้งปวงก็มีอย่างนี้ ฯ อธิบายว่า ภิกษุประสงค์จะยกเถาว์วัลย์ต้นไม้ที่เกิดข้างบนและชุมทรัพย์ใหญ่มีถูกอิฐและก้อนหินเป็นต้นทับไว้แสวงหาสหายอื่นด้วยคิดว่า เราคนเดียวเท่านั้นไม่อาจทำได้ เป็นทุกกฎทุกๆ ประโยคตั้งแต่ลุกจากที่นอนเป็นต้นด้วยโดยจิต ฯ แสวงหาภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่งคือจอบ^{๗๔} เพื่อขุดดิน หรือตะกร้าเพื่อตักดินร่วน ฯ ฟังทราบว่า บรรดาสองอย่างนั้น ถ้าจอบไม่มีด้าม เมื่อตัดท่อนไม้จากต้นไม้เพื่อทำด้าม และถ้าจอบไม่มี เมื่อขุดกับปิยปฐวีเพื่อยกแร่เหล็กขึ้นเพื่อทำจอบก็ดี ตัดใบไม้เพื่อทำกระช้ำก็ดี ตัดเถาว์วัลย์เพื่อสานตะกร้าก็ดี กล่าวเท็จในการแสวงหาโดยประการทั้งสองก็ดี เป็นทุกกฎและปาจิตติย เป็นทุกกฎเท่านั้นในประโยคนอกนี้ ฯ

บทว่า **คจฺจโต** ความว่า เมื่อแสวงหาเพื่อนเป็นต้น ได้ก็ดีไม่ได้ก็ดี เดินไปที่เก็บทรัพย์ ต้องทุกกฎทุกอย่างากว่ ฯ ก็คำเป็นต้นว่า **เถยฺยจิตฺโต พุทฺธิ วา ปริเยสฺติ** ในข้อนี้ ฟังทราบว่าเป็นอาบัติในเมื่อมีความเป็นไปแห่งกุศลจิตโดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า เราได้ทรัพย์นี้แล้วจักกระทำการบูชาพระพุทฺธเจ้า หรือ จักกระทำสังฆภัต เพราะกล่าวในที่นี้ว่า **เถยฺยจิตฺเตน เหตุตรัสในพระบาลีว่า** **เถยฺยจิตฺโต ฯ**

บทว่า **ปุพฺพปโยคโต** ได้แก่ เพราะเป็นประโยคเบื้องต้นแห่งอทินนาทาน อธิบายว่า เป็นทุกกฎในปุพฺพประโยคมีการแสวงหาเพื่อนเป็นต้น ฯ

ก็ทุกกฎมีแปดอย่าง คือ ปุพฺพประโยคทุกกฎ ๑ สหประโยคทุกกฎ ๑ อนามาสทุกกฎ ๑ ทรุพจิณฺณทุกกฎ ๑ วินยทุกกฎ ๑ ญาตทุกกฎ ๑ ญัตติทุกกฎ ๑ ปฏิสสวทุกกฎ ๑ ฯ บรรดาทุกกฎเหล่านั้น ทุกกฎที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ภิกษุมีโดยจิตเที่ยวแสวงหาเพื่อนจอบหรือตะกร้าก็ตามที่เดินไปก็ตาม ต้องอาบัติทุกกฎ ชื่อว่า ปุพฺพประโยคทุกกฎ ฯ เป็นปาจิตติยในฐานะแห่งปาจิตติยในข้อนี้เป็นทุกกฎในปุพฺพประโยคนอกนี้ ฯ ทุกกฎที่พระองค์ตรัสว่า ภิกษุตัดต้นไม้หรือเถาว์วัลย์ที่เกิดบนพื้นดินนั้น ต้องอาบัติทุกกฎ ชื่อว่า สหประโยคทุกกฎ ฯ เป็นทุกกฎในวัตถุปาจิตติย และนอกนี้นั้นแล เพราะเป็นประโยคที่เป็นไปกับอทินนาทาน ในข้อนี้ ความต่างในข้อนี้มีดังกล่าวมาอย่างนี้ ฯ ทุกกฎเพราะจับต้องรัตนะสียอย่างมีแก้วมุกดาและมณีเป็นต้น ข้าวเปลือกเจ็ดชนิดมีข้าวสาลีเป็นต้น และเครื่องศัสตราวุธเป็นต้นแม้ทั้งหมดเป็นปัจจัย ชื่ออนามาสทุกกฎ ฯ ทุกกฎที่ปรับไว้แก่ภิกษุผู้จับต้องผลไม้ที่อยู่บนต้นไม้มีกล้วยมะพร้าวและขนุนเป็นต้นนั้นแล ชื่อทรุพจิณฺณทุกกฎ การประพตินิกกาทชื่ออุพฺพจิณฺณ อธิบายว่า จับต้อง การจับต้องไม่ดี ชื่อทรุพจิณฺณ ทุกกฎในเพราะจับต้องไม่ดี ชื่อทรุพจิณฺณทุกกฎ ฯ ทุกกฎเพราะการไม่รับประเคนบาตรในเมื่อมีฐิตกไปในบาตรในเวลาภิกษาจารหรือไม่ล้างแล้วรับภิกษา ชื่อวินยทุกกฎ ฯ ทุกกฎที่บัญญัติในพระวินัย ชื่อ วินยทุกกฎ ฯ ทุกกฎที่เหลือทรงบัญญัติในพระวินัยนั้นแลแม้ก็จริง แม้ถึงอย่างนั้น ท่านก็กล่าวทุกกฎนั้นนั้นแลไว้อย่างนั้น ดุจกล่าวศัพท์ว่า โมรเป็นต้นไว้ด้วยศัพท์ว่ามยุรเป็นต้นเพราะภาษาเจริญขึ้น ฯ ทุกกฎที่ว่า พวกภิกษุฟังแล้วไม่

^{๗๔} วิ.วินิจฺฉย.(บาลี) ๕.

พูด ต้องอาบัติทุกกฏ ชื่อว่า ญาติทุกกฏ ๖ ทุกกฏที่ตรัสว่า เป็นทุกกฏเพราะญาติ ในบรรดาสมณภิกษุ สิบเอ็ดอย่าง ชื่อญาติทุกกฏ ๖ ทุกกฏที่ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วันจำพรรษาต้นของภิกษุนั้นไม่ปรากฏ และเธอย่อมต้องอาบัติทุกกฏเพราะรับคำ ชื่อว่า ปฏิสสวทุกกฏ ๖ บรรดาทุกกฏแปดอย่างเหล่านี้ ทุกกฏที่พึงต้องในข้อนี้ ชื่อว่า ปุพพประโยคทุกกฏ ๖ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปุพพประโยคโต ๖ เพราะไม่คำนึงถึงอุปสรรคเพื่อง่ายต่อการแต่งคาถา พึงถือเอาว่า ท่านกล่าวว่า ปุพพประโยคโต ในเมื่อควรกล่าวว่า ปุพพประโยคโต ๖

ก็ในข้อนี้ทุกกฏมีการนอนกลางวันเป็นต้น มีมาในอุกโกตวิภังค์ที่ไม่ได้สงเคราะห์ในทุกกฏเหล่านี้ และทุกกฏอันมากที่มาในชั้นธกะมีอยู่แม้ก็จริง ถึงอย่างนั้นทุกกฏเหล่านั้นท่านสงเคราะห์ในวินยทุกกฏนั้นแลในข้อนี้ ๖ แท้จริงท่านกล่าวไว้ในสารัตถทีปนี ว่า ทุกกฏที่บัญญัติในวินัย ชื่อวินยทุกกฏแล^{๗๕} ๖ ส่วนในอรรถกถา ศัพท์ว่า วินยทุกกฏ เป็นเพียงอุปลักษณะแห่งโรชกัณณทุกกฏเท่านั้น^{๗๖} ๖ เมื่อถือเอาโดยประการนอกนี้พึงทราบ ว่า ทุกกฏมีแปดอย่างเพราะเหตุนี้การกำหนดจำนวนนั้นแลเป็นสิ่งไร้ประโยชน์ เพราะเหตุนี้ เมื่อแม้ทุกกฏเป็นต้นในปุพพประโยคเป็นสภาวะพึงสงเคราะห์ในวินยทุกกฏนั้นแล ก็มีการแสดงทุกกฏไว้เล็กน้อยแล้วระบุดูกกฏเหล่านั้นต่างหาก เพื่อแสดงทุกกฏนอกนี้รวมกัน ดูกแม้เมื่อมีการสงเคราะห์องค์แห่งพระสูตรก็มีการแสดงแปดคาถามีเคยยคาถาเป็นต้นไว้ต่างหาก ๖

(๔๖) ชื่อว่า ตตถชาตก^{๗๗} กฏจว ได้แก่ ไม้สดหรือแห้งที่เกิดบนทรัพย์ที่ฝังไว้นานนั้น กิติ ๖ ชื่อว่า ลติ วา ได้แก่ เถาวัลย์เช่นนั้น กิติ ๖ นี้เป็นอุปลักษณะ เพราะหล้าเป็นต้นและกอไม้เล็ก เป็นสิ่งควรระบุน ๖ บทว่า อุกยตถาปิ อธิบายว่า สดและแห้ง ๖ พระเถระแสดงเหตุในเพราะไม่เป็นปาจิตติยเป็นเพียงทุกกฏแก่ภิกษุผู้ตัดไม้สดเป็นต้น ว่า สหปโยคโต ๖ อธิบายว่า เป็นทุกกฏเท่านั้น แม้ในฐานะปาจิตติย เพราะประโยคเป็นไปกับอาหาร ๖ พระเถระเมื่อกล่าวว่า สหปโยคโต อุกยตถาปิ ทุกกฏ ชื่อว่าย่อมแสดงความวิเสสแห่งสหประโยคที่ท่านแสดงด้วยคาถานี้ เพราะปุพพประโยคท่านแสดงไว้ด้วยคาถาแรก ๖

(๔๗) บทว่า ปลวิ ได้แก่ ดินที่เป็นกับปิยะหรืออกกับปิยะ ๖ เมื่อชุดอกกับปิยะปฐวีเป็นทุกกฏเท่านั้นเพราะสหประโยค ๖ บทว่า พยุหโต ได้แก่ ก่อดินร่วนให้เป็นกองเดียวกัน ๖ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า คุยดินร่วนทำเป็นกองไว้ส่วนข้างหนึ่ง คำว่า อุห พึงถือเอาว่า เป็นไปในการทำให้เป็นกองในที่นี้ด้วยอำนาจวิอุปสัคเพราะธาตุมีอรรณมิใช่หนึ่ง แม้ในเพราะความที่ธาตุนี้เกิดขึ้น^{๗๘} ในความตริก ๖ ทุกกฏด้วยการนับประโยคแห่งภิกษุผู้ใช้จอบ มือหรือ กระเช้าโกยดินร่วนที่เป็นกองขึ้นและนำไปปราศ พึงทราบ ว่า ท่านสงเคราะห์ด้วยวาศัพท์ที่มีสมุจจะจะเป็นอรรถที่ไม่ได้กล่าวไว้ ในข้อนี้ว่า ปิสฺเมว วา ๖ บทว่า อามสนตสฺส ได้แก่ ใช้มือลูบคลำหม้อขุมทรัพย์ ๖ ศัพท์ว่า วา ใช้ในสมุจจะ ๖ บทว่า ทุกกฏ

^{๗๕} สารตถ.ฎีกา.(บาลี) ๒/๑๖๒.

^{๗๖} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๓๖.

^{๗๗} วิ.นิจฺจนย.(บาลี) หน้า ๖.

^{๗๘} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๓๗.

วิเคราะห์ว่า ที่ชื่อว่าทุกกฎ เพราะอรรถว่า กิริยาที่ทำไม่ดี เพราะทำผิดคือพลาดจากคำที่ พระศาสดาตรัสไว้^{๗๙} ฯ สมจริงดังคำที่กล่าวไว้ในบริวารว่า

ก็โทษใดที่เรากล่าวอยู่ว่า ทุกกฎ ท่านจงฟังโทษนั้นตามที่กล่าวกรรมใดเป็นความผิดด้วยเป็นความเสียด้วยเป็นความพลาดด้วยเป็นความชั่วด้วย^{๘๐} ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่า ทุกกฎ เพราะอรรถว่า กิริยาที่ทำชั่วคือไม่ดี^{๘๑} ฯ สมจริงดังคำที่ในบริวารว่า

มนุษย์พึงทำกรรมลามกใด ในที่แจ้งหรือในที่ลับ บัณฑิตทั้งหลายย่อมประกาศโทษนั้นว่า ทุกกฎ เพราะเหตุที่โทษนั้นเราจึงกล่าวอย่างนั้น^{๘๒} ฯ

อาบัติทุกกฎที่ต้องเพราะประโยคเบื้องต้นๆ บรรดาสหประโยคทุกกฎห้าคือเนทนทุกกฎ ๑ ขณนทุกกฎ ๑ พยฺหนทุกกฎ ๑ อุทธรณทุกกฎ ๑ อามสนทุกกฎ ๑ ที่มาในสองคาถาเป็นต้นว่า ตถฺถชาตํ ถึงทุกกฎข้างหลังๆแล้วย่องระงับไปอย่างนี้ถ้าภิกษุยังลงลัทธิธรรมแล้วดในที่สุดแห่งประโยคนั้นๆ เธอแสดงเพียงทุกกฎนั้นๆแล้วย่อมกลับบริสุทธ์ ฯ ทุกกฎที่กล่าวในอรรถกถา^{๘๓} ว่า เมื่อไม่ทำการทอดธุระให้เคลื่อนไหว อามสนทุกกฎย่อมระงับไป เพราะถึงอุลลัจจัย ฟังทราบว่าเป็นเมื่อถือเอาตามพระบาลี ความระงับแห่งอาบัติเบื้องต้นๆ จะหาได้นั้นแลเพราะอนุสาวนา เพราะมาในพระบาลี^{๘๔} ว่า ทุกกฎเพราะญัตติ อุลลัจจัยเพราะกรรมวาจาสองย่อมระงับไป ฯ แต่ในข้อนี้ฟังทราบการตกลงใจว่า ความระงับอาบัติแม้ในอนินนาทานสิกขาบทนี้ที่กล่าวในมหาอรรถกถาด้วยอำนาจอนุโลมแก่พระสูตรนี้เป็นประมาณ ฯ

(๔๘) ปราชิกในเพราะให้เคลื่อนจากฐานและอุลลัจจัยอันเป็นอาบัติไกล่ปาราชิกนั้น ที่กล่าวว่า ภิกษุให้เคลื่อนไหวต้องอุลลัจจัยให้เคลื่อนจากที่ ต้องปาราชิก^{๘๕} ควรกล่าวโดยมุ่งให้ทราบความต่างแห่งฐาน เพราะเหตุที่บัดนี้พระเถระหวังจะแสดงฐานนั้น จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า มุเข ปาสํ ฯ บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า มุเข คือ ขอบปากหม้อ ฯ ข้อว่า ปาสํ ปเวเสตวา ได้แก่ ใส่บ่วงเป็นเครื่องผูก ฯ บทว่า ขาณฺฏเก ได้แก่ ต่อเหล็ก หรือ ต่อไม้ตะเคียน เชื่อว่า ความต่างแห่งฐานของหม้อที่ผูกไว้ฟังทราบเพราะอำนาจแห่งเครื่องผูก ฯ

(๔๙) บัดนี้ พระเถระแสดงความต่างแห่งฐานด้วยคำเป็นต้นว่า เทว ฯ ความต่างแห่งฐานที่มีด้วยการนับต่อที่เขาปักหลักในสองทิศสามทิศ หรือสี่ทิศแล้วผู้ไว้ เป็นอันกำหนดด้วยคำนี้ว่า เอกสมฺมิ ขาณฺฏเก ฯ โยชนาว่า วลยํ ฯ เปฯ กตาย วา เทว ฐานานิ ฯ ศัพท์ว่า วา เป็นอันกำหนดในสมุจยยะ ฯ

(๕๐) พระเถระแสดงความต่างแห่งฐานแล้ว บัดนี้หวังแสดงอาบัติที่พึงต้องด้วยอำนาจฐาน จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อุทฺธรณตฺสส ฯ บทว่า สงฺขลิ ได้แก่ เชือก ฯ บทว่า อุลลจฺยํ ได้แก่

^{๗๙} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๓๖.

^{๘๐} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๓๘.

^{๘๑} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๓๘.

^{๘๒} วิ.ป.(บาลี) ๘/๓๓๙/๓๑๕, วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๓๘.

^{๘๓} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๓๖-๓๓๘.

^{๘๔} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๔๑๔/๓๑๓/.๔๒๑/๓๑๖,๔๒๘/๓๒๐,๔๓๘/๓๓๐.

^{๘๕} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๙๔/๖๓.

ที่ชื่อว่า ฤๅลัจจัย เพราะเป็นกรรมหยาบและเพราะความเป็นโทษ ในอาบัติที่พึงแสดงในสำนักของ ภิกษุรูปหนึ่ง ๆ สมจริงดังคำที่กล่าวไว้ในบริวารว่า

โทษใดที่เรากล่าวว่า ฤๅลัจจัย ท่านจงฟังโทษนั้นตามที่กล่าว
ภิกษุใดยอมแสดงโทษนั้นในสำนักของภิกษุรูปเดียว และภิกษุใด
ยอมรับโทษนั้น โทษที่เสมอด้วยโทษนั้นของภิกษุนั้นย่อมไม่มี
เพราะเหตุนั้น โทษนั้นเราจึงกล่าวอย่างนั้น ฯ^{๘๖}

ก็ในข้อนี้ เมื่อควรกล่าวว่า ฤๅลัจจัย พึงทราบว่าเป็นข้ออักษรและรัสสะอักษรในเพราะสังโยค ดังในประโยคเป็นต้นว่า และทุกคดี^{๘๗} ในสัมปรายภพ กรรมนั้นเป็นของมีผลแผ่ตร้อน^{๘๘} ฯ อื่นจากจากประเภทแห่งข้อนั้น ฯ ข้อว่า **จานา จาเวติ** ได้แก่ นำไปจากฐานที่ตั้งแม้เพียงปลายเส้นผม ฯ ก็ในข้อนี้พึงทราบวินิจฉัยว่า ฐานหกคือ ทิศสี่ที่กล่าวว่า ทิศิย ข้างบน ๑ ข้างล่าง ๑ โดยนัยที่กล่าวในนาวาอรรคถาว่า ภิกษุขึ้นเลยไปข้างบนก็ดี ข้างล่างก็ดี ข้างๆ ก็ได้ โดยที่สุกแม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก^{๘๙} เมื่อหม้อที่ภิกษุเลื่อนไปสู่ทิศหนึ่งบรรดาหกทิศเหล่านั้นตรงหน้าทิศนั้นยังไม่เลยโอกาสที่ข้างที่ตั้งทิศในที่ข้างที่ตั้งในทิศนอกนั้นแม้เพียงปลายเส้นผม เป็นฤๅลัจจัยด้วยอำนาจการให้เคลื่อนไหวเมื่อเลยไป เป็นปาราชิก เพราะให้เคลื่อนจากฐาน ฯ พระเถระหมายเอาเหตุนี้ขึ้นแลจึงกล่าวว่า **จานา จาเวติ เจ จูโต** ฯ แม้ในการให้หม้อชุมทรัพย์ที่เว้นจากการเคลื่อนไหวให้เคลื่อนจากฐานก็มีนัยนี้เหมือนกัน ฯ

(๕๑) พระเถระครั้งแสดงนัยในการตัดเครื่องผูกก่อนแล้วถือเอาหม้อภายหลังอย่างนี้แล้ว บัดนี้หวังจะแสดงนัยในการจับหม้อก่อนแล้วนำเครื่องผูกไปภายหลังจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ปจมี** ฯ ข้อว่า **โส นโย** ได้แก่ ปรากฏความนั้นนั่นแล้ว เป็นฤๅลัจจัยในการยกครั้งแรก เป็นปาราชิกในการยกครั้งที่สอง ฯ

(๕๒) บทว่า **วลย** ได้แก่ เถาวัลย์ที่สอดเข้าไปข้างใต้โซ่เป็นเครื่องผูกหม้อ ฯ โยชนาว่า ภิกษุสี่ที่โคนเลื่อนไปข้างโน้นและข้างนี้ ฯ บทว่า **ขสนโต** ได้แก่ ผุสาปนโต (ให้ผูก) ข้อว่า **อิโต จิตฺต จสาเรติ** ความว่า ให้เคลื่อนไปจากข้างในและข้างนอก ฯ ในคำว่า **รกฺขติ** นี้มีปาฐะเหลือว่า สิล ภิกษุอธิบายว่า ยังไม่ต้องปาราชิก ฯ บทว่า **ตตฺถ** ได้แก่ ที่โคนนั้น ฯ ข้อว่า **เขคฺคํ กโรนฺโตว** ได้แก่ ไม่ให้โคนถูกจากข้างทั้งปวง ทำให้อยู่บนอากาศ ฯ บทว่า **ปราชีโต** ได้แก่ เป็นปาราชิกเพราะทำให้เคลื่อนจากฐาน ฯ

(๕๓) โยชนาว่า เกิดบนหม้อ ฯ อธิบายว่าเกี่ยวพันรัดหม้อด้วยรากตั้งอยู่เพราะฝังไว้นาน ฯ โยชนาว่า เมื่อตัดต้นไม้ที่เกิดอยู่ใกล้ ฯ ก็ในข้อนี้ ท่านกล่าวอาบัติแก่ผู้ตัดต้นไม้และเถาวัลย์เป็นต้นที่ตั้งอยู่บนหม้อชุมทรัพย์ด้วยคาถาเป็นต้นว่า ตตฺถชาตํ กญฺจ วั แต่ด้วยคาถานี้พึงทราบว่ามีโทษแห่งรุตติอีกว่า จับต้นไม้สดที่มีรากเกี่ยวพันทรัพย์ตั้งอยู่ในกาลที่ขุดแผ่นดินแล้วยังลง หรือ ตอกหลักแล้วบอก ฯ พระเถระกล่าวความไม่มีแห่งสหประโยคด้วยคำนี้ว่า **อตตลฺลํ** ฯ ด้วยคำนี้ขึ้นแล พระเถระ

^{๘๖} วิ.ป.(บาลี) ๘/๓๓๙/๓๑๔, วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๓๙

^{๘๗} ส.ส.(บาลี) ๑๕/๔๙/๓๙.

^{๘๘} พุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๖๖/๒๘.

^{๘๙} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๙๙/๖๕.

แสดงคำที่กล่าวด้วยคาถาเบื้องต้นว่า ถ้าไม้และเถาวัลย์เป็นต้นติดกับทรัพย์ เป็นวัตถุแห่งทุกกฎตามที่กล่าว ถ้าอยู่ใกล้เป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์นั้นแล ฯ

(๕๔) บัดนี้ พระเถระหวังจะแสดงวินิจฉัยแห่งภิกษุผู้ไม่ให้ภาชนะใส่ทรัพย์ที่ตนแสดงหาพบแล้วเคลื่อนไหวกจากฐานที่ตั้งถือเอาเพียงสิ่งของที่อยู๋ภายใน จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **อนโตกุมภิกค** ฯ บรรดาเหล่านั้น คำว่า **พณฺทาเปติ** ความว่า ให้เคลื่อนไหวกด้วยอำนาจทำให้เป็นกองเป็นต้น เพื่อใส่ในภาชนะของตนที่สอดไปภายใต้ตุ่ม ฯ บทว่า **อปฺพยุหติ วา**^{๙๐} ได้แก่ หรือนำวัตถุที่ตั้งอยู่ข้างบนออกค้ำยเพื่อถือเอาวัตถุที่อยู่ข้างล่าง ฯ อีกอย่างหนึ่ง ท่านกล่าวอรรถแห่งคำในอรรถกถาว่า อปฺพยุหนฺโต^{๙๑} ไว้ในคณฺฐิบทว่า กระทำโดยส่วนสอง เพราะเหตุนี้ พึงทราบความว่า กระทำกองข้างนี้ด้วยข้างนี้ด้วยเพื่อใส่ในภาชนะของตน ฯ บทว่า **ตตฺเถว** ได้แก่ ภายในหม้อนั้นแล ฯ

(๕๕) บทว่า **หฺรณฺโต** ได้แก่ อหฺรณฺโต(ลัก) ฯ ข้อว่า **มฺญฺจิ ฉินฺหติ** ได้แก่ ไม่พึงอาจใส่ภาชนะของตนเข้าไปแล้วถือเอาได้ หย่อนมือลงไปในหม้อกำหนดตัดด้วยกำมือโดยประการที่ ไม่เนื่องติดกันกับภณฺฑะที่อยู่ในหม้อ อธิบายว่า เมื่อใช้กำมือถือเอาภณฺฑะที่อยู่ในหม้อกำหนดตัดเอาโดยประการที่ภณฺฑะที่อยู่ในกำมือกับที่อยู่ในหม้อไม่เจือปนกันถือเอาภณฺฑะมีราคาบาทหนึ่งหรือมีราคามากกว่าบาทหนึ่ง ฯ โยชนาว่า หรือตัดทำให้อยู่ในภาชนะของตน ฯ อธิบายว่า กำหนดตัดทำให้อยู่ในภาชนะของตนโดยประการที่ไม่เจือปนกับที่อยู่ในหม้อ ท่านกล่าวว่า ถ้าภณฺฑะเป็นของอยู่ในภาชนะของตนไม่เจือกับที่อยู่ในหม้อได้ราคาห้ามาสก หรือเกินห้ามาสก เป็นปาราชิก ฯ

(๕๖) ข้อว่า **หาริ วา** ได้แก่ หรือ สร้อยไข่มุก ฯ ข้อว่า **ปามงฺคิ วา** ได้แก่ สร้อยสังวาลที่ทำจากทองหรือเงิน ฯ ข้อว่า **สฺตตารุฬหิ** ได้แก่ ที่ร้อยที่ด้ายชื่อ สุตตารุฬหะ พึงทราบเอกเสสสามาสที่เหลือศัพท์เดียวว่า ด้ายด้วยที่ร้อยที่ด้ายด้วย ชื่อ สุตตารุฬหะ ฯ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า คำว่า สุตตารุฬหิ นั้นเป็นชื่อของเครื่องประดับที่ร้อยไว้ในด้ายบ้างที่สำเร็จด้วยด้ายบ้าง พึงถือเอาวิธีต่างๆที่ร้อยแก้วมณีมีทองเงินแก้วปวาฬเป็นต้นเว้นสร้อยแก้วมุกดาที่กล่าวไว้ที่แรกในด้ายทำไว้ และภณฺฑะที่สำเร็จจากด้าย ฯ ปาฐะเหลือว่า ที่อยู่ในหม้อ ฯ ข้อว่า **พณฺทาเปติ** ได้แก่ ให้เคลื่อนไหวกเพราะเป็นผู้ใคร่เพื่อจะถือเอาด้วยโดยจิต ฯ ข้อว่า **ยถาวตฺถุ** อธิบายว่า เป็นอุลลัจฉัยอันสมควรแก่การก้าวล่วง ฯ ข้อว่า **จํหา จาเวติ** ได้แก่ ให้ล่วงเกินจากฐานที่ตั้งอยู่ไปแม้เพียงปลายเส้นผม ฯ ข้อว่า **จุโต** ความว่า เสื่อมจากปาฏิโมกข์สังวรศีล ฯ

ในมหาอรรถกถา^{๙๒} มีข้อตกลงใจนี้ว่า ภิกษุเมื่อนำภณฺฑะที่อยู่ในส่วนหนึ่งแห่งหม้อที่ไม่เต็มไปจากที่นั้นๆไปสู่ฐานแม้เพียงปลายเส้นผมแล้วนำไปยังฐานอื่นภายในหม้อนั้นนั้นแล และทำให้ลอยบนอากาศในหม้อนั้นนั้นแล เมื่อวัตถุมีราคาบาทหนึ่ง เป็นปาราชิก เพราะเป็นเช่นกับคำเหล่านั้นว่า ทำให้อยู่ในภาชนะของตนก็ดี ตัดกำมือก็ดี^{๙๓} ฯ อธิบายว่า ถ้าเขาวางเงื่อนไว้ที่พื้นหม้อย่างท้องแห่งภาชนะทั้งสิ้นให้เต็มด้วยภณฺฑะนั้นนั้นแลตามลำดับ วางเงื่อนหนึ่งไว้ที่ขอบหม้อ ภาชนะทั้งสิ้นไม่ใช่ฐานแห่งสร้อยเป็นต้นที่เขาวางไว้อย่างนั้นเพราะเหตุนี้ เมื่อจับเงื่อนยกขึ้นตรงๆทำเงื่อนที่สุดให้ลอยบน

^{๙๐} วินิจฉย.(บาลี) หน้า ๖.

^{๙๑} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๔๒.

^{๙๒} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๔๒-๓๔๓.

^{๙๓} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๙๔/๖๓.

อากาศจากพื้นภาชนะแม่เพียงปลายเส้นผม และครูดที่ขอบปากชักมาให้ท้องแห่งภาชนะสั้นไปให้ฐานที่เจียนที่ตั้งอยู่ขอบปากถูกเลยเจียนนอกนี้ไปแม่เพียงปลายเส้นผม โอกาสที่ตั้งอยู่นั้นแลเป็นฐานแห่งทรัพย์ที่ร่อยที่ด้ายมีสร้อยเป็นต้นที่เขาบรรจุครึ่งท้องแห่งภาชนะให้เต็มด้วยวัตถุบางอย่างมีผ้าเป็นต้น แล้ววางไว้บนสิ่งนั้น เพราะเหตุนี้แม่เมื่อนำออกจากฐานนั้นแม่เพียงปลายเส้นผม เป็นปาราชิก ฯ

(๕๗) บทว่า **สบปิตาที่สุ** ได้แก่ วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาของเหลามีเนยใสเป็นต้นที่อยู่ในภาชนะ ฯ บทว่า **ปาทปุณณ** ได้แก่ ที่ชื่อว่า ปาทปุณณะเพราะอรรถว่า ทำบาปหนึ่งให้เต็ม อธิบายว่ามีราคาบาปหนึ่ง ฯ เชื่อว่าเมื่อตีต้องปาราชิก ฯ ถามว่า ในกาลไร ฯ ตอบว่า ในเมื่อเพียงตีด้วยประโยชน์เดียวเท่านั้นเต็มราคาบาปหนึ่ง ฯ ปาฐะเหลือว่า มุขคตฺ วินา ฯ บรรดาบทเหล่านั้น ข้อว่า **เอเกเนว ปโยเคน** ได้แก่ โดยประโยชน์คือการไม่ทำการทอดธุระตีไม่ชักออกทำให้เนื่องติดกัน ฯ ด้วยคำนี้ว่า มุขคตฺ วินา อธิบายว่า ถ้ารวมกับที่อยู่ในคอได้ราคาเต็มบาท เมื่อเข้าไปในคอ ฯ อธิบายว่า รวมกับที่อยู่ในปากได้ราคาเต็มบาท เมื่อที่อยู่ในปากกับที่อยู่ในภาชนะขาดตอนแล้วปิดริมฝีปาก ฯ อธิบายว่า เมื่อคร่ำมาใช้หลอดไม้ไผ่หรือไม้้อเป็นต้นตี รวมกับที่อยู่ในหลอดไม้้อได้ราคาเต็มบาท เมื่อที่อยู่ในหลอดไม้้อกับที่อยู่ในภาชนะตัดขาดกันแล้วใช้นิ้วอุดที่ปลายหลอดไม้้อ ฯ อธิบายว่า คำนี้พึงถือเอาโดยนัยที่กล่าวในอรรถกถา^{๙๔} มีมหาปัจจารีย์เป็นต้นโดยอำนาจอนุโลมนัยที่กล่าวว่า อตฺตโนภาชนํ วา กโรติ มุฏฺฐิ วา ฉินฺทิตี^{๙๕} ฯ

ด้วยคำนี้ว่า เอเกเนว ปโยเคน ปิตมตเต ปราชโย พึงถือเอาว่า เมื่อเนยใสเป็นต้นมีราคามาก ถ้าราคาเต็มบาทด้วยประโยชน์มีประมาณเท่านั้น เมื่อเพียงปากหรือเนยใสเป็นต้นที่อยู่ในภาชนะตัดความเนื่องติดกับแม่เพียงวาระเดียวเท่านั้นก็ดี เมื่อเพียงที่อยู่ในหม้อกับที่เอียงหม้อแล้วรินเข้าภาชนะของตนตัดขาดจากกันก็ดี แม่เพียงวาระเดียวเป็นปาราชิก ฯ

(๕๘) ด้วยคำนี้ว่า ทำการทอดธุระตีเบาบ่อยๆ ไม่เป็นปาราชิก ท่านกล่าวไว้โดยเหมาะว่า เมื่อไม่ทำการทอดธุระตีเบาบ่อยๆเป็นปาราชิก ฯ พึงถือเอาว่า เมื่อไม่ทำการทอดธุระใช้ปากตักหรือใช้จานเป็นต้นตักตีเบาบ่อยๆเพียงราคาเต็มบาท เป็นปาราชิก ฯ

(๕๙-๖๐) เชื่อมว่า ถ้าโยนไปด้วยโยยจิต ฯ ข้อว่า **ยํ ภิกฺขุ ภณฺทกํ** ได้แก่ ภณฺทกมีผ้าสาฎกเก่าและท่อนหนึ่งเป็นต้นที่พอซับน้ำมันได้ ฯ จะได้ว่า ในหม้อน้ำมันของผู้อื่น ฯ ภณฺทกที่วางไว้นั้น คำว่า **ธูวํ** ได้แก่ โดยส่วนเดียว ฯ เชื่อมว่า พินาศไปขณะนั้น ฯ คำว่า **ดาวเทว** ได้แก่ ในขณะนั้นนั้นแล ฯ พระเถระใส่ใจว่า ในขณะไหนจึงกล่าวว่า **หตฺถโต มุตตมตเต** อธิบายว่า มีก่อนนั้นแล เพราะน้ำมันเป็นพุพพรพโยคไม่ถึงกาลที่ตี ฯ บทว่า **วินสฺสติ** ได้แก่ ถึงความพินาศแห่งศีล ฯ บทว่า **อาวิณฺเขตฺวา** ได้แก่ เอียง ฯ บทว่า **คาเพติ** ได้แก่ ให้ไหลออก ฯ อาจารย์ทั้งหลายย่อมสวดว่า สาเพติ ก็มี ความก้อย่างนั้นนั้นแล ฯ ธาตุคือ สาห ใช้ในการพึง ฯ คำว่า **ตถา** พระเถระชักมาว่า เถยยจิตโตวินสฺสติ อธิบายว่า เมื่อทำอย่างนี้ด้วยโยยจิต ต้องปาราชิก ฯ

(๖๑) บทว่า **ตํ** ได้แก่ ภณฺทกมีผ้าเป็นต้นนั้นที่พอซับน้ำมันได้ราคาบาปหนึ่งที่ภิกษุรู้ว่ามีน้ำมันจะไหลออกแล้ววางในภาชนะว่างก่อนนั้นแลด้วยโยยจิต ฯ ด้วยคำที่มีวธารณะว่า **อุทฺธรณฺโต** เป็นอันท่านคำนมติในมหาอรรถกถาที่แสดงว่า ปิตมตเต ปราชโย ฯ บทว่า **ธฺมฺมโต** ได้แก่ ให้หล่นจาก

^{๙๔} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๔๒-๓๔๓.

^{๙๕} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๙๔/๖๓.

ต้นกัลปพฤกษ์คือพระศาสนา อธิบายว่า ต้องปาราชิก ๑ คำว่า **เกยยจิตโต** พึงนำมาเชื่อมว่า ตถา เพื่อชักมา ๑ ด้วยคำนี้เป็นอันท่านแสดงว่า เมื่อวางผ้าเป็นต้นในภาชนะเปล่าเพื่อคุ้มครองด้วยจิตบริสุทธิ์ เมื่อผู้นั้นไม่แลดูผ้าที่นั่นเท่านั้น ภายหลังยกขึ้นด้วยจิตบริสุทธิ์ ก็ไม่มีโทษ ๑

(๖๒) บทว่า **ตตเถว** ได้แก่ ฐานที่ตั้งอยู่นั้นแล ๑ บทว่า **ภินทโต** ไม่ให้เคลื่อนจากฐานใช้วัตถุบางอย่างมีก้อนหินเป็นต้นทุบทำลาย เว้นจากความประสงค์จะให้เคลื่อนจากฐาน ดุจภิกษุผู้เผาหญ้า ๑ ก็ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า มนุสโสธธานุภาเวน ภินทโต ๑ บทว่า **ฉทุเทนตสส** ความว่า แม้เป็นผู้ไม่ประสงค์จะทิ้งใช้กระเบื้องเกลี่ยทรายหรือน้ำในหม้อน้ำมันที่เติมเป็นต้นแล้วให้ล้นออก ๑ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ทำเหมืองน้ำให้ตรงหม้อน้ำแล้วให้ไหลลงไป ๑ ตกลงใจว่า แม้เมื่อไม่มี ความประสงค์จะให้เคลื่อนจากฐานก็ไม่เป็นปาราชิกเพราะไม่มีไถยจิต แต่เป็นสินใช้ ๑ บทว่า **ฉาเปนตสส** ได้แก่ ใส่พื้นเผา ๑ ข้อว่า **อปริโภคํ กโรนตสส** ได้แก่ ถ่ายปัสสาวะและอุจจาระเป็นต้นลงไปทำให้เป็นของไม่ควรบริโภค ๑ บทว่า **ทุกกภู** ได้แก่ ทุกกภูนั้นแลที่กล่าวไว้ เพราะมาในบทภาษณีย์^{๙๖} ในฐานแม่สี มีการทำลายเป็นต้นเหล่านั้น ๑ พรรณนาถึงทรัพย์ที่อยู่บนดิน จบ ๑

พรรณนาถึงทรัพย์ที่อยู่บนบก ๑

(๖๓) บัดนี้ พระเถระหวังจะแสดงวินิจฉัยทรัพย์ที่อยู่บนบก จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **จปีติ** ๑ บรรดาเหล่านั้น บทว่า **ปตถริตวา** ได้แก่ ปูลาด ๑ จศัพทในข้อนี้มีสัมปณฺฑนที่ไม่ได้กล่าวไว้เป็นอรรถ ๑ เพราะเหตุนี้ วินิจฉัยในธัญญาชิตที่กองรวมไว้บนบกเป็นต้นเป็นการรวมเอาคำนั้นที่ไม่ได้กล่าวไว้โดยสรุปว่า อาจรู้ได้โดยคล้อยตามวินิจฉัยที่กล่าวในหม้อชุมทรัพย์ ๑ บทว่า **อตถธนาทิก** ได้แก่ เครื่องปูลาดเป็นต้น ๑ ข้อว่า **เวเขตฺวา อุตฺถนตสส** ได้แก่ รวบรวมขึ้นโดยทำนองม้วนเสื้ออ่อน ๑ ข้อว่า **มุตเต ชานา** เมื่อมีการพ้นจากฐานที่ม้วนตั้งไว้ตามลำดับแม้ปลายเส้นผม ๑ บทว่า **ปรากโว** ได้แก่ เสื่อมจากศาสนา ๑

(๖๔) พระเถระครั้งแสดงวินิจฉัยในการม้วนคือเอาผ้าที่ปูลาดวางไว้เป็นต้นอย่างนี้แล้วหวังจะแสดงวินิจฉัยในการชักมาทางขวางจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **โอริมนฺเตน** ๑ ศัพท์ว่า **ปิ วา** เป็นการรวมประการอื่นนั้นแล ๑ ข้อว่า **อุชุกํ กทฺตโตปิ** ได้แก่ เมื่อชักผ้าที่ปูวางไว้เป็นต้นมาตรงๆสู่ทิศเดียว บรรดาสี่ทิศ ต้องปาราชิก ๑ ถ้ามีการถามว่า ต้องกาลไร ๑ ตอบว่า แม้ในข้อนี้มีโยชนาว่า เมื่อโอกาสที่ฝ่งในถูกเลยที่สุดฝ่งนอกไปเป็นปาราชิก ๑ ข้อว่า **โอริมนฺเตน ฌฏฺฐโมกาส** ได้แก่ เมื่อภิกษุจักตั้งมาฐานที่ตั้งถูกที่สุดอยู่ทิศที่ตนยืน ๑ บทว่า **ปาริมนตโต** ได้แก่ ฝ่งนอก โตปิจจยใช้ในอรรถแห่งตติยาวิภัติ ๑

ที่ชื่อว่าบก ได้แก่ พื้นที่ปกปิดและไม่ปกปิดพื้นปาราสารทและภูเขาเป็นต้น ภัณฑะมีธัญญาชิตเป็นต้นที่อยู่ในที่นั้นชื่อว่า เป็นทรัพย์ที่อยู่บนบก ๑ วินิจฉัยในวัตถุทั้งปวงในข้อนี้พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว ๑ พรรณนาถึงทรัพย์ที่อยู่บนบก จบ ๑

^{๙๖} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๙๔/๖๓.

พรรณนาถึงทรัพย์สินที่อยู่ในอากาศ ฯ

(๖๕-๖๖) บทว่า **ปริจเฉทา** ได้แก่ กำหนดฐาน ฯ คำที่เหลือพึงรู้ได้งายนั้นแล ฯ

(๖๗-๖๘) บทว่า **เขตต์** ได้แก่ อยู่ในอากาศ ฯ บทว่า **อสส** ได้แก่ นกยูง ฯ บทว่า **ตํ** ได้แก่ นกยูง ฯ

(๖๙) บทว่า **ธานา** ได้แก่ ฐานหกตามที่กำหนด ฯ บทว่า **ตสส** โยชนาว่า ในการให้นกยูงเคลื่อนไหว ฯ อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **ตสส** ได้แก่ ท่านยกแสดงอุลลัจจัยแก่ภิกษุ ฯ

(๗๐) ภิกษุไม่จับเอาให้นกยูงสะดุ้งด้วยประโยคมีการโยนก้อนดินเป็นต้นด้วยมือแล้วนำไปจากฐานที่เกาะอยู่ ฯ ข้อว่า **อตตโน ธานา** ได้แก่ ยกยูงมีฐานหกประการสำหรับตน ฯ ข้อว่า **สยํ ธานา** ภิกษุ (เคลื่อน) จากฐานของตน อธิบายว่า จากความเป็นสมณะ ฯ

(๗๑-๗๒) บัดนี้ พระเถระหวังจะทำการให้เคลื่อนจากฐานที่แสดงว่า ถ้าให้นกยูงเคลื่อนจากฐาน ดังนี้ให้แจ้งชัดจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **มฺหุโรกาสํ** ฯ

(๗๓) ข้อว่า **กเร นิสยติ** ได้แก่ จับอยู่ที่พื้นมือที่เหยียดออก ฯ

(๗๔) บทว่า **อุทเทตฺวา** ได้แก่ บินขึ้นสู่อากาศ ฯ

(๗๕) ข้อว่า **องฺเค นิสินํ** ได้แก่ เกาะที่อวัยวะแห่งสรีระมีจะงอยปากเป็นต้น ฯ บทว่า **ปาเท** ได้แก่ เท้าที่ตนยกขึ้นครั้งแรก ฯ เท้าที่สอง ฯ

(๗๖) บทว่า **ปาทานิ** ได้แก่ สองเท้า ฯ บทว่า **กลาปสส** ได้แก่ ปลายกำหางที่ถูกฟัน ฯ

(๗๗) ข้อว่า **ตโต ปถวิโต** ได้แก่ จากส่วนแห่งแผ่นดินที่อวัยวะสามอย่างตั้งอยู่ อธิบายว่า ยังไม่เป็นปาราชิกจากฐานที่หนึ่งเพราะเป็นทุกกฎในข้อนั้น ไม่เป็นปาราชิกจากฐานที่สอง เพราะเป็นอุลลัจจัยในข้อนั้น แต่เป็นปาราชิกเพราะให้เคลื่อนจากฐานที่สามแม้เพียงปลายเส้นผม ฯ ด้วยคำมีประมาณเท่านั้น พึงทราบว่าเป็นกำหนดวินิจัยที่มาในอรรถกถาว่า

ภิกษุยกนกยูงที่อยู่ในกรงขึ้นพร้อมทั้งกรงต้องปาราชิก แต่ถ้านกยูงตัวนั้นไม่ได้ราคาถึงบาท ไซ้จึงปรับตามราคาทุกแห่ง ฯ ภิกษุมิได้ยัดทำนกยูงที่เหี่ยวอยู่ภายในที่อยู่ให้ตกใจนำออกไปนอกที่อยู่ด้วยเท้าเดียว ให้ล่วงเลยเขตที่กำหนดแห่งประตู ต้องปาราชิก ฯ เพราะว่า ภายในที่อยู่ เป็นฐานของนกยูงนั้น เหมือนคอกเป็นฐานของโคที่อยู่ในคอกฉะนั้น ฯ แต่เมื่อภิกษุเอามือจับทำให้มันบินไปในอากาศ แม้ภายในที่อยู่นั้น ก็ต้องปาราชิกเหมือนกัน ฯ เมื่อภิกษุย้งนกยูงแม้เหี่ยวอยู่ภายในบ้านให้ล่วงเลยเครื่องล้อมแห่งบ้านไป ต้องปาราชิก ฯ อนึ่งนกยูงตัวที่ออกไปเหี่ยวอยู่ในอุปจารบ้านหรืออุปจารที่อยู่ ภิกษุมิได้ยัดทำให้ตกใจด้วยท่อนไม้หรือด้วยกระบองแล้วทำให้มันบ่ยหน้าเข้าดง ฯ นกยูงบินขึ้นจับอยู่ภายในบ้านหรือภายในที่อยู่หรือบนหลังคา ยังรักษาอยู่ ฯ แต่ถ้ามันบ่ยหน้าเข้าดงบินไปก็ดี เดินไปก็ดี เมื่อไม่มีความกำหนดใจว่า เราให้มันเข้าดงไปแล้ว จักจับเอา ต้องปาราชิกในขณะสักว่า มันบินขึ้นพ้นแผ่นดิน แม้เพียงปลายเส้นผมหรือในวาระย่างก้าวเท้าที่สอง ฯ เพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า ที่ซึ่งยืนเท่านั้น เป็นฐานของนกยูงซึ่งออกไปจากบ้านแล้ว ฯ ก็ แม้ในนกของผู้อื่นมีนกเอี้ยงเป็นต้นพึงทราบวินิจัยนั้นเหมือนกัน ฯ

(๗๘) บทว่า **ปตเต** ได้แก่ บาตรที่อยู่ในมือของภิกษุผู้ยืนที่ประตูเพื่อภิกษา ฯ ผู้มีโดยจิตนั้น ฯ

(๘๐) บทว่า **อนุทริตวาว** ได้แก่ ไม่ใช่มือยกทองเป็นต้นที่หล่นไม่ในบาตรแล ท่านไม่กล่าวอุลลัจจัยในอย่างเท่าแรกเพราะมานคือกรรม ฯ

(๘๑) บทว่า **หตเถ** ได้แก่ บนฝ่ามือ ฯ บทว่า **วตเถ** ได้แก่ จีวร ฯ บทว่า **มตเถ** ได้แก่ บทศีระษะ ฯ พึงทราบว่ารหัสอาอักษรที่วาศัพทด้วยอำนาจคาถาฉันท ฯ บทว่า **ปติญจิต** ได้แก่ หล่นไป ฯ บทว่า **ต** ได้แก่ ท่อนทองเป็นต้นนั้นที่ขาดไป ฯ ถ้าใช้มือจับที่กำลังปลิวไปในอากาศหรือหล่นไป ไซ้ฐานที่ตั้งอยู่นั้นแลเป็นฐาน ในของที่มีมือจับเอา ฯ เมื่อนำไปจากฐานนั้นแม้เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก ฯ เมื่อถือเอาอย่างนั้นเดินไปด้วยโดยจิต ต้องปาราชิกในอย่างเท่าที่สอง ฯ แม้ที่ตกไปในผ้าเป็นต้นก็มีนัยนั้นเหมือนกัน ฯ พรรณนาถึงทรัพย์ที่อยู่กลางแจ้ง

พรรณนาถึงทรัพย์ที่อยู่กลางแจ้ง

(๘๒) พระเถระสงเคราะห์ร้านและปะรำเป็นต้น ที่อยู่กลางแจ้งอันเช่นกันเตียงและตั้ง ด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า **มณจาปิชาทิสู** ฯ บทว่า **อามาสมปิ** ได้แก่ และผ้าเป็นต้นที่พึงใช้มือหรือกายจับต้อง ฯ บทว่า **อนามาสมปิ** ได้แก่ ทองเป็นต้นที่ไม่พึงจับต้องอย่างนั้น ฯ บทว่า **อามสนตสส** ได้แก่ ใช้มือเป็นต้นจับต้อง ฯ ด้วยคำนี้ว่า **ทุกกฏ** พระเถระแสดงว่า อาจจะรู้อุลลัจจัยในเพราะให้เคลื่อนไหวและปาราชิกในการให้เคลื่อนจากฐานโดยนัยที่กล่าวไว้ในทรัพย์ที่อยู่บนบกข้างต้น ฯ ส่วนการกำหนดฐาน เมื่อยกขึ้นพร้อมเตียงเป็นต้นนั้นแลพึงทราบด้วยอำนาจเท่าสี่ เมื่อถือเอาของที่อยู่บนเตียงเป็นต้นนั้น พึงทราบหัวเท่าสี่แห่งผ้าสาฎกที่แข็งเพราะเปื้อนน้ำข้าวที่เขาวางถูกที่หัวเท่าเตียงสี่เท่าไม่ถูกท่ามกลาง หรือที่วางถูกแม่แคร่พึงทราบด้วยอำนาจแม่แคร่ ฯ

(๘๓) บทว่า **วเส** ได้แก่ ที่ราวจีวร ด้วยบทนี้ท่านกำหนดท่อนไม้ซี่และเชือกเป็นต้นที่เขาวางไว้เพื่อแขวนจีวร ฯ บทว่า **โอโรโต** ได้แก่ ตรงหน้าทิศที่ตนยืน ฯ บทว่า **โกศ** ได้แก่ ที่ตรงกลางที่เขารวบรวมจีวรวางไว้ที่ราวนั้น ฯ บทว่า **อนต** ได้แก่ ม้วนแล้วทำไว้รวมกัน หรือที่สุดทั้งสอง ฯ ข้อว่า **ปารโต กตวา** ทำในส่วนอื่นจากราว ฯ

(๘๔) ข้อว่า **จิวเรน ผุฏโฆกาโส** ได้แก่ ที่ๆจีวรถูก ฯ บทว่า **ตสส** ได้แก่ จีวรที่วางไว้อย่างนั้น ฯ ข้อว่า **โส สกโล** เชื่อมว่า แต่ราวจีวรท่านกล่าวว่าไม่ใช่ฐาน ฯ

(๘๕-๘๖) เชื่อมความว่า หรือโอกาสนั้นที่ฝั่งในถูกต้อง ฯ เชื่อมว่า เมื่อถือเอาขนดจีวรตั้งมาตรงหน้าตนด้วยโดยจิตให้ที่สุดฐานที่จีวรถูกต้องกับราวจีวรในทิศที่ตนยืนเลยส่วนนอกนี้ ต้องปาราชิก ฯ โยชนาว่า หรือให้ที่สุดโอกาสที่จีวรถูกต้องที่ทิศข้างฉากกับทิศนอกนี้ คือที่สุดฝั่งนอกเลยอากาศนั้นที่ส่วนนอกนี้ถูกต้องด้วยฝั่งใน ต้องปาราชิก ฯ บทว่า **อิตรเณ** ได้แก่ ที่สุดฝั่งนอกคือ ที่สุดรอบแห่งจีวรที่ตั้งถูกราวจีวรที่ข้างฝา ฯ โอกาสแห่งราวจีวรที่จีวรถูกต้อง ฯ บทว่า **โอริมนเตน** ประเทศแห่งจีวรที่ตั้งถูกราวจีวรในทิศที่ตนยืน ฯ บทว่า **อดิกกามยโต** ได้แก่ ให้เลยไปแม้เพียงปลายเส้นผม ฯ

พระเถระครั้งแสดงวิกัปที่มีในการตั้งมาด้านยาวอย่างนี้แล้วบัดนี้หวังจะแสดงวิธีการล่วงโดยด้านขวางจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ทกขินนเตน** ฯ คำว่า **ปูน** ได้แก่ อด วา ฯ โยชนาว่า เมื่อให้ฐานที่สุดด้านขวาเลยที่สุดซ้ายซ้าย ต้องปาราชิก ฯ อธิบายว่า ยืนตรงหน้าจีวรเพื่อม้วนจีวรให้ประเทศที่จีวรตั้งอยู่ซึ่งที่สุดจีวรในข้างขวาของตนถูกต้องเลยที่สุดจีวรในข้างซ้าย ต้องปาราชิก ฯ โยชนาว่า หรือให้

ฐานที่ถูกที่สุดด้ายซ้ายถูกต้องเลยส่วนนอกนี้ ต้องปาราชิก ฯ ข้อว่า วามนเตน ญญชฺชานน ได้แก่ ประเทศที่จิรวรตั้งอยู่ซึ่งที่สุดจิรวรในข้างซ้ายของผู้ยืนตรงหน้าจิรวรถูกต้อง ฯ อธิบายว่า เมื่อให้ที่สุดจิรวรในข้างขวาเลยส่วนนอกนี้ ต้องปาราชิก คือเป็นปาราชิก ฯ

(๘๗) บทว่า วสโต ได้แก่ ประเทศแห่งราวจิรวรที่จิรวรตั้งอยู่ ฯ อาจารย์บางพวกเขียนใน คัมภีร์บางอย่างว่า เกสคคตต ไม่พึงถือเอาคำนั้น ฯ คำว่า อุกุชิตเต ความเป็นเอกวจนะปฐมวิภัติไม่ควรเพราะเป็นอธิการระเสมอกับสัตตมิวิภัติเอกวจนะ ฯ ในที่บางแห่งปรากฏปาฐะว่า เกสคคตเต อุกุชิตเต ก็ปาฐะนั้นเป็นประมาร ฯ

(๘๘) โยชนาว่า เมื่อแก้ออกต้องถูกล้างจ้ย ฯ อธิบายว่า ใครจะถือเอาจิรวรที่ผูกวางที่เชือกผูกราวจิรวรก็ดีไม่ถูกก็ดี เมื่อแก้เครื่องผูกด้วยไถยจิตต้องถูกล้างจ้ย ฯ บทว่า มุตเต ได้แก่ เมื่อสักว่าพัน ฯ อธิบายว่า เป็นปาราชิก เพราะให้เคลื่อนจากฐาน ฯ

(๘๙) ในข้อว่า เวเหตุวา นี้จะได้โดยเหมาะว่า วสเมว ฯ เชื่อมว่า แม้สำหรับภิกษุผู้แก้จิรวรที่เขาพันราวจิรวรวางไว้ที่ราวนั้นนั่นแล ก็มีนัยนี้ ฯ บทว่า นิพเพชฺเณตสฺส ได้แก่ วินิเวเนตสฺส (แก้) ฯ ข้อว่า อโย นโย ได้แก่ ปรากฏนัยตามที่กล่าวว่า เมื่อกำลังแก้ ต้องถูกล้างจ้ย เมื่อแก้แล้ว ต้องปาราชิก ฯ เชื่อมว่า อีกอย่างหนึ่งแม้สำหรับผู้ตัดจิรวรที่ทำเป็นห่วง ก็มีนัยนี้ ฯ พึงนำคำว่า ภิกฺขุโน วส ธปิตฺ และจิรวร มาประกอบ ฯ อธิบายว่า ภิกษุตัดห่วงจิรวรที่เขาวางสอดไปในราวจิรวรโดยประการที่ เมื่อเพียงขากก็เคลื่อนจากฐาน ต้องถูกล้างจ้ย ในการตัด เมื่อขาดแล้ว ต้องปาราชิก ฯ แม้ในข้อนี้ว่า โมเจนตสฺสาปโย นโย พึงประกอบบทเป็นต้นว่า ภิกษุโน กับบทนี้ว่า วลยฺ ฯ ถูกล้างจ้ยแม้แก้ผู้แก้จิรวรที่ทำเป็นห่วงวางไว้ที่ราวจิรวร มีนัยกล่าวแล้วข้างต้นนั่นแล ฯ

เมื่อรวมสองประการตามที่กล่าวด้วยอัศัพทข้างหน้าในข้อนี้ พระเถระอรรถที่ไม่ได้กล่าวไว้เพราะไม่มีความต่างแห่งอรรถโดยระหว่างการรวมที่ไม่ได้กล่าวไว้ด้วยอัศัพทนอกนี้ เพราะเหตุนั้นจึงสงเคราะห์สองประการว่า ทำให้อยู่บนอากาศ หรือ นำออกไป ฯ เพราะเหตุนี้จึงสงเคราะห์ด้วยคำนี้นั่นแล้วว่า ถูกล้างจ้ยและปาราชิกแห่งผู้กระทำห่วงจิรวรให้ลอยบนอากาศไม่ผูกราวจิรวรด้วยฐานแม้ทั้งปวงดุจทำห่วงหม้อชุมทรัพย์ที่ตั้งสอดไว้ที่โคนไม้ก็ดี ผู้นำออกไปภายนอกที่สุดราวจิรวรก็ดี พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วนั่นแล ฯ พึงถือเอาว่า ท่านแสดงด้วยอำนาจนัยที่ยิ่งเกินที่กล่าวว่า เมื่อไม่ทำอย่างใดอย่างหนึ่งในวิกปัสสีคือ ตัดห่วงก็ดี แก่ก็ดี ทำห่วงให้ลอยในอากาศก็ดี นำออกก็ดี อย่างนั้นลากห่วงจิรวรที่ราวจิรวรให้เลื่อนไปข้างโน้นข้างนี้ ราวจิรวรแม้ทั้งหมดเป็นฐานแห่งห่วงจิรวร เพราะเหตุนี้จึงไม่มีการให้เคลื่อนจากฐาน ฯ

(๙๐) พึงนำหัตถ์ที่บ่งความสำเร็จในข้อนี้ว่า ธปิตสฺส หิ มาประกอบว่า จิรวเร วีย หิ แล้วนำตุศัพทที่สงฆอรรถพิเศษมาประกอบว่า ธปิตสฺส ตู ฯ อีกอย่างหนึ่ง สำหรับบทที่ตั้งอยู่นั่นแล พึงประกอบหัตถ์ที่ในอรรถพิเศษ และพึงประกอย ตุศัพทในความสำเร็จ เพราะนิบาตมีอรรถเป็นอนเก ฯ โยชนาว่า พึงทราบวินิจฉัย ฯ ส่วนวินิจฉัยจิรวรที่คล้อยออกจากยาวหรือขวางแล้ววางบนราวจิรวรท่านกล่าวว่า เป็นดุจวินิจฉัยจิรวรที่ม้วนวางบนราวจิรวร อธิบายว่า พึงทราบโดยนัยที่กล่าวในสามคาลาว่า โอรัมมเตน ฯ เปฯ ปาราชิก ภาเว ฯ

(๙๑) บทว่า ลิกฺกาย ได้แก่ ตะขอที่ห้อยลง ฯ เชื่อมว่า ภัณตะใด ฯ บทว่า ปกฺขิปิตฺวา ได้แก่ นิเวเสตฺวา (ใส่เข้า) ข้อว่า ลคฺคิตฺ โหติ ได้แก่ เป็นของห้อยลง ฯ ในวิกปณินว่า ลิกฺกาโต ตํ หรณฺโต

วา จูโต พึงทราบการให้เคลื่อนจากฐานด้วยอำนาจฐานที่ขอลูก ฯ และในวิกัปที่สอง ถ้ามีฐานที่ขอลูก และฐานที่ผูกถูกข้างฝา พึงทราบการให้เคลื่อนจากฐานด้วยอำนาจฐานนั้น ฯ

(๙๒-๙๓) พึงถือเอาวัตถุมียาวมีดอกเป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ว่า **กุนดาทิ** ฯ เขาสัตว์หรือหลาวที่ สอดในฝาตามลำดับตุจ จานและขอ ชื่อว่า **พินนา** ฯ ชื่อว่า **อคเค** **วา** ได้แก่ หรือที่ปลายแผ่นหลาว ฯ ชื่อว่า **พุนเท** **วา** ได้แก่ หรือที่โคนซี่หลาว ฯ บทว่า **ปริกขณโต** ได้แก่ ชักมาตรงๆ ฯ

บทว่า **มุฏโฆกา** เชื่อว่า ให้เลยที่ที่ถูกที่พินนาค้นๆ เพียงปลายเส้นผม ต้องปาราชิก ฯ อธิบายว่า เมื่อให้ฐานที่ตั้งไว้ๆเลยอากาศไปแม้เพียงปลายเส้นผมต้องปาราชิก ฯ พึงถือเอาว่า ต้อง ปาราชิก เพราะเหตุระหว่างปลายเส้นผม ฯ อธิบายว่า เป็นปาราชิกเพราะนำไปปราศแม้เพียงปลาย เส้นผมเป็นเหตุ ฯ

(๙๔-๙๕) พระเถระครั้งแสดงวินิจัยในการดึงมาด้านยาวและการยกขึ้นอย่างนี้แล้ว หวังจะแสดงวินิจัยในการดึงมาด้านขวางและใส่ไปข้างหน้า จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ปารากาภูมิโข** ฯ บทว่า **อากพฺพติ** ได้แก่ ดึงมาตรงหน้าฐานที่ตนยืนอยู่ ฯ ชื่อว่า **โอริมนตมุฏโฆกา** ได้แก่ โอกาสที่สุด ข้างในถูก อธิบายว่า โอกาสที่ด้ามหลาวในทิศของตนถูก ฯ ทุตติยาวิภัตติในความต้องการฉกฉวยวิภัตติที่ เชื่อมกันกิริยาล่วงเกินในข้อนี้ ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ทุตติยาวิภัตติในอรรถแห่งสัตตมวิภัตตินั้นแล เพราะการแสดงทุตติยาวิภัตติในประโยคแห่งสกัมมชาตุนโวหารชาวมคร คำนั้นเสมอกับลักษณะ กัจจายนะ ฯ บทว่า **อิตรนตจฺเจ** ได้แก่ ที่ชื่อว่าอิตรนตจฺเจเพราะอรรถว่า ความล่วงเกินที่ผู้นอกนี้ ทำ เป็นมัชฌิมโลปสมาส อธิบายว่า เมื่อทำการก้าวล่วงที่พึงทำด้วยที่สุดฝั่งนอก ฯ โยชนาว่า เคลื่อน ด้วยปลายเส้นผม ฯ ความก็มีตามคำที่กล่าวนั้นแล ฯ

ชื่อว่า **ปรโต เปลลนตส**^{๙๗} ได้แก่ เมื่อเลื่อนทำไปข้างหน้า อธิบายว่า บิพทำตรงหน้าข้าง ฝา ฯ ชื่อว่า **ตเถว** ได้แก่ ครามา ด้วยตั้งใจว่า เคลื่อนด้วยปลายเส้นผม ฯ โยชนาว่า ก็ในหลาวเป็นต้น แม้ที่วางไว้ ก็มีนัยนี้ ฯ อธิบายว่า ด้วยคำเป็นต้นว่า เกสคเคน พึงทราบนัยวินิจัยนั้นนแล ฯ

(๙๖) โยชนาว่า ภิกษุนี้ผู้ให้ผลตาลเลื่อนวัตถุเต็มหามาสกด้วยผลโต เมื่อผลนั้นพ้นจากชั่ว เป็นปาราชิก ฯ

(๙๗) ชื่อว่า **ตาลสฺส ปิณฺที ฉินฺทติ** ได้แก่ ตัดทะลายผลตาล ฯ เพราะทะลายที่ทำวัตถุเต็ม ขาดไป พึงประกอบนัยที่กล่าวข้างต้นว่า อสฺส ปาราชิกํ สียา ในข้อนี้ ฯ ถ้าทะลายตาลอยู่บนอากาศ ชั่วทะลายนั้นแลเป็นฐาน ฯ ถ้าทะลายตั้งพิงก้านใบหรือใบ พึงทราบแม้ปาราชิกเพราะถือที่ชั่วทะลาย กับฐานที่ตั้งรู้ความต่างแห่งฐานแล้วให้เคลื่อนจากฐาน ฯ ชื่อว่า **เอเสว นโย** ได้แก่ นัยตามที่กล่าวนั้น แลว่า เมื่อทะลายที่ทำวัตถุให้เต็มพ้นไปจากชั่ว ผู้นั้นต้องปาราชิก ฯ ผู้ไม่หลงลืมพึงทราบถุลัจจัยใน ประโยคในลำดับส่วนเบื้องต้นเพราะก้างล่วงปาราชิกในฐานะทั้งปวงเหล่านั้น ทุกกฎในฐานแห่ง ปาราชิกในสกประโยค ปาจิตตีย์และทุกกฎในฐานปาจิตตีย์ในประโยคเบื้องต้นจากนั้น และทุกกฎ เพราะเป็นเบื้องต้นแห่งอทินนาทานในประโยคที่เหลือมีการไปแสวงหาเพื่อนเป็นต้น ฯ พรรณนาถึง ทรัพย์สินที่อยู่กลางแจ้ง จบ ฯ

^{๙๗} วิ.วินิจ.ย.(บาลี) หน้า ๑๐.

พรรณนาถึงทรัพย์ที่อยู่ในน้ำ ๖

(๙๘) เชื่อมว่า ไปสู่ที่เก็บทรัพย์ในน้ำ ๖ โยชนาว่า เมื่อก้าวเท้าเดินไปสู่ที่เก็บทรัพย์ในน้ำไม่ ลึกเป็นทุกกฎในบุพพประโยคทุกอย่างเท่า ๖ ข้อว่า **คมภิเร ปน ตถา** พระเถระแสดงความตามที่กล่าว ว่า เมื่อก้าวเท้าเดินไป ต้องทุกกฎ ๖ บทว่า **คจฺจโต** ได้แก่ วายไป เมื่อยังมีมือให้ไหววายไป ฟังทราบ ทุกกฎด้วยการนับวาระแห่งเท้า และเมื่อพยายามด้วยมือ ฟังทราบทุกกฎ ด้วยการนับวาระแห่งมือ ด้วยการนับวาระแห่งเท้า เพราะทำอธิบายว่า คำว่า ปทวาเรน นี้เป็นอุปลักษณะ ๖ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวในอรรถกถาว่า เมื่อใช้มือหรือเท้าทั้งสองทำความพยายามในน้ำลึก ต้องทุกกฎทุกๆ ประโยค ด้วยวาระแห่งมือหรือวาระแห่งเท้า ๖

พระเถระสงเคราะห์การดําลงด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า อุมมุขชนาทิสฺสุ ๖ แม้ในข้อนี้ฟัง ทราบความนี้ว่า เป็นทุกกฎทุกๆประโยค เพราะคล้ายตามคำว่า ตถา ๖ อธิบายว่า เป็นทุกกฎนั้นแล เพราะวาระแห่งมือ เพราะวาระแห่งเท้า เพราะวาระแห่งมือและเท้า แม้ในเพราะการดําลงและผุดขึ้น เพื่อถือเอาหม้อที่ฝังไว้ ๖ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงกล่าวในอรรถกถาว่า แม้ในการดําลงและผุดขึ้นเพื่อ ถือเอาหม้อก็มีนัยนี้เหมือนกัน ๖

เพราะกล่าวในคานานี้ว่า เมื่อไปสู่ที่เก็บทรัพย์ต้องทุกกฎ จะรู้โดยนัยยิ่งเกินได้ว่า เมื่อไป อย่างนั้นกลัวแล้วหนีไปเพราะเห็นจุน้ำและปลาดุร้าย ไม่เป็นอาบัติ เพราะการไปไม่เป็นไปเพื่อ ประโยชน์นั้น ๖ ในข้อนี้ฟังทราบว่า ท่านไม่กล่าวว่า อาจให้รู้ปาจิตตีย์ในฐานะปาจิตตีย์ในทุกประโยคมี การแสวงหาเพื่อเป็นต้น ทุกกฎกับปาจิตตีย์ ทุกกฎล้วนในประโยคที่เหลือ อนามาสทุกกฎในการจับ ต้องภาชนะในสพประโยค ถุลลัจจัยในการให้เคลื่อนไหว และปาราชิกในการให้เคลื่อนจากฐาน โดยนัย ที่กล่าวแก้หม้อชุมทรัพย์ ๖ ในข้อนั้นความต่างแห่งฐานมีห้าอย่าง ในข้อนี้มีความต่างแห่งฐานเหล่านั้น ดังนี้คือ รวมกับทิศเบื้องล่างจึงมีหกอย่าง เพราะอาจคิดให้จมลงได้ ๖

(๙๙) บทว่า **ตตฺถชาตกุปฺเปสฺสุ** ได้แก่ บรรดาดอกไม้มีดอกบัวเป็นต้นที่เกิดในน้ำนั้น เป็น สัตตมวิวัคคิใช้ในนิทธารณะ ๖ ฟังถอนคำว่า **เยน ปุบฺเบเน** ๖ ในข้อนี้ว่า **ฉินฺทโต** ไม่ถือเอาความด้วย อำนาจปัจจุบันกาลพึงถือเอาความด้วยอำนาจที่เป็นแล้วว่า ฉินฺทโต ๖ ฟังทราบว่า ท่านกล่าวโดยส่วน ที่ดุจเป็นไปที่มีว่า เป็นไปอยู่นั้นแลในที่ใกล้ที่เป็นไปดุจ ในอุตฺตระว่า เรานั้นกำลังมา ท่านอย่างแห่งเรา ผู้กำลังมาแห่งปัญหาว่า ดูก่อนเทวทัตท่านมาเมื่อไร เพราะเมื่อไม่ถือเอาอย่างนี้การกล่าวปาราชิกผิด กับวัตถุเหตุประโยคที่สุดจนถึงยิ่งเกินควรแก้ถุลลัจจัย เพราะนัยที่กล่าวอยู่ในลำดับในข้อนี้นั้นแล้วว่า เอกนาฬ ๖ เปฯ ปริรกฺขติ ผิด เพื่อแสดงว่า แม้เมื่อเพียงเปลือกที่ข้างก้านดอกไม้ไม่ขาดไปในกาลที่ตัด ดอกไม้ดอกสุดท้ายนั้นนั้นแล ไม่มีปาราชิก เพราะคำกล่าวในอรรถกถาว่า เมื่อดอกที่ทำวัตรดูให้เต็มเพียง ขาดไป ต้องปาราชิก^{๙๘} ที่เขียนไว้เพื่อแสดงวินิจฉัยนี้ ผิด และเพราะไม่ถือเอากาลปัจจุบันถือเอากาล ที่เป็นแล้ว ๖

(๑๐๐) ฟังทราบว่า ท่านสงเคราะห์นัยแห่งอรรถกถาว่า ก็เมื่อก้านแห่งปทุมชาติขาดไป ไยข้างในยังไม่ขาด ยังรักษาอยู่ เพราะกล่าวโดยนัยที่ยิ่งเกินว่า ปทุมชาติยา ด้วยคำนี้ว่า

^{๙๘} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๕๕.

อุปปลชาติยา ๑ ข้อว่า **เอกนาฬส วา ปสเส** ได้แก่ พึงทราบว่า เมื่อควรกล่าวว่า นาฬส เอกปสเส ท่านกล่าวอย่างนั้นเพื่อง่ายต่อการแต่งคาถา ๑ บทว่า **ตโต** ได้แก่จากก้าน ๑

(๑๐๑) เพราะกล่าววินิจฉัยในดอกไม้ที่มัดเป็นกำไว้ คำว่า **ฉินทิตวา จปีเตสุ** พึงถือเอาด้วยอำนาจดอกไม้ที่ไม่ได้มัด ๑ ข้อว่า **ปุพเพ วุตตนเณ** ได้แก่ ตามทำนองวินิจฉัยที่กล่าวดอกไม้ที่เกิดขึ้นในน้ำนั้น ๑ ก็โยชนาว่า พึงถือเอาเป็นปาราชิก เป็นความต่างกันในเรื่องนี้ เพราะไม่กล่าวว่า เณ ปุพเพน ปุริติ ตสมี ฉินนมตเต ๑

(๑๐๒) มัชฌิมโลปสมาสว่า ดอกไม้ที่มัดทำเป็นกำชื่อว่า ภารพัทธานิ ๑ บทว่า **ปุพผานิ** ได้แก่ ดอกไม้มีดอกอุบลเป็นต้นที่มีราคาหนึ่งบาท ๑ บทว่า **ฉสวากาเรสุ** ได้แก่ หกทิศ เหล่านี้คือ สี่ทิศ กับทิศเบื้องล่างเพราะอาจตกลงได้(เป็นห้า) ทิศเบื้องบน เป็นสัตตมีวิภัตติใช้ในนิพพานะ ๑ คำว่า เกณจิ อากาเรน เป็นการแสดงนิพพานะ ๑ เป็นติตยาวิภัตติ ใช้ในการกระทำนั้นแล เพราะเพียงให้สำเร็จการเคลื่อนจากฐาน ๑ บทว่า **นสฺสติ** ความว่า ต้องปาราชิกเพราะให้ดอกไม้มีราคาหนึ่งบาท เคลื่อนจากฐานให้ปาฏิโมกขสังวรศีลอันเป็นที่ตั้งแห่งคุณที่เลือนอันเป็นโลกียะและโลกุตระระเสีย หายไปตนเองย่อมตายด้วยมรณคุณ ๑

(๑๐๓) ข้อว่า **ปุพผานิ กลาปี** ได้แก่ กำดอกไม้มีดอกอุบลมีราคาหนึ่งบาทเป็นต้น ๑ ข้อว่า **อุทกํ จาเลตวา** ได้แก่ ให้ไหลโดยประการที่คลื่นตั้งขึ้น ๑ ข้อว่า **ปุพผฏฐานา** ได้แก่ ฐานที่ดอกไม้ตั้งอยู่ ๑ ข้อว่า **จาเวติ** ได้แก่ นำกำออกไปแม้เพียงปลายเส้นผม ๑ ในคัมภีร์บางที่ปรากฏปาฐะว่า ให้ดอกไม้เคลื่อนจากฐาน ๑ พึงถือเอาข้างต้นนั้นแล เพราะระบุกำดอกไม้เท่านั้น ๑

(๑๐๔) โยชนากับปาฐะที่เหลือว่า เอตถ สห คเสสสามิ ๑ ข้อว่า **ปริกุปเปติ** ได้แก่ กำหนดตริกถึงฐานว่า เราจักถือเอาที่อยู่ในที่นี้ ๑ ข้อว่า **รกขติ** ได้แก่ แม้เมื่อมีการให้เคลื่อนจากฐาน ความกำหนดนั้นย่อมรักษากิษุณฺณจากอาบัติปาราชิก ๑ ข้อว่า **คตฺถฏฐานา** มีวิเคราะห์ว่า ฐานนั้นด้วยยกกำดอกไม้อยู่คือถึงพร้อมด้วย ๑ ด้วยคำว่า **อุทฺตรนโต** พึงนำมาเชื่อมว่า ปุพผานิ กลาปี ๑ ปาฐะว่า **คตฺถฏฐานา** ก็มี เชื่อว่า ยกขึ้นจากฐานดอกไม้ที่ทำไว้ ๑ อธิบายว่า ให้น้ำไหลให้คลื่นตั้งขึ้น ยกกำดอกไม้ที่ถึงฐานที่กำหนดด้วยหลังน้ำขึ้นจากฐานที่ตั้งให้เคลื่อนจากฐานแม้เพียงปลายเส้นผม ๑ คำว่า **ฐานา** นี้พึงเชื่อมกับคำนี้ว่า ภาฏฐ ๑ ข้อว่า **ภาฏฐ นาม ปวฺจจติ** ได้แก่ ท่านกล่าวว่า ชื่อว่าเป็นผู้ตกไปจากฐานที่เกิดแห่งหน่อเนื้อพระรัตนไตรที่มีคุณทั้งปวงกล่าวคือปาฏิโมกขสังวรศีลที่ตนสมาทานรักษาอยู่ ๑

(๑๐๕) ในข้อว่า **ชลโต อจฺจุคคตสฺส** จะได้โดยความเหมาะว่า ปุพฺผสฺส ๑ อธิบายว่า น้ำทั้งสี่เป็นฐานแห่งดอกไม้ที่ตั้งพันหลังน้ำ น้ำทั้งสี่ที่ก้านดอกไม้ตั้งแผ่ไปตั้งแต่บนเปลือกตมจนถึงหลังน้ำเป็นที่สด เป็นฐาน ๑ ข้อว่า **อุปฺปาณฺตวา** ได้แก่ ดึงที่ปลายดอกมาแล้วยกขึ้น ๑ ข้อว่า **ตโต** ได้แก่ จากกอน้ำทั้งสี่ที่เป็นฐานแห่งดอกไม้ ๑ ข้อว่า **อุชฺ** ได้แก่ ทำให้ตรง ๑ ข้อว่า **อุทฺตรโต** ได้แก่ ถอนขึ้น ๑

(๑๐๖) ข้อว่า **นาพฺนเต** ได้แก่ ที่สุดรากก้านดอกไม้ที่ถอนขึ้น ๑ พึงทำโยชนาที่เหลือกับปาฐะว่า เมื่อเพียงพันแล้ว ทำให้ไกลเพียงปลายเส้นผม ๑ การกล่าวสองครั้งในบาทที่หนึ่งและสามว่า ชลโต พึงทราบว่ามีโทษในการแต่งอีก เพราะกล่าวด้วยอำนาจคู่ครั้งในปทาวุตตอลังการแม้ไม่มี ความแปลกแห่งความ ๑ ก็พึงเชื่อมว่า มุตตมตเต อมุตเต อีกอย่างหนึ่งพึงทราบว่าเป็นที่ทั้งสอง โดยความต่างแห่งอรรถ ๑ ๑ เชื่อมว่า ที่สุดก้านนั้น ๑

(๑๐๗) เมื่อภิกษุขึ้นโน้มน้ำลงยกขึ้น ๆ แม้เมื่อยกขึ้นพร้อมกับบอกรักก็มีวินัจฉัยนี้เหมือนกัน ๆ แต่ในข้อนี้พึงทราบการให้เคลื่อนจากฐาน ด้วยอำนาจการนำก้านดอกไม้ทั้งปวงไปจากฐานที่ตั้งที่แรก ตั้งแต่ราก ๆ พึงทราบว่า เมื่อยกดอกไม้เป็นต้นขึ้นอย่างนี้ เป็นสหปโยคทุกกฎ ในฐานะแห่งอาบัติ ภูตคามวิโกปนะ ฯ

(๑๐๘-๑๐๙) มีการระบุปลาตัวเป็นอยู่ว่า มจเณ เพราะกล่าวอุปกรณ์การจับปลาเป็นเบื้องต้น และเพราะกล่าววินัจฉัยปลาตายที่อยู่ในน้ำ ฯ พึงทราบว่า ท่านกล่าวอุปกรณ์การฆ่าปลาเป็นเบื้องต้น ด้วยอำนาจอุปลักขณะหรือด้วยวาศัพท์ที่เป็นสมุจยัตถะที่ไม่ได้กล่าวไว้ ฯ บทว่า **วตถุ** ได้แก่ ปาโท (เท้า) ฯ ปลานั้น ฯ ยกขึ้นแล้วนั้นแล คือเพียงยกขึ้น ได้แก่ ปลา ปลานั้น ฯ อธิบายว่า เมื่อเพียงนำออกยกขึ้นจมน้ำเพียงปลายเส้นผม ฯ

(๑๑๐) พระเถระใส่ใจว่า ท่านไม่ถือเอาว่า ฐานที่ๆตั้งอยู่นั้นแลเป็น ฐานแม่แห่งปลา ดูกดอกไม้ กล่าวทำน้ำทั้งสิ้นให้เป็นฐานเพราะเหตุไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **จัน สลิลจัน** หิ ฯ เกิดในน้ำชื่อว่า สลิลจัน โดยปรกษณ์ท่านเรียกปลาโดยประการฉะนี้ ฯ ศัพท์ทั้งหลายย่อมบอกถึงอรรถวิเสส เพราะการประชุมกันระหว่างอรรถปรกษณ์และศัพท์ ฯ ศัพท์ว่า หิ ใช้ในความสำเร็จ ฯ ศัพท์ว่า เกลว ใช้ในอวธารณะ อธิบายว่า น้ำนั้นแล ฯ น้ำอันมากเป็นอันท่านยกไว้แล้วด้วยคำนี้ ฯ พึงทราบโยชนาโดยความเป็นเหตุและที่สุดแห่งเหตุว่า เพราะเหตุที่น้ำทั้งสิ้นเป็นฐานฉะนั้น เมื่อยกปลาที่อยู่ในน้ำขึ้นจากน้ำ ต้องปราชาชิก ฯ ที่ชื่อว่า ปราชาชิก เพราะยังผู้ต้องให้พ่ายแพ้ คืออาบัติ อาบัตินั้นมีแก่ผู้นั้น เพราะเหตุฉะนั้น ผู้นั้นจึงชื่อว่า ปราชาชิกะ คือภิกษุ ฯ

(๑๑๑) นีร ได้แก่ น้ำ ฯ สัตว์ เกิดในวาริ คือในน้ำ ชื่อ วาริโซ โดยปรกษณ์ ท่านระบุปลานั้นเองโดยประการฉะนี้ ฯ ด้วยคำนั้นนั้นแล พึงทราบว่า ท่านกำหนดปลายที่โดดบนอากาศ และเต่าเป็นต้นที่คลานขึ้นบกเพื่อหากิน ฯ วินัจฉัยในการระบุสัตว์เหล่านั้นพึงทราบโดยนัยที่กล่าวในกถาว่า ด้วยศัพท์ที่อยู่ในอากาศและอยู่บนบก ฯ ชื่อว่า **ภณพคฺเชน วินททิส** ความว่า พึงกล่าวอาบัติทุกกฎอุลลัจฉัยและปราชาชิก ด้วยอำนาจราคาส่งของที่เป็นวัตถุแห่งทุกกฎเป็นต้น ฯ

(๑๑๒) ชื่อว่า **ตพาเก** ได้แก่ ในสระ ก็ท่านระบุแหล่งน้ำมีบึงสระโบกขรณีและตระพังหินเป็นต้นด้วยคำนี้ ฯ ชื่อว่า **นทียา** ได้แก่ แม่น้ำที่ไหล ก็ท่านระบุลำธารเป็นต้นด้วยคำนี้ ฯ ชื่อว่า **นิเน** ได้แก่ หลุม ฯ นามศัพท์ในข้อนี้ว่า มจจวิส นาม ใช้ในชื่อ พึงทราบผลไม่มีนามเป็นต้นชื่อว่า มัจจวิสะ ฯ ชื่อว่า **คเต** ได้แก่ เมื่อนัดฆ่าปลาผู้วางยาพิษไปแล้ว ฯ

(๑๑๔) ชื่อว่า **สามิเกสุ** ได้แก่ เมื่อเจ้าของปลาปรุงยาพิษแล้วไป ฯ ชื่อว่า **อาหฺรณเตสุ** ได้แก่ ให้นำมา ฯ ชื่อว่า **ภณทเทยยิ** มีวิเคราะห์ว่า ภณทญจ ตํ เทยญจ อธิบายว่า พึงให้วัตถุที่ตนถือเอา หรือภณทที่มีราคาเท่ากับวัตถุนั้น ฯ

(๑๑๕) ชื่อว่า **มจเณ** ได้แก่ ปลาตาย ฯ ชื่อว่า **เสเส** ได้แก่ ปลาที่ยังเป็น ฯ

(๑๑๖) จะได้โดยปรกษณ์ว่า เมื่อถือเอาปลาที่ยังเป็น ก็คำนี้เป็นสัตตมวิวัตติใช้ในอรรถว่า นิमित ฯ ชื่อว่า **อนาปตติ วทนติ** ได้แก่ กล่าวอนาบัติแห่งอนินนาทานอาบัติ เป็นปาจิตตียันั้นแล เพราะถึงการให้ตาย ฯ ก็วินัจฉัยในบึงที่ไม่มีเจ้าของเป็นต้นที่เขาไม่ได้รับรักษาคุ่มครองพึงทราบดังนี้ ฯ พรรณนาถึงทรัพย์อยู่ในน้ำ จบ ฯ

พรรณนาถึงทรัพย์สินอยู่ในเรือ ๖

(๑๑๗) ในข้อนี้ว่า **นาวี** พึงทราบพาหนะที่ควรแก่การข้ามน้ำโดยที่สุดแต่รางน้ำย้อม มัดไม้ไผ่เป็นต้นที่นำบุคคลผู้เดียวไปได้ เพราะกล่าวว่า นาวา นาม ยาย ตริตี^{๙๙} ๖ ที่ชื่อว่า นาวีวัฐฐะ ชื่อภณทะอย่างใดอย่างหนึ่งเนื้อด้วยอินทรีก็ดี ไม่เนื้อด้วยอินทรีก็ดี ๖ ด้วยคำนี้ว่า **เถเนตวา** **คณทิสสามิ** ให้รู้ความนี้ว่า เถยยจิตตสส ๖ ชื่อว่า **ปาทุทธาเร** ได้แก่ เมื่อไปเพื่อแสวงหาเพื่อนเป็นต้นทุกอย่างเท่า ๖ ชื่อว่า **โทสา** ได้แก่ อาบัติทุกกฎ ๖ ชื่อว่า **วุตตา** ได้แก่ พระผู้มีพระภาคตรัสในบทภาษินียว่า ภิกษุมีโดยจิตว่า เราจักลัภภณทะที่อยู่ในเรือ แสวงหาเพื่อนก็ดี เดินไปก็ดี ต้องทุกกฎ ด้วยคำนี้พึงทราบว่าเป็นต้นแสดงสพโยคทุกกฎในปุพพประโยค ถุลลัจจัยในเพราะให้เคลื่อนไหว และปาราชิกในเพราะให้เคลื่อนจากฐาน ด้วยอำนาจอุปลักขณะ ๖

(๑๑๘) ชื่อว่า **จณทโสเต** ได้แก่ กระแสน้ำที่ไหลไปเร็ว พึงทราบว่าเป็นต้นแสดงเหตุแห่งการกำหนดฐานที่กล่าวว่า พนธนมว ฐาน โดยบ่งว่าเว้นเครื่องผูกก็ไม่ตั้งอยู่ได้โดยสภาวะด้วยคำนี้ว่า **จณทโสเต** ๖ อธิบายว่า เพราะเหตุที่ ผูกไว้ในน้ำเชี่ยว ฉะนั้นท่านจึงกล่าวเครื่องผูกว่าเป็นฐานอย่างหนึ่งนั่นแล ๖ ชื่อว่า **ตลมิ** ได้แก่ เครื่องผูก ๖ อธิบายว่า คือ ผู้ทรงวินัย ๖

(๑๑๙-๑๒๐) พระเถระแสดงเหตุในความที่การกำหนดฐานจะได้โดยหยาบด้วยคำนี้ว่า นิจเจเล อุทเท นาวมพนธนวุจิติ ๖ เชื่อมว่า ภิกษุนั้นเมื่อลากเรือ ต้องปาราชิก ๖ พระเถระใส่ใจว่า กระทำอะไรแม้จัก จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า เอเกนนเตน สมมุญจ ๖ เชื่อมว่า เมื่อให้เรื่อนั้นล่องไป ๖ แม้ในข้อนี้พึงประกอบโยชนาด้วยอำนาจที่มีแล้วว่า กทตติวโต อติกกมิตวโต ๖ คำที่พึงกล่าวในข้อนี้มีนัยที่กล่าวแล้วข้างต้นนั่นแล ๖

(๑๒๑) พระเถระครั้งแสดงวินิจฉัยในการลากมาสีด้านอย่างนี้แล้ว บัดนี้หวังจะแสดงวินิจฉัยข้างบนและล่างการยกขึ้นและการกดลง จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ตลา** ๖ ด้วยคำว่า **ตลา** พระเถระย่อมชักมาว่า ภิกษุนั้นต้องปาราชิก ๖ พระเถระใส่ใจว่า ในกาลไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อุทฺธเกสคคมตตมปิ ๖ ชื่อว่า **อโธนาวัตล** ได้แก่ ข้างล่างแห่งพื้นเรือชื่อว่า อโธนาวัตละ เชื่อมกับคำนี้ว่า เมื่อพื้นล่างแห่งเรื่อนั้นพ้นจากน้ำขึ้นไปแม้เพียงปลายเส้นผม ๖ โยชนาว่า เมื่อฐานที่ถูกพื้นนั้นพ้นขอบปากแม้เพียงปลายเส้นผม ๖ ชื่อว่า **เตน** พึงถือเอาว่า เมื่อน้ำที่ล้างล่างแห่งพื้นเรือถูกพ้นจากขอบปากอันเป็นเหตุแม้เพียงปลายเส้นผม ๖

(๑๒๒) โยชนาว่า ส่วนฐานแห่งเรือที่ถูกไว้ที่ฝั่งจอดที่น้ำนิ่งท่านกล่าวไว้สองอย่างคือ เครื่องผูก ๑ โอกาสที่เรือจอด ๑ ๖

(๑๒๓) โยชนาว่า เป็นถุลลัจจัยในเพราะแก่เครื่องผูกก่อนคือที่แรก ๖ ชื่อว่า **เกนจุปาเยน** ความว่า โดยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่งในหมวดหกแห่งอุบายตามที่กล่าวตามลำดับเป็นต้นว่า ปุโรโต ปจฉโต วาปิ ๖ ให้เรือเคลื่อนจากฐาน ๖

(๑๒๔) ชื่อว่า **ปฐมิ ฐานา จาเวตวา** ได้แก่ ให้เรือเคลื่อนจากฐานที่ตั้งก่อนโดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาอาการหกตามที่กล่าวโดนัยมีอาทิว่า ปุโรโต ปจฉโต วา ๖ ชื่อว่า **เอเสว จ นโย**

^{๙๙} วิมพา.(บาลี)๑/๙๙/๖๔.

ความว่า พึงแนะนำนั่นนั่นแล้ว เป็นอุลลัจจัยในเพราะให้เรือเคลื่อนจากฐานที่ตั้งก่อน เป็นปาราชิก ในเพราะแก้เครื่องผูกภายหลัง ฯ ก็ในข้อนี้ ท่านสงเคราะห์นัยที่กล่าวในอรรถกถาว่า เรือที่จอดผูกไว้ที่ ฝั่งในน้ำหนึ่ง มีสองฐานคือ เครื่องผูก และโอกาสที่ผูก ภิกษุแก้เรือจากเครื่องผูกก่อน ต้องอุลลัจจัย ^{๑๐๐} ภายหลังให้เคลื่อนจากฐานโดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาอาการหก ต้องปาราชิก ฯ แม้ในการให้ เคลื่อนจากฐานก่อนแล้วแก้เครื่องผูกภายหลัง ก็มีนัยนี้เหมือนกัน ฯ พึงทราบทั่ว ท่านไม่กล่าวทุกกฎ และอุลลัจจัยในการจับต้องและให้เคลื่อนไหว เพราะอาจรู้ได้โดยนัยที่กล่าวในหม้อเบื่องตันนั้นแล ฯ แม้เบื่องหนักก็มีอย่างนี้ ฯ

(๑๒๕) ข้อว่า **อุสุสาเรตวา** ได้แก่ ยกขึ้นจากน้ำสู่บนบก ฯ ข้อว่า **นิคุชฌิตวา** ได้แก่ ทำให้ คว่ำหน้า ฯ โยชนาว่า โอกาสที่ขอบปากถูกนั้นแลเป็นฐานแห่งเรือที่วางบนบก ฯ ศัพท์ว่า **หิ** เป็นความ ต่าง ด้วยศัพท์นั้นสองถึงความต่างที่กล่าวแก่เรือที่อยู่บนบกจากเรือที่อยู่ในน้ำ ฯ

(๑๒๖) เพราะจะได้การกดลงข้างล่างในข้อนี้ เพื่อแสดงการให้เคลื่อนจากฐานด้วยอำนาจ อาการทำนอกนี้เว้นการกดลงนั้น พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **เญโย** ฯ ข้อว่า **ยโต กุโตจิ** ได้แก่ ให้ ล่องไปตรงหน้าทิศใดทิศหนึ่งด้วยอำนาจสี่ทิศ ด้านขวางและทิศเบื้องบน แม้เพียงปลายเส้นผม ฯ

(๑๒๗) ข้อว่า **อุกกุชชิตายปิ** ได้แก่ แม้วางคว่ำไว้ ฯ ข้อว่า **ฆฏิกานิ** ได้แก่ ท่อนไม้ ฯ ด้วย คำนี้ว่า **ตถา** ท่านแสดงนัยที่กล่าวโดยอาทิว่า **เญโย** ฐานปริจเฉท ฯ ก็นัยนั้นควรควรแก่เรือที่ตั้งคว่ำ บนพื้น ฯ ส่วนวินิจฉัยที่กล่าวในหลวงที่วางบนพื้นนาคควรแก่เรือที่วางบนขอน ฯ

(๑๒๘) คำว่า **เญยโย** นี้เป็นวิเสสนะคำว่า **ปาเชนตสสุ** ฯ บทว่า **ติตเต** ได้แก่ น้ำที่ใกล้ท่า บทว่า **อริตเตน** ได้แก่ ไม้ค้ำ ฯ บทว่า **ผิเยน** ได้แก่ แผ่นไม้ที่ให้เรือเล่นไป ฯ บทว่า **ปาเชนตสสุ** ได้แก่ ใส่ไป ฯ ปรากฏปาฐะว่า **ตัม ปาเชติ** ก็มี อธิบายว่า ภิกษุผู้ขับเรือนั้นไปต้องปาราชิก ฯ

(๑๒๙-๑๓๐) บทว่า **ฉตฺตัม** ได้แก่ ที่ห้ามแดด ฯ บทว่า **ปณามेतวา** ได้แก่ น้อมไปโดย ประการที่จะรับลมได้ ฯ ข้อว่า **อุสุสาเปตวา** **ว จีวร** ได้แก่ หรือยกจีวรขึ้นสูง ฯ รัสสะว่า **ว** ด้วย อำนาจคาถาฉันท ฯ บทว่า **ลงการสทิส** ได้แก่ เช่นดั่งผืนผ้าที่กางออก ฯ บทว่า **สมิรณ** ได้แก่ ลม ฯ คำนี้ว่า **น โทโส ตสส** ^{๑๐๑} **วิชชติ** ท่านกล่าวด้วยอำนาจเรือที่ลมพัดมานำไปภายหลัง เมื่อภิกษุทำอย่าง นี้ในขณะที่ลมอับ ฯ พึงทราบว่า แต่เมื่อทำอย่างนี้ในเมื่อลมพัดอยู่ ต้องอาบัติแท้ ฯ

(๑๓๑-๑๓๒) เชื่อมว่า ขึ้นไปเองนั่นแล ฯ ทำในที่ใกล้บ้านชื่อว่า **คามติตถะ** ฯ บทว่า **ตัม** ได้แก่ เรือ ฯ บทว่า **ชานา** ได้แก่ จากฐานที่เรือเล่นไปด้วยลมที่ร่มหรือจีวรกินลมเล่นไปจอดที่ท่าใกล้ บ้าน ฯ บทว่า **อจาเลนโต** ได้แก่ ไม่ทำให้เคลื่อนไหว ด้วยคำนี้ท่านแสดงว่าไม่มีแม้อุลลัจจัย ฯ ปาฐะว่า **อจาเวนโต** ก็มี อธิบายว่า ไม่นำไปจากที่เรือจอดแม้เพียงปลายเส้นผม ด้วยคำนี้ท่านแสดงว่าไม่มี ปาราชิก ฯ บทว่า **กนิตวา** ได้แก่ ข่ายด้วยมูลค่า ฯ จ ศัพท์ในข้อนี้ว่า **สยเมว** จ **คจณนตี** ใช้ในสมุจจย ในลำดับคำที่พึงกล่าว ฯ เรือที่เล่นไปเพราะลมที่ร่มกางออกหรือจีวรที่กางออกให้กินลม ฯ ข้อว่า **ชานา จาเวติ** ได้แก่ ให้เคลื่อนจากฐานด้วยอำนาจทำให้ตรงหน้าทิศที่ตนต้องการแล้วขับไป ฯ พรรณนาถึง ทรัพย์อยู่บนเรือ จบ ฯ

^{๑๐๐} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๖๐.

^{๑๐๑} วิ.นิจย.(บาลี) ๑๔.

พรรณนาถึงทรัพย์สินอยู่บนยาน ๖

(๑๓๓-๑๓๔) ที่ชื่อว่า ยาน เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องเดินทางไปแห่งเหล่าชน ๖ ที่ชื่อว่า รถ เพราะอรรถว่า เดินทางไปสะดวก ๖ ที่ชื่อว่า วอ เพราะอรรถว่า ย่อมนำไป คือหามไป หรือเพราะอรรถว่า เป็นเครื่องหามไป ๖ เกวียนที่ทำโดยนัยที่กล่าวในอรรถกถาว่า ยานที่ปิดด้วยกระดานข้างบน คล้ายมณฑปก็ตาม ที่เขาทำปิดคลุมไว้ทั้งหมดก็ตาม^{๑๐๒} ชื่อว่า วอ ๖ ชื่อว่า **สนทมานิกา** ได้แก่ ยานวิเศษที่ทำโดยนัยที่กล่าวในอรรถกถาว่า คานหามเขาใส่ไม้กลอนที่สำเร็จด้วยทองและเงินเป็นต้นไว้ที่ข้างทั้งสองแล้วทำโดยนัยดังปิกครุฑ ๖ ชื่อว่า **จนา จวานโยคสมิ** ได้แก่ ประโยคในการให้เคลื่อนจากฐาน ๖

(๑๓๕-๑๓๖) เพราะเมื่อจะกล่าวปาราชิกด้วยอำนาจการให้เคลื่อนจากฐานสิบ ฟังรู้ความต่างแห่งฐานก่อน พระเถระครั้งแสดงความต่างแห่งฐานนั้นแล้ว หวังจะแสดงประเภทแห่งอาบัติจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ยานสสุ ทกยุดตสสุ** ๖ ชื่อว่า **ทกยุดตสสุ** วิเคราะห์ว่า แห่งยานที่เทียมด้วยโคคู่ คือคู่แห่งโค หรือเพราะอรรถว่า ในยานที่เทียม ๖ ชื่อว่า **ทส จานานิ** ความว่า ฟังกล่าวฐานสิบ ด้วยอำนาจแห่งที่ตั้งอยู่สิบเหล่านั้นคือแปดท่าแห่งโคสองตัวและสองล้อ ๖ เป็นอันท่านแสดงนัยแห่งความต่างแห่งฐาน คือ ในยานที่เทียมด้วยโคสี่ตัวเป็นต้น มีฐานสิบแปดโดยอันนั้นนั่นแล ๖ ชื่อว่า **ยานิ ปาชยโต** ได้แก่ ขัทยานมีเกวียนเป็นต้นไป ๖ ท่านกล่าวในคัมภีรฐิบทในอรรถกถาว่า **ธูเรติ ยุกาสนเน** ๖ อธิบายว่า ไกลที่แห่งอนรถผูกกับแอก ๖ ก็คำว่า **ธูรี** เป็นชื่อของอเกนั้นนั่นแล ๖ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า ทั้งแอก ยกแอก^{๑๐๓} แม้ฐานเชื่อมกันแห่งการประพุดิรร่วมกันกับแอกนั้น ชื่อว่า แอก ๖ ส่วนในข้อนี้ จะได้ว่าแอกเป็นไปอยู่ในฐานที่ควรนั่งแห่งคนขับในที่ไกลแอก ดุจศัพท์ว่า คังคา เป็นไปในที่ไกล แม่น้ำคังคา ๖

โยชนาว่า แสดงอุลลัจฉัยแก่ภิกษุชั้นในเพราะโคยกเท้าขึ้น ๖ ก็คำนี้ ท่านกล่าวหมายเอากาลไม่ย้อนกลับแห่งโค เพื่อจะส่องความต่างที่มีในกาลที่ย้อนกลับ ด้วยศัพท์ในข้อนี้ว่า **อุลลจจยิ** ตู ฟังทราบว่าเป็นท่านสงเคราะห์ความต่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า ถ้าโคทั้งสองรู้ว่า ผู้นี้ไม่ใช่เจ้าของของเราแล้วสลัดแอกทิ้ง ไม่ยอมเข็นไป หยุดอยู่ก็ตาม ดิ้นรนอยู่ก็ตาม ยังรักษาอยู่ก่อน ๖ เมื่อภิกษุจัดโคทั้งสองให้ยืนเคียงกันตรงๆ แล้วพาดแอกเทียมให้มันแหงด้วยปะกุกข์เข้าไปอีก เป็นอุลลัจฉัย ในเมื่อโคเหล่านั้นยกเท้าขึ้น ตามนัยที่กล่าวนั้นนั่นแล ๖ ด้วย **หิ** ศัพท์ที่ยิ่งเกินในข้อนี้ว่า **จกุกานิ หิ** ฟังทราบว่าเป็นอันท่านแสดงความต่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า ถ้าแม่ในทางมีโคลนตมล้อข้างหนึ่งติดแล้วในโคลน โคลนล้อข้างที่สองวนเวียนอยู่ อาหารยังไม่มีก่อน เพราะล้อข้างหนึ่งยังคงตั้งอยู่ ๖ เมื่อภิกษุจัดโคทั้งสองให้ยืนให้ยืนเคียงกันตรงๆอีกแล้วขับไป เมื่อล้อข้างหนึ่งที่ตั้งอยู่เลยโอกาสที่ถูกไปเพียงปลายเส้นผมเป็นปาราชิก ๖

(๑๓๗-๑๓๘) พระเถระครั้งแสดงวินิจัยยานที่เทียมด้วยคำมีประมาณเท่านี้ บัดนี้เพื่อแสดงวินิจัยยานที่ไม่ได้เทียมจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **อญุตตกสสุ** ๖ โยชนาว่า ก็ยานแม้ที่ไม่ได้เทียมนั้นตั้งบนไม้ค้ำแอกมีฐานสามนั้นนั่นแล คือ ไม้ค้ำ และล้อทั้งสอง ๖ บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **อญุตตกสสุ**

^{๑๐๒} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๖๑.

^{๑๐๓} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๖๒.

ได้แก่ ไม่ได้เทียมด้วยโค ฯ ข้อว่า **ธูเรน** ได้แก่ ประเทศที่ใกล้ฐานที่เทียบแอกโดยนัยตามที่กล่าวอธิบายว่า หัวเกวียน ฯ ข้อว่า **อุปถมณินิ** ได้แก่ ยานที่ตั้งบนไม้ค้ำหัวเกวียน ฯ ที่ชื่อว่า ไม้ค้ำ^{๑๐๔} เพราะอรรถว่า ย่อมค้ำแอก ฯ ความต่างแห่งไม้ค้ำมีดังนี้คือ ไม้สองท่อนที่สอดไปเพื่อค้ำในส่วนด้านหลังของเกวียน ชื่อว่าไม้ค้ำหลัง ไม้ค้ำที่สอดค้ำส่วนข้างหน้า ชื่อว่าไม้ค้ำข้างหน้า ฯ ในข้อนี้ท่านประสงคเอาไม้ค้ำข้างหน้า ฯ คำนี้ว่า **อุปถมณินิจุกานัน วเสน ตีเณว ฐานานิ** ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจไม้ค้ำที่ไม่ได้บากเป็นง่ามข้างล่าง แต่พึงทราบ ว่า **จตุตริ** ด้วยอำนาจไม้ค้ำที่บากเป็นง่าม ฯ

ด้วยคำว่า **ตถา** นี้ พระเถระชักมาว่า **ฐานานิ ตีเณว** อธิบายว่า ฐานสามคือไม้และสองล้อ ฯ ด้วยการแสดงพหูพจน์นี้ว่า ทารุณ พึงทราบการระบุท่อนไม้ท่อนเดียวกันดี แห่งท่อนไม้ที่ก่อเป็นกองไว้ แผ่นกระดานแผ่นเดียวกันดี ฯ ด้วยคำนี้ว่า **ภูมิยมปิ ธูเรนเว ตเถว จปีตสส จ** แสดงว่า มีฐานสามนั้นแล ฯ ในข้อนี้มีฐานสาม คือ โอกาสที่ตั้งแห่งแอกและล้อทั้งสอง ฯ ก็ในข้อนี้ อาจประกอบจศัพท์ คือ **อุปริจฺจุปีตสส** ในข้อนี้ว่า **ภูมิยมปิ จปีตสส** แล้วทำการรวม ฯ ด้วยจศัพท์ที่ยังเกินในข้อนี้ พระเถระสงเคราะห์วินิจฉัยที่กล่าวในอรรถกถาว่า ส่วนยานใดที่ไม่ได้เทียมเขาใช้ไม้ค้ำที่ตรงแอกอันหนึ่งและค้ำข้างหลังสองอันจอดไว้ ยานนั้นมีฐานห้าด้วยอำนาจแห่งไม้ค้ำสามอันและล้อทั้งสอง ฯ ถ้าไม้ค้ำที่ตรงแอก เขาบากเป็นง่ามที่ตอนล่างมีฐานหก^{๑๐๕} ฯ

ในข้อนี้ว่า **ปุโรโต ปจฺจโต วาปิ** มีปาฐะเหลือว่า **กขุติตวา** ฯ ด้วยอุปศัพท์มีการรวมคำที่ไม่ได้กล่าวว่า **อุกขิปีตวาปิ** ฯ โยชนาว่า ส่วนภิกษุใดคร่ำมาข้างหน้าให้เคลื่อนจากฐานก็หรือ ภิกษุใดคร่ำมาข้างหลังให้เคลื่อนจากฐาน ก็หรือ ภิกษุใดยกขึ้นให้เคลื่อนจากฐาน ฯ บทว่า **ติณณิ** ได้แก่ ท่านระบุบุคคลสามเหล่านี้ จะได้โดยเหมาะว่า **เตสํ** อธิบายว่า บุคคลสามเหล่านั้น ฯ พระเถระใส่ใจว่า เป็นในกาลใด อย่างไร จึงกล่าวว่า **อุลลจฺจยํ ตู ฯ เป ฯ ปราชโย** ฯ คำนี้ว่า **ฐานา จาเว** พึงเชื่อมกับคำนี้ว่า **อุลลจฺจยํ** ฯ เพราะตศัพท์วางไว้เพื่อส่งความต่าง พึงทราบ ว่า ท่านกล่าวพันทาปนอุลลจฺจย ในการให้เคลื่อนจากฐานพร้อมทั้งที่เหลือ แต่เมื่อทำการให้เคลื่อนจากฐานหมดไม่เหลือท่านกล่าวฐานาจาวนปราชิก ฯ

(๑๔๐) ข้อว่า **อกุขานํ สีสเคน** ได้แก่ ปลายทั้งสองแห่งเพล ฯ เพราะกล่าวว่า ขาตยาขยาเมกสมิ พหูพจน์มณฑลทราย พหูพจน์ในอรรถหนึ่งควร ฯ คำที่พึงให้ต่างว่า **ยานสส** จะได้วิเสสนะนี้ว่า จิตสส ตามสมควร ฯ เพราะกล่าวว่า **ฐานานิ เทว** ท่านระบุยานที่ยกหัวเพลาสองเพลาวางบนไม้รอดเป็นต้น สองอันที่สูงกว่าโดยประการที่แอกเกวียนจะไม่ถูกพื้น ฯ

(๑๔๑) ข้อว่า **กขุตฺตนโต** ได้แก่ ลากครูดไม้ที่รองหัวเพลามาข้างโน้นและโน้น ฯ ข้อว่า **อุกขิปนโต** ได้แก่ ยกให้สูงจากที่ตั้งตรง ๆ ฯ ข้อว่า **มุฏฺโฆกาตจฺจเย** ได้แก่ เมื่อลวงฐานที่ถูกไปแม้เพียงปลายเส้นผม ฯ ข้อว่า **อณฺณสส** ได้แก่ ผู้นอกนี้จากประการตามที่กล่าว ฯ ยานมีรถเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯ

(๑๔๒) ข้อว่า **อกุขุทฺธิณิ** ได้แก่ ลืมยึดแอกสื่อน ฯ ลืมสื่อนที่ตอกราวกะนึ่งมือสองนิ้วเพื่อยึดแอกที่แปรกเกวียนสองข้าง ภายในแต่ที่ร้อยล้อยที่ปลายทั้งสองแห่งเพลาชื่อว่าอกุขุทฺธิ(ไม้ค้ำเพล) ฯ ข้อว่า **ธูรสส** ได้แก่ ปลายหัวรถที่ใกล้ที่ผูกแอก ฯ ยานนั้น ฯ พระเถระกำหนดลำดับกิริยาด้วยวาทศัพท์

^{๑๐๔} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๖๒.

^{๑๐๕} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๖๒.

ว่า กับคร่ำมาที่ข้าง หรือจับตรงกลางยกขึ้น ฯ ในข้อนี้ว่า **คเหตฺวา** มีปาฐะเหลือว่า **กทฺตฺนโต** ฯ ข้อว่า **จํานา จาเวติ** ได้แก่ จับที่ไม้ค้ำเพลาคร่ำมาให้ที่สุดไม้ค้ำเพลาอันนี้เลยฐานที่สุดไม้ค้ำเพลาในทิศของ ตนถูกไปแม้เพียงปลายเส้นผม ฯ

ท่านระบุว่าแม้ยานไม่มีไม้ค้ำเพลาอยู่ด้วยคำที่มีการสงสัยว่า อุทฺธิสุ วา ฯ ก็พระเถระ สงเคราะห์คำที่กล่าวในอรรถกถาด้วยอำนาจนัยที่ยิ่งเกินว่า ถ้าไม่มีไม้ค้ำเพลา เขาก็ทำแปรกให้เท่ากัน ทีเดียวก แล้วเจาะตรงกลางสอดหัวเพลาเข้าไป ยานนั้นตั้งอยู่ถูกแผ่นดินทั้งหมด โดยรอบพื้นเบื้องต่ำ ใน ยานนั้นพึงทราบว่าเป็นปาราชิก ด้วยอำนาจเลยฐานที่ถูกในสี่ทิศและเบื้องบน^{๑๐๖} ฯ

(๑๔๓) ข้อว่า **นาภียา** ได้แก่ หน้าคุม ฯ ข้อว่า **เอกเมว ลียา จานํ** ความว่า ที่ที่คุมถูกแห่ง หนึ่งนั่นแล เป็นฐาน ฯ ปราภฏในคัมภีร์ทั้งหลายว่า **เอกมสฺส ลียา จานํ** ปาฐะเดินนั้นแลดีกว่าปาฐะ นั้น ฯ ปิศฺพทในข้อนี้ว่า **ปริจฺเจโทปิ** ส่องอรรถวิเสส อธิบายว่า ส่วนการกำหนด ฯ ข้อว่า **ปญฺจธา** ความว่า มีการการคือการให้เคลื่อนจากฐานห้าอย่าง คือ ที่สุดสี่ข้างแห่งคุมข้างบน ฯ

(๑๔๔) ข้อว่า **จํานานิ เทว** ได้แก่ ฐานสอง คือ ที่ที่กึ่งและคุมถูก ฯ ฐานสองเหล่านั้น ฯ ก็ ท่านกล่าววินิจฉัยแม้ในที่กล่าวในอรรถกถาแม้กระทั่งที่จุดพิงข้างฝาเป็นต้นและที่แสดงโดยปาฐะนี้ ฯ

(๑๔๕) ข้อว่า **อนารกฺขิ** ได้แก่ ที่เจ้าจงไม่ได้จัดแจงการรักษา ฯ ข้อว่า **อโจเทตฺวา** ได้แก่ ไม่ได้ขับไล่ไป ฯ อธิบายว่า ควร ไม่เป็นปาราชิก ฯ แต่เมื่อเจ้าของให้นำมาคือ เป็นสินใช้ ฯ พรรณนา ถึงทรัพย์อยู่บนยาน จบ ฯ

พรรณนาถึงทรัพย์ที่นำไป ฯ

(๑๔๖) ในกถาว่าด้วยภาระ ภาระมีสี่อย่างด้วยอำนาจสรีระแห่งอวัยวะมีชื่ออย่างนี้คือ ศีรษะคอสะเอวและภาระที่หิ้วไป ฯ ในภาระนั้นพึงทราบการกำหนดอวัยวะมีศีรษะเป็นต้นเพื่อความ ไม่พินเฝ้าในภาระทั้งหลาย มีภาระบนศีรษะเป็นต้น ฯ บรรดาอวัยวะเหล่านั้น พึงทราบการกำหนด ศีรษะก่อน หลุมคอที่ข้างหน้าคอกขั้วที่ชายผมของคนบางพวกมีที่หลังคอ ผมของคนบางพวกเกิดลาม ลงมาที่ข้างทั้งสองของหลุมคอนั้นแหละและส่วนเบื้องต่ำแห่งอวัยวะที่เรียกกันว่าหมวกหู กำหนด ดังกล่าวนี้นี้เป็นกำหนดอย่างต่ำ เบื้องจากกำหนดอย่างต่ำนั้นขึ้นไปเป็นศีรษะ ภาระที่ตั้งอยู่ในระหว่างนี้ ชื่อว่า ภาระบนศีรษะ ฯ

ในข้างทั้งสองเบื้องต่ำตั้งแต่หมวกหูลงมา เบื้องบนตั้งแต่ข้อคอกขึ้นไป เบื้องต่ำตั้งแต่ขั้วที่ หลังคอและหลุมคอลงมา เบื้องบนตั้งแต่ขั้วกลางหลังและแต่เส้นปีตรงกลางกำหนดคอกขึ้นไป ชื่อว่า คอ ภาระที่อยู่ในระหว่างนี้ ชื่อว่าภาระที่คอ ฯ

ส่วนเบื้องต่ำแต่ขั้วกลางหลังและแต่เส้นปีลงมาจนถึงปลายเล็บเท้า นี่เป็นการกำหนดแห่ง สะเอว ภาระที่ตั้งอยู่ที่สรีระโดยรอบในระหว่างนี้ ชื่อว่าภาระที่สะเอว ฯ

ส่วนเบื้องต่ำตั้งแต่ข้อคอกลงมาจนถึงปลายเล็บมือ นี่เป็นการกำหนดแห่งของที่หิ้ว ภาระ ที่ตั้งอยู่ระหว่างนี้ ชื่อว่าภาระที่หิ้วไป ฯ

^{๑๐๖} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๖๓.

ที่ชื่อว่า ภาระเพราะอรรถว่า ย่อมดูแล หรือที่ชื่อว่าภาระเพราะอรรถว่า เป็นเหตุดูแล หรือเป็นที่ดูแล ฯ ท่านเรียกอวัยวะทั้งหลายมีศีระตามทีกล่าวเป็นต้นโดยประการฉะนี้ ฯ ที่ชื่อว่า ภารัฐะ เพราะอรรถว่า ตั้งอยู่ที่ภาระ ฯ ท่านเรียกภณชะที่วางบนศีระเป็นต้นโดยประการฉะนี้ ฯ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า ภโรเยว ภารัฐ^{๑๐๗} ที่ชื่อว่าภาระเพราะอรรถว่า อันบุคคลดูแล ท่านเรียกภณชะนั้นเองด้วยการศัพท์ที่สำเร็จในกรรม ฯ

(๑๔๗) ชื่อว่า สิริสมิเยว ได้แก่ บนศีระตามที่กำหนดนั้นแล ฯ ชื่อว่า สาเรติ ได้แก่ ยกขึ้นเลื่อนไปข้างโน้นข้างนี้ ฯ ชื่อว่า ฤลลจย สียา ได้แก่ พึงเป็นผ้นทาปนฤลลจย ฯ

(๑๔๘) ชื่อว่า ขนริ ได้แก่ คอตามที่กำหนดนั้นแล ฯ ชื่อว่า โอโรปิเต ได้แก่ เลื่อนลง ฯ ในข้อนี้ว่า สีสโต มีปาฐะเหลือว่า อุฑริ อธิบายว่า เบื้องบนแต่ศระตามที่กำหนด ฯ ชื่อว่า เกสมตตมปิ ได้แก่ ทำให้ไกลเพียงปลายเส้นผม ฯ ปีศัพทังว่า จะกล่าวไปไปถึงที่เกินกว่านั้น ฯ ชื่อว่า โมเจนโตปิ ได้แก่ นำภณชะไปยังที่ที่ปลายเส้นผมไม่ถูก ฯ ด้วยปีศัพทังในข้อนี้พระเถระเพ่งคำที่กล่าวข้างต้นว่า เมื่อเลื่อนลงสู่คอต้องปาราชิกอย่างเดียวหาไม่ได้ โดยที่แท้แม้เมื่อให้พ้นไปก็ต้องปาราชิก ฯ ส่วนคู่ภาระมีกระสอบเป็นต้นเมื่อนำออกจากฐานสองเป็นปาราชิก เพราะตั้งอยู่ในฐานสองคือ ศีระหนึ่ง หลังหนึ่ง ฯ ก็ข้อนี้พึงทราบทั่วว่า ท่านสงเคราะห์ด้วยเอกเทศนี้คือ สีสโต โมเจนโต นั้นแล ฯ

(๑๔๙-๑๕๐) พระเถระครั้งแสดงวินิจฉัยในภาระบนศีระอย่างนี้แล้ว แม้เมื่อควรแสดงวินิจฉัยในภาระที่อยู่บนคือเป็นต้นตามลำดับแห่งอุเทศต่อจากภาระบนศีระนั้น ท่านก็แสดงวินิจฉัยในภาระที่หิวไปในที่สุดแล้ว หวังยกแสดงในภาระที่เหลือตามแนวแห่งนัยที่กล่าวแก่ภาระข้างต้นและที่สุด จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ภาริ ฯ ชื่อว่า สุธรมานโส ได้แก่ ไม่มีไถยจิตเพราะเหตุแห่งอาหารเข้าเป็นต้น เมื่อทำการนั่งวางภาระที่อยู่ในมือบนพื้นด้วยไถยจิต เมื่อเพียงพ้นจากมือต้องปาราชิก คำดังกล่าวมานี้พึงทราบทั่วว่า ท่านกำหนดด้วยเหตุนี้ ฯ

ชื่อว่า เอตถ วุตตนเยเนว ได้แก่ ตามทำนองแห่งคำที่กล่าวในภาระบนศีระและภาระที่หิวไป ฯ ชื่อว่า เสเสสุ ภารesu ได้แก่ แม้ในภาระบนคือเป็นต้น ฯ มติสาเรน คือ มติสารมตินา ฯ ชื่อว่า เวทิตพโพ วินิจจโย ความว่า พึงทราบวินิจฉัยนี้คือ เมื่อจับต้องวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีราคาหนึ่งบาทที่วางในที่ทั้งหลายตามที่กำหนดด้วยไถยจิตด้วยคิกว่า เราจักถือเอา ต้องทุกกฎ ไม่ให้เคลื่อนจากฐานให้เคลื่อนไหว ต้องฤลลจย ให้เคลื่อนจากฐานด้วยอำนาจการให้ล่วงฐานตามที่กำหนด หรือด้วยอำนาจการยกขึ้นเบื้องบน ต้องปาราชิก ฯ พรรณนาถึงทรัพย์ที่นำไป จบ ฯ

พรรณนาถึงทรัพย์ในสวน ฯ

(๑๕๑-๑๕๓) บัดนี้ พระเถระหวังจะแสดงวินิจฉัยทรัพย์ที่อยู่ในสวน จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ทุกกฎ ฯ บทว่า อารามิ ได้แก่ สวนอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาสวนสองอย่างคือ สวนดอกไม้มีดอกจำปาเป็นต้น ๑ สวนผลไม้มีมะม่วงเป็นต้น ๑ ฯ วิเคราะห์ว่า เป็นที่บานแห่งดอกไม้มีดอกมะลิเป็นต้น สวนนั้น เป็นพุทธิยาวิภัติในการประกอบอาชีพ ฯ ชื่อว่า อภิชยโต ความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

^{๑๐๗} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๖๔.

เป็นทุกกฎด้วยการนับสหประโยชน์ เพราะเป็นปุพพประโยชน์แห่งอนินาทาน สัมพันธ์กับคำนี้ว่า พระมุณีเจ้าตรัสว่าเป็นทุกกฎแก่ผู้รู้ว่าเป็นของเนื่องด้วยผู้อื่นแล้วทำดีด้วยคิดว่า จะเป็นของเรา ตูด้วยการหาเพื่อนเป็นต้นเพื่อความเป็นสหายเป็นต้น เพื่อจะยึดเอาด้วยโดยจิต ฯ ข้อว่า **ธมมิกโรนโต** ได้แก่ ก่อคดีความ ฯ โยชนาว่า ถ้าให้เจ้าของแพ ตนเองเป็นผู้พายจากศาสนา ฯ

ข้อว่า **ตสส** ได้แก่ เจ้าของภณทะ ฯ ข้อว่า **วมตี ขนยนตสส** ได้แก่ ภิกษุโจรให้เกิดความสงสัยว่า เราสู้คดีกับผู้นี้แล้วจักได้ของเราหรือไม่ ฯ โยชนาว่า ก็แม้ภิกษุผู้สู้คดีแพเอง ต้องถูกลักจจัย ฯ

ข้อว่า **สามิโน รุณิกเขเป** โยชนาว่า เมื่อเจ้าของทอดธุระด้วยคิดว่า ผู้นี้หยาบคายดูร้าย พึงทำแม้อันตรายแห่งชีวิตและพรหมจรรย์แก่เราได้ อย่าเลยด้วยส่วนนี้แก่เราในกาลนี้ และเมื่อตนเองทอดธุระว่า จักไม่ให้ ฯ เมื่อทั้งสองทอดธุระอย่างนี้ เป็นปาราชิก ฯ บทว่า **ตสส** ได้แก่ ผู้ตู ฯ จศัพทว่า **สพเพสํ ภูฏสทกขินญจ** พึงทราบว่าย ท่านแสดงการลบ ฯ อธิบายว่า แม้รู้ว่าภิกษุโจรไม่ใช่เจ้าของก็กล่าวคำใดคำหนึ่ง เพื่อทำให้เป็นของภิกษุโจรนั้น ชื่อว่าเป็นพยานเท็จ ภิกษุแม้ทั้งหมดเหล่านั้น ต้องปาราชิก ฯ พรรณนาถึงทรัพย์ในสวน จบ ฯ

พรรณนาถึงทรัพย์ในวิหาร ฯ

(๑๕๔) เพราะกำหนดในกฎว่าด้วยทรัพย์ในวิหารว่า **วิหาริ** พึงถือเอาว่า บริเวณ ภา และ อาวาส ภา ฯ บทว่า **สํนิกิ** ได้แก่ ชื่อว่าเป็นของสงฆ์ เพราะเขาถวายแก่เหล่าภิกษุเจาะจงสงฆ์ในสี่ทิศ ฯ บทว่า **ภิกขุจิ** ความว่า เล็ก หรือว่าใหญ่ ฯ โยชนาแห่งปาฐะที่เหลือว่า เมื่อแย่งชิงตูเพื่อยึดเอาปาราชิกยังไม่สำเร็จ ก็มี ฯ พระเถระแสดงเหตุว่า **สพเพสํ รุณิกเขปภาวโต** อธิบายว่า เพราะไม่มีการทอดธุระแห่งสงฆ์ผู้อยู่ในสี่ทิศทั้งปวงนั้นแล ฯ อธิบายว่า เพราะไม่กล่าวคำมีประมาณเท่านั้นนั้นแลว่า **วิหาริ** เมื่อแย่งชิงยึดเอาวิหารที่เขาถวายแก่คณะต่างโดยที่ฆภณกะเป็นต้นโดยวิเสสว่า **สํนิกิ** หรือแก่บุคคลผู้เดียวเป็นปาราชิก เพราะมีการทอดธุระ ฯ วินิจฉัยในข้อนี้พึงทราบดูวินิจฉัยในสวน ฯ บรรดาวินิจฉัยเหล่านี้ วินิจฉัยในภณทะที่อยู่ใต้นั้นอาจรู้ได้โดยนัยที่กล่าวในภณทะที่อยู่บนพื้น บนบก ในอากาศ และที่อยู่กลางแจ้ง เพราะเหตุนี้พึงทราบว่าย ท่านไม่กล่าวไว้ ฯ พรรณนาถึงทรัพย์ในวิหาร จบ ฯ

พรรณนาถึงทรัพย์ในนา ฯ

(๑๕๕-๑๕๖) พึงทราบวินิจฉัยในทรัพย์อยู่ในนา ข้อว่า **สีสานิ** ได้แก่ รวง ฯ ข้อว่า **นิทมิปัตวาน** ได้แก่ ทำโดยประการที่เพียงแค่ธัญญาชาติอยู่ในมือ ฯ ข้อว่า **อลิเตน** ได้แก่ เคียว ฯ ข้อว่า **ลายิตวา** ได้แก่ เกี้ยว ฯ ในกิริยาบททั้งหมดควรเชื่อว่า **สาธิตาที่นิ สีสานิ** ฯ โยชนาว่า เมื่อรูตรวงข้างสาธิตเป็นต้นถือเอา เมื่อพืชเป็นที่เต็มแห่งวัตถุพ้นจากขั้ว เธอต้องปาราชิก ฯ โยชนาว่า เมื่อใช้เคียวเกี้ยวถือเอา เมื่อถือเอารวงใด ฯลฯ ต้องปาราชิก เมื่อตัดหน่อถือเอา เมื่อถือเอากำใด ฯลฯ ต้องปาราชิก ฯ ข้อว่า **พิเช** ได้แก่ ผลข้าวเปลือกเป็นต้น ฯ ข้อว่า **วตถุ ปุริติ** ได้แก่ มีรากหนึ่งบาท ฯ ข้อว่า **มฺหุติยิ** ได้แก่ การรวง หรือกำพืช ฯ ข้อว่า **พณฺธนา โมจิตเต** ได้แก่ เมื่อหลุดจากขั้ว ฯ

(๑๕๗) ชื่อว่า **ทณโฑ** ๖ ได้แก่ ก้านต้นข้าวที่ทำวัตถุให้เต็ม ๖ เชื่อมว่า ยังไม่ขาด รักษาอยู่ ๖ ชื่อว่า **ตโจ** ๖ เชื่อมว่า หรือผิวในข้างแห่งต้นนั้นยังไม่ขาด รักษาอยู่ นั่นแล ๖ ภายนอกต้นหรือเปลือกชื่อว่า เปลือกไม้ ๖ แม้ในข้อนี้มีโยชนาว่า หรือผิวยังไม่ขาดยังรักษาอยู่ ๖ ชื่อว่า **วิหิณาหมปิ** ได้แก่ ลำต้นแห่งกอข้างฟางเป็นต้นที่ตั้งอยู่ด้วยรวงข้าวสาละคือธัญญาชาติที่ระบุ อธิบายว่า ท้องข้าว ๖ ชื่อว่า **ทีฆิ** ได้แก่ ถ้าเป็นของยาว ๖ ด้วยคำนี้ว่า **อนิกขนโต** ๖ เชื่อมว่า ทณโฑ ๖ มีปาฐะเหลือว่า ตโต ๖ อธิบายว่า ก้านรวงข้าวพร้อมต้นขาดจากต้นข้าวยาวนั้นโดยประการทั้งปวงแม้ยังไม่หลุดไปภายนอกปลายที่ขาดแม้เพียงปลายเส้นผม ๖ ชื่อว่า **รกขติ** ได้แก่ ยังรักษาภิกษุขึ้นจากอาบัตินสมควรแก่วัตถุแห่งทุกกฏลลจจัยและปาราชิก ๖ อธิบายว่า ถ้าพ้นแล้ว คัมอาบัติไม่ได้ ๖

สมจริงดังที่ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า ลำต้นข้าวเปลือกแม้เป็นของยาว ก้านของรวงข้าวเปลือกยังไม่หลุดออกจากลำต้นเพียงใด ก็ยังรักษาอยู่เพียงนั้น เมื่อพื้นล่างของก้านหลุดไปจากลำต้นข้าวแล้วแม้เพียงปลายเส้นผม พระวินัยธรพึงปรับอาบัติด้วยอำนาจราคาสั่งของ ^{๑๐๘} ๖ อนึ่ง ด้วยวินิจฉัยนี้แล พึงถือเอาว่า ท่านบ่งวินิจฉัยในอรรถกถามีอาทียาอย่างนี้ว่า เมื่อรากขาดไปเพราะการรวงข้าวเปลือกที่ทำวัตถุให้เต็มจะพึงเกี่ยว เมื่อรวงตั้งพันกับปลายรวงข้าวเปลือกที่ยังไม่ขาด ยังรักษาอยู่ เมื่อสาขฟางแยกออก เป็นอาบัติปาราชิกเป็นต้นตามที่กล่าว ๖

(๑๕๘) ชื่อว่า **มททิตวา** ได้แก่ ขยี้รวงข้าวเปลือก ๖ บทว่า **ปปโณฏฺเฐวา** ได้แก่ ฝัดกลบเป็นต้น ๖ โยชนาว่า กำหนดว่า จักถือเอาข้าวสารแต่นี้ ๖ บทว่า **อิโต** ได้แก่ รวงข้าวเปลือก ๖ ชื่อว่า **สาริ** **คนทิสฺสามิ** โยชนาว่า ถ้ากำหนดว่า เราจักถือเอาส่วนข้าวสาร ๖ ชื่อว่า **รกขติ** ได้แก่ แม้ใช้เคียวเกี่ยวหรือใช้มือเด็ดถือเอาประมาณเพียงพอแก่วัตถุ ยังรักษาจากอาบัติตราบเท่าที่ความกำหนดยังไม่สำเร็จ ๖

(๑๕๙) บทว่า **มทฺทเนปิ** ได้แก่ แม้อย่างรวงข้าวเปลือก ๖ บทว่า **อุทฺตรณปิ** ได้แก่ แม้นำฟางออก ๖ บทว่า **ปปโณฏฺเฐ** ได้แก่ แม้นำหยากเยื่อมีกลบเป็นต้นออก ๖ ชื่อว่า **โทโส** **นตฺถิ** ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติปาราชิกเป็นต้นด้วยอำนาจราคา แต่เป็นสหปโยคทุกกฏนั้นแล ๖ ชื่อว่า **อตฺตโน** ๖ เปฯ **ปราชโย** ความว่า เป็นปาราชิกตามที่กล่าวเป็นต้นในเมื่อทำทั้งหมดด้วยอาการที่ตนกำหนดก่อนแล้วใส่ลงภาชนะของตนเพื่อถือเอาส่วนแห่งข้าวสาร ๖

(๑๖๐) พระเถระละกัณฐะเหล่านั้นคือ กัณฐะที่อยู่ในนาสี่อย่างที่กล่าวว่า กัณฐะชื่อว่าอยู่ในนา คือที่วางไว้ในนาด้วยฐานสี่คือ ที่อยู่บนพื้น บนบก บนอากาศ อยู่กลางแจ้ง เป็นเช่นตามที่กล่าวแล้วแสดงวินิจฉัยสิ่งที่เกิดในนานั้นที่มาในพระบาลีมีอาทิว่า **ตตฺถชาตํ** ด้วยถ้อยคำมีประมาณเท่านี้แล้ว บัดนี้หวังจะแสดงวินิจฉัยแม้นาที่มาอย่างนี้ว่า ที่ชื่อว่านา คือเป็นท้องอกแห่งบุพพณชาติหรืออุปรัณชาติ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ชานํ** ๖ ชื่อว่า **ชานํ** ได้แก่ รู้ว่าเป็นของผู้อื่น ๖ บทว่า **ซีล** ได้แก่ หมุดที่ปักแน่น หรือหลักหินเป็นต้นนอกนี้ ๖ บทว่า **สงกามติ** ความว่า ปักฐานแม้มีประมาณปลายเส้นผมโดยประการที่จะเป็นของตน เพราะใครจะทำพื้นที่ของผู้อื่นให้เป็นของตนโดยประการที่เจ้าของไม่เห็นหรือโดยประการอื่น ๖

^{๑๐๘} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๖๙.

(๑๖๑) พระเถระใส่ใจว่า เขาจะต้องปาราชิกในกาลไร จึงกล่าวคำว่า **สามิกานํ ทุ**
ธุนิกเขปนเน สติ ฯ ปาฐะเหลือว่า **โหติ** ฯ อธิบายว่า เพราะด้วยศัพททํานองสงเคราะห์ความต่างว่า
อตฺตโน วา ภิกษุนี้ต้องปาราชิก ในเพราะเจ้าของทอดธุระคือหมดความหวัง และตนเองทอดธุระว่า
จักไม่ให้แก่เจ้าของ ฯ ชื่อว่า **เอวมุทิตํ** ได้แก่ ท่านกล่าวการกำหนดอย่างนี้ว่า แม้เพียงปลายเส้นผม ฯ

(๑๖๒) ชื่อว่า **ยา ปน** ได้แก่ ส่วนพื้นที่ใด ฯ บรรดาสองหลักเหล่านั้น ฯ ชื่อว่า **อาโท**
ถุลลจยํ ได้แก่ เมื่อลูกกล้าหลักที่หนึ่งภิกษุนี้ต้องถุลลจย ฯ ชื่อว่า **ทุติเย** โยชนาว่า เมื่อลูกกล้าหลักที่
สองต้องปาราชิก ฯ ก็วินิจฉัยใน สอง หลักที่สุดในฐานะที่พึงถือเอาด้วยหลักมากอัน ท่านกล่าวไว้ด้วยคำ
นั้นนั่นแล ฯ ส่วนในข้อนี้มีความต่างว่า เป็นทุกกฎ ในเพราะปักหลักที่เหลือเว้น สอง หลักในที่สุด และ
ในประโยคทั้งปวงเพื่อการนั้นนอกนี้ ฯ

(๑๖๓-๑๖๔) เชื่อมว่า ประสงค์ให้ทราบว่าเป็นของเรา ฯ อธิบายว่า รู้พื้นที่ของผู้อื่นว่า
เป็นของผู้อื่นแล้วใช้เชือกซึ่งหรือไม้วัดใครจะให้ผู้อื่นรู้ว่า ที่ประมาณเท่านี้เป็นของเรา เพราะเป็นผู้
ใครจะยึดเอาที่แม้เพียงปลายเส้นผมด้วยโดยจิต ฯ ชื่อว่า **เยหิ ทฺวิหิ ปโยเคหิ** ได้แก่ สองประโยคใด
ประโยคหนึ่งบรรดาการซึ่งเชือกและทาบไม้วัดอันเป็นที่หลังแห่งประโยคทั้งปวง ฯ บทว่า **เตสุ** เป็น
สัตตมิวักตติใช้ในนิทธารณะ ฯ

ในข้อนี้พึงทราบว่าเป็นสงเคราะห์แม้วินิจฉัยว่า เมื่อปักเสารั้วก็ดี ใช้เพียงกิ่งไม้กันรั้วก็ดี
ซึ่งเขตแดนก็ดี ก่อกำแพงก็ดี พอกดินร่วนและดินเหนียวก็ดี เพราะใครจะยึดเอาฐานแม้เพียงปลายเส้น
ผมในพื้นที่ของผู้อื่นด้วยโดยจิต ต้องปาจิตตีย์และทุกกฎ ในฐานะปาจิตตีย์ในบุพพประโยค ต้องทุกกฎ
ล้วนในสหประโยค ต้องถุลลจย ในประโยคแรก บรรดาสองประโยคข้างหลัง และต้องปาราชิก ใน
ประโยคที่สุด ดังในวินิจฉัยในเชือกและไม้เท้าตามที่กล่าว เพราะวินิจฉัยแห่งเขตแดนและรั้วที่กล่าวใน
ข้อนี้ด้วยปีศัพทที่กล่าวโดยความเป็นอธิกวจนะ ให้ทราบบรรณแห่งการรวมที่ไม่ได้กล่าว แม้เมื่อด้วยวา
ศัพทที่เป็นวิกัปตถว่า รชชฺ วาปิ ควรประกอบว่า ยญฺจि วา ฯ พรรณนาถึงทรัพย์ในนา จบ ฯ

พรรณนาถึงทรัพย์ในพื้นที่และในบ้าน ฯ

(๑๖๕) พึงทราบวินิจฉัยในทรัพย์ที่อยู่ในพื้นที่เป็นต้น ในข้อนี้ว่า **วตถุณฺณสฺส** พึงถือเอาว่า
พื้นที่สองอย่างอย่างนี้คือ ที่อยู่เรือนมีรั้วที่แบ่งอย่างนี้คือ พื้นที่ที่ปรับไว้เพื่อทำสวนดอกไม้เป็นต้น
พื้นที่เปล่าในเพราะอารามที่เคยสร้างไว้พังไป พื้นที่ที่ปรับไว้เพื่อสร้างวิหาร และพื้นที่วิหารที่พังไป ชื่อ
ว่า พื้นที่สวน หรือ พื้นที่วิหาร เพราะท่านกล่าวไว้บทาสนียว่า ที่ชื่อว่าพื้นที่ได้แก่พื้นที่สวน พื้นที่
วิหาร^{๑๐๙} เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า พื้นที่ และพื้นที่สองอย่างคือ ก็ลักษณะมีสี่ อย่างอย่างนี้เพราะ
กล่าวว่า ลักษณะที่ชื่อว่าอยู่ในพื้นที่คือลักษณะที่วางไว้ในพื้นที่โดยฐานสี่ ได้แก่ ที่อยู่บนพื้น อยู่บนบก อยู่
ในอากาศ และที่อยู่กลางแจ้ง เมื่อควรกล่าวว่า วตถุณฺณจฺจวตถุณฺณจฺจ ท่านก็ย่อลงด้วยอำนาจรูป
เอกเสสสมาสที่เหลือศัพท์เดียว และแปลงอุศัพท์เป็นอุศัพท์แสดงว่า วตถุณฺณสฺส ฯ อธิบายว่า วัตถุสอง
อย่างตามที่กล่าวและลักษณะที่อยู่ในพื้นที่ ฯ แม้ในข้อนี้ว่า **เขตตฺถุเ** ก็มีสมาสนี้เหมือนกัน เพราะเหตุ

^{๑๐๙} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๑๐๕/๖๗.

นั่น ฟังถือเอาว่า เขตเต จ เขตตฤเร จ ฯ แม้โนโวหารว่านาวัฐฐะเป็นต้นก็มีในนี้เหมือนกัน ฯ ข้อว่า **คามฏฐะ จ** ความว่า แม้ในภณทะที่อยู่ในบ้านส้อย่างที่กล่าวไว้ว่า ภณทะที่ชื่อว่าอยู่ในบ้านได้แก่ที่เขาวางไว้ในบ้านโดยฐานสี่ คือ ภณทะที่อยู่บนพื้น ฯลฯ ที่อยู่กลางแจ้ง ฯ พรรณนาถึงทรัพย์ในพื้นที่และในบ้าน จบ ฯ

พรรณนาถึงทรัพย์ในป่า ฯ

(๑๖๖) ฟังทราบวินิจฉัยในภณว่าด้วยทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในป่า ดังต่อไปนี้ บพมีอาทิว่า **ติณฺ วา** เชื่อมกับบทว่า ตตฺถชาตํ ฯ ข้อว่า **ตตฺถชาตํ** ความว่า เพราะกล่าวว่า ที่ชื่อว่าป่าได้แก่สถานที่ใดเป็นสถานที่มนุษย์หวนแหวน วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดในป่านั้น^{๑๑๐} คือเป็นของมนุษย์เกิดในป่าที่มีการรักษา เพราะเป็นสิ่งที่ไม่ควรถือเอา เหตุเจ้าของไม่พอใจ ฯ ข้อว่า **ติณฺ วา** ได้แก่ หรือหญ้าที่ควรแก่เครื่องมุงเรือน ที่ชนอื่นเกี่ยววางไว้ หรือที่ตนพึงเกี่ยว ฯ ข้อว่า **ปณฺณํ วา** ได้แก่ หรือใบไม้มีใบตาลเป็นต้นที่ควรแก่เครื่องมุงเรือนมีอย่างนั้นเป็นรูปนั้นแล ฯ ข้อว่า **ลตฺ วา** ได้แก่ หรือเถาว์ลยมีเถาว์ลยหวาย เป็นต้นมีอย่างนั้นเป็นรูปนั้นแล ฯ ส่วนเถาว์ลยไธเป็นของยาวแทงทะลุที่ปลายก็ดี ไม่ยังอวหารให้เกิดขึ้นได้ ฯ แต่เมื่อใดภิกษุตัดทั้งปลายทั้งโคน เมื่อนั้นย่อมยังอวหารให้เกิดขึ้นได้ ฯ ถึงหากเถาว์ลยพันต้นไม้อยู่ ส่วนที่พันอยู่พอให้พ้นจากต้นไม้อย่อมยังอวหารให้เกิด ความต่างในข้อนี้มีดังกล่าวนี้อย่างนี้ ฯ ก็ภณทะที่เหลือมีสะเก็ดไม้และปอเป็นต้นที่เจ้าจงไม่สละความเยื่อใย ฟังทราบว่า ท่านกำหนดสงเคราะห์ไว้ด้วยคำนี้แล ฯ ข้อว่า **กฏฺฐเมว วา** ได้แก่ หรือ ท่อนไม้ ฯ ในข้อนี้ว่า **ภณฺทคฺเชเนว กาทพฺโพ** ฟังถือเอาความว่า ให้ปรับด้วยอำนาจความเหว่เหตุในภายใน ฯ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวในอรรถภณว่า ฟังปรับอาบัติตามราคาสั่งของ ฯ อธิบายว่า บรรดาระาคาภณทะมีหญ้าที่ลักไปเป็นต้น มีราคามาสกหนึ่ง หรือหย่อนมาสก ด้วยอำนาจราคา เป็นทุกกฎ ฯ มีราคาเกินมาสก หรือต่ำกว่าห้ามาสก เป็นถูกลักจัย ฯ มีราคาห้ามาสกหรือเกินห้ามาสก เป็นปาราชิก ฯ ถ้าไม่ต้องปาราชิกพึงปรับอาสนทุกกฎและผันหาปนถูกลักจัย ฯ ข้อว่า **คณฺหนโธ** ได้แก่ ลักอยู่ ฯ

(๑๖๗-๑๗๔) บัดนี้ พระเถระหวังจะแสดงวินิจฉัยในท่อนแห่งต้นไม้ที่กล่าวว่า กฏฺฐเมว วา จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า มหคฺเช ฯ บทว่า **มหคฺเช** ได้แก่ ชื่อว่ามีราคามากเพราะเป็นสิ่งมีราคาห้า มาสก หรือเกินห้ามาสก ฯ บทว่า **นสฺสตี** ได้แก่ ภิกษุเป็นผู้พรั่งพร้อมด้วยไถยจิต ต้องปาราชิก ในเพราะแม้เพียงขาดไป ฯ ปิศัพฺพฺฐ์ใช้ในอวธารณะ ฯ ด้วยคำนี้ว่า **โกจิปี** ความว่า แม้ที่แก่ จะสดหรือแห้งก็ตาม ที่เขาถากวางไว้ ไม่ควรถือเอานั้นแล ฯ

คำว่า **มุเล** เป็นเพียงอุปลักษณะ ฯ เพราะกล่าวในอรรถภณว่า เป็นต้นขาดที่ปลายและโคน ฟังถือเอาว่า ตัดโคนและปลาย ฯ บทว่า **อทุรคตํ** ได้แก่ เปลือกแก่ที่ล่วงหลุดไป อธิบายว่า ตั้งอยู่นาน ฯ

บทว่า **ลกฺขणे** ได้แก่ ลักษณะเฉพาะตนที่ถากเปลือกที่ต้นไม้ทำไว้เพื่อให้รู้ของๆตน ฯ บทว่า **ฉลฺลียอนฺทเร** ได้แก่ ถึงการไม่เห็น เพราะผิวที่เกิดขึ้นใหม่หุ้มโดยรอบ ฯ ในข้อนี้ว่า **อชฺฌาวตฺถณฺจ**

^{๑๑๐} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๗๑.

มีปาฐะเหลือว่า **เคห์** ๑ โยชนาว่า สร้างเรือนแล้ว และอยู่อาศัยแล้ว ๑ อธิบายว่า สร้างเรือนนั้นด้วยไม้ ที่ตนให้มูลค่าแก่เจ้าของป่าเพื่อสร้างเรือนแล้วซื้อต้นไม้แล้วจึงตัด และใช้สอยแล้ว ๑ แม้ในข้อนี้ว่า **วินสสนตยจ** มีปาฐะเหลือว่า **อวลัญญิ ทารุ** ๑ อธิบายว่า ท่อนไม้ที่สร้างเรือนนั้นแล้วเหลือ ชำรุดเก่าไป โดยอย่างต่างๆมีฝนและแดดเป็นต้น คือท่อนไม้เสียหายไป ๑ เชื่อมว่า เมื่อถือเอาไม่มีโทษ ๑ อธิบายว่า เมื่อถือเอาด้วยคิดว่า เจ้าของไม่หวง อาบัติแม้ไรๆไม่มี ๑ ถามว่า เพราะเหตุไร ๑ ตอบว่า เหตุไรข้อนี้ นั่นคือ เพราะเจ้าของป่ารับเอามูลค่าแล้วให้แก่ผู้อื่น และเพราะเจ้าของเหล่านั้นทั้งหมดเยื่อใย ๑

สมจริงดังกล่าวในอรรถกถาว่า มนุษย์ทั้งหลายตัดต้นไม้เพื่อประโยชน์แก่เรือนเป็นต้น เมื่อใดเขาสร้างเรือนเป็นต้นนั้นเสร็จแล้วและอาศัยอยู่แล้ว เมื่อนั้นแม้ไม้ทั้งหลายก็จักเสียหายไปเพราะ ฝนและแดดในป่า ภิกษุพบเห็นไม้เช่นนี้แล้วจะถือเอาด้วยคิดว่า เขาทอดทิ้งแล้ว ดังนี้ควรอยู่ เพราะ เหตุไร เพราะเหตุว่า ไม้เหล่านั้นเจ้าของป่ามิได้เป็นใหญ่ ไม้ทั้งหลายที่ชนเหล่าใดให้ไทยธรรมแก่ เจ้าของป่าแล้วตัดชนเหล่านั้นนั่นเองเป็นใหญ่อึ่งชนเหล่านั้นก็ทิ้งไม้เหล่านั้นแล้ว ไม้เป็นต้นที่เกิดใน ป่านั้นก็เชื่อว่าจะมีอภัยโยตีอะไร (เพราะเหตุนี้ก็จะถือเอาก็ควร) ๑ พึงทราบว่าเป็นอย่างนี้ เมื่อ เจ้าของให้นำมาคืนภายหลัง เป็นสินใช้ ๑

ข้อว่า **โย จ** ได้แก่ ก็ภิกษุใดเมื่อเข้าไปไม่ได้ให้ไทยธรรมแก่เจ้าของป่าคิดว่า เมื่อออกจักให้ แล้วใช้ให้ถือเอาต้นไม้ออกไป ๑ ข้อว่า **อารกขญฺจณํ ปตฺวา** ได้แก่ ถึงที่เป็นที่นั้งรักษาป่าของเหล่าชน ผู้รักษาป่า ๑ เพราะเพ่งถึงกิริยาในระหว่างว่า จินตเนโต จะได้โดยเหมาะว่า อติถูกเมย ๑ เพราะเหตุ นั้น ท่านจึงสงเคราะห์ความวิตกในฝ่ายกุศลโดยปการัตถะด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า **จิตฺเต กมฺมญฺจ- จานาติณิ กตฺวา** ๑ อีกอย่างหนึ่งพึงประกอบกล่าวความว่า คิดถึงเรื่องอื่นพลางถึงที่อารักษาล่วงเลยไป นั้นแล ๑ บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **อญฺญิ จินตเนโต ว** ได้แก่ นึกถึงเรื่องอื่น ก็ดี ด้วยคำนี้มีการ สงเคราะห์วิตกตามที่กล่าว ๑ ในข้อนี้ว่า **อสฺส** ความว่า อเนน เพราะเป็นฉันทวิภัติใช้ในตติยาในกิต โยควา เทยํ ๑

ถ้อยคำมีประมาณเท่านี้ว่า ในกาลที่เข้าป่า ไม้ให้มูลค่าโดยนัยตามที่กล่าวเข้าป่าถือเอา ท่อนไม้แล้วกำหนดในเวลาออกว่า ถ้าคนเฝ้าป่าขอ จักให้ เดินไปไม่ได้ให้แล้วเพราะคนเฝ้าป่าเหล่านั้น ไม่ได้ขอแม้เดินไปอยู่มาอย่างนั้นนั่นแล เมื่อคนเฝ้าชวนขวายในการเล่นก็ดี นอนหลับก็ดี ออกไปข้าง นอกก็ดี ยินหาคนเฝ้าในที่นั้นไม่เห็นแล้วแม้เดินไปมาอย่างนั้นนั่นแล ให้สิ่งที่พึงให้จากมือตนแก่อิสสร ชนที่ประกอบในที่นั้น หรือทำตนให้น่านับถือ หรือให้คนเฝ้ารู้พร้อม ขอโอกาสกะคนเฝ้า คนเฝ้าเหล่านั้น นั้นให้โอกาสแล้วแม้ไปอยู่ ดังนี้พึงทราบว่า ท่านสงเคราะห์ไว้เพราะเป็นเช่นกับคำที่กล่าว ด้วยจศัพท์ที่เป็นสมุจจนยัตถ์ไม่ได้กล่าวไว้ ในข้อนี้ว่า **โย จ** ๑

บทว่า **วราหา** ได้แก่ สุกกร ๑ บทว่า **วคฺชา** ได้แก่ เสือโคร่ง ๑ บทว่า **อจฺฉา** ได้แก่ หมี ๑ บทว่า **ตฺรจฺฉา** ได้แก่ เสือดำ ๑ ด้วยอาทิศัพท์ ท่านสงเคราะห์เนื้อร้ายมีเสือเหลืองข้างตกมันและสีหะ เป็นต้น ๑ สัตว์เหล่านั้นมีข้างเป็นต้นนั่นแล เล่นไปใกล้ คือเป็นไปใกล้ที่ไม่น่าพอใจ เพราะเที่ยวไปใน ที่ใกล้ที่ตนไม่ชอบใจมีความตายเป็นต้นด้วยอำนาจสมาคมเพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า อุปททวา ๑ อธิบายว่า จากอันตรายมีข้างเป็นต้นที่พบเจอ ในกาลที่ยังที่อารักษา ๑ บทว่า **มุจฺจิตฺตุมตฺตาย** ได้แก่ ประสงค์จะพ้นไป ๑ ด้วยคำนี้ว่า **ตเถว** ท่านแสดงความที่จะได้อยู่โดยเหมาะนั้นแลในคาถาต้นว่า ไม่ให้ ไทยธรรมในกาลเข้าไป คิดว่า จักให้ในกาลออก แล้วเข้าไปถือเอาท่อนไม้ถึงที่อารักษา ๑ ข้อว่า **ตํ ฐานํ**

ได้แก่ ที่อารักขานั้น ๆ ชื่อว่า **อดิภกเมติ** โยชนาว่า เป็นผู้เกิดภัยอันตรายเพียงกำหนดไม่ได้ว่า ที่นี้เป็นที่นั้น หนีเลยไป แต่เป็นสินใช้ ๆ

แม้ในข้อนี้ว่า **สูงกฆาโต** พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ปีศัพทิงทราบ ว่า ท่านแสดงการลบอธิบายว่า จากที่เก็บภาษี ๆ วิเคราะห์ว่า การตรึงมัดคือเพียงการซ่อนถือเอาภาษีอันเป็นส่วนพึงให้แก่พระราช เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า สูงกฆาตะ อีกอย่างหนึ่งที่ชื่อว่า สูงกฆาตะเพราะอรรถว่า เป็นที่ตรึงมัดภาษี ๆ สภาวะแห่งสูงกฆาตจักมีแจ้งข้างหน้า ๆ บทว่า **ตสมา** ได้แก่ เพราะเธอทำให้หนักกว่าสูงกฆาตนั้นแล ๆ บทว่า **ต** ได้แก่ ฐานแห่งสูงกฆาตนั้น ๆ ชื่อว่า **อนภกมม คจจโต** ได้แก่ ไม่เข้าแล้วหลีกไป ๆ ท่านแสดงทุกกฎว่า ภิกษุหลบภาษี ต้องทุกกฎ^{๑๑๑} ๆ

บทว่า **เอต** ได้แก่ ที่อารักขาตามที่กล่าว ๆ ชื่อว่า **เถยยจิตเตน ปริหรณตสส** ได้แก่ มีเถยจิตหลีกไปแต่ไกล ๆ เชื่อมว่า พระศาสดาทรงยกแสดงปาราชิกแก่ผู้แม่เมื่อไปทางอากาศ ฯ

ถามว่า แม้เมื่อไม่มีการกล่าวอาบัติปาราชิกที่กล่าวไว้แผนกหนึ่งแก่ผู้หลบที่อารักขาในข้อนี้ จักกล่าวไว้ในสูงกฆาตะว่า ภิกษุเลี้ยงภาษีต้องทุกกฎ โดยคำกล่าวสามัญว่า ภิกษุมีเถยยจิตจับต้องไม้ก็ดี เถาวัลย์ก็ดีหยาก็ดีที่เกิดในที่นั้นมีราคา ห้ามาสหรือเกินกว่าห้ามาสต้องทุกกฎ ทำให้เคลื่อนไหวต้องถูกล้างจ้ย ให้เคลื่อนจากที่ต้องปาราชิก ในวิภังค์แห่งบทมาติกาในพระบาลีว่า อรณญฺญํ เว้นคำที่กล่าวในอรรถกถาว่า แต่แม่เมื่อหลบหลีกที่อารักขานี้ไปทางอากาศด้วยเถยยจิตเป็นปาราชิกเหมือนกัน พระเถระไม่กล่าวว่า อฏฺฐกถาย มิใช่หรือเพราะเหตุไรจึงกล่าวว่า สตถุณา ฯ จะแก้ว่า พระเถระกล่าวไว้เพราะอรรถกถาจารย์กล่าวไว้อย่างนั้น ฯ ถามว่า เพราะเหตุไร พระอรรถกถาจารย์แม่เมื่อรู้ว่า พวกเราจักไม่บัญญัติที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติ จักไม่ถอนสิ่งที่ทรงบัญญัติไว้ยกแสดงปาราชิกที่ไม่ได้ตรัสไว้ในพระบาลี ฯ ตอบว่า พึงถือเอาว่า อาจารย์แม่นี้รู้ณัณนัณนแลท่านแสดงไว้ในสมันตปาสาทิกากล่าวว่า สตถุณา ในข้อนี้ เพราะนัยที่พระผู้มีพระภาคถูกเหล่าภิกษุถามวินิจฉัยในข้อนี้กล่าวไว้มาในอรรถกถา ฯ

อีกอย่างหนึ่ง วิภังสาม คือ การไม่กล่าวในวินิจฉัยที่อารักขา พึงมีโดยไม่เห็นวิสัยตามที่กล่าว เพราะกล่าวว่า หลีกเลี้ยงภาษีต้องทุกกฎ ก็ดี ความที่วิสัยนี้ไม่มีโทษอย่างนั้นก็ดี ความเป็นสิ่งพึงรู้ได้ง่ายตามทำนองคำที่กล่าวก็ดี ฯ บรรดาวิภังเหล่านั้น วิภังที่หนึ่ง เป็นเพียงการกำหนดได้ยากจากการห้ามความเป็นสัพพัญญู ฯ วิภังที่สอง ไม่พึงถือเอาว่า ชื่อว่าความที่โลกวัชชะนี้ไม่มีโทษไม่เกิดขึ้น ฯ วิภังที่สาม ควรโดยปริเสสณั ฯ

ถามว่า บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **วุตตานุสาเรน** ชื่อว่าท่านกล่าวในข้อนี้ทำไม ความที่แห่งคำแม่นี้พึงรู้ได้ง่ายตามทำนองแห่งคำนั้นมีได้อย่างไร ฯ ตอบว่า ท่านกล่าวคำนี้ไว้ว่า ภิกษุให้เคลื่อนจากฐานต้องปาราชิก โดยสามัญในนิเทศแห่งทรัพย์ที่อยู่ในปาที่แสดงไว้ก่อน แต่ไม่ได้กล่าวการหลบหลีกที่อารักขาด้วยเถยยจิต ฯ ท่านไม่กล่าวต่างหากว่า เมื่อไม่ให้โดยทำนองที่กำหนดเบื้องต้นด้วยคิดว่า ให้มูลค่าแล้วจักไปในกาลที่ไปแล้วไป เป็นปริกัปปอวหารแล ว่า ส่วนการละที่ๆกำหนดไว้โดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นไป ชื่อว่า เป็นการให้เคลื่อนจากฐานนั้นแลเพราะเหตุนี้ ด้วยวัตถุนี้จึงเป็นปาราชิกและว่า มีเพื่อให้รู้ณัณนแลด้วยคำนี้ว่า ภิกษุให้เคลื่อนจากฐานต้องปาราชิก ฯ ส่วนการหลบที่

^{๑๑๑} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๑๑๓/๖๙.

เก็บภาษีอันเช่นนี้เทียมมามีอยู่ตามสภาวะเพราะเป็นสภาวะการหลบหลีกฐาน ไม่เป็นฐานที่กำหนดจุด
ที่นี้ เพราะเหตุนั้น ในข้อนี้พึงถึงการตกลงใจว่า อาจารย์นี้กล่าวว่า **สตถุณา ปาราชิกมนุทิกฏ** เพื่อ
แสดงทำนองคำที่พระอรรถกถาจารย์นั้นกล่าวในอรรถกถา เพราะพระอรรถกถาจารย์ผู้รู้ประสงค์ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า สูงก็ ปรีหติ อาปตติ ทุกกฏสชาติ วุตตํ กล่าวว่า ปาราชิกเมว^{๑๑๒} เพื่อให้รู้ว่า
ไม่เป็นวัตถุปาราชิก และเป็นวัตถุทุกกฏเท่านั้น แก่ผู้หลบหลีกที่อื่นจากที่ที่พระราชสมมุติไว้ที่กล่าว
อยู่ แม้จะเป็นที่กำหนดไว้นั้นโดยเพียงความเกิดขึ้นแห่งโดยจิตเดินไป ดุจผู้ถือบาตรของตนไปด้วยโดย
จิต ฯ

บทว่า **ตสฺมา** ได้แก่ เพราะเหตุที่แม้เมื่อหลบเว้นไปแต่ไกลด้วยโดยจิตไปอย่างนั้น เป็น
ภาระอันหนักยิ่งเพราะควรแก่ปาราชิก ฯ บทว่า **เอตถ** ได้แก่ ที่อารักขาปาณี ฯ คำนี้ว่า **วิเสส** พึง
เชื่อมโดยความเป็นเหตุกับคำนี้ว่า อปฺปมตเตน โหตพฺพ ฯ คำว่า **สติสมฺปนฺนเจตสา** และว่า **ปิยสีเลน**
เป็นวิเสสของคำนี้ว่า ภิกขุณา ฯ เพราะภิกษุผู้ไม่ใคร่ต่อการศึกษาไม่ได้จำแนกโอวาทนี้ พระเถระ
หวังจะเว้นผู้นั้นจึงกล่าวว่า ปิยสีเลน ฯ เพราะไม่ได้จำแนกโอวาทนี้โดยไม่มีที่พึงในฐานแห่งภิกษุแม้มี
ศีลเป็นที่รักแต่เว้นจากสติประมาณแล้ว พระเถระหวังจะเว้นผู้นั้นจึงกล่าวว่า สติสมฺปนฺนเจตสา ฯ
พรรณนาถึงทรัพย์ในปา จบ ฯ

พรรณนาถึงน้ำ ฯ

(๑๗๕-๑๗๖) ข้อว่า **โดยทุลลภกกาลสฺมิ** ความว่า น้ำหาได้ยากในสมัยใด สมัยนั้นชื่อว่าหา
น้ำได้ยาก กาลนั้นด้วยเป็นสมัยที่หาน้ำได้ยากด้วยเพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า โดยทุลลภกกาล ในกาลที่หา
น้ำได้ยากนั้น ฯ ข้อว่า **อวาชฺเขตฺวา วา** ได้แก่ น้อมภาชนะใส่น้ำเข้าไปก็ดี ฯ ข้อว่า **ปเวเสตฺวา วา**
ได้แก่ ใส่ภาชนะของตนในน้ำนั้นก็ดี ฯ ข้อว่า **ฉิทฺทํ กตฺวาปิ วา** ได้แก่ ทำให้เป็นช่องต่างโดยขอบปาก
เป็นต้นที่ภาชนะใส่น้ำก็ดี เชื่อมกับคำที่กล่าวว่า ยกแสดงด้วยราคาสั่งของแก่ผู้ถือเอา ฯ

ข้อว่า **ตถา** ได้แก่ โดยทำนองที่ท่านกล่าวปาราชิก แก่ผู้ลักน้ำที่เขารักษาคุ่มครองใน
ภาชนะในกาลหาน้ำได้ยากนั้นแล ฯ ข้อว่า **วาปิยํ วา** ได้แก่ ในบึงที่มีการรักษาเป็นของผู้อื่นก็ดี ฯ ข้อ
ว่า **ตพาเก วา** ได้แก่ ในสระเกิดเองเช่นนั้นก็ดี ฯ พึงทราบการระบุงสระโบกขรณีเป็นต้นที่มีการรักษา
อย่างนั้นด้วยคำเหล่านั้น หรือด้วยวาศัพท์ที่รวมคำที่ไม่ได้กล่าวไว้ ฯ คำว่า **อตุตฺตโน ภาณํ ปเวเสตฺวา**
คณฺหนตฺตส เป็นบทกำหนดลักษณะ เพราะเหตุนี้ในน้ำที่อยู่ในภาชนะและในข้อนี้พึงทราบชนิด
อาบัติตามวัตถุแก่ผู้ใช้ปากหรือหลอดเป็นต้นชักมาดื่มด้วยโดยจิต ดุจในภาชนะน้ำมัน ฯ

(๑๗๗) บทว่า **มริยาทํ** ได้แก่ คั้นก้นน้ำแห่งบึงเป็นต้น ฯ บทว่า **ฉินฺทโต** ใช้จอบเป็นต้นขุด
ดินร่วนเป็นต้นขึ้นทำให้เป็นสองส่วน ฯ ด้วยศัพท์ที่ส่องเนื้อความที่ต่าง พระเถระสงเคราะห์ความต่าง
ที่มาในอรรถกถามีอาทิอย่างนี้ว่า ภิกษุ ตัดคั้นก้นน้ำทำให้ชำรุด ชำมลงน้ำเองหรือให้พวกโคและ
กระบือก็ดี มนุษย์อื่นก็ดี เด็กที่เล่นอยู่ก็ดีให้ชำมลง หรือให้เขาเหล่านั้นที่ชำมลงแล้วตามธรรมดาของ
ตนให้ตกใจ ตัดเองก็ดีใช้ให้ตัดต้นไม้ที่ตั้งริมน้ำก็ดีผลักตกไปเองก็ดี ใช้ผู้อื่นก็ดีแล้วให้น้ำกระเพื่อม

^{๑๑๒} วิ.อ.(บาลี) ๑/๓๗๓.

เพื่อให้คลื่นเกิดขึ้นเพื่อตัดกันน้ำนั้น คันกันน้ำแม่น้ำขาดไปเพราะคลื่นที่เกิดจากเหตุนั้น เป็นอันภิกษุ นั้นนั้นแลตัดแล้ว ฯ ฉะนั้นเหมือนกัน เมื่อต้อนโคและกระบือเป็นต้นขึ้นสู่คันกันน้ำก็ดี ใช้ผู้อื่นให้ต้อน ขึ้นก็ดี เมื่อคันกันน้ำขาดไปเพราะกลีบเท้าแห่งสัตว์เหล่านั้น เป็นอันภิกษุนั้นตัดแล้ว ภิกษุปิดเองก็ดีใช้ ให้ปิดท่อน้ำเป็นต้นก็ดี กันเองก็ดีใช้ให้กันที่ต่ำแห่งคันกันน้ำก็ดี ห้ามน้ำที่จะฟุ้งนำออกจากทางที่จะ นำไปจากน้ำโดยยิ่งเกิน หรือให้น้ำจากข้างนอกเข้าไปทำให้เต็ม แม้เมื่อคันกันน้ำขาดไปเพราะ กระแสน้ำเป็นอันภิกษุนั้นตัดแล้วนั้นแล ฯ ข้อว่า **อทินนาทานปุพฺพโต** ได้แก่ เพราะเป็นประโยชน์ เบื้องต้นแห่งอทินนาทาน ฯ ข้อว่า **ภูตคามน สทฺธิมปี** ได้แก่ กับด้วยแม่ภูตคาม ฯ พระเถระรวบรวม การขุดดินด้วยอปีศัพท ฯ อธิบายว่า ภิกษุเมื่อตัดคันกันน้ำชื่อว่ายอมตัดหญ้าเป็นต้นที่เกิดบนนั้นต้อง ทุกกฎกับภูตคามปาจิตติย ตัดแผ่นดินแต่ต้องทุกกฎกับปถวิชนนปาจิตติย ฯ

(๑๗๘) ในข้อนี้ว่า **กาดพุโ** มีปาฐะเหลือว่า ภูตคามเคน อาปตติยา ฯ ฟังถือเอาว่า ฟัง ปรับอาบัติด้วยอำนาจเนื้อความแห่งเหตุในภายใน ฯ โยชนาว่า ภิกษุยื่นตัดภายใน ฟังปรับอาบัติด้วย ที่สุดภายนอก ยื่นตัดภายนอก ฟังปรับอาบัติด้วยที่สุดภายใน ยื่นตัดแม้ที่ทั้งสอง ฟังปรับอาบัติด้วย ราคาสิ่งของท่ามกลาง ฯ ก็ในข้อนี้มีอธิบายดังนี้คือ ภิกษุยื่นภายในบึงตัดคันกันน้ำ เมื่อน้ำไหลไป ภายนอก ฟังปรับอาบัติตามที่ต้อง บรรดาทุกกฎลุลงจยและปาราชิก ตามราคาน้ำที่ไหลออก ฯ ยื่น ภายนอก ตัดคันกันน้ำ ฟังปรับอาบัติตามราคาน้ำที่ไหลออก ในขณะที่น้ำที่ไหลเข้าไปในบึงเคลื่อนจาก ฐานที่ตั้ง ฯ บางคราวยื่นภายใน บางคราวยื่นภายนอก ตัดคันกันน้ำเว้นตรงกลาง ฟังปรับอาบัติตาม ราคาน้ำที่ไหลออก ในขณะที่น้ำไหลออกเพราะตัดที่ตั้งอยู่ในท่ามกลาง ฯ พรรณนาถึงน้ำ จบ ฯ

พรรณนาถึงไม้สีฟัน ฯ

(๑๗๙-๑๘๐) ข้อว่า **วาเรน** อรรถโยชนาว่า ไม้สีฟันที่พวกสามเณรนำมาจากป่าตามวาระ เพื่อสงฆ์นำมาเพื่ออาจารย์บ้าง นั้นทั้งหมดที่นำมาเพื่อสงฆ์ก็ดีเพื่ออาจารย์ของตนๆก็ดี เป็นของ สามเณรผู้นำไม้สีฟันมาเหล่านั้นนั้นแล เพราะนำมาจากป่าตราบเท่าที่เขาเหล่านั้นตัดไม้สีฟัน โดยประมาณยังไม่มอบให้สงฆ์และอาจารย์ ฯ

(๑๘๑) บทว่า **ตสฺมา** ได้แก่ เพราะเหตุที่ ยังเป็นของพวกสามเณรเหล่านั้นนั้นแล ฯ เชื่อม ว่า ไม้สีฟันที่นำมาจากป่านั้นและไม้สีฟันที่เป็นครุภัณฑ์ของสงฆ์ ฯ อธิบายว่า และไม้สีฟันที่เกิดใน พื้นที่เป็นของสงฆ์จัดเป็นครุภัณฑ์ เพราะสงฆ์รักษาคุ้มครอง ฯ ข้อว่า **คณฺหนตฺสฺส จ** ได้แก่ ท่านแสดง ความนี้ว่า ก็พึงกล่าวอาบัติแก่ผู้ถือเอาไม้สีฟันนั้นด้วยโดยจิตด้วยอำนาจราคาไม้สีฟัน เพราะรวมไม้สี ฟันที่เกิดในอารามและสวนที่ตัดและยังไม่ตัดที่เขารักษาคุ้มครองไว้อันเกี่ยวเนื่องกับคณะบุคคลและ คฤหัสถ์ ที่มาในอรรถกถาที่ไม่กล่าวไว้ในข้อนี้ด้วยจักษุที่เป็นอริกะ ฯ

(๑๘๒) สามเณรผู้นำไม้สีฟันมาเหล่านั้น ฯ บทว่า **นียยาทิตฺ** ได้แก่ ให้ถึงพร้อมแก่สงฆ์หมู่ ใหญ่ ฯ

(๑๘๓) พระเถระหวังแสดงเหตุในความไม่มีอาหารแม้แก่ผู้ถือเอาด้วยโดยจิตจำเดิมแต่กาล เป็นของสงฆ์ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อรกฺขตฺตา ฯ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อรกฺขตฺตา** ได้แก่ เพราะไม่ มีการอารักขาที่สงฆ์กระทำ ดุจไม้สีฟันที่รักษาคุ้มครองแม้ได้โดยความเป็นของสงฆ์ ฯ ข้อว่า

ยถาภูตมภาเขตพพโต ได้แก่ แม้เมื่อมีความเป็นของสงฆ์ ก็ไม่มีความเป็นของที่ต้องแจกตามลำดับ
พรรษา ดอกดอกไม้และผลไม้เป็นต้นที่ต้องแจกกันไม่ข้ามลำดับ ฯ ข้อว่า สัพพสาธาณตตา จ ได้แก่
เพราะเป็นของทั่วไปแก่ภิกษุทั้งปวงนั้นแลที่นับเนื่องในสงฆ์ ฯ

บทว่า อิหิ ได้แก่ ไม่สัพพินที่มอบให้สงฆ์ ฯ ข้อว่า อณณ วีย ได้แก่ ดุจไม้สัพพินที่เขารักษา
คุ้มครองซึ่งเป็นของคณะและบุคคลเป็นต้น อื่น ฯ พึงทราบว่า เมื่อไม่มีความเป็นอาหารแก่ผู้ถือเอาโดย
อาการโรจอย่างนี้แม้ให้สำเร็จด้วยเหตุแล้ว ภิกษุเมื่อถือเอาอย่างนั้นก็ไม่พ้นจากทุกกฎ เพราะกล่าวทุก
กฎแก่ผู้ถือเอาแม้บริวารของตนด้วยโดยจิต ฯ ก็พึงทราบธรรมเนียมดังนี้ ภิกษุเมื่อถือเอาไม้สัพพินของ
สงฆ์เข้าไปในโรงทำความเพียรเป็นต้น หยั่งลงโดยกาลนานพึงนับวันที่พึงให้ลงไปภายนอกแล้วถือเอา
โดยประมาณวันนั้น เมื่อเดินทางพึงใส่ไม้สัพพินลงในอุบาตรหนึ่งอันหรือ สองอันแล้วไป เมื่ออยู่ที่นั่น
นั้นแลพึงถือเอาไม้สัพพินที่จะพึงเคี้ยวในหนึ่งวัน ฯ พรรณนาถึงไม้สัพพิน จบ ฯ

พรรณนาถึงไม้เจ้าป่า ฯ

(๑๘๔) ในคำเป็นต้นว่า อคฺคิ วา เทติ จะได้โดยปรกรณ์ว่า รุกฺเข เพราะกล่าวอยู่ว่า รุกฺโข
วินสฺสติ ก็พึงถือเอาต้นไม้มีต้นมะม่วงชมพูและขนุนเป็นต้น ที่ควรแก่การบริโภคของพวกมนุษย์ เป็น
ของมนุษย์ ที่เขารักษาคุ้มครองไว้นั้นแล เพราะมาในพระบาลีว่า ที่ชื่อว่าไม้เจ้าป่าได้แก่ ต้นไม้ที่พวก
มนุษย์คุ้มครองเป็นของบริโภคของพวกเรา^{๑๑๓} และโดยนัยที่กล่าวในอรรถกถา ฯ ข้อว่า อคฺคิ วา เทติ
ได้แก่ หรือสุ่มไฟโดยอาการแห่งโรจ ฯ ข้อว่า สตฺเถน รุกฺเข สมฺนตโต อาโกณฺเฏติ ได้แก่ ใช้อาวุธมีด
และขวานเป็นต้นตัดเปลือกต้นไม้แสดงหลุมโดยรอบ ฯ ข้อว่า มณฺชูกกณฺฏกณามกํ วิสํ วา รุกฺเข
อาโกณฺเฏติ ได้แก่ ใครจะให้ต้นไม้พินาศไปโดยอาการโรจ ใส่พิษชื่อว่าเงียงกระเบนเข้าไปในต้นไม้ ฯ

(๑๘๕) ข้อว่า เยน วา เตน วา ได้แก่ โดยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่กล่าวหรือยังไม่ได้
กล่าว ฯ ข้อว่า รุกฺโข วินสฺสติ ได้แก่ ถูกสุ่มไฟเผาขึ้นต้นอย่างเดิมนั้นแลพินาศไปเว้นจากการให้เคลื่อน
จากฐาน รวากะฉะวินฺทญฺหาและรวากะ หม้อน้ำมัน ฯ คำนี้ว่า ทยฺหติ ท่านกล่าวหมายเอาคำนี้ว่า อคฺคิ
เทติ ฯ คำว่า วินสฺสติ พึงทราบว่าเป็นท่านกล่าวหมายเอาประโยคที่เหลือมีการตอกเงียงกระเบนเป็นต้น
เพราะเป็นปาราชิกโดยการให้เคลื่อนจากฐานมาแล้วว่า ภิกษุมีโดยจิตตัดต้องทุกกฎ ทุกๆการประหาร
เมื่อยังไม่เสร็จการประหารครั้งหนึ่ง ต้องถูกล้างจัย เมื่อการประหารนั้นเสร็จแล้วต้องปาราชิก ฯ ในข้อ
นี้ว่า ปกาลิํติ จะได้ว่า อฏฺฐกถาย ก็ท่านบ่งปาราชิกที่มาในปาฐะโดยปาริเสสนัย เพราะเหตุนี้วินิจฉัย
แม้ที่น่าสรรณฺยูในข้อนี้ท่านกล่าวในที่นี้ เพราะคำที่กล่าวนั้นและที่รวบรวมมีอยู่ในที่นี้ ฯ
พรรณนาถึงไม้เจ้าป่า จบ ฯ

^{๑๑๓} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๑๑๐/๖๘.

พรรณนาถึงทรัพย์ที่ผู้อื่นนำไป ฯ

(๑๘๖-๑๘๗) พระเถระหวังจะแสดงวินิจัยที่มาในอรรถกถาด้วยอำนาจประเภทแห่งฐานที่หิวและศีระจะเป็นต้น ว่า จานํ ในปาฐะว่า ภิกษุให้เคลื่อนจากฐานต้องปาราชิก ในนิเทศแห่งทรัพย์ที่ผู้อื่นนำไปที่กล่าวว่า ภัณฑะที่ผู้อื่นนำไปชื่อว่า ทรณกะ ฯ ภิกษุมีโดยจิตจับต้อง ต้องทุกกฎ ให้เคลื่อนไหวต้องถูกลุจจัย ให้เคลื่อนจากฐานต้องปาราชิก ดังนี้จึงกล่าวว่า ฉินทิตวา โมเจตวา คณฺหโต ฯ เพราะกิริยาเป็นธาตุเรียกหากรรมจึงมีปาฐะเหลือว่า อลงการํ ฯ บทว่า ฉินทิตวา ได้กรรมว่า คิเวยฺยกาถิ ฯ บทว่า โมเจตวา ได้กรรมว่า กณฺณปิพฺพนํ ฯ

เพื่องแสดงวัตถุที่พึงให้ต่างไปในข้อแม้ที่ว่า สีสาทิหิ โมจิตมตตสฺมิ คำว่า อลงการสฺมิ นั้นนั้นแลพึงถือเอาด้วยอำนาจมีสัตตมวิภักติเอกวจนจะเป็นที่สุด ฯ ในข้อนี้ว่า อากกฺขณวิกขณํ พึงทราบอธิบายดังนี้ การเหนี่ยวมาที่ไกล่ต้น ชื่อว่า อากกฺขณะ เพราะทำอธิบายว่า ลากมาตรงหน้าชื่อลากมา กิริยาตรงข้ามนั้น ชื่อว่า วิกขณะ เพราะอธิบายว่า ลากไปอีกทาง ชื่อลากไป ฯ

(๑๘๘-๑๘๙) บทว่า วลฺยํ ได้แก่ กำไลที่สวมข้อมือ ฯ บทว่า กฏฺกํ วา ได้แก่ เครื่องประดับสวมมือที่ประกอบห้วงมากอันแสดงเมตฺตุนกฺกิตฺตํไม่แสดงกิตฺตํทำไว้ ฯ บทว่า อคฺคพาหุํ ได้แก่ ตั้งแต่ข้อศอกถึงปลายมือ ฯ ชื่อว่า อปรํปรี จาเรติ ได้แก่ ใส่ไปข้างโน้นและข้างนี้ อีกอย่างหนึ่งมีปาฐะว่า สารติ ความก็อย่างนั้นเหมือนกัน ฯ กำไลมือหรือทองปลายแขนนั้น ฯ ชื่อว่า อากาสคตํ กรโรติ ได้แก่ ทำให้ลอยบนอากาศโดยทิศทั้งปวงโดยประการที่ไม่ถูกมือ ฯ พระเถระใส่ใจว่า ในการทำห้วงหม้อชุมทรัพย์ให้ลอยบนอากาศไม่ถูกที่โคนไม้ที่สอดเข้าไปโดยทิศทั้งปวงเป็นปาราชิก เหตุไรในข้อนี้ท่านจึงกล่าวว่า รกฺขติ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า สวียนฺญาณกโต ฯ บทว่า อิํ ได้แก่ กำไลและทองปลายแขน ฯ

(๑๙๐) ท่านระบุจิรวด้วยคำนี้ว่า นิเวตฺถ วตฺถํ ฯ ผู้อื่น คือเจ้าของผ้า ฯ บทว่า ปรีปิ ได้แก่ แม้เจ้าของผ้า ฯ บทว่า ตํ ได้แก่ ผ้าที่ตนนุ่งถูกโจรแย่งไป ฯ ชื่อว่า ลขฺขาย สหฺสา น มฺลฺลจติ ได้แก่ ไม่สละโดยพลันเพราะละอาย ฯ

(๑๙๑) โยชนาว่า แม้ภิกษุโจรตั้งมา แม้ผู้อื่นนั้นก็ตั้งมา ฯ ผู้อื่นนั้น คือคนอื่นจากภิกษุโจรอธิบายว่า เจ้าของผ้า ฯ บทว่า ปรีสฺส ได้แก่ เจ้าของผ้า ฯ

(๑๙๒) พระเถระครั้งแสดงปาราชิกเพราะการให้ภัณฑะมีเครื่องประดับเป็นต้นเคลื่อนที่กล่าวว่า นำไปจากฐานมรศีระจะเป็นต้นที่สงเคราะห์ด้วยฐานศัพทํในปาฐะว่า จานา จาเวยฺย บัดนี้หวังจะแสดงวินิจัยในข้อแม้ที่ว่า การให้ภัณฑะที่ผู้อื่นนำไปนั้นนั้นแลเคลื่อนจากฐานโดยการนำไปจากฐานที่ตั้งแห่งภัณฑะที่นำไปของผู้นำพร้อมกับภัณฑะที่นำไป ท่านสงเคราะห์ ด้วยคำมั่นนั้นแลว่า จานา จาเวยฺย ดังนี้จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า สกณฺฑหารกํ ฯ ผู้ใดนำไป คือถือภัณฑะไป เพราะเหตุนี้ผู้ใดชื่อว่า ภัณฑหารกะ คือบุรุษเป็นต้น ภัณฑะได้เป็นไปพร้อมกันผู้นำไปนั้นเหตุนี้จึงชื่อว่า สกณฺฑหารกะคือเป็นไปกับสัตว์มีชีวิตมีหญิงและชายเป็นต้นผู้ถือเอาเครื่องประดับและผ้าเป็นต้นไป ฯ บทว่า ภณฺทํ ได้แก่ ภัณฑะมีผ้าและเครื่องประดับที่ชื่อว่าเขานำไป เพราะเขาเหล่านั้นนำไป ฯ บทว่า เนนตสฺส มีการตบทว่า เนนโต อสฺส ฯ บทว่า เนนโต ได้แก่ ให้เคลื่อนจากฐานที่ตั้งแล้วให้ถึงตรงหน้าทิศที่ตนต้องการ ฯ โยชนากับปาฐะที่เหลือว่า เมื่อเท้าแรกของเขาล่วงไป ต้องถูกลุจจัย ฯ บทว่า อสฺส

ได้แก่ ผู้นำภณฑะไป นี้ โยชนาว่า เมื่อเท้าที่หนึ่งล่วงไปจากทิศที่ตนควรไปก่อนถึงทิศที่ต้องการภิกษุโจร ต้องถูกล้างจัย เมื่อเท้าที่สองล่วงไป ต้องปาราชิก ฯ

(๑๙๓) โยชนาว่า ถ้ามีโถยจิตตะคอกให้ภณฑะตกไปจากมือของผู้อื่น เมื่อภณฑะเพียงพ้นไปจากมือของผู้อื่น ผู้ที่ตะคอกแล้วให้ตกไป ต้องปาราชิก ฯ ข้อว่า **ภณฑะ มุตตมตเต** ได้แก่ ในขณะที่ภณฑะพ้นไปจากมือแม้เพียงปลายเส้นผม ฯ

(๑๙๔) ข้อว่า **อถาปี** ได้แก่ อถ วา ในข้อนี้ว่า **ปริกปเปตวา ปาตาเปติ** ความว่า กำหนดให้วิเสสว่า เราจักถือเอาที่เราพอใจ หรือว่า ถ้ามีรูปอย่างนี้จักถือเอาแล้วตะคอกให้ตกไป ต้องทุกกฏ ฯ โยชนาว่า ภณฑะที่เขาให้ตกไปแล้วอย่างนี้ ท่านกล่าวว่า เป็นทุกกฏแก่ภิกษุโจรนั้นในเพราะการจับต้อง ฯ

(๑๙๕) ข้อว่า **ยถาวตถุ** ได้แก่ ตามสมควรแก่ราคาสั่งของ อธิบายว่า เป็นถูกล้างจัย ฯ ข้อว่า **ฉทฺหิตฺติ** ได้แก่ แม้เมื่อเขาเห็นว่าผู้นั้นเป็นโจรแล้วและสะดุ้งทั้งสิ่งของที่ตนนำไป ฯ พระเถระใส่ใจใจว่าการให้เคลื่อนจากฐานที่ผู้นั้นนั้นแลให้ทำเพราะเหตุนี้ไม่พึงถือเอาว่า เป็นปาราชิก จึงกล่าวว่า น โทโส ฯ อธิบายว่า ส่วนเมื่อโจรกล่าวว่า จงหยุด ฯ ผู้นำไปกลัวแล้วทิ้งลงเว้นจากการสั่งของภิกษุโจร เพราะเหตุนี้จึงไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุโจรนั้นในเรื่องนั้น ฯ แต่เมื่อกล่าวอย่างนั้น เป็นทุกกฏนั้นแล เพราะเป็นปุปพประโยคแห่งอทินนาทาน ฯ

(๑๙๖) บทว่า **ตํ** ได้แก่ ภณฑะนั้นที่เขาทิ้ง ฯ บทว่า **ตทฺทฺธาเร** ได้แก่ เป็นปาราชิก ในเพราะการยกภณฑะที่เขาทิ้งนั้น ฯ พระเถระใส่ใจใจว่า พึงเป็นปาราชิกในกาลไร จึงกล่าวว่า สามิเกสาละย คเต ฯ พระเถระแสดงโดยนัยที่ยิ่งเกินว่า แต่เมื่อถือเอาภณฑะที่เขาทิ้งไมไ่ดี เมื่อไม่มีโถยจิต ก็ไม่มีโทษ ฯ

(๑๙๗) พระเถระหวังจะแสดงประการแห่งความไม่เป็นปาราชิกแม้แก่ผู้ถือเอาในกาลที่เจ้าของยังหวงแหน จึงกล่าวว่า คนฺหโต ฯ เมื่อคาถาเบื้องต้นมีความคล้อยตามในข้อนี้ว่า **ตํ** ฯ ข้อว่า **สกสณฺณาย คนฺหโต** เพราะกล่าวว่า จงหยุด ฯ เมื่อถือเอาวัตถุที่เขาคิดใจแล้วทิ้งลงทั้งอาลัยด้วยสำคัญว่าเป็นของตน ฯ บทว่า **คหณ** ได้แก่ การถือเอาด้วยสำคัญว่าเป็นของตนเป็นเหตุ อธิบายว่า ย่อมรักษาภิกษุจากอาหารอาบัติ เพราะเหตุที่ตนถือเอาภณฑะที่ถือเอาด้วยสำคัญว่าเป็นของตน ฯ เพราะเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวว่า คหณ ปน รกฺขติ ฯ โยชนาว่า แต่เป็นสินใช้ ฯ ด้วยคำนี้ว่า ตถา พระเถระแสดงอ้างว่า ย่อมรักษาในเพราะการถือเอา ฯ

(๑๙๘-๑๙๙) ข้อว่า **ธูรนิเกเขปี กตฺวา** ได้แก่ เป็นผู้หมดอาลัยด้วยคิดว่า จะมีประโยชน์แก่เราด้วยภณฑะนี้ การรักษาชีวิตนั้นแลดีกว่า ฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ภิโต โจรา ปลายติ ฯ ก็คำว่า **โจรา** เป็นปัญจมีวิภัตติใช้ในเหตุในข้อนี้ ฯ ในข้อนี้ว่า **คนฺหโต** มีปาฐะเหลือว่า **ตํ** อธิบายว่า ภณฑะนั้นที่เขาทิ้งอย่างนั้น ฯ ข้อว่า **อุทฺธาเร ทุกกฏํ** อธิบายว่า แม้เมื่อวัตถุไม่มีโทษ ก็เป็นทุกกฏด้วยอำนาจโถยจิต เมื่อไม่มีโถยจิตแม้ทุกกฏก็ไม่มี ฯ คำนี้ว่า **อาหาราปนเต** เป็นสัตตมีวิภัตติใช้ในภาวลักษณะ อธิบายว่า เมื่อเจ้าของภณฑะให้นำภณฑะนั้นมา ฯ

(๒๐๐) พระเถระใส่ใจใจว่า ก็เมื่อไม่ให้สินใช้ในเพราะการถือเอาวัตถุที่เขาทิ้งหมดอาลัย เป็นปาราชิกเพราะเหตุไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ตสฺส ฯ บทว่า **อณฺณาสฺ** ได้แก่ ในอรรถกถานอกนี้มีมหาปัจจจริยเป็นต้น ฯ พรรณนาถึงทรัพย์ที่ผู้อื่นนำไป จบ ฯ

พรรณนาถึงทรัพย์ที่เขาฝากไว้ ๖

(๒๐๑) ในกถาว่าด้วยทรัพย์ที่เขาฝากไว้มีโยชนาว่า กล่าวคำเท็จทั้งรู้ตัวว่า เราไม่ได้รับไว้ ๖ อธิบายว่า ภัณฑะที่ใครบางคนมอบให้ไว้ในที่ลับด้วยกล่าวว่า ท่านเก็บรักษาภัณฑะนี้ของเราแล้วจึงให้คืนเถิด เมื่อเจ้าของกล่าวภายหลังว่า ท่านจงให้ภัณฑะนั้นแก่เรา ก็กล่าวเท็จทั้งรู้ตัวว่า เราไม่ได้รับไว้เพื่อเข้าถึงส่วนสุด ๖ บทว่า **คุณหามิ** ได้แก่ อคคเหสี (ได้ถือเอาแล้ว) ๖ แท้จริงบทนี้นั้นเป็นประโยคปัจจุบันใช้ในอดีตเพราะล่วงไปแล้ว ๖ พระเถระใส่ใจว่า ท่านกล่าวทุกกฎในวิสัยแห่งสิกขาบทนี้ว่า สมุปขานมุสาวาเท ปาจิตติยิ^{๑๑๔} เพราะเหตุไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อทินนาทานปุพพกตตา ๖ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อทินนาทานปุพพกตตา** ได้แก่ เป็นเพียงองค์เบื้องต้นแห่งอทินนาทานด้วยอำนาจสหประโยค เพราะไม่ใช่เป็นปุพพประโยค ๖ แท้จริงในฐานะแห่งปาจิตติยิในปุพพประโยคแห่งอทินนาทานไม่มีทุกกฎแล ๖ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวในอรรถกถาว่า อทินนาทานสส ปโยคตตา ๖

(๒๐๒) บทว่า **เอตสส** ได้แก่ ในที่ใกล้ผู้นั้น ๖ ชื่อว่า **กีนุ ทสสติ** ได้แก่ ทสสติ กีนุ ๖ คำว่า **วิมตฺตูปาเท** เป็นสัตตมวิภัตติใช้ในเหตุ ๖ บทว่า **ตสส** ได้แก่ ภิกษุผู้ที่เขาฝากของไว้ในสำนัก ๖

(๒๐๓) บทว่า **ตสฺมิ** ได้แก่ ภิกษุผู้ที่เขาฝากของไว้ ๖ ชื่อว่า **ทาเน นิรุสสาเท** ได้แก่ เมื่อวิสัยแห่งการให้ภัณฑะที่เขาฝากตนไว้แก่เจ้าของเว้นจากความอุสสาหะ อธิบายว่า ทำการทอดธุระว่าจักไม่ให้สิ่งนั้นในบัดนี้ ๖ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อุภินน ธฺรณิกเขเป ๖ บทว่า **ปโร** ได้แก่ เจ้าของภัณฑะ ๖ บทว่า **ธฺริ** ได้แก่ ความอุสสาหะว่า เราจักถือเอาโดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง ๖ บทว่า **นิกฺขิเป** ได้แก่ นิกฺขิเปยฺย ๖

(๒๐๔) ในข้อนี้ว่า จิตฺเตนาทาตุกาโม มีปาฐะเหลือว่า โย ตสส ๖ ศัพท์ว่า เจ ใช้ในอรรถแห่งอปัศัพท์ ๖ โยชนาว่า ภิกษุใจผู้ไม่คิดอยากให้คืนนั้นแลแม้กล่าวด้วยปากว่า จักให้ ๖ อีกอย่างหนึ่งแล ในข้อนี้ว่า **อทาตุกาโม** มีปาฐะเหลือว่า หุตฺวา ๖ ศัพท์ว่า เจ มีอรรถที่กล่าวแล้ว ๖ คำว่า **เอว** ย่อมควรกับคำนี้ว่า ปราชโย ๖ โยชนาว่า เป็นผู้ไม่คิดจะให้คืนแม้กล่าวด้วยปากว่า จักให้ เมื่อเจ้าของทอดธุระ เป็นปราชิกนั้นแล ๖ พรรณนาถึงทรัพย์ที่เขาฝากไว้ จบ ๖

พรรณนาถึงด้านภาษี ๖

(๒๐๕) บทว่า **สุกฺกหาตสฺส** ได้แก่ สถานที่มีเขาขาดเป็นต้นที่เจ้าของประเทศนั้นๆมีพระราชเป็นต้นกำหนดไว้ว่า ฟังถือเอาส่วนของพระราชประมาณเท่านี้จากภัณฑะปรมณเท่านี้ในภัณฑะที่เขานำไปจำเดิมแต่นี้ ดังนี้ ที่กำหนดไว้ในอรรถกถาว่า สุกกํ ตโต หนนฺติ ๖ เปฯ วินาเสนติ ที่มาในพระบาลีว่า ที่ชื่อว่าด้านเก็บภาษีได้แก่ สถานที่พระราชกำหนดไว้ จะเป็นเขาขาดก็ดี ท่าแม่น้ำก็ดี ประตูบ้านก็ดี ๖ ชื่อว่า **พหิ** ได้แก่ ภายนอกจากแดนที่กำหนดเพื่อเก็บภาษี ๖ ในข้อนี้ว่า **ปาเตติ** จะได้โดยปรกรณ์ว่า เถยยจิตฺโต ๖ มีปาฐะเหลือว่า ราชารหํ ภณฺทํ ๖ อธิบายว่า ส่วนมีราคาหามาสก หรือเกินหามาสกจากภัณฑะชนิดใดชนิดหนึ่ง เป็นสิ่งพึงให้แก่เจ้าของประเทศมีพระราชเป็นต้น ภิกษุผู้มีเถยยจิต

^{๑๑๔} วิ.มหา.(บาลี) ๒/๒/๑๐๓.

โอนภณฑะเช่นนั้นออกไปโดยประการที่จะตกไปภายนอก ฯ แม้ในข้อนี้ว่า **ธวั ปตติ** มีปาฐะเหลือว่า **ตัม** จะได้โดยปรกรณ์ว่า ภณฑะ ฯ ภณฑะนั้นที่โยนไปอย่างนั้นตกไปภายนอกโดยที่สุตข้างหนึ่งแล ฯ เมื่อภณฑะนั้นเพียงสักว่าพ้นจากมือ ฯ

(๒๐๖) พระเถระหวังจะแสดงนัยที่ยิ่งเกินในข้อนี้ว่า **ธวั ปตติ** จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ตัม** รุกเข ฯ บทว่า **ตัม** โยชนาว่า ภณฑะที่โยนไปเพื่อให้ตกภายนอกโดยอาการขโมยเป็นของกระทบ ฯ พึงถือเอาปาฐะว่า วาตกุชิตตมปิ วา ฯ อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบถึงคิปปิลาสว่า วาตกุชิตโต ฯ

(๒๐๗) ข้อว่า **ปจฺจา** ได้แก่ ประพตติข่าหน้อยหนึ่งในสถานที่ให้ตกไป เมื่อเพียงประพตติข่าแม่หน้อยหนึ่ง การให้สำเร็จประโยคคือกิริยาเป็นอันสำเร็จแล้วนั้นแล เพราะเหตุนั้น พระเถระจึงแสดงว่า เหตุแห่งปาราชิกถึงพร้อมแล้วนั้นแล ด้วยคำนี้ ฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ปาราชิกิเลีย ฯ

(๒๐๘-๒๐๙) ด้วยคำเป็นต้นว่า **จตุวา** พระเถระแสดงว่าเหตุแห่งปาราชิกสำเร็จแล้วว่า เมื่อประพตติข่าในสถานที่ให้ตกไปแล้วแม่ไปยืนแช่แม่ในที่อื่นจากที่ให้ตกไปนั้น การให้สำเร็จประโยคแห่งการให้ตกไปภายนอก คือกิริยาเป็นอันสำเร็จแล้ว ฯ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ปราชาโย ฯ ด้วยคำเป็นต้นว่า **อติฏฺฐมานัม** พระเถระแสดงว่าประโยคเพราะยืนแช่ในที่ใดที่หนึ่งไม่ไร้ประโยชน์ ฯ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า รุกขติ บทว่า **ตัม** ได้แก่ วาจาในอรรถกถา ฯ

(๒๑๐) ข้อว่า **สยัม วา วฏฺฏติ** ได้แก่ หรือตนเองยืนอยู่ภายในใช้มือก็ดีเท้าก็ดีไม่เท้าก็ดีให้กลิ้งไปที่ลุ่มภายนอกเขต ฯ บทว่า **อญฺจตุวา** เมื่อเพียงให้กลิ้งไป ก็ไม่หยุดในที่บางแห่งภายใน ฯ บทว่า **วฏฺฏมานัม** ได้แก่ กลิ้งไปอยู่ ฯ บทว่า **คตัม** ได้แก่ ไปภายนอกเขตเพียงล่วงเขตภายในแม่สิ้นฐานเพียงปลายเส้นผม ฯ

(๒๑๑) โยชนาว่า ถ้าภณฑะนั้นหยุดภายในๆ แล้วกลิ้งไปภายนอก ฯ อธิบายว่า ถ้าหยุดภายในเขตๆ แล้วกลิ้งออกไปภายนอกเขต ฯ บทว่า **รุกขติ** อธิบายว่า เพราะกำลังแห่งประโยคของภิกษุนั้นกลับแล้วโดยการกลับแห่งคติครั้งแรกภายในเขตนั่นแล และเพราะไปด้วยตนเองโดยไม่ใดเหตุที่ควรกลับเบื้องหน้าแต่นั้น ภณฑะนั้นที่ถึงภายนอกเขตอย่างนั้นรักษาภิกษุผู้ประกอบมูลนั้นจากอาบัติ ฯ ข้อว่า **สุทฺธจิตฺเตน จปีเต** เมื่อวางให้ต่ำลงสู่ที่ลุ่มมีหน้าเฉพาะภายนอกเขต ด้วยจิตคิดว่าจักวางไว้อย่างเดียวเว้นโดยจิตว่า เมื่อเราวางไว้อย่างนี้ จักกลิ้งไป ฯ ข้อว่า **สยัม วฏฺฏติ** ภณฑะนั้นเป็นของเลื่อนลงสู่ที่ลุ่มเองนั้นแล ถ้ากลิ้งไปภายนอกเขต ฯ บทว่า **วฏฺฏติ** ได้แก่ ควร เพราะไม่ก่อให้เกิดเป็นอาบัติ ฯ

(๒๑๒) บทว่า **คจฺจนฺเต** กลิ้งไปด้วยตนเว้นความพยายามของภิกษุโจร ฯ บทว่า **ตัม** ได้แก่ ภณฑะที่มีค่าภาษีเพียงห้ามาสหรือเกินห้ามาสที่ควรให้แก่พระราชา ฯ โยชนาว่า แม้นำออกแล้วไม่เป็นอาหาร ฯ อธิบายว่า เพราะโดยจิตล้วนๆไม่เป็นองค์แห่งอาบัติ เพราะไม่มีกายประโยคและวจีประโยคที่ประกอบแก่ยานเป็นต้น เพราะยานที่วางภณฑะไว้เป็นต้นถึงภายนอกเขตด้วยตนเองนั้นแล และเพราะแม่ภณฑะไปเพราะเหตุนี้ท่านจึงไม่มีอาหารแก่ภิกษุ ฯ

(๒๑๓) ข้อว่า **ปโยเคน วินา** ได้แก่ ระหว่างประโยคของตนแห่งภิกษุโจร ฯ ข้อยุติในข้อนี้ว่า อวหาโร น วิชฺชติ มินนํยดังกล่าวแล้วแล ฯ

(๒๑๔) บทว่า **มณิ** ได้แก่ มณิรัตนะที่ควรจ่ายภาษีมีราคาหนึ่งบาท ฯ เพราะเป็นบทกำหนดลักษณะท่านจึงสงเคราะห์ลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยคำนั้นนั่นแล ฯ ข้อว่า **ปาราชิกิ** สียาอธิบายว่า เพราะตนช้ยยานไปเอง ฯ บทว่า **สีมาติกกมเน** ได้แก่ ล่วงฐานที่กำหนดไว้แก่การเก็บภาษี ฯ

(๒๑๕) บทว่า **มต** ได้แก่ พระราชาทรงอนุญาตว่า พึงถือเอาทรัพย์ประมาณเท่านั้นจากภณฑะประมาณเท่านั้น ฯ ข้อว่า **เสโส กลามคโค** ได้แก่ กลามรรคในวินิจฉัยมีอาทิอย่างนี้ว่า ครั้นถึงด่านเก็บภาษี เมื่อเจ้าหน้าที่ศุลกากร ประพฤติหลักที่ดี เล่นอยู่ก็ดี ไปข้างนอกก็ดี ก็แสวงหาไม่พบจึงไปไม่มีโทษแต่เป็นสินใช้ ฯ ข้อว่า **อรรถณภูจกถาสโม** ได้แก่ เป็นเช่นกับภควาด้วยทรัพย์ที่อยู่ในป่าตามที่กล่าวมีอาทิว่า โย จารกขมฺมจฺจํ ปตฺวา คือเป็นเช่นกับคำที่กล่าวอยู่โดยนัยมีอาทิว่า คำนี้ถึงกัมมฐานทำไว้ในจิต ส่งใจไปที่อื่นถึงด่านเก็บภาษีแล้วเลยไป เป็นสินใช้แก่เธอแล ฯ อธิบายว่า เพราะความสมบูรณ์แล้วด้วยคำนั้นนั่นแล บัดนี้จึงไม่วิจารณ์ต่อ ฯ พรรณนาถึงด่านภาษี จบ

พรรณนาถึงสัตว์มีชีวิต ฯ

(๒๑๖) ท่านประสงค์เอามนุษย์ผู้เป็นทาสของผู้อื่นเท่านั้นโดยพระบาลีว่า สัตว์มีชีวิตคือมนุษย์ท่านเรียกชื่อว่า ปาณ^{๑๑๕} และโดยกล่าวในอรรถกถาว่า เมื่อลักผู้เป็นทาสนั้นไป ไม่มีอาหารเพราะเหตุนี้พระเถระหวังจะแสดงมนุษย์นั้นนั่นแลจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อนโตชาต ฯ ทาสที่เกิดในท้องของนางทาสีในเรือนชื่อว่าทาสเกิดในเรือนเบี้ย ทาสเกิดในเรือนเบี้ยนั้นก็ดี ฯ ทาสที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์ชื่อว่า ทาสสินไถ่ ทาสสินไถ่นั้นก็ดี ฯ ข้อว่า **ทินฺนํ วา ปน เกณจิ** ได้แก่ ผู้ที่ใดบางคนบรรดาลุงและย่าเป็นต้นให้ทำให้เป็นทาสก็ดี ฯ เชื่อมแต่ละบทว่า ทาส ฯ ข้อว่า **กรรมรานิตํ วา ทาส** ได้แก่ ทาสที่เขานำมาเป็นเชลย กล่าวคือทาสที่เขาไปปล้นประเทศอื่นจับนำมาโดยเป็นทาสก็ดี ฯ ในข้อว่า **หฺรณตสฺส ปฺราชโย** มีอธิบายว่า ในเพราะการจับต้องด้วยคิดว่า จัดลักไปโดยอาการแห่งโจรต้องทุกกฎให้เคลื่อนไหวต้องถูกลักจายเป็นปาราชิกเพราะให้ล่วงเลยฐานที่ตั้งแม่เพียงปลายเส้นผม ฯ

(๒๑๗) บทว่า **ภุชิสฺสํ วา** ได้แก่ ผู้ไม่เป็นทาสของมนุษย์ผู้ใดผู้หนึ่ง ฯ บทว่า **มานุสํ** ได้แก่ สัตว์ผู้มีชาติเป็นมนุษย์ ฯ บทว่า **อาฐูปิต** ได้แก่ เข้าไปวางไว้ ฯ

(๒๑๘) บทว่า **ต** ได้แก่ ทาสคนใดคนหนึ่งบรรดาทาสมีทาสในเรือนเบี้ยเป็นต้น ฯ บทว่า **ปฺลายิตุกาโม** ได้แก่ ใครจะให้หนีไป คือใครจะนำออก ฯ อีกอย่างหนึ่งแล พึงถือเอาความว่า ภิกษุนี้ใครจะใช้สองมือยกทาสนั้นขึ้นแล้วให้หนีไป ดังนี้บ้าง ฯ บทว่า **ภุเชหิ** ได้แก่ มือทั้งสอง ฯ ข้อว่า **ตจิตฺถจฺจํ** ท่านกล่าวไว้อย่างนี้เพื่อแสดงว่า ที่แห่งเขายืน ชื่อว่า ที่ที่เขายืนนั้น ไม่พึงถือเอาว่า ที่ภิกษุโจรยืนด้วยตน ฯ ข้อว่า **ภิกฺขุ สงฺกามเต** ได้แก่ ให้ถึงที่อื่นจากนั้นแม่เพียงปลายเส้นผม ฯ วาตฺถพฺพิในข้อนี้ว่า **ภุเชหิ วา** เพ่งประการอื่นที่กล่าว พึงประกอบว่า สงฺกามเต วา ฯ

(๒๑๙) บทว่า **ตฺชฺเชตฺวา** ด้วยการกล่าว คือเลส ทำให้กลัว อีกอย่างหนึ่งเชื่อมว่า ภิกษุนี้ให้กลัวด้วยท่านทางแล้วนำไป ฯ บทว่า **ปทวารโต** โยชนาว่า เป็นอาบัติถูกลักจายเป็นต้น ที่ควรด้วย

^{๑๑๕} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๑๑๔/๖๙.

ย่างเท้า ฯ อธิบายว่า เป็นอาบัติอุลลัจจัย ที่ควรด้วยวาระอย่างก้าวที่หนึ่ง เป็นอาบัติปาราชิกที่ควรด้วยวาระอย่างก้าวที่สอง ฯ

(๒๒๐) พระเถระสงเคราะห์ซึ่งผมเป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ว่า หตถาทีสุ ฯ บทว่า **ตํ** ได้แก่ ทาส ฯ บทว่า **กทมโตปิ** ได้แก่ แมตังมา ฯ บทว่า **ปราชโย** ความว่า เมื่อล่วงวาระอย่างก้าวที่หนึ่งต้องอุลลัจจัย เมื่อล่วงวาระอย่างก้าวที่สองต้องปาราชิก เพราะคล้ายตามว่า ปทวารโต ฯ ข้อว่า **อโย** ได้แก่ นัยที่กล่าวว่า เป็นอาบัติอุลลัจจัยเป็นต้น ที่ควรแก่วาระแห่งเท้า ฯ

(๒๒๑) บทว่า **เวคสาว** ได้แก่ โดยเร็ว นั่นแล อธิบายว่า โดยความเร็วแห่งการไปที่มีกำลังเว้นความต่างที่ควรทำตามคำภิกษุโจร ฯ พระเถระแสดงเหตุแห่งความไม่มีอาบัติด้วยคำนี้ ฯ

(๒๒๒) บทว่า **สณิก** ได้แก่ ไปช้า ๆ ฯ บทว่า **วทติ** ได้แก่ กล่าวคำเป็นต้นว่า ท่านจงไป จงหลีกไป จงหนีไป ฯ ข้อว่า **โสปี จ** ได้แก่ ก็แม้ผู้ที่เดินไปช้า ๆ ถูกเขาบอกอย่างนี้ ฯ

(๒๒๓) บทว่า **ปลายิตวา** ได้แก่ ทิ้งเจ้าของไป ฯ บทว่า **อณฺเฏ** ได้แก่ ที่อื่นจากที่ของเจ้าของนั้น ฯ หรือ แม้นคมที่ประกอบที่อยู่บนถนนมีร้านค้าขาย ฯ บทว่า **ตโต** ได้แก่ จากที่มีบ้านที่ตนหนีไปแล้วเข้าไปเป็นต้น ฯ บทว่า **ตํ** ได้แก่ ทาสที่หนีไปแล้วเข้าไปนั้น ฯ พรรณนาถึงสัตว์มีชีวิต จบ ฯ

พรรณนาถึงสัตว์ไม่มีเท้า ฯ

(๒๒๔) บทว่า **เอยย** ได้แก่ ด้วยโดยจิต ฯ บทว่า **สปปกรณฺท** ได้แก่ ข้องเป็นพื้นนอนแห่งงู ฯ บทว่า **ยถาตุถุ** ได้แก่ พระเถระกล่าวอุลลัจจัย ฯ บทว่า **จฺานโต** ได้แก่ จากฐานที่ข้องงูตั้งอยู่ ฯ บทว่า **จาวเน** ได้แก่ เมื่อก้าวล่วงเพียงปลายเส้นผม ฯ

(๒๒๕) บทว่า **กรณฺท** ได้แก่ ข้องใส่ งู ฯ บทว่า **อุคฺขมาณฺเฏตวา** ได้แก่ เปิดออก ฯ บทว่า **กรณฺทตโต** ได้แก่ แต่พื้นภายในข้อง ฯ บทว่า **นงฺคฺกุเช** ได้แก่ ที่สุดปลายหาง ฯ

(๒๒๖) บทว่า **ขลิตฺวา** ได้แก่ ให้ถูกที่ข้างข้อง ฯ ข้อว่า **สปปกรณฺทสฺส มุขวณฺณโต** ขอบปากข้องและตุ่ม ฯ โยชนาว่า เมื่อเพียงหางงูนั้นพ้นไป ฯ

(๒๒๗) บทว่า **นามโต** ได้แก่ นามน อธิบายว่า เรียกชื่อ ฯ บทว่า **ปฏฺโสณตฺส** ได้แก่ ร้องเรียก ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ ผู้ร้องเรียก ฯ

(๒๒๘) ข้อว่า **ตถา** ได้แก่ เปิดข้อง ฯ โยชนาว่า ทำเสียงร้องแห่งกบและหนู ออกชื่อร้องเรียก ฯ ด้วยวาทัพพะพระเถระสงเคราะห์ การโปรยข้าวตอกและการตีดนิ้วเป็นต้น ฯ

(๒๒๙) บทว่า **มุข** ได้แก่ ปากข้องใส่ งู ฯ ข้อว่า **เอวเมว จ กโรณตสฺส** ได้แก่ ทำให้เข้าใจว่าเป็นกบหรือหนูก็ดี โปรยข้าวตอกก็ดี ตีดนิ้วก็ดี ออกชื่อร้องเรียก ฯ ข้อว่า **เยน เกณจิ** ได้แก่ คนธรรมดาสามัญจากท่านองที่กล่าว ฯ

(๒๓๐) ข้อว่า **น ปฏฺโกสติ เจ** ได้แก่ ประกอบโดยนัยตามที่กล่าวออกชื่อร้องเรียก ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ ภิกษุผู้ทำปากร้องเสียงกบ ฯ พรรณนาถึงสัตว์ไม่มีเท้า จบ ฯ

พรรณนาถึงสัตว์สองเท้าสี่เท้าและมากเท้า ฯ

(๒๓๑-๒๓๒) บทว่า **หตถิ** ได้แก่ หตถิมหิ เป็นทุติยาวิภัติใช้ในสัตตมวิภัตตินั้นแล ฯ บทว่า **ศาลายิ** ได้แก่ โรงช้าง ฯ ที่ชื่อว่า วัตถุ เพราะอรรถว่า เป็นที่อยู่ คือ อาคารของพระราชา ภายในอาคารนั้น ชื่อว่า อันโตวัตถุ อธิบายว่า ภายในราชวัง ฯ บทว่า **องคณ** ได้แก่ ภายในลานแห่งพระราชา ฯ ปิศัพทรวรรณแม้คำที่ไม่ได้กล่าวไว้ว่า อนโตนคร ฯ มีการรวมลานไว้ด้วยจัพทคือ วัตถุจ ฯ คำว่า **สกล องค์กริ จานิ** ทำยกล่าวหมายเอา ฐานคือลานซึ่งประกอบไว้เป็นที่เที่ยวไปแห่งช้าง ฟังถือเอาว่า ศาลาทั้งสิ้น ฯ

(๒๓๓) คำว่า **อพทสส** ท่านกล่าวโดยเพ่งลานภายในราชวังคือลานตามทีกล่าว ฯ อธิบายว่า แท้จริง ศาลาทั้งสิ้นเป็นต้นเป็นฐานแห่งช้างตัวไม่ได้ล่าม เมื่อล่วงเลยฐานนั้น มีการให้เคลื่อนจากฐาน ฯ อีกอย่างหนึ่ง หิศัพทใช้ในอวธารณะ ฯ ฟังทราบอรรถที่ต่างนั้นแลเพราะโยชนว่า พทสส อธิบายว่า ส่วนช้างตัวที่ผูก ฯ ชื่อว่า **พทสส ปน** ได้แก่ ส่วน ส่วนตัวที่รวมอยู่ในศาลาเป็นต้น ฯ บทว่า **จิตถฐานณจ** อธิบายว่า ฐานที่ข้างยืน ในศาลาเป็นต้น และฐานที่เท้าทั้งสี่เหยียบ ฯ บทว่า **พณณณจ** ได้แก่ และฐานที่ล่ามที่คอกก็ดี ห่วงผูกสองเท้าหลักก็ดี ทั้งสองก็ดี ฯ บทว่า **ตสมา** ได้แก่ เพราะเหตุที่จะได้ฐานหกหรือห้า คือ ฐานที่ยืน และ ฐานคือเครื่องล่าม ฯ ฐานเหล่านั้น ฯ ในข้อนี้ว่า การเย จะได้โดยเหมาะว่า อาปตติ ฯ บทว่า **หโรโต** ได้แก่ นำไปจากโรงช้างเป็นต้นด้วยอาการแห่งโจร ฯ บทว่า **การเย** ความว่า ฟังปรับอาบัติทุกกฎในเพราะจับต้องถูกลักขัยในเหตุเบื้องหน้า ด้วยการนับความต่างแห่งฐานจนถึงฐานสุดท้าย ปาราชิก ในเพราะการให้เคลื่อนจากฐานสุดท้ายแม้เพียงปลายเส้นผม ฯ

(๒๓๔) บทว่า **จิตถฐาน** ได้แก่ ฐานที่สี่เท้าเหยียบ ก็คำนี้ท่านกล่าวหมายเอาช้างที่ไม่ได้ล่าม ฯ วินิจฉัยแห่งช้างตัวล่ามไว้เป็นเช่นกับวินิจฉัยที่กล่าวแก่ช้างตัวที่ล่ามในโรงเป็นต้น เพราะเหตุนี้ท่านจึงไม่กล่าวเพราะเป็นอรรถล่วงไปแล้ว ฯ

(๒๓๕) ชื่อว่า **เอกิ จานิ** ได้แก่ เพียงฐานที่ข้างนอน ฯ บทว่า **ตสมิ** ได้แก่ ช้าง ฯ บทว่า **ตสส** ได้แก่ ภิกษุ ฯ ในสัตตมมีสองเท้าและมากเท้า บรรดาม้าและควายเป็นต้น ฯ

(๒๓๖) โยชนว่า นัยนั้นเป็นสิ่งที่ควรรู้นั้นแล ไม่มีคำที่ควรกล่าวแม้ไร ฯ บรรดาบทเหล่านั้น ตุรงคา ได้แก่ ม้า ฯ มหิสสา ได้แก่ ควาย ฯ ด้วยอาทิศัพท์ มีการรวมสัตว์ สี่ เท้ามีโค ลา และอูฐ เป็นต้น ฯ ชื่อว่า **นตถิ ภิกขจิปิ วตตพพิ** ได้แก่ ท่านไม่กล่าวความต่างแห่งฐานแห่งม้าตัวนอนไม่ได้ล่ามไว้เป็นต้น ในโรงม้า พระลานหลวง และภายนอกเมืองเป็นต้น เพราะเป็นเช่นดังคำตามที่กล่าว ฯ

ส่วนสำหรับม้าตัวที่เขาล่ามไว้ ฟังแนะนำความต่างแห่งฐานคือ ถ้ามันนั้น ถูกล่ามไว้ที่สี่เท้า มีฐานแปดด้วยการนับเครื่องผูกและกลีบเท้า ถ้าล่ามที่ปากด้วยได้ฐานเก้า ถ้าล่ามที่ปากเท่านั้นได้ฐานห้าและความต่างแห่งฐานในบรรดาสัตว์สี่เท้ามีกระต่ายเนื้อและสุกรเป็นต้นที่เขาล่ามไว้ ที่จะได้ด้วยอำนาจฐานที่สี่เท้ากับฐานที่ล่ามไว้ล่วงเลยไปเหมือนอย่างนั้น และความต่างแห่งฐานในบรรดาโคและควายที่ล่ามไว้ ที่จะได้เช่นนั้น และความต่างแห่งสัตว์ตัวที่เขานำลิมไม้ที่ประตูที่เขาใส่เข้าไปในประเทศมีคอกเป็นต้นออกก็ดีไม่นำออกก็ดี ออกชื่อร้องเรียกก็ดี ไม่ออกชื่อก็ดี แสดงถึงไม้หักและหญ้าเป็นต้น ร้องเรียกก็ดีไม่ร้องเรียกก็ดีหลอกล่อให้กลัวออกไป ที่จะได้โดยนัยที่กล่าวแก่สุนัขในช่องใส่สุ ฯ ก็ในที่นี้ท่านกล่าวว่า นตถิ ภิกขจิปิ วตตพพิ เพราะวินิจฉัยทั้งปวงนี้ คือ ถูกลักขัยในฐานที่เกิดแม้มากต่างโดนฐานในที่ทั้งปวง ปาราชิกในฐานที่สุด เป็นเช่นกับคำที่กล่าวดังนี้ เป็นไปด้วยคำนี้ว่า เอเสว นโย และเพราะไม่มีความต่างไรแห่งสัตว์ที่จะไม่รู้ อยู่ จากตัวที่นำไปแล้ว ฯ

สณณิสส ฟังประกอบในที่ทั้งปวงว่า เมื่อถือเอาของผู้อื่นด้วยบริสุทธิ์ใจว่า เป็นของตนไม่ต้องอาบัติ ฯ เมื่อเจ้าของเห็นของที่เขาก่อเออย่างนั้นแล้วขอคืน เมื่อไม่ให้ต้องปาราชิก เพราะทั้งสองทอดธุระ ฯ

บทว่า **ตริจณานปริคคเห** ได้แก่ ในวัตถุที่สัตว์ไตรจณายึดเอา ฯ อธิบายว่า แท้จริง ถ้านาคครุฑมาณพและมาณวิกา นั่งออกร้านตลาดขายของด้วยเพศแห่งมนุษย์ และภิกษุถือเอาภณฑะของเขาเหล่านั้นด้วยโดยจิต ไม่ต้องอาบัติ ฯ เมื่อให้สหัสเสื่อโครงและเสื่อเหลืองตัวโตเต็มวัยซึ่งเป็นสัตว์ร้ายปล่อยเหยื่อที่จับไว้ก่อน เมื่อมันเขี้ยวไปหน่อยหนึ่งจะห้ามก็ไม่มีโทษ เพราะมันจะทิ้งเหยื่อนั้นหันมาทำร้ายแม่มัน ฯ จะให้สัตว์ตัวใดตัวหนึ่งบรรดาสัตว์ไตรจณามีเหยี่ยวเป็นต้นปล่อยเหยื่อที่มันจับก็ควร ฯ สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่านอรรถกถาว่า แม้จำพวกนกมีเหยี่ยวเป็นต้นคาบเอาเหยื่อแล้วบินไป จพทำให้มันทิ้งเหยื่อให้ตกไปแล้วถือเอาก็ควร ฯ ฟังทราบว่าจะให้งูเรื้อนและงูน้ำเป็นต้น ปล่อยยกเป็นต้นที่มันจับไว้เพื่อรักษาชีวิตก็ควร ฯ

บทว่า **ดาวกาลิกคคาเห** ได้แก่ เมื่อถือเอาเป็นของยืมด้วยคิดว่า จักให้คืน สิ่งที่ยืมเออย่างนั้นถ้าเจ้าของภณฑะจะเป็นบุคคลก็ดีคณะก็ดีอนุญาตว่า ท่านนั้นแลจงถือเอาเถิด ฯ ถ้าไม่อนุญาต ไม่พึงถือเอา ฟังให้คืน ฯ เมื่อไม่ให้ ต้องปาราชิก เพราะทั้งสองทอดธุระ ฯ ท่านกล่าวไว้ในนอรรถกถาว่า ส่วนของของสงฆ์ควรให้คืนทีเดียว ฯ

บทว่า **วิสสาสคคาเห** ได้แก่ วินิจฉัยในการถือเอาแห่งผู้ถือเอาของผู้ประกอบด้วยองค์ห้าที่มาใน พระบาลีว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ห้า ถือวิสสาสะได้ คือ เคยเห็นกันมา ๑ เคยคบกันมา ๑ เคยพูดกันไว้ ๑ ยังมีชีวิต ๑ เมื่อถือเอาแล้วก็พอใจ ๑ ดังนี้โดยวิสสาสะ ฟังทราบในวรรณนาพระสูตรตามที่กล่าว เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวในสมันตปาสาทิกาวา

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สนธิญฺโส** ได้แก่ เป็นเพื่อนด้วยเหตุสักว่าเห็นกันมา ฯ บทว่า **สมภโต** ได้แก่ เป็นเพื่อนสนิท ฯ บทว่า **อาลปิโต** ได้แก่ อันเพื่อนภิกษุพูดไว้ว่า ท่านต้องการสิ่งใด ซึ่งเป็นของผม ท่านพึงถือเอาสิ่งนั้นเถิด ไม่มีเหตุในการที่ท่านของอนุญาตแล้ว ถือเอา ฯ บทว่า **ชีวติ** ได้แก่ แม้นอนแล้วด้วยการนอนที่ไม่ลุกขึ้นอีกต่อไป トラบเท่าที่ยังไม่ถึงความขาดเด็ดแห่งชีวิตินทรีย์ ฯ หลายบทว่า **คหิตเต จ อตตมโน** ความว่า เมื่อเราถือเอาแล้วเขาก็จะพอใจ ฯ การที่ภิกษุเมื่อรู้ว่ เมื่อเราถือเอาแล้ว เขาจักพอใจ จึงถือเอาของที่มีอยู่ของบุคคลเห็นปานนี้ ย่อมสมควร ฯ ก็พระผู้มีพระภาคทรงตรัสองค์ห้าเหล่านี้ไว้ ด้วยอำนาจแห่งการรวบรวมไว้ไม่มีส่วนเหลือ แต่การถือเอาด้วยวิสสาสะ ย่อมขึ้นด้วยองค์สาม คือ เคยเห็นกันมา ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อเอาแล้วก็พอใจ ๑ เคยคบกันมา ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อถือเอาแล้ว ก็พอใจ ๑ เคยบอกกันไว้ ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อถือเอาแล้ว ก็พอใจ ๑ ฯ

ส่วนเพื่อนคนใดยังมีชีวิตอยู่ แต่เมื่อถือเอาแล้วเขาไม่พอใจ สิ่งของของเพื่อนคนนั้น แม้ภิกษุถือเอาแล้วด้วยการถือวิสสาสะ ก็ควรคืนให้ และเมื่อจะคืนให้ ทรัพย์ของผู้ตายควรคืนให้แก่พวกคฤหัสถ์หรือบรรพชิตผู้เป็นใหญ่ในทรัพย์ของภิกษุนั้นก่อน ทรัพย์ของเพื่อนผู้ไม่พอใจ ก็คืนให้แก่เขานั้นเทียว ฯ ส่วนภิกษุใดนอนไม่ทนแล้วแต่แรกนั้นเทียว ด้วยการเปล่งวาจาว่า ท่านเมื่อถือเอาของของผม ชื่อว่าทำชอบแล้ว หรือด้วยเพียงจิตตูปาทเท่านั้น ภายหลังโกรธด้วยเหตุบางอย่าง ภิกษุนั้นย่อมไม่ได้เพื่อจะให้นำมาคืน ฯ แม้เธอรูปใด ไม่ประสงค์จะให้ แต่รับคำไว้ด้วยจิตไม่พูดอะไรๆ แม้เธอรูปนั้นก็ยังไม่ได้เพื่อจะให้นำมาคืน ฯ ส่วนภิกษุใด เมื่อเพื่อนภิกษุพูดว่า สิ่งของของท่าน ผมถือเอาแล้ว หรือผมใช้สอย

แล้ว จึงพูดว่า สิ่งของนั้น ท่านถือเอาหรือใช้สอยแล้วก็ตามเถิด แต่ว่าสิ่งของนั้น ผมเก็บด้วยกรณี บางอย่างนั้นเทียว ท่านควรทำสิ่งของนั้นให้เป็นปกติอย่างเดิม ดังนี้ ภิกษุนี้ ย่อมได้เพื่อนำมาคืน ฯ

บทว่า **เปตปริคคเห** ความว่า ผู้เข้าถึงเปตวิสัย ๑ ผู้ตายแล้วบังเกิดในอัตภาพนั้นนั้นแล ๑ หมู่เทพมีท้าวจาตุมมหาราชเป็นต้น ๑ ชื่อวาเปรต ในอรรถนี้ ก็เมื่อถือเอาของของเปรตเหล่านั้นไม่ต้อง อาบัติ ฯ พึงทราบโดยอุปลักษณะว่า ก็แม้ถ้าท้าวสักกะจอมเทพนั่งออกร้านตลาดขายอยู่ และภิกษุผู้มี ทิพพจักขุรู้เหตุ นั้นแล้ว เมื่อเขาร้องอยู่นั้นแล จะแย่งชิงถือเอาผ้าแม้มีราคาแสนหนึ่งก็ควร ฯ เมื่อ ถือเอาผ้าเนื้อเกลี้ยงเป็นต้นที่วางไว้ที่ต้นไม้เป็นต้นเพื่อบูชาเทวดา จะมีค่าอะไรต้องกล่าวเล่า เพราะไม่ มีโทษ ฯ แม้เมื่อถือเอาด้วยปิงสกุสสัญญา ไม่ต้องอาบัติ ฯ ของที่ถือเอาแม้อย่างนั้น ถ้ามีเจ้าของ เมื่อ เจ้าของให้นำมาคืน ต้องคืน ฯ

(๒๓๙) บทว่า **เอตถ** ได้แก่ ในทุตติยปาราชิกวินิจฉัย ฯ ด้วยจศัพทซึ่งมีสมุจจยเป็นอรรถที่ ไม่ได้กล่าว พระเถระสงเคราะห์วินิจฉัยในสิกขาบทที่เหลือ ฯ บทว่า **วตตพฺโพ** ได้แก่ พึงกล่าวในที่สุด ดุจในกถาภาติกาเป็นต้น ฯ บทว่า **ปาฬิมุตตวินิจฉโย** ได้แก่ วินิจฉัยที่พระอุบาลีเถระเป็นต้นแต่งไว้ที่ ไม่ได้มาในบาลีสิกขาบทนั้นๆ มีสมุฏฐานเป็นต้น ฯ

(๒๔๐) บทว่า **ปราชิตาเนกมเลน** ได้แก่ มลทินคือกิเลสมากมายมีราคาเป็นต้นอันภิกษุใด แพ้แล้วด้วยการละคือถอนอาสวกษยญาณที่เป็นปทัฏฐานแห่งพระสัพพัญญุตญาณซึ่งเป็นสิ่งที่ได้สั่งสม บำเพ็ญมาแสนโกฏุหยังกับนับประมาณไม่ได้ขึ้นโดยเด็ดขาด ภิกษุนั้นชื่อว่า ปราชิตาเนกมละ ผู้แพ้แก่ มลทินมากมายนั้น ฯ ก็ อรรถแห่งทุตติยปาราชิกที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ข้าพเจ้ากล่าวไว้โดย ย่อ ฯ โยชนาว่า ก็ใครผู้สามารถบอก คือกล่าวอรรถแห่งทุตติยปาราชิกนั้นได้โดยไม่มีส่วนเหลือคือ โดยนัยที่พิสดารอย่างยิ่ง ฯ จศัพทในข้อนี้ มีการรวมปฐมปาราชิกเป็นอรรถ ฯ ทิศัพทใช้ในอรรถนะ เพราะเหตุ นั้น พระเถระแสดงว่า เว้นพระตถาคตเสียก็ไม่มีใครที่สามารถกล่าวอรรถนั้นได้หมด ไม่เหลือ ฯ อทินนาทานกถาวรรณนาแห่งการวรรณนาวินิจฉัยพระวินัยที่แสดงอธิบายและแก่นของ พระวินัยจบแล้วด้วยประการฉะนี้ ฯ

พรรณนาถึงการแก่งฆ่าคน ฯ

(๒๔๑-๒๔๒) พระเถระครั้งแสดงทุตติยปาราชิกที่ระคนด้วยนัยอันสุขุมอย่างยิ่งอย่างนี้แล้ว บัดนี้ห้วงจะแสดงตติยปาราชิกจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า มนุสสชาติ ฯ บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **มนุสส- ชาติ** มีวิเคราะห์ว่า ที่ชื่อว่า ชาติ เพราะอรรถว่า เกิด คือปฏิสนธิแห่งรูปและนาม การเกิดในหมู่มนุษย์ มีแก่ผู้ใด ผู้นั้นชื่อว่า มนุสสชาติ อธิบายว่า ผู้มีกำเนิดแห่งมนุษย์ คือกายมนุษย์ ซึ่งกายมนุษย์ นั้น ฯ

ส่วนในข้อนี้มีอธิบายว่า บทว่า **มนุสเสสุ** ได้แก่ นระทั้งหลายที่เรียกชื่อว่ามีมนุษย์ เพราะมี กุศลจิตและอกุศลจิตหนาขึ้น ฯ ปฏิสนธิจิตดวงแรกที่เกิดในท้องมารดาโดยนัยที่กล่าวในบทภาษณียว่า จิตดวงแรกใดเกิดในท้องมารดา^{๑๑๘} และขันธสาม กล่าวคือเวทนาขันธสัญญาขันธและสังขารขันธที่ สัมปยุตกับจิตดวงแรกนั้น และปฏิสนธิแห่งนามและรูปนี้ คือ รูปสามสปี คือ กายสปีภาวะสปีวัตถุสปี

^{๑๑๘} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๑๗๒/๑๐๐.

แห่งสตรีและบุรุษ และรูปยี่สิบคือกายสิบวัตถุสิบแห่งพวกกะเทยกล่าวคือกลรูปอันมีขนาดเท่าหยาดน้ำมันที่จุ่มจนกะแรกเกิดลงในน้ำมันงาใสหรือสปีไสแล้วยกขึ้นหยดลงเหลือติดที่ปลายที่กล่าวไว้ว่า

หยาดน้ำมันงา หรือสปีไส ไม่ชุ่มมัวฉันใด รูปมีส่วน

เปรียบด้วยสีกัณฐ์นั้นท่านเรียกว่า กลละรูป ดังนี้^{๑๑๙}

ที่เกิดพร้อมกับจิตและขันธนั้น ท่านระบุว่า ชาติ ในข้อนี้ ๑ ด้วยอัญญบทนี้ว่า ยสส ท่านระบุศัพท์กล่าวคือความสืบทอดตั้งแต่ภวังคจิตดวงแรกจนถึงภวังคจิตที่ใกล้ต่อจุติจิตเป็นที่สุด โดยนัยที่กล่าวในบทภาชนีย์ว่า ชื่อว่ากายมนุษย์นั้นมีในระหว่างนี้จนถึงกาลที่ตาย ๑ ด้วยคำนี้ พระเถระแสดงว่ากายมนุษย์เป็นวัตถุแห่งปาราชิกตั้งแต่ปฏิสนธิไป ๑

บทว่า ขานนโต ได้แก่ รู้ยู่ว่า นี่เป็นสัตว์ ๑ ชื่อว่า ชีวิตา โย วิโยชเย ได้แก่ ภิกษุใด พึงพราก คือปลงจากชีวิตินทรีย์ ๑ อธิบายว่า พึงเข้าไปตัด คือบั่นรอนชีวิตินทรีย์ของสัตว์นั้น ๑ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวในบทภาชนีย์ว่า ชื่อว่า ชีวิตา โวโรเปยฺย ได้แก่ ย่องเข้าไปตัด คือบั่นรอนชีวิตินทรีย์ ๑

ก็ชีวิตินทรีย์นี้มีสองอย่างคือ รูปชีวิตินทรีย์และ อรูปชีวิตินทรีย์ ๑ บรรดาสองเหล่านั้น อรูปชีวิตินทรีย์ ไม่เป็นวิสัยแห่งความพยายาม เพราะใครๆปลงลงไม่ได้ ๑ แต่พึงถือเอาแม้ทั้ง สองโดยสามัญในข้อนี้ เพราะชาติไปในกาลพร้อมกันนั้นนั่นแล เหตุสืบทอดกับรูปชีวิตินทรีย์นั้น โดยการขาดสิ้นไปแห่งรูปชีวิตินทรีย์ ๑ ก็ไม่พึงถือเอาชีวิตินทรีย์นี้ที่เป็นอดีตและอนาคต เพราะชีวิตินทรีย์นั้นไม่มีอยู่ ๑ แต่พึงถือเอาที่เป็นปัจจุบันที่ควรแก่วิสัยแห่งความพยายามเท่านั้น ๑ อนึ่ง ปัจจุบันนั้นมีสามอย่างคือ ขณะปัจจุบัน ๑ สันติปัจจุบัน ๑ อัทธาปัจจุบัน ๑ ๑

บรรดาสามอย่างเหล่านั้น ภาวะอันนับเนื่องด้วยขณะสาม คืออุปาทขณะ ๑ ฐิติขณะ ๑ ภังคะขณะ ๑ ชื่อว่า ขณะปัจจุบัน ๑ ขณะปัจจุบันนั้น แยกไปเองเพราะเป็นสิ่งแยกไปเองในสงสาร เป็นสิ่งให้สำเร็จความพยายาม มีความพินาสไป หามิได้ ๑ ความสืบทอดแห่งรูป ในขณะที่บุคคลยืนกลางแดดเข้าไปสู่ห้องแล้วความมือหายไป และในขณะที่บุคคลมาจากที่เย็นเข้าไปสู่ห้องน้อยบรรเทาความหนาวด้วยการเกิดแห่งฤดูที่เป็นวิสภาคกัน ชื่อว่า สันติปัจจุบัน ๑ ความสืบทอดแห่งขันธที่เป็นไปในระหว่างปฏิสนธิและจุติจิต ชื่อว่าอัทธาปัจจุบัน ๑ เกิดมีความพยายามในสองอย่างนี้ ชีวิตเมื่อขาดไปด้วยความพยายามนั้น ย่อมดับไปเพราะความเสื่อมแห่งความสืบทอดเป็นปัจจัย (ต่อนั้น) สันติปัจจุบันหรืออัทธาปัจจุบันสองอย่างไม่ถึงกาลตามที่กำหนดย่อมดับไปในระหว่างนั้นแลด้วยอำนาจความพยายาม เพราะเหตุนี้ พึงถือเอาว่าทั้งสองคือ รูปชีวิตินทรีย์ที่เป็นสันติและอัทธาปัจจุบัน ๑ อรูปชีวิตินทรีย์ที่ดับไปเพราะรูปชีวิตินทรีย์นั้นดับ ๑ ท่านระบุว่า ชีวิตินทรีย์ในข้อนี้ ๑ ท่านหมายเอาชีวิตินทรีย์นี้ นั่นแลกล่าวไว้ในบทภาชนีย์ว่า สนตติ วิโกเปติ ๑

เพราะข้อนี้แน่เป็นอาบัติในเพราะภาวะแห่งปาณาติบาต ท่านตั้งอยู่ในเหตุนี้แล้วจึงแสดงการจำแนกปาณะ ปาณาติบาต ปาณาติปาณี ประโยคแห่งปาณาติบาต ในอรรถกถา ๑ บรรดาปาณะเป็นต้นเหล่านั้น ที่ชื่อว่า ปาณะ โดยโวหารได้แก่สัตว์ โดยปรมาตมีได้แก่ ชีวิตินทรีย์ ที่ท่านกล่าวในข้อนี้ว่า ชีวิตา ๑ ราคเจตนา ชื่อว่า ปาณาติบาต ก็ ปาณาติบาตนั้นท่านแสดงเทียบเคียงด้วยคำนี้ว่า

^{๑๑๙} วิ.อ.(บาลี) ๑/๔๗๕.

วโอยเซ ๑ บุคคลชื่อว่า ปาณาติปาณ ก็บุคคลนั้น ท่านแสดงเทียบเคียงด้วยคำนี้ว่า โย ๑ ส่วนประโยคแห่งปาณาติบาต พึงทราบโดยนัยที่กล่าวอยู่เพราะจำแนกคำที่กล่าวอยู่ในที่นั้นแล โดยนัยมีอาทิว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสประโยคแห่งปาณาติบาตไว้หกอย่าง ๑

โยชนาว่า หรือพึงวางอาวุธใกล้เขา ๑ บทว่า **อสส** ได้แก่ ผู้มีกายมนุษย์ ๑ ปาฐะเหลือว่า หตฺถปาเส ๑ ที่ใกล้ ชื่อว่า หัตถปาเส แล ๑ คำว่า อสส เป็นฉฐฐวิภคิตีใช้ในสมปสัมพันธะ ในชื่อว่า **สตุ** นี้พึงคือเอากการสมมุติโดยความเป็นอุปกรณ์บั่นรอนชีวิต ด้วยอำนาจการเข้าไปกำหนด อาวุธมีดาบที่มีคมเป็นต้นและไม่เท่ากระบองไม้ค้อนที่ไม่มีคมเป็นต้น ๑ ที่ชื่อว่าศาสตราเพราะอรรถว่า ลิตรอน คือเบียดเบียน ๑ เพราะเหตุนี้ท่านกล่าวไว้ในบทภาษณียว่า ดาบก็ดี หอกก็ดี กระบองก็ดี ไม้ค้อนก็ดี ก้อนหินก็ดี ศาสตราก็ดี ยาพิษก็ดี เชือกก็ดี ๑ อาวุธที่มีคมมีดาบและกริชเป็นต้นที่ไม่ได้กล่าวในข้อนี้ท่านสงเคราะห์ด้วยคำนี้ว่า สตุ วา บทว่า **นิกฺขิเปยฺย** ได้แก่ พึงเข้าไปวางไว้โดยประการที่จะได้เหตุแห่งการใช้สอย อธิบายว่า พึงวางได้ด้วยทั้งจิตนั้นนั้นแลในที่ใกล้โดยประการที่เขาจะหยิบเอาไปในขณะที่ต้องการเพื่อฆ่าตนเอง ๑ ท่านแสดงเทียบเคียงถาวรประโยคด้วยคำนี้ ๑

โยชนาว่า หรือพรรณนาคุณแห่งความตาย อธิบายว่า กล่าวยกย่องคุณในความตายเพื่อต้องการให้ตาย ๑ เพราะกล่าวในบทภาษณียว่า ภิกษุแสดงโทษในความเป็นอยู่ กล่าวคุณแห่งความตาย ภิกษุเมื่อกล่าวติเตียนความเป็นอยู่เพื่อต้องการให้ตายโดยนัยมีอาทิว่า ประโยชน์อะไรด้วยชีวิตอันชั่วนี้ มีแก่ท่าน ผู้ไม่ได้บริโภคโภชนะอันประณีต และแสดงอาณิสสในความตายเพื่อต้องการให้ตายโดยนัยมีอาทิว่า ดูก่อนอุบาสกท่านเป็นผู้ทำกรรมดีไม่ทำกรรมชั่วแล ความตายดีกว่าความเป็นอยู่ของท่าน ท้ายตายจากโลกนี้ไปแล้วเปลณผู้อันหม่นนางอัปรเวดล้อมจักเที่ยวไปในสวนนันทวัน อันดาตาดด้วยนกและผีเสื้อหลากชนิด ที่สังสมไว้ดีด้วยของหอมดอกไม้เครื่องประดับและกอไม้ชนิดเลิศ ที่แวดล้อมด้วยหมู่เทพบุตรเทพธิดาที่มีการเยื้องกายเดินกล่าวกริตรายอันน่ายินดีอย่างยิ่ง ท่านเรียกว่า พึงพรรณนาคุณในความตายนั่นแล ๑

โยชนาว่า พึงแสดงอุบายแห่งความตาย ๑ พึงอุบายแห่งการตายมีอาทิอย่างนี้คือ การนำอาวุธมาฆ่าตนที่กล่าวในบทภาษณียว่า ท่านจงนำอาวุธมาฆ่าตนก็ดี จงเคียวยาพิษก็ดี จงใช้เชือกผูกฆ่าตัวตายก็ดี และการโดดลงไปในบ่อนรกและเหวหึ่งโจรเป็นต้น แม้ที่ไม่ได้กล่าวไว้ ๑ ตตฺถว่า **โหติ อยมฺปิ** ศัพท์ว่า อปิ เป็นการรวมสองคำที่กล่าวไว้ข้างต้น ๑ ชื่อว่า **เทวธา ภินฺนสิลา วีย อสนฺเธยฺโยวโส เณยโย** ความว่า พึงทราบว่ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่อาจเพื่อสืบต่อคำสอนสองอย่างคือปริยัติและปฏิเวธของพระผู้มีพระภาคได้ในอัฐภาพปัจจุบัน ดุจศิลาแตกเป็นส่วนสองแล้วไม่อาจต่อได้ฉะนั้น ๑

(๒๔๓) ด้วยอาทิสัพท์ว่า **ถาวราทโย** ท่านสงเคราะห์สองประโยคคือวิชามยประโยคและอิทธิมยประโยค ๑

(๒๔๔) บทว่า **ตตฺถ** ได้แก่ บรรดาหกประโยคเหล่านั้น ๑ มือของตน ชื่อสหัตถะ ที่เกิดด้วยมือของตนนั้นชื่อ สหัตถิกะ คือประโยค ๑ หัตถะศัพท์เป็นอุปลักษณะในข้อนี้ เพราะเหตุนี้พึงทราบว่ วธประโยคที่ให้สำเร็จด้วยอวัยวะน้อยใหญ่ของตนมีมือเป็นต้นชื่อ สหัตถิกประโยค ๑

(๒๔๕) โยชนาว่า การที่ภิกษุสั่งผู้อื่นว่า ท่านจงตีเขาอย่างนี้แล้วฆ่า นี้ ชื่ออาณัตติกนัย ๑ ชื่อว่า **อาณตฺติโก นโย** ได้แก่ อาณัตตินั้นแลชื่ออาณัตติกะ ๑ ที่ชื่อนั้นเพราะอรรถว่า ย่อมนำไปคือให้เป็นไป คำนั้นเป็นชื่อของประโยค ๑

(๒๔๖) บทว่า **ทฺหุ** ได้แก่ อยู่ไกล ฯในข้อนี้ว่า **กาเยน ปฏิพทเธน** ความว่า ส่วนหนึ่งแห่งกายมีมือเป็นต้นชื่อว่า กาย เพราะอุปจารแห่งหมวดในอวิยะ ดุจคำว่า **คาโม ททโธ** ฯ ด้วยที่เนื่องด้วยกายมีหน้าไม้เป็นต้น ชื่อว่า ปฏิพัทธะเพราะลบบทเบื้องต้น ดุจคำว่า เทวทโต ทโต ฯ วาศัพทเป็นการยกแสดงการลบ อธิบายว่า ด้วยกายหรือของเนื่องด้วยกาย ฯ เชื่อมกับคำนี้ว่า อสุอาทินิปาตน์ ฯ การจัดการ ชื่อวิธี อธิบายว่า ประโยค ฯ

(๒๔๗) บทว่า **อสนจจริมฺปาเยน** ได้แก่ โดยอุบายที่ไม่เคลื่อนไหวคือนิ่ง ฯ ที่ชื่อว่า หลุมพราง เพราะอรรถว่า เป็นที่ตกไปแห่งเหล่าสัตว์ หลุมพรางนั้นเป็นต้นแห่งวิธีเหล่าใดมีการวางกระดานหกและวางยาพิษเป็นต้น วิธีเหล่านั้นชื่อว่า มีการขุดหลุมพรางเป็นต้น วิธีแห่งการขุดหลุมพรางเป็นต้นเหล่านั้น ชื่อโอปาตาทิวิธานะ คือ กิริยาที่มีการขุดหลุมพรางเป็นต้น ฯ

(๒๔๘) บทว่า **วิชฺขาย** ได้แก่ วิชากล่าวคือมนต์เป็นเหตุตายที่อยู่ในเวทอาถรรพณ์ ฯ บทว่า **ขปฺปนํ** ได้แก่ กล่าวบ่อยๆ โดยประการที่ผู้อื่นไม่ได้ยิน ฯ

(๒๔๙) โยชนาว่า ฤทธิ์ที่เกิดแต่กรรมและวิบากที่สามารถให้ตายได้ นี่ท่านยกขึ้นแสดงว่า ประโยคที่เกิดด้วยฤทธิ์ ฯ ที่เกิดในกรรมและวิบาก ชื่อกรรมวิปากชาคือฤทธิ์ ที่ท่านกล่าวในอรรถกถา โดยมากอย่างคือ ฤทธิ์ ของพวงนาค ชื่อฤทธิ์ของนาค ของพวกครุฑ ชื่อฤทธิ์ของครุฑ ของพวกยักษ์ ชื่อฤทธิ์ของยักษ์ เป็นต้น^{๑๒๐} ฯ บรรดาฤทธิ์เหล่านั้นพึงทราบ นาคิทธิ ในการเข้าไปฆ่าผู้อื่นแห่งพวงนาคที่มีพิษที่เห็นแล้วกัดและและถูกตองแล้วได้ เพราะเห็นกัดและสัมผัส ฯ ฤทธิ์ของครุฑเป็นต้นแม้ที่เหลือนั้นแลชื่อว่าอิทธิมยะโดยประการฉะนี้แต่อิทธิประโยชน์ที่เกิดแต่ภาวานาไม่ควรถือเอาในข้อนี้ ฯ สมจริงดังที่กล่าวในอรรถกถาว่า

ก็อาจารย์บางพวกกล่าวว่ากรรมคือการฆ่าผู้อื่น แม้ด้วยฤทธิ์ที่เกิดจากภาวานา ฯ อนึ่ง ย่อมปรารภนาการพิณาศไปด้วยฤทธิ์พร้อมกับกรรมคือการฆ่าผู้อื่น ดุจการทำลายหม้อน้ำที่โยนไปบนเรือนที่ถูกไฟไหม้ ข้อนี้เป็นเพียงความต้องการของอาจารย์เหล่านั้นเท่านั้น ฯ เพราะเหตุไร เพราะข้อนี้ไม่สมกับหมวด สาม แห่งกุศลเวทนาวิตกและปริตรเป็นต้น ฯ อย่างไร ฯ คือ แท้จริง ธรรมดาภวานาอิทธินี้เป็นกุศลและอัปยาคต ในหมวดสามแห่งกุศล ปาณาติบาตเป็นอกุศล ฯ สัมปยุตกับอุเบกขา ในหมวดสามแห่งเวทนา ปาณาติบาต สัมปยุตกับทุกขเวทนา ฯ ไม่มีวิตกและวิจารณ์ ในหมวดสามแห่งวิตก ปาณาติบาตมีวิตกและวิจารณ์ เป็นมหัคคตารมณในหมวดสามแห่งปริตร ปาณาติบาตเป็นปริตรตารมณนั้นแล ฯ

(๒๕๐) บทว่า **ตตถ** ได้แก่ ประโยคหอย่างเหล่านั้น ฯ บทว่า **อุทฺเทโสปี** อธิบายว่า การเจาะจง ชื่ออุทเทส แม้ประโยชน์ที่ประกอบกับเจาะจงนั้นชื่อว่า อุทเทส ดุจคำว่า กุนฺเต ปเวเสหิ ฯ ก็เพราะเป็นคำที่พึงกล่าวอย่างนี้ พึงทราบว่า คำว่า อนุทฺเทโส เป็นคำให้รู้ถ้อยคำตรงข้ามจากนั้นนั้นแล ฯ โยชนาว่า ก็ในข้อนี้ การเจาะจงก็ดี ไม่เจาะจงก็ดี มีอย่างละหนึ่ง ฯ เพราะเหตุนี้ ความต่างแห่งการเจาะจงเป็นต้นเหล่านั้นนี้ท่านแสดงว่า มีสองอย่าง ฯ ในหกประโยคเหล่านั้นนั้นแล ความต่างสิบสอง แห่งการเจาะจงเป็นต้นเหล่านั้น เพราะกิริยาที่เจาะจงและไม่เจาะจงแต่อย่างมีอย่างละสอง ท่านแสดงไว้ใน บทภาชนียและอรรถกถา อธิบายว่า บัดนี้ข้าพเจ้าจักแสดงวินิจฉัยในข้อนี้ ฯ

^{๑๒๐} วิ.อ.(บาลี) ๑/๔๗๘.

(๒๕๑) บทว่า **พหุสฺสปี** ได้แก่ ในมนุษย์แม่มาก ๆ ข้อว่า **เตน กมฺเมน** ได้แก่ ด้วยกรรม กล่าวคือการให้การประหาร ฯ บทว่า **พชฺชมติ** ได้แก่ ห้ามเชื่อมในระหว่างกรรมด้วยบ่วงแห่งกรรมเพื่อนำไปสู่อบาย ฯ

(๒๕๒) บทว่า **ปหาเรปี** ได้แก่ แม้ในการประหาร ฯ บทว่า **เททินโน** ได้แก่ กายมนุษย์ ฯ บทว่า **ตสส** ได้แก่ ผู้ถูกประหาร ฯ

(๒๕๓) ข้อว่า **ปญฺญมตฺเต วา** ได้แก่ หรือในขณะที่ถูกประหาร ฯ บทว่า **ปจฺฉา** ได้แก่ หรือ ถัดจากกาลไป เพราะการประหารนั้นเป็นปัจจุย ฯ ข้อว่า **อุยฺยตฺถาปี จ มเต** ได้แก่ แม้เมื่อตายด้วยอาการใดอาการหนึ่งบรรดาอาการสองอย่าง ฯ ผู้ฆ่าชื่อหันทา ฯ บทว่า **ปญฺญมตฺตสฺมี** ได้แก่ ในขณะที่ได้การประหารที่ควรแก่ความตายนั้นนั่นแล พระเถระแสดงว่า ในส่วนเบื้องต้นแต่ความตายนั้นแลด้วยมัตตคัพพ ฯ ถ้าเขาตายไปในกาลใดกาลหนึ่งเพราะได้รับการประหารเพื่อให้ตายนั้นแลบรรดาการประหารหลากชนิดที่ภิกษุให้เพื่อฆ่าและเพื่ออย่างอื่น เป็นปาราชิกในขณะที่ให้การประหารนั้นแล ฯ อธิบายว่า ถ้าพึงตายด้วยกำลังการประหารที่ภิกษุให้โดยไม่ประสงค์จะให้ตาย ไม่เป็น ฯ

(๒๕๔) ข้อว่า **เทว ปโยคา** ได้แก่สองประโยค คือสาหตฺถิกประโยค ๑ อาณตฺติกประโยค ๑ ที่ต่างโดยประเภทกิริยาที่เจาะจงและไม่เจาะจง ฯ

(๒๕๕) บทว่า **กรณสฺส** ได้แก่ ด้วยกิริยา ฯ ความต่างกับข้อว่า วิเสโส บทว่า **อาณตฺตินิยามกา** ได้แก่ ที่ข้อว่า ที่ข้อว่า อาณตฺตินิยามกะ เพราะอรรถว่า กำหนด คือเจาะจง คำสั่ง ฯ

(๒๕๖) บทว่า **ตตฺถ** ได้แก่ บรรดาอาการทุกอย่างที่กำหนดคำสั่งเหล่านั้น ฯ ด้วยอาทิศัพท์ว่า **โยพฺพนาทิ จ** ท่านสงเคราะห์ ความเป็นอยู่ต่างกัณมี ความมั่งคั่งอ่อนแอเจริญเป็นต้น ฯ

(๒๕๗) ถ้ามว่า อารูที่ท่านยกขึ้นแสดงในมาติกาเป็นอย่างไร ฯ ตอบว่า อารูใช้ฆ่าสัตว์ ฯ บทว่า **สตฺตมารณํ** ความว่า ที่ข้อว่า สตฺตมารณะ เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องฆ่าสัตว์ คืออุปกรณ์แห่งการฆ่ามีดาบเป็นต้น ฯ

(๒๕๘) บทว่า **วิชฺฌนํ** ได้แก่ แหว่งด้วยลูกศรเป็นต้น ฯ บทว่า **เภทฺนํ** ได้แก่ ใช้เลื่อยเป็นต้น ตัดเป็นสองท่อน ฯ บทว่า **เจทฺนํ** ได้แก่ ใช้ดาบเป็นตัดตัดเป็นสองท่อน ฯ บทว่า **ดาพฺนํ** ได้แก่ การใช้ไม้ค้อนเป็นต้นฆ่า ฯ บทว่า **เอวมาทิวโร** ได้แก่ ประการมีอาทิอย่างนี้ ฯ บทว่า **อนเโก** ได้แก่ ประเภทอื่นมาก ฯ อธิบายว่า ความต่างแห่งการทำ ชื่อ กิริยาวิเสส ฯ

(๑๕๙-๒๖๐) โยชนาว่า ผู้สั่งกล่าวว่า ท่านจงประหารแล้วฆ่าข้างหน้า เมื่อผู้ถูกสั่งนั้น ฆ่า ฯลฯ ข้างหลัง ฯ ท่านแสดงการผิดวัตถุว่า ยํ มาเรหิตี ฯ เปฯ ตโต ในข้อนี้ว่า วัตถวนตฺติ วิสฺสเกตา ฯ ท่านแสดงการผิดคำสั่งว่า ปุโรโต ฯ เปฯ มาริตะ ฯ บทว่า **มุลฺลโ** ได้แก่ ผู้สั่ง ฯ แท้จริงคำว่า **มุล** เป็นคำสั่งที่สมควรแก่กิริยาเบื้องต้น ผู้ตั้งอยู่ในคำสั่งนั้นเหตุนี้ผู้นั้นชื่อ มุลฺลฐะ ฯ

(๒๖๑) พระเถระครั้งแสดงอนาปัตติแก่ผู้สั่งในเมื่อผิดคำสั่งด้วยคำนี้แล้วหวังจะแสดงปาราชิกแก่ผู้สั่งและผู้รับคำสั่งแม้ทั้งสอง ในเมื่อไม่มีการผิดคำสั่ง จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า วัตถุ ฯ โยชนาว่า เมื่อผู้รับคำสั่งฆ่าผู้นั้นตายไม่ผิดตัว ท่านยกแสดง ฯลฯ แก่ทั้งสองและเมื่อฆ่าตายตามคำสั่ง ท่านยกแสดง ฯลฯ ฯ จะได้โดยความเหมาะว่า มาริตะ วัตถุสมิ ฯ บทว่า **อุกฺเขสํ** ได้แก่ ผู้สั่งและผู้รับคำสั่ง ฯ บทว่า **ยถากาลํ** ได้แก่ ขณะที่สั่งแก่ผู้สั่ง และไม่เลยขณะที่ผู้รับคำสั่งฆ่า ฯ การเชื่อม ชื่อพันทะ เชื่อม

ด้วยกรรม ชื่อ กรรมพัทธะ อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่า พัทธะ เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องเชื่อมต่อ การเชื่อ คือกรรม ชื่อ กรรมพัทธะ ฯ

(๒๖๔) ชื่อว่า **วิสุงเกโต** น ได้แก่ ไม่มีการผิตคำสั่ง อีกอย่างหนึ่ง ฟังเชื่อมว่า ฟังทราบโดย ประการทั้งปวง ฯ บทว่า **สพฺพโส** ได้แก่ โดยประการทั้งปวง ฯ บทว่า **วิภาวina** ได้แก่ บัณฑิต ฯ แท้จริงบัณฑิตนั้นย่อมทำอรรถให้แจ่มแจ้ง เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกอย่างนั้น ฯ

(๒๖๖-๒๖๘) คำว่า **อิมิ คาเม จิตํ** นี้กล่าวไว้เพื่อให้รู้ผู้นั้น ไม่ได้กล่าวเพื่อกำหนดขณะและสถานที่ให้ตาย เพราะเหตุนี้ พระเถระแม้อีกกล่าวว่า ผู้อื่นในที่ใดที่หนึ่ง แล้วจึงกล่าวว่า การผิตคำสั่ง ไม่มี ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ ผู้สั่ง ฯ อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า ตตถ อธิบายว่า ในคำสั่งนั้น ฯ โยชนาว่า ผู้รับคำสั่งจะแจ้งว่า ท่านจงฆ่าผู้มีเวรขณะอยู่ในบ้านเท่านั้น ถ้าฆ่าเขาขณะที่อยู่ในป่า หรือ ถูกสั่งจะแจ้งว่า จงฆ่าผู้มีเวรขณะอยู่ในป่าเท่านั้น ถ้าฆ่าเขาขณะอยู่ในบ้าน ฯ ก็อาจารย์บางพวกแต่งในคัมภีร์ทั้งหลายว่า ภิกขุณา สวาทารณํ ไม่พึงถือเอาคำนั้นถือเอาเฉพาะปาฐะว่า วเน วา สวาทารณํ ฯ ที่ชื่อว่า วิสุงเกตะ เพราะอรรถว่า เป็นที่คำสั่ง คือการกำหนดสั่ง ผิดไป ฯ

(๒๖๙) บทว่า **สพฺพเสฏฺ** ได้แก่ ในที่ทั้งปวงมีบ้านป่าเนิน และเรือนเป็นต้น ฯ บทว่า **เภทโต** ได้แก่ โดยความต่างกัน ฯ

(๒๗๐) โยชนาว่า เมื่อผู้ที่คนใดคนหนึ่งสั่งว่า ก็ท่านจงใช้อาวุธฆ่าใช้อาวุธอย่างใดอย่างหนึ่งฆ่า ไม่มีการผิตคำสั่ง ฯ

(๒๗๑-๒๗๒) หิคฺคฺพินิข้อนี้ว่า **อิมินา วาสนา ทิ** ใช้ในปทปุณณะ ฯ โยชนาว่า ถูกสั่งว่า ฟังใช้มิตนี้ฆ่า ใช้มิตอื่นฆ่าก็ดี ถูกสั่งว่า ท่านจงใช้คมดำนี้นี้ของมิตเล่มนี้ฆ่า ถ้าใช้คมนอกนี้ฆ่าผู้มีเวรนั้นก็ดี ใช้ด้ามฆ่าก็ดี ใช้ปลายฆ่าก็ดี เมื่อเขาตายอย่างนั้น เป็นอันผิตคำสั่งทั้งนั้น ฯ บทว่า **ถรฺนา** ได้แก่ ด้ามมิต ฯ บทว่า **ตฺถน** ได้แก่ ปลายมิต ฯ คำว่า **วิสุงเกโต** นี้บทการแสดงว่า ไม่เป็นปราชิกเพราะผิตคำสั่งนั้นแล ฯ

(๒๗๓) บทว่า **สพฺพาวุรฺกชาติสุ** ได้แก่ เครื่องประหารทั่วไปทั้งหมดมีกระบี่และกริชเป็นต้นที่ไม่ได้กล่าวในข้อนี้ ฯ บทว่า **วิเสสโต** ได้แก่ โดยความต่างกัน ฯ

(๒๗๔) บทว่า **ปเรน** ได้แก่ ภิกษุ ฯ บทว่า **โส** ได้แก่ ผู้รับคำสั่ง ฯ ชื่อว่า ท่านจงฆ่าเขาผู้นั้น ไม่มีการผิตคำสั่ง อธิบายว่า เพราะไม่ได้กล่าวพร้อมกับจะแจ้งว่า ท่านจงฆ่าเขาผู้เดินไปอยู่เท่านั้น เมื่อฆ่าเขาด้วยคิดว่า ผู้นั้นนั่นแหละแล้ว ไม่จัดเป็นการผิตคำสั่ง การกล่าวโดยลำดับการจะแจ้ง ท่านกล่าวไว้เพื่อให้รู้ชัดผู้นั้น เพราะเหตุนี้ จึงไม่มีการกำหนดอธิริยาบท ฯ

(๒๗๕-๒๗๙) พระเถระครั้งแสดงความไม่มีการผิตคำสั่ง ในเมื่อไม่มีการกล่าวพร้อมจะแจ้งแล้วบัดนี้ห้วงจะแสดงการผิตคำสั่งในเมื่อมีการกล่าวพร้อมจะแจ้งจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า นิสินนํ เยว ฯ โยชนาว่า ถูกสั่งว่า ท่านจงฆ่าผู้นั้นเท่านั้น ฆ่าผู้ที่เดินไปตาย ฟังทราบว่า ผิตคำสั่ง ฯ ถูกสั่งว่า จงฆ่าผู้เดินไปเท่านั้น ฆ่าผู้นั้นตาย ฟังทราบว่า ผิตคำสั่ง ฯ พระเถระหมายเอาลำดับแห่งโยชนานี้แหละ จึงกล่าวว่า ยถากมํ ฯ บทว่า **วิขมิตฺวา** ได้แก่ ใช้ลูกศรเป็นต้นแทง ฯ บทว่า **ฉินฺทิตฺวา** ได้แก่ ใช้ดาบเป็นต้นตัด ฯ ชื่อว่า **ปุน โส** ได้แก่ ประโยค ฯ บทว่า **กรณฺส** ได้แก่ กิริยาวิเสสมีการแทงเป็นต้น ฯ

(๒๘๐-๒๘๑) พระเถระครั้งแสดงนิเทศแห่งการกำหนดคำสั่งด้วยถ้อยคำมีประมาณเท่านี้แล้ว บัดนี้ห้วงจะแสดงการผิตคำสั่งที่เกิดแม้ด้วยอำนาจลักษณะมีสูงเป็นต้นจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า

ที่มิ ๑ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า ท่านจงฆ่าคนตัวสูง ฯลฯ คนอ้วน ๑ โยชนาว่า แม้ผู้รับคำสั่งที่บาง ฤกษ์บางรูปเว้นอาการอย่างนั้นสิ่งไม่เจาะจงว่า ท่านจงฆ่าคนตัวสูง ถ้าฆ่าผู้เช่นนั้นคนใดคนหนึ่งตาย ไม่มีการผิดคำสั่งในข้อนี้ แม้ทั้งสองต้องปาราชิก ๑ แต่ละบทพึงทำโยชนาด้วยบททั้งปวงมีอาทิว่า รสส์ อย่างนี้ ๑ คำว่า **อนิยเมตวา** เป็นการแสดงเหตุแห่งความไม่มีการผิดคำสั่ง ๑ เอวคัพทเป็นวากยาลังการ ๑ บทว่า **ตตถ** ได้แก่ ในประโยคของผู้สั่ง ๑ เพราะกล่าวว่า อุภินนมปิ ปราชโย พระเถระแสดง กายมนุษย์ซึ่งมีขณะตามที่กล่าวอื่นเว้นผู้สั่งด้วยคำนี้ว่า ยัม ภิณฺจิ ตาหิสฺส ๑

ถ้าผู้สั่งสั่งให้ฆ่าตนนั้นแล ผู้สั่งต้องทุกกฏขณะตาย ผู้รับคำสั่ง ต้องปาราชิก เมื่อผู้สั่งๆ เจาะจงตนเท่านั้น ผู้รับคำสั่งไม่รู้ฆ่าคนอื่นที่คล้ายกัน ผู้สั่งยอมแพ้ เพราะไม่เจาะจงโอกาส ผู้รับคำสั่ง นอกนี้ ย่อมผูกพันด้วยกรรม ๑ ถ้าผู้สั่งๆเจาะจงโอกาสว่า ท่านจงฆ่าผู้เช่นนั้นที่นั่งในที่พักกลางคืน หรือ ที่พักกลางวันนั้น เมื่อผู้รับคำสั่งฆ่าผู้อื่นตายตามคำสั่งในที่นั้น แม้ทั้งสองต้องปาราชิก ๑ เมื่อฆ่า ภายนอกจากที่สั่งนั้น เฉพาะผู้ฆ่ามีกรรมผูกพัน ๑ ผู้สั่งๆเจาะจงตนเท่านั้น และ ผู้รับคำสั่งนอกนี้ฆ่าเขา นั้นแลในที่นั้น ผู้สั่งต้องทุกกฏ ผู้รับคำสั่งต้องปาราชิก ๑ ถ้าฆ่าในที่อื่น ผู้สั่งยอมแพ้ ๑ แม้ไม่รู้ฆ่าผู้อื่น ในที่นั้นหรือที่อื่น ผู้ฆ่าต้องปาราชิก ๑ ผู้สั่งพ้น ๑ ในวัตถุแห่งอนันตริยกรรมพึงประกอบกับ อนันตริยกรรม ๑

(๒๘๒) โยชนาที่ควรนำมาเชื่อมว่า ฤกษ์ใด ถ้าชุดกับดักเจาะจงมนุษย์บางคน เป็นอาบัติ ชื่อว่าทุกกฏแก่ฤกษ์นั้นผู้ชุดกับดักอย่างนั้น ๑ ก็ชื่อว่า โยชนานั้นมีสองอย่างคือโยชนาตามเสียง ๑ โยชนาที่ควรนำมาเชื่อม ๑ ๑ บรรดาสองอย่างเหล่านั้น โยชนาบทที่มากในปาฐะนั้นแล พึงทราบว่ายถา รุตโยชนา โยชนาบทที่อยู่ในปาฐะกับบทที่ควรนำความพร่องและสมบูรณ์มา พึงทราบว่ายถาหาร โยชนา ๑ ปรากฎปาฐะในคัมภีร์ทั้งหลายว่า ขณตสส จ โอปาตํ ๑ ในกล่าวในความสงสัยว่า ปาฐะว่า ขณตสส ตโตปาตํ ดีกว่า ๑ อนึ่งท่านกล่าวว่า คำว่า โอปาตํ เป็นปริยายของคำนี้ว่า อาวาณํ ๑ ปาฐะว่า

ถ้าฤกษ์ใดชุดหลุมพรางเจาะจงมนุษย์บางคน

เป็นอาบัติทุกกฏแก่ฤกษ์นั้นผู้ชุดหลุมนั้นอย่างนั้น ๑

ดีกว่าแม้คำนั้น ๑ ฤกษ์เมื่อชุดปลฐวิเทห์ ต้องทุกกฏด้วยการนับประโยคเพราะเป็นประโยค แห่งปาราชิก ๑

(๒๘๓) บทว่า **ตตถ** ได้แก่ ในหลุมนั้น ๑ บทว่า **ตสส** ได้แก่ กายมนุษย์ที่ตกลงไป ๑ บทว่า **ทุกขสฺสอุปตติยา** ได้แก่ ความเกิดทุกข์ขึ้นเป็นเหตุ ๑ บทว่า **ตสส** ได้แก่ ฤกษ์ผู้ชุดหลุมนั้น ๑ โยชนา ว่า ถ้ามนุษย์นั้นตกไปตาย เมื่อเขาตาย ฤกษ์นั้นต้องปาราชิก ๑

(๒๘๔) บทว่า **อณฺณสฺมิ** ได้แก่ ฤกษ์ชุดหลุมเจาะจงผู้ใด ในผู้อื่นจากผู้นั้น ๑ บทว่า **อนุทฺทิสฺสโก** เป็นกิริยาวิเสสนะ อธิบายว่า ทำไม่เจาะจง ๑ ถ้าเป็นวิเสสนะของโอปาตคัพท จะตตบพว่า **อนุทฺทิสฺสโก โอปาโต** ๑ พึงทราบ ออาคมและมอาคมในฐานะต่ำสุดในคำเป็นต้นว่า อคฺคมกฺขายติ ๑ อธิบายว่า ชุดหลุมไม่เจาะจง ๑

(๒๘๕) โยชนาว่า ถ้าชุดหลุมไม่เจาะจงว่า ใครบางคนตกไปในหลุมนี้อแล้วจะตาย ถ้าสัตว์มี ประमाणเท่าใดตกไปตาย มีโทษประमाणเท่านั้นแก่ฤกษ์นั้น ๑ ก็ท่านสงเคราะห์มารดาและบิดาของ ตนด้วยคำนี้ว่า โย ภิกฺขุ ๑ บทว่า **โทสา** ได้แก่ โทษคือผูกกรรมผูกพัน แต่เป็นปาราชิกตัวเดียวเท่านั้น ๑ บทว่า **อสฺส** ได้แก่ ผู้ที่ชุดหลุมไม่เจาะจง ๑

(๒๘๖) ปาฐะเหลือว่า เมื่ออานันตริยวัตถุตาย เป็นประธานแห่งคำว่า ตถถ ปติตวา อธิบายว่า เมื่อพระอรหันต์มารดาและบิดา ตกไปในหลุมนั้นตาย คือทำกาละ ฯ กัจจัยในข้อนี้ว่า อานันตริยก็ พึงทราบในอรรถของตน ในความต่ำช้า และในความสำคัญ ฯ คำว่า **วตถุสมี** นี้แม้ที่เป็นส่วนหนึ่งในบทสมานนี้ว่า อานันตริยวตถุสมี และคำว่า **ตถถ ปติตวา มเต** นี้พระเถระชักมาด้วยบทว่า ตถา นี้ ฯ โยชนาว่า เมื่อวตถุแห่งถูลัจจัยเป็นต้นตกหลุมนั้นตาย เป็นถูลัจจัยเป็นต้น ฯ อธิบายว่า เมื่อยกษเป็นต้นตกหลุมนั้นตาย เป็นถูลัจจัยในเพราะเกิดทุกข์แก่วตถุปาราชิก เมื่อกายมนุษย์ตาย เป็นปาราชิก เมื่อสัตว์เดรัจฉานตาย เป็นปาจิตติย ฯ

(๒๘๗) ข้อว่า **ปาณาติปาตา เทว** ได้แก่ ปาณาติบาตสองอย่างเพราะทั้งสองตายเป็นปาราชิก เพราะคนหนึ่งนอกนี้มีกรรมผูกพันนั้นแล ฯ บทว่า **เอโกเวเกกริสเน** ได้แก่ เป็นปาณาติบาตหนึ่งนั้นแล ในเพราะมารดาหรือเด็กตาย ฯ

(๒๘๘) โยชนาว่า ได้ยินว่า ถ้าผู้ถูกโจรไล่ตามตกหลุมนี้ตาย เป็นปาราชิกแก่ผู้ชุนั้นแล ฯ คำว่า **กิริ** บ่งความไม่น่าชอบใจในการได้ยินมา ฯ

(๒๘๙-๒๙๐) โยชนาว่า ผู้มีเวร คือบุคคลผู้มีเวรอื่นจากภิกษุ ฯ ถ้าเขาเหล่านั้นผลักมมนุษย์ลงไปหลุมนั้น คือ หลุมพรานนั้นแล้วฆ่า เหมือนอย่างนั้น ถ้าผู้มีเวรนำมนุษย์ที่ตกหลุมนั้นเองขึ้นมาภายนอกฆ่าเสีย มนุษย์ผู้เกิดเองในหลุมนั้น เกิดในหลุมแล้วถ้าไม่อาจปีนออกจากหลุมนั้นได้ตายไปเป็นปาราชิกแก่ผู้ชุนั้นแล ในทุกวาระ คือในวาระทั้งปวงตามที่กล่าว ฯ ศัพท์ว่า **หิ** ในข้อนี้ว่า นิพพุตติตวา **หิ** ใช้ในปทปุรณะ ฯ พึงทราบว่าเป็นเพียงปทปุรณะในที่ๆท่านไม่แสดงอรรถแห่งนิบาตทุกที่ ฯ

(๒๙๑) มีการสงเคราะห์สัตว์เดรัจฉานด้วยอาทิศัพท์ว่า ยกขาทยโย ฯ บทว่า **วตถุสสา** ได้แก่ เพราะอำนาจแห่งยกษและสัตว์เดรัจฉานที่เป็นวตถุแห่งถูลัจจัยและปาราชิก ฯ มีการสงเคราะห์ปาจิตติยด้วยอาทิศัพท์ว่า ถูลัจจยาทยโย ฯ

(๒๙๓-๒๙๕) ข้อว่า **อโย นโย** ได้แก่ นัยตามที่กล่าวว่า อนาปัตติ ฯ บทว่า **พชณนติ** ได้แก่ ถ้า เชื่อมกับไม่เหลือ ฯ บทว่า **ตถถ** ได้แก่ บ่วงนั้น ฯ ด้วยคำว่า หตถโต มุตตมตตสมี นี้พระเถระแสดงว่าประโยชน์ให้สำเร็จความต้องการ ฯ

(๒๙๖) โยชนาว่า ก็ ดักบ่วงเจาะจงผู้ใด แต่ท่านประกาศอนาปัตติในเพราะผู้อื่นจากนั้นติด ฯ

(๒๙๗) ข้อว่า **มูธา วาปี** ได้แก่ แม่หรือโดยไม่มีราคา ฯ บทว่า **มุลลฐสเสว** ได้แก่ ผู้ผูกบ่วงนั้นแล ฯ บทว่า **กมมพนโร** ได้แก่ ปาณาติบาต ฯ ที่ชื่อว่า พันธะเพราะอรรถว่า เป็นเครื่องผูกพัน เครื่องผูกพันคือกรรมชื่อ กรรมพันธะ ฯ แม้เมื่อพึงกล่าวเพียงปาราชิก เป็นปาราชิกด้วยอำนาจแห่งผู้ตายก่อนในเมื่อเหล่าสัตว์ติดบ่วงนั้นตายทราบเท่าที่บ่วงนั้นยังใช้ได้ พระเถระเพื่อจะสงเคราะห์ทั้งหมดนั้นเพราะมีกองอกุศลกล่าวคือปาณาติบาตที่เหลือแล้วแสดงแม้ทั้งสอง โดยสามัญจึงกล่าวคำว่า **กมมพนโร** ฯ

(๒๙๘) เพื่อจะสงเคราะห์วินิจฉัยที่มาในอรรถกล่าว ถ้าผู้ที่ได้วางบ่วงไว้แน่นหนาก็ดี เห็นเหล่าสัตว์เดินไปทางข้างแห่งบ่วงนั้นแล้วปกริ้วให้เข้าไปตรงๆก็ดี ปักด้ามบ่วงให้แน่นขึ้นก็ดี ผูกเชือกบ่วงให้แน่นขึ้นก็ดี ปักหลักให้แน่นขึ้นก็ดี พระเถระจึงกล่าวว่า ปาสมุคคพิตมปิ ฯ ด้วยปศุศัพท์ที่เป็นสมัจจยัตถะที่ไม่ได้กล่าวในข้อนี้ท่านแสดงประโยชน์กิริยาที่แสดงว่า สณฺฐเปติ เป็นต้น มีพณฺธิเป็น

ที่สุด ฯ อภิศัพท์ในข้อนี้ว่า ถิริ วาปิ รวมกิริยา ว่า ชาณุก์ อาโกณฺหติ ที่เหลือในอรรถกถา ฯ เพราะเหตุ นั้นพึงถือเอาว่า เพราะเป็นวิกัปิตะโดยประการอื่น แม้โดยประการทั้ง สอง ฯ บทว่า **เอวํ** ได้แก่ เมื่อเป็นอย่างนี้ อธิบายว่า เมื่อแม่ผู้ที่ได้บ่วงทำบ่วงให้วิเสสขึ้นอย่างนี้มีอยู่ ฯ บทว่า **อุภินัน** ได้แก่ ทั้ง สองคือ ผู้ที่ดักบ่วง และผู้ได้แล้วรักษาไว้ในกาลนี้ ฯ

(๒๙๙-๓๐๐) บทว่า **โย** ได้แก่ ผู้ใดผู้หนึ่งบรรดาสองเหล่านี้คือ ผู้ทำบ่วงและผู้ได้บ่วง ฯ บทว่า **อุคฺคพาเปตฺวา** ได้แก่ คลายออก ฯ อธิบายว่า ทำโดยประการที่สัตว์ตัวมีปาณะจะไม่ติดที่บ่วง นั้น ฯ บทว่า **ตตฺถ จ** ได้แก่ และเมื่อวางบ่วงไว้ดีอีก ฯ ถามว่า ใครพัน ตอบว่า ผู้ที่เจอ ฯ

(๓๐๑-๓๐๒) บทว่า **โคเปตฺวา** โยชนาว่า ไม่มีการพันเพราะการคุ้มครองเป็นเหตุ ฯ พึง ทราบตัวาปัจจัยใช้ในเหตุ ดังในประโยคเป็นต้นว่า มีความกลัวเพราะเห็นสีหะ ฯ คำว่า น จ ในข้อนี้ว่า ตมณฺญู ฯ เปฯ น จ มุจฺจติ ได้แก่ เนว ฯ ข้อว่า **นาเสตฺวา สพฺพโส วา** ได้แก่ เขาให้พินาศไปโดย ประการที่ ไม่มีอุปการณอันยังสัตว์ตัวใดตัวหนึ่งให้พินาศไป ฯ ด้ามบ่วง นั้น ฯ ถามว่า ใครพัน ฯ ตอบว่า ผู้ดักบ่วง ฯ

(๓๐๓) ข้อว่า **สุลํ โรเปนตฺส** ได้แก่ ปักหลาว ฯ บทว่า **สขฺเชนตฺส** ได้แก่ ตั้งไว้ดี ฯ

(๓๐๔) ในข้อว่า **อสิณฺจิจฺจ** นี้มีปาฐะเหลือว่า กเตน ปโยเคน ฯ เชื่อมกับคำเหล่านี้ว่า มเตปิ อนาปตติ ฯ อธิบายว่า เป็นผู้ไม่มีเจตนาฆ่า เพราะไม่เจตนาคือไม่กำหนดว่า เราจักฆ่าผู้นี้ด้วยความ พยายามนี้ไม่เป็นอาบัติ ในเพราะผู้อื่นตายด้วยความพยายามแม้โดยประการอื่นที่ทำ อธิบายว่า เป็นผู้ สำคัญว่า นี่เป็นสัตว์ ดังในเรื่องทั้งหลายมีการยกไม้สากขึ้นเป็นต้น คือเป็นผู้เว้นจากการกำหนดที่ สัมปยุตกับเจตนาที่ยังการล่วงให้ตั้งขึ้นด้วยคิดว่า เราจักฆ่าผู้นี้ด้วยความพยายามนี้ ไม่เป็นปาราชิก แม้ ในเมื่อมนุษย์ตายด้วยประโยคโดยประการอื่น ฯ

ข้อว่า **อชานนตฺส** ได้แก่ เมื่อไม่รู้ว่ ผู้นี้จักตายด้วยความพยายามนี้ ก็ไม่เป็นอาบัติ ใน เพราะผู้อื่นแม้ตายด้วยความพยายาม อธิบายว่า แม้เมื่อมนุษย์ตายด้วยประโยคที่ทำเพราะไม่รู้ว่ นี่ เป็นเหตุ ไม่เป็นอาบัติ ดังในเรื่องก่อนข้าวที่เจอยาพิษ ฉะนั้น ฯ พระเถระชักคำว่า อนาปตติ มาด้วยคำ นี้ว่า ตถา ฯ บทว่า **อมรณจิตตฺส** ได้แก่ มีจิตประกอบกับความไม่ต้องการให้ตาย อธิบายว่า แม้ผู้อื่น ตายด้วยความพยายาม ก็ไม่เป็นอาบัติ ดังในเรื่องทั้งหลายมีเรื่อง บรรพชิตผู้แก่เป็นต้น ฯ ภิกษุบำเพ็ญ ตันมีอย่างทีกล่าวนั้นแล ฯ

(๓๐๕) ท่านแสดงมนุสสภาวะโดยภาวะแห่งองค์ด้วยคำนี้ว่า มนุสสปาณินฺหิ ฯ ด้วยคำนี้ว่า สจฺจส จิตฺตํ มรณฺุสสํหิตํ ท่านแสดงว่าเป็นผู้มีจิตอันอมเข้าไปเพื่อให้ตาย ฯ พรรณนาถึงการแก่งฆ่าคน แห่งการวรรณาวินิจฉัยพระวินัยที่แสดงอธิบายและแก่นของพระวินัยจบแล้วด้วยประการฉะนี้ ฯ

พรรณนาถึงธรรมของคนที่ยอดเยี่ยม ฯ

(๓๐๖-๓๐๗) พระเถระครั้งแสดงวินิจฉัยแห่งตติยปาราชิกโดยนัยไม่ย่อนักไม่พิสดารนัก อย่างนี้แล้ว บัดนี้หวังจะแสดงวินิจฉัยแห่งอุตตริมนุสสธรรมจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อสนฺตํ ฯ บรรดาคำ เหล่านี้ เพราะเพ่งว่า อสนฺตํ จะได้โดยเหมาะว่า อตฺตนิ เพราะเพ่งว่า ฌานาภิเภาํ จะได้โดยเหมาะว่า

อุตตริมนุสสธมมัม และเพราะเพ่งว่า สมุทาจเรยยะ จะได้โดยเหมาะว่า โย ภิกขุ เพราะเหตุฉะนั้น พึงนำมาประกอบโดยนัยเป็นต้นว่า อตตนิ อสนนตัม ฯ

ชื่อว่า **อตตนิ อสนนตัม** ได้แก่ไม่มีอยู่เพราะไม่ให้เกิดขึ้นในอัตภาพนั้น คือในสันดานของตน ฯ
 ชื่อว่า **อุตตลลิตเมว กตวา** ได้แก่ทำการน้อมเข้าไปสู่ตน คือน้อมธรรมนั้นเข้าไปทำให้เป็นดุษณีอยู่ในตน ฯ ชื่อว่า **ภวํ อธิญจาย จ วตตมานํ** ได้แก่อรรถาธิบายคือตรีกด้วยจิต ถึงภพที่เป็นไปอยู่ตั้งแต่ปฏิสนธิ อธิบายว่าตั้งไว้ในจิต ฯ ชื่อว่า **อณฺญาปเทสยจ วินา** ได้แก่ เว้นการกล่าวโดยอ้อมที่กล่าวอยู่ โดยนัยเป็นต้นว่าภิกษุใดในศาสนานี้อยู่ในวิหารของท่าน ฯ ชื่อว่า **อริมานญจ วินา** ได้แก่อรรถาธิบายความสำคัญว่าได้บรรลุว่า เราได้บรรลุอุตตริมนุสสธรรม กล่าวคือสำคัญว่าได้บรรลุมีความสำคัญในพระนิพพานที่ตนไม่เห็นว่าเป็นต้น ฯ ชื่อว่า **ณานาภิเภทํ** ได้แก่ ญาณเป็นต้นเป็นประเภทคือความต่างแห่งธรรมใด ธรรมนั้นชื่อมีประเภทแห่งญาณเป็นต้น อธิบายว่าธรรมวิเสสมีญาณเป็นต้นที่กล่าวในบทภาชนียว่า ที่ชื่อว่าอุตตริมนุสสธรรม ได้แก่ญาณวิโมกข์สมาธิสมาบัติญาณทัสสนะมรรคภาวนาผลสำเร็จกิจการละกิเลส ความที่จิตปราศจากนิวรณ์ การยินดีในเรือนว่าง^{๑๒๑} ฯ อุตตริมนุสสธรรมที่กล่าวในอรรถกถาว่า บทว่า **อุตตริมนุสสธมมัม** ได้แก่ ธรรมของมนุษย์ผู้ยอดเยี่ยม คือบุรุษผู้ประเสริฐสุดผู้ได้ฌานและเป็นพระอริยเจ้า ที่ถึงการนับว่าเป็นของมีอยู่แก่เขาเหล่านั้น เพราะผู้ได้ฌานและเหล่าพระอริยบุคคล แปรจำพวกได้บรรลุแล้ว ฯ

พึงนำมาประกอบว่า ภิกษุใดกล่าวอวดด้วยกายก็ดีด้วยวาจาก็ดีแก่ผู้ดำรงอยู่ในคลองแห่งวิญญูติ ฯ ชื่อว่า **วิญญตฺติปเณ จิตฺตส** ได้แก่ ผู้ยืนอยู่ที่ส่วนภายในสิบสองศอก ผู้ใดผู้หนึ่งที่กล่าวในบทภาชนียว่า จะเป็นหญิงก็ดีชายก็ดีศฤงษ์ก็ดีบรรพชิตก็ดี^{๑๒๒} ฯ ชื่อว่า **กาเยน วา** ได้แก่ ด้วยกายคือปลายนิ้วมือเป็นต้นก็ดี ฯ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า การบอกคั่นสิกขาไม่ถึงที่สุดด้วยปลายนิ้วมือ การอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนนี้ ถึงที่สุดแม้ด้วยปลายนิ้วมือ หัตถวิการมีปลายนิ้วมือเป็นต้น และการสั่นอวัยวะน้อยใหญ่พึงถือเอาด้วยคำว่า กาเยน ในข้อนี้ ฯ ชื่อว่า **วาจาย วา** ได้แก่ โดยการกล่าวอย่างใดอย่างหนึ่งที่ผู้ยืนในอุچارแห่งการได้ยินอาจรู้ได้ก็ดี ฯ ชื่อว่า **โย ภิกขุ** ได้แก่ อุปสัมบันใดจะเป็นเถระก็ดีคณิกะก็ดีคัมภีระก็มีก็ดี ฯ ชื่อว่า **สมุทาจเรยยะ** ได้แก่ พึงกล่าวประการใดประการหนึ่ง บรรดาประการแห่งคำมีอาทิว่า เราเข้าปฐมฌาน ฯ ชื่อว่า **ตทตฺเต** ได้แก่ ความหมายแห่งคำที่ภิกษุนั้นกล่าว ฯ ชื่อว่า **ญาเตว** ได้แก่ รู้แน่แล ฯ อธิบายว่า เมื่อกล่าวเจาะจงผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นหญิงก็ดีบุรุษก็ดี หรือเมื่อภิกษุนั้นนั้นแลกล่าวไม่เจาะจง เมื่อผู้เป็นมนุษย์ผู้ใดผู้หนึ่งที่ยืนที่อุچارแห่งการได้ยินทราบประการแห่งความตามที่กล่าวว่ ภิกษุนั้นได้ปฐมฌาน เป็นต้นนั้นแลตามลำดับแห่งคำกล่าวนั้นแล ฯ คำว่า โส พึงนำมาประกอบว่า โส ปุน รุฬหิภาเว อภัพโพ อธิบายว่าบุคคลผู้ทำคุณที่ไม่มีอยู่จริงให้เป็นดุษณีว่ามีอยู่ตั้งอยู่ในอริยญาณกล่าวอย่างนี้ เป็นผู้ไม่ควรบรรลุความรู้ในพระศาสนากล่าวคือความรู้ด้วยคุณที่เป็นโลกียและโลกุตระที่จะได้อยู่เพราะตั้งอยู่ในศีล ฯ พระเถระใส่ใจว่า เป็นดุษณีอะไรจึงกล่าวคำว่า ยถา ฯ เปฯ รุฬหิภาเว ฯ ศัพท์ว่า ตถา พึงเชื่อกับศัพท์นี้ว่า ยถา ฯ อธิบายว่า ต้นตาลที่มียอดขาดแล้วไม่ควรจะงอกขึ้นอีกฉันใด ภิกษุผู้ต้องปาราชิกเมื่อนั้นก็พึงทราบเหมือนอย่างนั้น ฯ

^{๑๒๑} วิ.ม.พ.(บาลี) ๑/๑๙๘/๑๒๗.

^{๑๒๒} วิ.ม.พ.(บาลี) ๑/๑๙๘/๑๔๒.

(๓๐๘-๓๐๙) บัดนี้เพื่อจะแสดงประเภทแห่งอาบัติที่มีโดยนัยที่ยิ่งเกินในสองประโยคนี้คือ ญาเตว อภัพโพ และ อนุญาตปเทศญจ วินา พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อสนตเมว ฯ

บทว่า **อนนตริ** ได้แก่ ในลำดับแห่งคำเป็นต้นว่า เราเข้าปฐมณานันนั้นแล ฯ บทว่า **โส** ได้แก่ บุคคลอื่นผู้ยืนภายในสิบสองศอกแล้วได้ยินคำนั้น ฯ ข้อว่า **ชานาติ เจ** ความว่า ถ้าโดยการไม่นานนั้น แลเขาไม่รู้ผิดความหมายโดยประการแห่งคำที่ภิกษุนั้นกล่าวด้วยอำนาจแห่งคำมีอาทิว่า ผู้นี้ได้ปฐมณานัน ฯ ส่วนแม่บุคคลที่แม่ไม่รู้สภาวะแห่งณานันเป็นต้น เพราะตนไม่ได้ณานันเป็นต้น หรือเพราะไม่ได้สั่งสมในพระปริยัติด้วยอำนาจการเรียนและสอบถามเป็นต้น เมื่อภิกษุนั้นกล่าวคำว่า เราเข้าปฐมณานัน ดังนี้เป็นต้น ถ้ารู้แม่ความประมาณเท่านั้นว่า ได้ยินว่า ภิกษุนั้นเข้าณานัน เพราะเคยได้ยินคำเป็นต้นว่า ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ฟังถือเอาว่า ท่านกล่าวไว้ในอรรถถาว่าย่อมรู้นั้นแล^{๑๒๓} ฯ หิ ศัพท์ในข้อว่า จูโต หิ ใช้ในอวธารณะ อธิบายว่า เมื่อเขารู้คำมีประมาณเท่านั้นนั้นแลที่ตนกล่าว ปาปบุคคลผู้แสดงคุณที่ไม่มีจริงนั้น แม้ขึ้นสู่ต้นไม้ใหญ่ที่เรียกว่าศาสนานี้ที่ถึงพร้อมด้วยผลสมบัติ ก็ชื่อว่า เป็นผู้ไม่ได้กินผลร่วงไปตกไปคือ เคลื่อนแล้ว ฯ ฟังทราบว่ามีโทษแก่คำกล่าวอีก เพราะเนื้อความนี้นั้นแลแม้กล่าวไว้ก่อนโดยนัยเป็นต้นว่า อสนตฺ ท่านก็กล่าวไว้ด้วยอำนาจการคล้อยตามเพื่อแสดงอรรถที่ยิ่งเกิน ฯ

บัดนี้ พระเถระหวังจะแสดงอรรถที่ยิ่งเกินนั้น จึงกล่าวคำว่า โน เจ ฯ เป ฯ โหติ ฯ ภิกษุนั้น บอกแก่บุคคลใด ถ้าบุคคลนั้นไม่รู้ ภิกษุผู้มักกล่าวเท็จแสดงคุณที่ไม่มีอยู่จริงนั้น ฯ

เมื่ออรรถที่ยิ่งเกินที่ท่านแสดงไว้มีและไม่มี พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า โย เต เพื่อแสดงประเภทแห่งอาบัติที่มีอยู่ด้วยคำนี้ว่า อนุญาตปเทศญจ ฯ โยชนาว่า ภิกษุใดอยู่ในวิหารนี้ คือนี้ ของท่าน คือของท่าน ฯ บทว่า **ทปิเต** ได้แก่ ประกาศความประสงค์ของตน ฯ ข้อว่า **ชานาติ เจ** ได้แก่ ถ้าผู้ที่ได้ยินคำที่กล่าวอย่างนั้น รู้ในลำดับแห่งคำว่า ภิกษุนั้น แสดงว่าตนได้ณานัน ก็ถือว่า ภิกษุนั้นได้ณานันก็ดี ฯ บทว่า **อสส** ได้แก่ ภิกษุนั้นผู้มีคำที่ตนกล่าวแล้วอย่างนี้ ฯ คำนั้นที่ภิกษุนั้นกล่าว ฯ อธิบายว่า เป็นทุกกฎเท่านั้น ไม่เป็นอุลลัจจัย ฯ อาการคือการกล่าวกระทำคุณที่ไม่มีอยู่จริงแก่ตนให้เป็นคุณมีอยู่แก่ เหล่านายกผู้ให้สร้างอาวาสเพื่อตน ดูกกล่าวความเป็นไปผู้อื่น ฟังทราบว่ามีโทษแก่คำกล่าวโดยเนื้อความ ฯ

ก็ในข้อนี้ฟังทราบว่ามีโทษสงเคราะห์วาระโดยอ้อมที่เหลือที่มาในพระบาลีด้วยศัพท์ที่มีสมุจยัตถเป็นอรรถที่ไม่ได้กล่าวไว้คือ ฌานลาภิติ จ ฯ เหมือนอย่างนั้น ฟังทราบว่ามีโทษสงเคราะห์วาระโดยอ้อมที่พึงต้องด้วยการกล่าวอวดโดยอ้อมในเมื่อผู้ฟังคำกล่าวโดยอ้อม ซึ่งเป็นวิสัยแห่งอุตตริมนุสสธรรมสืบประการมีณานันเป็นต้น เพราะกำหนดวิโมกข์เป็นต้น อุลลัจจัยที่พึงต้องในเมื่อผู้ฟังไม่รู้หรือรู้โดยกาลผ่านไปนานและทุกกฎที่พึงต้อง ในเมื่อผู้ฟังไม่รู้หรือรู้โดยกาลผ่านไปนาน ด้วยมานศศัพท์ในข้อนี้ว่า ฌานลาภิ ในคาถานี้โดยอรรถ ฯ

(๓๑๐) บทว่า **เอต** ได้แก่ อุตตริมนุสสธรรมต่างโดยณานันเป็นต้นมีประการตามที่กล่าว ฯ บทว่า **อธิมานา** ความว่า เข้าใจอยู่ คือสำคัญอยู่ว่า เราบรรลุแล้ว อธิบายว่าผู้กล่าวโดยมานะที่เกิดขึ้นอย่างมั่นคงว่าเราบรรลุธรรมนี้แล้ว ฯ ข้อว่า **วุตโต อนาปัตตินโย** ความไม่มีอาบัติชื่ออนาปัตติ เพราะ

^{๑๒๓} วิ.อ.(บาลี) ๑/๕๔๓.

อธิบายว่านัยคืออนาปัตตินั้นพึงพิจารณาคือพึงทราบ อธิบายว่าอนาปัตติ ๑ ความว่าพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ว่า อธิมาเนน อธิบายว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้กล่าวคำเป็นต้นว่า เราได้ปฐมนาน ด้วยสำคัญว่าได้บรรลุนั้น เราบรรลุละแล้ว ๑

หากมีคำถามว่า ความสำคัญว่าได้บรรลุนั้นมีแก่ใครไม่มีแก่ใคร ๑ ตอบว่า ความสำคัญนี้พึงทราบว่าจะไม่เกิดแก่พระอริยะทั้งหลาย เพราะท่านก้าวล่วงความสงสัยโสมนัสสะที่เกิดด้วยการพิจารณาหาอย่างมีมคคปัจจเวกขณะเป็นต้น ๑ ไม่เกิดแม้แก่ผู้ทุศีลเพราะผู้ทุศีลนั้นเป็นผู้หมดหวังในการบรรลุอริยคุณ ๑ ไม่เกิดแม้แก่ผู้มีศีลบริสุทธิ์แต่เว้นจากการเจริญกรรมฐานตามประกอบความเป็นผู้ยินดีในการหลับนอนเป็นต้น เพราะเป็นผู้สละการเจริญภาวนา ๑ แต่เกิดแก่ผู้ตั้งอยู่ในศีลสมบัติอันบริสุทธิ์ดีตามเจริญสมณภาวนา ผู้ถึงความชำนาญในรูปสมาบัติและอรุสสมาบัติ ผู้ตามเจริญวิปัสสนาภาวนา หรือผู้ได้อุทฺทยัพพยานอันเป็นเครื่องเข้าไปสงบแห่งกิเลสความสำคัญว่าบรรลุนั้น เมื่อความพึงแห่งกิเลสไม่เกิดขึ้นเพราะสมณภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ก็จะพักเขาเหล่านั้นไว้ทำให้เป็นผู้มีส่วนแห่งจิตไม่ให้เป็นผู้มีส่วนแห่งคุณวิเศษ ๑

ศัพท์ว่า ปน มีอุปัทพ์เป็นอรรถ ๑ พระเถระชักมาว่า อนาปัตตินโย วุตโต ด้วยคำนี้ว่า เอว ๑ ก็คำว่า อุตตกามสส นีมาในพระบาลี และคำว่า อนุลปนาธิปายสส^{๑๒๔} นี้ไม่มีความต่างแห่งอรรถ ๑ โยชนาว่า กล่าวอย่างนี้ว่า อุตตกามสส ๑ อธิบายว่า อธิษฐานของผู้นั้นมีความปราถนาลามกถูกความอยากครอบงำกล่าวได้ว่าเราได้ฉานเป็นต้น โดยความเป็นผู้หลอกลวง เชื่อว่าความประสงค์จะอวดอ้าง พระผู้มีพระภาคตรัสว่าไม่เป็นอาบัติอย่างนั้นนั่นแลแก่ผู้ไม่เป็นอย่างนั้นพยากรณ์หรือหัตผลในเหล่าเพื่อนสหพรหมจารี ๑ โยชนาว่าพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แม้แก่อาทิกัมมิกิกษุ ๑ อธิบายว่าพระผู้มีพระภาคตรัสว่าไม่เป็นอาบัติแม้แก่อาทิกัมมิกิกษุว่า อนาปัตติ อาทิกัมมิกสส ๑ เหล่ากิกษุผู้อยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทาเป็นต้นบัญญัติในสิกขาบทนี้ ๑ ท่านระบุดังกิกษุบำมีจิตพึงชานถูกเวทนาบีบคั้นที่ไม่ได้กล่าวในข้อนี้ด้วยตถาคัทพ์ที่มีสมุจจะเป็นอรรถซึ่งไม่ได้กล่าวไว้ ๑

(๓๑๑) บทว่า **ปาปิจจตา** ได้แก่นั่งภาวะแห่งบุคคลผู้ประกอบด้วยความอยากอันเป็นบาปคือลามก กล่าวคือความปรารถนาการได้ปัจจัยที่มีสมณภาวนาเป็นนิमित เพราะความอยากย่อมมีความเป็นผู้ได้ฉานเป็นต้นเป็นเหตุ โดยคิดว่าชนจักยกย่องเราอย่างนี้ ๑ บทว่า **ตสส** ได้แก่กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมต่างโดยประเพณีฉานเป็นต้นใด ธรรมนั้น ๑ บทว่า **อสนฺตภาโว** ได้แก่ ภาวะที่ไม่มีอยู่โดยความเป็นสิ่งที่ตนไม่ให้เกิดขึ้นในชาติปัจจุบันในสันดานตน ๑ ข้อว่า **มนุสฺสกลสฺส อาโรจนญฺเจว** ได้แก่และการยืนที่อุปจาระแห่งการได้ยินแล้วบอกโดยนัย^{๑๒๕} เป็นต้นว่า เราเข้าปฐมนาน แก่ผู้มีชาติเป็นมนุษย์ผู้รู้เนื้อความแห่งคำที่กิกษุกล่าวในขณะนั้น ๑ เชื่อว่าและบอกแจ้งโดยตรง ๑ อนึ่งการบอกแจ้งตรงๆนั้นแลเว้นบอกแจ้งโดยประการอื่นที่เป็นไปโดยนัยมีอาทิว่า กิกษุผู้อยู่ในวิหารของท่านเข้าปฐมนาน ๑ ข้อว่า **ตเทว ญาณ** ได้แก่รู้ในกาลนั้นนั่นแล อธิบายว่ารู้ในขณะที่กิกษุกล่าวนั่นแลไม่ประพตติซ้ำ ๑ บทว่า **เอตถ** ได้แก่ในจตุตถปาราชิกอาบัตินี้ ๑ กิกษุผู้ทรงวินัยชื่อ นักปราชญ์ ๑

(๓๑๒) ข้อว่า **ปฐเม ทุตฺติเย จนฺเต** ได้แก่ในปาราชิกสามข้อตามที่กล่าวไว้มนุสสวิคคหปาราชิก ๑ ข้อว่า **ปริยาโย น วิชฺชติ** ได้แก่ไม่ได้การกล่าวโดยอ้อมซึ่งเป็นทางแห่งอาบัติปาราชิก ๑ คำ

^{๑๒๔} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๒๒๒/๑๕๑/๒๒๕/๑๕๕.

^{๑๒๕} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๒๒๐/๑๔๙.

ว่า น ปนตเร นี้พึงประกอบในข้อแม้นี้ อธิบายว่า แต่ไม่มีปริยายในตติยปาราชิกนอกนี้ ฯ อนึ่ง ข้อว่า **มรณวณณํ วา สัณเณยย** อธิบายว่าเป็นปาราชิกโดยแท้แก่ผู้กล่าวโดยอ้อมมีอาทิว่า เน้นนายผู้เป็นชายมีประโยชน์อะไรแก่ท่านด้วยชีวิตอันชั่วนี้ และมีอาทิว่าผู้ที่ตายอย่างนี้ย่อมได้ทรัพย์ ฯ ประโยคแห่งคำสั่งเป็นเหตุแห่งปาราชิกชื่ออาณัติ ฯ ข้อว่า **น ปนตเร** ความว่าส่วนในปาราชิกสองข้อคือข้อที่หนึ่งและสี่ไม่มีคำสั่งอันเป็นเหตุแห่งปาราชิก ฯ

(๓๑๓) บทว่า **อาทิ** ได้แก่ปฐมปาราชิก ฯ บทว่า **เอกสมุฏฐานํ** ได้แก่เหตุอย่างเดียวกัน ฯ ที่ชื่อสมุฏฐานเพราะอรรถว่าเป็นแดนเกิดแห่งอาบัติคือเหตุมีกายเป็นต้น ฯ สมุฏฐานนั้นมีหก อย่างคือ กาย ๑ วาจา ๑ กายกัมมวาจา ๑ กายกัมมจิต ๑ วาจากัมมจิต ๑ กายวาจาจิต ๑ ฯ ส่วนวินิจฉัยแห่งสมุฏฐานเหล่านั้นข้าพเจ้าจักพรรณนาในฐานะตามที่มาในแลข้างหน้า^{๑๒๖} ฯ ในนี้เป็นสมุฏฐานอย่างเดียวกันในข้อนี้เพราะอธิบายว่า มีกายกัมมจิตอย่างเดียวกันเป็นสมุฏฐาน ฯ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า พุทฺธํ กายจิตตโต ฯ มีการนำมาเชื่อมว่า ตํ สมุฏฐานํ ปฐมปาราชิกอาบัติเกิดเพราะสมุฏฐานใด เหตุกล่าวคือสมุฏฐานนั้น ฯ ที่ชื่อว่า พุทฺธะ เพราะอรรถว่ามีองค์คือส่วนสองคือ กายกล่าวคือ องค์ชาติ ๑ จิตคิดจะเสพ ๑ อธิบายว่ามีทั้งสองนั้นเป็นสภาวะ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า พุทฺธํ จตฺตถณฺณํ ฯ ข้อว่า **เสสา** ได้แก่ปาราชิกสามข้อที่เหลือ ฯ ข้อว่า **ติสมุฏฐานา** ได้แก่ สมุฏฐานสามคือ กายกัมมจิต ๑ วาจากัมมจิต ๑ กายวาจาจิต ๑ เพราะวิเคราะห์ว่ามีสมุฏฐานสาม ฯ บทว่า **เตสํ** ได้แก่สมุฏฐานสามเหล่านั้น ฯ บทว่า **องฺคานิ** ได้แก่อวัยวะทั้งหลาย ฯ อธิบายว่า สมุฏฐานเจ็ดคือ กาย ๑ จิต ๑ วาจา ๑ จิต ๑ กาย ๑ วาจา ๑ จิต ๑ มีเหตุนี้เป็นสภาวะ ฯ

(๓๑๔) บทว่า **อาทิ** ได้แก่ปฐมปาราชิกซึ่งมีเจตนาที่สัมปยุตกับจิตคิดจะเสพเมถุนธรรมเป็นสภาวะ ฯ โยชนาว่าท่านยกแสดงที่ประกอบกับสุขเวทนาและอุเบกขาเวทนา ฯ อธิบายว่าปาราชิกนั้นเมื่อมีเหตุแห่งสมณัสมีการได้อิฏฐารมณ์เป็นต้น ท่านกล่าวว่า เป็นของสัมปยุตกับสุขเวทนาเมื่อไม่มีเหตุเช่นนั้นเป็นของสัมปยุตกับอุเบกขาเวทนา ฯ

ข้อว่า **ตติยํ ทุกฺขเวทณํ** ความว่ามนุสสวิคคหปาราชิกข้อที่สาม ชื่อว่าสัมปยุตกับทุกขเวทนา เพราะมีเจตนาที่สัมปยุตกับโทสจิตเป็นสภาวะ ฯ

ข้อว่า **พุทฺธิ** ได้แก่ทุติยปาราชิกที่มีอินทินาทนเจตนาเป็นลักษณะ ฯ ทุติยปาราชิกนั้นของผู้ถือเอาของผู้อื่นโดยกิริยาแห่งใจด้วยความโลภเป็นของสัมปยุตกับสุขเวทนาของผู้ถูกความโกรธครอบงำปล้นเองก็ดีให้ปล้นก็ดีถือเอาเป็นของสัมปยุตกับทุกขเวทนาของผู้เว้นสมณัสและโหมณัสเป็นดุจไม่ยอมรับเอาเป็นกลางๆถือเอาเป็นของสัมปยุตกับอุเบกขาเวทนา เพราะเหตุนี้พระเถระจึงกล่าวว่า ติเวทณมุทิตํ ฯ

บทว่า **จตฺตถณฺจ** ได้แก่และจตฺตถปาราชิกมีเจตนากล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมเป็นลักษณะ ฯ ของผู้ยินดีและยินดีด้วยความปรารถนาการยกย่องและปรารถนาปัจจัยนั้นแลกล่าวว่าตนได้อุตตริมนุสสธรรมโดยนัยเป็นต้นว่า เราเข้าปฐมฌาน เป็นของสัมปยุตกับสุขเวทนา ของผู้มีจิตขัดเคืองในบุคคลอื่นกล่าวเพราะเป็นผู้ฟังความทะเลาะ เป็นของสัมปยุตกับทุกขเวทนาของผู้เป็นกลางๆ

^{๑๒๖} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๑๗๕/๑๐๓-๑๐๔.

กล่าว เพราะเป็นผู้ไม่อาจอดกลั้นทุกข์จากความหิวได้เพราะไม่ได้ปัจจัย เป็นของสัมปยุตกับอุเบกขา เวทนา เพราะเหตุนี้พระเถระจึงกล่าวว่า ติเวทนมุทิตี^{๑๒๖} ๑

(๓๑๕) ชื่อว่า **อฏฐ จิตตานิ** โยชนาว่าพึงได้อธิบายว่าจะได้จิตแปดดวงที่สหระคตกับโลภะ อธิบายว่าสัมปยุตกับปฐมปาราชิกที่มีเจตนาเป็นสภาวะ ๑ แม้เบื้องต้นก็มีอย่างนี้ ๑ ชื่อว่า **ทุเว** ได้แก่ จิตสองดวงที่สัมปยุตกับปฏิกะ ๑ ชื่อว่า **ทส จิตตานิ** ได้แก่จิตแปดดวงที่สหระคตกับโลภะสองดวงที่ สัมปยุตกับปฏิกะ ๑ ชื่อว่า **ลพฺภเร** ได้แก่ยอมได้โดยสัมปยุตภาวะ ๑

(๓๑๖) ชื่อว่า **ตสฺมา** ได้แก่สัมปยุตกับจิตตามที่กล่าวเพราะเหตุใด เพราะเหตุนี้ ๑ ชื่อว่า **กริย** ได้แก่ชื่อว่ากิริยา เพราะพึงต้องโดยกระทำ ๑ ที่ชื่อว่า **สญฺญาวิมอกฺข** เพราะอรรถว่า มีวิโมกข์ เพราะสัญญาจากการพันเหตุไม่มีวิตกกัมมสัญญา ๑ บทว่า **โลกวชฺช** ได้แก่ท่านแสดงคือประกาศว่า เป็น สิ่งอันชาวโลกพึงติเตียนโดยความเป็นอกุศล ๑

(๓๑๗) พระเถระแสดงว่า น ลิกขาปเท ด้วยเอาจักพินัยชื่อว่า อาปตติยเยว ๑ ชื่อว่า **อิหิ วิธาน** ได้แก่ วิธิตามที่กล่าวนี้มีสมุฏฐานเป็นต้น ๑ บทว่า **วิภาวินา** ได้แก่ผู้ทรงวินัยผู้มิบัญญัติ ๑

(๓๑๘-๓๑๙) ชื่อว่า **มฺหุปฺปฏิ จ** ได้แก่ และผู้มีหลังอันตนโน้มลงแสดงการกระทำแล้วทำ ให้อ่อนลงดุจเถาว์วัลย์ เพราะฝึกหัดมาเพื่อพอรำ ๑ ชื่อว่า **ลมฺพี จ** ได้แก่ผู้ประกอบด้วยองคชาตยา วซึ่งห้อยลง ๑ ที่ชื่อว่า **ลัมพะ** เพราะอรรถว่ายาวคือองคชาต องคชาตยาวนั้นมีแก่ภิกษุใด ภิกษุนั้นชื่อ ว่าผู้มีองคชาตยาว ๑ ภิกษุแม่สองเหล่านี้ท่านเว้นแล้วเพราะเป็นเช่นกับผู้ต้องปาราชิกเหตุเมื่อมีความ กระสับกระส่ายคือความเร่าร้อนในกามเกิดขึ้นก็เป็นผู้ควรใส่องคชาตของตนเข้าในปากและจะมรรค ของตนแล้วก้าวล่วง ๑ ชื่อว่า **มุขคคาหิ** วิเคราะห์ว่าการถือด้วยปากคือมุขคคาหิการถือด้วยปากนั้นมี แก่ภิกษุนั้นเพราะเหตุนี้ภิกษุนั้นจึงชื่อว่ามุขคคาหิ อธิบายว่าใช้ปากอมองคชาตของผู้อื่น ๑ บทว่า **นิสฺสโก** ได้แก่ใช้จวมรรคของตนนั่งทับที่องคชาตผู้อื่น ๑ ภิกษุสองเหล่านี้เป็นผู้อันภิกษุอื่นไม่ควรอยู่ ร่วม เพราะยังศีลของเหล่าภิกษุอยู่ร่วมกันให้พินาศไป เพราะเหตุนี้ ท่านเว้นแล้วเพราะเป็นเช่นกับ ผู้ต้องปาราชิก ๑ บทว่า **เตส** พระเถระสงเคราะห์เหล่าภิกษุผู้ต้องปาราชิกโดยความเป็นผู้ไม่ควรอยู่ ร่วมอย่างสามัญ ท่านกล่าวไว้ในความสงสัยอย่างนี้ว่า พึงถือเอาว่าหนึ่งภิกษุเหล่านั้นอนุโลมแก่ผู้ต้อง ปฐมปาราชิกนั้นแล โดยการยังมรรคให้จรดกับมรรคอย่างสามัญ ๑ ก็ด้วยคำนี้จะรู้ได้ว่า ท่านกล่าวว่า ภิกษุสี่จำพวกนี้มีผู้หลังอ่อนเป็นต้นแม้ไม่ประพฤติก้าวล่วงก็อนุโลมแก่ปาราชิกแต่ภิกษุเหล่านั้นประพฤติ ก้าวล่วงแล้วนั้นแล พึงถือเอาว่าเป็นปาราชิก เพราะในสมันตปาสาทิกากล่าวไว้ว่า

อาจารย์เหล่านี้ย่อมกล่าวว่า เหตุสี่แม่อื่นอีก อนุโลมแก่ปาราชิกด้วยอำนาจภิกษุสี่จำพวก คือ ผู้มีหลังอ่อน ๑ ผู้มีองคชาตยาว ๑ ผู้ใช้ปากอมองคชาตผู้อื่น ๑ ผู้นั่งทับองคชาตผู้อื่น ๑๑ แท้จริง เพราะเหตุที่ธรรมของชนสองคนผู้เข้าถึงความเป็นผู้เป็นเช่นเดียวกันด้วยอำนาจการกระทำท่านเรียกว่า เมถุนธรรม ฉะนั้นเหตุเหล่านั้นท่านกล่าวว่า อนุโลมแก่ปาราชิก เพราะอรรถว่าคล้ายตามแก่ภิกษุ ผู้ต้องเมถุนธรรมปาราชิก เพราะต้องด้วยอำนาจการไม่เสพเมถุนธรรมโดยอ้อมนั้นนั้นแลเสพโดยให้ มรรคจรดกับมรรคอย่างเดียวกันนี้ และเพราะกล่าวไว้ในสารัตถทีปนี^{๑๒๗} ซึ่งเป็นอรรถวรรณนาสมันต ปาสาทิกานั้นว่า

^{๑๒๗} วิ.อ.(บาลี) ๑/๕๕๕๕๘-๕๕๙.

องคชาตยาวห้อยลงโดยความเห็นของยวามีแก่ภิกษุ นั้น เพราะเหตุ นั้น ภิกษุ นั้นชื่อว่าผู้มี
องคชาตยาว ๑ ภิกษุผู้มีองคชาตยาวนั้นเป็นปาราชิกเพราะเหตุเพียงเท่านั้นหามิได้ โดยที่แท้แล ใน
กาลใดเรอถูกความไม่ยินดียังบีบคั้นใส่องคชาตของตนเข้าไปในปาก หรือว่าจะมรรค ในกาลนั้นจึงเป็น
ปาราชิก ๑ หลังอ่อนมีแก่ภิกษุ นั้นเหตุ นั้นภิกษุ นั้นจึงชื่อว่าผู้มีหลังอ่อนคือผู้ประกอบด้วยหลังอันอ่อน
เพราะทำการฟีกหัดมา ๑ ภิกษุเมื่อนั้นในกาลใดถูกความไม่ยินดียังบีบคั้นใส่องคชาตของตนเข้าไปในปาก
ของตน ในกาลนั้นจึงเป็นปาราชิก ๑ ข้อว่าใช้ปากอมองคชาตผู้อื่น ได้แก่ภิกษุผู้ถูกความไม่ยินดียังบีบ
คั้นก็ใช้ปากของตนอมองคชาตผู้อื่นที่หลับหรือประมาทแล้ว ๑ ข้อว่านั่งทับองคชาตผู้อื่น ได้แก่ภิกษุผู้
ถูกความไม่ยินดียังบีบคั้น เห็นองคชาตผู้อื่นที่ใช้การได้แล้วใช้ว่าจะมรรคของตนนั่งทับข้างบนองคชาต
นั้น อธิบายว่าใส่องคชาตนั้นเข้าไปในว่าจะมรรคของตน ๑ ภิกษุสี่จำพวกนี้มีองคชาตยาวเป็นต้นท่าน
สงเคราะห์ด้วยปฐมปาราชิกแม้ก็จริงถึงอย่างนั้น เพราะเหตุที่เป็นผู้ไม่เสพเมถุนธรรมโดยปริยาย
กล่าวคือทั้งสอง ฎุการะกะลุ่มรุม ฉะนั้นท่านจึงกล่าวไว้ต่างหากดังนี้ ๑

ในข้อว่า **ภิกษุ นินถจ จตตาริ** นี้มีปาฐะเหลือว่า อสาธารณานิ ก็ปาราชิกสี่คือ อุพฆาณ-
มณฑลิกา (ก็ภิกษุณีใดกำหนดยินดีการจับต้องการลูบลำการจับการต้อง หรือการบีบของชายผู้
กำหนดบริเวณใต้รากขวัญลงมาเหนือเข่าขึ้นไป แม้ภิกษุณีนี้เป็นปาราชิกที่ชื่อว่าอุพฆาณมณฑลิกา) ๑
วัชชปฏิฉาติกา (ก็ภิกษุณีใดรู้อยู่ไม่ทักท้วงภิกษุผู้ต้องธรรมคือปาราชิกด้วยตนเองไม่บอกแก่คณะ ก็
ในกาลใดภิกษุณีนั้นยังครองเพศอยู่ก็เคลื่อนไปก็ติถูกนาคสนะก็เข้าไปเข้ารีตก็ติ ภายหลังภิกษุณีผู้รู้เรื่อง
นั้นพึงกล่าวอย่างนี้ว่า “แม่เจ้าเมื่อก่อนดิฉันรู้จักภิกษุณีนี้ดีว่า ‘นางมีความประพฤติอย่างนี้ๆ แต่ดิฉัน
ไม่ได้โจทก์ด้วยตนเองไม่ได้บอกแก่คณะ’” แม้ภิกษุณีนี้เป็นปาราชิกที่ชื่อว่าวัชชปฏิฉาติกา) ๑
อุกขิตตานวัตติกา (ก็ภิกษุณีใดประพฤติดังตามภิกษุผู้ถูกสงฆ์พร้อมเพรียงกันลงอุกเขปนิยกรรมโดยธรรม
โดยวินัยโดยสัตตสุตสนั่น ผู้ไม่เอื้อเพื่อสงฆ์ยังไม่รับรอง ยังไม่ได้ทำภิกษุผู้มีสังวาสเสมอกันให้เป็น
สหายภิกษุณีนั้นอันภิกษุณีทั้งหลายพึงว่ากล่าวตักเตือนอย่างนี้ว่า “แม่เจ้า ภิกษุ นั้นถูกสงฆ์พร้อม
เพรียงกันลงอุกเขปนิยกรรมโดยธรรมโดยวินัยโดยสัตตสุตสนั่น เป็นผู้ไม่เอื้อเพื่อสงฆ์ยังไม่รับรอง ยังไม่ได้
ทำภิกษุผู้มีสังวาสเสมอกันให้เป็นสหาย แม่เจ้าอย่าประพฤติดังตามภิกษุ นั้น” ภิกษุณีนั้นผู้อันภิกษุณี
ทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ยังยกย่องอยู่อย่างนั้น ภิกษุณีนั้นอันภิกษุณีทั้งหลายพึงสวดสมณุภาสน์จน
ครบสามครั้งเพื่อให้สละเรื่องนั้น ถ้านางกำลังถูกสวดสมณุภาสน์กว่าจะครบสามครั้งสละเรื่องนั้นได้นั้น
เป็นการดี ถ้านางไม่สละแม้ภิกษุณีนี้ก็เป็นปาราชิกชื่ออุกขิตตานวัตติกา) ๑ อัญญวัตถุกา (ก็ภิกษุณีใด
กำหนดพึงยินดีการจับมือยินดีการที่ชายผู้กำหนดจับมุมสังฆาฏิ ยืนเคียงคู่กันกับชายสนทนากันไปที่
นัดหมายยินดีการที่ชาย มาหาเดินตามเข้าไปสู่ที่ลับ หรือน้อมกายเข้าไปเพื่อคลุกคลีกันด้วยกายนั้น
เพื่อจะเสพอสังฆธรรมนั้นกับชายผู้กำหนด แม้ภิกษุณีนี้เป็นปาราชิกชื่อ อัญญวัตถุกา) ๑ ที่แน่นอนแก่
ภิกษุณีเท่านั้นไม่ทั่วไปกับเหล่าภิกษุ ๑ ในข้อว่า **วิพจนตา ภิกษุณี สย** นี้พึงนำมาเชื่อมว่า เตส
อนุโลมิกา ๑ โยชนาว่าและเหล่าภิกษุณีผู้สึกเองอนุโลมแก่ปาราชิกสี่เหล่านั้น ๑ อธิบายว่า ก็และ
ภิกษุณีผู้เป็นไปตามอำนาจจิตเคลื่อนจากศาสนาในเพราะเหตุเพียงนุ่งแม้จีวรที่ตนนุ่งโดยแบบอย่าง
มาตุคามนุ่งเองนั้นแลแล้วบอกแจ้งเพศกตุสถ์รับเอา ๑ เป็นผู้ไม่ควรอยู่ร่วมเพราะเป็นผู้ถึงความเป็น
คฤหัสถ์โดยสามัญเหตุทำอย่างนั้น เพราะเหตุ นั้น จึงเกิดอนุโลมแก่ปาราชิกสี่เหล่านี้ ๑

คำว่า **ตถา** ความว่าบุคคลที่แสดงมาเหล่านี้เป็นปาราชิกแล เพราะเป็นผู้ไม่ควรอยู่ร่วม และภาวะแห่งภิกษุไม่ควรแก่เขานั่นใด แม้อภัพบุคคลสิบเอ็ดจำพวกก็เป็นฉนั้น ๑ บทว่า **เอกาทสากพพา** ได้แก่อภัพบุคคลสิบเอ็ดจำพวกคือ ผู้ฆ่ามารดาฆ่าบิดาฆ่าพระอรหันต์ทำสังฆเภท โลหิตุปบาทบั่นทေးกัณฑ์เจ็ดฉนอุกโตพยัญชนะเจ็ดยสังวาสประทุษร้ายภิกษุณีเข้ารีตเดียรฉี ๑ อธิบายว่าบุคคลยี่สิบสี่จำพวกคือ ยี่สิบสี่จำพวกเหล่านี้แม้ทั้งหมด พึงทราบโดยการรวมลง ๑

(๓๒๐) โยชนาว่าปาราชิกบุคคลยี่สิบสี่เหล่านี้ ท่านกล่าวว่าไม่ควรเพื่อความเป็นภิกษุใน ศาสนานี้ เหมือนบุคคลมีศีระขาดแล้วไม่ควรเป็นอยู่ ๑

(๓๒๑) เพื่อแสดงเหตุว่า บุคคลสิบเอ็ดจำพวกเหล่านี้เป็นอภัพบุคคล พระเถระจึงกล่าว คำเป็นต้นว่า **ปณทโก จ** ๑ ข้อว่า **ปณทโก จ** ได้แก่และบั่นทေးกัณฑ์ห้าประเภท ท่านกล่าวไว้ว่า อาสิตตบั่นทေးกัณฑ์ ๑ อสุยบั่นทေးกัณฑ์ ๑ ปักขบั่นทေးกัณฑ์ ๑ โอปักกมิกบั่นทေးกัณฑ์ ๑ นปงสก- บั่นทေးกัณฑ์ ๑^{๒๔} ๑ บทว่า **ติรจฉาโน** ได้แก่ผู้ถือกำเนิดในสัตว์เดรัจฉานทั้งหมดมีนาคและครุฑเป็นต้น ที่ระบุไว้ว่า ที่ชื่อว่าเดรัจฉานเพราะอรรถว่าไปคือดำเนินไปทางขวาง ๑ แม่อมมนุษย์ทั้งหมดมียักษ์เป็น ต้นพึงทราบว่า ท่านระบุในสัตว์เดรัจฉานนั้นแลในข้อนี้ ๑ ข้อว่า **อุกโตพยณชโนปิ จ** ได้แก่และอุกโต พยัญชนะสองจำพวกคือ อิตถิอุกโตพยณชนะ ๑ ปุริสอุกโตพยณชนะ ๑ ที่วิเคราะห์ว่า มีลักษณะมีถิ่น เป็นต้นเกิดแต่กรรมทั้งสอง เพราะให้สำเร็จลักษณะหญิงและชาย ๑ ข้อว่า **วตถุวิปณนา** ได้แก่ที่ชื่อว่า วตถุ เพราะอรรถว่าเป็นที่มีอยู่แห่งภิกษุภาวะเพราะมีภาวะอย่างนั้น คือความที่บุคคลทั้งหลายควรแก่ ภิกษุภาวะ และความที่บุคคลประกอบด้วยคุณอันวันโทษทั้งหมดที่มาในบรรพชาชั้นธกะเหตุฉนั้นของ บุคคลเหล่านั้นใดวิบัติแล้วเพราะประกอบด้วยบั่นทေးกัณฑ์ภาวะเป็นต้น บุคคลเหล่านั้นพึงระบุว่ามีวตถุ วิบัติ ๑ หิตัพพีใช้ในเหตุ ๑ อธิบายว่า เพราะเป็นผู้มีวตถุวิบัติ ฉนั้นจึงเป็นผู้ไม่ควรเพื่อบรรพชาใน อัตถาพนี้ ๑ พระเถระกล่าวว่าบุคคลเหล่านี้ประกอบด้วยวิปាកาวณด้วยคำว่า อเหตุปฐิสุนธิกา พึง ทราบว่าด้วยคำนี้ท่านแสดงว่าท่านห้ามการบรรลุมรรคแก่บุคคลเหล่านั้น ๑

(๓๒๒) บทว่า **ปณจณนตริกา** ได้แก่ผู้ทำอนันตริกรรมห้ามีผู้ฆ่ามารดาเป็นต้นเสื่อมแล้ว จากสวรรค์สมบัติและพระนิพพานสมบัติเป็นผู้มีปฐิสุนธิในอบายเป็นที่แน่นอนถัดจากการตาย เพราะ ประกอบด้วยกรรมาวณ ๑ บทว่า **เจยยสวาโสปี จ** และผู้เป็นเจยยสังวาสสามชนิด คือ ผู้ลักเพศ ๑ ผู้ลักสังวาส ๑ ผู้ลักทั้งสอง ๑ ๑ บทว่า **ทูลโก** ได้แก่และผู้ที่ทำนเรียกว่าผู้ประทุษร้ายนางภิกษุณี เพราะอรรถว่าประทุษร้ายนางภิกษุณี เพราะเสพเมถุนในปกติตตภิกษุณีแล้วประทุษร้ายนางนั้น ๑ บท ว่า **ติตถิปกุกนตโก จ** ได้แก่และผู้ชอบใจลัทธิ และเพศของเหล่าเดียรฉี ถือเอาลัทธิและเพศนั้นแล้ว เข้าไปสู่ความเป็นผู้ใดผู้หนึ่งบรรดาเดียรฉีเหล่านั้น ๑ โยชนาว่ากัชนแปดเป็นผู้พินาศเพราะการ กระทำโดยประการฉนี้ ๑ คำว่า อิติ นี้เป็นอันท่านกล่าวว่า อิเม เพราะมีอรรถฉนั้น ๑ เชื่อมว่า อิเม ๑ อธิบายว่ากับุคคลแปดเหล่านั้น เป็นผู้ไม่ควรแก่ภิกษุภาวะในอัตถาพนี้ เพราะกิริยามีฆ่ามารดาเป็น ต้นชื่อว่าพินาศแล้ว ๑ ด้วยคำมีประมาณเท่านี้ เป็นอันท่านแสดงเหตุว่าอภัพบุคคลสิบเอ็ดจำพวก เป็นผู้ไม่ควร ๑

(๓๒๓) โยชนาว่าวินิจฉัยนี้ใดที่เป็นแก่นแห่งปาราชิกข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้ว วินิจฉัยแม่ที่ เหลือ ผู้มีปัญญาคือบัณฑิตอาจรู้ได้โดยทั้งหมดแลตามแนว คือด้วยการคล้อยตามวินิจฉัยนั้น ๆ

(๓๒๔) โยชนาว่า วินิจฉัยนี้ผู้ปรารณาน้อยอย่างยอดเยี่ยมในวินัยปิฎกที่ประกอบด้วยนัยต่างๆ อันยอดกระทำภาวะแห่งความเป็นผู้ฉลาด พึงเล่าเรียนอย่างต่อเนื่อง ๆ โดยวิธีต่างๆคือโดยประการ ต่างๆในวินัยปิฎกนั้น ๆ บทว่า **นयेหิ** ได้แก่นัยทั้งหลายมีจักกไปยาลเป็นต้นที่กล่าวว่า ที่ชื่อนั้นย เพราะอรรถว่านำไปคือแสดงโดยตามแนวแห่งคำที่กล่าว ๆ บทว่า **ปรมตถนย** วิเคราะห์ว่าอรรถนั้น ด้วยยอดเยี่ยมด้วย เพราะเหตุที่นั่นจึงชื่อว่า ปรมตถะ อีกอย่างหนึ่ง อรรถอันยอดเยี่ยมคืออันบุคคลพึง พิจารณาโดยวิเสส ชื่อว่า ปรมตถะ ปรมตถะนั้นนั่นเองอันผู้รู้พึงนำไปแก่เหล่าผู้ต้องการวินิจฉัยเพราะ เหตุที่นั่นจึงชื่อว่า ปรมตถนย ท่านเรียกว่า ปรมตถนโย เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นเครื่องนำไปแห่งอุบาย แห่งการวินิจฉัย ซึ่งปรมตถนย นั้น ๆ บทว่า **อภิปตถยตา** ความว่าผู้ปรารณาคือต้องการวินิจฉัยหรือ อุบายนั้นในวินัยปิฎก ๆ ตัดบทว่า ปริยาปุณิตพโพ อยิ ฯ มอักษรก่อให้เกิดอาคมสนธิ มีการอาเทศโอ ศัพท์เป็นอศัพท์ ฯ บทว่า **ปริยาปุณิตพโพ** ได้แก่ พึงเรียนอธิบายว่า พึงฟังคิดทรงจำไว้ ฯ บทว่า **อยิ** ได้แก่วินิจฉัยวินัย ฯ

พรรณนาถึงธรรมของคนที่ยอดเยี่ยมแห่งการพรรณนาวินิจฉัยพระวินัยที่แสดงอธิบายและ แก่นของพระวินัยจบแล้วด้วยประการฉะนี้ ฯ

๓.๔ สังฆาติเสกกถาพรรณนา พรรณนาถึงอาบัติสังฆาติเสก

พรรณนาถึงการปล่อยน้ำอสุจิ

(๓๒๕) พระเถระครั้งแสดงวินิจฉัยแห่งปาราชิกกัณฑ์ที่ประดับด้วยนัยต่างๆอย่างนี้แล้ว บัดนี้เพื่อจะ แสดงวินิจฉัยแห่งเตรสกัณฑ์ที่ท่านยกขึ้นแสดงต่อจากลำดับปาราชิกกัณฑ์ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า โมเจตุกามา ฯ ภิกษุที่ชื่อว่าผู้ใดทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน เพราะอรรถว่าย่อมปรารณาทำน้ำอสุจิให้ เคลื่อน ภาวะของภิกษุนั้นชื่อว่าโมเจตุกามา จิตที่สัมปยุตกับความเป็นผู้ใดทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ชื่อว่าโมเจตุกามาจิต ฯ ในข้อนี้ท่านอาจารย์กล่าวความยินดีซึ่งมีการทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนเป็นวิสัยซึ่ง เป็นเหตุแห่งต้นเรื่องของสังฆาติเสก ที่ท่านกล่าวไว้ว่า โมจนสุสาโท ในบรรดาความยินดีสิบเอ็ดอย่าง ด้วยบทนี้ว่า โมเจตุกามา ฯ

ที่ชื่อว่าความยินดีสิบเอ็ดอย่างมาแล้วอย่างนี้คือ ความยินดีเพื่อจะให้เคลื่อน ๑ ความยินดี ในขณะที่เคลื่อน ๑ ความยินดีในเมื่ออสุจิเคลื่อนแล้ว ๑ ความยินดีในเมณฑธรรม ๑ ความยินดีใน สัมผัส ๑ ความยินดีในความคัน ๑ ความยินดีในการดู ๑ ความยินดีในกิริยานิ่ง ๑ ความยินดีใน คำพูด ๑ ความรักอาศัยเรือน ๑ ความยินดีด้วยกิ่งไม้ที่พึงหักได้ (ของขวัญ) ๑^{๑๒๙} ฯ การให้สมภวธาตุ เคลื่อนชื่อว่าโมจนะในข้อนี้ เวทนาอันสัมปยุตกับความยินดีมีการให้เคลื่อนนั้นเป็นอารมณ์เพื่อทำน้ำ อสุจิให้เคลื่อนนั้นชื่อว่าโมจนสุสาโท ฯ เพราะเหตุที่นั่น พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า

^{๑๒๙} วิ.อ.(บาลี) ๒/๑๒.

ความยินดีเพื่อทำน้ำสุกกะให้เคลื่อนชื่อว่าโมจนสุสาโท ฯ ความยินดีในขณะที่น้ำอสุจิเคลื่อนชื่อว่ามูจนสุสาโท เวทนาอันสัมปยุตกับความยินดีนั้นในขณะที่สัมภวธาตุเคลื่อนชื่อว่ามูจนสุสาโท ฯ พึงทราบลำดับแห่งเนื้อความในบททั้งหลายมีความยินดีในเมื่ออสุจิเคลื่อนแล้วเป็นต้นมีความยินดีในคำพูดเป็นที่สุดโดยนัยนั้นแล ฯ ด้วยเก๊าทเหล่านี้ข้าพเจ้าแสดงราคาซึ่งสพรคตกับความยินดีนั้นด้วยหลาวไม้เท้าและธรรมที่ควรรู้โดยยกความยินดีขึ้นเป็นประธาน ฯ เหมือนอย่างที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสราคาโดยยกความยินดีที่สัมปยุตกันขึ้นเป็นประธานโดยเก๊าท ฯ

ในบทนี้ว่า **เคหสลิตเปม** พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ เหล่าชนผู้เป็นญาติมีมารดาเป็นต้นผู้อยู่ในเรือนท่านเรียกว่าเคหา โดยโวหารว่ารับหน้าที่และรับเป็นธุระในการงาน ฯ ราคามีความรักใคร่เป็นปริยายที่อาศัยเรือนนั้นท่านกล่าวว่า เคหสลิตเปม ดุจในประโยคเป็นต้นว่าเตยงกระทำเสยงโห ฯ ท่านแสดงเทียบเคียงสภาวะแห่งราคาด้วยบทนี้ ฯ วัตถุมีผลไม้และดอกไม้เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลหักแล้วนำมาจากป่าชื่อว่า วณภคิย ฯ ก็ในที่นี้เพื่อจะทราบจิตที่ผูกพัน ด้วยอำนาจราคาด้วยการตั้งไว้ในฐานะแห่งมาตุคามเหล่านั้น เพื่อบำบัดทุกข์ที่เว้นจากเหล่ามาตุคามแล้วจึงดูและสัมผัสสัตว์มีอาทิอย่างนี้ว่า พลูที่ระคนกับระเบียบที่มาตุคามเหล่านั้นประดับแล้วท่านประสงค์เอาว่า วณภคิย เพราะเป็นสิ่งที่จะถือเอาด้วยราคา ฯ ท่านแสดงเทียบเคียงราคาที่มีอารมณ์อันภิกษุนี้ปรารถนาแล้วเป็นโคจรด้วยอำนาจวัตถุที่เกี่ยวข้องกับราคานั้น ฯ เหมือนอย่างที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสราคาโดยสรุปเท่านั้นโดยบทหนึ่งตรัสโดยวัตถุบทหนึ่ง แท้จริงวนภคิยจะเป็นวัตถุแห่งราคาไม่ใช่ตัวราคาโดยแท้ ^{๑๓๐} ฯ

พระเถระไม่กล่าวคำนี้แล้ว โมเจตมกมาแล้วจึงแสดงความวิเศษแห่งจิตที่สัมปยุตด้วยราคาอันยังกายวิญญูติให้สำเร็จการก้าวล่วงให้ตั้งขึ้นด้วยคำว่า จิตต ฯ ท่านแสดงการก้าวล่วงกล่าวคือวิญญูติที่จิตนั้นให้ตั้งขึ้นอยู่ด้วยคำนี้ว่า วายาโม ฯ ความพยายามที่สัมปยุตกับจิตนั้นชื่อว่า วายามะ ฯ ก็ในข้อนี้พึงทราบอรรถรูปว่า ท่านกล่าวความก้าวล่วงนั้นเที่ยวด้วยเหตุอุปการและธรรมเป็นเครื่องรู้ในผลและด้วยบทมีการกล่าวความพยายามอันเป็นเหตุวิเศษแห่งการก้าวล่วง ฯ คือการกระทบกันแห่งวัตถุภายในและวัตถุภายนอก ข้อว่าการส่ายเอวบนอากาศ ได้แก่ ความพยายามมีการทำน้ำสุกกะให้เคลื่อนเป็นอรรถ ฯ การทำให้น้ำสุกกะเคลื่อนชื่อว่า สุกโกโมจน ฯ

ในบทนี้ว่า **สูกกส** พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า สุกก ได้แก่น้ำสุกกะสับเอ็ดอย่างที่ท่านกล่าวไว้ในบทภาษินีว่า น้ำสุกกะสีเขียวสีเหลืองสีแดงสีขาวสีเหมือนน้ำมันเปรี๊ยะ สีเหมือนน้ำท่าสีเหมือนน้ำมันสีเหมือนน้ำมันสด สีเหมือนนมส้ม สีเหมือนเนยใสดังนี้ โดยความต่างกันแห่งที่อาศัยแห่งน้ำสุกกะมีน้ำสุกกะสีเหลืองเป็นต้นแห่งเหล่าสัตว์ อธิบายว่าน้ำสุกกะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาน้ำสุกกะสับอย่างที่แตกต่างกันโดยประการมิใช่หนึ่งโดยความต่างแห่งธาตุสี่มีธาตุดินเป็นต้นหรือธาตุในร่างกายหก มีรสเลือดเนื้อมันข้นกระดุกและเยื่อในกระดุก ฯ ท่านแสดงปริยายไว้ว่าการให้เคลื่อนชื่อว่า วิสสัณฐิอธิบายว่าการให้เคลื่อนจากฐานอันเป็นที่ตั้งของตนตามปกติ ฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ในบทภาษินีว่า การให้เคลื่อนจากฐานท่านเรียกว่า วิสสัณฐิ ฯ ในที่นี้อาจารย์บางพวกกล่าวไว้ว่า ฐาน

^{๑๓๐} วิ.อ.(บาลี) ๒/๑๓.

แห่งการปล่อยน้ำมูตรกล่าวคือปลายทางของกระเพาะปัสสาวะชื่อว่าฐาน ฯ อาจารย์พวกอื่นกล่าวว่า สะเอบ้าง ฯ อีกพวกหนึ่งกล่าวว่าทั้งสิ้น บ้าง ฯ ก็เพราะบรรดาคำของอาจารย์สามเหล่านั้น พระอรธกถาจารย์ทำการชมแต่ว่าทะของอาจารย์ที่สามไว้ในอรรถกถาว่า คำของอาจารย์พวกที่สามเป็นอัน ท่านกล่าวดีแล้ว พึงทราบฐานที่ผสมจนเล็บและพันพันจากเนื้อและร่างกายทั้งสิ้นที่หล่อเย็นน้ำมูตร อุจจาระน้ำลายน้ำมูกและหนังที่แห้งกระด้างว่าเป็นฐานของสัมภวธาตุ ดุจฐานของน้ำดีที่ไม่เกี่ยวเนื่อง กับกายปสาทภาพารูปและชีวิตินทรีย์ฉะนั้น ฯ

ถามว่า ด้วยบทนี้ว่า **สกุภโมจัน** มีคำกล่าวไว้อย่างไร ฯ แก้วว่าพึงถือเอาคำนั้นโดยสังเขปว่า ถ้าภิกษุเป็นผู้มีความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งที่หยั่งลงในความต้องการสืบอย่างทีกล่าวไว้ว่า ภิกษุทำ น้ำอสุจิให้เคลื่อนเพื่อความไม่มีโรคความสุขปรุยาให้เป็นทานเป็นบุญบูชาการไปสรรค สืบพันธุ์ ทดลองเล่นดังนี้ เป็นผู้ไร้อำนาจเพราะอำนาจปัสสาวะตามทีกล่าวไว้โดยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาอุบายสี่ทีกล่าวไว้ว่า ภิกษุพยายามทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนในรูปภายในรูปภายนอกในรูปภายใน และภายนอกส่ายเอนในอากาศทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนดังนี้ ในกาลใดกาลหนึ่งบรรดาห้ากาลอย่างทีกล่าวไว้ว่า ภิกษุทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนในเมื่อเกิดความกำหนดปวดอุจจาระปวดปัสสาวะถูกลมพัดถูกบุ้งชนกัด ดังนี้ ทำน้ำอสุจิอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาน้ำสัมภวธาตุสืบอย่างมีน้ำสุกกะสีเขียวเป็นต้นตามทีกล่าวมาแล้วแม้เพียงแมลงวันตัวเล็กกินอมให้เคลื่อนจากฐานตามทีกล่าวมาต้องสังขาทิสเสส ฯ ก็แมลงตัวมี ขนชื่อว่าตัวบุงในนี้ เมื่อขนของมันเข้าไปติดองคชาตก็เป็นของควรแกลง ฯ

ชื่อว่า **อณฺเฏร สุปินนเตน** ได้แก่ความฝืนนั่นเองชื่อว่า สุปินนเต อธิบายว่า สุปินนเต เพราะตติยวิภัติใช้ในอรรถแห่งปัญจมีวิภัติ ฯ มีคำกล่าวไว้ว่า การทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนที่มีขึ้นจาก อารมณ์ที่เห็นในความฝืนด้วยการหลับเพียงดังลิงเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาเหตุสี่อย่างที กล่าวไว้ว่า ชื่อว่าความฝืนมีได้ด้วยความกำเริบแห่งธาตุมีธาตุลมเป็นต้น ด้วยอารมณ์มีรูปหญิงเป็นต้นที เคยได้เสพมาในกาลก่อนด้วยเทวดาที่เป็นที่รักและไม่เป็นที่รักบรรดาลหรือด้วยบุพพนิมิตของบุคคลที มีความต้องการอันจะพึงได้ด้วยบุญและผู้มีความต้องการด้วยตณหาที่ตนได้แล้วด้วยบาปดังนี้ไม่ใช่วิสัย คือเป็นการเว้นจากการทำน้ำสุกกะให้เคลื่อน ฯ

สังขาทิสสนั้นแหละชื่อว่าสังขาทิสเสสตา ฯ ผู้ต้องสังขาทิสเสสแล้วพึงหวังสงฆ์เพื่อการให้ ปรวิาสในเบื้องต้นแก่กุลบุตรผู้หวังจะออกจากอาบัตินั้น เพื่อการให้มานัตเว้นหรือรวมกับ มุลาญปฏิภัสสนาในท่ามกลาง และเพื่ออัพภานในที่สุดเพราะเหตุนี้จึงชื่อว่าสังขาทิสเสส เพราะกล่าวไว้ ว่า ภิกษุพึงปรารณาสงฆ์ในเบื้องต้นและในกรรมที่หล่อแห่งกองอาบัตินั้นเพราะเหตุนี้กองอาบัตินั้น จึงชื่อว่าสังขาทิสเสส^{๑๓๓} อธิบายว่าเป็นสังขาทิสเสสในการทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวไว้ ในบทภาษานี้ว่า สงห์เท่านั้นยอมให้ปรวิาสเพื่ออาบัตินั้น ย่อมชักเข้าหาอาบัตินั้นยอมให้มานัตยอม อัพภาน ไม่ใช่ภิกษุมารูปไม่ใช่บุคคลผู้เดียว เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า สงขาทิสเสส ฯ คำนั้นเป็น ชื่อคือเป็นนามกรรมเป็นคำเรียกกองอาบัตินั้นนั่นแล แม้เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า สงขาทิสเสส ฯ

^{๑๓๓} วิ.อ.(บาลี) ๒/๖, กงขา.อ.(บาลี).๑๕๔.

(๓๒๖) พระเถระครั้นแสดงแสดงอาบัติมีความพยายามของตนเป็นมูลที่มาในมุลสิกขาบท ด้วยคำมีประมาณเท่านี้แล้วบัดนี้หวังจะแสดงการต้องสังฆาติเสสนี้แม้ด้วยด้วยความพยายามของผู้อื่น จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ปเรน ฯ บทว่า **อุปกุกมาเปตวา** ได้แก้ไขให้ผู้อื่นทำการจับหรือเสียดสีองคชาต ฯ

(๓๒๗) บทว่า **สญจิจ** ได้แก่ ตั้งใจพยายามด้วยคิดว่าเราจะพยายาม จักทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ฯ บทว่า **อุปกุกมนตสส** ได้แก่อยู่ใต้อุบายอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาอุบายสามมีรูปภายใน เป็นต้น ฯ อธิบายว่า คำว่า สมุทฺธิภูมฺมิ ท่านกล่าวไว้ในบทภาษานี้ว่า ภิกษุตั้งใจพยายามแต่อสุจิไม่เคลื่อน เป็นอุลลัจจัย ฯ

(๓๒๘) ในคานานี้พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า สญจิจ เพื่อรวบรวมอาบัติอุลลัจจัยในน้ำอสุจิที่ยังไม่เคลื่อน เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในเรื่องสายเอวว่า เตน โข ฯ เป ฯ อุลลัจจัย ดังนี้ เว้นคานันเสียเพราะสังฆาติเสสในการทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนในการสายเอวบนอากาศแม้ที่ท่านไม่ได้รวมไว้ด้วยคำนี้ เพราะไม่มีการเว้นจากการอุโลงคชาตเหตุกล่าวเนื้อความนี้ไว้ว่า อุโลงคชาตของตนในรูปภายในรูปภายนอก หรือรูปภายในและภายนอกดังนี้ ด้วยนี้คำว่า อตตโน องคชาต อุปกุกมนตสส ท่านรวบรวมไว้ในคานาที่หนึ่ง ด้วยคำสามัญว่า วายาโม ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สญจิจ** ความว่ารู้แล้ว คือรู้พร้อมแล้วว่า เราจะพยายาม คือ จักทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน ฯ เพื่อแสดงคานันโดยสามัญว่า อุปกุกมนตสส ดังนี้ พระเถระจึงกล่าวว่า อากาเส กมฺปนเนปิ พิงฺถิเอาวํ กุกฺกมฺปนเน ฯ ถ้ามีคำถามว่า คำนี้จะเชื่อได้อย่างไร ตอบว่า เชื่อได้ โดยการตั้งมั่นแห่งคำว่า อากาเส ดังนี้ที่ใช้พร้อมกับคำว่า กุกฺกมฺปนเนตสส ในปาฐะว่า อากาเส กุกฺกมฺปนเนตสส ในเรื่องที่พึงถือเอาในคานานี้เพราะท่านแสดงอรรถวิเสสแห่งศัพท์แต่การทรงไว้ในลำดับต่อจากอรรถปรกณและสัททะ ฯ

(๓๒๙) บทว่า **วตถิ** ได้แก่กระเพาะปัสสาวะ คือหัวไส้ของการถ่ายมูล ฯ ข้อว่า **กิฬายปุเรตวา** ความว่า จับปลายหัวไส้ให้แน่นให้น้ำมูลเต็มเพื่อมุ่งจะเล่นดูเด็กชาวบ้าน ฯ เหมือนอย่างที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาในเรื่องของหัวไส้ว่า ภิกษุเหล่านั้นจับหัวไส้ให้แน่นปล่อยให้ น้ำมูลเต็มแล้วถ่ายปัสสาวะ ฯ ถามว่า เพราะเหตุไรท่านจึงกล่าวคำว่า น วฏฺฐติ โดยสามัญ ฯ ตอบว่า ท่านกล่าวเพื่อรวบรวมอาบัติทั้งสองโดยเป็นสังฆาติเสสเหตุองค์ทั้งหลายคือมีความประสงค์จะให้น้ำอสุจิเคลื่อน ตั้งใจพยายามน้ำอสุจิเคลื่อนในน้ำอสุจิที่เคลื่อนแล้ว และโดยเป็นอุลลัจจัยในน้ำอสุจิที่ยังไม่เคลื่อนแก่ภิกษุผู้จับหัวไส้ให้แน่นโดยความประสงค์ให้น้ำสุกจะเคลื่อนโดยนัยที่กล่าวในเรื่องนั้นให้น้ำมูลเต็มแล้วจึงปล่อย ฯ

(๓๓๐) พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องการเพ่งดูดังต่อไปนี้ พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า ติสสนนํ ดังนี้ เพราะในพระบาลีว่า อนึ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมีความกำหนดไม่ควรเพ่งดูองค์กำเนิดของ มาตุคาม รูปใดเพ่งต้องอาบัติทุกกฏดังนี้ ท่านกล่าวไว้โดยสามัญว่า มาตุคามสส ฯ ข้อว่า **ติสสนนํ ปนอิติณิ** ได้แก่หญิงสามจำพวกคือ หญิงมนุษย์อมมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานตัวเมีย ฯ เพราะกล่าวให้แปลกออกไปว่า องคชาต พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวการถ่ายปัสสาวะนั้นแล้วว่า นิमितฺตํ อธิบายว่า อวัยวะเพศหญิงที่แม้ปิดด้วยผ้าร้อยชั้น ภิกษุยืนอยู่ข้างหน้าก็ตีข้างหลังก็ตีเพ่งดูว่า นิमितอยู่ในโอกาสชื่อนี้

เป็นทุกกฎแท้ ๆ ก็เมื่อเพ่งดูนิมิตของพวกเด็กหญิงชาวบ้านที่ไม่นุ่งผ้าจะต้องกล่าวอะไร^{๑๓๒} เล่า ๆ ในบทว่า **ปุโรโต วา** มีปาฐะที่เหลือว่า **จตวา** ฯ

(๓๓๑) เชื่อมความว่า เอเกน ฯเปฯ ปสฺสโต เอกิ ทุกกฏิ ฯ เพราะกล่าวว่า เป็นทุกกฎตัวเดียวโดยประโยคเดียวก็จะได้อธิบายโดยนัยที่ยิ่งเกินว่า เป็นทุกกฎหลายตัวโดยหลายประโยค ฯ เหมือนอย่าง que พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า เมื่อเหลียวดูข้างโน้นข้างนี้แล้วเพ่งดูบ่อย ๆ เป็นทุกกฎทุก ๆ ประโยค ฯ เพราะอรรถกถานี้ท่านกล่าวไว้ว่า อิโต จิตฺ จ ในข้อนี้ว่า อุมมิลลนนิมีลน จะได้อธิบายว่า ไม่แลดูหญิงนั้นโดยอาการต่างๆแล้วแลดูนิมิตนั้นอย่างเดียว ฯ

(๓๓๒) โยชนาว่า ท่านประกาศอนาปัตติในน้ำสุกเกะที่เคลื่อนแล้วแก่ผู้ไม่ประสงค์จะให้น้ำ อสุจิเคลื่อน ฯ อธิบายว่า คำนี้ว่าสำหรับผู้ทำการทาเกสัชที่องคชาตด้วยจิตที่บริสุทธิ์เพื่อปรุยาเท่านั้น เว้นประสงค์จะให้เคลื่อน หรือผู้ถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะเป็นต้นด้วยจิตที่บริสุทธิ์นั้นแล ไม่เป็นอาบัติในน้ำสุกที่เคลื่อนแล้วดังนี้ ท่านกล่าวไว้นั้นแลในอนาปัตติวาระโดยนัยเป็นต้นว่า ไม่เป็นอาบัติโดยที่สุดโนผนแก่ผู้ไม่ประสงค์จะให้เคลื่อน ฯ ในปาฐะนี้แม้เมื่อไม่ได้กล่าวไว้ว่า อนุปกกมนตสฺส พระเถระกล่าวว่า อนุปกกมฺติ ฯเปฯ ปกาสิตา ดังนี้ เพื่อจะรวมคำนั้นเพราะการกล่าวว่า จงใจไม่พยายาม อสุจิเคลื่อนไม่เป็นอาบัติ และว่าไม่จงใจไม่พยายาม อสุจิเคลื่อนไม่เป็นอาบัติข้างหน้าปาฐะนี้ ฯ อธิบายว่า เป็นผู้ถูกความกำหนดด้วยความยินดีในการให้อสุจิเคลื่อนปีบคั้นคิดว่า โอ้ หนอน้ำอสุจิของเราพึงเคลื่อน หรือแม้เมื่อไม่มีจิตที่ถูกความกำหนดในการยินดีที่จะให้อสุจิเคลื่อนเห็นปานนั้นเป็นประธาน เป็นผู้ถูกเหตุสักว่ากามวิตกเบียดเบียนอย่างเดียวไม่ทำความพยายามด้วยการเสียดสีที่วัตถุภายในและภายนอกเช่นนั้น หรือด้วยการส่ายเอวในอากาศแม้เมื่อน้ำสุกเกะเคลื่อนด้วยพลังความคิดเช่นนั้นหรือด้วยพลังแห่งกามวิตกก็ไม่เป็นอาบัติคำดังกล่าวมานี้ ท่านประกาศด้วยปาฐะตามที่กล่าวมา ฯ

ในข้อนี้ว่า **สุปินนเตน มุตตสฺมิ อนาปัตติ ปกาสิตา** ความว่าโดยที่สุปินนเพราะไม่ได้ยินเสียง ฯ อธิบายว่า เมื่อเสพเมถุนธรรมในความฝันหรือเมื่อต้องกายสัมผัสกับเหล่ามาตุคาม แม้เมื่อน้ำอสุจิเคลื่อนก็ไม่เป็นอาบัติ อนาปัตตินั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าประกาศไว้ในพระบาลีด้วยคำนี้ว่า ตูกอนภิกษุไม่เป็นอาบัติโดยที่สุดแม้ความฝัน ฯ

พึงตั้งอยู่ในถ้อยคำนี้ทราบอนุสาสนีนี้ ในอรรถกถาดังต่อไปนี้ว่า เพราะกล่าววาก็เมื่อเจตนาที่น่าพอใจเกิดขึ้นในความฝันเป็นวิสัยของเธอไม่ควรเคลื่อนไหว ไม่ควรเอามือเล่นนิมิต แต่เพื่อจะรักษาผ้ากาสาและผ้าปูนอนจะใช้อุ้งมือจับไปสู่ม้วนน้ำ เพื่อทำความสะอาดควรดังนี้ กุลบุตรผู้ใคร่จะละความเยื่อใยในกายและชีวิตรักษาศีล ดุจนกต้อยติวิตรักษาไข้ ดุจจามรีรักษาขนหาง และดุจบุรุษผู้มีนัยน์ตาข้างเดียว ผู้ใคร่ในการศึกษาผู้ใคร่จะทำนิพพานคามินิปฏิบัติให้บริบูรณ์ รู้การอนุเคราะห์ความประสงค์ของพระตถาคต เพราะวาทะว่า อญฺญตร สุปินนตา จากอรรถกถาควรเป็นผู้ไม่ประมาทปฏิบัติ ฯ พรรณนาถึงการปล่อยน้ำอสุจิ จบ ฯ

^{๑๓๒} วิ.อ.(บาลี) ๒/๑๘.

พรรณนาถึงการลูบลำร่างกาย ๖

(๓๓๓) ข้อว่า **มนุสฺสิตฺถิ** ได้แก้หึงมนุษย์ เพราะท่านกล่าวในบทภาษณีย์ว่า ที่ชื่อว่า มาตุคาม ได้แก้หึงไม่ใช่ยักษ์ไม่ใช่นางเปรตไม่ใช่สัตว์เดรัจฉานตัวเมียดังนี้ จึงมีอธิบายว่า หึงมนุษย์ ที่มีชีวิตตั้งอยู่แม้โดยความเป็นกุมาริกาที่เกิดขึ้นในวันนั้น ๖ ถ้ามว่า จะได้รับความตามกันนี้ว่า ชิวมานก-มนุสฺสิตฺถิ จากคำสามัญว่า มนุสฺสิตฺถิ แต่ที่ไหน ๖ แก้วว่า จะได้โดยปาริเสสนัยจากการกล่าวอุลลัจจัยแก้ ภิษุผู้ต้องกายหึงที่ตายแล้วในวินิตวัตถุ ๖ ข้อว่า **อามสนโต** ความว่า ลูบลำโดยประการใดประการ หนึ่งบรรดาประการต่างๆที่มีการถูกต้องอวัยวะน้อยใหญ่มีมือเป็นต้นเป็นอาทิ เพราะพระผู้มีพระภาค เจ้าตรัสว่า ^{๑๓๓} จับมือก็ตามจับช่องผมก็ตามลูบลำอวัยวะน้อยใหญ่ก็ตามดังนี้ ๖ ความกำหนดใน ความเคล้าคลึงคือภาวะแห่งการเสียดสีกายของหึงด้วยกายของตนชื่อว่า กายสังสัคคราโค ๖ ที่ชื่อว่า สังฆาติเสลิกะเพราะอรรถว่า มีอาบัติสังฆาติเสส อธิบายว่า มีการต้องสังฆาติเสสในเพราะเคล้าคลึง กาย ๖

(๓๓๔) โยชนาว่า เป็นอาบัติสังฆาติเสสแก่ภิษุโดยที่สุดแม้ขนของหึงด้วยขนในสรีระ ของตนด้วยความกำหนดในการเคล้าคลึงกาย ๖ ในข้อนี้มีการตกลงใจว่า แม้เมื่อขนที่ถูกต้องมีมากก็ไม่ เป็นอาบัติด้วยการนับขน ดุจเป็นอาบัติแก่ภิษุผู้ถูกต้องเพียงตั้งที่เป็นของสงฆ์ที่ไม่ได้ปูลาดด้วยวัตถุ ไรมีเครื่องปูลาดเป็นต้น แต่เป็นอาบัติตัวเดียวเท่านั้นในประโยคหนึ่ง เมื่อประโยคมีมากก็เป็นอาบัติ มากด้วยการนับประโยค เพราะมติในมหาอรรถกถาท่านรับรองไว้ว่า ไม่เป็นอาบัติด้วยการนับส่วน แต่ เป็นอาบัติด้วยการนับหึงดังนี้ เหตุุมติในอรรถกถากรุณที่ว่า เป็นสังฆาติเสสด้วยการนับขนดังนี้ ท่าน ไม่รับรองไว้ ๖

(๓๓๕) ข้อว่า **อิตถิยา** ได้แก้หึงมนุษย์ ๖ ข้อว่า **สมมุญฺโง** ได้แก้ ถึงความเคล้าคลึงใน อวัยวะของสรีระมีมือเป็นต้น ๖ อธิบายว่า มีจิตคิดจะเสพพยายามทำกายของตนให้ไหวด้วยความ กำหนดในการเคล้าคลึงกาย ๖ ในข้อนี้ว่า สังฆาติเสสตา เป็นปัจจัยในตัดทิตใช้ในอรรถของตน ๖ แต่ ปาฐะว่า **สังฆาติเสสตา** ควรกว่า อธิบายว่า ความมีสังฆาติเสสอยู่ คือภาวะที่สังฆาติเสสปรากฏอยู่ ๖ เพราะรวมภาวะปัจจัยกับอาบัติสังฆาติเสสจึงมีเครื่องหมายที่เป็นไปแห่งศัพท์ว่า **สังฆาติเสลิตา** ในบุคคลที่มีปัจจัยเป็นอรรถของอิตถิลิงค์ เหตุุนั้นจะได้ภาวะปัจจัยด้วยอำนาจแห่งเนื้อความนั้น ๖ เหมือนอย่างทีกล่าวไว้ว่า ยสฺส คุณสฺส หิ ภาวา ทพเพ สทฺทนิเวโส ตทภิธานเณ ตตตาทโย ๖

(๓๓๖) พึงนำคำนี้ว่า กายสังสัคคราเคน มาเชื่อมในข้อนี้ว่า **เอเกน หตฺเถเนน คเหตุวา** ๖ มีการกล่าวว่า หึงมนุษย์ ๖ หึงมนุษย์นั้น ๖ ข้อว่า **ตตถ ตตถ** ได้แก้ในอวัยวะแห่งสรีระของหึง นั้นๆ ๖ คำแรกว่า เอกา อาปตติ ท่านกล่าวไว้เพราะยังไม่ปิดมือที่ตนจับไว้ออก ๖ จะได้อธิบายโดยนัย ที่ยิ่งเกินว่า แต่เป็นอาบัติโดยการนับประโยคแก่ผู้ปล่อยมือที่ตนจับไว้แล้วถูกต้องบ่อยๆ ๖ โยชนาว่า เป็นอาบัติตัวเดียวเท่านั้นแก่ผู้ไม่ใช่มือข้างเดียวจับแต่ลูบลำตั้งแต่หัวจนถึงปลายเท้าและลูบลำตั้งแต่ ปลายเท้าจนถึงหัวไม่ปล่อยมือจากกายหึงนั้นแม้สิ้นวันหนึ่ง ๖ แม้ในข้อนี้จะได้อธิบายว่า เป็นอาบัติ หลายตัวด้วยการนับประโยคแก่ผู้ปล่อยมือแล้วถูกต้อง โดยนัยที่ยิ่งเกินว่า โมเจตวา ๖

(๓๓๘) พระเถระกล่าวว่า **น หิ โภฏฐาสโต ลียา** เพื่อแสดงว่า ถ้าพึงเป็นอาบัติด้วยการนับนิ้วทั้งห้าที่จับพร้อมกันไซ้ ก็พึงเป็นอาบัติด้วยการนับส่วนแห่งสามสิบสองกลาปแก่ผู้ถูกต้องสรีระมาตุคามคนหนึ่งด้วยระคะจิต เพราะสรีระที่ยิ่งเกินไปกว่าส่วนแห่งสามสิบสองกลาปไม่มี ฯ

(๓๔๐-๓๔๑) โยชนาว่า แม้เมื่อภิกษุมีความสงสัยในหญิงก็เป็นอาบัติอุลลัจจัยแก่เขา เพราะถูกต้องกายหญิงด้วยกายของตน แม้เมื่อมีความสำคัญหญิงว่าเป็นบัณฑิตก็เป็นต้น ก็พึงเป็นอาบัติอุลลัจจัยแก่เขา เพราะถูกต้องกายหญิงด้วยกายของตนบ้าง ฯ มีการรวมสัตว์เดรัจฉานตัวผู้ไว้ด้วยอาทิศัพท์ ฯ เมื่อมีความสำคัญหญิงว่าเป็นหญิงก็พึงเป็นอาบัติอุลลัจจัยแก่เขาเพราะถูกต้องของที่เนื่องด้วยกายหญิงด้วยกายของตน ฯ เมื่อสำคัญบัณฑิตว่าเป็นบัณฑิตก็พึงเป็นอาบัติอุลลัจจัยแก่เขา เพราะถูกต้องกายบัณฑิตด้วยกายของตน ฯ เมื่อมีความสำคัญนางยักษว่าเป็นนางยักษและนางเปรตว่าเป็นนางเปรตก็พึงเป็นอาบัติอุลลัจจัยแก่เขา เพราะถูกต้องกายของนางยักษและนางเปรตเหล่านั้นด้วยกายของตน ฯ ในข้อนี้ท่านกล่าวในกัฏฐาธิรพทิวา ท่านรวมอุกโตพยัญชนกไว้ด้วยศัพท์ว่า ปันทกะ ฯ ไม่พึงประกอบว่า ผู้มีความสงสัยในหญิงก็ดี มีความสงสัยในหญิงว่าเป็นบัณฑิตก็เป็นต้นก็ดี พึงเป็นอาบัติอุลลัจจัยแก่เขาเพราะถูกต้องของที่เนื่องด้วยกายหญิงด้วยกายของตน ฯ เพราะเหตุไร ฯ เพราะการปรารภนาตกลังใจไม่ได้ว่า ท่านกล่าวทุกกฎไว้ในบาลีในโยชนาเหมือนอย่างนั้นไม่กล่าวอุลลัจจัยไว้ ฯ

ก็ด้วยคำนี้ว่า **ทุกกฎ กายสัสคคฺ ติจจฺจณคคิตฺติยา** พึงทราบว่าเป็นอาบัติทุกกฎทั้งหมดที่กล่าวไว้ ในบทาขณียในการจับต้องของที่เนื่องด้วยกายเป็นต้นของอาจารย์สามเหล่านี้คือในฝ่ายมติของอาจารย์พวกอื่นมีอาทิว่ามีความสงสัยสำคัญบัณฑิตว่าเป็นหญิง และในฝ่ายมติของอาจารย์พวกอื่นมีอาทิว่าเป็นบัณฑิตแต่มีความสงสัยสำคัญในสัตว์เดรัจฉานตัวผู้ว่าเป็นสัตว์เดรัจฉานตัวผู้ โดยนัยนั้นนั่นแล และแม้ที่ท่านรวบรวมไว้ในนัยที่มานวินิตวัตถุ ฯ

(๓๔๒) โยชนาว่า ก็เป็นอาบัติทุกกฎแก่ภิกษุผู้ใช้ของที่เนื่องด้วยกายของตนถูกต้องของที่เนื่องด้วยกายของหญิง ฯ ปิศัพท์ในบทนี้เป็นสมุจยัตถะแห่งอาบัติทุกกฎที่กล่าวมา ฯ ด้วย จ ศัพท์ที่เป็นสมุจยัตถะที่ไม่กล่าวไว้ พึงทราบการรวบรวมอาบัติทุกกฎที่มานในพระบาลีว่า ในนิสสัคคียวัตถุ ถูกต้องกายก็ดี ในนิสสัคคียวัตถุ ถูกต้องของที่เนื่องด้วยกายก็ดีในนิสสัคคียวัตถุถูกต้องนิสสัคคียวัตถุก็ดีต้องทุกกฎทั้งนั้น^{๑๓๔} ฯ

(๓๔๓-๓๔๔) สรีระหญิงที่มานในบทาขณียเป็นต้นจะเป็นวัตถุอนามาสอย่างเดียวเท่านั้นหาไม่ได้ ท่านกล่าวว่า **อิตถินิ** ดังนี้ เพื่อสงเคราะห์อาบัติแก่ผู้ถูกต้องภาพหญิงมีภาพเขียนเป็นต้น โดยอนุโลมแก่เรื่องตุกตาไมวินิตวัตถุ ผ้าและเครื่องประดับที่มาตุคามใช้สอยแล้วเป็นต้นที่ไม่ติดอยู่ที่สรีระโดยอนุโลมแก่วาระแห่งนิสสัคคียวัตถุและวัตถุอนามาสที่เหลือที่มานในอรรถกถาโดยคล้อยตามนัยที่กล่าวในวิภังค์ชั้นแรกเป็นต้น ฯ

คำนี้ว่า **อิตถินิ อิตถิรูปญจ** ดังนี้ท่านกล่าวไว้โดยโวหารของชาวโลกจุจในประโยคเป็นต้นว่า อิตถิกาย อิตถินิ สหทานิ สหธาปรายนิ ฯ โยชนาว่า รูปเปรียบหญิงที่ทำจากไม้และโลหะเป็นต้นของหญิงก็ดี ฯ ด้วยอาทิศัพท์ท่านรวบรวมรูปมาตุคามที่ทำจากดินเหนียวหรือแป้งโดยกำหนดอย่างต่ำ

^{๑๓๔} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๒๗๖/๒๐๓-๒๐๔.

ที่สุด ๆ รูปมาตุคามที่ใครบางคนให้มา รูปที่หล่อแว่นรูปที่ทำด้วยรัตนทุกอย่าง ยินดีก็ทำลายแล้วทำให้เป็นบริวารที่สมควรแก่สมณะ หรือไม่ถูกต้องแล้วประกอบในสิ่งที่ควรใช้สอยก็ได้ ๆ

แม้ผ้าถุงและผ้าห่มทั้งสองท่านรวบรวมไว้โดยคำสามัญด้วยคำนี้ว่า วตถ์ ๆ ก็ผ้าถุงผ้าห่มทั้งสองนี้แม้ที่มาตุคามเก็บไว้เพื่อใช้สอยเป็นวัตถุนามาสเหมือนกัน ที่เขาถามเพื่อจิ๋วจะรับแล้วถือเอาก็ได้ ๆ โดยกำหนดอย่างต่ำที่สุดเสียนหล้ารวมถึงแหวนใบตาลที่นี้ก็เป็นเครื่องประดับเหมือนกัน ๆ ก็ในข้อนี้กับปิยภณฺฑมีเครื่องประดับศีรษะที่เขาประดับที่ชายผมและเกลียวผมเป็นต้น ซึ่งเขาถวายอยู่พึงรับเพื่อบริวารที่สมควรแก่สมณะเถิด ๆ

โดยชื่อว่า **ตตถชาตผล ขชช** นี่นั่นเกี่ยวพึงถือเอาผลของขนุนและมะพร้าวเป็นต้น ที่พึงเกี่ยวกันได้ที่ยังติดอยู่ที่ต้น และผลไม้ที่เป็นของควรบริโภคที่พวกมนุษย์เทกองไว้โดยกำหนดว่าเป็นวัตถุนามาส เพราะกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า แม้ในธัญญาหารที่พวกมนุษย์เทกองไว้ก็มีในนั้นเหมือนกัน ๆ จะถือเอาผลไม้ที่ร่วงจากต้นในป่าด้วยคิดว่า จักให้แก่อนุสัสมันก็ได้ ๆ จะถือเอาธัญญาหารที่แม่หลุดจากกอเพราะอุปลักขณบพว่า มุคคาที ตตถชาตก ๆ ในข้อนี้ว่า มุคคาที มีปาฐะเหลือว่า อปรณณฺ ๑

ชื่อว่า **สพพานิ ธณฺยานิ** ได้แก่ธัญญาหารเจ็ด อย่างที่กล่าวไว้คือ ข้าวสาลี ๑ ข้าวเปลือก ๑ ข้าวเหนียว ๑ ข้าวฝาง ๑ หล้ากับแก ๑ ลูกเต๋อย ๑ ข้าวละหม่าน ๑ ๆ เมื่อเดินไปตามคันนาก็ไม่ควรเดินเอามือจับต้องรวงข้าวสาลีไปพลาง ๆ ถ้าหนทางแคบแม้เมื่อสรีระถูกธัญญาหารก็ไม่มิโทษเพราะหนทาง ๆ เมื่อเขาตากธัญญาหารไว้ที่ถนนหรือเนินแห่งเรือนถ้าไม่อาจเดินหลบหลีกไปได้ จะตั้งใจว่า จักไปสู่หนทางนี้แล้วเดินไปก็ได้ ๆ เพราะกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า พึงอธิษฐานให้เป็นหนทางเดินไป ๆ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ถ้าเหล่าชนปุอาสนะถวายบนกองธัญญาหารในละแวกบ้าน จะนั่งก็ได้^{๑๓๕} ๆ ตนจะปุอาสนะนั่งในที่นั้นไม่ควร เพราะกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า เพื่อเหล่าชนเทธัญญาหารกองไว้ที่โรงฉนอย่าเหยียบย่ำพึงตั้งตั้งในที่ควาแล้วจึงนั่ง ๆ ถ้าพวกมนุษย์ปุอาสนะถวายบนกองธัญญาหารนั้นจะนั่งก็ได้ ๆ

(๓๔๕) เชื่อมความว่า แม้เครื่องดนตรีมีองค์ห้าทั้งหมดมีแต่ระสังข์เป็นต้น ๆ สังข์เป็นเครื่องเปล่งเสียงชื่อว่า ธมนสังกะ ๑ มีการรวบรวมแต่ระสังข์และกังสดาลเป็นต้นไว้ด้วยอาทิศัพท์ ๆ บทว่า **ปญจคตฺริย** ได้แก่เครื่องดนตรีที่นับว่ามีองค์ห้าคือ รัมมนาตะโพนกลองบัณเฑาะก์ฆ้องปี่ ๆ พึงทราบวินิจฉัยในเครื่องดนตรีเหล่านั้นดังต่อไปนี้ บรรดากลองเป็นต้นที่หุ้มด้วยหนัง กลองมีพื้นข้างเดียวที่เขาชิงหนังหุ้มข้างเดียว ชื่อว่ารัมมนา ๆ กลองมีพื้นทั้งสองด้านที่เขาชิงหนังมาหุ้มทั้งสองด้าน ชื่อว่าตะโพน ๆ เครื่องดนตรีที่หุ้มหนังทั้งหมดโดยข้างทั้งสองและตรงกลาง ชื่อว่าบัณเฑาะก์ ๆ เครื่องเคาะมีกังสดาลเป็นต้น ชื่อว่าฆ้อง ๆ บทว่า **สมม** ได้แก่ กังสดาล ท่านรวมแม้ระฆังน้อยและกระดิ่งเป็นต้นไว้ในเครื่องเคาะนี้เหมือนกัน ๆ เครื่องเป่ามีขลุ่ยเป็นต้น ชื่อว่าปี่ ๆ

ในอธิการนี้ช่องกลองหนังพื้นกลองตัวพินหนังที่ปิดไว้ที่ช่องปาก คันพินเป็นวัตถุนามาสโดยนัยที่กล่าวในอรรถกถาฎฐที่ ๆ ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจริว่า กลองที่พวกมนุษย์ทำการบูชาวางไว้ที่เนินเจดีย์เป็นต้นอย่าให้เคลื่อนที่พึงกวาดที่ๆเหลือ พึงถือดุจถือหยากเยื่อในเวลาทิ้งหยากเยื่อแล้ววางไว้ในที่แห่งหนึ่ง ๆ บรรดาอุปกรณ์เครื่องดนตรี พึงรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เขาถวายแก่ตนเพื่อเปลี่ยนทำให้

เป็นกบปียบริหาร ฯ พึงรับรางพินหรือช่องพินเพื่อทำภาชนะใส่ไม้สีฟัน และพึงรับหนังเพื่อทำเป็นฝักมิด ฯ

ชื่อว่า **รัตนานิ จ สพพานิ** ได้แก่และรัตนะทั้งปวงที่ท่านกล่าวไว้คือ แก้วมุกดาแก้วมณี แก้วไพฑูรย์สังข์ศิลาแก้วประพาฬเงินทองทับทิมบุษราคัม ฯ ก็บรรดารัตนะเหล่านั้น แก้วมุกดาที่ประดับที่แหวนเป็นต้นเจียรไนแล้วก็ยังไม่เจียรไนก็ดีเป็นวัตถุนามาสทั้งสิ้น ฯ อนึ่งจะรับเอาเพื่อเป็นมูลค่าสิ่งของไม่ควร ฯ แก้วมณีที่เขาขัดและเจียรไนแล้วต่างโดยสีเขียวและสีเหลืองเป็นต้น โดยที่สุดหมายเอาแก้วผลึกที่เกิดเองเป็นวัตถุนามาสทั้งหมด ฯ ท่านกล่าวไว้ว่า แก้วมณีที่คงสภาพตามอาการที่นานานนั้นแลยังไม่ได้เจียรไนและขัดจะรับเพื่อเป็นมูลค่าสิ่งของมีบาตรเป็นต้นก็ได้ ฯ แต่คำนั้นท่านค้านไว้ในมหาปัจจุรี ฯ กระจกแก้วที่เขาหุงทำไว้อย่างเดียวเท่านั้นควร ฯ ส่วนวินิจฉัยในแก้วไพฑูรย์เป็นเช่นกับแก้วมณีนั่นแล ฯ

แต่รสังข์ท่านจัดเข้าในเครื่องดนตรีด้วยคาถาเป็นต้นว่า สพพิ ฆมนสงขาที ฯ สังข์ที่บูด้วยรัตนะเป็นวัตถุนามาส ฯ สังข์ตักน้ำดื่มที่ขัดแล้วก็ดียังไม่ขัดก็ดีจับต้องได้ ฯ ส่วนสังข์ที่เหลือพึงรับเพื่อเกสขมิยาหยอดตาเป็นต้น อนึ่งจะรับโดยเป็นมูลค่าสิ่งของมีบาตรเป็นต้นก็ได้ ฯ ศิลาที่เขาใช้ทองหุ้มข้างหนึ่งทำไม่มีสีเพียงดั่งแก้วเขียวเป็นวัตถุนามาส ฯ ศิลาที่เหลือจะรับไว้เพื่อทำเป็นหินลับมีดเป็นต้นก็ได้ ฯ เพราะกล่าวไว้ในมหาปัจจุรีว่า แก้วประพาฬทั้งที่ขัดและยังไม่ขัดทั้งที่เจาะและยังไม่เจาะเป็นวัตถุนามาสโดยประการทั้งปวงทั้งไม่ควรรับเจียรไนที่ประดับด้วยแก้วประพาฬและเกลียวที่ทำไว้โดยอาการแห่งดอกปทุมที่พึงสอดไปโดนปลายลิ้ม ที่จะพึงสอดไปในเกลียวผ้า ฯ

เงินและทองที่ทำเป็นรูปพรรณแล้วก็ดียังไม่ทำก็ดียังแต่ยังเป็นแร่เป็นวัตถุนามาสโดยประการทั้งปวงและไม่ควรยินดี ฯ ท่านกล่าวว่า รูปเปรียบเป็นต้นที่ทำด้วยทองนี้และโลหะที่กำไลทองเป็นวัตถุนามาส ฯ เจียรทองที่อุดรราชกุมารให้สร้างแล้วนำมาถวายพระมหากษัตริย์ว่าไม่ควร เพราะมาในอรรถกถาโดยเงินและทองที่ทำเป็นรูปพรรณและยังไม่ทำเป็นสิ่งไม่ควรยินดีเหตุนี้ไม่ควรยินดีวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งมีดอกดาวทองและปทุมทองที่ฉาบทาไว้ที่เจียรทองเป็นต้น ทั้งไม่ควรจับต้อง ฯ แต่จะใช้สอยเครื่องใช้ในเสนาสนะที่ทำด้วยวัตถุนั้นก็ได้ ฯ แม้จะเก็บรักษาเครื่องอุปกรณ์ที่ทำไว้ในมณฑปซึ่งเป็นที่แสดงธรรมก็ได้ ฯ ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจุรีว่า แก้วทับทิมและแก้วบุษราคัมเป็นวัตถุนามาสโดยประการทุกอย่างและไม่ควรรับไว้ ฯ

(๓๔๖) ชื่อว่า **สพพมาวุธณฺฑิ** ได้แก่เครื่องอาวุธทั้งหมดมีดาบเป็นต้นที่เขาให้เพื่อเป็นมูลค่ากับปียบริหารมีบาตรเป็นต้นไม่ควรรับ เพราะการขายอาวุธไม่ควรทำ จะทำลายที่เขาถวายว่า จงรับสิ่งนี้ แล้วทำให้เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยยินดีว่า จักให้ทำกบปียบริหารมีมิดโกนเป็นต้นดั่งนี้ก็ได้ ฯ เห็นมิดเป็นต้นที่ร่วงในหนทางในสมณภูมิรบจะใช้หินทุบถือเอาด้วยคิดว่า จักให้ทำกบปียบริหารมีมิดโกนเป็นต้นก็ได้ ฯ ลูกธนูและหอกเป็นต้นพึงเอาด้ามออกจากคมถือเอาเพื่อให้ทำเป็นกบปียบริหาร ฯ

บทว่า **ชียา** ได้แก่สายธนู ฯ ท่านรวมเครื่องมือเบียดเบียนผู้อื่นมีหอกและโดมรเป็นต้นที่ไม่ได้กล่าวไว้ในคาถานี้ด้วย จศฺพท ฯ บทว่า **ธนูทณฺฑโก** ได้แก่คันธนูที่ยังไม่ขึ้นสาย ฯ ถ้าเขาวางสิ่งของที่เป็นเครื่องมือเบียดเบียนผู้อื่นเป็นต้นนี้ในที่ซึ่งพึงกวาดในวิหาร ถ้าบอกแก่พวกเจ้าของแล้วเขาเหล่านั้นไม่ถือเอาไป พึงอย่าให้เคลื่อนกวาดไปเถิด ฯ

ชื่อว่า **ชาลยจ** ได้แก่ตาข่ายมีตาข่ายจับปลาและจับนกเป็นต้น ฯ ควรรับตาข่ายที่เขาใช้เพื่อพันธิตร และเมื่อมีประโยชน์แก่การผูกซึ่งไว้ที่เบื้องบนแห่งอาสนาะและเจดีย์เป็นต้นเป็นอาทิก็ควรรับไว้เพื่อการนั้น ฯ ที่ชื่อว่าเครื่องป้องกันลูกศรได้แก่โล่เป็นต้นซึ่งเป็นเครื่องห้ามลูกศรที่ชนเหล่าอื่นปล่อยมาเพื่อแทงตนเป็นเหตุยับยั้งความเสียหายเพราะเหตุนั้นจะยินดีเพื่อมูลค่าแห่งสิ่งของก็ได้ ฯ จะเอาทั้งออกถือเอาด้วยตั้งใจว่า จะทำให้เป็นเครื่องมืออย่างใดอย่างหนึ่งมีแผ่นใสไม้สีพื้นเป็นต้นก็ได้ ฯ

(๓๔๗) ในข้อนี้ว่า **เจตีย์** จะได้คำนี้ว่า สุวณณเจตีย์ เพราะกล่าวไว้ตามลำดับว่า สุวณณปฏิพัฑาติ ฯ ชื่อว่า **สุวณณคคทณญจุปลกขณ** ได้แก่ และพึงถือเอาวัตถุที่เป็นนิการแห่งเงิน ฯ ท่านอาจารย์กล่าวโลหะพิเศษที่มีสีเพียงดังทองคำ อารรกฎกั ฯ คำนี้ว่า **อนามาส** เป็นลักษณะกำหนดของบพนี้ว่า อสมปฏุจฉิย ฯ

(๓๔๘) เชื่อมความว่า เครื่องประโคมทั้งหมด ฯ บทว่า **โณนทิตุ** ได้แก่ เพื่อขึ้นหนังและขึงสาย ฯ บทว่า **โณนหาเปตุ** ได้แก่ใช้คนอื่นทำอย่างนั้นนั่นแล ฯ ชื่อว่า **วาเทตุ** ได้แก่ ตนประโคมเอง ฯ ชื่อว่า **วาทิต** ความว่า เครื่องดนตรีที่ควรแก่การประโคมคือควรแก่การบรรเลงดุจในประโยคว่า กรณียการิต ฯ ก็คำนี้เป็นกรรมในกิริยาแห่งการใช้สอยเป็นต้น ฯ

(๓๔๙) ชื่อว่า **อุปหาริ กริสสาม** ได้แก่ จักทำการบูชา ฯ เพื่อถือเอาการอนุญาตโดยประการฉะนี้ ฯ ชื่อว่า **วตตพพา** โยชนาว่า ผู้กล่าวเหล่านั้นเขาพึงบอก ฯ

(๓๕๐-๓๕๑) ชื่อว่า **ธุตติยา อิตถิยา** ได้แก่ หญิงทำตัวโลเลมียาจาระเสียหาย ฯ ชื่อว่า **สยฝุสิยมานสส** ได้แก่ ภิกษุถูกต้องหญิงด้วยตนเหี่ยวเว้นจากความพยายาม ฯ ชื่อว่า **กาเยน อวามิตวา** ได้แก่ ไม่ทำกายของตนให้ไหวเพื่อรับรู้สัมผัสแห่งสรีระหญิงนั้น ฯ ชื่อว่า **ผลส ปฏิวิขานโต** ได้แก่ รับรู้สัมผัส ฯ

ในข้อนี้ว่า **อสนยจิจ** มีปาฐะเหลือว่า ผุสน ได้แก่ ไม่ตั้งใจว่า จะถูกต้องหญิงนี้ด้วยอุบายนี้ ฯ มีคำกล่าวอย่างไร ฯ คือกล่าวไว้ว่า เพราะไม่คิดว่า จักรับรู้สัมผัสแห่งสรีระหญิงนี้โดยอุบายมีการรับบาตรเป็นต้นนี้ เมื่อมือของตนถูกมือมาตุคามผู้ประเคนบาตรถาดจานห่อใบไม้และเกสขเป็นต้นไม่ต้องอาบัติ ฯ ก็คำนี้ว่า อสนยติยา ท่านไม่กล่าวไว้แผนกหนึ่งในนี้เพราะกำหนดไว้ด้วยคำนี้แล ฯ อธิบายว่า เพราะไม่รู้ว่าจะถูกสรีระของมาตุคามเป็นผู้เหม่อลอยไม่ได้กำหนดสติไว้ถูกต้องในคราวเหยียดมือและเท้าเป็นต้น ฯ

ชื่อว่า **อชานนตสส** อธิบายว่า เห็นเด็กหญิงมีเพศคล้ายเด็กชายไม่รู้ว่าเป็นมาตุคามถูกต้องด้วยกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯ ชื่อว่า **โมกขาธิปายิโน จ** ได้แก่ ภิกษุผู้ใคร่จะพ้นไปพยายามด้วยกายรับรู้สัมผัสไม่ต้องอาบัติ ฯ ภิกษุผู้ใคร่จะให้หญิงนั้นพ้นไปพยายามด้วยกายและไม่รับรู้สัมผัสไม่ต้องอาบัติ ^{๑๓๖} ฯ ผู้ใคร่จะให้หญิงพ้นไปไม่พยายามด้วยกายรับรู้สัมผัสไม่ต้องอาบัติ ฯ ผู้ใคร่จะให้หญิงพ้นไปไม่พยายามด้วยกายทั้งไม่รับรู้สัมผัสไม่ต้องอาบัตินี้ บุคคลสี่จำพวกผู้ใคร่จะให้พ้นไปที่กล่าวมา ฯ เชื่อมความด้วยบพนี้ว่า อนาปัตติ ฯ

บรรดาบุคคลเหล่านั้น ผู้ใดถูกมาตุคามโถมทับอยู่ด้วยประโยคมีการกอดรัดเป็นต้นใครจะนำหญิงนั้นออกไปให้พ้นจากสรีระของตนทำความพยายามด้วยการแก่งมือก็ดี การใช้ฝ่ามือเป็นต้น

^{๑๓๖} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๒๗๙/๒๐๗-๒๐๘.

ผลึกเอวก็ดี การตีเป็นต้นก็ดี ผู้นี้เป็นบุคคลประเภทที่หนึ่ง ๑ ผู้ใดเห็นหญิงผู้กำลังเดินมากอดตนแสดง
ประโยชน์ทั้งหมดมีการตีเป็นต้นอยู่แล้วไม่ให้ถูกสรีระของตนได้ ผู้นี้พึงทราบว่าเป็นบุคคลประเภท
ที่สอง ๑ ผู้ใดถูกหญิงสวมกอดเป็นผู้หนึ่งเฉยรู้ว่า หญิงนี้เราผู้หนึ่งเฉยว่า เป็นผู้ไม่มีความต้องการ จักหลัก
ไปเองก็ดี ว่า การนี้เฉยเป็นอุบายแห่งการพ้นก็ดี รู้สัมผัสอยู่ ผู้นี้พึงทราบว่าเป็นบุคคลประเภท
ที่สาม ๑ ผู้ใดเห็นหญิงกำลังเดินมาสวมกอดตนไม่ทำกายประโยชน์เพื่อชู้ตบุคลประเภทที่สอง คิดว่า
เมื่อหล่อนมาเราจักผลักให้ล้มลงดีแล้วจักให้สะดุ้ง เป็นผู้ยั้งเฉยอยู่ ผู้นี้พึงทราบว่าเป็นบุคคล
ประเภทที่สี่ ๑

(๓๕๒) ในข้อนี้ว่า **ปจฺเมณ** มีปาฐะเหลือว่า ปาราชิเคน อธิบายว่า เกิดแต่กายกับจิต ๑ ชื่อ
ว่า จิตในที่นี้ ได้แก่จิตที่สัมปยุตกับความกำหนดในกายสังสัคคะ จิตอันสัมปยุตกับความเห็นผู้ใคร่จะให้
อสุจิเคลื่อนในสุภะวิสสัณฐิ ๑ พรรณนาถึงการลูบคลำร่างกายจบ ๑

พรรณนาถึงการพูดคำหยาบคาย ๑

(๓๕๓-๓๕๔) พึงทราบวินิจฉัยในข้อว่า **ทฺถุจฺจลฺลวาทสฺสาเทน** ดังต่อไปนี้ วาจาที่ชื่อว่าชั่ว
หยาบ เพราะอรรถว่าไป คือถึงความเป็นของชั่วและน่าเกลียด วาจานั้นด้วยเป็นวาจาชั่วหยาบ ด้วย
เหตุนี้ จึงชื่อว่า ทฺถุจฺจลฺลวาทา ได้แก่วาจาที่สัมปยุตกับเมถุนธรรมในวัจจมรรคและปัสสาวมรรค
เหมือนอย่างทีกล่าว่าวาจาที่ชื่อว่าชั่วหยาบได้แก่วาจาที่ปฏิสังยุตกับเมถุนธรรมในวัจจมรรคและปัส
สาวมรรค ความพอใจด้วยทฺถุจฺจลฺลวาทาชื่อว่า ทฺถุจฺจลฺลวาทสฺสาโท ได้แก่เจตนาที่สัมปยุตกับจิตที่ยังวิ
ญญัตติอันเป็นไปอย่างนั้นให้ตั้งขึ้น ความกำหนดที่สัมปยุตด้วยความพอนั้นท่านเรียกว่า ทฺถุจฺจล
ลวาทสฺสาโท โดยการไปรวมกันในที่นี้ด้วยความยินดีในวาจาซึ่งหยาบนั้น อธิบายว่าด้วยความกำหนดที่
สัมปยุตกับความยินดีในวาจาซึ่งหยาบ ๑ ด้วยคำนี้ท่านแสดงเหตุแห่งการพูดเคาะทีกล่าว่า
โอภาสนตสส ๑

โยชนาว่าภิกษุมีความสำคัญในหญิงว่าเป็นหญิง ๑ ข้อว่า **อิตฺถิยา อิตฺถิสฺสณฺณิโน** ความว่า
ภิกษุมีความสำคัญในหญิงมนุษย์ที่รู้ถ้อยคำที่กล่าวดีและไม่ดีซึ่งมีรูปที่ยกขึ้นแสดงในบทภาษนียว่า ที่
ชื่อว่ามาตุคาม ได้แก่หญิงมนุษย์ไม่ใช่นางยักษ์ไม่ใช่นางเปรตไม่ใช่สัตว์เดรัจฉานตัวเมีย เป็นหญิงรู้
เพียงสาสามารถรู้ถ้อยคำสุภาสิตและทุพภาสิตคำชั่วหยาบและคำสุภาพได้ดังนี้ว่าเป็นหญิง ๑ คำนี้ว่า
อิตฺถิยา พึงประกอบเป็นสามีสัมพันธะของคำนี้ว่า ทฺวินนํ มคฺคานํ อธิบายว่า วัจจมรรคและปัสสาว
มรรคของมาตุคามผู้มีรูปตามที่กล่าว ๑ ข้อว่า **วณฺณาวณฺณวเสน จ** อธิบายว่า ด้วยการชมและติ่มถึง
มรรคทั้งสอง โดยนัยที่กล่าวไว้ในนิเทศว่า ที่ชื่อว่ากล่าวชม ได้แก่ ชมเชยยกย่องสรรเสริญมรรคสอง ที่
ชื่อว่าติเตียน ได้แก่ ชมชู้ตำหนิมรรคสอง ๑

การขอเมถุนเป็นต้นชื่อว่าขอเมถุนเป็นอาทิ ด้วยการขอเมถุนเป็นต้นเหล่านั้นจึงมี
อธิบายว่า ด้วยการขอเมถุนเป็นต้นที่กล่าวในอุทเทสว่า ขอที่ดีอ่อนน้อมก็ดีถามก็ดีถามตอบก็ดี บอกก็ดี
ตามสอนก็ดีดำก็ดี ๑ ท่านแสดงการพูดเคาะทีกล่าว่าไว้ว่า โอภาสนตสส ด้วยสองบทนี้ ๑ ข้อว่า
โอภาสนตสส ความว่า พาดพิงคือประกาศ ๑ ท่านกล่าวกรรมแห่งกิริยาการพูดเคาะด้วยคำนี้ว่า **วิญญู**
คำนี้ว่า มนุสฺสสิตฺถิ ที่ต่างไปจากนี้จะได้โดยปกรณ์ อธิบายว่า หญิงมนุษย์ผู้รู้เพียงสาสามารถ

ประกอบด้วยลักษณะที่มาในบทภาษีนี้อย่างที่แสดง ๑ คำว่า **อนตมโส หตมุตทายปิ** เป็นการแสดงกำหนดที่สุดในการพูดเคาะ ๑ อธิบายว่า เมื่อมีความพอใจในวจาชั่วหยาบ ภิกษุใดพึงกล่าวคุณหรือโทษที่เกี่ยวข้องกับวัจจมรรคและปัสสาวมรรค หรือพึงกล่าวกะหญิงมนุษย์ผู้รู้วจาชั่วหยาบและสุภาพด้วยการขอเมถุนธรรมเป็นต้นโดยกำหนดอย่างต่ำที่สุดแม้ด้วยปลายนิ้วมือ ๑

ในสองคานานี้ มีสามพากย์โดยโยชนาอย่างนี้คือ หนึ่งพากย์ คือ เป็นอาบัติหนักแก่ภิกษุผู้มีความพอใจในวจาชั่วหยาบสำคัญหญิงว่าเป็นหญิงพูดเคาะหญิงผู้รู้เพียงสำนักนั้นโดยกล่าวชมมรรคทั้งสาม อนึ่งโดยที่สุดแม้ด้วยปลายนิ้วมือนิ้ว พากย์ในโยชนาด้วยคำนี้ว่า ทวินัน มคคานัน อวณณวเสน และด้วยคำนี้ว่า เมถุนยาจนาทิตี ๑

บรรดาพากย์เหล่านั้น ในพากย์ที่หนึ่งมีวินิจฉัยว่า สำหรับภิกษุผู้กล่าวชมเป็นต้นที่ท่านกำหนดด้วยศัพท์ว่า วณณํ ต้องสังฆาติเสส ๑ สำหรับผู้กล่าวชมเพียงเท่านั้นอย่างเดียวว่า ท่านประกอบด้วยลักษณะของหญิงคือสุลักษณะไม่ต้องสังฆาติเสส แต่เมื่อกล่าวว่า วัจจมรรคและปัสสาวมรรคของท่านเป็นเช่นนี้คือเป็นของงามรูปราวดี เธอเป็นผู้ประกอบด้วยลักษณะแห่งหญิงคือสุลักษณะเช่นนี้ด้วยเหตุชื่อนั้นต้องสังฆาติเสส ๑ ก็สองบทว่า **วณณติ ปลัสสติ** เป็นไวพจน์ของบทว่า พุดชม ๑

ในพากย์ที่สองมีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ การพูดด้วยวจาหยาบอุปมาเหมือนปลูกชื่อว่า ขุสนํ ในสองบทมีบทว่า ขุสนะเป็นต้นที่ท่านสงเคราะห์ด้วยบทว่า **อวณณํ** ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวกวไว้ในอรรถกถาว่า บทว่า **ขุเสติ** ความว่า ย่อมเสียดสีด้วยวจา คือปลูก อธิบายว่า ด้วยการกระซอก ๑ ท่านเรียกไม้สำหรับแทงและข้างเพื่อให้ไม้เป็นต้นตัวไม้เดินให้เดินไปว่าปโตโท ๑ การรุกราน ชื่อว่าวณณํ ๑ การให้เขาเสื่อมไปจากคุณ ชื่อว่า อปสาทนํ ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวกวว่า บทว่า วณณติ แปลว่า พุดรุกราน ๑ การยกโทษขึ้น ชื่อว่าครหา ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวกวว่า บทว่า **ครหติ** แปลว่ากล่าวโทษ ๑ เมื่อกล่าวคำที่ปฏิสังยุตกับการกระทบกระเทียบเป็นต้นนี้ สำหรับภิกษุผู้กล่าวเชื่อมกับบทใดบทหนึ่งในสามบทเหล่านี้คือ เธอเป็นคนมีเดือย เธอเป็นคนสองเพศนั้นแล ต้องสังฆาติเสส สำหรับภิกษุนอกนี้ไม่ต้อง ๑

ในพากย์ที่สามมีวินิจฉัยดังนี้ สำหรับภิกษุแม้ทำการขอเป็นต้น ที่ท่านสงเคราะห์ด้วยคำว่า เมถุนยาจนาเป็นต้น ต้องสังฆาติเสส ๑ สำหรับภิกษุผู้ขอเมถุนธรรมพูดเชื่อมบทแต่ละบทโดยนัยเป็นต้นว่า ภิกษุชื่อว่าขอยู่ว่า เธอจงให้แก่เรา เธอควรเพื่อให้แก่เรา กับด้วยบทแห่งเมถุนธรรมมีอาทิว่า เธอจงให้เมถุนธรรมแก่เราดังนี้ ต้องสังฆาติเสสเหมือนกัน ๑

สำหรับภิกษุผู้ขอเมถุนธรรมพูดเชื่อมบทหนึ่งในนิเทศบทแห่งการขอมืออาทิว่า เมื่อไรมารดาของท่านจักเลื่อมใส เมื่อไรบิดาของท่านจักเลื่อมใส เมื่อไรเทวดาของท่านจักเลื่อมใส เมื่อไรขณะถึงหว่านด้ายมีแก่ท่าน กับบทว่าเมื่อไรเราจักได้เมถุนธรรมของท่าน ที่ท่านกล่าวไว้ในที่สุดนั้นแล ต้องสังฆาติเสสเหมือนกัน ๑

สำหรับภิกษุผู้ถามเชื่อมคำใดคำหนึ่งบรรดาคำนิเทศแห่งการถามว่า ท่านให้แก่สามีอย่างไร ให้แก่ชู้อย่างไร ด้วยบทแห่งเมถุนธรรม ต้องสังฆาติเสสเหมือนกัน ๑

สำหรับผู้ถามตอบเชื่อมคำใดคำหนึ่งบรรดาคำในนิเทศแห่งการถามตอบว่า ได้ยินว่าท่านให้แก่สามีอย่างนี้หรือให้แก่ชู้อย่างนี้หรือ กับบทเมถุนธรรมให้แปลกไป ต้องสังฆาติเสสเหมือนกัน ๑

ในการสั่งและสอนว่าเธอจงให้อย่างนี้ หญิงเมื่อให้อย่างนี้จักเป็นที่รักและเป็นที่พักใจของสามี ดังนั้นแก่มาตุคามผู้ถามว่า ให้อย่างไรจะเป็นที่รักของสามี ก็มีนัยนั้นเหมือนกัน ฯ

(๓๕๕) สามบพว่า เธอเป็นคนมีเดือย เป็นคนมีช่องทวารหนักเบาปนกัน เป็นคนสองเพศ ดังนี้บรรดาสิบเอ็ดคือ เธอเป็นคนปราศจากนิमित เป็นคนมีนิमितไม่เต็ม เป็นคนมีช่องคลอดแห้ง เป็นคนมีช่องคลอดมีเลือดไหลตลอด เป็นคนมีผ้าจุ่มอยู่เป็นนิตย์ เป็นคนมีน้ำมูตรไหลออกอยู่เสมอ เป็นคนมีเดือย เป็นหญิงบัณฑิตะ เป็นคนมีร่างคล้ายชาย เป็นคนมีทวารหนักเบาปนกัน เป็นคนสองเพศดังนี้ แต่ละบพเป็นบทก่อให้เกิดเป็นอาบัติได้ เพราะหกบทคือ สามบพมีบทแห่งวัจจมรรคปัสสาวมรรคและเมถุนธรรมที่ท่านกล่าวกับสามบพนี้แต่ละบพทำให้เกิดเป็นอาบัติได้ แดบพมีบทว่า อนิมิตตา เป็นต้น เบื้องต้นแต่นี้ที่กล่าวเชื่อมกับบทเมถุนธรรมโดยนัยเป็นต้นว่า ท่านเป็นคนไม่มีนิमित จงให้เมถุนธรรม ดังนี้พึงทราบว่าเป็นบทก่อให้เกิดเป็นอาบัติได้ ท่านกล่าวคำเป็นต้นว่า สิขณีสิดังนี้ เพื่อให้รู้ว่าสามบพที่มีน้ำหนักกว่าท่านรวบรวมไว้แผนกหนึ่งเพราะเมื่อหยั่งลงในบทแห่งการดำ สิบบพมีอาทิว่า อนิมิตตาสี ดังนี้ ที่ท่านรวบรวมด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า เมถุนยาจนาทิ เป็นบทก่อให้เกิดเป็นอาบัติอย่างเดียว ฯ

ในบทนี้ว่า สิขณีสี มีการตัดบทว่า สิขณี อสี ฯ แต่ละบพพึงประกอบคำว่า อสี ฯ ตัศศัพท์บ่งความวิเสสว่า เป็นบทก่อให้เกิดเป็นอาบัติแม้ที่ควรทั้งสิ้น ฯ โยชนาว่า ด้วยการดำแมทั้งสิ้น ฯ บทว่า สิขณีสี ได้แก่ เป็นผู้มึนเนื้อเดือยยื่นออกมาข้างนอก ฯ บทว่า สมภินนาสิ ได้แก่ เป็นผู้มึนวัจจมรรคและปัสสาวมรรคปนกัน ฯ บทว่า อุกโตพยุชนาสี ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยเพศทั้ง สองคือ เครื่องหมายเพศหญิง ๑ เครื่องหมายเพศชาย ๑ ฯ ที่ชื่อว่าเพศเพราะอรรถว่า ย่อมบ่งว่า ผู้นี้เป็นหญิงผู้นี้เป็นชาย ได้แก่อวัยวะถ้ายมูตร ฯ ในบทนี้ว่า สุนนิตยา จะได้รับความโดยความเป็นใหญ่ว่า หญิงมนุษย์ผู้รู้เพียงสา ด้วยคำนี้เป็นอันท่านแสดงอภิสัตตพวัตถุ ฯ อธิบายว่าต้องสังฆาภิเสส ด้วยการกล่าวคำที่เป็นไปในวิสัยแห่งหญิงผู้ฟังคำกล่าวรู้คำสุภาสิตและทุพภาสิต ฯ

(๓๕๖) โยชนาว่า สำหรับภิกษุผู้กล่าวบ่อยๆต้องอาบัติหนักด้วยการนับคำกล่าว ฯ ในข้อนี้ พึงชักคำถามว่า เอก์ อิตถิ ฯ โยชนาว่า ก็สำหรับผู้พูเคาะหญิงหลายคนด้วยการกล่าวครั้งเดียวต้องอาบัติหนักด้วยการนับหญิง ฯ แม้ในข้อนี้จะได้ว่าความว่า อิตถิโยปี ฯ

(๓๕๗) ข้อว่า สา จ นปฺปฏิขานาติ พึงนำคำที่จะหาได้มาประกอบว่า ภิกษุพูดเคาะหญิงมนุษย์ผู้ฟังคำใดอยู่ ด้วยการชมและติมรรคสอง ถ้าเธอไม่รู้ ฯ อธิบายว่า ถ้าหญิงนี้ไม่รู้คำชั่วหยาบที่ตนกล่าวด้วยคสามหมายในลำดับคำที่กล่าวนั้นแล ฯ บทว่า ตสฺส ได้แก่ ภิกษุผู้กล่าวคำชั่วหยาบนั้น ฯ โยชนาว่า สำหรับภิกษุนั้นต้องถูกลัจจัย แม้ในการกล่าวเจาะจงเข้าและรากขวัญ ฯ บทว่า ภาณเน ได้แก่ ในการกล่าวชมมรรคสองเป็นต้น ท่านแต่งไว้ว่า ภาณโต ก็มี อธิบายว่า กล่าวคือเหตุแห่งการกล่าว ฯ อันตะปัจจยนี้ใช้ในเหตุจุจในประโยคเป็นต้นว่า อสมพุธ^{๑๓๗} ฯ บทว่า อุพฺภาขาณฺุ ได้แก่ เบื้องบนแต่เข้า ฯ บทว่า อุกฺเขกฺ ได้แก่ ภายใต้แต่รากขวัญ ฯ

(๓๕๘) บทว่า อุพฺภกฺ ได้แก่ เบื้องบนแต่รากขวัญ ฯ บทว่า อโรชาณุมณฺทลํ ได้แก่ ภายใต้แต่มนทลเข้า ฯ บทว่า อุทฺทิสํ ได้แก่ เจาะจง ฯ อาจารย์ทั้งหลายแต่งไว้ว่า อุทฺทิส อุพฺภกฺ ภาณโต อโรชาณุมณฺทลํ ก็มี ฯ ปาฐะนั้นดีกว่า ฯ เชื่อมความว่า ต้องทุกกฎในการกล่าวชมเป็นต้น ฯ จะได้

ความโดยอธิการว่า วิญญูมนนุสสติถียา ฯ ในคำนี้ว่า กายปฏิพัทธะ วนณาภิณเณ ทุกกฏ ก็มียันั้นเหมือนกัน ฯ ถ้ามว่า รากขัญและมณฑลเข้าเป็นเขตแห่งอุลลัจจัยและทุกกฏสอง บรรดาสามเขตเหล่านี้คือ วัจจมรรคและปัสสาวมรรคเป็นเขตของสังฆาติเสส รากขัญ เบื้องบนแต่มณฑลเข้าขึ้นไปเป็นเขตของอุลลัจจัย เบื้องบนแต่รากขัญขึ้นไปได้มณฑลเข้าลงมาเป็นเขตของทุกกฏ ท่านรวบรวมไว้ในที่ไหน ฯ ตอบว่า ท่านรวบรวมไว้ในเขตแห่งทุกกฏนั้นแล ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ก็รากขัญและมณฑลเข้าสงเคราะห์ในเขตแห่งทุกกฏเฉพาะในสิกขาบทนี้ ฯ

(๓๕๙) พึงประกอบกับบทที่มาจากอธิการว่าสำหรับภิกษุนี้คือผู้กล่าวอยู่พึงต้องต้องอุลลัจจัย ในการกล่าวขมมรรคสองเป็นต้น ในบัณฑิตกัมมัยกัและเปรต ฯ มีการระบุภัยและเปรตด้วยอาทิศัพท์ว่า ปณทกาทิสฺส ฯ

(๓๖๐) คำว่า **อุพกุกขก ๒เปฯ อัย นโย** พึงประกอบด้วยคำนี้ว่า ปณทกาทิสฺส ฯ ข้อว่า **อัย นโย** ได้แก่นัยที่กล่าวว่าต้องทุกกฏเหมือนกัน ฯ บทว่า **สพพตฺถ** ได้แก่ในเขตทั้งหมดคือเขตแห่งสังฆาติเสสอุลลัจจัยและทุกกฏ ฯ

(๓๖๑) โยชนาว่า เป็นผู้มุ่งอรรถแม้เพราะเหตุเคาะก็ไม่ต้องอาบัติ ฯ อธิบายว่า มุ่งอรรถในบรรดาบทมีอาทิว่า อนิมิตตาสี กล่าวบทเป็นต้นว่า อนิมิตตาสี แก่มาตุคามก็ดี สาธยายอรรถกถาพร้อมกับมาตุคามก็ดีไม่ต้องอาบัติ ฯ โยชนาว่า เป็นผู้มุ่งธรรมไม่ต้องอาบัติเพราะเหตุเคาะ ฯ สำหรับบรรพชิตกล่าวบอกธรรมในบาลี หรือมุ่งสาธยายแก่เหล่าภิกษุณีผู้ฟังอยู่กล่าวบทใดบทหนึ่งเป็นต้นว่า อนิมิตตาสี ก็ดี มาตุคามนอกนี้กล่าวก็ดี ไม่ต้องอาบัติแล ฯ บทว่า **ปุเรกขตวานุสาสนี** ได้แก่ผู้มุ่งสอนว่า บัดนี้เธอเป็นผู้ไม่มีนิมิต ๓๑ เป็นคนสองเพศ บัดนี้เธอพึงทำความไม่ประมาทโดยประการที่เธออย่าได้เป็นผู้รู้อย่างนี้ต่อไป ฯ

(๓๖๒) บทว่า **อุมมตตกาตีนี** อธิบายว่า สำหรับภิกษุบาสองจำพวกคือ บ้าเพราะดีกำเริบ ๑ บ้าเพราะภัย ๑ และพระอุทายีเถระผู้เป็นต้นบัญญัติในเรื่องนี้ที่ทางสงเคราะห์ด้วยอาทิศัพท์ไม่ต้องอาบัติ ฯ พระเถระแสดงปณณกวินิจฉัยที่กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า สิกขาบทนี้มีสมุฏฐานสามคือเกิดแต่กายกับจิต ๑ วาจากับจิต ๑ กายวาทจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลภวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อุกุศลจิต ดังนี้^{๑๓๘} ว่า สมุฏฐานาทโย ๒เปฯ ตุลยว ๒ ท่านกล่าวว่า เวทเนตถ ทวิธา มตา เพราะเวทนาไม่สมกับอทินนาทาน อธิบายว่า ท่านกล่าวเวทนาไว้สองคือ สุขเวทนา ๑ อุเบกขาเวทนา ๑ ฯ พรรณาถึงการพูดคำหยาบคาย จบ ฯ

กล่าวให้บำเรอกามตัวเอง ฯ

(๓๖๓) ข้อว่า **กามปาริจริยาย** ได้แก่การบำเรอด้วยกามกล่าวคือเมถุนธรรม อธิบายว่าการบำเรอด้วยเมถุนธรรม ฯ อีกอย่างหนึ่งที่ชื่อว่ากาม เพราะอรรถว่าความเป็นผู้ใคร่ คือปรารถนา อธิบายว่าความเป็นผู้ปรารถนาด้วยความกำหนดในเมถุน การบำเรอนั้นด้วยเป็นกามด้วยเหตุนี้จึงชื่อว่า กามปาริจริยา พึงถือว่าแห่งการบำเรอด้วยกามนั้น อธิบายว่า การบำเรอที่ปรารถนาด้วยจิตที่

^{๑๓๘} วิ.อ.(บาลี) ๒/๓๙.

สัมปยุตกับเมณฺรภาวะ ๑ เชื่อมกับบทนี้ว่า วนฺณ ภาสโต อธิบายว่า ภิกษุกล่าวคุณคืออานิสงส์แห่งการบำเรอตนด้วยเมณฺรธรรมว่า น้องหญิงหญิงใดบำเรอผู้ประพาศพรหมจรรย์มีศีลมีกัลยาธรรมเช่นเรา ด้วยธรรมนั้น นั้นเป็นยอดแห่งการบำเรอทั้งหลาย ๑ ชื่อว่า **ตสมิเยว ขณ** ได้แก่ ในขณะที่กล่าวนั้นนั่นแล ๑ ชื่อว่า **สาเจ ขานาติ** ความว่า ภิกษุพูดพูดเคาะเจาะจงหญิงใด ถ้าหญิงนั้นรู้ในลำดับแห่งคำนั้นนั้นแล ๑

(๓๖๔) เชื่อมความว่าสำหรับภิกษุ นั้น ถ้าหญิงมนุษย์นั้นไม่รู้ต้องถูกล้างใจ ๑ โยชนาว่า สำหรับภิกษุ นั้นผู้กล่าวคุณแห่งการบำเรอตนด้วยกามในนางยักษนางเปรตผู้เข้าใจและในบัณฑิตผู้เข้าใจ ต้องถูกล้างใจ ๑ ชื่อว่า **เสเส** โยชนาว่า สำหรับภิกษุ นั้นผู้กล่าวคุณแห่งการบำเรอตนด้วยกามในวิสัยแห่งสัตว์เดรัจฉานตัวผู้และในวิสัยแห่งการรู้ยักรู้เป็นต้นต้องทุกกฎ ๑

(๓๖๕) บทว่า **จีวราทิ** ได้แก่ด้วยจีวรและบาตรเป็นต้น ๑ ชื่อว่า **วตฺถุภาเมติ** ได้แก่ด้วยปัจจัยที่ท่านสงเคราะห์เพราะอรรถว่า ชื่อว่าวัตถุเพราะเป็นที่เกิดแห่งตัณหา และว่าชื่อว่ากามเพราะบุคคลใคร่ ๑

(๓๖๖) ราคะนั่นเองชื่อว่าราคะ ๑ อีกอย่างหนึ่งปาฐะว่า ราคะ ที่ชื่อว่าราคะเพราะอรรถว่า มีราคะ ภาวะแห่งผู้มีราคะนั้นชื่อว่าราคะ อธิบายว่า ความกำหนดแห่งการบำเรอตนด้วยกาม ๑ บทว่า **โอภาโส** ได้แก่ กล่าวคุณแห่งการบำเรอตนด้วยกาม ๑ ชื่อว่า **เตน ราเคน** ได้แก่ ด้วยความกำหนดแห่งการบำเรอด้วยกาม ๑ ชื่อว่า **ตสมิ ขณ** ได้แก่ ในขณะที่กล่าวแล้ว ๑ ชื่อว่า **วิขานน** อธิบายว่า ภิกษุกล่าวคุณแห่งการบำเรอตนด้วยกามเจาะจงหญิงมนุษย์ใด หญิงมนุษย์นั้นรู้ความหมายของคำนั้น ๑

(๓๖๗) ชื่อว่า **ปญฺจคานิ** ความว่าองค์ห้าในอรรถกถาปาริฉริยสิกขาบทนี้ เหล่านี้คือ ความ เป็นหญิงมนุษย์ ๑ ความเป็นผู้สำคัญในหญิงมนุษย์นั้น ๑ ความเป็นผู้มีความกำหนดในการบำเรอด้วยกาม ๑ พูดเคาะด้วยความกำหนัดนั้น ๑ รู้ความหมายในขณะนั้น ๑ องค์ห้าเป็นองค์ก่อให้เกิดเป็นอาบัติ ๑ บทว่า **อสฺส** ได้แก่ แห่งอรรถกถาปาริฉริยสิกขาบท ๑ พรรณนาถึงการให้บำเรอกามตัวเอง จบ ๑

พรรณนาถึงการชักสื่อ ๑

(๓๖๘) สองพากย์ย่อมควรแก่คำถ้อยนี้คือ หนึ่งพากย์ว่าถ้าภิกษุได้รับคำคำสั่งของชายพิจารณาแล้วกลับมามอบ ภิกษุ นั้นต้องอาบัติหนัก ซึ่งเป็นการบอกสามครั้งด้วยความสามารถเชื่อมกิริยาสามบทมีอาทิว่า ปฏิคฺคณฺหาติ ดังนี้ กับสามประโยคเพราะจะได้ว่า โย ภิกฺขุ และว่า ตสฺส โดยความสามารถแห่งบทว่า ครุ โหติ หนึ่งพากย์แม้แก้ไขชานด้วยคำนี้ว่า อิตฺถิยาปิ โดยประการฉะนี้ ๑

เพื่อจะทราบลำดับแห่งคำสั่งและลำดับแห่งการส่งไปในที่นี้ อันดับแรกจะทำให้แจ้งประเภทและสรุปของเหล่าหญิงและกิริยาก่อน ๑ ฟังทราบประเภทและสรุปของหญิงเหล่านี้โดยสังเขปอย่างนี้คือ ในหญิงและกิริยาเหล่านี้ หญิงมีสิบประเภทเหมือนอย่างทีกล่าวในบทภาษณียว่า หญิงสิบประเภทคือ หญิงที่มารดารักษา ๑ บิดารักษา ๑ มารดาและบิดารักษา ๑ พี่ชายรักษา ๑ พี่สาว

รักษา ๑ ญาติรักษา ๑ โคตรรักษา ๑ ธรรมรักษา ๑ มีการอารักขา ๑ มีอาชญา ๑^{๑๓๙} ๑ และภริยาสิบประเภทเหมือนอย่างทีกล่าวนในบทภาษนียว่า ภริยาสิบประเภทคือ ภริยาที่ซื้อมาด้วยทรัพย์ ๑ ที่อยู่ร่วมด้วยความพอใจ ๑ ที่อยู่ร่วมด้วยโศคะ ๑ ที่อยู่ด้วยแผ่นผ้า ๑ ที่ญาติให้ขายนั้นจับภาชนะน้ำร่วมกับหญิงนั้นแล้วให้อยู่ ๑ ที่ถูกขายยกเทริดลงจากศีรษะ ๑ ที่เป็นทั้งทาสีและภริยา ๑ ที่เป็นผู้ทำการงานทั้งภริยา ๑ ผู้อันธงนำมา ๑ ผู้ที่อยู่ร่วมเพียงครุหนึ่ง ๑^๑

หญิงที่มารดารักษาโดยประการที่เธอจะสำเร็จการอยู่ร่วมกับชายไม่ได้ ชื่อว่า มาตุรักชิตา ๑ เหมือนอย่างทีกล่าว่า มารดารักษาคุ้มครองทำความเป็นใหญ่ยังอำนาจให้เป็นไปในหญิงใด หญิงนั้นชื่อว่า มาตุรักชิตา ๑ ในบทเป็นต้นว่า ปิตุรักชิตา ก็มีนัยนั้นเหมือนกัน ๑ บรรดาหญิงที่เหลือเหล่านั้น หญิงที่เกิดในโคตรมีโกณฑัญญะเป็นต้น ถูกเหล่าชนที่เกิดในโคตรนั้นแลรักษา ชื่อว่าโคตรรักชิตา ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวคำเป็นต้นว่า เหล่าชนผู้เกิดในโคตรรักษาหญิงใด หญิงนั้นชื่อว่าโคตรรักชิตา ๑ หญิงที่เหล่าชนผู้บวชเจาจะจงพระศาสดาองค์เดียวกันก็ดีผู้นับเนื่องในคณะเดียวกันก็ดีรักษา ชื่อว่าธัมมรักชิตา ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวคำเป็นต้นว่า เพื่อนสหธรรมิกรักษาหญิงใด หญิงนั้นชื่อว่าธัมมรักชิตา ๑ ที่ชื่อว่า สรักขา ได้แก่หญิงที่มีการรักษาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสในพระบาลีว่า เป็นผู้ถูกจับจองแม้อยู่ในครุภัก โดยที่สุดแม้ถูกคล้องด้วยกลุ่มระเบียบจับจองว่า หญิงนั้นของเรา ๑ หญิงที่ชื่อว่าสปริทัณฑา ได้แก่ผู้มีรูปทีกล่าว่า อาชญาที่ผู้ใดผู้หนึ่งตั้งไว้ว่า ชายใดรับหญิงชื่อนี้ อาชญามีประมาณเท่านี้มีแก่ขายนั้น สังเขปโดยสรุปแห่งเหล่าหญิงโสถมิตังกล่าวมาดังนี้ ๑ บรรดาหญิงสิบประเภทเหล่านี้ สำหรับหญิงที่มีการรักษาและมีอาชญาครอบเท่านั้นเมื่อคบหาชายอื่นเป็นมิฉฉาจารย์หญิงนอกนี้ไม่เป็น ๑ หญิงแม้สิบประเภทเหล่านี้เป็นฐานะที่ผู้รักษาศีลห้าไม่พึงถึง ๑

พึงทราบวินิจฉัยในภริยาสิบประเภทดังต่อไปนี้ หญิงที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์น้อยบ้างมากบ้างโดยความเป็นภริยาชื่อว่าธนกัถิกา เพราะกล่าวไว้ว่า ชายซื้อหญิงใดมาด้วยทรัพย์ให้อยู่ร่วม หญิงนั้นชื่อว่าธนกัถิกา ๑ หญิงที่ชายผู้อยู่ร่วมรับรองด้วยความพอใจของตนชื่อว่าฉันทวาสินี เพราะกล่าวไว้ว่า ชายที่รักยังหญิงที่รักใดให้อยู่ร่วม หญิงนั้นชื่อว่าฉันทวาสินี ๑ หญิงชนบทที่ได้อุปกรณ์เครื่องเรือนมีครุภักและสากเป็นต้นแล้วเข้าถึงความเป็นภริยาชื่อว่าโศควาสินี เพราะกล่าวไว้ว่า ชายให้โศคะแก่หญิงใดแล้วให้อยู่ร่วม หญิงนั้นชื่อว่าโศควาสินี ๑ หญิงขัดสนที่ได้วัตถุเพียงผ้านุ่งหรือผ้าห่มแล้วเข้าถึงความเป็นภริยาชื่อว่าปฏาวาสินี เพราะกล่าวไว้ว่า ชายให้ผ้าแก่หญิงใดแล้วให้อยู่ หญิงนั้นชื่อว่าปฏาวาสินี ๑ หญิงที่หมู่ญาติพากันกล่าวว่า พวกเธอจงสามัคคีไม่แตกกันดุจน้ำนี้แล้วให้จุ่มมือลงในถาดน้ำใบเดียวกันกับชายนำไปสู่ความเป็นภริยาท่านเรียกชื่อว่า โอทปตติกินี ๑ หญิงหาบผืนเป็นต้นที่ขายยกเทริดลงจากศีรษะแล้วนำเข้าไปสู่ความเป็นภริยาชื่อว่า โอภฏจุมภฏา ๑ หญิงที่ชื่อว่าเป็นทั้งทาสีทั้งภริยาได้แก่หญิงที่ชายทำให้เป็นภริยาแล้วให้อยู่ร่วมคือที่เขากล่าวว่า จงเป็นทั้งทาสีทั้งภริยาของชายนั่นเท่านั้น เพราะกล่าวไว้ว่า เป็นทั้งทาสีทั้งภริยา ๑ หญิงที่ชื่อว่าเป็นทั้งผู้ทำการงานทั้งภริยา ได้แก่หญิงที่เขาให้จัดแจงกิจด้วยทรัพย์โดยมอบความเป็นใหญ่ให้ไปเป็นภริยา คือมีกรรมที่เขาทำให้เป็นภริยาทีกล่าไว้ว่า เป็นทั้งคนทำการงานเป็นทั้งภริยา เพราะกล่าวไว้ว่า เป็นทั้งผู้ทำการงานทั้งเป็นภริยา ๑ หญิงที่ขายไปกับเสนาใหญ่ที่ยกธงขึ้นแล้วไปโจมตีดินแดนของผู้อื่นแย่งชิงมานำเข้าไปสู่ความเป็นภริยา

^{๑๓๙} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๓๐๓/๒๓๕.

ชื่อว่าธชาหาฏา เพราะกล่าวว่า หญิงที่ขายนำมาทำให้เป็นภริยาท่านเรียกว่า ธชาหาฏา ฯ หญิงที่ขายถือเอาเพื่ออยู่ร่วมเพียงครู่เดียวชื่อว่ามุหุตติกา เพราะกล่าวว่า หญิงที่อยู่ร่วมครู่เดียวท่านเรียกว่ามุหุตติกา สังเขปโดยสรุปแห่งภริยาสิบประเภทมีดังกล่าวนี้นี้ ฯ ภิกษุรับคำสั่งที่ชายให้โดยนัยเป็นต้นว่า ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงไปบอกหญิงที่มารดารักษาชื่อโน้นว่า ได้ยินว่า ท่านจงเป็นภริยาที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์ของชายชื่อโน้น เพราะเปล่งคำโดยนัยเป็นต้นว่า สาธุ อุปาสก กิติ เพราะสายศิระชะกิติ เพื่อบอกความต้องการและความประสงค์จะตั้งไว้ในฐานะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาภริยา สิบ ประเภท กะหญิงคนใดคนหนึ่งบรรดาหญิงสิบประเภทตามที่กล่าวมา เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ปฏิกคณหาติสนฺเทสํ ปุริสสฺส ฯ

ก็เพราะในที่นี้กำหนดว่า ปุริสสฺส พึงถือเอามารดาและบิดาเป็นต้นของชายที่กล่าวไว้ในพระบาลีโดยนัยเป็นต้นว่า มารดาของชายส่งภิกษุไป^{๑๔๐} ฯ บทว่า **วิมฺสติ** ความว่า บอกข่าวที่รับมาอย่างนี้แก่หญิงนั้นนั่นแลแก่ชายผู้กล่าวหรือแก่ผู้ใดผู้หนึ่งที่มีมารดาและบิดาเป็นต้นไม่ให้คลาดเคลื่อนโดยส่วนเดียว ฯ เพราะในที่นี้กำหนดไว้ว่า วิมฺสติ พึงถือว่า วิมฺสาเปติ บ้าง เพราะกล่าวไว้ว่า ภิกษุรับให้อันเตวสิกบอกตนกลับมาบอกต้องสังฆาติเสส ฯ บทว่า **ปจฺจาหฺรติ** อธิบายว่า เมื่อหญิงนั้นฟังข่าวที่ภิกษุนำมาอย่างนั้นรับก็ดีไม่รับก็ดีเป็นผู้หนึ่งเพราะอายุก็ดี กลับมาบอกความเป็นไปนั้น ฯ ก็เพราะในที่นี้กำหนดว่า ปจฺจาหฺรติ พึงถือว่า ปจฺจาหฺราเปติ บ้าง เพราะกล่าวว่า ภิกษุรับคำบอกใช้อันเตวสิกกลับมาบอกต้องสังฆาติเสส ฯ

ก็พึงกล่าวอรรถอย่างนั้นนั่นแลในพากย์ที่สอง ที่ประกอบถือเอาด้วยบทนี้ว่า อิตฺถียาปิ วา ฯ ก็ลำดับแห่งการสั่งในข้อนี้พึงทราบโดยนัยพระบาลีเป็นต้นว่า หญิงที่มารดารักษาส่งภิกษุไปด้วยคำว่า ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงไปบอกกะชายชื่อนี้ว่า เราจะเป็นภริยาที่เขาซื้อด้วยทรัพย์แก่ชาย ชื่อนี้ ฯ ก็คํานี้ว่า วิมฺสาเปติ ปจฺจาหฺราเปติ ในที่เมื่อนั้นพึงถือเอาโดยนัยที่กล่าวนั้นแล ฯ เพราะกล่าวชื่อหญิงสิบประเภทแยกๆกันโดยท่านองนี้ พึงประกอบลำดับแห่งการสั่งที่เขาให้เพื่อเป็นภริยาคนใดคนหนึ่งบรรดาภริยาสิบประเภท ฯ ก็เพราะแม้ในที่นี้กำหนดว่า อิตฺถียาปิ วา พึงประกอบลำดับแห่งการสั่งของมารดาบิดาเป็นต้นของหญิงโดยพระบาลีเป็นต้นว่า มารดาของหญิงที่มารดารักษา ส่งภิกษุไปด้วยสั่งว่า ท่านผู้เจริญขอท่านจงไปบอกกะชายชื่อนี้ว่า หญิงนี้จึงเป็นภริยาที่เขาซื้อด้วยทรัพย์ของชายชื่อนี้ ฯ

(๓๗๐) ซึ่งความเป็นไปนั้น ฯ เหตุแห่งการชักสื่อชื่อว่าสัจจจิตตา อธิบายว่า ไม่พ้นจากสังฆาติเสสที่พึงต้องเพราะรับส่งข่าวในระหว่างหญิงและชายแล้วชักสื่อเป็นเหตุ ฯ

(๓๗๑) ข้อว่า **อณฺณํ วา** ได้แก่ หญิงคนใดคนหนึ่งบรรดาหญิงที่มารดาบิดารักษาเป็นต้นกิติ ฯ อาจารย์เหล่าอื่นแต่ว่า ภาสโต ฯ เพราะผิดกับบทนี้ว่า เปสฺสโต พึงละคํานั้นถือเอาปาฐะว่า ภาสติ ฯ อีกอย่างหนึ่งพึงทำปาฐะที่เหลือ ฯ ท่านกล่าวในความไม่สงสัยว่า โยชนาว่าผู้ใดกล่าวกะผู้อื่นเมื่อผู้นั้นกล่าว ฯ พวกเราชอบใจว่า โยชนาว่าภิกษุใดถูกเขาส่งไปว่า ขอท่านจงไปบอกกะหญิงที่มารดารักษา เมื่อภิกษุนั้นกล่าวหรือบอกกะหญิงที่บิดารักษากิติ หญิงอื่นกิติ เพราะเหตุนี้ภิกษุถูกเขาส่งไปว่า มาตรา ฯเปฯ พรุหิ กล่าวกิติ บอกกิติกะหญิงที่บิดารักษากิติกะหญิงอื่นกิติ ฯ

^{๑๔๐} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๓๒๑/๒๔๘.

(๓๗๒) บทว่า **ปฏิกคณหนตาทีหิ** ได้แก่การยอมรับนั่นเองชื่อว่า ปฏิกคณหนตา ฯ ท่านถือเอาการรับและกลับมาบอกด้วยอาทิสัพพัตถ์ ฯ ข้อว่า **สญจิริตเต** ได้แก่ ในการชักสือ ฯ บทว่า **สมาปนเน** ได้แก่ครั้งเป็นผู้ไปแล้ว ฯ ในบทนี้ว่า ครุภาพตติมาทิสเ มีปาฐะเหลือว่า ตสส ฯ พึงกล่าววาทิสเ ฯ

(๓๗๓) ในข้อนี้ว่า **ทวิหิ ฤลลจยั วุตตัม** พึงถือเอาว่า ท่านกล่าวฤลลจยัไว้ ในเมื่อถึงการชักสือด้วยองค์สอง ฯ อธิบายว่า ท่านกล่าวฤลลจยัด้วยองค์สอง คือ รับคำบอกไม่กลับมาบอกต้องฤลลจยั รับคำไม่บอกกลับมาบอกต้องฤลลจยั ไม่รับคำบอกกลับมาบอกต้องฤลลจยั^{๑๔๑} ฯ บทว่า ปณทกาทีสุ ได้แก่ในปณทกาทักขและเปรต ฯ โยชนาว่า ท่านกล่าวฤลลจยัในเมื่อถึงพร้อมการชักสือด้วยองค์แม้สาม ฯ

บทว่า **เอเกเนว** ได้แก่ด้วยองค์เดียวเท่านั้น ฯ บทว่า **สพพตถ** ได้แก่ในหญิงทั้งปวงมีหญิงที่มารดารักษาเป็นต้น และในหญิงห้าประเภทมีหญิงหลับเป็นต้นที่มานว่า ก็โดยสมัยนั้นแลชายคนใดคนหนึ่งสังกัษรูปใดรูปหนึ่งว่า ท่านผู้เจริญขอท่านจงไปบอกกะหญิงชื่อนี้ ภิกษุนั้นไปแล้วถามกะพวกมนุษย์ว่า หญิงชื่อนี้ไปไหน เพราะฟังว่า ท่านผู้เจริญหญิงนั้นหลับแล้ว ฯลฯ ว่าท่านผู้เจริญหญิงนั้นตายแล้ว ว่าท่านผู้เจริญหญิงนั้นเป็นบัณฑิตได้เกิดความสงสัย ภิกษุไม่ต้องสังฆาติเสสแต่ต้องทุกกฎ ฯ

(๓๗๔) ข้อว่า **อนาปัตติ ปกาสิตา** ความว่า เพราะอาศัยกิจที่พึงทำที่เจตีย์เป็นต้น ผู้รับข่าวที่หญิงส่งไปแก่ชายก็ดีที่ชายส่งไปแก่หญิงก็ดีบอกกลับมาบอกไม่ต้องอาบัติ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในพระบาลีว่า ภิกษุไปด้วยกรรมกิจของสงฆ์ที่ดีของเจตีย์ก็ดีของภิกษุใช้ก็ดีไม่ต้องอาบัติ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุบ้า ภิกษุต้นบัญญัติ^{๑๔๒} ฯ

(๓๗๕) ข้อว่า **ตถา ตสสา** ได้แก่หญิงผู้เป็นมนุษย์นั้น ฯ คำว่า นนาลังวนียตา มีวินิจฉัยว่า หญิงที่ชื่อว่าหย่าร้างเพราะอรรถว่าไม่นำมาบอกให้หมดสงสัยว่าหญิงนี้ของเราก็ดี ในการชมและยกย่องก็ดีได้แก่หญิงไม่มีสามี ก็หญิงนั้นไม่อาจกล่าวกับใครๆว่า ผู้นั้นของเราก็ดี ไม่อาจกล่าวการชมและยกย่องโดยหมดสงสัยก็ดี หญิงเป็นผู้หย่าร้างหาได้เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า นาลังวนียา ได้แก่หญิงมีสามี แท้จริงหญิงนั้นอาจกล่าวกับสามีอย่างนั้นเพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า นาลังวนียา หญิงเป็นผู้ไม่หย่าร้างหาได้เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า นนาลังวนียา ได้แก่หญิงไม่มีสามีที่กล่าวด้วยบทว่า อลงวนียา นั้นแลการปฏิเสธสองอย่างถึงอรรถปกติเพราะเหตุนี้ภาวะแห่งนาลังวนียา ชื่อว่า นาลังวนียตา ความเป็นผู้หย่าร้างโดยหมดความสงสัยชื่อว่าความเป็นผู้ไม่มีสามี ฯ อีกอย่างหนึ่ง คำนี้ว่า อลงวนียา พึงถือเอาว่า เป็นผู้อันภิกษุไม่พึงกล่าวด้วยการชักสือ ฯ อ ศัพท์ในข้อนี้ว่า ปฏิกคณหนตาทีน วสา เป็นการแสดงการลบ ฯ เพราะเหตุนี้จึงมีอธิบายว่า สิกขาบทนี้ควรด้วยองค์ห้า ที่เป็นเหตุแห่งอาบัติคือ องค์สาม คือการรับบอกกลับมาบอก และองค์สองที่กล่าวไว้เบื้องต้นว่า ความเป็นหญิงมนุษย์ ความเป็นผู้หย่าร้างกัน ฯ

(๓๗๖) สัจจิริตตสิกขาบทนี้ ฯ ก็อีกอย่างหนึ่งพึงถือเอาว่า นี่เป็นสังฆาติเสส ฯ ชื่อว่ามีสมุฏฐาน หก เพราะเกิดแต่กาย วาจา กายกับวาจา กายกับจิต วาจากับจิต หรือว่าแต่กายวาจาจิต ฯ เพราะเหตุนี้แลจึงยกอจิตตกะไว้ ฯ แท้จริง อจิตตกะมีสมุฏฐานปนกัน ฯ แม้ในจิตที่เหลือ เมื่อไม่มีจิต

^{๑๔๑} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๓๓๘/๒๕๔.

^{๑๔๒} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๓๔๐/๒๕๖.

โต จิตนั้นชื่อว่าอจิตตกะ เพื่อแสดงจิตนั้นพระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อลัวจนียตัม วา ฯ มรการรัสสะ ด้วยคาถาประพันธ์ ฟังถือเอาว่า อลัวจนียตัม ฯ อธิบายว่าความเกี่ยวเนื่องในผู้ส่งคำสั่ง ฯ บทว่า **ปณณตติ** วา เชื่อมความว่าอีกอย่างหนึ่งท่านยกอจิตตกะไว้ เพราะไม่รู้บัญญัติคือสัจจตสิกขาบท ฯ

(๓๗๗) บทว่า **สาสนิ** ได้แก่ข่าวของหญิงหรือชาย ฯ บทว่า กายวิกาเรน ได้แก่ด้วยการเคลื่อนไหวทางกายมีสายศิระเป็นต้น ฯ บทว่า **คเหตฺวา** ได้แก่ ยอมรับ ฯ ข้อว่า **ตํ อุปคัมม** ได้แก่ เข้าไปหาหญิงหรือชายผู้ที่ตนพึงบอกข่างที่รับมา ฯ ข้อว่า **วิมลิตฺวา** ได้แก่พิจารณากิจนั้น ฯ ข้อว่า **หฺรณตสฺส** ได้แก่นำกลับมา ฯ ข้อว่า **กายโต ลียา** ความว่าเป็นสังฆาติเสสเพราะกายเป็นสมุฏฐานนั้นแลเหตุทำการรับวันการเปล่งถ้อยคำเป็นต้นทางกายเท่านั้น ฯ

(๓๗๘) โยชนาว่าฟังคำของหญิง ฯ บทว่า **ยถานิสินโนว** ได้แก่นั่งในที่ตนนั่งนั่นเองตามปกติ ฯ ซึ่งคำนั้น ฯ ข้อว่า **ตตฺถวาคตสฺส** ภิกษุหนึ่งบนอาสนะได้รับข่าวของหญิงไม่ละอาสนะนั้นแลบอกแก่ชายผู้มาสู่ที่ตนนั่งนั้นแลแล้วฟังนั่งร่วมกัน ฯ ในข้อนี้มีปาฐะเหลือว่า อาโรเจตฺวา ฯ ก็คำนี้ว่า **อาโรเจตสฺส** ฟังประกอบแก่หญิงนั้นแลผู้มาในที่นั้นเหมือนกัน ฯ อธิบายว่า บอกด้วยวาจาเท่านั้นเว้นกิริยาทางกายในลำดับที่หญิงผู้ให้ข่าวไปแล้วกลับมายังที่นั้นอีกนั้นแลแล้ว ฯ ท่านกล่าวข่าวของหญิงนี้ด้วยการรับเป็นต้น ฯ

อีกอย่างหนึ่ง ฟังทำโยชนาแม้ด้วยการรับคำสั่งชายเป็นต้นอย่างนี้คือ ภิกษุฟังคำของชายแล้วนั่งอย่างไรเที่ยวบอกคำนั้นแก่หญิงแล้วก็บอกแก่ชายนั้นผู้กลับมาในที่นั้นอีกนั้นแล ฯ ก็มีการกำหนดในที่นี้ว่า ตตฺถวาคตสฺส ฯ ก็พึงทราบภาวะแห่งสมุฏฐานตามคำของผู้บอกอีกในที่ตนพบนั้นนั้นแลอีก เพราะรับเหตุเพียงคำสั่งก็ตีไปด้วยกิจอื่นก็ตีกล่าวในที่ตนพบตามความต้องการก็ดี ฯ

(๓๗๙) ท่านกล่าวเหตุแห่งความเป็นอจิตตกะนั้นแล้วว่า อลัม ๒ เปฯ อชานโต ถ้ามีคำถามว่า เพราะเหตุไรท่านจึงกล่าวไว้อีกว่า อชานนตสฺส ปณณตติ แก้วว่า ฟังทราบข่าว ท่านกล่าวไว้เพื่อให้รู้ว่าบทแม้ทั้งสองนั้นมีเหตุต่างกัน ฯ ข้อว่า **ตํ วิธิ** ได้แก่วิธีคือการรับข่าวนำมาบอกกลับไปบอก ฯ บทว่า **อรหโตปิ** ได้แก่แม้พระอรหันต์ จะกล่าวไปไปถึงเสขะและปุถุชน เพราะเหตุนั้นเนื้อความนี้ขัดด้วย อปิ ศัพท์ที่ใช้ในอรรถสัมภวณะ ฯ

(๓๘๐) บทว่า **ชานิตฺวา** ได้แก่รู้ว่าหย่าร้างกันก็ดีบัญญัติก็ดีทั้งสองนั้นแลก็ดี ฯ คำว่า **ตถา** ฟังประกอบกับคำนี้ว่า กายวาจาโต กโรนตสฺส ฯ บทว่า **สจิตฺตเกหิ** ได้แก่ด้วยจิตตามที่กล่าวซึ่งเป็นสจิตตกะ ฯ บทว่า **เตเหว** ได้แก่ด้วยกายเป็นต้นเหล่านั้นนั้นนั้นแล ปาฐะว่า ตีเหว ก็มี ฯ พรรณนาถึงการชักสือ จบ ฯ

พรรณนาถึงการทำกุฎิ ฯ

(๓๘๑-๓๘๒) ในข้อนี้ว่า **สยํ ยาจิตฺเทเหว** มีปาฐะเหลือว่า อุปการเหติ อธิบายว่าอุปกรรมนั้นแลที่ตนเองขอแล้วรับมาโดยนัยเป็นต้นว่า ขอพวกท่านจงให้บุรุษ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ขอบุรุษก็ดีแรงงานก็ดีโคก็ดีเกวียนก็ดี มีดก็ดีขวานก็ดี ผีงก็ดีจอบก็ดีสิ่วก็ดีเอง ชื่อว่า สัณญาจิกา^{๓๔๓} ฯ ด้วยเอา

^{๓๔๓} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๓๔๙/๒๖๓.

ศัพท์ในข้อนี้ย่อมชักสิ่งที่ไม่ได้ขออนุญาต ๖ เพราะเหตุนี้จึงมีคำที่แสดงว่า อสสามิก ๖ ด้วยคำว่า **กุกฺกิ** มีคำกล่าวว่า เพราะกล่าวว่า ชื่อว่ากุกฺกิเป็นของฉาบภายในก็ดีฉาบภายนอกก็ดีฉาบทั้งภายในภายนอกก็ดี กุกฺกิชื่อว่าฉาบภายใน เพราะปิดช่องผ้าตั้งแต่พื้นเอาดินเหนียวหรือปูนขาวฉาบภายใน เว้นโอกาสที่ไม่ต้องฉาบมีประตูและหน้าต่างเป็นต้น ชื่อว่าฉาบภายนอกเพราะฉาบภายนอกเหมือนอย่างนั้น หรือชื่อว่าฉาบทั้งภายในทั้งภายนอกเพราะฉาบทั้งภายในและภายนอก ๖

บทว่า **อปฺปมาณิก** ความว่า ไม่ได้ประมาณเพราะส่วนยาวและส่วนกว้างเกินกว่าประมาณ ที่กล่าวไว้ว่า นี่เป็นประมาณในข้อนี้คือโดยยาวสิบสองคืบโดยกว้างเจ็ดคืบด้วยคืบพระสุคตวัดในรวมน ใน ๖

ก็ในประมาณนี้พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ก็คืบพระสุคตที่กำหนดไว้อย่างนี้ว่า องค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงตลอดลักษณะสามเพิกกิเลสมูลขึ้นแล้วทรงตลอดธรรมทั้งปวงที่กล่าวในสามกาลเป็นที่พึงอันเลิศในสามภพ เป็นธรรมราชาเป็นสามองค์โดยองค์ของบุรุษกลางคน คืบหนึ่งเป็นสามคืบ หนึ่งศอกเป็นสามศอก เป็นประมาณศอกคืบโดยศอกของช่างไม้ ๖ เหมือนอย่างที่ได้กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ที่ชื่อว่าคืบพระสุคตได้แก่สามคืบของบุรุษกลางคนในบัดนี้ เป็นศอกคืบโดยศอกช่างไม้ ๖ เพราะเหตุนี้ สิบสองคืบโดยคืบพระสุคตเป็นสิบแปดศอกโดยศอกช่างไม้ ๖ เพราะกล่าวไว้ในบทภาชนียว่า ทิมโส ทวาทส วิทตฺติโย สุคตวิทตฺติยา ประมาณสิบแปดศอกแต่ภายนอกโดยไม่กำหนดการฉาบปูนขาวเป็นที่สุดมีท้าวและดินเหนียวเป็นที่สุดหรือมีดินเหนียวก้อนใหญ่เป็นที่สุดพึงถือเอาว่าเป็นประมาณของกุกฺกิ และเพราะกล่าวไว้ในบทภาชนียว่า ติริยํ สตฺตฺนตฺตราติ อพฺภณตฺริเมณ มาเนน ^{๑๔๔} ประมาณสิบศอกกับสิบสององคุลิกว้างจากภายในเป็นที่สุดพึงถือเอาว่าเป็นประมาณของกุกฺกิ ๖ พึงทราบโดยสังเขปว่า พระเถระกล่าวว่า อปฺปมาณิก เพื่อแสดงว่า กุกฺกิแม้ที่เกินจากประมาณที่กำหนดด้านยาวก็ดีด้านกว้างก็ดีทั้งสองด้านก็ดีแม้เพียงปลายเส้นผมเป็นองค์แห่งอาบัติ ๖

บทว่า **อตุตฺตฺเทส** มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ ที่ชื่อว่า อตุตฺตฺเทส เพราะอรรถว่าอันตนเจาะจง ตนเป็นที่เจาะจงแห่งกุกฺกินั้นเหตุนี้กุกฺกินั้นชื่อว่าอตุตฺตฺเทส ได้แก่กุกฺกิซึ่งกุกฺกิองเจาะจงเฉพาะตนนั้น ๖ อธิบายว่า เจาะจงเฉพาะตนว่า กุกฺกินั้นของเราจักมีเพื่อการอยู่แก่เรา เพราะกล่าวไว้ในบทภาชนียว่า ข้อว่า **อตุตฺตฺเทส** ได้แก่เพื่อประโยชน์แก่ตน ๖ คำนี้ว่า **กโรนตส** พึงถือเอาว่าเป็นการกำหนดก็เพราะถือเอาผู้รับใช้และผู้สร้างโดยนัยที่กล่าวไว้ในบทภาชนียว่า บทว่า การมาเนน ได้แก่ สร้างเองก็ดีใช้ผู้อื่นสร้างก็ดี ๖ บทว่า **ตถา** ได้แก่ โดยประการนั้นนั่นแล สำหรับภิกษุสร้างกุกฺกิเกินประมาณประกอบด้วยประการมีความไม่มีเจ้าของเป็นต้น ต้องอาบัติ แม้สร้างกุกฺกิที่มีที่อันสงฆ์ยังไม่แสดงที่ประกอบด้วยประการเหล่านั้นนั่นแลต้องอาบัติเหมือนกัน ๖ ด้วยคำนี้แม้ที่ที่สงฆ์ยังไม่แสดงก็เป็นองค์ที่เป็นประธานแผนกหนึ่งนั่นแล จุกฺกิกุที่หาประมาณมิได้ ๖ ที่ชื่อว่าวัตถุเพราะอรรถว่าเป็นที่อยู่ของชน ได้แก่ภาคพื้น ภาคพื้นนั้นอันสงฆ์ยังไม่แสดงแก่กุกฺกินั้นเหตุนี้กุกฺกินั้นจึงชื่อว่า อเทสิกวัตถุก็ได้แก่ กุกฺกิซึ่งกุกฺกิมีที่อันสงฆ์ยังไม่แสดงให้มัน ๖

ถามว่า มีอธิบายอย่างไร มีว่าภิกษุผู้จะสร้างกุกฺกินั้นชำระที่สร้างกุกฺกิปรับพื้นให้เสมอแล้วเข้าไปหาสงฆ์ให้ทั่วภิกษุผู้แก่ว่านั่งกระหย่งประคองอัญชลีกล่าวสามครั้งว่าข้าแต่ท่านผู้เจริญข้าพเจ้า

ใครจะสร้างกฎที่ไม่มีเจ้าของเจาะจงเฉพาะตนด้วยของที่ขอมาเอง ท่านผู้เจริญข้าพเจ้านั้นขอการตรวจดูที่สร้างกฎีกะสงฆ์ดังนี้ สงฆ์ที่ภิกษุนั้นขอที่ดี ภิกษุสองรูปที่สงฆ์สมมุติด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาฉลาดสามารถไปกับภิกษุนั้นตรวจดูที่สร้างกฎเห็นว่ามิคนจงก็ดี ว่าไม่มีที่สุตรอบก็ดีทั้งสองก็ดีห้ามว่าอย่าสร้างในที่นี้ ถ้าไม่มีคนจงมีที่สุตรอบก็ดี เมื่อมาแจ้งแก่สงฆ์แล้ว ภิกษุผู้สร้างกฎนั้นแลเข้าไปหาสงฆ์โดยนัยที่กล่าวข้างต้นไว้ให้เหล่าภิกษุผู้แก่นักระโหย่งประคองอัญชลีกล่าวสามครั้งว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญข้าพเจ้าใครจะสร้างกฎที่ไม่มีเจ้าของเจาะจงเฉพาะตนด้วยของที่ขอมาเอง ท่านผู้เจริญข้าพเจ้านั้นขอการแสดงที่สร้างกฎีกะสงฆ์ เมื่อขอแล้วภิกษุผู้แก่ที่สุดผู้ฉลาดสามารถแสดงที่ๆยังไม่แสดงด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา เพราะที่สร้างกฎที่เขามอบให้ไม่มี เมื่อภิกษุสร้างกฎมีประการตามที่กล่าวมาที่ประกอบด้วยประการมีความเป็นของหาเจ้าของมิได้เป็นต้นนั้นแลด้วยอุปกรณ์ที่ตนขอมาก็ดีใช้คนอื่นสร้างก็ดี ฯ

ชื่อว่า **เทว สงฆาติเสสา โหนติ** ความว่าต้องสังฆาติเสสสองตัว เพราะประกอบด้วยองค์สอง ที่ท่านรวมกล่าวไว้ด้วย ว่า ศัพท์ที่มีน้ำหนักเสมอกันว่า ไม่นำภิกษุไปเพื่อแสดงที่ที่ดี สร้างให้เกินประมาณก็ดี ^{๑๔๕} ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า เพราะกล่าวว่า ภิกษุสร้างกฎมีที่อันสงฆ์ไม่ได้แสดงให้ล่วงเกินประมาณไม่มีเจ้าของมีที่สุตรอบต้องสังฆาติเสสสองตัว ว่า ภิกษุสร้างกฎมีที่อันสงฆ์ไม่ได้แสดงให้ไม่มีเจ้าของมีที่สุตรอบต้องสังฆาติเสส และว่า ภิกษุสร้างกฎล่วงเกินประมาณไม่มีเจ้าของมีที่สุตรอบต้องสังฆาติเสส บรรดาองค์แห่งอาบัติสององค์ถ้ามีองค์หนึ่งต้องเป็นสังฆาติเสสหนึ่งตัวเท่านั้น ฯ แต่พระเถระกล่าวค่านันว่า ถ้าภิกษุนั้นสำเร็จโดยส่วนเดียวเป็นครุกาบัติตัวเดียว ฯ

สามารถศัพท์ในค่านี้นี้ว่า สารมภาติสุ มีอุปหะเป็นปริยาย ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ชื่อว่า **สารมภ อณารมภ** ได้แก่มีอุปหะไม่มีอุปหะ ฯ เพราะในข้อนี้ รกศัพท์ที่มี อา เป็นบทหน้าใช้แม้ในอรรถว่าเปี้ยกเปียนดจุในประโยคว่า เสด็จ ฉาคนรเกณ ยขมาโน อารมกศัพท์ที่เป็นกัตตุสาธนะเป็นการเรียกสัตว์มีมดแดงเป็นต้นที่ทำการเปียดเปียน เพราะเหตุที่มันมีสัตว์ตัวเปียดเปียนนั้นอยู่ชื่อว่า สารัมภะ ฯ เพราะเหตุที่มันนั้นแล ท่านกล่าวไว้ในบทภาษนียว่า ที่ชื่อว่าสารัมภะได้แก่เป็นที่อาศัยของมดแดงมดดำเป็นต้นก็ดี ตัวปลวกก็ดี ลูกหนูก็ดี งูก็ดี แมลงป่องก็ดี ตะขาบก็ดี ช้างก็ดี ม้าก็ดี สุนัขก็ดี ฯลฯ เป็นที่อาศัยของเสียก็ดี ฯ

ด้วยอาทิสัพท์ พระเถระย่อมสงเคราะห์ที่ไม่มีขานรอบ ฯ พึงทราบว่า ชื่อว่าไม่มีขานรอบ เพราะไม่อาจไปข้างหน้าของเกวียนที่เทียมโคที่เขาพักล้อข้างหนึ่งในที่น้ำตกไปแห่งชายคาพักล้อข้างนอกนี้ไว้ภายนอกแล้วเวียนอยู่ก็ดี แห่งบันไดของเหล่าคนที่ตั้งบันได้แล้วมุงบังกฎโดยปริยายแห่งลักษณะทีกล่าวว่า ชื่อว่ามรขานรอบอาจจะเอาเกวียนที่เทียมเวียนรอบได้ เวียนบันไดได้โดยรอบ ที่นั่นชื่อว่า มีขานรอบ ฯ

ถ้าที่ประกอบด้วยองค์สอง คือมีคนจงไม่มีขานรอบทีกล่าวมาอย่างนี้ เป็นทุกกฎสองตัว ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ภิกษุสร้างกฎที่สงฆ์แสดงที่ให้ ได้ประมาณมีคนจงไม่มีขานรอบต้องทุกกฎสองตัว ฯ ถ้ามีองค์ หนึ่ง เป็นทุกกฎหนึ่งตัว ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ภิกษุสร้างกฎมีที่สงฆ์แสดงที่ให้ได้ประมาณมีคนจงมีขานรอบต้องทุกกฎ ฯ ภิกษุสร้างกฎที่สงฆ์แสดงที่ให้ได้ประมาณไม่มี

คนจึงไม่มีขานรอบต้องทุกกฎ ๆ แม้องค์นี้นั้นพึงทราบของท่านสงเคราะห์โดยสามัญว่า สารมภาที่สุ
ทุกกฎ ๆ

องค์หนึ่งความได้ประมาณก็ดี ความมีที่อันสงฆ์แสดงให้ก็ดี ของกฎนั้นเสียไป เพราะเหตุนั้น
กฎนั้นชื่อว่า เอกวิปินนา ๆ พึงทราบบรรณแห่งบทสังฆาติเสสเป็นต้นที่กล่าวเบื้องต้นโดยนัยที่กล่าวนั้น
แล ๆ บทว่า **สา** ได้แก่กฎที่มีลักษณะตามที่กล่าว ๆ

(๓๘๓) บัดนี้ พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า ปุริส เพื่อแสดงวินิจฉัยของที่เป็นกัปปิยะและ
อกัปปิยะที่มาในอรรถกถาบาลีเป็นต้นว่า ภิกษุเหล่านั้นผู้มากด้วยการขอมากด้วยการอ้อนวอนอยู่
ว่า ขอพวของท่านจงให้บุรุษจงให้แรงงานดังนี้ ในเรื่องที่เกิดขึ้นในสิกขาบทนี้โดยสังเขป ๆ ข้อว่า
กมมสหายตถาย อธิบายว่าเพื่อความเป็นสหายในกรรมนั้นคือเพื่อทำกรรม ๆ อธิบายว่าจะขอว่า การ
ที่เราทำกรรมชื่อนี้ได้บุรุษชื่อนี้ควรดังนี้ก็ได้ ๆ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่าขอว่า ขอพว
ท่านจงให้บุรุษเพื่อทำการงานก็ได้ ๆ บทว่า **มูลจเฉทชวเสน** อธิบายว่าโดยการขาดมูลคือความเป็น
ของที่เนื่องกับเจ้าของ คือโดยทำให้เป็นของเนื่องแก่ตน ๆ

(๓๘๔) บทว่า **อวชช** ได้แก่เว้นจากโทษ อธิบายว่าไม่มีโทษ ๆ การงานของตนของพว
พรานเนื้อและชาวประมงเป็นต้นชื่อว่าการทำงานที่มีโทษ ๆ เพราะเหตุนี้ อนึ่งเมื่อจะขอหัตถกรรมกะ
พรานเนื้อเป็นต้นไม่กล่าวโดยสามัญว่าขอพวท่านจงให้หัตถกรรมของพวท่าน ว่าพวท่านพึงให้
หัตถกรรมดังนี้ พึงขอให้ต่างไปนั้นแล้วพึงให้หัตถกรรมชื่อนี้ ๆ แม้การที่ไม่ขอพวพรานก็ดีผู้ว่างงาน
นอกนี้ก็ให้ทำงานตามชอบใจควร ๆ เพราะกล่าวไว้ในอรรถกถาโดยพิสดารว่า ภิกษุขอผู้มีศีลปะนั้นๆ
ให้สร้างปราสาทแม้ใหญ่ เมื่อขอหัตถกรรมแล้วรู้ว่าไม่มีโอกาสแก่ตนจะรับมูลค่าที่พึงให้แก่ชนผู้ทำการ
งานเหล่านี้ที่เขาให้อยู่ก็ได้ เพื่อจะแสดงว่าการขอหัตถกรรมเป็นกัปปิยะแม้โดยประการทั้งปวง ภิกษุ
พึงขอด้วยประโยคที่เป็นกัปปิยะที่สมควรไม่ให้อรรถแห่งกุศลเสียไป ๆ ผู้ไม่อาจทำาจิตกรรม พึงให้
ทำกรรมที่เป็นมูลของหัตถกรรมที่เขาให้แก่ผู้ทำแสดงแรงงานแล้วบอกให้เขาให้ ๆ เมื่อการขอไม่มีโทษ
อย่างนี้ พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า หตถกมมมปิ เพื่อแสดงเหตุที่มาในอรรถกถา ๆ ปิศัพทใช้ในอ
วชณะ หรือใช้ในปทปุณณะ ๆ หิศัพทใช้ในเหตุ ๆ ก็เพราะเหตุที่วัตถุใดๆที่เป็นหัตถกรรมนี้ไม่มีฉะนั้น
ควรขอหัตถกรรมที่ไม่มีโทษเท่านั้น

(๓๘๕) บทว่า **ณาทกาติเก** ได้แก่ชนผู้เป็นญาติและได้ปวารณาไว้ ๆ บทว่า **สเปตวา** ได้แก่
เว้น ๆ บทว่า **โคณมายาจมานสฺส** ได้แก่ขอโคเพื่อทำการงานอย่างเดียวกะชนที่ไม่ใช่ญาติไม่ได้
ปวารณาไว้เว้นของยิม ๆ บทว่า **เตสุปิ** โยชนาว่าสำหรับผู้ขอโคโดยขาดมูลแม้ในญาติเป็นต้นต้อง
ทุกกฎ ๆ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า ตาวกาลิกนเณ สพพตถ วฏฺฐติ จะกำหนดตราบเท่าที่ทำการ
งานแล้วขอกะชนผู้เป็นญาติไม่ใช่ญาติที่ได้ปวารณาไว้ที่ไม่ได้ปวารณาไว้แม้ทั้งหมดก็ได้ ๆ ถ้าอย่าง
นั้นก็ดีไม่ขอก็ได้รับเอามาควรรักษาคุ้มครองมอบคืนแก่พวเจ้าของ เมื่อโคหายหรือเขาหักเมื่อพว
เจ้าของไม่รับคืน เป็นสินใช้ ๆ

(๓๘๖) ในคำนี้ว่า **เทม** มีปาฐะเหลือว่า ตุมหาก ๆ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ก็เมื่อกล่าว
ว่า พวเราจะให้แก่วิหาร ก็พึงกล่าวว่าพวท่านจงบอกแก่คนวัดเพื่อคุ้มครอง ๆ พระเถระไม่กล่าวคำ
นั้นกล่าวว่า **สกฎ** ๆ **เป** **วฏฺฐติ** เพื่อแสดงเหตุที่ต่างเท่านั้น เพราะแม้วินิจฉัยในเกวียนเสมอกัวินิจฉัย

ในโค ฯ พินำมาเชื่อมกันว่า ตุมหากั เทมาติ วุตเต ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวกวไว้ในอรรถกถาว่า เมื่อเขากล่าวว่า พวกเราจะให้แก่พวกท่านเท่านั้น จะรับซื้อครุภัณฑ์ก็ได้ ฯ

(๓๘๗) พระเถระสงเคราะห์ส่วน ด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า **กุชาราทิสฺส** ฯ มีปาฐะเหลือว่า พิงทราบนัยนี้ ฯ อธิบายว่า วินิจฉัยว่า ไม่ทำเกียรนให้เป็นของยืมตุจโคแล้วไม่ควรขอกะชนผู้ไม่ใช่ญาติ ไม่ได้ปวารณาไว้ ไม่ควรขอกะชนที่ไม่ใช่ญาติไม่ได้ปวารณาไว้โดยขาดมูล ควรขอเป็นของยืม และวินิจฉัยว่า สกฺกั ฯเป ฯ วัฏฏติ เพราะเหตุนี้กันยนี้พึงทราบในมิตเป็นต้น ฯ บทว่า **อนชมาวตฺถกั** ได้แก่ ใครๆยังไม่ได้ครอบครองว่า นั่นของเรา เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า แท้จริงชื่อว่าวิญญูติท่านกล่าวไว้ในที่เขารักษาคุ้มครองเท่านั้นจึงมีอธิบายว่าไม่ได้รักษาคุ้มครอง ฯ แม้เพราะกล่าววินิจฉัยเถาว์ลยเป็นต้นในอรรถกถาแล้วกล่าวว่า จะให้นำวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่ยังไม่มีใครครอบครองมาก็ได้ พิงถือเอาโคเป็นต้นทีกล่าวกวในข้อนี้ว่า **สพฺพ** และเถาว์ลยเป็นต้นทีกล่าวอยู่ ฯ ความเป็นของที่เขา รักษาคุ้มครองเป็นวิสัยของวินิจฉัยทีกล่าวมาเบื้องต้น ด้วยคำนี้เป็นอันท่านแสดงแล้ว ฯ ด้วยปศุศัพท์ในข้อนี้ว่า หราเปตุมปิ วัฏฏติ พระเถระแสดงว่า จะกล่าวไปไปถึงของที่บางคนนำมาให้ ฯ

(๓๘๘) พระเถระสงเคราะห์เชือกฟางและดินเหนียวด้วยอาทิศัพท์ว่า วลฺลิตาติมฺหิ ฯ หล้ามุ้งเรือนวันหล้ากระต่ายเสียชื่อว่าหญ้าในข้อนี้ ฯ บทว่า **ครุณฺณทปฺปโหนเก** ได้แก่ควรแก่ครุภัณฑ์ที่มีลักษณะทีกล่าวกวโดยนัยเป็นต้นว่า วลฺลิต อทตพาทุมตตมปิ ฯ พระเถระแสดงโดยนัยที่ยังเกินว่า ไม่เป็นทุกกฎในที่เขายังไม่ได้ครอบครองด้วยอรรถกถาว่า **ปเรสฺส สนตฺเตเยว** ฯ

(๓๘๙) บทว่า **ปจฺจเยสุ** ได้แก่ ในปัจจย สามคือ จีวรปิณฑบาทและเสนาสนะ ฯ พระเถระแสดงว่า วิญญูติในปัจจยที่สี่คือคิลานปัจจยควรด้วยเอวศัพท์ การกล่าวชื่อปัจจยที่ตนต้องการว่า ท่านจงนำมาให้แล้วขอชื่อว่าวิญญูติ ฯ เพื่อจะแสดงอรรถที่ทั่วไปว่า ไม่ควรโดยประการทั้งปวง ทีกล่าวในอรรถกถา พิงถือเอาอรรถว่า เนว วัฏฏติ เพราะกล่าวว่า **น จ วัฏฏติ** ฯ

อธิบายว่า ก็ไม่ได้ปริกษาเป็นต้นในสองบทที่เหลือ เพราะกล่าวไว้ว่า **ตติเย ปริกโกภาสนิมิตฺตานิ จ ลพฺภเร** เพื่อแสดงความวิเสสทีจะได้ในปัจจยที่สามนั้นแลจากปัจจยสามอย่างที่ยกขึ้นแสดงพร้อมในระหว่างปัจจยสาม เหตุวิญญูติเสมอโดยเป็นของจะได้ ฯ สำเร็จว่าปริกษาโอภาสนิมิตกรรมวิญญูติควรในคิลานปัจจยที่สี่ เพราะสำเร็จว่าจะได้สามบทมีปริกษาเป็นต้นด้วยจศัพท์ที่เป็นสมุจจะจะเป็นอรรถแม้ในปัจจยที่สี่ทีไม่กล่าวไว้ และเพราะอนุญาตวิญญูติด้วยเอวศัพท์ที่มีอรรถเกินกว่า ว่า ตีเสว ฯ ด้วยคำมีประมาณเท่านี้พึงทราบวาท่านกล่าวว่า แม้สัพพมปริกษาเป็นต้นควรในปัจจยที่สี่เว้นวิญญูติเสียสามบทที่เหลือควร ในปัจจยที่สามแม้ทั้งหมดไม่ควรในสองปัจจยข้างต้น ฯ

ในเสนาสนะปัจจยคำว่า **ปริกษาทิก** มีวินิจฉัยดังนี้ ภิกษุแลดูที่กว้างจะสร้างโรงอุโบสถเป็นต้นกล่าวไปอย่างนี้ว่า จะสร้างเสนาสนะเห็นปานนี้ในโอกาสนี้ควรหนอกี้ดี ควรแล้วกี้ดี สมควรกี้ดี ชื่อว่าปริกษา ฯ การถามว่า ดูก่อนอุบาสกพวกท่านอยู่ในที่ไหน เมื่อเขาตอบว่า ในปราสาทเจ้าข้า กล่าวกวไปโดยนัยเป็นต้นว่า ดูก่อนอุบาสกก็ปราสาทไม่ควรแก่พวกภิกษุหรือ ชื่อว่าโอภาส ฯ เมื่อพวกอุบาสกเห็น การคลี่เชือกที่พื้นแบ่งเขตตอกหลัก เมื่อเขาถามว่า นี้อะไรเจ้าข้า กล่าวเป็นต้นว่า ดูก่อนอุบาสกพวกเราจะสร้างอาวาสในที่นี้ ชื่อว่านิมิตกถา ฯ ก็ในคิลานปัจจยพึงทราบตามสมควรโดยนัยนี้ ฯ คำทั้งหมดท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา ฯ

(๓๙๐-๓๙๓) บัดนี้ พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า อเทสิเต เพื่อแสดงอาบัติแก่ผู้สร้างกุฏี ๑ คำนั้นชัดเจนแล้วนั้นแล ๑ ข้อว่า **นิเสนตสฺส** ได้แก่กลับมิดที่ห็นลับให้คม ๑ บทว่า **ปาจิตติยา สห** ได้แก่กับปาจิตติยที่กล่าวว่า ภูตคามปาตพยาย ปาจิตติย^{๑๔๖} ๑

ข้อว่า **อาปตติ** ได้แก่อาบัติคือปาจิตติยในฐานะของปาจิตติย ทุกกฏและทุกกฏในสุทธิประโยชน์คนอกนี้ ๑

บทว่า **ยา ปน** ได้แก่กุฎีใด ตติยาริภัตติพหุวจนะว่า ปินฺเตหิ ในข้อนี้ว่า ปรเมหุติเย พิงประกอบให้เป็นสัตตมวิภัตติเอววจนะเป็นที่สุตว่า ปินฺเต ด้วยการเปลี่ยนวิภัตติและวจนะ พิงชักมาประกอบว่า นิภิตเตเต ๑ เป็นสัตตมวิภัตติในภาวะลักษณะ อธิบายว่าเมื่อมีการวางลง ๑

(๓๙๔) มีการตัดบทว่า สเจ อนุสส ๑ บทว่า **วิปฺปกตํ** ได้แก่ทำค้างไว้ ๑ คำนี้ว่า **อนาปตติ** พระเถระกล่าวไว้หมายเอาว่าเมื่อทำเสร็จแล้วต้องสังฆาติเสสที่พึงต้อง ๑ แท้จริงต้องปาจิตติยกับทุกกฏบ้างแม้เพียงปุพฺพประโยค ก็พึงแสดงปาจิตติยกับทุกกฏเหล่านั้น ๑ ด้วยคำนี้ว่า **ตถา** พระเถระชักมาว่า อนาปตติ ก็เพราะไม่เป็นอาบัติสังฆาติเสสด้วยเหตุนั้น ความที่ปาจิตติยและทุกกฏที่ต้องในส่วนเบื้องต้นเป็นอันท่านแสดงแล้ว ๑ ข้อว่า **ตํ ญฺญิ** ได้แก่ ญฺญิที่ค้างไว้นั้น ๑

(๓๙๕) ที่อื่นมีโรงฉันเป็นต้น ๑ พระเถระกล่าวอนาปัตติว่าด้วยคำว่า **ตถา** ๑

(๓๙๖) ด้วยบทว่า **กโรโต** ได้อรรถว่า การาปโยโต ก็มี ๑ พระเถระแสดงเหตุแห่งบทนี้ว่า **กรียโต** แม้โดยอุบาย ๑ แสดงองค์แห่งสังฆาติเสสด้วยบทนี้ว่า **อปฺปมาณิกํ** ๑

(๓๙๗) พระเถระชักคำว่า **ตํ** มาอย่างนี้ว่า อปฺปมาณิกํ ๑ คำนี้ว่า **กรียากรียโต** ท่านกล่าวหมายเอาการสร้างกุฏีและการไม่ให้สงฆ์แสดงที่ ๑ พรรณนาถึงการทำกุฏี จบ ๑

พรรณนาถึงวิหารใหญ่๑

(๓๙๘) เชื่อมความว่า สงฆ์ไม่ได้แสดงที่ให้ ๑ อธิบายโดยนัยที่มาในบทภาษนียว่า ภิกษุผู้จะสร้างวิหารนั้นชำระที่จะสร้างวิหารแล้วเข้าไปหาสงฆ์ดังนี้^{๑๔๗} ภิกษุผู้จะให้สร้างวิหารชำระที่สร้างวิหารให้ปรับพื้นเสมอแล้วเข้าไปหาสงฆ์ให้เท่าเหล่าภิกษุผู้แก่นั่งกระหย่งประคองอัญชลีขอสามครั้งว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญข้าพเจ้าใครจะสร้างวิหารใหญ่มีคนจับจองเจาะจงเฉพาะตน ท่านผู้เจริญข้าพเจ้านั้นขอการตรวจพื้นที่สร้างวิหารกะสงฆ์ นำเหล่าภิกษุผู้ที่ดินได้แล้วหรือภิกษุที่สงฆ์สมมุติด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาไปแสดงที่สร้างวิหารที่ทำบริกรรมแล้ว เมื่อภิกษุที่ไปด้วยตรวจดู ดุจในการตรวจดูที่สร้างกุฏีใคร่ครวญว่ามีผู้จับจอง(หรือไม่)เป็นต้น รู้ว่าไม่มีผู้จับจองมีขานรอบมาแล้วบอกแจ้งแก่สงฆ์ ภิกษุนั้นก็เข้าไปหาสงฆ์อีกให้เท่าเหล่าภิกษุผู้แก่นั่งกระหย่งประคองอัญชลีขอสามครั้งว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญข้าพเจ้าใครจะสร้างวิหารใหญ่มีเจ้าของเจาะจงเฉพาะตนท่านผู้เจริญข้าพเจ้านั้นขอการแสดงที่กะสงฆ์สงฆ์พึงแสดงที่สร้างวิหารด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา (แต่)ไม่ทำอย่างนั้น๑ที่มีผู้จับจองเป็นต้นในสิกขาบทนี้พึงทราบโดยนัยที่กล่าวในสิกขาบทต้นนั้นแล ๑

^{๑๔๖} วิ.มหา.(บาลี) ๒/๙๐/๑๖๐.

^{๑๔๗} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๓๖๗/๒๗๘.

บทว่า **มหลล**ก มีวินิจฉัยว่าความเป็นของใหญ่กว่าสัญญาจิกกุฏิโดยความเป็นของมีเจ้าของมีอยู่แก่วิหารนั้น เหตุนั้น วิหารนั้นชื่อว่ามหลลกะ ฯ อีกอย่างหนึ่งอธิบายว่า ควรแล้วโดยความเป็นของใหญ่โดยนัยที่กล่าวในอรรถกถาว่า จะไม่ให้สงฆ์แสดงที่แล้วสร้างแม้โดยล่วงประมาณก็ควร เพราะเหตุใดเหตุนี้จึงชื่อว่าใหญ่เพราะใหญ่ล่วงประมาณบ้าง ฯ บทว่า **วิหาร** ความว่าเสนาสนะมีประการที่กล่าวในบทภาษานี้ว่า ชื่อว่าวิหารเป็นของฉาบภายในก็ดีฉาบภายนอกก็ดีฉาบทั้งภายในภายนอกก็ดี ฯ วิเคราะห์ว่า เป็นที่อยู่ของเหล่าภิกษุ ฯ สรุปรแห่งฉาบภายในเป็นต้นมีนัยที่กล่าวไว้ในสิกขาบทต้นนั้นแล ฯ บทว่า **อตตวาสิต**ต รู้โดยนัยที่ยิ่งเกินว่า ภิกษุอาศัยการอยู่ของตนสร้างเพื่อการอยู่ของผู้อื่นด้วยวิหารนี้ไม่เป็นอาบัติ ฯ ในข้อนี้ว่า **ครุ**ก ไม่พึงถือเอาวิกัปสาม ที่กล่าวข้างต้นว่า เป็นสังฆาติเสสตัวเดียวเท่านั้น เพราะไม่ให้สงฆ์ทำการแสดงที่ ฯ ก็พระเถระกล่าวคำนี้ว่า ปมาณา ฯ เปฯ สัมมาติเสสตา ฯ พรรณนาถึงวิหารใหญ่ จบ ฯ

พรรณนาถึงความโกรธเคือง ฯ

(๔๐๑-๔๐๓) บทว่า **เตสุ** ได้แก่ ในปาราชิกยี่สิบสี่ ฯ ข้อว่า **ภิกษุโน อนุรูปานิ เอญนวิสติ** ได้แก่ ปาราชิกสิบเก้าที่เหลือที่สมควรแก่ภิกษุเว้นสี่ข้อมีมณฑลเหนือเขาเป็นต้นที่เจาะจงเฉพาะภิกษุณีกับภิกษุณีผู้ประพฤติผิดที่สมควรกับข้อนั้นเป็นห้า ฯ

ถ้าถามว่า คำนี้ว่า **เอญนวิสติ** ในที่นี้ผิดต่อนัยที่กล่าวในบทภาษานี้ในสิกขาบทนี้ว่า ปาราชิกน ธมเมนาติ จตุนน อญตเรน^{๑๔๘} หรือไม่ ฯ ตอบว่าไม่ผิด ฯ เพราะเหตุไร ฯ เพราะบทภาษานี้ถือเอาเพียงคำที่มาในพระปาฏิโมกข์อุเทศเป็นต้น แต่คำนี้ถือเอาพุทธานุมัติแล้วถือเอามติของเหล่าอาจารย์ที่เชี่ยวชาญในปริยัติแห่งวินัยเป็นไป เหตุนี้จึงถือเอาว่าคำนั้นไม่ผิด ฯ อาจารย์สงเคราะห์ปาราชิกที่เหลือทั้งหมดเว้นปาราชิกห้าข้อที่แน่นอนและอนุโลมแก่ภิกษุณี เพราะชำระการโจทก์ที่กล่าวว่า พรหมจริยา ภเวยย ให้หมดจดแก่ปาราชิก เหตุนี้แลคำนี้ว่า จตุนน อญตเรน ในการเปิดเผยบทที่แต่งไว้ในอรรถกถาวินัย พระเถระถือเอาปาฏิโมกข์อุเทศที่มานั้นแลกล่าวไว้ ฯ กล่าวไว้ว่าสำหรับผู้โจทก์ด้วยปาราชิกข้อใดข้อหนึ่งบรรดาปาราชิกนอกนี้ต้องสังฆาติเสสแท้ ฯ เพราะถือเอาอธิบายในปาฐะว่า อนุทิสเสย เป็นไป มติของอาจารย์เหล่านี้ พึงถือเอาว่า เป็นประมาณเพราะเหตุไร ฯ เพราะกล่าวไว้ว่า เตสุ อญตเรน จะได้โดยความสามารถว่า ยานิ ในบทนี้ว่า เอญนวิสติ ฯ

โยชนาว่า ด้วยปาราชิกที่ไม่มีมูลข้อใดข้อหนึ่ง ฯ บทว่า **อมูลเกน** ได้แก่ชื่อว่าไม่มีมูลเพราะเว้นจากมูลของการโจทก์มีการเห็นเป็นต้นของผู้โจทก์ คือปาราชิกด้วยปาราชิกที่ไม่มีมูลนั้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ปาราชิกใด ผู้โจทก์ไม่ได้เห็นก็ดี ไม่ได้ยินก็ดี ไม่รังเกียจก็ดีในบุคคลผู้ถูกโจทก์ ปาราชิกนี้ชื่อว่าไม่มีมูล เพราะไม่มีมูลคือการเห็นการได้ยินความรังเกียจเหล่านั้นแล ฯ ก็การเห็นด้วยมังสะจุกก็ดีทิพยจุกก็ดี ชื่อว่าได้เห็นในที่นี้ ฯ ได้ยินด้วยโสตามปกติก็ดีทิพยโสตกก็ดี ชื่อว่าได้ยิน ฯ รังเกียจด้วยจิตชื่อว่ารังเกียจ ฯ ความรังเกียจนั้นมีสาม อย่างคือ รังเกียจด้วยการเห็น ๑ รังเกียจด้วยการได้ยิน ๑ รังเกียจด้วยการทราบ ๑ ฯ

^{๑๔๘} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๓๘๖/๒๙๒.

บรรดาความรังเกียจเหล่านั้น การเห็นประโยชน์ของภิกษุกับมาตุคามในโอกาสที่เหมาะสม แก่กรรมเช่นนั้น ถือเอาโดยประการอื่นกำหนดว่า ภิกษุนี้ได้ทำการก้าวล่วงหนอแล ชื่อว่ารังเกียจด้วยการเห็น ฯ เมื่อภิกษุอื่นอยู่ในที่ลับมีเครื่องมุงบังกับมาตุคาม การได้ยินเสียงมาตุคามไม่รู้ว่ามีชายผู้รู้เพียงสาวอื่นในที่นั้นด้วยกำหนดอย่างนี้ว่า ภิกษุนี้ได้ทำการก้าวล่วงหรือหนอแล ชื่อว่ารังเกียจด้วยการได้ยิน ฯ เพราะเห็นดอกไม้ที่โปรยไว้ในที่สุดแห่งวิหารในที่มาตุคามและบุรุษวัยรุ่นยังวันนั้นให้ย้อมลวงไปแล้วหลีกไป และได้กลืนเนื้อและสุราใคร่ครวญว่า กรรมนี้ของใคร ได้กลืนแห่งสรีระของภิกษุผู้บูชาเจดีย์ด้วยระเบียบและของหอม ของภิกษุผู้ดื่มยาต้องอริฏฐะ สงสัยกิริยาว่า กรรมนั้นของภิกษุนั้นหรือหนอแล ชื่อว่ารังเกียจด้วยการทราบ ฯ ความสังเขปในข้อนี้มีดังนี้ว่า ด้วยปาราชิกไม่มีมูล เพราะไม่มีมูลคือได้เห็นได้ยินและรังเกียจเห็นปานนี้ ฯ ส่วนความพิสดารพึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้ในสมันตปาสาทิกา ฯ

บทว่า **โจเทติ** ได้แก่โจทก์เองด้วยคำเป็นต้นว่า ท่านเป็นผู้ต้องอาบัติถึงปาราชิก ฯ ก็พระเถระจกกล่าวการโจทก์ ฯ ข้อว่า **จาวนเจตโน หุตวา** ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยจิตที่ใครจะให้ผู้อื่นเคลื่อนจากศาสนาที่เกิดว่า แม้ไฉนเราจะพึงยังเธอให้เคลื่อนจากพรหมจรรย์นี้ได้ ฯ คำนี้ว่า **สุทฺธํ วา อสุทฺธํ วา** เป็นนิเทศแห่งกรรมแห่งกิริยาโจทก์ที่กล่าวด้วยบทนี้ว่า โจเทติ ปาฐะเหลือว่า อนุญ ภิกษุอธิบายว่าภิกษุอื่นผู้ไม่ต้องปาราชิกก็ติดต่อกิตติ ฯ บทว่า **โย** ได้แก่ภิกษุผู้คล่องในมาติกา พึงนำคำนี้มาเชื่อมว่า ขัดใจมีโทษะไม่แซมขึ้น ฯ อธิบายว่าภิกษุใดประทุษร้ายตนและผู้อื่นเพราะเลสแห่งโทษะที่เกิดขึ้น ปราศจากปิติและสุขเป็นต้น ฯ เชื่อมกับคำนี้ว่า ตสส ที่กล่าว ฯ

การตบทว่า กเต โอกาสมฺหิ เพราะเหตุวิถะที่นำมาแต่ภายในปาฐะว่า โอกาสํ การาเปตวา^{๑๔๙} บทนี้ว่า **กเต** จึงมีปริยายว่า การิตะ อธิบายว่า ให้ทำโอกาสว่า ท่านจงทำโอกาสแก่เรา เราใครจะกล่าวกะท่าน ฯ ตบทว่า **อกเต โอกาเส** มีอรรถตามที่กล่าวที่กล่าวข้างต้นนั้นแล ฯ ข้อว่า **ทุกกฏาปตติยา สห** ได้แก่ กับอาบัติทุกกฏ เพราะไม่ให้ทำโอกาส ฯ

(๔๐๔-๔๐๕) บทว่า **โกณโกลิ** ได้แก่ ท่านเป็นคนหลอกลวง ฯ บทว่า **เขมฺมจฺพฺพติโกลิ** ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยวัตรของกาลิเทวี ฯ ได้ยินว่า กาลิเทวีเป็นผู้เจริญกว่าสิริเทวีเหตุนี้ท่านที่ทรงวัตรของกาลิเทวินั้นท่านเรียกว่า เขมฺมจฺพฺพติกะ ฯ ก็บุคคลนั้นสมาทานวัตรนั้นบำเพ็ญอยู่เอาเขมาทาสรีระทั้งสิ้นประดับขนปีกกาที่กำมือให้สลักกาลิเทวีที่แผ่นกระดานนั้นที่ปลายกระเช้าลงไปยังบ่อที่สั่งสมด้วยของไม่สะอาดมีน้ำเป็นเด่นเป็นต้นเที่ยวชมว่า ท่านเป็นผู้สุจริตเป็นผู้ไม่มีศีลเป็นผู้เว้นจากศีล ฯ

ที่ชื่อว่าเป็นผู้มีธรรมอันชั่ว คือเป็นผู้สภาวะธรรมต่ำทราม เพราะมีอชฌาสัยต่ำเหตุความเป็นผู้ทุศีลนั้นแล ฯ ที่ชื่อว่าเนาในเพราะความวิบัติแห่งศีลเข้าไปภายในด้วยกรรมอันเนา ฯ ชื่อว่าชุ่มแล้วเพราะทวารหก ชุ่มไปด้วยความนอนเนื่องแห่งกิเลสมีรากะเป็นต้น ฯ คำที่เหลือในข้อนี้ชัดแล้วนั้นแล ฯ ในข้อนี้ว่า **ครุกํ นิทฺธิเส** พึงนำมาเชื่อมกับคำว่า กโตกาลมฺหิ และคำว่า ตเถว อกโตกาเส ทุกกฏาปตติยา สห ฯ (เอวมุตตรตราปิ) เหนือจากนี้ก็มีอย่างนี้ ฯ

^{๑๔๙} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๓๘๘๙/๒๙๗.

(๔๐๖) ชื่อว่า **สมมุขา** ความว่า ต่อหน้าผู้ถูกโจทก์คือในที่ไมไกล ๆ ชื่อว่า **หตุณททาย** ได้แก่ด้วยสัตว์ที่ตนทราบแล้ว ๆ คำนั้นท่านกล่าวด้วยปลายนิ้วมือ ๆ ชื่อว่า **ปโร** ได้แก่ ผู้คนที่ถูกโจทก์ ๆ ชื่อว่า **ภิกขุโน** ได้แก่ภิกษุผู้โจทก์ ๆ

(๔๐๗) ชื่อว่า **สมมุเข จตฺวา** ได้แก่ ยืนในที่ใกล้ภิกษุผู้โจทก์ ๆ คำนี้ว่า **กมมภาวโต ปโร** แห่งบทนี้ว่า โจทหาเพนตสส พึงเชื่อมด้วยอุปโยคเป็นที่สุด ๆ เหนือจากนี้ก็มีย่างนี้ ๆ บทว่า **เกนจิ** ได้แก่ อันบุคคลไร้อื่น ๆ ผู้โจทก์นั้น ๆ การกล่าวอีกว่า โจทหาเพนตสส เพื่อเจาะจง ๆ

(๔๐๘) เพราะให้เรียนเอาแม้ผู้ถูกใช้ให้ทำการโจทก์นอกนี้ ๆ ชื่อว่า **เตสํ ทวินนมนปิ** แม้ผู้ใช้และผู้ถูกใช้ทั้งสอง ๆ

(๔๐๙) บุคคลผู้นำหนังสือหรือคำสั่งไปยังที่ตามที่กล่าวชื่อว่าทูต ทูตนั้นท่านสงเคราะห์ด้วยคำนี้ว่า ปณณฺ วา สาสนํ วาเปเสตฺวา ฯ เพราะเหตุนี้แม้เมื่อไม่กล่าวทูตนั้นไว้แผนกหนึ่ง พระเถระกล่าวทูตที่เขาสละแล้วด้วยคำว่า ทูต ฯ อีกอย่างหนึ่งภิกษุไม่ให้หนังสือและไม่ให้ข่าวว่า ท่านจงกล่าวอย่างนี้และอย่างนี้ ให้เพียงอรรถว่าท่านจงโจทก์ผู้นั้น และสละเสียพึงถือเอาว่า นิสสํวรัทฺต ในที่นี้ ฯ

อีกอย่างหนึ่งด้วยบทนี้ว่า **ทูตํ** พึงถือภิกษุผู้สอนให้เรียนเพื่อโจทก์หรือให้ผู้นั้นเรียนตามแล้วสละเสียว่าเป็นทูตนั้นแล ฯ ด้วยบทนี้ว่า **ปณณฺ** พึงถือเอาหนังสือที่เขียนการโจทก์แล้วไว้ในมือของผู้ใดผู้หนึ่งจะเป็นบรรพชิตก็ดีไม่เป็นก็ดี ฯ ด้วยบทนี้ว่า **สาสนํ** พึงถือเอาข่าวที่เขากล่าวส่งไปโดยนัยเป็นต้นว่า ท่านต้องปาราชิก ฯ พระเถระกล่าวว่า โจทหาเพนตสส เพราะนั่งในที่ไกลแล้วใช้ผู้อื่นทำแม้ทั้งสามนี้ ฯ พึงนำบทว่า **ปรี** มาเชื่อม ฯ การให้ทำโอกาสไม่มีในข้อนี้ ฯ

(๔๑๐) บทว่า **ตถา** อธิบายว่าด้วยสังฆาติเสสไม่มีมูลเหมือนเมื่อให้ทำโอกาสและไม่ให้ทำต่อหน้าด้วยปาราชิกไม่มีมูล ฯ ผู้แลดูพึงประกอบด้วยสัตตมวิภักติว่า วุตเต สมมุขา ปเร อธิบายว่า โจทก์เองใช้ให้โจทก์แล ฯ บทว่า **ปาจิตติยาปตฺติ** พึงถือเอาว่าเมื่อให้ทำโอกาสต้องปาจิตติยอย่างเดียวเมื่อไม่ให้ทำต้องปาจิตติยกับทุกกฏ ฯ โยชนาว่าเมื่อผู้อื่นกล่าวด้วยอาบัติที่เหลือ สำหรับผู้มี ความสำคัญจะให้เคลื่อนต้องทุกกฏ ฯ ต้องทุกกฏแม้ด้วยการไม่ให้ทำโอกาส ฯ

(๔๑๑) บทว่า **อกโกสนาธิปายสฺส** ได้แก่ ประสงค์จะขู่ ฯ บทว่า **อกโตกาสํ** ได้แก่โอกาสที่ยังไม่ให้กระทำ พึงประกอบกับบทนี้ว่า **ปรี** ฯ บทว่า **อตตนา** ได้แก่ผู้โจทก์ พึงประกอบกับบทนี้ว่า **สยํ** อกริโตกาสํ ฯ ชื่อว่า **สท ปาจิตติเยน** ได้แก่ กับปาจิตติยที่กล่าวว่า โอสมสวาเท ปาจิตติย^{๑๕๐} ฯ บทว่า **วทนต์สส** ได้แก่ผู้โจทก์หรือผู้ให้โจทก์ในข้อนี้เมื่อกล่าวคำนี้ว่า สมมุขา จะได้โดยวิปริยายแห่งบทนี้ว่า อสมมุขา สัมพันธ์ปาจิตติยกับทุกกฏในฝ่ายโอกาสที่ให้กระทำด้วยจศัพท ฯ

(๔๑๒) ในข้อนี้ว่า **อสมมุขา วทนต์สส** พึงนำคำนี้ว่า **อกโกสนาธิปายสฺส** มาเชื่อม ฯ พระเถระไม่คล้อยตามว่า **อกโตกาสมตตนา** ฯ ชื่อว่า **สตตฺติ อาปตฺติ** อธิบายว่าด้วยอาบัติกองใดกองหนึ่งบรรดาอาบัติเจ็ดกองคือ ปาราชิกสังฆาติเส ฤคัลลัจฉยปาจิตติยปาฏิเทสนียะทุกกฏ ทฬภาสิต ฯ พระเถระสงเคราะห์คำนี้ว่า อสมมุขา ด้วยคำนี้ว่า **ตถา** ฯ บทว่า **กมมํ** ได้แก่กรรมเจตอย่างมีตัชฌนียกรรมเป็นต้น ฯ

^{๑๕๐} วิ.มหา.(บาลี) ๒/๑๔/๑๑๐.

(๔๑๓) ด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า **อุมมตตกาทีหิ** พระเถระสงเคราะห์คำที่กล่าวว่า อนาปัตติ
 สุธะ อสุทธธุฎฐิสส อสุทธะ อสุทธธุฎฐิสส อุมมตตกสส อาทิกมมิกสส ฯ บทว่า **ปณจกสยัตต** ได้แก่
 เป็นสิ่งประกอบด้วยองค์ห้าเหล่านี้คือ โจทก์ผู้ถึงความสงสัยผู้เห็นว่า เป็นอุปสัมบันหรือ ความสำคัญ
 ในผู้เห็นว่ามิเพศต่ำ โจทด้วยปาราชิกใด ความที่ปาราชิกนั้นไม่มีมูล ด้วยการได้เห็นเป็นต้น การโจทก์
 ต่อหน้าโดยประสงค์จะให้เคลื่อน เขารู้ในขณะนั้น ฯ

(๔๑๔) บทว่า **อิหิ** ปาฐะเหลือว่าสิกขาบท ก็ด้วยบทนี้ว่า สิกขาบท ท่านสงเคราะห์อาบัติที่
 ควรแก่ปฏิบัติท่านนั้นนั่นแล ฯ บทว่า **ติสมุฏฐานโต** ได้แก่มีสมุฏฐานสาม โดยสมุฏฐานสามที่เป็น
 สจิตตกะคือกายกับจิต วาจากับจิต กายวาจาจิต ฯ เพราะเหตุนี้ท่านนั้นนั่นแล พระเถระจึงกล่าวว่า
 สจิตตก ฯ ที่ชื่อว่าสจิตตกะ เพราะประกอบด้วยปฏิขะจิตอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาปฏิขะสองอย่าง ฯ
 ชื่อว่าทุกเวทนา เพราะโหม่นสสเวทนาที่ประกอบด้วยปฏิขะจิตนั้น ฯ พรรณนาถึงความโกรธเคืองจบ ฯ

พรรณนาถึงส่วนอื่น ฯ

(๔๑๖) บทว่า **เลสมตต** อธิบายว่า เพียงเลศใดเลศหนึ่งบรรดาเลศสิบอย่างมีชาติชื่อและ
 โศตรเป็นต้นที่กล่าวไว้ในบทภาษณียาโดยนัยเป็นต้นว่า เลศสิบมีการอ้างชาติอ้างชื่อเป็นต้น ชื่อว่า
 เลศ^{๑๕๑} เป็นโวพจน์ที่แสดงไว้ในอรรถกถาว่า ที่ชื่อว่าเลศ เพราะอรรถว่า ย่อมติดกันคือรวมวัตถุแม้
 ได้แก่อ้างวัตถุเล็กน้อยโดยเพียงโวหารเท่านั้น คำนั้นเป็นชื่อของส่วนใดส่วนหนึ่งบรรดาชาติเป็นต้น
 แล ฯ

บรรดาชาติเป็นต้นมีวินัจฉัยดังนี้ ที่ชื่อว่าชาติ ได้แก่ชาติมีชาติขัตติยะและพราหมณ์เป็นต้น ฯ
 ที่ชื่อว่าชื่อ ได้แก่ชื่อสองอย่างคือชื่อที่โจทก์ตั้งดูชื่อที่เขาตั้งว่า ชื่อว่าฉคลกะ ทัพพะ มัลลบุตร ชื่อว่า
 ฉคลิกา เมตติยา ภิกษณี และชื่อของตนมีพุทธรักขิตเป็นต้น ฯ ที่ชื่อว่าโคตร ได้แก่โคตรมีโคตรโคตร
 และโมคคัลลานเป็นต้น ฯ ที่ชื่อว่าเพศได้แก่เพศสองอย่างนี้คือ ความต่างกันแห่งสัณฐานมีความเป็น
 คนสูงเป็นต้นและความต่างกันแห่งสีผิวมีความเป็นคนดำเป็นต้น ฯ ที่ชื่อว่าเลศแห่งอาบัติ ได้แก่อาบัติ
 มีปาจิตตีย์ที่ตั้งไว้เป็นต้นโดยรูปมีรูปเบาเป็นต้น ฯ ที่ชื่อว่าบาตร ได้แก่บาตรโลหะเป็นต้น ฯ ที่ชื่อว่า
 จีวรได้แก่ผ้าบังสุกุลเป็นต้น ฯ ที่ชื่อว่าอุปัชฌาย์ ได้แก่อุปัชฌาย์ของผู้ถูกโจทก์ ฯ ที่ชื่อว่าอาจารย์
 ได้แก่ปัพพัชชาจารย์เป็นต้นของผู้ถูกโจทก์ ฯ ที่ชื่อว่าเสนาสนะ ได้แก่ที่อยู่และปราสาทเป็นต้นของผู้ถูก
 โจทก์นั้นแล ฯ

บทว่า **โจเทย** ความว่าเห็นบุคคลผู้มีชาติขัตติยะอื่นผู้ต้องปาราชิกแล้วโจทบุคคลผู้มีชาติ
 ขัตติยะที่มีเวรแค้นโดยนัยมีอาทิว่า เราเห็นขัตติยะแล้วท่านเป็นผู้ต้องธรรมมีปาราชิกเป็นที่สุด ฯ ที่
 ชื่อว่าครุภาบัติ ได้แก่สังฆาติเสส ฯ ข้อว่า **สเจ จาวนเจตโน** ความว่า เพราะกล่าวว่า ชื่ออย่างไรหนอ
 เราพึงยังผู้ให้เคลื่อนจากพรหมจรรย์นี้ได้ พระเถระแสดงความประสงค์จะให้เคลื่อนอันเป็นองค์แห่ง
 อาบัติแล้วห้ามความประสงค์ที่เลื้อยบรรดาความประสงค์นานัปการมีอาทิอย่างนี้ว่า ประสงค์จะ
 ให้เคลื่อนประสงค์จะดำ ที่ท่านแสดงไว้ในอรรถกถาแห่งสิกขาบทเบื้องต้นว่า อธิบายว่าเป็นผู้ประสงค์

^{๑๕๑} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๓๙๔/๓๐๒.

ว่า ถ้าเราพึงยังผู้นี้ให้เคลื่อนจากศาสนาดังนี้ โจทดังนี้ อธิบายว่า ไม่ประสงค์อื่นโดยนัยที่ยังเกินนี้
ดังนี้ ฯ

(๔๑๗) บทว่า **ตถาสถณิ** ได้แก่มีความสำคัญอย่างนี้ว่า ผู้นี้ต้องปาราชิกโดยแท้ ฯ เพราะ
กล่าวว่า โจทเองก็ดีให้ผู้อื่นโจทก็ดี คำนี้ว่า ตถาสถณิ พึงประกอบด้วยคำมั่นนี้ว่า โจทาเปติ ฯ ในบท
นี้ว่า เสโส มีความว่า วินิจฉัยทั้งหมดที่เหลือเว้นคำนี้ว่า อมูลเคน และอรรถที่กล่าวว่า ภิกขุมนุติ-
มวตถุณา ฯเปฯ อนุปตติ สียา ที่แน่นอนแก่สิกขาบทนั้น บรรดาวินิจฉัยทั้งหมดที่กล่าวด้วยวินิจฉัย
สังคหะและคาถาประพันธ์ในสิกขาบทข้อแรกที่แสดงทำคำว่า ปาราชิกานิ วุตตานิ ให้เป็นต้น ทำคำว่า
สจจิตต์ ทุกขเวทน ให้เป็นที่สุด ฯ ความเสมอติดต่อกันที่กล่าวไว้พึงทราบว่าเป็นเช่นกับสิกขาบทที่
กล่าวติดต่อกันไว้นั้นแลข้างต้น ฯ พรรณนาถึงส่วนอื่น จบ ฯ

พรรณนาถึงการทำลายสงฆ์ ฯ

(๔๑๘) ข้อว่า **สมคคสฺส สัมมสฺส** อธิบายว่า สงฆ์ผู้มีความพร้อมเพรียงกันทางจิตและกาย
เพราะกล่าวไว้ในบทภาษานี้ว่า สงฆ์ชื่อว่าพร้อมเพรียง ได้แก่มีสังวาสเสมอกัน คืออยู่ในสีมาเสมอ
กัน^{๑๕๒} ฯ จศัพท์เป็นปทปุณณะอีกอย่างหนึ่งมีเอาจเป็นอรรถพึงทราบอรรถที่ยังเกินว่า นมคคสฺส ฯ
ข้อว่า **เภทตํ วายเมย** ความว่า คิดทั้งวันทั้งคืนว่า ภิกษุเหล่านี้จักแตกกันอย่างไร ในกาลไร แล้ว
แสวงหาอุบายทำการหาฝักฝ่ายเป็นต้น ฯ สมจริงดังคำที่กล่าวไว้ในบาลีว่า เกทาย ปรกกเมย อธิบาย
ว่า แสวงหาฝักฝ่ายคือผูกกันเป็นพวกด้วยคิดว่า ภิกษุเหล่านี้เป็นผู้ต่างกันเป็นผู้เว้นกันเป็นพวกๆได้
อย่างไร ฯ

ด้วยบทว่า เกทเหตุ พระเถระกล่าวเหตุแห่งสังฆเภทคือเรื่องแห่งการทำความแตกกันสืบ
แปดอย่างที่กล่าวไว้ในชั้นกะโดยนัยเป็นต้นว่า ดูก่อนอุบาลีภิกษุในศาสนานี้ย่อมแสดงธรรมว่าเป็น
ธรรม แสดงธรรมว่าเป็นธรรม แท้จริงคำนั้นนั้นแลท่านกล่าวไว้ในบทภาษานี้ว่า เกทณสวตฺตนิกํ ภา
อธิกรณ์ อธิบายว่า เรื่องแห่งการทำความแตกกันสืบแปดเรื่อง ฯ บทว่า **คเหตุวา** ได้แก่ยึดถือ ฯ บทว่า
ติฏฺเฐย ได้แก่ไม่สละ ฯ ในข้อนี้ว่า ปรีติปยํ ความว่าเมื่อยึดมั่นคือไม่สละ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวว่า
บทว่า **ติฏฺเฐย** ได้แก่ไม่สละคืน ฯ

(๔๑๙) บทว่า **ภิกขุหิ** ได้แก่เหล่าภิกษุที่เหลือเป็นลัทธิมีศีลเป็นที่รักเห็นความตะเกียก-
ตะกายของภิกษุผู้ทำลายสงฆ์นั้นหรืออยู่ในที่ไกลได้ยินความเป็นไป ฯ สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวว่า บท
ว่า **ภิกขุหิ** ได้แก่เหล่าภิกษุอื่น ฯ อธิบายว่าภิกษุเหล่าใดเห็นได้ยินภิกษุผู้ทำลายสงฆ์อันภิกษุเหล่านั้น
พึงพึงตักเตือน ฯ พระเถระกล่าวไว้เพื่อแสดงอาการแห่งการกล่าวว่า ภิกษุเหล่านั้นเมื่อจะกล่าวแก่เขา
พึงกล่าวอย่างนี้ ฯ ปาฐะว่า ท่านอย่าได้ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน หรืออย่าได้
ถือเอาอธิกรณ์อันเป็นเหตุแตกแยกกันยกย่องยืนอยู่ ขอท่านจงพร้อมเพรียงกับสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์
ผู้พร้อมเพรียงกันปรองดองกันไม่วิวาทกันมีอุเทศเดียวกันย่อมอยู่ผาสุก เพื่อกำหนดปาฐะนั้นด้วย

^{๑๕๒} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๔๑๒/๓๑๑.

สงเคราะห์โดยเอกเทศพระเถระจึงกล่าวว่า เกทตติ ๒เปฯ เกทการณ ๒ โยชนาว่า ควรกล่าวโดยประการอย่างนี้ ๑

(๔๒๐) หิศัพทในข้อนี้ว่า **วุจจมาน** **หิ** มือปศัพทเป็นอรรถ ๒ ปาฐะว่า **ปิ** ก็มี อธิบายว่า แม้ภิกษุผู้เป็นอลัชชีเหล่านั้นกล่าวสามครั้งแยกกันโดยนัยมีอาทิว่า มายสมา ๒ ข้อว่า **นิสสชเชย** **น** **เจว** **น** ความว่า แม้ต้องอาบัติทุกกฏเพราะไม่สละความตะเกียกตะกายเพื่อทำลายนั้นเป็นปัจจัยก็ไม่สละ ๒ จริงอย่างนั้น ก็ภิกษุนั้นท่านสงเคราะห์ด้วยคำนี้ว่า ภิกษุนั้นเมื่อไม่สละแม้ถูกจับที่มือและเท้า นำตัวมากล่าวในท่ามกลางสงฆ์สามครั้ง เหมือนอย่างนั้นไม่สละความตะเกียกตะกายนั้นต้องอาบัติทุกกฏ^{๑๕๓} ๒ สมจริงดังพะดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภิกษุนั้นแม้อันภิกษุพึงนำมาสู่ท่ามกลางสงฆ์กล่าวว่า มายสมา ๒เปฯ ผาสุ วิหริติ ๒ พึงกล่าวแม้ครั้งที่สอง ๒ พึงกล่าวแม้ครั้งที่สาม ๒ ถ้าเธอสละได้นั้นเป็นการดี ถ้าเธอไม่สละต้องทุกกฏ ๒ พระเถระกล่าวทุกกฏในที่ทั้งสอง โดยสามัญว่า ติกขตตุ ปน วุตตสส อปริจจชโตปิ ต ๒

ในข้อนี้ว่า **สมนุภาสิต** **พ** พึงนำมาเชื่อมว่า โส ภิกขุ ๒ มีปาฐะเหลือว่า ยาวติย เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ภิกษุนั้นอันเหล่าภิกษุพึงสวดสมณาสเพียงใดแต่ครั้งที่สาม อธิบายว่าภิกษุนั้นแม้ถูกกล่าวในท่ามกลางสงฆ์อย่างนั้นสามครั้งไม่สละต้องทุกกฏ ภิกษุผู้ถือเอาความยึดมั่นนั้นอันสงฆ์พึงสวดสมณาสกล่าวกรรมวาจาทีกล่าวว่าสามครั้ง ๒ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า พึงสวดสมณาสเพียงใดแต่ครั้งที่สาม อธิบายว่าการสวดสมณาสครั้งที่สามมีเพียงใด พึงสวดสมณาสเพียงนั้น พึงกรรมด้วยสมณาสกรรมวาจาสามครั้ง ๒ บทว่า **ต** ได้แก่ ความตะเตียกตะกายเพื่อทำลายและการยึดอธิกรณ์อันเป็นเหตุแตกแยกกันอยู่ ๒ บทว่า **อจจช** ได้แก่แม้เมื่อสงฆ์กล่าวญัตติจตุตถกรรมวาจาก็ไม่สละ ๒ ข้อว่า **ครุก** **มุเส** ได้แก่ ต้องสังฆาติเสสเพราะถึงยัยศัพทว่า โส ภาเสย ด้วยกรรมวาจาที่สาม ๒

(๔๒๑) โยชนาว่าสำหรับภิกษุผู้เห็นก็ดีได้ยินก็ดีทราบก็ดีซึ่งภิกษุผู้ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์แล้วไม่กล่าวสอนต้องทุกกฏ ๒

(๔๒๒) เหล่าภิกษุผู้อยู่ในที่ไกลเพียงไรได้ยินแล้วพึงไปบอกเพราะเหตุนี้พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า คนตวา ๒ อทธโยชนนั้นนั่นเองชื่อว่า อทธโยชนตา หรือว่าไกลเกินกว่านั้น ๒ เพราะอาศัยภิกษุใช้พระเถระกล่าวหนทางไกลไว้ อาศัยภิกษุนอกนี้กล่าวว่า ก็พึงไปแม้สู่ที่ไกลยิ่ง ๒ เพราะเหตุนี้แหละพระเถระจึงกล่าวว่า สเจ สกโกติ ๒ บทว่า **ดาวเท** ได้แก่ในกาลนั้นนั่นเอง อธิบายว่าอย่าประพฤติซ้ำ ๒

(๔๒๓) ข้อว่า **ติกขตตุ ปน วุตตสส** ได้แก่แม้ถูกกล่าวสามครั้งแยกกันท่ามกลางสงฆ์ โดยนัยเป็นต้นว่า มายสมา ก็ไม่สละคืน ความตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์เป็นต้นนั้น ๒ เพื่อจะแสดงอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่ไปเองในขณะที่ได้ยินความเป็นไปแห่งความแตกแยกส่งหนังสือหรือข่าวไป พระเถระจึงกล่าวว่า ทูต วา เป็นต้น ๒ เหมือนอย่างทีกล่าวไว้ในอรรถกถาเป็นต้นว่า สำหรับภิกษุแม้ส่งทูตหรือหนังสือไปบอกก็ไม่มี การพ้นจากอาบัติ ๒

^{๑๕๓} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๔๑๒/๓๑๒.

(๔๒๕) ชื่อว่า **ยยการ ปณ สมปตเต** ได้แก่เมื่อยยอักษรภายในแห่งกรรมวาจาที่สามว่า ยสส นกขมติ โส ภาเสยย^{๑๕๔} ล่วงไปแล้ว ฯ บทว่า **ปสสมภนติ** ความว่าระงับเฉพาะคือเข้าไปสงบ ฯ บทว่า **ทุกกฏาทย** ได้แก่ต้องทุกกฏเพราะญัตติและต้องอุลลัจจัยสองตัวเพราะกรรมวาจาสองหน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่าทุกกฏเพราะญัตติและอุลลัจจัยเพราะกรรมวาจาสองหน ของผู้ต้องสังฆาติเสส ย่อมระงับไป ฯ เพราะเหตุนี้จึงรู้ว่า แม้เมื่อกล่าวสามครั้งภายนอกและท่ามกลางสงฆ์ในเบื้องต้นแห่งญัตติก็ไม่สละพึงแสดงทุกกฏสองตัวที่ต้องแล้ว ฯ

เพราะห้ามวาตะของพระมหาสมัตถะว่า ภิกษุใดยอมสละในที่สุดภิกษุนั้นไม่ต้องอาบัติ เหล่านั้นเหตุนี้ยังไม่ต้องยอมระงับไป โดยการวิจารณ์ว่า อาบัติที่ต้องแล้วเพราะกรรมวาจา นี้ ย่อมระงับไปหรือว่าอาบัติที่ยังไม่ต้อง วาตะของพระมหาปทุมเถระจึงตั้งอยู่ว่า อาบัติที่ต้องแล้วย่อม ระงับไปจุจอาบัติที่ไม่ทั่วไประงับเมื่อเพศกลับ ฯ

(๔๒๖) ชื่อว่า **อกเต ปณ กมฺมสฺมี** ได้แก่ เมื่อไม่ทำการสวดสมณูภาสตามที่กล่าว ฯ บทว่า **อปริจจยโตปิ จ** ได้แก่แม้ไม่สละความตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์นั้น ฯ ด้วยบทนี้ว่า **สังฆาติเสสน** พระเถระแสดงนัยที่ยิ่งเกินแล้ว ก็สำหรับภิกษุผู้ไม่ทำกรรมถูกกล่าวอยู่สามครั้งท่ามกลางสงฆ์และ ภายนอกต้องทุกกฏเพราะไม่สละคืน ฯ

(๔๒๗) ชื่อว่า **ปุพฺเพ วา** ได้แก่ แม้เมื่อถูกกล่าวอยู่แผนกหนึ่งเบื้องต้นแห่งญัตติหรือสาม ครั้งท่ามกลางสงฆ์ ฯ บทว่า **ตฺวขณฺปิ** ได้แก่หรือในขณะที่แห่งญัตติ แม้ภายหลังแม้เมื่อญัตติยังสวดไม่ จบ พระเถระแสดงเขตแห่งผู้นี้ว่า อสมปตเต ยยการสฺมี ฯ พึงนำครึ่งหลังในคาถาที่หนึ่ง มาประกอบใน ที่นี้ว่า ก็ประกาศอนาบัติด้วยสังฆาติเสสแก่เขาผู้แม้ไม่สละคืน ฯ

(๔๒๘) ด้วยคำมีประมาณเท่านี้พระเถระแสดงวินิจฉัยในคำเป็นต้นว่า ญตติโต ที่ระบุด้วย บทว่า ปฏินิสสชฺชนตสส ในปาฐะว่าสำหรับภิกษุผู้ไม่อุทสวดสมณูภาส ผู้สละคืน ผู้บ้ำผู้มีจิตขัดเคือง ผู้อุทเวทนาบิปปัน อาทิภิกษุผู้ไม่ไม่ต้องอาบัติ แล้วจึงกล่าวว่า ปฏินิสสชฺชนตสส วาปิ ตํ เพื่อกล่าว ยำวินิจฉัยนี้ ฯ เวกัณฑ์สองอรรถว่ายิ่งจะได้โดยความสามารถ ฯ เมื่อเป็นอย่างนี้จึงมีอธิบายว่า หรือผู้สละคืนโดยนัยทีกล่าเป็นต้นว่า ญตติโต ฯ บทว่า **ตํ** ได้แก่ประโยคแห่งสังฆเภท ฯ บทว่า **อสมนุภาสโต วา** ได้แก่ ถูกสวดสมณูภาสอยู่ ฯ เมื่อควรกล่าวว่า อสมนุภาสโต พึงทราบวาท่านกล่าวคำนี้ว่า อสมนุภาสโต ไว้โดยลอบและยบัจจย ฯ เหมือนอย่างทีกล่าไว้ในอรรถกถาว่า บทว่า **อสมนุภาสนตสส** ได้แก่ไม่ถูกสวดสมณูภาส ฯ ถ้ามว่า เพราะคล้อยตามว่า ท่านประกาศอนาบัติด้วย สังฆาติเสสแม้เมื่อสำเร็จความตามที่ประสงค์ การเพิ่มเติมในคำว่า อนาปตติ ปกาสิตา อีกถูกต้อง หรือ ฯ ตอบว่า ไม่ถูก ชื่อว่าความเป็นไปแห่งบทเป็นอสังการแล ฯ

(๔๒๙) พระเถระไม่กล่าววินิจฉัยที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะในเนื้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้า อนุญาตว่า อย่าเลยเทวทัตเราอนุญาตเนื้อที่บริสุทธิ์โดยส่วนสามคือ ไม่ได้เห็นไม่ได้ฟังไม่รังเกียจ ใน เมื่อพระเทวทัตผู้ขอวัดดูหาเพื่อทำลายสงฆ์ในเหตุเกิดขึ้นแห่งสิกขาบททีกล่าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอโรกาส ภิกษุทั้งหลายไม่พึงเคี้ยวกินปลาและเนื้อตลอกชีวิต รูปใดเคี้ยวกินปลาและเนื้อ โทษพึง ถูกต้องรูปนั้นดังนี้ เพราะไม่มีสมัยที่ไม่ใช่อโอกาสในกาลก่อนแล้วยังวินิจฉัยแห่งสิกขาบทที่เป็นปกติให้

^{๑๕๔} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๔๑๓/๓๑๒.

จบแล้วเริ่มคำเป็นต้นว่า ยถา เพื่อแสดงส่วนที่เหลือที่ถึงแล้วนั้นในกาลนี้ ฯ เพราะกล่าวว่า ต่ ตสฺส คำนี้ว่า ยํ พิงประกอบกับคำนี้ว่า ภิกขุ และคำนี้ว่า มจฺจมนํสํ ฯ บทว่า มจฺจํ ได้แก่ สัตว์น้ำ ฯ บทว่า มํสํ ได้แก่ เนื้อสัตว์บก ฯ บทว่า นิพเพตติโก ได้แก่ เว้นจากความสงสัยที่เกิดว่า เขาทำเจาะจงเราหรือว่าเขาทำเจาะจงสงฆ์ ฯ

(๔๓๐) ข้อว่า สมุททิสส กตํ ได้แก่ เขาทำเจาะจงสงฆ์หรือตน ฯ ด้วยคำนี้ว่า ญตฺวา พระเถระกล่าวว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ไม่รู้แล้วบริโศค ฯ

(๔๓๑) โยชนาว่า เนื้อของช้างม้าหมีมนุษย์สุนัขเสือเหลืองราชสีห์เสือโคร่งเสือดาว เป็นอกัปปิยะ ฯ

(๔๓๒) ความเป็นสจิตตกะควรแก่อาบัติโดยแท้ แต่ที่นี้เนื้อนั้นแลที่มีเหตุนี้ท่านถือเอาว่า สจิตตกํ ในเหตุใกล้เคียงโดยใกล้เคียง ฯ ที่ชื่อว่า จิตในที่นี้ได้แก่จิตที่รู้ว่าเขาทำเจาะจงตนหรือสงฆ์ ฯ บทว่า เสสํ ได้แก่อกัปปิยะมังสะที่เขาทำไม่เจาะจง ฯ คำว่า อจิตตกํ มีนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล ฯ

(๔๓๓) ความว่า ถาโมชื่อในเนื้อสับอย่าง เพื่อหลีกเลี่ยงเนื้อที่เป็นอกัปปิยะและอาการแห่งเนื้อและปลาทั้งสอง ที่เขาได้เพื่อหลีกเลี่ยงเนื้อที่เขาทำเจาะจงนั้นแล ฯ เพราะไม่มีเนื้อที่เป็นอกัปปิยะในปลาที่อยู่ในน้ำควรทราบอาการที่ได้โดยแท้ ฯ ถ้าเมื่อสักว่าเห็นแล้วนั้นเที่ยวรู้ถือว่า เนื้อนี้เป็นเนื้อของสัตว์โน้น แม้เมื่อไม่ถามก็ไม่มีโทษ ฯ เมื่อเหล่าทายกไม่มีเนื้อ แม้เมื่อไม่ถามทำนองที่ได้ ก็ไม่มีโทษ ฯ เมื่อความสงสัยพอดีพอร้ายเกิดขึ้น เมื่อภิกษุไม่รับนั่งแล้ว เมื่อทายกถามว่า เหตุไร พวกท่านไม่รับ พวกภิกษุรู้อาการที่ความสงสัยเกิดขึ้น ถ้าทายกกล่าวว่า พวกเราไม่ทำเจาะจงท่านหรือภิกษุนอกนี้ กล่าวประการที่ตนได้โดยนัยมีอาทิว่า เนื้อนี้เขาทำหมายเอาพวกเราท่านนั้น ทำเพื่อบรรณาการ หรือทำเพื่อหญิงสาว พึงกล่าวว่า ท่านไม่ควรทำความสงสัยรับเถิด จะรับก็ได้ คำทั้งหมดดังกล่าวมานี้ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา ฯ

โยชนาว่านั้นเป็นธรรมเนียมของเหล่าภิกษุ ฯ บทว่า วตตฺตฺวา ได้แก่ชำระปาฏิโมกขสังวรที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณใหญ่แสดงไว้ให้หมดจดตั้งอยู่ในข้อปฏิบัติ ฯ ด้วยคำนี้ว่า วินยญฺญโน พระเถระชักภิกษุเหล่านั้นออกว่าเพราะไม่รู้วินัย แม้ความผิดพึงมีแก่ผู้บำเพ็ญวัตรโดยประมาณแห่งคำสอนของอาจารย์ในก่อนนั้นแลประพฤติ ฯ ด้วยบทนี้ว่า วตตฺตฺวา พระเถระชักภิกษุเหล่านั้นออกในเมื่อรู้วินัยแล้วไม่ปฏิบัติโดยวิเสส ฯ ด้วยคำแม้ทั้งสอง พระเถระแสดงว่าการวินิจฉัยที่ตนกล่าวหมดจด ฯ

(๔๓๔) พระเถระกล่าวสิกขาบทตามที่กล่าวว่า อิทํ สมณฺณาสนํ ฯ ควรชำระอาบัติให้หมดจดด้วยการสวดสมณาสโดยอุปะจารแห่งเหตุแต่สวดสมณาส ฯ เมื่อถือเอาโดยประการอื่น ภาวะแห่งสมณฐานหนึ่ง ไม่ควร ฯ เพราะอธิบายว่าที่ชื่อว่าสมณฐานหนึ่ง ได้แก่อาบัตินั้นมีสมณฐานหนึ่ง คือกายวาจาจิต ฯ บทว่า กายกมฺมํ ได้แก่ ชื่อว่ากายกรรม เพราะไม่ทำการสละคืนที่ควรทำด้วยกายด้วยปลายนิ้วมือ ฯ บทว่า วจิกมฺมํ ได้แก่ ชื่อว่าวาจกรรม เพราะไม่ทำการสละคืนที่ควรทำด้วยวาจา ฯ บทว่า อกฺริยํ อธิบายว่า ชื่อว่าเป็นอกิริยะเพราะไม่ให้อำนาจการวิการหรือเปล่งวาจาว่า เรายอมสละคืนความตะเกียกตะกายเพื่อห้ามความตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ โดยนัยตามที่กล่าว ฯ พรรณนาถึงการทำลานสงฆ์ จบ ฯ

พรรณนาถึงผู้ประพดิตตามผู้ทำลายสงฆ์ ๖

(๔๓๕) คำว่า **ภิกขุจิปี วตตพพ** พระเถระกล่าวหมายเอาวินิจฉัยที่ทั่วไปนี้คือ ภิกษุทั้งหลายได้เห็นได้ยินภิกษุผู้ประพดิตตามเพื่อทำลายสงฆ์ที่กล่าวไว้ว่า เอโก วา เทว วา ตโย วา นำไปแผนกหนึ่งและทำนกลางสงฆ์กล่าวว่าการประพดิตตามเพื่อทำลายสงฆ์ไม่ควรทำสามครั้งนั้นเทียว เมื่อเขาไม่ตจจาก การประพดิตนั้นพึงทำกรรมคือการสวดสมณุสาสนด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา คำนี้ว่า เพราะถึงยัยศัพทด้วยตติยอนุสาวนา ทุกกฎและอุลลัจฉัยที่ต้องก่อนสังฆาภิเสกที่ต้องยอมระงับไป และประการแห่งอาบัติ ๖ ก็ความต่างแห่งประการของถ้อยคำมีอยู่นั้นแล ความต่างนั้นท่านกล่าวไว้โดยสังเขปโดยนัยที่มากในมาติกาโดยพิสดารในบทภาษานี้^{๑๕๕} ๖ บทว่า **อสุส** ได้แก่ ทุติยสังฆเภทสิกขาบท ๖ ด้วยคำนี้ว่า **สมุณฺหนา ๖เปว มตา** พึงทราบว่าเป็นวินิจฉัยที่ทั่วไปชัดดีแล้ว ๖ พรรณนาถึงผู้ประพดิตตามผู้ทำลายสงฆ์ จบ ๖

พรรณนาถึงผู้ว่ายาก ๖

(๔๓๖) ในข้อนี้ว่า **อุทฺทเสปริยาปนเน** มีปาฐะเหลือว่า สิกขาบท อธิบายว่า ในวิสัยแห่งสิกขาบทที่อยู่ภายในปาฏิโมกข์ที่เป็นลักษณะของอุทฺทสหาอย่างคือ นิทาน ๑ ปาราชิก ๑ สังฆาภิเสก ๑ อนิยต ๑ วิตถาร ๑ ๖ ด้วยคำนี้ว่า **อุทฺทเสปริยาปนเน** สิกขาบท พระเถระแสดงวิสัยแห่งคำนี้ว่า อวจนียมตตานํ กริตี ๖ ในข้อนี้ว่า **ภิกขุ ทพฺพจชาติโก** มีคำเชื่อมว่า โย ๖ เพราะความเป็นผู้ว่ากล่าวยากที่กล่าวในอรรถกถาว่า บทว่า **ทพฺพจชาติโก** ความว่า ภาวะของผู้ว่ายากคือเป็นผู้อันใครๆไม่อาจว่ากล่าวได้ มีอธิบายว่า ความเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมสิบเก้าอย่างมีความปรารถนาลามกเป็นเหตุเป็นต้นยังการพราสสอนที่กล่าวในตนให้เสียไปเพราะไม่ถือเอาความเอื้อเพื่อชื่อว่า ภาวะแห่งผู้ว่ายาก ๖ สมจริงดังคำที่กล่าวไว้ในบทภาษานี้ว่า ข้อว่า **ทพฺพจชาติโก โหติ** ได้แก่เป็นผู้ว่ายากคือประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องทำให้เป็นผู้ว่ายาก ไม่อดทน ไม่ถือเอาอนุสาสนีโดยเคารพ ๖

ข้อว่า **อวจนียมตตานํ** ความว่า ย่อมทำตนให้เป็นผู้อันใครๆว่ากล่าวไม่ได้โดยนัยที่กล่าวว่า พวกเหมือนกันเป็นคำดีก็ตามเป็นคำชั่วก็ตามขอพวกท่านจงเว้นจากการว่ากล่าวเราเสีย ๖ ในข้อนี้ว่า **ครุํ ลียา** จะได้คำนี้ว่า ตสส โดยการเชื่อมนัยที่นำมา ๖ โยชนาในข้อนี้มีดังนี้ ภิกษุใดมีสัญญาติแห่งคนว่ายากทำตนให้เป็นผู้อันใครๆไม่ได้ภิกษุนั้นต้องอาบัติหนัก ๖

มีคำกล่าวไว้อย่างไร ๖ มีว่า ภิกษุใดแม้ถูกเพื่อนภิกษุทั้งหลายชี้ให้เห็นและได้ยินว่าตนเป็นผู้ว่ายากกล่าวสามครั้งโดยนัยที่กล่าวว่า มา आयสมา อตตานํ อวจนียํ อกาสิ ๖เปว อญฺณมญฺญวฺจฺจาปนเน ดังนี้^{๑๕๖} แม้ต้องทุกกฎก็ไม่สละเพราะกล่าวว่า ภิกษุนั้นพึงถูกคร่ำมากแล้วแม้ทำนกลางสงฆ์ แม้เมื่อถูกคร่ำนำไปทำนกลางสงฆ์กล่าวเหมือนอย่างนั้นสามครั้ง แม้ต้องทุกกฎก็ไม่สละ เมื่อกรรมคือการสวดสมณุสาสนอันสงฆ์ทำแก่เธอผู้มีสัญญาติผู้ว่ายากนั้นด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา เพราะถึงยัยศัพทด้วยกรรมวาจาที่สาม ต้องสังฆาภิเสกแทนทุกกฎเพราะญัตติและอุลลัจฉัยเพราะกรรมวาจาสองหน ๖

^{๑๕๕} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๔๑๘-๔๑๙/๓๑๔-๓๑๕.

^{๑๕๖} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๔๒๕/๓๑๘.

(๔๓๗) ในคำนี้ว่า **ทุพพเจ** มีปาฐะเหลือว่า สิกขาบท แม้ในข้อนี้ว่า **สังฆเภทกณณเน** ก็เหมือนอย่างนั้น ๑ การทำลายสงฆ์นั้นเองชื่อว่าสังฆเภท ที่ชื่อว่าสังฆเภทวรรณนา เพราะอรรถว่า พรรณนาคือกล่าวการทำลายสงฆ์นั้น ข้อนี้เป็นอย่างไรคือสิกขาบท โยชนาว่า ก็พึงถือเอาสังฆเภท สิกขาบทข้อแรกนั้นแหละ คือโดยนัยที่กล่าวไว้ในข้อนี้ ๑ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า สมุฏฐานเป็นต้นเป็นเช่นกับปฐมสังฆเภทนั้นแล ๑ ด้วยคำนี้ว่า **สพโพ วินิจฉโย** พระเถระเว้นวินิจฉัยที่สุดของสังฆาติเสสที่สงเคราะห์ด้วยคำนี้ว่า ครุกํ สียา ที่ท่านแสดงในที่นี้แล้วจัดแจงดีซึ่งประการแห่งอาบัติที่กล่าวไว้ด้วยสามคาถาเป็นต้นว่า อกเต ปน และสมุฏฐานเป็นต้นที่กล่าวด้วยคาถามีอาทิว่า อิทเมกสมุฏฐานํ ๑ พรรณนาถึงผู้ว่ายาก จบ ๑

การพรรณนาว่าด้วยการประทุษร้ายตระกูล ๑

(๔๓๘) โยชนาว่า ภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูลเมื่อประพตีสลามกเพราะความเป็นผู้ถึงความพอใจเป็นต้นเมื่อภิกษุเหล่าอื่นทำกรรมอยู่ก็ไม่ละความประพตีสลามกเพราะความเป็นผู้ถึงความพอใจเป็นต้นนั้นครุกรรมพึงถูก(เธอ)ต้องสังฆาติเสส ๑ เพราะกล่าวว่าชื่อว่า **กุลทูลโก** ได้แก่ยอมประทุษร้ายตระกูลด้วยดอกไม้ก็ดีผลไม้ก็ดีจุนก็ดีดินเหนียวก็ดีไม้ชำระฟันก็ดีไม้ไผ่ก็ดีเวชชกรรมก็ดีเดินรับส่งข้าวสารก็ดี ภิกษุชื่อว่าผู้ประทุษร้ายตระกูลเพราะอาศัยลาภสงเคราะห์ตระกูลที่ถึงพร้อมด้วยศรัทธาด้วยการให้ดอกไม้เป็นต้นแล้วประทุษร้ายศรัทธาของตระกูลในเมื่อภิกษุละขีไม่ทำอย่างนั้น ๑

ชื่อว่า **ฉนทคามิตาทีหิ** ความว่า ประกอบเหล่าภิกษุละขีมีศีลเป็นที่รักผู้กล่าวอยู่ว่า อายสมา โข ๑ เปฯ อสนเต อิต วเสน เพื่อการพ้นจากอาบัติทุกกฎที่จะพึงต้องเพราะเห็นหรือได้ยิน ภิกษุผู้ทำกรรมคือการประทุษร้ายตระกูลด้วยการถึงอคติสี่มีความเป็นผู้ถึงความพอใจเป็นต้นว่า ฉนทคามิโน จ ภิกขุ ๑ เปฯ เอกัจจ น ปพพาเซนติ ๑ ชื่อว่า **กมเม กริยมาเน** อธิบายว่าเมื่อทำกรรมคือการสวดสมณุภาสด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาแก่ภิกษุแม้ต้องทุกกฎแล้วไม่สละคืน ในเมื่อเธอแม้ถูกเหล่าภิกษุผู้เห็นและได้ยินการด่าและการบริภาษที่เธอทำแก่เหล่าภิกษุผู้ติตนโดยนัยที่กล่าวมาสามครั้งว่า มายสมา เอวํ อวจ น จ ภิกขุ ฉนทคามิโน ๑ เปฯ อสนเต อิต วเสน ถูกภิกษุเหล่านั้นจับเธอผู้แม้ต้องทุกกฎก็ไม่สละคืนที่มีมือคร่านำไปสู่ท่ามกลางสงฆ์กล่าวสามครั้งแม้อีกโดยนัยเป็นต้นนั้นแล้ว มายสมา เอวํ อวจ ๑

(๔๓๙-๔๔๐) เพื่อแสดงวินิจฉัยในจุนและใบไม้อันเป็นอุปกรณ์แห่งการประทุษร้ายตระกูลที่กล่าวโดยนัยเป็นต้นว่า กุลานิ ทูเสติ ปุปฺเพน วา^{๑๕๗} พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า จุณณํ ๑ บทว่า **จุณณํ** ได้แก่จุนแห่งไม้ซีกและใบไม้เป็นต้น ๑ บทว่า **ปณณํ** ได้แก่ใบไม้ที่ควรเคี้ยวมีใบพลูเป็นต้นและที่ไม่ควรเคี้ยวมีใบตาลเป็นต้น ๑ บทว่า **ผลํ** ได้แก่ผลตาลและขนุนเป็นต้น ๑ บทว่า **ปุปฺผํ** ได้แก่ดอกจำปาเป็นต้น ๑ บทว่า **เวฬุํ** ได้แก่ไม้ไผ่มีรากภายในมีผิวภายนอก ๑ บทว่า **กฏฺฐํ** ได้แก่ไม้เรือนและฝืน ๑ บทว่า **มตฺติกํ** ได้แก่ดินเหนียวปกติหรือที่มีห้ำสี ๑

^{๑๕๗} วิ.มหา.(บาลี) ๑/๔๓๗/๓๒๘.

เชื่อมความว่า สำหรับผู้ให้จุณฯลฯดินเหนียวที่เป็นของตนหรือที่ตนรับมาโดยเป็นของยืม เป็นต้น เพื่อสงเคราะห์ตระกูลต้องทุกกฎเพราะการประทุษร้ายตระกูล ฯ บทว่า **เถยย** ได้แก่กิริยาแห่งขโมย ฯ คำนี้ว่า ททโต เป็นฉฎฐวิภัติ พึงมุ่งกิริยาของประธานว่า กาทพโพ ที่พึงจะให้ต่าง คล้อยตามกิริยาของประธานโดยการเปลี่ยนวิภัติว่าททโต ฯ ในข้อนี้ว่า **กาทพโพ** ความว่า กาทตพโพ ฯ ด้วยคำนี้พระเถระแสดงวินิจฉัยนี้ว่า ภิกษุเมื่อให้จุณเป็นต้นที่เป็นของสงฆ์เป็นของคณะและเป็นของคนอื่นโดยกิริยาแห่งขโมยเพื่อสงเคราะห์ตระกูลสงฆ์พึงให้ปรับด้วยมูลค่าของสิ่งของ ฯ บทว่า **สัณณสนตเก** ความว่าจุณของสงฆ์หรือของผู้อื่น เป็นต้น ฯ ในข้อนี้มีการระบุคณะและบุคคลด้วยอัญญศัพท์ ฯ

(๔๔๑) ข้อว่า **สัณณิ ครุณณํ** วา ได้แก่ใบไม้เป็นต้นอันเป็นของสงฆ์หรือเป็นของพวแก่ครุณณํ ฯ บทว่า **เสนาสนนิยามิตํ** ได้แก่หรือที่เจาะจงอย่างนี้ว่า ผลไม้และต้นไม้เป็นต้นมีประมาณเท่านั้นมีเพื่อนกรรมในเสนาสนะ ฯ คำนี้ว่า **เถยย** ท่านชักให้กลับด้วยเอาจศัพทว่า อีสสรตยาเยว ฯ

(๔๔๒) บทว่า **หริตวา** วา ได้แก่หรือนำไปด้วยตนเท่านั้น ฯ เชื่อมความด้วยคำนี้ว่า ปุพฺผิ เทนตสฺส ฯ แม้เบื้องต้นก็มีนัยนี้เหมือนกัน ฯ บทว่า **หฺราเปตวา** วา ได้แก่ส่งไปในมือของผู้อื่น ฯ คำว่า **ปโกสิตวา** วา จะได้โดยกำหนดว่า เรียกมาเองหรือใช้คนอื่นเรียกมา ฯ บทว่า **อาคตสฺส** วา ได้แก่หรือมาแล้วด้วยตนเอง ฯ ด้วยคำว่า **กฺลตฺสฺส กนฺตถาย** เพราะกล่าวว่า เมื่อไม่มีความประสงค์เห็นปานนี้ก็ควร ก็เป็นอันพระเถระแสดงวินิจฉัยทั้งหมดที่มาในอรรถกถาเป็นต้นว่า เหล่าภิกษุแม้เมื่อทำการบูชาที่เจตยัคคิดว่าจักบูชา แม้ถืดอกไม้เดินไปให้แก่ชนผู้ถึงที่เจตยัคนั้นๆเพื่อบูชาเจตยัค แม้ไม่จัดเป็นการให้ดอกไม้ดังนี้ ฯ

(๔๔๓) พระเถระครั้งแสดงความเอื้อเฟื้ออย่างนี้แล้ว หวังจะแสดงการกล่าวโทษจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **หริตวา** วา ฯ ก็พระเถระสงเคราะห์ข้อนี้ว่า **ปโกสิตวา** วา **ปโกสาเปตวา** วา **อาคตานิ** วา เพราะวาทย์ที่พึงประกอบกับคำนี้ว่า **หฺราเปตวา** เป็นสัมปินทนต์ละที่ไม่ได้กล่าวไว้ ฯ ด้วยเอาจศัพทในคำว่า **อาคตสฺส** พระเถระชักการให้เป็นต้นให้กลับเพราะนำไปเอง ฯ

(๔๔๔) ข้อว่า **ตณฺจ** ได้แก่และการให้ดอกไม้นั้นแก่มารดาบิดา เป็นต้น ฯ บทว่า **วตฺถุ-ปุชฺตํ** ได้แก่เพื่อบูชาพระรัตนไตร ฯ ข้อว่า **น ปญฺญถา** ได้แก่จะให้โดยประการอื่นไม่ควร ฯ พระเถระใส่ใจว่า ประการที่ไม่ควรให้นี้เป็นอย่างไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **สิวาทิ** ฯ ข้อว่า **สิวาทิปุชฺตํ** ได้แก่และเพื่อบูชาเทวดามีพระอิศวร เป็นต้น ฯ ข้อว่า **มณฺฑนตํ** ได้แก่เพื่อประดับ ฯ พระเถระกล่าวว่า จะให้แก่มารดาเป็นต้นด้วยหวังว่า เขาเหล่านั้นจะขายสิ่งนี้เลี้ยงชีวิตก็ได้ โดยกำหนดประการที่ไม่ควรให้อย่างนี้ ฯ

(๔๔๕) ด้วยคำนี้ว่า **ผลาทีสุ ฯเปฯ วินิจฺฉโย** พระเถระแสดงว่า วินิจฉัยที่กล่าวในเบื้องต้น ด้วยคำเป็นต้นว่า **หริตวา** วา **หฺราเปตวา** วา เสมอกันในวัตถุทั้งหมดมีผลไม้และใบไม้ เป็นต้น ฯ

(๔๔๖) บทว่า **ปุพฺผาติภาเซน** ได้แก่ในกาลแจกดอกไม้และผลไม้ เป็นต้น ฯ บทว่า **สมมเตน** ได้แก่ภิกษุผู้อันสงฆ์สมมุติโดยนัยที่กล่าวแล้วในชั้นธกะเพื่อแจกดอกไม้ เป็นต้น ฯ บทว่า **อสฺส** ได้แก่ผู้มาสู่ที่แจก ฯ บทว่า **อิตฺเรน** ได้แก่ผู้ให้แจกดอกไม้ เป็นต้น เว้นผู้ที่สงฆ์สมมุติ ฯ ข้อว่า **ญาเปตวา ทาทพฺพํ** ได้แก่ให้สงฆ์ทั้งปวงรับทราบแล้วพึงให้ ฯ

(๔๔๗) ครั้งหนึ่งจากส่วนที่ภิกษุรูปหนึ่งพึงได้ ฯ ด้วยคำนี้ว่า **โลกํ โลกํ** ท่านระบุสิ่งที้น้อยกว่าแม้ครั้งหนึ่ง ฯ

(๔๔๘) ข้อว่า **ปริพพวิหีนสฺส** ได้แก่ผู้เว้นจากมูลค่าสิ่งของที่เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตมีข้าวสารเป็นต้น ฯ บทว่า **สมปตติสฺสริยสฺส** ได้แก่และอิสรชนผู้มาสู่ที่ใกล้ตน ฯ มีการเชื่อมด้วยคำนี้ว่า ทาตพฺพุ ตุ สกํ ผลํ ฯ คำว่า ปนิพพวิหีนานํ ทาตุํ สปรสนตํ มาแล้วในสิกขาบทเล็กน้อย ท่านกล่าวในที่นี้ว่า สกํ ผลํ ฯ พึงถือเอาว่า มีการระบุผู้ที่คุ้นเคยกันด้วยคำของผู้อื่นในที่นั้น แต่ในที่นี้ของแม่ที่ภิกษุถือเอาโดยวิสาสะให้อยู่ก็เป็นของๆตนเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า สกํ ฯ

(๔๔๙-๔๕๐) โยชนาว่า สงฺขโมอารามโตทำการกำหนดผลไม้และต้นไม้แล้วตั้งกติกาไว้ อธิบายว่า กติกาที่สงฆ์ทำการกำหนดผลไม้ว่า พึงให้ผลไม้เท่านี้แก่พวกอาคันตุกะหรือทำการกำหนดต้นไม้ว่า พึงให้ผลไม้ที่ต้นไม้เท่านี้ตั้งไว้โดยประการใด ฯ บทว่า **ตตถาคตสฺสปี** ได้แก่แม้ผู้มายังสังฆารามนั้นที่ตั้งกติกาวัตรไว้อย่างนั้นเพื่อผลไม้ ฯ

บทว่า **ยถาปริจฺเจทํ** ได้แก่ล่วงการกำหนดที่สงฆ์ทำไว้อย่างนั้น ฯ บทว่า **ททโต** ได้แก่ ผู้ให้ผลไม้ที่เขาเลือกกองไว้หรือใช้กับปัยการเลือกให้ ฯ เพื่อจะแสดงวิธีที่ควรประพฤติในเหล่าอาคันตุกะผู้มาเมื่อผลไม้ที่เลือกไว้และกับปัยการกไม่มีพระเถระ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ทสเสตพพาปิ วา ฯ ปาฐะเหลือว่า วตฺวา ฯ เพราะทำจศัพทโดยมีความเป็นอย่างเดียวกันกับอปิศัพทจึงมีโยชนาว่า อปิจ ฯ ด้วยคำนี้ว่า ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วพึงแสดงต้นไม้ที่สงฆ์กำหนดไว้ ก็เป็นอันท่านแสดงอรรถกถาโดยนัยที่ยิ่งเกินว่า แต่ไม่ควรกล่าวอย่างนี้ว่า ที่ต้นไม้มีผลตก พวกท่านจงเก็บจากต้นนี้เถิด ฯ

(๔๕๑) ด้วยบทนี้ว่า **ขณฺติวาท** ท่านสงเคราะห์คำนี้ว่า ขณาเปตฺวา เพราะกล่าวว่า กปปียญฺมิ ในข้อนี้ว่า ปถวี จะได้ความว่า ออกปีย ฯ เพราะเหตุนี้แน่แล พระเถระจึงกล่าวว่า ปาจิตติเยน ฯ พระเถระสงเคราะห์พุ่มไม้มีย่อมๆที่ออกดอกและกอมะลิซ้อนเป็นต้นและพุ่มมะลิขาวเป็นต้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า แท้จริงต้นไม้ดอกก็ดีกอไม้ดอกก็ดีที่ดอกยังตูม ท่านเรียกว่า กอไม้ทั้งนั้น ฯ ด้วยอาทิศัพทพระเถระสงเคราะห์ต้นไม้ผลิผลและกอสมนไพรที่มีรสเป็นยา ฯ เพราะกล่าวว่าโรปาเปเน คำนี้ว่าสยควรด้วยคำนี้ว่าโรปาเน ฯ

ถามว่า ข้อว่า **สยํ ขณฺติวาท** ไม่ควรเพราะเหตุไร ฯ ตอบไม่ควร เพราะไม่มีคำที่กล่าวว่า ขณาเปตฺวา เพราะเป็นปาจิตติยในการใช้ให้ชุด โดยพระดำรัสว่า ก็ภิกษุใดชุดดินเองก็ดีใช้ให้ชุดก็ดีต้องปาจิตติย^{๑๕๘} และเพราะถือเอาการชุดเองและใช้ให้ชุดทั้งสอง ด้วยคำนี้ว่า ขณฺติวาท ฯ บทว่า **กฺลทฺทสฺสเน** ได้แก่การประทุษร้ายตระกูลเป็นเครื่องหมาย ฯ โยชนาว่า สำหรับภิกษุผู้ปลูกกอไม้เป็นต้นนั้นต้องทุกกฎที่มีการประทุษร้ายตระกูลเป็นเครื่องหมายในการประทุษร้ายตระกูลกับปาจิตติย เพราะการชุดอกกับปียแผ่นดินเป็นปัจจัยในเมื่อชุดอกกับปียแผ่นดินเองและใช้ให้ชุดทำการปลูกกอไม้ดอกเป็นต้นเอง ฯ

(๔๕๒) ด้วยคำนี้ว่า **ตถา** พระเถระสงเคราะห์คำนี้ว่า สยํ โรปาเน เว้นประการที่เหลือ ฯ คำนี้ว่า ออกปียเณ วากุเณ ควรกับคำนี้ว่า ออกปียปถวี ขณาเปตฺวา และคำนี้ว่า โรปาเปเน ฯ อธิบายว่า สำหรับภิกษุผู้กล่าวอกกับปียโวรหามีอาทิว่า ท่านจงชุดแผ่นดินนี้จงปลูกกอไม้แล้วให้ชุดอกกับปียแผ่นดินให้ทำการปลูกดอกไม้เป็นต้นก็ดีต้องปาจิตติยกับทุกกฎ เหมือนอย่างนั้นแท้ ฯ

^{๑๕๘} วิ.มหา.(บาลี) ๒/๘๕/๑๕๘.

พระเถระใส่ใจว่าปาจิตติยและทุกกฏ เพราะการขุดและปลูกสองอย่างจะมีด้วยความต่างแห่งโวหารทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วยความต้องการนั้นที่เหลือได้อย่างไร จึงกล่าวคำว่า สัพพตถ เป็นต้น ๑ บทว่า **กุกกุสเสน** เป็นสัตตมวิวัตติให้ในเครื่องหมายหรือวิสัย ๑ ก็ท่านกล่าวทุกกฏแก่ภิกษุในการประทุษร้ายตระกูลกับปาจิตติยเหมือนอย่างนั้น แม้ในการให้ขุดดินด้วยคำพูดที่เป็นอกัปปิยะแล้ว ให้ปลูกด้วยคำพูดที่เป็นอกัปปิยะ ๑ โยชนาว่า ท่านกล่าวทุกกฏแก่ภิกษุซึ่งมีการประทุษร้ายตระกูลเป็นนิमित ในโวหารและความชวนชวาททั้งปวงซึ่งมีความต้องการนั้น แม้เหล่าอื่นจากนี้ที่ทั้งปวง ๑

(๔๕๓) พระเถระใส่ใจว่า ท่านกล่าวทุกกฏไว้อย่างเดียวเพราะไม่มีปาจิตติยในการขุดกับปิยแผ่นดินด้วยตนเองและในการให้ขุดด้วยอกัปปิยโวหาร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อุกยตถ จ ๑ ในข้อนี้มีปาฐะเหลือว่า เอว ผู้นั้นให้อรรถตามที่กล่าวจบลง ๑ โยชนาว่า อนึ่งท่านกล่าวทุกกฏแก่ภิกษุในฐานะสองอย่างคือการปลูกเองและใช้ให้ปลูกกอไม้ดอกแม้ในกับปิยแผ่นดินโดยนัยตามที่กล่าวไว้อย่างนี้ ๑

(๔๕๔) ข้อว่า **สทุกกฏา ปาจิตติ** ได้แก่เป็นปาจิตติยกับทุกกฏเพราะสังครั้งเดียวว่า ท่านจงขุดหลุมปลูกกอไม้แล้วปลูก ความดังกล่าวมานี้ท่านกล่าวหมายเอาอกัปปิยแผ่นดิน ๑ คำนี้ว่า **สทุธฺวา ทุกกฏ** ท่านกล่าวหมายเอาทุกกฏเพราะประทุษร้ายตระกูลที่พึงต้องเพราะการสังวาระเดียวว่า จงปลูกกอไม้ไม่เป็นปัจจัย แก่ภิกษุผู้ให้ขุดหลุมโดยอกัปปิยโวหารที่อกัปปิยแผ่นดิน และผู้ให้ขุดหลุมโดยอกัปปิยโวหารที่กับปิยแผ่นดิน ๑

(๔๕๕) ในข้อนี้ว่า **กบปิเยเนว วาเกยน** มีวินิจฉัยว่าที่ชื่อว่ากบปิยวาจาได้แก่การกล่าวเห็นปานนี้ว่า ท่านจงรู้หลุมในที่นี้ พึงทราบหลุมในที่นี้ ในที่นี้พึงมีหลุม และการกล่าวเป็นต้นว่า ท่านจงรู้กอไม้ในที่นี้ พึงทราบกอไม้ในที่นี้ ๑ พระเถระย่อมชักอกัปปิยโวหารและโวหารที่มีกัปปิยะและอกัปปิยะปนกันให้กลับด้วยเอวศัพท์ ๑ ส่วนปริยายโอภาสและนิมิตตกรรมย่อมควร เพราะกล่าวในอรรถกถาว่าสามนอกลี้ย่อมควร ๑ ข้อว่า **อุกยตถ จ ภูมียา** ได้แก่ ในกับปิยะแผ่นดินและอกัปปิยแผ่นดินสองอย่าง ๑ ในข้อนี้ว่า **โรเปเน** จะได้ว่าความว่ามาลาจฉาทินิ โดยสัมพันธและปกรณ์ ๑

ควรกล่าวว่า โรปาปเน เพราะกล่าวว่า วาเกยน หากมีการถามว่า พระเถระกล่าวว่า โรเปเน เพื่ออะไร ตอบว่า กล่าวไว้ด้วยคาถาประพันธ์ เพราะสงเคราะห์แม้ผู้สั่งโดยแสดงกตัตถลวัน ๑ ด้วยคาถาเบื้องต้นนี้พระเถระย่อมชักคำนี้ว่า โรปาเปตุ ให้กลับวิเสสด้วยคำนี้ว่า สย ในข้อนี้ว่า สยโรเปตุ ๑ วินิจฉัยในอรรถกถาว่า ก็ไม่เป็นอาบัติในเพราะการให้ปลูก โดยอกัปปิยโวหารที่กับปิยะแผ่นดินก็ดี ที่อกัปปิยแผ่นดินก็ดีเพื่อบริโภคดังนี้พึงทราบว่าเป็นอันท่านสงเคราะห์ด้วยคาถานี้ ๑ ข้อว่า **โกจิ โทโส** ความว่าไม่มีโทษแม้อย่างหนึ่งบรรดาโทษที่กล่าวว่า ปาจิตติยและทุกกฏ ๑

(๔๕๖-๔๕๗) คำนี้ว่า **สย โรเปตุ** พึงเชื่อมกับคำนี้ว่าอารามาที่นมตถาย ๑ พระเถระสงเคราะห์ป่าเป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ ๑ ในคำนี้ว่า สย โรปิตสส พระเถระสงเคราะห์คำนี้ว่า โรปาปิตสส ด้วยวาศัพท์ เพื่อความแตกต่างแห่งคำนั้น จึงมีปาฐะเหลือว่า กบปิเยเน วาหาเรน ๑ ส่วนวินิจฉัยพึงทราบโดยนัยที่มาในอรรถกถาว่า ก็เพียงอกัปปิยโวหารเท่านั้นไม่ควรเพื่ออารามเพื่อป่าและเพื่อร่มเงาที่เหลือควร ๑ อธิบายว่า ถ้าปรารถนาจะบริโภคผลไม้ที่ให้ปลูกโดยอกัปปิยโวหารเป็นต้นว่า อิมิ ชานาติ ด้วยจิตบริสุทธิ์ เพื่อตกแต่งภายในอาราม เพื่อร่มเงา ดุจเพื่อป่าภายนอกและต้นไม้ที่ตนปลูกในหลุมที่ตนขุดเองในกับปิยแผ่นดิน หรือให้ขุดด้วยอกัปปิยโวหารและตนใช้ให้ขุด โดยอกัปปิยโวหารที่อกัปปิยแผ่นดิน หรือที่คนอื่นขุดจะบริโภคก็ได้ ๑

โยชนาว่า ก็การที่ภิกษุจะบริโภคผลไม้ของต้นไม้ที่ปลูกเองในกับปียแผ่นดิน เพื่อประโยชน์แก่อารามเป็นต้น หรือที่ตนให้ปลูกโดยกับปียโวหารที่กับปียแผ่นดินหรือกับปียแผ่นดิน ฯ ปราภูกาถาเป็นต้นว่า กุลสงคหนตถาย ในที่นี้เขียนไว้ในคาถาว่า อารามาที่นตถาย ในคัมภีร์บางแห่ง ฯ ก็คาถานั้นประกอบในอัฐฐานะเพราะผิดลำดับบาลี แต่คาถาที่กล่าวข้างหน้าคาถาเป็นต้นว่า ปุพพานประกอบในฐานะ ฯ

(๔๕๘) บทว่า **สพพตถ** ได้แก่ในกอไม้เป็นต้นทั้งหมดที่ตนปลูกเองและใช้ให้ปลูก เพื่ออารามเป็นต้นดุจในก่อน ฯ ข้อว่า **อกบปียทกเณว ปาจิตติ** ความเป็นปาจิตติย์ที่ตรัสว่า ก็ภิกษุใดรู้อยู่ว่า น้ำมีตัวสัตว์รดเอาก็ดีให้รดก็ดีซึ่งหญ้าหรือดินต้องปาจิตติย์^{๑๕๙} เท่านั้นไม่ต้องทุกกฎ ฯ

(๔๕๙) บัดนี้ พระเถระแสดงวิสัยแห่งปาจิตติย์กับทุกกฎว่า กุล ฯ เปฯ ทุกกฎ ฯ บทว่า **สิณจโต** ได้แก่รดเองและให้รดด้วยน้ำที่เป็นกับปียเท่านั้น ฯ

(๔๖๐) ข้อว่า **เตสเญว ทวินัน ปน อตถาย** ได้แก่เพื่อการประทุษร้ายตระกูลและบริโภคทั้งสองอย่าง ฯ ในข้อนี้ว่า **สิณจเน สินจาปน** จะได้โดยปรกมว่า มาลาจฉาทีน ฯ ในข้อนี้ว่า **ทุกกฎ** มีปาฐะเหลือว่า เกล็ด ฯ

(๔๖๑) บทว่า **โอจิณาปน** ได้แก่ใช้เหล่าชนอื่นโปรยดอกไม้ ฯ ข้อว่า **สยโมจินเน จาปี** ได้แก่ตนโปรยเองก็ดี ฯ บทว่า **สปาจิตติยทุกกฎ** อธิบายว่าต้องปาจิตติย์ เพราะการโปรยดอกไม้เป็นเหตุและต้องทุกกฎเพราะประทุษร้ายตระกูล เพราะกล่าวว่าเป็นปาจิตติย์ในเพราะความถูกพราภแห่งภูตคาม ฯ

(๔๖๒) เพื่อแสดงอาการต้องอาบัติแก่ภิกษุผู้ให้ทำการโปรยและใช้ให้โปรยดอกไม้เพื่อบูชาเป็นต้น และเพื่อสงเคราะห์ตระกูล พระเถระจึงกล่าวว่า ปุพพาน ฯ เพราะกล่าวว่าเป็นปาจิตติย์ด้วยการนับดอกไม้ในข้อนี้ว่า ปุพโหมจินโต มีปาฐะเหลือว่า วิสุ วิสุ ฯ อธิบายว่าสำหรับภิกษุผู้โปรยดอกไม้ทีละดอกต้องปาจิตติย์ด้วยการนับดอกไม้ ฯ คำที่กล่าวในอรรถกถาว่า ก็สำหรับภิกษุผู้โปรยดอกไม้มากดอกโดยประโยชน์เดียว ต้องอาบัติด้วยการนับประโยชน์ จะได้โดยนัยที่ยังเกินในที่นี้ ฯ ก็คำนี้ว่า โอจิณาปนโต ท่านแสดงไว้โดยความต่างที่ยังลงภายใน หรือโดยอุปลักษณะในกิริยาสามัญด้วยคำนี้ว่า โอจินโตแล ฯ

ก็คำนั้นแล้ว สำหรับภิกษุผู้กล่าวแยกๆกันแล้วให้โปรยดอกไม้ทั้งหลาย ต้องอาบัติด้วยการนับดอกไม้ ในที่นั้นย่อมถูกต้อง ฯ พึงทราบวินิจฉัยว่า สำหรับภิกษุผู้โปรยดอกไม้มากดอกต้องอาบัติด้วยนับคำสั่ง เพราะนับวาระเดียวและในหลายวาระ ฯ เพื่อจะให้อรรถกถาทั้งปวงนี้พึงทราบในคาถาที่กล่าวไว้ตามลำดับและในวิธีที่แสดง พระเถระจึงกล่าวว่า กุลตถ เจ สทุกกฎ ฯ บทว่า **กุลตถ** ได้แก่เพื่อสงเคราะห์ตระกูล ฯ เพราะกล่าวว่า สทุกกฎ จึงสำเร็จ ความเป็นปาจิตติย์และทุกกฎ เพราะนับดอกไม้ ฯ

(๔๖๓) การร่ายชื่อว่าคันถะ พวงดอกไม้ที่มีขึ้นเพราะการรายนั่นชื่อว่าคันถิมะ ฯ ในที่ทั้งปวงก็มีนัยนี้ ฯ พระเถระจึงกล่าวสรุปแห่งพวงดอกไม้เป็นต้นเองนั่นแล ฯ การรวมชื่อว่าสังคหะ มีวิเคราะห์ว่า การรวมดอกไม้ ฯ

^{๑๕๙} วิ.มหา.(บาลี) ๒/๑๔๐/๑๘๒.

(๔๖๔) เพื่อแสดงพวงดอกไม้เป็นต้นเหล่านี้โดยสรุป พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ตตถ ทณฺเตน ทณฺทํ วา ฯ บรรดาคำเหล่านั้นคำว่า ตตถ ได้แก่บรรดาการรวมดอกไม้ห้อยอย่างเหล่านั้น ฯ คำนี้ว่า ทณฺเตน ทณฺทํ วา พระเถระกล่าวหมายเอาดอกอุบลที่มีก้านเป็นต้น ฯ คำนี้ว่า วณฺณฺณปิ จ วณฺณํ พระเถระกล่าวหมายเอาดอกไม้แดงที่มีช่อเป็นต้น ฯ ชื่อว่า กรณํ สพฺพํ ได้แก่ที่ทำแล้วทั้งหมด ฯ การจำแนกวิธีแห่งกัปปิยะในบททั้งปวงในที่นี้ พระเถระจึงกล่าวในคาถาเป็นต้นว่า สพฺพเมตํ ฯ

(๔๖๕) ในคำนี้ว่า สุตตาทีนิ โคปฺเมตฺวา มีปาฐะเหลือว่า วสฺสิกปุพฺผาทีนิ ฯ วิจารณ์แห่งดอกไม้ที่ใช้ด้ายหรือเชือกกล้วยและปอเป็นต้นร้อยดอกมะลิเป็นต้นทำไว้ชื่อว่า โคปฺมิมะ ฯ ที่ชื่อว่า วิคคหะเพราะอรรถว่า มีช่อโดยความเป็นอันเดียวกัน ฯ แม้ในข้อนี้ว่า อุกฺโขตฺวณฺณิกฺกา ก็มีนัยนั้นเหมือนกัน ฯ พึงทราบกศฺพท์ใช้ในอรรถว่าน้อยหรืออรรถของตน ฯ อาเทสอศฺพท์ที่ปุพฺผะเป็นนิตินิ เพราะกศฺพท์เป็นไปในวิสัยของอิตถิลิงค์ ฯ

อธิบายว่า โคปฺมิมะนั้นมีสองอย่างคือ ระเบียบดอกไม้ที่เขาร้อยช่อของดอกไม้ทั้งหมดทำไปในทิศทางเดียวกันชื่อว่า เอกโตวณฺณิกฺกา ระเบียบดอกไม้ที่เขาร้อยช่อทำโดยสองทิศ ชื่อว่า อุกฺโขตฺวณฺณิกฺกา ฯ ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า การใช้ปอก็ดีเถาว์ลยก็ดีเชือกก็ดี ทบเป็นสองชั้นแล้วพันร้อยดอกไม้ที่ไร่ช่อมีดอกกลุ่มและดอกกระพุ่มเป็นต้นที่ปอเป็นต้นนั้นชื่อว่าโคปฺมิมะ(ร้อยควบ)

(๔๖๖) บทว่า พุณฺณเทสุ ได้แก่โคน ฯ ท่านรวบรวมดอกมะเขืองที่ไร่ช่อเป็นต้นและดอกมะลิที่มีช่อเป็นต้นไว้ ด้วยอาทิสฺพท์ในข้อนี้ว่า มกุลาทิกิ ฯ พระเถระรวบรวมเสี้ยนตาลเป็นต้นไว้ด้วยอาทิสฺพท์ในข้อนี้ว่า สุธิจาทีนิ ฯ บทว่า มาลาวิกิติ ได้แก่การประดิษฐ์พวงดอกไม้ ฯ โยชนาว่า การประดิษฐ์พวงที่ใช้เข็มเป็นต้นแทงดอกไม้ตามเป็นต้นที่โคนแล้วร้อย ท่านเรียกว่า การร้อยแทง ฯ

(๔๖๗) พระเถระแสดงประการที่หนึ่งบรรดาประการที่แสดงไว้ในอรรถกถาว่า ดอกไม้ที่ชื่อว่าเวฐิมะ พึงเห็นในพวงดอกไม้และกาดอกไม้ดังนี้ว่า เวเจตฺวา กตฺ มาลาคุณฺเหติ วา ฯ อธิบายว่า เหล่าชนใคร่ทำการบูชาธรรมเทศนาที่ดี พระปฎิมาภิเษก พระธาตุก็ดี ห้อยกลุ่มพวงมาลัยตรงๆที่ยอด (ธรรมาสันเป็นต้น)ร้อยพันพวงมาลัยหลายครั้ง เพื่อแสดงอาการเป็นปมที่ปลาย แม้การทำกลุ่มพวงมาลาเป็นปานนี้ ชื่อว่าเวฐิมะ ฯ

พระเถระแสดงประการอื่นว่า วากาทีนิ จ พทฺธํ วา ปาฐะว่า พนฺธิตฺวา ก็มี เชื่อมกับบทนี้ว่า กตฺ ฯ อธิบายว่า ชนบางพวกทำดอกไม้มีด้านยาวมีดอกอุบลเป็นต้นให้เป็นก้านๆละแปดดอกก็ดี เก้าดอกก็ดี สิบดอกก็ดี ใช้ปอหรือด้ายอย่างใดอย่างหนึ่งพันก้านเหล่านั้นนั้นแลที่ปลายก้านหรือพันแยกกันทำให้เป็นกาดอกอุบลเป็นต้น การทำนั้นชื่อว่าเวฐิมะ ฯ การทำแม้สองอย่างนั้นไม่ควร ฯ การใส่ดอกไม้ที่กัปปิยะการกลือกกองไว้ผูกทำให้เป็นห่อไม่ควร ฯ จะใช้ก้านที่เด็ดมาในดอกไม้เหล่านั้นนั้นแล หรือใช้ปอที่เด็ดมาในก้านนั้นแลมัดทำให้เป็นก้านและใส่เข้าไปในห่อสพฺพายถึอาก็ได้ ฯ เหมือนอย่าง ที่กล่าวในอรรถกถาว่า แต่จะใช้ปอหรือก้านของดอกอุบลเป็นต้นเหล่านั้นนั้นแล มัดเข้าด้วยกันหรือทำให้เป็นห่อสพฺพายก็ได้^{๑๖๐} ฯ ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ของชาวสีหฬว่า ก็คำนี้ว่า วาเกน วา ทณฺเตน อาจารย์ทั้งหลายกล่าวหมายเอาการตัดแล้วร้อยผูกไว้ ฯ การใช้ก้านดอกบัวเป็นต้นแทงไปในใบบัวเป็น

^{๑๖๐} วิ.อ.(บาลี) ๒/๑๒๑.

ต้นเอาใบห่อดอกไม้ทำก้านให้อยู่ภายนอกแล้วมัดที่ปลายใบควรว ๑ ก็ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถานั้นแล้วว่า แต่จะมัดที่ก้านไม่ควร ๑

(๔๖๘) ชื่อว่า **บุปผมาลา** **ปุรณ** ได้แก่การแซมด้วยพวงดอกไม้ ๑ พระเถระใส่ใจว่า การร้อยวงนี้จะได้ในที่ไหน จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า โพลี ๑ แผ่นที่เขาคลี่ระเบียบและเถาวัลย์ออก ดุจคลี่ด้าย ทอด้วยระเบียบและเถาวัลย์ด้านขวาง ดุจทอผ้า ท่านเรียกว่าแผ่นดอกไม้ ๑ แผ่นดอกไม้ที่ท่านถือเอาในการร้อยวงหมายเอาการแซมด้วยระเบียบและเถาวัลย์ด้านยาว ท่านถือเอาแม้การร้อยวงที่กล่าวไว้หมายเอาการทอด้านขวาง เพราะเหตุนี้จึงทราบว่ามีคำกล่าวอีก ๑ ด้วยอาทิสัพพทาในคำว่า ปฏาทีน มีการระบุเจดีย์ผอบบรรจุพระธาตุและชุกชีเป็นต้น ๑

ชื่อว่า **ปริกขเปสฺส ลพฺภติ** ได้แก่จะได้ในก้นโพธิ์เป็นต้นหลายรอบ ๑ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า จะใช้ผ้าห่อดอกไม้ปิดโคนต้นโพธิ์ก็ดี เจดีย์ก็ดี ผอบบรรจุพระธาตุก็ดีควร ด้วยการให้แก่วรรณอื่นในเมื่อฐานะที่ถึงที่แรกอันเหล่าภิกษุผู้ใช้พวงดอกไม้พันรอบโคนต้นโพธิ์เป็นต้น ไม่ให้พวงดอกไม้ล่วงไปเมื่อผู้อื่นจับพันรอบ トラบเท่าที่ซื้อการร้อยวงถึงฐานะนำมาถึงที่นั้นแม้อีก ๑ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ถ้าภิกษุสองรูปเที่ยวยืนที่ข้างทั้งสอง นำไปในที่สมควรแท้ ๑ ก็วินิจฉัยในพวงดอกไม้ที่เขาคลี่ออกไปเพื่อทอแผ่นดอกไม้ ก็มีนัยนั้นเหมือนกัน ๑

จะใส่พวงดอกไม้ยาวไปในพินาศแล้วใส่อีกไม่ควร ๑ ก็เพราะกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า จะใส่พวงดอกไม้ในพินาศควร ๑ จะใส่พวงพวงดอกไม้ที่ผู้อื่นทำให้เป็นวงแล้วใส่ในผอบบรรจุพระธาตุควรอยู่ ๑ เพราะกล่าวว่า ได้พวงดอกไม้ที่เขาทำด้วยพวงมาลัยแม้อันมากแล้วผูกไว้เบื้องบนแห่งอาสนะเป็นต้นควร จะใช้ปลายด้ายที่เว้นจากดอกไม้แห่งพวงดอกไม้และระเบียบดอกไม้ผูกที่เชือกและไม่เท้าเป็นต้นควร ๑

(๔๖๙) ที่ชื่อว่ารูปดอกไม้ ได้แก่รูปข้างและม้าเป็นต้นที่เขาทำให้เป็นสัณฐานแห่งรูปนั้นๆ แล้วเสียบพวงดอกไม้ทำ เพราะกล่าวไว้ว่าเหล่าชนย่อมทำรูปข้างและม้าเป็นต้นด้วยดอกไม้ที่ร้อยควบไว้แล้วแล แม้รูปข้างเป็นต้นเหล่านั้นตั้งอยู่ในที่ซึ่งร้อยกรองไว้^{๑๖๑} ๑ เพราะกล่าวไว้ในปาฐะแห่งอรรถกถานี้ว่า แม้รูปข้างเป็นต้นเหล่านั้นก็ตั้งอยู่ในที่ซึ่งร้อยกรองดังนี้และเพราะในสารัตถทีปนีแห่งปาฐะอรรถกถาว่า ก็การที่ภิกษุเมื่อวางในที่สุตที่ภิกษุเหล่าอื่นทำไว้ทำแม้รูปข้างและม้าเป็นต้นก็ควรท่านกล่าวว่าชื่อว่า **บุปฺพานิ รฺเปนเตน** ได้แก่ การจะวางดอกไม้ตามปกติที่ยังไม่ร้อยควรแต่จะวางพวงดอกไม้ที่พันเพื่อบูชาให้ถูกก็ดีไม่ให้ถูกก็ดีวางทำเป็นสองทบไม่ควรดังนี้ประการแห่งการบูชาที่ภิกษุผู้ทำรูปข้างเป็นต้นนี้ให้เต็มเชื่อมพวงมาลาในที่สุดที่ภิกษุอื่นทำไว้แล้ววางในเบื้องบนแผ่นหินอาสนะเตี้ยตั้งและรูปข้างเป็นต้นย่อมรู้ได้ว่า การร้อยวง ๑

บทว่า **บุปฺพปฏฺฐ** ได้แก่ภิกษุเมื่อทำแผ่นดอกไม้มีประการที่กล่าวมาในก่อนให้เต็ม ไม่พึงวางพวงดอกไม้แม้พวงหนึ่งกลับหัว เมื่อจะทอเมื่อผู้อื่นให้เต็มแล้ว ก็ไม่พึงให้พวงดอกไม้แม้พวงหนึ่งตกไป ๑ นี่เป็นความต่างกันแห่งการร้อยวงและร้อยกรอง ๑ พระเถระสงเคราะห์ช้ายดอกไม้ด้วยอาทิสัพพทาสำหรับผู้ทำตาข่ายดอกไม้ต้องทุกกฎด้วยการนับช่องตาข่าย ๑ ก็เพราะกล่าวว่า แม้ข้างผาฉัตรต้นโพธิ์และเสาเป็นต้นก็มีนัยนั้นเหมือนกัน จึงไม่ควรให้ตาข่ายดอกไม้ที่ฉัตรเป็นต้น ๑

^{๑๖๑} วิ.อ.(บาลี) ๒/๑๒๒.

(๔๗๐) เพราะสิกขาบทนี้เป็นสิกขาบททั่วไป พระเถระจึงกล่าวว่า ภิกขุณฺ ภิกขุณินฺนจ ๑ ปี ศัพทในคำนี้ว่า พุทฺธสฺสปี ใช้ในสัมภาวะ พึงกล่าวว่า เพื่อบูชา อธิบายว่า จะทำเองก็ดีใช้เขาทำก็ดีแม้ เพื่อบูชาพระพุทฺธเจ้าไม่ควร ๑ ท่านสงเคราะห์แม่ธรรมรัตน์และสังฆรัตน์โดยอุปลักษณะ ๑ ความยิ่ง เกินว่าต้องกล่าวไปโยในคำที่เหลือ ๑

(๔๗๑) ด้วยคำนี้ว่า ตถา ปราภวาคํที่กล่าวในลำดับแห่งคาถาว่า สยํ ปเรหิ การาเปตุํ ภิกขุณฺนจ ภิกขุณินฺนจ พุทฺธสฺสปี ๑ บทว่า กลมฺพกํ ได้แก่กุห้อยในระหว่างคันธุน้อยๆสองข้าง ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า พวงห้อยที่เป็นภูระหว่างพระจันทร์เสี้ยวและพืณาคท่านเรียกว่า กลมฺพกะ ๑ ก็กุห้อยที่เป็นพวงคู่ประกอบด้วยอาการแห่งภูกายในชื่อว่าพวงห้อยที่เป็นภูในที่นี้ ๑ บทว่า กาคํ โยชนาว่าจจะมัดเองไม่ควร ๑ แต่จะใช้ปลายด้ายที่ห้อยผูกพวงดอกไม้แต่ละพวงก็ได้ ๑ แม้ผู้ ใครจะต่อพวงดอกไม้สองพวงเข้าด้วยกันจะใช้ปลายด้ายที่ห้อยออกต่อปลายด้ายก็ได้ ๑ บทว่า อทฺถจฺจนทกเมว ได้แก่มีรูปที่กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า การวงกลุ่มระเบียบโดยอาการตั้ง พระจันทร์เสี้ยว ๑

การวงกลุ่มระเบียบให้เต็มโดยทบทกลับไปมาบ่อยๆ โดยอาการตั้งพระจันทร์เสี้ยว ชื่อว่า การวงกลุ่มระเบียบโดยอาการตั้งพระจันทร์เสี้ยว ๑ เพราะเหตุที่นั่นนแล การวงนั้นจัดเข้าในการร้อย วง ๑ เพราะเหตุที่นั่น อาจารย์บางพวกกล่าวว่า จะให้การวงนั้นที่มีอาการตั้งจันทร์เสี้ยวเต็มโดยทบท ไปมาบ่อยๆไม่ควร แต่จะนำกลุ่มระเบียบโดยอาการตั้งจันทร์เสี้ยวไปสิ้นวาระหนึ่งควร ๑ เชื่อมความว่า ไม่ควรทำ ๑ ท่านกล่าวในอรรถกถาว่าแม้ทั้งสองนั้นจัดเข้าในการร้อยวงเหมือนกัน ๑ ชื่อว่า อนุเบหิ บุริตฺ ได้แก่แผ่นดอกไม้ที่ภิกษุเหล่าอื่นแผ่ยาวไปให้เต็ม ๑ คำว่า วายิตุมปิ จ ได้แก่จะทอแม่พวงดอกไม้ พวงหนึ่งทางขวาง เชื่อมกับบทนี้ว่า น วฏฺฏติ ๑

(๔๗๒) บทว่า ปิฏฺฐกาจฺมยํ ได้แก่พวงดอกไม้ที่ทำด้วยแป้งข้าวเจ้าเป็นต้น และที่ทำด้วย ดินเหนียวมีสีดังกระจก ๑ บทว่า เกณฺฑบุปฺผมยฺปิ ได้แก่พวงดอกไม้ที่ทำด้วยลูกกลีและไม้ท่อนเล็ก พวงดอกไม้ที่ทำให้เป็นเช่นดังดอกมะลิและดอกจำปาเป็นต้นแล้วทำโดยช่อง ๑ อาจารย์บางพวกเขียน ว่า เคนฺฑบุปฺผมยํ ก็มี ๑ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า แผ่นดอกไม้ที่บุตึงพินสุ้นชชื่อว่าชรปตตะในข้อนี้ว่า ชรปตฺตมยํ ๑ บทว่า กาคํ ได้แก่จะทำการร้อยและการให้ร้อยเป็นต้น ๑ อาจารย์บางพวกยอมกล่าวว่า เพราะห้ามพวงดอกไม้ที่ทำคล้ายลูกกลีและทำคล้ายพินสุ้นช แม้พวงที่ทำโดยอาการตั้งแผ่นผ้าเป็นต้น ก็ไม่ควร เหตุอนุโลมเข้าในอกกับปิยะ ๑

(๔๗๓) บทว่า หีราทีหิ ได้แก่เสี้ยนตาลและซี่ไม้ไผ่เป็นต้น ๑ พระเถระสงเคราะห์เส้นฝาง เป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ ๑ บทว่า ปฏฺฐากตฺถิ ได้แก่เพื่อบูชาโดยอาการตั้งธงแผ่นผ้า ๑ ด้วยคำนี้ว่า วิชณฺตสฺส ท่านสงเคราะห์การใช้หนามแทงและการใช้เสี้ยนเป็นต้นร้อย ๑

(๔๗๔) บทว่า อโสภปณฺธิอาทีนํ ได้แก่ช่อดอกโกศกเป็นต้น ๑ พระเถระสงเคราะห์การขึง ตาข่ายที่แสดงไว้ในอรรถกถา^{๑๖๒} กับดอกไม้เหล่านั้นนแล เวทีที่ทำให้มีช่องพืณาคผาผอบดอกไม้ และวลัยใบตาลเป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ ๑ ในข้อนี้ว่า ธมฺมรชฺชยา ท่านกล่าวไว้ในมหาคณฺฐิบทและ มัชฌิมคณฺฐิบทว่า เชือกที่ร้อยผูกเจดีย์หรือต้นโพธิ์เพื่อใส่ดอกไม้ชื่อว่า ธมฺมรชฺชฯ ดังนั้นในคัมภีร์สารัตถ

ที่ปนี เพราะเหตุนี้ท่านจะทราบได้ว่า จะใส่ดอกไม้เข้าไประหว่างเชือกที่ผู้อย่างนั้นและเจดีย์ก็ควร ฯ ส่วนในคัมภีร์ที่ท่านกล่าวว่า บทว่า **ธมมรชชํ** ได้แก่เหล่าภิกษุทำเชือกให้เป็นเกลียวหย่อนแล้ววางต้นโพธิ์หรือเจดีย์หรือห้อยที่ธรรมาสน์ใส่ดอกไม้เข้าไปในต้นโพธิ์เป็นต้นนั้น เหตุนี้ท่านจะทราบได้ว่า จะใส่ดอกไม้เข้าระหว่างเชือกที่มีเกลียวหย่อนก็ควร พึงพิจารณาแล้วเชื่อคำที่ควรกว่า ฯ ท่านแต่งไว้ว่าแม้ทั้งสองอย่างในที่นี้ไม่มีความผิดเลย คำดังกล่าวมานี้เป็นความชอบใจของเรา ฯ

(๔๗๖) ด้วยปศุพท์ในคำนี้ว่า **วิขณนตสฺสปี** พระเถระสงเคราะห์การเสียบหนามและเสี้ยนเป็นต้นโดยตนเอง เพื่อบูชาดอกไม้ที่เพดานธรรมาสน์เป็นต้น ฯ ท่านกล่าวในสารัตถะที่ปนีว่า คำนี้ว่า ไม่ควรเสียบหนามและเสี้ยนเป็นต้น เพื่อบูชาดอกไม้ที่เพดานเป็นต้นดังนี้พึงถือเอาโดยพระอรรถกถาจารย์เป็นประมาณ ฯ

(๔๗๗) ที่ชื่อว่ากัปปิยาวาได้แก่กัปปิยาวาที่มาในอรรถกถาเป็นต้นว่า ท่านจงรู้อย่างนี้เมื่อทำอย่างนี้พึงงาม จงทำโดยประการที่ดอกไม้เหล่านั้นจะไม่กระจัดกระจายไป ฯ บทว่า **วตฺถุบุชฺเณ** ได้แก่ในการบูชาพระรัตนไตร ฯ พึงทราบวินิจฉัยในนิมิตเป็นต้น ที่ชื่อว่านิมิตได้แก่การย่นที่ใกล้เหล่าชนผู้รู้เพื่อจะถือเอาดอกไม้และปอเป็นเครื่องร้อยแล้วร้อย ฯ ที่ชื่อว่าโอภาสได้แก่คำมีอาทิว่าถ้าเมื่อเขาถามว่า ทำไมพวกท่านไม่คลี่ดอกไม้ที่มัดไว้ก็กล่าวว่า เพราะมันร้อยไว้การร้อยดอกไม้เป็นเครื่องบูชาไม่ควรมิใช่หรือ ฯ ที่ชื่อว่าปริยายได้แก่คำมีอาทิว่าการที่เราร้อยโดยประการที่ดอกไม้ไม่ถูกลมพัดกระจัดกระจายไปแล้วบูชาน่าชอบใจ ฯ ท่านประกาศไว้ในอรรถกถา ฯ

(๔๗๘) ถามว่าในปาฐะเป็นต้นว่า **กุลาณี ทูเสติ ปุบฺเภเน วา** ท่านจัดเวชกรรมเป็นต้นที่กล่าวไว้ว่า เวชชิกาย วา ชงฆเปสนิเกน วา ไว้แผนกหนึ่งจากการประทุษร้ายตระกูลแล้วกล่าวว่า น เกวลํ ฯ เปฯ กุทาจนํ ไว้เพราะเหตุไร ฯ ตอบว่า ท่านไม่กล่าวไว้เพื่อจัดไว้แผนกหนึ่ง ฯ ก็โยชนาในข้อนี้ พึงทราบอย่างนี้ว่าไม่ควรทำการประทุษร้ายตระกูลด้วยการให้ดอกไม้เป็นต้นซึ่งมีประการที่กล่าวแล้วนี้เท่านั้นในกาลใดๆอย่างเดียวนั้นได้โดยที่แท้ไม่ควรทำแม้การประทุษร้ายตระกูลด้วยเวชกรรมเป็นต้นในกาลทุกเมื่อ ฯ ด้วยอาทิศุพท์ในข้อนี้ว่า เวชชกมฺมาที พระเถระสงเคราะห์การให้น้ำและด้ายน้อยหนึ่งการให้อาหารมัญญูปินชบาตและการส่งข้าวโดยความเป็นทูตที่กล่าวอยู่ ฯ

(๔๗๙) พระเถระห้ามโดยสามัญว่า กุทาจนํ น กตฺตพฺพํ แล้วบัดนี้จึงแสดงวิธีว่ากล่าวด้วยคำเป็นต้นว่า กตฺตพฺพํ ฯ ข้อว่า **ปญฺจนํ สหฺมมฺมิมํ** ได้แก่เหล่าภิกษุภิกษุณีนางสิกขามานาสามเณรและสามเณรี ทั้งห้าที่ถึงการนับว่า เป็นสหธรรมิก เพราะอรรถว่า มีธรรมคือการบรรพชาที่พึงประพฤติร่วมคือด้วยกัน ฯ ข้อว่า **อกตวิญญุตฺติ กตฺวาปี** ได้แก่แม้ขอยากะชนผู้มีปัญญาได้ปราณนาไว้ก็การขอในฐานะที่เขาไม่ได้ทำไว้อย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญท่านต้องการอะไรพึงบอกเถิด ชื่อว่า อกตวิญญูติ ฯ ข้อว่า **อตฺตโน ชเน** ได้แก่ในวิสัยอันเป็นของตน ฯ

(๔๘๐) ย่อมปรากฏคำกล่าวเพื่อสหธรรมิกว่า ตถา ฯ ข้อว่า **ตพฺพญฺจากชนตฺโน** ได้แก่ผู้ทำความชวนชวายแก่มารดาบิดาสองท่านเหล่านั้น ฯ บทว่า **ภณฺฑกฺขสฺส** ได้แก่ผู้เพ่งการบรรพชาแม้ดำรงอยู่ในเพศคฤหัสถ์ ฯ ข้อว่า **อตฺตโน เวยฺยวจฺจกรสฺสปี** ได้แก่ผู้ทำการงานของตนๆ อธิบายว่า ก็พึงปรุงยาด้วยยอกวิญญูติวัตถุแก่ชนห้าจำพวกเหล่านั้นนั้นดุจปรุงยาแก่สหธรรมิกห้า ฯ

(๔๘๑) ข้อว่า **เชฏฺฐภคตา** ได้แก่ พี่ชายผู้เกิดก่อนของตน ฯ บทว่า **กนิญฺโง** ได้แก่น้องชายผู้เกิดทีหลัง ฯ ข้อว่า **ตถา ภคินีโย ทฺวเ** ได้แก่พี่สาวที่เกิดก่อนและน้องสาวที่เกิดทีหลังสองจำพวก ฯ บท

ว่า **จุฬามاتا** ได้แก่น้องสาวของมารดา ฯ บทว่า **จุฬปีตา** ได้แก่น้องชายของบิดา ฯ บทว่า **มหามاتا** ได้แก่พี่สาวของมารดา ฯ บทว่า **มหาปีตา** ได้แก่พี่ชายของบิดา ฯ

(๔๘๒) บทว่า **ปิตุจฉา** ได้แก่พี่น้องสาวของบิดา ฯ บทว่า **มาตุโล** ได้แก่พี่น้องชายของมารดา ฯ ท่านรวมป้าหญิงและอาหญิงสองจำพวกและลุงและน้าชายเข้าด้วยกันแล้วกล่าวว่า ทส ฯ เชื่อมความว่าจะปรู้งยาก็ได้ ฯ

(๔๘๓) โยชนาว่า อีกอย่างหนึ่ง พึงทำความเข้าใจว่า ชนเหล่านี้ปรากฏแก่เราดังนี้แล้ว พึงให้ ฯ

(๔๘๔) ญาติสิบจำพวกเหล่านั้น ฯ ถามว่าในข้อนี้ว่า ยาว สตตมา กุลา จะพึงถือเอาการกำหนดตระกูลได้อย่างไร ฯ ฯ ตอบว่า พึงถือแต่การเวียนรอบแห่งตระกูลที่เจ็ด โดยนัยเป็นต้นอย่างนี้ว่า ทรัพย์ของพี่น้องชายรวมถึงบุตรและทาสเป็นตระกูลหนึ่ง ทรัพย์ของบุตรหรือธิดาของเขาเป็นตระกูลหนึ่ง ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า พึงถือเอาการสืบต่อแห่งตระกูลแม้ของน้าชายเป็นต้นโดยทำนองนี้ ฯ ข้อว่า **กุลทุสนํ น รุหติ** อธิบายว่าการประทุษร้ายตระกูลไม่เกิดแก่ผู้ประพฤตินในชนที่เป็นญาติเหล่านั้นโดยวิธีที่กล่าวโดยนัยเป็นต้นว่า จะให้ดอกไม้อื่นที่ไม่เป็นญาติผู้มาถึงนั้นแล ฯ

(๔๘๕) บทว่า **ภาตุชยา** ได้แก่ภริยาของพี่ชายหรือน้องชายของตน ฯ บทว่า **ภคินิสามีโก** ได้แก่สามีของพี่สาวหรือน้องสาวของตน ฯ

(๔๘๖) บทว่า **ภาตุน** ได้แก่พี่ชายและน้องชาย ฯ ที่ชื่อว่าอนุชาเพราะอรรถว่า เกิดตามคือภายหลัง ได้แก่น้องสาว ฯ มีการกำหนดว่า อนุชา เพราะเหตุนี้ก็มีกรรมรวมแม้พี่สาวเข้าด้วย ฯ โยชนาว่าถ้าเป็นภริยาของพี่ชายและภริยาของน้องชายก็ดี สามีของพี่สาวและสามีของน้องสาวก็ดี ไม่ใช่ญาติ ฯ ในบทนี้ว่า เทถ มีปาฐะเหลือว่า อิมํ เกสซชฺ ฯ

(๔๘๗) พี่น้องชายและพี่น้องหญิงแม่เหล่านั้น ฯ มีการรวมแม่ธิดาด้วยบทนี้ว่า ปุตตานํ ฯ บทว่า **กตฺวา** แปลว่ากล่าว ฯ แม่ในข้อนี้ว่า ตุมหากํ มาตาปิตูนํ เทถ จะได้โดยปรกรณ์ว่า อิมํ เกสซชฺ เพราะกล่าวรวมทั้งสองบทว่า มาตาปิตูนํ พึงกล่าวแยกๆกันตามที่เกิดว่า ตฺยหํ มาตุ วา ตฺยหํ ปิตุ วา ฯ บทว่า **เตสํ** และว่า ตุมหากํ เป็นฉัฏฐีวิภักติ ฯ บทว่า **ปุตตานํ** และว่า **มาตาปิตูนํ** เป็นสัมปทานะ ฯ

(๔๘๘) เพราะควรกล่าวการนำมาปรู้งยา คำนี้ว่า อกฺลลโก พึงประกอบต่างหากจากบทเป็นต้นว่า อิสฺสร ฯ บทว่า **อกฺลลโก** ได้แก่อาตุร ฯ ความสุขเรียกว่า กลลฺ ที่ชื่อว่า กลลโก เพราะอรรถว่า มีความสุข เขาเป็นผู้มีความสุขหาได้ชื่อว่าอากฺลลโก ฯ บทว่า **ภาตฺตฺชนฺ** ได้แก่ หรือผู้ถูกชนผู้เป็นญาติทอดทิ้ง ฯ

(๔๘๙) ข้อว่า **เอเตสํ สพฺเพสํ** ได้แก่ชนเหล่านั้นทั้งหมดผู้อาตุรมีอิสสรชนเป็นต้น ฯ เพราะกล่าวว่า สาธุณา ในข้อนี้ว่า อปฺจฺจาสิสฺตา สตา จึงมีกริยาบทว่า สตา ฯ อธิบายว่าไม่ทำความหวังเพื่อตนว่า เมื่อเราทำกรรมนี้ชนเหล่านั้นจักให้สิ่งนี้แก่เรา ฯ ผู้หวังว่าภิกษุสงฆ์เป็นผู้อุปการะจะทำการก็ควร ฯ บทว่า **ปฏฺฐิสฺสนาโร** ได้แก่ปฏิสันถารสองอย่างคืออามิสปฏิสันถาร ๑ ธรรมปฏิสันถาร ๑ ฯ ท่านจัดอามิสปฏิสันถารไว้ในข้อนี้ ฯ แม้การสงเคราะห์ด้วยธนมนมกถาว่า เกสซชฺ อามิสฺเสน โหติ ก็ถูกต้องเหมือนกัน ฯ การต้อนรับชื่อว่าปฏิสันถาร ฯ อธิบายว่า การแผ่ไปคือการเป็นไปเองโดยอาการสมควรแก่อามิสที่ได้(และ)แก่ธรรมในชนเหล่านั้นและในตน ฯ

นัยอื่นอีกว่า การอุดคือปิดได้แก่รวมความขาดคือช่องได้แก่ช่องว่างความแตกในระหว่างตนและชนอื่นเพราะไม่มีอาภิสและธรรมชื่อว่าปฏิสันถาร ฯ แท้จริงโลกสันนิวาสนี้พร่องเพราะเหตุสองอย่างคืออาภิส ๑ ธรรม ๑ ที่ยังไม่ได้ ฯ การอุดโลกสันนิวาสนั้นด้วยอาภิสและธรรมโดยประการที่ช่องนั้นจะไม่ปรากฏ ดูกปิดตั้งด้วยเครื่องลาด ท่านเรียกว่าอาภิสปฏิสันถารธรรมปฏิสันถาร ฯ บทว่า **สาธนา** ความว่าภิกษุผู้มีอาจารย์ประเสริฐหวังจะตั้งอยู่ในอริยธรรมมีความเป็นผู้ปฏิบัติชอบเป็นต้น ฯ คำนี้ว่า **อรุณา** ท่านกล่าวโดยปริยายว่าส่วนทั้งปวงแห่งข้อปฏิบัตินี้ ผู้ไม่ประมาทพึงให้เป็นไปโดยวิเสสในปาปชนคนดร้ายในสงคราม ในการที่วิบัตินี้แม้เพราะเป็นสิ่งที่ตนต้องปฏิบัติ ฯ

(๔๙๑-๔๙๒) บทว่า **เกณจิ** ความว่าอันอุบาสกหรืออุบาสิกาเพราะอุปลักษณะ ฯ ท่านเรียกนิ้วที่เป็นอวัยวะของมือว่า หัตถ์ เพราะโวหารที่เป็นไปในการแปลงเป็นไปในอวัยวะ ในข้อนี้ว่า กตวา มีปาฐะเหลือว่า ปริตต์ อธิบายว่ากล่าวแล้วทำ เพราะคำนี้เป็นไปในการิยาสามัญ ฯ ข้อว่า **เตสเมว จ สนตัก** ได้แก่ด้ายและน้ำซึ่งเป็นของเหล่าชนผู้ให้สวดพระปริตรนั่นเอง ฯ เพราะกล่าวอย่างนี้ เมื่อกล่าววาทกท่านนำด้ายและน้ำของตนมา ใช้มือทำด้ายเป็นต้นนี้ให้ไหวหรือจับต้องแล้วสวดพระปริตรเพื่อบุญ ภิกษุบางรูปพึงทำน้ำปริตรด้ายปริตร ฯ โยชนว่า เมื่อบางคนกล่าวว่า ขอพวกท่านจงให้น้ำปริตรด้ายปริตร ภิกษุพึงใช้มือทำน้ำของชนเหล่านั้นนั้นแลให้ไหวอย่าด้ายทำปริตรแล้วพึงให้เถิด ฯ

(๔๙๓) บทว่า **อนามญโรปิ** ได้แก่แม้ไม่ได้ถูกต้องด้วยมือ ฯ อธิบายว่าส่วนอันเลิศที่ได้จากมือของผู้มีใช้บรรพชิต ตนหรือภิกษุอื่นยังไม่ได้ถือเอา ฯ

(๔๙๔) บทว่า **โจรทามริกสส** ได้แก่โจรผู้ปล้นชาวบ้านก็ดี ฯ

(๔๙๕) บทว่า **ปณทุปลาสส** ได้แก่คนหัวโล้นผู้เพ่งการบรรพชา ไปไม้สี่เหลี่องชื่อว่าปณทุปลาสะ เป็นดุษไปไม้สี่เหลี่องนั้นเพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า ปณทุปลาสะ โวหารนั้นเป็นไปในบุคคลเช่นนั้น ดูกในโวหารเป็นต้นว่า สีหโย มาณวก ฯ ไปไม้สี่เหลี่องก็มีแต่จะร่วงจากต้นไม้โดยแน่นอนฉนั้นใดแม้ผู้นี้ก็มุ่งจะหลีกออกจากเพศคฤหัสถ์ดำรงอยู่ในการเข้าถึงการบรรพชาโดยแน่นอนฉนั้นเพราะเหตุนี้จึงทราบว่าเขาเป็นเช่นกับไปไม้สี่เหลี่อง ฯ

บทว่า **ถาลเกปิ** ได้แก่แม้ในถาดที่ใส่เครื่องบริโภคนของตน ฯ ก็คำนี้เป็นเพียงตัวอย่าง พึงทราบว่า ท่านระบุแม้บาตรโดยแท้ ฯ ในคำนี้ว่า **จเปตวา** มีสัมพันธภาพโดยประกอบเข้าในคำนี้ว่า ปิณฑปาต ฯ ข้อว่า **ต ปณ** ได้แก่ปิณฑปาตที่วางในถาดใส่เครื่องบริโภคนของตนให้ ฯ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า มาตาปิตุน^{๑๖๓} ในที่นี้จึงได้การกำหนดว่า ปิตุน เพราะเหตุนี้ จึงมีความว่า มาตาปิตุนมปิ ฯ ถ้าปรารภนาที่เหลือโดยส่วนเดียว ปาฐะว่า ปิตุนมปิ ก็ใช้ได้ ฯ

(๔๙๖) บทว่า **ขงฆาเปสนิย** ได้แก่กรรมคือการส่งข่าวของพวกคฤหัสถ์โดยความเป็นทูต ท่านเรียกว่า ขงฆาเปสนิย ฯ คำว่า **อปิ** เป็นการรวมคำที่กล่าว ฯ

(๔๙๗) ท่านแสดงวิธีสามัญด้วยคำมีประมาณเท่านั้นแล้ว บัดนี้จะแสดงวิธีการรุกรานจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ภณฺฑุ ฯ บทว่า **สาสน** ได้แก่ข่าวสาร ฯ บทว่า **หริตุ** ได้แก่เพื่อนำไปสู่ที่ที่เขาบอก ฯ

^{๑๖๓} วิ.อ.(บาลี) ๒/๑๓๒.

(๔๙๘) บทว่า **อฏฺฐวิเรนปิ** ได้แก่แม่แปดประการมีการให้ดอกไม้เป็นต้นมีการเดินส่งข่าวสารเป็นที่สุด ฯ บทว่า **กุลทุสนกมเมน** ได้แก่ด้วยกรรมคืออนาจารอันทำศรัทธาของตระกูลให้เสียหายไป ฯ เพราะกล่าวว่า ภุชิตุํ ก็ดี ว่า อชฺโหมหาเรสุํ ก็ดี และเพราะกล่าวว่า เสเสสุปิ อโย นโย จะได้ คำนี้ว่า โภชนํ ในคำนี้ว่า ลทฺธํ ฯ ปัจจัยที่เกิดขึ้นในสหธรรมิกหา ด้วยกรรมคือการประทุษร้ายตระกูลแม้อย่างเดียวกันไม่ควรแก้ภิกษุแม้ทั้งปวง เพราะเหตุนี้ท่านกระทำการปฏิเสธทั้งหมดว่า ปญจนํ สหมมํ น จ วฏฺฏติ ฯ

(๔๙๙) คำว่า **สพฺพตถ** เป็นวิเสสของบทนี้ว่า อชฺโหมหาเรสุ อธิบายว่า สพฺพเสสุ ฯ พระเถระสงเคราะห์คำที่มาในอรรถกถาว่า อชฺโหมหาเร อชฺโหมหาเร ฯ คำนี้ว่า อชฺโหมหาเรสุ พระเถระกล่าวหมายเอาอาหารซึ่งเป็นอามิสที่พึงทำ ฯ พระเถระกล่าวว่า เสเสสุ ด้วยการบริโภคนั้นแลและเพราะอาศัยปัจจัยที่เหลือ ฯ อธิบายว่าในปัจจัยที่เหลือที่ควรแก่การกลืนกิน ฯ มีอธิบายอย่างไร ฯ มีว่า ในปัจจัยคือจีวร ด้วยการนับที่เปลื้องออกจากกายแล้วใช้สอย ในเสนาสนะมีเตียงและตั้งเป็นต้น ด้วยการนับการใช้สอยมีการนั่งและนอนเป็นต้น ในภสัชที่พึงทำโดยไม่กลืนกินแล้วพอกทาเป็นต้น ด้วยการนับวาระที่พ้นจากกาย ฯ ข้อว่า **อโย นโย** ได้แก่ นัยที่กล่าวว่า ทุกกฺกํ ปริตีปิตํ ฯ

(๕๐๐) ด้วยคำนี้ว่า อุปฺปนปจฺจยา ท่านกล่าวเพ่งคำนี้ว่า อนุตาโรจเนน ฯ พึงเพ่งคำนี้ว่า กตฺวา รูปียโวหารํ แล้วทำโยชนาว่า อุปฺปาทิตปจฺจยา ฯ วินิจฉัยในรูปียโวหารจักมีแจ้งในนิสัคคีย์ ฯ วินิจฉัยในอนุตาโรจนะกล่าวไว้แล้วในจตุตถปาราชิก ฯ ข้อว่า **สมานาติ ปากสิตา** ความว่า ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า เป็นเช่นกับปัจจัยที่เกิดขึ้นด้วยกุลทุสนกรรม ฯ ด้วยคำนี้วินิจฉัยแม้ในข้อนี้ย่อมชัดว่า เอตตโกเวย ฯ

(๕๐๑) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า วิญญูติ เพื่อแสดงประการแห่งอุบายที่เป็นอกัปปิยะที่กุลบุตรผู้รู้ว่าการอยู่ในสังสารเป็นทุกข์ ผูกใจไว้ในการบรรลुพระนิพพานแล้วยังลงในพระศาสนาใคร่ต่อการศึกษาหมายเอานิพพานคามินีปฏิปทา ทำอยู่เพื่อยังอกัปปิยปัจจัยที่ควรดำเนินเป็นคุณนํ้ามูตรเนาที่เจือด้วยยาพิษที่สามารถปลิดชีวิตได้ให้เกิดขึ้น ฯ บรรดาบทเหล่านั้น การขอชื่อว่าวิญญูติ ฯ บทว่า **อนุปฺปทานิ** ได้แก่การให้ก้อนข้าวและก้อนข้าวเฉพาะ ฯ เวชกรรมมีนัยดังกล่าวไว้นั้นแล ฯ การแสวงหาปัจจัยโดยประโยชน์ไม่ควรแก่ความเป็นผู้ปรารถนาน้อย ชื่อว่า อนสนา ฯ

พึงทราบทั่วว่า ที่ชื่อว่าความเป็นพี่เลี้ยง ได้แก่ความเป็นไปในปัจจัยและทายกแก่ภิกษุผู้ต้องการลาภ ดุจความเป็นไปแก่เสวกชนผู้เป็นพี่เลี้ยงซึ่งคอยแวดล้อมเอาใจอิสสรชนบ่นเพ้อตามความพอใจของอิสสรชนเหล่านั้น ฯ ที่ชื่อว่า ปริกโก เพราะอรรถว่าเลี้ยงคือคบโดยการปรึกษากับบริษัท ผู้เที่ยวไปใกล้เหล่าอิสสรชน ชื่อว่าเสวกชน ภิกษุชื่อว่าปริกโก เพราะอรรถว่าเป็นดุจเลี้ยงโดยปรึกษากับบริษัท กรรมของพี่เลี้ยงชื่อว่า ปาริกโก ภาวะแห่งปาริกโกนั้นชื่อว่า ปาริกโกตา ฯ อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่าพี่เลี้ยงเพราะอรรถว่า เลี้ยงดูเด็กในตระกูลคืออัมมวโที่เฝ้าด้วยการทำเป็นต้น ดุจแม่นมเลี้ยงดูเด็กกรรมของพี่เลี้ยงเด็กชื่อว่า ปาริกโก ภาวะของปาริกโกนั้นชื่อว่า ปาริกโกตา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวความเป็นไปที่ไม่สมควรในเด็กในตระกูลแก่ภิกษุเพราะหวังลาภ ฯ

ที่ชื่อว่า **มุกคสุปตา** ได้แก่ผู้มีวาจาจริงและเหลาะแหละปนกันเพื่อเอาใจทายก เพราะหวังลาภ ดุจถั่วต้มที่เป็นพิษสุกและไม่สุกปนกัน ฯ เหมือนเมื่อต้มถั่วบางเมล็ดนั้นเขียวไม่สุกโดยมากสุกฉ่นใด คำของผู้ใดที่กล่าวกับทายกเป็นคำจริงบางคำเท่านั้นไม่จริงเสียมาก ผู้นี้ท่านเรียกว่า มุกคสุปะ

เพราะเป็นเช่นกับแกงั่ว กรรมของผู้ชื่อว่ามุกคสุปะนั้นชื่อว่า มุกคสุปี ภาวะของมุกคสุปะนั้นชื่อว่า มุกคสุปตา ฯ ที่ชื่อว่า วัตถุวิชชกะ ได้แก่การบอกที่ชุดหลุมและที่สร้างเรือนเป็นต้น ฯ การงานของผู้ตรวจดูพื้นที่ ชื่อว่าวัตถุวิชชกะ ฯ

(๕๐๒) การเดินข้าวและการงานของทูตมีนัยดังกล่าวนั้นแล ฯ บทว่า **กุลทูสนิ** ได้แก่ที่ เหลือจากที่กล่าว ฯ การบอกเรื่องไม่จริงมีนัยดังกล่าวนั้นแล ฯ บทว่า **พุทธปฏิภนุจ** ได้แก่ มิจฉาชีวะ ตามที่กล่าวและอุบายแห่งมิจฉาชีวะทั้งหมดต่างโดยการทํานายอวิยะ ทํานายฤกษ์ อุบาทถิสรอยไฟ ไหมแผ่นดินไหวเป็นต้น ที่พระพุทเจ้าคัดค้านคือดำหนิ ฯ บทว่า **วิวชชเย** ได้แก่พึงเว้นให้ไกล ดุจ บุคคลเว้นที่ไม่เสมอและคูถและมูตร ฯ จะได้โดยความสามารถว่า กุลบุตรผู้ใคร่ต่อสิกขา ฯ

(๕๐๓) บทว่า **ปฏินิสสชชโคปิ** ตํ อธิบายว่าสละกุลทูสนกรรมก่อนแต่กรรม คือการสวด สมณูสาหรือเพราะยังไม่ถึงยุศัพทภายในกรรมวาจาในญัตติจตุตถกรรมวาจา ฯ บทว่า **สังเภทสม** ได้แก่ เสมอกับปฐมสังเภทแล ฯ การพรรณนาว่าด้วยการประทุษร้ายตระกูลจบ ฯ

พรรณนาถึงปริวาสปกปิด ฯ

(๕๐๔) พึงถือเอาคำว่าชานตา เพราะบทนี้ว่า ชานํ เป็นวิเสสนะของบทนี้ว่า ภิกขุณา ฯ ส่วนในบทแห่งคัมภีร์ชาวสีหลที่เขียนไว้ในบาลี ท่านกล่าวอรรถว่ารู้ว่า เราเป็นผู้ต้องอาบัติเห็นปานนี้ ฯ บทว่า **ยาวติหิ** ได้แก่สิ้นวันมีประมาณเพียงใด เชื่อมกับคำนี้ว่า อาทิตา เป็นทุตติยวิภัติใช้ในปัจจุบันต สังโยคแห่งกิริยาปกปิด ฯ บทว่า **อาทิตา** ได้แก่ปกปิดไว้ด้วยวันที่ไม่ได้บอกแก่เหล่าสหพรหมจารีว่า เราต้องอาบัติชื่อนั้น ฯ บทว่า **อาปตติ** ได้แก่อาบัติสังฆาติเสส ฯ บทว่า **อกามา** อธิบายว่าเพราะทำ อันตรายแก่สวรรค์และโมกขธรรมแก่ผู้ต้องสังฆาติเสส โดยความไม่พอใจเที่ยวแล้วไม่ทำคืน ฯ บทว่า **ปริวตถพพิ** ได้แก่พึงสมาทานปริวาสประพฤติ ฯ พระเถระใส่ใจว่า สิ้นกาลประมาณเท่าไร จึงกล่าวว่า ตาวติหิ อธิบายว่าสิ้นวันประมาณเท่านั้น ฯ อธิบายว่า ภิกษุต้องแล้วปกปิดไว้สิ้นวันประมาณเท่าใด สิ้น วันประมาณเท่านั้นแล ฯ

(๕๐๕-๕๐๖) พระเถระใส่ใจว่าอาบัติถูกปกปิดด้วยเหตุประมาณเท่าไร จึงกล่าวคำเป็นต้น ว่า อาปตติ จ ฯ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อาปตติ จ** ได้แก่อาบัติสังฆาติเสสก็ดี ฯ บทว่า **อนุกชิตโต จ** ได้แก่ไม่ยกขึ้นเองด้วยอุกเขปนิยกรรมก็ดี ฯ บทว่า **ปหู จ** ได้แก่ สามารถเพื่อไปสู่สำนักเพื่อน สหพรหมจารีบอกแจ้งเองก็ดี ฯ บทว่า **อนตรายโก จ** ได้แก่เว้นจากอันตรายจากพระราชาและโจรเป็น ต้นอันเป็นเครื่องเบียดเบียนการไปก็ดี ฯ ในข้อนี้ว่า **จตุสวปี** มีปาฐะเหลือว่า เอเตสุ อธิบายว่า เอเตสุ จตุสุ ฯ บทว่า **ตสยถิ** อธิบายว่าเป็นผู้มีมีความสำคัญว่าต้องอาบัติ มีความตั้งใจว่าจะไม่ยกขึ้นแสดงมี ความสำคัญว่าสามารถมีความสำคัญว่าไม่มอันตราย ฯ บุคคลนั้นคือผู้มีมีความสำคัญอย่างนี้ได้แก่ผู้มี ความสำคัญอย่างนั้นในเหตุสี่เหล่านี้ ฯ บทว่า **ฉาเหตุกามาตา** ได้แก่เป็นผู้ประสงค์จะปกปิดโดยคิดว่าจัก ไม่บอกแจ้ง ด้วยความเคารพอาจารย์เป็นต้นหรือเพราะกลัวการติเตียนเป็นต้นก็ดี ฯ บทว่า **ฉาหนิ** ได้แก่การคิดอย่างนั้นแล้วไม่กล่าวว่า เราต้องอาบัติชื่อนั้นปกปิด เพราะเหตุนี้อาบัติจึงถูกปกปิดด้วย องค์สืบเหล่านี้ ฯ ในข้อนี้ว่า **ฉนนา** ความว่า ฉาทิตา เพราะแสดงผู้ทำว่า ภิกขุณา ฯ พระเถระแสดงวิธี

แห่งกาลว่า อรุณकुมนเนน อธิบายว่า เพราะให้วันที่ต้องอาบัตินั้นไป อาบัตินั้นถูกปกปิดพร้อมกับการขึ้นไปแห่งอรุณ ฯ พรรณนาถึงวาระสวดสองครั้ง จบ ฯ

(๕๐๗) พระเถระใส่ใจว่า ความต่างแห่งปริวาสที่ตั้งไว้ว่า อากามา ปริวตถพพิ เป็นอย่างไร ลำดับแห่งการเป็นไปอย่างไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ติวโร เพื่อการแสดงคืนสังฆาติเสสที่ปกปิดไว้อย่างนี้ ฯ เชื่อมความว่าท่านแสดงปริวาสสามอย่างนั้น ฯ พระเถระใส่ใจว่า เกน จึงกล่าวว่า ติวโรจาเปตเจตสา ฯ อธิบายว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีพระทัยปราศจากมานะสามอย่าง โดยความเย่อหยิ่งที่กล่าวว่า เย่อหยิ่งสามคือ เย่อหยิ่งว่า เราเป็นผู้ดีกว่า ๑ เย่อหยิ่งว่า เราผู้เสมอเขา ๑ เย่อหยิ่งว่า เราเป็นผู้ต่ำ ๑^{๑๖๔} เป็นไวยากรณ์ของมานะ ฯ บุคคลชื่อว่าปกปิดอาบัติ เพราะอรุณว่ามีอาบัติปกปิดไว้ ฯ พึงทราบปัจจัยแห่งอศัพทเพราะการปฏิเสธในข้อนั้น เพราะนับการมาแห่งบทมี อริสํ เป็นต้น ฯ เพราะเหตุนี้แล พระเถระจึงกล่าวว่า ปฏิจณนาย ทาทพโพ เป็นต้น ฯ

บทว่า **สุทฺธนโต** ได้แก่ปริวาสที่ชื่อว่าสุทนต์ เพราะวิเคราะห์ว่า มีเขตเบื้องต้นที่บริสุทธิ์ คือแต่กาลอุปสมบทและเขตเบื้องปลายที่บริสุทธิ์ คือแต่กาลที่บอกแจ้งมีเขตที่บริสุทธิ์ที่พิจารณาแล้วทราบในกาลสมานทานปริวาส หรือในกาลประพตปริวาสทั้งสองคือในการที่ไม่ต้องอาบัติ ดังนี้ เพราะกล่าวไว้ในบทแห่งคัมภีร์บาลีว่า ปริวาสที่ชำระส่วนทั้งสองให้หมดจดแล้วให้ชื่อว่าสุทนต์ ฯ พระเถระจึงกล่าวประเภทเป็นต้นในที่นี้ ฯ

ที่ชื่อว่า สโมธานเพราะเป็นที่เล็กคือตัดวันเป็นต้นลงโดยชอบได้แก่ปริวาส ฯ อธิบายว่า ปริวาสที่เล็กลงในวันทั้งหลาย หรืออาบัติในอาบัติทั้งหลายแล้วพึงให้เพราะรวมอาบัติที่มีวัตถุต่างกันทั้งหมดเข้าด้วยกัน ฯ แม้ในข้อนี้พระเถระจึงกล่าวความต่างเป็นต้น ฯ

(๕๐๘) บทว่า **ตตร** ได้แก่ในปริวาสสามเหล่านั้น ฯ มีปาฐะเหลือว่า โย ฯ พึงทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า อิติ ฯ ปฏิจณนปริวาสโต โยชนาว่าท่านประกาศอย่างนี้ว่า อโย ฯ

(๕๐๙-๕๑๐) เพื่อจะแสดงลักษณะที่เป็นประธานแห่งกรรมวาจาที่สวดในการให้ปริวาส พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า วตฺถโคตฺตวเสน ฯ บรรดาวัตถุและโคตรเหล่านั้น การก้าวล่วงมีการแก่งทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนเป็นต้นที่เรียกว่าวตฺถ ฯ นี่นั่นแล้วท่านเรียกว่า โคตฺต เพราะอธิบายว่า ตานทานคือรักษาการไปคือกล่าว และสัญญาที่มีสกุวิสสุตเป็นต้น ฯ แท้จริงโคตรนั้นย่อมรักษาวาจา คือเสียงและสัญญาที่มีวาจาและเสียงเป็นอารมณ์ไม่ให้ไปในที่อื่น โดยทั่วไปแก่อาบัติมีชาติเสมอกันและการชักกลับอาบัติที่มีชาติต่างกัน ฯ อธิบายว่าด้วยสองบทนี้คือ การกล่าวต่างกันแห่งสกุวิสสุตและกายสังสัคคและการกล่าวสามัญว่า นานาวตฺถกา ซึ่งเป็นการบอกวัตถุและโคตรทั้งสองนี้ ฯ สมจริงที่ท่านกล่าวในอรรถถาว่า ท่านสงเคราะห์วัตถุและโคตรแม้ด้วยคำเป็นต้นว่า สกุวิสสุต กายสงสัคค แม้ด้วยคำเป็นต้นว่า นานาวตฺถกาโย ฯ ในข้อนี้ว่า **นามาปตฺตวเสน วา** อธิบายว่าหรือด้วยชื่อและอาบัติทั้งสองอย่างนี้คือ นี่นั่นแล้วชื่อว่าอาบัติ เพราะภิกษุพึงต้องโดยการก้าวล่วงนั้นๆ โดยชื่อสองคือชื่อที่ทั่วไปแห่งอาบัติที่มีชาติเสมอกันว่า สังฆาติเสโส ชื่อที่ทั่วไปแก่อาบัติทั้งปวงว่า อาปตติ ฯ

^{๑๖๔} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๔.

ชื่อว่า **กมมวาจา** **หิ** **กาตพพา** ความว่าอภิสัพพในข้อนี้ว่า วตฺถุโคตตวเสนปี รวมคำนี้ว่า ด้วยชื่อสองคือ ชื่อที่ทั้งไปแก่อำบัติที่มีชาติเสมอกันคือ สังฆาทิเสส ชื่อที่ทั่วไปแก่อำบัติทั้งปวงคือ อาปัตติ ในข้อนี้ว่า นามาปตติวเสน วา เพราะเหตุนี้ทั้งประกอบชื่อทั้งสองเข้าด้วยกันแล้วสวดกรรมวาจา ฯ อธิบายว่าด้วยวาทัพพที่เป็นวิกัปิตถะในข้อนี้ว่า นามาปตติวเสน วา ทั้งประกอบโดยเพียงชื่อและอาบัติอย่างเดียว เว้นวัตถุและโคตรสวดกรรมวาจาโดยศัพท์ที่มีเพียงอรรถที่ชักความแปลกออกที่กล่าวในอรรถถาว่า หรือทั้งประกอบโยชนาโดยเพียงชื่ออย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญผมต้องอาบัติสังฆาทิเสสมากหลายปกปิดไว้สิ้นวันหนึ่ง ฯ ก็ประการแห่งการสวดกรรมวาจา ทั้งประกอบด้วยชื่อบุคคลที่ต้องอาบัติและด้วยคำเป็นต้นว่า ปกปิดไว้สิ้นวันหนึ่งและทราบโดยนัยที่มาในสมุจจยชั้นธกะ ฯ โยชนาว่าพึงให้แก่ผู้นั้น ฯ จะได้โดยปรกรณ์ว่า ปริวาส ฯ อธิบายว่าพึงให้ปริวาสแก่บุคคลผู้มีอาบัติที่ปกปิดไว้ ฯ

บทว่า **เตน จ** ได้แก่และภิกษุผู้ได้ปริวาสนั้นนั้งกระโหย่งประคองอัญชลีภายในสีมา ฯ แม้ในข้อนี้ว่า **สมาทิตฺวา** จะได้โดยความสามารถว่า วตฺต ฯ อธิบายว่าเพราะกล่าวว่า สมาทานเปยฺยนโย กล่าวคำใดคำหนึ่งบรรดาสองคำเหล่านี้คือ วตฺต สมาทียามิ ปริวาส สมาทียามิ หรือทั้งสองคำสามครั้งแล้วสมาทานเพื่อบำเพ็ญวัตรที่กล่าวในปาริวาสกชั้นธกะ ฯ โยชนาว่า พึงบอกแก่สงฆ์แต่ต้น ฯ ภิกษุสมาทานวัตรอย่างนั้นแล้วนั้งบอกแจ้งแก่สงฆ์อย่างนี้ก่อนว่า อหิ ภนเต เอกิ อาปัตติ อาปชฺชิสฺสเจตนิกิ สุกกวิสสุจฺจิ เอกาหปฏิจฺจนนํ โสหิ สัมมิ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจิยา เอกาหปฏิจฺจนนํ เอกาหปริวาส ยาจิ ตสฺส เม สมิ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจิยา เอกาหปฏิจฺจนนํ เอกาหปริวาส อทาสิ โสหิ ปริวาสมิ เวทยามิ ภนเต เวทยตฺติ นํ สมิ ธาเรตุ ฯ

แม้จะบอกด้วยภาษาหนึ่งก็ได้ เพราะกล่าวไว้ในอรรถถาว่า ก็แลจะถือเอาเนื้อความนี้แล้วบอกด้วยวาจาใดวาจาหนึ่งก็ได้เหมือนกัน ฯ

(๕๑๑) ในข้อนี้ว่า **ปุนปฺปนาคฺคานํ** มีปาฐะเหลือว่า ภิกฺขุณฺโณ ฯ แม้เหล่าอาคันตุกภิกษุผู้มาไม่ถึงที่บอกแจ้งในเบื้องต้น ฯ บทว่า **อาโรจนฺโต ว** ได้แก่ในการแจ้งแก่ผู้เดียว ถ้าเขาเป็นผู้แก่กว่ากล่าวว่า ภนเต แล้วบอกแจ้งโดยนัยที่กล่าวข้างต้น ถ้าเป็นผู้อ่อนกว่ากล่าวว่า อาวุโส บอกแจ้งว่า มํ อายสฺมา ธาเรตุ ในที่สุด ถ้ามีสองรูปบอกแจ้งว่า มํ อายสมฺมตฺตา ธาเรตุ ถ้ามีสามรูปบอกแจ้งว่า มํ อายสมฺมตฺตา ธาเรตุ นั้นแล ฯ ชื่อว่า **รตฺติยา เจทํ อกฺตฺวา** ได้แก่ไม่ทำการขาดไปแห่งราตรีที่มีขึ้น เพราะการอยู่ร่วมกับภิกษุปกติในเสนาสนะเดียวกันที่กล่าว โดยนัยเป็นต้นว่า ปกตตฺเตน ภิกฺขุณา สทฺธิ เอกจฺจนเน^{๑๖๕} ที่ตนทำด้วยการให้อรุณขึ้นไป เพราะการอยู่ปราศที่กล่าวว่า ปกตตฺตภิกฺขุหิ วินา เอกเณ วาโส หรือเพราะการไม่บอกที่กล่าวไว้ว่า อาคนฺตฺกานํ อาโรจนาย อกรณํ ฯ อีกอย่างหนึ่ง ไม่ทำการขาดไปแห่งวัตรและไม่ทำวัตรแม้ข้อเดียวให้เสียไป เพราะวัตรที่บัญญัติแก่ปาริวาสกภิกษุในปาริวาสกชั้นธกะ ฯ ชื่อว่า **สทา วเส** ความว่า พึงอยู่ทราบเท่าที่วันทั้งหมดที่กำหนดไว้เพื่อยู่ปริวาสหมดไป ฯ

(๕๑๒) ชื่อว่า **ตตฺถ ปริวาส วิโสเธตุํ สกฺกา เจ** ได้แก่ถ้าไม่อาจแสวงหาอาคันตุกภิกษุผู้มาแล้วบอกแจ้งชำระปริวาสให้หมดจดไม่ขาดราตรีได้เพราะวิหารนั้นใหญ่ไซ้ ฯ ชื่อว่า **ตํ วตฺตํ นิทฺธิปิฏฺวา** ได้แก่แก้วัตรที่สามทานอย่างนั้นโดยนัยที่กล่าวข้างหน้า ฯ

^{๑๖๕} วิ.จู.(บาลี) ๖/๘๑/๑๐๔.

(๕๑๓) พระเถระใส่ใจว่า **กตล** **นิกฺขิเปยฺย** จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ตตถ ๑ ข้อว่า **ตตเถว สัมมชฺเณ** **วา** ได้แก่หรือในท่ามกลางสงฆ์ที่ตนได้สมาทานวัตรไว้นั้นแล ๑ ข้อว่า **ปุคฺคเล** **วา** อธิบายว่า เมื่อเหล่าภิกษุลุกขึ้นไปในที่นั้นๆ ในภิกษุรูปเดียวผู้เหลือภายในสีมานั้นนั้นแลหรือในบุคคลที่มีหน้าพร้อมในการให้ปริวาสแก่บริษัทนั้นนั้นแลที่ไปกับตนในขณะที่ตนไปภายนอกเขตเพราะลืมนสติแล้วระลึกได้ ถ้าเป็นอาคันตุกภิกษุก็พึงบอกแจ้งแก่วัตรในสำนักของเขา ๑ พระเถระใส่ใจว่า **กถ** **นิกฺขิเป** จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **นิกฺขิปามิ** ๑ ด้วยคำนี้ว่า **ตถา** ย่อมชักคำนี้ว่า **นิกฺขิปามิ** มา ๑ ข้อว่า **ตํ** **วตฺตํ** ได้แก่วัตรที่ตนสมาทานนั้น ๑

(๕๑๔) ข้อว่า **อญฺ** **นโย** ได้แก่นัยที่ยกขึ้นแสดงในลำดับอย่างนี้ว่า เอกปเทนาปิ ทวิหิปเทหิ วา ปน ๑

(๕๑๕-๕๒๐) ข้อว่า **ปกตตโต** **วฺจฺจติ** ได้แก่ภิกษุที่ท่านเรียกว่า ปกตตตะ เพราะอรรถว่า มีตนเป็นปกติโดยไม่มีการห้ามสวรค์และนิพพานคือดำรงอยู่โดยสภาวะนัยก่อนนั้นนั้นแล ๑ บทว่า **ปจฺจุสกาลสฺมิ** ได้แก่ ในกาลเบื้องต้นแต่อรุณ ๑

ในข้อนี้ว่า **ปริกฺขิตฺตวิหารสฺส** ได้แก่วิหารแม้หลังหนึ่งทีแวดล้อมด้วยกำแพงเป็นต้น ท่านเรียกอย่างนั้นเพราะวิเคราะห์ว่าเป็นที่อยู่ของเหล่าภิกษุ ๑ โยชนาว่าล่วงสองเลขาฑูบาต๑ พระเถระแสดงแดนแห่งสองเลขาฑูบาตว่า ปริกฺเขปโต พหิ และว่า อปริกฺขิตตโต ปริกฺเขปารหฺณฺณานา พหิ ๑

ถามว่า ที่ที่ควรแก่การล้อมเป็นอย่างไร ๑ ตอบว่า เพราะท่านกล่าวไว้ในธุดงค์นิเทศในวิสุทฺธิมรรค^{๑๖๖} ว่า ก็ในอรรถกถาหมัชฌิมกล่าวว่า พึงวัดอุปจาระแม้แห่งวิหารตรงออกไประหว่างสองเลขาฑูบาต อุวัดอุปจาระของบ้าน นี้เป็นประมาณในวิธีวัดนี้ สำหรับวิหารที่ไม่ได้ล้อมมีเลขาฑูบาตที่หนึ่งถ้ามีการล้อมในเสนาสนะมีศาลาเฝ้าศพและศาลาคนไข้เป็นต้นในที่สุดวิหารโดยวิธีที่กล่าวในบ้าน หรือในอุปจาระที่มีเครื่องล้อมนั้น ถ้าไม่มีอนึ่งที่ตกแห่งน้ำล้างภาชนะที่มาตุคามผู้ยืนที่น้ำตกไปแห่งชายคาสาตไป(ชื่อว่าอุปจาระบ้าน) ที่ตกแห่งก่อนหินที่บุรุษกลางคนผู้ยืนที่ไกลจากเสนาสนะจะเป็นเนินเจดีย์ก็ดีเนินต้นโพธิ์ก็ดีเหยียดมือออกไปใช้กำมือจับเขยียงไปด้วยเรี่ยวแรงของตนชื่อว่าอุปจาระวิหาร ที่นั้นนั้นแลชื่อว่าที่ที่ควรล้อมด้วยกำแพงเป็นต้น ๑ พึงกำหนดสองเลขาฑูบาตอย่างนี้ ที่ตกไปแห่งก่อนหินที่บุรุษกลางคนยืนในที่นั้นนั้นแลขว้างไปอย่างนั้นนั้นแล เป็นหนึ่งเลขาฑูบาต ที่ตกไปแห่งก่อนหินที่บุรุษกลางคนยืนในที่นั้นนั้นแลขว้างไปอย่างนั้นนั้นแลเป็นหนึ่งเลขาฑูบาต ๑

ข้อว่า **มคฺคโต** **โองฺกมิตฺวา** ได้แก่หลักจากทาง ๑ บทว่า **คฺมุเพน** ได้แก่พุ่มไม้หรือพุ่มเถาวัลย์ ๑ บทว่า **วตฺติยา** ได้แก่รั้วที่ทำด้วยกิ่งของไม้มีหนามเป็นต้น ๑

ข้อว่า **วตฺตมาทาย** ได้แก่สมาทานวัตรโดยนัยที่กล่าวข้างต้น ๑ บทว่า **อาโรเจตฺวา** ได้แก่บอกแจ้งโดยนัยที่กล่าว ๑

บทว่า **นิกฺขิปีตฺวา** ได้แก่ เก็บวัตรโดยนัยที่กล่าวข้างต้น ๑ บทว่า **ภิกฺขุ** ได้แก่ภิกษุผู้มาเพื่อเข้าหัตถปาสกับทน ๑ ในข้อนี้ว่า **ยสฺส** **กสฺสจฺจิ** มีปาฐะเหลือว่า สนฺติเก ๑

บทว่า **อาโรเจตฺวา** **ว** ได้แก่ถ้าเขาเป็นผู้อ่อนกว่าตนก็กล่าวว่า อาวุโส ถ้าเป็นผู้แก่ก็กล่าวว่า ภาณุเต แล้วบอกแจ้งโดยนัยตามที่กล่าวนั้นนั้นแล ๑ บทว่า **เสสํ** ได้แก่ วินิจฉัยที่เหลือ ๑ บทว่า

^{๑๖๖} วิสุทฺธิ.(บาลี) ๑/๗๗.

สมุจจัยสส ได้แก้ตติยสมุจจัยชั้นธกะที่มาในจุฬวรรค ๖ บทว่า **อฏฐกถาย จ** ได้แก้แม่โดยวินิจฉัยที่มาในอรรถกถาว่า สเจ อญญ โภจิ ภิกขุ เกนจิเทว กรณิเยน ๖

บทว่า **วิภาวเย** มีความแปลกเท่านั้นว่าถ้าเธอพบภิกษุใดผู้มาในที่นั้นได้ยินเสียงภิกษุใดผู้กล่าวอยู่พึงบอกแจ้งแก่ภิกษุนั้น เมื่อไม่ทำอย่างนั้นราตริชาตวัตรเสีย และเธอต้องทุกกฎ ๖ ถ้าภิกษุนั้นถึงภายในสิบสองศอก เมื่อเธอไม่ทราบนั้นแลก็หลีกเลี่ยงไป ราตริชาตเท่านั้นวัตรไม่เสีย ๖ ถ้าภิกษุผู้มากับตนหลีกเลี่ยงเพราะกรณีกิจอย่างใดแล เธอพึงไปสู่วิหารบอกแจ้งในสำนักของภิกษุที่ตนพบก่อนแล้วเก็บวัตร ๖ เธอบำเพ็ญวัตรสิ้นวันที่กำหนดจนครบก็ดีสิ้นวันมากกว่าเพื่อกำจัดความสงสัยอย่างนี้แล้วเมื่อยังไม่สมทานวัตรในที่สุดก็ยังไม่เป็นมานัตตารหบุคคล เพราะเหตุนี้จึงเข้าไปหาสงฆ์สมทานวัตรขอมานัตโดยนัยที่มาในชั้นธกะนั้นแล^{๑๖๗} ๖ ผู้ไม่ได้เก็บวัตรประสงค์เที่ยวไปไม่พึงทำการสมทานวัตรอีก อธิบายว่าพึงประกาศวินิจฉัยที่มาในอรรถกถา^{๑๖๘} ๖ พรรณนาถึงปริวาสปกปิด จบ ๖

พรรณนาถึงปริวาสมีวันหมดจดสิ้นสุด๖

(๕๒๑) ท่านทำรัสสะโดยอำนาจฉันทในข้อนี้ว่า นชานติ ๖ ข้อว่า **อาปตติณิ จ วตติณิ ปริจเจท น ชานติ** ได้แก้แม่ต้องสังฆาติเสสมากหลายก็ไม่ทราบกำหนดอาบัติสังฆาติเสสที่ตนต้องว่าเราต้องอาบัติประมาณเท่านี้ ไม่ทราบกำหนดแห่งวันว่า เราปกปิดอาบัติที่ต้องไว้สิ้นวันประมาณเท่านี้ ๖

(๕๒๒) บัดนี้เพื่อแสดงประเภทแห่งสุทธันตปริวาสนั้น พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า เอเสว ๖ บทว่า **ปริสุทธเอหิ** ได้แก้ บุรพาจารย์มีพระอุบาลีเถระเป็นต้นผู้มีอุปนิสัยหมดจดเพราะละกิเลสทั้งสิ้นได้ ๖ ข้อว่า **เอโส ว สุทฺถนโต** ได้แก้สุทธันตปริวาสมีอย่างตามที่กล่าวนั้น ๖ บทว่า **จุฬสุทฺถนตนาโม จ** อธิบายว่าเมื่อพระวินัยรณามภิกษุผู้ระลึกอยู่โดยอนุโลมจำเดิมแต่มณฑลอุปสมบทโดยนัยที่กล่าวในอรรถกถามีอาทิว่า โย อุปสมบทโต ปญฺจาย อนุโลมคคเมน วา หรือโดยปฏิโลมจำเดิมแต่วันบอกแจ้งว่า ท่านระลึกได้หรือไม่ว่าปริสุทธีสิ้นวันประมาณเท่าไร เมื่อเธอกล่าวว่าเราปริสุทธีสิ้นกาลเท่านี้ สุทธันตปริวาสที่ทำวันปริสุทธีที่เธอบอกให้เป็นที่สุดแล้วให้แก่เธอชื่อว่าจุฬสุทธันตะ เพราะบำเพ็ญวันนอกนี้ต่างจากสุทธันตะที่พึงนำไปในวันจนถึงวันอุปสมบท ๖

พึงทราบนัยที่มาในอรรถกถาว่า เพราะกล่าวว่าก็ชื่อว่าสุทธันตปริวาสนี้เขยิบขึ้นก็ได้ลดลงก็ได้ นี่เป็นลักษณะของสุทธันตะปริวาสนั้น ภิกษุเมื่อประพฤติปริวาสนี้เมื่อระลึกวันได้ภายหลังเพิ่มหรือลดวันลงจากวันที่กำหนดประกอบแล้วถือเอา เพราะกล่าวว่า ปุณฺ ปริวาสทานกิกจํ นตฺถิ ปริวาสที่ในเบื้องต้นนั้นแลเป็นประมาณแม่โดยประการทั้งสอง ๖ เมื่อเธอนั้นกำหนดอาบัติที่ไม่ได้ปกปิดว่า ปิดไว้ก็ดี อาบัติที่ปกปิดไว้ไม่นานว่านานก็ดี แม้อาบัติไม่มากกว่ามากก็ดี ทำวินัยกรรมก็มีการออกจากอาบัติได้ แต่ไม่มีการออกจากอาบัติปริยายตรงข้ามมีอาทิว่า กำหนดอาบัติที่ปกปิดไว้ว่าไม่ปกปิด ๖

บทว่า **มหาสุทฺถนตนาโม** ได้แก้ชื่อว่า มหาสุทธันตะซึ่งมีอย่างที่ยกแสดงในอรรถกถาว่า ภิกษุแม้ถูกถามโดยอนุโลมและปฏิโลมนัยตามที่กล่าวไม่รู้ที่สุดแห่งราตริก็ดี ระลึกไม่ได้ก็ดี เป็นผู้

^{๑๖๗} วิ.จุ.(บาลี) ๖/๔๘/๑๒๔.

สงสัยก็ดี สุธันตปริวาสที่ให้แก่มุนีท่านเรียกว่ามหาสุหัตตะ ฯ เพราะกล่าวว่า มหาสุหัตตะนี้เขยิบขึ้นไม่ได้แต่ต่ำลงได้ ปริวาสนี้เขยิบขึ้นไปจากนั้นไม่ได้เพราะต้องบำเพ็ญไปจนถึงวันอุปัสมบท ฯ แต่ถ้ากำหนดกาลที่บริสุทธิของตนได้ในระหว่างลดวันลงจากการหวนกลับจำเดิมแต่นั้นก็ได้มันแล ฯ

(๕๒๓) เพราะอนุญาตปริวาสนี้ในอาศวัตตฤว่า ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งต้องอาบัติสังฆาทิเสส มากหลาย เธอไม่รู้ที่สุดแห่งอาบัติไม่รู้ที่สุดแห่งราตรี^{๑๖๘} พระเถระแม้อีกกล่าวคำเป็นต้นว่า อาบัติสิน จ เพื่อจะรวบรวมวัดถุนั้น เพื่อจะปฏิเสธว่า ก็ภิกษุนั้นรู้ที่สุดแห่งอาบัติว่า เราต้องอาบัติเท่านี้ก็ดี ไม่รู้ก็ดี นั้นไม่ใช่เหตุแล้วแสดงเหตุเพียงการไม่รู้ที่สุดแห่งราตรีที่กล่าวในอรรถกถาโดยความเป็นประธานว่าเป็นประมาณ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ทวิโรปี ฯ โยชนาว่า สุธันตปริวาสแม้ทั้งสองนี้พึงให้แก่ผู้ไม่รู้ที่สุดราตรีบางส่วนหรือที่สุดแห่งราตรีทั้งหมดก็ดี ผู้สงสัยก็ดี ฯ พรรณนาถึงปริวาสมีวันหมดจดล้นสุดจบ ฯ

พรรณนาถึงปริวาสรวมนวัน ฯ

(๕๒๔) โยชนาว่า สโมธานปริวาสแม่นอกนั้นท่านกล่าวไว้สามอย่าง ฯ เพราะธาตุศัพท์มี อรรถเป็นอเนก ท่านเรียกการล้มนว่า โอธาน ฯ เพราะเหตุนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ล้มคือเล็ก ฯ ท่านเรียกการรวมเข้าว่า สโมธาน ฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ประมวล ฯ การล้มนด้วยประมวลด้วยชื่อว่าโอธานสโมธานะนั้นมีในปริวาสใด ปริวาสนั้นพึงทราบว่าเป็นโอธานสโมธาน ฯ ก็เพราะลงภายในอริสคณเป็นต้น พึงทราบศัพท์ที่เป็นปัจจัยในที่นี้และข้างหน้า เห็นปานนี้ ฯ อธิบายว่าปริวาสที่มีการล้มนวันที่อยู่ปริวาสแล้วและประมวลอันตราบัตินในอาบัติเดิม ฯ เพราะเหตุนี้แล พระเถระจึงกล่าวในที่นี้ว่า แต่เล็กลงที่อยู่ปริวาสแล้วประมวลให้ปริวาส ฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า เล็กคือล้มนวันที่อยู่ปริวาสแล้วประมวลอาบัติที่ต้องภายหลังในกำหนดวันคืนแห่งอาบัติเดิม ฯ

โยชนาว่า สโมธานปริวาสที่มีของเก่าเป็นค่ามีของเก่าเจือปนกัน ฯ อธิบายว่า อัคคสโมธานปริวาส มิสสกลสโมธานปริวาส ฯ ค่าด้วยเจือปนด้วยชื่อว่าอัคคสมิสสกาฯ เหล่านั้นเป็นของเดิมแห่งปริวาสนั้นเหตุนี้ปริวาสนั้นชื่อว่า อัคคสโมธาน อยู่นั้นมีในปริวาสใด ปริวาสนั้นชื่อว่า อัคคสโมธาน อธิบายว่าปริวาสที่ควรแก่การประกอบอาบัติที่ต้องภายหลังด้วยค่าแห่งจำนวนวันของอาบัติที่ปิดไว้นานกว่าอาบัติทั้งปวงนั้นแลบรรดาอาบัติมากมายที่ต้อง ฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า ที่ชื่ออัคคสโมธานคือบรรดาอาบัติมากมาย อาบัติเหล่าใดจะเป็นหนึ่งตัวก็ดีสองตัวก็ดีสามตัวก็ดีมากมายก็ดี ที่ปิดไว้นานกว่าอาบัติทุกๆตัว สงฆ์ประมวลด้วยค่าแห่งอาบัติเหล่านั้นให้ปริวาสเพื่ออาบัติที่เหลือซึ่งปิดไว้หย่อนกว่าด้วยการกำหนดราตรีแห่งอาบัติเหล่านั้น นี้เรียกว่า อัคคสโมธาน ฯ การประมวลอาบัติที่เจือกันต่างๆัตถุชื่อว่า มิสสกลสโมธานอยู่นั้นมีในปริวาสใด ปริวาสนั้น ชื่อว่ามิสสกลสโมธาน ฯ อธิบายว่าปริวาสที่ควรประกอบอาบัติที่เจือปนกันต่างๆัตถุเข้าด้วยกัน เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า ที่ชื่อว่ามิสสกลสโมธานได้แก่ปริวาสที่สงฆ์รวมอาบัติต่างๆัตถุเข้าด้วยกันให้ ฯ

^{๑๖๘} วิ.จู.(บาลี) ๖/๑๕๖/๑๘๒.

(๕๒๕-๕๒๗) เชื่อมความว่า ตถา วุจติ ฯ หิศัพทโนชื่อนี้ว่า ตาส อคฺขวเสน หิ ใช้ในเหตุ ฯ จะได้บทว่า โย โดยความเชื่อมกันแห่งศัพทว่า โส ฯ ในชื่อนั้น มีโยชนาว่า สมพหุลา ฯ เปฯ ตาส อคฺขวเสน ตโต อุณปฏิจณฺณานํ อาปตฺติํ สโมธาน โย ยสฺมา ปทาตพฺโพ ปริวาสฺส ตสฺมา โส อวยวตฺถวเสน โอธานสโมธานนติ ปริวาสฺส วุตฺโต ตถา อคฺขสโมธานนติ วุจติ ฯ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สมพหุลาสุ** ได้แก่ ภิกษุใครจะประพฤติปริวาสเพื่ออาบัติเหล่าใด บรรดาอาบัติมากมายเหล่านั้น เป็นสัตตมวิวิธัตติในอรรถแห่งนิทธารณะ ฯ บทเป็นต้นว่า **เอกา วา** เป็นการแสดงนิทธารณียะ ฯ อาบัติเหล่านั้น ฯ บทว่า **อคฺขวเสน** อธิบายว่าโดยการนับคือ โดยกำหนดราตรี ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถถาว่า ด้วยการกำหนดราตรีแห่งอาบัติเหล่านั้น ฯ พึงเชื่อมกับบทนี้ว่า ปทาตพฺโพ ฯ บทว่า **ตโต** ได้แก่อาบัติที่ปิดไว้นาน ฯ คำว่า **อุณปฏิจณฺณานํ อาปตฺติํ** เป็นสัญฐิวิธัตติในอรรถแห่งทุติยาในชื่อนี้ อธิบายว่าประมวลแห่งอาบัติที่ปิดไว้หย่อนกว่า ฯ

(๕๓๐) วัตถุมีสกุทวิสสัณฺฐิเป็นต้นของอาบัติเหล่าใดต่างกัน อาบัติเหล่านั้น ชื่อว่านานาวตฺถกา ความสำคัญที่ต่างวัตถุกันมีอยู่แก่อาบัติเหล่าใด อาบัติเหล่านั้นชื่อวานานาวตฺถกสัณฺฐยา ในชื่อนี้ว่า **สพฺพา** มีปาฐะเหลือว่า ยา อธิบายว่า อาบัติสังฆาติเสสสิบสามข้อเหล่าใดทั้งหมด มีสกุทวิสสัณฺฐิเป็นต้นมีกุลทุสนะเป็นที่สุด ฯ พึงกล่าวปิศัพทโนชื่อนี้ว่า ตา สพฺพา ฯ พึงนำบทนี้ว่า ปริวาสฺมาเชื่อมในบทนี้ว่าปทาตพฺโพ ฯ โยชนาว่าปริวาสที่รวมอาบัติเหล่านั้นแม้ทั้งหมดเข้าด้วยกันให้ ฯ อธิบายว่ารวมอาบัติสังฆาติเสสสิบสามข้อของภิกษุนั้นเข้าด้วยกัน ฯ ปริวาสที่พึงกล่าวชื่อแล้วให้ในการขอสามครั้งว่า อหํ ภนฺเต สมพหุลา สัฆาติเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชี เอกํ สกุทวิสสัณฺฐิ ฯ ปฯ เอกํ กุลทุสกํ โสหํ ภนฺเต สัฆํ ตาสํ อาปตฺติํ สโมธานปริวาสํ ยาจาเม กิํ ในญัตติที่สมควรแก่การขอนั้นก็ดีในกรรมวาจาก็ดี ชื่อว่ามีสสกะ คือรู้ได้ว่ามีสสกสโมธานปริวาส ฯ สงฆ์เมื่อให้ปริวาสแก่ภิกษุแม้ผู้ต้องอาบัติสองตัวก็ดี สามตัวก็ดีสี่ตัวก็ดีเกินกว่าก็ดี พึงระบุดุติ ชื่อนี้ให้ต่างกันโดยทำนองนี้ ฯ กล่าวถึงปริวาสรวณฺ จป ฯ

(๕๓๑) บทว่า **ปริวุตฺตปริวาสสส** ได้แก่ผู้ประพฤติปริวาสแล้วด้วยปริวาสอย่างใดอย่างหนึ่งในปริวาสสามอย่าง ฯ ข้อว่า **อุตฺตริ ฉ รตฺติโย** อธิบายว่าหกรাত্রีหวันจากการประพฤติปริวาสปาฐะเหลือว่า จริตุํ คำนั้นเป็นทุติยาวิธัตติใช้ในอัจจนตสังโยคในกิริยาเที่ยวไป โยชนาว่า พึงให้มานัตจะได้เพราะความสามารถว่า สัณเณ ฯ อธิบายว่า พึงประกอบให้หกรাত্রีโดยนัยทีกล่าวในสมัจจย-ชั้นธกะ พึงให้แก่ภิกษุโดยการนับภิกษุ ฯ

ถามว่าด้วยคำนี้ว่า ปริวุตฺตปริวาสสส ปฏิจันนมานัตเป็นของเสมอกัน เมื่อไม่มีความต่างกัน ปฏิจันนมานัตนั้นท่านกล่าวว่า ปฏิจณฺนาปฏิจณฺนวสา ทฺเว เพราะเหตุไร ฯ ตอบว่า เพราะท่านไม่ได้ใส่ใจถึงความต่างที่เสมอกันจึงกล่าวเพื่อแสดงความต่างแห่งวิสัยที่จะได้ในฉารัตตมานัต ฯ ถามว่าก็เมื่อเป็นอย่างนี้ในสโมธานมานัตท่านระบุมานัตแม่นยำแล้วไม่กล่าวว่า ติธา เพราะเหตุไร เหตุกล่าวในบาลีว่า ฉารตฺตํ มานตฺตํ เทตฺตํ^{๑๖๙} ฯ ตอบว่ามานัตแม่นยำเป็นมานัตที่ควรให้แก่ภิกษุผู้ประพฤติปริวาสเพื่ออาบัติที่ปิดไว้ เพราะเหตุนี้ท่านจึงไม่กล่าวแยกกัน เพราะสงเคราะห์ด้วยกล่าวปฏิจณฺนมานัตนั้นแล ฯ เพราะเหตุนี้ท่านจึงพิเคราะห์ว่า ท่านแสดงปักขมานัตในมานัตสองอย่างทีพึงแสดงเว้นมานัตสองอย่างในมานัตสี่อย่างด้วยคาถาเป็นต้นว่า ฉาเทนฺติยา ไม่แสดงสโมธานมานัตแยกกัน ฯ

^{๑๖๙} วิ.จุ.(บาลี) ๖/๑๒๘/๑๕๘.

(๕๓๔-๕๓๖) คำว่า **วินิทธิฏฐูปการ** ได้แก่ประการที่ยกขึ้นแสดงด้วยสองคาถาตามที่กล่าวมีอาทิว่า ปริกขิตตวิหารสส ฯ ในคำนี้ว่า **อาทิตยวาน ตฺ เตสํ** จะได้โดยคำที่กล่าวว่า สนติเก ฯ อธิบายว่านั่งกระหม่อมประคองอัญชลีต่อหน้าภิกษุที่รูปเหล่านั้น ฯ คำว่า **ตฺ เตสํ สนติเก** ควรกับคำนี้ว่า อิหฺ อาโรเจตวา ฯ นั่งต่อหน้าภิกษุเหล่านั้นนั้นแลทำการแจ้งที่มาในสมุจจยขุณธกะ โดยนัยเป็นต้นว่า อหฺ ภนฺเต อาปตตี อาปชชี สญฺเจตนิกํ สุกกวิสสญฺจี ฯ ท่านกำหนดการแจ้งแก่ภิกษุแม่เหล่าอื่นที่พบภายในอรุณด้วยคำนี้ ฯ

คำว่า อรุณ **อฏฺฐิต** พึงนำมาเพิ่มในคำนี้ว่า นิกฺขิเป สนติเก เตสํ วตฺตํ ฯ เมื่ออรุณขึ้นพึงนั่งต่อหน้าภิกษุเหล่านั้นโดยนัยตามที่กล่าวนั้นแลกล่าวคำหนึ่งบรรดาสองคำเหล่านี้คือวตฺตํ นิกฺขิปามิ มานตฺตํ นิกฺขิปามิ หรือสองคำทั้งหมดเก็บวัตร ฯ

(๕๓๗) มานตฺนํ ฯ ท่านระบุความขาดแห่งวัตรด้วยอาทิศัพท์ในคำนี้ว่า รตฺติเนหาทิโก ฯ โยชนาว่าโดยอรรถกาโดยพระบาลี ฯ

(๕๓๘) วรรคคือหมู่แห่งภิกษุสี่สิบ ชื่อว่าวิสตฺวารค ฯ นั้นนัยเดียวชื่อว่า วิสตีวคฺคิกะ ฯ บทว่า **อพฺเภย** ความว่าพึงชักเข้าคือพึงทำภายในวัน ฯ บทว่า **วิธีนา** ได้แก่ทำภายในโดยมีสังวาสเสมอ กัน ฯ บทว่า **ปกตฺโต** ได้แก่สภาวะปกติ อธิบายว่าเป็นเช่นกับกาลที่ไม่ต้องอาบัติ ฯ

(๕๓๙) โยชนาว่าภิกษุณีผู้ปิดอาบัติ ปาฐะเหลือว่า อาปชชิตวา ภิกษุณีต้องอาบัติแล้วปิดด้วยองค์สิบที่แสดงไว้เบื้องต้นโดยนัยเป็นต้นว่า อาปตตี จ และภิกษุณีผู้ปิดอาบัติของตน ฯ ในคำนี้ว่า **น จ อาปตตี** เป็นอันท่านแสดงคำว่าอาบัติปาราชิกคือปิดโทษของภิกษุณีผู้ปิดอาบัติของภิกษุณีอื่นด้วยคำนี้ว่า อตฺตโน ฯ พระเถระแสดงว่า ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏด้วยคำนี้ว่า ภิกษุณียา ฯ

(๕๔๑) ที่ชื่อว่าวินยเพราะอรรถว่าย่อมกำจัดคือละอรรถที่ผิดได้แก่วินิจฉัยการแสดงความรู้อย่างนั้นนั้นแลที่เรียกว่านัยแห่งวินยเพราะละความผิดคือข้าศึกกล่าวคือความหลง ด้วยตักคปทานซึ่งเป็นวิสัยวิเสสแห่งการวินิจฉัยอรรถแห่งวินยปิฎกนั้น ที่ชื่อว่า อติพุทธิทีปนะ เพราะอรรถว่าแสดงความรู้โดยยิ่ง อติพุทธิทีปนะนั้นทำประทีปคือญาณอันเป็นเครื่องวินิจฉัยอรรถแห่งวินยให้สว่าง ชื่อว่าวิวิธณยุตตะ เพราะประกอบด้วยนัยมีอย่างต่างๆ ฯ บทว่า **วินยฺนเย** อธิบายว่าในการให้วินยปิฎกเข้าไปสู่อุปนิสัยของผู้อื่นคือการพรรณนาวินย ฯ สังฆาติเสสวรรณนาในวินิจฉัยวรรณนาที่แสดงอธิบายและแก่นของพระวินยจบแล้วด้วยประการฉะนี้ ฯ

๓.๕ อนียตกถาวรรณนา พรรณนาถึงอาบัติไม่แน่นอน

๓.๕.๑ ปฐมานียตกถาวรรณนา พรรณนาถึงอาบัติไม่แน่นอนข้อที่หนึ่ง

(๕๔๒) บัดนี้ พระเถระหวังจะแสดงอนียตกถาในลำดับต่อจากสังฆาติเสส จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า รโหณิสฺสขสฺสาเทน ฯ การนั่งในที่ลับชื่อว่ารโหณิสสัชชา ความพอใจในการนั่งในที่ลับนั้นชื่อว่ารโหณิสสัชสาหะด้วยความพอใจการนั่งในที่ลับนั้น อธิบายว่ากิเลสที่อิงเมถุนธรรม ฯ สมจริงดังคำที่ท่านกล่าวในอรรถถาว่ากิเลสที่อิงเมถุนธรรมท่านเรียกว่า รโหณิสฺสขสฺสาหะ ฯ ในที่นี้ ท่านประสงค์ที่ลบล้างท่านนั้นบรรดาที่ลบล้างที่กล่าวในบทภาษินียว่า ที่ชื่อว่าที่ลับได้แก่ที่ลบล้าง ที่ลบล้าง ชื่อว่าที่ลบล้างได้แก่

ที่เมื่อลืมหาก็ดีเลิกลืมก็ดีชะเง้อศีรษะก็ดีไม่อาจเห็นได้ ฯ ชื่อว่าที่ลับหูได้แก่ที่ไม่อาจได้ยินคำที่พูดกันตามปกติได้ ฯ เหมือนอย่างที่กำลังกล่าวในอรรถกถาว่า คำว่าที่ลับหูไม่ได้มาในพระบาลีแม้ก็จริงถึงอย่างนั้น พึงทราบการกำหนดด้วยที่ลับตาเท่านั้น ฯ

พระเถระสงเคราะห์คำแม่น้ำว่า ปฏิจณณิ เพราะลับตา คำแม่น้ำว่า อลัมมณีย เพราะเป็นที่ยากบ่งนั้นแล ฯ ท่านระบุคำแม่น้ำว่า อาสเน โดยยัตถัพพว่า นิสสัชชะนั้นแล ระบุคำแม่น้ำว่า มาตุคามเมน สหติ ด้วยคำนี้ว่า มาตุคามสส สนติก คนตุกาโม นั้นแล ฯ โดยยัตถัพพที่จะได้เพราะสามารถอย่างนี้จึงมีอธิบายว่า อนึ่งภิกษุใดผู้เดียวสำเร็จการนั่งในที่ลับคือในอาสนะที่กำลังพอจะทำการได้กับมาตุคามผู้เดียวด้วยความยินดีในการบัง ฯ อธิบายว่าเป็นผู้ประกอบด้วยความกำหนดคือความยินดีในการนั่งกับหญิงมนุษย์แม้ที่เกิดในวันนั้นในอาสนะอันสมควรแก่กรรมแห่งการเสพเมถุนธรรมนั้นแลที่กำลังด้วยฝ่า เป็นต้นโดยเป็นที่ลับตา ฯ ถ้ามว่าในที่นี้พระเถระสงเคราะห์หญิงแมที่เกิดในวันนั้นว่า มาตุคาม เพราะเหตุนี้คำดังกล่าวนั้นจะได้แต่ที่ไหน ฯ ตอบว่าจะได้แต่บทภาษานี้ว่า ที่ชื่อว่ามาตุคามได้แก่ หญิงมนุษย์ ไม่ใช่หญิงยักษ์ ไม่ใช่หญิงเปรต ไม่ใช่สัตว์เดรัจฉานตัวเมีย โดยที่สุดแม้เด็กหญิงที่เกิดในวันนั้น ไม่ต้องพูดถึงสตรีผู้ใหญ่ ฯ

ด้วยบทนี้ว่า **นิวาเสติ** พระเถระแต่งคำนี้ไว้ว่ารัดประคตเอว ห่มจีวร ฯ คำว่า **สพพตถ** พระเถระสงเคราะห์ในประโยคเบื้องต้นกับเบื้องปลายจากประโยคตามที่กล่าว ฯ เพราะเหตุนี้มันนั้นแล ท่านทำประโยคที่ต้องการว่า ปโยเค จ ปโยเค จ ฯ โยชนาว่าเมื่อผู้นั้นนั่งต้องทุกกฎ ฯ เพราะกล่าวว่า ต้องปาจิตติยเพราะการนั่งแม้ทั้งสองคน ท่านหมายเอาทุกกฎว่าเมื่อนั่งทีละคน ฯ

(๕๔๔) ในข้อนี้ว่า **นิสชชขาย อุภินนมิ** มีปฐะเหลือว่า สกิ อธิบายว่าเพราะการนั่งวาระเดียวของมาตุคามหรือภิกษุก่อนกันและกันก็ดีหลังกันและกันก็ดีขณะเดียวกันก็ดีด้วยความสมบูรณ์แห่งการนั่งทั้งสองคน ฯ สมจริงดังคำที่กล่าวในพระบาลีเป็นต้นว่า เมื่อมาตุคามนั่งภิกษุเข้าไปใกล้ก็ดี ฯ โยชนาว่าต้องปาจิตติย ฯ พึงถือเอาว่าและเป็นปาจิตติยโดยการนับประโยค อธิบายว่าโดยการนับประโยคที่มาตุคามก็ดีภิกษุก็ดีทั้งสองก็ดีผุดลุกผุดนั่งแล้วเข้าไปนั่งใกล้บ่อย ๆ ฯ เพราะกล่าวว่า อาปตติหิปี ดีหิปี การกำหนดปาจิตติยเป็นอุปลักขณะแห่งปาราชิกและสังฆาติเสส อธิบายว่าเป็นอย่างหนึ่งในอาบัติสามอย่าง ฯ ในข้อนี้จะไม่ได้คำนี้ว่า ปโยคคณนาย เพราะสำเร็จโดยประโยคเดียว ฯ จะได้กายสังสัคคสังฆาติเสสและปาจิตติยดัดตนตามทีกล่าวนั้นแล เพราะปล่อยจากสรีระแล้วถูกต้องบ่อย ๆ ฯ

โยชนาว่าเป็นปาจิตติยมากตัวเพราะมาตุคามแม้มากคน ฯ เมื่อมาตุคามมากคนนั่งแล้วเป็นปาจิตติยและสังฆาติเสสมากตัวด้วยประโยคเดียวเท่านั้นโดยการนับมาตุคามผู้นั่ง ฯ เพราะคำนี้ว่า ปโยคคณนาย จ ควรในข้อแม่น้ำ จะได้คำนี้ว่าเมื่อหญิงเหล่านั้นผุดลุกผุดนั่งแล้วนั่งบ่อย ๆ ฯ และเมื่อภิกษุผุดลุกผุดนั่งแล้วนั่งบ่อยๆต้องอาบัติที่พึงต้องโดยการนับหญิงเหล่านั้นและต้องอาบัติมากตัวโดยการนับประโยค ฯ แต่ในที่แม่น้ำไม่ได้ปาราชิกได้แต่สังฆาติเสสและปาจิตติย ฯ

(๕๔๕) ขายตาทอดแม่น้ำในที่ใกล้ก็คัมอาบัติไม่ได้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวคำว่า อนโต ทวาทสทตถเก เพราะเมื่อไม่มีที่ลับหูก็มีองค์เป็นประธานนี้ว่า จกขุสส รโห ด้วยคำนี้มีอธิบายว่าแม้เมื่อมีอุปจาระแห่งการได้ยิน ฯ โยชนาว่า ส่วนแม้หญิงหนึ่งร้อยคนก็คัมอาบัติไม่ได้ อธิบายว่าเพราะไม่มี

บุรุษผู้รู้เดียวสานั่งใกล้ อาจารย์เหล่านื่นเขียนว่า อิตถินมปิ สตมปิ จ ฯ ปาฐะนัณนแลตีกว่านัณ ฯ อีกอย่างหนึ่งพิศัพทพิงทราบในอรรถแห่งศัพท ฯ

(๕๔๖) ในบทนี้ว่า **นิปชชิตวา** มีปาฐะเหลือว่าสมิเป เพราะท่านให้คำนี้ว่า นิสชิตวา นิทหายนโต ให้กลับด้วยคำนี้ว่า นิปชชิตวา ที่เป็นวิเสสนะของคำนี้ว่า นิทหายนโตปิ จะได้ว่าความว่า มนุษย์บุรุษคนตาดีแม้นั่งหลับใกล้ก็คู้มอาบติไม่ได้ ฯ ด้วยวิเสสนะว่า เกวล ทานระบุรุษผู้หลับลึก เพราะเหตุนี้จะได้ความนี้ว่า ไม่เป็นอย่างนั้นบรรเทาความไม่สบายตัวในระหว่างแล้วหลับโดยหลับเหมือนลิงที่เป็นไปอยู่คู้มอาบติไม่ได้ ฯ เมื่อควรกล่าวว่า ปิทหิตทวารคพสส ท่านก็กล่าวว่า ปิทหิตคพสส โดยมีขณโลปสมาส ฯ พึงทราบด้วยบทนี้ว่า ทวาเร ท่านกล่าววธธิประตุหรือที่ใกล้ นั้นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประตุโดยอุประระ ฯ ท่านแสดงโดยนัยยิ่งเกินว่า ถ้าห้องไม่ได้ปิดประตุไม่ต้องอาบติ ฯ

(๕๔๗) ในอนิยตสิกขาบทนี้แม้เมื่อไม่มีอนาบัติวาระในพระบาลี พระเถระก็กล่าวคำเป็นต้นว่า อนนธ สติ เพื่อแสดงอนาบัติวาระในสิกขาบทที่สี่แห่งอเจลกวรรคที่ห้าว่า ก็ภิกษุใดสำเร็จการนั่งบนอาสนะที่ปกปิดในที่ลับกับมาตุคาม ต้องปาจิตตีย์อนาบัติวาระที่กล่าวว่า มีบุรุษผู้รู้เดียวสาคนใดคนหนึ่งเป็นที่สองยืนไม่นั่งเพ่งที่ไม่ลับนั่งเหม่อลอยไม่ต้องอาบติ ภิกษุบ้างภิกษุต้นบัญญัติไม่ต้องอาบติ ฯ คำว่า **เอตสส สมิเป** จะได้โดยปรกณ ในที่นี้จะได้บุรุษโดยแสดงปุงลึงค์ ก็คำนี้ว่า แม้ผู้นั้นต้องไม่เป็นพาลต้องมีชาติแห่งมนุษย์ จะได้เพราะคำนี้ว่า วิญญูสมิ ฯ จะได้คำนี้ว่า อนิทหายนเต ด้วยบทว่า อนธสทิสนิตุพคตปฏิปกขาจิอนธ อธิบายว่าเมื่อมีบุรุษผู้รู้สิ่งที่น่าพอใจไม่น่าพอใจไม่ประพฤติหลับอยู่ภายในอุประระแห่งการเห็น ฯ

เชื่อมกับคำนี้ว่า นิสชชปจจยา โทโส นตถิ อธิบายว่าไม่มีอาบติเพราะการนั่งกับมาตุคามบนอาสนะในที่ลับเห็นปานนี้เป็นปัจจัย ฯ พึงประกอบบทนั้นนแลกับบทแม้นี้ว่า จิตสส อธิบายว่าเมื่อบุรุษผู้รู้เดียวสาสามารถไม่อยู่ร่วมก็ดี เมื่อมาตุคามนั่งก็ดินอนก็ดียืนก็ดี บนอาสนะที่ลับมีอย่างนั้นตนเองยืนไม่ต้องอาบติเพราะการนั่งนั้นเป็นปัจจัยเหตุไม่มีการนั่ง ฯ ข้อว่า **อรทสญญโน นิสชชปจจยา โทโส นตถิ** ความว่าแม้นั่งกับมาตุคามบนอาสนะที่ลับเว้นความสำคัญว่าที่ลับนั่งอยู่ไม่ต้องอาบติเพราะการนั่งเป็นปัจจัย ฯ โยชนาว่า เมื่อมีจิตฟุ้งซ่านก็ไม่มีโทษเพราะการนั่งเป็นปัจจัย ฯ

(๕๔๘) พระเถระแสดงประการแห่งอนาบัติโดยเหตุเพียงอาบติปาจิตตีย์ด้วยคำมีประมาณเท่านั้นแล้ว บัดนี้กล่าวคำเป็นต้นว่า น โทโส เพื่อแสดงประการแห่งอนาบัติโดยอาบติสามอันเป็นเหตุแห่งการกล่าวอนิยตแห่งสิกขาบทนี้ ฯ ข้อว่า **อาปตติหิปี ติหิปี** อธิบายว่า ด้วยอาบติแม้สามเหล่านี้อืออาบติปาราชิกข้อที่หนึ่งอาบติกายสังสัคคสังฆาภิเสสและอาบติปาจิตตีย์ ที่พระพุทธเจ้าตรัสในพระบาลีว่า ภิกษุปฏิญญาซึ่งการนั่งพึงถูกปรับด้วยธรรมสามประการ คือด้วยปาราชิกบ้าง ด้วยสังฆาภิเสสบ้าง ด้วยปาจิตตีย์บ้าง ฯ พรรณนาถึงอาบติไม่แน่นอนข้อที่หนึ่งจบ ฯ

๓.๕.๒ ทุตยานิยตถาวรรณนา พรรณนาถึงอาบติไม่แน่นอนข้อที่สอง ฯ

(๕๔๙) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า อนนธา เพื่อละวินิจฉัยที่เสมอกับวินิจฉัยที่กล่าวในอนิยตข้อที่หนึ่ง แสดงความต่างแห่งวินิจฉัยทุตยานิตนี้เท่านั้นที่ไม่ได้กล่าวไว้ในปฐมานินิตนั้น เพราะ

วินิจัยหุติยานิตทำไว้อย่างโดยเป็นคำควรกล่าว ๖ เพราะท่านระบุแม้ทูลลวจากาสงฆาติเสสในข้อนี้ ฉะนั้นเพื่อแสดงเหตุก่อให้เกิดเป็นอนาปัตติ ท่านจึงกล่าวว่าอปริโร ๖ คำนี้ว่า **อนนโร อปริโร** ท่านกล่าว หมายถึงคำนี้ว่าปฐิส ๖ ฟังถือเอาคำนี้ว่า อนนธาปริธา หมายถึงคำนี้ว่า อิตถิ ๖ แม้ข้างหน้าก็มีอย่างนี้ ๖ เพื่อแสดงว่า บุคคลเมื่อนั้นต้องอยู่ในอุปัชฌาแห่งการได้ยินท่านจึงกล่าวคำว่า อนโธทวาทสหตถุญโ ๖

(๕๕๐) ฟังทราบเนื้อความแห่งคำที่ท่านกล่าวหมายเอาในที่นี้ อย่างนี้ว่า คำนี้ว่า **อนโร อปริโร อนาปัตติ น กรโติ** ท่านกล่าวหมายเอากายสังสัคคสังฆาติเสส ๖ ส่วนคำนี้ว่า **ปริโร วาปิ จกขุมา น กรโติ อนาปัตติ** ท่านกล่าวหมายเอาทูลลวจากาสงฆาติเสส ๖

เพราะความต่างที่ไม่กล่าวไว้ในอนินยตข้อต้น ท่านปรารภนาจะกล่าวในอนินยตกาที่สองควรกล่าวความต่างกันเมื่อนั้นในข้อนี้ ๖ ถามว่าความต่างกันที่ควรกล่าวในข้อนี้เป็นอย่างไร ๖ ตอบว่า ท่านห้ามองค์สองแห่งอาสนะที่กล่าวไว้ข้อต้นนั้นว่า บนอาสนะที่กำลังพอจะทำได้ ในข้อที่สองนี้ว่า อนึ่งสถานที่หาเป็นอาสนะกำลังไม่เลยที่เดียวหาเป็นที่พอจะทำได้ไม่ กล่าวองค์ที่ไม่มีในก่อนนี้ว่า แต่พอเป็นที่พอจะพูดเคาะมาตุคามด้วยวาจาชั่วหยาบได้อยู่ ๖ ในข้อนั้นท่านระบุหญิงทริกาโดยที่สุด แม้เกิดในวันนั้นว่ามาตุคาม ในข้อนี้ท่านกล่าวเฉพาะมาตุคามผู้รู้เพียงสามมีความสามารถว่า ชื่อว่า มาตุคาม ได้แก่หญิงมนุษย์ไม่ใช่หญิงยักษ์ไม่ใช่หญิงเปรตไม่ใช่สัตว์เดรัจฉานตัวเมีย ผู้รู้เพียงสามสามารถรู้คำที่กล่าวดีและไม่ดีว่าจาหยาบและสุภาพได้ ๖ ในข้อนั้นท่านกล่าวอาบัติสามคือ ด้วยปาราชิกก็ดี ด้วยสังฆาติเสสก็ดีด้วยปาจิตตียก็ดี ในข้อนี้ท่านกล่าวอาบัติสองเท่านั้นคือภิกษุบัญญัติซึ่งการนั่งฟังถูกปรับด้วยธรรมสองประการ คือด้วยสังฆาติเสสบ้างด้วยปาจิตตียบ้าง ๖ ก็บรรดาสังฆาติเสสท่านกล่าวเฉพาะกายสังสัคคสังฆาติเสสในข้อนั้นว่า ถ้าอุบาสิกานั้นฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เราเห็นผู้เป็นเจ้านั่งถึงความเคล้าคลึงกายกับมาตุคาม และภิกษุนั้นบัญญัติคำนั้นฟังถูกปรับด้วยอาบัติ ส่วนในข้อนี้ ท่านไม่กล่าวกายสังสัคคสังฆาติเสสนั้นแต่กล่าวทูลลวจากาสงฆาติเสสไว้ว่า ถ้าอุบาสิกานั้นฟังกล่าวอย่างนี้ว่า เราได้ยินผู้เป็นเจ้านั่งพูดเคาะมาตุคามด้วยวาจาชั่วหยาบ และภิกษุนั้นบัญญัติคำนั้นฟังถูกปรับด้วยอาบัติ ๖ ความต่างกันแห่งอนินยตทั้งสองมีเท่านี้ ๖

ถามว่าความต่างนี้ท่านไม่กล่าวไว้เพราะเหตุไร ๖ ตอบว่าก็ท่านปรารภนาจะกล่าวความต่างกันแห่งวัตถุที่รู้ เพราะความต่างกันแห่งวินิจัยที่มาในอรรถกถา เพราะเหตุดังนี้นั้นฟังทราบว่าเป็นท่านไม่กล่าวไว้ ๖ สิกขาบทนี้ชื่อว่าสมุฏฐานสาม เพราะวิเคราะห์ว่า มีสมุฏฐานสามคือกายกับจิต ๑ วาจากับจิต ๑ กายวาจากับจิต ๑ ๖

ถามว่าท่านแสดงอาบัติเฉพาะที่บัญญัติในระหว่างสิกขาบทด้วยอนินยตสิกขาบทสองแม่เหล่านี้ และแสดงอนาปัตติ ไม่กล่าวความต่างกันแห่งอาบัติไว้ เพราะเหตุนี้ จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการกล่าวสิกขาบทนั้น ๖ ข้าพเจ้าจะกล่าวแก่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติอนินยตสองในเรื่องที่เกิดขึ้นเพื่อจะวางลักษณะการวินิจัยวินัย ๖ อย่างไร ๖ คือภิกษุผู้ถูกอุบาสิกามีวาจาที่เชื่อถือได้แม้เห็นปานนั้นกล่าวอยู่บัญญัติอยู่เพียงฟังถูกปรับด้วยอาบัติ ถ้าไม่บัญญัติเหตุนี้ลักษณะวินิจัยวินัยด้วยสิกขาบทเหล่านี้ฟังทราบว่าเป็นท่านวางไว้ว่า เมื่อผู้ใดผู้หนึ่งโจทก์ด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ฟังทำเหตุแห่งการบัญญัติให้เป็นองค์นั้นแล ๖ ถามว่า เมื่อเป็นอย่างนั้นเพราะเหตุไรท่านไม่กล่าวอนินยตไว้แก่นางภิกษุณี ๖ ตอบว่าเพราะลักษณะนี้นั้นแลคล้ายตามในที่ทั้งปวง เพราะเหตุนี้จึงไม่กล่าวไว้ ๖

พรรณนาถึงอาบัติไม่แน่นอนข้อที่สองจบ ฯ อนียตถาวรรณนาแห่งการพรรณนาวินิจฉัยพระวินัยที่แสดงอธิบายและแก่นของพระวินัยจบแล้วด้วยประการฉะนี้ ฯ

๓.๖ นิสัคคิกถาวรรณนา พรรณนาถึงอาบัติที่ต้องสละฯ

หมวดจีวร ฯ

การพรรณนาถึงผ้ากฐินฯ

(๕๕๑) พระเถระครั้งแสดงอนียตถาอย่างนี้แล้ว บัดนี้หวังจะแสดงนิสัคคิกถาจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า โขมฺ ฯ บทว่า โขมฺ ได้แก่จีวรที่มีชื่ออย่างนี้ ฯ คำว่า โขมฺ เป็นชื่อของความต่างแห่งกอไม้จีวรที่ทอจากเส้นใยของเปลือกไม้ นั้น ท่านเรียกว่า โขมฺ โดยการกล่าวอุปจารใกล้กับเหตุ ฯ บทว่า กปฺปาสํ ได้แก่จีวรที่ทอจากด้ายฝ้าย จีวรนี้ท่านเรียกว่า กปฺปาสํ โดยนัยที่กล่าวเหมือนกัน ฯ เส้นไหมจากตัวหม่อนไหมชื่อว่า โกเสยยะ ด้ายที่ได้จากใยไหมชื่อว่า โกเสยยะ ฯ ก็จีวรที่ทอจากด้ายไหมนั้นท่านเรียกว่าโกเสยยะ ฯ บทว่า สาณํ ได้แก่จีวรที่ทอจากด้ายเชือกป่าน ฯ ก็จีวรนี้พึงเห็นว่าเป็นดุษจีวรเปลือกไม้ ฯ บทว่า ภงคํ ได้แก่จีวรที่ผสมด้ายทั้งหมดมีด้ายเปลือกไม้เป็นต้นหรือบางอย่างทำขึ้น ฯ จีวรนี้มีชื่อได้เพราะประการแห่งการทำ ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ที่ชื่อว่าภงคะได้แก่จีวรที่ทอจากด้ายที่ทำมาจากเชือกปอของพุ่มไม้เกิดเองชนิดหนึ่งนั้น ฯ ในฝายนี้พึงถือเอาว่า เป็นดุษจีวรเปลือกไม้ ฯ ท่านเรียกจีวรที่ทอจากขนที่เหลื่อเว้นขนมนุษย์และสัตว์ร้ายทำขึ้นว่า กมพลํ ฯ พระเถระกล่าวหมายเอาจีวรนี้ที่กล่าวไว้ในบทภาษณีย์ว่า ที่ชื่อว่าจีวรได้แก่จีวรอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาจีวรหกชนิดและในอรรถกถาว่า จีวรผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหมผ้ากัมพลผ้าป่านผ้าผสมกัน ฯ

เพราะกล่าวความต่างกันแห่งประมาณเป็นต้นพระเถระจึงกล่าวคำนี้ว่า ชาติโต ฯ บทว่า ชาติโต ได้แก่โดยความทั่วไปแห่งจีวรผ้าเปลือกไม้เป็นต้น ฯ แท้จริงท่านเรียกความทั่วไปว่าชาติ ฯ อธิบายว่าความทั่วไปว่า จีวรทำจากด้ายเปลือกไม้ที่รวบรวมองค์แห่งผ้าทั้งหมด ที่ต่างโดยประเภทยาวสั้นหยาบละเอียดสีเขียวและสีเหลืองเป็นต้นชื่อว่าชาติ ฯ แม้ในบทที่เหลื่อก็มีอย่างนี้ ฯ

(๕๕๒) บทว่า ทุกฺลํ ได้แก่จีวรที่ทำจากเส้นใยของเปลือกไม้ที่มีชื่ออย่างนี้ ฯ บทว่า ปตฺตฺปนฺณํ ได้แก่ผ้าที่เกิดมณฑประเทศปัตตุนณะ ฯ คำว่า ปตฺตฺปนฺณํ โกเสยวิเสโส ท่านกล่าวไว้ในผ้าไหมเฉพาะอย่าง ฯ บทว่า จินํ ได้แก่ผ้าที่เกิดในประเทศจีน ฯ บทว่า โสमारปฏฺณํ ได้แก่ผ้าที่เกิดในประเทศโสमारะ ฯ อาจารย์บางพวกแต่ว่า โสमारจินปฏฺกก็มี ฯ เนื้อความก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน ฯ บทว่า อิทธิขํ ได้แก่จีวรที่เกิดแก่เอหิภิกขุด้วยบุญฤทธิ์ ฯ บทว่า เทวทินํ ได้แก่จีวรที่เทวดาให้ ฯ แท้จริงจีวรนั้นเกิดที่ต้นกัลปพฤกษ์ เป็นเช่นกับผ้าที่นางชาลินีเทพกัญญาถวายพระอนุรุทธเถระ ฯ บทว่า ตสฺส ได้แก่กับปิยจีวรหกอย่างโดยชาติ ฯ อธิบายว่า ท่านกล่าวจีวรหกอย่างนี้ซึ่งมีการอนุโลมตามสมควร ฯ แท้จริงจีวรผ้าเปลือกไม้อนุโลมแก่ผ้าฝ้ายเพราะทอจากใยปอ ผ้าปัตตุนณะเป็นต้นอนุโลมแก่ผ้าไหม เพราะทอจากด้ายที่ทำจากสัตว์ตัวเล็ก แม้จีวรที่เกิดจากฤทธิ์เป็นผ้าอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาผ้าเปลือกไม้เป็นต้นนั้นแล เพราะเหตุนี้จึงอนุโลมแก่ผ้าเหล่านั้น แม้จีวรที่เทวดาให้ก็อนุโลมแก่ผ้าเปลือกไม้เป็นต้นนั้นเหมือนกัน เพราะเป็นผ้าอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาเหล่านั้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า

แท่งจริงผ้าทุกกะอนุโลมแก่ผ้าปาน จีวรที่เกิดด้วยฤทธิ์และจีวรที่เทวดาให้
อนุโลมแก่ผ้าเปลือกไม้เป็นต้นส่วน จีวรที่เหลืออนุโลมแก่ผ้าไหม ฯ

(๕๕๓) การรวมจีวรสามผืนชื่อว่าไตรจีวร เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไตรจีวรที่ได้
ประมาณนั้นนั่นแลไว้เพราะเป็นชื่อของจีวรที่อธิฐานโดยชื่อว่าสังฆาฏิเป็นต้นนั้นแล ฯ ไม่ควรเรียก
ไตรจีวรอย่างใดอย่างหนึ่งโดยจำนวน ฯ จีวรผืนใดผืนหนึ่งบรรดาจีวรสามผืนที่อธิฐาน ท่านเรียกว่า
ไตรจีวรเหมือนอย่างแม้ส่วนหนึ่งของสมุท ท่านเรียกว่าสมุทฉะนั้น ฯ บทว่า ปริกขารโจฬํ ได้แก่ผ้าที่
ไม่ได้อธิฐาน โดยชื่อพิเศษมีสังฆาฏิเป็นต้น คือความสำคัญที่เพิ่มแก่จีวรอย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำและยัง
ไม่ทำ เพราะกำหนดปัจฉิมจีวรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าอนุญาตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตปัจฉิม
จีวรยาวแปดนิ้วกว้างสี่นิ้วโดยนิ้วพระสุคต ฯ

ที่ชื่อว่าผ้าเช็ดปาก เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องเช็ดปากที่มีน้ำลายไหลออก เพราะเหตุนี้
คำนั้นเป็นชื่อของชนิดจีวรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าอนุญาต เพื่อเช็ดน้ำลายที่ไหลจากกระพุ้งแก้มเป็น
นิจ ฯ อนึ่งที่ชื่อว่าผ้านองน้ำ เพราะอรรถว่าเป็นที่นึ่งของเหล่าภิกษุ เพราะเหตุนี้ คำนั้นเป็นชื่อของ
จีวรที่พระผู้มีพระภาคอนุญาตแก่เหล่าภิกษุเพื่อปูแล้วนึ่ง ฯ บทว่า อธิญฺเจย ความว่าพึงระบुชื่อ
อธิฐาน โดยนัยที่กล่าวเป็นต้นว่า อิมํ กณฺหุปปฏิจฺฉาที ฯ บทว่า ปจฺจตฺถรณเมว จ ได้แก่และผ้าปูนอน
ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตเพื่อปูลาดที่เตียงตั้งของสงฆ์แล้วใช้สอย เพื่อเปลื้องอาบัติที่พึงต้อง
เพราะสรีระสัมผัสที่เตียงตั้งของสงฆ์ ฯ

(๕๕๔) คำว่า **เอกาท** เป็นทุตยาวิภคตีใช้ในอัจฉินตสังโยค เพราะกิริยาเป็นที่อาศัย ฯ บท
ว่า **ติจีวร** ได้แก่ ติจีเรน ฯ บทว่า **วิปฺปวเสยฺย** อธิบายว่าพึงอยู่ปราศจากจีวรผืนใดผืนหนึ่งบรรดาจีวร
สามผืนโดยกล่าวองค์โดยอุچارแห่งการรวมเอกเทศ เพราะกล่าวว่า สงฆาฏียา วา อุตฺตราสงฺเคน วา
อนฺตรวาสกเณ วา ดังนี้บ้าง ฯ พระเถระชักคำนี้ว่า วินา ด้วยคำนี้ว่า ตถา ฯ บทว่า **อธิญฺจ** พึงถือว่า
อธิญจาย โยชนาว่าในคำนี้ว่า ปฏิสงฺขา โยนิโส มีปาฐะเหลือว่า วพฺลชฺยมาณํ ฉนฺโด ภิกษุไม่พึงเว้นผ้าปู
นั่งที่อธิฐานใช้สอยอยู่ตลอดสี่เดือน ฉะนั้น ฯ

(๕๕๕) บทว่า **กบฺปิย** ได้แก่การทำให้เสียสัด้วยสีเขียวเป็นต้นอันเป็นเหตุแห่งกบปิยะ ฯ ก็
คำว่า **กบปิย** พึงถือเอาโดยอุچارแห่งกิจที่พึงทำในเหตุ ฯ ชื่อว่า **พินทุ ทตฺวา** ได้แก่ทำพินทุประมาณ
หลังตัวเรือดเป็นต้นแม้ด้วยวัตถุอย่างหนึ่งมีสนิมเป็นต้นที่กล่าวไว้ว่า นีลํ วา กทฺทมํ วา กาสมาํ วา ฯ
บทว่า **ตตฺถ** ได้แก่ไตรจีวรเป็นต้นที่ต้องอธิฐานเหล่านั้น เป็นสัตตมวิภคตีใช้ในนิทธารณะ ฯ คำว่า
ติจีวร เป็นนิทธารณียะ ฯ บทว่า **อุปฺปนฺน** ได้แก่ ยุตต์ ฯ บทว่า **ปมาเณน** ได้แก่ โดยประมาณที่กล่าว
ในระหว่าง ฯ บทว่า **อธิญฺจาทพฺพ** ได้แก่ พึงกล่าวชื่ออธิฐาน โดยนัยที่กล่าวมีอาทิวา อิมํ สงฆาฏี
อธิญฺจามิ ฯ แต่พระเถระแสดงว่าไม่ควรกล่าวชื่อวิกัปด้วยเวยสัพพ ฯ แม้ในจีวรที่เหลือก็มีนัยนี้ ฯ
สมจริงดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายผ้าไตรจีวรเราอนุญาตให้อธิฐาน
ไม่ใช่ให้วิกัปเป็นต้น ฯ เพราะเหตุนี้ ภิกษุเมื่ออธิฐานไตรจีวรเป็นต้นพึงกล่าวชื่ออธิฐาน โดยนัย
เป็นต้นว่า อิมํ สงฆาฏี อธิญฺจามิ ฯ แต่เมื่อจะวิกัปพึงวิกัปว่า อิมํ จีวรํ ตฺยหํ วิกปเปมิ ไม่ระบุชื่อของจีวร
นั้นโดยนัยเป็นต้นว่า อิมํ สงฆาฏี ฯ จะเป็นไตรจีวรหรือผ้าอื่นก็ตามถ้าระบุนั้นๆวิกัปผ้าไม่เป็นอัน
วิกัปตั้งอยู่ในฐานอธิเรกจีวร ฯ เชื่อมความว่า จีวรนั้น ฯ

(๕๕๖-๕๕๗) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า **ปจฺฉิมนฺเตน** เพื่อแสดงประมาณที่กล่าวในข้อนี้ว่า อุปฺปนํ ปมาเณน ๑ ที่ชื่อว่าสังฆาฏิ เพราะอรรถว่าทาบทอน ๑ คำว่า สังฆาฏิ เป็นชื่อสามัญของจีวร เพราะซ้อนท่อนผ้าทำด้วยกรรมคือการเย็บ ๑ ส่วนในที่นี้ย่อมเป็นไปในชนิดจีวรที่แตกต่างไปโดยความต่างแห่งชื่อมอันตราวาสกเป็นต้นเพราะเพิ่มขึ้น ๑ ปัญจคัพพีในข้อนี้ว่า **มฺหุจิปฺยญฺจกา** ย่อมเป็นไปในศอกกล่าวคือศอกที่จะได้โดยปรกณ์แห่งประมาณจีวรนั้นแล เพราะศัพท์ว่าสังฆายามีหนึ่งเป็นต้นมีสิบแปดเป็นที่สุดเป็นไปในกำนับ เพราะเหตุที่นั่นนั้นแล แม้ศัพท์ว่า มฺหุจิปฺยญฺจกา ย่อมเป็นไปในศอกกำเพราะลบบทเบื้องปลาย ๑ ความเต็มแห่งวัตถุห้าอย่างชื่อว่าปัญจมะ ที่ห้าแห่งกำมือชื่อว่า มฺหุจิปฺยญฺจมะ ๑ ที่ชื่อว่า มฺหุจิปฺยญฺจกา เพราะอรรถว่ามีกำมือเป็นที่ห้าเป็นประมาณ เมื่อควรกล่าวว่า มฺหุจิปฺยญฺจกา ท่านเรียกสังฆาฏิว่า มฺหุจิปฺยญฺจกา เพราะลบบอักษร ๑

ศัพท์เป็นไปในกำนับโดยนัยที่กล่าวไว้ในข้อนี้ว่า **มฺหุจิตฺติกา** เป็นไปในศอกที่ท่านเรียกว่าหัตถะ ที่จะได้โดยปรกณ์แห่งประมาณจีวรนั้นแล เพราะเหตุที่นั่นนั้นแล แม้มฺหุจิตฺติกา ย่อมเป็นไปในศอกกำเพราะลบบทเบื้องปลาย ๑ ความเต็มแห่งวัตถุสามอย่างว่าตติโยที่สามแห่งกำชื่อว่ามฺหุจิตฺติยะ ที่ชื่อว่ามฺหุจิตฺติกาเพราะอรรถว่ามีกำที่สามเป็นประมาณเมื่อควรกล่าวว่ามฺหุจิตฺติกา ท่านก็เรียกสังฆาฏินั้นแลว่า มฺหุจิตฺติกา เพราะลบบิตยปัจจัย ๑ แม้เบื้องหน้าก็มีอย่างนี้ ๑ บทว่า **ติริยํ** ได้แก่ทางขวาง ๑

ชื่อว่า **อุตฺตมฺนฺเตน** ได้แก่โดยที่สุดแห่งประมาณที่ยกขึ้น ๑ ชื่อว่า **สตุลฺโล จีวรฺนาปิ** ได้แก่แม้หย่อนกว่าจีวรพระสุคตซึ่งมีประมาณที่ตรัสว่า นี้ประมาณแห่งสุคตจีวรของพระสุคตในคำนั้น โดยยาวเกาศีบโดยกว้างหกลีบด้วยคืบสุคต ๑ อธิบายว่าปิศัพท์ใช้ในสัมภวานะ จีวรแม้ประมาณเท่านั้นควรโดยกำหนดที่ยกขึ้น ถ้าไม่มีอะไรต้องกล่าวถึงจีวรที่หย่อนกว่านั้น ๑ พระเถระแสดงว่า ฟังถือเอาประมาณที่เพียงพอและชอบใจในท่ามกลางแห่งเหตุทั้งสอง โดยเทียบเคียงที่สุดสองอย่าง ๑

(๕๕๘) ศัพท์ว่ามฺหุจิปฺยญฺจกา ย่อมเป็นไปในที่สุดข้างยาวนี้โดยนัยที่กล่าวเบื้องต้น ๑ มีวิเคราะห์ว่า กำที่ห้าเป็นที่สุดข้างยาวแห่งจีวรใดหรือในจีวรใดอธิบายว่า มีกำที่ห้าเป็นประมาณโดยที่สุดข้างยาว ๑ อาจารย์บางพวกแต่ว่า มฺหุจิปฺยญฺจมํ ก็มี บทว่า **ติริยฺนฺตโต** ได้แก่ โดยที่สุดด้านกว้าง ๑ อัมมทหัตถ์ชื่อว่าอัมมทเพราะลบบทเบื้องปลาย ๑ ฟังถือเอาว่า สามศอกนั้นเป็นสังคายน้อยแห่งประมาณใด อธิบายว่า ผ่านนั้นมีสองศอกคืบเป็นประมาณ ๑ บทว่า **ทวิหตฺถํ** ว่า มีวิเคราะห์ว่า สองศอกมีแก่ประมาณใดหรืออธิบายว่ามีสองศอกเป็นประมาณ ๑ ก็คำนี้ท่านกล่าวไว้เพราะมาในอรรถกถาว่า แม้สองศอกด้านยาวก็ควร เพราะไม่อาจปิดสะดือได้แม้ด้วยการห่ม คำนี้ว่า **เสเส อนฺตรวาสก** เป็นการแสดงจีวรที่กำหนดโดยปริมาณตามที่กล่าว ๑

(๕๕๙) ในคำนี้ว่า **อหฺตาทกฺกปฺปาณํ** มีปาฐะเหลือว่า วตถานํ ๑ ชื่อว่า **อหฺตานํ วตถานํ** ได้แก่ผ้าใหม่ ๑ ชื่อว่าผ้าที่ซักคราวเดียวคือผ้าพร่องไปหน่อยหนึ่งจากของใหม่ อธิบายว่า ผ้าที่ซักสองสามครั้งที่เข้าถึงโหวหาว่าใหม่เหล่านั้น ๑ บทว่า **สงฆาฏิ** ได้แก่จีวรที่มีชื่อว่าสังฆาฏิ ๑ บทว่า **ทิกฺขณา** ได้แก่ทำเป็นสองชั้น ๑

(๕๖๐) บทว่า **อตุฏฺฐานํ** ได้แก่ มีวันล่วงไปแล้ว อธิบายว่า จักรที่นุ่งสิ้นกาลมากแล้วสละ ๑ อีกอย่างหนึ่งฟังถือเอาว่าผ้าที่เก็บไว้ค้างฤดู อธิบายว่า ผ้าเท่าที่เก็บไว้ล่วงฤดูใดฤดูหนึ่งบรรดาสามฤดู ๑ บทว่า **จีวรานํ** ได้แก่ถือเอาผ้าเพื่อจีวรินั้นแล ๑ บทว่า **จตุคฺคณา** ได้แก่สี่ชั้น ๑ ชื่อว่า **เสสา**

ทุเว ได้แก่ผ้าอันตราสกและอุตตราสงค์สองอย่างที่เหลือ ๆ บทว่า **ยถาสุขิ** ได้แก่ตามความชอบใจ ๆ บทว่า **ปิสฺสกุล** ได้แก่จีวรเก่าที่ตกในป่าช้าเป็นต้น ๆ

(๕๖๑) ในคำเป็นต้นว่า **ติณิ** มีปาฐะเหลือว่า จีวร เพราะพระดำรัสเป็นต้นว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตจีวรที่ตัดสองผืนไม่ตัดหนึ่งผืน ในเรื่องที่มาในพระบาลีว่า เมื่อทำจีวรอยู่ผ้าที่ตัดทั้งหมดไม่เพียงพอ ๆ บทว่า **ฉินฺทิตพฺพ** ได้แก่พึงตัดผ้าแล้วเย็บกระทำ ๆ บทว่า **ปิโหติ เจ** ได้แก่ในการตัดผ้าแล้วทำถ้าผ้าเพียงพอ ๆ บทว่า **สพฺเพสุ** ได้แก่ในจีวรสามผืน ๆ บทว่า **อปฺปโหนเตสุ** ได้แก่ ไม่เพียงพอเพราะการตัดผ้าแล้วเย็บ ๆ บทว่า **อนฺวาวริ** อธิบายว่าพึงนำสิ่งที่แหวกเกินในผ้าออกแล้วติดอนฺวาท คือผ้าตามที่ได้ประมาณด้านยาวและสั้นตามสมควรที่สุดและท่ามกลางจีวร ๆ

(๕๖๒) บทว่า **อจฺฉินฺน** ภา ได้แก่หรือไม่ได้ตัดโดยนัยตามที่กล่าว ๆ บทว่า **อนาทินฺน** ได้แก่ที่ยังไม่ติดผ้าตาม ๆ บทว่า **ติจิวริ** อธิบายว่าจีวรแต่ละผืนบรรดาจีวรสามผืน ๆ บทว่า **ทุพฺโปกเคน** ได้แก่ใช้สอยไม่ดี ๆ จีวรที่ใช้สอยแล้วย่อมเสียหายไปโดยประการใด เพราะไม่ทำการซักเป็นต้น จีวรที่เศร้าหมองแล้วบริโภควัฏฏด้วยการนุ่งเป็นต้น ๆ

(๕๖๓-๕๖๔) ที่ชื่อว่ากุสิ ได้แก่ผ้าอนฺวาทและท่อนผ้ายาวเช่นนั้นนั้นแลในท่ามกลางจีวรด้านยาวและกว้าง ๆ สมจริงดังคำที่กล่าวในอรรถกถาจีวรชั้นธกะว่า คำว่ากุสินั้นเป็นชื่อท่อนผ้ายาวมีอนฺวาทเป็นต้นด้านยาวและกว้าง ๆ ที่ชื่อว่าอัมมกุสิ ได้แก่ท่อนผ้าสั้นในชั้นนั้นๆในท่ามกลางจีวรอันเช่นกันอนฺวาท ๆ สมจริงดังคำที่กล่าวว่าคำว่า **อณฺมกุสิ** นั้นเป็นชื่อท่อนผ้าสั้นในระหว่าง ๆ ๆ บทว่า **มณฺทล** ได้แก่มณฑลใหญ่ในแต่ละชั้น ๆ สมจริงดังที่กล่าวว่า บทว่า **มณฺทล** ได้แก่มณฑลใหญ่ในแต่ละชั้นของจีวรห้าชั้น ๆ บทว่า **อณฺมมณฺทล** ได้แก่มณฑลเล็กที่ใส่ไว้ภายในมณฑล ๆ สมจริงดังกล่าวว่า บทว่า **อณฺมมณฺทล** ได้แก่มณฑลเล็ก ๆ บทว่า **วิวฺญฺญ** ได้แก่ชั้นหนึ่งในท่ามกลางที่เย็บรวมสองมณฑล คือมณฑลและอณฺมมณฺทลเข้าด้วยกัน ๆ สมจริงดังที่กล่าวว่า บทว่า **วิวฺญฺญ** ได้แก่ชั้นตรงกลางที่เย็บรวมมณฑลและอณฺมมณฺทลเข้าด้วยกัน ๆ บทว่า **อนฺวิวฺญฺญ** ได้แก่สองชั้นตรงรอบสองมณฑลที่เย็บเหมือนอย่างนั้นนั้นแลทั้งสองข้างแห่งมัชฌิมมณฑล ๆ สมจริงดังที่กล่าวว่า คำว่า **อนฺวิวฺญฺญ** ได้แก่สองชั้นที่ทั้งสองข้างแห่งมณฑลนั้น ๆ บทว่า **พาหนต** ได้แก่ สองชั้นข้างนอกที่เย็บข้างนอกแห่งอนฺวิวฺญฺญะเหล่านั้น ๆ สมจริงดังกล่าวว่า คำว่า **พาหนต** ได้แก่แต่ละชั้นภายนอกแห่งอนฺวิวฺญฺญะเหล่านั้น ๆ

การประมวลหมวดห้าชื่อว่าปัญจกะ จีวรที่เย็บโดยห้าชั้นที่มีประการที่แสดงไว้ชื่อว่าปัญจกะ ๆ มีการระบุจีวรที่เย็บโดยเจ็ดชั้นเป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ ๆ เพราะเหตุเช่นนั้นนั้นแลพระเถระจึงกล่าวในที่นี้ว่า กตฺตพฺพ ตู ติจิวริ ๆ ชั้นตรงกลางชั้นหนึ่งแห่งจีวรเจ็ดชั้นชื่อว่าวิวฺญฺญะนั้นเอง สองชั้นที่ทั้งสองข้างแห่งจีวรนั้น ชื่อว่าอนฺวิวฺญฺญะนั้นแล คือจุฬานวิวฺญฺญะและมหานวิวฺญฺญะ ๆ สมจริงดังกล่าวไว้ในอรรถกถาว่าอีกอย่างหนึ่งคำว่า **อนฺวิวฺญฺญ** นั้นเป็นชื่อแม่ของสี่ชั้น คือสองชั้นข้างหนึ่งสองชั้นข้างหนึ่งแห่งวิวฺญฺญะ ๆ บทว่า **พาหนต** ได้แก่ สองชั้นข้างนอกที่พึงเย็บในที่สุดสองแห่ง ก็พาหนตะนั้นท่านเรียกว่า พาหา โดยอุปจารแห่งเครื่องรองรับในสิ่งที่เข้าไปอาศัย ฉะนั้นประโยคเป็นต้นว่า เตยฺยทาเสยฺยโห เพราะม้วนมาพาดไว้บนท่อนแขน และเรียกว่า อนต เพราะเป็นองค์ที่สุดแห่งจีวร สมจริงดังกล่าวว่า คำว่า **พาหนต** นั้นเป็นชื่อของชั้นที่ภิกษุเมื่อห่มจีวรที่ได้ประมาณม้วนมาวางไว้บนแขนภายในทั้งสองตั้งอยู่ภายนอก ๆ จีวรเจ็ดชั้นนั้นนั้นแลท่าน

อธิบายไว้ในมหาอรรคถา เพราะเหตุนี้จิรวรเจตชนทั้งนั้นนั้นแลใช้ได้แม้ในกาลนี้ ฯ สมจริงดังกล่าวว่า แม้จริงนัยนี้ท่านกล่าวไว้ในมหาอรรคถา ฯ โยชนาว่า ควรทำไตรจิรวรที่เป็นสมณสารูปต่างโดย จิรวรห้าชั้นเป็นต้นที่ตัดแล้ว เพราะแสดงวิธีทั้งหมดว่า ภิกษุณา กุสี ฯ เป ฯ พาหนต์ แล ฯ

(๕๖๕-๕๖๖) พระเถระใส่ใจว่า การอธิฐานของภิกษุผู้ทำพินทุ์ปะแล้วอธิฐานจิรวร โดยชื่อว่าสังฆาภิเษกเป็นต้น ไม่ให้วิธีตามที่กล่าวผิดไปแล้วใช้สอยจะขาดไปได้อย่างไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ทาเนน ฯ บทว่า **ทาเนน** ได้แก่เพราะให้แก่ผู้อื่น ฯ บทว่า **อจฺฉิขคาเนน** ได้แก่เพราะผู้อื่นแย่งชิงถือเอา ฯ บทว่า **วิสสาสคคฺคเณน จ** ได้แก่เพราะผู้อื่นถือเอาโดยวิสาสในตน ฯ บทว่า **หิณายาวตฺตเนน** ได้แก่เพราะบอกคือนสิกขาแล้วเข้าถึงความเป็นคฤหัสถ์ คือเพราะสละโดยไม่มีความเยื่อใยในจิรวรนั้น เทียวดูจงการให้ผู้อื่น ฯ

แต่อาจารย์บางพวกกำหนดเนื้อความอย่างนี้ว่า บทว่า **หิณายาวตฺตเนน** ได้แก่ เพราะเข้าถึงความเป็นคฤหัสถ์ของภิกษุณีนี้นี้แล้วกล่าวว่า แต่ภิกษุแม้เมื่อสีกยังไม่บอกลาสิกขาเพียงใดยังเป็นภิกษุเพียงนั้นนั้นแล เพราะเหตุนี้การอธิฐานยังไม่ขาดไป ฯ คำนั้นไม่พึงถือเอา เพราะไม่ได้กล่าวให้แปลกไปว่า ภิกษุณียา หิณายาวตฺตเนน และคำว่า การขาดอธิฐานในการเข้าถึงความเป็นคฤหัสถ์ของนางภิกษุณีท่านกล่าวไว้แผนกหนึ่งดังนี้ไม่มี เพราะความเป็นผู้ไม่ใช้สมณมีแก่นางภิกษุณี ด้วยการลาสิกขานั้นแล ฯ

บทว่า **สิกขาเย** ได้แก่สิกขาของภิกษุ ฯ บทว่า **ปทาเนน** ได้แก่บอกคือน ฯ ก็เพื่อแสดงการบอกคือนสิกขาในข้อนี้ท่านระบุไว้ว่า ถ้าภิกษุตั้งอยู่ในเพศภิกษุบอกคือนสิกขาจิรวรแม้คัลลึงที่กายของเขาก็ดขาดอธิฐานไป ฯ อนึ่งอาจารย์บางพวกแต่งไว้ว่า สิกขาเย จ ปทาเนโต คำนั้นใช้ได้เมื่อไม่มีลำดับแห่งปาฐะว่า หิณายาวตฺตเนนาปิ สิกขาเย จ ปทาเนโต ส่วนปาฐะตามที่กล่าวใช้ได้ลำดับแห่งปาฐะว่า สิกขาเย จ ปทาเนน หิณายาวตฺตเนนาปิ ฯ อีกอย่างหนึ่งคำนั้นจะดีหรือร้ายจงยกไว้ ไม่มีความผิดบางอย่าง ฯ

บทว่า **ปจฺจุทฺธาเรน** ได้แก่ถอนจิรวร ฯ เพราะกล่าวในอรรคถาว่ากาลกิริยา ท่านจึงกล่าวความพินาศแห่งชีวิตของเจ้าของจิรวรว่า วินาเสน แล ฯ ข้อว่า **ลึงคสฺส ปริวตฺตนา** ได้แก่เปลี่ยนเพศโดยประการทั้งสองอย่างนี้คือ ภิกษุเปลี่ยนเพศเป็นหญิง ภิกษุณีเปลี่ยนเพศเป็นชาย ฯ จิรวรแม้แก้อย่างทั้งหมด ฯ ในข้อนี้ว่า **อธิฏฺฐานํ** มีปาฐะเหลือว่า อิมฺหิ อฏฺฐหิ ฯ เนื้อความนี้ท่านกล่าวไว้ในอรรคถาว่าบรรดาเหตุเหล่านี้ จิรวรทั้งหมดย่อมขาดอธิฐานไปเพราะเหตุแปดอย่างเบื้องต้น ฯ บทว่า **ภิกฺขติ** ได้แก่ขาดไป ฯ ภาวะแห่งช่องชื่อว่าฉิทฺทภาโว ในฉิทฺทภาวนั้น อธิบายว่าเมื่อมีช่องเมื่อเกิดช่อง ฯ บทว่า **ติจฺจิริ** อธิบายว่า จิรวรผืนใดผืนหนึ่งบรรดาจิรวรสามผืน ฯ พึงถือเอาว่า หรือไตรจิรวรนั้นแล ฯ อนึ่งท่านกล่าวไว้ว่า ฉิทฺทภาเวน ปน ติจฺจิริสฺสเว ฯ

(๕๖๗) พระเถระใส่ใจว่า เกิดช่องประมาณเท่าไร จึงกล่าวว่า อนิฏฺฐสฺส เป็นต้น ฯ พระเถระแสดงกำหนดอย่างต่ำที่สุดด้วยบทนี้ว่า กนิฏฺฐสฺส ฯ เป ฯ ปมาณํ ฯ

(๕๖๘) บทว่า **เอโก ตฺนตฺตปิ** ได้แก่แม้ด้ายเส้นหนึ่งด้านยาวหรือกว้าง ฯ

(๕๖๙) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า ปจฺม เพื่อแสดงวิธีที่ภิกษุผู้ทรงจิรวรสามผืนเมื่อจะเย็บในที่ชำระตึงปฏิบัติ ฯ บทว่า **ปจฺม** ได้แก่ก่อนแต่การตัดที่จะติดนั้นแล ฯ บทว่า **อคฺคณํ ทตฺวา** ได้แก่ให้ท่อนผ้าติดกัน ฯ เมื่อคล้อยตามว่า อธิฏฺฐานํ ในข้อนี้ว่า รกฺขติ จะได้ว่า เตจฺจิริโก ภิกฺขุ อธิบายว่าภิกษุผู้

ทรงไตรจีวรเมื่อเย็บท่อนผ้าอย่างนี้ย่อมรักษาอธิฐานไว้ ๖ จะได้ว่าความว่าการอธิฐานย่อมขาดไปโดยปริยายตรงข้าม ๖ โยชนาว่าทาบทองปลายก่อน ๖ ภิกษุเมื่อตัดกลางจีวรที่อธิฐานแล้วชำระตรงกลางแต่นั้นทาบทองปลายเข้าด้วยกันก่อนนั้นแล ๖ บทว่า **ปจฺฉา** ได้แก่ภายหลังแต่การทาบทอง ๖ บทว่า **ฉินฺทิตฺติ** ได้แก่ตัดกระทำการปลายทั้งสองตรงกลาง ๖ บทว่า **รทฺษติ** มีประการที่กล่าวนั้นแล ๖

(๕๗๐) พระเถระใส่ใจว่า ที่ไตรจีวรมีช่องทะลุเกิดประมาณไหนการอธิฐานจึงขาดไป จึงกล่าวคำนี้ว่า จตุลฺลกุลา เป็นต้น ๖ สี่ด้วยแปดด้วยชื่อว่า จตุรฺรทฺษะ การรวมสี่หรือแปดนี้ว่า ชื่อว่า จตุรฺรทฺษังคฺละ พึงถือเอาว่า ตสมา ๖ โยชนาว่า สี่นี้ว่าแปดนี้ว่า ๖ บทว่า **โอรํ** ได้แก่ภายใน ๖ หนึ่งด้วยสองด้วยชื่อว่าเอกทเวะ หนึ่งและสองเหล่านั้นจะได้โดยปกรณ์ว่า จีวราน โยชนาว่าจีวรหนึ่งผืนและสองผืน ๖ โยชนาว่าสำหรับจีวรหนึ่งผืนต่ำกว่าสี่นิ้วโดยส่วนกว้าง สำหรับจีวรสองผืนต่ำกว่าแปดนิ้วโดยส่วนกว้างโดยการยกขึ้นแสดงตามการนับ ๖ พึงประกอบแม้สองพากย์ว่า ฉิทฺทํ ภินฺทเตว ๖

ชื่อว่า **เอกสฺส จีวรสฺส** ได้แก่ผ้าอันตรวาสก ๖ บทว่า **ติริยโต** ได้แก่โดยความกว้าง ๖ ชื่อว่า **จตุลฺลกุลํ** **โอรํ** ได้แก่ช่องทะลุภายในแต่ส้นนิ้วย่อมทำลายการอธิฐาน ๖ บทว่า **ทวินํ** ได้แก่ผ้าอุตตราสงค์และสังฆาฏิ ๖ บทว่า **ติริยโต** ได้แก่โดยความกว้าง ๖ ชื่อว่า **อณฺจคุลโต** **โอรํ** ได้แก่ ภายในแต่แปดนิ้ว ๖ โยชนาว่าแม้สำหรับจีวรสามผืนช่องทะลุภายในแต่คืบย่อมทำลายการอธิฐานนั้นแล ๖ คืบในที่นี้พึงถือเอาว่าเป็นคืบข้างไม้ ๖ เมื่อเกิดช่องทะลุภายในการกำหนดที่กล่าวอย่างนี้ ผ้าล่วงสิบวันพึงทำสุจิกรรมอธิฐานเพราะจีวรนั้นเป็นอดีตจีวร ๖ แต่เมื่อไม่ทำอย่างนั้นพึงอธิฐานให้เป็นผ้าบริวารโจล ๖

(๕๗๑) พึงทราบว่ามีเมื่อควรกล่าวว่า นิสีทนจีวรสฺส ท่านก็กล่าวว่า นิสีทน โดยลบบทหลัง ๖ ในข้อนี้ว่า ทิยฺยทฺมา จะได้โดยความสมควรที่กล่าวว่า เทว วิทฺถิโย และว่า สุตตสฺส วิทฺถิยา ที่สองด้วยครั้งชื่อว่า ทิยฺยทฺมา เพราะอรรถว่า มีที่สองกับทั้งกิ่งเป็นประมาณ เมื่อควรกล่าวว่า ทุติยฺยทฺมา ท่านก็กล่าวว่า ทิยฺยทฺมา โดยลบบทปัจจัย ๖ อธิบายว่าที่สองด้วยทั้งกิ่ง ๖ เพราะทำการกำหนดประมาณว่า สุตตสฺส วิทฺถิยา สามคืบโดยคืบข้างไม้จึงเป็นหนึ่งคืบพระสุคต ๖ นิสีทนจีวรนี้ยาวสามศอกกว้างประมาณสองศอกนิ้วโดยศอกข้างไม้ ๖ เพราะกล่าวว่า ทสา วิทฺถิโย พึงทราบว่ามีชายสองศอกคืบ ๖

(๕๗๒) แม้ในบทนี้ว่า **จตฺสฺส** จะได้โดยความเหมาะว่า วิทฺถิโย แล ๖ โยชนาว่า เพราะที่จะจะได้โดยการเปลี่ยนวิภัติว่า กณฺหุปฺปจฺฉาติยา ๖

(๕๗๓) ส่วนสามคือที่สามกับทั้งกิ่งมีแก่คืบใดคืบนั้นชื่อว่าอัทธมเตยฺยา อธิบายว่ามีสองคืบครั้ง ๖

(๕๗๔) เกินกว่านั้นชื่อว่าตฺตฺตฺตฺริ คือเกินกว่าประมาณที่กล่าวแก่ผ้านั้นๆ ๖ ชื่อว่า **อิกจฺเจทฺนํ** ได้แก่การตัดที่ยิ่งเกินคือที่ล่วงประมาณ เพื่อแสดงปาจิตตียันั้น เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อิกจฺเจทฺนะ คือปาจิตตียที่พึงล่วงตัดที่ล่วงเกินประมาณที่กล่าวแล้วแสดง ๖ อธิบายว่าพระผู้มีพระภาคติเตียนผ้าที่กว้างเกินไว้ในพระบาลี ๖

(๕๗๕) บทว่า **อปฺปมาเณน** ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีประมาณหามิได้ด้วยอำนาจคุณ ๖

(๕๗๖) เชื่อมความว่าทั้งหมดควรฯ ด้วยคำนี้ว่า สัพพํ พระเถระสงเคราะห์สี่เขียวเป็นต้น ที่มาในอรรถกถา ฯ ผ้าปูนอนต่างโดยผืนใหญ่เป็นต้นใช้ได้ทั้งหมด ฯ

(๕๗๗) การตัดบทว่า มุขปุณณโจฬํ เอกํ ฯ พระเถระกล่าวว่า แม้สองผืนควรโดยประการ ทั้งปวงเพราะมีผ้าเช็ดปากผืนอื่นได้จนกว่าผืนหนึ่งจะซักตากจนแห้ง ฯ

(๕๗๘) ที่ชื่อว่าปมาณคนนาตีตา เพราะอรรถว่าล่องไปจากประมาณและจำนวน ฯ พระเถระแสดงว่าพระวินัยธรทั้งหลายเป็นผู้มีคุณหาประมาณมิได้ด้วยคำว่า ปมาณาคีตา ฯ แสดงว่า เป็นผู้ล่องจำนวนด้วยคำนี้ว่าคนนาตีตา ฯ ที่ชื่อว่าปกตัญญู เพราะอรรถว่ารู้ระเบียบที่พระพุทเจ้าผู้มี พระภาคเจ้าทำคือบัญญัติไว้ก่อนในพระวินัย ได้แก่พระวินัยธรพระวินัยธรเหล่านั้นเป็นผู้รู้ระเบียบ ฯ อธิบายว่าพระวินัยธรผู้ล่องแถวแห่งการนับที่สืบๆต่อกันมาแห่งพระมหาเถรอาจารย์มีมณิกณัฐิตอุบาลี ทาสกาผู้มีคุณหาประมาณมิได้เป็นต้น ฯ

(๕๘๐) บทว่า **สุตตญฺจคุลายามิ** ได้แก่ยาวประมาณศอกข้างไม้ ฯ บทว่า **จตุรงคุลวิทฺถํ** ได้แก่แก้วข้างประมาณศอกข้างไม้ ฯ จีวรที่ควรวิกัปชื่อว่าจีวรที่หลัง ฯ คำว่า **ปจฺฉิมํ จีวรํ** เป็นวิเสสนะของ ผ้ากรองน้ำเป็นต้น อธิบายว่ามีปัจฉิมจีวรเป็นประมาณ ฯ

(๕๘๑) ข้อว่า **ปริสฺสวปฏํ** ได้แก่ ผ้าเพื่อการกรองน้ำ ฯ บทว่า **ปตฺตตถวิกํ** ได้แก่ ถู บาดร ฯ บทว่า **โปตถกตถวิกํ** ได้แก่ผ้าห่อคัมภีร์ ฯ ด้วยอาทิศัพท์พระเถระแสดงผ้าอย่างใดอย่างหนึ่ง และผ้าที่เป็นทำอนมีประมาณแห่งผ้าที่หลังเป็นต้น ฯ

(๕๘๒) บทว่า **อธิฐาตุ** ได้แก่เพื่ออธิษฐานบริขารโจล ฯ บทว่า **จปีเต** ได้แก่ไม่ได้อธิษฐาน เก็บไว้ ฯ ก็พระเถระกล่าวไว้ในมหาปัจจุรีย์ว่าอนาปัตติ ฯ ข้อว่า **นตฺถิ โทสตา** ได้แก่ โทสนั่นเองชื่อว่า โทสตา ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ท่านกล่าวอนาปัตติไว้ในมหาปัจจุรีย์หมายเอาจีวรที่เก็บที่เก็บไว้พ้น จากความเป็นของตน ฯ เมื่อจะเก็บพึงอธิษฐานว่า เราจักให้รู้เษษด้วยผ้านี้ จักให้ผ้านี้แก่มารดา ฯ เมื่อจำแนกว่า ผ้านี้เพื่อเษษผ้านี้เพื่อมารดาแล้วพ้นจากความเป็นของตนจึงไม่มีกิจแห่งการอธิษฐาน เพราะเหตุนี้ในข้อนี้จึงมีอธิบายว่า เหล่าผู้รู้วินัยกล่าวผ้าที่ภิกษุได้มาแล้วทำให้เป็นของมารดาเป็นต้น ว่าไม่เป็นนิสสัคคีย์ ฯ

(๕๘๓) ข้อว่า **วสฺสมาเส จตุโร** ได้แก่สี่เดือนในกาลฝนคือไม่ขาดตลอดสี่เดือนด้วยการทำ อธิษฐาน คำนั้นเป็นเหตุยาริภคตใช้ในอัจฉนตสังโยค ฯ ผ้าสาฎกที่พึงนุ่งตลอดสี่เดือนในกาลฝน ชื่อว่าวัสสิกสาฎก ฯ

(๕๘๔) ที่ชื่อว่ากัณฐุปฏิจฉาติ เพราะอรรถว่าย่อมปิดผี คำนั้นเป็นชื่อของผ้าที่พระผู้มี พระภาคเจ้าทรงอนุญาตแก่ภิกษุผู้มีโรคผีเรื้อรังเพื่อปิดผืนนั้น ฯ ก็ในข้อนี้มีอธิบายว่าการขาดอธิษฐาน ของผ้าปิดผืนนั้นในเมื่อล่วงกาลท่านไม่กล่าวไว้ในอรรถกถามาติกา ฯ เพราะกล่าวไว้ในองค์แห่งการละ อธิษฐานเหล่าวิญญูชนพึงพิจารณาเหตุที่มีในองค์นั้นโดยวิเสส ฯ

(๕๘๖) ย่อมรู้คำว่า อิมํ ไตฺนํที่มีหน้าพร้อมโดยกล่าวว่า อสมมุเข เอตํ นันฺนลล ฯ โยชนาว่า ผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์พึงถอน ฯ

(๕๘๗) ที่ชื่อว่าอธิษฐานเพราะอรรถว่าปรารภนาไว้ ฯ

(๕๘๘) ข้อว่า **อิตฺติ สพฺพมิตํ** ได้แก่วิธีทั้งปวงมีกะประมาณเป็นต้นแห่งไตรจีวรเป็นอาทินี้ที่ กล่าวมาอย่างนี้ ฯ บทว่า **เตจฺจิริกภิกฺขุโน** ได้แก่ภิกษุผู้ทรงไตรจีวรตามพระวินัยแห่งไตรจีวรอธิษฐาน

โดยอธิษฐานไตรจีวร ๑ การประมวลจีวรสามผืนชื่อว่าไตรจีวร ๑ เมื่อควรกล่าวว่า ติจีวร เพราะอรรถว่ามี การประมวลไตรจีวรท่านก็สงเคราะห์จีวรใหม่ว่า ติจีวร สรุปกุศลเทศและเอกเสสนัย ภิกษุทรงไตรจีวร ที่ประกอบในไตรจีวร เพราะเหตุนี้ ท่านจึงเรียกว่า วินยเตจิวริกะ ๑ นี่เป็นวิธีในไตรจีวรของภิกษุผู้ ทรงไตรจีวรในอุทฺตมคิณในที่นี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงสงเคราะห์วินยเตจิวริกภิกษุเช่นนั้น ๑ ก็หรือว่าบรรดา ผ้าหกออย่างอื่น บริหารโจลคือผ้าอังสะผืนหนึ่งนั้นเที่ยวควรร ๑ ชื่อว่า **ตถา วตฺวา** ได้แก่กล่าวโดยนัยเป็น ต้นว่า อิมํ ปริหารโจฬํ อธิฏฺฐามิ ๑ ผ้าบริหารโจลนั้น ๑ ผ้าบริหารโจลมีแก่นั้นหรือประกอบในผู้นั้น เหตุนี้ผู้นั้นจึงชื่อว่า บริหารโจฬิกะ ๑

(๕๘๙) ก็ท่านทำความคานึงว่า จะอธิษฐานไตรจีวรเป็นบริหารโจลควรหรือไม่ จึงกล่าว ไตรจีวรนั้นแลในที่นี้ว่า ติจีวร เพราะกล่าวในอรรถกถาว่าควร ๑ แม้ผ้าผืนเดียวควรวิกัปโดยแท้ โดย อุปจารการประมวลในเอกเทศ เพราะกล่าวว่า ควรวิกัปผ้าแม้ผืนเดียวเพื่อง่ายต่อการจัดการ ๑

ชื่อว่า **ปริหารโจฬํ กาคฺมุปี วัณฺณติ** อธิบายว่าเมื่อภิกษุผู้ทรงไตรจีวรแต่ละรูปอยู่ภายใน พัทธสีมาไม่ทำไตรจีวรไว้ในหัตถบาธภายในอรุณ เพราะหลังลิ้มจีวรเป็นนิสสัคคีย์เธอต้องปาจิตติย เพราะเหตุนี้ควรทำวินัยกรรมและแม้จะถอนจีวรผืนหนึ่งบรรดาจีวรสามผืนหรือทั้งหมดนั้นเที่ยว ที่ ทำอธิษฐานโดยชื่อจีวรแล้วอธิษฐานโดยชื่อว่าบริหารโจลก็ได้ เพื่อง่ายต่อการจัดการเพราะสภาคบุคคล หาได้ยาก ๑

พระเถระไม่ถือเอาอย่างนี้แล้วกล่าวคำเป็นต้นว่า เอวํ อุทฺธิเต เพื่อแสดงมติของพระมหา ปทุมเถระที่กล่าวไว้ว่า ถ้าไตรจีวรพึงได้การอธิษฐานเป็นบริหารโจลไซ้ การจัดการในอุทฺตมคิณสิกขาบท พึงไร้ความหมาย ๑ ชื่อว่า **เอวํ เจ** ได้แก่ถ้าอธิษฐานไตรจีวรให้เป็นบริหารโจลอย่างนี้แล้วรักษาไว้ก็ ควร ๑ ชื่อว่า **อุทฺธิเต** ได้แก่นิเทศสิกขาบทภายในแห่งสิกขาบทนี้ ๑ บทว่า **วตฺโต ปริหาโร** ได้แก่ วิธีจัดการไตรจีวรที่กล่าวไว้ในที่สุดแห่งบทภาชนียโดยนัยเป็นต้นว่า ก็บ้านแห่งตระกูลหลังหนึ่งล้อมรั้ว พึงเก็บจีวรภายในบ้านแล้วอยู่ภายในบ้าน และที่กล่าวตามลำดับในที่นี้ โดยนัยเป็นต้นว่า ความที่สุ บเทศ ๑ บทว่า **นิรตฺตโก** ความว่ามีประโยชน์ออกแล้ว เพราะว่าเป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้อธิษฐานไตร จีวรโดยชื่อว่าบริหารโจลแม้ไม่รักษาไตรจีวรโดยวิธีนั้น ๑

(๕๙๐) เพื่อเลี้ยงข้อนี้ พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า น ๑ โยชนาว่า ไร้ประโยชน์ หามิได้ ๑ เพื่อแสดงเหตุพระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า เตจิวริกสเสว ๑ อธิบายว่าเพราะพระผู้มี พระภาคเจ้าแสดงอุทฺตมคิณบริหารในสิกขาบทนั้นแก่ภิกษุผู้ทรงเฉพาะไตรจีวรผู้ไม่ถอนอธิษฐาน โดยชื่อ ของไตรจีวรดำรงสติไม่ให้จีวรละจากหัตถบาธภายในอรุณจนได้อรุณเช่นนั้น ๑ เพราะเหตุที่ท่านกล่าว การจัดการในอุทฺตมคิณสิกขาบทแก่เตจิวริกภิกษุผู้เช่นนั้นนั้นแล ๑ ชื่อว่า **ตํ สพฺพมปี** ได้แก่จีวรแก่นิดแม้ ทั้งหมดนั้น ๑ ชื่อว่า **ปริหารโจฬสส** ได้แก่สำหรับผู้ใคร่จะอธิษฐานโดยชื่อว่าบริหารโจลแล้ว ใช้สอย จีวรจะอธิษฐานโดยชื่อว่าบริหารโจลก็ได้ ๑

(๕๙๑) พระเถระครั้งนี้ให้สำเร็จว่าอุทฺตมคิณบริหารไม่ไร้ประโยชน์ด้วยคำนี้แล้ว บัดนี้เพื่อ แสดงว่า คำที่ยิ่งคือการอนุญาตในลำดับกิริยาเป็นเหตุให้รู้ เมื่อพระผู้มีพระภาคอนุญาตอรรถที่ยิ่งกว่า นี้ว่า จะอธิษฐานไตรจีวรแม้โดยชื่อว่าบริหารโจลก็ได้ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อธิฏฺฐเตติ ๑ อธิบายว่า เพราะให้รู้อธิบายว่า ไม่มีโทษแม้โดยประการอื่นเพราะอนุญาตระหว่างกิริยาว่า วิกปเปติ ในความ

ต้องการมีประมาณเท่านั้นแล้ว อธิฐเจติ ในเมื่อไม่มีอาบัติในปาฐะว่า ภิกษุอธิฐานวิภักภายในสิบวัน ไม่ต้องอาบัติ ในอนาปัตติวาระในสิกขาบทนั้นนั่นแล ฯ

(๕๙๒) ถอนอธิฐานโดยชื่อของไตรจีวรแล้วอธิฐานโดยชื่อว่าบริวารโจล ฯ บัดนี้ พระเถระหวังจะแสดงอธิบายของผู้โจทก์ซึ่งใครจะแสดงความต้องการอย่างยิ่ง จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า เอวํ ฯ อธิบายว่าเพราะแม้ประการอื่นที่พึงละการอธิฐานแล้วทำมิอยู่ จึงไม่มีโทษแม้แก่ผู้ถอนไตรจีวร แล้วอธิฐานทำให้เป็นผ้าเช็ดปากเป็นต้นแล จะไม่ถูกต้องเพราะเหตุไร ฯ น ศัพท์ใช้ในการห้ามความต้องการอย่างยิ่ง ฯ

(๕๙๓) บทว่า **ภิกขุจิรชานโต** ได้แก่เพราะผ้าเช็ดหน้าเป็นต้นเหล่านั้นให้สำเร็จกิจของตน ฯ อธิบายว่าเว้นกิจพิเศษเช่นนั้นจะอธิฐานโดยชื่อนั้นๆไม่ควร ฯ บทว่า **อภิจจสฺส** ได้แก่เว้นกิจมีการเช็ดปากเป็นต้น ฯ บทว่า **อภิกสฺส** ได้แก่ชื่อว่าอดิเรกเพราะถอนแล้วละการอธิฐานเดิม ฯ บทว่า **อสฺส** ได้แก่ไตรจีวร ฯ ข้อว่า **อธิฐานํ ตุ ยุชฺชติ** ได้แก่ส่วนการอธิฐานโดยชื่อว่าบริวารโจลไม่ล่วงสิบวันควร ฯ

(๕๙๔) ทางคืออุบายแห่งการเก็บเพราะเหตุนี้ จึงชื่อนิธานมุขะอธิบายว่าอุบายแห่งการเก็บโดยประการที่จีวรผืนใดผืนหนึ่งที่เกินกว่าการอธิฐาน โดยชื่อแห่งจีวรนั้นๆมีอันตราวาสกเป็นต้นที่ภิกษุเก็บไว้คุ้มอาบัติได้ ฯ การอธิฐานผ้าบริวารโจลนั้น ฯ ข้อว่า **มหาปจฺจริยํ** ได้แก่ในอรรถกถา พระวินัยที่มีชื่อนั้น เพราะนั่งเขียนบนแพใหญ่ที่วิสุกรรมเทพบุตรเนรมิตขึ้นตามคำสั่งท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพ เพื่อนำภิกษุสงฆ์ไปยังชมพูทวีปในเพราะภัยแต่ตีสสพราหมณ์ อาจารย์บางพวกแต่ว่า มหาปจฺจริยาที่สุกก็มี ฯ

(๕๙๕) พระเถระใส่ใจว่า ประมาณที่กล่าวแก่วิธีอธิฐานโดยชื่อว่าบริวารโจลเป็นอย่างไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า จีวรํ ฯ ตัตถบทว่า นิทานเ อูปตติโต ฯ ในเรื่องที่เหล่าภิกษุกราบทูลแจ้งพระผู้มีพระภาคว่า มีไตรจีวรครบ พึงทำอดิเรกจีวรนี้ทำไม ในนิทานว่า จีวรํ ปริบุญณํ ฯ บทว่า **อูปตติโต** หมายความว่าเพราะการอธิฐานบริวารโจลเกิดขึ้น คือเพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตการอธิฐานบริวารโจล ฯ มีอธิบายนั้นแล้วว่า จะวิกัปจีวรแม้ผืนเดียวก็ควร เพราะให้สำเร็จความนั้นโดยส่วนเดียว นั้นแลโดยความสำเร็จว่า จะถอนอธิฐานจีวรที่อธิฐานโดยชื่อแล้วอธิฐานโดยชื่อว่าบริวารโจล ก็ควรเพื่อต่อการอยู่ปราศอย่างนี้ ในพระบาลีนี้ว่า ก็โดยสมัยนั้นแลเหล่าภิกษุมิจีวรครบแล้วแต่มีความต้องการด้วยผ้ากรองน้ำบ้างถุงบาตรบ้าง ภิกษุเหล่านั้นทูลแจ้งเนื้อความนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตผ้าบริวารโจล ฯ เพราะเหตุนี้ นั่นนั่นแล พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ก็เมื่อความเป็นอย่างนั้นมีอยู่ ภิกษุใดใครอยู่ปราศจากจีวรผืนใดผืนหนึ่งบรรดาไตรจีวรท่านให้โอกาสแห่งการถอนการอธิฐานไตรจีวรแล้ววิกัปแก่ภิกษุนั้น เพื่อต่อการอยู่ปราศ ฯ

(๕๙๖-๕๙๘) พระเถระครั้งแสดงกับปิยจีวรและกิจที่พึงทำในชื่อนั้น ด้วยคำมีประมาณเท่านั้นแล้ว บัดนี้หวังจะแสดงกับปิยจีวรจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า กุสวากาติ ฯ บทว่า **กุสํ** ได้แก่หญ้าแพรก ฯ บทว่า **วากํ** ได้แก่เปลือกไม้เป็นต้น ฯ ท่านระบุผลด้วยอาทิศัพท์ จีวรศัพท์เป็นปริยายของจีวร ย่อมเป็นไปในจีวรที่ร้อยหญ้าเป็นต้นทำไว้นั้นนั่นแล ฯ ข้อว่า **เกสํ กมฺพลํ** ได้แก่ผ้ากัมพลที่ทอด้วยนมมนุษย์ก็ดี ฯ ข้อว่า **วาลํ กมฺพลํ** ได้แก่ผ้ากัมพลสีเหลืองที่ทอด้วยขนหางม้าและขนหางจามรี ฯ ข้อว่า

อุกุกปุกข์ ได้แก่ชนปีกนกฮูก ฯ ก็ในที่นี้พึงถือเอาจิวรที่ร่อยปีกนกฮูกนั้นทำเท่านั้น ฯ ข้อว่า อชินกขิเป ได้แก่หนังเสือเหลือง ฯ เชื่อมแต่ละบทว่า ธาวยโต ฤทธจจย ฯ

บทว่า กทลิตุสเส ได้แก่ผ้าที่ทอด้วยเชือกกล้วย ฯ บทว่า เอรกทุสเส ได้แก่ผ้าที่ทอจากตระไคร้ ฯ บทว่า อุกทุสเส ได้แก่จิวรที่ถือเอาท่อนไม้รักหรือด้ายของต้นรักทอขึ้น ฯ บทว่า โปตลเก ได้แก่ผ้าที่ทอจากใยปอ ฯ ข้อว่า ติริญฺหา ได้แก่เปลือกต้นไม้ที่มีชื่ออย่างนี้ ฯ บทว่า เวรเน ได้แก่โพกศีรษะ ฯ บทว่า กณจุเก ได้แก่เกราะ ฯ

บทว่า สพพนิลเก ได้แก่สีเขียวล้วน ฯ ในบทเป็นต้นว่า มณฺเชฏฐา ก็มีนัยนี้ ฯ บทว่า มหานามรตเต ได้แก่สีแดงเพียงดังสีดอกปทุมุตม ฯ บทว่า มหารงครตเต ได้แก่สีแดงเพียงดังสีดินตะขาบ ฯ

(๕๙๙) บทว่า อจฉินนทสเก ได้แก่จิวรไม่ตัดชาย ฯ แม้ในจิวรมีชายยาวก็มีนัยนี้ ฯ บทว่า ผลทเส ได้แก่ในจิวรที่ตัดชายคล้ายลูกไม้ ฯ บทว่า บุพผทเส ความว่า ในจิวรที่มีชายผูกข้อแล้วทำให้บาน ฯ บทว่า อจฉินนจิวรสุส ได้แก่ผู้ถูกพวกโจรชิงจิวรทำให้เป็นคนเปลือย ฯ บทว่า เอตถ ได้แก่บรรดาหญ้าและปอเป็นต้นและสีเขียวล้วนเป็นต้น ฯ บทว่า กิลฺลิจิ ได้แก่ไม่มีมือกับปียจิวรแม้ผืนเดียว ไม่มีจิวรที่ไม่ควร ฯ ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า ผู้เปลือยได้จิวรอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาอกกับปียจิวรเหล่านี้ใช้จิวรนั้นปิดที่ลับภายหลัง เมื่อกับปียจิวรก็พึงนุ่งกับปียจิวรนั้นสละอกกับปียจิวรนี้ ฯ เมื่อได้ผ้าสีเขียวล้วนเป็นต้นจะยอมด้วยน้ำย้อมที่เป็นกับปียะแล้วนุ่งก็ได้ หรือทำให้ผ้านั้นเสียสีติดผ้าที่เป็นกับปียะทั้งสองข้างหรือว่าปิดแล้วนุ่งก็ได้ ฯ

(๖๐๐) คำว่า อนฺโตทสาห์ พึงประกอบเข้ากับบทมีอาทิว่า อธิญฺเจติ ฯ บทว่า วิสสขฺเชติ ได้แก่อยอมให้แก่ผู้อื่น ฯ ในที่นี้มีการให้สองอย่างคือให้ต่อหน้า ๑ ให้ลับหลัง ๑ ฯ การเห็นปฏิกาคหาก แล้วกล่าวให้ว่า เราให้จิวรนี้แก่ท่านชื่อว่าให้ต่อหน้า ฯ การกล่าวให้ลับหลังว่า เราให้จิวรนี้แก่บุคคลชื่อนี้ ชื่อว่าให้ลับหลัง ฯ เมื่อกล่าวว่า ท่านจงรับจิวรนี้ก็ดี ว่า ท่านจงรับเพื่อท่านก็ดี ถ้าหากกล่าวว่า เราจะรับเพื่อเรา แม้การให้สองอย่างก็บริสุทธ์ ฯ เมื่อทายกกล่าวว่า ท่านจงทำจิวรนี้ให้เป็นของท่าน จิวรนี้จึงเป็นของท่าน ย่อมเป็นของท่าน ผู้รับแม้เมื่อรับถ้ากล่าวว่า เราจะทำให้เป็นของเรา จิวรนี้จึงเป็นของเรา ย่อมเป็นของเรา การให้และการรับยังไม่บริสุทธ์ ฯ แต่เมื่อทายกกล่าวว่า ท่านจงทำให้เป็นของท่าน ผู้รับกล่าวว่า ดีแล้วท่านผู้เจริญเรารับเพื่อเรา แล้วรับ การรับบริสุทธ์ ฯ เมื่อผู้ให้กล่าวว่า ท่านจงรับจิวรนี้เพื่อท่าน ผู้รับกล่าวว่า เราไม่รับเพื่อเรา เมื่อผู้ให้กล่าวอีกว่า เราให้จิวรนี้แล้ว ขอท่านจงรับเพื่อท่าน ผู้รับแม้หนักก็ห้ามอีก จิวรนั้นไม่เป็นนิสัคคีย์แม้ล่วงไปสิบวันเพราะไม่เป็นของใครๆ เพราะเหตุนี้ภายหลังบรรดาสองบุคคลเหล่านั้น ผู้ใดปรารภนา ผู้นั้นพึงอธิษฐานใช้สอย คำดังกล่าวมานี้ทั้งหมดท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา ฯ

ผู้มีความสงสัยการอธิษฐานในจิวรที่อธิษฐานแล้วอันดับแรกทำความสงสัยของตนให้แจ้งแล้วคิดว่า ถ้าจิวรยังไม่อธิษฐาน เมื่อทำอย่างนี้จิวรเป็นกับปียะแล้วจึงสละทำวินัยกรรมไม่ต้องโทษแห่งมุสาวาท ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ก็เมื่อให้ทราบอย่างนี้แล้วทำวินัยกรรม การกล่าวเท็จจะมีพหิได้ ฯ ท่านกล่าวไว้ในที่นี้นั้นแล้ว อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ผู้อื่นถือเอาจิวรที่สงสัยอย่างนั้นแล้วพึงให้อีก คำนั้นไม่ดี ฯ

บทว่า **วินสฺสติ** ได้แก่พิณาศไปเพราะโจรเป็นต้น ฯ บทแม่เหล่านี้คือ **นสฺสติ ทยฺหติ อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหติ** ท่านสงเคราะห์ด้วยบทนี้เท่านั้นว่า วินสฺสติ เพราะเป็นประการแห่งความเสียหาย ฯ ฯ บรรดาบทเหล่านั้น บทนี้คือ นสฺสติ ท่านกล่าวหมายเอาจิวรที่โจรเป็นต้นแย่งชิงไป ฯ บทนี้คือ **วินสฺสติ** ท่านกล่าวหมายเอาจิวรที่ถูกหนูกัดเป็นต้น บทนี้คือ **ทยฺหติ** ท่านกล่าวหมายเอาจิวรที่ถูกไฟไหม้ ฯ ในข้อนี้ว่า **วิสฺสาเส** อธิบายว่า เมื่อผู้อื่นถือเอาโดยวิสสาสะในตนที่ประกอบด้วยองค์ห้าคือ ได้เห็นกันมา ๑ ได้คบกันมา ๑ ได้บอกกันไว้ ๑ ยังมีชีวิต ๑ เมื่อถือเอาเป็นผู้ไม่ขัดเคือง ๑ ฯ บทว่า ปกาสิตา ได้แก่ท่านกล่าวไว้โดยนัยเป็นต้นว่า อธิฐานภายในสิบวันไม่เป็นอาบัติ ฯ

(๖๐๑) อธิบายว่า ก็สมุฏฐานนี้ชื่อว่ากณิสมุฏฐานโดยชื่อ ฯ ชื่อว่ากณิสมุฏฐานนี้ย่อมเกิดแต่กายกับวาจา ๑ กายวาจาจิต ๑ ฯ ชื่อว่า อจิตตะกะ เพราะแม้เมื่อไม่มีจิตเป็นเครื่องรู้ปณัตติด้วยจิตที่รู้ว่าเป็นอดีตก็จริงก็เป็นอาบัติ ฯ ชื่อว่าอภิชยะ เพราะไม่ทำอธิฐานและไม่วิกัป ฯ ชื่อว่าติจิตตะ เพราะอรรถว่าภิกษุเมื่อตามประกอบกัมมัญฐานก็ดีไหว้เจตีย์เป็นต้นก็ดี ให้อรุณวันที่สิบเอ็ดตั้งขึ้นต้องอาบัติโดยกุศลจิต ฯ ขวนขวายในความทะเลาะเป็นต้นก็ดีรู้การล่วงละเมิดก็ดีให้อรุณวันที่สิบเอ็ดตั้งขึ้นต้องอาบัติโดยอกุศลจิต ฯ แต่พระชินาสพทำอย่างนั้นอยู่เพราะหลงลืมหรือไม่รู้ปณัตติต้องอาบัติโดยอภัยากจิต ฯ ชื่อว่าติเวทนาเพราะอรรถว่า สุขเวทนามีแก่ภิกษุผู้พร้อมด้วยโสมนัสจิตตามประกอบกัมมัญฐานเป็นต้นโดยนัยที่กล่าว อุเบกขาเวทนามีแก่ผู้ที่พร้อมด้วยอุเบกขาจิตทุกขเวทนามีแก่ผู้พร้อมด้วยโทมนัสจิตขวนขวายในการทะเลาะเป็นต้น ฯ แม้ในเบื้องต้นก็พึงประกอบนัยนั้นในฐานะเห็นปานนี้ ฯ พรรณนาถึงผ้ากฐิน จบ ฯ

พรรณนาถึงโรงไว้ของ ฯ

(๖๐๒) ชื่อว่า **คามาทิสฺส ปเทสฺส ติปภจฺส** อธิบายว่าที่เก็บจิวรสิบห้าอย่างคือ บ้าน ๑ นิเวศน์ ๑ โรงเก็บของ ๑ ป้อม ๑ เรือนยอด ๑ ปราสาท ๑ เรือนโล้น ๑ เรือ ๑ ประชุมชน ๑ นา ๑ ลานนวดข้าว ๑ อาราม ๑ วิหาร ๑ โคนไม้ ๑ กลางแจ้ง ๑ ที่กล่าวไว้ในพระบาลีโดยนัยเป็นต้นว่า คาโม เอกุปจาโร เพื่อแสดงโทษการเก็บไตรจีวรแล้วอยู่ปราศและที่เกิดขึ้น ฯ บ้านมีมีกฐินหลังเดียวเป็นต้นชื่อว่าบ้านในที่นี้ ฯ

เรือนมีศาลาสีหลังเป็นต้นภายนอกบ้าน ชื่อว่านิเวศน์ ฯ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์ว่า อาจารย์บางพวกเมื่อกล่าวความต่างแห่งบ้านและนิเวศน์จึงกล่าวอีกว่า เรือนหลายหลังที่ชนทำการกำหนดที่เดียวกันแล้วอยู่ชื่อว่านิเวศน์ เพราะเหตุนั้น นิเวศน์เป็นต้นนี้ทั้งหมดพึงถือเอาว่าภายนอกบ้าน ฯ ก็ท่านกล่าวคำนี้ไว้ในเฉพาะที่นั้นว่า ถ้านิเวศน์เป็นต้นมีภายในบ้าน พึงกำหนดว่าภายนอกแต่ภายในบ้านเพราะได้การจัดการที่กล่าวในบ้านนั้นแล ฯ

ชื่อว่าโรงเก็บของมีอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ที่ชื่อว่าโรงเก็บของได้แก่โรงเก็บสิ่งของมียานเป็นต้น ฯ ชื่อว่าป้อมมีอย่างทีกล่าวไว้ว่า ที่ชื่อว่าป้อมได้แก่ที่อาศัยพิเศษซึ่งเขาก่อด้วยอิฐเพื่อป้องกันพระราชข้าศึกเป็นต้นมีฝาผนังหนา มีพื้นสั้ทำขึ้น ฯ ที่ชื่อว่าเรือนยอดเดียวคือเรือนสี่เหลี่ยมจัตุรัสอันสงเคราะห์เข้าด้วยข้อฟ้าเดียวกันทีกล่าวว่าปราสาทสี่เหลี่ยมจัตุรัสอันสงเคราะห์เข้าเรือนยอดเดียวกันชื่อว่า เรือนยอดเดียว ฯ ปราสาทยาวชื่อว่า ปราสาท ฯ ปราสาทมีหลังคาตัดชื่อว่า

เรือนโหล่น ๑ การไปด้วยยานชื่อว่าเรือ ๑ หมู่ชนสองประเภทคือประชุมชนที่เดินทางด้วยช้าง ๑ ประชุมชนที่เดินทางด้วยเกวียน ๑ ชื่อว่าประชุมชน ก็ประชุมชนนั้นแต่ละอย่างมีอย่างละสองคือ อยู่ประจำและไม่อยู่ประจำ ๑ บรรดาทั้งสองนั้นในประชุมชนที่อยู่ประจำแม้มีการล้อมรั้วเป็นต้นนั้นแล ๑

นามีนาข้าวเหนียวเป็นต้นชื่อว่านา ๑ ลานชื่อว่าธัญญกรณ์ ๑ ที่ชื่อว่าอารามได้แก่สวนดอกไม้และสวนผลไม้ ๑ เสนาสนะแม่หลังเดียวท่านเรียกว่าวิหาร ๑ ที่ชื่อว่าต้นไม้ ได้แก่ต้นไม้ที่กำหนดประมาณที่กล่าวว่า ในเวลาเที่ยงวันเงาโดยรอบย่อมแผ่ไปถึงที่ใด ๑ เจ็ดอัปภัณฑรชื่อว่า กลางแจ้ง ที่กลางแจ้งนั้นจะได้ในป่าไม่มีบ้านมีป่าดงดิบเป็นต้น และบนหมู่เกาะซึ่งไม่เป็นทางเที่ยวไปของชาวประมงในท่ามกลางสมุทร ๑

ประเทศกลางสมุทรที่ไกลเพราะไม่อาจจะไปบนหลังน้ำกลับมายังเรือนนั้นนั้นแลอีก ท่านเรียกชื่อว่า ไม่ใช่ทางเที่ยวไปของชาวประมง ๑

ประเทศมีบ้านเป็นต้นนี้แต่ละอย่างมีอย่างละสองคือ มีอุปการะเดียวกัน ๑ มีอุปการะต่างกัน ๑ ๑ บรรดาทั้งสองนั้น ประเทศมีบ้านเป็นต้นเว้นที่กลางแจ้งเสียถ้าเป็นของตระกูลเดียวโดยมีอรรถเดียวกันและมีอรรถต่างกันแห่งตระกูลเจ้าของมีพระราชนั้นเป็นต้นชื่อว่ามีอุปการะเดียวกัน ได้แก่บ้านของตระกูลเดียวเป็นต้น ๑ แม้ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ชื่อว่า เอกกุลสส คาโม ได้แก่บ้านของพระราชาพระองค์เดียวหรือของผู้ใหญ่บ้านคนเดียว และว่า ชื่อว่า นานากุลสส คาโม ได้แก่บ้านของพระราชาต่างๆหรือของผู้ใหญ่บ้านที่เชื่อกับเมืองเวสาลีและกุสินาราเป็นต้น ๑

วิหารที่ตระกูลหลังเดียวให้สร้างชื่อว่ามีอุปการะเดียวกัน ที่ตระกูลต่างให้สร้างชื่อว่า มีอุปการะต่าง ๑ ๑ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์บทว่า ในวิหารพึงทราบ ว่า วิหารของตระกูลเดียว และตระกูลต่างกันท่านกล่าวโดยเหล่าตระกูลที่ให้สร้าง ๑ ส่วนความต่างแห่งอุปการะในที่กลางแจ้งพึงทราบโดยอัปภัณฑร ๑ สมจริงดังพระดำรัสในพระบาลีว่า อุปการะเดียวกันโดยรอบเจ็ดอัปภัณฑรในป่า ไม่มีบ้านชื่อว่ากลางแจ้งมีอุปการะเดียว ๑ ถัดจากนั้นไปชื่อว่ามีอุปการะต่างกัน ๑ ยี่สิบแปดศอกชื่อว่าหนึ่งอัปภัณฑรในที่นี้ ๑

เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวในอรรถกถาว่ายี่สิบแปดศอกเป็นหนึ่งในอัปภัณฑร ๑ พระเถระกล่าวว่า คามาทีสุ ปเทเสสุ ติปญฺจุสุ เพื่อแสดงฐานะสิบห้าอย่างมีประเภทที่ท่านกล่าวไว้โดยสังเขปอย่างนี้ ๑ ในข้อนี้มีความสังเขปเท่านี้ ส่วนความพิสดารพึงทราบโดยบาลีอรรถกถาพรรณนา ๑ พึงเรียกจิวรผืนใดผืนหนึ่งนั้นแลบรรดาจิวรสามผืนว่า ติจิวร ในที่นี้เพราะกล่าวว่า ชื่อว่า **ติจิเรน วิปวาเสยฺย** ได้แก่พึงอยู่ปราศจากผ้าสังฆาฏีกีติ จากผ้าอุตตราสงค์กีติ จากผ้าอันตรวาสกกีติ เพราะเก็บจิวรไว้ภายในบ้าน ๑ คำว่า **เอกรตฺติ** เป็นเหตุยวิภัติใช้ให้อัจฉินตสังโยคแห่งกิริยาการอยู่ปราศ ๑ ด้วยอุปคัพท์พระเถระแสดงว่า ก็ ปน ทิรตตาทิก ๑

ชื่อว่า **สัมสมมุติยา วินา** อธิบายว่าเว้นจากการสมมุติให้อยู่ปราศที่สงฆ์ถูกภิกษุใช้ผู้ไม่สามารถรักษาไตรจีวรได้ให้สงฆ์นั้นกระโหย่งประกอบอัญชลีขอสามครั้งว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นไข้ ไม่อาจถือไตรจีวรหลีกไปได้ ข้าแต่ท่านผู้เจริญข้าพเจ้านั้นขอการสมมุติการอยู่ปราศจากไตรจีวรกระคมะสงฆ์ดังนี้ ให้แก่ผู้นั้นด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา ๑ ด้วยการสมมุตินั้นนั้นแลจึงไม่มีโทษแก่ภิกษุใช้ผู้ได้รับการสมมุติอย่างนั้น ในเมื่อความใช้นั้นยังไม่หาย หรือแม้เมื่อหายแล้วมีโรคแม้อื่นที่เกิดขึ้นในกาลที่ยังที่เก็บจิวรยังไม่หาย ๑

(๖๐๓) บทว่า **ภิกขุโน** ได้แก่ภิกษุผู้ไม่ได้สมมุติ ฯ จากจีวรนั้น ฯ ข้อว่า **วิปวตถุ น ฆณฺณติ** ได้แก่ไม่ควรอยู่ปราศ ฯ มีอธิบายอย่างไร ฯ มีว่าไม่ควรให้อรุณขึ้นภายนอกที่กล่าวในพระบาลี โดยนัยเป็นต้นว่า อนึ่งบ้านแห่งตระกูลเดียวล้อมรั้ว ภิกษุเก็บจีวรไว้ภายในบ้านต้องอยู่ภายในบ้าน ฯ บ้านไม่ล้อมรั้ว ต้องอยู่บนเรือนที่ตนเก็บจีวรไว้ หรือไม่ให้ละจากหัตถบาส ฯ อนึ่งบ้านแห่งตระกูลต่างกันล้อมรั้ว ต้องอยู่ในเรือนที่ตนเก็บจีวรไว้ หรือในที่ประชุมหรือที่ใกล้เคียงประตู อีกอย่างหนึ่งไม่ควรให้ละจากหัตถบาส ฯ

ในปาฐะนี้ คำนี้ว่า **ปริกขิตโต** ท่านกล่าวหมายเอาบ้านที่ล้อมด้วยกำแพงก็ดีรั้วก็ดีรั้วก็ดี ฯ สองศอกคืบชื่อว่าหัตถบาสในข้อนี้ว่า หตถปาสา วา ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า อธิบายว่าไม่ควรละเรื่อนนั้นจากหัตถบาสโดยรอบคือไม่ควรละไกลจากประเทศมีสองศอกคืบเป็นประมาณ ฯ

พระเถระใส่ใจว่าสำหรับผู้อยู่ปราศมีโทษอย่างไรจึงกล่าวว่า โหติ ฯ เป ฯ อรุณคฺคเม ฯ อธิบายว่าภิกษุเว้นจากจีวรให้อรุณขึ้นภายนอกที่อนุญาตต้องสละจีวรนั้น และต้องอาบัติปาจิตตีย์ที่มีการอยู่ปราศนั้นเป็นเหตุ ฯ เพราะเหตุนี้แน่แท้ พระเถระจึงกล่าวว่า **นิสสขชิตวา** ฯ เป ฯ **วิญญนา** ฯ

(๖๐๔) บทว่า **นุหายนตสเสว** ได้แก่ เมื่อสร่งน้ำไหลจากจีวรเกินหัตถบาส คำนี้เป็นฉัฏฐีวิภักติใช้ในอนาทร ฯ

(๖๐๖) จีวรยังไม่ตัดคือยังไม่เลาะมีแก่ผู้ใดผู้นั้นชื่อว่ามีจีวรยังไม่ตัดคือภิกษุ ฐานะแห่งผู้นั้นชื่อว่า ฐานะแห่งผู้มีจีวรยังไม่ตัดในฐานะนั้น ฯ

(๖๐๗) ในข้อนี้ว่า **นิวาเสตวา** มีปาฐะเหลือว่า อนตรวาสกัม และในข้อนี้ว่า **คเหตวา** มีปาฐะเหลือว่า อิตราณี ฯ ก็คำนี้เป็นการแสดงสิ่งที่ควรทำที่พึงไปและในทางใกล้ ในเมื่อไม่มีมนุษย์คับคั่ง ฯ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่าเมื่อไม่ได้ภิกษุผู้ขอบพอกันในวิหารแม้ไปสู่อาสนศาลาพึงทำวินัยกรรมในสำนักภิกษุผู้ขอบพอกัน ฯ ด้วยบทนี้ว่า **นิสสขชิตวา** อธิบายว่ากล่าวสละในสงฆ์ว่า อิหฺ เม ภนฺเต จีวรํ รตฺติวิปฺวตฺถํ อณฺเฏน ภิภฺชสมฺมตฺติยา นิสสคฺคิยํ อิมํ หํ สํมสฺส นิสสขขามิ กิํติ ในสำนักภิกษุสองหรือสามรูปว่า อิหฺ เม ภนฺเต ฯ เป ฯ อหํ อายสฺสมนฺตานํ นิสสขขามิ กิํติ ในสำนักของภิกษุรูปเดียวว่า อิหฺ เม อาวุโส ฯ เป ฯ อิมํ หํ อายสฺมโต นิสสขขามิ กิํติ ฯ บทว่า **วิญญนา** ความว่าผู้รู้คือมีความรู้วิธีน่านับการมีการสละนิสสคคิยัตถุเป็นต้น ฯ

(๖๐๘-๖๐๙) นิสสคคิยจีวรนั้น ฯ ด้วยคำนี้ว่า **อเทนตสส จ นิสสญฺจํ ทุกกฺกํ** อธิบายว่าเพราะกล่าวว่า ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงรับอาบัติพึงให้จีวรที่เขาสละ ภิกษุชื่อว่าผู้ฉลาดเพราะรู้วิธีนี้ ชื่อว่าผู้สามารถเพราะสามารถทำตามวิธีรับอาบัติโดยนัยที่มาในชั้นธกะใช้มือจับจีวรที่เขาสละให้หนึ่ง ถ้าเป็นสงฆ์พึงกล่าวให้ว่า สุณฺหาตุ เม ภนฺเต สโฆ อิหํ จีวรํ อิตถนฺนามสฺส ภิภฺชโน นิสสคฺคิยํ นิสสญฺจํ ยถิ สงฺฆสฺส ปตฺตกฺลลํ สโฆ อิมํ จีวรํ อิตถนฺนามสฺส ภิภฺชโน ทเอยฺย ถ้ามีสามรูปพึงกล่าวให้ว่า สุณฺหาตุ เม อายสฺมนฺตา อิหํ จีวรํ อิตถนฺนามสฺส ภิภฺชโน นิสสคฺคิยํ อายสฺมนฺตานํ นิสสญฺจํ ยถายสฺมนฺตานํ ปตฺตกฺลลํ อายสฺมนฺตา อิมํ จีวรํ อิตถนฺนามสฺส ภิภฺชโน ทเอยฺย ถ้ามีผู้เดียวพึงกล่าวให้ว่า อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมิ ฯ สำหรับผู้ถือเอาจีวรที่เขาสละแล้วด้วยความสำคัญบริสุทธีว่า เขาให้ตนนั้นแลดังนี้แล้วไม่คืนให้ต้องทุกกฏ ฯ

แต่สำหรับผู้รู้ว่า เป็นของผู้นั้นแล้วจึงเอาด้วยเลศต้องอาบัติทุกกฏอุลลัจจัยหรือปาราชิกตามราคาสั่งของ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า ส่วนภิกษุผู้รู้ว่าเป็นของผู้นั้นแล้วจึงเอาด้วยเลศ

พึงให้ตราคำสั่งของปรับอาบัติ ๑ บทว่า **ปริยาปุต์** ความว่าพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในพระบาลีว่า
 ดูก่อนภิกษุทั้งหลายไม่พึงให้จิวรที่เขาสะแล้วหาไม่ได้ผู้ใดไม่ให้คืนต้องอาบัติทุกกฏ ๑

(๖๑๐-๖๑๑) โยชนาว่าแม้เมื่อทั้งสองเหล่านี้คือ พระเถระและภิกษุหนุ่มเดินทางไปสู่
 หนทาง ๑ พระเถระกล่าวว่าไม่ใช่ผู้ถือนิสัยด้วยบทนี้ว่า เถเร ๑ กล่าวว่าเป็นผู้ถือนิสัยด้วยบทนี้ว่า
 ทหเร จ ๑ บทว่า **โอทีเน** ได้แก่ล้าแล้ว ๑ พระเถระกล่าวว่า ครุ โดยประสงค์ว่า ถ้าพระเถระนั้นเป็น
 นิสสยาจารย์ ๑ ภิกษุหนุ่มนั้น ๑ บทว่า **วตถ** ได้แก่จิวรที่วางในมือของเขานั้น ๑ ข้อว่า **น ปสสมภติ**
 อธิบายว่าเพราะไม่ทำการทอดธุระมีความอดุสาหะในการไปนียังไม่ระงับ ๑ เพราะเหตุนี้แล
 พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า มหุตต ๑

(๖๑๔) เชื่อมกับคำนี้ว่า ปจจุทธาเร อนโตเยวารุณ อธิบายว่ารู้ว่าภิกษุหนุ่มอยู่ไกลและ
 การขึ้นแห่งอรุณกำหนดว่า จีวรนั้นอยู่ที่มือพึงถอนก่อนอรุณเพื่อจิวรจะไม่เป็นนิสสัคคีย์ ๑ บทว่า
วิสสชเขตติ ได้แก่ให้แก่ผู้อื่น ๑ บทว่า **วินสสติ** ได้แก่เสียหายเพราะโจรเป็นต้น ๑ พรรณนาถึงโรงไว้ของ
 จบ ๑

พรรณนาถึงผ้าอากาลจิวร ๑

(๖๑๖) บทว่า **อากาลจิวร** ความว่าเพราะกล่าวว่า ที่ชื่อว่าอากาลจิวรได้แก่จิวรที่เกิดขึ้นใน
 สิบเอ็ดเดือนเมื่อไม่ได้กรานกฐิน เมื่อกรานกฐินแล้ว จีวรที่เกิดขึ้นในเจ็ดเดือน แม้จิวรที่ถวายเจาะจง
 กาลดังนี้ ในวัดที่ยังไม่กรานกฐิน หนึ่งเดือนคือตั้งแต่แรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ดไปจนถึงขึ้นสิบห้าค่ำเดือน
 สิบสอง ท่านเรียกว่าเดือนจิวร จีวรที่เกิดขึ้นในสิบเอ็ดเดือนอื่นจากเดือนนั้นชื่อว่าอากาลจิวร และในวัด
 ที่กรานกฐินแล้วจิวรที่เกิดขึ้นในเจ็ดเดือนถัดไปห้าเดือน คือเดือนจิวรและสี่เดือนในเหมันตฤดูชื่อว่า
 อากาลจิวร และในวัดที่กรานกฐินแล้วจิวรที่หายกลายในกาลตามที่กำหนดห้าเดือนแก่สงฆ์ว่า อิห อากาล
 จิวร ทมมิ กิติ แก่บุคคลว่า อิห ตุยหิ ทมมิ กิติ ชื่อว่าอากาลจิวร จีวรดังกล่าวมานี้ชื่อว่าอากาลจิวร ๑
 ปาฐะเหลือว่า อุปปนํ อธิบายว่า เพราะกล่าวว่า พึงเกิดขึ้นจากสงฆ์ก็ดีคณะก็ดีญาติก็ดีมิตรก็ดีผ้า
 บังสกุลก็ดี ด้วยทรัพย์ของตนก็ดี จีวรที่เกิดขึ้นจากจิวรที่เขาถวายแก่สงฆ์หรือแก่คณะโดยนัยเป็นต้นว่า
 อิห สุตตตคิกคณสส เทม อิห อาภิมมิกคณสส เทม กิติ ตามลำดับพรรษาของตนก็ดี จากญาติเป็นต้น
 กิติ จากเขตผ้าบังสกุลมีป่าช้าเป็นต้นกิติ จากกบปียัตถุมิ์ด้ายและฝ้ายเป็นต้นอันเป็นของตนกิติ ๑

ข้อว่า **มาสปรมิ นิชิปิ** มีวิเคราะห์ว่าหนึ่งเดือนเป็นประมาณอย่างยิ่งแห่งการเก็บนั้น
 เพราะเหตุนี้ การเก็บนั้นจึงชื่อว่า มาสปรมิ พึงทำคำว่า นิชิปิ ให้เป็นกิริยาวิเสสนะ อธิบายว่า พึง
 ทำการเก็บหนึ่งเดือนเป็นอย่างยิ่ง ๑ อธิบายว่าเพราะพระดำรัสว่าภิกษุหวังอยู่พึงรับ ครั้นรับแล้วพึงรับ
 ให้ทำ ถ้าผ้านั้นไม่พอ(เมื่อมีความหวังจะได้)ภิกษุนั้นพึงเก็บจิวรนั้นได้หนึ่งเดือนเป็นอย่างยิ่ง เพื่อ
 จีวรที่ยังพร่องจะได้พอกัน ภิกษุปรารถนาจิวรที่เกิดขึ้นอย่างนี้ครั้นรับแล้ว ถ้าผ้าพอพึงให้ทำไม่ให้ล่วง
 สิบวัน ถ้าผ้าไม่พอพึงเก็บไว้หนึ่งเดือนเป็นอย่างยิ่งเพื่อจิวรที่ยังพร่องจะได้พอกัน ๑

พระเถระใส่ใจว่าพึงเก็บไว้อย่างนี้ในกาลไร จึงกล่าวว่า สติ ปจจาสาย อธิบายว่า พึงได้จาก
 สงฆ์เป็นต้นที่กล่าวว่า ความหวังมีจากสงฆ์ก็ดีคณะก็ดีญาติก็ดีมิตรก็ดีผ้าบังสกุลก็ดี ด้วยทรัพย์ของตนก็
 ดิดังนี้ จากลำดับพรรษาของตนเป็นต้นกิติ เมื่อภิกษุนั้นมีความหวังว่า เราจักให้ทำจิวรที่พร่องนี้ให้เป็น

ของพอกันดังนี้ พึงเก็บจิวรไว้อย่างนี้ ฯ ข้อว่า **ตโต อุทฺธํ ธเปตุน วณฺณติ** ความว่าไม่ควรเก็บไว้สั้นกาลเกินกว่าเดือน จิวรเป็นนิสสัคคีย์ ภิกษุต้องปาจิตตีย์ ฯ

ถามว่า ถ้าเมื่อเป็นอย่างนี้เพราะเหตุไรพระเถระจึงกล่าวว่า จิวรเดิมเกิดได้ในวันนั้นจิวรที่หวังจึงเกิดขึ้น พึงทำให้เสร็จในสัปดาห์ ฯ จิวรเดิมเกิดได้ยี่สิบวันจิวรที่หวังจึงเกิดขึ้นพึงทำให้เสร็จในสัปดาห์ ฯ ตอบว่า เพราะจิวรที่หวังไม่ควรเก็บล่วงสัปดาห์ เพราะจิวรเดิมมีคติด้อยกว่าจิวรที่หวังนั้น ฉะนั้นท่านจึงกล่าวอย่างนี้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า จิวรที่หวังเกิดขึ้นแต่วันที่จิวรเดิมเกิดขึ้นจนถึงวันที่ยี่สิบยอมทำจิวรเดิมให้มีคติดังตน ฯ พรรณนาถึงอากาลจิวร จบ ฯ

พรรณนาถึงผ้าเก่า ฯ

(๖๑๘-๖๑๙) เชื่อมความว่าภิกษุใดใช้ภิกษุณีซัก ฯ เพราะกล่าวว่าที่ชื่อว่าภิกษุณีได้แก่หญิงที่อุปสมบทในสงฆ์สองฝ่ายดังนี้ หญิงที่อุปสมบทด้วยอัฐฐวาจิกกรรมวาจา คืออุตติจตุตถกรรมวาจาในภิกษุณีสงฆ์ อุตติจตุตถกรรมวาจาในภิกษุสงฆ์ ชื่อว่าภิกษุณี ฯ ข้อว่า **ภุตฺตํ** ได้แก่จิวรที่ภิกษุใช้สอยยอมทำกับปะด้วยตน อธิบายว่าจิวรเก่าโดยที่สุดแม้เพียงวางบนศีรษะนอนโดยตั้งใจว่า จักทำการใช้สอย ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า จิวรที่ยอมแล้วทำกับปะเสร็จนุ่งหรือห่มแม้เพียงครั้งเดียวชั้นที่สุดพาตไว้บนบ่าหรือบนศีรษะ โดยมุ่งการใช้สอยเป็นใหญ่เดินทางไปหรือว่าหนุนศีรษะนอน แม้จิวรนั้นก็ชื่อว่าจิวรเก่าเหมือนกัน ฯ พระเถระกล่าวถึงจิวรนั้นแล้วว่า **วตฺถํ** โดยอุปจารแห่งเหตุในหน้าที่ ฯ

ข้อว่า **อณฺเฑาติกาย** ความว่าชื่อว่าผู้มีไข้ญาติ เพราะไม่เกี่ยวเนื่องด้วยญาติคนใดคนหนึ่งระหว่างนี้สืบๆต่อไปจนถึงยุคที่เจ็ดของตนก็ดีภิกษุณีนั่นก็ดีมารดาที่ดีบิดาก็ดี เพราะกล่าวว่าที่ชื่อว่าผู้มีไข้ญาติ ได้แก่ผู้ไม่เกี่ยวเนื่องกันทางฝ่ายมารดาที่ดีฝ่ายบิดาก็ดีไปจนถึงปิตามหุคที่เจ็ด ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ปิตามหะนั้นนั่นแลชื่อว่าปิตามหุค บรรพบุรุษถัดขึ้นไปจากปิตามหุคนั้น แม้ทั้งหมดพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงถือเอาด้วยปิตามหุคที่นั่นเอง นางภิกษุณีผู้วิ่งไม่เกี่ยวเนื่องกันมาตลอดเจ็ดบุรุษอย่างนี้ ฯ บทว่า **อาโณฏาเปติ** ได้แก่ใช้ให้ทุบ ฯ

แต่การใช้ให้ซักเป็นต้นนั้น ฯ ข้อว่า **นิสสัคคิยาปตฺติ** มีวิเคราะห์ว่าอาบัติแห่งนิสสัคคีย์ชื่อว่า นิสสัคคิยาปตฺติ อธิบายว่าอาบัติปาจิตตีย์ที่ต่างโดยชื่อแห่งจิวรที่เป็นนิสสัคคีย์ ฯ ก็คำนี้เป็นการแสดงอาบัติที่พึงต้องภายในสามประโยค ฯ พึงถือเอาความว่าเมื่อนางภิกษุณีทำการซักเป็นต้นโดยการสั่งของภิกษุ นั้น ภิกษุต้องทุกกฎโดยการนับบุพพประโยคทั้งหมดเพื่อเหตุนี้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า เป็นทุกกฎแก่ภิกษุทุกๆประโยคของนางภิกษุณีตลอดเวลาที่นางภิกษุณียังยกจิวรนั้นซักอยู่ ฯ บทว่า **ปจฺเมน** ความว่า เมื่อภิกษุใช้ให้ทำแม้สามวัตถุ ด้วยวัตถุแรกที่ภิกษุใช้ให้ทำ ฯ บทว่า **ทีปิตํ** ได้แก่ท่านแสดงโดนัยมีอาทิว่า ภิกษุมีความสำคัญในนางภิกษุณีผู้ไม่ไข้ญาติว่าไม่เป็นญาติใช้ให้ซักยอมทุบจิวรเก่าต้องทุกกฎสองตัวโดยจิวรเป็นนิสสัคคีย์ ฯ พระเถระสงเคราะห์ความนี้ว่า เมื่อให้ทำสองวัตถุเป็นอาบัตินิสสัคคีย์โดยวัตถุแรกเป็นทุกกฎโดยวัตถุที่สองโดยนัยนี้ ฯ

(๖๒๐) ด้วยข้อนี้ว่า **โรวณฺตถาย เทติ** จะได้คำว่า **ภุตฺตํ** **วตฺถํ** โดยอธิการ ฯ

(๖๒๑) บทว่า **สามเณรนิทเทเส** ได้แก่แม้การแสดงที่มีการชี้ว่า สามเณร โยชนาว่า ให้จิวรที่ตนใช้สอยแล้วเพื่อชัก อธิบายว่าให้จิวรที่ใช้สอยแล้วของตนแก่สามเณรเพื่อชัก ๆ ปีศัพทมีสมุจจัตถเป็นอรรถ ฯ ด้วยบุพพกิริยาว่า อุปสมบพช จะได้อปรกาลกิริยาอันสมควรว่า โธวติ ฯ

(๖๒๒) ข้อว่า **ทหรานณจ ภิกขุณ** ได้แก่ ภิกษุผู้ใหม่กว่าตน ฯ ข้อว่า **นิยยาทิเต** ได้แก่ การให้ ฯ ข้อว่า **เอส นโย** ได้แก่นัยว่า เป็นปาจิตติยด้วยหนึ่งประโยค เป็นทุกกฏทุกๆประโยคด้วยสองประโยคที่เหลือหรือประโยคเดียว ฯ

(๖๒๓) บทว่า **จิวรเ** ได้แก่จิวรที่ใช้สอยแล้ว ฯ

(๖๒๔) ด้วยบทนี้ว่า **โธวนปจจยาเยว** พระเถระกล่าวว่าไม่เป็นอาบัติเพราะการชักเป็นปัจฉยนั้นเหตุทั้งสองนอกนี้นั้นทำโดยที่ภิกษุนั้นไม่ได้สั่ง ฯ

(๖๒๕) ในข้อนี้ว่า **ภาติกา** มีการลบยอักษรโดยคาถาประพันธ์ลงในประโยคเป็นต้นว่า ปฏิสงขา โยนิโส อธิบายว่าภิกษุณีผู้เป็นญาติ ฯ มีการตัดบทว่า ภาติกา อณฺณตีสณฺณิสส ฯ บทว่า **ปจจตถรณ** ได้แก่ผ้าปูลาดที่พึงลาดที่เตียงตั้งก็ดี ฯ

(๖๒๖) คำนี้ว่า **ภิกษุณิน** วเสน ท่านกล่าวเพราะถ้าอุปสมบทแม้ในภิกษุสงฆ์ ก็เป็นปาจิตติย ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า แต่เมื่อใช้นางภิกษุณีผู้อุปสมบทในสำนักแห่งภิกษุทั้งหลายชักเป็นอาบัติตามวัตถุเหมือนกัน ฯ นางภิกษุณีถ้าอุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ก่อนแล้วภายหลังอุปสมบทในภิกษุสงฆ์ท่านไม่เรียกว่า ผู้อุปสมบทในสงฆ์ฝ่ายเดียว ฯ ท่านเรียกนางสาเกยานีหำร้อยผู้บวชก่อนเหล่านั้นในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระชนอยู่ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า นางสาเกยานีหำร้อยชื่อว่าผู้อุปสมบทในสำนักแห่งภิกษุทั้งหลาย ฯ เมื่อภิกษุเพศกลับก็พึงถือเอาณัณนั้นเหมือนกันเพราะท่านอนุญาตอุปสมบทกรรมนั้นนั่นแล ฯ

(๖๒๗) ข้อว่า **อวุตตา โธวติ** ได้แก่ถ้านางภิกษุณีไม่ถูกสั่งว่า เธอจงชักจิวรนี้ เห็นจิวรสกปรกไม่ถามฉวยไปจากที่วางหรือกล่าวเองนั้นแลแล้วฉวยไปโดยนัยมีการขอเป็นต้นและโดยไม่ได้สั่งพึงทำการชักจิวรเป็นต้น ฯ ข้อว่า **อปริกฺขต** วา ได้แก่ จิวรที่ไม่ได้ใช้สอยโดยนัยทีกล่าวข้างต้น ฯ บทว่า **อณ** วา ได้แก่บริขารอย่างใดอย่างหนึ่งมีธงรองเท้าถลกบาตรผ้าห่อคัมภีร์เตียงตั้งฟูกเป็นต้น ฯ พรรณนาถึงผ้าเก่า จบ ฯ

พรรณนาถึงการรับผ้า ฯ

(๖๒๘) โยชนาว่า รับจิวรบางผืนมีขนาดเท่าจิวรอย่างต่ำที่ควรวิภิป อธิบายในข้อนี้ว่า รับจิวรบางผืนตั้งแต่ผ้ามีขนาดศอกคืบที่ควรวิภิปจากมือนางภิกษุณีผู้อุปสมบทในสงฆ์สองฝ่ายที่ไม่ใช่ญาติ โดยนัยตามที่กล่าวเบื้องต้น เพราะจะได้ที่สมควรแก่คำทีกล่าวว่า อณฺณตีสณฺณิสส กิตฺติว่า ภาติกา ยอณฺณตีสณฺณิสส กิตฺติว่า เอกโตอุปสมปณาย หตฺถโต คณฺหาติ กิตฺติ ฯ แม้เมื่อก้าวโดยสามัญว่า อาปตติ ก็จะได้โดยปรกรณ์ว่า นิสสคฺคิยา ปาจิตติยาปตติ และโดยนัยทีกล่าวว่า นิสสคฺคิยาปตติ ฯ ข้อว่า **รเปตฺวา ปาริวตฺต** อธิบายว่าก็ไตรจิวรที่พึงให้แม้ขึ้นสมอโดยอย่างต่ำที่สุดแล้วรับชื่อว่าเป็นจิวรที่แลกเปลี่ยน เพราะกล่าวว่า ปาริวตฺตํ ปริตฺเตน วา วิปุลํ วิปฺเลน วา ปริตฺตํ และเพราะกล่าวในมหาปัจจุรีย์ว่า อนตฺมโส หริตฺกณฺเฑนาปิ เวณจิวรทีแลกเปลี่ยนนั้น ฯ ความว่า

การแลกเปลี่ยนชื่อว่าปริวัตตะกะ ที่ชื่อว่าปริวัตตะกะ เพราะอรรถว่า มีการแลกเปลี่ยนนั้น จีวรที่พึงถือเอาโดยการซื้อขาย ฯ

(๖๓๐) ชื่อว่า **คหณตถาย ปโยเค** ได้แก่ในประโยคมีการเหยียดมือเป็นต้นเพื่อจะรับ ฯ คำว่า **ปริยาปุต์** ท่านแสดงว่า ภิกษุรับเอาต้องทุกกฏทุกประโยค ฯ

(๖๓๑) บทว่า **อุปสมปนนหตเถ** ได้แก่ ท่านระบุนุสัมบันอื่นทั้งหมดจากภิกษุและภิกษุณี ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า แต่ถ้าภิกษุรับจีวรที่ส่งไปในมือสิกขามานาสามเณร สามเณริอุปาสกและอุปาสิกา ไม่ต้องอาบัติ ฯ

(๖๓๒) ในข้อนี้ว่า **เอกโต** พึงถือเอาว่า จากภิกษุณีสงฆ์ ฯ ในฝ่ายอื่นเป็นปาจิตติยเหมือนกัน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า สำหรับภิกษุผู้รับจากมีอนางภิกษุณีผู้อุปสมบทในสำนักแห่งภิกษุทั้งหลายต้องปาจิตติยแท้ ฯ

(๖๓๓) โยชนาว่าภิกษุทำความคำนึงว่า จักให้จีวรที่ลกเปลี่ยนกันแล้วรับเอาไม่มีโทษ ฯ

(๖๓๔) ชื่อว่า **อณฺณ ปริกขาริ** ได้แก่พึงรับเฉพาะบริขารมีลกบาตรและประคตเอวเป็นต้นที่ไม่ต้องวิกัปหรือไม่ควรวิกัป ฯ แต่บริขารที่ควรวิกัปไม่ควร ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า แต่แม้ผ้ากรองน้ำมีขนาดเท่าจีวรอย่างต่ำที่ต้องวิกัปไม่ควร ฯ การรับจีวรชื่อว่า กิริยา การไม่ให้จีวรที่แลกเปลี่ยนกันชื่อว่า อกิริยา ที่ชื่อว่า กิริยาและอกิริยาเพราะต้องโดยการทำและไม่ทำ ฯ พรรณนาถึงการรับผ้า จบ ฯ

พรรณนาถึงการขอผ้าจากคนไม่ใช่ญาติ ฯ

(๖๓๕) มีการตบทว่า **อณฺณตกั อปฺปวาริตั** ฯ ปาฐะเหลือว่า **คหปตี วา คหตฺตานี วา** ฯ สมจริงดังพระผู้มีพระภาคตรัสว่า **อณฺณตกั คหปตี วา คหตฺตานี วา** ฯ ชื่อว่าผู้ไม่ใช่ญาติเพราะไม่มีความเป็นญาติโดยเกี่ยวข้องกันจนถึงปิตามหุคที่เจ็ด โดยนัยทีกล่าวข้างต้น ฯ ผู้ที่ไม่ได้ปวารณาไว้ โดยนัยเป็นต้นว่า เราขอปวารณาของที่มีอยู่ในเรือนเรา ฯ พ่อเจ้าเรือนก็ดีทีกล่าวในพระบาลีว่า ที่ชื่อว่าคหปตี ได้แก่ชายที่อยู่ครองเรือนคนใดคนหนึ่ง ฯ อธิบายว่า หญิงแม่เรือนก็ดีทีกล่าวในพระบาลีว่า ที่ชื่อว่า คหตฺตานี ได้แก่หญิงที่อยู่ครองเรือนคนใดคนหนึ่ง ฯ

ชื่อว่า **โหติ นิสฺสคฺคิยาปตฺติ** อธิบายว่า เป็นอาบัตินิสสัคคิยกับทุกกฏในประโยคเบื้องต้น ทุกประโยคทีกล่าวในพระบาลีว่า ภิกษุขอจีวรเว้นแต่สมัยต้องทุกกฏในประโยคจีวรเป็นนิสสัคคิย เพราะการได้ ฯ ชื่อว่า **อณฺณตฺร สมยา** ความว่าเว้นแต่กาลที่ยกขึ้นแสดงในมาติกาว่า สมัยในข้อนี้ดังต่อไปนี้คือ ภิกษุถูกแย่งชิงจีวรหรือมีจีวรเสียหาย และในบทภาษนียว่า ที่ชื่อว่าผู้ถูกแย่งชิงจีวรได้แก่ ภิกษุผู้มีจีวรถูกพระราชาก็ดี โจรก็ดี นักเลงก็ดีแย่งชิงไป หรือว่ามีจีวรถูกผู้ใดผู้หนึ่งแย่งชิงไป ฯ ที่ชื่อว่าผู้มีจีวรเสียหายได้แก่ภิกษุผู้มีจีวรถูกไฟไหม้ก็ดี ถูกน้ำพัดไปก็ดี ถูกหนูหรือตัวปลวกกัดก็ดี ฯ

(๖๓๖) ชื่อว่า **ติกฺปาจิตฺติยิ วุตฺตํ** ได้แก่พระผู้มีพระภาคตรัสปาจิตติยสามไว้ว่า ภิกษุผู้มี ความสำคัญในผู้ไม่ใช่ญาติว่าไม่ใช่ญาติ ผู้มีความสงสัย ผู้มีความสำคัญว่าเป็นญาติขอจีวรเว้นแต่สมัยต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตติย ฯ มีการตบทว่า **ณฺณตเก อณฺณตฺสณฺณิสฺส** ฯ บทว่า **ตตฺถ** ได้แก่ในญาติ นั้น ฯ บทว่า **เวมตฺกิสฺส** ได้แก่ผู้สงสัยว่าเป็นญาติหรือไม่หนอแล ฯ โยชนาว่า เป็นทุกกฏสองตัวเหมือน

อย่างนั้นแล ฯ ด้วยคำว่า **ตเถว** พระเถระชักคำนี้ว่า วุตตํ มา อธิบายว่า ท่านแสดงว่าภิกษุมีความสำคัญในชนผู้เป็นญาติว่าไม่ใช่ญาติ สงสัยขอจีวรเว้นจากสมัยต้องอาบัติทุกกฏ ฯ

(๖๓๗-๖๓๘) โยชนาว่า เมื่อขอในสมัยไม่ต้องอาบัติ ฯ คำว่า **จีวรํ อนุยทกอปวาริตํ** พึงนำมาเชื่อมในข้อนี้ อธิบายว่าเมื่อขอจีวรกะคนไม่ใช่ญาติไม่ได้ปวารณาไว้ในกาลใดกาลหนึ่งจากสองกาลตามที่กำหนด ไม่ต้องอาบัติ ฯ คำว่า **อตตโน** เชื่อมแม่ในคำนี้ว่า ญาติเก วา ปวาริตะ พึงประกอบกับคำนี้ว่า สมยะ อธิบายว่า เมื่อขอจีวรกะญาติของตนและผู้ได้ปวารณาไว้แก่ตนในกาลมิใช่สมัยไม่ต้องอาบัติ ฯ ในคำนี้ว่า **อนุยทสสตาย** มีปาฐะเหลือว่า อตตโน โยชนาว่า เมื่อขอจีวรกะญาติของตนหรือผู้ที่ได้ปวารณาไว้แก่ตนไม่ต้องอาบัติ อธิบายว่า เพราะอาศัยภิกษุอื่นเมื่อขอจีวรกะญาติของตนหรือคนที่ได้ปวารณาไว้แก่ตนไม่ต้องอาบัติ ฯ พระเถระแสดงฝ่ายนอกนี้ว่า ตสส ญาติเก วา ปวาริตะ วา ฯ บทว่า **ตสส** ได้แก่ที่เรียกว่า อนุยทสส พึงประกอบกับคำนี้ว่า วิญญาเปตสส อนาปัตติ ฯ คำว่า วา เป็นการเพ่งถึงวิกัปเบื้องต้น อธิบายว่า ภิกษุขอจีวรหมายเอาผู้ใด เมื่อขอจีวรกะญาติของเขาหรือผู้ที่ได้ปวารณาไว้หมายเอาเฉพาะผู้นั้นไม่ต้องอาบัติ ฯ

องค์แห่งอนาปัตติที่กล่าวว่า อตตโน วา ธเนน ท่านรวบรวมไว้ด้วยอาทิสัพพทาในคำนี้ว่า อุมมตตกาทิโน อธิบายว่าและเมื่อให้กับปิยวัตถุมิด้วยฝ่ายเป็นต้นของตนแล้วขอด้วยอภัยปิยโวิหาร เพราะใครจะรับเอาไม่ต้องอาบัติ ฯ พรรณนาถึงการขอผ้าจากคนไม่ใช่ญาติ จบ ฯ

พรรณาถึงผ้าที่เกินนั้น ฯ

(๖๓๙) ในข้อนี้ว่า **อปปวาริตมณฺเฑน** จะได้คำนี้ว่า คหปตี วา คหตปานี วา เพื่อความเหมาะสม ฯ คำว่า **ตตฺตตฺตริ** พึงถือเอาว่า เกินกว่าผ้าอุตตราสงค์และอันตรวาสกจากจีวรเหล่านั้น อธิบายว่าเกินด้วยผ้าอันตรวาสกและอุตตราสงค์ที่ภิกษุถูกแย่งจีวรพึงยินดี เพราะพระดำรัสว่า ภิกษุนั้นพึงยินดีจีวรมีอุตตราสงค์และอันตรวาสกเป็นอย่างมากจากจีวรเหล่านั้น ฯ

เพราะพระดำรัสว่าถ้ายินดีเกินกว่านั้น ควรกล่าวคำว่า สาทียนตสส ถามว่า เมื่อกล่าวอย่างนี้ เพราะเหตุไรท่านจึงกล่าวคำว่า วิญญาเปตสส ฯ ตอบว่า เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าติเตียนภิกษุฉัพพัคคีย์ว่า ชื่อไหนเล่าโมฆบุรุษพวกเธอไม่รู้ประมาณจักขอจีวรมากดังนี้แล้วบัญญัติสิกขาบทนี้ในเรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ขอจีวรแก่เหล่าภิกษุผู้ถูกแย่งชิงจีวร ในข้อนี้ว่า สาทิตพฺพํ จึงมีความว่า วิญญาเปตพฺพํ เพราะเหตุนี้แหละ ท่านจึงกล่าวไว้เพราะคำเป็นต้นว่า ตโต เจ อุตฺตริ สาทียายติ ตตฺตตฺตริ วิญญาเปติ ในบทภาษานี้ และว่า อนุยทเก อนุยทกสณฺเฑนิ ตตฺตตฺตริ จีวรํ วิญญาเปติ นิสสคคิยํ ปาจิตติยํ ในฐานะที่เทียบเคียงความต่างแห่งอาบัติ ฯ ถามว่า ถ้าเมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่กล่าวคำว่า สาทิตพฺพํ สาทียะย ในสิกขาบทนั้นแล และว่า วิญญาเปตพฺพํ วิญญาเปยฺย ในที่ทั้งสอง ฯ ตอบว่า แม้เมื่อจะรับจีวรกะคนที่ภิกษุไม่ได้ขอนำมาให้ เพราะรู้ว่าถูกแย่งชิงจีวรก็พึงยินดีอย่างนั้นนั่นแล เพราะเหตุนี้ ท่านจึงไม่กล่าวไว้ ฯ ก็ท่านแม้เมื่อกล่าวเพื่อห้ามการขอยิ่งเกินของภิกษุนั้นนั่นแล จึงกล่าวหัวข้อการกำหนดที่พึงยินดีว่า พ่อเจ้าเรือนก็ดีแม่เจ้าเรือนก็ดีผู้ไม่ใช่ญาติปวารณาต่อภิกษุด้วยจีวรอันมากเพื่อนำไปตามชอบใจ ภิกษุนั้นพึงยินดีจีวรมีอุตตราสงค์กับอันตรวาสกเป็นอย่างมากจากจีวรเหล่านั้น ฯ เพราะเหตุนี้ท่านอาจารย์อาภิสนธิว่า ท่านไม่กล่าวว่า สาทียนตสส

กล่าวว่า วิญญาเปตสส เพื่อให้ความรู้ความมีประมาณเท่านั้นว่า พึงกำหนดว่า ความที่กล่าวหมายเอาในสิกขาบทนี้ว่า ภิกษุผู้ถูกแย่งชิงจีวรแม้ขอด้วยตนหรือผู้อื่น เมื่อขอหมายเอาภิกษุนั้นแม้เมื่อยินดีจีวรแม้ที่คนไม่ถูกขอนำมาถวายไม่ควรล่วงฝ่าอุตตราสงค์กันอันตราสากเป็นอย่างยิ่ง ฯ

(๖๔๐) บัดนี้ พระเถระหวังจะแสดงวินัยโดยประการทั้งสองนั้นแลในการขอและการรับ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ยสส เพื่อแสดงวินัยซึ่งที่กล่าวในบทภาษินียว่า ภิกษุถ้ามีจีวรหายสามผืนพึงยินดีสองผืนหายสองผืนพึงยินดีหนึ่งผืนหายหนึ่งผืนไม่พึงยินดีอะไรๆ พึงเชื่อว่า ภิกษุใดมีจีวรหายทั้งสามผืนก็ตีหายสองผืนก็ตีหายหนึ่งผืนก็ตี แล้วทำโยชนาตามลำดับว่า ภิกษุนั้นพึงยินดีสองผืนพึงยินดีหนึ่งผืนไม่พึงยินดีอะไรๆ ฯ อธิบายว่าภิกษุใดมีจีวรหายทั้งสามผืน และหายถวายจีวรมากผืน ภิกษุนั้นพึงยินดีจีวรแค่สองผืนเท่านั้น ฯ จีวรหายสองผืนพึงยินดีหนึ่งผืน ถ้าหายหนึ่งผืนไม่พึงยินดีอะไรๆ ฯ พึงรับจีวรที่เหลือโดยทำนองที่ได้โดยธรรมโดยเสมอภายหลัง ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า จักแหวงหาจีวรที่เหลือจากที่แห่งภิกษุผู้ชอบพอกัน ฯ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ก็ภิกษุณีเมื่อจีวรหายทั้งห้าผืนพึงยินดีสองผืนเมื่อหายสี่ผืนพึงยินดีหนึ่งผืนเมื่อหายสามผืนไม่พึงยินดีอะไรๆ ฯ

(๖๔๑-๖๔๒) โยชนาว่าพึงทราบว่ เมื่อภิกษุนำจีวรที่เหลือมาไม่ต้องอาบัติ ฯ แม้ข้างหน้าก็พึงประกอบอย่างนี้ ฯ อธิบายว่าเมื่อภิกษุประกอบจีวรนำมาเฉพาะอดิเรกจีวรรับจีวรแม้มากโดยตั้งใจว่า จักให้เดินไปไม่ต้องอาบัติ ฯ แม้เมื่อรับอดิเรกจีวรที่เขากล่าวไว้ว่า ขอพวкт่านเท่านั้นจงรับ ก็ไม่ต้องอาบัติ ฯ โยชนาว่าเมื่อเขาให้ เพราะไม่ถูกแย่งชิงเป็นเหตุ อธิบายว่าไม่เป็นอาบัติแม้ด้วยเครื่องหมายการรับจีวรมากผืนไม่เจาะจงว่าผู้ถูกแย่งชิงจีวร ฯ คำแม่น้ำว่า **น นฏฺฐการณา เทนติ** ท่านแสดงไว้แน่แลโดยประการนี้เหมือนกัน ฯ แม้เรื่องการขอตตุตฺตริจีวรอาศัยภิกษุผู้ถูกแย่งชิงจีวรท่านไม่ระบุว่ อนุยสฺสตถาย ในอนาปัตติวาร เพราะพระผู้มีพระภาคบัญญัติสิกขาบทนี้ ฯ พรรณนาถึงผ้าที่เกินนั้น จบ ฯ

พรรณนาถึงการชวนชวายุที่หนึ่ง ฯ

(๖๔๓) ข้อว่า **กฺลยาณกมฺยตาเหตุ** โยชนาว่าพึงอาศัยความต้องการจีวรที่ดีมีราคาถึงการกำหนดในจีวร อธิบายว่าภิกษุไม่มีใครบวรณาไว้ก่อนว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านมีความต้องการด้วยจีวรเช่นไร ทำการกำหนดอย่างพิเศษ คือจัดแจงอย่างยั้งที่กล่าวไว้ในบทภาษินียว่า จีวรจะเป็นของยาวก็ดีกว้างก็ดีแน่นก็ดีละเอียดก็ดี ฯ ข้อว่า **ตสฺส ลาภา นิสฺสคฺคิยํ ภเว** ความว่า สำหรับภิกษุผู้มีจีวรสำเร็จโดยการจัดแจงอย่างยั้งที่ตนไม่ถูกใครบวรณาไว้อย่างนั้นทำ ต้องทุกกฎและนิสสคฺคิยปาจิตติย เพราะประโยคแห่งการได้ ฯ

(๖๔๔) ข้อว่า **มหคฺคํ ฯ เปฯ วิญญาเปตติ** ได้แก่ว่าแม้กะอุบาสกผู้ต้องการถวายจีวรมีค่าน้อยลิบบาทว่า ดูก่อนอุบาสก อย่าเลยด้วยจีวรมีราคายี่สิบนี้แก่รูป จงถวายจีวรมีราคาลิบบาทหรือมีค่าน้อยเถิด ฯ

(๖๔๕) ตัดบทว่า ฅาตเก อนุยาดิสฺสนุยสฺส ฯ พรรณนาถึงการชวนชวายุที่หนึ่ง จบ ฯ

พรรณนาถึงการชวนขายที่สอง ฯ

(๖๔๖) เหตุต่างก็มีเท่านี้ว่า ในสิกขาบทที่หนึ่ง จีวรที่ภิกษุเปียดเบียนอุบาสกคนเดียว ได้มาในสิกขาบทนี้ เปียดเบียนอุบาสกสองคน ฯ คำที่เหลือเป็นเช่นกับสิกขาบทข้อที่หนึ่งนั่นแล เพราะเหตุนั้น พระเถระจึงกล่าวว่า ทูติโย ฯ เป ฯ วินิจจโย ฯ สิกขาบทที่เขียนด้วยอุปกฆบพชื่อว่า อุปกฆะ อุปกฆะนั้นด้วยเป็นที่สอง ด้วยเหตุนี้จึงชื่อว่า ทูติโยปกฆะ ฯ ในทูติโยปกฆะนั้น ฯ บทว่า **อสส** ได้แก่ทูติโยปกฆะ ฯ พรรณนาถึงการชวนขายที่สอง จบ ฯ

พรรณนาถึงราชา ฯ

(๖๔๗) บทว่า **รณฺหา** ได้แก่จากพระราชาก็ดี เปี้ยเลี้ยงที่ถึงบริโศคคือใช้สอยจากพระราชามีอยู่แก่ผู้นั้น เหตุนี้ผู้นั้นท่านเรียกว่า ราชอำมาตย์ เชื่อมความว่าทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรที่นำมาจากทายกคนใดคนหนึ่งผู้ได้ภัตและค่าจ้างจากพระราชาก็ดี ฯ ในข้อนี้ว่า **น จ วฏฺฐติ** พึงนำมาเชื่อมว่า นิสสัคคิยาจิตตติยาภาวโต ฯ ในข้อนี้ พระเถระจึงกล่าวสิ่งที่ควรทำยิ่งด้วยคาถาเป็นต้นว่า ติกฺขตฺตํ ฯ

(๖๔๘) เพื่อแสดงว่า ภิกษุไม่พึงยินดีเงินเป็นต้นที่ได้โดยเป็นทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรแม้โดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า รชตํ วา ที่ชื่อว่า รชตะ เพราะอรรถว่าเป็นผงโดยมีสีขาวได้แก่ เงิน ฯ ที่ชื่อว่า ชาตฺรูปะ เพราะอรรถว่ามีรูปคือสีเกิดแล้ว ได้แก่ทอง ฯ บทว่า **ภิกฺขุ** ได้แก่ แม้ประมาณน้อย ฯ โยชนาว่า ไม่ควรรับเงินและทองแม้ประมาณน้อย ที่เขาให้เพื่อตนหรือคนอื่น ฯ

(๖๔๙) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า อณฺณสฺสตุถาย เพื่อแสดงอาบัติในการรับเพื่อผู้อื่นเหตุอาบัติในการรับเพื่อตนกล่าวไว้ในรูปียคหณสิกขาบท ฯ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อณฺณสฺสตุถาย** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นก็ดี คณะก็ดี สงฆ์ก็ดี เจตีย์ก็ดี นวกรรมก็ดี ฯ บทว่า **นิทฺธิกฺโข** โยชนาว่าท่านกล่าวในมหาปัจจุจริยว่า สำหรับภิกษุผู้รับเงินก็ดีทองก็ดีวัตถุที่เป็นนิสสัคคิยาทุกกฏก็ดี ที่เขานำมากล่าวถวายว่า ขอพวกท่านจงรับสิ่งนี้ ต้องทุกกฏ ฯ

(๖๕๐-๖๕๑) พระเถระกล่าวคพเป็นต้นว่า เนตฺวา เพื่อทำความที่กล่าวนั้นแลให้ชัดโดยสรุป ฯ บทว่า **เนตฺวา** ได้นำมา ฯ ข้อว่า **อกฺกปิยํ ภณฺทํ** ได้แก่อกกปิยภณฺทตามที่กล่าวนั้นแลว่า รชตํ ชาตฺรูป วา ฯ บทว่า **อิตฺถํ** ได้แก่โดยประการที่กล่าว ฯ ด้วยจศฺพทในข้อนี้ว่า **น จ วฏฺฐติ** ท่านทำการอนุญาตว่า วฏฺฐติ จ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า

ก็ถ้าเมื่อภิกษุปฏิเสธว่า ภิกษุทั้งหลายจะรับเงินและทองนี้ไม่สมควร เขากล่าวว่า ทองและเงินจักอยู่ในมือของช่างไม้หรือพวกกรรมกร ท่านทั้งหลายจงรับทราบการงานที่เขาทำดีและไม่ดีอย่างเดียวกันนี้แล้ว มอบไว้ในมือของพวกช่างไม้หรือพวกกรรมกรเหล่านั้นจึงหลีกไป จะรับก็ควร ถ้าแม้ เขากล่าวว่าทองและเงินจักอยู่ในมือของพวกคนของผมเอง หรือว่าจักอยู่ในมือของผมเอง ท่านพึงส่งข่าวไปเพื่อประโยชน์แก่บุคคลผู้ที่เราจะต้องให้ทองและเงินเขาอย่างเดียวกัน แม้อย่างนี้ก็ควร ฯ

(๖๕๒) ในข้อนี้ว่า **วิหารสฺส** ท่านไม่กล่าวคำที่ควรกล่าวด้วยคาถาประพันธ์เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า นวกมฺมสฺส ฯ

(๖๕๔) ในข้อนี้ว่า **รชต์ ชาตรูปี วา สัมสฺส** มีปาฐะเหลือว่าที่เขากล่าวถวายเป็น ขอพวก ท่านจงใช้สอยปัจจัยสี่ ๆ เหมือนอย่างทีกล่าวนในอรรถกถาว่า แต่ถ้าคนบางคนนำเงินและทองมามากกล่าวว่า ข้าพเจ้าขอถวายเงินและทองนี้แก่สงฆ์ ท่านทั้งหลายจงบริโภคปัจจัยสี่เถิด ถ้าสงฆ์รับเงินและทองนั้น เป็นอาบัติทั้งเพราะการรับทั้งเพราะการบริโภค ๆ ถ้าภิกษุบางรูปในสงฆ์นั้นปฏิเสธเงินและทองที่ท่านนำมาอย่างนั้นว่า สิ่งนี้ไม่ควร สำหรับภิกษุผู้กล่าวว่า ผู้นี้ทำอันตรายลาภของสงฆ์นั้นแลต้องอาบัติ ๆ เหมือนอย่างทีกล่าวนในอรรถกถาว่า เพราะภิกษุใดโจทก์เธอ ภิกษุนั้นเองเป็นผู้มีอาบัติติดตัว แต่เธอรูปลเดียวกระทำภิกษุอันมากไม่ให้เป็นอาบัติ ๆ ในค่านีว่า **เสว สาปตติโก** ในข้อนี้ท่านกล่าวไว้ในคัมภีรบทว่า ทุกกฏาปตติโกติ วุตตํ โหติ ฯ ก็ด้วยคานี้ อาจารย์บางพวกไม่เขียนว่า **สัมสฺส** เขียนว่า ภิกษุโน คำนี้นี้ไม่งาม ๆ เพราะท่านกล่าวในอรรถกถาปาฐะที่แสดงในบัดนี้ว่า สโฆ สมปฏิจจติ ปาฐะว่า สัมสฺส จิงติ ฯ

(๖๕๕) บทว่า **ตฬากสฺส** ได้แก่บึง ฯ โยชนาว่า ชื่อว่าบึงคือนาเพราะเป็นที่เกิดขึ้นแห่งข้าว อนึ่งการรับหรือบริโภคปัจจัยจากบึงนั้นไม่ควร ฯ ด้วยจศัพทในข้อนี้ว่า **ตฬากสฺส จ** ท่านสงเคราะห์ที่นา ฯ ด้วยจศัพทในข้อนี้ว่า **น จ วฏฺฐติ** เป็นอันท่านแสดงว่า วฏฺฐติ จ ฯ

(๖๕๖) พระเถระใส่ใจว่าข้อนี้เป็นอย่างไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **จตุตถาโร** ฯ ข้อว่า **สพฺพมปิ** ได้แก่บึงสระและนาเป็นต้นแม้ทั้งหมด ฯ

(๖๕๘-๖๕๙) บทว่า **อปฺริจฺฉินนภาคสฺมิ** ได้แก่ภูมิภาคที่ไม่ได้กำหนดส่วยไว้ในกาลก่อน อย่างนี้ว่า ส่วนประมาณเท่านั้นเป็นสิ่งพึงให้แต่การงานของผู้ทำในภูมิภาคนี้ ฯ ข้าวที่ไม่เคยทำชื่อว่า ข้าวใหม่ ฯ ข้อว่า **เอตฺตํ ภาคํ เทถ** ได้แก่ ขอท่านจงให้ส่วนแห่งกหาปณะประมาณนี้ ฯ บทว่า **อุฏฺฐาเปติ** ได้แก่ให้เกิดขึ้น ฯ

โยชนาว่า กล่าวอภัยปิยาวาจาว่า กสฺส วปล ฯ จศัพทในข้อนี้ว่า **วปลาคิ จ** รวบรวมลำดับแห่งอภัยปิยาวาจาทีกล่าวอยู่ในกาลที่ควรทำนั้นซึ่งไม่ได้กล่าวในข้อนี้ ฯ จศัพทในข้อนี้ว่า **อุปลาทิตยจ** รวบรวมกหาปณะ ฯ ข้อว่า **สพฺพ** ได้แก่ทั้งหมด คือกหาปณะที่ตนให้เกิดขึ้นอย่างนั้นและกหาปณะที่เกิดด้วยอภัยปิยโวหารอย่างนั้น ฯ

(๖๖๐) พึงประกอบด้วยคำทีกล่าวว่า ก็ผู้ใดไม่กล่าวคำเป็นต้นว่า กสฺส ให้พื้นที่ตั้งอยู่ โดยกำหนดว่า ส่วนชื่อประมาณเท่านั้นมีแก่พื้นที่ประมาณเท่านั้น สิ่งนั้นเป็นอภัยปิยะแก่ผู้นั้นเท่านั้น ฯ จศัพทเพ่งลำดับบุคคลทีกล่าวว่า โย ปน ฯ

(๖๖๑-๖๖๒) โยชนาว่า ก็เพื่อรู้ประมาณภาคพื้นตนเองนั้นแล อธิบายว่า เมื่อพวกชาวนา กล่าวว่า พวกเราปลูกข้าวในภูมิภาคประมาณนี้ ขอพวกท่านจงรับส่วนชื่อเท่านั้นเถิด ไม่เชื่อคำของเขา เหล่านั้นใครจะรู้ประมาณที่นาของตนเองนั้นแล ฯ ตศัพทสองความวิเสสนั้นนั้นแล ฯ พึงปะกอบคำทีกล่าวว่า แต่สิ่งนั้นเป็นอภัยปิยะแก่ผู้นับ ฯ ในค่านีว่า **รชชฺยาปิ จ ทณฺเฑน** อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ไม่ควรนับแม้ด้วยเท้า ฯ พึงประกอบอย่างนั้นนั้นแลแม้ด้วยกิริยาบทเป็นต้นว่า รกฺขติ ฯ

ข้อว่า **ขเล ธตฺวา รกฺขติ** ได้แก่ ยืนที่ลานนวดข้าวไม่ให้ผู้อื่นรับรักษาไว้เอง ฯ ถามว่า ควรรักษาอย่างไร ไม่ควรอย่างไร ฯ ตอบถำรักษาข้าวเปลือกนั้นโดยประโยคเป็นต้นอย่างนี้ว่า ท่านอย่าถือเอาข้าวนี้หรือข้าวประมาณนี้ ท่านจะถือเอาข้าวนี้ไม่ได้ก็ดีกว่า ท่านจงนำไปจากที่นี่ จงทำกองที่นี้ก็ดี ข้าวนี้เป็นอภัยปิยะ ฯ ถำรักษาโดยคิดว่า เมื่อเรายืนอยู่ข้าวเป็นอันเรารักษา หรือเห็นเขาถือเอาแล้ว

กล่าวว่า พวกท่านทำอะไรดังนี้ควร ฯ พึงทราบโดยนัยที่กล่าวในคัมภีร์บิณฑา แต่จริงท่านกล่าวว่า เมื่อจะปิดช่องในรูปียปฏิกคณสิกขาบทพึงรักษาอยู่ ฯ ท่านกล่าวในคัมภีร์บิณฑาว่า อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ควรจะสอบถามว่า ผู้เจริญเมื่อมีผู้ลักเอา เราจักบอกความเป็นไปนั้นแก่สงฆ์อย่างไร ฯ แม้ในข้อนี้ว่า **นิหฺราเปติ** อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ถ้ากล่าวโดยปริยายก็ควร ฯ คำนี้ว่า ตสฺเสวตมกบปิยํ ท่านกล่าวในคัมภีร์บิณฑาสองแห่งว่า เมื่อทำการกำหนดเขตเป็นต้นควรแก่บุคคลเหล่านั้น เพราะไม่มีสิ่งอื่นที่ให้เกิดขึ้นใหม่กว่าสิ่งที่พึงได้ ฯ

(๖๖๓) โยชนาว่า ถ้าเหล่าชนถูกกล่าวว่า พวกท่านจงนำสิ่งนี้มาจากข้าวประมาณเท่านี้ นำมาไซ้ ฯ คำนี้ว่า **ตสฺเสวตมกบปิยํ** ในที่นี้ ท่านกล่าวไว้เพราะจัดการธัญญาหาร ฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า เป็นอภัยปิยะแก่เขาเท่านั้น ฯ เพราะเหตุไร ฯ เพราะจัดการธัญญาหาร ฯ

(๖๖๔) บทว่า **หิรณฺเณน** ได้แก่ กหาปณะ ฯ คำนี้ว่า **ตมกบปิยํ** ท่านกล่าวไว้เพราะภิกษุจัดการกหาปณะ ฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า เป็นอภัยปิยะแก่พวกภิกษุทั่วไป ฯ เพราะเหตุไร ฯ เพราะภิกษุจัดการกหาปณะ ฯ

(๖๖๕) บทว่า **เปสการกทาสํ** ภา ได้แก่ทาสคือช่างทอก็ดี ช่างทอชื่อว่า เปสการ ฯ ข้อว่า **อารามิกานํ นามเน เทนเต** ได้แก่โดยนัยเป็นต้นว่า เราให้แก่อารามิกชนให้กะไวยวัจจกรณ ฯ

(๖๖๖) ปัญจโครสคือน้ำนม นมส้ม เปรียง เนยใส เนยข้น ฯ

(๖๖๗) พระเถระสงเคราะห์กระป๋องด้วยอาทิศัพท์ว่า **อธิกาทิสฺส** ฯ

(๖๖๘) บทว่า **ปฏิสฺสึเรปิ** ได้แก่ แม้ห้ามแล้ว ฯ ข้อว่า **มุลํ ทตฺวา** ได้แก่ ให้มูลค่าแห่งกับปิยภัณฑ ฯ ก็พึงปล่อยไถ่เป็นต้นในป่านั้นเที่ยวด้วยคิดว่า ขอมันจงอยู่เป็นสุข ฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า จะปล่อยเสียในป่าด้วยกล่าวว่า ไถ่และสุกรเหล่านี้จะอยู่ตามสบายเถิดดังนี้ ก็ควร ฯ แม้เมื่อได้สุกรและนกยูงเป็นต้น พึงปล่อยในวิสัยอันเหมาะแก่สุกรและนกยูงเป็นต้นเหล่านั้นนั่นแล ฯ

(๖๗๑) ถาถามว่า คาถาเป็นต้นว่า ดิग्ฆตฺตํ เชื่อมความอย่างไร ฯ ตอบว่า คาถานี้มีการเชื่อมดังนี้คือ บรรดาพระราชาราชอำมาตย์พราหมณ์และคหบดีเป็นต้นโดยนัยที่ท่านรวบรวมไว้ด้วยคาถาเป็นต้นว่า รมณฺวา วา ราชโกคุเคน คนใดคนหนึ่งโดยตนหรือทูตที่เขาจ่ายจีวรด้วยทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรกล่าวว่า ท่านจงให้ภิกษุชื่อนี้ครองจีวรแล้วให้มูลค่าจีวรคือทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรนั้นส่งไปเข้าไปหาภิกษุ ถ้าฟังกล่าวว่าข้าแต่ท่านผู้เจริญ ทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรนี้นำมาเฉพาะท่าน ขอท่านจงรับทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรนั้น เมื่อภิกษุกล่าวว่า พวกเราหาได้รับทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรไม่ พวกเรารับแต่จีวรอันเป็นของควรโดยกาล ถ้าทูตนั้นกล่าวว่า ก็ใครๆผู้เป็นไวยวัจจกรของท่านมีหรือ เมื่อภิกษุแสดงอารามิกชนหรืออุบาสกว่า คนนั้นแลเป็นไวยวัจจกรของภิกษุทั้งหลาย ถ้าทูตนั้นนำมาแก่ไวยวัจจกรนั้นด้วยตนกล่าวว่า เมื่อภิกษุนี้มีความต้องการด้วยจีวร ท่านจงจ่ายจีวรด้วยทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรนี้แล้วให้ภิกษุนั้นครอง ดังนี้เข้าไปหาภิกษุนั้นถ้าฟังกล่าวว่า คนที่ท่านแสดงเป็นไวยวัจจกรนั้นข้าพเจ้าสั่งให้เข้าใจแล้ว ท่านจงเข้าไปหา เขาก็ให้ท่านครองจีวรตามกาล ภิกษุผู้ต้องการจีวรควรทำอย่างไร เพราะเหตุนี้พระเถระจึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ฯ

ข้อว่า **ดิग्ฆตฺตํ โจทนา วุตฺตา** ความว่าพระผู้มีพระภาคตรัสการทวงสามครั้งว่า ภิกษุผู้ต้องการจีวรเข้าไปหาไวยวัจจกรแล้วพึงทวงพึงเตือนสามครั้งว่า รูปต้องการจีวร ฯ

ชื่อว่า **ฉกษัตถุ ฐานพรว** อธิบายว่าเพราะตรัสว่าภิกษุทวงอยู่เดือนอยู่สองสามครั้งยัง ไวยาวจกรนั้นให้จัดจิ้วรสำเร็จได้ การให้สำเร็จได้ด้วยอย่างนี้นั้นเป็นการดี ถ้าให้สำเร็จไม่ได้ พึงเข้าไป ยืนนิ่งต่อหน้าสี่ห้าหกครั้งเป็นอย่างมาก เมื่อการทวงที่ภิกษุเข้าไปหาสามครั้งทำว่า รูปต้องการจิ้วร จิ้วรไม่พึงสำเร็จ ภิกษุนั้นไปอีกไม่กล่าวคำอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ทำกิจไรๆมีการนั่งเป็นต้นที่หักรานการ ยืนเพราะกล่าวว่า ไม่พียงนั่งบนอาสนะ ไม่พียงรับอาภิส ไม่พียงกล่าวธรรม เมื่อเขาถามว่า ท่านมาเพราะ เหตุไรกล่าวคำประมาณเท่านั้นว่า ผู้มีอายุท่านจงรู้ การยืนหกครั้งโดยกำหนดอย่างสูงสุด พระผู้มีพระ ภาควุเป็นจอมจักพรรดิแห่งธรรมอันบรรลวดังไว้ ฯ

ชื่อว่า **ยทิ โจเทติเยว** โยชนาว่าถ้าไม่ทำการยืนทำเพียงแค่ทวงได้กล่าวหกครั้ง คำว่า โจทนา จะได้โดยสมควร อธิบายว่า ทวงหกครั้งแล้วไม่ควรยืนแม้ครั้งเดียว ฯ

พระเถระใส่ใจว่า ภิกษุไม่ทำการทวงหกครั้งทำเพียงการยืนเท่านั้น พึงทำการยืนได้เท่าไร จึงกล่าวคำว่า **โจทนา ทิคุณ จิต** ปาฐะเหลือว่า กาดพพา พึงประกอบกับคำนี้ว่า อพรว อธิบายว่า เพราะสำเร็จความว่า มีการหยุดสิบสองครั้งสองเท่าจากการทวงหกครั้ง เพราะกล่าวว่าทวงสี่ครั้งแล้ว พึงยืนสี่ครั้ง ทวงห้าครั้งแล้วพึงยืนสองครั้ง ทวงหกครั้งแล้วไม่พียงยืน และว่าหกครั้งเป็นอย่างยิ่ง ภิกษุ ไม่ทำการทวงนั้นแลทำเพียงการยืนเท่านั้นพึงยืนสิบสองครั้งโดยนัยที่กล่าวนั้นแล ฯ พระเถระไม่แสดง กิจที่พึงทำยิ่งกว่านั้นเมื่อให้รู้ ว่า ต้องกลับด้วยเหตุเท่านั้นนั้นแล แสดงว่า เป็นอาบัติโดยนัยที่กล่าวว่า ถ้าภิกษุพยายามเกินไปกว่านั้นให้จิ้วรนั้นสำเร็จ ต้องทุกกฏทุกประโยค จิ้วรเป็นนิสัสคีย์ เพราะการ ได้ ฯ

(๖๗๒) คำนี้ว่า **อโจเทตวา ลทุเร** เป็นอุปลักษณะ เพราะท่านสงเคราะห์ว่า อฏฐตวา ลทุเร ฯ พรรณนาถึงราชา จบ หมวดผ้าที่หนึ่ง ฯ

หมวดไหม พรรณนาถึงไหม ฯ

(๖๗๓) ด้วยบทนี้ว่า **เอเกนาปิ** มีอธิบายว่าก็สองหรือมากกว่า ฯ บทว่า **มิสเสตวา** ได้แก่ โดยที่สุดแม้เจ็ดด้วยเส้นไหมที่ลมหพัฒนา ฯ บทว่า **สนถต** ความว่าสันถตที่พึงราดน้ำข้าวแล้วลาดด้วย ไหม มีอย่างทีกล่าวกวไว้ในบทภาษนียว่า ที่นั่งที่ลาดทำคือหล่อชื่อว่าสันถต และในอรรถกถาว่า สันถตที่ ลาดด้วยเส้นไหมซ้อนๆกันบนภาคพื้นทีเสมอแล้วเอาน้ำข้าวเป็นต้นเทราดลงไปหลอดดังนี้ ให้สูงจนถึง ความหนาที่ต้องการหล่อเพื่อนั่งและนอน ฯ ชื่อว่า **โกสิยสุนา** ความว่าที่ชื่อว่า โกสิยะเพราะอรรถว่าไย นี้ของไหมที่เกิดจากตัวไหม ได้แก่เส้นใยไหมเส้นใยของไหมนั้น ด้วยเส้นใยไหมนั้น ฯ คำว่า **การาเปนตสส** พึงถือเอาว่า กโรนตสส บ้าง เพราะอุปลักษณะ ฯ สมจริงดังที่กล่าวว่า บทว่า **การาเปย** ได้แก่หล่อเจ็ดด้วยเส้นไหมแม้เส้นเดียวหรือใช้ให้หล่อ ฯ เพราะเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าว ว่า ปรตถาย กโรนตสส การาเปนตสส ฯ

(๖๗๔) บทว่า **ภูมตถรณ** ได้แก่เครื่องลาดที่พึงปูลาดเพื่อรักษาผิวพื้นเพราะทำบริกรรม ฯ พูกทั้งสองคือ พูกเตยง ๑ พูกตัง ๑ ชื่อว่าพูก ฯ ที่รองชื่อว่าหมอน ฯ พรรณนาถึงไหม จบ ฯ

พรรณาถึงเครื่องลาดสีดำนั่น ๑

(๖๗๖) ขื่อว่า **ภาพเทพกโธมาน** ได้แก่ชนเจียมสีดำนั่น โดยคำวาทที่ชื่อว่าดำได้แก่สีดำนั่น อย่างคือ ดำโดยชาติ ๑ ดำเพราะย้อม ๑ ๑ บทว่า **สุทธาณ** ได้แก่ไม่เจือกับชนเจียมสีดำนั่น ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวนในอรรถกถาว่า บทว่า สุทธาณภาพกาน ความว่าดำล้วนคือดำไม่เจือด้วยชนเจียมอย่างอื่น ๑ บทว่า **กเรย** อธิบายว่าทำเองและใช้ให้ทำ ๑ เหมือนอย่างทีกล่าว่าว่า บทว่า **การาเปย** ได้แก่ทำเองก็ดี ใช้ให้ทำก็ดี ๑ ขื่อว่า **อาปตติ โหติ** ได้แก่พระเถระกล่าวทุกกฎในบุพพประโยคและนิสสัคคียปาจิตติยที่ตรัสในพระบาลีว่า เป็นทุกกฎเพราะทำ เป็นนิสสัคคียเพราะการได้ ๑ พรรณาถึงเครื่องลาดสีดำนั่น จบ ๑

พรรณาถึงสองส่วน ๑

(๖๗๗) โยชนาว่าถื่อเอาชนเจียมสีขาวหนึ่งส่วนมากกว่าหรือทั้งหมด ๑ แม้ในข้อนี้ว่า **กปิลมปิ วา** พึงประกอบเหมือนอย่างนั้นเหมือนกัน ๑ คำว่า **สพพเมว วา** ในข้อนี้ได้แก่ชนเจียมที่พึงถื่อเพื่อสันถัตหรือทั้งหมดนั้นแล ๑ ในข้อนี้ว่า **กโรนตสส** จะได้คำว่า สนถัต โดยอธิการ ๑ คำนี้ว่า นวจะได้โดยบทที่สมควรว่า **กโรนตสส** อธิบายว่า หล่อสันถัตใหม่ เชื่อมกับบทนี้ว่าอนาปตติ ๑ ด้วยว่า ศัพท์ในข้อว่า **กปิลมปิ วา** พระเถระสงเคราะห์อนาปัตติแก่ผู้ทำแม้โดยประการอื่น ๑ อย่างไร ๑ คือพึงทราบประการที่ทรงอนุญาตในมาติกาว่า อนึ่งภิกษุผู้ให้ทำสันถัตใหม่พึงถื่อเอาชนเจียมดำล้วนสองส่วน ชนเจียมขาวเป็นส่วนที่สาม ชนเจียมแดงเป็นส่วนที่สี่ ๑

เพราะวิเสสนะว่า พหุ วา ของคำนี้ว่า **โธทาค กปิลมปิ วา** พระเถระจึงแสดงในข้อนี้ว่า ไม่พึงถื่อเอาชนเจียมแม้ที่เกินจากสองส่วนตามที่กล่าวแก่ชนเจียมดำ เพราะกล่าวไว้ด้วยสิกขาบทแรกนั้น แลเหตุไม่ควรถื่อเอาชนเจียมดำล้วน ๑ ด้วยคำนี้ว่า **สพพเมว วา** เป็นอันท่านแสดงว่า ไม่พึงถื่อเอาชนเจียมสีขาวเป็นต้นเหล่านี้ทั้งหมดล้วนดูในสิกขาบทแรกหาได้ ๑ ด้วยบทนี้ว่า **อนาปตติ** เป็นอันท่านแสดงว่าสำหรับผู้ไม่ทำอย่างนี้ ทำโดยประการอื่นต้องอาบัติ ๑

อย่างไร ๑ คือสมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ถ้าภิกษุไม่ถื่อเอาชนเจียมดำล้วนสองส่วนชนเจียมขาวเป็นส่วนที่สามชนเจียมแดงเป็นส่วนที่สี่ให้ทำสันถัตใหม่เป็นนิสสัคคียปาจิตติย ๑ อธิบายว่าภิกษุประสงค์หล่อสันถัตใหม่ด้วยชนเจียมมีประมาณเท่าใด แบ่งชนเจียมเหล่านั้นเป็นสี่ส่วน ถื่อเอาชนเจียมดำสองส่วนหรือน้อยกว่าแล้วหล่อด้วยชนเจียมขาวหนึ่งส่วนชนเจียมแดงหนึ่งส่วนหรือชนเจียมน้อยกว่าชนเจียมดำก็ดีหล่อให้เกินส่วนแม้สองก็ดีเว้นชนเจียมดำถื่อเอาหนึ่งในสองส่วนหรือทั้งสองส่วนหล่อและใช้ให้หล่อก็ได้ ๑ พึงทราบที่ท่านสงเคราะห์อรรถแห่งสิกขาบทแม้ทั้งหมด โดยการแสดงอนาปัตติโดยประการฉะนี้ ๑

(๖๗๘) ด้วยคำนี้ว่า **อนุกกเมน** พระเถระแสดงว่าก็ไม่ถื่อเอาเฉพาะความนี้พึงถื่อเอาสองสิกขาบททีกล่าวดำตามลำดับเบื้องต้น ๑ โยชนาว่า แม้ที่สละแล้วได้ ๑ ด้วยคำนี้ว่า **อปิ** พึงทราบว่าคุณสงเคราะห์ทุกกฎสองนี้คือ ทุกกฎทีกล่าว่า ภิกษุได้สันถัตที่ผู้อื่นหล่อแล้วใช้สอยต้องทุกกฎ และทุกกฎที่พระธรรมสังคหาคารยแต่งไว้ดีโดยไปยาลแม้ทีกล่าว่า ภิกษุไม่สละสันถัตที่เป็นนิสสัคคียใช้สอย

ต้องทุกกฎดังนี้แม้ในที่นี้ โดยนัยที่กล่าวในปฐมนิสสัคคียสิกขาบทว่า ภิกษุไม่สละจีวรที่เป็นนิสสัคคียใช้สอยต้องทุกกฎ ฯ

(๖๗๙) ข้อว่า **ตติยํ ตุ กิริยากริยํ** ความว่า กัตติยสิกขาบทนี้ชื่อว่าปฏิกิริยาและอกิริยา เพราะไม่ถือเอาโดยนัยที่กล่าวเป็นต้นว่า เทว ภาคา สุทธกาฬกานํ และโดยประการที่ไม่ได้อนุญาต โดยการถือเอาจนเจียมคำเกินกว่า ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า เพราะถือเอาและไม่ถือเอาหล่อ ฯ พรรณนาถึงสองส่วน จบ ฯ

พรรณนาถึงหล่อสันทหปี ฯ

(๖๘๐) ข้อว่า **ฉนํ วสฺสํ โอรณ** ความว่าภายในเบื้องบนหกปีตั้งแต่วันที่หล่อสันทในกาลก่อน ฯ ข้อว่า **โหตินิสสัคคียาปตติ** ความว่าสันทที่หล่อภายในหกปีเป็นนิสสัคคียและภิกษุผู้หล่อต้องปาจิตตีย์ ฯ ข้อว่า **ภิกฺขุสมฺมุติ จเปตฺวา** ความว่าเว้นการสมมุติที่สงฆ์ให้แก่ภิกษุใช้ผู้ไม่สามารถถือสันทเดินทางไกลได้ด้วยหุตยกรรมวาจา เพื่อหล่อสันทภายในหกปีในที่เขาไป ในเมื่อเขานั่งกระโหยัง ประคองอัญชลีขอสามครั้งในท่ามกลางสงฆ์ว่า อหํ ภนฺเต คิลาโน น สกฺโกมิ สนถํ อาทาย ปกฺกมิตุํ โสหํ ภนฺเต สํฆํ สนถตสมฺมุติ ยาจามิ ฯ

(๖๘๑) ในข้อนี้ว่า **ฉพฺพสฺสํ กโรนฺตสฺส** มีปาฐะเหลือว่า ยทา ปริปุณฺณานิ ตทา อธิบายว่า เมื่อครบหกปีก็หล่อสันทใหม่ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า หล่อสันทใหม่ในเวลาครบหกปีบริบูรณ์ ฯ บทว่า **ตทฺทรมฺปิ** ได้แก่แม้เกินจากหกปี ฯ บทว่า **วิตาเน** ได้แก่ ทำเครื่องหมายที่มาน ฯ ข้อว่า **สาณิปากาเร** ได้แก่ ทำเครื่องหมายที่ควรทำที่ข้างฝาอันเช่นกับกำแพง ฯ ข้อว่า **นิสฺสขฺชิตฺวา กเตปิ จ** โยชนาว่า ก็แม้เมื่อให้สันทแก่แก่ผู้อื่นหล่อสันทอื่นภายในหกปีไม่เป็นอาบัติ ฯ อนาปัตติวาระนี้ไม่ปรากฏในพระบาลีทั้งในอรรถกถา เพราะเหตุนี้ วาระที่อาจารย์นำสืบต่อกับมานั้น จะรู้ได้ว่า อาจารย์แสดงไว้ ฯ ก็พระเถระจกกล่าววินิจฉัยทั่วไปว่า อนนฺตรสฺสิมสฺสาปิ วิเสโส นุปฺลพฺภติ ฯ พรรณนาถึงหล่อสันทหปี จบ ฯ

พรรณนาถึงสันทใช้นั่ง ฯ

(๖๘๒) บทว่า **อนาทาย** ได้แก่ไม่ให้ศิบพระสุตโดยรอบปากที่ตัดแห่งสันทเก่าที่ตรัสในพระบาลีว่า พึงถือเอาศิบสุตโดยรอบแห่งสันทเก่าเพื่อทำให้เสียสื เพื่อภิกษุเมื่อทำสันทสำหรับนั่งใหม่ทำสันทนั้นให้เสียสื ฯ ถามว่า คำที่กล่าวมาอย่างนี้จะรู้ได้อย่างไร ฯ ตอบว่า จะรู้ได้โดยนัยที่กล่าว ว่า อนาทานวเสนตสฺส สุตตสฺส วิทฺติยา ฯ ในข้อนี้ว่า **สนถเต** มีปาฐะเหลือว่า ปุราณ และในข้อนี้ว่า **กาเรตุํ กตฺยจ** มีปาฐะเหลือว่า นวํ นิสีทนํ สนถํ โยชนาว่า เมื่อไม่มีสันทเก่าผู้ไม่ถือเอาศิบพระสุตโดยรอบทำสันทสำหรับนั่งใหม่ไม่ต้องอาบัติ ฯ จะให้ทำสันทสำหรับนั่งใหม่เพื่อผู้อื่น และได้สันทสำหรับนั่งใหม่ที่ผู้อื่นทำแล้วใช้สอย ไม่ต้องอาบัติ ฯ

คำนี้ว่า **อณฺยสฺสตถาย กาเรตุํ** พึงถือว่าเป็นการแสดงอาบัติด้วยปาจิตตีย์เท่านั้นในข้อนี้ ฯ เพราะเหตุนี้ไม่ควรกล่าวคำนั้น เพราะกล่าวไว้ว่า ภิกษุทำก็ดีใช้ให้ทำก็ดีเพื่อคนอื่นต้องทุกกฎ และไม่

ปรากฏในอรรถกถาทั้งในวรรณนาอรรถกถานั้น ๆ อีกอย่างหนึ่ง แลดูคำที่กล่าวในลำดับสิกขาบทว่า อนาคติ อนุพสุตานิ กโรติ ฯเปฯ อนุสสุตถาย กโรติ วา การาเปติ วา จะรู้ได้ว่า ก็คำนั้นท่านเขียนหมายเอาว่าไม่เป็นอาบัติด้วยปาจิตติย์เพราะเป็นชนิดแห่งทุกกฎ ฯ ในข้อนี้ว่า **กตํ จ ปริภุชิตุํ** พึงกล่าวคำนี้ว่า อนุเณน ฯ ด้วยคำที่ท่านแสดงปาฐะนั้นแล้ว ได้สันถิตสำหรับนึ่งที่ผู้อื่นทำแล้วใช้สอย ไม่ต้องอาบัติ ฯ

(๖๘๔) โยชนาว่า สิกขาบทนี้พระศาสดาตรัสว่าเป็นกิริยาทั้งอกิริยาโดยไม่ถือเอาคือบพระสุต และโดยทำสันถิตนั้น ฯ

(๖๘๕) ถามว่า ก็สมุฏฐานเป็นต้นแห่งสิกขาบทที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า สมุฏฐานเป็นต้นแห่งสิกขาบทนี้เป็นเช่นกับเทวภาคสิกขาบทเพราะเป็นทั้งกิริยาและอกิริยามีใช่หรือ เพราะเหตุใดในที่นี้จึงกล่าวว่า เป็นเช่นกับสัตถุจริตตะ ฯ จะกล่าวแก่ในเทวภาคสิกขาบทท่านกล่าวในอรรถกถาว่า สมุฏฐานเป็นต้นเป็นเช่นกับโกสียสิกขาบทนั้นแล เพราะในโกสียสิกขาบทท่านกล่าวว่า สมุฏฐานเป็นต้นเป็นเช่นกับสัตถุจริตตะ พึงถือเอาว่าท่านกล่าวไว้อย่างนี้หมายเอาเพียงวินิจฉัยที่เหลือเพราะรวมมูลนั้นแลแสดงความต่างคือกิริยาและอกิริยาแยกกันไว้ ฯ พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า **อนนตรสส** เพื่อละความต่างนี้แล้วแสดงว่า วินิจฉัยที่ทั่วไปไม่ต่างกันทั้งสองสิกขาบทด้วยคำวินิจฉัยที่เหลือ ฯ พรรณนาถึงสันถิตใช้นั้น จบ ฯ

พรรณนาถึงชนเจียม ฯ

(๖๘๖-๖๘๗) บทว่า **คจจนเต** ได้แก่เดินทางไปเลยหนทางสามโยชน์ ฯ บทว่า **ยานเ** ได้แก่เกวียนเป็นต้น ฯ บทว่า **โลมานิ** ได้แก่ชนเจียม ฯ บทว่า **สามิกสส** ได้แก่ เจ้าของยานเป็นต้น ฯ คำว่า **อชานโต** เป็นฉฐวิภักติใช้ในอนาทร ฯ อธิบายว่า ก็ภิกษุผู้เดินทางไกลได้ชนเจียมนำไปมัดด้วยมือของตนภายในสามโยชน์ เพราะทรงอนุญาตว่าพึงนำไปด้วยมือของตนสามโยชน์เป็นอย่างยิ่ง เมื่อเลยสามโยชน์ เมื่อเจ้าของไม่ทราบก็พึงวางบนยานเป็นต้นของชนเหล่าอื่นด้วยคิดว่า ชนเหล่านี้จักนำไป ฯ บทว่า **เตสุ** โยชนาว่า เมื่อยานเป็นต้นที่ภิกษุวางชนเจียมไว้ล่วงสามโยชน์คือเลยสามโยชน์แม้เว้นประโยคของภิกษุ ภิกษุนั้นก็ต้องอาบัติ อธิบายว่า ภิกษุนั้นต้องทุกกฎกับปาจิตติย์ เพราะกล่าวไว้ว่าภิกษุให้ย่างเท้าแรกเลยสามโยชน์ต้องทุกกฎให้ย่างเท้าที่สองเลยไปต้องนิสสัคคียปาจิตติย์ ฯ

ชื่อว่า **อโย นโย** ความว่าพึงทราบความนี้ว่า เมื่อยานเป็นต้นที่ภิกษุวางชนเจียมไว้เลยสามโยชน์เว้นประโยคของภิกษุ ก็เป็นอาบัติ ฯ

(๖๘๘) บทว่า **อคจจนเต** ได้แก่ตั้งอยู่ภายในสามโยชน์ ฯ คำนี้ว่า **อภิริทิตวา** พระเถระกล่าวไว้เพื่อแสดงเหตุอย่างหนึ่งบรรดาเหตุก่อให้เป็นอาบัติ ฯ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ก็ภิกษุขึ้นที่พื้นให้้อยู่หรือวางลงเดินไปข้างหน้างั้นนั้นเหมือนกัน ฯ เพราะกล่าวในอนาปัตติวารว่า อนุพสุตถาเปติ พระเถระจึงกล่าวว่า **สเจ สารติ วฏฺฐติ** เพื่อแสดงว่าเมื่อผู้อื่นที่ตนส่งไปนํ้าไปก็ควร ฯ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ให้ผู้อื่นนำชนเจียมนั้นไป ย่อมผิดด้วยคำนี้ ฯ

(๖๘๙) บทว่า **กณณจจินเทสุ** ได้แก่ ช่องหูของตน ฯ

(๖๙๑) พระเถระใส่ใจว่า เพราะกล่าวว่า กตณฺฑกํ บรรดาชนเจียมเหล่านั่นที่ทําส่งของนั้นแลโดยที่สุดแม้ผูกด้วยเส้นด้าย จึงกล่าวว่า **สุตฺตเกณ จ พนฺธิตฺวา** ๑ ข้อว่า **เวณิ กตฺวา** ได้แก่ ทําเป็นช่องผมอันเช่นกับหล้ากับแก้มรวงข้างและฟาง ๑ ข้อว่า **อาปตฺติ ปริทีปิตา** ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ทําเป็นช่องผมนำไป นี่ชื่อว่าเส้นทางแห่งการเลี้ยงเก็บ เป็นอาบัติเหมือนกัน ๑

(๖๙๒) ในข้อนี้ว่า **สูงกฆาตํ** ปาฐะเหลือว่า ตํ ฐานํ โยชนาว่า ถ้าที่นั่นเป็นการตระบัดภาณี อธิบายว่า ถ้าสิ้นสามโยชน์ เป็นที่ตระบัดภาณี ๑ บทว่า **อนุปฺปตฺวา** ได้แก่ ถึงที่นั่น ๑ โยชนาว่า ภิกษุถูกโจรเป็นต้นเบียดเบียนเดินไปก็ดี เหม่อลอยเดินไปก็ดี ๑ ในข้อนี้ว่า **อาปตฺติ** จะได้ว่าความว่า เมื่อเธอเดินไปต้องอาบัติ ๑ ในข้อนี้พระเถระกล่าวอาบัติด้วยสิกขาบทนี้ว่า อาบัติ ๑ เพราะอาบัตินี้เป็นอจิตตกะ แม้สมุฏฐานเหล่านั่นจึงมีสอง ๑ แต่อทินนาทานปาราชิกไม่มีแก่สิกขาบทนี้ เพราะเป็นสจิตตกะ ๑ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวในอรรถกถาว่า แท้จริงอาบัติใดในอทินนาทานนั้นอาบัตินั้นเป็นอนาบัติในสิกขาบทนี้ อาบัติใดในสิกขาบทนี้อาบัตินั้นเป็นอนาบัติในอทินนาทานนั้น ๑ เมื่อนำไปด้วยโดยจิตต้องอาบัติตัวหนึ่งบรรดาปาราชิกอุลลัจจัยและทุกกฏโดยการตีราคาส่งของ ๑ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวในอรรถกถาว่า ก็ในอทินนาทานเป็นอาบัติในเพราะสูงกฆาฏะ ๑

(๖๙๓) คำว่า **ติโยชนํ** เป็นพุทฺธยาวิภักตฺตีใช้ในอัจจันตสังโยคเพราะกิจยานำไปในข้อนี้ ๑ คำนี้ว่า โลมานิ เป็นการแสดงกรรมของบทนี้ว่า **หฺรณตฺส** จะได้โดยปกรรม ๑ คำนี้ว่า อนาปตฺติ ปกาสิตาสมควรเชื่อมกับคำที่กล่าวในที่ทั้งปวง ๑ โยชนาว่า กับชนเจียมเหล่านั่นนั้นแล ๑ ในข้อนี้ว่า **ติโยชนํ** จะได้ว่าความว่า ต่เยว ติโยชนํ ๑ อธิบายว่าเมื่อถือชนเจียมเหล่านั่นนั้นแลไปอีกสิ้นสามโยชน์ที่ตนเข้าไปแล้วกลับมา ๑

(๖๙๔) ข้อว่า **นิวาสตถาย วา คนฺตฺวา** ได้แก่ไปเพราะใครจะอยู่ที่วัดภายในสามโยชน์หรือในสีมา ๑ ข้อว่า **ตโต ปรี หฺรณตฺส** ความว่านำไปสิ้นสามโยชน์แม้อีก เพราะไม่ได้อุเทศเป็นต้นในอาวาสนั้นใครจะอยู่ในอาวาสอื่นต่อจากนั้น ๑ โดยนัยนี้นั้นแล ท่านจึงกล่าวคำแม่น้ำว่า ไม่มีโทษแก่ผู้นำไปแม้สิ้นหนึ่งร้อยโยชน์คือไปสู่ที่ต่อไปแม้อีกจากที่ตนไปแล้วด้วยจิตบริสุทธิ์คือไปที่อื่นต่อจากที่นั่น ไปที่อื่นแม้จากที่นั่น ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้นำไปแม้ตั้งหนึ่งร้อยโยชน์อย่างนี้ ๑ ข้อว่า **อจฺฉินฺนํ วาปี ลกฺขิตฺวา หฺรโตปี** ได้แก่ ได้สิ่งที่โจรลักมาทิ้งแล้วนำไป ๑ ในข้อนี้จะรู้ความว่าเป็นอนาบัติแก่ภิกษุผู้นำไปแม้เกินกว่าสามโยชน์ จำเดิมแต่ที่ได้ครั้งแรกในอนาปัตติวาระเป็นต้นว่า นิวาสตถาย วา คนฺตฺวา ในที่ทั้งปวงนั้นแล ๑ ข้อว่า **นิสฺสณฺฑํ ลกฺขิตฺวา** ได้แก่ได้ของที่เขาสละทำวินัยกรรมแล้วให้ ๑

(๖๙๕) บทว่า **อญฺเณน** ได้แก่ผู้อื่นนำชนเจียมเหล่านั่นไป ๑ ข้อว่า **กตณฺฑกํ** ได้แก่สิ่งของที่ทําด้วยชนเจียมทีกล่าวในอรรถกถาว่า ชนเจียมที่เขาทําส่งของมีฝ้ากัมพลพรมและสันถัดอย่างใดอย่างหนึ่งโดยที่สุดแม้เพียงมัดด้วยเส้นด้าย ๑

(๖๙๖) ข้อว่า **อิทํ สมุฏฐานํ** ได้แก่ เอฟกโลมสมุฏฐานนี้ ๑ พระเถระกล่าวว่า อจิตฺตํ เพราะเป็นอาบัตินี้แม้แก่พระอรหันต์ผู้ล่วงสามโยชน์ แม้เพราะรู้ปณณฺติโดยความไม่กระจาง หรือเพราะไม่รู้ว่ชนเจียมติดที่บริขารมีจีวรเป็นต้น ๑ พรรณนาถึงชนเจียม จบ ๑

(๖๙๗) เอฟกโลมโรวาปนกถา ชัดแล้วนั้นแล ๑

พรรณนาถึงการรับเงิน ๖

(๖๙๘) ในข้อนี้ว่า **คณฺเหยฺย วา** มีปาฐะเหลือว่า โย ๖ ด้วยคำนี้ว่า **คณฺเหยฺย วา คณฺหาเปยฺย วา** ท่านกล่าวไว้ว่ารับเองก็ดีให้รับก็ดี เพื่อตนเพราะกล่าวว่า ตตฺถตฺตโน ปนตถาย และเพราะกล่าวว่า นิสฺสขชิตฺวา ๖ ด้วยวาทัพพพระเถระสงเคราะห์คำนี้ว่า พึงยินดีที่เขาเก็บไว้ให้ ๖ อธิบายว่าถ้ายินดีกหาปณะที่เขากล่าววางไว้ว่า นี่จึงเป็นของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ๖

ในที่อื่นท่านเรียกเงินว่า **รชตํ** แต่ในสิกขาบทนี้ท่านเรียกกหาปณะที่ให้ถึงการซื้อขายได้ว่า รชตํ ๖ สมจริงดังตรัสในพระบาลีว่า ที่ชื่อว่าเงินได้แก่ กหาปณะ มาสกโลหะ มาสกไม้ มาสกครั้ง ที่ถึงการซื้อขายได้ ๖ สภาวะแห่งกหาปณะเป็นต้นในที่นี้พึงทราบโดยนัยที่กล่าวในอรรถกถาว่า

บรรดาบทว่ากหาปณะเป็นต้นนั้นกหาปณะที่เขาทำด้วยทองคำก็ทำด้วยเงินก็ตีกหาปณะธรรมดาที่ดี ชื่อว่า กหาปณะ ๖ มาสกที่ทำด้วยแร่ทองแดงเป็นต้นชื่อว่า มาสกโลหะ ๖ มาสกที่ทำด้วยไม้แก่นก็ดีข้อไม้ไผ่ก็ดี โดยที่สุดแม้มาสกที่เขาทำด้วยใบตาลสลักเป็นรูปก็ชื่อว่า มาสกไม้ ๖ มาสกที่เขาทำด้วยครั้งก็ดีด้วยยางก็ดีคุณให้เป็นรูปขึ้นชื่อว่ามาสกยาง ๖ ก็ด้วยบทว่า เย โวหารํ คจฺจนฺติ ท่านสงเคราะห์ทั้งหมดที่ใช้เป็นมาตราซื้อขายในชนบทในเวลาซื้อขายกันโดยที่สุดทำด้วยกระดูกบ้างด้วยหนังบ้างด้วยเมล็ดผลบ้าง คุณให้เป็นรูปบ้าง มิได้คุณให้เป็นรูปบ้าง ๖

ก็กหาปณะปกติในบัดนี้ ชื่อว่า กหาปณะธรรมดาในที่นี้ ๖ บทว่า **รูกฺขผลพิชฌโย** ได้แก่ที่ทำด้วยเมล็ดผลไม้ของต้นประคำดีควายเป็นต้น ๖

ทองชื่อว่า ชาตฺรูปกะ ๖ เหมือนอย่างที่กล่าวว่า ผิวของพระศาสดาท่านเรียกว่าทอง ๖ ในข้อนี้ว่า **นิสฺสขชิตฺวา** จะได้คำว่า เตน ๖ ควรด้วยคำนี้ว่า ภิกฺขุณา อธิบายว่า ภิกษุผู้ยินดีอย่างนี้ ๖ บทว่า **นิสฺสขชิตฺวา** อธิบายว่าเพราะกล่าวว่า ภิกษุนั้นเข้าไปหาสงฆ์หมั่นเฝ้าบิณฑบาตให้เหล่าภิกษุผู้แก่นักระหยังประคองอัญชลีดังนี้ ภิกษุนั้นเข้าไปท่ามกลางสงฆ์ให้เหล่าภิกษุผู้แก่นักระหยังประคองอัญชลีกล่าวสละเงินหรือทองที่ตนรับก็ดีให้ผู้อื่นรับก็ดีที่ยินดีด้วยความยินดีกหาปณะที่เขาเก็บไว้ให้ว่า อหํ ภนฺเต รุปิยํ ปฏิกฺคเหสี อิทํ เม นิสฺสคฺคิยํ อิมํ นิสฺสขชามิ ๖

ชื่อว่า **อาปตฺติ เทเสตฺพุพา** ได้แก่นั่งแสดงอาบัตินิสสัคคิยาปาจิตติยที่ตนนั้นแลต้องในท่ามกลางสงฆ์นั้นอย่างนั้นแล ๖ ภิกษุที่สงฆ์อนุมัติฉลาดสามารถพึงรับอาบัติที่แสดงอย่างนี้ ๖ สมจริงดังที่กล่าวว่า ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงรับอาบัติ ๖

(๖๙๙) บทว่า **รชตํ** ได้แก่รูปียะ ๖ บทว่า **ชาตฺรูป** ได้แก่ทอง ๖ ด้วยสองบทนี้พระเถระสงเคราะห์เงินและทองทั้งหมดที่ทำและยังไม่ว่า ๖ ชื่อว่า **อุภินฺน มาสโก** อธิบายว่ามาสกทองและมาสกเงินบ้าง ๖ ในที่นี้ชื่อว่า รชตมาสโก ได้แก่ท่านระบุมาสกมีประการห้าด้วยกหาปณะที่กล่าวในบทภาษนียว่า รชตํ ๖ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า มาสกเงินแม้ทั้งหมดมีประการดังกล่าวแล้ว ๖ ในที่นี้พึงกล่าวกหาปณะสองนอกนั้นนั้นแลเว้นกหาปณะทอง ด้วยบทว่ากหาปณะ เพราะระบุไว้แยกกันว่า ชาตฺรูปมาสโก ๖ คำนี้ว่า **นิสฺสคฺคิยาวั** พระเถระกล่าวหมายเอาภิกษุผู้ทำความยินดีในการรับและให้รับเพื่อตน ๖ อนึ่งเป็นการนำทุกกฎหมายนั้นแลโดยนัยที่กล่าวเป็นต้นว่า ตตฺถ ๖

(๗๐๐-๗๐๑) แม้เมื่อเพราะว่าแก้วมุกดาเป็นต้นไม่กล่าวไว้ในสิกขาบทวิภังคนี้พระเถระจึงกล่าวคำว่า **มุตฺตา ๖ เปยฺยมาสโร** เพื่อแสดงว่า ในอรรถกถาสิกขาบทนี้ท่านกำหนดว่ารัตนะแปด

อย่างเหลือเงินและทองที่กล่าวทำให้เป็นนิสสัยวัตถุเป็นวัตถุแห่งทุกกฎในสิกขาบทนี้ บรรดารัตนะสิบอย่างที่กล่าวว่า ที่ชื่อว่ารัตนะได้แก่ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม บุษราคัม ฯ บรรดารัตนะเหล่านี้ท่านไม่กล่าวแก้วไพฑูรย์ไว้ด้วยคาถาประพันธ์ ฯ ท่านระบุแก้วไพฑูรย์นั้นด้วยการระบุนัตนะเจ็ดที่ยกแสดงโดยการประกอบอย่างเดียวกันนั้นแล ฯ แก้วมุกดาเป็นต้นมีสถานะตามที่แสดงนั้นแล ฯ พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า ธณฺยานิ เพื่อแสดงอาบัติในการรับธัญญาติเจ็ดที่สำเร็จว่า เป็นอกัปปิยะแม้ด้วยพรหมชาลสูตรเป็นต้น ฯ

(๗๐๒) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า **มุกคฺมาสาทิกํ** เพื่อแสดงว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้รับกับปิยวัตถุที่มาในรัตนสิกขาบทนั้นแล้วว่า รตนสมมตํ ฯ

(๗๐๓) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า **ตตถ** เพื่อแสดงประเภทแห่งอาบัติที่มีโดยความต่างแห่งอธิบายแก่ผู้รับวัตถุที่เขาวางไว้โดยประการสามอย่างนี้ ฯ บทว่า **ตตถ** ได้แก่ บรรดานิสสัยวัตถุเป็นต้นสามเหล่านั้น ฯ บทว่า **สํมาทินํ** ได้แก่สงฆ์คณะบุคคลและเจดีย์เป็นต้น ฯ บทว่า **ตํ** ได้แก่นิสสัยวัตถุ ฯ บทว่า **สพฺพตถาย** มีวิเคราะห์ว่า สพฺเพสํ อตถาย ฯ อธิบายว่า เป็นทุกกฎแม้แก่ผู้รับทุกกฎวัตถุเพื่อตนและเพื่อสงฆ์เป็นต้น ฯ ด้วยศัพท์ที่มีการรวมไม่ได้กล่าวในข้อนี้ ท่านทำการรวบรวมความต่างแห่งวินัยยที่กล่าวในอรรถกถาว่า เป็นปาจิตตียด้วยอำนาจที่มาในรัตนสิกขาบท ข้างหน้าแก่ภิกษุผู้รับวัตถุมีเงินเป็นต้นแม้ทั้งหมดด้วยหน้าที่แห่งภณหาคาริกเพื่อต้องการจะเก็บไว้ ฯ

(๗๐๔) มีการรวบรวมทองเป็นต้นด้วยอาทิสัพทว่า **กหาปณาทินํ** ฯ คำนี้ว่า **สทสฺสํ** เป็นอุปลักษณะ อธิบายว่าแม้ตั้งพัน ฯ

(๗๐๕) มีการระบุภาชนะที่บรรจุหลวมๆด้วยอาทิสัพทว่า **ถวิกาทิสฺสุ** ฯ พระเถระแสดงที่เหลือแห่งอรรถกถาว่า ส่วนในอุ้งที่ผูกไว้แน่นหรือในภาชนะที่บรรจุแน่นเป็นอาบัติตัวเดียวเท่านั้น โดนัยยิ่งเกินเป็นวิเสสนะว่า **ลิลิตพฺพเรสุ** ฯ

(๗๐๖) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า **อิทํ** เพื่อแสดงกรรมคือการยินดีเงินทองเป็นต้นที่เขาเก็บไว้ให้ ฯ ในข้อนี้ว่า **คณฺหิตฺตกาโมปิ** ปาฐะเหลือว่า โหตุ ฯ บทว่า **นิเสเตพฺพเมว** ได้แก่พึงปฏิเสธนั้นแลด้วยกายหรือวาจาว่านี่ไม่ควร ฯ อธิบายว่าเมื่อเป็นอย่างนี้ไม่เป็นอาบัตินั้นแล ฯ ความนี้มาแล้วเที่ยวในอรรถกถาว่า ภิกษุแม้ไม่ห้ามด้วยกายหรือวาจาเป็นผู้มีใจบริสุทธิ์ไม่ยินดีด้วยคิดว่า นี่ไม่ควรแก่เราเลย ก็ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน ฯ

(๗๐๗) ข้อว่า **ตํ วัตถุํ** ได้แก่ วัตถุที่ห้ามอย่างนั้น ฯ ข้อว่า **ชเปตฺวา ยทิ คจฺจติ** ได้แก่ ถ้าเขากล่าวว่า พวกท่านจะรับหรือไม่ก็ตาม ของที่ให้เป็นอันให้แล้วนั้นแล ฯ โยชนาว่าควรคุ้มครองวัตถุ นั้นโดยประการที่จะไม่เสียหายไป ฯ อธิบายว่าเมื่อกัปปิยการกมาในที่นั้น ถามว่านี่อะไร โดยนัยที่กล่าวในอรรถกถาว่า ผู้อื่นมาที่นั่นแล้วถามดังนี้ ภิกษุทำให้แจ้งตามจริง เมื่อเขากล่าวว่า ผมจักเก็บให้ ขอรับ ท่านจงแสดงที่เก็บ อย่างกล่าวว่า ท่านจงถือมา ไปยังปราสาทถึงเจ็ดชั้นอย่าบอกว่า จงเก็บในที่นี้ แสดงที่รักษาตัวนี้ที่เก็บ เมื่อเขาเก็บในที่นั้น พึงรักษาให้มั่นคง ฯ

(๗๐๘) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า **อาหเรทฺหมิ** เพื่อแสดงคำที่ไม่ควรกล่าว แก่กัปปิยการกผู้ถือที่เก็บแล้วไป ฯ ในข้อนี้ว่า **อกปฺปิยํ** จะได้คำว่า วจณํ ฯ ถามว่า เมื่อเขาไม่กล่าวกัปปิยวาจา นำมาเก็บไว้ในที่รักษาดี ภิกษุพึงทำอย่างไร ฯ ตอบว่า พึงปฏิบัติโดยนัยที่กล่าวในอรรถกถาว่า เมื่ออุบาสกถือเอา กัปปิยภณฺฑมีบาตรและจีวรเป็นต้นซึ่งเป็นของจะขายมา ภิกษุก็กล่าวว่า เรามีความ

ต้องการด้วยสิ่งนี้ แม้สิ่งนี้ก็มีมูลค่าปานนี้ แต่กับปิยการกไม่มี เมื่ออุบาสกนั้นกล่าวว่า เราจะเป็นกับปิยการก ขอท่านจงแสดงแก่เรา ถ้าชอบใจ ก็เปิดประตู ไม่กล่าวว่า จงถือเอาสิ่งนี้ แสดงว่า เก็บไว้ที่นี้ เมื่ออุบาสกถือเอามูลค่าประมาณสิ่งนั้นพึงรับ ฯ เมื่อเขาถือเอามากเกินไป ก็กล่าวว่า เราไม่รับภัณฑะของพวกท่าน พวกท่านจงไปเถิด นำออกแล้วรักษาให้มั่งคั่ง เมื่อได้กับปิยการกก็กล่าวว่า เรามีความต้องการด้วยสิ่งนี้ มีมูลค่าซื้อนี้ เมื่อเขาขายแล้วให้พึงรับ ฯ

(๗๑๐) ข้อว่า **ชเปตวา รุปียคคาห์** ได้แก่ เว้นบุคคลผู้มีอาบัติผู้รับรูปียะมีทองเป็นต้นซึ่งมีรูปที่กล่าวในอนันตรสิกขาบทสละแล้วแสดงแล้ว ฯ ในข้อนี้ว่า **นิสสฏฐปริวตติตัม** ความว่า เมื่อสละสิ่งของแสดงอาบัติแล้ว กล่าวกะกับปิยการกผู้มาในที่นั้นโดยนัยที่กล่าวในบทาขณียเป็นต้นว่า ถ้าอารามิกชนหรืออุบาสกมาที่นั่นดังนี้ว่า จงรู้สิ่งนี้เกิดผู้มีอายุ เมื่อเขากล่าวว่า นำอะไรมาด้วยสิ่งนี้ อย่ากล่าวว่า จงนำสิ่งนี้หรือนี้มา บอกเพียงกับปิยะวัตถุแก่ภิกษุทั้งหลาย เพราะกล่าวไว้ว่า พึงบอกกับปิยวัตถุจะเป็นเนยใสก็ดี น้ำมันก็ดี น้ำผึ้งก็ดี น้ำอ้อยก็ดี กับปิยภัณฑ์ที่กับปิยการกนั้นเป็นวัตถุที่สละแล้วนำมา ฯ

(๗๑๑) ข้อว่า **อตตโน ปตตภาคมปิ** ได้แก่เมื่อสงฆ์แจกกับปิยภัณฑ์ที่นำมาอย่างนั้นแม้ส่วนที่ถึงแก่ตนตามลำดับพรรษาของตน ฯ ข้อว่า **ปฏิกคชาหกกิขุโน** เชื่อมความว่าไม่ควรแก่ภิกษุผู้มีอาบัติที่รับรูปียะแล้วต้องสละแล้วแสดง ฯ บทว่า **อณฺเฏโต** ได้แก่ผู้อื่น บรรดาบรรพชิตมนุษย์อมมนุษย์สัตว์เดรัจฉานหญิงและบุรุษอื่นจากตน ฯ บทว่า **ลทฺธํ** ได้แก่วัตถุที่ได้อีกแล้ว แม้ด้วยสิ่งที่คนเหล่านั้นให้จากส่วนที่ตนได้ ฯ

(๗๑๒) ข้อว่า **ยํ กิณฺณํ ปจฺจยํ** ได้แก่ปัจจัยแม้อย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาปัจจัยสี่ที่เปลี่ยนวัตถุนั้นรับเอา ฯ พึงถือเอาว่า ด้วยคำนี้แลท่านสงเคราะห์นัยที่กล่าวในอรรถกถาว่า โดยที่สุดแม่น้ำที่ขุดดินเอ่อขึ้นมา แม้ไฟที่ติดจากพื้น แม้ประทีปที่ไฟลงจากน้ำมัน แม้เงาปกติที่ต้นไม้หรือเรือน แม้วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งอื่นที่ควรอุปโภคบริโภค ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า โดยที่สุดเนยใสหรือน้ำมันนั้นที่สัตว์เดรัจฉานมีถึงเป็นต้นลักไปจากส่วนแบ่งนั้นวางไว้ในป่าหรือหล่นจากมือของสัตว์เหล่านั้น ยังเป็นของอันสัตว์เดรัจฉานหวงแหนก็ดี เป็นของบังสุกุลก็ดี ไม่ควรทั้งนั้นเป็นต้น และว่าก็การบริโภคปัจจัยที่เกิดจากวัตถุนั้นไม่ควรแก่ผู้รับรูปียะโดยปริยายใดๆ ฯ บทว่า **ภิกขุโน** ได้แก่ ภิกษุผู้รับรูปียะ ฯ

(๗๑๓) ข้อว่า **อชฌมาราเม วา** ได้แก่ หรือในวัดที่อยู่โดยลักษณะจะกล่าวข้างหน้า ฯ รูปียะนั้น ปาฐะเหลือว่า ปติตํ ทิสวา ฯ บทว่า **อชฌมารสเถปิ วา** ได้แก่ ภายในที่อยู่ที่พักซึ่งมีลักษณะที่กล่าว ฯ บทว่า **นิกฺขิปนตฺสส** ได้แก่กำหนดการรับและอุปลักษณะในวัตถุนั้นแล้ววางในตำแหน่งที่กล่าวว่าจักมีแก่ผู้ใดผู้นั้นจักนำไป ฯ

(๗๑๔) ข้อว่า **ติกฺปาจิตฺตียํ วุตตัม** ความว่าพระผู้มีพระภาคตรัสปาจิตตีย์ไว้ว่า ภิกษุมีความสำคัญในรูปียะว่าเป็นรูปียะ สงสัยสำคัญว่าเป็นรูปียะรับรูปียะ ต้องนิสสัคคียปาจิตตีย์ ฯ

(๗๑๕) ข้อว่า **กิริยากริยํ** ได้แก่ชื่อว่า กิริยา เพราะต้องโดยรับ ชื่อว่ากิริยา เพราะไม่ทำการห้าม ฯ พรรณนาถึงการรับเงิน จบ ฯ

พรรณนาถึงการใช้จ่ายเงินซื้อขาย ฯ

(๗๑๖-๗๑๗) ข้อว่า **นิสสัคคียสสาปิ วตถุ** ได้แก่ วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาวัตถุที่มีเงินเป็นต้นที่แสดงในปฐมสิกขาบทว่า นิสสัคคียปาจิตติยสส วตถุ ฯ ข้อว่า **ทุกกฏสส จ วตถุ วา** ได้แก่ วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาวัตถุทุกกฏมีแก้วมุกดาเป็นต้นที่แสดงไว้ก่อนก็ดี คำนั้นเป็นฉฐฐวิภัติใช้ในการเชื่อเหตุและผลในบททั้งสองในที่นี้ ฯ ข้อว่า **กบปิยสส จ วตถุ วา** ได้แก่ หรือวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดากับปิยวัตถุมีถั่วเขียวและถั่วเหลืองเป็นต้นตามที่แสดงนั้นแล คำนั้นเป็นฉฐฐวิภัติใช้ในการเชื่อมส่วนใหญ่เล็กในที่นี้ ฯ อธิบายว่า กบปิยวัตถุ จลงในประโยคว่า สิลापุตตกสส สรรี โดยอุปจาระแห่งความต่างแม้เมื่อส่วนใหญ่เล็กไม่ต่างกัน เพราะกล่าวว่า กบปิเยน วตถุนา ฯ ในที่นี้พึงถือเอาว่าเป็นอาบัติเพราะเปลี่ยนทุกกฏวัตถุและกบปิยวัตถุกับนิสสัคคียวัตถุในกาลนี้ ฯ โยชนาว่า เป็นอาบัติแก่ผู้แลกเปลี่ยนด้วยนิสสัคคียวัตถุ ฯ

โยชนาว่าภิกษุเปลี่ยนวัตถุแห่งนิสสัคคียกับทุกกฏวัตถุและกบปิยวัตถุต้องอาบัติ ฯ เป็นอาบัติเพราะวัตถุที่เปลี่ยนเป็นนิสสัคคียวัตถุแม้โดยประการทั้งสองในที่นี้ ฯ จะได้โดยปรกรณ์ว่า ท่านกล่าวนิสสัคคียปาจิตตียันั้นแลด้วยคำสามัญว่า อาบัติ ในที่นี้สามอย่างนี้ ฯ

(๗๑๘) โยชนาว่าเปลี่ยนวัตถุทุกกฏกับวัตถุทุกกฏ ต้องทุกกฏ ฯ คำนี้ว่า **วตถุ วากบปิยสส** มินัยที่กล่าวแล้วนั้นแล อธิบายว่ากบปิยวัตถุ ฯ พึงถือเอาว่าเป็นทุกกฏเพราะเปลี่ยนแม้กบปิยวัตถุนี้กับวัตถุทุกกฏ ฯ

(๗๑๙) คำนี้ว่า **วตถุนา กบปิยสส** มินัยดังกล่าวแล้วนั้นแล ฯ พระเถระใส่ใจว่า แม้เมื่อเปลี่ยนกับปิยวัตถุ เป็นทุกกฏโดยวัตถุทุกกฏ จึงกล่าวคำว่า ตถา ฯ

(๗๒๐) ด้วยคำนี้ว่า **ตถา** พระเถระชักคำนี้มาว่า วตถุโน ฯ ด้วยคำนี้ว่า นิสสัคคีย พระเถระกล่าวปาจิตตีย ฯ บทว่า **ปุพฺพ** ได้แก่ ปฐม อธิบายว่าในรูปียปฏิคคณสิกขาบทที่กล่าวเบื้องต้น ฯ คำว่า **อิมินา** ได้แก่รูปียสังโฆรสิกขาบท ฯ เชื่อมว่า ห้ามการแลกเปลี่ยน ฯ

(๗๒๑) ข้อว่า **รูปิยนติ จ สญญิสส** ได้แก่มีความสำคัญว่าเป็นวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาวัตถุที่สำคัญว่าเป็นรูปียะที่กล่าวในบทภาษนียว่าที่ชื่อว่ารูปียะได้แก่กหาปณะที่มีสีเหมือนสีกายพระศาสดา มาสกโลหะ มาสกไม้ มาสกครั้ง ที่ทำการซื้อขายได้ ฯ บทว่า **อรุปิเย** ได้แก่ เลือยเป็นต้น ฯ อรุปิเยนั้น ฯ ตัตถบทว่า เจตาเปนตสส อรุปิย ฯ เพราะกล่าวว่า ภิกษุมีความสำคัญในอรุปิยะว่าเป็นรูปียะจับจ่ายรูปียะต้องนิสสัคคียปาจิตตีย จึงไม่ควรรับรูปียะ เพราะในการแลกเปลี่ยนรูปียะไม่是一切กฏแต่เป็นปาจิตตีย ฯ โยชนาว่า เพราะเหตุนี้ เป็นทุกกฏสองตัวแก่ผู้สำคัญในอรุปิยะว่า เป็นรูปียะและสงสย จับจ่ายอรุปิยะ ฯ

(๗๒๒) ในข้อนี้ว่า **อรุปิเย รูปิยนติ สญญิสส** มีปาฐะเหลือว่า อรุปิย ปริวตเตนตสส ฯ คำว่า **ปญจทิ** เป็นติยวิภัติใช้ในอรรถของตน ปาฐะเหลือว่า สหธรรมิกเถ อธิบายว่า กับด้วยสหธรรมิกห้า ฯ ข้อว่า **วทโต** ได้แก่ ซื้อขาย อธิบายว่า ทำการซื้อขาย ฯ อธิบายว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ผู้แลกเปลี่ยนอรุปิยะกับสหธรรมิกห้าคือภิกษุภิกษุณีสามเณรสามเณรีและสิกขามานา ฯ

(๗๒๓) เป็นกิริยาสมุฏฐานเพราะสมุฏฐานด้วยการแลกเปลี่ยน ฯ พรรณนาถึงการใช้จ่ายเงินซื้อขาย จบ ฯ

พรรณนาถึงการซื้อขาย ฯ

(๗๒๔) ที่ชื่อว่ากัปปิยะ ได้แก่กัปปิยะวัตถุที่กล่าวในบทภาษณียว่า บริหารคือจิวรีบิณฑบาต เสนาสนะคิลานปัจจัยเภสัชโดยที่สุดแม้ก่อนจุณ แม้ไม่ชำระฟันแม้ด้ายที่ขายผ้า ฯ เหมือนอย่างที่กล่าว ในอรรถกถาว่า มีอย่างต่างๆด้วยอำนาจกัปปิยะภณที่มีจิวรีเป็นต้น ฯ บทว่า **กปปิเยเนว** ได้แก่ด้วย กัปปิยะวัตถุที่นั่นนั่นแล ฯ เพราะกล่าวว่าชื่อว่า กยวิกกย ได้แก่เชื่อเชียวว่า ท่านจงให้สิ่งนี้ด้วยสิ่งนี้ จง เปลี่ยนสิ่งนี้ด้วยสิ่งนี้ จงจำหน่ายสิ่งนี้ด้วยสิ่งนี้ บทนี้ว่า **ปริวตตยโต** จึงมีปริยายว่า ถึงการซื้อขาย ฯ

บรรดาสองอย่างนั้น การเปลี่ยนด้วยกัปปิยะวัตถุเอามาจากมือของผู้อื่นชื่อว่าการซื้อ ฯ การ เปลี่ยนกับปิยะวัตถุแล้วให้จากมือของตนชื่อว่าการขาย ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า ก็เมื่อรับ กับปิยะวัตถุของผู้อื่นโดยนัยเป็นต้นว่า ท่านจงให้สิ่งนี้ด้วยสิ่งนี้ ชื่อว่าย่อมถึงการซื้อ เมื่อให้กับปิยะวัตถุ ของตนชื่อว่าย่อมถึงการขาย ฯ เพราะกล่าวว่าเว้นสหธรรมิกห้า ในคำนี้ว่า ปริวตตยโต จะได้ความว่า กับผู้อื่น ฯ ที่ชื่อว่าคนอื่นในที่นี้ ได้แก่ คฤหัสถ์หญิงชายและนักบวชนอกศาสนา ฯ เพราะเหตุนี้ไม่ควร ทำการซื้อขายโดยที่สุดแม้กับมารดาบิดา ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า แท้จริงการซื้อขาย นี้ เว้นสหธรรมิกเสียไม่ควรทำกับคฤหัสถ์และนักบวชที่เหลือโดยที่สุดแม้กับมารดาบิดา ฯ

(๗๒๕) ชื่อว่า **อกปปิยสส วตฺตสส** ได้แก่วัตถุวิสัศคีย์และทุกกฎอื่นจากกัปปิยะวัตถุที่มีจิวรี เป็นต้นที่กล่าวในสิกขาบทนี้ ฯ บทว่า **เตเนว** ได้แก่ด้วยกัปปิยะวัตถุที่นั่นนั่นแล ฯ ปาฐะเหลือว่า กปปิยสส จ โยชนาว่า และการเปลี่ยนกับปิยะวัตถุด้วยอกปปิยะวัตถุที่นั่นนั่นแล ฯ ก็เมื่อไม่ทำปาฐะเหลืออย่างนี้ การ แลกเปลี่ยนกับปิยะวัตถุกับปิยะวัตถุพึงเป็นอันท่านสงเคราะห์การซื้อขาย คำนั้นไม่ถูกเพราะท่าน สงเคราะห์การแลกเปลี่ยนนั้นในรูปียสังโฆหารนั้นแล ก็เพราะในที่นี้ท่านกำหนดไว้ว่า การแลกเปลี่ยน กับปิยะวัตถุที่นั่นนั่นแลด้วยกัปปิยะวัตถุชื่อว่าการขาย ฯ บทว่า **นิทฺธิฏฺฐํ** ความว่า ท่านแสดงในอรรถกถาว่า แท้จริงการแลกเปลี่ยนอกปปิยะวัตถุไม่ถึงการสงเคราะห์ว่าซื้อขาย ฯ

(๗๒๖) บทว่า **ตสฺมา** ได้แก่เพราะเหตุที่เว้นจากสหธรรมิกห้าการซื้อขายกับปิยะวัตถุไม่ควร และการแลกเปลี่ยนกับปิยะวัตถุและกับปิยะวัตถุด้วยอกปปิยะวัตถุที่นั่นนั่นแลไม่ถึงการสงเคราะห์ว่าซื้อขาย เพราะท่านสงเคราะห์ในรูปียสังโฆหาร ฯ

(๗๒๗) ด้วยคำว่า **อิทํ นาม** พระเถระกล่าวเฉพาะกัปปิยะวัตถุมีข้าวสุกเป็นต้น ฯ

(๗๓๐-๗๓๑) พระเถระครั้งแสดงอุทธารณ์แห่งลักษณะที่กล่าวด้วยคาถาเป็นต้นว่า คเหตุวา แล้วนั่นแลจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **วิฆาสาทํ** เพื่อแสดงประเภทแห่งอาบัติ ฯ บทว่า **ฉลลํ** ได้แก่ เปลือกไม้ ฯ บทว่า **วลลํ** ได้แก่ เถาวัลย์ ฯ บทว่า **กฏฺฐํ** ได้แก่ ไม้พิน ฯ บทว่า **ทารุ** ได้แก่ ไม้เครื่อง เรือนเป็นต้น ฯ ก็ด้วยวิปัลลาสพึงกล่าวว่า วลลํ วา ปน ฉลลํ วา ทารุ วา กฏฺฐเมว วา ฯ บทว่า **วตฺตุนํ** ได้แก่วัตถุมีเปลือกไม้เป็นต้นที่กล่าวอย่างนั้นแล้วให้เข้ามา ฯ โยชนาว่า เป็นอาบัติหลายตัวในเพราะ การซื้อขาย ฯ อธิบายว่า เป็นอาบัติวิสัศคียปาจิตติย ฯ

(๗๓๒) มีการตัดบทว่า **อิติ เอว** อธิบายว่าโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแลเพราะไม่ทำที่สุดแห่ง การวางเป็นปัจจัยในกาลก่อน โดยนัยเป็นต้นว่า ปิวิตฺวา ฯ

(๗๓๓) ข้อว่า **ภูมียา ลิมปน** ได้แก่ก็ฉาบโดนการแต่งสีมีการประพรมด้วยสีดำเป็นต้นที่พื้นเสนาสนะเพื่อประโยชน์ ฯ บทว่า **โรวเน** ได้แก่ซักผ้ามีจีวรเป็นต้น ฯ บทว่า **เอตถ** ได้แก่ ประการดังกล่าวเหล่านั้น ฯ ในฐานะเหล่านี้เห็นปานนั้นเพราะเป็นการกำหนดถือเอาวัตถุเหล่านั้น ฯ

(๗๓๔) บทว่า **อัย** ได้แก่อาบัติปาจิตตีย์ที่ต้องโดยการชำระพื้นเป็นต้น ฯ

(๗๓๕) ในข้อนี้ว่า **สเปตวา ภณทสามิก** จะได้โดยนัยที่ยิ่งเกินว่า กับปัยการคนอื่น ฯ

(๗๓๖) โยชนาว่า ไม่เป็นอาบัติเพราะกล่าว ฯ บทที่เหลือในข้อนี้ขัดแล้วนั้นแล ฯ พรรณนาถึงการซื้อขาย จบ ฯ หมวดใหม่ที่สอง ฯ

หมวดบาตร ฯ

พรรณนาถึงหมวดบาตร ฯ

(๗๓๗) โยชนาว่าบาตรกับปิยะมีสองอย่างโดยชาติคือบาตรดิน ๑ บาตรเหล็ก ๑ ฯ ข้อว่า **วณณา** ได้แก่ขนาด ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ข้อว่า **ตโย ปตตสส วณณา** ได้แก่ ขนาดแห่งบาตรสามขนาด ฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า **อุกกุฏโธ มชฺฌิมโมโก** ฯ

(๗๓๘) ข้อว่า **ทวินัน ตณฺหุลนาฬิน** ได้แก่ ฟังถือเอาสองทะนานข้าวสารแห่งข้าวสาละเกาที่ไม่หักซึ่งซ่อมดีแล้ว ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ข้าวสารแห่งข้าวสาละเกาไม่หักซ่อมบริสุทธ์ดีแล้ว ฯ บทว่า **ภตติ** ได้แก่ฟังรับข้าวสุกที่หุงดีแล้วไม่เช็ดน้ำไม่เป็นข้างท้องเส้นไม่แฉะไม่เป็นก้อนสละสลวยดี เช่นดังดอกมะลิตูมในหม้อ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ข้าวสุกที่หุงดีแล้วไม่เช็ดน้ำไม่เป็นข้างท้องเส้นไม่แฉะไม่เป็นก้อนสละสลวยดี เช่นดังดอกมะลิตูมในหม้อ ฯ บทว่า **มคธนาฬิยา** ได้แก่ทะนานในแคว้นมคธ ทะนานนั้นจุเมล็ดงาได้แปดฝายมือ ฯ เพราะเหตุนี้ พระโบราณจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า

ยี่สิบขารี่เป็นหนึ่งในวาทะ สิบหกโทณะเป็นหนึ่งในขารี่ สิบหกทะนาน

เป็นหนึ่งในโทณะ แปดฝายมือเป็นหนึ่งในทะนาน ท่านกล่าวการนับ

เมล็ดงาฝายมือหนึ่งนั้นโดยประมาณ ฯ

ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า ที่ชื่อว่าทะนานมคธมีสิบสองปะละครั้ง ฯ ในวรรณานอรรถกถานั้นท่านกล่าวว่า ฟังถือเอาสิบสองปะละครั้งโดยถั่งเหลืออง ส่วนอาจารย์พวกอื่นกล่าวว่า

สี่ปัสติกาเป็น หนึ่งมฺภูฏฐิ สี่มฺภูฏฐิเป็นหนึ่งปะละ หนึ่งลูฑวะและปัสตะเป็นสี่นาฬิ

หนึ่งปัสตะนั้นเองพร้อมกับสี่ปัสตะเป็นหนึ่งอฏฐกะ(อาฬกะ) สี่อฏฐกะ(อาฬกะ)เป็นหนึ่งโทณะ ฯ

ส่วนอาจารย์ทั้งหลายชอบใจเฉพาะฝ่ายต้นว่า แปดฝายมือเป็นทะนานมคธ ฯ

ข้อว่า **ขาทณฺณจ จตฺตูปาค** ความว่าเมื่อแบ่งภัตินั้นเป็นส่วน แยกถ้วยช้อนพวยหีบด้วยมือซึ่งเป็นเพียงส่วนเดียว ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ท่านห้ามแยกถ้วยช้อนที่ปรุงด้วยเครื่องปรุงทั้งหมดพวยหีบด้วยมือได้ไม่เหลวมากไม่ข้นมากมีประมาณสี่ส่วนแห่งข้าวสุกนั้น ฯ

ข้อว่า **พยุชนณฺณจ ตฺตูปิย** ได้แก่และกับมีปลาและเนื้อเป็นต้นที่สมควรแก่คำข้าวตั้งแต่คำแรกจนถึงคำสุดท้าย ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ฟังห้ามกับมีปลาและเนื้อเป็นต้นที่สมควรแก่คำข้าวแต่ละคำคือสมควรคำข้าวตั้งแต่คำแรก ฯ ก็ในข้อนี้ฟังถือเอาว่าข้อว่า **อาโลปสส อาโลปสส**

อนรุปี ได้แก้กับข้าวมีประมาณส่วนที่สี่แห่งคำข้าวชื่อว่าสมควรแก้คำข้าว เพราะกล่าวไว้ในอรรถกถา พรหมายสูตรว่า ที่ชื่อว่าประมาณแก้กับข้าวได้แก่ส่วนที่สี่แห่งข้าวสุก ๆ ก็ในข้อนี้ท่านแสดงส่วนที่สี่แห่งข้าวสุกแก้แก่แล้วนั้นแล เมื่อแสดงลักษณะแห่งแกะนั้นก็เป็นอันแสดงลักษณะของกับข้าวแก่นอกนี้เหมือนกัน เพราะเหตุนี้ ท่านจึงไม่แสดงประมาณของกับข้าวให้ต่างอย่างนั้น ๆ เนยใสน้ำมันรสเปรี้ยวและน้ำข้าวเป็นต้นที่พึงใสในข้าวสุกไม่เป็นของควรนับ ฯ

(๗๓๙) ชื่อว่า **ตัม สพพิ** ได้แก้ทั้งหมดมีภัตตามทีกล่าวเป็นต้น ฯ บทว่า **คุณหติ** ได้แก้รับโดยสามประการทีกล่าว ฯ บทว่า **ตสส** ได้แก้บาตรขนาดใหญ่ ฯ บทว่า **อุปทโธ** ได้แก้บาตรที่จุทัพพลสัมภาระที่รับมาในบาตรนั้นท่านเรียกว่า อุปัทธะ โดยไปร่วมกับบาตรนั้น ฯ แม้ในข้อนี้ว่า **ตทุปทโธ** ก็มีนัยนั้นเหมือนกัน ฯ พึงถือเอาว่าครึ่งของบาตรขนาดกลางนั้นชื่อว่า ตทุปัทธะ ฯ

(๗๔๐) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า อุกกฏฐสส เพื่อแสดงว่าบรรดาบาตรสามขนาดเหล่านี้ไม่ซีกที่เขาปาดไปที่บนขอบปากบาตรซึ่งเป็นทีเส้วตฤ์ทั้งหมดมีข้าวสุกเป็นต้นทีกล่าวแก้บาตรขนาดใหญ่ถุกที่ส่วนภายใต้ บาตรนั้นชื่อว่าบาตรขนาดใหญ่อย่างกลาง ข้าวสุกเป็นต้นตั้งเกินเลยไม้ซีก บาตรนั้นชื่อว่าบาตรขนาดใหญ่อย่างเล็ก ข้าวสุกเป็นต้นตั้งอยู่ไม่ถึงที่สุดภายใต้ขอบปากภายในบาตร บาตรนั้นชื่อว่าบาตรขนาดใหญ่อย่างใหญ่ บาตรขนาดกลางและเล็กแต่ละอย่างก็มีอย่างละสามเหมือนอย่างนี้ เพราะเหตุนี้บาตรทั้งหมดจึงมีเก้าขนาด ฯ บทว่า **ตสเสว** ได้แก้ขนาดใหญ่ นั้นแล ฯ ขนาดเล็กด้วยขนาดกลางด้วย เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่าโอมกัมขมิมา ฯ บาตรขนาดกลางและเล็กในที่นี้เป็นความต่างแห่งบาตรขนาดใหญ่ นั้นแล ฯ แม้สองนอกนี้ก็มีนัยนั้น ฯ ด้วยคำนี้ว่า เอว ความว่าพึงประกอบบาตรว่า บาตรขนาดใหญ่อย่างใหญ่ ขนาดใหญ่อย่างเล็กขนาดใหญ่อย่างกลางฉันใด พระเถระก็แสดงการประกอบตามลำดับแม้แห่งบาตรขนาดกลางและเล็กว่า บาตรขนาดกลางอย่างกลาง ขนาดกลางอย่างใหญ่ ขนาดกลางอย่างเล็ก และบาตรขนาดเล็กอย่างใหญ่ขนาดเล็กอย่างกลางขนาดเล็กอย่างเล็กฉันนั้น ฯ

(๗๔๑) บทว่า **เตสุ** ได้แก้บาตรเก้าขนาด ฯ บทว่า **ตสฺมา** ได้แก้เพราะไม่จัดเป็นบาตร ฯ บทว่า **น คจฺจติ** ได้แก้ท่านทำพหุจนะเพ่งบาตรสองขนาดคือบาตรขนาดใหญ่อย่างใหญ่ และบาตรขนาดเล็กอย่างเล็ก ฯ พึงใช้สอยบาตรเหล่านั้นโดยสังเขปแห่งภาชนะแล ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า เพราะเหตุนี้พึงใช้สอยบาตรเหล่านั้นโดยใช้สอยอย่างภาชนะ ฯ

(๗๔๒) ชื่อว่าลักษณะบาตรในข้อนี้ว่า **ปตฺตลกฺขณสํยุตํ** มีห้าอย่างคือ ความเป็นของได้ประมาณตามที่กล่าว ๑ ถึงพร้อมด้วยการระบมที่กล่าวไว้ว่า บาตรเหล็กระบมแล้วด้วยการบ่มห้าไฟ บาตรดินระบมแล้วด้วยการระบมสองไฟ ๑ ถ้าซื้อเอามาความให้มูลค่าที่ควรให้แก่บาตรนั้นไม่เหลือ ๑ ความไม่เป็นช่องทะลุ ๑ ความไม่มีขอบแหว่ง ๑ ฯ ในข้อนี้มีคาถารวมความว่า

ลักษณะของบาตรมี ห้าคือ ได้ประมาณ ๑ ถึงพร้อมด้วยการระบม ๑

ให้มูลค่า ๑ ไม่มีช่องทะลุ ๑ ขอบปากไม่แหว่ง ๑ ฯ

พึงประกอบศัพท์ว่า อธิฐายวา วิกปเปตวา วา ฯ บทว่า **อธิฐาย** อธิบายว่า เมื่อมีบาตรที่ใช้สอยอยู่ก่อน บาตรที่พึงปัจจัตถรณ์บาตรเก่านั้นอธิฐาย ถ้ามีในหัตถ์บาส มีนัยทีกล่าวว่า อีกอย่างหนึ่งไม่ทำการเปล่งถ้อยคำด้วยวาจาคือทำการเปล่งถ้อยคำว่า อิมํ ปตฺตํ อธิฐามิ หรือคิดอย่างนั้นนั้นแลจับด้วยมือด้วยกายที่เคลื่อนไหวถ้าอยู่ไกลหัตถ์บาสกำหนดที่วางบาตรแล้วอธิฐายโดยผู้เดียว

โดยนัยที่กล่าวในอรรถกถาว่าพึงแปลว่าจางว่า **เอตํ ปตตํ อธิญฺจามิ** หรือที่ใกล้บุคคลผู้สามารถเพื่อให้ระลึกความหลงลืมสติแล้วให้ความรำคาญสงบไปได้ภายหลัง ฯ ท่านกล่าวความนี้ไว้ในอรรถกถาว่า อาณิสสํในการอธิฐานในที่ใกล้ผู้อื่นมีดังนี้คือ ถ้าความสงสัยเกิดขึ้นแก่เธอว่า เราอธิฐานบาตรหรือยังหนอ บุคคลนอกนี้ให้ระลึกแล้วจักตัดความสงสัยเสียได้ ฯ ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์จูฬว่า จะอธิฐานบาตรสองใบไม่ได้ ฯ

ในข้อนี้ว่า **วิกปเปตฺวา** อธิบายว่ากำหนดว่า บาตรที่ควรวิกปัมใบเดียวหรือมากใบและว่าวางไว้ใกล้หรือไม่ได้วางไว้ใกล้ ถ้ามีใบเดียววางไว้ใกล้วิกปัมใบเดียว โดยนัยเป็นต้นว่า อิมํ ปตตํ ตูยํ วิกปัเปมิ หรือว่า อิมํ ปตตํ ติสสสส ภิกฺขุโน วิกปัเปมิ ฯ ในข้อนี้เพราะกล่าวว่า ปริภุญฺชเยยฺย พึงถือเอาความต่างแห่งการปัจจุตธรรมว่า วิกปเปตฺวา เพราะไม่ควรใช้สอยบาตรที่เขายังไม่ปัจจุตธรรมว่า มยํ หํ สนตํ ปริภุญฺชเหติ वा วิสฺขุญฺชเหติ वा ยถาปจฺจยํ वा กโรหิ ฯ

(๗๔๓) บทว่า **ธาเรยฺย** ได้แก่ไม่ได้อธิฐานและวิกปัใช้สอย ฯ โยชนาว่า เพราะให้บาตรล่วงกาลนั้น ฯ คำนี้ว่า ปตตํ ย่อมควรกับคำแม่น้ำว่า **นิสฺสคฺคิยํ** ฯ ปัตตะศัพท์เป็นทวิลิงค์แห่งภาษามคธ เพราะเหตุนี้ จึงควรกล่าวอย่างนี้ ฯ

(๗๔๔) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า **ยํ ปตตํ** เพื่อแสดงว่าเป็นอดีตเพราะไม่จัดเข้าในบาตรที่อธิฐานและวิกปั ฯ

(๗๔๕) บทว่า **สมมุเข** ได้แก่บาตรที่ตั้งภายในประเทศสองศอกครึ่ง ฯ บทว่า **ทฺูเร** ได้แก่แม่น้ำใกล้มีประการที่กล่าวในอรรถกถาว่า ภายในห้องก็ดี เบื้องบนปราสาทก็ดี โดยรอบวิหารก็ดี อันเป็นส่วนอื่นจากสองศอกคืบ ฯ พึงประกอบอย่างนี้แล้วกล่าวความต่างแห่งคำใกล้และไกล แม้ในกาลวิกปักาลใดกาลหนึ่ง ฯ ท่านกล่าวในคัมภีร์จูฬว่า ก็จักวิกปัแม่น้ำหลายใบก็ได้ ฯ ข้อว่า **อํยํ นโย** ได้แก่นัยเป็นต้นว่า อิมํ ปตตํ ปจฺจุตฺตํ ฯ

(๗๔๖) ในการอธิฐานสองอย่างคืออธิฐานด้วยวาจาและกาย พระเถระครั้งแสดงการอธิฐานด้วยวาจาแล้วหวังจะแสดงการอธิฐานด้วยกายจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **อาโภคํ** ฯ บทว่า **อาโภคํ** ได้แก่ ความใส่ใจว่า เราอธิฐานบาตรนี้ ฯ ด้วยคำนี้ว่า **มนสา** มีอธิบายว่า น วจสา ฯ การเคลื่อนไหวทางกายนั้นแลชื่อว่า กายวิการกะ อธิบายว่า กิริยาทางกายมีการยังมือให้เคลื่อนไหวเป็นต้น ฯ เพราะเหตุนี้แหละ พระเถระแสดงว่า ไม่พึงทำการอธิฐานด้วยกายในที่ใกล้ที่มือเอื้อมไม่ถึง ฯ

(๗๔๗-๗๔๘) มีการตัดบทว่า **ชหติ อธิญฺจามิ** ฯ บทว่า **ทานโต** ได้แก่ให้แก่ผู้อื่น ฯ บทว่า **เภทกโต** ได้แก่แตก ฯ บทว่า **นาสโต** ได้แก่เจ้าของบาตรทำกาละ ฯ บทว่า **วิพภมโต** ได้แก่ไม่บอกลาสิกขาเข้าถึงความเป็นคฤหัสถ์ ฯ บทว่า **อุทฺธารโต** ได้แก่ปจฺจุตฺตํ ฯ บทว่า **ปจฺจกฺขโต** ได้แก่ บอกคืนสิกขา ฯ บทว่า **ปรีวตฺตนโต** ได้แก่เพศกลับ ฯ บทว่า **คาหโต** ได้แก่ถือเอาโดยวิสสาสะ และถูกแย่งชิงไป ฯ

บทว่า **ภงฺคุติตฺถปฺปมาณเณ** ได้แก่ประมาณเมล็ดข้าวฟ่างที่เล็กกว่าธัญญาชาติเจ็ดชนิด ฯ บทว่า **เขน** ได้แก่ช่องทะลุโดยปริยายแห่งอากาศภายใต้แต่สองนิ้วแห่งขอบปาก ฯ บทว่า **อณฺเีย** ภา ได้แก่ หรือลิ้มเหล็ก ฯ

(๗๕๐-๗๕๑) บทว่า **มณิปโต** ได้แก่ทำด้วยแก้ว ฯ บทว่า **เวหุริยพโก** ได้แก่ทำด้วยแก้วมรกต ฯ บทว่า **ผลิภพโก** ได้แก่ทำด้วยหินอ่อน ฯ บทว่า **กาจมโย** ได้แก่ ทำด้วยดินเหนียวสีดังกระจก ฯ บทว่า **กัสมโย** ได้แก่ทำด้วยโลหะสัมฤทธิ์ ฯ บทว่า **ติปุมโย** ได้แก่ทำด้วยดีบุกดำ ฯ บทว่า **สีสมโย** ได้แก่ทำด้วยดีบุกขาว ฯ ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวโดยวิปัสลาส ฯ บทว่า **สขมมโย** ได้แก่ทำด้วยเงิน ฯ

(๗๕๒) บทว่า **ฆฏกฏาโท** ได้แก่กะโหลกหม้อ ฯ บทว่า **สีสกฏาโท** ได้แก่กะโหลกศีรษะคนตาย ฯ บทว่า **ตุมพ** ได้แก่น้ำเต้า ฯ บทว่า **อสส** ได้แก่บาตรสืบเอ็ดชนิด ฯ บทว่า **อนุลอมิก** ได้แก่อนุลอมโดยเป็นอกับปิยะ ฯ บทว่า **ตตถ** ได้แก่สืบเอ็ดชนิดนั้น ฯ โยชนาว่า ส่วนขามทำด้วยทองแดงและโลหะควร บาตรเท่านั้นไม่ควร ฯ อธิบายว่า ส่วนขามทองแดงหรือโลหะควร ฯ

(๗๕๓) ท่านสงเคราะห์บาตรจันทร์เสี้ยวเป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ว่า ตฎฎิกาทินี ฯ ก็ความต่างแห่งภาชนะที่ทำด้วยโลหะเป็นต้น มีอาการดั่งจันทร์เสี้ยวชื่อว่า วัฏฏกะ ฯ บทว่า **บุคคลสส** ได้แก่ภิกษุ ฯ คฤหัสถ์ด้วยสงฆ์ด้วยชื่อว่าคิหังสา ของมีอยู่แก่คฤหัสถ์และสงฆ์ชื่อว่า คิหังสิกา ฯ

(๗๕๔) ข้อว่า **ย กัญจิ ปตฺต** ได้แก่ บาตรอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาบาตรเจ็ดชนิด ฯ ข้อว่า **โวทก** กตวา ได้แก่ ทำให้หมดน้ำ ฯ บทว่า **ปฏิสาเมย** ได้แก่ พึงคุ้มครองโดยเกียในที่ควรเก็บหรือใส่ถุงแล้วผูกไว้ ฯ

(๗๕๕) บทว่า **โธตาเปตุ** ได้แก่ เพื่อให้ร้อนที่แดดหรือไฟ ฯ บทว่า **อุณฺห** ได้แก่ ในฤดูร้อนนั้นนั่นแล ฯ บทว่า **น นิพฺเหตฺโพ** ได้แก่ น ฉาเปตฺโพ (ไม่พึงเผา) ฯ ไม่ควรเหินศีรษะนั้นนั่นแลเพราะเหตุนี้จะได้ความโดยการห้ามเป็นหลักนั้นแล้วว่า น นิพฺเหตฺโพ ฯ

(๗๕๖) บทว่า **มิทฺถนฺเต** ได้แก่ มิทฺถยา อนฺเต (ที่สุดแห่งขานเรื่อน) ฯ ปริภุญชฺเต ได้แก่ ในที่สุดแห่งขานเรื่อนใหญ่ที่หน้ามุข ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า บทว่า **วิตฺถินเน** ได้แก่ โดยที่สุดในโอกาสกว้างประมาณบาตรสองใบ ฯ โยชนาว่าไม่ควรตั้ง อธิบายว่า เว้นจากเชิงรองบาตรมีลัยเป็นต้นไม่ควรวาง ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า จะตั้งบนวลัยที่หน้ามุขแห่งขานและส่วนแห่งพื้นที่แข็งเป็นต้นแห่งขานก็ได้ ฯ

(๗๕๗) บทว่า **ทารุอาธารเก** ได้แก่เชิงบาตรทำด้วยไม้เช่นดังครก ฯ ข้อว่า **เทว ปตฺเตจาเปตุมปิ วัฏฏติ** แม้จะตั้งบาตรสองใบโดยการตั้งบาตรแม่ใบอื่นก็ได้ ฯ ด้วยอาทิศัพท์พระเถระแสดงว่า ไม่มีคำที่พึงกล่าวในบาตรใบเดียวเลย ฯ ข้อว่า **อฺยเมว นโย** ได้แก่ นัยนี้ว่า จะตั้งบาตรแม่สองใบก็ได้ ฯ ในข้อนี้ว่า **ทณฺทภูมิอาธารเกสุ** มีวินิจฉัยว่า ที่ชื่อว่าทณฺทอาธาร ได้แก่ เชิงรองบาตรที่ทำด้วยไม้หลายอัน ฯ ที่ชื่อว่าภูมิอาธารกะ ได้แก่เชิงรองบาตรที่สละสลวยที่มีอาการดั่งวลัยอ่างน้ำที่ทำบนพื้น ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า เชิงรองบาตรพื้นทำด้วยงาหยาและเถาว์ลัยเป็นต้น ฯ

(๗๕๘-๗๕๙) บทว่า **ตฎฎิกาย** ได้แก่เข็มขัดที่ทำด้วยใบตาลเป็นต้น ฯ ข้อว่า **โปตฺถเก** ได้แก่ เครื่องปูลาดที่ทำจากใยปอหรือเปลือกไม้ ฯ บทว่า **กฏฺสารถ** ได้แก่เครื่องปูลาดที่ทำจากใบตาลเป็นต้น ฯ บทว่า **ปริภุญชฺตาย** ได้แก่ทำการประพรมด้วยโคลมัย ฯ ด้วยอาทิศัพท์พระเถระแสดงว่า ไม่มีคำที่พึงกล่าวในพื้นที่ทำการโรยปูนขาวขัดด้วยหินและทำให้เกิดเสียงกลา ฯ บทว่า **ทลฺกาสู วา** อธิบายว่า ทรายที่นุ่มละเอียดไม่เจอกับก้อนดินหินกรวดและกระเบื้องเป็นต้น ฯ เพราะเหตุนี้พระเถระจึงกล่าวว่า ตลารุเปสุ เป็นต้น ฯ ด้วยคำนี้ว่า **สรธาย** พระเถระกล่าวพื้นที่นิมเกลื่อนกล่นด้วย

ฝุ่น เพราะเมื่อฝุ่นมีก็ดีไม่มีก็ดีท่านกล่าวไว้ต่างหากแล้ว ไม่ควรตั้งที่พื้นแข็ง ๆ บพว่า **ขรภูมิยา** ได้แก่ พื้นทีกระด้าง ๆ

(๗๖๐) บพว่า **ลคเคตุ** ได้แก่ เพื่อห้อย ๆ แม้การเอาปากบาตรคว่ำใส่ปลายไม้ก็ดี ปลายพินาศก็ดี แล้วตั้งไว้ชื่อว่าคล่อง ๆ บพว่า **ฉตตงคมณจปีเรสุ** ได้แก่ ที่ร่มคบไม้เตียงและตั้ง ๆ

(๗๖๑) บพว่า **อฏนิส** ได้แก่ ชั้นวาง ๆ บพว่า **พนธิตุวา** ได้แก่ ใช้วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งมีสายคล้องบาเป็นต้นผูกถุงบาตร ๆ บพว่า **โอลมเปตุมปิ** ได้แก่แม่เพื่อคล้อง ๆ มีการตบพว่า อุปริจเปตุ ๆ

(๗๖๒) บพว่า **มณจปีณฏฐเก** ความว่า เมื่อใช้ไม้ทำการล้อมที่บนแม่แคร่โดยประการที่บาตรวางบนเตียงตั้งจะไม่ตกไป ชื่อว่านั้นร้านเตียงตั้ง อธิบายว่า จะตั้งบนนั้นร้านเตียงตั้งเช่นนั้นก็ได้ ๆ บพว่า **ภตตปุโรปี** ได้แก่ แม่เต็มด้วยภัต ๆ ด้วยอาทิศัพท์มีการสงเคราะห์แม่บาตรที่เต็มด้วยข้าวต้มและน้ำมัน ๆ วินิจฉัยในบาตรเปล่ามีตามทีกล่าวนั้นแล ๆ ความเต็มชื่อว่า ปูระ ความเต็มด้วยภัตชื่อว่า ภัตตปุระ ๆ ติภาณวารวรรณา จบ ๆ

(๗๖๓) บพว่า **กวางฺฏ** ได้แก่ แผ่นบานประตู ๆ แท้จริงท่านเรียกแผ่นประตูว่า กวางฺฏ ในประโยคเป็นต้นว่า เสนาสนะ ทวารกวางฺฏวาทปานกวางฺฏา ๆ บพว่า **น ปณามะย** ความว่า ไม่พึงผลัก ไม่พึงให้ไหว และไม่พึงปิด ๆ นี่คือ ปตต์ หตเถ ยสส โส ปตตหตโถ เป็นภินนาธารพหุพพิหิสมาส จุจในประโยคเป็นต้นว่า วธีรปาณิ ๆ ตบพว่า ปณามะย อสส ๆ

(๗๖๔) ชื่อว่า **น นิหะเรย ปตเตน จลกานิ** ได้แก่ ตี๋มรสแล้วไม่พึงนำสิ่งที่พึงทิ้งมีเมล็ดผลมะขางที่อยู่ในบาตรนำไปด้วยบาตรเพื่อทิ้งข้างนอก ๆ ก็บพว่า **อฏฐกานิ** ได้แก่ หรือมีเมล็ดพุทราจันเป็นต้น ๆ บพว่า **อุจฉิฏฐมทุก** ได้แก่ น้ำเป็นเดนมีน้ำล้างปากเป็นต้น ๆ โยชนาว่า นำไปด้วยบาตร อธิบายว่าใส่น้ำนั้นในบาตรแล้วนำไปเพื่อทิ้งข้างนอก ๆ เมื่อถือเอาโดยประการนอกนี้ ไม่พึงนำน้ำล้างบาตรที่เป็นเดนไปข้างนอกด้วยบาตรนั้นแล ๆ

(๗๖๕) ที่ชื่อว่าปฏิบัติหะ เพราะอรรถว่ารับน้ำล้างหน้าคือกระโถนนั่นเอง ๆ ชื่อว่า **มุขโตนิหฺน** ได้แก่ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีก้อนเนื้อเป็นต้นที่ทิ้งด้วยปาก ๆ

(๗๖๖) บพว่า **วินสฺสติ** ได้แก่ พินาศไปเพราะหมุนไปผิด เพราะบอกคินสิกขา หรือเพราะทำกาละ ๆ อีกอย่างหนึ่ง เพราะเปลี่ยนปฐมาวิภัตติว่า โย ด้วยฉฐฐวิภัตติว่า ยสส จึงมีโยชนาว่าสำหรับภิกษุผู้มีบาตรพินาศเพราะแตกเพราะถูกแย่งหรือเพราะถูกโจรลักไป ไม่ต้องอาบัติ ๆ

(๗๖๗) บพว่า **ปรมสฺส** ได้แก่ ที่ชื่อว่าที่หนึ่งเพราะท่านสงเคราะห์ปัดวรคไว้ก่อน ๆ บพว่า **ปตตสฺส** ได้แก่ ปัตตสิกขาบท ๆ บพว่า **ปจเมน** เชื่อมว่าปฐมกถินเพราะท่านสงเคราะห์จีวรวรรคไว้ก่อน ๆ บพว่า **มเหสินา** มีวิเคราะห์ว่า ชื่อว่า มเหสี เพราะอรรถว่าหาคือแสวงหาคุณมีกองศีลเป็นต้นอันใหญ่ ๆ โยชนาว่าวินิจฉัยที่ไม่ได้แสดงในที่นี้ทั้งหมดมีสมุฏฐานเป็นต้นแห่งปฐมปตตะ เสมอคือเป็นเช่นกับปฐมกถิน เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้แสวงหาคุณอันใหญ่จึงกล่าวคือแสดงได้แก่อนุญาติไว้ ๆ พรรณนาถึงหมวดบาตร จบ ๆ

พรรณาถึงบาตรมีแผลไม่ถึงห้า ฯ

(๗๖๘) ที่ผูกแผลของบาตรใดหย่อนห้าบาตรนั้น ชื่อว่ามีแผลผูกหย่อนห้าคือบาตรในบาตรนั้น บาตรที่ไม่มีรอยผูกและมีรอยผูกหนึ่งสองสามสี่แห่ง ท่านระบุว่ามิใช่แผลหย่อนห้า ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในพระบาลีว่า บาตรที่ชื่อว่ามิใช่รอยผูกแผลหย่อนห้าได้แก่ บาตรไม่มีแผลก็ดีมีแผลเดียวก็ดี มีสองแผลก็ดีมีสามแผลก็ดีมีสี่แผลก็ดี ฯ แม้เมื่อไม่ทำการผูกแม้บาตรที่ประกอบด้วยรอยร้าวมีลักษณะทีกล่าวควรแก่การผูกพึงถือเอาว่า มีแผลหย่อนห้าอันนั้นแล ฯ แผลไม่มีแก่บาตรใดบาตรนั้นชื่อว่าไม่มีแผลในที่นี้ ฯ บาตรนั้น ฯ เพราะเหตุอันนั้นแล ท่านจึงกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ห้าแผลของบาตรแม้ไม่มีแผลย่อมไม่ให้เกิดเพราะไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะเหตุใด ฯ พึงถือเอาแม้บาตรไม่มีโอกาสที่ผูกแม้ประกอบด้วยรอยร้าวหย่อนกว่าสองนิ้วว่ามีแผลเหมือนกัน ฯ เหมือนอย่างทีตรัสในพระบาลีว่า บาตรชื่อว่า ไม่มีโอกาสที่ผูกได้แก่บาตรที่ไม่มีรอยร้าวสองนิ้ว ฯ

(๗๖๙) บทว่า **อุททิฏฐิ** ได้แก่ท่านกล่าวไว้ในบทภาษานี้ว่า บาตรที่ชื่อว่าไม่มีแผลได้แก่บาตรที่ไม่มีรอยร้าวสองนิ้ว ฯ โยชนาว่า ก็ที่ผูกหนึ่งแห่งรอยร้าวสองนิ้ว ฯ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า มุขฉวนฺตี ญฺจ ญฺจ ญฺจ ท่านจึงกล่าวไว้ในผลว่า พึงถือเอารอยร้าวแม้ทั้งปวงเฉพาะที่ร้าวตั้งแต่ขอบปากไปถึงข้างล่าง ฯ ใครๆไม่อาจกล่าวว่า เว้นขอบปากเสียเมื่อมีที่ผูกหย่อนห้าหรือโอกาสแห่งที่ผูกหย่อนห้าแม้ในที่อื่น บาตรนั้นมิใช่แผลหย่อนห้าหาได้ ฯ เพราะเหตุอันพึงพิจารณาคำกำหนดในอรรถกถาว่า มุขฉวนฺตี ปุณฺณาย ฯ ส่วนในที่นี้ท่านไม่แสดงการกำหนดอย่างนั้น เพราะเหตุอันวินิจฉัยนี้นั้นแลลงกันสมกันโดยแท้กับบาลีทีกล่าวไว้โดยสามัญ ฯ เพราะจศัพทมีอรรถเป็นสมัจจะที่ไม่กล่าวไว้จึงมีคำมั่นว่า ทวงคุลทวงคุลานิ ทวีทิ เทว พนฺธานิ จ ตีณิ พนฺธานิ จ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า แต่สำหรับบาตรที่มีรอยร้าวสองแห่งหรือเพียงแห่งเดียวแต่ยาวสองคุลี ควรให้เครื่องผูกสองแห่ง ฯ พึงให้เครื่องผูกสามแห่งแก่บาตรที่มีรอยร้าวสามแห่ง หรือมีเพียงแห่งเดียวแต่ยาวหองคุลี ฯ

พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า พนฺธนานิ จ เพื่อแสดงการจำแนกบาตรอย่างต่ำที่สุดบรรดาบาตรที่มีแผลหย่อนห้า ฯ อธิบายว่า ที่ผูกสี่แห่งแห่งสัณฐานประมาณแปดองคุลีแห่งขอบปาก ฯ จักขรทำการรวมคำทีกล่าวในเบื้องต้นนั้นแล ฯ ข้อว่า **อณฺจคุลราชิยา ตถา** ความว่า ก็เครื่องผูกสี่แห่งที่ผูกโดยท่านอนั้นนั้นแลในแต่ละทีที่ละประมาณสององคุลีแห่งรอยร้าวที่ร้าวยาวแปดองคุลีตั้งแต่ขอบปาก ฯ

(๗๗๐) พระเถระครั้งแสดงบาตรที่มีแผลหย่อนห้าแล้วบัดนี้หวังจะแสดงบาตรที่มีแผลเต็มห้าจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ปญจ วา ฯ ก็รอยร้าวห้าแห่งยาวแห่งละสององคุลีที่ขอบปาก ฯ ด้วยวาศัพท์ท่านแสดงการวัดที่ผูกห้าแห่ง ฯ ข้อว่า **เอกา วาปี ทสฺงคุลา** ได้แก่ หรือรอยร้าวหนึ่งแห่งยาวสิบองคุลีจากขอบปาก ฯ ด้วยอปิศัพท์ท่านแสดงฝ่ายเครื่องผูกห้าแห่งที่ผูกที่รอยร้าว นั้น ฯ ข้อว่า **อปี ปตฺโต** ได้แก่ บาตรที่มีรอยร้าวห้าแห่งก็ดี เครื่องผูกห้าแห่งที่ผูกที่รอยร้าวนั้นก็ดี รอยร้าวหนึ่งแห่งยาวสิบองคุลีก็ดี เครื่องผูกห้าแห่งที่ผูกที่รอยร้าวนั้นก็ดี ชื่อว่ามีแผลห้า ฯ

(๗๗๑) พระเถระครั้งแสดงวินิจฉัยในบาตรดินเหนียวด้วยคำมีระมาณเท่านี้แล้ว บัดนี้หวังจะแสดงบาตรเหล็กจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อโยปตฺโต ฯ แผ่นเหล็กที่พึงติดเพื่อปิดช่องชื่อว่าแผ่นโลหะ ฯ ปริยายแห่งแผ่นโลหะนั้นนั้นแลว่า ญณฺธิ ก็มี ฯ พระเถระใส่ใจว่า แม้เมื่อผูกที่ผูกปิดช่องแล้วอำมสติด

ในบาตรใดเพราะเป็นของไม่ละเอียดย บาตรเช่นนั้นไม่จัดเป็นบาตร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า มกุฏโฆฏฐิ ๑

(๗๗๒) โยชนาว่าเมื่อพระเถระไม่รับบาตรที่เป็นนิสสัยคีย์ที่สละแล้วแก่สงฆ์นั้นเพื่ออนุเคราะห์ในผู้สละ เพราะกล่าวว่า สงฆมชฌะ นิสสัยชิตัพโพ เมื่อพระเถระไม่รับบาตรนั้นที่เขาสละท่ามกลางสงฆ์ เพื่ออนุเคราะห์ในบุคคลผู้สละบาตรนั้น ๑

(๗๗๓) ชื่อว่า **ทียมานะ ตุ ปตตสมี** ได้แก่ไม่ถึงกคคีสี่ ในเมื่อภิกษุผู้ขอบาตรใหม่ด้วยทั้งบาตรที่แผลหย่อนเท้า สละบาตรนั้นนั่งแสดงอาบัติท่ามกลางสงฆ์ เมื่อภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ห้าเหล่านี้คือ รู้ที่เขารับและไม่รับขอสงฆ์ก่อน ผู้ที่สงฆ์สมมุติทำให้เป็นผู้รับบาตรด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาเอามือจับบาตรที่เขาสละเข้าไปหาตามลำดับตั้งแต่สังฆเถระในสงฆ์นั้นกล่าววนอบน้อมคุณที่ปรากฏ ๑ บทว่า **ยสส** ได้แก่ ภิกษุใดผู้นั้นท่ามกลางสงฆ์นั้น คำนั้นเป็นจตุตถวิวัฏฐิตีใช้ในอรรถบอกแจ้ง ๑ บาตรที่เขาให้นั้น ๑ ซึ่งบาตรที่เขาให้นั้น ๑

(๗๗๔) บทว่า **ทีปิโต** ได้แก่ท่านกล่าวว่า ไม่พึงให้ผู้ไม่มีบาตรรับ ๑ บทว่า **ตตถ** ได้แก่ ในภิกษุบริษัทนั้น ๑ ในข้อนี้ว่า **ปตตปริยนโต** มีความว่าเพราะกล่าวในอรรถกล่าวไว้ว่า บาตรที่เปลี่ยนไปตั้งในที่สุดอย่างนั้น บาตรใบนั้นนั่นเองที่มาด้วยการเปลี่ยนบาตรนั้นหรือมาแล้วเพราะภิกษุทั้งหมดไม่ถือเอา ชื่อว่าใบที่สุด ๑ ชื่อว่า **ตสส ภิกขุโน** ได้แก่ ภิกษุผู้นั่งสละบาตรนั้น ๑

(๗๗๕) บทว่า **ติ** ได้แก่บาตรใบที่สุตนั้นที่สงฆ์ให้ตน ๑ บทว่า **อปฺปเทเส** ได้แก่ในอัฐฐานะมีเตียงและตั้งเป็นต้น ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกล่าวไว้ว่า ในที่ไม่สมควรมีเตียงตั้งร่มไม้และพินาคเป็นต้น ๑ บทว่า **วิสขเซติ** ได้แก่ให้แก่ผู้อื่น ๑ ท่านในอรรถกล่าวไว้ว่า เพราะไม่ได้สั่งให้ให้ ตนจะรับบาตรที่ผู้อื่นถือเอาบาตรนั้นของตนนั้นเองนั้นแลให้บาตรอันสมควรใบอื่นก็ได้ ๑ ชื่อว่า **อโภเคน ปริภุญชติ** ได้แก่ใช้สอยโดยการด้อมข้าวต้มเป็นต้น ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกล่าวไว้ว่า แต่เมื่อเกิดอาพาธในระหว่างทางเมื่อภาชนะอื่นไม่มีจะเอาดินเหนียวพอกแล้วต้มข้าวต้มหรือต้มน้ำร้อนควรอยู่ ๑

(๗๗๖) บทว่า **นญฺเจ** ได้แก่บาตรที่ตนใช้สอยหายไปเพราะโจรลักเป็นต้น ๑ บทว่า **ภินเน** ได้แก่ ถึงความแตก ๑ บทว่า **อนาปตติ** ได้แก่ เมื่อขอบาตรใบอื่นไม่ต้องอาบัติ ๑ บทว่า **ปากาสิตา** ได้แก่ ท่านแสดงในพระบาลีโดยนัยเป็นต้นว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ผู้มีบาตรหาย มีบาตรแตก ขอแก่ญาติชนที่ได้ปวารณาไว้ เพื่อคนอื่น ด้วยทรัพย์ของตน ๑ เพราะในที่นี้กล่าวว่า อณฺเฐสฺสตาย แม้เมื่อมีบาตรที่ตนใช้สอยอยู่จะขอบาตรเพื่อคนอื่นก็ควร ๑ ในข้อนี้ว่า **ฉาตกาทึนํ คนฺโหโต** จะได้ว่า สนฺตกํ ๑ โยชนาว่า ด้วยทรัพย์ของตน ๑ กับปิยะวัตถุมิธายและผ้าเป็นต้น ชื่อว่าทรัพย์ในที่นี้ ๑

(๗๗๗) การขอชื่อว่า กิริยาในข้อนี้ ๑ พรรณนาถึงบาตรมีแผลไม่ถึงห้า จบ ๑

พรรณนาถึงยา ๑

(๗๗๘) ในข้อนี้ว่า **สปปิอาที เกสชฺช** ความว่าเกสชฺชใดๆในกองแห่งเกสชฺชห้าอัน คือ เนยใสที่แสดงว่า ที่ชื่อว่าเนยใสได้แก่เนยใสของโค เนยใสของแพะ หรือเนยใสของกระบือ เนยใสของเหล่าสัตว์ที่มีเนื้อเป็นกบปียะ ๑ เนยชั้นที่แสดงว่า เนยชั้นของสัตว์เหล่านั้นนั้นเอง ๑ น้ำมันที่แสดงว่า น้ำมันงา น้ำมันเมล็ดผักกาด น้ำมันมะขาง น้ำมันละหุ่ง น้ำมันเลหว ๑ น้ำผึ้งที่แสดงว่า ที่ชื่อว่าน้ำผึ้ง

ได้แก่น้ำผึ้งของตัวผึ้ง ๑ น้ำอ้อยงบเป็นต้นที่แสดงว่า ที่ชื่อน้ำอ้อยได้แก่น้ำที่เกิดจากอ้อย ๑ เพราะแสดงในพระบาลีว่า เสยยถิทำ สปิ นวนันต์ เตล มธฺ ฆานินฺ ๑ บทว่า **ปุเรกตฺตํ** ได้แก่ ในเวลาก่อนภัต ๑ บทว่า **ปฏิกฺขย** ได้แก่ รับประเคน ๑

(๗๗๙) เกสฺสที่รับประเคนในเวลาก่อนภัตนั้น ๑ คำว่า **สตฺตาหํ** เป็นทุตติยาวิภัตติลงในอัจจันตสังโยคแห่งกิริยาว่า วฏฺฐติ ในที่นี้ ๑ ตตฺตบทว่า สตฺตาหํ อติกกมนตสฺส ๑ อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า **สตฺตาหาคิกฺกเม ตสฺส** ๑ การลวงเจ็ดวันชื่อว่า สตฺตาหาคิกฺกเม ในกาลลวงเจ็ดวันนั้น ๑ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ ภิกษุผู้รับเกสฺส ๑ ท่านแสดงปาจิตตียนั้นแลด้วยบทนี้ว่า นิสฺสคฺคิยํ ๑ นิสฺสคฺคิยวตฺถุทํให้เป็นอาบัติเพราะนัยภาชนะ ๑ แม้ก้อนเนยใส ก้อนน้ำอ้อยงบ น้ำตาลกรวด แผ่นน้ำผึ้ง แม้ที่วางแยกๆกันในภาชนะใบเดียวกันก็ให้เป็นอาบัติเพราะนัยตน ๑

(๗๘๐) บทว่า **คณฺหิตฺวา** ได้แก่รับประเคน ๑ ที่ชื่อว่า สันนิธิ เพราะอรรถว่า อันตนสั่งสมไว้ ได้แก่วัตถุที่เก็บไว้ ทำการสั่งสม คือการทำกรณสังสม ได้แก่เก็บไว้เพื่อวันต่อไป ทำการสั่งสมนั้นอธิบายว่าของที่รับประเคนในเวลาหลังภัตไปสู่วันอื่นโดยประการใด เก็บโดยประการนั้น ๑ ชื่อว่า **นิรามิสํ สายโต** ได้แก่บริโภคมิเจืออามิส ๑

(๗๘๑) บทว่า **อุคฺคหิตํ** ได้แก่ใช้มือจับของที่ยังมิได้ประเคน ๑ บทว่า **สรีโรเก** ได้แก่ด้วยการทาทัวภายนอกนั้นแล ๑

(๗๘๒) บทว่า **คหิตํ** ได้แก่ รับประเคน ๑ บทว่า **ตาเปตฺวา** ได้แก่ทำให้เหลว ๑

(๗๘๓) คำนี้ว่า **สยํ ตาเปติ ๑เปฯ น โหติ โส** ท่านกล่าวหมายเอาเนยชั้นที่เจียวดีแล้ว แต่เป็นสามปักกะนั้นและเพราะเนยชั้นที่เจียวไม่ดีปนกับนมสัสมและน้ำอ้อยงบ ๑ โยชนาว่า การให้เนยชั้นร้อนเองนั้นไม่จัดเป็นสามปักกะ ๑

(๗๘๔) ชื่อว่า **เยน เกนจิ** ได้แก่อุปสัมบันหรืออนุอุปสัมบัน ๑

(๗๘๕) ด้วยบทนี้ว่า **สยํ กโรติ** พระเถระชักอนุอุปสัมบันออก ๑ แต่เนยใสที่อนุอุปสัมบันนั้นทำถวายในเวลาก่อนภัตในวันนั้นแม้เจือด้วยอามิสก็ควร ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกาว่า อนุอุปสัมบันทำเนยในที่ทำด้วยนมสดหรือนมชั้นที่รับประเคนในเวลาก่อนภัตถวายแม้ปนกับอามิสก็ควรในเวลาก่อนภัตในวันนั้น ๑

(๗๘๖) นมสดหรือนมชั้นชื่อว่าวัตถุในข้อนี้ว่า **สวตฺถุสฺส** ๑

(๗๘๗) พระเถระกล่าวเนยใสที่ทำด้วยนมสดและนมชั้นที่รับประเคนไว้ว่า **อสุส** ๑ คำนี้ว่า **ปฏิกฺคเหตฺวา ตานินิ วุตฺตตฺตา** ท่านกล่าวไว้ว่า เพราะว่าเนยใสเป็นต้นที่กล่าวว่า ยานิ ในมาติกาปาฐะนี้ว่า อนึ่ง มีเกสฺสอันควรลิ้มของภิกษุผู้อาพาธคือ เนยใส เนยชั้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับประเคนของนั้นแล้วดังนี้ ท่านกล่าวไว้ว่า ตานิ ปฏิกฺคเหตฺวา อธิบายว่า เพราะไม่กล่าวนมสดและนมชั้นในที่นั้น ๑

(๗๘๘) บทว่า **กบฺปิยสฺสปิยมิ** ได้แก่เนยใสของสัตว์ที่มีเนื้อเป็นกบปิยะ ๑ บทว่า **อกบฺปิยสฺสปิยมิ** ได้แก่เนยใสของสัตว์ที่มีเนื้อเป็นอกบปิยะ อธิบายว่า รับประเคนแล้วลวงไปเจ็ดวัน ๑

(๗๘๙) พระเถระใส่ใจว่าด้วยคำว่า เตน สปิณา อกบปิเยน ภวิตพฺพ ทุกกฏฺฐนิจฺฉมิได้ อย่างไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า สพฺพา ๑ อกบปิยมังสะของสัตว์เหล่าใด สัตว์เหล่านั้นชื่อว่า อกบปิย-

มังสา ได้แก่นมนุษย์เป็นต้น สัตว์เหล่านั้นทั้งหมดด้วยมีเนื้อเป็นกบปียะด้วย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า สัพพกบปียมังสา ของสัตว์เหล่านั้น ๖

(๗๙๐-๗๙๑) พระเถระให้การท้วงเกิดขึ้นว่า ถ้าอย่างนี้ควร เพราะเหตุไรจึงตรัสใน พระบาลีว่า เยสํ มิสํ กบปติ เตสํ สบปี จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **เยสํ** เพื่อหลีกเลี่ยงคำนั้น ๖ ท่านกล่าวใน ข้อนั้นว่า คำนี้ว่า ก็เนื้อของสัตว์เหล่าใดควร เนยใสของสัตว์เหล่านั้น ให้สำเร็จประโยชน์อะไร ๖ บัดนี้ พระเถระเพื่อแสดงประโยชน์นั้นคือ ความอ่อนน้อมแห่งการกำหนด และวิสัยแห่งประโยชน์นั้น จึงกล่าว คำเป็นต้นว่า **ปณิตโกชนสส** ๖ โยชนาวา ความแน่นอนแห่งการกำหนดโกชนะอันประณีต ๖ อธิบาย ว่า เกสัชห่าอย่างป็นสัตตาทกาลิก คำนั้นเป็นสัตตมวิวัตติใช้ในนิทธารณะ ๖ คำว่า **นิสสคคิยสส วตฺถุณํ** เป็นการแสดงนิทธารณียะ ๖ ในข้อนี้ว่า **นิสสคคิยสส** อธิบายว่า ปาจิตตียที่มีนิสสคคิยนั้นเป็น เหตุ ๖ ท่านกล่าวเนยใสและเนยชั้นนั้นแล้วว **วตฺถุณํ** ๖ อธิบายว่า ท่านกล่าวอย่างนั้นเพื่อแสดงว่า ในเกสัชที่เป็นสัตตาทกาลิก ที่ชื่อว่านิสสคคิยปาจิตตียวตฺถุ ได้แก่ เนยใสและเนยชั้นของสัตว์เหล่านั้น นั้นเอง และที่ชื่อว่าโกชนอันประณีต ได้แก่นมสดนมชั้นเนยใสเนยชั้นของสัตว์เหล่านั้นนั้นเอง ไม่กล่าว เพื่อห้ามเนยใสเป็นต้นของเหล่าสัตว์ที่มีเนื้อเป็นกบปียะ เพราะเหตุนี้ ความนี้เป็นความที่ พระตถาคตประสงคในพระบาลี ๖

(๗๙๒) โยชนาวา พิงทราบวินิจฉัยทั้งปวงในเนยชั้นที่รับประเคนและเป็นอุคคหิตก์เป็นต้น คือที่เป็นอุคคหิตก์และที่รับประเคนเป็นต้นโดยนัยที่กล่าวในเนยใสเหมือนกัน ๖ ด้วยอาทิศัพท์ท่าน สงเคราะห์เนยชั้นที่ทำก่อนเวลาภัตและที่ทำด้วยนมสดและนมชั้นที่รับประเคนหลังภัตและนมสดและ นมชั้นที่เป็นอุคคหิตก์ และสงเคราะห์เนยชั้นของกบปียมังสาเช่นนั้นนั้นแล ๖ ชื่อว่า **สพฺโพ วิวินิจฉัย** ได้แก่สงเคราะห์วินิจฉัยทั้งปวงมีอาบัติเป็นต้น ๖ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า นัยแห่งอาบัติ อนาบัติบริโภคอบริโภคทั้งปวง ๖

(๗๙๓-๗๙๔) ในข้อนี้ว่า **ภิกฺขุณฺ อากิรณฺติ** จะได้โดยสมควรว่า ปตฺเต ๖ บทว่า **อาทิจฺจปฏัก** ได้แก่ อุณฺที่แดต ๖ การกรองชื่อว่า สังสฺสฐะ ๖

(๗๙๕-๗๙๖) น้ำมันงา น้ำมันผักกาด น้ำมันมะขาง น้ำมันเมล็ดละหุ่ง ๖ บทว่า **คหิตํ** ได้แก่ รับประเคน ๖ โยชนาวา พิงยินดีที่เจืออามิสกัดี ไม่เจืออามิสกัดี ภายในเวลาก่อนภัต ๖ ชื่อว่า **เตสํ วสา** ได้แก่ เปลวแห่งน้ำมันเหล่านั้นที่ล่องเจ็ดวัน ๖ อธิบายว่า เพราะการนบภาชนะน้ำมัน ๖

(๗๙๘) ชื่อว่า **เตสํ ตินฺณมฺปิ** ได้แก่ หน่อละหุ่งมะขางและผักกาดสามชนิด ๖

(๗๙๙) นิสสคคิยปาจิตตีย ๖

(๘๐๐) มีการระบุมะขางและละหุ่งโดยปฏิโลมด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า สาสปาทีน ๖ บท ว่า **คเหตฺวา** ได้แก่รับประเคน ๖ โยชนาวา เป็นทุกกฎเมื่อผักกาดเป็นต้นที่ภิกษุรับประเคนไว้เพื่อ น้ำมันนั้นแลล่องเจ็ดวัน ๖

(๘๐๑-๘๐๒) มะพร้าวและสะเดาชื่อว่า นาฬิเกรกรัญชะ เชื่อมความว่าน้ำมันของผล มะพร้าวและเมล็ดสะเดาเหล่านั้น ๖ บทว่า **กฺรุวสส** ได้แก่พันธฝ่าย ๖ สะเดาและเล็บเหยี่ยวชื่อว่า นิมโกลัมพะกะ เชื่อมความว่า น้ำมันของเมล็ดสะเดาและเมล็ดสะคร้อเหล่านั้น ๖ บทว่า **ภลฺลาตกสส** ได้แก่ พันธไม่มีชื่ออย่างนั้น ๖ บมว่า **สมยจฺจเย** ได้แก่ล่องเจ็ดวัน ๖

(๘๐๓) ในข้อนี้ว่า **ยาวกาลิกเภทญจ** มีวิเคราะห์ว่า ยาวกาลิกนติ เกโท วิเสสนํ ยสฺส คำว่า อิหํ วัตถุ เป็นวิเสสนะของสิ่งที่จะพึงให้ต่างโดยเป็นของพึงกลืนกินนั้นแล ฯ แม้คำว่า **ยาวชีวิกิ** เป็นวิเสสนะของค่านั้นเหมือนกัน ฯ บทว่า **เสถ** ได้แก่ พระเถระกล่าวหมวดแห่งประการที่ต่างที่เหลือซึ่งท่านแสดงไว้ในอรรถกถาว่า ชนิดแห่งวัตถุที่เป็นสามปิกกะ วัตถุที่รับประเคนก่อนเวลาภัตหลังภัต และที่เป็นอุคคหิตก์ทั้งหมด ฯ บทว่า **เอตถาปิ** ได้แก่ แม้ในวินิจฉัยแห่งน้ำมันนี้ ฯ

(๘๐๔) อจฺจสฺส ได้แก่หมี ฯ มจฺจสฺส ได้แก่ สัตว์เกิดในน้ำ ฯ วราหสฺส ได้แก่ สุนัข ฯ มังกร กล่าวคือปลาฉลาม ฯ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า มีการระบุไว้แยกกันโดยเป็นปลาร้ายแม้เมื่อปลาฉลามท่านสงเคราะห์ด้วยศัพท์ว่ามัจฉะนั้นแล ฯ คหฺรภสฺส ได้แก่ ลา ฯ อธิบายว่า ก็น้ำมันของเปลวมัน ห้าอย่างด้วยสัตว์ห้าชนิดเหล่านี้มีห้าประการ ฯ

(๘๐๕) คำว่า กบปิยากบปิยสฺส จ อธิบายว่า สัตว์ที่มีเนื้อเป็นกบปิยะและอกบปิยะ เชื่อมกับคำนี้ว่า สพฺพเมว วสาเตลฺ ฏฏฺฐติ ฯ ในข้อนี้พึงทราบว่าเป็นการระบุกบปิยะเพื่อสงเคราะห์เปลวมันนั้น เพราะว่าพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตเปลวมันของสัตว์ที่มีเนื้อเป็นอกบปิยะทั้งหมดเหล่าอื่นจากมนุษย์ด้วยศัพท์ว่า อัจฉาวสา ในปาฐะที่ทรงอนุญาตว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตเปลวมันที่เป็นเภสัชคือ เปลวมันหมี เปลวมันปลา เปลวมันปลาฉลาม เปลวมันสุนัข เปลวมันลา ฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า ด้วยคำว่า อจฺจวสฺส พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตเปลวมันของสัตว์ที่มีเนื้อเป็นอกบปิยะทั้งหมดเว้นเปลวมันมนุษย์ ฯ ในข้อนี้พึงทราบว่าเป็นเนื้อของสัตว์ที่มีเนื้อเป็นอกบปิยะโดยกล่าวในอรรถกถาว่า แท้จริง บรรดาเนื้อทั้งหลายเนื้อของมนุษย์ข้างม้าสุนัขสุหะเสือโคร่งเสือเหลืองหมีเสือดาวสีบอย่างเป็นอกบปิยะ บรรดาเปลวมันทั้งหลายเปลวมันมนุษย์อย่างเดียวเท่านั้นเป็นอกบปิยะ ฯ บรรดานมสดเป็นต้นชื่อว่าอกบปิยะไม่มี ฯ พระเถระกล่าวว่า **ชเปตฺวา** เพื่อนำไปในอกบปิยะนั้นเพราะท่านระบุแม้เปลวมันมนุษย์ด้วยศัพท์ว่าอกบปิยะ ฯ

(๘๐๖) บทว่า **ปุเรภตฺตํ** ได้แก่ก่อนเวลาภัต ฯ สํสฺมจฺจิ ได้แก่กรอง ฯ บทนี้ว่า ปุเรภตฺตํ แต่ละบทพึงประกอบกับบทเหล่านี้คือ ปฏิคฺคเหตฺวาน ปกฺกํ สํสฺมจฺจิ ฯ เหมือนอย่างทีตรัสในพระบาลีว่า รับประเคนในกาล เจียวในกาลกรองในกาล จะบริโภคโดยการบริโภคน้ำมัน ฯ

(๘๐๗) ข้อว่า **ตํ กตฺวา เทติ** ความว่า ถือเอาเปลวมันที่ไม่ได้รับประเคนเจียวแล้วให้น้ำมัน ฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวในอรรถกถาว่า น้ำมันเปลวที่พวกอนุสัมบันทำกรองแล้วรับประเคนก่อนเวลาภัตแม้เจืออาเมสก็ควรก่อนเวลาภัต ฯ พึงถือเอาว่าเพราะล่วงเจ็ดวันต่อนั้น ฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า ตั้งแต่หลังฉันไปไม่เจืออาเมสเลยจึงควรตลอดเจ็ดวัน ฯ น้ำมันแห่งเปลวมันของเนื้อที่เป็นกบปิยะและอกบปิยะพิเศษเนื้อละเอียดยเป็นต้นที่เขาให้อยู่ในกาลกัฏฐิวิกาลก็ดีเป็นอัพโพหาริกแม้โดยประการทั้งสองในที่นี้ ฯ เหมือนอย่างกล่าวในอรรถกถาว่า ก็วัตถุใดที่คล้ายกับธูลีละเอียดยเป็นมังสะกัฏฐิเอนกัฏฐิกระดูกกัฏฐิเลือดกัฏฐิปนอยู่ในเปลวมันนั้น วัตถุนั้นจัดเป็นอัพโพหาริก ฯ

((๘๐๘) ในข้อนี้ว่า **ปฏิคฺคเหตฺ** จะได้โดยปรณํว่า วสฺ และในข้อนี้ว่า **กาตุ** จะได้โดยปรณํว่า เตลฺ ฯ อธิบายว่าในข้อนี้ว่า **กาตุ** จะได้ความทั้งสองนั้นแลคือ เจียว กรอง ฯ ท่านกล่าวคำนี้ว่า **น ฏฏฺฐติ** เพราะในสามประโยคมีการรับเป็นต้นเป็นทุกกฎแยกๆกัน ฯ เหมือนอย่างทีตรัสในพระบาลีว่า ภิกษุทั้งหลายถ้าภิกษุรับประเคนเปลวมันในเวลาวิกาลเจียวในเวลาวิกาลกรองในเวลาวิกาล ถ้าภิกษุบริโภคน้ำมันนั้นต้องทุกกฎสามตัว ฯ แท้จริง เป็นทุกกฎสามตัวเพราะสามประโยคเหล่านี้ ฯ ข้อว่า

เสโส ได้แก่ ความต่างแห่งคำที่พึงกล่าวมีประการอย่างนี้คือ วิจัยนัยที่มีวิสัยเป็นไปกับวัตถุที่เป็น อุกคหิตก์และที่รับประเคนและความต่างแห่งอาบัติเพราะนัยภาชนะ ฯ

(๘๐๙) บทว่า **คหิต** ได้แก่รับประเคน ฯ บทว่า **มธุกรีก** ได้แก่น้ำหวานที่แมลงทำ น้ำหวานสามชนิดคือ ผึ้งใหญ่ ๑ ผึ้งเล็ก ๑ แมลงภู่ ๑ กระทำ ฯ

(๘๑๐) ข้อว่า **วตถุณี คณนา** ความว่าถ้าตั้งไว้โดยเป็นชั้นน้ำผึ้งเป็นอาบัติเพราะนับชั้น ถ้าบีบแล้วใส่เก็บในภาชนะเป็นอาบัติเพราะนัยภาชนะ ถ้าเป็นชนิดหนาเช่นกับยางเป็นอาบัติเพราะ ก้อนน้ำผึ้งแมลงภู่ใหญ่ เมื่อทำแยกกันเป็นอาบัติเพราะนัยวัตถุ ฯ

(๘๑๑) ในข้อนี้ว่า **ขนาขณ** ความว่าน้ำอ้อยบและน้ำตาลกรวดมีประการต่างๆ ชื่อว่า เคี้ยวเป็นก้อน ฯ น้ำอ้อยที่เคี้ยวบางๆชื่อว่าเคี้ยวไม่เป็นก้อน ฯ ยางอ้อยชื่อว่าเป็นก้อนไม่ได้เคี้ยว ฯ รส ที่ปีบจากท่อนอ้อยชื่อว่าไม่ได้เคี้ยวไม่เป็นก้อน ฯ เพราะกล่าวในบาลีว่าโดยทั่วไปว่า ที่ชื่อน้ำอ้อย ได้แก่น้ำหวานที่เกิดจากอ้อย และเพราะกล่าวในอรรถกถาว่า ที่ชื่อน้ำอ้อยได้แก่น้ำหวานหวาน เอรสจากอ้อย แม้น้ำอ้อยท่านสงเคราะห์ด้วยรสเป็นต้นในที่นี้ ฯ อาจารย์บางพวกพรรณาน้ำอ้อย เป็นกาลีตส์ค่านันไม่ควรเชื่อโดยสาระ ฯ

(๘๑๒) บทว่า **ผาณิต** ได้แก่ น้ำอ้อยอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาน้ำอ้อยนั้นที่มีประการที่ กล่าว ฯ คหิต ได้แก่ รับประเคน ฯ

(๘๑๓) บทว่า **อัสสุเรน** ได้แก่ยังไม่ได้กรอง ฯ บทว่า **กตผาณิต** ได้แก่น้ำอ้อยที่ตนกรอง ทำขึ้น ฯ ข้อว่า **ปุเรภต** **คหิต** ได้แก่รับประเคนในเวลาก่อนภัตร ฯ เพราะกล่าวว่า สย กต พิง ถือเอารสอ้อยว่า **กต** ฯ

(๘๑๔) บทว่า **กตวา** ได้แก่เจียวทำให้เป็นน้ำอ้อย ฯ

(๘๑๕) ข้อว่า **ปจฉาภต** **กตญจาปี** ได้แก่แม้ผาณิตที่ตนทำก็ดีที่อนุสัมบันทำก็ดีในเวลา หลังภัต ฯ

(๘๑๖) ข้อว่า **กต** **เป** **สิตวารินา** ได้แก่ ผาณิตมะขางที่ทำโดยใส่ดอกมะขางในน้ำเย็น พักไว้ขย้ากรอง ฯ

(๘๑๗) บทว่า **อสุส** ได้แก่ผาณิตมะขาง ฯ บทว่า **ทุกกฏ** ได้แก่เป็นทุกกฏเพราะนัยภาชนะ ที่ใส่ผาณิตนั้น ฯ อาจารย์ทั้งหลายเลียงว่า ถ้าผาณิตมะขางที่ใส่นมสดทำเป็นยาวกาลิก ที่ทำด้วย ขันทศกรเป็นสัตตทาหาลิกได้อย่างไร เพราะเหตุนี้ จึงควรเพราะชำระฟองนมแล้วๆถือเอาในการ วิจารณดังกล่าวมานี้ ฯ เหมือนอย่างที่กำลังกล่าวในอรรถกถาว่า แต่ชนทั้งหลายตักฟองนมออกแล้วๆชำระ ขันทศกรให้สะอาด เพราะเหตุนี้ขันทศกรนั้นควร ฯ ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า ดอกมะขางทั้งดิบ และสุกเว้นเมรัยของดอกมะขางที่ห้ามไว้ว่า จำเดิมแต่พืชไม่ควรดองนี้ ควรในเวลาก่อนภัตร ฯ

(๘๑๘) ข้อว่า **สพเพส** **ปน** **ผลาน** ได้แก่ ผลกล้วยดิบและอินทผลัมเป็นต้น ฯ

(๘๑๙) แม้เมื่อมีความต่างกันแห่งการบ่งความสามัญพึงถือนอกกาลิกสามวันยาวกาลิก เพราะสมควรแก่คำว่า ปจฉาภต สติ ปจเจ ด้วยคำนี้ว่า **กาลิกา** โดยฐานะที่หยั่งลง พึงถือนอกกาลิก แม้สี่เพราะสมควรแก่คำว่า ปุเรภต ยถาสุ ฯ โยชนาว่ากาลิกสามวันยาวกาลิกเมื่อมีปัจจัยคึกเหตุมี ความกระหายเป็นต้นควรแก่ภิกษุเพื่อฉนล้นๆก็ดี ฉนแต่ละอย่างก็ดี ปนกันฉนก็ดี ในกาลภายหลังภัต

คือในเวลาวิกาล ฯ กาลิกแม่สี แม่เมื่อไม่มีเหตุควรแก่ภิกษุเพื่อฉันล้วนๆก็ดี ปนกันฉันก็ดีตามสบาย ในเวลาภัต คือในกาลจนถึงเที่ยงวัน ฯ

(๘๒๒) บทว่า **อรุอาทีนิ** ได้แก่ แผลเป็นต้น ฯ ด้วยคำนี้ว่า **มกเขตุน วฏฺฐติ** ท่านห้ามแม้การบริโภคภายนอก ฯ

(๘๒๓) เพราะในอธิการว่า อนโตสตัดาห์ ในอนาปัตติวาระท่านกล่าวว่า ภิกษุมิใช่สละแล้วปล่อยแล้วพ้นแล้วไม่มีเยื่อใยให้แก่อนุสัมบันแล้วได้คืนมาฉัน ในข้อนี้ว่า **จชิตฺวา** ควรกล่าวว่า อนโตสตัดาห์ อนุสมฺปนสส ฯ ในข้อนี้ว่า **ลภิตฺวา** จะได้โดยความเหมาะสมว่า สตัดาหาติทุกเมปิ ฯ เพราะเหตุนั้น พระมหาปทุมเถระจึงกล่าวว่า ก็เมื่อให้ภายในเจ็ดวันไม่มีอาบัตินั้นแลในการบริโภคอีกแต่กล่าวคำนี้ไว้เพื่อแสดงว่า ไม่เป็นอาบัติในการบริโภคน้ำมันที่ล่วงเจ็ดวันไป ฯ ข้อว่า **ลภิตฺวา** ได้แก่ได้น้ำมันที่อนุสัมบันผู้รับน้ำมันมาถวายโดยเคารพหรือไม่เคารพ ฯ ในข้อนี้ว่า **สายตุํ** ปาฐะเหลือว่า ลภติ ฯ

(๘๒๔) ในระหว่างสองบทนี้ว่า **อนาปัตติ อธิฏฺเฐติ** ได้แก่ อธิษฐานว่า เนยใสก็ดีน้ำมันก็ดีเปลงมันก็ดีจักเป็นน้ำมันทาศีรษะ หรือเป็นน้ำมันสำหรับหยอด น้ำผึ้งจักเป็นยาทาแผล น้ำอ้อยจักเป็นเครื่องอบเรือนภายในเจ็ดวัน ฯ ถ้าของที่ไม่ได้อธิษฐานปนกับของที่อธิษฐานต้องอธิษฐานใหม่อีก ฯ บทว่า **วิสฺสชฺเขตติ** ได้แก่ให้แก่อนุสัมบันอื่นภายในเจ็ดวัน ฯ ท่านกล่าวในอรรถกถาว่าไม่เป็นอาบัติแก่เขาเหล่านั้นเพราะถ้าเภสัชนั้นให้แล้วอย่างนั้นผู้อื่นยังไม่รับประทาน เพราะแม้เภสัชที่เขารับประทานแล้วให้แก่ภิกษุคนอื่น ฯ

บทว่า **วินสฺสติ** ได้แก่เสียหายไปเพราะโจรลักเป็นต้นโดยประการที่จะเป็นของบริโภคไม่ได้ โดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งภายในเจ็ดวัน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า บทว่า **วินสฺสติ** ได้แก่ เป็นของบริโภคไม่ได้ ฯ ข้อว่า **อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหติ** ได้แก่ ผู้อื่นแย่งเอาไปภายในเจ็ดวันนั้น ฯ ข้อว่า **วิสฺสาสํ คณฺหติ** ได้แก่ ผู้อื่นถือเอาโดยวิสาสะภายในเจ็ดวันนั้นแล ฯ

(๘๒๕) โยชนาว่า พระศาสดาผู้มีจิตละเอียดอ่อนทรงประกาศสมุฏฐานเป็นต้นทั้งหมดด้วยพระดำรัสแรกอันละเอียดอ่อนโดยเสมอ ฯ บทว่า อภินิจิตฺเตน อธิบายว่า มีจิตไม่หยาบ คือมีจิตยินดียิ่งในความไม่เบียดเบียนเพราะชุ่มไปด้วยรสแห่งมหากรุณา ฯ บทว่า สตฺถุนา ความว่า ที่ชื่อว่าสัตถา เพราะอรรถว่าสั่งสอนชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกด้วยประโยชน์ทั้งหลายมีทิฏฐธัมมิกัตถะและสัมปรายิกัตถะเป็นต้น พระศาสดาพระองค์นั้นผู้เป็นสัพพัญญูทสพล ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯ พรรณนาถึงยา จป ฯ

พรรณนาถึงผ้าอาบน้ำฝน ฯ

(๘๒๖) ในข้อนี้ว่า **คิมฺหานิ** จะได้โดยความเหมาะสมว่า มาसानํ คำนั้นเป็นฉฐฐวิภัตติใช้ในนิทธารณะ อธิบายว่าสี่เดือนในฤดูร้อน ฯ พระเถระแสดงคำที่ต้องไขว่ **มาโส มาโส** ในข้อนี้มีปาฐะเหลือว่า วตฺตพฺเพ กาเล ฯ อธิบายว่าเมื่อสามเดือนตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำเดือนสี่ถึงวันขึ้นสิบห้าค่ำเดือนเจ็ดเป็นที่สุดล่วงไปแล้ว ฯ ที่ชื่อเสสมาสะได้แก่เหลือหนึ่งเดือนตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำเดือนเจ็ดถึงสิบห้าค่ำเดือนแปด ฯ อธิบายว่าในกาลที่ควรกล่าวว่าฤดูร้อนเหลือหนึ่งเดือน ฯ

ข้อนี้มีความสังเขปดังนี้คือ ข้างแรมแห่งเดือนเจ็ดในฤดูร้อนที่เป็นเดือนหลังสุดนี้ ถ้าไม่ได้ผ้าวัสสิกสาฎกได้เพื่อแสวงหา เป็นเขตเพื่อทำ ไม่เป็นเขตแห่งการอธิษฐานและนุ่ง ข้างขึ้นเดือนแปดเป็นเขตแห่งการแสวงหาการทำและการนุ่ง ฯ ไม่เป็นเขตแห่งการอธิษฐาน ฯ ตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำเดือนแปดจนถึงวันขึ้นสิบห้าค่ำเดือนสิบสองนี้ เป็นเขตแห่งการแสวงหากระทำการนุ่งและอธิษฐานแม้ทั้งสี่ ฯ

บทว่า **ปริเยเสย** ได้แก่ เข้าไปหาผู้ถวายผ้าอาบน้ำฝนในกาลก่อนโดยนัยที่กล่าวในบทภาษนียเป็นต้นว่า มนุษย์เหล่าใดถวายผ้าอาบน้ำฝนในกาลก่อน ไม่ขอด้วยคำเป็นต้นว่า ขอพวกท่านจงถวายผ้าวัสสิกสาฎก แสวงหาโดยทำเพียงการเตือนสติอย่างนี้ว่า นี่เป็นกาลแห่งผ้าอาบน้ำฝน เป็นสมัยแห่งผ้าอาบน้ำฝน มนุษย์แม้เหล่าอื่นย่อมถวายผ้าอาบน้ำฝน ฯ

บทว่า **สาฎิก** ได้แก่ผ้าอาบน้ำฝน ฯ คำนี้ว่า **อทฺธมาโส เสโส** ควรด้วยคำนี้แล้ว คิมหาน ฯ พึงนำมาเชื่อมว่า วตตพเพ กาล ในข้อนี้ ฯ อธิบายว่าในปักษ์ต้นแห่งเดือนอาสาฬหะ ฯ ในข้อนี้ว่า **กตฺวา** จะได้โดยเหมาะว่าลหุ ฯ อธิบายว่าให้สำเร็จโดยการเตือนสติตามนัยที่กล่าว หรือเย็บย้อมให้พินทุ์ปะผ้าที่ได้จากสำนักของตระกูลที่ถึงพร้อมด้วยศัทธิที่เหลือ ฯ บทว่า **ปริทเท** ได้แก่ พึงนุ่ง ฯ

(๘๒๗-๘๒๘) ข้อว่า **ปิฎจิสฺมเต สมเย** ได้แก่ในเจ็ดเดือนที่แสดงอย่างนี้ว่า อนึ่ง ตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำหลังวันเพ็ญเดือนสิบสองไป จนถึงวันเพ็ญเดือนเจ็ดต้นเจ็ดเดือนนี้ ชื่อว่า ปิฎจิสฺมัย ฯ โยชนาว่า ทำการเตือนสติแก่ญาติและไม่ใช่ญาติเป็นต้น ฯ ด้วยอาทิศัพท์มีการรวมผู้ที่ปวารณาและไม่ได้ปวารณา ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า จากที่แห่งผู้ไม่ใช่ญาติและไม่ได้ปวารณา ฯ

บทว่า **เตสุเยว** ได้แก่ในชนผู้เป็นญาติไม่ใช่ญาติปวารณาไว้และไม่ได้ปวารณา ฯ ด้วยคำนี้ว่า **ตถา** ท่านแสดงคำนี้ว่า โหติ นิสสัคคิยาปตติ ฯ อาบัตินี้มีด้วยอัญญาตกวิญญูติสิกขาบท ในชนผู้ไม่ใช่ญาติไม่ได้ปวารณา ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า สำหรับผู้ทำวิญญูติโดยนัยเป็นต้นว่า ขอพวกท่านจงถวายผ้าวัสสิกสาฎกแก่เราดังนี้แล้วให้สำเร็จ ต้องนิสสัคคิยาปจิตตีย์ เพราะอัญญาตกวิญญูติสิกขาบท ฯ ในชนที่เป็นญาติและได้ปวารณาไว้ไม่เป็นอาบัติด้วยสิกขาบทนี้ เป็นอาบัติด้วยสิกขาบทนี้เพราะปิฎจิสฺมัย ฯ พึงทราบว่าเป็นอาบัติกับทุกกฎ เพราะวัตถุโดยนัยที่กล่าวในชนที่ไม่ใช่ญาติและไม่ได้ปวารณา ฯ

(๘๒๙-๘๓๐) โยชนาว่า ก็ทำการเตือนสติชนผู้ไม่ใช่ญาติเป็นต้น ฯ ด้วยอาทิศัพท์มีการรวบรวมชนผู้ไม่ได้ปวารณา ฯ ข้อว่า **กฺวจิสฺสยฺยเต สมเย** ได้แก่ท่านกล่าวหาเดือนนอกนี้วันเจ็ดเดือนในปิฎจิสฺมัยตามที่กล่าว ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า อนึ่ง ตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำหลังวันเพ็ญเดือนเจ็ดต้นไปจนถึงวันเพ็ญเดือนกัตติกา ห้าเดือนนี้ชื่อว่ากฺวจิสฺมัย ฯ ข้อว่า **วตฺถิ** ได้แก่ ผ้าวัสสิกสาฎก ฯ บทว่า **อทินนปฺพุเพลสุ** ได้แก่ ในเหล่าชนผู้ไม่เคยถวายผ้าวัสสิกสาฎก พระเถระกล่าวเหตุแห่งวัตถุด้วยคำนี้ ฯ ที่ชื่อว่าวัตถุในที่นี้ ได้แก่การเตือนสติที่ควรทำ ในเหล่าชนที่เคยถวายโดยคำเป็นต้นว่า มนุษย์เหล่าใดถวายผ้าวัสสิกสาฎกในกาลก่อนดังนี้ ในเหล่าชนผู้ไม่เคยถวายเหล่านั้น ฯ เป็นอันท่านแสดงว่า วัตถุไม่มีในเหล่าชนผู้เคยถวายโดยนัยที่ยิ่งเกิน ฯ

ข้อว่า **ตตร** ได้แก่ในเหล่าชนผู้ไม่ใช่ญาติเป็นต้น ฯ ด้วยบทนี้ว่า **นิสสัคคิย** พระเถระกล่าวอาบัติด้วยอัญญาตกวิญญูติสิกขาบท ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในหมวดสี่แห่งกฺวจิสฺมัยว่า ผู้ทำแม้วิญญูติให้สำเร็จต้องนิสสัคคิยาปจิตตีย์เพราะอัญญาตกวิญญูติสิกขาบท ฯ อาบัติปาจิตตีย์นี้มีได้แม้ในเหล่า

ชนผู้ถวายผ้าอาบน้ำฝนตามปกติเพราะเหตุนี้จะได้รู้ได้เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า จีวรคือผ้าอาบน้ำฝนนี้ตามปกติย่อมมีในหมู่ทายกผู้ถวายผ้าอาบน้ำฝนนั้นแล ฯ

(๘๓๑) บทว่า **โอรสสาเปติ** ได้แก่ให้กายเปียกด้วยน้ำที่ตกจากอากาศนั้นแล ด้วยคำนี้เป็นอันท่านแสดงว่าจะใช้หม้อเป็นต้นรดก็ควร ฯ ท่านกล่าวในคัมภีร์ว่าท่านจะอาบที่ชายคาก็ควร ฯ บทว่า **สติปิ จีวเร** ได้แก่ แม้เมื่อมีผ้าอาบน้ำฝน ฯ ด้วยคำนี้ว่า **ปรีโยसानะ ทุกกฏ** พระเถระแสดงว่า พินทุคนนาย ฯ บทว่า **วิฆฏกณ** ได้แก่ ในที่ไม่ถูกสิ่งไรๆ มีต้นไม้เป็นต้นบัง ฯ

(๘๓๒) บทว่า **มาสสมี** ได้แก่ ในเดือนสุดท้ายแห่งฤดูร้อน ฯ

(๘๓๓) ท่านกล่าวในอรรถกถาว่าคำนี้ว่า **อจฉินนจีวรสส** ท่านกล่าวหมายเอาผ้าอาบน้ำฝนนั้นแล ฯ อุปัทวะคือโจรเชื่อว่าอันตรายของภิกษุผู้นุ่งผ้าอาบน้ำฝน ฯ บทว่า **นุหวนโกฏฐก** ได้แก่ ชุ่มที่ทำไว้เพื่ออาบน้ำ ฯ ด้วยคำนี้ว่า **วาปี** ท่านกำหนดสระโบกขรณีและสระเกิดเองเป็นต้น ฯ บทว่า **นุหายนตสส** จะได้โดยปรกรณ์ว่าเปลือยกายน้ำอาบ ฯ ท่านกล่าวในอรรถกถานั้นแล้วว่า ด้วยน้ำที่ตกจากอากาศนั้นแล ฯ

(๘๓๔) บทว่า **กิริย** ได้แก่ชื่อว่า กิริยาเพราะต้องโดยการแสวงหาการทำการอธิฐานและการนุ่งในสมัยมิใช่กาล ฯ เป็นกายกรรมแก่ผู้ทำการขอเป็นต้นด้วยกายและเป็นวจีกรรมแก่ผู้ทำการขอเป็นต้นด้วยวาจา ฯ พรรณนาถึงผ้าอาบน้ำฝน จบ ฯ

พรรณนาถึงชิงผ้า ฯ

(๘๓๕) เพราะกล่าวว่าอนึ่งภิกษุใดให้จีวรแก่ภิกษุเองแล้ว ในข้อนี้ว่า **สาม** จะได้คำว่า ภิกษุและในข้อนี้ว่า **ทตวา** จะได้คำว่า ภิกษุสส ฯ บทว่า **จีวร** ได้แก่ บรรดาจีวรหกชนิดจีวรผืนใดผืนหนึ่งผืนหลังสุดที่ควรวิกัป ฯ เพราะกล่าวว่าโกรธน้อยใจจึงมา ในข้อนี้ว่า **อจฉินนตสส** มีปาฐะเหลือว่า กุปิตสส อนตตมณสส อธิบายว่าโกรธน้อยใจจึงมากดีให้จึงมากดี ฯ บทว่า **ต** ได้แก่ จีวรที่ตนให้ ฯ ด้วยบทนี้ว่า **สกลณณาย** พระเถระแสดงว่าไม่เป็นวัตถุปาราชิก ฯ

(๘๓๖) ด้วยบทว่า **ตถา** พระเถระแสดงว่า เป็นอาบัติตัวเดียวเท่านั้น ฯ

(๘๓๗) บทว่า **วตถาน** ได้แก่ จีวร ฯ บทว่า **อสส** ได้แก่ ภิกษุ ฯ

(๘๔๑) โยชนาว่า ท่านจงถือเอาสังฆาฏิ จงถือเอาอุตตราสงค์ ฯ

(๘๔๒) ในข้อนี้ว่า **วิกัปปนุค** **ปจฉิมิ** จะได้คำว่า จีวร ฯ ท่อนผ้ายาวคอกข้างไม้ประมาณคืบอย่างนั้นชื่อว่าควรวิกัปโดยกำหนดอย่างต่ำที่สุด ฯ โยชนาว่า บริหารอย่างใดอย่างหนึ่ง อธิบายว่าโดยที่ต่ำแต่เข็ม ฯ บุคคลอื่น ฯ บทว่า **ฉินทาปนตสส** ได้แก่ ให้จึงมา ฯ มีการระบุงกรรมสองบทว่า **ปรี** และว่า **ปริกขาร** เพราะผู้ถูกใช้เป็นผู้ทำกรรมสองอย่าง ฯ คำว่า **อณณ** เป็นวิเสสของบริวาร ฯ เป็นทุกกฏด้วยการนับวัตถุและนับคำ ฯ

(๘๔๔) บทว่า **เอว** โยชนาว่าเป็นทุกกฏแม้แก่ผู้สงฆ์ในอนุปสัมบัน ฯลฯ เหมือนอย่างเป็นทุกกฏแก่ผู้มีความสำคัญในอนุปสัมบันว่าเป็นอนุปสัมบัน ฯ พึงทำคำนี้ว่า อนุปสมปนเน ตามที่กล่าวในข้อนี้ว่า **อจฉินนตสส** ให้เป็นฉัฏฐวิภัตติโดยการเปลี่ยนวิภัตติแล้วประกอบกับกิริยาว่า **ทินน** จะได้โดยปรกรณ์ว่า จีวร อธิบายว่าแย่งชิงจีวรที่ให้แก่อนุปสัมบัน ฯ

(๘๔๕) บทว่า โส วา ได้แก่ ภิกษุผู้ให้จิวรก็ดี ฯ โยชนาว่า ภิกษุนั้นยินดีหรือขัดเคืองให้ ฯ บทว่า วิสสาเมว วา โยชนาว่า เมื่อทำความวิสสาสะถือเอา ฯ

(๘๔๖) บทว่า เอตถ ได้แก่ ในสิกขาบทนี้ ฯ พรรณนาถึงซึ่งผ้า จบ ฯ

พรรณนาถึงการขอถ่าย ฯ

(๘๔๗) บทว่า วิณฺญาเปตฺวา ได้แก่ขอหมายเอาการใช้ให้ทอผ้า ฯ ข้อว่า ฉพฺพิริ สุตํ ได้แก่ถ่ายหกชนิดที่มาในบทภาษนียว่า โขมํ กปฺปาสิกํ โกเสยฺยํ กมฺพลํ สาณํ ภงคํ ฯ บทว่า กมฺพลํ ได้แก่ถ่ายขนเจียม ฯ พึงทราบถ่ายหกประการพร้อมทั้งอนุโลมตามแนวที่กล่าวในวินิจฉัยจิวรข้างต้น ฯ ท่านเรียกผ้าเพื่อจิวรเก่าวว่า จิวร ฯ บทว่า ตนฺตฺวาเยหิ ได้แก่ ช่างหูกที่เป็นกบปิยะและอกบปิยะ ฯ ในคัมภีร์ปรากฏปาฐะว่า วายาเปตุํ น วฏฺฐติ นันไม่ใช้ปาฐะเพราะไม่ควรกับคำนี้คือ สเจ ฯ ปาฐะว่า วายาเปติ น วฏฺฐติ ควร เพราะเหตุนี้จึงมีโยชนาว่า สเจ วายาเปติ อธิบายว่า ถ้าพึงให้ทอเพื่อตน ฯ

(๘๔๘) พระเถระใส่ใจว่า ช่างหูกที่เป็นอกบปิยะอย่างนี้เป็นเช่นไร จึงกล่าวคำว่า อยณฺตาทกาทิโก ฯ บทว่า อยณฺตาทกาทิโก มีวิเคราะห์ว่า ผู้ไม่ใช่ญาติเป็นต้นแห่งผู้ใด เหตุนี้ ผู้ที่นั้นชื่อว่าผู้ไม่ใช่ญาติเป็นต้น ฯ ท่านระบุชนผู้ไม่ได้พิจารณาไว้ด้วยอาทิศัพท์ ฯ อธิบายว่า ภิกษุใดไม่ใช่ญาติของช่างหูกและไม่ใช่ผู้ถูกช่างหูกนั้นพิจารณาไว้ ช่างหูกมีผู้ไม่ใช่ญาติเป็นต้น ของภิกษุนั้น ผู้ถูกภิกษุขอนั้น ชื่อว่า อกบปิยะ ฯ

(๘๔๙) บทว่า อกบปิเยน ได้แก่ถูกขอ ฯ ในข้อนี้ว่า วายาเปตฺสส มีปาฐะเหลือว่าเป็นทุกกฏทุกๆประโยคเพราะการได้มา ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่าให้ช่างหูกทอเป็นทุกกฏทุกๆประโยคเป็นนิสสัคคียเพราะการได้ ฯ

(๘๕๐) พระเถระใส่ใจว่าเมื่อทอประมาณไรจึงเป็นนิสสัคคีย จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า วิทฺถลิมตฺเต ฯ บทว่า ทตฺถมตฺเต ได้แก่ประมาณศอกหนึ่ง ฯ ในบทภาษนียท่านกล่าวไว้ว่า ปฏฺฐิลาเภน นิสสัคคีย ฯ ถามว่าในข้อนี้พระเถระกล่าวว่า วิเต นิสสัคคีย เพราะเหตุไร ฯ ตอบว่า เพราะท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา ฯ ถามว่า แม้ในอรรถกถานั้นท่านกล่าวอย่างนั้นเพราะเหตุไร ฯ ตอบว่า เพราะตำแหน่งที่ทอแล้วๆ เป็นของตนได้โดยแท้ เพราะเป็นของตนในลำดับต่อจากนั้น แม้ในบทภาษนียท่านก็กล่าวนิสสัคคียไว้เพราะการได้โดยประสงค์นี้ เพราะเหตุนี้จึงจิวรกว้างเพียงใด อาบัติก็มีมากโดยประการนี้เพียงนั้น ฯ ที่ทอกระสวยซึ่งเป็นที่คล้อยออกแล้วตั้งแห่งจิวรชื่อว่า ผัง ในข้อนี้ว่า ผลเกปิ จ ฯ โยชนาว่า ก็ท่านกล่าวนิสสัคคียไว้แม้ในทุกๆผัง ฯ

(๘๕๑) บทว่า เตเนว ได้แก่ ช่างหูกที่ตนขอนั้นแล ฯ ข้อว่า กปฺปิยํ สุตํ ได้แก่ถ่ายที่ได้โดยไม่ขอ ฯ โยชนาว่าสำหรับภิกษุผู้ให้ช่างหูกที่เป็นกบปิยะทอถ่ายที่เป็นกบปิยะต้องทุกกฏอย่างนั้นเหมือนกัน ฯ

(๘๕๒) โยชนาว่าหรือเมื่อให้ถ่ายที่เป็นกบปิยะและอกบปิยะนั้นแลทอโดยลำดับกันทีละเส้น เป็นทุกกฏ อธิบายว่าเป็นทุกกฏ เพราะคลี่และทอถ่ายที่เป็นอกบปิยะในระหว่างๆ ฯ โยชนาว่าเมื่อใช้ถ่ายที่เป็นกบปิยะและอกบปิยะนั้นแลทอด้านยาวและด้านกว้างเป็นทุกกฏ อธิบายว่า เมื่อคลี่ถ่ายที่เป็นอกบปิยะด้านยาวแล้วใช้ถ่ายที่เป็นอกบปิยะทอด้านกว้างเป็นทุกกฏ ฯ ด้วยวาศัพท์พึง

ประกอบแม่โดยปริยายตรงข้ามที่กล่าว ๑ ปริยายตรงข้ามในข้อนี้คือ เมื่อคลี่ด้ายที่เป็นอกัปปิยะด้านยาวใช้ด้ายที่เป็นกัปปิยะทอดด้านกว้าง ๑ ในข้อนี้ว่า **วิเต** พึงคล้อยตามว่า ผลเก ผลเก ๑

(๘๕๓) โยชนาว่าเมื่อช่างหูกที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะเจ็ดด้ายที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะทำคำทอ เป็นทุกกฎแก่ภิกษุชั้นต่างๆผั่ง ๑ คำว่า เว เป็นเพียงนิบาต อธิบายว่า อีกอย่างหนึ่งแลเมื่อช่างหูกทอคือทอ ๑

(๘๕๔-๘๕๕) โยชนาว่า ช่างหูกที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะเหล่านั้นแสดงกำหนดแล้วทอด้ายที่เป็นอกัปปิยะโดยวาระนั้นนั่นแล ๑ เมื่อช่างหูกที่เป็นอกัปปิยะทอ ๑ ท่านกล่าวว่า **วิเต** เพื่อรักษาคณะฉันท ๑ บพว่า **ปมาณสมิ** ได้แก่ ปริมาณต่ำสุดที่ควรวิกัป ๑ บพว่า **ตพฺเณ** ได้แก่ หย่อนกว่าปริมาณต่ำสุดที่ควรวิกัปนั้น ๑ บพว่า **อิตรเน** ได้แก่ช่างหูกที่เป็นกัปปิยะ ๑ บพว่า **อุยฺยตถ** ได้แก่ ปริมาณ โยชนาว่า และเป็นทุกกฎเหมือนกันในเพราะหย่อนกว่านั้น ๑

(๘๕๖) โยชนาว่า ถ้าช่างหูกที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะแม้สองจับกระสวยที่ปลายข้างทั้งสองทอพร้อมกันแล ๑ วัตถุที่เป็นเครื่องใส่ด้ายด้านยาวหูกให้ความเป็นของแน่นถึงพร้อมแห่งช่างหูกท่านเรียกว่า กระสวย ๑

(๘๕๗) ข้อว่า **สพฺพตถ เกเท** ได้แก่ความต่างแห่งวาระในที่ทั้งปวงซึ่งมีประการยาวและกว้างตามลำดับกันที่ละเส้นหย่อนกว่าปริมาณที่ใช้ด้ายและช่างหูกที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะทำ ๑ บพว่า **อาปตฺติเกโท** ได้แก่ความต่างว่า เป็นปาจิตติยในส่วนที่ช่างหูกที่เป็นกัปปิยะใช้ด้ายที่เป็นอกัปปิยะทอดด้านยาวและกว้าง เป็นทุกกฎในส่วนนอกนี้ ๑

(๘๕๘) ที่ชื่อว่าช่างหูกที่เป็นกัปปิยะได้แก่ช่างหูกที่เป็นญาติก็ดี ได้ปวารณาไว้ก็ดี ประกอบด้วยมูลค่าที่เป็นกัปปิยะก็ดี ๑

(๗๕๙) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า **อนาปตฺติ** เพื่อแสดงอนาปัตติวาระว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ขอด้ายเพื่อต้องการเย็บจีวร ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ขอด้ายในผ้ารัดเข้าประคตเอว ผ้าอังสะ ถุงบาตรผ้ากรองน้ำ ขอแก่ญาติ ผู้ที่ปวารณาไว้ เพื่อคนอื่น ไม่เป็นอาบัติด้วยทรัพย์ของตน ๑ ท่านยกแสดงวาระไว้ในที่นี้แล พึงทราบแม่ที่ไม่ได้ยกแสดงไว้โดยลักษณะ ๑ ในข้อนี้มีโยชนาว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ขอด้ายเพื่อเย็บจีวร ๑ กัปปิยวัตถุมีข่าวสารเป็นต้นชื่อว่าทรัพย์ ๑ ในคำเป็นต้นว่า **ปริสฺสาวเน** เป็นสัตตมวิภัตติลงในอรรถแห่งนิมิต อธิบายว่าไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ขอด้ายมีผ้ากรองน้ำเป็นต้นเป็นนิมิต และช่างหูก ๑ พรรณนาถึงการขอด้าย จบ ๑

พรรณนาถึงการทอผ้า ๑

(๘๖๐) บพว่า **อปฺปวาริตฺตณฺตานิ** ได้แก่ชนผู้ไม่ใช่ญาติไม่ได้ปวารณาไว้ อธิบายว่าผู้ไม่ใช่ญาติไม่ได้ปวารณาไว้ โดยนัยที่กล่าวในบทภาชนียว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญท่านต้องการจีวรเช่นไร เราจะทอจีวรเช่นไรถวายท่าน ๑ บพว่า **สเมจฺจ** ได้แก่เข้าไปหา ๑ บพว่า **วิกปปี** ได้แก่ กำหนดอย่างดี คือ จัดแจงอย่างดี ๑ บพว่า **อาปชฺชติ** ได้แก่ กรติ อธิบายว่าทำการจัดแจงเพื่อทำจีวรให้ยาวยิ่งกว่าความประสงค์ของเหล่าทายกเป็นต้นโดยนัยเป็นต้นว่า จีวรผืนนี้ทอเฉพาะรูป ขอท่านจงทำให้ยาวให้กว้างให้แน่นให้เป็นของที่ทอดีให้เป็นของที่ซึงดีให้เป็นของที่กริดดีให้เป็นของที่สาင့်ดี ๑

บรรดารบพเหล่านั้น บทว่า **อายต** ได้แก่ยาว บทว่า **วิตถ** ได้แก่กว้าง ๑ บทว่า **อปปี** ได้แก่แน่น ๑ บทว่า **สุวิ** ได้แก่ทอคือ ทอทำให้เสมอในที่ทั้งปวง ๑ บทว่า **สุปวายิต** ได้แก่ จึงดี คือ จึงด้ายทำให้เสมอในที่ทั้งปวง ๑ บทว่า **สุวิเลขิต** ได้แก่กรีดดีด้วยปากกา ๑ บทว่า **สุวิจจิต** ได้แก่สาางดีด้วยแปรง อธิบายว่าสาางออกอย่างดี ๑

(๘๖๑) พระเถระหวังจะแสดงประการแห่งการเพิ่มด้ายจึงกล่าวว่า **ที่ทายตปิตตถาย** ๑ ก็ เพราะเหตุนั้นในบทภาษณีนี้น่ากล่าวเหตุสามมียาวเป็นต้นนั้นว่า ช่างทอทำให้ยาวก็ดี ให้กว้างก็ดีให้แน่นก็ดี ตามคำของภิกษุนี้เป็นทุกกฎทุกประโยคเป็นนิสสัยเพราะได้มา ๑ พึงทำโยชนากับปาฐะที่เหลือว่า ปโยเค ทุกกฎ ปฏิลาเภณ ที่พึงกล่าวตามลำดับในข้อนี้ว่า **สุดตวทณนเก กเต** อธิบายว่าเป็นทุกกฎแก่ภิกษุเพราะประโยคแม้ทั้งปวงที่เขาทำเพื่อให้เพิ่มด้ายจากประมาณที่เหล่าทายกตวงให้ และเป็นนิสสัยปาจิตตีย์เพราะได้มา ๑

(๘๖๒) โยชนาว่าแสดงอนาบัติแก่ภิกษุผู้ทำการกำหนดจีวรในช่างหูกของญาติเป็นต้น ๑ ในข้อนี้ว่า **อตตโน ธเนน** ปาฐะเหลือว่า ปโยชิตสุ เป็นวิเสสนะของคำนี้ว่า **ตตวาเยสุ** ๑ โยชนาว่าแสดงอนาบัติแก่ภิกษุผู้ทำการกำหนดจีวรในช่างหูกที่ตนประกอบด้วยทรัพย์ของตน อธิบายว่า ทำการกำหนดในช่างหูกที่รับกับปิยวัตถุของตนทอ ๑ พึงทราบโยชนากับปาฐะที่เหลือว่า ทำการกำหนดในช่างหูกผู้ทอเพื่อคนอื่น ๑

(๘๖๓) โยชนาว่าแสดงอนาบัติ แก่ภิกษุผู้ใคร่ทำให้มีค่ามากให้ช่างหูกทอให้มีค่าน้อย ๑ พรรณนาถึงการทอผ้า จบ ๑

พรรณนาถึงผ้ารับดวง ๑

(๘๖๔) ข้อว่า **วสส วุตเต ภิกขุ อุททิส** ได้แก่เจาะจงเหล่าภิกษุผู้เข้าจำพรรษาในพรรษาแรก ๑ เชื่อมความว่าจีวรที่ทายกถวายก่อนวันปวารณานั้นแล ๑ คำนี้ท่านกล่าวไว้ว่า จีวรใดที่ทายกบางคนบรรดาคนเดินทางเป็นไข้มีศรัทธาเกิดไม่นานเป็นต้น ที่มาในบทภาษณียุคนี้โดยนัยเป็นต้นว่า อจเจกจีวร นาม เสนาย วา คนตุคาโม โหติ ส่งทูตหรือมาด้วยตนกล่าวถวายว่า เราขอถวายผ้าวัสสาวาสิกะ ในดิถีที่ห้าแห่งชุลนปักข์เดือนกัตติกาต้นก่อนกว่าวันมหาปวารณาอุโบสถ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า วันปุณณมีครบสามเดือนแห่งเดือนกัตติกา(เดือนสิบเอ็ด)ยังไม่มาอีกสิบวันนั้นแล ๑ ข้อว่า **ต โหตจเจกจีวร** ได้แก่ จีวรนั้นจัดเป็นจีวรรับดวง ๑

(๘๖๕) ข้อว่า **ปุเร ปวารณาเยว** ได้แก่ ในวันใดวันหนึ่งจำเดิมแต่ดิถีที่ห้าก่อนกว่าวันมหาปวารณานั้นแล ในคำนี้ว่า **ภาเซตวา ยทิ คยหติ** จะได้โดยเหมาะว่า เยน ในคำนี้ว่า **น กาทพโพ** จะได้โดยเหมาะว่า เตน และในคำนี้ว่า **กโรติ เจ** จะได้โดยเหมาะว่า โส วสสจฺเณ ๑ โยชนาว่า ถ้าแบ่งอจเจกจีวรแล้วภิกษุใดถือเอา ภิกษุนั้นต้องไม่ขาดพรรษา ถ้าภิกษุนั้นขาดพรรษา จีวรที่แบ่งถือเอาจะกลายเป็นของสงฆ์ไปเสีย อธิบายว่าผู้ขาดพรรษาต้องให้จีวรนั้นแก่สงฆ์นั้นแล ๑

(๘๖๖) คำนี้ว่า **อนโตสมยเมว** แต่ละคำพึงประกอบกับบทเป็นต้นว่า อธิฏฐะติ ๑ อจเจกจีวรนั้น ภายในสมัยที่กล่าวในบทภาษณีนี้นั้นแลว่า เมื่อไม่ได้กรานกฐินเดือนสุดท้ายกาลฝน เมื่อกรานกฐินแล้วห้าเดือน ชื่อว่าสมัยแห่งจีวรกาล ๑

(๘๖๗) ชื่อว่า **ภิกขุ อนุตตเต** อธิบายว่าในวัดที่ไม่ได้กรานกฐิน ๑ ศัพท์สองความต่างแห่งความ ๑ ที่ชื่อว่าบริหารเพราะอรรถว่า เป็นที่ภิกษุไม่อธิษฐานไม่วิกัปรักษาอัจเจกจิรวร คือเดือนเดือนนั้นด้วย หนึ่งเดือนด้วย เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า เอกมาส ได้แก่เดือนที่กล่าวไว้ ตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำแห่งเดือนกัตติกาต้นจนถึงขึ้นสิบห้าค่ำเดือนกัตติกาหลัง เดือนนี้ชื่อว่าสมัยแห่งจิรวรกาล ๑ การนำสิบวันมารวมชื่อว่า ทสาหะ สิบวันนั้นเป็นอย่างยิ่ง คือยิ่งเกิน แห่งเดือนนั้นเหตุนี้เดือนนั้นชื่อว่าทสาหปรมะคือเดือน ๑ อธิบายว่าเกินไปสิบวันที่สุดแห่งวันปุณณมีเดือนกัตติกาต้นที่กล่าวในพระบาลีว่า วันปุณณมีที่ครบสามเดือนแห่งเดือนกัตติกายังไม่มาอีกหนึ่งวัน ๑ โยชนาว่าส่วนเมื่อไม่ได้กรานกฐิน ท่านกล่าวหนึ่งเดือนนั้นแลด้วยสิบวันว่าเป็นการบริหารจิรวรสิบวันนั้น ๑

(๘๖๘) ชื่อว่า **อตตเต ภิกขุ** อธิบายว่าในวัดที่กรานกฐินแล้ว ๑ เชื่อมว่าผ้าสิบวันนั้น ๑ เชื่อมว่าห้าเดือนด้วยสิบวัน ๑ ห้าเดือนคือ หนึ่งเดือนสุดท้ายแห่งกาลฝนคือจิรวรกาลสมัยตามที่กล่าวในวัดที่ไม่ได้กรานกฐิน และสี่เดือนในฤดูหนาวตั้งแต่วันแรมหนึ่งค่ำแห่งเดือนกัตติกาหลังคือวันเดาะกฐินจนถึงวันขึ้นสิบห้าค่ำเดือนสี่ ๑ ชื่อว่า **ปกาลิตา** ได้แก่ท่านแสดงว่า เมื่อไม่ได้กรานกฐิน เดือนสุดท้ายกลายเป็นฝน เมื่อกรานกฐินแล้วห้าเดือน ๑ บทว่า **ทสาหปรมา** มีความกล่าวไว้แล้วนั้นแล ๑ โยชนาว่า พระผู้มีพระภาคทรงประกาศว่า เมื่อกรานกฐินแล้ว ห้าเดือนด้วยสิบวันเป็นการบริหารผ้าสิบวันนั้น ๑

ความมีสิบวันเป็นอย่างยิ่งที่กล่าวในข้อทั้งสองนี้พึงพิจารณาถือเอาโดยประการที่ไม่ผิดในอรรถกถาว่า เมื่อไม่ได้กรานกฐิน หนึ่งเดือนสิบเอ็ดวัน เมื่อกรานกฐินแล้ว ห้าเดือนสิบเอ็ดวัน ๑ ก็เมื่อมีปาฐะอย่างนี้ก็ไม่ผิดว่า

ก็เมื่อไม่ได้กรานกฐินท่านกล่าวการบริหารจิรวรสิบวันนั้นหนึ่งเดือน

สิบเอ็ดวัน ๑ แต่เมื่อกรานกฐินแล้วท่านประกาศการบริหารจิรวรสิบวัน

นั้น ห้าเดือนสิบเอ็ดวัน ๑

(๘๖๙) โยชนาว่า กฐินต้น ๑ ตัดบทว่า อกริย อจิตต์ ๑ บทว่า **อกริย** ได้แก่ การไม่ทำการอธิษฐานเป็นต้นภายในสมัย ๑ พรรณนาถึงผ้าสิบวัน จบ ๑

พรรณนาถึงผ้าที่สงฆ์ ๑

(๘๗๐-๘๗๑) พระเถระกล่าวถึงภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะป่าที่รู้จักกันว่า เป็นที่รังเกียจมีภัยเฉพาะหน้าว่า ภิกษุ ๑ เหมือนอย่างที่เราว่า ก็แลภิกษุอยู่ในเสนาสนะป่าที่รู้จักกันว่า เป็นที่รังเกียจมีภัยเฉพาะหน้า ๑ เชื่อมว่าอยู่ถึงวันปุณณมีแห่งเดือนกัตติกาต้น ๑ ที่ชื่อว่าวันปุณณมีแห่งเดือนกัตติกาต้นได้แก่วันขึ้นสิบห้าค่ำเดือนสิบเอ็ด ก็ท่านเรียกสามเดือนในฤดูฝนต้นที่กำหนดนั้น โดยนัยที่ไปร่วมกันในข้อนี้ ๑ คำว่า **ปญฺณม** เป็นทุตติยวิภัติใช้ในอรรถกถาสังโยคแห่งกิริยาการอยู่ในที่นี้ ๑ อธิบายว่า เข้าจำพรรษาในพรรษาแรกอยู่ตลอดสามเดือนไม่ขาดพรรษา ๑ เหมือนอย่างที่เราว่าในอรรถกถาว่า ก็เพราะภิกษุใดเข้าจำพรรษาอยู่จนถึงวันปุณณมีแห่งเดือนกัตติกาต้น ๑

ท่านเรียกจิรวรฝนใดฝนหนึ่งบรรดาจิรวรสามฝนว่า จิรว ๑ เชื่อมว่า คาเม จเปตวา ๑ ในข้อนี้มีปาฐะเหลือว่า กตติกปญฺณม และว่า อากงขมาโน อธิบายว่าภิกษุใดใครจะเก็บจิรวเพราะภัยแต่ใจ

เดือนกัตติกาในเดือนกัตติกาหลังเก็บในโคจรคามโดยรอบเสนาสนะป่า ฯ เหมือนอย่างที่เราว่า อนึ่ง วันปุณมีแห่งเดือนกัตติกาที่สุดแห่งฤดูฝน ฯลฯ (ภิกษุ)ปรารณอยู่พึงเก็บจีวรสามผืนๆใดผืนหนึ่งไว้ในละแวกบ้านได้ ฯ

คำนี้ว่า สมณฑา โคจรคาม ท่านกล่าวไว้ เพราะในบทภาษณีย์กล่าวไว้ว่า ข้อว่า **อนตมเร นิภชิเปยฺย** ได้แก่ พึงเก็บในโคจรคามโดยรอบ ฯ อนึ่งคำนี้ว่า อปรกตติกมาเส ท่านกล่าวโดยบทภาษณีย์ว่า กตติกปฺณณมฺมฺติ กตติกจาทุมาสินีติ วุจฺจติ ฯ แท้จริงแม้ในข้อนี้ แม้เมื่อกล่าววันขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนกัตติกาหลัง ท่านก็กล่าวเดือนที่สี่ที่ไปพร้อมกับเดือนนั้นโดยนัยแห่งการไปรวม ฯ

ด้วยคำมีประมาณเท่านี้ ท่านแสดงว่าพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตว่า การอยู่ปราศจากจีวรไม่มีแก่ภิกษุผู้อยู่ป่าผู้เข้าจำพรรษาในพรรษาแรกปวารณาในวันมหาปวารณาแล้วอยู่ในเสนาสนะป่ามีลักษณะที่กล่าว เมื่อมีภัยแต่ใจเดือนกัตติกาในเดือนกัตติกาหลังเก็บจีวรสามผืนๆใดผืนหนึ่งในโคจรคามให้องค์แห่งการอยู่ป่าบริบูรณ์ ฯ เพื่อจะประกาศความนั้นนั่นแลพระเถระจึงกล่าวโดยมุ่งแสดงอุปายที่ห้ามว่า กตติเกยฺว มาสสมิ ฯเปฯ ฏฺฐติ ฯ

บัดนี้ พระเถระหวังจะแสดงความจริงที่พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงอนุญาตว่า ภิกษุนั้นผู้ออกจากบ้านนั้นไปที่อื่น ด้วยกรณีกิจบางอย่างในเดือนนั้นนั่นแล ไม่มีโทษเพราะอยู่ปราศจากจีวรนั้นที่ตนเก็บในบ้าน จึงกล่าวคำว่า ปจฺจเย ฯเปฯ สมฺมุติ ฯ ข้อว่า **ปจฺจเย สติ ตาทีเส** ความว่าเมื่อมีกิจเช่นนั้น เพราะกล่าวว่า สียา ปจฺจโย สียา กรณียํ ฯ บทว่า **นารตตปรมํ** วิเคราะห์ว่าหกรাত্রีเป็นอย่างยิ่งแห่งการอยู่พักใด การอยู่พักนั้นชื่อว่าหกรাত্রีเป็นอย่างยิ่ง คำนั้นเป็นกิริยาวิเสสนะ อธิบายว่าพึงทำการอยู่พักหกรাত্রีเป็นอย่างยิ่ง ฯ ข้อว่า **เตน วินา วสิตพฺพํ** ได้แก่อยู่ในที่อื่นจากอาวาสนั้น เว้นจากจีวรนั้นที่เก็บไว้ในบ้าน ฯ เพื่อทำความปรากฏนั้นนั่นแล พระเถระจึงกล่าวว่า อณฺเฏถว วสฺนตสฺส นารตตปรมํ มตํ ฯ

บทว่า **ตโต** ได้แก่หกรাত্রี ฯ ข้อว่า **อฺตฺตริ วสโต** ความว่าให้อรุณที่เจ็ดขึ้นแล้วอยู่ ฯ เหมือนอย่างที่เราว่า ถ้าอยู่ปราศเกินกว่าหกรাত্রีนั้น เพราะเหตุนี้ เป็นนิสสัคคียเมื่ออรุณที่เจ็ดขึ้น ฯ บทว่า **โทโส** ได้แก่นิสสัคคียปาจิตตียํ ฯ ถามว่า ด้วยคำนี้ว่า **วินา สํสฺส สมฺมุติ** ท่านกล่าวไว้ อย่างไร ฯ ตอบว่า ท่านกล่าวไว้ว่า เว้นอุปัฏฐาสสมมุติที่สงฆ์ให้ด้วยญัตติหตุยกรรมมาจาแก่ภิกษุใช้ก่อนนั้นแล เพราะพระผู้มีพระภาคทรงทำอนุบัญญัติในอุทิสตสิกขาบทอนุญาตแก่ภิกษุใช้ในเมื่อโกสัมพีว่า ตูก่อนภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตเพื่อให้การสมมุติอยู่ปราศจากจีวรแก่ภิกษุใช้ ฯ อธิบายว่า ภิกษุผู้ได้รับการสมมุตินั้นจะอยู่เว้นจากจีวรมานานจนกว่าไรจะหายก็ได้ ฯ เหมือนอย่างที่เราว่าในอรรถกถาว่า ข้อว่า **อณฺเฏถว ภิกฺขุสมฺมุติยา** ได้แก่ เว้นจากโกสัมพีสมมุติที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตในอุทิสตสิกขาบท ฯ ถ้าได้การสมมุตินั้นจะอยู่แม้เกินหกรাত্রีก็ได้ ฯ

(๘๗๒-๘๗๓) เพื่อแสดงการเก็บจีวรพระเถระจึงกล่าวว่า **กตติเกยฺว ฯเปฯ ปกาลิโต** ฯ ข้อว่า **กตติเกยฺว มาสสมิ** ได้แก่ในเดือนกัตติกาหลังนั้นนั่นแลแห่งเดือนในฤดูฝนสี่เดือนนี้เป็นองค์ที่หนึ่ง ฯ คำว่า **ปวารณา** ในวันปวารณาแรก นี้เป็นองค์ที่สอง โยชนาในข้อนี้ว่า เข้าจำพรรษาในวันเข้าพรรษาแรกปวารณาแล้ว อธิบายว่าปวารณาในวันมหาปวารณา ฯ เหมือนอย่างที่เราว่าในอรรถกถาว่า ภิกษุเข้าพรรษาในวันเข้าพรรษาแรกปวารณาในวันมหาปวารณา ฯ คำว่า ประกอบด้วยประมาณอย่างต่ำ นี้เป็นองค์ที่สามเป็นวิเสสนะของบทนี้ว่าเสนาสนะ ฯ สังเขปว่า ที่ชื่อว่าประมาณอย่างต่ำแห่งเสนาสนะ

ป่าในข้อนี้ ได้แก่เครื่องล้อมของบ้านที่ล้อมด้วยกำแพงก็ดีรั้วก็ดีคูก็ดี บ้านที่ไม่ได้ล้อมแต่ซุ้มธรณีประตูบ้านคือเสาอิทธิพลหรือวิหารที่ล้อมจำเดิมแต่สองเลหฑูบาท ที่บุรุษกลางคนผู้ยืนอยู่ที่อุچارแห่งเรือนหลังสุดท้ายคือที่ควรล้อมโยนไปโดยประมาณแห่งกำลัง คือเป็นที่ไกลประมาณห้าร้อยชั่วธนูที่วัดด้วยธนูของอาจารย์ที่ยกขึ้นสู่วิหัตถิคมักริโดยทางปกติที่ควรเดินไปสู่วิหารทำเสนาสนะที่สุดบ้านเจดีย์หรือต้นโพธิ์ในทิศแห่งวิหาร ที่ไม่ได้ล้อมที่มีบ้านอยู่ให้เป็นเขตแดน ฯ

บทว่า ที่รู้กันว่าเป็นที่รังเกียจนี้เป็นองค์ที่สี่ ปาฐะเหลือว่า อิห สปปฎิกเย ฯ แท้จริงพระบาลีว่า ที่รู้กันว่าเป็นที่รังเกียจ มีภัยเฉพาะหน้า ฯ แม้สองบทนี้ เป็นวิเสสนะของคำนี้ว่าเสนาสนะ ฯ อธิบายว่า เสนาสนะป่า ชื่อว่าประกอบด้วยความน่ารังเกียจเพราะที่พวกโจรนั่งนอนเย็นกินและดื่มเป็นต้นปรากฏที่อารามละอุจารอาราม ชื่อว่ามีภัยเฉพาะหน้าเพราะเป็นไปกับด้วยภัยอย่างวิเสสเหตุพวกมนุษย์ถูกโจรประหารฆ่าและปล้นปรากฏที่อารามเป็นต้นนั้นแล ฯ ภิกษุผู้จำอยู่ ฯ เอวคัพทโนข้อนี้ว่า วสนโตว ประกอบในอัฐฐานะ ฯ เพราะเหตุนี้ พึงนำมาแต่คำนี้ประกอบว่า จตุรงคสมาโยเค เอว ฯ ชื่อว่า จตุรงคสมาโยเคเอว ได้แก่ เมื่อมีการประกอบคือประชุมแห่งองค์ห้าตามที่กล่าวนั้นแล ฯ ด้วยเอวคัพทโนข้อนี้ พระเถระแสดงว่าเมื่อไม่มีองค์นั้นก็ไม่ได้ ฯ บทว่า ปกาลิโต ได้แก่ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาเป็นต้นว่า ตตฺตราย องค์กรสมปตติ ฯ

(๘๗๔) จีวรนั้น ฯ บทว่า มาสเมกั ได้แก่หนึ่งเดือนคือเดือนสุดท้ายแห่งฤดูฝน ฯ ท่านวชิรพุทธิเถระกล่าวว่า ถ้าบ้านใดมีภายในวิปวาสนาสีมาที่ผูกไว้ก่อน จะเก็บในบ้านนั้นแม่เกินกว่าเดือนก็ได้ ฯ

(๘๗๕) บทว่า อณฺเฏถว ได้แก่เก็บจีวรไว้ในโคจรคามแห่งเสนาสนะป่าใด ภายนอกแต่เสนาสนะป่านั้นแล ฯ ชื่อว่า อณิ อุปาโย ได้แก่อธิบายคือหมวดสองแห่งเนื้อความตามลำดับแห่งคาถาถึงมีอาทิว่า ยัม คาม ฯ บทว่า อสฺสา ได้แก่สาสภิกสิกขาบท ฯ เพราะทรงอนุญาตไว้ด้วยสิกขาบทนี้ว่า ภิกษุพึงอยู่ในป่าในเดือนกัตติกาเว้นจากจีวรอย่างนี้ เพราะการกำหนดวันแก่ภิกษุผู้เก็บจีวรนั้นไว้ในโคจรคามอยู่ในวัดป่านั้นไปจากอาวาสนั้นอยู่ภายนอกด้วยกรณีกิจบางอย่าง ด้วยคำนี้ว่า ภิกษุนั้นพึงอยู่ปราศจากจีวรนั้นหกรাত্রีเป็นอย่างยิ่งนั้นแลพระเถระจึงกล่าวว่า ปฏิจฺจนโน ปกาลิโต ฯ

(๘๗๖) เพื่อจะแสดงวินิจฉัยโดยท่านองที่กล่าวในอรรถกถาเป็นต้นว่า ถ้าเสนาสนะอยู่ในทิศตะวันออกแต่โคจรคาม และภิกษุนี้อยู่ยังทิศตะวันตก พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า เสนาสน-มาคนตฺวา ฯ ชื่อว่า เสนาสนั ได้แก่ เสนาสนะป่าที่ตนอยู่อาศัย ฯ บทว่า อาคนตฺวา ได้แก่ มาจากที่ตนไปภายนอก ฯ ในข้อนี้มีโยชนาดังนี้คือ สำหรับภิกษุผู้เก็บจีวรไว้ในโคจรคามอยู่ในเสนาสนะป่าทางทิศตะวันออกแต่โคจรคามนั้นออกจากวิหารไปสู่ที่ไกลทางทิศตะวันตกแต่โคจรคามนั้น มาจากที่ตนมาสู่เสนาสนะนั้นไม่สามารถให้อรุณที่เจ็ดตั้งขึ้นได้เพราะเป็นที่ไกลจัดการจีวรอย่างไร ฯ

(๘๗๗) ชื่อว่า คามสัมมปิ วา คนตฺวา ได้แก่แม้มายังเขตบ้านซึ่งเป็นที่เก็บจีวรก่อนอรุณนั้นแล ฯ ชื่อว่า ยตถ กตฺถจิ ได้แก่กับปัญฐานะที่ใดที่หนึ่ง บรรดาสหคาลาเทพเจ้าและซุ้มประตูเป็นต้น ฯ เพราะกล่าวโดยสามัญว่า ยตถ กตฺถจิ ถ้าได้ที่ไกลซึ่งควรแก่การรักษาองค์แห่งเสนาสนะป่าภายในเขตบ้านนั้น ไม่ทำความแตกแห่งองค์พึงรอให้อรุณขึ้นที่นั่น ฯ แม้เมื่อมีองค์แห่งธุดงค์ เพื่อจะไม่ต้องอาบัติพึงรอให้อรุณขึ้นแม้ภายในบ้านรู้ความเป็นไปแห่งจีวรนั้นแล ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ก้าวลงแม้เขตบ้านอยู่ในสภาหรือที่ใดที่หนึ่งรู้ความเป็นไปแห่งจีวรแล้วหลีกไปก็ควร ฯ

(๘๗๘) ข้อว่า **เอวณจาปี อสกุโณโต** ได้แก่ไม่ทำความแตกแห่งองค์หรือทำแล้วแต่ไม่อาจรื้อให้อรุณขึ้นภายในเขตบ้านไป ฯ บทว่า **ณตฺวา** ได้แก่กำหนดที่เก็บจีวรของตน ฯ ในข้อนี้ว่า **ตตฺเถว** จะได้ว่า จิต ฯ บทว่า **ชิปปิ** ได้แก่ เร็ว ฯ อธิบายว่าก่อนอรุณ ฯ โยชนาว่า ในฐานะอดิเรก เหมือนอย่างทีกล่าวนในอรรถถาว่า จักตั้งอยู่ในฐานะอดิเรกจีวร อธิบายว่า คิดว่า จักตั้งอยู่ในฐานะอดิเรกจีวร ฯ

(๘๗๙) บทว่า **วิสสขเซติ** ได้แก่ให้ผู้อื่นก่อนอรุณที่เจ็ดขึ้นนั้นแล ฯ แม้เบื้องหน้าก็พึงกล่าวอย่างนั้น ฯ

(๘๘๐) โยชนาว่า สมุฏฐานเป็นต้นทั้งหมดในสาสังกสัมมตสิกขาบท คือสังขาบทที่มีชื่ออย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคืออนุมติได้แก่อนุญาตว่า เสมอกับพุทฺธยถินนั้น ฯ พรรณนาถึงผ้าที่สงสัย จบ ฯ

พรรณนาถึงการน้อมลาก ฯ

(๘๘๑) บทว่า **ขานํ** ได้แก่รู้ยู่ว่าเขา น้อมไปด้วยคำว่า สัมมส เทม โดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวนในบทภาษนียเป็นต้นว่า สามิ วา ขานาติ ฯ ในข้อนี้ว่า **ปริณตํ** อธิบายว่า น้อมไปเพื่อถวายสงฆ์โดยทำนองทีกล่าวนในบทภาษนียว่า ที่ชื่อน้อมไปได้แก่ เปล่งถ้อยคำถวายว่า ทสสาม กริสสาม ฯ บทว่า **ลามิ** ได้แก่วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งมีจีวรเป็นต้นที่พึงได้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวนว่า ที่ชื่อน้อมลาก ได้แก่บริขารคือจีวรบิณฑบาตเสนาสนะคิลานปัจจัยและเภสัช โดยที่สุดแม้ก่อนจุณแม้ไม่ชำระพื้นแม้ด้ายที่ชายผ้า ฯ ข้อว่า **อตฺตโน ปริณามะย** อธิบายว่า พึงน้อมไปเพื่อตนโดยนัยที่ตามมาลำดับว่า ดูก่อนผู้มีอายุ สงฆ์มีทายกมากมีภักตมาก พวกเราอาศัยพวกท่าน เห็นพวกท่านอยู่ในที่นี้ ถ้าพวกท่านไม่ให้แก่พวกเรา เมื่อเป็นอย่างนั้น บัดนี้ใครจักให้แก่พวกเรา ผู้มีอายุขอพวกท่านจงให้จีวรเหล่านี้แก่พวกเราเถิด ฯ ในข้อนี้ว่า **ตสฺส นิสฺสคคิย** มีปาฐะเหลือว่า ปโยเค ทุกกฏํ ปฏฺฐิลาเภณ ฯ คำนี้ว่า **นิสฺสคคิย** ท่านกล่าวหมายเอาความสำคัญในสิ่งที่น้อมไปว่าน้อมไป ฯ ส่วนผู้สงสัยต้องทุกกฎ เหมือนอย่างทีกล่าวนว่า ผู้มีความสงสัยในสิ่งที่น้อมไปน้อมไปน้อมไปเพื่อตนต้องทุกกฎ ฯ ไม่เป็นอาบัติแก่ผู้สำคัญว่าไม่น้อมไป ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวนว่า สำคัญในสิ่งที่น้อมไปว่าไม่ได้น้อมไปน้อมไปเพื่อตนไม่เป็นอาบัติ ฯ

(๘๘๒) ข้อว่า **อณฺณสฺส เทหิติ สเจ ปริณามะติ** ได้แก่ถ้ารู้ยู่ว่าเขา น้อมไปเพื่อถวายสงฆ์ อย่างนั้นกล่าวน้อมว่า ท่านจงให้แก่ผู้อื่น ฯ ข้อว่า **สุทฺธิกํ ปาจิตฺติย** ความว่าเป็นแค่ปาจิตติยเท่านั้นเว้นจากวัตถุที่ต้องสละ ฯ บทว่า **สุทฺธจิตฺเตน** ได้แก่พระผู้มีพระภาคผู้มีจิตบริสุทธิ์ละกิเลสที่เหลือต่างๆ พร้อมวาสนา ฯ บทว่า **ปาจิตฺติยมุทฺติรํ** ได้แก่ท่านแสดงในที่สุดแห่งสหัมมิกวรรคที่แปดในปาจิตติยว่า ก็ภิกษุใดรู้ยู่เขื่อน้อมลากทีเขื่อน้อมไปจะถวายสงฆ์มาเพื่อบุคคลเป็นปาจิตติย ฯ

(๘๘๓) ข้อว่า **เอกํ จีวรํ** ได้แก่จีวรผืนหนึ่งจากจีวรที่เขื่อน้อมเพื่อถวายสงฆ์ ฯ วาศัพท์ในข้อนี้ว่า **จีวรํ วา** เป็นวิกัปปิดลงในลงระหว่างปัจจัย ฯ วาศัพท์ในข้อนี้ว่า **วา ปน** เป็นอรรถวิกัปปิดละ ฯ โยชนาว่าน้อมจีวรผืนหนึ่งหรือปัจจัยอื่นเพื่อผู้อื่น ก็หรือว่าถ้าน้อมจีวรผืนหนึ่งเพื่อตน ฯ บทว่า **สทฺธิ** ได้แก่ โดยความเป็นอันเดียวกัน อธิบายว่า แม้ในขณะเดียวกัน ฯ โยชนาว่า เป็นปาจิตติยพร้อมกันสอง

ตัว อธิบายว่าเป็นปาจิตติยสองตัวในขณะเดียวกันคือ เป็นสุทธปาจิตติยเพราะน้อมไปเพื่อผู้อื่น และนิสสัคคียปาจิตติยเพราะน้อมไปเพื่อตน ฯ

(๘๘๔) พระเถระครั้งแสดงวินิจฉัยในสิ่งของที่เขาน้อมไปเก็บไว้จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **สัมมสส** เพื่อแสดงวินิจฉัยในสิ่งของที่เขาสละให้ ฯ คำนี้ว่า **ปราชโย** ท่านกล่าวหมายเอาวัตถุที่มีค่าพอหนึ่งบาท ฯ ก็พึงทราบแม้ทุกกฎและถูกล้างจ้ยตามอำนาจวัตถุ ฯ

(๘๘๕) โยชนาว่าพึงน้อมลามที่เขาน้อมคือน้อมไว้เป็นของจะถวายเจตีย์อื่นมาเพื่อเจตีย์อื่นก็ดีสงฆ์ก็ดีแม้บุคคลก็ดี ฯ พึงประกอบม้อย่างนี้เหมือนกันแม้ในสองบทคือ **สัมมสส บุคคลสส** ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวเป็นต้นว่า น้อมลามที่เขาน้อมไว้เป็นของจะถวายสงฆ์มาเพื่อสงฆ์อื่นก็ดี เจตีย์ก็ดีบุคคลก็ดีต้องทุกกฎ ฯ คือพึงน้อมลามที่เขาน้อมเพื่อถวายบุคคลอื่นมาเพื่อบุคคลอื่น ฯ

(๘๘๖) เพื่อแสดงว่า ข้อนี้เป็นวิสัยของสัตว์ทั้งปวงพระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **โย ปน** ฯ

(๘๘๗) ปริณตสิกขาบทนี้ ฯ บทว่า **ติสมุฏฐาน** ได้แก่ สามสมุฏฐานโดยเกิดจากสามสจิตตกสมุฏฐานคือ กายกบจิต วาจากบจิต กายวาจาจิต ฯ ชื่อว่า กิริยา โดยพึงต้องเพราะการน้อมเป็นปัจจัย ฯ ชื่อว่าสัญญาวิโมกข์ เพราะพ้นโดยไม่มีความสำคัญว่า ลามที่เขาน้อมไปเพื่อถวายสงฆ์เป็นต้น ฯ ชื่อว่ากายกรรมเพราะพึงน้อมไปด้วยกายวิญญูติ ชื่อว่าวจกรรมเพราะพึงน้อมไปด้วยจิตวิญญูติ ฯ พรรณนาถึงการน้อมลาม จบ ฯ หมวดบาตรที่สาม จบ ฯ

(๘๘๘) โยชนาว่า ขนเหล่าใดแล่นไปสู่วินิจฉัยนี้ ขนเหล่านั้นแล่นไปสู่บัญญัติ ดุจมหาสมุทร ฯ ที่ชื่อว่า บัญญัติมหาสมุทร เพราะอรรถว่าวินัยปิฎกนั้นแลคือบัญญัติเป็นดุมมหาสมุทร บัญญัติดุมมหาสมุทรนั้น ฯ พระเถระครั้งแสดงหมวดอย่างนี้แล้วจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า เนกา เพื่อแสดงส่วนแห่งหมวดนั้น ฯ วัตรมีประการต่างๆมีไช่หนึ่งมีเสนาสนวัตรเป็นต้นมาแล้วในชั้นธกะ วิเคราะห์ว่ามีชื่อเสียง เลื่องลือ เหมือนระลอกคลื่น ได้แก่ สืบต่อแห่งคลื่นใหญ่ อธิบายว่า ท่านจัดแจงโดยสืบต่อแห่งคลื่นใหญ่คือชั้นธกวัตรมีประการต่างๆ ฯ ศิลมีปาฏิโมกข์สังวรเป็นต้นนั้นแลเป็นที่สุดคือเป็นส่วนแห่งเวลาแห่งผู้ใดผู้นั้นชื่อว่ามีศิลปะที่สุด ผู้มีศิลปะที่สุดนั้น ฯ อธิบายว่า จตุปาริสุทธิศิลปินั้นแล มีปาฏิโมกข์สังวรเป็นต้น ชื่อว่าเป็นที่สุดคือเป็นส่วนแห่งเวลาเพราะพึงให้ถึงตามลำดับ ฯ อาบัติทั้งหลายคือกองแห่งอาบัติเจ็ดกอง วิเคราะห์ว่ามีความวิบัติแห่งศีลอาจาระทิฎฐิและอาชีวะ คือมีสัตว์ผู้ล่ามีปลาฉลามเป็นต้น อธิบายว่าน้ำลายของสัตว์ร้ายมีข้างและปลาฉลามเป็นต้น คือความวิบัติแห่งอาบัติที่ให้สัตว์ตัวเล็กพินาศกล่าวคือสมบัติแห่งศีลอาจาระอาชีวะและทิฎฐิ ฯ พึงทราบวาทานี้ท่านรจนาไว้โดยอสังการแห่งสภาวะของหมวดและส่วนทั้งหมดนั้นแลโดยประการฉะนี้ ฯ

นิสสัคคียกถาวรรณนาแห่งการพรรณนาวินิจฉัยพระวินัย ที่แสดงอธิบายและแก่นของพระวินัยจบแล้วด้วยประการฉะนี้ ฯ

๓.๗ ปาจิตตียกถาวรรณนา พรรณนาถึงอาบัติปาจิตตีย์

หมวดพูดเท็จ ๑ พรรณนาถึงการรู้ตัวพูดเท็จ ๑

(๘๘๙) พระเถระครั้งแสดงวินัจฉัยแห่งนิสสัคคีย์โดยไม่พิศดารมากนักไม่ย่อนักอย่างนี้แล้ว บัดนี้หวังแสดงวินัจฉัยปาจิตตีย์กัณฑ์ที่ยกขึ้นแสดงในลำดับต่อนั้นจึงเริ่มคำเป็นต้นว่า สมุขานมุสวาเท ๑ บทว่า **สมุขานมุสวาเท** ได้แก่ รู้ว่าคำของตนไม่จริงกล่าวเท็จถึงสิ่งที่ไม่เห็นโดยเป็นต้นว่า เห็น ฟังถือเอาความว่าในการกล่าวเท็จของผู้ที่รู้ยุดังนี้บ้าง ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ในเพราะการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ตัวและกำลังรู้ ๑ แท้จริงคำว่า มุสวาเท เป็นสัตตมวิวัตติลงในอรรถว่า นิमित อธิบายว่ามีการกล่าวเท็จเป็นนิमित ๑

โยชนาว่ากล่าวเล่นๆ ๑ อธิบายว่าไม่ไตร่ตรองกล่าวแม้สิ่งที่เห็นว่าเราไม่เห็น ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ชื่อว่ากล่าวเล่นๆคือกล่าวโดยพลัน และกล่าวในอรรถกถาแห่งบทภาษณีย์ว่า ชื่อว่า **สหสา ภณติ** ได้แก่ ไม่พิจารณาใคร่ครวญกล่าวแม้สิ่งที่เห็นโดยพลันว่า เราไม่เห็น ๑ ชื่อว่า **รวา ภณตสส** ได้แก่กล่าวคำอื่นโดยคิดว่า จักกล่าวคำอื่น เพราะเขลาคือเพราะหลงลืม ดุจใครจะกล่าวว่า จีวร กลับกล่าวว่า จีร์ ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ชื่อว่ากล่าวพลั้งคือกล่าวคำอื่นโดยคิดว่า เราจักกล่าวคำอื่น ๑

(๘๙๐) บทว่า **อญฺญตล** ได้แก่ตตุตปาราชิกเป็นต้น ๑ พระเถระกล่าวว่า มุสวาทสส ปญจ อาปตติโย เพราะกล่าวปาราชิกในเมื่อภิกษุกล่าวเท็จถึงอุตตริมนุสสรธรรมที่ตนไม่ได้ว่า เรา ได้ แก่ผู้ใด ผู้นั้นฟังแล้วรู้ความนั้นในขณะนั้นนั้นแล ถุลลัจจัยในเมื่อเขาไม่รู้ในขณะนั้นรู้โดยกาลอื่นและรู้ คำกล่าวโดยอ้อม ทุกกฎเมื่อเขาไม่รู้ปริยายวาจา สังฆาติเสสในเพราะกล่าวคำเท็จแก่ผู้ไม่ต้องปาราชิก ว่าท่านต้อง ในทฤษฎโทสสิกขาบท และทฤษฎาสิตโนโอมสวาทสิกขาบท ๑ รวมกับปาจิตตีย์นี้จึงมีกอง อาบัติหกกอง ๑ พรรณนาถึงการรู้ตัวพูดเท็จ จบ ๑

พรรณนาถึงการด่า ๑

(๘๙๑-๘๙๒) โยชนาว่า อักโกสวัตถุสlobอย่างมีชาติเป็นต้นทีกล่าว อธิบายว่าอักโกสวัตถุสlobคือ ขาตินามโคตรการงานศิลปะอาพาธกิเลสอาบัติและการด่าทีกล่าวในบทภาษณีย์ ๑ บรรดาสิบ อย่างนั้นเว้นกิเลสเสียทั้งหมดนั้นมีอย่างละสองคือต่ำและสูง ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวในบทภาษณีย์เป็นต้นว่า ชื่อว่าชาติ ได้แก่ชาติสองอย่างคือชาติต่ำและชาติสูง ๑

บรรดาชาติสองอย่างเหล่านั้น ชาติมีจันฑาลเป็นต้นชื่อว่าต่ำ ขัตติยะชาติและพราหมณ์ ชาติชื่อว่าสูง ๑ บรรดาชื่อ ชื่อว่าอวกัณณกะและชวกัณณกะเป็นต้น ชื่อว่าต่ำเพราะเป็นชื่อของทาส ชื่อว่าพุทธรักขิตเป็นต้นชื่อว่าสูง ๑ โกสิยโคตรเป็นต้นชื่อว่าต่ำ โคตมโคตรเป็นต้นชื่อว่าสูง ๑ บรรดา การงานทั้งหลาย การงานมีช่างไม้และช่างหม้อเป็นต้นชื่อว่าต่ำ กสิกรรมวณิชกรรมและโครัชกรรม ชื่อว่าสูง ๑ บรรดาศิลปะ ศิลปะของช่างสานและช่างหม้อเป็นต้นชื่อว่าต่ำ ศิลปะมีการนับด้วยนิ้วมือ

เป็นต้นชื่อว่าสูง ๆ บรรดาอาพาธ อาพาธแม้ทั้งหมดชื่อว่าต่ำ อีกอย่างหนึ่งโรคเบาหวานชื่อว่าสูงเพราะไม่ทำให้เกิดความบีบคั้น ๆ บรรดาเพศ ความเป็นคนตัวสูงนักเป็นต้นชื่อว่าต่ำ ความเป็นคนตัวไม่สูงนักชื่อว่าสูง ๆ กิเลสทั้งหมดชื่อว่าต่ำ ๆ แม้อาบัติทั้งปวงชื่อว่าต่ำ อีกอย่างหนึ่ง โสดาบันและสมาบัติชื่อว่าสูง ๆ บรรดาการต่ำ การต่ำเป็นต้นว่า ท่านเป็นอูฐ เป็นลา เป็นโค ชื่อว่าต่ำ การต่ำเป็นต้นว่า ท่านเป็นบัณฑิต เป็นคนสามารถ ชื่อว่าสูง ๆ

บทว่า **อณฺณตรณฺญาปเทสฺน** ได้แก่เว้นจากการกล่าวโดยอ้อม ๆ บทว่า **โอมสนฺตสฺส** ได้แก่เสียดแทงด้วยวาจาเพียงดังปฏัก ๆ ชื่อว่า **สมฺพุทฺเธน ปกาสิตา** ได้แก่พระผู้มีพระภาคผู้ปรากฏว่าสัมพุทฺธะ เพราะตรัสรู้ธรรมทั้งหมดเองประกาศว่า ภิกษุกล่าวว่า ท่านเป็นจันฑาล ช่างสาน พราน ช่างรถ คนเหตอกไม้ ต้องปาจิตติยทุกคำพูด ๆ

(๘๙๔) บทว่า **เตเหว** ได้แก่วัฏฏกโกสวัตถุมิชาติเป็นต้นนั้นแล ๆ เชื่อมความว่าอณฺณปเทสฺน ภูเตน ฯ เปฯ อาปนํ ภาณํ อนุสมฺปนํ อโกสนตสฺส ทุกกฺกํ สมฺพุทฺเธน ปกาสิโต ฯ พึงประกอบบทที่มีและไม่มีในที่นี้ให้มีพหุจนะเป็นที่สุดเพ่งว่า เตหิ ฯ พึงทราบด้วยข้อนี้ พระเถระเมื่อแสดงอรรถแห่งพุทฺธยวาระเป็นต้นว่า สนฺติ อีเธกฺกเจ ต้องการให้สำเร็จทุกกฺกสงเคราะห์วาระว่า เย นฺน ที่สามอันควรทำอย่างเดียวกันนั้น และวาระที่สี่เป็นต้นว่า น มยฺ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกล่าวไว้ในวาระว่า สนฺติ อีเธกฺกเจ เป็นต้นนี้เป็นอาบัติทุกกฺกเพราะคำกลางกระทบกระทั่ง ๆ แม้ในวาระว่า เย นฺน น มยฺ ดังนี้เป็นต้นก็มีนัยนี้เหมือนกัน ฯ

แม้ในข้อนี้ว่า **ปาฬิมุตฺตปาเทหิ** พึงเชื่อมบททั้งหลายเป็นต้นว่า ภูเตน วา เหมือนอย่างนั้นนั้นแล ฯ บทเป็นต้นว่า โจโรสิ คณฺจิกฺโขสิ ชื่อว่าเป็นบทที่พ้นจากพระบาฬิ ฯ บทว่า **สพฺพตฺถ** ได้แก่ในสี่วาระทั้งปวง และในบทที่พ้นจากพระบาฬิ ฯ สมจริงดังกล่าวว่า ก็ในอนุสัมบันเป็นทุกกฺกแม้สี่วาระ ฯ ส่วนในอนุสัมบันก็ต้อนุสัมบันก็ดีเป็นทุกกฺกนั้นแลทุกวาระเพราะคำเป็นต้นว่าโจโรสิ คณฺจิกฺโขสิ ฯ ด้วยคำนี้ว่า อนุสฺมปนฺเน ท่านสงเคราะห์อนุสัมบันทีกล่าวในอรรถกล่าวไว้ในสิกขาบทนี้เว้นภิกษุเสียสัตว์ทั้งปวงมีภิกษุณีเป็นต้นพึงทราบว่า ตั้งอยู่ในฐานะแห่งอนุสัมบัน ฯ เพราะเหตุนี้ นั้นแลแม้ในที่นี้พระเถระกล่าวว่า ปวิฏฺฐานุสฺมปนฺนญฺจเน อธิ จ ภิกฺขุณี ฯ

(๘๙๕) ในข้อนี้ว่า **ทวกฺขมยตา** มีการลบบยอักษรจุในประโยคเป็นต้นว่า ปฏิสงฺขา โยนิโส ฯ บทว่า **สพฺพตฺถ** ได้แก่ ทั้งปวงนั้นแล คือในปาจิตติยวัตถุทีกล่าวและทุกกฺกวัตถุทั้งปวง ฯ บทว่า **ทพฺพาสิตมฺพิริตํ** ได้แก่กล่าวว่า ท่านเป็นจันฑาล ฯลฯ เป็นคนเหตอกไม้ ฯ อธิบายว่าท่านกล่าวว่าต้องทพฺพาสิตทุกคำ ฯ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ก็เป็นทุกกฺกนั้นแลในการต่ำด้วยปาจิตติยวัตถุและทุกกฺกวัตถุลับหลัง ฯ เป็นทพฺพาสิตนั้นแลแม้แก่ผู้กล่าวลับหลังเพราะเป็นผู้ประสงค์จะเล่นอย่างนั้น ฯ

(๘๙๖-๘๙๗) โยชนาว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้กล่าวมุงอรรถ ฯ ที่ชื่อว่าธรรม ได้แก่บาลีเป็นต้นว่า จณฺทาลสิ นั้นแล ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกล่าว ผู้บอกสอนพระบาฬิพึงทราบว่ามีมฺปุเรกขาระ(ผู้มุงธรรม) ฯ ที่ชื่อว่าอนุสาสนิ ได้แก่วาจา มีรูปทีกล่าวในอรรถกล่าวนั้นแล โดยนัยเป็นต้นว่า ถึงบัดนี้เจ้าเป็นคนจันฑาลเจ้าอย่าได้ทำบาปอย่าได้เป็นคนมีมิตมามีตไปเป็นเบื้องหน้า ฯ แม้เมื่อเกิดความโกรธในระหว่างก็ไม่เป็นอาบัติ เพราะจิตของผู้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มุงสอนกล่าวหมุนกลับเร็ว ฯ

บพว่า **เอตถ** ได้แก่ในโอมสวาทสิกขาบทนี้ ฯ มีทุกขเวทนาทางใจนั้นแลเพราะพึงต้องด้วยจิตที่สัมปยุตกับปฏิขณะนั้นแล ฯ พรรณนาถึงการดำ จบ ฯ

พรรณนาถึงการส่อเสียด ฯ

(๘๘๘) โยชนาว่า พึงเป็นอาบัติในเพราะส่อเสียดภิกขุโดยอาการสองอย่าง ฯ ที่ชื่อว่า ปิสุณา เพราะอรรถว่าย่อมบดได้แก่วาจา อธิบายว่าทำเหล่าสัตว์ผู้พร้อมเพรียงให้แตกกันเป็นส่วนๆ คือ เป็นพวกๆ ฯ ปิสุณานั้นเองชื่อว่า เปสุญญะ บุคคลผู้ประกอบด้วยวาจาอันชื่อว่า ปิสุณะ โดยนัยที่ประพจน์ร่วมกัน กรรมของบุคคลนั้นชื่อว่า เปสุญญะ การส่อเสียดภิกขุทั้งหลายชื่อว่าภิกขุเปสุญญะ ในเพราะการส่อเสียดภิกขุนั้น ฯ อธิบายว่าเพราะกล่าวไว้ในบทภาษณียว่า อุปสัมบันพึงคำของอุปสัมบันแล้วนำไปพร้อมการส่อเสียดอุปสัมบันว่า บุคคลชื่อนั้นกล่าวถึงท่านว่าเป็นจัญฑาล ฯลฯ เป็นคนเหตอกไม้ ต้อง ฯลฯ ปาจิตตีย์ ตนเป็นอุปสัมบันพึงคำของอุปสัมบันผู้ด่าอุปสัมบันอื่นลับหลังด้วยอักษะัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาอักษะัตถุสิบมีชาติเป็นต้น แล้วไปสู่สำนักอุปสัมบันนั้นอาศัยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาเหตุสิบ คือประสงค์ทำตนให้เป็นที่รักและเขาแตกแยกกันซึ่งมีสภาวะที่กล่าวว่าการส่อเสียดเข้าไปว่า บุคคลนั้นย่อมกล่าวอย่างนี้แก่ท่าน ผู้นั้นต้องปาจิตตีย์ซึ่งมีการกล่าวส่อเสียดเป็นนิमित ฯ

ศัพท์ว่าอาการในข้อนี้ว่า **ทวิธการโต** เป็นเหตุโดยอ้อม ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า บพว่า **ทวิธการเรติ** ได้แก่ เหตุสองอย่าง ฯ ความต่างแห่งความต้องการชื่อว่าเหตุในข้อนี้ ฯ เพื่อจะแสดงเหตุนี้โดยมุ่งอธิบาย พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **อตตโน** ฯ ข้อว่า **อตตโน ปิยากมสฺส** ได้แก่ประสงค์ทำตนให้เป็นที่รักกล่าวส่อเสียด อธิบายว่าประพจน์ใครทำตนให้เป็นที่รัก ท่านกล่าวว่าโดยประสงค์นั้น ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า ประราธนาทำตนให้เป็นที่รักโดยคิดว่า เราจักเป็นที่รักของผู้นั้นอย่างนี้ ฯ บพว่า **ปรเภทติโนปิ วา** ความว่า ประราธนาให้ทั้งสอง คือผู้ด่าและผู้ฟัง คำส่อเสียดของตนแตกกัน อธิบายว่าต้องการให้เขาแตกกัน ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า ประราธนาให้ผู้อื่นแตกกับผู้อื่น ฯ

(๘๘๙) โยชนาว่า ปรายายนเยน อกโกสนตุสฺส วจนสฺส ฯ เปฯ ทุกกฏ อธิบายว่าเป็นทุกกฎ แก่ภิกษุผู้ฟังคำด่าโดยอ้อมไปบอกยังสำนักของผู้อื่น ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวไว้ว่า บุคคลชื่อนั้นกล่าวว่ามีอยู่คนบางคนในโลกนี้เป็นจัญฑาล ฯลฯ เขาไม่กล่าวคำอื่น กล่าวคำนั้นนั้นแล เพราะเหตุนี้ต้องทุกกฎ ทุกๆคำเป็นต้น ฯ โยชนาว่า เป็นทุกกฎแก่ผู้ฟังคำของผู้ด่าอยู่ ฯลฯ โดยนัยที่พ้นจากพระบาลี ฯ ข้อว่า นัยที่พ้นจากพระบาลี ท่านแสดงไว้ที่นี้โดยนัยเป็นต้นว่า โจโรสิ คณฺธิเกทโกสิ ฯ

(๘๙๐) โยชนาว่า ก็สำหรับภิกษุแม้ว่าการด่าของอนุสัมบันไปแก่อุปสัมบัน ต้องทุกกฎเหมือนอย่างนั้น ฯ ก็ด้วยศัพท์ที่มีการรวมวิภังค์สองอย่างคือ เป็นทุกกฎแม้แก่ผู้นำการด่าของอุปสัมบันไปสู่อนุสัมบัน และแม้ผู้นำการด่าอนุสัมบันไปสู่อุปสัมบันเหมือนอย่างนั้น ฯ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า ขนทั้งหมดทำภิกษุณีให้เป็นต้นชื่อว่าอนุสัมบันในที่นี้นั้นแล คำว่า ภิกษุณี เป็นอุปลักษณะ ฯ

(๘๙๑) ข้อว่า **น เจว ปิยากมสฺส** ได้แก่ไม่ประพจน์ใครทำตนให้เป็นที่รักด้วย ฯ ข้อว่า **น ปรเภทติโนปิ จ** ได้แก่ไม่ประราธนาให้เขาแตกกันด้วย ฯ ในข้อนี้ว่า **ปาปานิ ครหตถาย** มีปาฐะเหลือว่า

เกวล ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้เห็นภิกษุกำลังตำและรูปหนึ่งอดทน ได้แล้วกล่าวเพราะตนเป็นผู้มักคิดคนชั่วอย่างเดียวโดยทำนองนี้ว่า โอคนไม่มียางอาย จักสำคัญคนดีชื่อ แม้เช่นนี้ว่าตนควรว่ากล่าวได้เสมอ ๑ พรรณนาถึงการส่อเสียด จบ ๑

พรรณนาถึงการกล่าวบทรธรรม ๑

(๙๐๓) บทว่า **อญเณน** ได้แก่สามเณรเป็นต้น ๑ เพราะกล่าวในบทภาษานี้ว่า บทใดก็ดี อนุบทใดก็ดี อนุอักขระใดก็ดี อนุพยัญชนะใดก็ดี นั้นทั้งหมดชื่อว่าโดยบท บทโดยเอกเทศนั้นเป็นต้นว่า **ปิฎกตตย** นั้นแลพึงถือเอาว่า ท่านกล่าวไว้โดยอุปจารแห่งหมวดในส่วน ๑ สภาวะแห่งบทเป็นต้นในที่นี้พึงทราบในอรรถกถา ๑ สมจริงดังทีกล่าวว่บรรดาบทเป็นต้นนั้น บทหมายเอาคาถาบทหนึ่ง ๑ อนุบทหมายเอาบาทที่สอง ๑ อนุอักขระหมายเอาอักขระดังหนึ่งๆ ๑ อนุพยัญชนะหมายเอาพยัญชนะตัวท้ายคล้ายกับพยัญชนะตัวต้น ๑ คำนี้ท่านกล่าวหมายเอาเทศนาที่แต่งเป็นคาถา ๑ ท่านกล่าวว่า พึงทราบความต่างกันในบทเป็นต้นนั้นอย่างนี้คือ อักขระแต่ละตัวชนิดใดชนิดหนึ่งชื่อว่าอนุอักขระ ประชุมอักขระชื่อว่าอนุพยัญชนะ ประชุมอักขระและอนุพยัญชนะชื่อว่าบท บทแรกชื่อว่าบทเหมือนกัน บทที่สองชื่อว่าอนุบทดังนี้บ้าง ๑ คำนี้ท่านกล่าวหมายเอาจุนญเทศนา ๑

บทว่า **ธมม** ได้แก่ ธรรมคือพระบาลีมีพุทธภาษิตเป็นต้น ๑ แท้จริงในปฏิสัมภิทา แม้พระบาลีในธัมมปัญจกะท่านเรียกว่าธัมมะ ๑ ทีชื่อว่าธัมมปัญจกะได้แก่เหตุที่ให้บังเกิดผล คืออริยมรรคได้แก่ภาษิต ชื่อว่า **กุสลากุสล เจ** ท่านแสดงว่าเขาเหล่านั้นอาศัยธรรม ๑ แท้จริงท่านกล่าวพระบาลีว่า ภาษิตในข้อนี้ ๑ แม้ผู้อาศัยอรรถกถาก็ถึงการสงเคราะห์ในข้อนี้เหมือนกัน ๑ และพึงระบุนุคคลนั้นผู้ตั้งอยู่ในภาษามครในกาลก่อนขึ้นสู่สังคิตติสามคราว ๑

ด้วยคำนี้ว่า **สท ภณนตสส ปาจิตติย ลียา** มีอธิบายว่า เป็นปาจิตติยโดยอาการนับบทเป็นต้นแก่ภิกษุผู้กล่าวบทก็ดี อนุบทก็ดี อนุอักขระก็ดี อนุพยัญชนะก็ดี โดยการเริ่มแล้วจบพร้อมกันกับอนุปสัมบัน โดยนัยที่มากในบทภาษานี้เป็นต้นว่า เริ่มพร้อมกันให้จบพร้อมกัน ๑

(๙๐๔) โยชนาว่า ท่านกล่าวในมหาปจจารีว่า บรรดาธรรมที่ไม่ได้ยกขึ้นสู่สังคิตติ สุตตันตะมีราโชวาทเป็นต้นก่อให้เกิดเป็นอาบัติเหมือนกัน ๑ ทีชื่อว่าราโชวาทได้แก่สุตตันตะอย่างใดอย่างหนึ่ง ๑ ด้วยอาทิศัพท์ท่านระบุสุตตันตะมีติกขินทรีย์เป็นต้น ๑

(๙๐๕) โยชนาว่า เป็นทุกกฎแก่ภิกษุผู้สำคัญแม้ในภิกษุและแม้ในภิกษุณีว่า เป็นอนุปสัมบัน หรือสังสัยในเพราะธรรมโดยบทเหมือนอย่างนั้น ๑

(๙๐๖-๙๐๗) ชื่อว่า **เอกโต อุททิสาเปติ** ได้แก่ให้แสดงโดยการจบพร้อมกันกับอนุปสัมบันผู้เรียนอุเทศ ๑ ชื่อว่า **สขุฌาย** ว่า **กโรติ** ได้แก่ สาธยายพร้อมกันเหมือนอย่างนั้น ๑ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า ถ้าในคาถาเดียวกันบาทหนึ่งๆยังจำไม่ได้ทีเหลือจำได้นี้ ชื่อว่าคัมภีร์ทีคล้องแคล่วโดยมาก ๑ แม้ในพระสูตรก็พึงทราบโดยนัยนี้ ในข้อนี้ว่า **ปคุณคนถ** ปาฐะเหลือว่า เยภุยน ๑ บทว่า **โอปาเตติ** ได้แก่กล่าวพร้อมกันว่า ท่านจงกล่าวอย่างนี้ ๑ บทว่า **อุทเทส** ได้แก่พึงยกขึ้นแสดง ๑ บทว่า **เตน** ได้แก่ อนุปสัมบัน ๑

(๙๐๘) โยชนาว่า เพราะเหตุที่ปทโสธัมมสิกขาบทนี้เกิดแต่จากและเกิดแม้แต่จากและจิตทั้งสองขณะนั้น สมุฏฐานนี้ท่านกล่าวว่า ปทโสธัมมัสัญญิตะ ฯ พรรณนาถึงการกล่าวบทธรรม จบ ฯ

พรรณนาถึงการนอนร่วมกัน ฯ

(๙๐๙-๙๑๐) โยชนาว่าก็ส่วนภิกษุใดเว้นภิกษุถ้าพึงนอนร่วมกับผู้อื่นในราตรีแห่งสามราตรีในเสนาสนะที่มุงทั้งหมดบังทั้งหมด พึงเป็นปาจิตติยแก่ภิกษุนั้น ฯ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า พึงทราบการมุงและการบังที่สามารถปกปิดได้อย่างใดอย่างหนึ่งในที่นี้ เสนาสนะที่ควรมุงคือที่ใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่งบรรดาอิฐศิลาปูนขาวหญ้าและใบไม้เป็นต้นมุง โดยประการทั้งปวงชื่อว่ามุงทั้งหมด ฯ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า บังด้วยกำแพงหรือวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่ สุดแม้ด้วยผ้าตั้งแต่พื้นดินจรดหลังคา เสนาสนะที่ใช้วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งล้อมแล้วกัน ชื่อว่าบังทั้งหมด ฯ ท่านกล่าวในอรรถกถากรุณทิวา ที่นอนแม้ที่กันด้วยกำแพงเป็นต้นสูงคอกคืบ โดยปริยายอย่างต่ำที่สุดไม่จรดหลังคา จัดว่าบังทั้งหมดเหมือนกัน ประมาณนั้นพระเถระกล่าวด้วยคำเป็นต้นว่า ทิยชฎา ฯ

วิธีนี้ว่า ภิกษุใดสำเร็จการนอนร่วมกับผู้อื่นจากอุปัชฌาย์คนเดียวกับตามมากคนก็ตาม สิ้นสามราตรีในเสนาสนะเดียวกันที่มุงทั้งหมดบังทั้งหมดอย่างนี้ เหยียดหลังก่อนก็ดีหลังก็ดีพร้อมกันก็ดี ในราตรีทั้งสิ้น ตั้งแต่การขึ้นไปแห่งอรุณในราตรีทั้งปวงทำราตรีที่สี่ให้เป็นต้น ถ้าสำเร็จการนอนในเสนาสนะเดียวกัน ภิกษุนั้นต้องปาจิตติยทุกๆวัน ท่านกล่าวในอรรถกถาโดยนัยเป็นต้นว่า อีกนัยหนึ่งในสิกขาบทนี้พึงทราบหมวดสี่นี้มีอาวาสแห่งเดียวเป็นต้น ฯ

แม้ด้วยคำนี้ว่า **เยภุญเยนปริจจนเน ฉนฺเน** พึงประกอบอย่างนี้นั้นแลแล้ว ทราบเนื้อความ ฯ พึงทราบที่มุงบังโดยมากตามนัยที่กล่าวในอรรถกถาว่า ก็เบื้องบนแห่งที่นอนใด มุงมากกว่าไม่มุงน้อย และโดยรอบกันมากกว่าไม่กันน้อย ที่นอนนี้ชื่อว่ามุงโดยมากกันโดยมาก ฯ ความก็มีนัยที่กล่าวมาแล้วนั้นแล ฯ สองในสามส่วนชื่อว่าส่วนมาก ในอรรถกถาแห่งคำนี้ว่า เยภุญเยน ปัสสุกา แต่ในที่นี้พึงทราบว่า แม้สามในสี่ส่วนชื่อว่าส่วนมาก ดุจในการเปิดเผยเป็นต้นว่า เอกคากาย ในอรรถกถาแห่งคำนี้ว่า เยภุญเยน ปคุณฺณ คณฺณ ในธรรมโดยบท ฯ

(๙๑๑) โยชนาว่า กั้วัตถุใดควรแก่เมถุนธรรมท่านยกแสดงในปฐมปาราชิกโดยที่สุดแม้สัตว์เดรัจฉาน เป็นอาบัติคือเป็นสหเสยาบัติ เพราะนอนกับบุคคลที่เป็นวัตถุแห่งปฐมปาราชิกนั้น ฯ

(๙๑๒-๙๑๓) พระเถระหวังจะแสดงที่สุดแห่งการมีเมถุนด้วยส่วนเบื้องต้น เพราะแสดงวิกัปว่า อุโฆ วา นิปชชนฺติ ไว้ด้วยความด้วยสองคาถาต้นนั้นแล จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **นิปนฺเน** เพื่อยกแสดงสองปักษ์ที่แสดงโดยนัยเป็นต้นว่า อนุปสมปนฺเน ฯ คำนี้ว่า **อุฏฺฐหิตฺวา** พึงถือเอาด้วยอำนาจความปรารถนา ฯ คำว่า **อนุสมปนฺนคณฺณายปิ วา** เป็นอันท่านแสดงว่า เป็นอาบัติมากตัวที่พึงต้องด้วยการนับประโยชน์ของอนุปัสมันแก่อนุปัสมันเหล่านั้น ในเพราะอนุปัสมันมากคนเมื่อมีอนุปัสมันคนเดียว และเป็นอาบัติมากตัวด้วยการนับอนุปัสมันแก่อนุปัสมันแต่ละคนนั้นแลในเพราะอนุปัสมันแม้ทั้งสองเมื่อมีอนุปัสมันมากคน เพราะแสดงอย่างนี้ เป็นอาบัติมากตัวแก่ภิกษุรูปเดียวด้วยการนับอนุปัสมันในเพราะอนุปัสมันมากคน และด้วยการนับอนุปัสมันในเมื่อมีอนุปัสมันมากคนดังนี้บ้าง ฯ

(๙๑๔) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า **สเจ ปิธาย** เพื่อแสดงว่า ถ้าอุปสมบันอยู่ในห้องหนึ่ง ในเสนาสนะแม้มีหนึ่งร้อยห้องมีอุปจารเดียวกัน เพราะพึงใช้สอยโดยประตูดียวกัน ตนปิตประตูดียวกันก็ตีไม่ปิดก็ตื่นนอนในราตรีที่สี่ มีการกำหนดอาบัติที่กล่าวในเบื้องต้นเพราะอุปสมบันผู้นอนชั้นบนและในท้องที่เหลือนั่นแล ฯ ท่านกล่าวประตูดังว่า **คพภ** เพราะลบบทเบื้องปลาย ฯ โยชนาว่า เมื่ออาทิตย์วันที่สี่ตกภิกษุนอนต้องอาบัติฯ จะได้โดยปรกรณ์ว่า อนุปสมปนเนน สห ฯ อาบัติปาจิตติย ฯ

(๙๑๕) บทว่า **ทียชตมตถุพเพเรน** ได้แก่ สูงศอกคืบโดยศอกข้างไม้ ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ที่ชื่อว่ากำแพง ได้แก่กำแพงที่ก่อเสร็จแล้ว ฯ ที่ชื่อว่าการก่อ ได้แก่กำแพงที่ก่อค้างไว้ดังนี้บ้าง ฯ ก็ด้วยคำนี้หรือรถถาว่า พื้นระเบียงเรือนแม้สูงสิบศอกไม่นับว่าเป็นเครื่องล้อมดังนี้ เป็นประมาณเพื่อไม่ระเบียง ฯ อาจารย์ทั้งหลายเรียกระเบียงว่า **ชคตี** ฯ ด้วยอาทิศัพท์มีการระบุฝาใบไม้และเครื่องกันเป็นต้น ฯ

(๙๑๖) บทว่า **ทุสสกุณิ** ได้แก่ กุณิผ้า ฯ

(๙๑๗) อาทิศัพท์คือ สัพพจณนปริจจนนาทิปปเภทโต เยภุยาทิปปเภทโต พึงประกอบแยกๆกัน ฯ ด้วยอาทิศัพท์แรกท่านระบุเสนาสนะสี่ชนิดคือ มุงทั้งหมดบังโดยมาก ๑ มุงทั้งหมดบังกึ่งหนึ่ง ๑ บังทั้งหมดมุงโดยมาก ๑ บังทั้งหมดมุงกึ่งหนึ่ง ๑ ฯ รวมกับเสนาสนะที่มุงทั้งหมดบังทั้งหมดที่กล่าวโดยสภาวะในคาถาจึงเป็นอันท่านแสดงเสนาสนะห้าชนิด ฯ ด้วยอาทิศัพท์ที่สอง ท่านระบุเสนาสนะสามชนิด คือมุงโดยมากบังโดยมาก ๑ มุงโดยมากบังกึ่งหนึ่ง ๑ บังโดยมากบังกึ่งหนึ่ง ๑ ฯ จะได้วิภัฏแปลเหล่านี้ ฯ ถาว่า เพราะเหตุไร ท่านจึงกล่าวว่า สตต ปาจิตติยานิ ฯ ตอบว่าเพราะกล่าวไว้ในอรรถถา ฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า ส่วนในมหาอรรถถาท่านกล่าวว่า เป็นปาจิตติยในเสนาสนะที่มุงทั้งหมดบังโดยมาก เป็นปาจิตติยในเสนาสนะที่มุงทั้งหมดบังกึ่งหนึ่ง เป็นปาจิตติยในเสนาสนะที่มุงโดยมากบังกึ่งหนึ่ง เป็นปาจิตติยในเสนาสนะที่บังทั้งหมดมุงโดยมาก เป็นปาจิตติยในเสนาสนะที่บังทั้งหมดมุงกึ่งหนึ่ง เป็นปาจิตติยในเสนาสนะที่บังโดยมากมุงกึ่งหนึ่ง รวมกับปาจิตติยที่กล่าวในพระบาลีจึงมีปาจิตติยเจ็ดตัว ฯ

ก็เพราะเหตุไรในอรรถถาท่านกล่าวว่า อฏฐ ปาจิตติยานิ แล้วทำการกำหนดจำนวนว่า สตต ฯ เพราะอันดับแรกเมื่อไม่มีความสงสัยท่านจึงแสดงการบริหารว่า ท่านกล่าวว่า สตต ด้วยปาจิตติยที่กล่าวในพระบาลีเพราะระบุปาจิตติยที่กล่าวในวิภัฏหนึ่งบรรดาวิภัฏสองอย่างที่มาในพระบาลีว่า ที่ชื่อว่าที่นอนได้แก่ที่นอนที่มุงทั้งหมด บังทั้งหมด มุงโดยมาก บังโดยมาก ฯ และในสารัตถทีปนีท่านระบุปาจิตติยสองตัวที่กล่าวในพระบาลีว่า สตต ปาจิตติยานิ รวมกล่าวไว้โดยสามัญ ฯ แต่เมื่อระบุแยกกันท่านกล่าวการบริหารว่า เป็นปาจิตติยแปดตัวนั่นแล คือเป็นปาจิตติยในเสนาสนะที่มุงทั้งหมดบังทั้งหมด เป็นปาจิตติยในเสนาสนะที่มุงโดยมากบังโดยมาก ฯ

เมื่อประกอบบทว่า สัพพะเยภุยาอุปชตม กับบทว่า จณนปริจจนน จะมีวิภัฏเก้าอย่าง บรรดาวิภัฏเหล่านั้น เพราะท่านแสดงทุกกฎในวิภัฏที่เก้าว่ามุงกึ่งหนึ่งบังกึ่งหนึ่ง จึงมีปาจิตติยแปดตัวนั่นแลในแปดวิภัฏนอกนี้โดยปาริเสสนัย ฯ ส่วนในอรรถถาพึงถือเอาว่า ท่านกล่าวว่า สตต เพราะอธิบายว่า ที่น้อยหรือหยาบและยังไปเข้าถึงการนับไม่มี ฯ บทว่า **เอตถ** ได้แก่ ในสิกขาบทนี้ ฯ

(๙๑๘) โยชนาว่า มุงครึ่งหนึ่งบังครึ่งหนึ่ง ฯ โยชนาตามลำดับว่า บังทั้งหมดมุงเล็กน้อย ฯ พระเถระแสดงวิภัฏที่สาม บรรดาวิภัฏห้าอย่างที่มาในอรรถถาด้วยบทนี้แล้วจึงระบุวิภัฏที่เหลือมีมุง

ทั้งหมดเป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวนในอรรถกถาว่า ท่านกล่าวว่า ในเสนาสนะที่มุงทั้งหมดบังเล็กน้อยเป็นทุกกฏ มุงโดนมากบังเล็กน้อยเป็นทุกกฏ บังทั้งหมดมุงเล็กน้อยเป็นทุกกฏ บังโดยมากมุงเล็กน้อยเป็นทุกกฏ รวมกับทุกกฏที่มาในพระบาลีจึงมีทุกกฏห้าตัว ฯ ที่ชื่อว่าทุกกฏที่มาในพระบาลีได้แก่ทุกกฏทีกล่าวนในเบื้องต้นนั้นแล้วด้วยคานานี้แน่แล ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวนว่า ในเสนาสนะที่มุงกึ่งหนึ่งบังกึ่งหนึ่งเป็นทุกกฏ ฯ

ก็เสนาสนะที่มุงเล็กน้อยเป็นต้นในข้อนี้พึงทราบอย่างนี้คือ บรรดาสี่ส่วนแห่งเสนาสนะใดมุงหนึ่งส่วนที่เหลือไม่มุง เสนาสนะนี้ชื่อว่ามุงเล็กน้อย ฯ บรรดาสามส่วนแห่งเสนาสนะใดมุงสองส่วนไม่มุงหนึ่งส่วนเสนาสนะนี้ชื่อว่า มุงโดยมาก ฯ บรรดาสองส่วนแห่งเสนาสนะใดมุงหนึ่งส่วนไม่มุงหนึ่งส่วน เสนาสนะนี้ชื่อว่า มุงกึ่งหนึ่ง ฯ เสนาสนะที่บังเล็กน้อยเป็นต้นพึงทราบโดยนัยนี้ ฯ คำว่า **ฉนนาทีหิปี** เป็นตติยาริวัตติในอรรถกถาร่วม ฯ ปิศัพท์เป็นสมุจจยัตถะ ฯ โยชนาว่า ท่านแสดงทุกกฏโดยทำประการในเสนาสนะที่มุงบังกึ่งหนึ่งกับเสนาสนะห้าอย่างมีบังทั้งหมดและเล็กน้อยมุงทั้งหมดและเล็กน้อย ฯ

(๙๒๐) ด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า **สพพฉนนาทีเก** ส่วนอนาปัตติวาระที่เหลือที่ตรัสในพระบาลีว่า บังทั้งหมด ไม่มุงหมด ไม่มุงโดยมาก ไม่บังโดยมาก ท่านกล่าวในอรรถกถาและท่านระบุอนาปัตติวาระสามคือ มุงกึ่งหนึ่ง บังเล็กน้อย บังกึ่งหนึ่ง มุงเล็กน้อย มุงเล็กน้อย บังเล็กน้อย ฯ

(๙๒๑) ด้วยปิศัพท์ในข้อนี้ว่า **นิปนเนปิ** มีการรวมระหว่างประการที่ตรัสในพระบาลีว่า ภิกษุนอน อนุสมบันนังหรือทั้งสองนั้นแน่ ฯ พรรณนาถึงการนอนร่วมกัน จบ ฯ

พรรณนาถึงการนอนร่วมกันที่สอง ฯ

(๙๒๒) ด้วยอปิศัพท์ท่านแสดงว่า จะป่วยกล่าวไปโยถึงหญิงมีอายุ ฯ ชื่อว่า **สพเสยฺยปกปเปยฺย** ได้แก่เข้าไปยังเสนาสนะที่มุงทั้งหมดบังทั้งหมดเป็นต้นซึ่งมีลักษณะตามที่กล่าว สำเร็จการนอนมีการเหยียดหลังเป็นลักษณะ โดยประการที่กล่าวข้างต้นนั้นแล้วตั้งแต่ดวงอาทิตย์ตก ฯ

(๙๒๓-๙๒๔) บทว่า **เทเวีย** ได้แก่ หญิงเทวี ฯ บทว่า **ติรจฉานคตติยา** ได้แก่ ตัวเหยียดเป็นต้น ฯ ด้วยคำนี้ว่า **เมณฺหวตฺตญฺตาย** พระเถระแสดงว่า ไม่มีโทษเพราะนอนร่วมกับสัตว์ตัวเมียที่ไม่เป็นวัตถุแห่งเมถุนธรรม ฯ ชื่อว่า **วตฺตญฺ คณฺณาย** ได้แก่ด้วยการนับมาตุคามและด้วยการนับประโยชน์ของหญิงเหล่านั้นและของตน ฯ บทว่า **อสุส** ได้แก่ภิกษุ ฯ ในข้อนี้ว่า ต้องอาบัติด้วยสิกขาบทนี้เพราะนอนร่วมกับมาตุคามสามวันต้องอาบัติแม้ด้วยสองสิกขาบทเพราะนอนร่วมในวันที่สี่ พึงทราบว่าจะต้องทุกกฏด้วยสิกขาบทนี้เพราะนอนร่วมกับหญิงที่เป็นวัตถุแห่งทุกกฏในเสนาสนะนั้นแน่แล ต้องปาจิตติยด้วยสิกขาบทต้นกับทุกกฏที่พึงต้องด้วยสิกขาบทนี้เพราะนอนร่วมกันในเวลากลางคืนในวันที่สี่ ฯ พรรณนาถึงการนอนร่วมกันที่สอง จบ ฯ

พรรณนาถึงการแสดงธรรม ฯ

(๙๒๖) เชื่อมว่ากล่าวธรรมแก่หญิงเกินห้าหกคำ ฯ บทว่า **อิตถียา** ได้แก่หญิงมนุษย์ ที่กล่าวในพระบาลีว่า ที่ชื่อว่ามาตุคามได้แก่ หญิงมนุษย์ ไม่ใช่นางยักษ ไม่ใช่นางเปรต ไม่ใช่ สัตว์เดรัจฉานตัวเมีย บุรุษผู้รู้คือผู้สามารถรู้ถ้อยคำกล่าวดีและไม่ดี วาจาชั่วหยาบและสุภาพได้ ฯ บทว่า **ภณนตสส** ได้แก่ กล่าวธรรมมีลักษณะที่กล่าวเกินหกบท ฯ ข้อว่า **วิญญู ปุริสวิคคหิ วินา** ได้แก่ เว้นมนุษย์บุรุษซึ่งอยู่ในอุปัชฌายการไต่ถามที่กล่าวในพระบาลีว่า บุรุษชื่อว่า วิญญูได้แก่บุรุษผู้รู้เพียงสาสามารถรู้ถ้อยคำที่กล่าวดีและไม่ดี วาจาหยาบและสุภาพได้ ฯ บทว่า **ธมม** ได้แก่ เทศนาธรรมมีประการและสภาวะตามที่กล่าว ฯ

(๙๒๗) เทศนาสองอย่างคือที่แต่งเป็นคาถา ๑ ที่แต่งโดยร้อยกรองเล็กน้อย ๑ ฯ เพื่อแสดงว่า บรรดาสองอย่างนั้น ลักษณะแห่งบาทคาถาชื่อว่า วาจาแห่งเทศนาที่แต่งเป็นคาถา พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **คาถาปาโท** ฯ ส่วนในเทศนาเล็กน้อย พึงทราบการกำหนดวาจาด้วยที่สุดแห่งวิภัตติ ฯ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวในคัมภีรบทว่า คำนี้ว่า เอโก คาถาปาโท ท่านกล่าวหมายเอาคาถาประพันธ์นั้นแล แต่ในที่อื่นพึงถือเอาบทที่สุดแห่งวิภัตตินั้นแล ฯ ข้อว่า **ปทโสธมม** **นิททิฏฐ** **ธมม** ได้แก่สามปิฎก ฯ ด้วยคำนี้ว่า อฏฺฐกถาย พึงถือเอาอรรถกถาเก่าที่ยกขึ้นสู่ตติยสังคีติ ฯ เพราะเหตุนี้ นั้นแลในคัมภีรบทท่านจึงกล่าวว่า อฏฺฐกถิ ธมมปทชาติกาทิวตถุญจ ฯ ด้วยคำนี้อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ท่านกล่าวอรรถกถาเฉพาะที่ยกขึ้นสู่สังคีติซึ่งเป็นของเก่า ฯ เว้นปาฐะมีอรรถกถาเป็นต้นจะกล่าวตามความพอใจตามลำดับภาษาทมิฬเป็นต้นก็ควร ฯ

(๙๒๘) โยชนาว่าแสดงธรรมเกิน๖คำเพราะอำนาจบทเป็นต้น ฯ บทว่า **เทเสนตสส** ได้แก่แสดงธรรมเกินกว่าหกคำซึ่งมีสภาวะมีบทเป็นต้นมีลักษณะที่กล่าวในธรรมโดยมาก ฯ บทว่า **ปทาติคณนาย** ได้แก่ โดยการนับบทอนุบทอนุอักขระอนุพยัญชนะมีลักษณะตามที่กล่าว ฯ

(๙๒๙) บทว่า **ปุริสวิคคหิ** ได้แก่ เพศบุรุษมนุษย์ ฯ นาคและครุฑผู้มีฤทธิ์ควรแก่การแปลงเพศชื่อว่าสัตว์เดรัจฉานในที่นี้ ฯ

(๙๓๐) บทว่า **วทโต** ได้แก่ กล่าวธรรมยิ่งเกิน ฯ

(๙๓๑) บทว่า **อิตถิรูป** ได้แก่เพศมนุษย์ ฯ บทว่า **ติริจฉานคตติถียา** ได้แก่ สัตว์เดรัจฉานตัวเมียมีรูปตามที่กล่าว ฯ

(๙๓๒) เชื่อมว่าท่านประกาศอนาบัติแก่ผู้ลูกแล้วนั่งแสดงธรรมอีกเอง ฯ ในข้อนี้ว่า **มาตุคามสส วา ตถา** อธิบายว่า ท่านประกาศอนาบัติแก่ผู้ลูกแล้วนั่งแสดงธรรมแก่มาตุคามอีกเพราะระบупระการที่กล่าวไว้ด้วยคำนี้ว่า **ตถา** ฯ พระเถระแสดงอนาบัติแม้ในอิริยาบถต่างๆ โดยแสดงการเปลี่ยนอิริยาบถเป็นต้นว่า **อุฏฺฐาย** ฯ

(๙๓๓) ในข้อนี้ว่า **อณฺเฐสสา ปุน อณฺเฐสสา** มีปาฐะเหลือว่า อาคตาคตตาย ฯ เหมือนอย่าง ที่กล่าวในอรรถกถาว่า ข้อว่า **อณฺเฐสสา มาตุคามสส** ความว่า ภิกษุหนึ่งบนอาสนะเดียวแสดงแม้แก่มาตุคามแสนคนอย่างนี้คือ แสดงแก่หญิงคนหนึ่งแล้วแสดงแม้แก่หญิงคนอื่นผู้มาแล้วและมาแล้วอีก ฯ ด้วยจศัพท์ที่เป็นสมุจยัตถะไม่ได้กล่าวไว้มีการรวมคำนี้ว่า ปญฺหิ ปุญฺโง กเถติ ฯ มาตุคามถามปัญหาว่า ท่านผู้เจริญทมิฬิกายมีเนื้อความอย่างไร ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้นแม้กล่าวทมิฬิกายทั้งหมด ฯ

เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ข้อว่า **ปณฺหิ ปุจฺจติ ปณฺหิ ปุณฺโง กเถติ** ความว่ามาตุคามถามว่า ท่านผู้เจริญชื่อว่าทมิณิกายแสดงเนื้อความอย่างไร แม้ภิกษุถูกถามปัญหาอย่างนี้ถ้ากล่าวทมิณิกายทั้งหมด ไม่ต้องอาบัติ ฯ ก็คำว่า **สพฺพํ เจปิ ทมิณิกายํ กเถติ** ในข้อนี้ได้แก่ ทมิณิกายไม่จบเพียงใด ภิกษุกล่าวแม้ในวันพรุ่งเพียงนั้น ฯ

(๙๓๕) ข้อว่ากิริยา เพราะพึงต้องด้วยการแสดงธรรม และชื่อว่า อกิริยา เพราะพึงต้องโดยไม่ทำบุญมนุสยผู้รู้เพียงสาให้นั่งร่วม ฯ พรรณนาถึงการแสดงธรรม จบ ฯ

กล่าวถึงการบอกความจริง ฯ

(๙๓๖) รูปฌานและอรุฌานที่เป็นมหัคคตะ ฯ โลกุตตรธรรมอันประณีต ฯ ที่ชื่อว่า ปณีตะ เพราะอรรถว่านำไปสู่ความเป็นประธาน ฯ ข้อว่า **อาโรเจณตสฺส** ได้แก่กล่าวโดยนัยทีกล่าวใน จตุตถปาราชิกโดยนัยเป็นต้นว่าเราเข้าปฐมฌาน ฯ ท่านกล่าวคำว่า **สเปตฺวา ภิกฺขุณี ภิกฺขุ** เพราะบอก อุตตริมนุสสรธรรมที่ตนได้แก่ภิกษุณีและภิกษุในกาลปรินิพพานและในกาลถูกถาม ฯ ปาฐะเหลือว่า อยณฺสส ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า คำว่า อุปสมปนฺนสฺส ภูตํ อาโรเจติ ท่านกล่าวหมายเอาอุตตริมนุสสรธรรม ฯ แท้จริงภิกษุถูกเขารบเร้าในระหว่างๆในกาลปรินิพพานจะบอกอุตตริมนุสสรธรรมแก่อนุสัมบันก็ควร ฯ ในข้อนี้ว่า ภูเต ควรกล่าวว่า อุตตริมนุสสรธมฺเม อาโรเจติ เป็นสัตตมวิภัตติ ลงในอรรถนิมิต อธิบายว่ามีการบอกอุตตริมนุสสรธรรมที่สำเร็จในสันดานตนในอัทภาพนี้เป็นนิมิต ฯ

(๙๓๗) ข้อว่า **โน เจ ชานาติ โส วุตฺตํ** ความว่าถ้าผู้ที่ตนบอกไม่รู้คำทีกล่าวโดยนัยเป็นต้นว่า ภิกษุนี้ได้ปฐมฌาน ตามนัยทีกล่าวนั้นแล ในขณะที่ได้ยินนั้นแล ฯ บทว่า **ปริยายวจน** ได้แก่ การกล่าวโดยอ้อมมีอาทิอย่างนี้ว่า ภิกษุผู้อยู่ในวิหารของท่านได้ปฐมฌาน ฯ เชื่อมว่าถ้าถัดจากการได้ยิน ภิกษุผู้ที่ตนบอกอุตตริมนุสสรธรรมไม่รู้คำทีกล่าวว่าเป็นนี้ ภิกษุผู้บอกแจ้งเช่นนั้นต้องทุกกฎ ฯ โยชนาวาก์การกล่าวโดยอ้อมถึงอุตตริมนุสสรธรรมนั้นภิกษุต้องทุกกฎ ฯ

(๙๓๘) ข้อว่า **ตถารูป การณ** สติ ได้แก่ เมื่อมีเหตุคือการแสดงว่าการปฏิบัติไม่สูญเปล่า การทำให้สำเร็จอาจหาญเป็นต้นแม้เพราะรู้ว่าเป็นเหตุแห่งผู้อื่น ฯ บทว่า **สพฺพสฺสปี** ได้แก่ อุปสัมบัน และอนุสัมบันทั้งหมด ฯ บทว่า **สีลาที** ได้แก่ คุณแห่งศีลสุตตะและปริยัติ ฯ ในข้อนี้ว่า **วทโต** จะได้โดยปรกรณ์ว่า ภิกษุโน ฯ

(๙๓๙) บทว่า **ตทสมภวา** ได้แก่เพราะผู้มีสัมมาทิฐิไม่มีความเป็นบ้าเป็นต้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า เพราะผู้มีสัมมาทิฐิไม่มีความบ้าหรือจิตฟุ้งซ่าน ฯ แท้จริงท่านวิจารณ์ไว้ แม้ในมหาปัจจุรังคนี้ ฯ พึงทราบวาท์เมื่อพระเถระกล่าวเหตุในการไม่กล่าวบทว่า อุมมตตกนฺนํแลจึงแสดงเหตุในการไม่กล่าวบทว่าชิตตจิตตเป็นต้นโดยอุปลักษณะนั้นแล ฯ ก็ในข้อนี้แท้จริงพระอริยะทั้งหลายผู้ประกอบด้วยมรรคผลและทิฐิไม่มีความเป็นบ้าเป็นต้น ฯ แต่เมื่อมีเหตุที่ผู้ได้มานยอมเสื่อมจากฌาน เพราะเหตุนี้ พึงกล่าวอนาบัติแก่ภิกษุเหล่านั้นเพราะอภูตาโรจนะเป็นปัจจัย ไม่พึงกล่าวเพราะภูตาโรจนะเป็นปัจจัย ฯ

(๙๔๐) ท่านกล่าวว่า **กุสลาพฺยาเกเตหเว ทฺวิจิตฺตํ** เพราะอาบัตินี้ไม่มีแก่ภิกษุอื่นเว้นผู้ได้ ฌานและมรรคเป็นต้น ฯ ก็สิกขาบทนี้ท่านกล่าวหมายเอาเฉพาะอริยะบุคคลโดยกำหนดอย่างสูงสุด ฯ

ไม่มีคำว่า แต่ปุณฺณผู้ใดเนไม่รู้ข้อบัญญัติไม่บอกแม้ด้วยอกุศลจิตโดยความโลภในวัตถุต่างๆ ฯ เพราะเหตุนี้จึงมีคำที่ควรกล่าวว่า ติจิตฺตํ พิงฺทราบวาท่านกล่าวอย่างนี้ว่า เกิดมีกุศลและอัปายกฤตโดยมาก แม้เหมือนอย่างนั้น ฯ เวทนาสองคือ สุขเวทนา ๑ อุเบกขาเวทนา ๑ ฯ ก็สักขาบทนี้เป็นอจิตตกสมุฏฐานเพราะไม่รู้ข้อบัญญัติ ฯ ก็ในข้อนี้ พระอริยะทั้งหลายรู้ข้อบัญญัติอยู่จึงไม่ทำการล่วง แต่ปุณฺณแม้รู้ข้อบัญญัติก็ทำการล่วง ฯ พิงฺทราบวาท่า เขาเหล่านั้นย่อมเสื่อมจากฌานเพราะเจตนาก้าวล่วงอาณาของพระศาสดาเป็นอกุศลกรรมมีกำลังแรง ฯ กล่าวถึงการบอกความจริง จบ ฯ

พรรณนาถึงการบอกอาบัติชั่วหยาบ ฯ

(๙๔๑) โยชนาว่าเป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้บอกอาบัติชั่วหยาบของภิกษุแก่อนุสัมบันวันภิกษุผู้ได้รับการสมมุติ ฯ ข้อว่า **ทฺฐจฺจุลฺลํ อาปตฺติ** ได้แก่ สังฆาติเสส ฯ ถามว่า ก็ท่านแสดงปาราชิกและสังฆาติเสสในบทภาษานี้ว่า อาบัติที่ชื่อชั่วหยาบได้แก่ ปาราชิกสี่และสังฆาติเสสสิบสาม มิใช่หรือ เพราะเหตุไรในที่นี้ท่านแสดงแต่สังฆาติเสส ฯ จะกล่าวแก่ คำนี้ท่านวิจารณ์ในอรรถกถาว่า ท่านกล่าวปาราชิกเพื่อแสดงความแห่งศัพท์ว่าทฺฐจฺจุลฺลํ แต่ในข้อนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประสงค์เฉพาะสังฆาติเสส ฯ แท้จริงท่านกล่าวในที่นี้ว่า ท่านกล่าวปาราชิกเพื่อแสดงความแห่งศัพท์ว่าทฺฐจฺจุลฺลํ แต่ในที่นี้ท่านประสงค์สังฆาติเสส ฯ ก็พระอาจารย์กล่าวว่าในที่นี้ท่านเรียกเฉพาะสังฆาติเสสว่าเป็นอาบัติชั่วหยาบ ฯ ข้อว่า **อนุปสมฺปนฺเน** อธิบายว่า บอกแก่อนุสัมบันที่แสดงในบทภาษานี้ว่า อนุสัมบันที่เหลือวันภิกษุและภิกษุณี ฯ

ข้อว่า **ธเปตฺวา ภิกฺขุสมฺมุติ** อธิบายว่า วันการสมมุติที่สงฆ์ประกาศสามครั้งทำท่ามกลางสงฆ์เพื่อกำหนดอาบัติก็ดี ตระกูลอุปาสกก็ดี ทั้งสองนั้นแลก็ดี หรือไม่กำหนดแล้วบอกอาบัติ เพื่อสำรวมต่อไปเพื่อให้เกิดหิริโอตตปปะ แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติเนื่องๆ ที่แสดงไว้ในบทภาษานี้โดยนัยเป็นต้นว่า มีอยู่ภิกษุผู้ได้รับการสมมุติมีอาบัติเป็นที่สุดไม่มีตระกูลเป็นที่สุด ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า สงฆ์เห็นภิกษุผู้ต้องอาบัติเนื่องๆแล้วอุปโลกนสามครั้งทำ ด้วยความเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลแก่ภิกษุนั้นว่า ภิกษุนั้นจักถึงความสังวรต่อไปแม้ด้วยความละอายและความเกรงกลัวในคนเหล่าอื่นอย่างนี้ ฯ

(๙๔๒) เอวอักษรในข้อว่า **ขมฺมุตฺวา วทนฺตสฺส** พิงประกอบตามฐานะ ฯ พระเถระกล่าวความที่ตัดขาดจากเอวศัพท์ด้วยคำเป็นต้นว่า วตฺถุ ฯ กล่าววัตถุด้วยคำนี้ว่า **อสุจํ โมเจตฺวา** กล่าวอาบัติด้วยคำนี้ว่า **สังฆาติเสส** ฯ โทษนั่นเองชื่อวัชชตา ฯ นี่เป็นปริยายแห่งบทนี้ว่า ปาจิตติยาปตฺติ ฯ โยชนาว่า เป็นอาบัติปาจิตติยที่มีโทษแก่ภิกษุผู้กล่าวอาบัติเชื่อมกับวัตถุว่า ภิกษุนี้ปล่อยอสุจิจต้องสังฆาติเสส ฯ

(๙๔๓) บทว่า **สุทฺธสฺส** ได้แก่ ต้องปาราชิก ฯ บทว่า **วท** ได้แก่ เพราะการกล่าวเป็นเหตุ อธิบายว่า เพราะกล่าวสังฆาติเสสกับวัตถุ ฯ

(๙๔๔) บทว่า **อทฺฐจฺจุลฺลํ** ได้แก่อาบัติอื่นจากสังฆาติเสส ฯ บทว่า **ทฺฐจฺจุลฺลสฺสณฺนิ** ได้แก่ สำคัญว่าเป็นสังฆาติเสส ฯ ข้อว่า **เสสา อาปตฺติโยปิ** ว่า ได้แก่กองอาบัติหกกองที่เหลือวันสังฆาติเสส ฯ

(๙๔๕) บทว่า ตถา ได้แก่พระเถระแสดงอ้างทุกกฎ ฯ โยชนาว่า เป็นทุกกฎเหมือนอย่างนั้นแกภิกษุผู้บอกอชฌาจารย์ชั่วหยาบแก่อนุปสัมบันที่กล่าวไว้ห่าอย่างๆก็ในข้อนี้ว่า **อนุปสมปนฺนสฺส ปญฺจธา มตฺถุ จุสฺส อชฌาจารย์** ท่านระบุงการกว้างลวงสิกขาบทห่ามีปาณาติบาตเป็นต้น ฯ แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า สุกกวิสสฺสจฺฉาปิโย ปญฺจ คำนั้นไม่พึงถือเอา ฯ แท้จริง สิกขาบทสิบนั้นแลมีปาณาติบาตเป็นต้นท่านบัญญัติแก่สามเณร ฯ ก็พึงทำการวิจารณ์สิ่งที่ชั่วหยาบและไม่ชั่วหยาบในสิกขาบทที่บัญญัติแก่สามเณรเหล่านั้นนั้นแลและสุกกวิสสฺสเป็นต้นที่บัญญัติแก่สามเณรเหล่านั้นแยกกันไม่มี ฯ

ถามว่า เมื่อเป็นอย่างนั้นสุกกวิสสฺสเป็นต้นคืออาบัติชั่วหยาบของภิกษุจะมีแก่อนุปสัมบันชื่ออย่างไร ฯ ตอบว่า เป็นอชฌาจารย์จึงมีได้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า สุกกวิสสฺสจฺฉาปิโย อชฌาจาโร นามาติ วุตฺตํ ฯ ก็แม้ด้วยคำนี้จึงสำเร็จความว่า สุกกวิสสฺสเป็นต้นของอนุปสัมบันไม่จัดเป็นของชั่วหยาบ ฯ ก็พระเถระเมื่อกล่าวว่า อชฌาจาโร นาม ชื่อว่าย่อมแสดงว่า สุกกวิสสฺสเป็นต้นของอนุปสัมบันจัดเป็นอชฌาจารย์อย่างเดียว แต่อชฌาจารย์จัดเป็นของชั่วหยาบห่ามิได้ ฯ ก็เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า อชฌาจาโร นาม และเพราะมีสภาวะไม่ควรทำ สุกกวิสสฺสเป็นต้นของอนุปสัมบันจำแนกฝ่ายแห่งโทษกรรมและวัตถุ ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ก็ภิกษุบอกสุกกวิสสฺสเป็นต้นเหล่านั้นแก่อนุปสัมบันอื่นเพราะใคร่จะติเตียนต้องทุกกฎ ฯ ส่วนในข้อนี้พึงทราบการระบุงสามเณรสามเณรีและนางสิกขามานา ด้วยศัพท์ว่า อนุปสมปนฺนสฺส ฯ

โยชนาว่าอชฌาจารย์ไม่ชั่วหยาบ ฯ ก็พึงนำมาเชื่อมกับคำนี้ว่า อนุปสมปนฺนสฺส ฯ อีกอย่างหนึ่ง อชฌาจารย์ไม่ชั่วหยาบมีวิกาลโภชนาเป็นต้นอื่นจากสิกขาบทห่าตามที่กล่าวแก่อนุปสัมบัน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวเป็นต้นว่า อชฌาจารย์ชั่วหยาบก็ดี ไม่ชั่วหยาบก็ดีของอนุปสัมบัน ฯ

(๙๔๖) ข้อว่า เกวลํ วตฺถุ วา อาโรเจนตสฺส ได้แก่บอกเพียงวัตถุโดยนัยเป็นต้นว่า ภิกษุนี้ต้องสุกกวิสสฺส ฯ ข้อว่า เกวลํ อาปตฺติ วา อาโรเจนตสฺส ได้แก่ และบอกแจ้งเพียงอาบัติโดยนัยเป็นต้นว่า ภิกษุนี้ต้องปาราชิก ภิกษุนี้ต้องสังฆาติเสส ฯ ในข้อนี้ว่า **ภิกษุสมมุติยา** พึงถือเอาว่า บอกอาบัติเชื่อมกับวัตถุ ฯ ด้วยคำนี้ว่า ตถา พระเถระพาตพิงถึงคำนี้คือ อนาปตฺติ ฯ พรรณนาถึงการบอกอาบัติชั่วหยาบ จบ ฯ

พรรณนาถึงการขุดดิน ฯ

(๙๔๘) แสดงไว้ว่าปฐวีมีสองชนิดคือ ปฐวีแท้ ๑ ปฐวีไม่แท้ ๑ ในบทภาษนียว่า อกปิยิปถวี ได้แก่ อักปิยิปฐวีคือปฐวีแท้บรรดาปฐวีสองชนิดที่ยกขึ้นแสดงว่า

ปฐวีที่ชื่อว่าแท้ ได้แก่มีดินร่วนล่วน มีดินเหนียวล่วนมีหินน้อยมีกรวดน้อยมีเศษกระเบื้องน้อย มีก้อนกรวดน้อยมีทรายน้อยมีดินร่วนโดยมาก มีดินเหนียวโดยมากแม้ที่ยังไม่เผา ท่านเรียกว่าปฐวีแท้ ฯ กองดินร่วนหรือกองดินเหนียวแม้ใดที่ฝนตกรดเกินสี่เดือน แม้ท่านเรียกปฐวีแท้ ฯ

และว่าปฐวีที่ชื่อไม่แท้ได้แก่ มีหินล่วน มีกรวดล่วน มีเศษกระเบื้องล่วน มีก้อนกรวดล่วน มีทรายน้อยมีดินร่วนน้อยมีดินเหนียวน้อยมีหินโดยมากมีกรวดโดยมาก มีเศษกระเบื้องโดยมาก มีก้อน

กรวดโดยมากมีทรายโดยมาก แม้ที่เผาไฟแล้วท่านก็เรียกว่า ปฐวีไม่แท้ ๆ กองดินร่วนหรือกองดินเหนียวแม้ได้ถูกฝนตกรดต่ำกว่าสี่เดือน แม้นี้ท่านก็เรียกว่าปฐวีไม่แท้ ๆ

ลักษณะแห่งก้อนหินเป็นต้นในข้อนี้ พึงทราบโดยนัยที่กล่าวในอรรถกถานั้นแล้วว่า พึงทราบว่า มีหินเกินกว่าขนาดกำมือหนึ่ง กรวดก็พึงทราบว่า มีขนาดกำมือหนึ่ง ๆ เศษกระเบื้องชื่อว่า กถลา ๆ ก้อนกรวดที่ปรากฏชื่อ มรุมพา ๆ ทรายนั่นแล ชื่อวาลุกา ๆ ส่วนลักษณะแห่งดินร่วนโดยมาก พึงทราบจากอรรถกถามีอาทิว่า ชื่อว่า **เยภยุเณนปัสสุกา** ได้แก่ ในสามส่วนสองส่วนเป็นดินร่วนส่วนหนึ่งเป็นหินเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง และว่า บทว่า **อททตมาปิ** ความว่า ยังไม่ได้เผาไฟโดยประการใดประการหนึ่ง ด้วยอำนาจแห่งเตาไฟที่ระบมบาตรและเตาช่างหม้อเป็นต้น ๆ ท่านกล่าวหมวดห้าแห่งบทมีอาทิว่า เยภยุเณนปาสาณา โดยสภาวะแห่งนิเทศแม้ในสองบทว่า อปปปัสสู อปปมตติกา ความในคำเมื่อนั้นพึงทราบโดยผิดจากคำที่กล่าวในบทมี เยภยุเณนปัสสุปทา เป็นต้น ๆ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า แท้จริงข้อนั้นเป็นการแสดงประเภทแห่งดินสองอย่างเหล่านั้นนั่นแล ๆ

ชื่อว่า **ขณฺเญย วา** ได้แก่ หรือโดยที่สุดที่ใช้ปลายนิ้วเท้าก็ดี ชีไม้กวาดก็ดีขุดส่วนนอกกับปียปฐวีเห็นปานนั้นเอง ๆ ชื่อว่า **ขณาเปยฺย วา** ได้แก่ หรือใช้ผู้อื่นขุดด้วยอักษิปียโวหารมีอาทิว่า อิหิ ขณฺหาหิ ๆ บทว่า **เกทาเปยฺย** ได้แก่ ใช้ให้ทำลายเหมือนอย่างนั้นนั่นแล ๆ บทว่า **ภินฺเทยฺย วา** ได้แก่ พึงทำลายแม้ด้วยการปัสสาวะรดเป็นต้น ๆ ด้วยอธิการจะได้รับการเชื่อมวาทัพทกับกิริยาบททั้งปวง เพราะเหตุนี้ จตฺพทฺในข้อนี้ว่า เกทาเปยฺย จ พึงทราบว่า เป็นการรวมสองบทว่า ทหติ วา ทหาเปติ วา ที่ไม่ได้กล่าวในข้อนี้ ๆ คำเป็นต้นว่า ภิกษุเผาเองก็ดีใช้ผู้อื่นเผาก็ดี ขึ้นที่สุดแม้จะระบมบาตร พึงทราบด้วยอรรถกถาแห่งบทเหล่านั้นนี้ ๆ ชื่อว่า **ปาจิตติยํ ลียา** ได้แก่ เมื่อขุดและทำลาย เป็นทุกกฎทุกๆการประหาร ๆ

(๔๔๙) คำนี้ว่า เป็นปาจิตติยแก่ภิกษุด้วยการนบและสั่ง แก่ผู้เผาด้วยการนบการใส่ไฟ พึงทราบด้วยอำนาจแห่งคำในอรรถกถาเป็นต้นว่า ปหาเร ปหาเร ปาจิตติยํ เพื่อแสดงคำนี้นั่นแล พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า สยเมว ๆ

(๔๕๐) บทว่า **อาณานิพตฺส** ได้แก่สั่งครั้งเดียว ๆ

(๔๕๑) เพื่อแสดงการแสดงการติคากล่าวสามัญว่า ขณฺหาเปยฺย พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ขณฺ โปกฺขรณฺนิ ฯ ในคำนี้ว่า โกจิ โทโส น วิชฺชติ มีอธิบายว่า ไม่เป็นอาบัติด้วยกล่าวย่างนี้ เพราะว่าศัพท์ว่า โปกฺขรณฺนิอาวากฺษะเป็นต้นไม่มีความอ้อมแห่งปฐวี ฯ

(๔๕๒) เพราะบทเป็นต้นว่า อิมํ อธิ เป็นการกล่าวพื้นที่ประสงค์ซึ่งเป็นของเห็นโดยประจักษ์ พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อิมํ เพื่อแสดงว่า ประโยคนั้นนั่นแลที่กล่าวประกอบด้วยคำเหล่านั้นก่อให้เกิดเป็นอาบัติ ฯ

(๔๕๓) บทว่า **กนฺทํ** ได้แก่ เหย้าตาลเป็นต้น ฯ บทว่า **กฺรุณฺทํ** ได้แก่ ต้นกล้วยบ้าน ฯ บทว่า **ถฺนํ** ได้แก่ เสา ฯ บทว่า **ขาณฺณํ** ได้แก่ ตอไม้ที่ริดกิ่งและค่าคบอก ฯ บทว่า **มฺลํ** ได้แก่ ตอไม้ที่ทำให้ตั้งดิบปฐวี ฯ บทว่า **วณฺณฺติ** ได้แก่ ย่อมควรเพราะไม่เป็นอาบัติด้วยการกล่าวไม่เจาะจง ฯ

(๔๕๔) พระเถระใส่ใจว่า เป็นอาบัติเพราะกล่าวเจาะจงด้วยบทที่ชักมาเห็นประจักษ์ว่า อิมํ จึงกล่าวว่า นิยมเตวาน วตฺตํ ปน น วณฺณฺติ ฯ

(๙๕๕) ข้าว่า **ขณฺเฑติ อุตฺตลฺยจิตฺ** ได้แก่ ใช้หม้อวิดออก ฯ บทว่า **ตณฺหทฺทโม** ได้แก่ ตม ฯ
 พึงประกอบว่า ก็ภิกษุจะวิดเปลือกตมที่ขึ้นออกไม่ควร ฯ

(๙๕๖) ด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า นทียาทีนํ มีการระบุแม่น้ำคงคาเป็นต้น ฯ เชื่อมกับคำนี้
 คือ ตมฺ ฯ บทว่า **วฏฺฐิ** ได้แก่ ถูกฝนตกรด ฯ คำว่า จาตุมาสํ เป็นทศตวรรษวิภัตติลงในอัจฉินตสังโยคแห่ง
 กิริยาการแยก อธิบายว่า จะแยกภายในสี่เดือนก็ควร ฯ

(๙๕๗) โยชนาว่า ถ้าตลิ่งพังลงน้ำ คือถ้าทำนบแตกลงในน้ำ ฯ ข้าว่า **เทเว วฏฺเฐปี** ได้แก่
 แม่น้ำเมื่อฝนที่เกิดจากเมฆตก ฯ วฏฺฐิศัพท์เป็นกัตตุสาธนะ ฯ โยชนาว่า แม่น้ำลงไปสี่เดือน ฯ เพื่อแสดง
 เหตุนี้ในข้อนี้พระเถระจึงกล่าวว่า โตะเย เทโว หิ วสฺสตี ฯ

(๙๕๘) บทว่า **โสณฺที** ได้แก่ สระโบกขรณีนํ ฯ ข้าว่า ตตถ ตฺ ได้แก่ หลุมตระพังนั้นที่ไม่มี
 น้ำ ฯ

(๙๕๙) โยชนาว่า จะทุบเพื่อชำระภายในสี่เดือน ฯ พึงนำบทที่เป็นกรรมคือ รชํ มาเชื่อม
 กับกิริยาบทคือ โสเธตุํ ภินฺทิตุํ วิโกเปตุํ ฯ อธิบายว่า เมื่อฝนตกรดกองฝุนั้น ภายหลังจะทุบเพื่อชำระ
 พื้นหนาที่แห้งเพราะขาดน้ำภายในสี่เดือนตั้งแต่วันที่ฝนตกก็ควร ฯ

(๙๖๐) โยชนาว่า เลยสี่เดือนไปจะแยกละอองนั้นเมื่อตระพังเต็ม ก็ควร ฯ

(๙๖๑) ด้วยคำนี้ว่า ผู้สายนเต พึงเปลี่ยนคำนี้คือ เทโว โดยเป็นสัตตตมิวิภัตติและประกอบ
 ว่า เทเว ตมปี ได้แก่ ละอองเมื่อนั้นที่ติดบนหลังแผ่นหินอย่างนั้น ฯ

(๙๖๒) ที่ชื่อว่าเอื้อมที่ไม่ได้ทำได้แก่ ประเทศแห่งภูเขาที่ตั้งยื่นออกไปโดยประการที่ส่วน
 ภายใต้อันไม่ถูกหยาดฝนเปียก ฯ นี่เป็นอุปลักษณะแห่งจอมปลวกที่ผุดขึ้นในที่ไมเปียกฝน ฯ

(๙๖๓) เชื่อมว่า จอมปลวกที่ผุดขึ้นกลางแจ้ง ถ้าถูกฝนตกรดจะแยกตลอดสี่เดือนนั้น
 ควร ฯ คำว่า จาตุมาสํ เป็นทศตวรรษวิภัตติใช้ในอัจฉินตสังโยคแห่งกิริยาการแยก ฯ และคำว่า รุกฺเข เป็น
 อุปลักษณะแห่งเสาและหินเป็นต้น ฯ ด้วยอาทิศัพท์ว่า อุปจิกาทินํ มีการระบุมุดดำและมุดแดง
 เป็นต้น ฯ ข้าว่า **โส นโย** ได้แก่ นัยตามที่กล่าวว่า จะแยกภายในสี่เดือนนับถัดจากวันที่ฝนตกไป ก็
 ควร ฯ

(๙๖๔) ที่ชื่อว่า มุสิกุกกิริระ ได้แก่ ดินร่วนที่หนูคุ้ยขึ้น ฯ วิเคราะห์ว่า ขุยของหนูชื่อว่า
 มุสิกุกกิริระ ฯ ที่ชื่อว่า ระแหงกิบโค ได้แก่ดินเหนียวที่ขึ้นระหว่างกิบโค ฯ ที่ชื่อว่าขุยไส้เดือนได้แก่
 ดินเหนียวที่เป็นมูลของหนอนดิน ฯ แต่ถ้อยเอาจากยอดไม่ให้ดินปกติที่เชื่อมกันให้ไหวก็ควร ฯ

(๙๖๕) บทว่า **กลี** ได้แก่ สถานที่ขวนาไถ ดินเหนียวที่ผุดขึ้นเพราะงอนไถมนที่นั่นชื่อว่า
 ดินงอนไถ ฯ เพื่อจะขจัดความสงสัยว่า แม่น้ำที่ทำเป็นก้อนเล็กก้อนน้อยตั้งเป็นของเนื่องกันจัดเป็น
 ปฐวีไม่แท้ ด้วยคำนี้ว่า อจฺฉินฺนา พระเถระจึงกล่าวคำว่า ภูมิมสมฺพณฺธา ฯ บทว่า **สา** ได้แก่ ดินงอนไถ ฯ

(๙๖๖) ในข้อนี้ว่า เสนาสนํ พึงถ้อยเอาปาฐะเหลือว่า ปุราณํ ฯ โยชนาว่า เกินจากสี่เดือนที่
 ฝนตกรด ไม่พึงแยก ฯ

(๙๖๗) บทว่า **ตโต** ได้แก่ จากเรือนที่ล่องสี่เดือนตั้งแต่วันที่ฝนตกรด ฯ ด้วยบทนี้ว่า
โคปานสี พระเถระแสดงว่าไม่เป็นอาบัติในเพราะที่สุดไม้จันทน์แม้พึงไปบนก้อนดินดินร่วนที่ตัวปลวก
 ก่อขึ้น ฯ ด้วยบทนี้ว่า **ภิตฺติ** พระเถระแสดงท่อนไม้มีเชิงฝาเป็นต้นอันเป็นส่วนหนึ่งจากฝานั้น ฯ คำนี้
 นี้ท่านกล่าวหมายเอาดินเหนียวที่ข้างฝาคือขุยปลวก ฯ แม้คำนี้ว่า **ถมฺภ** ท่านกล่าวหมายเอาขุยปลวก

เป็นต้นที่เป็นดินเหนียวที่กำแพงที่ฝาเป็นต้นที่เชื่อมติดกับเสานั้น ๆ บทว่า **ปทรตถ** ได้แก่ ไม่กระดานที่ปูลาด ๆ คำมั่นนี้ท่านกล่าวหมายเอาชยุปลวกที่เป็นดินเหนียวข้างบนไม้กระดาน ๆ ด้วยบทเป็นต้นว่า **โคปานสี** ควรประกอบแยกๆกันว่า **คณหิสสามิ** ๆ ด้วยบทนี้ว่า คณหิสสามิ พระเถระแสดงว่าไม่มี ความประสงคการแยก ๆ

(๙๖๘) คำว่า **คณหนตสฺส** เป็นฉฐฐีวิภัติใช้ในอนาทรในข้อนี้ ปาฐะเหลือว่า สุทฺธ- จิตฺเตน ๆ บทว่า **อิฏฐกา** ได้แก่ อิฐเป็นเครื่องมุง ๆ ด้วยอาทิศัพท์มีการระบุพองสมุทรที่เป็นหิน ๆ บทว่า **ปตติ** ความว่า เมื่อจับเอาด้วยจิตบริสุทธิ์ ถ้าดินแตกตกไป ไม่เป็นอาบัติ ๆ บทว่า **มตฺติกั** ได้แก่ ดินเหนียวที่ถูกฝนตรกรดเกินสี่เดือน ที่ข้างฝาและเครื่องมุง ถ้าไม่โดนฝนตรกรด จะถือเอาก็ได้ ๆ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ถ้าดินเหนียวก้อนใดๆไม่เปียกชุ่ม ภิกษุถือเอาก้อนนั้นๆไม่เป็นอาบัติ ๆ โยชนาว่า ถ้าถือเอาต้องอาบัติ ๆ

(๙๖๙) บทว่า **อดินโต** ได้แก่ ไม่เปียกชุ่มด้วยน้ำฝน ด้วยบทนี้พระเถระแสดงวัตถุที่ควร วินิจฉัย ๆ อันดับแรกเพื่อแสดงวินิจฉัยก่อนดินนั้นที่ตั้งอยู่ภายในเรือนเพราะมีภายในเรือนและ ภายนอก พระเถระจึงกล่าวคำว่า **อนโตเคเห สเจ ลียา** ๆ อันดับแรกเพื่อแสดงก่อนดินที่ไม่เปียกชุ่ม บรรดาก่อนดินสองชนิดที่เปียกด้วยน้ำฝนและไม่เปียก พระเถระจึงกล่าวคำว่า **อโนวฏฺโธ จ** ๆ

(๙๗๐) เพื่อแสดงวินิจฉัยในกั อนดินที่เปียกด้วยน้ำฝนพระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **วฏฺเฐ ปุน จ** ๆ ด้วยคำว่า **วฏฺเฐ** นี้พึงเปลี่ยนบทว่า มตฺติกาปฺปฺโซ โดยเป็นสตัดมวิภัติแล้วประกอบว่า **วฏฺเฐ มตฺติกาปฺปฺเช** ปาฐะเหลือว่า เอกทิวสมปิ ในคำว่า **เคหสฺมิ** นี้พึงกล่าวว่า จิต อธิบายว่า ก่อนดิน ที่ตั้งอยู่ในเรือนเปียกด้วยน้ำฝนแม้สิ้นวันหนึ่ง ๆ พึงถือเอาว่า ก่อนดินไม่เปียกด้วยน้ำฝนนั้นที่ตั้งขึ้น กระทบที่อื่นตามนัยทีกล่าวเปียกด้วยหยาดน้ำฝนที่ตกลงตรงๆ ๆ โยชนาว่า ถ้าเปียกทั้งหมด ๆ เชื่อม กับบทนี้ว่า มตฺติกาปฺปฺโซ ๆ

(๙๗๑) เพื่อแสดงวินิจฉัยในก่อนดินที่เปียกโดยเอกเทศซึ่งตัดขาดจากวิเสสนะนี้ว่า สพฺโพ พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ยตฺตกั** ๆ ตุศัพท์สองความวิเสสนั้นนั้นแล ๆ บทว่า **ยตฺตกั** ได้แก่ประมาณ เพียงใดจากยอดและที่สุดไม่หยั่งลงข้างล่าง ๆ บทว่า **ตตฺถ** ได้แก่ ก่อนดิน ๆ พระเถระย่อมคล้อยตาม ว่า จาตุมาสจฺเจยน แห่งบทนี้ว่า **อกบฺปิยั** ๆ ด้วยคำนี้ว่า **อดินตํ** ๆ เปฯ **กบฺปิยั** เป็นอันท่านแสดงความเป็น ว่า กำจัดที่เป็นอกบฺปิยะหรือใช้กบฺปิยการกให้น่าไปด้วยกบฺปิยวาจาแล้วพึงใช้สอยที่ไม่เปียกตามความ ต้องการ ๆ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาเป็นต้นว่า กบฺปิยการเกหิ ๆ

(๙๗๒) บทว่า **วารินา** ได้แก่ น้ำฝนที่ตกจากอากาศตรงๆ ๆ ในก่อนดินที่น้ำฝนกระทบที่ อื่นจากบนที่นั้นให้เปียกแล้วย่อมควร ๆ ก่อนดินนั้น ๆ ข้อว่า **ตโต ปรี** โยชนาว่า ก่อนดินนั้นถูกน้ำฝน เปียกแล้วเกินกว่ากาลที่เนื่องเป็นอันเดียวกัน ถ้าเป็นของติดเป็นอันเดียวกันกับแผ่นดิน ต่อนั้นไปปฐวี นั้นเป็นปฐวีเท่านั้นแล จะเคลื่อนย้ายไม่ควร ๆ

(๙๗๓) ด้วยคำว่า **โหวฏฺโธ** นี้พระเถระแสดงโดยนัยยิ่งเกินว่า กำแพงที่ไม่โดนฝนตรกรดเป็น กบฺปิยะ ๆ พระเถระตัดกำแพงอิฐเป็นต้นโดยวิเสสนะว่า **มตฺติกามโย** ๆ ก็พระเถระกล่าววาทำกำแพงอิฐ นั้นเป็นกบฺปิยะด้วยคำเป็นต้นว่า สเจ อิฏฐปากาโร ๆ แสดงว่าไม่ควรเคลื่อนย้ายภายในกาลนั้นด้วยคำ ว่า จาตุมาสจฺเจยน ๆ

(๙๗๔) บทว่า ตตถ ได้แก่กำแพงดินที่ถูกฝนตกรด ฯ บทว่า อหฺสนโตว ได้แก่ ไม่เคลื่อนดินที่กำแพง ฯ ข้อว่า มตตโส จุปิตวา ได้แก่วางฝ่ามือทำให้ละเอียดพอประมาณ ฯ บทว่า อลลหฺตเถน ได้แก่ฝ่ามือที่เปียกน้ำ ฯ ส่วนหนึ่งแห่งมือชื่อว่า หัตถะ ฯ

(๙๗๕) ข้อว่า เยภุยยภณเณ จาน ความว่าในสามส่วนแห่งปฐวีใดสองส่วนเป็นกระเบื้องตามนัยที่กล่าวข้างต้น ในที่แห่งกับปิยปฐวีเช่นนั้น ฯ

(๙๗๖) พึงทราบว่า ให้เสาะแม่ภายในเรือนไหวแล้วจะย้ายปฐวีแท้ไม่ควร เพราะอุปลักษณะว่า อพโภกาเส ฯ พระเถระกล่าวว่า ไม่มีโทษด้วยจิตบริสุทธิ์ในฐานะแม่สองโดยนัยตามที่กล่าวไว้นี้ว่า จะถือเอาด้วยสำคัญว่า เราจักถือเอาเสาะหรือกระดานปูพื้น ก็ควร ฯ ข้อว่า ปถวี ได้แก่ อภิปิยปฐวี ฯ

(๙๗๗) โยชนาว่า ไม่มีโทษเพราะยกขึ้นตรงๆ ฯ

(๙๗๘) บทว่า อุจจาเลตวา ได้แก่ ยกขึ้นเขย่าแล้วม้วนกลับ ฯ บทว่า ปวณฺณติ ความว่ากลิ้งไปๆ ฯ บทว่า สุตฺตจิตตสฺส ได้แก่ เพราะไม่กำหนดว่า พื้นจะแตก มีจิตบริสุทธิ์ว่า เรากลิ้งหินไป ฯ

(๙๗๙) โยชนาว่า ฝ่าพื้นที่พื้นก็ดี ลากกึ่งไม่เป็นต้นที่พื้นก็ดี ฯ

(๙๘๐) บทว่า กณฺณกฺ์ ได้แก่ หนามไม้และเงี่ยงกระเบน ฯ ที่ชื่อว่าเข็มอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาเข็มที่ทำด้วยเหล็ก งา ทองแดง และกระดูกเป็นต้น ฯ บทว่า อณฺธิ วา ได้แก่ หรือกระดูกโคและกระปือเป็นต้น ฯ บทว่า หิริว ได้แก่หรือเสี้ยนมะพร้าวเป็นต้น บทว่า อาโกณฺเฑตุ์ ได้แก่ กระทั่งโดยประการที่ส่วนหนึ่งจมไปสู่ดิน ฯ บทว่า ปเวเสตุ์ ได้แก่ ให้เข้าไปสู่ดิน ฯ

(๙๘๑) ที่ชื่อ ปัสสาวะ ได้แก่มูล ฯ พระเถระกล่าวอภิปิยปฐวีในคำนี้ว่า เมทนี ฯ ในคำว่า ภินทิสสามิ นี้มีปาฐะเหลือว่า เอว จินฺเตตวา ฯ

(๙๘๒) คำว่า กโรนตสฺส พึงประกอบว่า ถ่ายปัสสาวะด้วยจิตบริสุทธิ์ ฯ คำนี้ว่า สมชชโต พึงถือเอาว่า สมมุขชนฺเตน ปาฐะเหลือว่า สมมุขชียา บทว่าเมทนีในระหว่างพึงถือเอาว่า เมทนี ด้วยอำนาจหุติยาริภัตติ ปาฐะเหลือว่า วิสมํ พึงประกอบกับคำนี้ว่า สมํ กาคตุ์ อธิบายว่า เมื่อจะกวาดอย่าที่สูงแล้วใช้ไม้กวาดครูดเพื่อให้เข้าไปยังที่เป็นหลุมทำให้เสมอไม่ควร ฯ

(๙๘๓) ด้วยวาทัพทเป็นสมุจยัตถะในข้อนี้ว่า ปาทงคฺณฺเรน วา พระเถระสงเคราะห์คำนี้ว่า กตตรยญฺญิยา ภูมิ โภณฺณนฺติ ที่กล่าวในอรรถกถา ฯ บทว่า ลิขิตุมปิ โยชนาว่า ทำลายพื้นแม่เพื่อทำรอย ฯ บทว่า ปาเทหิ ได้แก่ พื้นเท้า ฯ

(๙๘๔) บทว่า ภูมิ ได้แก่ อภิปิยภูมิ ฯ ในคำว่า ทหติ ทหาเปติ นี้จะได้โดยเชื่อมว่า โยและว่า ตสฺส ฯ ข้อว่า ปตฺติ มหนตสฺส ได้แก่ ให้อบควันเพื่อความมั่นคงแห่งผิวงษะบมบาตรด้วยคปเพลิงหญ้าเป็นต้น ฯ

(๙๗๖) บทว่า ตตตกาเนว ได้แก่โดยประมาณแห่งที่นั่นแล ฯ แม้ในข้อนี้ จะได้โดยเหมาะว่า โย และว่า ตสฺส ฯ

(๙๘๗) บทว่า ภูมิยิ์ ได้แก่อภิปิยะภูมิ ฯ ที่ชื่อว่าที่ระบมบาตร เพราะอรรถว่าเป็นที่ระบมบาตรแห่งภิกษุ ได้แก่ กระเบื้องที่กระเบื้องนั้น ฯ

(๙๘๘) โยชนาว่า ถ้าไฟนั้นเผาพื้นเหล่านั้นนั้นไหม้พื้นข้างหนึ่ง เพราะเหตุนั้นจะวางไฟบนพื้นอื่นไม่ควร ฯ

(๙๘๙) ที่ชื่อว่าเตาเผาอิฐ เพราะอรรถว่าเป็นที่อบคือเผาอิฐ อิฐจากการาปะนั้นนั่นเองชื่อว่าอิฐการาปะ ที่เผาอิฐ ฯ พระเถระสงเคราะห์เตาช่างหม้อเป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ ฯ

(๙๙๐) อธิบายว่าที่ชื่อว่าอุปาทาน เพราะอรรถว่ายึดมั่น ได้แก่พิน อุปาทานไม่มีจึงชื่อว่าอุปาทาน อื่นจากพิน จากอุปาทานนั้น ฯ บทว่า **ขานุกะ** ความว่า การติดไฟบนตอไม้แห้งและบนต้นไม้แห้งไม่ให้เกิดไฟลุ้พื้นด้วยคิดว่า เราจักให้ไฟดับก่อนควร ฯ ภายหลังแม้ทำความอุสสาหะ ไฟไม่ดับไม่มีโทษแล ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาเป็นต้นว่า สเจ ปน ภูมิ อปุตตเมว ฯ

(๙๙๑) บทว่า **ติณุกัม** ได้แก่ คบเพลิงที่พันด้วยหญ้า ฯ คำว่า **ติณุกัม** เป็นอุปลักษณะ ฯ ท่านสงเคราะห์คบเพลิงแม้ที่พันด้วยใบมะพร้าวเป็นต้น ฯ

(๙๙๒) โยชนาว่า ท่านกล่าวไว้ในมหาปจจาริวว่า ก่อเตาในไฟนั้นตั้งอยู่จุดไฟนั้นอีกก็ควร ฯ

(๙๙๓) ตัตถบพว่า ตสส อปถวิย ฯ บทว่า **วิมตัสสุภยตถาปิ** ได้แก่ สงสัยแผ่นดินและไม่ใช้ดินสองอย่าง ฯ บรรดาสองอย่างนั้น ดินแท้ชื่อว่าปฐวี นอกนี้ชื่อว่า **อปฐวี** ฯ

(๙๙๔) บทว่า **อิมิ** ได้แก่ บ่อ ดินเหนียว หรือดินร่วน ฯ พรรณนาถึงการขุดดิน จบ ฯ

หมวดพุดเทจที่หนึ่ง ฯ

หมวดของเขียว ฯ

พรรณนาถึงของเขียว ฯ

(๙๙๕) บทว่า **ภวนตสส** ได้แก่เกิดอยู่และเจริญอยู่ ฯ บทว่า **ภูตสส** ความว่า เกิดแล้วและเจริญแล้ว ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า ข้อว่า **ภวนติ อหุรุ** ความว่า ภูตทั้งหลาย ย่อมเกิดย่อมเจริญเกิดแล้วและเจริญแล้ว ฯ ก็ด้วยคำว่า **ภวนติ** ในข้อนี้ พระเถระแสดงกอไม้เล็กมีรากงอกถึงความขึ้นของเขียวงอกงามอยู่ ฯ ส่วนด้วยบทนี้ว่า **อหุรุ** ไขความว่า ซาตา วฑฒิตา ฯ พระเถระแสดงว่า ภูตศัพท์มีปัจจุบันและอดีตเป็นวิสัยอย่างนี้ ฯ พระเถระกล่าวฝ่ายที่เป็นไปแห่งคามศัพท์โดยการแสดงตุลยาธิกรณพหุพิหิสมาสแห่งบทว่า **ภูตคามสส** ด้วยสองบทนี้ว่า ภวนตสส ภูตสส ในอรรถกถาแห่งภูตศัพท์ ดูกกล่าวฝ่ายที่เป็นไปแห่งศัพท์ว่าทัญญิตและวณันตเป็นต้นในอรรถแห่งศัพท์ว่าทัญญินเป็นต้น ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า อีกอย่างหนึ่ง กองคือภูตชื่อภูตคาม คำว่าภูตคามนั้นเป็นชื่อแห่งหญ้าละต้นไม้เขียวสดที่ยืนต้นแล้วเป็นต้น ฯ อีกอย่างหนึ่งที่ชื่อภูตคามเพราะอรรถว่า เป็นบ้านคือเป็นที่อยู่อาศัยของภูตคือเทวดาทั้งหลาย ฯ แท้จริงเหล่าเทวดากำหนดถือเอากอหญ้าและไม้เป็นต้นที่ยืนต้นบนพื้นแล้วถึงความเป็นของเขียวสด ฯ อธิบายว่า ต้นไม้เป็นต้นที่เกิดเจริญอยู่หรือมีความเจริญและเขตแดนถึงพร้อมแล้ว ฯ

ในข้อว่า **ปาตพยตานิมิตต** นี้มีวินัยฉัยดังนี้ ภาวะแห่งการพรากชื่อปาตพยตา พิงทราบความว่า ภาวะแห่งปาตพยตาศัพท์นั้นเป็นสภาวะอันบุคคลพึงใช้สอย เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า ภาวะอันบุคคลพึงใช้สอยตามสบายด้วยการตัดและทำลายเป็นต้น ปาตพยตานี้เป็นนิมิตคือเป็นเหตุแห่งปาจิตตียไธ ปาจิตตียนี้ชื่อมีปาตพยตาเป็นนิมิต ฯ อธิบายว่า ท่านแสดงคือกล่าว ปาจิตตียมีภาวะ

อันบุคคลพึงใช้สอยคือภาวะอันบุคคลพึงเคลื่อนย้ายโดยการตัดและผ่าต้นไม้เริ่มต้นเป็นอาทิเป็นนิमित เพราะมีภาวะอันบุคคลพึงใช้สอยเป็นเหตุ ฯ

(๙๙๖-๙๙๗) บทว่า โส ได้แก่ ภูตคาม ฯ บทว่า **ติลพีชาทิโก** ได้แก่สาหร่ายมีใบละเอียด เป็นต้นชื่อว่า **ติลพีช** ในข้อนี้ ฯ ก็ด้วยอาทิศัพท์ท่านระบุสาหร่ายแท้นอกนี้เช่นนั้น ฯ ท่านกล่าวในคุณธิบว่า สาหร่ายมีหน่อใบเล็กๆใหญ่ๆข้างบน หน่อรากเล็กๆใหญ่ๆข้างล่างชื่อว่า ติลพีช ฯ ข้อว่า **วิโกเปนตสส ตํ สพุท** ความว่าเคลื่อนย้ายสาหร่ายทั้งหมดนั้นมีสาหร่ายที่เกิดในน้ำรากตั้งที่ดิน เป็นต้น โดยยกขึ้นและตัดขาดจากดิน จอกลงที่ตั้งอยู่ในน้ำนั้นแลเป็นต้นโดยการยกและตัดขาดจากน้ำ ฯ

(๙๙๘) ข้อว่า **หตฺเถณ วียูหิตฺวา** ได้แก่ใช้มือปัดไปแต่ไกลไม่ให้พ่นจากน้ำ ฯ คำว่า **โหติ** เป็นต้นมีเพื่อแสดงเหตุ ฯ อธิบายว่าเพราะเหตุที่น้ำที่นั่นสิ้นคือทั้งหมดทั้งปวงเป็นฐานของสาหร่าย ฯ

(๙๙๙) บทว่า **เจจฺจ** ได้แก่ รู้อยู่ ฯ โยชนาว่าจะยกสาหร่ายนั้นขึ้นจากน้ำเว้นจากน้ำไม่ควร แก่ภิกษุ ฯ คำว่า **ฐานสงฺกมณํ หิ ตํ** เป็นการแสดงเหตุ ฯ โยชนาว่า เพราะเหตุที่การย้ายจากฐานคือให้เคลื่อนจากฐานนั้นคือกระทำการนี้ ไม่ควร ฯ

(๑๐๐๐) เพื่อแสดงความยิ่งเกินแห่งคำตามที่กล่าวพระเถระจึงกล่าวคำมีอาทิว่า **อุทฺเทน** ฯ บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **อุทฺเทน** เป็นตติยวิภัตติใช้ในอรรถว่าใหญ่ ฯ สาหร่ายนั้น ฯ ในคำว่า **วาริสฺสุ** นี้มีวิเคราะห์ว่าที่ชื่อว่าวาริ เพราะอรรถว่าระงับความกระหายของเหล่าชน ฯ ในวาริเหล่านั้น ฯ

(๑๐๐๑) เถววัลย์ที่บนน้ำและหญ้าเถววัลย์ที่ทำให้เกิดเป็นต้น ฯ บทว่า **อุทฺธรรนตสส** ได้แก่ ยกภูตคามที่ตั้งบนดินขึ้นจากดินและที่ตั้งบนน้ำพ่นจากน้ำ ฯ เพื่อแสดงฝ่ายใดในข้อนี้ พระเถระกล่าวว่า **โดยโต** ฯ บทว่า **วิโกเปนตสส** ได้แก่พรากโดยทำให้เป็นท่อนเป็นต้น ฯ บทว่า **ตตฺถ** ได้แก่ ในน้ำนั้น เหวศัพท์ท่านแสดงการลบ เพราะกล่าวในอรรถถาว่า **ตตฺถเว** ฯ

(๑๐๐๒) บทว่า **เอตฺถ** ได้แก่ ในน้ำนั่นเอง ฯ บทว่า **วิโกเปนตสส** ได้แก่ไม่ใช่ให้ทำให้เป็น กับปิยะทำการตัดเป็นต้น ฯ บทว่า **ตานิ** ได้แก่เถววัลย์หญ้าเป็นต้นที่พ่นจากความเป็นภูตคาม เพราะผู้อื่นถอนขึ้นอย่างนั้น ฯ บทว่า **พีชคามน** ได้แก่ ด้วยอำนาจพีชคามที่เป็นราก ฯ

(๑๐๐๓) พระเถระครั้งแสดงวินิจฉัยโดยสังเขปในภูตคามที่ตั้งในน้ำอย่างนี้แล้ว บัดนี้หวังจะแสดงวินิจฉัยในภูตคามบนบกนี้ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ถลฺลฺล** ฯ ในข้อว่า **หริตฺขานฺนุโก** นี้มีปาฐะเหลือว่า โย ฯ เชื่อมกับคำนี้ว่า ตสส อธิบายว่า ตอไม้ที่เหลือที่ขาดแห่งไม้กุ่มและไม้กระเช้าเป็นต้น ฯ ด้วยคำนี้ว่า **ภูตคามน สงฺคโห** พระเถระแสดงว่าเป็นปาจิตตียในการพรากนั้น ฯ แม้ข้างหน้าก็มีอย่างนั้น ฯ

(๑๐๐๔) แม้ในข้อนี้ว่า **นาฬิเกราทกานํ ขานฺนุ** จะได้โดยเหมาะว่า อุบริ หริโต ฯ ด้วยคำนี้ว่า **พีชคามน สงฺคโห** พระเถระกล่าวทุกกถาวัตถุ ฯ แม้ข้างหน้าก็มีอย่างนี้ ฯ แท้จริง ตอดันตาลอลมะพร้าวเป็นต้นไม่ออกไปข้างบนไม่เป็นเหตุแห่งภูตคามแม้ก็จริง แม้ถึงอย่างนั้นจัดเป็นของเกิดจากภูตคามเพราะเกิดจากใบรากและเมล็ดที่เกิดขึ้นกล่าวคือภูตคาม เพราะเหตุนี้ จึงถึงการสงเคราะห์ด้วยพีชคาม ฯ

(๑๐๐๕) ข้อว่า **ตถา ปกาลิโต** ได้แก่ กล่าววาทะพีชคาม ฯ

(๑๐๐๖) โยชนาว่า ถ้วยที่ตักเครื่องใบยังเขียวเพียงใด ก็ถ้วยนั้นท่านประกาศว่า ภูตคามเพียงนั้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถถาว่า แต่ต้นถ้วยที่ตักเครื่องท่านสงเคราะห์ด้วยภูตคาม

เหมือนกันตลอดเวลาที่ยังมีใบเขียวอยู่ ฯ บพว่า **นฬิ** ได้แก่ ไม้ต้นเล็ก ฯ บพว่า **เวฬุ** ได้แก่ ไม้ต้นใหญ่ ฯ ด้วยอาทิศัพท์ว่า **ติณาทินิ** ท่านสงเคราะห์ต้นข้าวเป็นต้น ฯ

(๑๐๐๗) โยชนาว่า ก็ไม้ไผ่ที่ท่านสงเคราะห์ด้วยพืชมงคลตลอดเวลาที่ยังแห้งอยู่ตั้งแต่ยอด ฯ บพว่า **พืชมคาม** ได้แก่ พืชมคามชนิดเกิดแต่ข้อ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ด้วยพืชมคามชนิดไหน ด้วยพืชมคามที่เกิดแต่ข้อ ฯ

(๑๐๐๘) ไม้อ้อยข้างชื่อข้างน้ำ ฯ ด้วยอาทิศัพท์มีการรวมต้นมะรุมนเป็นต้น ฯ ด้วยตุศัพท์พระเถระสองความวิเสสแห่งคำทีกล่าวในอรรถกถาว่า ถึงแม้มีศอกเป็นประมาณอกบนท่อนไม้ที่ตัดกองไว้ ไม่จัดเป็นภุตคาม จัดเป็นพืชมคามนั้นแล เพราะมีรากไม่งอกขึ้นดังนี้ เป็นอันผู้รู้วินัยรู้ได้เพราะอุปการแก่ความรำคาญจึงกล่าวคำว่า **วิญญะโย วินยณณุนา** ฯ พระเถระกล่าวความนี้นั้นแลด้วยคำเป็นต้นว่า มุลมตเตปิ วา ฯ

(๑๐๐๙) บพว่า **มณฑปาตินมตถาย** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่มณฑปรั้วและกำแพงเป็นต้น ฯ ข้อว่า **สเจ เต นิขณนติ** ได้แก่ ถ้าชนเหล่านั้นฝังท่อนไม้ข้างน้ำเป็นต้นที่พื้น ฯ ข้อว่า **นิคคเต มุลปณณสมิ** ได้แก่ เมื่อรากและใบงอกจากท่อนไม้ที่ฝังไว้อย่างนั้น ฯ ในคำนี้ว่า **ภุตคาม** **สงคโ** จะได้โดยเหมาะว่า เตส อธิการว่า วิญญะโย ฯ

(๑๐๑๐) พระเถระสงฆ์เล็กยิ่งด้วยปีศัพท์ที่สามว่า **นิคคเตปิ** ฯ

(๑๐๑๑) ข้อว่า **สกันทา ตาลลล** ได้แก่ เม็ดตาลพร้อมทั้งเงา ฯ บพว่า **ปตตวณฺณิ** ได้แก่ ปลายหน่อและใบมีสัณฐานดังเข็ม ฯ โยชนาว่า ก็ท่านไม่เรียกว่า พืชมคาม ฯ พระเถระแสดงคำนี้ว่า ภุตคาม โดยนัยที่ยิ่งเกินแห่งคำตามทีกล่าว ฯ

(๑๐๑๒) บพว่า **นาฬิเกรตจ** ได้แก่ เปลือกผลมะพร้าว ฯ บพว่า **ทนต์สุจิ** ได้แก่ ดุจเข็มที่ทำจากงา ฯ บพว่า **โสปี** ได้แก่ เม็ดต้นมะพร้าว ฯ ความที่รูกขดจศัพท์มีเพศนั้นแม้ในกาลปัจจุบันในผลไม่ผิดเพราะเหตุนั้นจะรู้ได้ว่า พระเถระกล่าวว่า โส ฯ

(๑๐๑๓) บพว่า **มิลลิสกสมานาย** ได้แก่ อันเช่นกับเขาสีเขียว ฯ บพว่า **ปตตวณฺณิยา** ได้แก่ ปลายหน่อและใบ ฯ บพว่า **สติยา** ได้แก่ มีอยู่ ฯ ข้อว่า **ภุตคาม** **โมติ วุจจติ** ได้แก่ ท่านกล่าวว่า ภุตคามที่ไม่มีราก ฯ ท่านกล่าวคำนี้ทำให้เป็นแผนกหนึ่งแก่ต้นมะพร้าว ฯ จตุภาณวารวรรณา จบ ฯ

(๑๐๑๔-๑๐๑๖) บพว่า **อมพณฺณิ** ได้แก่ เม็ดมะม่วง ฯ บพว่า **ชมพณฺณิ** ได้แก่ เม็ดชมพู ฯ ด้วยอาทิศัพท์มีการระบุเม็ดมะขางและขนุนเป็นต้น ฯ บพว่า **วนทกา** ได้แก่ ไม้กาฝาก ฯ บพว่า **อณณิ** **วา** ได้แก่ หรือมะแว้งเครือและกล้วยไม้ ฯ บพว่า **อสส** ได้แก่ ไม้กาฝากเป็นต้น ฯ บพว่า **อมูลวลล** ได้แก่ เถาวัลย์มีชื่ออย่างนี้ ฯ

(๑๐๑๗) โยชนาว่า สาหร่ายนั้น ฯ

(๑๐๑๘) บพว่า **ฆลิตฺวา** ได้แก่ ครูดด้วยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯ สาหร่ายนั้น ฯ บพว่า **ตสฺมา** ได้แก่ แต่กำแพงนั้น ฯ

(๑๐๑๙) เมื่อขจัดสาหร่ายออก ฯ บพว่า **อนโต** ได้แก่ ภายในท้องหมอน้ำดื่มเป็นต้น ฯ โยชนาว่า กณณกั อพโพหาร์ ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า สาหร่ายภายนอกหมอน้ำดื่มเป็นต้นเป็นวัตถุแห่งทุกกฎ เพราะไม่ตั้งอยู่ในน้ำและอนุโลมแก่พืชมคาม เห็ดราแม้มีสีเขียวเป็นสิ่งไม่ควรพุดถึงเลย ฯ

(๑๐๒๐) คำว่า **ปาสานทพทุ** นั้นเป็นชื่อตะไคร่น้ำที่เกิดบนหินโดยอาการแห่งโรคเกิดที่ สรีระของมนุษย์ ฯ บทว่า **เสวล** ได้แก่ สาหร่ายหิน ฯ ที่ชื่อว่า เอื้องผาได้แก่สุนัขจิ้งจอกอย่างหนึ่งเกิดที่ ศีลา ฯ บทว่า **อปตตานิ** ได้แก่ เว้นจากใบ ฯ

(๑๐๒๑) บทว่า **บุปผิต** ได้แก่บานแล้ว ฯ ดอกเห็ดนั้น ฯ บทว่า **มกุล** ได้แก่ยังไม่บาน ฯ

(๑๐๒๒) โยชนาว่า จะปอกเปลือกที่ต้นไม้สดถือเอาไม้ควรโดยประการใดจะแกะสะเก็ดก็ดี ยางก็ดีถือเอาไม้ควรโดยประการนั้น ฯ อธิบายว่าเป็นปาจิตตียนั่นแล ฯ บทว่า **ปปปฏิภูมิ** ได้แก่ แม่ แผ่นเปลือกแห้งบนเปลือกสด ฯ ด้วยบทว่า **อลลสมิ** นี้พระเถระแสดงว่าไม่มีโทษในต้นไม้มตายโดยนัยที่ ยิ่งเกิน ฯ เพราะกล่าวว่า วิโกเปตวา จะตักเปลือกไม้ก็ดี สะเก็ดก็ดี ยางสาละและมะขวิดเป็นต้นก็ดี ถือเอาแต่ยอดไม้ให้เปลือกสดแต่ยอดเคลื่อนไหวควร ฯ

(๑๐๒๓) โยชนาว่า ท่านยกแสดงปาจิตตีย์โดยเขียนอักขระที่ต้นไม้มีหมากและกล้วยเป็น ต้นที่ควรแกะสลัก หรือใบตาลเป็นต้นที่เกิดอยู่บนต้นนั้น ฯ ด้วยบทว่า **ตตฺถชาเตสุ** นี้ พระเถระแสดง นัยที่ยิ่งเกินว่า จะสลักใบที่ยังไม่นำออกจากต้นไม้ก็ควร ฯ

(๑๐๒๔) เพราะกล่าวแยกกันว่า **ปุกฺกเมว วา** ท่านระบุผลที่ยังไม่สุกด้วยคำนี้ว่า **ผล** วา ฯ

(๑๐๒๕) ชื่อว่า **ผลินิ สาข** ได้แก่ กิ่งมีกิ่งขมพูเป็นต้น มีผลที่ควรเขียวเป็นรั้ว ฯ พึงถือเอา ว่า คนหโต อนุปสมปนุสส ฯ ชื่อว่า **สย ชาติตุกาโม เจ** ได้แก่ ถ้าเป็นผู้ใคร่จะเคี้ยวกินผลไม้ที่เขาโน้ม ลงมาเลือกจากกิ่งให้อย่างนั้นเอง ฯ ชื่อว่า **เอว ทาตุ** ได้แก่เพื่อให้โน้มผลมีประการตามที่กล่าวเข้าไป ถวาย ฯ

(๑๐๒๖) ชื่อว่า **ปริ ภิกฺขุ อุกฺขิปีตวา** ได้แก่ ยกอนุสัมบันอื่นบางคนขึ้น ฯ ชื่อว่า **บุปฺผานิ โอจิณฺนเตสุ** ได้แก่ เด็ดดอกไม้ ฯ ชื่อว่า **อยเมว วินิจฺฉโย** ได้แก่ความต่างในข้อนี้ดังนี้ว่า ไม่พึงรับ ดอกไม้ที่กิ่งที่เขาโน้มเข้ามาถวายตนเพื่ออบน้ำดื่ม ฯ พึงรับดอกไม้ที่ตนยกอนุสัมบันขึ้นให้เก็บดอกไม้ รับเอา แม้นในสามัญญนิเทศนี้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า แต่ภิกษุอย่าพึงอบน้ำดื่มด้วย ดอกไม้เหล่านั้น ฯ ภิกษุต้องการอบกลิ่นน้ำดื่มพึงอุ้มสามเณรขึ้นแล้วให้เก็บดอกไม้ให้ ฯ

(๑๐๒๗) ท่านเรียกกิ่งที่ทลายหรือขาดพันไปว่า **สาข** ฯ บทว่า **สาชิน** ได้แก่ ต้นไม้ ฯ บทว่า **ต** ได้แก่ กิ่งไม้ที่พันจากต้นไม้ตามทีกล่าว ฯ โยชนาว่า เป็นทุกกฎแก่ภิกษุผู้ไม่ให้ทำกึ่งนั้นของ ต้นไม้ที่มีกิ่งงอกขึ้นให้เป็นกับปิยะแล้วเคลื่อนย้าย ฯ เพราะกล่าวว่า **เยสํ รุกฺขานํ สาข** **รุหติ** อาจารย์ บางพวกกล่าวว่า ไม่มีกิจแห่งการทำกิจของต้นไม้ที่ไม่มีกิ่งงอกนั้นให้เป็นกับปิยะ ฯ

(๑๐๒๘) ด้วยอาทิศัพท์ว่า **อลฺลสิงฺคะวาทเกสุปิ** มีการระบุขิงและกระเทียมเป็นต้น ฯ

(๑๐๒๙) โยชนาว่า ทูบโดยไม่เจาะจง ฯ เพราะกล่าวคำเป็นต้นว่า **อิมิ รุกฺข** เพื่อแสดง สภาวะเจาะจง ในสามัญญนิเทศว่า **อนิยามโต** พึงถือเอาว่า เพราะไม่มีการกล่าวเจาะจงว่า **อิมิ** ฯ

(๑๐๓๐) คำว่า **อุจฺจุณฺณทานิ** เป็นฉัฏฐีวิภคิตีใช้ในอรรถปุณณะ อธิบายว่า อุจฺจุณฺณเทหิ ฯ บทว่า **สพฺพเมว** ได้แก่ ท่อนทั้งหมดที่เขาวางในกระเช้า ฯ ชื่อว่า **กต ฺโหติ** ได้แก่ ที่เขาทำให้เป็น กับปิยะ ฯ ชื่อว่า **เอกสมิ กปฺปิเย กเต** ได้แก่ เมื่อทำท่อนหนึ่งบรรดาทั้งหมดที่ตั้งถูกกระเช้าให้เป็น กับปิยะ ฯ พึงใช้ท่อนเหล็กที่ติดไฟก็ดี ไฟที่ลูกไฟลงก็ดี ปลายเข็มก็ดี มีดตัดเล็บก็ดี คมมีดก็ดี เล็บที่ไม่ เน่าถอนออกและไม่ถอนออกของมนุษย์และสัตว์เป็นต้นก็ดีอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาไฟมีดและเล็บที่ ตรีสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเพื่อบริโภคผลไม้ด้วยสมณะกับปะหาคือ ผลที่จีด้วยไฟ ที่แขง

ด้วยมีด ที่จิกด้วยเล็บ ผลที่ไม่มีเมล็ด ที่ปล่อนเมล็ดออกแล้วเป็นที่คำรบห้าดังนี้ แทงก็ตัดก็ทำให้ เป็นกบปิยะ ๖ พึงถือเอาว่า ก้อนอุปสมบันผู้เมื่อทำ เมื่อภิกษุกล่าวนั้นแล้ว กบปิย กโรหิ กล่าวก่อนว่า กบปิย และภายหลังพึงทำการจีด้วยไฟเป็นต้น ๖ ก็พระเถระกล่าวว่า กบปิยนติ ๖ เปฯ ฎฎติ ๖ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ส่วนคำว่า กบปิย จะกล่าวด้วยภาษาอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ๖ พึงจีด้วยไฟ ก่อนแล้วแทงหรือตัดด้วยเล็บเป็นต้นทำให้เป็นกบปิยะ ๖ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ก็เมื่อกระทำไม่ ถอนเล็บเป็นต้นนั้นแลกล่าวว่า กบปิย ถอนขึ้นภายหลังควร ๖ บางพวกกล่าวว่า ใครจะกล่าวว่า กบปิย ถ้ากล่าวว่า กบปิ ก็ควร ๖

(๑๐๓๓) บทว่า **ทาร์** ได้แก่ ท่อนที่ติดเนื่องกับอ้อย ๖ แม้นในชื่อว่า **ทาร์ วิษณติ** นี้ได้แก่ แม้น รู้แล้วแทงเองหรือใช้ให้แทง ควรทั้งนั้น ๖ แม้นในข้อนี้ว่า เอกสิตฺเถปิ กัมมณันนํเหมือนกัน ๖

(๑๐๓๔) ท่อนอ้อยเหล่านั้น ๖ บทว่า **ตํ** ได้แก่ เถาวัลย์หรือเชือก ๖

(๑๐๓๕) บทว่า **มริจปุกเกหิ** ได้แก่ พริกสุกที่แก่จัด ๖ ก็เพราะพริกที่อ่อนไม่ใช่พืช แม้เมื่อ ไม่ทำให้เป็นกบปิยะก็ควร ๖ ก็นี้เป็นอุปลักษณะของภตที่ปนกับกระเทียมขาวและกระเทียมจีน เป็นต้น ๖ ก็ในข้อนี้พึงทราบที่เนื่องเป็นอันเดียวกันด้วยความติดกันแห่งภตและเมล็ดข้าว ไม่พึงทราบ ด้วยความติดกันและกันแห่งผลไม้เป็นต้นนั้นแล ๖

(๑๐๓๖) บทว่า **ติลตณฺฑุลกาทิสฺ** ได้แก่ ข้าวสารที่ปนกับงาที่ควรทำให้เป็นกบปิยะเป็นต้น ๖ ด้วยอาทิสฺพทํานระบุดฺตณฺทอนนี้ที่ปนกับวัตถุที่ควรทำให้เป็นกบปิยะ ๖ ชื่อว่า **เอกาพทฺเรกปีตฺเถปิ** ได้แก่ แม้มลมะขวิดที่แก่มีเมล็ดติดกับกะโหลก ๖ บทว่า **กฏาเห** ได้แก่ กะโหลกมีเยื่อติดกัน ๖

(๑๐๓๗) ชื่อว่า **กฏาหํ มุญจิตฺวา** ได้แก่ พ้นจากกะโหลกโดยรอบเพราะแห้ง ๖ บทว่า **มิณฺชํ** ได้แก่ เยื่อผลมะขวิดที่แก่ ๖ ชื่อว่า **ตํ กปีตํ ภิณฑาเปตฺวา** ได้แก่ ให้ทำลายกะโหลกมะขวิด ท่านกล่าว คำนี้ไว้เพราะกะโหลกที่พ้นจากเมล็ดมีคติดังภาษานะ ๖

(๑๐๓๘) ตตฺตบทว่า อญฺตคามอพีเชสุ อธิบายว่า ไม่ใช่ญตคามและไม่ใช่พืช ๖ ถามว่า ก็เว้น ปาฐะว่า ภิกษุสำคัญว่าเป็นพืชสงสัยต้องทุกกฎ ดังนี้ ปาฐะว่า **อญฺตคามเ** **ญตคามสณฺณิ** ไม่มีมิใช่หรือ เพราะเหตุนี้ ท่านทำการระบุดญตคามเพราะเหตุไร ๖ จะกล่าวแก่ท่านกล่าวเพื่อจำแนกแสดงบททั้งสองว่า เมื่อควรกล่าวว่า พืช ญตคามณฺจ พืชคามํ พืชณฺจ พืชพีชํ ท่านก็ระบุนิฉนฺยว่า พืช โดยนัยแห่ง ศัพท์เหลือหนึ่งศัพท์ในปาฐะนั้น ๖ ในอญตคามและอพีชคามสองอย่างนั้นคือนั้น ๖ ด้วยคานานี้ ท่าน แสดงทุกกฎสี่ตัวคือ ทุกกฎแก่ผู้สำคัญในอญตคามว่าเป็นญตคาม ๑ ทุกกฎแก่ผู้สงสัย ๑ ทุกกฎแก่ผู้ สำคัญในอพีชคามว่าเป็นพืชคาม ๑ ทุกกฎแก่ผู้สงสัย ๑ ๖ ในข้อนี้พึงถือเอาพืชคามว่า อญตคาม ๖ ไม่พึงถือเอาว่า อพีชคาม ๖

(๑๐๓๙) ในญตคามและพืชคามสองอย่างนั้นคือนั้น ๖ ในคำเป็นต้นว่า **อตถาสณฺณิโน** มี ปาฐะเหลือว่า ญตคามํ วิโกเปตฺสส เชื่อมว่า ท่านประกาศอนาบัติ อีกอย่างหนึ่ง พึงถือเอาความว่า ท่านประกาศอนาบัติแก่ผู้สำคัญว่าเป็นญตคามพรากญตคาม หรือสำคัญว่าเป็นอพีชพรากพืชบาง ๖ เหมือนอย่างทีกล่าวในพระบาลีว่า พืช อพีชสณฺณิ ฉินฺทติ ๖ เปฯ อนาปตติ ๖

โยชนาว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ไม่แก่ล้างพรากญตคาม ๖ แม้ข้างหน้าก็พึงประกอบอย่างนี้ ๖ อธิบายว่าเมื่อหญ้าเป็นต้นแม้ขาดไปเพราะติดที่เท้าของผู้เดินไปหรือครูดด้วยไม้เท้าที่ค้ายัน ไม่เป็น อาบัติเพราะไม่ใส่ใจว่า เราจักตัดหญ้าเป็นต้นนี้ ๖ บทว่า **อสติสฺส** ได้แก่ส่งสติไปในที่อื่น หรือกล่าวกับ

ผู้อื่นให้ปลายนิ้วเท้าเป็นต้นตัดหญ้าเป็นต้น ฯ ท่านรวบรวมคำนี้ว่า อชานนตสส ที่ไม่กล่าวไว้ในที่นี้ ด้วยอักษร ฯ อธิบายว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ไม่รู้เหตุเป็นต้นว่า นี่เป็นภุตคามก็ดีว่า เมื่อไฟตกไปที่นี้หญ้าเป็นต้นนี้จะไหม้ก็ดีว่า หญ้าเป็นต้นนี้จะขาดได้เพราะเหตุนี้ ฯ

(๑๐๔๐) ชื่อว่า **อิทํ จ** ได้แก่ และภุตคามสิกขาบทนี้ ฯ ชื่อว่า **ติสมฺมฺณฺหาณํ** ได้แก่ มีสมฺมฺณฺหาณ สามคือ กายกัมมจิต ๑ วาจาจิต ๑ กายวาจาจิต ๑ ฯ ชื่อว่า กิริยาเพราะต้องด้วยกายมีการตัดเป็นต้น ฯ บทว่า ติจิตตํ ได้แก่ จิตสามคือกุศลจิตของพระอสีนสาฬหผู้ทำการถอนหญ้าเป็นต้นที่เจตีย์เป็นอาทิเพราะไม่รู้บัญญัติ ๑ กิริยาจิตของพระอสีนสาฬห ๑ อกุศลจิตของเสขปุณฺชนผู้พรากเพราะโลภในผลและดอกเป็นต้น ๑ ฯ พรรณนาถึงของเขียว จบ ฯ

พรรณนาถึงการพูดคำอื่น ฯ

(๑๐๔๑) โยชนาว่า เมื่อสงฆ์ทำกรรมในเพราะความเป็นผู้กล่าวคำอื่นและความเป็นผู้ให้ลำบาก อธิบายว่า เมื่อสงฆ์ทำกรรมคือการลงโทษในเพราะความเป็นผู้กล่าวคำอื่นและความเป็นผู้ให้ลำบากด้วยอุตฺตติพุตติกรรมวาจาแผนกหนึ่ง ฯ เพราะกล่าวว่าที่ชื่อว่าอญฺญวาทกะ เพราะอรรถว่ากล่าวคำอื่นคำนั้นเป็นชื่อของการประพตติกลบเกลื่อน ฯ ที่ชื่อว่า วิhesกะ เพราะอรรถว่า ย่อมให้ลำบาก คำนั้นเป็นชื่อของผู้หนึ่ง ภิกษุเมื่อเขาทำการโจทก์ด้วยวัตถุหรืออาบัติท่ามกลางสงฆ์เป็นผู้ไม่ยอมกล่าวคำนั้นเลียงคำที่เขาถามทำการทัฬหณด้วยคำอื่นคือประพตติกลบเกลื่อนตามลำดับบทภาชนียเป็นต้นว่า ใครต้อง ต้องอะไร ต้องในอะไร ชื่ออญฺญวาทกะ ฯ ก็ในที่นี้ท่านระบุกิริยาโดยมีภาวะเป็นประธาน ฯ

ภิกษุเป็นผู้ถูกโจทก์เหมือนอย่างนั้นนั่นแล เป็นผู้ไม่ยอมกล่าวคำที่เขาถาม ไม่ทำการประพตติกลบเกลื่อนเพราะกลัวอาบัติเป็นผู้หนึ่งเพื่อให้สงฆ์ลำบากชื่อว่าวิhesกะ ฯ แม้ในข้อนี้ท่านก็ระบุเฉพาะกิริยาโดยภาวะเป็นประธาน ฯ สังเขปว่า ก็ท่านกล่าวกรรมคือการยกความเป็นอย่างนั้นในที่นี้ ฯ ชื่อว่า **ปุนฺ ตลา กโรนฺตสฺส** ได้แก่ ทำความเป็นผู้กล่าวคำอื่นและความเป็นผู้ให้ลำบากแยกกันโดยประการนั้นนั่นแลแม้อีก ฯ ชื่อว่า **ปาจิตฺตียทฺวํ โหติ** พึงถือเอาว่า เป็นปาจิตตียสองตัวเพราะในวัตถุแต่ละอย่างเป็นอาบัติอย่างละตัว เหตุกล่าวปาจิตตียแยกกันในบทภาชนียโดยนัยเป็นต้นว่า โรปิเตอญฺญวาทกะ และโดยนัยเป็นต้นว่า โรปิเต วิhesกะ ฯ

(๑๐๔๒) ในชื่อว่า **ธมฺเม** นี้มีปาฐะเหลือว่า **กมฺเม** ฯ ในสามวิกัปคือ สำคัญในกรรมที่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมที่เป็นธรรม ๑ สงสัย ๑ สำคัญว่าเป็นกรรมไม่เป็นธรรม ๑ ฯ แม้ในชื่อว่า **อธมฺเม** นี้ก็มีนัยนั้นเหมือนกัน ฯ ชื่อว่า **กมฺเม อโรปิเต** ได้แก่ ไม่ทำการยกอญฺญวาทกกรรม ฯ ชื่อว่า **เอวํวทฺตสฺส** ได้แก่ กล่าวคำเป็นต้นว่า ใครต้อง ฯ ด้วยจศฺพทฺในข้อนี้ว่า **วทฺตสฺส จ** นี้มีการรวมว่า และเมื่อไม่ยกกรรมเป็นทุกกฎแก่ภิกษุผู้ให้สงฆ์ลำบากอย่างนี้ ฯ พระเถระกล่าวการให้ลำบากว่า **กมฺเม อโรปิเต** ในปักขนี้ ฯ

(๑๐๔๓) บทว่า **อาปนฺนํ** ได้แก่ ต้องด้วยตน ฯ ชื่อว่า **ภณฺทํ ภวิสฺสตีติ สยฺยสฺส** ได้แก่ เป็นผู้หนึ่งด้วยสำคัญว่า เมื่อเรากล่าวคำนี้ ความแตกแยกและความทะเลาะเป็นต้นจะมีแก่สงฆ์ ฯ บทว่า **คิลานสฺส** ได้แก่ ประกอบด้วยโรคที่ปากซึ่งไม่อาจกล่าวได้เป็นต้น ฯ

(๑๐๔๔) ข้อว่า **กิริยากริย** ได้แก่ การประพฤติกเลิกล่อนชื่อ กิริยา ๑ ความเป็นผู้หนึ่งชื่อ อกิริยา ๑ พรรณนาถึงการพูดคำอื่น จบ ๑

พรรณนาถึงการกล่าวโทษ ๑

(๑๐๔๕-๑๐๔๖) บทว่า **สมมตสส** ได้แก่ผู้มีการสมมุติอันสงฆ์ตั้งบัญญัติสวดกรรมวาจาให้ แล้วเพื่อให้สมมุติอย่างหนึ่งสองสามอย่างหรือทั้งหมด บรรดาสมมุติสิบสามอย่างมีเสนาสนปัญญูปสมมุติที่มาในชั้นธกะเป็นต้น ๑ เพราะกล่าวว่า อุปสมปนฺนํ สํเชน สมมตํ พระเถระจึงกล่าวอุปสมบันฺนํ **ภิกขุโน** เชื่อมว่า ใครจะทำโทษมิใช่ศ ๑ บทว่า **วทนโต** ได้แก่ กล่าวคำเป็นต้นว่า ภิกษุชื่อนี้ปลาดเสนาสนะด้วยฉันทาคติ แจกภักด้วยฉันทาคติ ๑ คำว่า **อุปสมปนฺเน** นี่เป็นพุทธานุวิวัตรพิพพวจนะในกรรมเพ่งกิริยาว่า อุชฌาเปติ ๑ แท้จริงในข้อนี้มีความดังต่อไปนี้คือ **อุชฌาเปติ** คือ ตีเตียนด้วยการดูหมิ่นหรือคิดโดยความคิดลามก บทว่า **ชียติ** ได้แก่ กล่าวประกาศคำเป็นต้นว่า ภิกษุชื่อนี้จัดแต่งเสนาสนะด้วยฉันทาคติ ๑ ในปักษ์นี้เมื่อควรกล่าวว่า อุปสมปนฺนํ ท่านก็กล่าวว่า อุปสมปนฺเน โดยพุทธานุวิวัตรพิพพวจนะ อธิบายว่า ประกาศในสำนักอุปสมบัน ๑

คำว่า **ปาจิตติยทวํ โหติ** นี้ท่านกล่าวรวมกันแม้ในที่นี้เพราะกล่าวรวมสองวัตถุคือ อุชฌาปนเก ชียนเก ปาจิตติย แต่พึงระบุแยกๆกัน ๑ ในข้อว่า **ธมฺเม** นี้มีปาฐะเหลือว่า กมฺเม อธิบายว่า สมมุติกรรมที่สงฆ์ให้แก่อุปสมบันผู้ได้การสมมุติ ถ้าเป็นกรรมอันเป็นธรรม ๑ แม้ในข้อว่า **อธมฺเม** นี้ก็มีนัยนี้นั้นแล ๑

(๑๐๔๗-๑๐๔๘) บทว่า **ภิกขุโน** ได้แก่ ภิกษุผู้ได้สมมุติ ๑ โยชนาว่า ภิกษุผู้ไม่ได้สมมุติ กล่าวตีเตียน ๑ ในข้อว่า **ยสส กสสจ** นี้มีปาฐะเหลือว่า สนฺติเก อธิบายว่า ในสำนักของผู้ใดผู้หนึ่งจักเป็นอุปสมบันก็ตือนอุปสมบันก็ติ ๑ คำว่า **สมมตสส สามเณรสส** ท่านกล่าวหมายเอาผู้ได้รับการสมมุติในกาลเป็นอุปสมบันภายหลังเข้าถึงความเป็นสามเณร ๑ อธิบายว่ากล่าวตีเตียน ๑

(๑๐๔๙) กโรนฺตํ คือ สมมต ๑ บทว่า **ภณโต** ได้แก่โพชนาคือบ่น ๑ ก็ความมีนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล ๑ ชื่อว่ากิริยา เพราะต้องด้วยกิริยาการโพชนาและการบ่น ๑ เพราะเหตุที่การโพชนาและการบ่นเป็นได้ด้วยอำนาจมุสาวาทนั้นแล ฉะนั้นคำว่า อาทิกมมิกสส อนาปัตติ พึงถือเอาว่า ท่านกล่าวอนาปัตติในปาจิตตยฐานะและทุกกฏฐานะด้วยผู้นี้ ๑ ที่ชื่อว่าอาปินนํ เพราะอรรถว่าก็เป็นอาบัติสองตัวแก่ผู้ทำอย่างนั้นโพชนาและบ่นในขณะเดียวกัน ๑ พรรณนาถึงการกล่าวโทษ จบ ๑

พรรณนาถึงที่นั่งนอนที่หนึ่ง ๑

(๑๐๕๐) เชื่อมว่าเตียงเป็นต้นของสงฆ์ ๑ เตียงเป็นต้นที่เป็นของสงฆ์ท่านแสดงไว้ในพระบาลีว่า เตียงกิตติงกิตติพุกกิตติเกอิกิตติอันเป็นของสงฆ์ ๑ ก็ในข้อนี้ที่ชื่อว่าเตียงได้แก่เตียงสี่ชนิดที่แสดงในพระบาลีว่าเตียงสี่ชนิดคือ เตียงมีแม่แคร่สอดเข้าในขา ๑ เตียงมีแม่แคร่เนื่องเป็นอันเดียวกันกับขา ๑ เตียงมีขาตั้งก้ามปู ๑ เตียงมีขาจรดแม่แคร่ ๑ ๑ บรรดาสี่อย่างนั้น ที่ข้อมสารกะได้แก่ เตียงที่เขาทำเจาะที่เท้าเตียงสอดแม่แคร่ทั้งหลายเข้าไปที่เท้าเตียงนั้น ๑ เตียงนั้นเป็นเตียงหวายที่มีอยู่ใน

บัดนี้ ๑ ที่ชื่อว่า **พุนริกาพัทธะ** พึงทราบว่าเป็นเตียงหวายและเตียงไม้ที่เขาทำให้แม่แคร่คาบเท้าเตียง โดยลักษณะคล้ายบัลลังก์ ๑ ที่ชื่อว่า **กุสิรปาทกะ** ได้แก่เตียงที่ประกอบด้วยเท้าจุจเท้าปูแสดงอาการมี กับมาเป็นต้นที่เขาเท้า ๑ ที่ชื่อว่า **อาหัจจาพาทกะ** ได้แก่เตียงที่ทำเจาะแม่แคร่ทำสลักที่ปลายขาสอด สลักนั้นเข้าไปในช่องแม่แคร่เจาะวางบนสลักขาที่โผล่ออกบนแม่แคร่แล้วใส่ลิ้มเข้าไป ๑

ที่ชื่อว่าตั้งได้แก่ตั้งสี่ชนิดที่ทำอย่างนั้นมีชื่ออย่างนั้นนั่นแล ๑

ที่ชื่อว่าฟูกได้แก่ฟูกห้าชนิดที่แสดงด้วยของที่ยัดข้างในคือ ฟูกห้าอย่างคือ ฟูกขนสัตว์ ๑ ฟูกผ้า ๑ ฟูกปอ ๑ ฟูกหญ้า ๑ ฟูกใบไม้ ๑ ๑ บรรดาห้าอย่างเหล่านั้น ที่ชื่อขนสัตว์ได้แก่ขนที่เหลื่อ เว้นขนมนุษย์ ๑ ที่ชื่อโจพกะได้แก่ผ้าเก่า ๑ ที่ชื่อวากะได้แก่เปลือกปอเป็นต้น ๑ ที่ชื่อติณะได้แก่หญ้า แพรกเป็นต้น ๑ ที่ชื่อปณณะได้แก่ใบไม้ที่เหลื่อเว้นใบเตาร้าง ๑

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ที่ชื่อว่าเก้าอี้ ได้แก่ อาสนะที่เขาถือเอาปอกี้ดี หญ้าแฝกกี้ดี หญ้ามุงกระต่ายกี้ดี ขนเจียมกี้ดี หญ้าปล้องกี้ดี ที่แสดงในพระบาลีว่า ที่ชื่อว่าเก้าอี้ได้แก่เก้าอี้ที่ทำจาก ปอกี้ดี ทำจากหญ้าแฝกกี้ดี ทำจากหญ้ามุงกระต่ายกี้ดี หญ้าปล้องกี้ดี เป็นของมัดสอดภายในดังนี้ ทำ ให้แผ่ไปด้านข้างทั้งสอง ตรงกลางบีบคือรัดเข้าพันตรงกลางนั้นปิดเครื่องผูกที่พันด้วยหนังสีหะเป็นต้น ทำเพื่อประโยชน์แก่การนั่งดูผ้าเช็ดเท้า ๑ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาเป็นต้นว่า เก้าอี้ที่เขาถัก ให้กว้างทั้งข้างล่างและข้างบนตรงกลางสอบมีสัณฐานคล้ายบัณเฑาะว์ ได้ยินว่าชนทั้งหลายกระทำ เก้าอี้ขึ้นให้หุ้มด้วยหนังสีหะและเสื่อโครงที่ตรงกลางก็มี ๑ ในเสนาสนะนี้ ชื่อว่าหนังที่เป็นอภิปิยะไม่มี ๑ บทว่า **สนธราเปตวา** ได้แก่ ใช้ให้อุปสัมบันหรืออนุุปสัมบันปูลาด ๑ พระเถระจกกล่าววินิจฉัยใน ข้อนี้ ๑ บทว่า **สนธริตวา** ได้แก่ปูลาดเอง ๑

(๑๐๕๑) บทว่า **เนวุทธเรยยะ** ได้แก่ไม่ยกขึ้นจากที่ปูลาดแล้วเก็บ ๑ ข้อว่า **น อุทฺธราเปยยะ** ได้แก่หรือไม่ใช้คนอื่นทำอย่างนั้น ๑ บทว่า **ต** ได้แก่เตียงเป็นต้น ๑ ในข้อว่า ปกฺกมนฺโต นี้จะได้ว่า โย ภิกขุ อธิบายว่าไปจากที่ปูลาดเตียงเป็นต้นเลยที่ตกไปแห่งก้อนหินที่บุรุษกลางคนเหยียดแขนออก แล้วขว้างไปโดยประมาณกำลึง ๑ เหมือนอย่างที่เราในพระบาลีว่าก้าวล่วงเลทพุบาทแห่งบุรุษ กลางคน ๑

(๑๐๕๒) ข้อว่า **วสฺสึเก จตุโร มาเส** ได้แก่สี่เดือนในกาลฝน ๑ ในข้อว่า **สเจ เทโว น วสฺสตี** นี้มีฐานะเหลือว่า กตฺถิ ชนปเท ๑ เพราะเหตุนี้ขึ้นนั่นแล พระเถระกล่าวความสงสัยว่า สเจ ๑ ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า จะวางตลอดสี่เดือนแม้ในชนบทที่ฝนไม่ตกในกาลฝนไม่ควรเหมือนกัน ๑ ข้อ ว่า **ตถา จาปี** ได้แก่แม้ไม่ตกตลอดสี่เดือนเหล่านั้น ๑

(๑๐๕๓) บทว่า **ยตฺถ** ได้แก่ในประเทศเช่นกับลังกาทวีปใด ๑ โยชนาว่าในประเทศที่ฝนตก สี่เดือนในฤดูหนาวแม้อื่นจะวางเตียงเป็นต้นกลางแจ้งแปดเดือนไม่ควร ๑ ก็พระเถระแสดงนัยยิ่งเกิน ว่า แท้จริงจะวางไว้สี่เดือนในฤดูร้อนควร ๑

(๑๐๕๔) บทว่า **นิवासสฺสมี** ได้แก่เมื่อมีการทำรังนอยู่ประจำที่ต้นไม้ ๑ เหมือนอย่าง ที่กล่าวในอรรถกถาว่า แต่ว่านกทั้งหลายทำรังอยู่ด้วยการอยู่ประจำที่ต้นไม้ใด ๑ บทว่า **กทาจิปี** ได้แก่ แม้ในกาลที่ฝนไม่ตก ๑

(๑๐๕๕-๑๐๕๖) โยชนาว่า เตียงเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นของสงฆ์ ๑ ข้อว่า **สนถตฺยิ** อธิบายว่า ถ้าผู้ไม่ถูกสังฆปคิโสดา ๑ ข้อว่า **ยทิ กตฺถิ จาเน** ได้แก่ในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง มีโคนไม้

ประรำและกลางแจ้งเป็นต้น ฯ ข้อว่า **เยน เกนจิ** ได้แก้สัทธิวิหาริกก็ดีอันเตวสิกก็ดีบุคคลอื่นก็ดี ฯ
 บทว่า ภิกขุณา ได้แก้อุปสมบัน ฯ บทว่า **โส** ได้แก้ เขาปูลาดเพื่อภิกษุใด ภิกษุนั้น ฯ

(๑๐๕๗) บทว่า **ตํ** ได้แก้เตียงหwayเป็นต้นอันเป็นของสงฆ์นั้น ฯ ศัพท์ว่าสันถราปิตะ
 เป็นกัตตุสาธนะ อธิบายว่าภิกษุผู้ถูกส่งไปเพื่อปูลาดนั้นแล ฯ

(๑๐๕๘) ในข้อว่า ภิกขุณา นี้จะได้ว่าภิกษุอุปสมบันผู้สั่ง เพราะกล่าวว่า **อาณานิโก** ฯ บท
 ว่า **ตสเสว** ได้แก้ภิกษุนั้นนั้นแลผู้ปูลาดอาสนะตามคำสั่ง ฯ เพราะคำว่านิสสทธิเป็นอุปลักษณะ ฟัง
 ถือเอาว่าอาคันตุกภิกษุมาแล้ววางถุงบาตรจีวรหรือบริวารอย่างใดอย่างหนึ่ง กล่าวว่าเป็นภาระของเรา
 นั้นแล ปัญญาปกภิกษุยอมพ้น ฯ

(๑๐๕๙) ในข้อว่า **อนาปุจจา** นี้มีอธิบายว่าไม่บอกลาผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งมีรูปที่กล่าวในอรรถ
 กล่าว่า ภิกษุที่ดีสามเณรที่ดีอารามิกชนที่ดีได้เป็นลัชชียอมสำคัญว่าเป็นปติโพธของตน ฯ อาจารย์บาง
 พวกกล่าวว่า จะลาลัชชีภิกษุไปไม่ควร เพราะกล่าวว่า ภิกษุ วา สามเณโร วา อารามิโก วา ลัชชี
 โหติ ฯ ถ้ามีการถามว่า การกล่าวว่า มยํ คมิสสสาม แล้วถือนาณุมติ ชื่อว่าการบอกลา การบอกลา
 นั้นเป็นองค์แห่งอนาปัตติได้อย่างไร ฯ ตอบว่า เป็นได้เพราะได้การไปตามอนุมติ ฯ เพราะกล่าวว่า
 ข้อวัตรน้อยใหญ่เป็นดุจผู้ให้การอนุมติรับรอง เหตุนั้น ถ้าไปเพราะได้กับปะอย่างนี้ก็ควร ฯ ข้อว่า
อนิยาเทตวา อธิบายว่าไม่ทำให้เป็นของอันตนมอบให้แล้วไม่จัดแจง คือไม่ยอมรับข้อวัตรน้อยใหญ่ ฯ
 บทว่า **วาเร** ได้แก้ปทวาร ฯ

(๑๐๖๐) ข้อว่า **ตสฺมา ฐานา** ได้แก้จากโภชนศาลาที่ตนยืนสั่ง ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวใน
 อรรถกล่าว่าออกจากอาสนะศาลาไปที่อื่น ฯ

(๑๐๖๑) เป็นติกปาจิตติยคือผู้สำคัญในเตียงเป็นต้นอันเป็นของสงฆ์ว่าเป็นของสงฆ์ สงฆ์
 สำคัญว่าเป็นของบุคคล ฯ ข้อว่า **ติกาติเตน** ได้แก้ก่าวล่งด้วยอำนาจสมุจเฉทพหวนพร้อมทั้งว่าสนา
 จากหมวดสามแห่งอกุศลมูลเป็นต้น ฯ บทว่า **ติทุกกฏํ** ได้แก้ เป็นทุกกฏสามตัวเพราะคำว่า ผู้สำคัญใน
 ของบุคคลว่าเป็นของสงฆ์ สงฆ์สำคัญว่าเป็นของบุคคล ฯ ต้องทุกกฏในของอันเป็นของบุคคลของ
 ผู้อื่น ฯ

(๑๐๖๔-๑๐๖๕) ที่ชื่อว่า จิลิมกา ได้แก้ผ้าที่พึงปูลากเพื่อรักษาผิวพื้นที่ทำบริกรรม ฯ ที่ชื่อ
 ว่า ตัญญิกกา ได้แก้เสื่ออ่อนที่ทำด้วยใบตาลเป็นต้น ฯ ที่ชื่อว่าหนังได้แก้หนังสีหะเป็นต้น ฯ ชื่อว่าหนัง
 เป็นอกัปปิยะในเสนาสนบริวารไม่มี ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ชื่อว่าหนังที่ห้ามในเสนาสนะบริโภคไม่
 ปรากฏในอรรถกล่า เพราะเหตุนี้พึงทราบการห้ามในการบริหารหนังเสื่อเป็นต้นนั้นแล ฯ ก็ในสารัตถ
 ที่ปนิแห่งอรรถกล่าปาฐะนี้ท่านพรรณนาความไว้อย่างนี้คือ

ด้วยคำว่า **สีหจมาทินิ ปริหระณเยว ปฏิกเขโป เวทิตพฺโพ** นี้พระเถระทำให้แจ้งอธิบาย
 ในชั้นธกบาลีที่ตรัสไว้อย่างนี้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงทรงหนังสัตว์ใหญ่คือ หนังสีหะ หนัง
 พยัคฆ์หนังเสือเหลือง รูปใดทรงต้องทุกกฏ ฯ มีคำกล่าวนี้อยู่ เพราะบัญญัติสิกขาบทในวัดนี้ว่า เป็น
 ของปูลาดบนเตียงแม้ภายในเป็นของปูลาดบนเตียงแม้ภายนอก ท่านจึงห้ามเฉพาะการปูลาดบนเตียง
 และตั้งแล้วจึงใช้สอย แต่ไม่ห้ามการใช้สอยโดยการปูลาดพื้น ฯ ถ้ามว่าถ้าเมื่อเป็นอย่างนี้ คำว่า
 ปริหระณเยว ปฏิกเขโป นี้ท่านกล่าวไว้เพราะเหตุไร ฯ ตอบว่าท่านกล่าวไว้ว่า ปริหระณเยว ปฏิกเขโป
 เวทิตพฺโพ เพื่อแสดงว่าจะทำหนังนี้แม้ที่ใช้สอยโดยการปูลาดพื้นให้เป็นของตนแล้วนำไปยังวิหารนั้นๆ

ใช้สอยไม่ควรเหมือนอย่างจะทำหม้อทองเป็นต้นที่กำหนดโดยการใช้สอยเสนาสนะในเสนาสนะแม้ของบุคคลแม้ที่ควรใช้สอยให้เป็นของตนอย่างเดียวแล้วใช้สอยไม่ควร เพราะพระดำรัสว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตการใช้สอยปราสาททั้งปวงฉะนั้น ฯ

ด้วยคำว่า ผลกั นี้ ท่านแสดงเฉพาะตั้งแผ่นกระดานที่มาในปาฐะ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวนในอรรถกถาว่า ที่ชื่อว่าตั้งแผ่นกระดานได้แก่ตั้งที่เขาทำด้วยแผ่นกระดาน ฯ เครื่องขีดเท้าที่เขาทำด้วยเชือกกล้วยเป็นต้นชื่อว่า เครื่องขีดเท้า ฯ ที่ชื่อว่าเครื่องลาดพื้นได้แก่ชนิดแห่งเครื่องปูลาดมีเสื่อลำแพนเป็นต้นที่ควรลาดไว้เมื่อมีเครื่องลาดบนเครื่องลาดนั้น เมื่อไม่มีบนพื้นบริสุทธิ์ ฯ ที่ชื่อว่าเครื่องลาดข้างบนได้แก่ผ้าปูลาดที่พึงลาดบนเตียงและตั้งของสงฆ์เป็นต้น ฯ

เชิงกลมรองบาตรชื่อว่าเชิงบาตร ฯ บริหารตามที่กล่าวนั้น ฯ บทว่า **คจฺจโต** ได้แก่ไปเลยเลททุบาท ฯ ก็ถ้าทายกกล่าวถวายผ้ากัมพลแม้มีค่าแสนหนึ่งในกาลที่ให้นั้นแล้ว ขอท่านทำให้เป็นผ้าขีดเท้าใช้สอยเถิด จะใช้สอยเหมือนอย่างนั้นนั่นแลควร ฯ เพราะเหตุนี้ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ถ้าทายกกล่าวถวายแม้เสนาสนะมีเตียงและตั้งเป็นต้นนี้ว่า ท่านจงใช้สอยตามสบายแม้มกลางแจ้ง จะวางกลางแจ้งในกาลแม้ทั้งหมดก็ควร ฯ

(๑๐๖๖) โยชนาว่า ถ้าแม่ภิกษุอยู่ป่าต้องไป เมื่อไม่มีโอกาสที่ฝนไม่ตรกรดพึงคล้อยเตียงและตั้งเป็นต้นที่ต้นไม้แล้วไปตามสบายเถิด ฯ

(๑๐๖๗) ท่านระบุหนด้วยอาทิสัพทนีในคำนี้ว่า **อุปจิกาทิ** ฯ ข้อว่า **นลฺลฺลชฺชติ** ได้แก่ไม่เสียหายไป ฯ ข้อว่า **ตํ สพฺพํ** ได้แก่เตียงเป็นต้นทั้งหมด ฯ

(๑๐๖๘) ข้อว่า **อตฺตโน สนฺติเก** ได้แก่ในวิสัยมีเตียงเป็นต้นของตนคือของส่วนบุคคล ฯ บทว่า **รฺหฺเต** ได้แก่เมื่อเตียงเป็นต้นถูกภิกษุผู้แก้กัตติสสรชนเป็นต้นก็ตียกษและสียะเป็นต้นก็ตีรบกวนคือยึดเอา อธิบายว่าครอบครองถือเอา ฯ บทว่า **อาปทาสุปิ** ได้แก่ ก็เมื่อมีอันตรายแห่งพระมจรฺรย์เป็นต้น ฯ โยชนาว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไป ฯ

(๑๐๖๙) สมุฏฐานแต่กายกับวาจาและกายวาจาจิต ชื่อว่ากณิสมุฏฐาน ฯ พึงทราบว่าได้เกิดแต่กายแก่ภิกษุผู้ไม่ทราบบัญญัติไม่เก็บเอง เกิดแต่วาจาแก่ผู้ไม่บอกลา เกิดแต่สองอย่างนั้นนั่นแลที่เป็นสัจตกะแก่ผู้รู้บัญญัติแล้วไม่ทำอย่างนี้ ฯ การก้าวล่วงเลททุบาทเป็นต้น ชื่อกริยา ฯ การไม่เก็บเตียงเป็นต้นเป็นอาทิ ชื่อกริยา ฯ พรรณนาถึงที่นั่นนอนที่หนึ่ง จบ ฯ

พรรณนาถึงที่นั่นนอนที่สอง ฯ

(๑๐๗๐-๑๐๗๑) บทว่า **ภิสฺส** ได้แก่ก็เตียงที่แสดงไว้อย่างนี้ว่า **มณฺจกภิสฺส วา ปิฏกภิสฺส วา** ในอรรถกถาซึ่งมีประการทำที่กล่าวในปฐมสิกขาบท ฯ ที่ชื่อว่าผ้าปูนอนได้แก่ผ้าปาวารหรือผ้าโกเชว ฯ ท่านแต่งไว้ในสารัตถทีปนีว่ คำว่า **เอตตกเมว วุตฺตํ** ได้แก่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา ก็ท่านกล่าวไว้ในคณฐิบทแม้ถามว่า คำนี้ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาเพื่อแสดงภาวะที่กล่าวอย่างนั้น แม้เครื่องปูลาดอื่นที่ควรปูบนเตียงและตั้งอันเช่นนั้นจัดเป็นผ้าปูนอนเหมือนกัน ฯ จีวรเป็นที่นั่งชื่อว่าผ้าปูนั่ง ฯ

เครื่องลาดที่เขาขอบหญาไม้ตะไคร่น้ำเป็นต้น ในที่สองแห่งสามแห่งทำชื่อเครื่องลาดทำด้วยหญ้า ฯ เครื่องลาดที่เขาขอบใบมะพร้าวเป็นต้นทำเหมือนอย่างนั้นนั่นแล ชื่อว่าเครื่องลาดทำด้วย

ใบไม้ ๆ ที่ชื่อว่าที่นอน เพราะธรรมดาเป็นที่นอนแห่งชน ๆ คำว่า **สพพจนนปริณัน** นี้มีความกล่าวไว้ในสหเสยยกถานันแล ฯ

ชื่อว่า **ทสวิรี** เสยยิ อธิบายว่าที่นอนอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาที่นอนสิบอย่าง ๆ ปีศัพทในชื่อว่า **สนธิรติวาปีวา** นี้เป็นสัมปณชนัตถะ ปีศัพทนั้นรวมคำนี้ว่า สนธิรติวาปี ฯ ในชื่อว่า **สนธิรติวา** ท่านประกอบวาศัพท์ว่า สนธิรติวา วา แล้วสงเคราะห์วิกัปนี้ว่า **อนุทธราเปตวา วา** ฯ ที่นอนนั้น ฯ

ชื่อว่า **อารามสสุปะจาริ** ได้แก่ท่านกล่าวอุปะจาริที่กล่าวในอรรถถาว่า ที่ชื่ออุปะจาระแห่งอารามที่ไม่ล้อมได้แก่ สองเลขฑุบาทแต่เสนาสนะ ฯ บทว่า **อสส** ได้แก่วิหารที่ล้อม ฯ

(๑๐๗๔) ภายในห้องเป็นต้นหรือเสนาสนะที่ค้ำได้บังทั้งหมด ชื่อว่าวิหาร ในข้อนี้ว่า อุปะจาระ วิหารสสุ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถถาว่า ห้องภายในก็ดี เสนาสนะที่ค้ำได้บังทั้งหมดอย่างอื่นก็ดี พึงทราบว่าเป็นวิหาร ฯ ที่อยู่ที่กลั่นนั้นชื่อว่าอุปะจาระในข้อนี้ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวไว้ว่า บทว่า **อุปะจาระ** ได้แก่ในโอกาสภายนอกใกล้วิหารนั้น ฯ ประร่ำเป็นที่ประชุมที่บังและไม่บังชื่อว่ามณฑป ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวไว้ว่า บทว่า **มณฑป** ได้แก่ประร่ำเป็นที่ประชุมของภิกษุมารูปที่บังก็ดีแม้ไม่บังก็ดี ฯ ด้วยอาทิศัพท์ท่านระบุปัญฐานศาลาและโคนไม้ ฯ ศาลาอันที่ค้ำไม่ได้ชื่อว่าอุปัญฐานศาลา เหมือนอย่างที่กล่าวไว้ว่า บทว่า **อุปัญฐานศาลายิ** ได้แก่ในโรงฉันทก็ดี ฯ ก็พึงทราบว่าค้ำไม่ได้โดยคำในอรรถถาว่า **จันสส อคฺคตตายิ** ฯ

(๑๐๗๖) ชื่อว่า **ติกปาจิตติยวุตฺต** ได้แก่ท่านกล่าวปาจิตติยสามตัวในสามวาระว่า สำคัญในของที่เป็นของสงฆ์ว่าเป็นของสงฆ์ สงฆ์สำคัญว่าเป็นของบุคคล ฯ ที่ชื่อว่า **ทสวัตฺถุเก** เพราะธรรมดาว่ามีในวัตถุสิบเพราะหยั่งลงในวัตถุสิบนั้น อีกอย่างหนึ่ง วัตถุแห่งหมวดสิบชื่อทสวัตฺถุ เครื่องนอนอย่างใดอย่างหนึ่งมีผูกเป็นต้นชื่อว่าวัตถุสิบในข้อนี้เอง ฯ บทว่า **ตสส** ได้แก่ ผู้ปลาดนั้น ท่านแสดงติกทุกกฏว่าภิกษุสำคัญในของบุคคลว่าเป็นของสงฆ์ สงฆ์สำคัญว่าเป็นของบุคคล ต้องทุกกฏ ในของที่เป็นของบุคคลของผู้อื่น ฯ

(๑๐๗๗) บทว่า **อุทฺทริตวา** ได้แก่เก็บที่นอนที่ตนปลาดไว้โดยประการที่ตัวปลวกจะไม่เบียดเบียน เชื่อมกับคำนี้ว่า คจฺจโต ฯ ภิกษุและอิสสรชนผู้รับกวนเป็นต้นผู้อื่น ฯ บทว่า **ปริพฺพุเท** ได้แก่ เมื่อเสนาสนะถูกรับกวนคือห้าม ฯ

(๑๐๗๘) ชื่อว่า **สาเปกโขว จ คนฺตวา** ได้แก่ประกอบด้วยความหวังว่า เราไปแล้วจักเก็บเสนาสนะนี้ในวันนี้นั้นแล ไปยังบ้านอื่นเป็นต้น ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวไว้ว่า มีความหวังอย่างนี้ว่า เราไปแล้วจักเก็บในวันนี้ให้ได้ไปสู่ฝั่งแม่น้ำก็ดีบ้านอื่นก็ดี ฯ ชื่อว่า **ตตถ ฐตฺวา** ได้แก่ยืนในที่ตนไป อธิบายว่าเมื่อจิตเกิดขึ้นว่า เราจักไปภายนอกแต่ที่นี่ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวไว้ว่า ยืนในที่ที่เกิดขึ้นแห่งจิตดวงคิกจะไปของเขา ฯ เชื่อมว่าถามผู้นั้น อธิบายว่าส่งใครๆ ไปสู่ที่นอนนั้นบอกลา ฯ เหมือนอย่างที่ว่ากล่าวไว้ว่า ส่งใครๆ ไปบอกลา ฯ ก็ในข้อนี้ภายในวิหารหรือภายนอกแต่ที่ปลาดเตียงเป็นต้นในสิกขาบทข้อต้นจงยกไว้ พึงทราบความต่างกันดังนี้ว่า ในข้อต้นเป็นปาจิตติยเพราะกล่าวลงเลขฑุบาท ในข้อนี้เป็นปาจิตติยเพราะกล่าวอุปะจาระ ฯ โทษมีแก่ผู้ปูเตียงเป็นต้นกลางแจ้ง เพียงแต่ที่นอนในวิหารแล้วละไปเกินอุปะจาระแห่งเลขฑุบาท ฯ พรรณนาถึงที่นอนที่สอง จบ ฯ

พรรณนาถึงการนอนเปียด ฯ

(๑๐๗๙) โยชนาว่า ถ้าภิกษุใดรู้ยู่สำเร็จการนอนเข้าไปเปียดภิกษุผู้เข้าไปก่อนในสังฆิกาวาส ภิกษุนั้นต้องปาจิตตีย์ ฯ ภิกษุที่ชื่อว่าผู้เข้าไปก่อนได้แก่ผู้ถือเอาเสนาสนะที่สงฆ์ให้ถึงตนมอบให้ตามลำดับพรรษาอยู่ ฯ บทว่า **ขาน** ได้แก่วรรณว่าผู้ไม่ควรให้ย้าย ฯ ภิกษุที่ชื่อว่าผู้ไม่ควรให้ย้ายได้แก่ผู้แก่เป็นต้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในบทภาษณีย์ว่า ชื่อว่ารู้ยู่คือรู้ยู่ว่าเป็นผู้แก่ ว่า เป็นไข้ ว่าสงฆ์มอบให้ ฯ บทว่า **อนุปชช** ได้แก่ เข้าไปอธิบายว่าเข้าไปสู่อุปัฏฐาซึ่งมีลักษณะที่กล่าวใกล้ชิดเคียงเป็นต้นที่เขาปูลาดเพื่อผู้นั้นก่อน ฯ ข้อว่า **เสยฺย กปเปยฺย** ได้แก่พึงปูลาดเครื่องนอนอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาเครื่องนอนสับอย่างแล้วทำการนอน อธิบายว่าพึงนอน ฯ ก็พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า ทสสวณฺณตรํ เสยฺย ฯ ปาฐะเหลือว่า นิสชํ ภา ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในบทภาษณีย์ว่า อภินิสิตติ วา อภินิพชติ วา ฯ

(๑๐๘๐-๑๐๘๒) พระเถระใคร่แสดงความที่ยกขึ้นแสดงจึงกล่าวว่า ปาทโธวณปาสาณานาเป ฯ ทุกกฏ เพื่อแสดงวินิจฉัยในข้อว่า **อนุปชช เสยฺย กปเปยฺย** นี้ก่อน ฯ โยชนาว่า เมื่อภิกษุเข้าไปสู่เสนาสนะที่ตั้งแก่แผ่นหินที่ล้างเท้าจนถึงเตียงหรือตั่งนั้น แต่เมื่อออกไปที่ตั้งแก่เตียงและตั่งจนถึงที่ปัสสาวะส่วนที่ในระหว่างนี้ท่านเรียกว่าอุปัฏฐา ฯ โยชนาว่าในอุปัฏฐานั้น ฯ ข้อว่า **พาเรตุกามสฺส** ได้แก่มิจิตเกิดขึ้นอย่างนี้ว่าความคับแค้นจกมีแก่ผู้ใด ผู้นั้นจักหลีกไปเอง ฯ วิเคราะห์ว่า **สยฺยนิเอตถาติ** ฯ

(๑๐๘๓) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า นิสิตนตสฺส เพื่อแสดงคำที่กล่าวไว้โดยอุเทศว่า **ปาจิตตียสฺส** ฯ บทว่า **ตถา** ได้แก่ในการเข้าไปเปียดเปียดปูลาดนอนอย่างนั้น ฯ คำว่า **ปาจิตตียทวํ** นี้ท่านกล่าวหมายเอาวิกัปหลังนี้คือ เทวปิ กโรนตสฺส ฯ แต่ในสองวิกัปต้นพึงกล่าวว่า นิสิตนตสฺส วา ปาจิตตียํ นิพชชตสฺส วา ปาจิตตียํ ฯ ในสามวิกัปนี้แต่ละวิกัปท่านกล่าวในอรรถถาว่าแม้ทั้งสองควรกล่าวว่า ติกปาจิตตียํ ติกทุกกฏ ฯ อย่างไร ฯ คือพึงทราบปาจิตตียํสิบสองตัวในสองวิกัปอย่างนี้คือ ติกปาจิตตียํในการนั่งคือ ภิกษุสำคัญในของสงฆ์ว่าเป็นของสงฆ์ สงฆ์สำคัญว่าเป็นของบุคคลสำเร็จการนั่งต้องปาจิตตียํ ติกปาจิตตียํในการนอนอย่างนั้น ติกปาจิตตียํสองหมวด ในการนั่งและนอนทั้งสอง ฯ และพึงทราบทุกกฏสิบสองตัวคือ ติกทุกกฏในการนั่งคือ ภิกษุสำคัญในของบุคคลว่าเป็นของสงฆ์ สงฆ์สำคัญว่าเป็นของบุคคล สำเร็จการนั่งในของบุคคลของผู้อื่นต้องทุกกฏ ติกทุกกฏในการนอนอย่างนั้น ติกทุกกฏสองหมวดในการนั่งและการนอนทั้งสอง ฯ

(๑๐๘๔) ในบทนี้ว่า **กโรนตสฺส** จะได้โดยปรกณว่า นิสิตนาที ฯ ข้อว่า **ติกปาจิตตียํ วุตฺตํ** ได้แก่ ในพระบาลีกล่าวติกปาจิตตียํในสามวิกัปคือ ภิกษุสำคัญในของสงฆ์ว่าเป็นของสงฆ์ สงฆ์สำคัญว่าเป็นของบุคคล ฯ แม้ในของส่วนบุคคลกล่าวติกทุกกฏไว้อย่างนี้ เพราะเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวว่า บุคคล ติกทุกกฏ ฯ พึงทราบว่า ท่านใส่ปาจิตตียํและทุกกฏตามที่กล่าวในหมวดสามโดยสามัญแล้วกล่าวอย่างนี้ด้วยบทนี้ ฯ

(๑๐๘๕-๑๐๘๖) ท่านกล่าวทุกกฏแก่ผู้พ้นอุปัฏฐาในสองคาถาเป็นต้นว่า **วุตฺตูปจาร์** แม้ปูลาดเองก็ดีแม้ใช้ให้ปูลาดก็ดี ที่อุปัฏฐาก็ดี แม้กลางแจ้งก็ดี นั่งในที่นั้นก็ดี ฯ โยชนาว่าท่านห้ามการอยู่

ของผู้ที่นั่งที่ทั้งปวงนั้นนั่นแล ฯ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วิหารสฺส** ได้แก่เสนาสนะตามที่กล่าว ฯ บทว่า **อุปจาเร** ได้แก่ไม้ไผ่ ฯ บทว่า **อพโภกาเส** ได้แก่ประเทศอันเป็นเนินไม้ไผ่เสนาสนะนั้นนัก ฯ

ด้วยวาศัพท์ว่า **นิสฺสโต** ว่า พระเถระสงเคราะห์ว่า **นิปชฺชโต** ว่า **เทวปี** **กโรตสฺส** ว่า ฯ เหมือนที่ตรัสในพระบาลีว่า ภิกษุหนึ่งทับก็ดี นอนทับก็ดี ต้องทุกกฎ ฯ บทว่า **ตตถ** ได้แก่ ในเสนาสนะที่ถึงแก่ผู้เข้าไปก่อนนั้น ฯ บทว่า **สพฺพตฺถ** ได้แก่ในที่ทั้งปวงนั้นนั่นแลคือ ภายในและภายนอกแต่อุปัชฌาระตามที่กล่าวโดยมุ่งแม็กกลางแจ้ง ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่วิสภาคบุคคลนั้นผู้สำเร็จการนอนเบียดเบียนผู้ไม่พอใจ อธิบายว่าท่านห้ามการอยู่ เพราะผู้เบียดเบียนผู้อื่นทำอันตรายใหญ่แก่ผู้อยู่ร่วม ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า แท้จริงประโยชน์กับวิสภาคบุคคลเห็นปานนั้นผู้อยู่ในวิหารเดียวกันหรือเนินเดียวกันไม่มี เพราะเหตุนั้น ท่านห้ามการอยู่ร่วมกับผู้นั้นในที่ทั้งปวงนั้นนั่นแล ฯ

(๑๐๘๗) ตัดบทว่า สีตาทิอุปปีฬิตสฺส อธิบายว่า ถูกความหนาวเป็นต้นเบียดเบียนคือบีบคั้น ฯ ด้วยวาศัพท์พระเถระสงเคราะห์คำเป็นต้นว่า อุณฺห วา เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ถูกความหนาวหรือร้อนเบียดเบียนเข้าไป ฯ การต้องอันตรายแก่ชีวิตและพรหมจรรย์แก่ผู้นอนข้างนอกชื่อว่า อาพาทในข้อนี้ ฯ

(๑๐๘๘) โยชนาว่า สิกขาบทนี้เป็นทุกขเวทนา ฯ พรรณนาถึงการนอนเบียด จบ ฯ

พรรณนาถึงการนำออก ฯ

(๑๐๘๙) บทว่า **นิกกทฺเมยฺย** ได้แก่พึงนำออก ฯ ข้อว่า **นิกกทฺเมยฺย** วา ได้แก่ให้นำออกก็ดี ฯ

(๑๐๙๐) ขึ้นอันมากกล่าวคือพื้นทรายมีแก่ปราสาทใด ปราสาทนั้นชื่อพหุภูม ฯ ท่านเรียกว่า พหุภูโม ด้วยวิธีที่สุดสมาส ฯ

(๑๐๙๑) ข้อว่า **ชเปตฺวา ชเปตฺวา** ได้แก่ ทำการหยุดอยู่ๆในที่นั้นๆ ฯ

(๑๐๙๒) ข้อว่า **อโย นโย** ได้แก่ นัยนี้คือ เมื่อเขาไปด้วยคำเดียวว่า นิคม ล่วงข้ามประตูแม้มีโซ่หนึ่ง เป็นอาบัติตัวเดียวแลแก่ผู้สั่ง เป็นอาบัติด้วยการนับข้ามประตูแก่ผู้ยินแล้วๆนำออกจากที่เขายืน ฯ ข้อว่า **อาณตฺติยา ขณฺเวย** ได้แก่ในขณะที่สั่งนั้นแล้ว ท่านจงคร่ำผู้นี้ออกไป ฯ

(๑๐๙๓) ในข้อว่า เอกาว นี้พึงกล่าวว่า ปาจิตติ โหติ ฯ ในข้อว่า **พหุภาณิ เจ** นี้พึงกล่าวว่า ทวารานี เชื่อมว่า อภิภกามติ ฯ อธิบายว่า เพราะสั่งว่า ท่านจงคร่ำออกให้เลยข้ามประตูเท่านี้ก็ดีว่า จงคร่ำออกเพียงใดแต่ที่สุดข้ามประตูก็ดีว่า จงคร่ำออกให้เลยข้ามประตูมาก ถ้าเขาคร่ำออกแล้วให้เลยข้ามประตูมาก ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า เป็นผู้ถูกสั่งเจาะจงอย่างนี้ว่า ก็ถ้าท่านจงคร่ำออกพันประตูเท่านี้ หรือว่าจงคร่ำออกจนถึงประตูใหญ่ เป็นปาจิตติด้วยการนับประตู ฯ โยชนาว่า เป็นปาจิตติอย่างมากตัว ฯ

(๑๐๙๔) ในข้อว่า **อุปฺภูจฺจณสาธาติ** นี้พึงถือเอาความว่า จากอุปัฏฐานศาลาเป็นต้น เพราะกล่าวปฐมาวิภัตติในอรรถแห่งปัญจมี ฯ ด้วยคำว่า อุปจารโต นี้มีอธิบายว่า แต่อุปจารจากอุปัฏฐานศาลาเป็นต้นแห่งวิหารเพราะทำยิ่งเสมอกัน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในคัมภีรบทว่า สถานที่เพียงอุปัฏฐานศาลาเท่านั้นชื่ออุปจาร ฯ โยชนากับคำทีกล่าวอยู่ว่า เป็นทุกกฎในการคร่ำออกอย่างนี้

ด้วยกายก็ดี ด้วยวาจาก็ดี ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่อุปสัมบัน ฯ ท่านระบุปะราเป็นต้นด้วยอาทิสัพพ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า ภิกษุคร่าออกเองก็ดี ใช้ให้คร่าออกก็ดี จากอุปจารแห่งวิหารก็ดี จากอุปัฏฐานศาลาก็ดี จากประรำก็ดี จากโคนไม้ก็ดี จากกลางแจ้งก็ดี ต้องทุกกฎ ฯ ก็ด้วยคำว่า วาจาญ นี้ท่านระบุการสั่งว่า นิกุม และว่า อิมํ นิกกุพฺพมาหิ ฯ ด้วยคำว่า **ตถา** นี้ พระเถระเทียบเคียงประการทีกล่าไว้นั้นแล้ว เป็นอาบัติหนึ่งตัวด้วยหนึ่งประโยค เป็นอาบัติด้วยการนับประโยคในประโยคต่างๆหรือด้วยการนับประตุ ฯ

(๑๐๘๕) คำว่า **ตถา** นี้พึงประกอบกับคำแม่น้ำว่า อิตฺรํ นิกกุพฺพนตสฺส ทุกกฺกํ ฯ อธิบายว่าเป็นทุกกฎแก่ผู้คร่าออกเอง และใช้ให้คร่าอุปสัมบันออกจากอุปัฏฐานศาลาเป็นต้นแต่อุปจารวิหารฉันใด เป็นทุกกฎแก่ผู้ทำการคร่าอุปสัมบันออกจากวิหารและอุปจารแห่งวิหารเป็นต้นฉนั้น ฯ โยชนาว่า เป็นทุกกฎแก่ผู้คร่าบริหารของภิกษุแม้ทั้งปวงออกจากอุปจารแห่งวิหารหรือวิหารเหมือนอย่างนั้น ฯ บทว่า สพฺเพสํ ได้แก่อุปสัมบันและอนุสัมบัน ฯ ท่านระบุโดยที่สุดแม้สะเก็ดน้ำย้อมว่าบริหาร ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า อนตฺมโส รชนฉลฺลิมปิ ฯ

(๑๐๘๖) ด้วยคำนี้ว่า **อสมฺมพฺพเรสุ** พระเถระแสดงความเกิดมีแห่งอาบัติหนึ่งตัวเท่านั้นในบริหารที่มัดไม่หลวมโดยนัยยิ่งเกิน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ในมหาปจจริกกล่าวว่ แต่เมื่อผูกแน่นแล้วตั้งไว้เป็นอาบัติตัวเดียวเท่านั้น ฯ พึงทราบว่ ท่านระบุด้วยการกล่าวบริหารที่ผูกไม่ดีว่ ก็การมัดหลวมๆไม่จัดเป็นการมัดดี ฯ โยชนาว่าพึงแสดงทุกกฎด้วยการนับวัตถุแก่ภิกษุนั้น อธิบายว่ ภิกษุนั้นผู้นำออกไปเองและผู้ให้นำบริหารออกไป ฯ

(๑๐๘๗-๑๐๘๘) ในข้อนี้ว่า อนเตวาสี และว่า **สทฺธิวิหาริกํ** ปาฐะเหลือว่ อสมมาวตฺตนติ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอนาบัติวารเป็นต้นว่ ย่อมคร่าอันเตवासิกหรือสทฺธิวิหาริกผู้ไม่ประพฤติชอบออก ฯ ในคำว่า **นิกกุพฺพนตสฺส** นี้ปาฐะเหลือว่ **นิกกุพฺพมาเปนตสฺส** ฯ โยชนาว่า ท่านประกาศ อนาบัติแก่ผู้คร่าออกเองและให้คร่าอันเตवासิกเป็นต้นเหล่านั้นออกจากที่อยู่ของตน อนึ่งหรือจากที่อยู่ของผู้คั่นเคียนหรือผู้บ้ำคร่าอุปสัมบัน หรืออนุสัมบันออกจากวิหารของสงฆ์เอง ฯ

ถามว่ในอรรถกถากล่าวว่ ส่วนอลัชชีเป็นต้นพึงคร่าออกจากที่อยู่ของตนแล ก็ในบาลีกล่าวว่ไม่เป็นอาบัติในของส่วนตัวของตน คำว่า อตฺตโน วิสสาสิกสฺส วสนฺนุจํจํ นีกล่าไว้เพราะเหตุไร ฯ ตอบว่ กล่าวไว้โดยอนุโลมปาฐะนี้นั้นแล ฯ แม้เมื่อความโกรธเกิดในอันเตवासิกเป็นต้นก็ไม่เป็นอาบัติแก่ผู้คิดว่า จักคร่าออกแล้วคร่าออกเพราะความไม่ประพฤติชอบเป็นต้น เพราะจิตเปลี่ยนไปเร็ว ฯ

(๑๐๘๙) ด้วยคำว่า **ตถา** นี้ พระเถระเทียบเคียงคำที่เหลือในข้อนั้นนั้นแล้วว่ นิกกุพฺพนตสฺส และคำตามทีกล่าว่ นิกกุพฺพมาเปนตสฺส และว่า ตสฺส ปริกฺขารํ วา ฯ คำว่า **สํฆารามาปิ สพฺพสฺมา** นี้พึงประกอบกับผู้มักทำการทะเลาะนั้นแล ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ย่อมได้เพื่อคร่าผู้ทำความแตกร้างผู้ทำการทะเลาะแลออกจากสังฆารามทั้งสิ้น ฯ เพราะเธอได้ฝึกฝายแล้วพึงทำลายแม้สงฆ์ ฯ พระเถระแสดงว่ วินิจฉัยที่เหลือเว้นความต่างทีกล่าวด้วยตุศัพท ที่ปงอรรถวิเสสในข้อนี้ว่า อิหํ ตู เป็นเช่นกับไม่มีระหว่างนั้นแล ฯ ชื่อว่ติสมฺมูฏฐาน เพราะเกิดแต่กายกับจิต ๑ วาจากับจิต ๑ กายวาจาจิต ๑ ฯ พรรณนาถึงการนำออก จบ ฯ

พรรณนาถึงกุฏิพื้นสูง ๆ

(๑๑๐๐-๑๑๐๑) ชื่อว่า **มขณิมาสีสณฺณาย** อธิบายว่ากุฏิชื่อว่า อสีสณฺณาย เพราะธรรมดาไม่กระทบศีรษะ กุฏิที่ไม่กระทบศีรษะของบุรุษกลางคนชื่อมขณิมาสีสณฺณาย กุฏินั้นมีพื้นล่างสูงประมาณไม่กระทบศีรษะของบุรุษประมาณกลางคน ๆ บทว่า **เวหาสกุฎิยา** ได้แก่กุฏิต่างโดยมีพื้นสองชั้นเป็นต้นมีพื้นข้างบนไม่มุงด้วยไม้แผ่นเป็นต้น ๆ บทว่า **อุปริ** ได้แก่เบื้องบน อธิบายว่า พื้นข้างบนประกอบเพียงชื่อไม่ปูด้วยไม้กระดานเป็นต้น ๆ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า จริงอยู่ กุฏิมีสองชั้นก็ดี กุฏิมีสามชั้นเป็นต้นก็ดีชนิดใดชนิดหนึ่งเบื้องบนไม่ได้ปูพื้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า เวหาสกุฎิ แต่ในสิกขาบทนี้ประสงค์เอาเวหาสกุฎิที่ไม่กระทบศีรษะ ๆ ชื่อว่า **อาหจฺจปาทเก มณฺเฑ** ความว่าเตียงที่เข่าเจาะหัวแม่เท้าร้อยปลายขาวางไว้บนลิ้มไม้ได้ตอกบนสลักที่แสดงไว้ในพระบาลีว่า เตียงที่ชื่อว่ามีเท้าเสียบได้แก่เตียงที่ตั้งเสียบพื้น ๆ เชื่อมว่าตั้งมีเท้าเสียบ ๆ เหมือนอย่างทีกล่าวในพระบาลีว่า ตั้งที่ชื่อว่ามีเท้าเสียบได้แก่ตั้งที่ตั้งเสียบพื้น ๆ ความก็มีอย่างนั้นเหมือนกัน ๆ

โยชนาว่าเป็นปาจิตตีย์ด้วยการนับประโยคแก่ภิกษุหนึ่งผู้นั่งหรือนอนบนเตียงหรือตั้งที่มีเท้าเสียบนั้น ๆ

(๑๑๐๒-๑๑๐๓) เป็นติกปาจิตตีย์ด้วยอำนาจบุคคลผู้สำคัญในของสงฆ์ว่าเป็นของสงฆ์สงสัย สำคัญว่าเป็นของบุคคล ๆ บทว่า **บุคคล** ได้แก่ในวิหารอันเป็นของบุคคล ๆ โยชนาว่า เวหาสกุฎิยา ๆ เปฯ คณนาเยว ตสฺส ติกทุกกฏฺ ๖ ชื่อว่าติกทุกกฏ เพราะอำนาจบุคคลผู้สำคัญในของบุคคลว่าเป็นของสงฆ์ สงสัยสำคัญว่าเป็นของบุคคลอื่น ๆ

ชื่อว่า **เหฎฐา อปริโกเค** ๖ ได้แก่หรือพื้นชั้นล่างที่ใช้สอยไม่ได้ด้วยอำนาจท่อนไม้และสัมภาระเป็นต้น ๆ บทว่า **สีสณฺณาย** ๖ ได้แก่หรือกุฏิที่มีพื้นประมาณกระทบศีรษะ ๆ ชื่อว่า **อเวหาสวิหาร** ๖ ได้แก่ในบรรณศาลาที่ทำพื้นแห่งเวหาสกุฎิเป็นต้น คำนี้ว่า วิสสาสิกวิหาร แม้ในข้อนี้ ท่านกล่าวโดยอนุโลมแก่คำนี้ว่า อตฺตโน ปุคฺคิเก อนาปตติ ๖

(๑๑๐๔) ชื่อว่า **ยตฺถ ปฏฺณานิ** ๖ **ทินฺนา** โยชนาว่า เขาใส่ลิ้มสลักขวางที่สุดแม่แคร่บนปลายเท้าในเตียงใด เมื่อนั่งหรือนอนทับบนเตียงนั้น ไม่มีโทษ ๆ บทว่า **ตตฺถ** ได้แก่บนเตียงหรือตั้งมีสลักลิ้มไม้ได้สอดเข้าที่กล่าวข้างต้น ๆ พระเถระชักการนอนออกด้วยคำนี้ว่า **จตฺวา** ๖ บทว่า **ลเคติ** ได้แก่ คล้องบริวารอย่างใดอย่างหนึ่งบนไม้พื้นมั่งกรเป็นต้นข้างบน ๆ โยชนาว่า สิกขาบทนี้ท่านกล่าวว่าจะเสมอกับเอฬกโลมสิกขาบทโดยสมุฏฐาน ๆ พรรณนาถึงกุฏิพื้นสูง จบ ๖

พรรณนาถึงการพอกเป็นชั้น ๆ

(๑๑๐๕) ในชื่อว่า **ยาว ทวารสส โกสมฺหา** นี้มีปาฐะเหลือว่า มหาลกสสวิหารสส อธิบายว่า ทำที่ใกล้แห่งบานประตูมีประมาณอย่างหนาแก่กรอบประตู ที่ตรัสไว้ในพระบาลีว่า สมณฺตา หตฺถปาสา แห่งบานประตูที่เรียกว่าทวารโกสแห่งวิหารมีประเภทที่แสดงไว้ว่า ที่ชื่อว่าวิหาร ได้แก่วิหารที่ฉาบด้านในก็ดีฉาบด้านนอกก็ดีฉาบทั้งด้านในด้านนอกก็ดี ซึ่งใหญ่โดยมีเก้ายกผู้ให้สร้าง

เพราะตรัสในพระบาลีว่า ชนเรียกวihar ที่มีคนจับจองว่าใหญ่ให้เป็นเขตแดน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวใน อรรถกถาว่า ทีชื่อว่า บานประตุ ได้แก่อีกาสมีประมาณกว้างแห่งกรอบโดยรอบแห่งบานประตุ ฯ

ในชื่อว่า **อคคพณฺณาย** นี้มีอธิบายว่า เพื่อประโยชน์แห่งความไม่สั่นคลอนแห่งกรอบประตุ เพราะกล่าวเฉพาะกรอบประตุที่ประกอบด้วยบานประตุที่ติดกับกรอบนั้นโดยเป็นไปพร้อมกับสลัก ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า อธิบายว่าเพื่อความไม่สั่นคลอนแห่งทวารพันธพร้อมทั้งบาน ฯ ในชื่อว่า **ลิมปิตพพ** มีปาฐะเหลือว่าปุนปฺปุน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ฟังฉาบหรือให้ฉาบบ่อย ๆ ฯ อธิบายว่าฟังทำการฉาบด้วยดินเหนียวบ่อย ๆ ข้างบนดินเหนียวสมหม้อ ฯ

(๑๑๐๖-๑๑๐๗) เชื่อมว่านัยที่ควรรู้ ฯ อธิบายว่าฟังทราบนัยทีกล่าวว่า ฟังฉาบหรือให้ฉาบบ่อย ๆ ฯ ทีชื่อว่า อาโลกสันธิ เพราะอรรถว่ากันคือปิดแสง คำนั้นเป็นชื่อของบานหน้าต่าง ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ท่านเรียกบานหน้าต่างว่าอาโลกสันธิ ฯ ที่ฉาบทามีประมาณกว้างแห่งบานและแผ่นประตุโดยรอบบานในข้อนี้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า โอกาสมีประมาณกว้างแห่งบานในทิศทั้งปวง ฯ

ในข้อนี้มีอธิบายดังนี้ ภาษุต้องการหนาเพียงใดแม้เบื้องบนดินเหนียวสามชั้น ในทีกว้างประมาณแผ่นประตุโดยรอบบานหน้าต่าง ฟังฉาบหรือให้ฉาบบานหน้าต่าง เพื่อบริกรรมในที่เพียงนั้น ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ฟังเป็นปาจิตติยเมื่อให้เสร็จกิจที่ควรทำด้วยดินเหนียวที่ข้างฝาแล้วให้การฉาบครั้งที่สี่อีก แก่ผู้ฉาบเองก็ตีให้ฉาบก็ตีบ่อยๆในที่อื่นจากที่อนุญาตนั้น ก็เพราะพระผู้มีพระภาคเมื่อทรงอนุญาตการฉาบอนุญาตการฉาบบ่อยๆในประเทศประมาณสองศอกคืบนั้นเองโดยรอบแห่งทวารพันธเหตุบัญญัติสิกขาบทโดยโทษที่เกิดขึ้นในวัตถุนีคือ ปุนปฺปุน ฉาพาเปสิ ปุนปฺปุน เลพาเปสิ ฯ ส่วนในคัมภีรบทกล่าววาทกกุสมควรเพราะไม่กล่าวปาจิตติยเว้นเพียงล้อมในที่อื่นจากประมาณทีกล่าวแก่การให้การฉาบบ่อยๆแม้สามครั้ง ฯ

บทว่า **ฉทนสส** ได้แก่การมุงอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาเครื่องมุงคืออิฐศิลาปูนขาวหญ้าและใบไม้ทีกล่าวในบทาขณีย์ ฯ ในชื่อว่า **ทวตติปริยาย** นี้ฟังถือเอาเฉพาะการล้อมแล้วมุงด้วยหญ้าหรือใบไม่ว่าการพอก เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า บทว่า **ปริยาเยน** แปลว่าด้วยการพอกเป็นชั้นๆ ก็การมุงอย่างนี้ย่อมได้ด้วยหญ้าและใบไม้ ฯ ส่วนการมุงโดยแถวที่จะได้ในการมุงด้วยอิฐก็ดีศิลาก็ดีปูนขาวก็ดีจะได้โดยอุปลักขณะ ฯ การมุงโดยการพอกสองสามชั้นฟังทราบด้วยการมุงซ้อนๆกันเพราะกล่าวในอรรถกถาว่าก็การมุงแม้ทั้งหมดนี้ฟังทราบว่าเบื้องบนหลังคา ฯ ปุพฺพพัฒนาติเป็นต้นชื่อว่าของเขียวสด ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ก็ในคำว่า หริตฺ นี้ ทรงประสงค์เอาปุพฺพพัฒนาติต่างโดยเป็นข้าวเปลือกเจ็ดชนิดและอปรณณาติต่างโดยเป็นถั่วเขียวถั่วเหลืองงาถั่วพุดน้ำเต้าและผักเขียวเป็นต้น ฯ ชื่อว่าไม่เขียวสดเพราะไม่มีความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาปุพฺพพัฒนาติเป็นต้นเหล่านี้ ฯ

บทว่า **อธิฏฺเฐย** ได้แก่ฟังจัดแจง ฯ ข้อว่า **ตโต อุทฺธ** ได้แก่เกินจากการพอกสามชั้นหรือแถวสามแถว ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า เลยสามแถวหรือสามชั้นขึ้นไป ฯ ข้อว่า **ปาจิตติย โหติ** อธิบายว่ายื่นในที่ไม่มีของเขียวสดที่ควรโดยความเป็นที่ไกลตามทีกล่าวแล้วจัดแจงให้มุงสามครั้งในวาระที่สามสั่งว่า เอวฺ กโรหิ แล้วฟังหลีกไป ฯ เมื่อไม่หลีกไปฟังยื่นนิ่ง เมื่อจัดแจงเพื่อมุงในวาระที่สี่ยิ่งกว่านั้นต้องปาจิตติยด้วยการนับอิฐเป็นต้น ด้วยการนับหญ้าในหญ้า ด้วยการนับใบไม้ในใบไม้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในพระบาลีเป็นต้นว่า เมื่อมุงโดยแถวฟังจัดแจงสองแถวสั่งแถวที่สามแล้วฟังหลีก

ไป ฯ คำว่า **ตติยาย** ในคำนี้ว่า **ตติยาย มคค์** เป็นฉัฏฐวิภัตติลงในอรรถแห่งทุติยาวิภัตติ ฯ อธิบายว่า
แถวที่สาม ฯ บทว่า **ตตล** ได้แก่ของเขียวสด จะได้ว่าความว่า ยืนจัดแจง เพราะกล่าวว่า ถ้ายืนจัดแจงบน
ของเขียวสดต้องทุกกฎ ฯ ต้นข้าวตั้งแต่การปลูกเมล็ดตั้งอยู่เพียงใด ชื่อว่าเป็นของเขียวสดเพียงนั้น ฯ
เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถถาเป็นต้นว่า พืชที่หวานในนาแม้โตขึ้นแรกยังไม่สำเร็จก็หรือว่าเมื่อฝน
ตกแล้วจักสำเร็จ ฯ

(๑๑๐๘-๑๑๐๙) เพื่อแสดงการกำหนดแก่ผู้ยืนแม่ในที่ไม่มีของเขียวสดพระเถระจึงกล่าว
คำเป็นต้นว่า **ปฏิจิวเส** ฯ คำว่า **ปฏิจิวเส** นี้ท่านกล่าวด้วยเสนาสนะที่ก่อด้วยไม้ไผ่ ฯ เป็นอุปลักษณะ
แม่แก่เสนาสนะที่ให้ถือเอาข้อฟ้าทำ ฯ ก็คำว่า **ปฏิจิวเส** นี้เป็นสัตตมิวิภัตติลงในสมิปการาระดุงใน
ประโยคเป็นต้นว่า คงคาย โฆโส ฯ ถาว่า จะได้ว่าความต่างนี้แต่ที่ไหน ฯ ตอบว่า จะได้ในอรรถถาโดย
วิธีทีกล่าวว่า เป็นผู้นั่งที่ข้างโรงกระเดื่องก็ดี ข้อฟ้าแห่งเรือนยอกก็ดี บนกระเบื้องมุงก็ดี ฯ เพราะกล่าว
ในอรรถถาว่า นิสินโน ก็ผู้นั่งถือเอาว่าท่านกล่าวไว้โดยสามัญแห่งการไปและกลับในข้อนี้ว่า จิตฺโต ฯ
ในข้อว่า **ยสฺมิ จาเน** นี้จะได้โดยปรกรณ์ว่า อหริเต ฯ คำว่า **จาดุ** นี้ท่านกล่าวระบุงการยืนเพื่อทำการสัง
การเพราะเหตุนั้นจะรู้ได้โดยคำทีกล่าวในอรรถถาว่า ย่อมไม่ได้เพื่อจะยืนอำนวยความสะดวกในที่แม่เป็นที่
ปราศจากของเขียวสดภายในแห่งภูมิภาคนั้นเข้ามา ฯ

โตปัจจัยใช้ในอรรถว่าปฐมในข้อนี้ว่า **ปตโนกาสโต** ฯ โยชนาว่าแท้จริงที่นั่นเป็นโอกาสที่
พึงไปแห่งวิหาร ฯ เพราะศัพท์ว่า **ทิ** เป็นไปในอรรถแห่งเหตุ พึงถือเอาว่าที่นั่นเป็นโอกาสจะพึงไปแห่ง
วิหารที่จะพึงไปที่ไม่มีของเขียวสดใด เพราะเหตุนั้นไม่ควรยืนในที่นั้น ฯ

(๑๑๑๑) เบื้องต้นแห่งสิกขาบทนี้จะรู้ได้ว่า กุฎีมีฝาผนังด้วยหญ้านั้นแลชื่อกุฎีหญาโดย
ปริยายตรงข้ามจากนั้นเพราะกล่าวคำเป็นต้นว่า วิหาโร นาม อุลลิตโต วา ในบทภาชนียแห่งวิหารบท
ก่อน กุฎีที่มุงด้วยหญ้าชื่อกุฎีหญา ฯ พรรณนาถึงการพอกเป็นชั้นๆ จบ ฯ

พรรณาถึงน้ำมีตัวสัตว์ ฯ

(๑๑๑๒) บทว่า **ขาน** ได้แก่รู้ยู่ว่ามีตัวสัตว์ ฯ ในข้อว่า **สิญเจยฺย สิญจาเปยฺย** นี้ควร
กล่าวว่า เตน อุทเคน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวไว้ในอรรถถาเป็นต้นว่า ภิกษุพึงเอาตนรอดเองก็ดี ฯ

(๑๑๑๓) โยชนาว่า ถ้าภิกษุใคร่ดินไม่ขาดสาย เมื่อภิกษุนั้นรดอย่างนั้น ฯ

(๑๑๑๔-๑๑๑๕) บทว่า **สนทมานก** ได้แก่ เหมือนน้ำ ฯ มาตัก ได้แก่ อาสี ฯ ข้อว่า **สมมุข**
กโรนตสส ได้แก่ถ้าใครจะอาบน้ำทำเหมืองให้มีหน้าเฉพาะตนเอง ฯ โยชนาว่าเป็นอาบัติด้วยการนับ
ประโยคแก่ภิกษุนั้นผู้กั้นในที่นั้นๆ ฯ บทว่า **ปโยคคณนา** ความว่าด้วยการนับประโยค คือด้วยการนับ
ประโยคแห่งการกั้นน้ำๆทำให้ตรงหน้าตามความต้องการ ฯ

(๑๑๑๖-๑๑๑๗) ถ้าน้ำใดเมื่อใส่หญ้าเป็นต้นลงไปถึงความแห้งหรือชุ่ม ถ้าพึงใส่ดินหรือ
หญ้าแม่เต็มเล่มเกี่ยวลงในน้ำเช่นนั้นพร้อมกัน เมื่อใส่อย่างนี้เป็นอาบัติปาจิตติยัตถ์เดียว ฯ ดินทีละ
ก้อนหรือหญ้าทีละเส้น ฯ โยชนาว่าเป็นปาจิตติยัตถ์ด้วยการนับประโยคแก่ผู้ใส่ไม้และโคมัยเป็นต้นก็ดี
ด้วยวาทศัพท์ ฯ บทว่า **อาวิลตต** ได้แก่ความเป็นน้ำชุ่มโดยประการที่ตัวสัตว์จะไม่พินาศไป ฯ ด้วยคำนี้

พระเถระแสดงว่าเป็นอนาปัตติแก่ผู้ใส่หญ้าเป็นต้นในน้ำมากซึ่งตัวสัตว์ไม่พินาศไปอย่างนี้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า อิหํ ปน มหาอุทกํ ฯ เปฯ สนธาย วุตตํ ฯ

(๑๑๑๘) ขั้วว่า **ทุกกฏ โหติ** ได้แก่เป็นทุกกฏเพราะการสั่งเป็นปัจจัย ฯ เป็นปาจิตติยัตว์เดียว ฯ

(๑๑๑๙) บทว่า **สพฺพตถ** ได้แก่ มีตัวสัตว์และไม่มีตัวสัตว์ ฯ คำว่า **วิมตฺติส** พระเถระกล่าวถึงผู้มีความสงสัยโดยประพจน์ร่วมกัน ฯ

(๑๑๒๐) คำว่า **สิญฺจนาทิสฺส ยํ กิลฺลิจิ กโรณตสฺส** นี้แต่ละคำที่ได้โดยอธิการในคำเป็นตนว่า สพฺพตถาปาณสญฺญิสฺส เป็นคำที่ควรเชื่อม ฯ บทว่า **สพฺพตถ** ได้แก่ มีตัวสัตว์และไม่มีตัวสัตว์ ฯ บทว่า **อปาณสญฺญิสฺส** ได้แก่สำคัญว่า ตัวสัตว์จะพินาศไปด้วยประโยคที่เราทำนี้ไม่มี ฯ ขั้วว่า **อสนฺนิจฺจ** ความว่าเมื่อรดเองหรือใช้ให้รดน้ำที่มีตัวสัตว์ที่ใช้หม้อเป็นต้นตกโดยประการที่ตัวสัตว์จะไม่พินาศไปรดที่น้ำนั้นแลเมื่อหญ้าเป็นต้นกลิ้งตกลงไปที่น้ำนั้น ชื่อว่าไม่แก่งทำ ฯ บทว่า **อสนฺติสฺส** ได้แก่ทำด้วยลืมนสติ ฯ บทว่า **อชานโต** ได้แก่ทำเพราะไม่รู้ว่ามีตัวสัตว์ ฯ

(๑๑๒๑-๑๑๒๒) เมื่อมีจิตคิดจะฆ่า พระเถระกล่าวว่า **วินา วรกจิตฺเตน** เพื่อให้ต่างจากข้อนั้น เพราะเป็นวิสัยแห่งสิกขาบทข้อที่หนึ่งในสัปปาณกวรรคที่เจ็ด ฯ ในบาลีในสิกขาบทนี้ ท่านกล่าวองค์ที่หนึ่งที่มาในอรรถกถาด้วยคำนี้ว่า สปปาณกํ อุทกํ องค์ที่สองด้วยคำนี้ว่า ชานํ และองค์ที่สี่ ด้วยคำนี้ว่า สิญฺเจยฺย วา สิญฺจาเปยฺย วา ไม่กล่าวองค์ที่สามไว้ ฯ ก็แถมองค์ที่สามนั้น ท่านกล่าวในอรรถกถาโดยประสงคว่า องค์ที่สามมีภาวะนั้นเป็นลักษณะเป็นอันกล่าวไว้ในข้อนี้ โดยกล่าวปาจิตติยัตว์ด้วยสิกขาบทที่หนึ่งในวรรคที่เจ็ดแก่ผู้มีจิตคิดจะฆ่า เพราะเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวว่า **วินา วรกจิตฺเตน** ฯ เพราะเหตุนี้แหละพระเถระจึงกล่าวว่า **จตฺตาเรวสฺส อณฺคาณิ นิตฺติภูฏานํ มหฺลสิณา** ฯ บทว่า **อสนฺติสฺส** ได้แก่ สิกขาบทนี้ ฯ

(๑๑๒๓) พระเถระใส่ใจว่าการรดเองและให้รดของผู้สำคัญว่ามีตัวสัตว์แม้รู้อยู่ในเบื้องต้นว่า ตัวสัตว์จักตายไปเพราะการบริโภค เป็นตุจการให้จุดประทีปของผู้รู้ว่า ตัวสัตว์มีตัวร่านไฟเป็นต้นนอนในประทีปจักตายแม้เว้นจากวรกเจตนา จึงกล่าวว่า **ปณฺณตฺติวชฺชํ ติจฺจิตํ** ฯ พึงทราบจิตสามในข้อนี้คือ อุกุสลจิตของผู้โกรธในบางคนที่ตีผู้ชวนชวายนในการเล่นก็ตริต กุสลจิตของผู้ระเียบและพุ่มไม่เป็นต้น อภัยกตจิตของพระชีนาสพฺพผู้ไม่รู้ข้อบัญญัติ ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่สิกขาบทที่หนึ่งในวรรคที่เจ็ด ฯ ขั้วว่า **อสนฺต จ** ได้แก่ และสิญฺจนสิกขาบทนี้ ฯ ขั้วว่า **อิหํ วิเสสนํ** นี้เป็นเหตุต่างกัน ฯ อธิบายว่าท่านแสดงคือประกาศในภรณ์นี้คือนี้ ฯ อธิบายว่า สิกขาบทนี้เป็นโลกวัชชะ นี้ เป็นปณฺณตฺติวชฺชะ นั้น เป็นอุกุสลจิต นี้เป็นติจจิต นั้นเป็นทุกขเวทนา นี้เป็นติเวทนา ฯ

ถ้ามีคำถามว่า สิกขาบทที่สองในสัตตมวรรคกับสิกขาบทนี้ต่างกันอย่างไร ฯ ตอบว่า พึงทราบว่สิกขาบทคือ สปปาณกํ อุทกํ บริภุญฺเชยฺย บัญญัติโดยบริโภคมีการอาบและดื่มเป็นต้นของตน เพราะสิกขาบทนี้บัญญัติไว้ก่อนโดยประการใช้สอยภายนอกว่า สิญฺเจยฺย วา สิญฺจาเปยฺย วา ฯ พึงถือเอาว่า อีกอย่างหนึ่งแม้เมื่อบัญญัติสิกขาบทนี้ก่อนสิกขาบทนี้ก็บัญญัติด้วยการใช้สอยภายนอกอีก เพราะบัญญัติด้วยการใช้สอยของตนนั้นแล ฯ พรรณนาถึงน้ำมีตัวสัตว์ จบ ฯ หมวดเสนาสนะที่สอง ฯ

หมวดภิกษุณี ๖

พรรณนาถึงการสอน ๖

(๑๑๒๔-๑๑๒๖) ในชื่อว่า **อญฺจนคยุตตสส** นี้วิเคราะห์ว่าชื่อว่าองค์แปดที่มาในปาฐะเหล่านี้คือ คำเป็นต้นว่า เป็นผู้มึศีลเป็นองค์ที่หนึ่ง คำเป็นต้นว่าเป็นพหูสูตเป็นองค์ที่สองคำเป็นต้นว่า ก็แลปาฏิโมกข์ทั้งสองฝ่ายมาแล้วด้วยดีโดยพิสดารแก่ภิกษุณีนั่น เป็นองค์ที่สามคำเป็นต้นว่า เป็นผู้มึวาจาสะสลายชัดเจน เป็นองค์ที่สี่คำเป็นต้นว่า เป็นที่นิยมชมชอบของนางภิกษุณีโดยมากเป็นองค์ที่ห้าคำเป็นต้นว่า เป็นผู้สามารถกล่าวสอนภิกษุณีได้ เป็นองค์ที่หกคำเป็นต้นว่า เป็นผู้ไม่เคยล่วงละเมิดกับสตรีผู้ครองผ้ากาสายะซึ่งบวชเฉพาะพระผู้มีพระภาคพระองค์นี้ เป็นองค์ที่เจ็ด คำเป็นต้นว่า มีพรรษายี่สิบหรือเกินยี่สิบเป็นองค์ที่แปด คือการสอนภิกษุณี การสมมุติเพื่อประโยชน์นั้น ๖ บทว่า **อิธ** ได้แก่ในสิกขาบทนี้ ๖ วิเคราะห์ว่าอุตฺตติที่สี่มีแก่กรรมใด ๖ ปาฐะเหลือว่า กมฺเมน ๖

โยชนาว่าในข้อนี้พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการสมมุติเพื่อสอนนางภิกษุณีด้วยอุตฺตติจตุตถกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แปด ภิกษุใดผู้ไม่ได้รับการสมมุติด้วยการสมมุตินั้น ๖

ชื่อว่า **ครุฑเมหิ อญฺฐหิ** ได้แก่ครุฑธรรมแปดที่มาในพระบาลีเป็นต้นว่า ภิกษุณีผู้อุปสมบทหนึ่งร้อยพรรษาพึงทำการไหว้การต้อนรับอัญชลีกรรมสามิจริกรรม แก่ภิกษุผู้บวชในวันนั้น ๖ คำว่า ภิกษุณีนีรูปเดียวหรือมารูป นี้จะได้โดยปรกณ์ ๖ บทว่า **โอสสาเรนโต ว** ได้แก่สวดพระบาลีแล ๖ เหมือนที่กล่าวในอรรถกถาว่า บทว่า **โอสสาเรตพพา** ได้แก่พึงบอกพระบาลี ๖ ชื่อว่า **เตรมเม** ได้แก่ครุฑธรรมแปดเหล่านี้ที่กล่าวเบื้องต้น ๖ บทว่า **โอะเวทย** ได้แก่พึงทำการสอนคือกล่าวครุฑธรรมแปดและพระบาลี ๖

ท่านกล่าวไว้อย่างไร ๖ กล่าวไว้ว่าภิกษุถามภิกษุณีผู้มาเพื่อรับโอวาทในวันปาฏิบพผู้ให้แล้วนั่งที่ควรว่า ดูก่อนน้องหญิงพวกท่านสามัคคีกันดีอยู่หรือ โดยนัยที่มาในปาฐะเป็นต้นว่า เตน ภิกขุณา ถ้าภิกษุณีพึงกล่าวว่าพระผู้เป็นเจ้าพวกเรสามัคคีกันดีอยู่ไซ้ร้ ถามแม้อีกว่า ดูก่อนน้องหญิง ครุฑธรรมแปดย่อมเป็นไปหรือ ถ้านางภิกษุณีพึงกล่าวว่า เป็นไปดีเจ้าข้าไซ้ร้ พึงมอบให้ว่า ดูก่อนน้องหญิงนี้โอวาท ถ้านางภิกษุณีกกล่าวว่า ไม่เป็นไปเจ้าข้าไซ้ร้ พึงทำโอวาทโดยการกล่าวครุฑธรรมแปดและบาลีมีอาทิว่า วสตุอุปสมปณาย ๖ เหมือนอย่างที่กล่าวไว้ว่า เมื่อจะสวดพึงสอนธรรมเหล่านี้ ๖

(๑๑๒๗) ชื่อว่า **อญฺเณน ธมฺเมน** ได้แก่ด้วยพระสูตรหรือพระอภิธรรม ๖ บทว่า **เอกโตอุปสมปณน** ได้แก่ผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์เท่านั้น ๖ เหมือนอย่างที่กล่าวในอรรถกถาว่า อุปสมบทโดยฝ่ายเดียวในสำนักพวกนางภิกษุณี ๖ บทว่า **ตถา** ได้แก่พระเถระแสดงว่า เป็นทุกกฎแก่ผู้สอน ๖

(๑๑๒๘) คำว่า **ภิกขุณี สนฺติเกเยว อุปสมปณน** ได้แก่พระเถระระบุนางสาวกียะห้าร้อยคนผู้บวชกับนางปชาบดีคคตมี ๖ อธิบายว่าท่านประกาศปาจิตตีย์เหมือนกันนั้นแล ในเมื่อเพศกลับคือเมื่อเมื่อมีการเปลี่ยนเพศของภิกษุผู้บวชแล้ว ๖

(๑๑๒๙) ชื่อว่า **โอวาท อนิยาเทตวา** แม้มีความนั้นนั่นแลคือ ถามว่า ดูก่อนน้องหญิง ครุฑธรรมแปดเป็นไปหรือ เมื่อเขากล่าวว่า เป็นไปเจ้าข้า ๖

(๑๑๓๐) โยชนาว่าเป็นทุกกฎแก่ผู้สอนด้วยครุฑธรรม ๖

(๑๑๓๑) ในชื่อว่า **อคนทนต์ส โอวาท์** นี้มีอธิบายว่าไม่รับเฉพาะซึ่งโอวาทสาสน์ว่า ความสงสัยการขอเพื่อโอวาทท่านระบุว่าโอวาทเพื่อประโยชน์นั้น ๆ ชื่อว่า **อปจจาทรโตปี ตั** ได้แก่ บอกแจ้งโอวาทสาสน์ที่ตนรับมานั้นในโรงอุโบสถ นำปฐิสาน์ที่ภิกษุผู้สวดปาฏิโมกข์ไปแก่ภิกษุณี สงฆ์แล้วไม่บอกสอน ๆ บทว่า **พาล** ได้แก่ชื่อว่าพาลเพราะไม่รู้เพื่อทำการรับคำสอน การนำไปสู่โรงอุโบสถแล้วบอก และการนำคำสอนตอบไปแจ้งเฉพาะตามสมควรแก่ภิกษุณีสงฆ์คณะหรือบุคคลในวัน ปาฏิบัท ๆ บทว่า **คิลาน** ได้แก่ผู้เป็นไข้ที่ประกอบด้วยความเป็นไข้ที่เบียดเบียนผู้แม้ไม่สู่โรงอุโบสถ บอกแจ้ง ๆ บทว่า **คิมิ** เชื่อมว่าเป็นทุกกฎเว้นการไปบริบถวนและผู้เตรียมตัวไปซึ่งไม่นั่งแล้วพึงไปวัน ปาฏิบัท ๆ

(๑๑๓๒) ในอรรถกถากล่าวว่าด้วยกัมมศัพท์ในข้อนี้คือ **กมมสมี** ท่านประสงค์สมมุติกรรม ที่สงฆ์ให้แก่ภิกษุผู้กล่าวสอนนางภิกษุณีด้วยญัตติจุตตกรรม ๆ ถ้ากรรมนั้นทำให้ญัตติพร่องหรือข้าม จัดเป็นกรรมไม่เป็นธรรม ๆ บทว่า **วคเค** ได้แก่เมื่อมีการเข้ากันเป็นพวกๆ โดยไม่นำฉันทะของผู้ควร นำฉันทะมาหรือเลิกประชุมกัน ๆ ชื่อว่า **ติกปาจิตติย สียา** ได้แก่ เป็นปาจิตติยสามตัวที่กล่าวในฝ่ายผู้ สำคัญในกรรมไม่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมไม่เป็นธรรมคือ ภิกษุสำคัญในกรรมไม่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมไม่ เป็นธรรม สำคัญภิกษุณีสงฆ์ที่เป็นพวกๆว่าเป็นพวกๆ กล่าวสอน สงสัย กล่าวสอน สำคัญว่าสามัคคี กล่าวสอน ต้องปาจิตติย ๆ

(๑๑๓๓) โยชนาว่า ก็แม้สงสัยในกรรมไม่เป็นธรรม ๆ ด้วยคำว่า ตถา นี้ พระเถระ สงเคราะห์คำนี้ว่า วคเค ภิกษุณีสงฆ์ ติกปาจิตติย สียา ๆ กล่าวไว้อย่างไร ๆ กล่าวไว้ว่า เป็นปาจิตติย สามตัวที่กล่าวในวาระความสงสัยเฉพาะในกรรมไม่เป็นธรรมว่า ภิกษุสำคัญภิกษุณีสงฆ์ที่เป็นพวกๆว่า เป็นพวกๆ สงสัยสำคัญว่าสามัคคี กล่าวสอนต้องปาจิตติย ในฝ่ายของผู้สงสัยในกรรมไม่เป็นธรรม ๆ แม้ด้วยคำว่า **ธมมกมมนติ สยณโน** นี้พึงประกอบคำนี้ว่า อธมเม ปน กมมสมี เชื่อว่า ตถา เพราะ เหตุนั้นพระเถระสงเคราะห์คำเป็นต้นว่า วคเค ๆ เป็นติกปาจิตติยที่กล่าวว่า ภิกษุสำคัญในกรรมไม่เป็น ธรรมว่าเป็นกรรมเป็นธรรม สำคัญภิกษุณีสงฆ์ที่เป็นพวกๆว่าเป็นพวกๆ กล่าวสอนสงสัยสำคัญว่า สามัคคี กล่าวสอนต้องปาจิตติย ๆ พระเถระหมายเอาปาจิตติยเหล่านั้นอย่างนี้ จึงกล่าวว่า **นว ปาจิตติโย วุตตา** ๆ

ก็พระเถระเมื่อแสดงอ้างว่า เป็นปาจิตติยเก้าอย่างนี้นั้นแลในวิกปัว่า **สมคเค ภิกษุณีสงฆ์** ดุจในอัมมกรรมวาระนี้ จึงกล่าวว่า **สมคเคปิ จ ตตตกา** ๆ เหมือนอย่างที่ว่า ภิกษุสำคัญใน กรรมไม่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมไม่เป็นธรรม สำคัญภิกษุณีสงฆ์ที่พร้อมเพรียงว่าเป็นพวกๆ สงสัยสำคัญ ว่าพร้อมเพรียง กล่าวสอนต้องปาจิตติย สงสัยในกรรมไม่เป็นธรรม สำคัญนางภิกษุณีสงฆ์ที่พร้อม เพรียงว่าเป็นพวกๆ สงสัยสำคัญว่าพร้อมเพรียง กล่าวสอนต้องปาจิตติย สำคัญในกรรมไม่เป็นธรรมว่า เป็นกรรมเป็นธรรม สำคัญภิกษุณีสงฆ์ที่พร้อมเพรียงว่าเป็นพวกๆ สงสัยสำคัญว่าพร้อมเพรียง กล่าว สอนต้องปาจิตติย ๆ

(๑๑๓๔) ชื่อว่า **ทวินัน นวกัน วสา** ได้แก่ด้วยอำนาจแห่งหมวดเก้าสองหมวดคือ หมวด เก้าแห่งวัคคะ และหมวดเก้าแห่งสมัคคะตามที่แสดง ๆ บทว่า **ตา** ได้แก่ปาจิตติย ๆ

ทุกกฎเก้าตัวในวัคคปัคค์คือ ภิกษุสำคัญในกรรมที่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมไม่เป็นธรรม สำคัญภิกษุณีสงฆ์ที่เป็นพวกๆว่าเป็นพวกๆ สงสัยสำคัญว่าพร้อมเพรียง กล่าวสอนต้องทุกกฎ สงสัยใน

กรรมที่เป็นธรรม สำคัญภิกษุณีสงฆ์ที่เป็นพวกๆว่าเป็นพวกๆ สงสัยสำคัญว่าพร้อมเพรียง กล่าวสอน
ต้องทุกกฎ สำคัญในกรรมที่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมที่เป็นธรรม สำคัญภิกษุณีสงฆ์ที่เป็นพวกๆว่าเป็น
พวกๆ สงสัยสำคัญว่าพร้อมเพรียง กล่าวสอนต้องทุกกฎ ๖ ทุกกฎแปดตัวในสมัคคปักษ์ในแปดวาระที่
เหลือเว้นอนาปัตติวาระที่กล่าวในที่สุดนี้ในข้อนี้ว่า ภิกษุสำคัญในกรรมที่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมไม่เป็น
ธรรม สำคัญภิกษุณีสงฆ์พร้อมเพรียงว่าเป็นพวกๆ สงสัย สำคัญว่าพร้อมเพรียง กล่าวสอนต้อง
ทุกกฎ ๖ สงสัยในกรรมที่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมที่เป็นธรรม สำคัญภิกษุณีสงฆ์พร้อมเพรียงว่าเป็น
พวกๆ สงสัย สำคัญว่าพร้อมเพรียง กล่าวสอน ต้องทุกกฎ ๖ สงสัยในกรรมที่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมที่
เป็นธรรม สำคัญภิกษุณีสงฆ์พร้อมเพรียงว่าเป็นพวกๆ สงสัยกล่าวสอน ต้องทุกกฎ ๖ สำคัญในกรรม
ที่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมที่เป็นธรรม สำคัญภิกษุณีสงฆ์พร้อมเพรียงว่าเป็นผู้พร้อมเพรียงกล่าวสอนไม่
ต้องอาบัติ ๖ พระเถระใส่ใจว่าทุกกฎสิบเจ็ดตัวในฝ่ายแห่งกรรมที่เป็นธรรม คือแก้ตัวข้างต้นอย่างนี้
แปดตัวเหล่านี้ จึงกล่าวว่า ทุกกฎ ฌมมกเมปิ สตตรสวริ ลียา ๖

(๑๑๓๕) โยชนาว่า ภิกษุถูกเขากล่าวว่า ท่านจงสวด กล่าวอยู่ก็ดี ๖ ถูกเขากล่าวว่า ท่าน
จงบอกครุธรรมแปดกล่าวครุธรรมแปดนั้นอยู่ก็ดี ๖ ข้อว่า **ปณฺหิ ปุณฺโณ กเถสิ วา** ได้แก่ถูกถามปัญหา
ในวิสัยแห่งครุธรรมแปดย่อมกล่าวแก่เฉพาะปัญหานั้นก็ดี ๖ เชื่อมว่ากล่าวแก่นางสิกขามานาก็ดี ๖
อธิบายว่ากล่าวครุธรรมแปดแก่นางสิกขามานาก็ดี ไม่มีโทษเลย ๖ โยชนาว่าไม่มีโทษแก่ผู้บำเพ็ญต้น
กล่าวอยู่นั้นแล ๖

(๑๑๓๖) บัดนี้เมื่อแสดงลักษณะแห่งพหูสูตบุคคลแม้สามจำพวกในหมวดเดียวกัน ความ
ต่างแก่ผู้สอนนางภิกษุณีก็เป็นอันพึงรู้ได้ง่าย เพราะเหตุนี้เพื่อจะแสดงลักษณะนั้น พระเถระจึงกล่าว
คำเป็นต้นว่า **วาจุกคตา ว กาทพพา** ๖ โยชนาว่าพึงทำมาติกาสองให้ชำนาญคล่องปาก ๖ มาติกาว่า
พึงทำมาติกาในภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์ ให้ชำนาญคล่องปากนั้นแล อธิบายว่า พึงทำมาติกาในภิกษุ
และภิกษุณีวิภังค์ให้ชำนาญแล้วเรียนอรรถแห่งมาติกาเหล่านั้นทำให้สวดคล่องปากคือทนต่อการสวด
แล โดยพระบาลี และโดยอรรถ ๖ โยชนาว่า ท่านประกาศว่า พึงทำสี่ภาณวารให้ชำนาญคล่องปาก
แล ๖ ด้วยคำว่า **ปคฺณา** นี้ท่านแสดงว่าพึงทำให้ชำนาญในพระบาลีทรงจำแล้วสอบถาม ๖ ด้วยคำว่า
วาจุกคตา ว กาทพพา นี้ท่านแสดงว่า พึงฟังความแห่งมาติกาเหล่านั้นทรงจำไว้แล้วสอบถามนั้นแล ๖

(๑๑๓๗) บทว่า **ปริกตถาย** ได้แก่เพื่อประโยชน์แก่การกล่าวธรรมแก่ผู้ประชุมกันแล้ว ๖
บทว่า **กถามคฺโค** ได้แก่มหาสุทฺธสนกถาวรรค ๖ ข้อว่า **มจฺคลาเป** ๖ **อนฺโมทนา** ได้แก่ อนฺโมทนาสาม
นั้นแลอย่างนี้คือทานกถา กล่าวคือกถิตานโมทนาในมจฺคลมีทานเป็นต้น แห่งอัครทานและมัจจกถา
โมทนามีมหามจฺคลสูตรเป็นต้นในกุมารมจฺคลเป็นต้น การทำกิริยาชื่อว่า **อมจฺคล** และกถามีติโรฎฐกะ
เป็นต้นในมตฺกถิตเป็นต้นในอมจฺคลนั้น ๖

(๑๑๓๘) ด้วยอาทิศัพท์ในคำว่า **อุโปสถาทอถาย** อธิบายว่าวินิจฉัยในกรรมน้อยใหญ่
ที่มาในกรรมวรรคในปริวาร ๖ ด้วยคำว่า **กมฺมญฺ्ञานํ** นี้พระเถระกล่าววิปัสสนากัมมัญ्ञานเพราะกล่าว
อยู่ว่า อุตฺตมตถสส ปาปํ ๖ ท่านกล่าวในคณฺฐิบทว่า ก็เมื่อจะเรียนด้วยอำนาจวิปัสสนาพึงเรียนโดย
การมุ่งกำหนดธาตุ ๖ บทว่า **อุตฺตมตถสส** ได้แก่พระอรหันต์ ๖

(๑๑๓๙) ข้อว่า **เอตตํ อคฺคเหตุวาน พหุสฺสโต** ได้แก่เป็นพหูสูตเพราะเรียนเอาธรรม
ตามที่กล่าว ๖ บทว่า **ปญฺจสฺสโต** ได้แก่พรรษาครบห้าตั้งแต่การอุปสมบท ๖ แม้ในข้อว่า ทสวสฺสโต นี้ก็

มีนัยนี้เหมือนกัน ๑ เมื่อเต็มห้าพรรษาด้วยอำนาจปี แม้ไม่เต็มด้วยอำนาจการอยู่จำก็มีพรรษาห้าเหมือนกัน ๑ โดยประการนอกนี้พึงทราบว่ามีพรรษาหย่อนห้า ๑ อาจารย์บางพวกไม่วิจารณ์การนับปีถือเอาเฉพาะการนับพรรษาที่จำโดยคำสามัญว่าปณจสุโสจุในการอุปสมบทที่สืบพรรษาเต็มฉะนั้นคำนั้นไม่ควร ๑ อีกอย่างหนึ่ง พึงกำหนดการตกลงในการกำหนดอย่างนั้น ๑ ข้อว่า มุณจิตวา นิสสัยได้แก่ละการอยู่อาศัย ๑ บทว่า อีสสโร ได้แก่เป็นอิสสระโดยเว้นนิสสยาจารย์ ด้วยคำนี้ท่านแสดงลักษณะการพนินิสัย ๑

(๑๑๔๐) ข้อว่า เทว วิงศา ได้แก่ ภิกขุวิงศ์และภิกขุณีวิงศ์สองอย่าง ๑ คำว่า วาจุคฺคา นี้ท่านกล่าวว่า พระเถระกล่าวหมายเอาแม้การสอบถามในที่นี้ ๑ เพราะเหตุนั้น พระเถระจึงกล่าวในสารัตถทีปนีวว่า อาจารย์บางพวกกล่าวว่า คำว่า เทว วิงศา ปคุณวาจุคฺคา กาดพฺพา นี้ท่านกล่าวหมายเอาแม้การเรียนด้วยอำนาจการสอบถาม ๑ บทชื่อว่าพญฺญชนะในข้อนี้ว่า พญฺญชนะทิสฺส อักขระชื่อว่า อนุพญฺญชนะท่านสงเคราะห์ด้วยอาทิศัพท์ อธิบายว่าไม่ให้บทและอักขระเสียไป ๑ ข้อว่า จตุสุวปี นิภาเยสุ ได้แก่ในทิมนิกาย มัชฌิมนิกายสังยุตตนิกาย และอังคตฺรนิกาย เป็นสัตตมวิภัตติลงในนิตฺธารณะ ๑ อีกอย่างหนึ่ง โยชนาวานิกาย ๑ และแมคัมภีร์ ๑ ๑ พึงทราบการสงเคราะห์แม้ขุททกนิกายด้วยอาทิศัพท์ ๑ ด้วยคำว่า ปี วา นี้มีการรวมสองคัมภีร์ที่แสดงว่า ผู้กล่าวชาดกในขุททกนิกายแม้เรียนชาดกพร้อมอรรถกถา พึงเรียนธรรมบทกับวัตถุนั้นแล อีกอย่างหนึ่ง ชนธกัฏฐสํ

(๑๑๔๑) ที่ชื่อทิสปาโมกข์ ได้แก่ ตนอยู่ในทิศใดๆก็เป็นหัวหน้าคือเป็นประธานแห่งทิศนั้นๆ ๑ บทว่า เยน กามํ คโม ความว่าเป็นผู้เที่ยวไปตามความพอใจในทิศภาคใดทิศหนึ่ง ๑ โยชนาว่า ใครจะให้บริษัทบำรุงก็ยอมได้เป็นอิสสระ ๑ อธิบายว่าเป็นอิสสระยอมได้เพื่อให้ภิกษุบริษัทบำรุงตนตามความพอใจ ๑ ท่านกล่าวลักษณะแห่งการให้บริษัทบำรุงด้วยคำมีประมาณเท่านี้ ๑

(๑๑๔๒) บทว่า วาจุคฺคํ ได้แก่คล้องปาก ๑ ก็ในข้อนี้ท่านกล่าวในความสงสัยว่า เขตแดนแห่งภณฺฑกถานีไม่มีในกาลนี้ เพราะเหตุนี้จึงรู้ว่า การแต่งอรรถตามสมควรแห่งมีหกปริปัญณกถาไม่จัดเป็นการให้ทำให้คล้องปาก ๑ ด้วยคำนี้ท่านสงเคราะห์เฉพาะองค์สองตามที่กล่าว ๑

(๑๑๔๓) บทว่า อสฺส ได้แก่สักขาบทนี้ ๑ ข้อว่า อสฺมมตฺตาทีนิ ตินิ อญฺคานิ ได้แก่องค์สามเหล่านี้คือ ความที่ตนไม่ได้รับการสมมุติ ๑ ความที่นางภิกษุณีอุปสมบทครบถ้วน ๑ การกล่าวครุธรรมแปดด้วยโอวาท ๑ ๑ พรรณนาถึงการสอน จบ ๑

พรรณนาถึงอาทิตยตก ๑

(๑๑๔๔) ข้อว่า ติกปาจิตฺตยํ ได้แก่ในวิกัปสามคือ ภิกษุสำคัญในเมื่ออาทิตยตกกว่าตกแล้วสงสัยสำคัญว่าไม่ตก ๑ ข้อว่า เอกโตอุปสมปณฺนํ ได้แก่ผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ ๑ ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า ก็เมื่อกล่าวสอนผู้อุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์ ต้องปาจิตตยํเหมือนกัน ๑

(๑๑๔๕) ข้อว่า อุทฺเทสาทินเยน ได้แก่โดยนัยแห่งอนาปัตติวาระเป็นต้นว่า เมื่อให้อุทเทสเมื่อให้ปริปัญณาไม่ต้องอาบัติ ๑ บทว่า อสฺส ได้แก่ ภิกษุ ๑ พรรณนาถึงอาทิตยตก จบ ๑

พรรณนาถึงสำนักภิกษุณี ฯ

(๑๑๔๙) เพราะกล่าวว่า สเจ อสมมโต ในชื่อว่า โวทนตสส นี้จะได้คำว่า สมมตสส ฯ บทว่า ภิกขุณุปสฺสยฺ ได้แก่วิหารของภิกษุณี ฯ ชื่อว่า อนุยตร กาลา ได้แก่เว้นจากกาลที่กล่าวว่า สมัย ในข้อนี้ดังนี้เป็นภิกษุณีอาพาธ ฯ อธิบายว่าไม่เป็นอาบัติในกาลที่ภิกษุณีอาพาธที่แสดงไว้ว่า ภิกษุณีชื่อว่าอาพาธคือไม่อาจไปเพื่อโอวาทหรือสงวาสได้ ฯ

(๑๑๕๐) ชื่อว่า ปาจิตติยทวย โหติ ความว่าเป็นปาจิตติยสองตัวด้วยสิกขาบทต้นและสิกขาบทนี้ ฯ พึงประกอบว่า ตีณปิ ปาจิตติยานิ อธิบายว่าเป็นปาจิตติยสามตัวด้วยสิกขาบทที่หนึ่ง สองและสาม ฯ

(๑๑๕๑) ชื่อว่า อนุเณน ธมฺเมน ได้แก่พุทฺธพจน์อื่นจากครุธรรม ฯ บทว่า ทุกฺกฏทวย ได้แก่ทุกฺกฏสองมีภิกษุไม่ได้รับการสมมุติและเข้าไปยังที่อยู่เป็นมูล ฯ บทว่า ภิกษุโน ได้แก่ผู้ไม่ได้รับการสมมุติ เพราะกล่าวว่า สมมตสสาปิ ฯ เพราะกล่าวในอรรถกถาสิกขาบทว่า ภิกษุกล่าวสอนด้วยครุธรรมแปดหรือธรรมอื่นต้องปาจิตติย พระเถระจึงกล่าวว่า รตติเหตุกํ อธิบายว่ามีการสอนในเวลา กลางคืนเป็นมูล ฯ

(๑๑๕๒) บทว่า ปาจิตติยทวย ได้แก่ทุติยและตติยมูล ฯ การสอนด้วยครุธรรมชื่อครุธัมโม วิเคราะห์ว่าครุธรรมนั้นเป็นต้นเหตุแห่งปาจิตติยใด ฯ เชื่อมว่าเพราะไม่มีปาจิตติยที่มีครุธรรมเป็นต้นเหตุ เพราะได้รับการสมมุติ ฯ พระเถระแสดงว่าไม่เป็นอาบัติด้วยสิกขาบทนี้ ฯ

(๑๑๕๓) บทว่า ตสฺสเสว ได้แก่ได้รับการสมมุตินั้นแล ฯ เป็นทุกฺกฏเพราะตติยสิกขาบทนี้ ฯ เป็นอนาบัติเพราะปฐมสิกขาบท เพราะเหตุนี้มันนแลพระเถระจึงกล่าวว่า สมมตตฺตา ฯ เป็นปาจิตติย เพราะทุติยสิกขาบท เพราะเหตุนี้มันนแลพระเถระจึงกล่าวว่า รตติยํ ฯ

(๑๑๕๔) ชื่อว่า ติกปาจิตติยํ วุตฺตํ ได้แก่ท่านกล่าวปาจิตติยคือ ภิกษุสำคัญนางภิกษุณี ผู้อุปสมบทว่าอุปสมบท สงสัยสำคัญว่าไม่อุปสมบท เข้าไปสอนถึงที่อยู่นางภิกษุณีเว้นแต่สมัย ต้องปาจิตติย ฯ บทว่า อิตฺรทฺวเย ได้แก่ทุกฺกฏสองข้อนอกนี้ที่แสดงว่า ภิกษุสำคัญนางภิกษุณีผู้ไม่อุปสมบทว่าอุปสมบทต้องทุกฺกฏ สงสัยนางภิกษุณีผู้อุปสมบทต้องทุกฺกฏ ฯ บทว่า โวทนตสส ได้แก่ สอนด้วยธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯ

(๑๑๕๕) เพื่อจะแสดงว่า เป็นติกปาจิตติย เป็นทุกฺกฏเท่านั้นในทุกฺกฏวาระ พระเถระจึงกล่าวว่า ตถา ฯ โยชนาวาอนิง เข้าไปถึงที่อยู่นางภิกษุณีสอนด้วยธรรมอื่น ฯ พรรณนาถึงอาทิยตกจบ ฯ

พรรณนาถึงอามิส ฯ

(๑๑๕๖) ด้วยอาทิศัพท์คือ จีวรานิ ทานสงเคราะห์ปัจจัยสามนอกนี้มีบิณฑบาตเป็นต้น และการทำสักการะ เคารพ นบถือ ไหว้ และการบูชา ฯ บทว่า สมมเต ได้แก่ผู้ได้สมมุติด้วยภิกษุโนวาทกสมมุติ ฯ

(๑๑๕๗) ข้าว่า **ติกปาจิตติย วุตต** ได้แก่ท่านแสดงติกปาจิตติยในพระบาลีนั้นแล้วว่า ภิกษุสำคัญในกรรมเป็นธรรมว่าเป็นกรรมเป็นธรรม สงสัยสำคัญว่าเป็นกรรมไม่เป็นธรรม กล่าวอย่างนี้ต้องปาจิตติย ฯ สมมุติกรรมตามที่กล่าวชื่อว่ากรรมในที่นี้ ฯ ชื่อติกทุกกฏด้วยอำนาจแห่งผู้สำคัญในกรรมไม่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมเป็นธรรม สงสัยสำคัญว่าไม่เป็นธรรม ฯ องค์แห่งการสมมุติคือ มีพรรษายี่สิบหรือมีพรรษาเกินยี่สิบ ฯ

(๑๑๕๘) หากมีคำถามว่า คำว่า สมมต อนุสมปนฺน พระเถระกล่าวหมายเอาใคร ฯ ตอบว่า กล่าวหมายเอาภิกษุเป็นผู้ได้สมมุติบอกคินสิกขาเข้าถึงความเป็นสามเณร ฯ บทว่า **อามิสตถาย** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่จีวรเป็นต้น ฯ

(๑๑๖๒) ในข้อว่า **ภิกขุณียา ทินฺน** นี้พึงกล่าวว่า ภิกษุสฺส ฯ โยชนาว่าอันภิกษุให้แล้ว ฯ ปาฐะเหลือว่า ภิกขุณียา ฯ บทว่า **ตตถ** ได้แก่ ในจีวรปฏิบัติคณสิกขาบท ฯ บทว่า **สฺวจิตา** ได้แก่ ปกาสิตา ฯ พรรณนาถึงอามิส จบ ฯ

พรรณนาถึงการเย้นผ้า ฯ

(๑๑๖๓) โยชนาว่า จีวรของนางภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติ ฯ

(๑๑๖๔) บทว่า **เอตถ** ได้แก่ในสิกขาบทนี้ ฯ

(๑๑๖๕) เชื้อมว่าสอดเข็มเข้าไปสู่จีวร ฯ บทว่า **สฺวจินิหเรณ** ได้แก่จากจีวร ฯ

(๑๑๖๖) ข้าว่า **ปโยคสฺส วสา** ได้แก่โดยการนับประโยคแห่งการด้นมากครั้งแล้วนำเข็มออกในขณะเดียว ฯ โยชนาว่า เป็นปาจิตติยมากตัว อธิบายว่าเป็นอาบัติประมาณเท่าประโยค ฯ

(๑๑๖๙) โยชนาว่า เป็นอาบัติปาจิตติยมากตัว ฯ บทว่า **อารปเถ** ได้แก่ แฉกเข็ม ฯ อารคัพทในข้อว่า **ทฺติเยปเถ** นี้พึงทราบว่าเป็นการลบเพื่อง่ายต่อการแต่งคาถา ฯ

(๑๑๗๐) ข้าว่า **กา หิ นาม กถา** ความว่า อนเกาปตติโย โหนติ นี้ท่านกล่าวไว้อย่างไร ฯ บทว่า **ติกปาจิตติย** ได้แก่ติกปาจิตติยที่กล่าวว่า ภิกษุสำคัญนางภิกษุณีผู้ไม่ใช่ญาติว่าไม่ใช่ญาติ สงสัยสำคัญว่าเป็นญาติเย็บเอง หรือใช้ให้เย็บต้องปาจิตติย ฯ

(๑๑๗๒) ข้าว่า **อณฺณ ปริภุขร** ได้แก่ รongเท้าและถุงบาตรเป็นต้น ฯ ในข้อว่า **สิพฺพโต** นี้จะได้โดยอธิการว่า สิพฺพาปยโต ฯ นางสิกขามานาและสามเณรีชื่อว่า **สิกขมานาติกา** ฯ

(๑๑๗๓) ข้าว่า กิริยาเพราะพึงต้องด้วยการเย็บ ฯ พรรณนาถึงการเย้นผ้า จบ ฯ

พรรณนาถึงการชักชวน ฯ

(๑๑๗๔-๑๑๗๕) ข้าว่า **สฺวิธาย** ได้แก่ชักชวนโดยนัยเป็นต้นว่า พวกเราจะไปวันนี้ จะไปพรุ่งนี้ ฯ เหมือนอย่างที่กำลังกล่าวว่า ย่อมชักชวนว่า พวกเราจะไปวันนี้เมื่อวานหรือวันอื่น ฯ บทว่า **มคฺค** ได้แก่ สิ้นทางไกลทางเดียวกัน โดยที่สุดแม้บ้านอื่น ฯ ข้อว่า **อณฺณตฺร สมยา** อธิบายว่า เว้นความต่างแห่งกาลที่กำลังกล่าวว่า สมัยในเรื่องนั้นดังนี้ คือทางที่จะต้องไปด้วยพวกเกวียน รู้กันว่าเป็นที่รังเกียจมรภัยเฉพาะหน้า ฯ ทางที่เว้นจากพวกเกวียนเสียไม่พึงเดินทางไป ชื่อว่า สัตถคมนิยะ ฯ ทางซึ่งเป็นที่

ปรากฏแห่งที่พวกโจรนอนนั่งยืนเคี้ยวกินและดื่มเช่นนั้น ชื่อว่า สาสังกะ ฯ ทางเป็นที่ปรากฏแห่งพวกมนุษย์ที่ถูกพวกโจรทำร้ายฆ่าเบียดเบียนและปล้น ชื่อว่า สัปภิกยะ ฯ บทว่า **อิธ** ความว่าในการเดินทางไกลเส้นทางเดียวกันกับภิกษุณีนั้น ไม่ให้การชักชวนที่เท่ากับภิกษุณีคลาดเคลื่อนไปนี้ ฯ

บ้านอื่นชื่อคามันตร ก้าวลงคือเข้าถึงในบ้านอื่นนั้น ชื่อคามันตรอกกมะ อธิบายว่าเมื่อทำการก้าวลงบ้านอื่นนั้น ฯ โยชนาว่าหรือก้าวล่วงครึ่งโยชนในป่าไม่มีบ้าน อธิบายว่าหรือก้าวล่วงแม่น้ำหนทางป่าที่เว้นจากบ้านสิ้นสองคาจตุ ฯ

(๑๑๗๖) เพื่อแสดงความต่างและไม่ต่างแห่งอาบัติที่แสดงโดยสามัญว่า อาบัติ โหติ พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **เอตถ** ฯ บทว่า **เอตถ** ได้แก่ในสิกขาบทวินิจฉัยหรือปรกณนี้ ฯ เชื่อมว่าท่านแสดงทุกกฎ ฯ คำมีอาทิอย่างนี้ว่าชุ่มประตู่ที่อยู่ของนางภิกษุณีภายในบ้านชื่อว่า อักปิยภูมิ ในข้อนี้ว่า **อกปิยภูมิโจ** ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า แต่ถ้าว่าภิกษุกับภิกษุณีชักชวนกันภายในบ้านที่ถนนใกล้ประตูสำนักของนางภิกษุณีกิติ ในที่เหล่าอื่นมีทางสี่ แยกสามแยก และโรงช้างเป็นต้นกิติ ภิกษุต้องทุกกฎ ฯ ก็สถานที่บรรจบกันแห่งทางสี่สาย ชื่อว่า ทางสี่แพร่ง ในข้อนี้ ฯ สถานที่บรรจบกันแห่งทางสามสายชื่อว่าทางสามแพร่ง ฯ

(๑๑๗๗) ที่อยู่นางภิกษุณีเป็นต้นชื่อว่าักปิยภูมิ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า แม้ทั้งสองยืนชักชวนกันในที่อยู่ภิกษุณี ในระหว่างอาราม อาสนศาลา หรือที่นอนพวกเดียรฉิย ไม่เป็นอาบัติ ฯ ได้ยินว่านี้เป็นกับปิยภูมิ ฯ เพราะเหตุนี้ อาจารย์บางพวกไม่กล่าวอาบัติทุกกฎเพราะชักชวนเป็นปัจจัยในข้อนี้ ฯ เพราะเหตุนี้แลพระเถระจึงกล่าวว่า **น วทนตสฺส ทุกกฺกั** ฯ ตัตถว่า น วทนติ อสส ฯ

(๑๑๗๘) บทว่า **อุภยตถ** ได้แก่ในวิกัปทั้งสองคือ ในการยืนที่อกกับปิยภูมิแล้วชักชวนกันไป ๑ ในการยืนที่อกกับปิยภูมิแล้วชักชวนกันไป ๑ ฯ คำว่า **คจฺจนตสฺส** เสว ส่องภิกษุผู้ออกไป ด้วยเอาศัพท ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า นิภขมเน อนาปตติ ฯ ด้วยคำว่า ภิกษุโน นี้พระเถระแสดงว่าไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุณี ฯ เพื่อกำหนดเขตแห่งอาบัติ พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **อนนตรสฺส** ฯ

(๑๑๗๙) บทว่า **ตตฺราปิ** ได้แก่แม้ในการก้าวล่วงอุจารกับปิยภูมิ ฯ บทว่า **อุทฺติรติ** ได้แก่ในมหาปจจาริย ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า มหาปจจาริย วุตฺตํ ฯ

(๑๑๘๐) ข้อว่า **อตฺต** ได้แก่ในท่ามกลางบ้านที่ตนออกไปและบ้านอื่น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่าทั้งทั้งสองออกจากบ้านไม่หยั่งลงอุจารบ้านอื่นเพียงใด แม้เมื่อชักชวนกันระหว่างนี้ภิกษุต้องทุกกฎ ฯ การผิदनัตถหมายสามอย่าง คือ กาล ๑ ประตู่ ๑ หนทาง ๑ ในสิกขาบทนี้เพราะเหตุนี้เพื่อแสดงว่า บรรดาการผิदनัตถเหล่านั้นแม้การผิदनัตถที่หนทางและประตูเป็นอาบัติเหมือนกัน พระเถระจึงกล่าวว่า **ทวารั เป** ฯ **วุจฺจติ** ฯ ส่วนพระเถระกล่าวอนาบัติในการผิदनัตถกาล ฯ อาบัติปาจิตติย ฯ

(๑๑๘๑) ข้อว่า **อสิวิทฺหิต** **กาเล** ได้แก่ภายหลังภัตรเป็นต้นแห่งผู้ชักชวนที่ทำด้วยคำมีอาทิว่า พวกเราจักไปก่อนภัต ชื่อว่ากาลไม่ชักชวน ในกาลนั้น ฯ ข้อว่า **ภิกษุสฺส** **วิธานสฺมิ** ได้แก่ เมื่อมีการชักชวนของภิกษุเท่านั้นเว้นการชักชวนของภิกษุณีเป็นอาบัติทุกกฎ ฯ

(๑๑๘๒) โยชนาว่าไม่เป็นอาบัติ แก่ผู้ชักชวนไปในสมัยชักชวนในกาลไม่ใช่สมัย ไปผิदनัตถหรือชักชวนกันไปเมื่อมีอันตราย ฯ ด้วยคำว่า **ตถา** พระเถระแสดงคำนี้ว่า วิทิตฺวา คจฺจนโต อนาปตติ ฯ

ความต่างแห่งกาลตามที่กล่าว ชื่อว่าสมัยในข้อนี้ ๑ ผิดนัยกาลชื่อว่าวิสังเกต อธิบายว่า การไม่มีการผิวนัยกาลนั้น ในกาลที่ชักชวนกันไปว่า พวกเราจักไปในวันโน้นในเวลาโน้น ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ไม่เป็นอาบัติในการผิวนัยกาลนั้นแล ๑ กาลที่พวกชาวชนบทหนีไปเมื่อรัฐถูกปล้นชื่อว่าอันตราย ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ในเพราะรัฐถูกปล้นชาวชนบททั้งหลายพากันขึ้นสู่ล่อทางเดินหรือล่อเกวียนอพยพไปในอันตรายเห็นปานนี้ ๑ ก็ในคำเหล่านี้ คำว่า รัฐถูกปล้น ได้แก่เมื่อรัฐถูกปล้น ๑ บทว่า จกกสมารุหุ ได้แก่ขึ้นสู่ล่อทางเดินหรือล่อเกวียน ๑ ด้วยอาทิศัพท์ว่า อุมมตตกาทิโน ท่านระบุผู้มีจิตฟุ้งซ่านเป็นต้น ๑

(๑๑๘๓) ด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า กายวาจาทิกตตยา ท่านระบุจิต อธิบายว่า กายวาจาจิต ๑ พรรณนาถึงการชักชวน จบ ๑

พรรณนาถึงการขึ้นเรือ ๑

(๑๑๘๔) ที่ชื่อว่า อุชชนิ เพราะอรรถว่าแล่นไปข้างบน คือเรือที่แล่นทวนกระแสน้ำ เรือนั้น ๑ ชื่อว่าโอชชนิ เพราะแล่นไปข้างล่าง คือเรือที่แล่นตามน้ำ เรือนั้น ๑ ในชื่อว่า อภิรุเหยย นี้มีปาฐะเหลือว่า สวิธาย ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า อนึ่งภิกษุใดชักชวนแล้วขึ้นเรือลำเดียวกันกับภิกษุณี ๑ อธิบายว่าขึ้นเรือนั้นด้วยมิตสันตะซึ่งเป็นความยินดีของชาวโลก ทำจิตเป็นเหตุเล่นให้เป็นเบื้องหน้าด้วยอำนาจมิตสันตะซึ่งเป็นความยินดีของชาวโลก ๑

(๑๑๘๕) อีกอย่างหนึ่ง เป็นปาจิตตีย์ด้วยอำนาจบ้านอื่นในการไปทางฝั่งที่มีบ้าน เป็นปาจิตตีย์ในครั้งโยชนในการไปทางฝั่งที่ไม่มีบ้าน เมื่อมีบ้านก็ดีไม่มีก็ดีในที่เกินครั้งโยชน ๑

(๑๑๘๖) เพื่อแสดงอาบัติด้วยอำนาจครั้งโยชนแก่ภิกษุผู้ไปโดยท่ามกลางแม่น้ำที่กว้างหนึ่งโยชนพระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ตถา ๑ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ส่วนทั้งสองท่ามกลางแม่น้ำที่กว้างหย่อนโยชนแตกไปเพราะเหตุนี้จึงเป็นอาบัติด้วยการนบระหว่างบ้านและด้วยการนบครั้งโยชนแก่ผู้ไปท่ามกลางแม่น้ำเช่นนั้น ๑

(๑๑๘๗) ในชื่อว่า ยถาสุขิ สมุททสมี นี้มีปาฐะเหลือว่า คนตพพิ ๑ พระเถระแสดงเหตุแห่งการอนุญาตการไปตามสบายด้วยคำเป็นต้นว่า สัพพอฏฐกถาสู ๑ จะรู้ได้ว่าไม่เป็นอาบัติในหนองและบึงเป็นต้นที่มีน้ำไม่ไหลด้วยคำนี้แล ๑

(๑๑๘๘) บทว่า ติตถสมปาทนต์ถาย ได้แก่เพื่อให้ถึงฝั่งอื่น ๑ เรือนั้น ๑ บทว่า ยุตดา ได้แก่ผู้ขับเรือ ๑

(๑๑๘๙) ด้วยคำว่า ตถา นี้พระเถระสงเคราะห์คำนี้ว่า อนาปตติ ปากาสิตา ๑ โยชนว่า ภิกษุกับภิกษุณีไม่ชักชวนกันขึ้นเรือลำเดียวกันก็ดี ภิกษุกับภิกษุณีแม้ชักชวนกันขึ้นเรือลำเดียวกันเพื่อข้ามฝาก็ดี ภิกษุกับภิกษุณีแม้ชักชวนกันขึ้นเรือลำเดียวกันในเมื่อมีอันตรายก็ดี ท่านประกาศอนาปัตติอย่างนั้น ๑

ด้วยคำว่า อนนตรสโม นี้พระเถระสงเคราะห์วินัยยที่กล่าวโดยนัยเป็นต้นว่า อสัทธิเตกาเล ๑ แม้ในข้อนี้เป็นอนาปัตติในการผิวนัยเวลา เป็นอาบัติโดยแท้ในการผิวนัยท่าเรือ ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวเป็นต้นว่า ไม่เป็นอาบัติในการผิวนัยกาลนั้นแลในข้อนี้ ๑ เพราะกล่าวว่า ชักชวนกันมุงการเล่น

เป็นเบื้องหน้าด้วยอำนาจมิตสันถวะซึ่งเป็นความยินดีของชาวโลก อาจารย์บางพวกจึงกล่าวว่า สิกขาบทนี้ เป็นอกุศลจิต เป็นโลกวัชชะ คำนันไม่พึงถือเอา ฯ แท้จริงภิกษุขึ้นแล้วเพราะมุ่งการเล่น เป็นไปเบื้องหน้าแม้เป็นผู้พรั่งพร้อมด้วยกุศลจิตและอัพยากตจิตก็ต้องอาบัติในการล่วงบ้านอื่นหรือ ล่วงครั้งโยชน ฯ ก็ถ้าภิกษุนั้นกลับได้ความสังเวชแล้วทำให้แจ้งพระอรหันต์หรือยังลงสู่ความหลับ หรือเดินใส่ใจพระกัมมัฏฐานไป ความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้พรั่งพร้อมด้วยอกุศลจิตจะมีแต่ที่ไหน สิกขาบทนี้ ท่านกล่าวว่า อกุศลจิตต์ โลกวัชชะ โดยประการใด เพราะเหตุนั้น จึงสำเร็จว่า เป็นปณัตติวัชชะ เป็น ติจิต ฯ พรรณนาถึงการขึ้นเรือ จบ ฯ

พรรณนาถึงการให้หุงต้มเป็นต้น ฯ

(๑๑๙๐) โยชนาว่า เป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้รู้แล้วฉันทกัฏฐิที่ภิกษุณีแนะนำให้ถวายเงินคฤหัสถ์ เริ่มไว้ก่อน ฯ กัฏฐิที่ภิกษุณีกล่าวคุณมีศีลและสุดเป็นต้นของภิกษุแต่ตระกูลให้สำเร็จ ชื่อว่า ปา- ปาจิตตะ ฯ เหมือนอย่างที่กำลังว่า กัฏฐิที่ชื่อว่าภิกษุณีแนะนำให้ถวายได้แก่ภิกษุณีให้สำเร็จด้วยการ ประกาศคุณ อธิบายว่าทำให้เป็นอันภิกษุพึงได้ ฯ บทว่า **คิหิสมารมภ** ได้แก่ ที่คฤหัสถ์จัดแจงไว้ก่อน แต่ภิกษุณีแนะนำให้ถาวยันนั้นแล ฯ เหมือนอย่างที่กำลังว่า กัฏฐิที่คฤหัสถ์จัดแจงไว้ก่อนกว่าภิกษุณี แนะนำให้ถาวยันนั้นแล ฯ แท้จริงอาจารย์กล่าวว่า คิหิสมปาติตมปิ วา วินา ฯ

(๑๑๙๑) เพราะกล่าวว่า ตสฺส พิงประกอบว่า ย โภชน ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ โภชนะที่ กล่าวไว้โดยหยาบ ๆ ชื่อว่า **สพเพสุ อชโหมหาเรสุ** ได้แก่ ในประโยคแห่งการทำให้ล่วงลำคอ ทั้งปวง ฯ

(๑๑๙๒) โยชนาว่า มีโทษแก่ภิกษุผู้ฉันทกัฏฐิที่นางภิกษุณีแนะนำให้ถวาย ฯ

(๑๑๙๓) บทว่า **อุโฆสุ** ได้แก่แนะนำให้ถวายก็ดี ไม่แนะนำก็ดี ฯ บทว่า **สพพตถ** โยชนาว่า เป็นทุกกฏด้วยอำนาจการกลืนนั้นแลแก่ภิกษุผู้ฉันทในสองลักษณะเหล่านี้ ฯ

(๑๑๙๔) โยชนาว่า ก็ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ฉันทยาคุของเคี้ยวและผลไม้เป็นต้นอย่างใด อย่างหนึ่งอื่นเว้นโภชนะห้า ฯ

(๑๑๙๕) โยชนาว่าสิกขาบทที่สิบทั้งปวงนี้ท่านกล่าวว่า เป็นเช่นกับอนิยตที่สองนั้นแลมี สมุฏฐานนัยเป็นต้น ฯ ชื่อว่า **อิทํ สิกขาปทํ** ได้แก่โรหิตัสสสิกขาบทที่ตรัสว่า อนึ่ง ภิกษุใดผู้เดียว สำเร็จการนั่งในที่ลับตากับภิกษุณีผู้เดียว เป็นปาจิตตีย์ ฯ พรรณนาถึงการให้หุงต้มเป็นต้น จบ ฯ หมวดภิกษุณีที่สาม ฯ

หมวดโภชนะ ฯ

พรรณนาถึงอาหารที่เตรียมไว้ ฯ

(๑๑๙๖) ชื่อว่า **เอโก** ได้แก่ประกอบด้วยวันหนึ่ง ฯ ชื่อว่า **อวาสโก ปิณโท** ได้แก่โภชนะ อย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาโภชนะห้าที่ผู้ต้องการบุญเตรียมไว้ที่ศาลาเป็นต้น เพื่อให้ตามความต้องการไม่ เจาะจงเจ้าลัทธิ ๑ ฯ เหมือนอย่างที่กำลังว่า ที่ชื่อว่าอวาสกปิณฑะ ได้แก่โภชนะอย่างใดอย่างหนึ่ง

บรรดาโภชนะห้าเป็นของเขาจัดเตรียมไม่เจาะจงตามความต้องการที่ศาลาปะรำโคนไม้หรือกลางแจ้ง ๆ ในชื่อว่า อคิลานเนน นี้มีความว่า ผู้ไม่เป็นไข้สามารถเพื่อไปได้ถึงโยชน์หรือหนึ่งโยชน์ จากโรงทานนั้น เพราะกล่าวว่าจะไปได้ถึงโยชน์หรือหนึ่งโยชน์ดังนี้ ในอรรถกถาแห่งบทาขณีย์ที่กล่าวว่า ภิกษุชื่อว่าไม่เป็นไข้ ได้แก่ผู้สามารถหลีกเลี่ยงจากโรงทานนั้น ๆ ชื่อว่า **ตโตอุทธี** ได้แก่ เกินจากวันที่สอง ๆ

(๑๑๙๙) โยชนาว่า ในอาหารที่เขาจัดเตรียมไม่เจาะจง อธิบายว่า อาหารในโรงทานที่เขาจัดเตรียมไว้ไม่เจาะจงเจ้าลัทธิใดลัทธิหนึ่งว่า อิมสํ วา หรือ การกำหนดบุคคลในโรงทานนั้นว่า เอตตํ กานเญ วา ทำให้เป็นของทั่วไปแก่ชนทั้งปวง ๆ โยชนาว่าในอาหารที่เขาจัดเตรียมตามความต้องการนั้นแล วิเคราะห์ว่า ความต้องการคือประโยชน์มีการยังต้องให้เต็มเป็นต้นในอาหารนี้มีประมาณเพียงใด อธิบายว่าในอาหารที่เขาจัดเตรียมไว้ว่า พึงให้แก่ผู้บริโภคตามความต้องการ ไม่กำหนดว่า พึงให้ประมาณเท่านี้นั้นแล ๆ คำว่า ภูณชิตพฺพํ เป็นกัมมสาธนะ หรือภาวสาธนะ ๆ อาหารอันพึงกลืนกินชื่อว่าโภชนะ ๆ บทว่า **สกี** ได้แก่วาระเดียว ๆ บทว่า **ตตถ** ได้แก่ ในโรงทาน ๆ

(๑๒๐๐) อาหารนั้น ๆ ชื่อว่า **อชโณหารสสุ สพเพสุ** ได้แก่ เมื่อถึงประโยคแห่งการกลืนกินทั้งปวง ๆ ภิกษุผู้กลืนกินนั้น ๆ เป็นปาจิตติยด้วยการนับประโยค ๆ

(๑๒๐๑) โยชนาว่า ความว่า โภชนะที่ตระกูลหนึ่งจัดเตรียมไว้ในสถานที่ต่างๆหรือในที่เดียวกัน หรือว่า โภชนะที่ตระกูลต่างๆจัดเตรียมไว้ในสถานที่ต่างๆและที่เดียวกันก็ดี ๆ ประธานว่า ปิณฺเฑ ฯ วิเคราะห์ว่า ต่างๆกันด้วยอย่างเดียวกันด้วย ชื่อว่า นานเภา ความต่างแห่งสถานที่ชื่อฐานเภา ความต่างแห่งสถานที่เหล่านั้นด้วยต่างๆกันและอย่างเดียวกัน ในนานกัฏฐานเภาเหล่านั้น ๆ บทว่า **เอกโกโค** ได้แก่บริโภคอาหารวันเดียว ๆ ด้วยเอวคัพพพระเถระชักการบริโภคอาหารวันที่สองเป็นต้นออก ๆ

(๑๒๐๔) บทว่า **คิลานสส** โยชนาว่าไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุใช้โดยลักษณะที่กล่าวไปๆมาๆบริโภคบ่อยๆ อธิบายว่าไม่เป็นอาบัติ โดยที่สุดแม้ผู้ไปถึงโยชน์หรือไปแล้วมาฉั่นลิ้นวันหนึ่งในกลางทางและฉั่นวันหนึ่งในที่ที่ตนไป ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุแม้ในนั้น แม้ในภิกษุผู้มาก็มีนัยนั้นเหมือนกัน ๆ ในคำว่า โอทิสฺส ปณฺณตฺเต นี้มีปาฐะเหลือว่า ภิกษุ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวว่า เป็นของจัดเตรียมเจาะจงเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลายนั้นแล ๆ บทว่า **ปริตเต** ได้แก่ โภชนะหน้อยหนึ่งไม่เพียงพอเพื่อยังต้องให้เต็ม ๆ เหมือนอย่างที่กล่าวว่า ไม่เป็นของจัดเตรียมไว้ตามความต้องการ ภิกษุได้หน้อยหนึ่ง ๆ จะฉั่นโภชนะเช่นนั้นแม้เป็นนัจก็ได้ ๆ บทว่า **สกี** ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ฉั่นโภชนะที่เขาจัดเตรียมไว้ตามความต้องการครั้งเดียวตามนัยที่กล่าวไว้ ๆ

(๑๒๐๕) มีการระบุของที่ควรกลืนกินเหล่านอกจากโภชนะห้า ด้วยอาทิสัพพทว่า **ยาคุ-อาทินิ** ฯ พรรณนาถึงอาหารที่เตรียมไว้ จบ ฯ

พรรณนาถึงการฉั่นรวมกัน ฯ

(๑๒๐๖) โยชนาว่า เว้นจากสมัยที่กล่าว เว้นจากกาลเจตอย่างที่กล่าวว่า นี่สมัยในเรื่องนั้นคือคราวอาหารเป็นฤดูถวายจีวรทำจีวรเดินทางไกลขึ้นเรือไปคราวใหญ่คราวภัตของสมณะ ฯ

บรรดาสมัยเหล่านั้นกาลใดที่ภิกษุไม่อาจจะเที่ยวบิณฑบาตได้เพราะเท้าแตก นี่ชื่อว่า คิลานสมัย ฯ สำหรับพวกภิกษุผู้กราบนกฐินแล้วห้าเดือน ภิกษุเหล่านั้นก็เดือนกัฏฐิกาแล นี่ชื่อว่า จีวรทานสมัย ฯ กาลใดเมื่อภิกษุทำจีวรย่อมทำกรรมที่พึงทำในจีวรบางอย่างนั้นแล นี่ชื่อว่า จีวรการสมัย ฯ กาลใดภิกษุใครจะเดินทางไกลไปแม้สิ้นโยชน์ก็ดีเดินไปก็ดีไปแล้วก็ดี นี่ชื่อว่า อัทธานคณสมัย ฯ แม้ นาวาภิรหณสมัยก็มีนัยนั้นเหมือนกัน ฯ กาลใดภิกษุสู้รบเที่ยวบิณฑบาตในโคจรคามไม่ยังอรรถภาพให้เป็นไปได้ นี่ชื่อว่า หาสสมัย ฯ กาลใดบรรพชิตผู้ใดผู้หนึ่งนิมนต์ด้วยภตฺถ นี่ชื่อว่า สมณภตฺถสมัย ฯ พระเถระใส่ใจว่า โคณ กตโม จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า โคณ ฯ

(๑๒๐๗) พระเถระใส่ใจว่าคนโกชนะเป็นอย่างไรจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ยํ ฯ โยชนาว่า โภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาโภชนะห้าที่ได้มาจากการนิมนต์หรือจากการขอ ท่านประสงค์เอาว่า โภชนะในข้อนี้ ฯ คำว่า **นิมนตนโต** พระเถระกล่าวถึงอภัยนิมนต์ที่ทำโดยประการแห่งคำที่กล่าวด้วยคำเป็นต้นว่า โภชนานํ ฯ คำว่า **วิญญตติโต** วา พระเถระกล่าวถึงอภัยวิญญตติที่ทำโดยนัยที่กล่าวเป็นต้นว่า สเจปิ ฯ

(๑๒๐๘-๑๒๑๑) คำว่า **โภชนานํ** เป็นฉฐวิภัตติลงในนิทานธนะ ปาฐะเหลือว่า อณฺเฏตรสสุ โภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาโภชนะห้า ที่ท่านระบุไว้ ข้าวสุกขนมแห้งขนมสด ปลา และเนื้อชื่อโภชนะ ฯ คำว่า นามํ เป็นชื่อของข้าวกสุกเป็นต้นที่กล่าวอยู่ ฯ ในข้อว่า **ภิกขุ นิมนเตติ** นี้มีปาฐะเหลือว่า เอกโต นานโต วา ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า ถูกเขานิมนต์พร้อมกัน ถูกเขานิมนต์ต่างกัน ฯ การนิมนต์ภิกษุทั้งปวงผู้ยินยอมกันชื่อว่านิมนต์พร้อมกัน ฯ การที่หายากมากคนไปยังที่อยู่ภิกษุแต่ละรูป หรือไปยังที่ภิกษุยินยอมกันแล้วนิมนต์ ชื่อนิมนต์ต่างกัน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า ภิกษุทั้งหลายไปยังบริเวณหรือวิหารสี่แห่งรับนิมนต์ต่างกัน หรือบรรดาภิกษุผู้ยินยอมในที่แห่งเดียวกันนั้นแลรับนิมนต์ต่างกันแม้อย่างนี้คือ ลูกชายนิมนต์หนึ่งรูป บิดานิมนต์หนึ่งรูป ฯ

การกล่าวโดยอ้อมถึงบททั้งปวงมีข้างสุกเป็นต้นและกิริยาบทมี สมปฏิจจล เป็นต้น ชื่อว่า ไวยาพจน์ ฯ ไวยาพจน์อย่างหนึ่งมีภาษาสีหเป็นต้นอื่นจากภาษามคธชื่อภาษาอื่น ฯ เชื่อกันว่านิมนต์ด้วยคำ ไวยาพจน์นั้นแลหรือด้วยภาษาอื่น ฯ

ลำดับแห่งการนิมนต์นั้น ฯ บทว่า **นิมนตนํ** ได้แก่อภัยนิมนต์ตามที่กล่าว ฯ ข้อว่า **เอกโต คณฺหนฺติ** ได้แก่ภิกษุขึ้นหรือนั่งรับประเคนพร้อมกันไม่ละสืบสองศอกของกันและกัน ฯ

คำว่า **คณฺโภชนการณํ** นี้ท่านกล่าวว่า เป็นปาจิตตีย์เพราะบริโภคนั้นเป็นปัจจัย ไม่มีโดยระหว่างแห่งการรับอย่างนี้ ฯ

(๑๒๑๒) โยชนาว่า เหล่าวิญญูชนกล่าวว่า การไปก็หรือแม้การบริโภค พร้อมกันหรือแม้ต่างกัน นั้นไม่ใช่เหตุในคณฺโภชนาดังนี้บ้าง ฯ ในข้อว่า **เอกโต นานโต วา** นี้มีปาฐะเหลือว่า **จิตฺตา วา นิสินฺนา วา** ฯ

(๑๒๑๓ - ๑๒๑๔) บทว่า **วิญญาเปตฺวา** ได้แก่ขอพร้อมกันโดยนัยเป็นต้นว่า ท่านจงให้ภตฺถแก่เราแม้สู้รบหรือแยกกันขอว่า ท่านจงให้แก่เรา ท่านจงให้แก่เรา ฯ บทว่า **เอวฺมปิ** ได้แก่ แม้จากการขอ ฯ

(๑๒๑๕) บทว่า **ทฺวาริสฺส** ได้แก่ผู้นิมนต์และผู้ขอ ฯ

(๑๒๑๖) โยชนาว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ฉนในแม่เจ็ดสมัย จะได้โดยปรกรณ์ว่า คณโกชน อธิบายว่าเว้นจากเลศฉนอยู่ในเจ็ดกาลมีคิลานสมัยเป็นต้นตามที่กล่าว ฯ คำว่า **เอกโต** นี้พึงประกอบกับคำนี้ว่า คเหตวา ฯ บทว่า **ภุชโต** ได้แก่ ภุชนทาน ฯ ด้วยคำว่า ตถา พระเถระชักคำว่า อนาปตติ นี้มา ฯ

(๑๒๑๗) อนุสสัมบันด้วยผู้เที่ยวบิณฑบาตด้วยผู้ถึงแล้วด้วยผู้ไม่ถูกนิมนต์ด้วยชื่ออนุสสัมบันน ฯลฯ นิมนติตา อธิบายว่าทำชนเหล่านั้นให้มีตนเป็นที่สี่ ท่านกล่าวไว้ว่า พระมุณีเจ้าทรงประกาศความแตกแห่งคณะแก่ภิกษุผู้ทำอนุสสัมบัน ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต ผู้ถึงแก่ผู้มีตนเป็นที่สี่หรือผู้ไม่ถูกนิมนต์ ให้มีตนเป็นที่สี่แล้วรับฉันพร้อมกัน คือแสดงว่าคณะไม่บริบูรณ์ ฯ ที่ชื่อว่า บิณฑจารี เพราะอรรถว่าเที่ยวไปเพื่อก่อนข้าวโดยปกติ บิณฑจารีภิกษุนั้นท่านเรียกว่า จารี โดยลบบทเบื้องต้นในที่นี้ ฯ บิณฑปาตภิกษุ ฯ อธิบายว่าแท้จริงบิณฑปาตภิกษุนั้นไม่ยินดีการนิมนต์จึงไม่จัดเป็นคนโกชนนภิกษุคณชาทภิกษุ ฯ ที่ชื่อว่า ปัตตะ ได้แก่ผู้นั่งในวิหารแล้วถูกส่งไปคือแล้วเพื่อประโยชน์แก่โกชนะที่ตนเป็นที่สี่พึงได้ ฯ ที่ชื่อว่า **อนิมนติตะ** ได้แก่อนุสสัมบันที่ไม่เข้าไปภายในภิกษุผู้ได้รับนิมนต์ เพราะอภัยปิยะนิมนต์ครั้งแรก ฯ บทว่า **เอตถ** ได้แก่ในสิกขาบทนี้ ฯ อปคัพพเพงถึงวินิจฉัยที่กล่าวด้วยอำนาจภิกษุสองรูปหรือสามรูปที่แสดงไว้เบื้องต้น ฯ

(๑๒๑๘) บทว่า **สมยลทธาน** ได้แก่เจ็ดสมัยมีคิลานสมัยเป็นต้นอันภิกษุใดได้แล้วภิกษุเหล่านั้นชื่อผู้ได้สมัย บรรดาภิกษุเหล่านั้นค่านั้นเป็นฉฐฐวิภัตติลงในนิทธารณะ ปาฐะเหลือว่า อนุยตรสส เชื่อมกับคำนี้ว่าวเสน ฯ โยชนาว่า เนว คณเกโท แต่พระเถระกล่าวว่า อาปตติ ปนเวทิตพพา เพราะเป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้รับคณะโกชนา ทำผู้นั้นให้มีตนเป็นที่สี่ โดยลำดับภาวะที่ตนผู้ได้สมัยไม่เป็นอาบัติ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในมหาปัจจุฉริยว่า ภิกษุผู้ได้สมัยย่อมพ้นเอง เป็นผู้ก่อให้เป็นอาบัติแก่ภิกษุที่เหลือเพราะเป็นคนปุระกะ ฯ

(๑๒๑๙) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า โกชนานนญ เพื่อแสดงความไม่มีการผิดกำหนดแก่ผู้รับโกชนะอื่นบรรดาโกชนเหล่านั้นนั้นแลที่ทายกนิมนต์ระบุชื่อโกชนะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาโกชนะห้า ฯ คำว่า โกชนาน เป็นฉฐฐวิภัตติลงในนิทธารณะ อธิบายว่าคณโกชนนี้ไม่มีแก่ภิกษุผู้รับยาคุเป็นต้นที่ทายกนิมนต์ถวายโดยชื่อข้าวสุกเป็นต้น ฯ

(๑๒๒๐) ท่านเรียกภัตติประจำว่า นิจจกัต ฯ เหล่าทายกกล่าวว่า ขอพวกท่านจงรับนิจจกัต แม้ภิกษุมารูปจะรับพร้อมกันก็ได้ ฯ แม้ในสลาภกัตเป็นต้นก็มีนัยนี้เหมือนกัน ฯ พรณนาถึงการฉนรวมกัน จบ ฯ

พรณนาถึงการฉนหลายที่ ฯ

(๑๒๒๓-๑๒๒๔) ชื่อว่า **พหุติ มนุสเสติ** ได้แก่มนุษย์มากคนผู้นิมนต์แยกๆกัน ฯ ในคำว่า ปญจสุ ยสส กสส นี้มีปาฐะเหลือว่า สหสมมิเกสุ เป็นสัตตมวิภัตติลงในนิทธารณะ อธิบายว่า ผู้ใดผู้หนึ่งบรรดาสหสมมิก้าฯ ถามว่าด้วยคำเป็นต้นว่า หิตวา พระเถระกล่าวไว้อย่างไร ฯ ตอบว่า ท่านกล่าวไว้ว่าวิกัปแก่ภิกษุใด เมื่อภิกษุนั้นละพร้อมกันแล้ว หรือเมื่อภิกษุนั้นไม่ละพร้อมกัน ด้วยอำนาจการวิกัป

ต่อหน้าว่า มยห์ ภตตปจจาสํ ตยฺหํ ทมมิ หรือละการวิกัป คือไม่วิกัปผู้นั้น เพื่อการนิมนต์ที่แรกด้วยการระบुชื่อของผู้นั้นแล้ววิกัปกลับหลังว่า **มยห์ ภตตปจจาสํ อิตถนนามสส ทมมิ** ฯ

ในข้อว่า **ภตตํ** นี้มีปาฐะเหลือว่า **โย ภุชติ** ฯ โยชนาว่า ภิกษุถูกนิมนต์แล้วฉันภัตที่เขา นิมนต์ภายหลัง ต้องปาจิตติยํ ฯ โยชนาว่า เป็นปาจิตติยํแก่ภิกษุนั้นผู้ฉันแม่เมล็ดข้าวสับลำดับ ฯ ถามว่า ท่านกล่าวไว้อย่างไร ฯ ตอบว่า ท่านกล่าวไว้ว่า ฉันโภชนะของทายกผู้นิมนต์ภายหลังก่อนแล้ว ฉันโภชนะของทายกผู้นิมนต์ก่อนภายหลัง และใส่โภชนะของทายกผู้นิมนต์ก่อนข้างล่างใส่โภชนะของทายกผู้นิมนต์ภายหลังไว้ข้างบนในบาตรใบเดียวกันนั้นแล หย่อนมือลงไปข้างล่างไม่ฉันแม่เมล็ดข้าว เมล็ดหนึ่งในโภชนะที่อยู่ข้างล่างฉันโภชนะที่อยู่ข้างบนก่อน ฯ เพราะเหตุนี้มันนั้นแลเป็นอันท่านแสดงวินิจฉัยโดยนัยที่ยิ่งเกินในมหาปัจจริยํว่า ไม่มีโทษแก่ผู้ฉันโภชนะที่ทำให้ปนกันโดยประการที่ไม่มีการ สับลำดับ ฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวว่า ท่านกล่าวในมหาปัจจริยํว่า ตระกูลสองสามตระกูลนิมนต์ให้นั่งในที่เดียวกันนำภัตมาแต่ข้างโน้นข้างนี้เกลี่ยภัตลงไปเกลี่ยแกงและกับลงไป ภัตเป็นต้นเป็นของปนกันเป็น อย่างเดียว ไม่เป็นอาบัติในเหตุนี้ ฯ

(๑๒๒๕-๑๒๒๖) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า โภชนานมปิ เพื่อแสดงสภาวะปรมปรโภชน โดยนัยที่ท่านกล่าวในบทภาษณียํ ฯ โยชนาว่าฉันโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาโภชนะห้าอย่างเหล่านั้น นั้นแล ฯ ข้อว่า **มเหสินา ปรีติปัตติ** ได้แก่ท่านกล่าวในบทภาษณียํโดยนัยเป็นต้นว่า ปรมปรโภชน นาม ปรุจนํ โภชนานํ ฯ

(๑๒๒๗) คำว่า **ยตถ** ได้แก่ในโภชนะใดที่ทายกหลายคนใส่ในภาชนะเดียวกันเพราะเหตุนี้ ท่านกล่าวคำนั้นไวเพราะไม่มีการวิจารณ์ในโภชนะที่ทายกผู้เดียวเท่านั้นถวาย ฯ ข้อว่า **สพพเมกรสํ ลียา** ได้แก่ไม่เป็นของมีรสปรากฏต่างๆเป็นของมีรสเดียวกันนั้นแล ฯ

(๑๒๓๐) ด้วยคำว่า **คาเมน** นี้ ท่านกล่าวเฉพาะผู้อยู่ในบ้าน ฯ คำว่า **นิมนติตสสโทโส วิชฺชติ** นี้พึงประกอบแผนกหนึ่งกับนิคมที่ควรแก่บ้าน ฯ ด้วยคำศัพท์ท่านสงเคราะห์แม่เมืองจุจในคำ นี้ว่า คามา วา อรณฺหา วา ฯ ธัมมิกมณฺษยฺผู้ทำบุญเป็นหมู่ต่างๆชื่อว่า คณะ ฯ บ้านที่มีเรือนชื่อว่า นิคม ฯ อธิบายว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ถูกชาวบ้านทั้งสินนิมนต์แล้วฉันในเรือนใดเรือนหนึ่งที่ถึงพร้อม ฯ แม้ในคณะเป็นต้นก็มีนัยนั้นเหมือนกัน ฯ เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวว่าไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้อันชาวบ้านทั้ง มวลรวมกันนิมนต์ไว้เท่านี้ซึ่งฉันอยู่ในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง แม้ในหมู่คณะก็นัยนี้เหมือนกันนั้นแล ฯ ข้อว่า **นิจฺจกตเต โทโส น วิชฺชติ** อธิบายว่าไม่มีโทษแก่ผู้ฉันแม้ปัจเจกภัตทำทายกถวายจากที่ต่างๆสับลำดับ ฯ

(๑๒๓๑) การต้องด้วยสมุฏฐานเหล่านี้คือ กาย วาจา กายวาจาจิต ชื่อกถินสมุฏฐาน ฯ การ บริโภคชื่อว่ากิริยาในที่นี้ การไม่วิกัปการนิมนต์ครั้งแรกชื่อว่า อกิริยาสองอย่างนี้นั้นแล พระเถระกล่าว ว่า โภชนญจาวิกัปปํ ฯ พรรณนาถึงการฉันหลายที่ จบ ฯ

พรรณนาถึงแม่ภาณะ ฯ

(๑๒๓๒) บทว่า **ปูวา** ได้แก่รสมือตีสเป็นต้น ฯ บทว่า **ปเพณกตถาย** ได้แก่เพื่อประโยชน์ แก่เครื่องบรรณาการ ฯ บทว่า **ปฏียตฺตา** ได้แก่ให้ถึงพร้อม ฯ บทว่า **ปาถะยตถาย** ได้แก่เพื่อ ประโยชน์แก่เสปียงแก่ผู้เดินทาง ฯ เชื่อมว่าหรือสัตตุมงที่เขาจัดเตรียม ฯ สัตตูก่อนสัตตุมงาและ

ข้าวสารเป็นต้นชื่อนันดา ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่าอาหารวัตถุมีสัตตูก่อนสัตตุงงาข้าวสารเป็นต้น
ทั้งหมดถึงการนับว่าสัตตุงงทั้งนั้นในสิกขาบทนี้ ฯ โยชนาว่าขนมและสัตตุงงเหล่าใด ฯ คำว่า หิ เป็น
เพียงนิบาต ฯ ในขนมหรือสัตตุงงเหล่านั้นที่จัดเตรียมไว้ ฯ ในคำว่า ภิกขุณา นี้มีปาฐะเหลือว่า
อากงขมานเน ฯ

(๑๒๓๓) บทว่า **ทวตติปตตา** มีวิเคราะห์ว่า **เทว วา ตโย วา ปตตา ฯ** บทว่า **ปุรา** ได้แก่
เต็มเสมอรอยล่างแห่งขอบปาก ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่ารับบาตรเต็มเสมอรอยล่างขอบปากบาตร ฯ
ก็ท่านแสดงปริมาณในข้อนี้ว่า ทวตติปตตา ปุรา พึงรับขนมและสัตตุงงโดยใกล้เคียงความไม่ต่างกัน
แห่งปริมาณและควรแก่ปริมาณ เหมือนอย่างทีกล่าว่า สองสามทะนานข้าวสาร ฯ โยชนาว่าด้วยขนม
หรือสัตตุงง ฯ มีการระบุสัตตูก่อนและสัตตุงงว่า สตตุ ด้วยคำนี้แลท่านกำหนดงาเป็นต้น ฯ ก็ท่าน
สงเคราะห์ขนมที่ทำให้ทำให้พูนรอยล่างแห่งขอบปากบาตรที่สามด้วยคำนี้ว่า ตโต อุตตริ ฯ เหมือนอย่าง
ทีกล่าว่า ถ้าภิกษุรับบาตรที่สามให้พูนขึ้นมาเป็นปาจิตติยด้วยการนับขนม ฯ

(๑๒๓๓) โยชนาว่า ในบรรดาขนมหรือสัตตุงงเหล่านั้นคือนั้น ถ้าได้เต็มสองบาตร ฯ
โยชนาว่าพึงมอบให้เต็มหนึ่งบาตร ฯ บทว่า **เอกโต** โยชนาว่าไม่พึงมอบให้จากขนมเต็มหนึ่งบาตร
อธิบายว่าไม่ปรารถนาจะไม่พึงให้วัตถุใดๆ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่าภิกษุได้รับเต็มหนึ่งบาตร ภิกษุนั้นไม่
ปรารถนาไม่พึงให้วัตถุแม้ใดๆ พึงทำตามความพอใจเถิด ฯ เมื่อจะให้อย่างนี้พึงใช้ให้ทำเป็นของทั่วไป
แก่ภิกษุสงฆ์ที่พบในอาสนศาลาหรือที่อยู่ประจำของตน ไม่พึงให้แก่มิตรนั้นแลในลำดับแห่งการให้ ฯ
เหมือนอย่างทีกล่าว่า แต่ยอมไม่ได้เพื่อจะให้ตามมิตรสหาย ฯ

(๑๒๓๔-๑๒๓๕) เชื่อมว่าพวกทายกให้ขนมที่ไม่ใช่ของกำนัลไม่ใช่เสบียง ฯ เหมือนอย่างที
กล่าว่า ให้ขนมที่จัดเตรียมเพื่อเป็นของกำนัลหามิได้ เพื่อเป็นเสบียงหามิได้ ฯ บทว่า **ตโต** ได้แก่จาก
ของกำนัลและเสบียง ฯ ด้วยวาศัพท์พระเถระสงเคราะห์คำทีกล่าในอนาปัตติวาระว่า คมน
ปฏิปสสพเท เทนติ ที่ไม่กล่าวไว้ในที่นี้ ฯ บทว่า **ตทูนก** ได้แก่หย่อนกว่าสองบาตรนั้น ฯ เหมือนอย่าง
ทีกล่าว่ารับหย่อนเต็มสองบาตร ฯ เป็นอาปัตตินั้นแลแก่ผู้รับเสบียงเป็นต้นด้วยสำคัญว่าเขาจัดเตรียม
เพื่อประโยชน์แก่เสบียงหามิได้เป็นต้น เพราะสิกขาบทเป็นอจิตตะกะ ฯ เพราะกล่าว่าท่านจงให้ในมือ
ของผู้นี้เพื่อรับแก่ตนนั้นแล เหตุนี้จึงเป็นวัจกรรมเพราะต้อง ฯ พรรณนาถึงแม่กามะ จบ ฯ

พรรณนาถึงการปวารณาที่หนึ่ง ฯ

(๑๒๔๐) บทว่า **อญเณ** เป็นการยกขึ้นแสดงโดยลบลัทธิ อธิบายว่า อญญตเรน เชื่อมว่า
ปวาริโต ฯ คำว่า **โกชนาน** เป็นสัตตมวิภัตติลงในนิทธารณะ ฯ บทว่า **ปวาริโต** ความว่า ห้ามโดย
ประการสองอย่างทีกล่าในอรรถกถาว่า ด้วยปวารณาจนพอแก่ความต้องการอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้
เจริญท่านทั้งหลายจงรับเท่าที่ท่านปรารถนาเถิด และห้ามด้วยตนเองด้วยการห้ามคือปฏิเสธอย่างนี้ว่า
พอแล้วอาวุโส จงถอยแต่น้อยๆเถิด ฯ พึงทราบความนี้ด้วยอำนาจจรฐาตุในปวาริตศัพท์มีปรารถนา
และห้ามเป็นอรรถในสองประการในสองวิกัป ตตบพว่า ปาจิตติ อนติริตติ ฯ พึงฟังความที่พึงให้แปลก
ว่า **อนติริตติ โภชน** แล้วเปลี่ยนวิภัตติในคำนี้ว่า **อญเณ** ประกอบว่า **ปญจนน โภชนาน อญญตร**
โภชน อธิบายว่าโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาโภชนะห้าอย่างทีกล่าในอนติริตติโภชนนิเทศทีกล่า

อยู่ ๗ ก็พึงถือเอาว่า ขาพนี้ย วา โดยรู้การประกอบอย่างเดียวกันเพราะแสดงร่วมกันว่า ขาพนี้ย วา โภชนีย วา ๗ อาหารวัตถุทั้งหมดเว้นโภชนะห้าและกาลิกสามท่านกล่าวว่าเป็นของควรเคี้ยวซึ่งเป็น ยาวกาลิก ๗

(๑๒๔๑) พระเถระแสดงการฉันทันในข้อนี้ว่า **อสณ** อธิบายว่าถ้าภิกษุเป็นผู้กำลังฉัน การไม่เข้าไปตัดกิริยาแห่งการบริโภคมั่นเป็นไป ๗ คำว่า **โภชน** พระเถระแสดงข้าวสุกที่พอแก่การห้าม เป็นต้นในมือ เป็นต้น ๗ บทว่า หตถปาโส อธิบายว่าโอกาสที่นำมาเพื่อถวายโภชนะที่พอแก่การห้าม แล้วตั้งไว้มีประมาณสองศอกคืบ ๗ การนำมาถวายชื่ออภิหาระ ผู้นั้นนั่นแลชื่ออภิหารตา อธิบายว่า การนำมาถวายที่ทายกยื่นเพื่อถวายอย่างนั้นทำด้วยกายปรากฏ ๗ บทว่า **กายวาจาปฏิกุเขโป** ความว่าการปฏิเสศทางกายมีหัตถวิการเป็นต้นหรือทางวาจามีการกล่าววว่า อลั เป็นต้นของปฏิคาหกใน โภชนะที่เขานำมาถวายอย่างนั้นปรากฏ ๗

(๑๒๔๒) บทว่า **นิปฺปยุเจณ** ได้แก่พระตถาคตผู้เว้นจากกิเลสคือความเนิ่นช้าสามอย่างมี การละตัณหาพร้อมทั้งवासนา เป็นต้น ๗

(๑๒๔๓) บทว่า **ตตถ** ได้แก่ ข้าวสุก เป็นต้น ๗ บทว่า **สตนฺ** ได้แก่สมควรแก่คำที่กล่าว โดยนัยมีอาทิว่าสาตี ๗

(๑๒๔๔) บทว่า **โทยโก** ได้แก่มีในน้ำ ๗ บทว่า **เอตถ** ได้แก่ การห้ามมีองค์ห้า ๗ พระเถระ แสดงวินัจฉยมิประการต่างๆที่กล่าวว่า **อัย วิญจโย** ๗

(๑๒๔๕) กำเนิดแห่งข้างสาตีทั้งหมดชื่อว่า ข้าวสาตี ๗ กำเนิดแห่งข้าวจ้าวทั้งหมดชื่อว่า วิหิ ๗ เมล็ดข้าวฟ่างทั้งหมดต่างโดยสีขาวสีแดงและสีดำชื่อว่า กังคุ ๗ เมล็ดลูกเดือยขาวชื่อว่าวระกะ ๗ พระผู้มีพระภาคผู้มีบุญสมภารเพียบพร้อมด้วยธัญญาหาร ๗

(๑๒๔๖-๑๒๕๐) ท่านกล่าวพืชคือหญ้านั้นแล้วว่า ตินิ ๗ ที่ปิด คือ สงคหิต ๗ ลูกเดือย ละเอียดชื่อว่า วรโกจรกะ ๗ เพื่อแสดงความถึงพร้อมแห่งองค์พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า หตถเณ ๗ บทว่า **ตณ** ได้แก่ ละเอียด ๗ การห้ามคัมภีร์ไม่ได้ ๗

(๑๒๕๑-๑๒๕๒) ท่านระบุนมสามเป็นต้น ด้วยอาทิศัพท์ว่า ธณฺญสาทีนิ ๗ บทว่า **อาโรเปตวา** ได้แก่ยกขึ้นสู่เตา ๗ บทว่า **ผล** ได้แก่ผลละหุ่ง เป็นต้น ๗ บทว่า **ปณณ** ได้แก่ผักสำหรับ แกง ๗ บทว่า **กัฬ** ได้แก่หน่อไม้ไผ่ เป็นต้น ๗ คำว่า **พหุ** เป็นวิเศษชนะของหน่อไม้ไผ่ เป็นต้นเหล่านั้น นั้นแล ๗ บทว่า **ตตถ จ** ได้แก่ เปรียงเป็นต้นที่ใส่ผักเป็นต้นลงไป ๗ ในคำว่า โออี ทสเสติ นี้มีปาฐะ เหลือว่า ปริโภคกาเล ๗ ในคำว่า **สณฺขเนติ** นี้จะได้ว่า ผลาพยายาม ๗

(๑๒๕๓-๑๒๕๔) บทว่า **รเส** ได้แก่รสของเนื้อ เป็นต้น ๗ พึงประกอบว่า กล่าววว่า ยาคุ คณหล ก็ดีว่า ยาคูกี้ดี ๗ ในชื่อว่า **ยาคุสงคหิตา** มีอธิบายว่าวินัจฉยมิเสมอกับข้าวต้มในสองวิกัปที่ ปรากฏเจาะจงและไม่ปรากฏ ๗

(๑๒๕๕) บทว่า **อุปนติ** ได้แก่ยอมสัมผัส ๗ ธาตุคือ อุป ในอรรถแห่งสัมผัส อธิบายว่า ย่อม ใส่ ๗ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ขนทั้งหลายยอมใส่ปลาและเนื้อลงในภาชนะใด ๗ โยชนาว่า ถ้าแม้เพียง เมล็ดผักกาดหรือปลาและเนื้อปรากฏ ๗ ในคำว่า **ปวารณ** นี้มีปาฐะเหลือว่า ขนติ ๗ บทว่า **ยาคุยา** นี้ พึงเปลี่ยนด้วยอำนาจปฐมาวิภัติแล้วประกอบว่า ยาคุ ขนติ ๗

(๑๒๕๖) บทว่า **สัสมุโ** โยชนาว่าที่กรองแล้วย่อมให้เกิดการห้าม ๗

(๑๒๗๔) ด้วยคำว่า **อสณสสุปจเฉทา** นี่ท่านแสดงการตัดขาดความหวังในการกินที่ภิกษุผู้นั่งอย่างไรแลพึงทำบนอาสนะนั้นนั่นแล ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่าแต่ไม่ยากฉันบนอาสนะนั้น ใครจะเข้าไปสู่วิหารแล้วฉัน หรือใครจะให้แกผู้อื่น ฯ พระเถระกล่าวหมายเอาอาจารย์ผู้แต่งอรรถกถากรุณที่ว่า มหาปัญญา เพราะท่านแสดงวินัจฉัยนั้นในอรรถกถากรุณที่ ฯ บทว่า **การณการณณณโน** ได้แก่รู้ยั่วว่า นี่เป็นเหตุแห่งการห้าม นี่ไม่ใช่เหตุ ฯ ท่านแต่งไว้ในบางคัมภีร์ว่า การณการณณณนา ฯ โยชนาวากี้ในที่นี้ เหล่าอาจารย์ผู้มีปัญญามากู้เหตุและไม่ใช่เหตุกล่าวเหตุไว้ว่าอสณสสุ ฯ เปฯ โส ฯ

(๑๒๗๕) เพื่อแสดงวินัจฉัยแห่งองค์หัตถบาสพระเถระจึงกล่าวว่า คณหโต ฯ เปฯ ปสาริตฺ ฯ บทว่า **คณหโต** ได้แก่ เป็นผู้พร้อมเพรียงถือเอาด้วยอิริยาบถใด ถือเอาอย่างนั้น ฯ ข้อว่า **ปจฉิมิ องค์** ได้แก่องค์ใดของภิกษุทายกประเคนให้มิในส่วนอื่น องค์นั้นจัดเป็นองค์เบื้องหลังมีฝ่ามือเป็นต้นของภิกษุทายกประกอบด้วยอิริยาบถมียืนเป็นต้น ฯ โยชนาว่าองค์เบื้องต้นเว้นมือของทายกผู้เหียดออก ฯ ในคำว่า **ปสาริตฺ หตถิ** นี้มีปาฐะเหลือว่า ทาตุ ฯ ในคำว่า **อุภินัน** นี้มีปาฐะเหลือว่า อนตเร ฯ ในระหว่างคือในโอกาสแห่งสององค์เบื้องหลังของภิกษุทายกและเบื้องหน้าของทายก ฯ วิเคราะห์ว่า อพฺพํ อุปฺพํ หตถิ เตยฺย ตติยํ ยสฺส อธิบายว่าประมาณสองศอกเกินไปหนึ่งคืบ ฯ

(๑๒๗๖) เพื่อแสดงวินัจฉัยแห่งองค์นำไปถวาย พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ตสมิ ฯ โยชนาว่าวางไว้ในที่นั้นมีสองศอกคืบเป็นประมาณ อธิบายว่าวางไว้ในที่นั้นมีสองศอกหนึ่งคืบเป็นประมาณ ฯ บทว่า **อภิกฺขุ** ได้แก่ น้อมเข้าไป ฯ บทว่า **ตาทิสํ** ได้แก่ เช่นกับโภชนะที่น้อมเข้าไป อธิบายว่าโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาโภชนะห้าที่ควรแก่การห้าม ฯ

(๑๒๗๗-๑๒๗๘) บทว่า **อาธารเก** วาปี ได้แก่แม่เชิงบาตรมีวลัยเป็นต้น ฯ บทว่า **อुरुสุ** ได้แก่ท่ามกลางต้นขาสองข้าง อธิบายว่าบนดัก ฯ บทว่า **อาหริตฺวา** ได้แก่นำไปเฉพาะ ฯ ในคำว่า **ภตฺติ คณห** นี้มีปาฐะเหลือว่า อิโต โยชนาว่า และนั่งกล่าวติดต่อกันว่า ท่านจงรับภตต์แต่ที่นี้ ฯ คำว่า **ภตฺติ** เป็นอุปลักษณะ อธิบายว่าโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาโภชนะห้า ฯ บทว่า **ติ** ได้แก่โภชนะมีภตต์ที่กล่าวเพื่อให้รับประเคนอย่างนั้นเป็นต้น ฯ จศฺพทฺในคำว่า อภิหารสฺส จ นี้มีปทปฺรณเป็นอรรถ หรือมีเอดฺศัพทเป็นอรรถ โยชนาว่า เพราะไม่มีนั่นแล ฯ

(๑๒๗๙) คำนี้ว่า **ภตฺตปจฉิ** เป็นอุปลักษณะ ฯ

(๑๒๘๐) ในคำว่า **ทียมาเน** นี้มีปาฐะเหลือว่า โภชเน ฯ บทว่า **อิโตโร** ได้แก่ ผู้นั่งในหัตถบาส ฯ ผู้นั้นไม่จัดเป็นผู้ห้าม เพราะไม่มีองค์แห่งการนำมาถวาย ฯ

(๑๒๘๑) เพื่อแสดงวินัจฉัยในองค์แห่งการห้ามพระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ตเยน ฯ เพราะการนำไปด้วยวาจาไม่จัดเป็นองค์พระเถระจึงกล่าวว่า กาเยนาภิกฺขุ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ภิกษุปฏิเสธภตต์ที่เขาบอกถวายด้วยวาจาไม่จัดเป็นการห้าม ฯ ภิกษุทำกายวิการอย่างใดอย่างหนึ่งมีการสั่นนิ้วหรือมือเป็นต้นเพื่อปฏิเสธภตต์ที่เขานำมาถวายแก่ใครๆผู้อยู่ในหัตถบาส หยักคิ้ว หรือโกรธแล้วแลดู ท่านเรียกว่า ห้ามด้วยกาย ฯ ภิกษุกล่าวคำมีอาทียาญนีว พอแล้ว ก็ติว่า เราไม่รับ ก็ติว่า ท่านจงรอก่อน ก็ติว่าท่านจงยับยั้งไว้ก่อนก็ติว่า อย่าเกลี้ยลงก็ติว่า จงหลีกไปก็ติ ท่านเรียกว่า ห้ามด้วยวาจา ฯ

(๑๒๘๒-๑๒๘๓) แม้นในคำว่า **อากริ** นี้พึงประกอบว่า อิติ จ ฯ พระเถระใส่ใจว่า เมื่อทนายกล่าวอย่างนี้ แม้มจะมีจิตคือความเป็นผู้อยากจะห้าม การห้ามที่มีโดยกล่าวห้าม ไม่มีในคำต่างๆมีอาทิว่า อากริ จึงกล่าวว่า น ปนตฺถิ ปวฺรณฺนา ฯ โยชนาว่า แต่ไม่มีการห้าม ฯ

(๑๒๘๔) เชื่อมว่า พึงกล่าวว่าพวกท่านจงรับรส ฯ ชื่อว่า **ติ สุตฺวา** ได้แก่ฟังคำนั้น ฯ

(๑๒๘๕) คำว่า **สาริ** นี้เป็นเพียงการกล่าวชม ฯ พระเถระกล่าวปลาและเนื้อโดยสามัญว่า อิหํ เป็นองค์แห่งการห้าม ฯ ท่านกล่าวว่าท่านจงรับปลาเนื้อ เพราะแม้วันทวสมาสมิในข้อนี้ว่า มจฺจรสํ มํสฺรสํ ก็คำนั้นเป็นองค์ ฯ

(๑๒๘๖) ก็เมื่อกล่าวว่า ท่านจงรับเนื้อ ไม่มีองค์แห่งการห้ามเพราะไม่มีวิกัปนั้น ฯ เพราะเหตุนี้แน่แท้ พระเถระจึงกล่าวว่า อตฺถิ จ มํสํ เจ ฯ

(๑๒๘๗) ชื่อว่า **มฺหุตฺตํ อากฺเมหิ** ได้แก่ท่านจงแลดูกาลบางครั้ง ฯ

(๑๒๘๘) มีการระบุงศ์มีหวายเป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ว่า ปนสาทีหิ ฯ

(๑๒๘๙) พึงทราบวิภักแห่งสมาสในข้อนี้ว่า มจฺจสฺสํ มํสฺสํ ดุจในข้อนี้ว่า มจฺจรสํ มํสฺรสํ ฯ

(๑๒๙๐) คำว่า **กรมฺพกํ** เป็นชื่อแห่งชนิดแกงที่ปนกับปลาและเนื้อหรืออย่างอื่นนั้นแท้ ฯ เมื่อกล่าวว่า พวกท่านจงรับยาเนื้อ จงรับยาปลา มีการห้ามด้วยการปฏิเสธ เมื่อกล่าวว่า จงรับยา ไม่มีการห้ามเพราะกล่าวไม่เจาะจง ฯ เพื่อแสดงวินิจฉัยที่เสมอกับแกงหน่อไม่เป็นต้นพระเถระจึงกล่าวว่า เอเสว นโย วุตฺโต ฯ

(๑๒๙๑) บทว่า **วุตฺตสฺมิ** ได้แก่ วุตฺเต ฯ บทว่า **เยน** ได้แก่ด้วยภัก ฯ บทว่า **อาปฺยจฺฉิโต** ได้แก่ถูกเขากล่าวว่าขอพวกท่านจงรับ ฯ ภักนั้น ฯ เพราะมีอยู่คือเพราะยาคุมมีอยู่ ฯ คำว่า **อิติ การณํ** นี้เป็นเหตุแห่งการห้าม ฯ โยชนาว่าเมื่อทนายกล่าวว่าท่านจงภักปนกับยาคุม ถ้ายาคูนั้นมีเท่ากันหรือมากกว่าภักที่ใส่เข้าไปในภาชนะนั้นคือภาชนะที่ท่านนำมาถวายนั้น ได้ยินว่า ภิกษุนี้กล่าวอยู่อย่างนี้แล้วไม่ห้ามภักที่เขาใส่ไปนำมาถวาย ฯ คำว่า **กิริ** บ่งถึงการได้ฟังมา ฯ เพราะเหตุนี้แน่แท้ พระเถระจึงกล่าวว่า การณํ ปน ทฺพทฺสํ ฯ

(๑๒๙๒-๑๒๙๓) บทว่า **สพฺพตฺถ** ได้แก่ในอรรถกถาทั้งปวง ฯ ชื่อว่า **วิสุ กตฺวา** ได้แก่ แยกรสหรือผสมออกจากภักโดยประการที่เมล็ดข้าวเมล็ดเดียวไม่มี ฯ

(๑๒๙๔) บทว่า **คจฺจนฺเตเนว** ได้แก่เดินไปจนกว่าฉันทเสร็จนั้นแท้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ภิกษุเมื่อเดินไปแม้ถึงแม่น้ำที่เต็มฝั่งไม่หยุดยืนเที่ยวเดินวนรอบพุ่มไม้ที่ฝั่งแม่น้ำ ขึ้นเรือหรือสะพานไม่หยุดยืนเที่ยวเดินเวียนไปมา ฯ

(๑๒๙๕) บทว่า **โส** ได้แก่ผู้เดินไปอยู่ ฯ บทว่า **ตโต** ได้แก่จากที่อธิบายว่า เพราะอิริยาบถคือการเดินไปกำเริบ ฯ

(๑๒๙๖) ชื่อว่า **อาสนํ อวิจาเลตฺวา** ได้แก่ไม่ให้ที่ๆตนถูกด้วยอำนาจการนั่งเคลื่อนไปอธิบายว่าไม่ลุกขึ้น ฯ ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ชื่อว่า พึงถือเอาการให้เคลื่อนจากที่ตฺถจโนทินนาทาน ฯ

(๑๓๐๐) บทว่า **ปวาริโต** ได้แก่ถัดจากการห้ามหรือที่ตนนั่งแล้วนั้น ฯ อีกอย่างหนึ่ง แต่ข้างนี้หรือโน้น ฯ ชื่อว่า **อิสกมฺปิ สํสริตุํ** ความว่าเคลื่อนย้ายคือถัดไปจากที่ตนนั่งแล้วข้างโน้นข้างนี้แม้หน่อยหนึ่ง ฯ

(๑๓๐๑) บทว่า **สพพตฺถ** ได้แก่บนอาสนะทั้งหมดที่เคลื่อนที่ได้มีตั้งเป็นต้น ๆ ด้วยคำว่า วินยณณานี้ท่านกล่าวว่ารู้ว่าท่านกล่าวไว้ว่า แม้ในตั้งเป็นต้นก็มีวินัจฉัยอย่างนี้เหมือนกัน ในอรรถกล่าวว่าถ้าชนทั้งหลายยกภิกษุนั้นพร้อมเตียงหามไปที่อื่น ควรอยู่ ฯ

(๑๓๐๒) ในบทนี้ว่า **นิปชชิตวา** ความว่านอนแล้วนั้นแลไม่ละที่นอนครั้งก่อนโดยคำว่า เมื่อจะเปลี่ยนท่านนอนอย่าพึงล่วงฐานแห่งข้างที่ตนนอน ฯ คำว่า **ตเถว** อธิบายว่าเป็นผู้นั่งกระโหยงนั้นแล ฯ ท่านกล่าวในอรรถกล่าวว่า แต่พึงให้ตั้งฟางหรือที่รองนั่งบางอย่างภายใต้แก่ภิกษุผู้นั่งกระโหยงนั้น ฯ

(๑๓๐๓) โยชนาว่าภิกษุเมื่อจะทำให้เป็นเดน เมื่อเขาน้อมภาชนะลงแสดงโภชนะ เมื่อเป็นอย่างนั้น พึงกล่าวว่า ทั้งหมดนั้นพอแล้ว ฯ บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อติริตฺตํ ภโรเตน ความว่า ทำให้เป็นเดนโดยอาการแห่งเจตวินัยกรรมเบื้องต้นวันที่สุดบรรดาอาการแปดอย่างทีกล่าวว่า โภชนะที่ชื่อว่า เป็นเดนได้แก่ เป็นของทำให้เป็นกบปียะ ทำให้รับประเคน ทำให้เป็นของขยับยกขึ้นให้ ทำให้เป็นของอยู่ในหัตถบาส เป็นของอันภิกษุฉันแล้วทำไว้ เป็นของอันภิกษุผู้ฉันแล้วห้ามมิแล้วยังไม่ลุกจากอาสนะทำไว้ เป็นของทีกล่าวว่าทั้งหมดนั้นพอแล้ว เป็นเดนภิกษุใช้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวเป็นต้นว่าเป็นเดนด้วยอาการแห่งวินัยกรรมเจตอย่างเหล่านี้ ฯ

ก็โภชนะที่เขานำมาเพื่อทำให้เป็นเดนชื่อว่า เป็นกบปียะในข้อนี้ อนึ่งชื่อว่า เป็นของอันเขาทำแล้วเพราะประกอบกับวัตถุมีขึ้นซึ่งสัดที่ให้เป็นกบปียะแล้ว เพราะไม่มีกบปียะมังสะ และเพราะไม่เกิดขึ้นด้วยกุลทุสนกรรม ฯ อธิบายว่าโภชนะนั้นชื่อว่า เป็นกบปียะด้วยเพราะทำให้เป็นเดนว่า ทั้งหมดนั้นพอแล้วเป็นของทำแล้วด้วย เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า กบปียกตะ ฯ พึงทราบความและสมาสวิเคราะห์แห่งกตศัพท์แม้ข้างหน้าอย่างนี้ ฯ ในบทที่เหลืพิงทราบอย่างนี้ คือ โภชนะที่ภิกษุรับประเคนแล้วชื่อว่า ปฏิคคหิตะ ฯ โภชนะที่ภิกษุผู้ให้ทำโภชนะนั้นแล้วมายกขึ้นหรือเลื่อนลงหน่อยหนึ่งแสดงให้ชื่อว่า อจจาฐิตกตะ ฯ โภชนะที่ภิกษุอยู่ภายในหัตถบาสสองศอกคืบเป็นประมาณทำให้เป็นเดนแก่ผู้มาเพื่อทำให้เป็นกบปียะท่านเรียกว่า หตถปาเส กตฺ ฯ ชื่อว่าผู้ฉันแล้วเพราะรับโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งทีทำให้เกิดการห้ามโดยที่สุดแม้ปลายหญ้าคาแล้วฉัน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า โภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาโภชนะห้าเป็นของอันภิกษุฉันแล้วโดยที่สุดแม้ด้วยปลายหญ้า ฯ ภิกษุผู้ฉันอยู่ห้ามแล้วยังไม่ให้อาสนะกำเร็บฉันแล้วห้ามแล้วท่านเรียกว่า ยังไม่ลุกจากอาสนะ ท่านกล่าวภักตอันภิกษุนั้นทำแล้วว่า ภุตตาวินา ฯ เปฯ อวภูติเตน กตฺ ฯ ท่านแสดงภักตที่ภิกษุเปล่งถ้อยคำกล่าวว่าทั้งหมดนั้นพอแล้วว่า อลเมตํ สพพนฺติ วุตตํ โหติ ฯ ชื่อว่าอาการแห่งวินัยกรรมเจตอย่างดังกล่าวมานี้ ฯ

ก็โภชนะที่เป็นเดนภิกษุใช้แม้ไม่กล่าวในคานานี้ก็พึงทราบโดยปริยายตรงข้ามแห่งคำนี้ว่า น คิลานาติริตฺตยจ ด้วยคาถาเป็นต้นว่า กตฺ ที่กล่าวเพื่อแสดงเปรียบเทียบของที่ไม่เป็นเดน ฯ โภชนะที่เป็นเดนภิกษุใช้แม้ที่เขาให้เข้าไปตั้งไว้เพื่อประโยชน์การฉันในวันอื่นแก่เขาชื่อว่า เป็นเดนภิกษุใช้ ฯ

พระเถระมูถึงภิกษุที่ต่างจากประการทีกล่าวว่าผู้ฉันแล้ว และว่าฉันแล้วห้ามมิแล้วลุกจากอาสนะ คือผู้ปรากฏด้วยเหตุนี้แล โดยคำนี้ว่า เตน ภิกษุนา อธิบายว่าภิกษุฉันโภชนะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาโภชนะห้า ทีให้เกิดการห้ามแม้ประมาณน้อย หรือผู้ฉันแล้วแม้ห้ามแล้วยังไม่ลุกจากอาสนะ ฯ

ในชื่อว่า โอนมิตวา ภาษนี้ มีปาฐะเหลือว่า ทสฺสิต โภชนเ เชื่อมกับคำนี้ว่า อถ ฯ อธิบายว่า ในลำดับแห่งกาลที่ภิกษุผู้ให้ทำขิงสอเป็นต้นที่ควรทำให้เป็นกับปิยะให้เป็นกับปิยะได้รับ ประเคนมาแล้วถึงภายในหัตถบาสให้ทำให้เป็นเดนน้อมลงยกภาษณะขึ้นหน่อยหนึ่งแสดง ฯ เพื่อแสดง กิจที่พึงทำยิ่งขึ้นไปพระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อลฺ ฯ

ด้วยคำอันมีประมาณเท่านี้ ท่านสงเคราะห์องค์สองคือภิกษุผู้ฉนแล้วทำ ผู้ฉนแล้วห้ามแล้ว ยังไม่ลุกขึ้นจากอาสนะทำ ด้วยคำนี้ว่า เตน ภิกษุณา ฯ ท่านสงเคราะห์คำนี้ว่า อุจจาริตฺ โหติ ด้วยคำนี้ว่า โอนเมตวา ภาชนิ ฯ สามองค์นี้คือ กบปิยิกถํ ปฏิคฺคหิตกถํ หตฺถปาเส กถํ ท่านสงเคราะห์ด้วยถ้อยคำที่กล่าวในระหว่าง ฯ ส่วนองค์นี้คือ อลเมตํ สพฺพํ พิงฺทราบวาท่านแสดงโดยสภาวะนั้นแล ในข้อนี้ ฯ

(๑๓๐๔) คำว่า ฟังทำโทษนะที่ตั้งอยู่ในบาตรนั้นแลให้เป็นเดนดังนี้ไม่มี พระเถระจึงกล่าวคำว่า กบปิย ปน เพื่อแสดงว่า ฟังทำโทษนะแม้ที่อยู่ในภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดากระเช้า เป็นต้น ฯ บทว่า กณฺเฑ ได้แก่ม้าไส้สิ่งของ ฯ ท่านระบุภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่งว่า ภาชนะ ฯ

(๑๓๐๕) บทว่า **เอตํ** ได้แก่วิษณุนั้นที่ทำให้เป็นเดน ฯ โยชนาว่าเว้นวิษณุนั้นอย่างเดียวเท่านั้น ฯ พระเถระใส่ใจว่าแม้เมื่อกล่าววาทะว่า ภูฏานะวา พึงถือเอาว่า เพื่อประโยชน์แห่งการไม่แตกเป็นต้นดังนี้จึงกล่าวว่า ภูฏานะวา ฯ อธิบายว่าภิกษุเหล่าอื่นพึงบริโภคเว้นผู้นั้นคนเดียว ฯ

(๑๓๐๖-๑๓๐๗) ข้าว่า กบปียี่ กาเรตวา ได้แกให้ทำให้เป็นเดน ฯ ข้าว่า อากรินติเจ โยชนว่า ถ้าชนทั้งหลายใส่เข้าไป พึงให้ทำให้เป็นเดนอย่างนั้นอีกแล้วฉัน ฯ

พระเถระใส่ใจว่า ใครควรทำภิกษุเช่นนั้นให้เป็นเดน จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า เยน ฯ บทว่า ตํ ได้แก่ภิกษุที่ทำให้เป็นเดน ฯ ข้อว่า เยน กตํ เชื่อว่าภิกษุผู้ไม่ได้ทำให้เป็นเดนก่อนพึงทำ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า ข้อว่า เยน อกตํ ได้แก่อันภิกษุผู้ไม่ได้ทำก่อนพึงทำ ฯ โยชนาว่าอีกอย่างหนึ่งภิกษุนั้น พึงทำภิกษุที่ยังไม่ได้ทำให้เป็นเดนไว้ต่างหาก ฯ ข้อว่า ยํ วา อกตํ ได้แก่ภิกษุใดที่ไม่ใส่ในภิกษุที่ทำให้เป็นเดนนั้นอันภิกษุไม่ทำให้เป็นเดน ฯ ข้อว่า ตํ วิสุ เตन วา กาทพฺพํ ได้แก่ภิกษุนั้นกระทำภิกษุที่ใส่ไปภายหลังให้เป็นเดน ให้ทำไว้ต่างหากด้วยอำนาจการถือเอาภิกษุอื่นโดยประการที่ไม่เป็นของเจือปนกันแม้มีของเป็นเดนที่ทำไว้ก่อน ก็พึงทำให้เป็นเดน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า สอบบถ ว่า ยถา อกตํ ความว่าของที่ยังไม่ได้ทำแม้ภิกษุผู้ซึ่งทำกับปิยะคราวแรกก็ควรทำ ฯ แต่ย่อไม่ได้เพื่อจะทำในภิกษุแรก ฯ อธิบายว่าเพราะว่าของที่ภิกษุทำอยู่ในภิกษุแรกนั้นย่อมเป็นอันรวมกันกับของที่ทำได้คราวแรกเพราะฉะนั้นจึงควรทำในภิกษุอื่น ฯ

(๑๓๐๘) ข้อว่า **อกปายาติหิ สตติ** ได้แก่ โดยอาการแห่งวินัยกรรมเจ็ดอย่างทีกล่าว่า โภชนะที่ชื่อว่าไม่เป็นเดน ได้แก่เป็นของไม่ทำให้เป็นกับปิยะ เป็นของที่ภิกษุยังไม่รับประเคน เป็นของที่ยังไม่ได้ขยับยกให้หรือน้อมถวาย เป็นของไม่ได้ทำไว้ในหัตถบาส เป็นของอันภิกษุผู้ยังไม่ฉันทำ และฉันแล้วห้ามแล้วลูกจากอาสนะทำเป็นของไม่ได้กล่าวว่า ทั้งหมดนั้นพอแล้ว ฯ โยชนาว่า ทำให้เป็นเดน ฯ ตัตถทว่า โหติ อนาคตริตตํ ฯ

(๑๓๐๙) เพื่อจะแสดงว่า ภิกษุเมื่อทำให้เป็นเดนแม้เวลาใกล้เข้ามา ไม่คิดว่า เราฉนแล้วแต่
เข้าแลก็ตีว่า ฉนแล้วหน้อยหนึ่งก็ตีพึงทำ พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า โยปี ฯ บทว่า
อุปกฐณนิตมปิ ได้แก่โภชนะที่น้อมเข้าไปในเวลาใกล้เข้ามา ฯ

(๑๓๑๐) บทว่า **ยามาทิกาลิก** ได้แก่กาลิก คือยามกาลิกสัตตาทาริก ยาวชีวิก ฯ บทว่า **อนามิสฺส** ได้แก่ไมปนกับอามิส ฯ เชื่อว่าฉนยามกาลิกเป็นต้นนั้น ฯ

(๑๓๑๑-๑๓๑๓) ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า แม้โภชนะที่เขาเข้าไปตั้งเจาะจงภิกษุใช้ว่า ท่านจักฉันบางคราว ดุจของเป็นเดนที่ฉนแล้ว ชื่อว่า เเดนภิกษุใช้ ฯ อาจารย์บางพวงกล่าวว่า แม้ส่วนที่ถึงแก่ภิกษุใช้ในวิหารเป็นต้น ชื่อว่า เเดนภิกษุใช้ ฯ บทว่า **กถินเนน** ได้แก่ปฐมกถิน ฯ พรรณนาถึงการปวารณาที่หนึ่ง จบ ฯ

พรรณนาถึงการปวารณาที่สอง ฯ

(๑๓๑๔) ในข้อว่า อนตริตฺตเนน นี้มีปาฐะเหลือว่า ขาพนีเยน วา โภชนีเยน วา ฯ ชื่อว่า ขาพนีเยะ คือยาวกาลิกทั้งหมดอื่นจากโภชนะห้า ที่กล่าวว่า กาลิกที่เหลือเว้นโภชนะห้ายามกาลิก สัตตาทกาลิก ยาวชีวิก ชื่อว่า ขาพนีเยะ ในข้อนี้ ฯ ท่านกล่าวไว้ว่า โภชนะห้า คือข้าวสุก ขนมนสด ขนมห้างปลาเนื้อชื่อว่า โภชนีเยะ ฯ วินิจฉัยในข้อนี้ท่านกล่าวไว้ในอนันตรสิกขาบท ฯ ในข้อว่า ปวาเรยฺย นี้มีปาฐะเหลือว่า อภิหฺนุจฺจุ ฯ ข้อว่า **อภิหฺนุจฺจุ ปวาเรยฺย** ได้แก่นำไปแล้วปวารณาอย่างนี้ว่า เอาเถิดภิกษุ ท่านจงรับเอาเท่าที่ปรารถนาแล้วก็ยวก็ตฉนก็ตเกิด ฯ บทว่า **ปวาริตํ** มีความกล่าวไว้แล้วนั้นแล ฯ บทว่า **ขานํ** ได้แก่ได้ยินหรือเห็นแล้วรู้ยวภิกษุนั้นห้ามภัตแล้ว ฯ บทว่า **อาสาทนาเปกฺโข** ได้แก่มุ่งจะหาโทษคือโจทก์ ภาวะคือเหตุแห่งผู้ก่อ ฯ บทว่า **ภุตเต** ได้แก่เมื่อภิกษุนั้นฉนแล้ว ด้วยประโยชน์ของผู้นั้น ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ภิกษุผู้รู้ว่าเขาห้ามภัตแล้วชักชวนว่า ท่านจงฉน ฯ

(๑๓๑๕-๑๓๑๖) เพราะความสงสัยว่าคำว่าเป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุอื่น เพราะการฉนของภิกษุรูปหนึ่งนี้มีได้อย่างไรดังนี้ ท่านกล่าวไว้อย่างนั้นเพื่อจะเลียงความสงสัยนั้นพระเถระจึงกล่าวคำว่า ทุกกฺกั ๗ เปฯ ทสฺสิตํ ฯ ข้อว่า **อิตรสฺส คหณ** ได้แก่ ในการรับประเคนเพื่อฉนของภิกษุผู้ห้ามภัตแล้ว ฯ แม้ในคำว่า อชโณหารปโยเคสุ จ นี้ เชื่อว่า อิตรสฺส ฯ ทุกกฺกัและปาจิตตีย์ทั้งหมด ฯ บทว่า **เทสิตํ** ความว่าพระผู้มีพระภาคแสดงไว้ว่า ภิกษุนำไปถวายต้องทุกกฺกั ภิกษุนอกนี้รับว่า เราจักเคี้ยว จักฉนตามคำของเขา เธอต้องทุกกฺกั ฯ ต้องทุกกฺกัทุกๆคำกลืน ฯ เมื่อฉนเสร็จจึงต้องปาจิตตีย์ ฯ

(๑๓๑๗) ข้อว่า **อุภยตถาปิ วิมตฺส** ได้แก่สงสัยในผู้ห้ามและยังไม่ห้าม ฯ ข้อว่า **ทุกกฺกั ปริทีปิตํ** ได้แก่ท่านแสดงว่า ภิกษุสงสัยในผู้ห้ามภัต ฯ สงสัยในผู้ไม่ห้ามภัตต้องทุกกฺกั ฯ

(๑๓๑๘) ในคำว่า การาเปตฺวา นี้มีปาฐะเหลือว่า ภุชชาติ ฯ ในคำว่า **อณฺยสฺสตถาย** นี้มีปาฐะเหลือว่า อภิหรนฺโต คจฺฉาติ ฯ

(๑๓๑๙) พระเถระกล่าวหมายเอาอหินนาทานสมุฏฐานนี้ว่า โอมสวาทตุลยา ฯ พรรณนาถึงการปวารณาที่สองจบ ฯ

พรรณนาถึงการฉนเวลาวิกาล ฯ

(๑๓๒๐) ข้อว่า **ขาพนียํ วา** ได้แก่ของควรเคี้ยวอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาขาพนีเยะที่หรือเว้นโภชนะห้าและกาลิกสามอย่างก็ดี ฯ ข้อว่า **โภชนียํ วา** ได้แก่โภชนะแม้อย่างใดอย่างหนึ่งบรรดา

โภชนะห้า ๆ บทว่า **วิกาเล** ได้แก่เมื่อกาลล่วงไปแล้ว ๆ ชื่อว่า กาล ได้แก่ตั้งแต่อรุณขึ้นจนถึงเที่ยงวัน กาลอื่นจากนั้นชื่อว่าวิกาล ๆ แม้เวลาเที่ยงวันท่านจัดเข้าในกาลเหมือนกัน ๆ เหมือนอย่างทีกล่าว่า แม้เวลาเที่ยงวันก็จึงการสงเคราะห์เข้าในกาล ๆ ก็จำเดิมแต่เวลาเที่ยงตรงไปภิกษุไม่อาจเพื่อจะเคี้ยวหรือฉันได้ แต่อาจจะรีบดื่มได้ ๆ ส่วนผู้มีความรังเกียจไม่พึงทำ ๆ และเพื่อรู้กำหนดกาลเวลาควรปิกเสาเครื่องหมายกาลไว้ อนึ่งพึงทำภักติกภายในเวลาเท่านั้น ๆ บทว่า **โกลิ** ได้แก่ ปาจิตตีย์ ๆ

(๑๓๒๑) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า ยมามีสคต เพื่อแสดงขาพนียะตามสภาวะก่อน เพราะสภาวะโภชนียะท่านกล่าวไว้ในปวารณสิกขาบท ในข้อนี้ว่า ขาพนียะ วา โภชนียะ วา ๆ บทว่า **เอตถ** ได้แก่บรรดาขาพนียะและโภชนียะเหล่านั้น ๆ โยชนาวารากและผลไม้ป่าเป็นต้นที่มีคติดังอามิส นับเนื่องในอามิสที่เป็นยาวกาลิก เป็นของที่ควรเคี้ยว ๆ ในข้อว่า กาลิเกสวสโมหตถ์ นี้มีการลบมอักษรด้วยอำนาจคาถาประพันธ์ อธิบายว่ามีความไม่หลงเป็นอรรถ ๆ พระเถระกล่าวหมายเอาคำทีกล่าว่า อิทิ ๆ

(๑๓๒๒) บทว่า **มูลิ** ได้แก่รากของไม้ยืนต้นและไม้เลื้อยอย่างใดอย่างหนึ่ง ๆ บทว่า **กนทิ** ได้แก่เงาของไม้ยืนต้นและไม้เลื้อยนั้นแล ๆ บทว่า **มุฬาลิ** ได้แก่เงาที่โคนกอปทุม ๆ บทว่า **มตถกิ** ได้แก่ยอดต้นตาลและมะพร้าวเป็นต้น ๆ ก็มีการสงเคราะห์ให้หยวกกล้วยยอดไม้หน่อไม้ในข้อนี้แน่แล ๆ บทว่า **ขนธกิ** ได้แก่ลำต้นอ้อยเป็นต้น ๆ บทว่า **ตจ** ได้แก่เปลือก ๆ บทว่า **ปณณิ** ได้แก่ ใบ ๆ บทว่า **บุปผิ** ได้แก่ดอก ๆ บทว่า **ผลิ** ได้แก่ผลของไม้ยืนต้นและไม้เลื้อย ๆ บทว่า **อญฺญิ** ได้แก่ เมล็ดของไม้ยืนต้นและไม้เลื้อย ๆ บทว่า **ปิฏฺฐิ** ได้แก่ แป้งจากธัญญาชาติเป็นต้น ๆ บทว่า **นิยฺยาสิ** ได้แก่ยาง ๆ คำว่า **ขาพนียะ** จะได้โดยปรกณในที่ทั้งปวง ๆ

(๑๓๒๓) พระเถระวางมาติกาแห่งขาพนียะอย่างนี้แล้วจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า มูล-ขาพนียาทีน เพื่อแสดงของที่ควรเคี้ยวเหล่านั้นตามสภาวะ ๆ รากไม้แน่แลชื่อว่าขาพนียะในข้อนี้ มีวิเคราะห์ว่า ตอ อาทิ เยส ๆ ในคำว่า มุขมตตนิทสสน นิโพธถ์ นี้มีปาฐะเหลือว่า มยา กริยมานิ ๆ บทว่า **มุขมตติ** ได้แก่เพียงช่องแห่งการนำเข้า อธิบายว่า แสดงขาพนียะโดยสังเขปว่า ไม่มีภัยในเบื้องต้นแก่ภิกษุผู้กลัวความเนิ่นช้าในการเห็นโดยไม่เหลือ ๆ พระเถระกล่าวประโยชน์ในการเห็นอย่างนั้นว่า นามตเกสุ ภิกขุณิ ปาฏวตถาย อธิบายว่าเพื่อให้เกิดความเป็นผู้ฉลาดแก่เหล่าภิกษุในชื่อของมูลขาพนียะเป็นต้นและในอรรถนั้น ๆ

(๑๓๒๔-๑๓๒๕) พึงทราบหัวเผือกมันเป็นต้นโดยคำสอนของโบราณจารย์นั้นแล ๆ แท้จริงหัวเผือกมันเป็นต้นเหล่านั้นแม้กล่าวโดยลำดับโดยอ้อมใครๆไม่อาจรู้ได้ ๆ แท้จริงเมื่อกล่าวโดยลำดับโดยอ้อม ความหลงลืมนั้นแลพึงมีแก่ผู้ไม่รู้ชื่อนั้น ๆ เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงไม่กล่าวคำใดๆในข้อนี้ ๆ บทว่า **สาगानि** ได้แก่ ใบไม้สำหรับแกง ๆ บทว่า **อิธ** ได้แก่ ในสิกขาบทนี้ ๆ บทว่า **อาหารตถิ** ได้แก่ประโยชน์ที่พึงทำด้วยอาหาร อธิบายว่ากิจด้วยอาหาร ๆ อาจารย์บางพวกแต่งว่า อามิสถิ บ้าง ๆ บทว่า **พฺรณติ** ได้แก่ วิตถาเรนติ ๆ

(๑๓๒๖) บทว่า **ชรญฺญิ** ได้แก่รากเก่า ๆ เชื่อมว่า ยิ ติ ชรญฺญิ โยชนาวา เงาเก่าแห่งเงาที่เหลือเป็นยาวกาลิก ๆ บทว่า **เสสํ** ได้แก่ท่านเรียกหัวเผือกเป็นต้น ๆ เหมือนอย่างทีกล่าว่า ก็แม้เงาเก่าของเผือกข้างน้ำวมะรุมและหัวมันมีคติดังอามิสนั้นแล ๆ

(๑๓๓๑-๑๓๓๘) บุณฑริกชาติ ฯ ปทุมแดง ฯ สมภว ได้แก่ ชาติ ฯ บทว่า **ขรรฐพุนโท** ได้แก่ ที่แก่จัด เลยได้เงาเก่าไป ฯ

(๑๓๓๙) ชื่อว่า **ปถวิย คโต** ได้แก่ อยู่ในดิน อธิบายว่าลำต้นอ่อนที่จมอยู่ในดิน ฯ

(๑๓๔๐) อยู่ภายในดินอย่างนั้น ฯ ตัตบทว่า ปุณณทณโท อุปปลาที่นี้ ฯ บทว่า **สพโพ** ได้แก่ ทั้งแก่ ทั้งอ่อน ฯ โยชนาว่าสายบัวของอุบลเป็นต้นและปทุมชาติทั้งหมด เป็นยาวกาลิก ฯ

(๑๓๔๕) ชื่อว่า **ปตตขาทนีย นาม** ได้แก่ ชื่อว่า ขาทนียะที่นับว่าเป็นใบ ฯ

(๑๓๔๘-๑๓๔๙) บทว่า **มูลาทิน** ได้แก่ หัวเผือกเป็นต้นที่กล่าวด้วยคาถาเป็นต้นว่า มูลกั ขารกญเจว ฯ บทว่า **กณณิกา** ได้แก่ ปทุมและกณณิกา ฯ

(๑๓๖๐) ท่านระบุถึงมะพลับด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า เกตกาที่นี้ ฯ บทว่า **ตาลผลภูจิ** ได้แก่ เมล็ดของผลอ่อน ฯ

(๑๓๖๑) ปรากฏปาฐะโดยประการทั้งสองในคัมภีร์ว่า ปุณนาคมธุกฐินิ และว่า ปุณนาค มธุกฐิ จ ส่วนความก็มีอย่างเดียวกันนั้นแล ฯ ตัตบทว่า เสล ภูจิ ฯ บทว่า **อามิส** ได้แก่ ยาวซีวิก ฯ

(๑๓๖๓) ชื่อว่า **โรตํ ตาลปิภูจิ** อธิบายว่าแบ่งตาลที่ทุบจาวตาลขยำในน้ำกรองแล้วเมื่อ ตะกอนจมลงพื้นภาชนะก็นำน้ำใส่ออกถือเอา ฯ โยชนาว่าแบ่งแห่งเถาว์ล้นน้ำนมก็อย่างนั้น อธิบายว่า แบ่งแห่งเถาว์ล้นน้ำนมที่ทับเหมือนอย่างนั้นกรองแล้วถือเอา ฯ

(๑๓๖๔) พึงถือเอาแบ่งที่ยังไม่พอกโดยปริยายตรงข้ามที่กล่าว ฯ เพราะกล่าวว่า ที่ไม่ให้ สำเร็จเพื่อเป็นอาหารนั้นทั้งหมดเป็นยาวซีวิก พึงทำลักษณะสังเขปว่ารากเป็นต้นที่ไม่สำเร็จกิจแห่ง อาหารของเหล่ามนุษย์ในชนบทเหล่านั้น ฯ เป็นยาวซีวิก อื่นจากนั้นเป็นยาวกาลิก ฯ พรรณนาถึงการ ฉันทเวลาวิกาล จบ ฯ

พรรณนาถึงการสะสม ฯ

(๑๓๖๙) โภชนะและขาทนียะซึ่งมีความต่างและสภาวะตามที่กล่าวนั้นแลในข้อนี้ว่า โภชน สุนนินิ กตวา ขาทน วา ฯ ชื่อว่า **สุนนินิ กตวา** อธิบายว่า รับประเคนแล้วให้ล่งคือเก็บไว้แม้สิ้นคืน หนึ่ง ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวว่า คำว่าสนธิการกนั้นเป็นชื่อแห่งขาทนียะและโภชนียะที่ภิกษุรับ ประเคนเก็บไว้ให้ค้างหนึ่งคืน ฯ พระเถระกล่าวสนธิการกนั้นนั้นแลไว้ด้วยคำมีอาทิว่า สย ฯ บทว่า **ขาทน** นี้เป็นกัมมสาธนะ มีอรรถเสมอกับคำนี้ว่า ชุชฺช ฯ

(๑๓๗๑) พระเถระหวังจะแสดงคำชี้แจงในข้อนี้ว่า สุนนินิ กตวา จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า สย ฯ

(๑๓๗๒) พระเถระหวังจะแสดงอรรถในข้อนี้ว่า ตํ น วฏฺฐติ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ตโต ฯ บทว่า **ตโต** ได้แก่ จากโภชนะที่ทำการสังสม ฯ บทว่า **สุทธจิตเตน** ได้แก่ มีจิตปราศจากมลทิน เพราะ ละกิเลสทั้งสิ้นพร้อมวาสนา ฯ บทว่า **ตาทีนา** ได้แก่ผู้คนที่เพราะไม่หวั่นไหวในโลกธรรม แปร ฯ อีก อย่างหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีในก่อนอันเช่นใดได้มีแล้วด้วยคุณคือรูปและนาม พระผู้มีพระภาค ผู้เช่นนั้น ฯ

(๑๓๗๓) พระเถระหวังจะแสดงปาจิตตีย์ด้วยอภัยปิยมังสะและอาบัติวิเสส ด้วยอำนาจสันนิธิในโภชนะห้ามมีข้าวสุกเป็นต้นก่อน จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า อภัยปิยมังสะ ๑ พระเถระกล่าวสันนิธิปาจิตตีย์ว่า ปาจิตติ ๑ บทว่า **อิตเร** ได้แก่ในเนื้อของสีหะเป็นต้น ๑ โยชนาว่า เป็นปาจิตตีย์กับทุกกฏ ๑

(๑๓๗๔) ในข้อว่า **ยามกาลิกสงขาตํ ปริภุญชโต** นี้จะได้โดยอริการว่า สันนิธิ กตวา ๑ พึงถือเอาว่าเมื่อฉันในเมื่อมีปัจจัย เพราะไม่กล่าวว่า ทุกกฏน สห กล่าวไว้ว่า ปาจิตติ ๑ เหมือนอย่างที่กำลังว่า เมื่อกลืนยามกาลิกในเมื่อมีเหตุเป็นปาจิตตีย์ ๑ เมื่อกินเพื่อประโยชน์ประโยชน์เป็นอาหารเป็นปาจิตตีย์กับทุกกฏ ๑

(๑๓๗๕) แม้ในคำว่า อนนํ นี้จะได้คำนี้ว่า อิหิ ดุจในก่อน คำว่า ปกตี นี้เป็นวิเสสนะของคำนี้คือ อนนํ อธิบายว่าเพียงข้าวที่ไม่ทำให้เป็นเดนไม่เจือกับเนื้อมนุษย์เป็นต้น ๑ บทว่า ปาจิตตียทวยได้แก่ปาจิตตีย์สองตัวเพราะอนติริตตเป็นปัจจัย และสันนิธิเป็นปัจจัย ๑

(๑๓๗๖) ในบทแม้ทั้งสองคือ เทว ทวย มีความนัยนั้นแล ๑

(๑๓๗๗) ในข้อว่า สามิเสน มุเชน เทว นี้มีความว่าเป็นสันนิธิปาจิตตีย์สองตัวด้วยยามกาลิกที่สงเคราะห์ด้วยชาทนิยะเพราะกล่าวไว้ว่าโภชนะที่เหลือเว้นโภชนะห้า ยามกาลิก สัตตาทกาลิก ยาวชวิก ชื่อว่า ชาทนิยะ และด้วยอามิสมูลที่อยู่ในปากที่ชื่อสันนิธิเพราะเจือกับยามกาลิกนั้น ๑ พึงทราบว่าเป็นอาบัติประมาณเท่านี้ ในเมื่ออามิสเป็นของปนกันอย่างไรเทียว เพราะอุปลักษณะว่า สามิเสน มุเชน ๑ โยชนาว่า เป็นปาจิตตีย์ตัวเดียวเท่านั้น เมื่อฉันยามกาลิกที่ปราศจากอามิส อธิบายว่าเมื่อฉันยามกาลิกที่ไม่ปนกันโดยประการอย่างใด เป็นปาจิตตีย์ตัวเดียวเท่านั้น ๑

(๑๓๗๘) บทว่า **ตเมว** ได้แก่กาลิกที่สังสมไว้นั้นแล ๑ ข้อว่า **เตสุ ทวิสุ วิภปะสุ** ได้แก่ในสองวิกัปที่มีอามิสและปราศจากอามิส ๑ ข้อว่า **เกวลํ ทุกกฏํ วทตติ** อธิบายว่าในวิกัปแรก เป็นทุกกฏกับปาจิตตีย์สองตัว ในวิกัปที่สองเป็นทุกกฏกับปาจิตตีย์ ๑

(๑๓๗๙) ในคำว่า **สุทฺธิ** นี้มีปาฐะเหลือว่า สันนิทิกตํ โภชนํ ๑ นี้มาในอรรถกถาว่า ปกตี-โภชน ส่วนในที่นี้ จะรู้ได้เพราะกล่าวยามกาลิกไว้แยกกันว่า น โทโส ยามกาลิก อธิบายว่า โภชนะที่ไม่ปนกับอภัยปิยมังสะและยามกาลิก ๑

(๑๓๘๐) ในคำว่า **มังเส** นี้จะได้คำนี้ว่า อภัยปิเย โดยกล่าวอุลลัจจัยเป็นต้น ๑ บทว่า **วทตติ** ได้แก่อุลลัจจัยในเนื้อมนุษย์และทุกกฏในเนื้อสีหะเป็นต้นย่อมเพิ่มขึ้นกับปาจิตตีย์สองตัวที่กำลังข้างต้น ๑ โยชนาว่าสองอย่างคือ อุลลัจจัยในเนื้อมนุษย์และทุกกฏในอภัยปิยมังสะมีเนื้อสีหะเป็นต้นที่เหลือตามลำดับย่อมเพิ่มขึ้น ๑

(๑๓๘๑) โยชนาว่าโทษที่มีอนติริตตนั้นเป็นเหตุย่อมไม่มีในวิกัปทั้งปวงตามที่กล่าวแก่ภิกษุผู้ฉันโภชนะแม้ไม่เป็นเดนในวิกาล ๑ ก็เพราะกล่าวยามกาลิกแยกกันว่า วิกาเล ๒ เปฯ กาลิก การใช้ให้ทำให้เป็นเดนจึงไม่มีในโภชนะนั้นแลเพราะเหตุนี้ในข้อว่า อนติริตตํ นี้มีปาฐะเหลือว่า นิหิตโภชน ๑ เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า แต่ไม่เป็นอาบัติในวิกัปทั้งปวงในวิกาลเพราะอนติริตตเป็นปัจจัยพระเถระจึงกล่าวปาจิตตีย์เพราะอนติริตตเป็นปัจจัยว่า โทโส ๑ เพราะเหตุนี้ในพระเถระจึงกล่าววาทนนิมิตตโก อธิบายว่ามีอนติริตตเป็นเหตุ ๑ บทว่า **สพพวิกัปเปสุ** ได้แก่ ในวิกัปทั้งปวงคือบริสุทธิกัฏฐิ เจือ

กับเนื้อมนุษย์ก็ดี เจือกับเนื้อสัตว์เป็นต้นก็ดี เจือกับยามกาลิกเป็นต้นก็ดี ฯ พระเถระแสดงว่ามีโทษมี กาลที่ห้ามเป็นต้นเป็นนิมิตด้วยคำว่า ตณฺนิมิตฺโก นันฺนลฺล ฯ

(๑๓๘๒-๑๓๘๓) ด้วยวาศัพท์ในข้อนี้ว่า วิกาลปจฺจยา วา รวมคำนี้ว่า อนตฺริตฺตปจฺจยา ฯ ฟังประกอบบอปปิพฺพทว่ายามกาลิกปิ ฯ โยชนาว่าเมื่อรับสัตตาทกาลิก ยาวชีวิก เพื่อเป็นอาหาร เป็นทุก กฏในการรับ หรือเป็นทุกกฏในกาลิกที่ปราศจากอามิส ในประโยคแห่งการกลืนกินกาลิกสองโดย ประเภทคือสัตตาทกาลิกและยาวชีวิกตามที่กล่าวนั้นแล ตุศัพท์มีเอวศัพท์เป็นอรรถ ฯ

(๑๓๘๔) คำว่า **อถ** เป็นนิบาตลงในวากยารัมภะ ฯ โยชนาว่าสัตตาทกาลิกหรือยาวชีวิกที่ เจือกับอามิส ฯ บทว่า **คเหตฺวา** ได้แก่รับประเคน ฯ บทว่า **จปีตํ** ได้แก่ เก็บไว้เลยอรุณ ฯ บทว่า **ปาจิตฺติ** ได้แก่สันนิปาจิตตีย์ ฯ

(๑๓๘๕) บทว่า **กาโล** ได้แก่กาลมีอรุณขึ้นเป็นต้นถึงถึงวันเป็นที่สุด ฯ บทว่า **ยาโม** ได้แก่ ยามมีมัชฌิมยามเป็นต้นถึงอรุณที่สองขึ้นเป็นที่สุด ฯ โยชนาว่า ก็เมื่อให้กาลิกล่วงกาลนั้นๆไปมีโทษนั้น แล ฯ ตุศัพท์มีเอวศัพท์เป็นอรรถ ฯ ข้อว่า **ตํ วา กาลิกํ** อธิบายว่า ยาวกาลิก สัตตาทกาลิกตาม ลำดับ ฯ

(๑๓๘๖) โยชนาว่ายาวกาลิกนำกาลิกสามนอกนี้ที่เจือกับตนเข้าสู่ภาวะของตนนั้นแล ฯ ภาวะของตนชื่อสภาวะ ฯ สภาวะของตนนั้น ฯ

(๑๓๘๗-๑๓๘๘) ข้อว่า **เอวเมว วินิหฺติเส** อธิบายว่าฟังกล่าวว่า กาลิกข้างต้น ฯ ให้กาลิก ข้างหลังๆที่เจือกับตนถือเอาสภาวะของตนนั้นแล ฯ

สัตตมวิวิธติลงในนิพธารณะในคำเป็นต้นว่า อิมेषุ ฯ ข้อว่า **อนโตวุตฺถํ โหติ** ได้แก่ ชื่อว่า เป็นอันโตวุตถะเพราะเก็บไว้ในอกกับปิยะกฏิจนให้อรุณขึ้น ฯ ข้อว่า **สนฺนนิ จ โหติ** ได้แก่ และ ชื่อว่า เป็นสันนิเพราะรับประเคนจนให้อรุณขึ้นไม่ขาดการรับประเคน ฯ ในคัมภีร์ทั้งหลายปรากฏปาฐะ เป็นไปกับการเสื่อมภายหลังว่า สนฺนนิ เพราะเชื่อมกับกิริยาว่า โหติ สันนิศัพท์จึงมีปฐมวิวิธติเอก วจนะเป็นที่สุด เพราะเหตุนั้น ฟังทราบว่าเป็นเสื่อมภายหลังให้เกิดอาคมสนธิ ฯ บทว่า **อภยฺมปิ** ได้แก่ แม้ ทั้งสองคือ เก็บไว้ในภายในและสังสมไว้ ตามที่กล่าว ฯ ข้อว่า **น โหเตว** ได้แก่ เป็นของไม่เจือกับสอง อามิสข้างต้นหาไม่ได้แล ฯ

(๑๓๘๙) ฟังถือเอาโดยสังเขปว่าเสนาสนะที่ไม่ได้ทำโดยชื่อว่ากับปิยะกฏิจึงไม่ได้สมมุติ ไม่ กำหนด ไม่ได้ล้อมด้วยกำแพงเป็นต้นชื่อว่ากับปิยะกฏี ฯ บทว่า **อนตฺทวเณ** ได้แก่ด้วยสัตตาทกาลิก และยาวชีวิก เป็นตติยวิวิธติใช้ในอรรถแห่งสห ฯ ปาฐะเหลือว่า มิสฺสิตํ ฯ บทว่า **คหิตํ** ได้แก่รับ ประเคน ฯ ข้อว่า **ตํ ปุพฺพํ ทวํ** ได้แก่ยาวกาลิกและยามกาลิกสองอย่าง ฯ กาลิกอย่างใดอย่างหนึ่งใน กาลิกสองอย่างข้างต้นแม้ที่รับประเคนในวันนั้น ฯ อธิบายว่า กาลิกที่เจือกับกาลิกอย่างใดอย่างหนึ่ง กับสองกาลิกข้างท้าย ที่ภิกษุเก็บไว้ในอกกับปิยะกฏินั้นแลให้อรุณขึ้น ชื่อว่าเป็นอันโตวุตถะ ฯ

(๑๓๙๐) ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า สองกาลิกข้างต้นนี้ที่เจือกับสองกาลิกข้างท้ายที่เก็บไว้ ภายใน นี้ชื่อว่ามุขสันนิธิ ฯ โยชนาว่า ส่วนในมหาปจฺจริยํกล่าวทำให้เป็นของต่อแล้วว่าเป็นอันโต- วุตถะ ไม่ควร ฯ

คำว่า **มุขมนฺนิธิ** และว่า **อนโตวุตฺถํ** ในข้อนั้นเหตุทำให้ต่างกันมีเพียงแค่ชื่อเท่านั้น ฟัง ทราบว่า คำในอรรถกถาทั้งสองคือ โสยวตฺถโถ ไม่มีความต่างกัน ฯ จริงอย่างนั้น มุขศัพท์มีอันโตศัพท์

เป็นปริยาย สันนิศัพทที่มีปริวิตถัพทเป็นปริยาย ฯ กัมมสาธนะว่า สังสมไว้ที่หน้ามุขชื่อมุขสันนิธิ ฯ ในอรรถกถาท่านท่านวางมุขศัพท์และอันโตศัพท์ไว้เพื่อการกลับแห่งการสังสมภายนอก ฯ ก็คำว่า พหิ ได้แก่ท่านหมายเอากาลิกสองข้างท้ายที่รับประเคนแล้วเก็บไว้ในที่บางแห่งภายนอกกับปิยกุฎีที่ระคน กับสองกาลิกข้างต้น ฯ ในสมันตปาสาทิกาท่านกล่าวว่าบถว่ามุขสันนิธิและอันโตวุตถะไม่มีความต่างกัน ฯ

เหมือนอย่างทีกล่าว่า สามเณรนำอามิสมีข้าวสารเป็นต้นมาเก็บไว้ในกับปิยกุฎีรุ่งขึ้นต้ม ถวายภิกษุ ไม่เป็นอันโตวุตถะ ฯ สามเณรใส่วัตถุบางอย่างบรรดาเนยใสเป็นต้นที่เก็บไว้ในกับปิยกุฎี ลงไปแล้วถวาย จัดเป็นมุขสันนิธิ ในข้อนั้น ฯ แต่ในมหาปัจจุรัยกล่าวว่า เป็นอันโต-วุตถะ ในข้อนั้นเหตุ ทำให้ต่างกันมีเพียงแค่ว่าชื่อเท่านั้น ฯ ก็เมื่อไม่สงสัยจะรู้ได้จกกล่าวไว้โดยประการอื่น พึงทราบนัยนี้แน่แลแม้เหมือนอย่างนั้น ฯ

(๑๓๙๑) ข้อว่า น โทโส ได้แก่โทษในการสังสมไม่มี ฯ บถว่า นิพพิตวา ได้แก่รับประเคน แล้วเก็บไว้ภายในกาลของตนๆนั้นแลไม่ขาดประเคน ฯ ก็เพื่อจะแสดงการสังสมโดยที่สุดอย่างต่ำในข้อนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ล้างบาตรแล้วเทน้ำใสลงในบาตรนั้น หรือใช้นิ้วมือลูบ พึงรู้ได้ว่าไม่มีเมือก ฯ กล่าวไว้ในคัมภีร์บถว่าท่านกล่าวอาบัติในข้อนั้นว่า อามิสแม้ที่ติดในบาตรที่ภิกษุนั้นผู้ไม่เสียดายไม่สละการรับประเคน ตนเองหรือคนอื่นทำให้เปลาล้างอย่างดีเก็บไว้ เป็นของไม่สละการรับประเคนนั้นแล ฯ สำเร็จความว่าเมื่อภิกษุนั้นผู้ไม่เสียดายสละการรับประเคนแล้ว โทษในบาตรแม้เช่นนั้นไม่มี ฯ พรรณนาถึงการสะสม จบ ฯ

พรรณนาถึงของฉันทประณีต ฯ

(๑๓๙๓) ข้อว่า ปณิตานิ โภชนานิ ความว่าโภชนะอันประณีตเกาอย่างที่ยกขึ้นแสดงว่า ที่ชื่อว่าเนยใส ได้แก่เนยใสโคกก็ดีเนยใสแพะก็ดีเนยใสกระป๋องก็ดี เนยใสของสัตว์ที่มีเนื้อเป็นกับปิยะ ฯ ที่ชื่อว่าเนยข้นได้แก่เนยข้นของสัตว์เหล่านั้นนั้นแล ฯ ที่ชื่อน้ำมันได้แก่ น้ำมันงา น้ำมันเมล็ดผักกาด น้ำมันมะขางน้ำมันละหุ่งน้ำมันเปลว ฯ ที่ชื่อน้ำมันฝั้นได้แก่น้ำมันฝั้นเกิดจากตัวฝั้น ฯ ที่ชื่อน้ำมันอ้อยได้แก่น้ำมันอ้อยเกิดจากต้นอ้อย ฯ สัตว์น้ำท่านเรียกชื่อว่าปลา ฯ ที่ชื่อว่าเนื้อได้แก่เนื้อของสัตว์ที่มีเนื้อเป็นกับปิยะ ฯ ที่ชื่อนมสดได้แก่นมโคกก็ดีนมแพะก็ดีนมกระป๋องก็ดี นมของสัตว์ที่มีเนื้อเป็นกับปิยะ ฯ ที่ชื่อนมข้นได้แก่นมข้นของสัตว์เหล่านั้นนั้นแล เพราะแสดงในพระบาลีว่าอย่างไรคือเนยใสเนยข้น น้ำมันน้ำมันฝั้นน้ำมันปลาเนื่อนมสดนมข้น ฯ บถว่า อคิลาน ท่านกล่าวว่าที่ชื่อว่าผู้ไม่เป็นไข้ได้แก่ผู้เว้นโภชนะอันปราณีตแล้วมีความผาสุก ฯ ในข้อว่า อคิลาน นี้มีปาฐะเหลือว่า หุตวา ฯ

(๑๓๙๔) คำเป็นต้นว่า สปปิณา เทติ เป็นประการแห่งการขอ ฯ ในข้อนี้ว่า สปปิกตติ จะรู้ได้ว่า ภัตที่ระคนกับเนยใส เนยใสด้วยภัตด้วยชื่อสปปิกตติแม้ก็จริง ถึงอย่างนั้นในอรรถกถาใดๆไม่อาจกล่าวคำอื่นได้เพราะกล่าวเหตุว่า ชื่อว่า สปปิกตติย่อมไม่มีดุจสาลิภัตดังนี้แล้วกล่าวทุกกฎทำให้มั่นคง ฯ แท้จริงอรรถกถาจารย์ทั้งหลายเป็นประมาณในฐานะเช่นนี้ ฯ

(๑๓๙๕) ข้อว่า ปาจิตติ ปริยาปุตตา ได้แก่ท่านกล่าวปาจิตติด้วยการนับคำกลืนอย่างนี้คือ ต้องปาจิตติทุกๆคำกลืน ฯ

(๑๓๙๖) บทว่า **สุทธานิ** ได้แก่ไม่เจือกับข้าว ฯ บทว่า **เสขิเยสุ** ความว่าท่านกล่าวไว้ในเสขียวัตร ฯ

(๑๓๙๗) เพราะเหตุที่การขอโภชนะอันประณีตล้วนแล้วฉันเป็นวิสัยแห่งทุกกฎ ฯ บทว่า **สตตธณฺณมฺยํ** ได้แก่ เป็นชนิดแห่งธัญญาหารอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาธัญญาหารที่เจืออย่าง มีข้าวสาลี เป็นต้น ฯ

(๑๓๙๘) โยชนาว่า ถ้าทายกให้ ฯ บทว่า **วิสุงเกตฺ** อธิบายว่า เป็นอนาบัติ ฯ

(๑๓๙๙) เชื่อมว่า เทติ เจ ฯ คำว่า **อณฺณตฺเรน** เป็นตติยาวิภัติใช้ในอรรถว่าสหะ ฯ จะได้โดยอริการว่า ภาตํ ฯ ภิกษุ นั้น ฯ บทว่า **วิสุงเกตฺ** อธิบายว่าไม่เป็นอาบัติเพราะผดสังเกต เหตุขออย่างหนึ่งให้อีกอย่างหนึ่ง ฯ

(๑๔๐๐) ในข้อว่า **เยน เยน हि** แม้ก็เป็นตติยาวิภัติเหมือนอย่างนั้นนั่นแล ฯ คำนี้ว่า **วิญญุตํ** เป็นวิเสสของคำนี้ว่า ภาตํ ที่เป็นประธาน ฯ ข้อว่า **เยน เยน** ได้แก่ อันประณีตไม่เจาะจง ฯ เนยใสเป็นต้นอันภิกษุแยกๆกันถือนั่นแล ก็บรรดาเนยใสเป็นต้นท่านสงเคราะห์ความต่างแห่งเนยใสโคเป็นต้น ฯ ข้อว่า **ตสมิ ลทฺเธปิ** ได้แก่เมื่อได้สิ่งที่ตนขอนั่นแล ฯ โยชนาด้วยอำนาจความต้องการว่า เมื่อได้แม้มูลค่าของนั้น ฯ

ท่านกล่าวไว้อย่างไร ฯ กล่าวไว้ว่าเมื่อขอโดยสามัญว่าท่านจงให้ภัตรด้วยเนยใส ถ้าทายกให้สิ่งนั้นนั่นแลก็ดี วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดาเนยชั้นเป็นต้นก็ดี แมโคก็ดี มูลค่าก็ดี ด้วยคำว่า ขอ ท่านจงรับทำเนยใสด้วยสิ่งนี้ เมื่อขอทำให้ประกอบเจาะจงว่า ท่านจงให้ภัตด้วยเนยใสโค ถ้าทายกให้สิ่งนั้นนั่นแลก็ดี เนยใสโคเป็นต้นก็ดี โคก็ดี มูลค่าด้วยกล่าวว่า ท่านให้สิ่งนี้แล้วรับเนยใสก็ดี ไม่เป็นผดสังเกต ต้องอาบัติตามวัตถุที่ตนขอนั่นแล ฯ

ข้อว่า **น อณฺณถา** ความว่าเมื่อขอเนยใส เมื่อทายกไม่กล่าวว่า ท่านรับสิ่งนี้ทำให้เป็นเนยใสจงรับก็ดี กล่าวว่ามีเนยใส ท่านจงรับสิ่งนี้ก็ดี เป็นผู้หนึ่งก็ดี ให้วัตถุบางอย่างบรรดาเนยชั้นเป็นต้นเมื่อขอเจาะจงไป เมื่อทายกให้วัตถุอื่นจากนั้น เป็นผดสังเกตนั่นแล ฯ เมื่อให้สิ่งแม้ไม่มาในพระบาฬี เป็นผดสังเกตเหมือนกัน ฯ ท่านกล่าวในอรรถถาว่าถ้าให้วัตถุอื่นที่มาในพระบาฬีก็ดีไม่มาก็ดี เป็นผดสังเกต ฯ

(๑๔๐๑) บทว่า **ปาฬิยํ** ได้แก่ พระเถระกล่าววิเทสบาลีเป็นต้นว่า ที่ชื่อว่าเนยใส ได้แก่ เนยใสโค ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวคำเป็นต้นว่า เว้นเนยชั้นเป็นต้นที่มาในพระบาฬี ฯ เนยชั้นเป็นต้นเหล่าอื่น ฯ เป็นตติยาวิภัติลงในอรรถว่าสหะ ฯ

(๑๔๐๒) บทประธานว่า ภาตํ เป็นกรรมแห่งบทนี้ว่า วิญญาเปตฺวา ฯ ท่านทำรัสสะวา ศัพท์ด้วยอำนาจจากาประพันธ์ ฯ โยชนาว่า เอกโต วา ท่านระบุนั่นแล้ว นานโต บ้าง อธิบายว่า จากที่เดียวกันก็ดี จากที่ต่างกันก็ดี ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวคำเป็นต้นว่า ก็ถ้าขอด้วยเนยใสเป็นต้นแม้ทั้งหมดในที่เดียวกันก็ดี ในที่ต่างกันก็ดี ฯ เพราะเหตุที่นั่นนั่นแล ในคำว่า ภูณฺชติ นี้พึงเชื่อมคำนี้ว่า เจ ที่บ่งปริกัปป และคำนี้ว่า กุสฺสเคน เอกพินฺธุมิ เพื่อแสดงว่าไม่มีงาน ฯ พระเถระกล่าวหมายเอาคำที่กล่าวในอรรถถาว่า มตา ฯ โยชนาว่า ถ้าขอภัตจากที่เดียวกันก็ดี ต่างกันก็ดี ทำให้เป็นรสเดียวกันโดยที่สุดใช้ปลายหญาคาตะหยดลงแม้หยดเดียวล้วนกลืนกิน ท่านกล่าวปาจิตติยกัฏฐํ ฯ

(๑๔๐๓) โยชนาว่า แม้เมื่อกล่าวว่าท่านจงให้อภัยกับปิยสัปปิ เป็นตติยาริวัตติลงในอรรถว่า สหะ บทประธานว่า ภตฺตํ ฯ พึงทราบอภัยปิยยะโดยปริยายตรงข้ามแห่งประการที่กล่าวว่า เนยใสของสัตว์ที่มีเนื้อเป็นกับปิยะ ฯ ข้อว่า **เตน เจ เทติ** ได้แก่ถ้าให้ข้างสูกกับอภัยปิยยะนั้นแลที่ภิกษุนั้นขอ ฯ

(๑๔๐๔) โยชนาว่า ท่านประกาศอนาบัติแก่ภิกษุไม่เป็นไฉนภัตที่ขอมมาในเวลาเป็นไข ฯ พึงประกอบด้วยสองบทแน่นอนอย่างนี้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวคำเป็นต้นว่า ภิกษุเป็นไขขอมมาหายไข แล้วนั้นไม่เป็นอาบัติ ฯ ในคำว่า ภาตกาพินิ นี้มีปาฐะเหลือว่า อายตตํ ฯ ด้วยอาทิศัพท์พระเถระสงเคราะห์กันว่า ปวาริตํ อณฺณสฺสตาย อตฺตโน ธเนน อุมมตฺตกสฺส อาทิกมฺมิกสฺส ฯ

(๑๔๐๖) เพื่อแสดงสมุฏฐานสี่พระเถระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า กายโต ฯ พรรณนาถึงของฉนประณีต จบ ฯ

พรรณนาถึงไม้ชำระฟัน ฯ

(๑๔๐๗) ด้วยบทนี้ว่า **อทินนํ** ไม่กล่าวสิ่งที่ผู้อื่นรับประเคนแล้วพึงกล่าวสิ่งที่ยังไม่รับประเคนนั้นแล ดุจในอนินนาทานสิกขาบท ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่าท่านเรียกสิ่งที่ยังไม่ได้รับประเคนว่ายังไม่ได้ให้ ฯ บทว่า **มุขทวารํ** ได้แก่ ช่องปากชื่อมุขทวารคำลาคอ ก็ด้วยคำนี้พระเถระแสดงว่า วัตถุที่ควรแก่การกลืนกินบางอย่างนั้นจงเข้าไปทางปากก็ดี จมูกก็ดี ที่เข้าไปสู่ลำคอแล้วนั้นแลก่อให้เกิดอาบัติ ฯ บทว่า **อาหารํ** ได้แก่ ยาวกาลิกเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ควรกลืนกินอื่นจากน้ำและไม้สีฟัน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ที่ชื่อว่าอาหารได้แก่สิ่งที่ควรกลืนกินบางอย่างเว้นน้ำและไม้สีฟัน ฯ

บทว่า **อาทเรย** ได้แก่ พึงเข้าไปสู่มุขทวาร ท่านไม่ทำลาคอด้วยคำนี้แล้วบ่งว่า ไม่มีโทษแม้ในการรับสิ่งที่ใช้ปากรับประเคน ฯ เพราะเหตุนี้แหละพระเถระจึงกล่าวว่า ทนโตโปโนทกํ หิตฺวา ฯ เพราะเหตุนี้แหละ ท่านจึงกล่าวในคัมภีรบทว่า ท่านกล่าวว่าไม่เป็นอาบัติในการไม่ทำวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งให้ล่วงลำคอวางไว้ที่ปากเพราะพระผู้มีพระภาคตรัสว่าไม่เป็นอาบัติในการวางไม้สีฟันไว้ที่มุขทวาร ฯ แท้จริงจะดื่มน้ำตามสบายและจะใช้สอยไม้สีฟันโดยการบริโภคมไม้สีฟันย่อมควร แต่ไม่ควรกลืนรสของไม้สีฟันนั้น ฯ แม้ถ้ารสของไม้สีฟันเข้าไปภายในของผู้ไม่รู้เป็นปาจิตตีย์นั้นแล ฯ ที่ชื่อว่าไม้สีฟัน เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องชำระฟันคือทำให้หมดมลทิน ฯ

(๑๔๐๘-๑๔๐๙) พระเถระเมื่อแสดงลักษณะแห่งของที่เขาไม่ให้โดยมุนัยที่ยังเกินและลักษณะแห่งของที่เขาให้ก่อนโดยนัยทีกล่าวในบทภาษณียังจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า หตฺถปาโส ฯ บทว่า **หตฺถปาโส** ได้แก่ หัตถบาสนที่มีลักษณะทีกล่าวไว้ในปวารณสิกขาบทว่า

คณฺหโต ปจฺฉิมํ อํศํ

ททโต บุริมํ ปน

อุภินนํ อทฺตมเตยฺยํ เจ

วินา หตฺถํ ปสาริตนฺติ

(สำหรับผู้รับมีองค์ข้างหลัง ส่วนสำหรับผู้ให้มีองค์ข้างหน้า

สำหรับทั้งสองเว้นมือที่เหยียดออกมีสองคอก็คือเป็นองค์ ฯ)

บทว่า **อภินิหาร** ได้แก่ และการนำไปทำให้เป็นของตรงหน้าโดยนัยทีกล่าวในที่นั้นนั้นแล ฯ บทว่า **มขณิมุจฺจารณฺน** ได้แก่ความทีการะทีควรรับประเคนอันบุรุษกลางคนยกได้โดยกำหนดอย่างสูงสุดควรยกขึ้นได้ ฯ ภาพปธานเป็นอันยกแสดงไว้อย่างนี้ ฯ ส่วนบทภาษณะพึงทราบโดย

คำในอรรถกถาว่าโดยที่สุดแม้เพียงละอองรถ ฯ การยกขึ้นชื่ออุจจารณะ ฯ ด้วยบทนี้ว่า **อมนุสโส** พึงทราบแม้สัตว์เดรัจฉานโดยสัตว์สามัญจากมนุษย์นั้น ฯ อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบโดยคำที่กล่าวเป็นต้นว่า ปกุชชี วา ฯ บทว่า **กายาทินา** ได้แก่ อย่างใดอย่างหนึ่งบรรดากายของที่เนื่องด้วยกายและของที่โยนไป ฯ เพราะเหตุนี้แหละ พระเถระจึงกล่าวว่า ติธา ฯ

บทว่า **ทวิธา** ได้แก่ด้วยกายหรือของที่เนื่องด้วยกาย ฯ ในบทนี้ว่า **ปณฺจกสฺโยเค** มีอธิบายว่า องค์ห้าเหล่านี้คือคำว่าได้หัตถบาส เป็นองค์ที่หนึ่ง คำว่าน้อมถวาย เป็นองค์ที่สอง คำว่าของพอบุรุษมีกำลังปานกลางยกได้เป็นองค์ที่สาม คำว่า มนุษย์ ฯลฯ ประเคนโดยอาการสามเป็นองค์ที่สี่ คำว่ารับประเคน ฯลฯ โดยอาการสองเป็นองค์ที่ห้าประกอบด้วยองค์ห้าคือมาตามพร้อมประชุมแห่งองค์ห้า ชื่อปัญจกสฺโยค ในปัญจกสฺโยคนั้น ฯ บทว่า **คณฺหิ** ได้แก่ รับประเคน ฯ ภิกษุ นั้น ฯ รุหติ ได้แก่ สมุพชติ ฯ

(๑๔๑๐-๑๔๑๒) บทว่า **อิธโร** ได้แก่ปฏิคาหก ฯ องค์นั้น ฯ สภาวะใดย่อมไม่ไปเหตุนี้ สภาวะนั้นชื่อว่า ต้นไม้ ท่านเรียกต้นไม้บ้างภูเขาบ้างว่า นโค ฯ บทว่า **เอวรูป** ได้แก่ ในที่สูงและต่ำ เช่นนี้ ฯ

(๑๔๑๓) บทว่า **โสณทาย** ได้แก่ มือ ฯ

(๑๔๑๕-๑๔๑๖) โยชนาว่าภิกษุย่อลงหน่อยหนึ่งคือให้น้อมลงหน่อยหนึ่งพึงรับภาชนะข้างล่างนั้นแม้โดยเอกเทศ ฯ

(๑๔๑๗) อธิบายว่าให้ยกขึ้น คือให้ยกสูงขึ้นยกภาชนะแยกๆกัน ฯ

(๑๔๑๘) บทว่า **กาชภตฺต** ได้แก่หาบภัต อธิบายว่า ตะกร้าที่เต็มด้วยภัต ฯ ชื่อว่า **โอนตวาเทติ** ได้แก่น้อมไม้คานลงให้เอง ฯ

(๑๔๑๙) คำนี้ว่า ตีสหตฺถโธ พระเถระกล่าวเพื่อแสดงว่า ถ้ามีสามสิบศอกเป็นประมาณ ไม่พึงรังเกียจว่าไกล ฯ บทว่า **คหิเตกสฺมิ** อธิบายว่าเมื่อรับประเคนไม้ไผ่ยาวสามสิบศอกที่ทายกผู้ยืนในหัตถบาสเพื่อให้รับประเคนหม้อสองใบที่วางไว้ที่ปลายทั้งสองถวายอยู่ ทำความใส่ใจว่า เรารับสิ่งนี้ใช้ส่วนแห่งกายแห่งใดแห่งหนึ่งหรือของที่เนื่องด้วยกายถูกที่ใดที่หนึ่งมีเพียงเป็นต้นรับประเคน ฯ ชื่อว่า **ต สพฺพ** ได้แก่ ทั้งหมดนั้นนั่นแหละที่ใส่ลงหม้อสองใบเหล่านั้น ฯ บทว่า **คหิตเมว** ได้แก่ เป็นของรับประเคนแล้วนั้นแล้วด้วยเอาจิตพระเถระแสดงว่าวัตถุนี้เป็นของเนื่องด้วยกายเขาเพราะทายกอยู่ในหัตถบาส เพราะเหตุนี้ไม่พึงทำความรังเกียจว่าไกล ฯ ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์บทว่าแม่เมื่อวางหม้อสองใบที่พื้น เป็นอันรับประเคนแล้ว โดยเพียงการรับไม้ไผ่ที่ผูกติดที่หม้อนั้นแหละ ฯ

(๑๔๒๐-๑๔๒๔) ท่านกำหนดแผนร่างเป็นต้นด้วยคำนี้ว่า กฎสารเก ฯ คำว่า **นีสฺสทติ** นี้เป็นอุปลักษณะของคำเป็นต้นว่า **ติฏฺฐติ** ฯ ในชื่อว่า **มณฺจาทีนิ** **มุสฺสิตวา** นี้มีปาฐะเหลือว่า องคฺคฺลียาปิ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวคำเป็นต้นว่า แม้ยืนก็ตืนนั่งก็ตืนนอนก็ตืน ใช้นิ้วมือแตะเพียงเป็นต้นด้วยสำคัญว่า รับประเคน ฯ บทว่า **ปตฺเตสฺสุ** ได้แก่ในบาตรทั้งปวงนั้นแหละที่เขาตั้งไว้อย่างนั้น ฯ ในข้อนี้ว่า **ยณฺจ ทียติ** จะได้โดยเหมาะว่า ตถา จิเตน ฯ

พระเถระครั้งแสดงว่าการรับประเคนขึ้นแม้เมื่อเพียงใช้วชิระส่วนใดส่วนหนึ่งมีนิ้วเป็นต้นถูกที่เพียงเป็นต้น บัดนี้หวังจะแสดงว่า สำเร็จแม้ด้วยการยกวัตถุขึ้นขึ้น จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า

ปฏิกุคเหตุสามิ ฯ โยชนาว่า ถ้าถ้าภิกษุขึ้นไปนั่งบนเตียงเป็นต้นด้วยคิดว่า เราจักรับพระเคนนั้นแล แม้ถ้าทายกยื่นถวายในหัตถบาสทั้งหมดนั้นเป็นอันรับพระเคน ฯ

โยชนาว่า แม้ในบาตรที่เขาวางบนพื้นเอากะพุงกับกะพุงจกดกัน ภิกษุนั่งใช้นิ้วมือก็ดี เข็มก็ดี ตะบตรไปใดๆ ชื่อว่ารับพระเคนที่เขาแม้วถวยในบาตรใบนั้นๆ ควร ฯ

(๑๔๒๕) พึงมีวิวกัปปาถ้าเสื่ออ่อนเป็นต้นผืนใหญ่ การรับพระเคนไม้ขึ้น เพราะเหตุนั้นเพื่อชักวิกัปนั้นกลับพระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า กฏสารเก ฯ พระเถระกล่าวเหตุในการกล่าวเสื่ออ่อนอีกด้วยคำนี้ว่า มหนตสมิ ฯ เครื่องลาดที่พึงลาดบนหลังมือชื่อว่า หัตถัตถระ ฯ ด้วยอาทิศัพท์พระเถระสงเคราะห์เครื่องลาดบนหลังม้าและเครื่องลาดบนรถเป็นต้น ฯ พระเถระแสดงเหตุแห่งการรับพระเคนขึ้นแห่งภิกษุผู้รับวัตถุที่เขาให้ใบบาตรที่วางไว้ว่า หตถปาตสมิ วิชขมานะ ตู ฯ ตุศัพท์ย่องส่องความต่างแห่งคำที่กล่าวนั้นแล ฯ

(๑๔๒๖) บทว่า **ตตถชาตกปณณสุ** ได้แก่บทไปไม้ที่ติดอยู่บนต้นไม้ที่นั้นแล ฯ บทว่า **คเหตุ** ได้แก่รับพระเคน ฯ คำเป็นต้นว่า **น ปเนตานิ** เป็นการแสดงเหตุที่ไม่ควร ฯ หิศัพท์ส่องความสำเร็จ .

(๑๔๒๗) วัตถุที่บุรุษกลางคนไม่อาจยกขึ้นได้ชื่อเคลื่อนที่ไม่ได้ ฯ บทว่า **ตาทิส** ได้แก่ มีอย่างนั้นเป็นรูป อธิบายว่าที่เคลื่อนที่ไม่ได้ ฯ บทว่า **ชาณพทุธ** ได้แก่ที่ติดที่ต่อไม้ที่ฝังอยู่ในดิน ฯ

(๑๔๒๘) บทว่า **ดินตติณิกา** ได้แก่มะขาม ฯ ด้วยอาทิศัพท์มีการระบุดอกและใบกระพุ่มเป็นต้นที่เล็กลักษณะนั้น ฯ เพราะกล่าวว่า ดินตติณิกาปิณณสุ พึงทราบว่าการรับพระเคนที่กิ่งย้อมขึ้น ฯ พึงประกอบว่าที่ร่วงบนพื้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่าการรับพระเคนไม้ขึ้นแม้บนใบมะขามเป็นต้นใบเล็กที่ร่วงบนพื้น ฯ

(๑๔๒๙-๑๔๓๑) บทว่า **ปริเวสโก** ได้แก่ทายก ฯ โยชนาว่าถามโดยไม่ต่างกัน ฯ บทว่า **ปฏิกคตวา** ได้แก่รับพระเคนบาตร ฯ เชื่อมว่าพึงรับภิกขา ฯ

(๑๔๓๒) ในชื่อว่า **อปฏิกคหิต** นี้มีปาฐะเหลือว่า ปตเต ฯ โยชนาว่าไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้รับพระเคนวัตถุนั้นแล้วฉนั้นภายหลัง ฯ

(๑๔๓๓) บทว่า **อนาถียิตวา** ได้แก่ ไม่รับ อธิบายว่าไม่ทำความเอื้อเฟื้อในคำนั้น ฯ

(๑๔๓๔-๑๔๓๖) อนุปสัมบันอื่น ฯ ท่านกล่าวว่า สามเณรสส ตํ ทตวา ฯ เปฯ ปน วัฏฏติ ด้วยอำนาจสมควรแก่ความใส่ใจเบื้องต้น ฯ ก็เพราะเหตุที่วัตถุนั้นเป็นของผู้อื่นด้วยเพียงสามเกิดขึ้นแห่งจิตว่า เราจักให้แก่คนอื่นหาได้ ฉะนั้นแม้ไม่ให้แก่ผู้นั้นรับพระเคนแล้วฉนั้นก็ควร ฯ

(๑๔๓๗-๑๔๓๙) บทว่า **ภิกขุโน** ได้แก่ภิกษุอื่น ฯ คำว่า **ภตตสมิ** พระเถระกล่าวภัตที่ปนกับเครื่องปรุงมีน้ำส้มเป็นต้น ฯ บทว่า **อุปลวติ** ตตเป็น อุปริ ปลวติ แปลว่าลอยอยู่ข้างบน ฯ บทว่า **ภณชิโก** ได้แก่ น้ำส้ม ฯ เพราะน้ำส้มนี้เป็นอุปลักษณะท่านจึงสงเคราะห์การเรียกเปรียงนมเป็นต้น ฯ บทว่า **ปวาเหตุวา** ได้แก่ให้ช้อนจากข้างบน ฯ ชื่อว่า **อนโต ปวิญจ สเจ** ตํ ความว่า ถ้าละอองนั้นเป็นของจมลงในภัต ฯ บทว่า **ปฏิกคเหตุพพิ** ได้แก่ เมื่อไม่มีอนุสัมบัน ไม่ปล่อยจากมือ มีอนุสัมบันที่ใดก็นำไปทีนั้นแล้วรับพระเคน ฯ

(๑๔๔๐) ในบทว่า **อปนียา** นี้จะได้คำว่า ภูล นี้โดยปริยายตรงข้ามแห่งคำที่กล่าวว่า สุขุม เจ ฯ เชื่อมว่า สกตตํ อปนียา ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่าพึงออกกับภัตรส่วนเบื้องบน หรือรับพระเคนแล้วพึงฉนั้น ฯ

(๑๔๔๑) บทว่า **เถโว** ได้แก่หยาด ฯ ในข้อนี้ว่า **เถโว** ฯเปฯ **วฏฺฐติ** ความว่าโทษไม่มีใน เพราะหยาดที่ตกไปก่อนฉันใด โทษไม่มีแก่ผู้เกลี่ยนำออกเพราะนำไปเฉพาะแม่ในหยาดที่ตกไป ภายหลังฉันนั้นเหมือนกัน ฯ

(๑๔๔๒-๑๔๔๔) บทว่า **จรุเคน** ได้แก่ หม้อใบเล็ก ฯ จากหม้อเล็กนั้น ฯ บทว่า **มลิ** ได้แก่ ถ้ำมีสะเก็ดไม้เป็นต้น ฯ บทว่า **ภาชนะ** ได้แก่ภาชนะมีจานและบาตรเป็นต้น ฯ

โยชนาว่า ถ้าวัตถุที่เขาให้กระเด็นออกจากบาตรของภิกษุอื่นไปตกในบาตรของภิกษุอีกรูป เป็นอันรับประเคนแล้วเหมือนกัน เพราะเหตุนั้นควรนั้นแล ฯ ในข้อว่า **ทียมานิ** นี้จะได้โดยปรกณว่า ภตฺตาทิกิ ยํ ภิกฺขุ ฯ ในข้อว่า **วฏฺฐเตวายิ** นี้ไม่ควรทำการตัดบทว่า **วฏฺฐเตว** อยิ เพราะไม่มี สัมพันธภาพกับคำนี้ว่า อยิ ฯ เพราะเหตุนี้พึงทราบว่ วัตถุที่ท่านทำที่ชะกล่าวไว้ด้วยอำนาจคาถา ประพันธ์ ฯ

(๑๔๔๕-๑๔๔๖) ในบทว่า **ปายาสสฺส** นี้เป็นฉัฏฐีวิภัตติลงในอรรถแห่งปุณณะ อธิบายว่า ด้วยข้าวปายาส ฯ บทว่า **อุณหโต** ได้แก่เพราะร้อน ฯ ข้อว่า **น สกฺกติ** ได้แก่ น สกโกติ ฯ ข้อว่า **มุขวฏฺฐิยิ วฏฺฐติ** เมื่อเขายกขอบหม้อเอียงให้ถูกมือจะรับก็ควร ฯ โยชนาว่าถ้าไม่อาจจับที่ขอบหม้อ อย่างนั้นได้ พึงใช้แม่เชิงรองรับเอา ฯ

(๑๔๔๗-๑๔๔๘) โยชนาว่าไม่รู้วัตถุที่เขานำมาอยู่ หรือไม่รู้วัตถุที่เขาให้อยู่ ฯ ท่านทำรัสสะ ด้วยอำนาจคาถาประพันธ์ว่า ชานติ ฯ บทว่า **อาโณคิ** ได้แก่ใส่ใจว่า เราจะรับ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวใน มหาปัจจริยว่า แท้จริงเพียงความใส่ใจนั้นแลเป็นประมาณในข้อนี้ ฯ เพราะกล่าวว่า รับประเคนด้วย กาย หรือของเนื่องด้วยกาย คำว่า ทำความใส่ใจว่า เราจกรับด้วยของที่เนื่องด้วยกายดังนี้บ้างก็ใช้ได้ เหมือนกัน เพราะนั่งจับบาตร ฯ

(๑๔๔๙) คำว่า **หตฺเถน มุณฺจิตฺวา** นี้พึงประกอบกับคำแม่น้ำว่า อาหารกมฺปิ วา ฯ ก็พึง ประกอบแม่น้ำนี้ว่า อาหารกํ กับคำนี้ว่า ปาเทน เปลฺเลตฺวา ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ถ้าแม่น้ำเธอ วางมือจากเชิงบาตรแล้วเอาเท้าหนีบไว้มอยกลับไป ฯ บทว่า **เปลฺเลตฺวา** ได้แก่หนีบ อธิบายว่า เหยียบ ฯ

(๑๔๕๐) การตัดบทว่า อุกก กลางกมิธาตุ เป็นความพร่องคือโทษของยติแล ฯ โดย ลักษณะทีกล่าวด้วยคนถือไม้เท้าว่า

ในโศลกคาถาผู้รู้ต่างกำหนดการตัดบทเว้นวรรคตอนไว้ การกำหนดการตัดบทเว้นวรรคตอนนี้นั้น ก็เปรียบเหมือนการเว้นระยะวรรคตอนของสายน้ำ(คลื่นน้ำ)ฉะนั้น

โทษเพราะเป็นสำเร็จแล้วย่อมไม่มีโดยประการใด ก็พึงพิจารณาแล้วถือเอาโดยประการ นั้น ฯ แต่อาจารย์บางพวกหลีกเลี่ยงว่า เพราะอาคมคืออัสภในข้อนี้เป็นภาวะปัจจย มคฺพทที่ ประกอบกับอัสภทนั้น ท่านจัดไว้ด้วยศัพทนั้นเพราะเหตุนี้จึงเป็นส่วนแห่งฝ่ายทั้งสองเพราะเหตุนี้ จึงไม่มีโทษ เพราะปรารภนายติท่ามกลางธาตุและปัจจย ฯ บทว่า **ชาครสฺสาปิ** ได้แก่ แม้ไม่ประพฤติ หลับ ฯ บทว่า **อนาพโร** ได้แก่ความไม่มีการเอื้อเฟื้อ ฯ

(๑๔๕๑) บทว่า **ตสฺมา** ได้แก่เพราะผู้ถือเอาอย่างนั้นไม่มีความเอื้อเฟื้อ ฯ บทว่า **ตํ** ได้แก่ และเท้าเหยียบแล้วหนีบเชิงบาตรนั้น ฯ บทว่า **ทียมานิ** ได้แก่ที่ทายกให้รับประเคน ฯ บทว่า **ปตติ** ได้แก่ไม่ถูกมือของภิกษุอีกแล้วตกไปบนพื้นสะอาดปราศจากละอองหรือใบดอกบัวเป็นต้น ฯ เหมือน

อย่างทีกล่าว่าสิ่งของใดที่เขากำลังถวายเป็นพลีหลุดจากมือของผู้ถวาย ตกลงไปบนพื้นที่จะสะอาดหรือบนใบบัวผ้าเสื้อลำแพนเป็นต้น สิ่งของนั้นจะหยิบขึ้นมาฉันเองก็ควร ๆ คำนี้ว่า เมื่อตกลงพื้นที่มีละอองฟุ้งเจ็ดละอองล่างหรือให้ประเคนและฉัน ท่านแสดงไว้ในอรรถกถาด้วยคำเป็นต้นว่า ตกลงไปบนพื้นที่มีฝุ่นละออง ๆ ในบทว่า **คเหตุ** นี้มีปาฐะเหลือว่า ภูษิตุ และในบทว่า **วณฺณติ** นี้มีปาฐะเหลือว่า ปริจจตติ ทายเกหิ ๆ เหมือนอย่างทีกล่าว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต เพื่อหยิบของที่เขากำลังถวายตกไปขึ้นมาฉันเอง ภิกษุทั้งหลายของนั้นทายกสละให้แล้ว ๆ เพราะกล่าวไว้โดยไม่ต่างกันว่า ยัมปิยามนํ ปตติ ฟังทราบนัยนี้ในกาลิกแม่สี ๆ

(๑๔๕๒) เพื่อแสดงอัปโหหาริกนัยพระเถระจึงกล่าวว่า ภูษิตานํ ฯ

(๑๔๕๓-๑๔๕๔) มลทินนํ ฯ บทว่า เตสุ ได้แก่ในวัตถุทั้งหลายมีอ้อยเป็นต้น ฯ บทว่า ตํ ได้แก่ วัตถุมีอ้อยเป็นต้นที่เจอกับมลทิน ฯ ข้อว่า **น ปญฺญาติ** ได้แก่แต่ไม่ปรากฏ ฯ บทว่า **ตสฺมิ** ได้แก่ในวัตถุมีอ้อยเป็นต้น ฯ

(๑๔๕๕) ด้วยอาทิศัพท์ว่า นิสโททุกฺขลาทีนํ มีการระบุหินลับมีดและสากเป็นต้น ฯ

(๑๔๕๖) เพราะมีदन้อยเป็นอุปลักษณะพึงถือเอาแม้อาวุธอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งมีชาติเหมือนมีदन้อยนั้น ฯ บทว่า **ซีเร** ได้แก่ในน้ำนมที่อุปสมบันให้ร้อนนี้จะรู้ได้เพราะรับแยกๆกันเบื่องบนแต่เปรียงดิบ ฯ บทว่า **นีลิกา** ได้แก่ มีสีเขียว ฯ ข้อว่า **สตถเก วีย นิจฺจโย** ความว่า ในสนิมที่เกิดเพราะมีด ฟังทราบวินิจฉัยว่าพึงรับประเคนแล้วฉัน ดุจในท่อนอ้อย ฯ

(๑๔๕๗) บทว่า **ตํ** ได้แก่ มีดที่ร้อนด้วยไฟนั้น ฟังถือเอามีดจากตาวัตถุ ฯ

(๑๔๕๘) บทว่า **ตํ** ได้แก่น้ำที่เจอกับละอองสกปรกที่ภิกษุล้างอวัยวะที่มีมือเป็นต้นหรือซักจัวร์แล้วตกลงไปนั้น ฯ เพื่อแสดงว่า เมื่อภิกษุนั่งฉันที่โคนไม้เป็นต้น แม้ในน้ำสกปรกที่ชำระใบไม้เป็นต้นแล้วตกลงในบาตรเป็นต้นก็มีวินิจฉัยนั้นเหมือนกัน พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า เอเสว ฯ

(๑๔๖๐) โยชนาว่า ถ้าละอองบริสุทธิ์ตกลงไป ควร ฯ จะได้ว่า รุกขโต ฯ ในข้อว่า ก็ถ้าน้ำสะอาดตกลงกลางแจ้ง ควรนี้จะได้ว่า อากาสโต ฯ เพราะน้ำฝนชะล้างละอองที่ใบไม้เป็นต้นและที่อากาศพระเถระจึงกล่าวว่า สุทฺธํ แม้โดยประการทั้งสอง ฯ

(๑๔๖๑) บทว่า **อจฺจุปฺนฺเตน** ได้แก่ ไม่ถูกต้อง ฯ สามเณรนั้น ฯ

(๑๔๖๒) บทว่า **ปตฺตํ** ได้แก่ บาตรของอนุปสัมบัน ฯ บทว่า **ฉูปิตฺวา** ได้แก่ ถูกต้องน้ำที่อยู่ในบาตรของอนุปสัมบัน ฯ ภัตฺในบาตรของตนนั้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่าเมื่อภิกษุถูกต้องข้าวสุกในบาตรที่ยังไม่ได้รับประเคนแล้วจับข้าวสุกในบาตรของตนอีก ข้าวสุกเป็นอุคคหิตก ฯ

(๑๔๖๔) บทว่า **ปจฺฉา** ได้แก่ ภายหลัง เมื่อรับก็ดีไม่รับก็ดีนั้น ฯ โภชนะที่รับประเคนแล้วนั้น ฯ

(๑๔๖๗-๑๔๖๘) ภัตฺที่อยู๋ในบาตรของตนนั้น ฯ บทว่า **ปเรน** ได้แก่บาตรที่ยังไม่ได้รับประเคน ฯ

(๑๔๖๙-๑๔๗๐) เชื้อมว่าบนภาชนะของเหล่าภิกษุอันเป็นที่หุงข้าวต้มเป็นต้น ฯ ที่ชื่อว่า ปจนะ เพราะอรรถว่าเป็นที่หุงของเหล่าชน ได้แก่ภาชนะ ฯ ข้อว่า **ภาชนูปริ หตฺถสฺสามเณรสฺส** ได้แก่ในมือของสามเณรที่ทำเบื่องบนภาชนะ ฯ ข้อว่า **ปตฺติ หตฺถโต ตสฺมิ** ความว่าหล่นจากมือของสามเณรนั้นตกลงไปในภาชนะ ฯ

เป็นต้นถูกเป็นเหมือนหีบของตกขึ้นเอง แม้คำนั้นย่อมใช้ได้เมื่อของออกไปไม่หยุด เหมือนภัณฑะที่โยนให้กลิ้งตกไปภายนอกด้านภาชนะนั้น ๆ

(๑๔๘๗-๑๔๘๘) ในคำนี้ว่า **ปากาโร** พึงถือคำนี้โดยอธิการเพราะมาในอรรถกถาว่า วดีวา ฯ เพื่อแสดงประมาณที่ประสงคฺในข้อนี้ว่า น ปุโล พระเถระจึงกล่าวว่า **อนโต ๖ เปฯ ปโหติ เจ ฯ** พระเถระให้รู้ว่า ทายกยของนั้นขึ้นสู่อากาศและสละให้ด้วยความปราณาจะให้ ด้วยคำนี้ว่า **อุทฺธํ หตฺถสฺสํ คนฺตฺวา ฯ** บทว่า **สมปตฺตํ** ได้แก่ ถึงมือ ฯ บทว่า **คณฺหโต** ได้แก่ รับด้วยสำคัญการรับประเคน ฯ

(๑๔๘๙) คำนี้ว่า **สามเณรํ** เป็นอุปลักษณะเพราะเหตุนี้จึงมีการระบุแม้คฤหัสถ์ ฯ บทว่า **ตตฺถฺว** ได้แก่บนคือนั้นแล ฯ สามเณรผู้หนึ่งแล้ว ฯ

(๑๔๙๑-๑๔๙๒) ข้อว่า **ผลนํ สาขํ** ได้แก่กิ่งไม้ที่มีผล ฯ คำว่า **ขาติตุํ** นี้พึงประกอบกับคำนี้ว่า จิตฺเต สมฺปฺปนฺเน ฯ โยชนาว่าถ้าเขาเคี้ยวกินไซ้ จะเคี้ยวกินอย่างนี้ก็ควร ฯ ข้อว่า **มกฺขิกานํ นิวารตฺถํ** ได้แก่ เพื่อห้ามแมลงหวี่ ฯ

(๑๔๙๓) เพื่อแสดงว่า ถ้ากิ่งไม้ที่มีผลที่ภิกษุจับเพื่อเป็นร่มและเพื่อห้ามแมลงวันเป็นของให้ทำเป็นกับปิยะแล้วรับประเคนเพื่อฉันตามสบายไซ้ เมื่อมีความต้องการจะเคี้ยวกิน แม้ไม่ได้รับประเคนอีกก็ควร พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **กปฺปิยํ ปน กาเรตฺวา ฯ**

(๑๔๙๔-๑๔๙๕) เพราะกล่าวว่า **ตํ โส ปฏิกคฺหาเปตฺวา** คำว่า คเหตุว นี้พึงถือเอาว่า ท่านกล่าวหมายเอาการไม่ได้ให้รับประเคนถือเอา ฯ ในคำว่า **ตํ ปฏิกคฺหิตํ** นี้มีปาฐะเหลือว่า เจ ปุพฺพเมว ฯ

(๑๔๙๖-๑๔๙๙) เชื่อมว่าข่าวสารที่เป็นเสปียงของภิกษุ ฯ บทว่า **โส** ได้แก่สามเณร ฯ บทว่า **อิตฺเรหิ** ได้แก่ข่าวสารของตนที่ภิกษุถือเอา ฯ

คำว่า **ทวีสฺส ปตฺเตสฺส** เป็นอุปลักษณะ ฯ แม้ในบาตรมากใบก็มีมันนั้นเหมือนกัน ฯ เพื่อจะแสดงคำนั้นนั่นแลที่กล่าวในอรรถกถาว่าจะให้ส่วนที่ตนได้แก่ภิกษุแล้ว รับเอาส่วนที่ภิกษุเหล่านั้นได้ด้วยตนให้แม้แก่ภิกษุมารูปโดยการให้ภิกษุเหล่าอื่นก็ควร พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ยาคุภิกษุสฺส ฯ ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า พวกพระเถระควรจะขอติ่มไปตามลำดับอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุจงให้ข้าวต้มของเธอแก่เราดังนี้ เป็นอันภิกษุทั้งหมดฉันข้าวต้มของสามเณรทั้งนั้น ฯ ในข้อว่า **สามเณรสฺส ปิตตฺตา** นี้จะได้คำนี้ว่า ยาคฺยา โดยอธิการ ฯ

(๑๕๐๐) บทว่า **อิมสฺส** ได้แก่ผู้นำข่าวสารที่เป็นเสปียงไป ฯ พระเถระแสดงว่าคำไม่ควรกล่าวแยกกันด้วยคำนี้ว่า **น วิเสตฺตา ฯ**

(๑๕๐๑) ข้อว่า **อสฺส วิเสตฺสฺส** มีปาฐะเหลือว่าเมื่อความต่างแห่งวินิจัยตามที่กล่าวเป็นสิ่งที่ควรกล่าวแยกกัน ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ภิกษุผู้นำข่าวสารของสามเณรไป ฯ บทว่า **สาละยภาวํ** ได้แก่เมื่อข่าวสารที่ตนนำไปหมดแล้ว มีความหวังว่า ผู้นี้จักให้แม่แก่เรา ฯ ผลของกิ่งไม้ที่ถือไว้เพื่อประโยชน์แก่ร่มเงา เมื่อมีความต้องการเคี้ยวกิน ก็เป็นของควรเคี้ยวเพราะเหตุนี้จึงรู้ได้ว่า แม้นี้เป็นความไม่ต่างกันเพราะอาจทำความอาลัยได้ แต่จะกล่าวว่าพระเถระกล่าวไว้เพื่อแสดงความต่างที่มีในที่นั้น ก็ควร ฯ

(๑๕๒๑) ดอกไม้เพื่อบอกถึงชื่อว่าสพูปพานิ ฯ บทว่า ตตถ ได้แก่ในหม้อน้ำตม้นั้น ฯ บทว่า กมลสิกาสู ได้แก่ในมะลิมีก้านกับดอกแคฝอยและดอกกุ่มเป็นต้น ฯ บทว่า ทินนาสุ ได้แก่ ที่ใส่ลงในน้ำตม้น ฯ

(๑๕๒๒) บทว่า **วิสติ** ได้แก่ย่อมเข้าไปภายในลำคอ ฯ เพราะเหตุที่นั่นนั่นแลท่านจึงกล่าวในอรรถกถาว่า ที่ไม่ได้รับพระเคนไว้ต้องรับพระเคน ฯ ถ้ามว่า คำกล่าวในอรรถกถานี้ไม่ผิดจากพระบาลีว่า เว้นน้ำและไม้ชำระฟัน หรือ ฯ ตอบว่าไม่ผิด ฯ แท้จริงอรรถกถานั้นท่านกล่าวกิจแห่งการชำระฟันเท่านั้น ข้อที่ท่านกล่าวหมายเอารส ฯ เพราะเหตุที่นั่นนั่นแลท่านจึงกล่าวไว้ในลำดับนั้นว่า แม้เมื่อรสเข้าไปแก่ผู้ไม่รู้ เป็นอาบัติเหมือนกัน ฯ แท้จริงสิกขาบทนี้เป็นอดีตกะ ฯ ความที่สิกขาบทนี้เป็นอดีตกะจะรู้ได้เพราะกล่าวปาจิตติยไว้แก่ผู้สำคัญว่าเป็นกบปิยะในพระบาลีว่า สำคัญในของที่ยังไม่ประเคนว่าเป็นของรับประเคนแล้ว ฯ แต่จะรู้ได้ว่า เพราะน้ำใสแม้ไม่ได้รับพระเคนก็ควรดื่ม การยกแสดงการประกอบร่วมกันเป็นไปพร้อมกันนั้นแล เพราะเป็นเช่นกับไม้สีฟัน ฯ น้ำและไม้ชำระฟันพึงมีโทษเสมอกัน ฯ

(๑๕๒๓) พระเถระกล่าวนมเป็นต้นด้วยคำนี้ว่า **สรีรังฺกุญฺสุ ญฺเตสุ** เพราะของเหลวมีน้ำมูตรและน้ำลายเป็นต้นและของเหลวมีน้ำตาและน้ำนมเป็นต้นมีประการอย่างอาโปธาตุ เพราะทัพพะที่แข็งมีมูลหุเป็นต้นมีประการอย่างปฐวีธาตุ ฯ คำนี้ว่า ก็ พึงประกอบแม้ด้วยบทว่า น วญฺญติ ฯ ในชื่อว่า **กปปากบปิยมํสํ** นี้จะได้โดยสมควรว่า สัตตํ ฯ

(๑๕๒๔) ในคำว่า **โลณ** นี้จะได้คำนี้ว่า เอตํ สพฺพมปิ โดยอธิการ ฯ

(๑๕๒๕) บทว่า **เอตถ** ได้แก่ ในมูลหุเป็นต้นตามที่กล่าวเหล่านั้น ฯ

(๑๕๒๘) ข้อว่า **จตตาริ วิญฺญานิ** ได้แก่ วิกิตี้อย่างที่กล่าวว่า ที่ชื่อว่า มหาวิกิตีได้แก่ คุณดินเหนียวมูตรและเถา ฯ แท้จริงวิกิตีเหล่านั้นท่านเรียกว่า **วิญฺญานิ** เพราะอรรถว่าทำพิซงทั้งหลายให้คลายคือบรรเทา ฯ ที่ชื่อว่า นทายกะเพราะอรรถว่า เป็นที่ไม่มีทายกที่นั่น ในที่ไม่มีทายกนั้น ฯ เพราะกล่าวว่า น อ โน มา อลํ ศัพฺทํ ลงในอรรถปฏิเสธ จึงมีสมาสด้วยนศัพทที่กล่าวปฏิเสธ ไม่ต่างกับคำนี้ว่า อทายเก ฯ ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า ก็ในอธิการแห่งยามหาวิกิตินี้ กบปิยการกเป็นผู้ว่ายากก็ดีเป็นผู้ไม่สามรถก็ดีย่อมตั้งอยู่ในฝ่ายไม่มีเหมือนกัน ฯ ก็ยามหาวิกิตินี้ชื่อว่าเจาะจงกาล ฯ

(๑๕๒๙) บทว่า **ปถวี** ได้แก่กบปิยปฐวี ฯ บทว่า **ตฺร** ได้แก่ต้นไม้สด ฯ ด้วยคำนี้พระเถระแสดงว่าก็ในเวลาที่ถูกกัด เมื่อไม่มีกบปิยการก พึงทำด้วยตนเพื่อวิกิตี ฯ

(๑๕๓๐) บทว่า **อจฺเจทคาคฺคโต** ได้แก่เหนียวลงถือเอา ฯ คำว่า **ตสฺส** นี้อย่อมควรด้วยเหตุบททั้งปวง ฯ บทว่า **ตสฺส** ความว่ายังมิได้รับพระเคน ฯ โยชนาว่า และด้วยการให้แก่ผู้อื่นที่ไม่ใช้ภิกษุ ฯ บทว่า **อภิกฺขุทสฺส** พระเถระแสดงว่าเมื่อให้แก่อุปสัมบันโดยวิเสสไม่ขาดพระเคน ฯ บทว่า **สพฺพ** ได้แก่ท่านระบุประการมีการรับเป็นต้นด้วยกายตามที่กล่าวครบ ฯ บทว่า **เอว** ได้แก่ โดยทำนองนี้ ฯ

(๑๕๓๑) บทว่า **ทฺรฺปจฺฉิณฺเณ** ได้แก่ที่ประพุดที่ไม่ดีคือจับต้องไม่ดี อธิบายว่า ในการจำต้องภาชนะที่ใส่ภัตเจืออามิสเป็นต้นที่ยังมิได้รับพระเคนด้วยมือด้วยอำนาจการเล่น และในการใช้กิ่งไม้หรือเถาวัลย์จับผลไม้ที่เกิดขึ้นให้เคลื่อนไหว ฯ ข้อว่า **อฺคฺคหิตสฺส คหณ** ได้แก่ในการรับวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งที่รู้ว่ายังมิได้ประเคนนั้นแลแล้วจับก็ดี ฯ บทว่า **อนฺโตวฺตุเถ จ** ได้แก่ เมื่อเก็บไว้ภายในอกบปิยกุฎีแล้วให้อรุณขึ้นก็ดี ฯ บทว่า **สยฺปกุเก จ** ได้แก่ อันตนให้สุกในที่ใดที่หนึ่งก็ดี ฯ บทว่า **อนฺโตปกุเก จ** ได้แก่สุกแล้วภายในอกบปิยกุฎีนั้นแลก็ดี ฯ เชื่อมว่าท่านแสดงทุกกฎ ฯ

(๑๕๓๒-๑๕๓๓) เชื่อว่าสำคัญในวัตถุที่รับประเคนแล้วนั้นว่ารับประเคนแล้ว ฯ ไม่สัพพะ
ชื่อทันตโปณะ ฯ

(๑๕๓๔) บทว่า **ภิกขุณินิ** มีวิเคราะห์ว่าแห่งภิกษุด้วยแห่งภิกษุณีด้วยชื่อภิกษุณินัง เหลือบท
เดียวตามสภาวะโดยเอกเทศ ฯ ในสิกขาบทนี้ ฯ โยชนาว่าวินิจฉัยภิกษุและภิกษุณีผู้ใหม่ปานกลางและ
เถระเป็นวินิจฉัยอันบุคคลพึงปรารถนาโดยไม่ต่างกันเพราะเหตุใด เพราะเหตุนั้นคือนั้น วินิจฉัยทั้งปวงนี้
เรากล่าวแล้วโดยไม่ย่อ ฯ พระเถระแม้อีกกล่าวว่า สกโล ก็กล่าวว่า **อสมาสโต** เพื่อแสดงว่าโดยพิสดาร
เพราะความครบแห่งเนื้อความอาจกล่าวได้โดยสังเขปแล ดุจในคำเป็นต้นว่ากุสสันตติกา ฯ พรรณนาถึง
ไม่ชำระฟัน จบ หมวดของฉันทิสี่ ฯ

หมวดอเจลกะ ฯ

พรรณนาถึงอเจลกะ ฯ

(๑๕๓๕) ในคำเป็นต้นว่า **อเจลกาทินิ** ท่านกล่าวในบทภาษณีย์ว่า คนเปลือยผู้เข้าถึงการ
บวชคนใดคนหนึ่งชื่อว่าอเจลกะ ท่านกล่าวในอรรถกถาว่าบทว่า **ปริพพาชกสมาปนโน** ได้แก่
ผู้เข้าถึงการบวช ฯ เพราะเหตุนี้ ผู้เข้าถึงการบวชเป็นอเจลกะชื่อว่า อเจลกะในที่นั้นแล ฯ ด้วยอาทิ
ศัพท์ท่านสงเคราะห์สองบทที่มากในมาติกาว่า ปริพพาชกสส วา ปริพพาชิกาย วา ฯ ก็บรรดาสองเหล่านี้
ผู้ที่ท่านกล่าวว่า ที่ชื่อว่าปริพพาชก ได้แก่ผู้เข้าถึงการบวชคนใดคนหนึ่งเว้นภิกษุและสามเณรดังนี้ชื่อว่า
ปริพพาชก ฯ หญิงที่ท่านกล่าวว่า หญิงผู้เข้าถึงการบวชคนใดคนหนึ่งเว้นภิกษุและสามเณร
ดังนี้พึงถือเอาว่า ชื่อว่า ปริพพาชิกา ฯ ส่วนในที่นี้พึงถือเอาเฉพาะปริพพาชกผู้นุ่งผ้า ฯ ในบทว่า **เทนตสส**
นี้จะได้โดยปรกรณ์ว่า ภิกษุสส ในข้อนี้มีปาฐะเหลือว่า กายาธินา ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวไว้ว่าบทว่า
ทเทย ได้แก่ให้ด้วยกายก็ดีของที่เนื่องด้วยกายก็ดีโยนไปก็ดี ฯ

(๑๕๓๖) บทว่า **ติกปาจิตติยิ** ได้แก่ปาจิตติยสามตัวในหมวดสามคือ สำคัญในเดียรฉัตรว่า
เป็นเดียรฉัตร สงสัยสำคัญว่าไม่ใช่เดียรฉัตร ฯ

(๑๕๓๗) โยชนาว่าเป็นทุกกฎแก่ภิกษุผู้สำคัญในผู้ไม่ใช่เดียรฉัตรว่าเป็นเดียรฉัตร และสงสัย
นั้น ฯ

(๑๕๓๘-๑๕๓๙) บทว่า **เตส** ได้แก่เดียรฉัตรทั้งหลาย ฯ บทว่า **พหิเลปน** ได้แก่ให้วัตถุ
บางอย่างที่พึงไถ่ทาภายนอกสรีระ ฯ โยชนาว่าก็ไม่ใช่อาบัติแก่ผู้วางภาชนะมีบาตรใส่ภัตเป็นต้นคือ
โภชนะของตนใกล้คือที่ใกล้เดียรฉัตรเหล่านั้น กล่าวไว้ว่าพวกท่านจงรับโภชนะ ฯ ตัตถว่า สมุฏฐานิ
เอฬุกัมโป ฯ พรรณนาถึงอเจลกะ จบ ฯ

พรรณนาถึงการชักชวน ฯ

(๑๕๔๐-๑๕๔๒) โยชนาว่า ภิกษุใช้ให้หรือไม่ได้ใช้ให้ถวายอาโมยอย่างใดอย่างหนึ่งแก่
ภิกษุ ฯ ถ้ามว่าท่านกล่าวไว้อย่างไร ฯ ตอบว่ากล่าวไว้ว่า ภิกษุกกล่าวโดยนัยที่กล่าวในสิกขาบทว่า

มาเถิดท่าน พวกเราจักเข้าไปสู่บ้านหรือนิคมเพื่อบิณฑบาตด้วยกัน นั้นแลเข้าไปกับภิกษุใดใช้ให้ หรือไม่ได้ใช้ให้ถวายอาโมสอย่างใดอย่างหนึ่งต่างโดยชาตินี้อย่างเป็นต้น ฯ

โยชนาว่า กล่าวส่งภิกษุนั้นไปว่าจงไป ฯ ท่านกล่าวไว้อย่างไร ฯ กล่าวไว้อย่างนี้ว่า ภิกษุใด เข้าไปสู่บ้านกับตน กล่าวกะภิกษุนั้นว่าท่านจงไปเสียเถิด การพูดกัฏฐิการนังกัฏฐิของเราที่ท่านไม่เป็น ผาสุกเลย การพูดกัฏฐิ การนังกัฏฐิของเราผู้เดียวย่อมเป็นผาสุก ส่งไปเพื่อจะไป เพราะเหตุนั้นเป็นปัจจัย คือ เพราะอนาจารมีการกล่าวกับหญิงเป็นต้นเหล่านั้นเป็นปัจจัย ฯ บทว่า **ตปฺปจฺยยา** เป็นวิเสสนะ ขอคำว่า อุยโยชนมตตสฺมิ ฯ จศฺพทฺธิในคํานี้ว่า **ปจฺเมน จ** ประกอบในที่มิใช่ฐานะพึงประกอบว่า อุยโยชนมตตสฺมิจจ ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ผู้ส่งไป ฯ

บทว่า **อสฺส** ได้แก่ผู้ถูกส่งไป เป็นฉัฏฐีวิภัตติลงในการเชื่อมองค์ ฯ ข้อว่า **อุปจฺยารสฺมิ อติกฺกนฺเต** ความว่าล่วงอุปจาระแห่งการเห็นหรืออุปจาระแห่งการได้ยิน ซึ่งมีลักษณะที่กล่าว เป็นสัตต มิวภัตติลงในภาวลักษณะ ฯ ข้อว่า **ปฺนุ อสฺส** ได้แก่ อุปจาระ ที่สุดแห่งสิบสองศอกหรือว่ากำแพงเป็น ต้นที่ยังลงภายในนั้นนั้นแลเป็นชื่อว่าเขตแห่งอุปจาระ ฯ

(๑๕๔๓) เพื่อแสดงเขตนั้นโดยย่อ พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ทสฺสเน** ฯ โยชนาว่า สิบสองศอกท่านแสดงว่าเป็นประมาณแห่งอุปจาระในการเห็นกลางแจ้ง ฯ โยชนาว่าและ กลางแจ้งใน การการสิบสองศอกท่านแสดงว่าเป็นประมาณกลางแจ้งแห่งอุปจาระแห่งการได้ยินอย่างนี้ อธิบายว่า และเขตแห่งอุปจาระในการได้ยิน ท่านกล่าวว่ามีสิบสองศอกเป็นประมาณนั้นแล ฯ ข้อว่า **น เจตฺเร** ได้แก่ก็สิบสองศอก ท่านไม่แสดงว่าเป็นประมาณแห่งอุปจาระอย่างนี้ในที่มิใช่กลางแจ้งนอกนี้ ท่าน กล่าวไว้ว่าผาเป็นต้นที่เป็นเครื่องกัน ท่านแสดงว่าเป็นประมาณแห่งอุปจาระหรือหนอ ฯ สมจริงดังที่ กล่าวในอรรถกถาว่า ก็ถ้าว่า มีผาประตูและกำแพงเป็นต้นคั่นอยู่ ภาวะที่ผาประตูและกำแพงเป็นต้น นั้นคั่นไว้นั้นแลเป็นการล่วงเลยทสฺสนุปจาร บัณฺฑิตพึงทราบอาบัติด้วยอำนาจการล่วงเลยทสฺสนุปจาร นั้น ฯ จะรู้ได้ว่า แม้เมื่อมีอุปจาระทั้งสองกล่าวอุปจาระแห่งการไม่ได้ยินไว้ หมายเอาที่สุดแห่งเขตที่ ส่งไป ฯ

(๑๕๔๔) บทว่า **ติกฺปาจิ ตติ** ได้แก่ติกปาจิตติยคือสำคัญในอุปสัมบันว่าเป็นอุปสัมบันสงสย สำคัญว่าเป็นอนุปสัมบัน ฯ บทว่า **อิตฺเร** ได้แก่อนุปสัมบัน ฯ บทว่า **ติกฺทุกฺกฏฺ** ได้แก่ ติกทุกกฏคือ สำคัญในอนุปสัมบันว่าเป็นอุปสัมบันสงสยสำคัญว่าเป็นอนุปสัมบัน ฯ ท่านเขียนในความสงสยว่า บทว่า **อิตฺเร** ได้แก่สามเณรนั้นแล ฯ ท่านแสดงว่าความนั้นนั้นแลแม้ท่านวชิรพุทธิกล่าวไว้ ฯ ถ้าท่าน กล่าวการเห็นอย่างนั้นหมายเอาอนุปสัมบันที่ประสงค์ในที่นี้บรรดาสหัมมิกห่า ก็ควร ฯ ความพอใจ ของพวกเราในอรรถกถาบาลีมีอยู่โดยประการอื่นว่า ไม่พึงกล่าวอนาบัติแก่ผู้ส่งแม่อนุปสัมบันผู้เป็น คฤหัสถ์ไปอย่างนั้น เพราะแสดงไว้โดยสามัญว่า อนุปสมฺปนฺเน ฯ

บทว่า **อุภินฺ** ได้แก่อุปสัมบันและอนุปสัมบัน ฯ แต่ท่านเขียนไว้ในความสงสยว่า ภิกษุสามเณรान् ฯ ในข้อว่า **กลิสฺสาสนาโรปน** มีความว่าความโกรธชื่อว่า กลิ เรื่องคืออาชญาแห่ง ความโกรธนั้นชื่อ กลิสาสนะ ยกเรื่องแห่งความฉกรรณนั้นคือความเป็นไปแห่งเรื่องแห่งความโกรธนั้นชื่อ กลิสาสนาโรปนะ ฯ ในการยกเรื่องแห่งความโกรธนั้น อธิบายว่าแสดงโทษในการยืนและการนั่งเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งความโกรธ กล่าวถ้อยคำอันไม่เจริญใจอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญจงดูการยืนการนั่งการดู

การเสี้ยวแลของภิกษุนี้ เธอยืนเหมือนหัวตอ นั่งเหมือนสุนัขเสี้ยวดุช่างโน้นช่างนี้เล็กน้อยเหมือนลิง ด้วยตั้งใจว่าแม่เฒ่าผู้นี้ถูกเรารบกวนด้วยถ้อยคำอันไม่จำเริญใจอย่างนี้แล้วพึงหลีกไปเสีย ฯ

(๑๕๔๕) ชื่อว่า **อุยโยเซนตสส กิจฺเจน** ได้แก่งส่งไปด้วยกิจมีนาโภชนะไปเพื่อผู้เฝ้าวิหาร เป็นต้นเป็นอาทิ เพราะข้อนี้เป็นอุปลักษณะพึงถือเอาประการแม้ทั้งปวงที่มาในอนาปัตติวาระโดยนัย เป็นต้นว่าผู้ส่งไปว่าเราทั้งสองจักยังอรรถภาพให้เป็นไปไม่ได้โดยพร้อมกันดังนี้ไม่ต้องอาบัติ ฯ พรรณนาถึงการชักชวน จบ ฯ

พรรณนาถึงตระกูลสองคน ฯ

(๑๕๔๖) ในชื่อว่า **ขุฑทเก** นี้จะได้ปาฐะเหลือว่า สยนิฆเร เพราะกล่าวไว้ข้างหน้าว่า ผู้มีความสำคัญในที่ไม่ใช่เรือนนอนว่าเป็นเรือนนอนนั้น ฯ แม้ในชื่อว่า **มหลลเก** ก็มีนัยนั้นเหมือนกัน ฯ อธิบายว่าประมาณสองศอกคืบจากบานประตูมีในท่านกลางเรือนนอนใด ในเรือนนอนอันเล็กเช่นนี้ ฯ บทว่า **ปิณฺณิวิสํ** ได้แก่ ท่ามกลางเรือนที่กำหนดด้วยโรงกระเดื่อง ฯ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงการล่าท่ามกลาง ด้วยคำนี้ว่า ปิณฺณิวิสํ อติกกมิตวา ฯ บทว่า **สโภชนะ** ได้แก่สกุลที่เป็นไปกับด้วยคนสองคน ชื่อว่าสโภชนะ ในสกุลมีสองคนนั้น อีกอย่างหนึ่งบทว่า **สโภชนะ** คือในสกุลมีโภคะ ฯ เพราะว่ามีสตรีเป็นโภคะของบุรุษผู้อันราคะกลุ้มรุมแล้ว และบุรุษก็เป็นโภคะของสตรี อธิบายว่าประกอบด้วยบุรุษและหญิงผู้กำหนดด้วยเมถุนราคะ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในบทภาชนะนี้ว่า ตระกูลที่ชื่อว่ามีคนสองคน คือมีเฉพาะสตรี ๑ บุรุษ ๑ ทั้งสองคนยังไม่ออกจากกัน ทั้งสองคนหาใช่ผู้ปราศจากราคะไม่ ด้วยคำนี้ท่านแสดงว่า ไฟคือเมถุนราคะที่กลุ้มรุมบังเกิดในขณะนั้น ฯ บทว่า **กุลเ** ได้แก่ในเรือน ฯ

(๑๕๔๗) บทว่า **หตถปาสํ** ได้แก่ส่วนประมาณสองศอกคืบ ฯ บทว่า **ปิณฺณิสงฆาฏกสส จ** ได้แก่และแห่งบานประตู ฯ บทว่า **สยนิสส** มีวิเคราะห์ว่าที่ชื่อว่าที่นอน เพราะอรรถว่าเป็นที่นอนของเหล่าชนแห่งที่นอนนั้น ผู้ใดนั่งในที่ใกล้คือในสกุลที่มีคนสองคน พึงประกอบกับคำนี้ว่า ตสสา อธิบายว่าผู้ใดนั่งในที่ใกล้แห่งที่นอน ฯ บทว่า **มหลลเก** ได้แก่เรือนนอนใหญ่กว่าประมาณที่กล่าวเบื้องต้น ฯ ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า ก็เรือนนอนเช่นนี้ มีในศาลาใหญ่สี่มุม เป็นต้น ฯ

(๑๕๔๘) วิเคราะห์ว่า การนอนมีแก่เรือนนั้น เพราะเหตุนี้เรือนนั้นชื่อว่ามีการนอน เรือนนั้นด้วยมีการนอนด้วย เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า สยนิฆระ ฯ บทว่า **ตตถ** ได้แก่ในเรือนนอน ฯ

(๑๕๔๙-๑๕๕๐) ชื่อว่า **ทุติเย สติ** ได้แก่เมื่อมีภิกษุรูปที่สองอยู่ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอนาปัตติวาระว่ามีภิกษุรูปที่สองอยู่ ฯ บทว่า **วิตรากเส** ได้แก่มีความกลุ้มรุมแห่งราคะไปปราศแล้ว ฯ ชื่อว่า **วุตตลกขณํ ปเทสํ** ได้แก่ประเทศมีลักษณะทีกล่าวในเสนาสนะเล็กและใหญ่ ฯ ชื่อว่า อนติกกมเม นิสินนสส ได้แก่นั่งไม่ล่วงเกิน ฯ พรรณนาถึงตระกูลสองคน จบ ฯ

พรรณาถึงการนั่งที่ลับ ฯ

(๑๕๕๒) บทว่า **เตสํ** ได้แก่อนิยตสิกขาบทสองสิกขาบท ฯ บทว่า **เอสํ** ได้แก่ รัท-
ปฏิจฉนและรโหณิสชสิกขาบทสองเหล่านี้ ข้อว่า **อยมเว วิเสโส** โยชนาว่า ท่านแสดงความวิเสสนี้
กล่าวคือสมุฏฐานภาวะด้วยอนันตรสิกขาบท ฯ พรรณาถึงการนั่งที่ลับ จบ ฯ

พรรณาถึงการเที่ยวไป ฯ

(๑๕๕๓-๑๕๕๖) บทว่า **วุตโต** ได้แก่ถูกนิมนต์ ฯ ข้อว่า **สนตํ ภิกขุ** ความว่าภิกษุผู้ยืน
ภายในสิบสองศอกโดยรอบประเทศที่มีจิตเกิดขึ้นว่า เราจักเข้าไปสู่สกุล ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า
ภิกษุผู้อยู่ในสถานแห่งใดภายในวิหารเกิดมีความคิดว่าจะเข้าไปเยี่ยมตระกูล จำเดิมแต่นั้น เห็นภิกษุใด
ข้างๆ หรือตรงหน้า หรือภิกษุใดที่ตนอาจจะบอกด้วยคำพูดตามปกติได้ ภิกษุนั้นชื่อว่า มีอยู่ ฯ ภิกษุผู้ยืน
อยู่ภายในสิบสองศอกอาจฟังคำใดได้ คำนั้นชื่อว่าคำพูดตามปกติ ในข้อนี้ ฯ บทว่า **อนาปุจจา** ได้แก่
ไม่กล่าวลาด้วยคำอันเช่นนี้ว่า เราจะเข้าไปสู่เรือนของผู้ชื่อนี้ หรือว่า เราขอลาเที่ยวไป ฯ ข้อว่า
จาริตตํ อาปชฺเชยฺย เจ อธิบายว่าถ้าพึงเที่ยวไป ฯ ข้อว่า **อณฺเฏสฺส สมยา** ได้แก่ในกาลอื่นจากกาลสอง
อย่างทีกล่าวด้วยอำนาจอนุบัญญัติในสิกขาบทว่า สมัยในเรื่องนั้นดังนี้ คือคราวที่ถวายจีวรคราวที่ทำ
จีวร ฯ

เพื่อแสดงประเภทแห่งอาบัติพระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **จเปตฺวา** ฯ ด้วยคำว่า
อวิตฺตเต มขฺมเนห นี้ ท่านสงเคราะห์ก่อนเวลาฉันภัตตาหารและหลังเวลาฉันภัตตาหาร ฯ ก็ในข้อนี้
มีอธิบายว่า ข้อว่า **ปุเรกตํ ปจฺจกตํ** ได้แก่ถูกเขานิมนต์ด้วยภัตตาหาร เมื่อตนยังไม่ฉันภัตนั้นก็ดีฉันแล้ว
ก็ดี ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า ที่ชื่อว่าก่อนเวลาฉันภัตตาหาร คือภิกษุยังไม่ได้ฉันภัตตาหารที่รับนิมนต์
ไว้ ฯ ท่านกล่าวในบทภาษนียว่า ที่ชื่อว่าหลังเวลาฉันภัตตาหารคือ ภิกษุฉันภัตตาหารที่รับนิมนต์ไว้โดย
ที่สุดใช้ปลายหญาคาตะ ฯ ข้อว่า **อณฺเฏสฺส สฺริ** ได้แก่เรือนของผู้อื่นจากผู้รับนิมนต์ ฯ เชื่อมว่า
เป็นทุกกฎในการล่วงอุปจารแห่งเรือน อธิบายว่าเป็นทุกกฎในการล่วงอุปจาระแห่งเรือนที่ตนไป ฯ
เชื่อมว่าด้วยอย่างก้าวที่หนึ่ง ฯ

บทว่า **ขรุมฺมาเร** ได้แก่ที่ธรณีเรือนของผู้อื่น ฯ พระเถระกล่าวว่า **อปรมฺปิ จ** หมายถึงเอา
ทุกกฎที่อุปจาระแห่งเรือน ฯ พึงประกอบบทนี้ว่า ขรุมมาเร กับบทนี้ว่า สมตฺกฺกเม โดยการเปลี่ยน
วิภัตติว่า ขรุมมารสส ฯ

(๑๕๕๗) บทว่า **จิตฺถฺชานเ** ได้แก่ ในภายในสิบสองศอกในที่ที่ภิกษุยืนแล้วเกิดจิตคิดจะไป
คำดังกล่าวมานี้ พึงถือเอาโดยท่านองแห่งคำตามที่กล่าวนั้นแล ฯ บทว่า **โธโลเกตฺวา** ได้แก่ แลดูข้าง
ทั้งสองและตรงหน้า ฯ ท่านกล่าวในอรรถถาว่า เห็นภิกษุใดข้างๆหรือตรงหน้า ฯ

(๑๕๕๘) พระเถระกล่าวที่ไกลเกินสิบสองศอกนั้นแล้วว่า **ทุเร** ฯ โยชนาว่าไม่มีกิจในการ
แสวงหาแต่ข้างนี้และข้างนี้แล้วจึงบอกแจ้ง ฯ

(๑๕๕๙) ข้อว่า **น โทโส** ได้แก่ ไม่เป็นอาบัติ ฯ ในข้อว่า **สมเย** นี้มีปาฐะเหลือว่า
อนาปุจฺจโต ฯ แต่ละบทว่า **น โทโส** ย่อมควรในที่นี้และข้างหน้า ฯ เชื่อมว่าภิกษุผู้มีอยู่ ฯ บทว่า **ขเรน**

ได้แก่โดยเรือนของผู้อื่น ในข้อนี้มีปาฐะเหลือว่า ฆรูปจาเรน จ ฯ ในข้อว่า **อาราม คจฺจโต** นี้มีอธิบายว่าโดยทางนั้น ฯ

(๑๕๖๐) สองบทว่า **เตน มคเคน** และว่า **คจฺจโต** จะได้โดยตลาคัพทในบททั้งสองว่า ติตฺถิยานํ ปสสํ และว่า ภิกขุณีปสสํ ฯ อธิบายว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ไปอยู่สู่อารามของเดียรัจฉานหรือที่อยู่ของนางภิกษุณีโดยหนทางที่ควรไปทางเรือนนั้นหรืออุปจารแห่งเรือนนั้น ฯ โยชนาว่า ไปเพราะอันตราย ฯ อันตรายแห่งชีวิตและพรหมจรรย์ชื่อว่า อันตราย ฯ บทว่า **อาสนสาลํ** ภา ความว่า ทานบตีทั้งหลายปูลาดอาสนะในศาลาใดเพื่อประโยชน์แห่งการฉันของเหล่าภิกษุ ดุจในสีหฬทวีป อาสนศาลา คือโกชณะศาลานั้นก็ดี ฯ เมื่อควรกล่าวว่า อาปทายาสนสาลํ ก็มีการลบยอักษรด้วยอำนาจคาถาประพันธ์ ฯ ข้อว่า **ภตฺติยสฺส ฆริ** ได้แก่สู่เรือนที่รับนิมนต์ หรือสู่เรือนของผู้ถวายสลาภกัฏ ฯ

(๑๕๖๑) การเข้าไปซื้อ กิริยา ฯ การไปลาซื้อ อกิริยา ฯ ท่านกล่าวว่า **อจิตฺตํ** เพราะเจือกับอจิตตกสมุฏฐาน ฯ ท่านกล่าวว่า **ติจิตฺตมฺจ** หมายถึงอาบัติที่ผู้พรังพร้อมด้วยจิตอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดากุศลจิตอกุศลจิตและอัปยากตจิตจะพึงต้อง ฯ พรรณนาถึงการเที่ยวไป จบ ฯ

พรรณนาถึงยา ฯ

(๑๕๖๒) พระเถระเมื่อจะกล่าวคำนี้ว่า **สพฺพทา** จึงแสดงปวารณาสามอย่างคือ จตุมาสปวารณา ๑ ปุณฺณปวารณา ๑ นิจฺจปวารณา ๑ ฯ ก็บรรดาปวารณาเหล่านี้ ท่านกล่าวในบททักขณีย์ว่า ข้อว่า จตุมาสปวารณา สาทิตพฺพทา ได้แก่ พึงยินดีคิลานปัจฉัยปวารณา ฯ อนึ่งการปวารณาด้วยเภสัชสี่เดือนเท่านั้น ชื่อปุณฺณปวารณา ฯ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ในอฎฺฐุปปตติว่า ดูก่อนมหานาม ถ้าอย่างนั้นท่านจงปวารณากะสงฆ์ด้วยเภสัชตลอดสี่เดือนแม้อื่นอีก ฯ การปวารณาด้วยเภสัชนั้นแลตลอดกาลเพียงไรแห่งชีวิต ชื่อว่านิจฺจปวารณา ฯ สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในอฎฺฐุปปตติว่า ดูก่อนมหานาม ถ้าอย่างนั้น ท่านจงปวารณากะสงฆ์ด้วยเภสัชตลอดกาลเพียงไรแห่งชีวิต ฯ

ก็การปวารณานั้นทั้งหมดมีสี่อย่างคือ มีเภสัชเป็นที่สุด ๑ มีราตรีเป็นที่สุด ๑ มีทั้งสองเป็นที่สุด ๑ ไม่มีที่สุด ๑ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า

ที่ชื่อว่ามีเภสัชเป็นที่สุดได้แก่รับเภสัชที่ทายกปวารณาว่า เราขอปวารณาด้วยเภสัชมีประมาณเท่านี้ ฯ ที่ชื่อว่ามีราตรีเป็นที่สุด ได้แก่รับราตรีที่ทายกปวารณาว่า เราขอปวารณาในราตรีเท่านี้ ฯ ที่ชื่อว่ามีเภสัชเป็นที่สุดด้วยมรรตราตรีเป็นที่สุดด้วย ได้แก่รับเภสัชและรับราตรีที่ทายกปวารณาว่า เราขอปวารณาด้วยเภสัชประมาณเท่านี้ในราตรีเท่านี้ ฯ ที่ชื่อว่าไม่มีเภสัชเป็นที่สุดและไม่มีราตรีเป็นที่สุดได้แก่ไม่ได้รับเภสัชและราตรี ฯ

(๑๕๖๓) เพื่อแสดงประการแห่งความยินดีทีกล่าว่า สาทิตพฺพทา พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **วิญญาเปสฺสามิ** ฯ โยชนาว่า เมื่อเหตุของเรามีเราจักขอแม่เภสัช เชื่อมกับคำนี้ว่า สาทิตพฺพทา เพื่อจะแสดงประการนั้นแลโดยนัยที่ยิ่งเกินพระเถระจึงกล่าวว่ **น ปฏิกฺขิปปิตพฺพทา** ฯ เพื่อแสดงเหตุแห่งการห้ามพระเถระจึงกล่าวว่ **โรโค ทานิ น เมติ จ** ฯ ปวารณาสามอย่างนั้น ฯ

(๑๕๖๔) ข้อว่า **ติกปาจิตติย วุตตัม** ได้แก่ปาจิตติยสามตัวที่กล่าวว่า ภิกษุสำคัญในของที่ยิ่งเกินกว่านั้นว่าเป็นของยิ่งเกินกว่านั้น สงสัยสำคัญว่าไม่ยิ่งเกินกว่านั้น ขอเกสัชต้องปาจิตติย ฯ ในข้อนี้มีอธิบายว่าในคำนี้ว่า **ตตตตติ** ได้แก่ทายกปวารณาด้วยเกสัชเหล่าใด และปวารณาในราตรีเหล่าใด ถ้ายิ่งคือเกินกว่าเกสัชและราตรีนั้น ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวว่า ในการปวารณาที่มีเกสัชเป็นที่สุด ทายกปวารณาด้วยเกสัชเหล่าใด ภิกษุขอเกสัชอื่นเว้นเกสัชเหล่านั้นต้องปาจิตติย และว่า ในการปวารณาที่มีราตรีเป็นที่สุด ทายกปวารณาในราตรีเหล่าใด ภิกษุขอในราตรีอื่นเว้นราตรีเหล่านั้นต้องปาจิตติย ฯ โยชนาว่า อนึ่งท่านกล่าวทุกกฎแก่ผู้สงสัยไว้ในสองอย่างเหล่านั้น ฯ

(๑๕๖๕) โยชนาว่า เกินกว่าคือยิ่งเกินสี่เดือนนั้นชื่อ ตตตตติ ไม่เกินกว่าสี่เดือนนั้น เพราะเหตุนั้นจึงชื่อว่าตตตตติ ความสำคัญว่าไม่เกินสี่เดือนนั้น มีอยู่แก่ผู้ใดเหตุนี้ผู้นั้น ชื่อว่า นตตตตติ สัตถุญญ์ ได้แก่ภิกษุไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้น ฯ พึงประกอบกับด้วยบทที่เหลือว่า ถูกเขาปวารณาด้วยเกสัชเหล่าใด เมื่อขอเกสัชเหล่านั้นไม่เป็นอาบัติ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวว่า ภิกษุขอเกสัชที่ทายกได้ปวารณาไว้ ไม่ต้องอาบัติ ฯ พึงประกอบกับด้วยบทที่เหลือว่า ภิกษุถูกทายกปวารณาด้วยเกสัชเหล่าใดในราตรีเหล่าใด บอกเกสัชและราตรีอื่นจากนั้นตามจริงขอยิ่งขึ้นไม่ต้องอาบัติ ฯ ในข้อนี้ว่า **ยถาถล อากิจชิตวา ภิกขุโย วิญญาเปตสส** อธิบายว่าบอกตามจริงขอยิ่งเกิน เพราะกล่าวว่า บอกขอว่า เราถูกท่านปวารณาด้วยเกสัชเหล่านี้ และเรามีความต้องการด้วยเกสัชนี้และนี้ บอกขอว่าเราถูกท่านปวารณาในราตรีเหล่าใดราตรีเหล่านั้นล่วงไปแล้ว และเรามีความต้องการด้วยเกสัช ฯ

(๑๕๖๖) โยชนาว่าไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ขอเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุอื่นก็ดี ฯ ในข้อนี้ว่า **ณาทกาน วิญญาเปตสส อนาปัตติ** โยชนาว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ขอของที่เป็นของญาติ ฯ โยชนาว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ขอด้วยทรัพย์ของตนก็ดี ฯ กัปปิยะวัตถุมิข้าวสารเป็นต้นชื่อว่าทรัพย์ของตนในที่นี้ ฯ

(๑๕๖๗) พระเถระย่อมชักคำนี้ว่า วิญญาเปตสส มาด้วยคำนี้ว่า **ตถา** ฯ พึงฟังความที่ต้องให้พิเศษว่า อุมมตตกาพินิ แล้วทำพหูวนะว่า วิญญาเปตทาน ฯ พรรณนาถึงยา จบ ฯ

พรรณนาถึงกองทัฬห ฯ

(๑๕๖๘) ข้อว่า **อูยยุตตัม** ได้แก่กองทัฬหที่ทำการยกออกไปเพื่อทำสงคราม คือกองทัฬหที่เคลื่อนออกจากบ้านไป หรือตั้งค่ายในที่บางแห่ง ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวว่า กองทัฬหที่เคลื่อนออกจากบ้านไปแล้วตั้งค่ายหรือ ชุมนอยู่ ชื่อว่า อูยยุตตา ฯ ข้อว่า **อณฺณตร ปจฺจยา** ได้แก่ เว้นปัจจัยอันมีอย่างนั้นเป็นรูป ฯ ในข้อนี้ว่า **ทสฺสนสฺสฺสฺสฺสฺส** ความว่ากองทัฬหปรากฏแก่ภิกษุผู้อยู่ในที่ใด ที่นั้นชื่อว่า ทสฺสนูปจระ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวว่าภิกษุยืนอยู่ที่ใดเห็นต้องปาจิตติย ฯ ข้อว่า **อุปจาร์ วิมฺมฺยจิตฺวา ปสฺสนตสฺส** อธิบายว่าละที่นั้นด้วยเหตุเป็นต้นว่า เรายืนที่นี่ไม่เห็นที่แห่งอุปจระแห่งการเห็นตามที่กล่าวได้ง่ายดังนี้เหลือวดูในที่อื่น ฯ ไม่อาจแลดูกองทัฬหที่ถูกระบายไว้ไม่เห็นอยู่ก็ตีสงสู่ที่ลุ่มไม่ปรากฏก็ตีปรากฏก็ตี พึงทราบวินิจฉัยเหมือนอย่างนั้นนั่นแล ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวว่ากองทัฬหถูกระบายไว้หรือลงสู่ที่ลุ่มมองไม่เห็นดังนี้เป็นต้น ฯ บทว่า **ปโยคโต** ได้แก่ด้วยการนับประโยคแห่งการแลดูตามที่กล่าว ฯ

(๑๕๗๐) บัดนี้พระเถระเพื่อจะแสดงลักษณะแห่งเสนาที่ประกอบด้วยองส์ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **อาโรหา ปน จตตารโ** ฯ พึงทราบพลขั้บข้างในข้อนี้ว่า **อาโรหา** ฯ บทว่า **ตปฺปาทรกฺขา** วิเคราะห์ว่ามีพลรักษาเท่า ฯ ข้อว่า **เทว เทว** ได้แก่รักษาเท่าข้างละสองคน ฯ บทว่า **ทฺวาทสโปโส** วิเคราะห์ว่ามีทหารสิบสองนาย ฯ ธรรมดาข้างหนึ่งเชือกประกอบด้วยทหารสิบสองนาย ฯ

(๑๕๗๑) ท่านเรียกพลขั้บม้าในข้อนี้ว่า **อาโรโห** ฯ บทว่า **ติปุริโส** วิเคราะห์ว่า มีทหารสามนาย ฯ บทว่า **หโย** ได้แก่ ม้า ฯ ข้อว่า **เอโก สารถิ** ได้แก่พลขั้บรถ น ตตบทว่า โยโธ เอโก ฯ บทว่า **อาณิรฺกฺขา** ได้แก่พลรักษาลิมสองที่สอดเข้าในปลายทั้งสองแห่งเพลาเพื่อความมั่นคงของล้อรถทั้งสอง ฯ

(๑๕๗๒) บทว่า **จตุโปโส** มีวิเคราะห์ว่ามีทหารสี่นาย ฯ บทว่า จตุสจฺจวิภาวินา ได้แก่พระผู้มีพระภาคผู้แสดงอริยสัจสี่ ฯ บทว่า **ปทฺทถา** ได้แก่มีอาวุธในมือ ฯ ที่ชื่อว่า ปทฺทคือ อาวุธ เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องดำเนินไปคือไปเพื่อทำร้ายชนเหล่าอื่นแห่งชน สมาสที่มีอรรถภายนอกที่เป็นภินนาธิกรณะว่า อาวุธทั้งหลายมีอยู่ในมือของชนเหล่าใด ชนเหล่านั้นนี้ชื่อว่ามีอาวุธในมือ เหมือนอย่างบทว่า วชิรปาณิ ฯ ศัพท์ว่าปตฺติปทา มีความไม่ต่างกัน เป็นชื่อของกองทัพมณูษย์ ฯ

(๑๕๗๓) บทว่า **จตุรงฺคสมายุตฺตา** วิเคราะห์ว่า ประกอบด้วยองค์คือหมวดสี่ ฯ

(๑๕๗๔) บทว่า **หตฺถิอาทิสฺสุ** ได้แก่บรรดาองค์สี่มีชื่อว่าข้างม้ารถและพลเดินเท้า มีลักษณะตามที่กล่าว เป็นสัตตมวิภัตติลงในนิทานธนะ ฯ บทว่า **เอเกกํ** ได้แก่แต่ละองค์ ฯ พระเถระกระทำข้างหนึ่งเชือกมีพลขั้บหนึ่งคนก็ดี ม้าหนึ่งตัวมีพลขั้บหนึ่งคนก็ดี พลเดินเท้ามีอาวุธหนึ่งคนก็ดี ให้เป็นแต่ละองค์ ฯ โดยกำหนดอย่างต่ำในบรรดาองค์เหล่านี้แล้ว จึงกล่าวว่า **เอเกกํ ทสฺสนตฺถาย คจฺฉโต** ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า โดยที่สุดข้างหนึ่งเชือกมีพลขั้บหนึ่งคนก็ดีดังนี้ เป็นต้น ฯ บทว่า **อนฺนยฺยตฺเตปิ** ได้แก่ออกไปเพราะเหตุอื่นเว้นสงคราม ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า พระราชาชื่อว่าไม่ได้เสด็จยาดราทัพ เสด็จไปประพาสพระราชอุทยานหรือแม่น้ำอย่างนี้ ชื่อว่าไม่ได้ทรงยาดราทัพ ฯ

(๑๕๗๕) ในข้อนี้ว่า **สมปตฺตํ** จะได้โดยปกรณ์ว่า เสนิ ฯ บทว่า **อาปทาสุ** ได้แก่เมื่อมีอันตรายแก่ชีวิตและพรหมจรรย์ ไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ไปด้วยคิดว่า เราไปในกองทัพนี้จักพ้นไปได้ ฯ โยชนาว่าเมื่อมีเหตุอย่างนั้น คือเมื่อมีเหตุสมควรแก่การไปมีการเยี่ยมผู้เป็นไข้ เป็นต้น ไม่เป็นอาบัติ ฯ พรรณนาถึงกองทัพ จบ ฯ

พรรณนาถึงการอยู่ในกองทัพ ฯ

(๑๕๗๖-๑๕๗๗) ก็เพื่อแสดงอาบัติแก่ภิกษุผู้อยู่ในกองทัพที่ยาดราทัพไป เพื่อทำสงคราม สิ้นสองสามราตรีตามลำดับด้วยกรณีกิจบางอย่างแล้วอยู่ในราตรีที่สี่ เพราะพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตว่า ถ้าปัจจยบางอย่างเพื่อจะไปสู่เสนามีแก่ภิกษุนั้น ภิกษุนั้นพึงอยู่ในเสนานั้นได้เพียงสองสามคืนดังนี้ พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **จตุตฺเถ** ฯ เพราะกล่าวไว้ในอนาปัตติวารว่า คีลาโน วสติ พระเถระจึงกล่าวว่า **อโรควา** ฯ ในข้อว่า **เสนาย** นี้มีความว่าพึงกำหนดเสนา โดยฐานะที่ควรแก่การห้ามหรือโดยที่สุดแห่งการเที่ยวไปภายในเสนากำหนดอย่างนั้นนั่นแล ฯ

ชื่อว่า **ติปาจิตติย** ได้แก่ท่านกล่าวติปาจิตติยว่า ภิกษุสำคัญในการล่วงสามคีนว่าล่วงเกิน สงสัยสำคัญว่าหย่อนอยู่ในเสนาต้องปาจิตติย ฯ พรรณนาถึงการอยู่ในกองทัพ จบ ฯ

พรรณนาถึงนักรบ ฯ

(๑๕๘๐) สถานที่ทำสงครามชื่อว่าสนามรบ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวในอรรถกถาว่า ชนทั้งหลายยกพวกไปรบกันณที่นี้ เพราะเหตุที่นั่นนั้นจึงชื่อว่าสนามรบ คำว่า อูยโยธิกะ นี้เป็นชื่อแห่งที่สัมประหารกัน ฯ บทว่า **พลคัค** ได้แก่ที่ตรวจจุดพลชื่อที่ปักพล โดยนัยที่มาในบทภาษณีย์เป็นต้นว่า ช้างมีประมาณเท่านี้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ชนย่อมรู้จักที่ปักของพลรบณที่นี้ เพราะเหตุที่นั่นนั้นจึงชื่อว่าที่ปักพล ได้ความว่าสถานที่ตรวจพล ฯ บทว่า **เสนาพยุห** ได้แก่ที่จัดขบวนทัพทีกล่าวในบทภาษณีย์ว่า ช้างทั้งหลายจะมีช้างนี้ ม้าทั้งหลายจะมีช้างนี้ รถทั้งหลายจะมีช้างนี้ พลรบทั้งหลายจะมีช้างนี้ ชื่อการจัดขบวนทัพ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่าการจัดขบวนทัพ ชื่อว่า เสนาพยุหะ คำว่า เสนาพยุหะ นี้เป็นชื่อแห่งการจัดขบวนทัพ ฯ

(๑๕๘๑) บทว่า **ปุริเม** ได้แก่นักรบในอนันตรสิกขาบท ฯ โยชนาว่า ท่านกล่าวช้างใดว่า ช้างหนึ่ง เชือกมีทหารประจำสิบสองคน ฯ บทว่า **เตน** ได้แก่ช้างนั้นอันเป็นเหตุ ฯ

(๑๕๘๒) ท่านระบุม้าตัวหนึ่งมีพลสำหรับม้าสามคนรถคันหนึ่งมีพลสำหรับรถสี่คนและพลสี่คนมีอาวุธครบมือ ด้วยคำนี้ว่า **เสเสสุ** ฯ ชื่อว่าพลสี่คนมีอาวุธครบมือ ท่านกล่าวทำให้ไม่แปลกกันโดยปฎินิเทศในองค์แห่งเสนาว่า บุรุษสี่ คนมีถืออาวุธและมีลูกธนูชื่อว่าบุรุษสี่คนมีอาวุธครบมืออันเป็นองหลัง ฯ บทว่า **ติณณ** ได้แก่ บรรดาเสนาที่ยุทธาทัพเป็นต้นเหล่านั้น ฯ พรรณนาถึงนักรบจบ ฯ หมวดอกเจลกะที่ห้า ฯ

หมวดตีม้น้ำเมา ฯ

พรรณนาถึงการตีม้น้ำเมา ฯ

(๑๕๘๓) พระเถระสงเคราะห์ชนมเป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า **ปิฎฐาทิ** ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ที่ชื่อว่าสุรา ได้แก่สุราแป้งสุราขมสุราข้าวสุกสุราที่ใส่เชื้อ สุราที่ผสมเครื่องปรุง ฯ ก็บรรดาสุราเหล่านี้ สุราที่เขาใส่แป้งในภาชนะเติมน้ำร้อนใส่เข้าไปทำ ชื่อว่า สุราแป้ง ฯ สุราที่เขาใส่ขม และข้าวสุกในภาชนะอย่างนั้น เติมน้ำร้อนหย้าทำท่านเรียกว่า สุราขม สุราข้าวสุกบ้าง สุราที่เขาใส่เชื้อทำ ชื่อว่าสุราที่ใส่เชื้อ ฯ สุราที่เขาผสมด้วยปรุงต่างๆมีสมอเมล็ดพันธ์ผักกาดเป็นต้น ชื่อว่าสุราที่ผสมเครื่องปรุง ฯ

มีการระบุผลไม้เป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า **ปุปผาทิ** ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ที่ชื่อว่าเมรัย ได้แก่เมรัยดอกไม้ผลไม้ น้ำผึ้ง น้ำอ้อยที่ประกอบด้วยเครื่องปรุง ฯ ก็บรรดาเมรัยเหล่านั้น เมรัยที่ทำจากรสชาติแห่งดอกมะขางเป็นต้น และรสของดอกตาลและมะพร้าวที่หมักไว้นาน ชื่อว่าปุปผาสวะ ฯ ส่วน เมรัยที่เขาขยำผลลูกจันทน์และขุ่นเป็นต้นทำด้วยรสของผลลูกจันทน์เป็นต้น

เหล่านั้นชื่อว่าผลาสวะ ฯ เมรียที่ด้วยรสชาติแห่งลูกจันทน์ ชื่อว่ามธวาสวะ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ทำด้วยน้ำผึ้งบ้าง ฯ เมรียทำด้วยน้ำอ้อยสดชื่อว่าคุฬาสวะ ฯ เมรียมีรสแห่งเครื่องปรุงต่างๆมีสมอมะขามป้อมดีปัสเป็นต้นที่หมักไว้นานชื่อว่า สัมภารสังยุตตะ ฯ โยชนาว่าเป็นของดองคือเมรีย ฯ

(๑๕๘๔) ชื่อว่า **พีชโต ปฏฺจาย** ได้แก่จำเดิมแต่กาลเตรียมเครื่องปรุงแล้วใส่ไปในตุ่ม และจำเดิมแต่กาลคั้นรสดอกไม้ของตาลและมะพร้าวเป็นต้นออกจากดอกใหม่ๆ ฯ ในชื่อว่า **ปิวฺนตสฺส** นี้มีปาฐะเหลือว่า กุสฺสเคนบ้าง ฯ ชื่อว่า **อุภยฺมปิ จ** ได้แก่ แม้ทั้งสองคือสุราและเมรีย ฯ พึงประกอบว่าเป็นปาจิตติยแก่ภิกษุผู้ดื่มสุราหรือเมรียนั้นตั้งแต่เช้า ด้วยปลายหญ้าคา ฯ เพื่อแสดงอาบัติมากหลายด้วยประโยคมากหลายพระเถระจึงกล่าวว่า **ปโยเค จ ปโยเค จ** ฯ พึงประกอบว่า และเป็นปาจิตติยแก่ภิกษุผู้ดื่มสุราหรือเมรียนั้นขาดเป็นระยะทุกๆประโยค ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า เมื่อดื่มขาดเป็นระยะๆเป็นอาบัติมากตัวโดยนับประโยค ฯ พระเถระแสดงอาบัติตัวเดียวเท่านั้น แก่ภิกษุผู้ดื่มสุราหรือเมรียแ้มมากโดยประโยคเดียวเท่านั้น โดยนัยที่ยังเกิน ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า แต่เมื่อดื่มแ้มมากด้วยประโยคเดียว เป็นอาบัติเพียงตัวเดียว ฯ

(๑๕๘๕) ชื่อว่า **ติกปาจิตติย วุตฺตํ** ได้แก่ท่านกล่าวติกปาจิตติยว่า ภิกษุสำคัญในน้ำเมาว่าเป็นน้ำเมา สงสัยในน้ำเมา สำคัญที่ไม่ใช่ น้ำเมาว่าเป็นน้ำเมาดื่ม ต้องปาจิตติย ฯ

(๑๕๘๖) พระเถระกล่าวคำเป็นต้นว่า **อมฺขํ มชฺชวณฺณํ** เพราะท่านกล่าวไว้ว่า ยาดองที่ไม่ใช่ น้ำเมา มีสีเหมือนน้ำเมา มีกลิ่นเหมือนน้ำเมา มีรสเหมือนน้ำเมา ภิกษุดื่มยาดองนั้น ไม่ต้องอาบัติ ฯ ยาดองพิเศษที่ทำด้วยรสของผลมะขามป้อม ชื่อว่าอริฏฐะ ฯ เกสขพิเศษที่จำแจกไว้ในอรรถกล่าวว่า

ชนทั้งหลายใส่น้ำฝาดแห่งสมอมะขามป้อมและสมอพิเภกธัญญาชาติทั้งปวง อปรณฺณชาติทั้งปวง ข้างสุกแห่งธัญญาชาติแม้เจ็ดชนิด ผลทั้งปวงมีผลล้วยเป็นต้น ยอดไม้ทั้งปวงมียอดการเกิดและอินทผลัมเป็นต้น ชื่นเนื้อและปลา และเกสขมากชนิด มีน้ำผึ้งน้ำอ้อยเกลือกินเฒ่าและพริกไทยเป็นต้น ทาปากหม้อเก็บไว้หนึ่งปีก็ดีสองปีก็ดีสามปีก็ดี เกสขนั้นเป็นของดื่มดีมีรสและสีเหมือนหว่า ฯ เกสขเก่าที่ต้องด้วยกัถมีน้ำใสลอยข้างบนเช่นนั้น เพื่อคนเป็นโรคลมโรคไอโรคเรื้อน โรคผอมเหลืองและโรคริดสีดวงเป็นต้นและผู้บริโภคโภชนะอันน่าชอบใจไม่มี ฯ ก็เกสขนี้นั้น ควรแก่เหล่าภิกษุแม้ภายหลังเวลาภัต เป็นของปกติแก่ผู้เป็นไข้แล้ว ฯ แต่สำหรับผู้ไม่เป็นไข้เป็นของเจือกับน้ำควรโดยการบริโภคน้ำชื่อว่าโลณโสวีระกะ ฯ น้ำดองพิเศษที่ไม่ใช่ น้ำเมาไม่ได้ปรุงด้วยเกสขมากชนิด ชื่อว่าสุตตะ ฯ

(๑๕๘๗) บทว่า **วสฺสคาหาปนตฺถาย** ได้แก่ เพื่อให้ถือเอาความเป็นของมีกลิ่นดี ฯ บทว่า **อิสกํ** ได้แก่ประมาณเล็กน้อยโดยประการที่สีกลิ่นและรสของน้ำเมาไม่ปรากฏ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่าไม่เป็นอาบัติในน้ำมันเม้นนั้นที่ไม่ได้เจือน้ำเมามากเกินไป แต่ในน้ำมันที่เจือน้ำเมาจัดไปจนมีสีมีกลิ่นและรสแห่งน้ำเมาปรากฏ เป็นอาบัติแท้ ฯ ท่านสงเคราะห์ดื่มเนื้อเป็นต้น ด้วยอาทิศัพท์ ในข้อนี้ว่า **สุปาทินิ ตฺ ปาเก** ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่าในดื่มแกงดื่มเนื้อดื่มน้ำมัน ฯ

(๑๕๘๘) เชื่อมว่าชื่อว่าเป็นอจิตตะเพราะไม่รู้วัตถุ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่าก็ในข้อนี้พึงทราบว่าเป็นอจิตตะเพราะไม่รู้วัตถุ ฯ ก็ภาวะคืออันไม่รู้ว่าเป็นน้ำเมา ชื่อว่าอวัตถุขานตา บทว่า **อิทํ** ได้แก่ สิกขาบทนี้ ฯ ก็ด้วยศัพท์มีการรวมสิกขาบทมีคิริคคัมมัชชสิกขาบทเป็นต้นเหล่านี้ ฯ บทว่า

อกุสเลเนว ได้แก่ด้วยอกุสลจิตนั้นแล ฯ บทว่า ปานโต ได้แก่ ปาตพฺพโต(เพราะตนพึงดื่ม) ฯ บทว่า โลกวชฺชกั อธิบายว่าอันสาธุชนพึงดื่มเถย ฯ โลกวชฺชนั้นแลชื่อโลกวชฺชกะ ฯ

ถามว่าก็การไม่รู้วัตถุนั้นมีแม่แก่ผู้พร้อมเพรียงด้วยกุศลจิตและอัพยาทจิต ในเมื่อความเป็นคืออันไม่รู้วัตถุเป็นอจิตตกะในข้อนี้มีใช่หรือ เพราะเหตุไร พระเถระจึงกล่าวว่า เป็นโลกวชฺชกะ เพราะดื่มด้วยอกุสสนั้นแล ฯ จะกล่าวแก่ ท่านกล่าวไว้ว่า อกุสเลเนว ปานโต โลกวชฺชกั เพราะอธิบายว่าเพราะดื่มด้วยสำคัญว่าไม่ใช่ น้ำเมา และเพราะดื่มด้วยสำคัญว่าเป็นน้ำเมา น้ำเมาจึงเป็นปัจจัยแห่งความเกิดขึ้นแห่งกิเลสนั้นแล โดยกำหนดวัตถุเป็นปัจจัยแห่งอกุศลโดยแท้โดยกำหนดวัตถุแม้ในเวลากลืนกิน เหมือนอย่างน้ำเมาที่ดื่มแล้วเป็นปัจจัยแก่อกุศลเท่านั้นแม่แก่ผู้ไม่รู้ หาได้เป็นปัจจัยแก่อกุศลไม่ ฯ เหมือนอย่างในนิพินิชาดกว่า ก็ความเสื่อมแห่งคุณมีศีลเป็นต้นได้มีแล้วแก่กุมารผู้สอดองคชาตเข้าไปในมรรคของหญิงด้วยสำคัญว่าเป็นเกสัช เพราะความเกิดขึ้นแห่งกามราคะในเมื่อไม่มีความสำคัญว่าหญิง หรือว่าเราเสพเมถุนในมรรคของหญิงนั้น แม้ในข้อนี้พึงทราบเหมือนอย่างนั้น ฯ

แต่อาจารย์บางพวกสำคัญว่าคำว่า อกุสเลเนว ปานโต นี้ ท่านกล่าวหมายเอาฝ่ายแห่งสจิตตกะแห่งสิกขาบทนี้ ความต้องการอย่างยิ่งแม้ในปาณาติบาตเป็นต้นย่อมมีโดยประการอื่น จึงแสดงเหตุอันมากและการกำหนด ฯ ส่วนในข้อนี้ไม่พึงกล่าวว่าอกุศลจิตและโลกวชฺชกะหมายเอาฝ่ายสจิตตกะเท่านั้นเพราะไม่มีความผิดใดๆในการกำหนดอรรถด้วยอำนาจแห่งคำตามที่กล่าวในอรรถกถา นั้นแล เหตุในอรรถกถาวิญญ ในอรรถกถาขุททกปาฐะ และในอรรถกถาวิภังค์เป็นต้น ท่านไม่กล่าวว่า ติจิตติ์ กล่าวว่า อกุสลจิตต์ เท่านั้น และเหตุการณ์แสดงลักษณะฝ่ายอื่นไม่ควรกับผู้แสดงสามัญญลักษณะแห่งสิกขาบท ฯ พึงค้นหาเหตุในคำที่กล่าวว่า เป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้รู้ก็ดีไม่รู้ก็ดีดื่มน้ำเมา ฯ ส่วนสามเณรรู้แล้วดื่มนั้นแลเป็นศีลเภท ไม่รู้ไม่เป็น ฯ ไม่พึงค้นหาสิกขาบทเพราะการบัญญัติสิกขาบทเป็นวิสัยของพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น พึงปฏิบัติในสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติกันนั้นแล ฯ ส่วนสิกขาบทนี้เป็นอกุศลจิต และมีเวทนาสองคือ สุขเวทนา ๑ อุเบกขาเวทนา ๑ ฯ ส่วนในอรรถกถาวิญญและอรรถกถาภาติกา ปรากฏปาฐะว่า ติเวทนั ปาฐะนั้นพึงถือเอาว่า ปมาทปาฐะ เพราะในขุททกวรรณนากล่าวว่า มีเวทนาสองคือ สุขเวทนา ๑ อุเบกขาเวทนา ๑ และในอรรถกถาวิภังค์เป็นต้นกล่าวว่า มีมูลสองคือ โลภมูล ๑ โมหมูล ๑ ฯ พรรณนาถึงการดื่มน้ำเมา จบ ฯ

พรรณนาถึงการใช้น้ำจี ฯ

(๑๕๘๙) ข้อว่า เยน เกณจิ อังเคน ได้แก่ด้วยอวัยวะแห่งสรีระอย่างใดอย่างหนึ่ง มีนิ้วมือเป็นต้น ฯ บทว่า หสธาธิปายิโน มีวิเคราะห์ว่า ความประสงค์การหัวเราะ ชื่อหสธาธิปายิโน ความประสงค์การหัวเราะมีอยู่แก่ผู้นั้น เหตุนี้ผู้นั้นชื่อว่าผู้มีความประสงค์การหัวเราะผู้นั้น พระเถระแสดงอนาบัติแก่ผู้เว้นจากการประสงค์จะเล่นด้วยคำนี้ ฯ และกล่าวว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ไม่ประสงค์การหัวเราะ ฯ ศุสโต ได้แก่ผู้สนทนสน(สัมผัสอยู่) ฯ

(๑๕๙๐) บทว่า สพฺพตฺถ ได้แก่ อุปสัมบันและอนุสัมบันทั้งหมด ฯ ข้อว่า กายปฏฺวิพฺพธาติเก นเย ได้แก่นัยที่แสดงด้วยคำมีอาทิอย่างนี้ว่า จับต้องของเนื่องด้วยกายด้วยกายต้องทุกกฎ ฯ พระเถระใส่ใจว่าท่านกล่าวทุกกฎสามตัว คือสำคัญในอนุสัมบันว่าเป็นอุปสัมบันสงสัย

สำคัญว่าเป็นอนุปสัมบัน จึงกล่าวว่า **ตเถวานุปสมปนเน ทิปิตฺติกทุกกฏํ** ฯ ก็ในข้อนี้ ท่านแสดงว่า ท่านกล่าวติกาจิตตียคือ สำคัญในอนุปสัมบันว่าเป็นอนุปสัมบัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอนุปสัมบัน ด้วยคำนี้ว่า **ตเถว** ฯ โยชนาว่าท่านแสดงติกาจิตตียในอนุปสัมบันฉันใด ก็แสดงติกาทุกกฏในอนุปสัมบันฉันนั้นเหมือนกัน ฯ

(๑๕๙๑) ในข้อนี้ว่า **เอตถ ๗เปฯ ภิกขุณี** พึงทราบว่ามีภิกษุตั้งอยู่ในฐานะอนุปสัมบันของนางภิกษุณี ฯ

(๑๕๙๒) ข้อว่า **นทสาธิปายสส ผุสโต** ได้แก่ ถูกต้องผู้อื่นด้วยอวัยวะแห่งสรีระมีเท้าเป็นต้นในการไหว้เป็นต้น เว้นประสงค์จะเล่น ฯ ข้อว่า **ภิกฺเข สติ** ได้แก่เมื่อมีกิจมีการนวดหลังเป็นต้น ฯ พรรณนาถึงการใช้ นิ้ว จีบ ฯ

พรรณนาถึงการว่ายน้ำเล่น ฯ

(๑๕๙๓) ในข้อว่า **ชล** นี้มีปาฐะเหลือว่า **อุปริโคปผเก** ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า ในน้ำลึกท่วมน้ำส่วนเบื้องบนของข้อเท้าทั้งสอง ฯ ท่านระบุงการผุดขึ้นและว่ายน้ำด้วยอาทิสัพทํ ในข้อนี้ว่า **นิมุขชนาทีนํ** ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า ภิกษุประสงค์จะเล่นในน้ำลึกท่วมน้ำส่วนเบื้องบนข้อเท้าทั้งสอง ดำลงก็ตีผุดขึ้นก็ตีว่ายก็ตี ฯ ด้วยคำนี้ว่า **เกวลํ** พระเถระแสดงว่า เมื่อหยั่งลงด้วยกิจมีการอาบเป็นต้นไม่เป็นอาบัติ ฯ

(๑๕๙๔) ข้อว่า **อุปริโคปผเก ชล** ได้แก่ในน้ำมีประมาณส่วนเบื้องบนข้อเท้าทั้งสอง ฯ บทว่า **นิมุขเขยยปิ วา** ได้แก่เมื่อลงไปในน้ำดำลงก็ตี ฯ บทว่า **ตเรยฺย วา** ได้แก่ว่ายก็ตี ฯ

(๑๕๙๕-๑๕๙๖) โยชนาว่า พระเถระแสดงแสดงปาจิตตียด้วยประโยคแห่งมือและเท้าแก่ภิกษุผู้ดำว่ายไปภายในน้ำนั้นแล ฯ

(๑๕๙๗) เพื่อสงเคราะห์อวัยวะแห่งสรีระทั้งสิ้นมีมือเป็นต้น พระเถระจึงกล่าวอนิยมสัพพนามว่า **เยน เยน** ฯ โยชนาว่า ก็เมื่อภิกษุข้ามน้ำมีการข้ามด้วยองค์ใดๆ ฯ

(๑๕๙๘) ข้อว่า **ตรุโต วาปี** ได้แก่หรือแม้แต่ต้นไม้ ฯ บทว่า **ติกาจิตตียํ** ได้แก่ติกาจิตตีย คำสำคัญในการเล่นธรรมดาในน้ำว่าเป็นการเล่นธรรมดา สงสัยสำคัญว่าไม่เป็นการเล่นเป็นธรรมดา ฯ ปราภฏปาฐะเหลือว่า **ติกาทุกกฏํ** ฯ ท่านกล่าวว่า ภิกษุสำคัญในการไม่เล่นเป็นธรรมดาในน้ำว่าเป็นการเล่นตามธรรมดา ต้องทุกกฏ สงสัยในการไม่เล่นเป็นธรรมดาในน้ำ ต้องทุกกฏดังนี้แล้ว จึงกล่าวอนาบัติไว้ในบาลีในติตติยวิภักว่า สำคัญในการไม่เล่นเป็นธรรมดาในน้ำว่าเป็นการเล่นตามธรรมดาไม่ต้องอาบัติ ฯ เพราะเหตุนี้ปาฐะนั้นชื่อว่าปมาทปาฐะ พึงถือเอาปาฐะว่า ติกาทุกกฏเท่านั้น ฯ

(๑๕๙๙) เชื่อมว่าเมื่อขึ้นเรือไปที่ฝั่งก็ตี ฯ บทว่า **อุสสาเรนโต** ได้แก่ยกขึ้นสู่ฝั่ง ฯ คำว่า **กิฬติ** นี้พึงประกอบกับคำแม่น้ำว่า ปาเชนโต ฯ

(๑๖๐๐) บทว่า **กถลาย วา** ได้แก่ ขึ้นกระเบื้องเล็กๆก็ตี ฯ ในข้อว่า **อุทกํ** นี้มีปาฐะเหลือว่า **ภาชนคตํ วา** ฯ ท่านกล่าวไว้ในบทภาษณีย์ว่า หรือว่าน้ำที่อยู่ในภาชนะ ฯ

(๑๖๐๑) บทว่า **กณชิภี** วา ได้แก่ หรือรสแห่งธัญญาหาร อปิศัพท์รวมบทมีมาในพระบาลีว่า น้ำนมก็ดี เปรียงก็ดี น้ำย้อมก็ดี น้ำฝาดก็ดี ฯ บทว่า **จิภุขลล** วาปิ ได้แก่ หรือน้ำโคลน ฯ ด้วยอปิศัพท์ที่ส่งความวิเศษในข้อนี้ พระเถระรวบรวมวินิจฉัยวิเศษที่มาในอรรถกถาว่า อีกนัยหนึ่ง ภิกษุขำมน้ำหรือมิได้ขำม เล่นน้ำที่ขังอยู่ในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งอื่น เว้นการดำผุดเป็นต้นที่กล่าวแล้วในน้ำพอฟันข้อเท้าขึ้นไป ขั้นที่สุดแม้เล่นวักหยาดน้ำสาด ก็เป็นทุกกฏเหมือนกัน ฯ บทว่า **วิกชิปิ** ได้แก่ วิกชิปิตวา (วักสาด) ฯ

(๑๖๐๒) โยชนาว่าไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้แก่งน้ำแล้วทำการด่าลงเป็นต้นในเมื่อมีกิจ ฯ

(๑๖๐๓) บทว่า **อนนตรสส** ได้แก่ อังคฺลปิโตทกฺลิกขาบท ฯ วิเสสนั้นเองชื่อวิเสสตาอธิบายว่าไม่มีความต่างอะไร ฯ พรรณนาถึงการว่ายน้ำเล่น จบ ฯ

พรรณนาถึงความไม่เอื้อเพื่อ ฯ

(๑๖๐๔-๑๖๐๕) โยชนาว่า ก็ภิกษุใดถูกเพื่อนภิกษุกล่าวด้วยพระบัญญัติ ถ้าไม่ทำความเอื้อเพื่อแก่เขา เพราะไม่ยากกล่าวคำพระเถระกล่าวปาจิตติยในความไม่เอื้อเพื่อนั้นแก่ภิกษุนั้น ด้วยคำนี้ท่านกล่าวปาจิตติยที่มีความไม่เอื้อเพื่อในบุคคลเป็นมูล ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวไว้ที่ ชื่อว่าความไม่เอื้อเพื่อ ได้แก่ ความไม่เอื้อเพื่อสองอย่างคือ ไม่เอื้อเพื่อในบุคคล ๑ ไม่เอื้อเพื่อในธรรม ๑ ฯ ที่ชื่อว่าความไม่เอื้อเพื่อในบุคคล ได้แก่ ภิกษุถูกอุปสัมบันกล่าวอยู่ด้วยพระบัญญัติ ทำความไม่เอื้อเพื่อว่า ผู้นี้เป็นผู้กัฏฐหรือ ดำหนิ คำของเขาจักไม่เป็นอันกระทำ ต้องปาจิตติย ฯ

อีกอย่างหนึ่งโยชนาว่า ก็ภิกษุใดไม่จะใคร่ศึกษาธรรมนั้นแลถูกเพื่อนภิกษุกล่าวอยู่ด้วยพระบัญญัติ ถ้าไม่ทำความเอื้อเพื่อแก่เขา เพราะไม่ยากจะกล่าวถ้อยคำ พระเถระยกแสดงปาจิตติยในความไม่เอื้อเพื่อนั้นแก่ภิกษุนั้น ท่านกล่าวปาจิตติยที่มีความไม่เอื้อเพื่อธรรมเป็นมูลด้วยคำนี้ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวไว้เหมือนอย่างที่กล่าวไว้ ที่ชื่อว่าความไม่เอื้อเพื่อธรรม ได้แก่ ภิกษุถูกอุปสัมบันกล่าวอยู่ด้วยพระบัญญัติ ถ้านี้พึงเสียหายพินาศ หรืออันตรายไป ก็ไม่ใคร่จะศึกษาถานั้น ทำความไม่เอื้อเพื่อต้องปาจิตติย ฯ คำว่า **อนาจริเย** เป็นสัตตมวิวิธติลงในอรรถแห่งนิมิต ฯ

(๑๖๐๖) ชื่อว่า **ติกปาจิตติย** วุตฺตํ ได้แก่ ท่านกล่าวติกปาจิตติยว่า ภิกษุสำคัญในอุปสัมบันว่าเป็นอุปสัมบัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอุปสัมบัน ทำความไม่เอื้อเพื่อต้องปาจิตติย ฯ บทว่า **ติกาตีเตน** ได้แก่ โดยก้างลงหมวดสามแห่งโลก ฯ ชื่อว่า **อนุปสมปนนานาเท** **ติกทุกกฏ** ได้แก่ ทุกกฏสาม คือสำคัญในอุปสัมบันว่าเป็นอุปสัมบัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอุปสัมบัน ฯ

(๑๖๐๗) เอวศัพท์ในข้อว่า **สุดเตเนวาริธมเมน** นี้พึงประกอบกับคำนี้ว่า ทุกกฏ ฯ ท่านกล่าวปริยัติธรรมที่อยู่ในพระสูตรและพระอภิธรรมโดยใกล้เคียงความไม่ต่างกันด้วยสองบทว่า **สุดเตน อภิธมเมน** ฯ บทว่า **อปยุตเตน** ได้แก่ ไม่ใช่บัญญัติจากบัญญัติทางวินัยกล่าวคือพระบัญญัติ ฯ คำว่า **อปยุตเตน** นี้เป็นวิเสสนะของสองบทว่า **สุดเตน อภิธมเมน** เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้ถูกเพื่อภิกษุกล่าวแล้วทำความไม่เอื้อเพื่อในภิกษุนั้นหรือในธรรม ฯ โยชนาว่าเป็นทุกกฏเหมือนกันแก่ภิกษุถูกสามเถระกล่าวแม้ด้วยพระสูตรและอภิธรรมทั้งสองที่บัญญัติไว้หรือไม่ได้บัญญัติแล้วทำความไม่เอื้อเพื่อในสามเถระนั้นหรือในธรรมที่ได้บัญญัติไว้หรือไม่ได้บัญญัติไว้ ฯ

(๑๖๐๘) บทว่า **โทโส** ได้แก่ โทษบางอย่างกล่าวคือปาจิตติยและทุกกฏ ฯ

(๑๖๐๙) บทว่า **เอตถ** ได้แก่ในการเรียนตามอาจารย์ทั้งหลายนี้ ฯ โยชนาว่าไม่พึงถือเอาการเรียนตามอาจารย์ที่น่าติเตียนนั้นแล ฯ ในข้อว่า **คารโยห อจาริยัคโค** นี้มีความว่าวาตะของอาจารย์ที่น่าติเตียนที่เกิดขึ้นในบัดนี้มีอาทิอย่างนี้ว่า เพราะเหตุที่รสแห่งอ้อย เป็นสัตตาทกาลิก กากของอ้อยนั้นเป็นยาวซีวิก ท่อนอ้อยรวมทั้งสองเข้าด้วยกันนั้นแล ฉะนั้นจะเคี้ยวท่อนอ้อยในเวลาวิกาลก็ควร ดุจเคี้ยวน้ำอ้อยงบและสมอฉะนั้น ฯ ถ้ามว่าพึงถือเอาการเรียนตามอาจารย์อย่างไร ฯ ตอบว่าพึงถือเอาเฉพาะการเรียนตามอาจารย์ที่มาตามประเพณี ฯ

ส่วนในกฐนที่ยกกล่าวว่า ในโลกวัชชะ การเรียนตามอาจารย์ ไม่ควร แต่ในปณณัตติวัชชะ ควร ฯ ในมหาปัจจุรียกกล่าวว่าเรียนตามเหล่าอาจารย์ผู้ศึกษาพระสูตรและอรรถกถาเท่านั้น เป็นประมาณ กถาของผู้ไม่รู้ไม่เป็นประมาณ ฯ ในอรรถกถากล่าวว่าคำทั้งหมดนั้นก็รวมลงในการเรียนที่มาตามประเพณี อธิบายในข้อนี้ว่า ข้อว่า **โลกวัชชะ อจาริยัคโค น วมุญฺหิติ** ได้แก่ ไม่พึงถือเอาวาตะของอาจารย์ในฐานะแห่งอาบัติในสิกขาบทที่เป็นโลกวัชชะ การเรียนของผู้ก้าวล่วงโลกวัชชะแล้วกล่าวนี้นี้เป็นการเรียนตามอาจารย์ของพวกเราไม่ควร ฯ อรรถกถาชื่อว่าสุตตานุโลม ฯ ข้อว่า **ปเวณียา อาคเต สโมธานํ คจฺจติ** อธิบายว่าถึงการสงเคราะห์ในมหาอรรถกถาว่าท่อนนั้นแลที่กล่าวอย่างนี้ว่า ควรถือเอาการเรียนของอาจารย์ที่มาตามประเพณีเท่านั้น ฯ พรรณนาถึงความไม่เอื้อเฟื้อ จบ ฯ

พรรณนาถึงการหลอน ฯ

(๑๖๑๐-๑๖๑๑) เพราะกล่าวในมาติกาว่าภิกษุใดพึงหลอนภิกษุให้กลัว ในข้อนี้ว่า **ภยสฺสขณนตถาย** นี้มีปาฐะเหลือว่า ภิกษุสฺส ฯ เพราะเหตุนี้มนั้นแล พระเถระกล่าวว่า อิตฺรสฺส ตฺ ภิกษุสฺส ฯ บทว่า **รูปาที** ได้แก่รูปเสียงและกลิ่นเป็นต้น ฯ บทว่า **อุปสฺสฺสเร** ได้แก่ เข้าไปตั้ง อธิบายว่าแสดง ฯ ข้อว่า **ภยานกํ** **กถํ** ได้แก่กถามีโจรกันดารเป็นต้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า บอกโจรกันดารก็ดี วาพกันดารก็ดี ปัสสาวกันดารก็ดี ฯ พึงถือเอาอุปสมบันที่จะได้อยู่โดยนัยที่กล่าวว่า ปโร ในข้อนี้ว่า **ปรสฺสนติเก** ฯ

บทว่า **ทิสฺวา** **วา** ได้แก่ เห็นรูปเป็นต้นที่เขาเข้าไปตั้งไว้ก็ดี ฯ บทว่า **สุตฺวา** **วา** ได้แก่ ได้ยินกถาที่น่ากลัวนั้นก็ดี ฯ เข้าไปตั้งรู้เป็นต้นนั้นเพื่อแสดงความน่ากลัวแก่ผู้ใด ผู้นั้นจงกลัวก็ตาม ไม่กลัวก็ตาม ฯ บทว่า **อิตฺรสฺส** ได้แก่ภิกษุผู้นำรูปเป็นต้นเข้าไปตั้ง ฯ บทว่า **ตงฺขณ** ได้แก่ ในขณะที่เข้าไปตั้งไว้ ฯ

(๑๖๑๒) ข้อว่า **ติกปาจิตติยํ วุตฺตํ** ได้แก่ท่านกล่าวติกปาจิตติย คือภิกษุสำคัญในอุปสมบันว่าเป็นอุปสมบัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอนุสมบัน หลอนให้กลัวต้องปาจิตติย ฯ บทว่า **ติกทุกกฏํ** ได้แก่ติกทุกกฏ คือสำคัญในอนุสมบันว่าเป็นอุปสมบัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอนุสมบัน ฯ เพราะสงเคราะห์แม้คฤหัสถ์ด้วยอนุสมบันนคัพทในทุกกฏวาระมีอาทิว่า ใครจะหลอนอนุสมบันให้กลัว พระเถระจึงกล่าวว่า **สามเณรํ คหฺนฺจ วา** ฯ โยชนาว่า ท่านกล่าวทุกกฏแก่ภิกษุผู้หลอนสามเณร ฯลฯ ให้กลัวเหมือนอย่างนั้นนั้นแล ฯ พรรณนาถึงการหลอน จบ ฯ

พรรณนาถึงการฝังไฟ ฯ

(๑๖๑๔) บทว่า **โชติ** ได้แก่ไฟ ฯ บทว่า **ตปเปตกาโม** ได้แก่ใครจะฝัง ฯ เพราะในอุปนิส-
วัตถุว่า ก็สมัยนั้นภิกษุทั้งหลายมีความยำเกรงการตามประทีปบ้าง การก่อไฟบ้าง การติดไฟในเรือนไฟ
บ้าง พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ก่อไฟหรือ ใช้ไฟก่อไฟ
เพราะมีเหตุผลที่สมควร ฯ ฟังถ้อยคำการตามประทีป กรรมมีการระบมบาตรรอบตัวเป็นต้นและวัตร
ในเรือนไฟ ด้วยคำนี้ว่า **ตถารูป ปจฺจย** ในข้อนี้ ฯ ก็ในข้อนี้มีอธิบายว่า บทว่า **โชติเกปิ** ได้แก่ในการก่อ
ไฟในกิจมีระบมบาตรและเสทณกรรมเป็นต้น ฯ

(๑๖๑๕) ข้อว่า **สยฺ สมฺมาทนต์ส** ได้แก่ให้โพลงด้วยตน ฯ

(๑๖๑๖) พระเถระกล่าวหมายเอาทุกกฏที่พึงต้องเพราะบัญญัติว่า **ขาลาเปตสส ฯเปฯ**
ทุกกฏ ฯ อาบัติที่พึงต้องในการติดไฟเพราะบัญญัติสำเร็จแล้วเพราะคล้อยตามว่า ขาลุฏฐาเน
ปนาปตติ ปาจิตติ ปริกิตติตา เพราะเหตุนี้ ท่านจึงไม่กล่าวแยกกัน ฯ

(๑๖๑๗) บทว่า **คิลานสส** ได้แก่ ผู้เป็นไข้ที่กล่าวว่า ที่ชื่อว่าเป็นไข้ได้แก่ ผู้เว้นจากไฟแล้ว
ไม่มีความผาสุก ฯ ข้อว่า **อวิฆมาตํ อลาตํ อุกฺขิปนตสส** ได้แก่ กระทำท่อนฟืนที่ยังไม่มอดที่ตกไป
เพราะการจับไว้ที่ใกล้ไฟ อธิบายว่าวางไว้ตามเดิม ฯ

(๑๖๑๘-๑๖๑๙) ข้อว่า **วิฆมาตํ อลาตํ** ได้แก่ท่อนฟืนที่ดับแล้ว ฯ อธิบายว่าเป็นปาจิตตีย์
ตามวัตร ฯ โยชนาว่าเมื่อฝังไฟที่ผู้อื่นก่อไว้ก็ดีไม่เป็นอาบัติ ฯ บทว่า **วิสิทฺเพตสส** ได้แก่ให้อุ่น ฯ บท
ว่า **องฺคาริ** ได้แก่กองไฟปราศจากเปลว ฯ ด้วยอาทิสัพพทว่า **ปทีปฺชฺชฌนาทิกะ** พระเถระสงเคราะห์คำ
ที่มว่า **โชติเก** ชนตามเร ตถารูปจฺจยา ฯ ก็บรรดาคำเหล่านี้ คำว่า **ตถารูปจฺจยา** ได้แก่ เพราะปัจจัย
เห็นปานนั้นแม้อย่างอื่นเว้นการตามประทีปเป็นต้นเสีย ฯ พรรณนาถึงการฝังไฟ จบ ฯ

พรรณนาถึงการอาบน้ำ ฯ

(๑๖๒๐-๑๖๒๑) ข้อว่า **มชฺฌิเม เทเส** ความว่าพระเถระแสดงว่า มลทลเป็นที่ตรัสรู้มีในที
ไฉนในชมพูทวีป ลิกขาบทนี้ท่านกำหนดในมลทลท่ามกลางโดยรอบเก้าร้อยโยชน์นั้น เพราะเจาะจง
ประเทศในที่นั้นนั่นแลด้วยคำนี้ ฯ เพราะเหตุนี้ท่านนั้นแล พระเถระจึงกล่าวในอนาบัติวาระว่า ใน
ประเทศแม้ชายแดนก็ดี ฯ บทว่า **จฺญณิ** ได้แก่จฺญณมีจฺณไม้ซีกเป็นต้น ฯ บทว่า **อภิสงฺขโรโต** ได้แก่
จัดเตรียม ฯ

(๑๖๒๒-๑๖๒๓) ตตฺถบทว่า มาเส อุณฺสณฺณิโน ฯ โยชนาว่า เป็นทุกกฏแก่ผู้สำคัญในเวลา
เกินกึ่งเดือนว่าหย่อนก็ดี สงสัยในเวลาเกินกึ่งเดือนก็ดี ฯ โยชนาว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้อาบน้ำเมื่อเลยกึ่ง
เดือน ฯ ในข้อว่า **สมเยสุ จ ญฺหายนตสส อนาปตติ** นี้มีความว่าเมื่อสมัยถึงพร้อมสมัยใดสมัยหนึ่ง
บรรดาหสสมัยที่แสดงว่า คราวร้อนกระวนกระวายเจ็บไข้ ทำงาน ไปทางไกล ฝนมากับพายุ ไม่เป็น
อาบัติแก่ภิกษุผู้เข้าไปตั้งสติไว้แล้วอาบน้ำในเวลาหย่อนกึ่งเดือน ฯ

บรรดาสมัยเหล่านั้น เดือนกึ่งคือ เขฎฐมาส หนึ่งเดือนและปักข์ต้นแห่งอาสัพพะมาส ชื่อ
ว่า อุณฺหสสมัย ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวไว้ เดือนกึ่งท้ายฤดูร้อน ชื่อว่าอุณฺหสสมัย เดือนต้นแห่งฤดูฝนชื่อว่า

ปริพาหสมัย ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า เดือนต้นแห่งฤดูฝนชื่อว่า ปริพาหสมัย ฯ สมัยทีกล่าว่า ฤกษ์ใดเว้นการอาบน้ำแล้วไม่มีความผาสุก ชื่อว่าคิลานสมัย ฯ สมัยทีกล่าว่าโดยที่สุกแม้วาดบริเวณ ชื่อว่ากัมมสมัย ฯ สมัยทีกล่าว่า เราจักเดินทางไกล เพราะเหตุนั้นต้องอาบน้ำ ชื่อว่า อัทธานคณสมัย ฯ สมัยทีกล่าว่าฤกษ์เคลื่อนกล่นด้วยลมเจือฝุ่น หยาดน้ำสองหรือสามหยาดตกไปที่กาย ชื่อว่าวาตฤกษ์สมัย ฯ

โยชนาว่าไม่เป็นอาบัติแก่ฤกษ์ผู้แม้ไปสู่ฝั่งแม่น้ำแล้วอาบในเวลาต่ำกว่ากึ่งเดือน ฯ ในข้อนี้ว่า วาลิก อุกกิริตวาน ได้แก่ไม่เป็นอาบัติแก่ฤกษ์ผู้แม้อาบในหลุมที่ตนค้ำทรายขึ้นทำไว้ในแม่น้ำแห่งในเวลาหน้อยกึ่งเดือน เพราะเหตุนั้น พระเถระชักคำว่า นุหายนตสส อนาปตติ นีมาด้วยคำนี้ว่า ตถา ฯ

(๑๖๒๔) ชื่อว่า ปจฺจนฺติเมปี วา เทเส ได้แก่ ในชนบทชายแดนภายนอกแต่มีขมิ้มประเทศตามที่กล่าวในชมพูทวีป และในเกาะเล็กๆ ฯ บทว่า สพฺเพสํ ได้แก่ฤกษ์ทั้งหมดผู้ได้สมัยและไม่ได้สมัย ฯ บทว่า อาปทาสุ ได้แก่ ในอันตรายมีถูกแมลงกัดติดตามเป็นต้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า ฤกษ์ถูกแมลงกัดเป็นต้นไล่ต่อยจะด่าลงในน้ำก็ควร ฯ กายจิตตสมุฏฐาน ชื่อว่า เอฟกโลมสมุฏฐาน ฯ พรรณนาถึงการอาบน้ำ จบ ฯ

พรรณนาถึงการทำให้เศร้าหมอง ฯ

(๑๖๒๕-๑๖๒๗) เพราะกล่าวในพระบาลีว่า ท่านเรียกจิวรที่ยังไม่ได้ทำกับปะชื่อว่า จิวรใหม่ และเพราะกล่าวในอรรถกถาว่า อธิบายว่าได้จิวรมาใหม่ ในคำว่า จิวร นี้จึงมีปาฐะเหลือว่า นว ฯ เชื่อมว่าฤกษ์ใช้สอยจิวรใหม่ที่ยังไม่ได้ทำพินทุที่ควร เมื่อฤกษ์นั้นใช้สอยนั้นแล ต้องปาจิตตีย์ ฯ บทว่า ฉนฺนํ ได้แก่ผ้าเปลือกไม้เป็นต้น เป็นฉนฺนวิวิธติลงในนิทธารณะ ฯ พึงถอนว่า จิวรใหม่อย่างใดอย่างหนึ่ง ฯ ชื่อว่า ยตถ กตถจิ ได้แก่ที่ใดที่หนึ่งบรรดามุมจิวร โดยทีกล่าในอรรถกถาว่าที่สี่สามสองหนึ่ง มุมก็ดี ฯ

บทว่า กสนฺนิเลน ได้แก่ สีเขียวของช่างฟอกหนัง ฯ สีเขียวปกติ ชื่อว่า จัมมการนิละ ฯ ส่วนในคัมภีรบทท่านกล่าวว่า ช่างฟอกหนัง ใส่ผลสาม และสนิมเหล็กในน้ำฟอกหนังให้เป็นสีดำนั่นชื่อมีสีเขียวของช่างฟอกหนัง ฯ ส่วนในมหาปจจรียกกล่าวว่า สนิมเหล็กสนิมโลหะนั้นชื่อว่า สีเขียวเหมือนสำริด ฯ บทว่า ปตฺตนิเลน ได้แก่น้ำไปไม่มีสีเขียว ที่กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า น้ำไปไม้ชนิดใดชนิดหนึ่งมีสีเขียวคราม ฯ ชื่อว่า เยน เกณจิ กาเพน ได้แก่ สีดำอย่างใดอย่างหนึ่ง คือชนิดใดชนิดหนึ่ง บรรดาถ่านและสะเก็ดไม้เป็นต้น ฯ เพราะกล่าวว่า ท่านเรียกน้ำชื่อว่าตมะ พระเถระจึงสงเคราะห์ ตมที่อยู่ในน้ำและตมที่แห้งเป็นต้นว่า กทฺทเมน ฯ

โยชนาว่าตามลำดับคือ ประมาณหลังตัวเรือด ประมาณแหวตานกยูง ฯ

(๑๖๒๘) โยชนาว่ากับปพพีที่เป็นแนว กับปะที่เป็นข้อ อธิบายว่ากับปะที่แน่นเพราะทำแนวดุจสร้อยมุกดาณะนั้น และกับปะที่แน่นโดยอาการเป็นข้อ ฯ ในข้อว่า กตถจิ นี้มีปาฐะเหลือว่า ยถาวุตตปฺปเทเส ฯ เพราะกล่าวว่าที่มุมทั้งสี่หรือสาม พระเถระจึงกล่าวว่า อเนกํ วา ฯ พระเถระแสดง

ว่า จุดกลมนั่นแลชื่อวัฏฏกะ วิจารณ์จากจุดกลมนี้ไม่ควร ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า ไม่ควรทำกับปะ โดยวิธีการแหมะไธอย่างอื่นเว้นจุดกลมจุดเดียว ฯ

(๑๖๒๙) คำว่า **อนาปัตติ ปกาสิตา** นี้ท่านกล่าวหมายเอาตติยวิกัปคือ ไม่ได้ทำวิกัป สำคัญว่าทำวิกัป ที่รวมด้วยจศัพทในข้อนี้ว่า วิมติสส จ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า ทำกับปะ สำคัญว่า ทำกับปะไม่เป็นอาบัติ ฯ

(๑๖๓๐) ก็พึงประกอบกับคำเป็นต้นว่า **กปเป นฏฺเฐปิ วา** ฯ ด้วยปิศัพท พระเถระ รวบรวมคำนี้ว่า ในจิรวกัปที่ทำกับปะแล้ว ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า จิรวกัปที่ทำกับปะแล้ว ฯ คำว่า **เตน กปฺกเตน** เป็นตติยวิภัตติลงในอรรถแห่งสท ฯ ในข้อว่า **สลิพฺพิเตสุ** นี้มีปาฐะเหลือว่า ออกปฺกเตสุ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่า เย็บจิรวกัปที่ยังไปทำกับปะเข้ากับจิรวกัปที่ทำกับปะแล้ว ฯ การนุ่ง และห่มเป็นกิริยา ฯ การไม่ทำพินทุกับปะเป็นอกิริยา ฯ พรรณนาถึงการทำให้เศร้าหมอง จบ ฯ

พรรณนาถึงการวิกัป ฯ

(๑๖๓๑-๑๖๓๔) เพราะกล่าว่า ที่ชื่อว่า วิกัป คือวิกัปสองอย่างได้แก่ วิกัปต่อหน้า ๑ วิกัปลับหลัง ๑ พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **วิกปฺปนา ทฺเว** ฯ ศัพทว่า **อิตฺติ** ใช้ในนิทสสนะ อธิบายว่า โดยประการฉะนี้ ฯ พระเถระใส่ใจว่าวิกัปต่อหน้าเป็นอย่างไร จึงกล่าว่า **สมมุขาย ๗เปฯ นิทฺทิสเ** ฯ ในข้อว่า **เอกสฺส** นี้มีปาฐะเหลือว่า พยตตสฺส ฯ ที่ชื่อว่าผู้ฉลาดในที่นี้ได้แก่ ผู้รู้วิธีการถอนวิกัป ฯ

บทว่า **ยถาจนโยคโต** ได้แก่ไม่ข้ามคำกล่าว อธิบายว่าตามลำดับความเชื่อมแห่งคำ ที่กล่าวในอรรถกถาว่า อิมํ จิรวํ กิตฺติวํ อิมานิ จิรวานิ กิตฺติวํ เอตํ จิรวํ กิตฺติวํ เอตานิ จิรวานิ กิตฺติ ฯ พระเถระแสดงสภาวะแห่งเอกเทศนั้นว่า **อิมํ จิรวํ** ฯ

พระเถระแสดงเหตุแห่งคำนั้นว่า น กปฺปติ ด้วยคำนี้ว่า **อปจฺจุทฺธโต** ฯ

(๑๖๓๕) คำเป็นต้นว่า **สนฺตํ** เป็นประการแห่งการถอน ฯ ข้อว่า **ยถาปจฺจํ กโรติ** ความว่า ท่านจงทำตามความพอใจของท่าน ฯ

(๑๖๓๖) เพื่อจะแสดงในลำดับต่อการวิกัปต่อหน้า พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **อปฺรา สมมุขฯ วุตตาฯ** โยชนาวาระบุชื่อผู้ใดผู้หนึ่งที่ตนพอใจ ฯ ในข้อว่า **สทฺธมฺมินํ** นี้มีปาฐะเหลือว่า ปญฺจนํ เป็นฉัฏฐวิภัตติลงในนิทธารณะ ฯ

(๑๖๓๙) คำว่า **เอวํ** ได้แก่ พงศ์คำทีกล่าว่าอยู่ ฯ อปิศัพทใช้ในอรรถแห่งปนศัพท ฯ

(๑๖๔๐) บทว่า **มิตโต** ได้แก่เพื่อนสนิท ฯ คำนี้เป็นอุปลักษณะ เพราะกล่าว่าผู้หนึ่งพึงกล่าว่าใครเป็นเพื่อนคบหรือเพื่อนเห็นของท่าน ฯ โยชนาวาภิกษุเมื่อนั้นพึงกล่าว่า ฯ

(๑๖๔๑-๑๖๔๒) พึงประกอบปาฐะเป็นต้นว่า อิํ กัปปอรรถกถาปาฐะที่เหลือว่า เราให้แก่ตีสสภิกษุก็ดีว่า ฯ เลฯ ว่า เราให้แก่ ตีสสาสามเณรี ฯ

(๑๖๔๓) บทว่า **ทฺวิสุ** เป็นสัตตมวิภัตติลงในนิทธารณะ ในข้อนี้จะได้โดยปรกรณ์ว่า วิกปฺปนาสุ ฯ

(๑๖๔๔-๑๖๔๕) โยชนาวา กวินัยกรรมนั้นเจ้าของจิรวกัปกับภิกษุใดในศาสนานี้คือนี ภิกษุผู้ทำวินัยกรรมนั้นเว้นความเป็นผู้คั่นเคยด้วยไม่คั่นเคยภิกษุนั้น พึงใช้สอยจิรวกัปนั้นเป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุ

นั้น ๑ พึงทราบการคล้อยตามคำว่า วินย กมม อธิบายว่าวินยกรรม ๑ โยชนาว่า เป็นทุกกฎแก่ภิกษุผู้
อธิษฐานหรือสละจีวรนั้น ๑

(๑๖๔๖) บทว่า **ปจจุทธารกตเถสุ** ได้แก่ผ้าที่ถอนแล้ว ๑ บทว่า **อปจจุทธารสณนิโน**
ได้แก่สำคัญว่ายังไม่ได้ถอน ๑ บทว่า **ตตถ** ได้แก่ ผ้าที่ยังไม่ถอน ๑ บทว่า **เวมตีกสส** ได้แก่สงฆ์อยู่ว่า
เราถอนแล้วหรือหนอแลหรือยังไม่ถอน ๑

(๑๖๔๗) บทว่า **ปจจุทธารสณนิสส** ได้แก่สำคัญว่าผ้านี้ถอนแล้ว ๑ บทว่า **วิสสาสา**
ได้แก่หรือวิกัปจีวรแก่ภิกษุใด ภิกษุนั้นแม้ยังไม่ถอน เมื่อใช้สอยเพราะคั่นเคยต่อภิกษุนั้นก็ดี ๑ เหมือน
อย่างทีกล่าว่า หรือคั่นเคยต่อภิกษุนั้นใช้สอย ๑ พรรณนาถึงการวิกัป จบ ๑

พรรณนาถึงการเก็บผ้า ๑

(๑๖๔๘-๑๖๔๙) เพราะกล่าวบาตรที่เป็นกัปปิยะโดยชาติว่าชื่อว่าบาตร ได้แก่บาตรสอง
ชนิดคือ บาตรเหล็กและบาตรดินเหนียว พระเถระจึงกล่าวว่า **อธิษฐานูปคํ ปตตํ** ๑ บทว่า **ตาทิสํ**
ได้แก่ ที่ควรอธิษฐาน ๑ ที่ชื่อว่ากลองเข็ม ได้แก่ กลองที่มีเข็ม หรือไม่มีเข็ม ๑ ที่ชื่อว่า ประคดเอว
ได้แก่ประคดแผ่นผ้าหรือประคดไส้สุกร ๑ ท่านเรียกผ้ามีชายชื่อว่าผ้ารองนั่ง ๑

พึงประกอบแต่ลพบทคือ อปเนตวา นิเรตสส กับด้วยบทที่สุดแห่งทุตติยวิภัติมีอาทิว่า
ปตตํ วา ๑ บทว่า **หสสาเปกขสส** เป็นวิเสสของบทนี้ว่า **นิเรตสส** ๑ เหมือนอย่างทีกล่าว่า บทว่า
หสสาเปกโขปิ คือมีความประสงค์จะหวัระ ๑ พระเถระแสดงว่าไม่มีความประสงค์อื่นมีความ
ประสงค์จะเก็บบริขารที่ผู้อื่นเก็บไม่ดีเป็นต้น ด้วยบทนี้ว่า **เกวลํ** ๑ ก็พระเถระกล่าวว่า แต่เมื่อเก็บ
บริขารที่ผู้อื่นเก็บไม่ดีไม่ต้องอาบัติ ๑

(๑๖๕๐) บทว่า **เตนาปิ** ได้แก่ผู้ถูกสั่ง ๑ บทว่า **ตสส** ได้แก่ผู้สั่ง ๑ ชื่อว่า **ติกทุกกฏํ วุตตํ**
ได้แก่ท่านกล่าวติกทุกกฏคือ เป็นอนุปสัมบันสำคัญว่าเป็นอนุปสัมบัน สงฆ์สำคัญว่าเป็นอนุปสัมบัน
และด้วยคำนี้เป็นอันท่านกล่าวคำนี้ว่า ติกปาจิตติย ในของอนุปสัมบัน ๑

(๑๖๕๑) บทว่า **อลญํ** ได้แก่ บริขารมีอุณฺษบาตรเป็นต้นที่ไม่ได้มาในพระบาฬี ๑

(๑๖๕๒) บทว่า **สพฺเพสุ** ได้แก่ ในบริขารทั้งหมดที่มาและไม่ได้มาในพระบาฬี ๑

(๑๖๕๓) ชื่อว่า **ธมมกถํ กตฺวา** ได้แก่ กล่าวธรรมกถาโดยนัยที่มาในอรรถกถาว่า ธรรมดา
สมณะเป็นผู้ไม่เก็บบริขารไม่ควร ๑ บทว่า **อนิหิตปริกขารเณ** ได้แก่ ผู้ไม่เก็บบริขาร โยชนาว่า ถ้าเก็บ
เมื่อเป็นอย่างนั้นไม่ต้องอาบัติ ๑ บทว่า **อวิเหเสตุกามสส** ได้แก่เว้นความประสงค์จะเบียดเบียน ๑
บทว่า **อภิสส** ได้แก่ เว้นความประสงค์จะเล่นคิดว่า เราเก็บไว้แล้วจักให้คือ ซ่อนไว้ด้วยมุ่งข้อวัตร
เท่านั้น ๑

(๑๖๕๔) เพราะอาบัติที่มีอทินนาทานเป็นสมุฏฐานเป็นสจิตตกแม้ด้วยอำนาจแห่งอกุศล
เป็นต้น พระเถระจึงกล่าวว่า **อิทํ อกุสเลนว สจิตตํ** ๑ พรรณนาถึงการเก็บผ้า จบ ๑ หมวดคัมภีร์น้ำเมา
ที่หก ๑

หมวดน้ำมีตัวสัตว์ ฯ

พรรณนาถึงการแก้งปรากชีวิตสัตว์ ฯ

(๑๖๕๕) พระเถระแสดงสัตว์ที่ประสงคในสิกขาบทนี้ว่า อนึ่งภิกษุใดแก้งปรากสัตว์จากชีวิตเป็นปาจิตติย ด้วยคำนี้ว่า **ตริจณาคค์ ปาณํ ฯ** เพราะไม่มีความต่างกันแห่งอาบัติ พระเถระจึงกล่าวว่า **มหนต์ ขุททกมปิ วา** เหมือนอย่างทีกล่าว่าว่า ก็สัตว์ไตรจณาท่านนั้นพึงทราบว่าเป็นปาณะในสิกขาบทนี้ สัตว์นั้นจะใหญ่ก็ดีเล็กก็ดี เมื่อฆ่าก็ไม่มีเหตุต่างกันแห่งอาบัติ แต่ ในสัตว์ตัวใหญ่ออกุศลมาก เพราะความพยายามมาก ฯ ตัดบทว่า มาเรตสส อสส ฯ ด้วยข้อนี้ว่า **ขุททกมปิ วา มาเรตสส** ท่านสงเคราะห์แม้ในไขเรือดว่าเป็นสัตว์เล็ก บัไขเรือดนั้นให้แตกออกเพราะขาดความกรุณาเป็นปาจิตติย เพราะเหตุนี้ ภิกษุพึงตั้งความกรุณาไว้ในฐานะเช่นนั้นเป็นผู้ไม่ประมาททำวัตรเถิด ฯ

(๑๖๕๖) บทว่า **อุภยตถ จ** ได้แก่ แม้ทั้งสองคือตัวมีปาณะหรือไม่มีปาณะ ฯ ส่วนวินิจฉัยที่เหลือในข้อนี้พึงทราบโดยนัยทีกล่าไว้ในมนุสสวิคคหะนั้นแล ฯ พรรณนาถึงการแก้งปรากชีวิตสัตว์ จบ ฯ

พรรณนาถึงน้ำมีตัวสัตว์ ฯ

(๑๖๕๘) บทว่า **สปปาณกํ** ได้แก่ ชื่อว่ามีตัวสัตว์ เพราะอรรถว่า เป็นไปกับตัวสัตว์ ฯ ตัวสัตว์เหล่าใดตายไปเพราะการบริโภค ท่านประสงคเอาตัวสัตว์เห็นปานนั้นว่า ปาณะ ในสิกขาบทนี้ ฯ บทว่า **อสส** ได้แก่ ภิกษุ ฯ

(๑๖๕๙) ด้วยบทนี้ว่า **อวิจฉิข** พระเถระแสดงว่ามีความต่างกันแห่งประโยคโดยขาดตอนนั้นแล ฯ ปิศัพทในข้อนี้ว่า **ปตตปุรมปิ** ลงในอรรถยิ่งเกิน ฯ

(๑๖๖๐-๑๖๖๑) เชื่อมว่า ท่านแสดงปาจิตติยแก่ภิกษุนั้น ฯ บทว่า **ตาทีเสน** ได้แก่ สปปาณเกณ (มีตัวสัตว์) ฯ บทว่า **อาวิณฉิตฺวา** ได้แก่ บริพรมิตฺวา(ไม่ขาดตอน) ฯ ในข้อว่า **ยาคุโย** นี้จะได้โดยเหมาะว่า อุณฺหา ฯ ก็นี้เป็นอุปลักษณะ เพื่อใช้น้ำมีตัวสัตว์ดับวัตถุที่ร้อนอยู่โดยอย่างหนึ่งเพื่อฆ่าสัตว์ให้ตาย น้ำมีตัวสัตว์นั้น ฯ ด้วยปิศัพทในข้อนี้ว่า **นฺหายโต วา** พระเถระรวบรวมวินิจฉัยทีกล่าไว้ในอรรถกถาว่า แม้ภิกษุเข้าไปสู่สระพังกาก็ดี สระโบกขรณีก็ดี ให้คลื่นเกิดขึ้นเพื่อต้องการให้น้ำทะลักออกภายนอก (เป็นปาจิตติย) ฯ พวกภิกษุเมื่อชำระสระพังก หรือสระโบกขรณี พึงถ่ายเทน้ำที่ตกจากสระพังกหรือจากสระโบกขรณีนั่นลงในน้ำนั้นเท่านั้น ฯ เมื่อในที่ไกลไม่มีน้ำพึงเทน้ำที่เป็นกบปิยะแปดหม้อ หรือสิบหม้อลงในประเทศที่ข้งน้ำได้แล้ว พึงเทลงในน้ำที่เป็นกบปิยะซึ่งเทไว้นั้น ฯ อย่าพึงเทน้ำลงบนหินอันร้อนด้วยสำคัญว่า จักไหลกลลบลลงในน้ำ แต่จะรดให้หินเย็นด้วยน้ำที่เป็นกบปิยะควรอยู่ ฯ

(๑๖๖๒) บทว่า **อุภยตถปิ** ได้แก่ ในน้ำทั้งสองนั้นแลคือที่มีตัวสัตว์ก็ดีไม่มีตัวสัตว์ก็ดี ฯ

(๑๖๖๔-๑๖๖๖) เพื่อแสดงเหตุที่เกี่ยวข้องเนื่องกับสัตว์ พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ปตณํ** ฯ บทว่า **สลาภินี** ได้แก่ ตักแตน(มอด)เป็นต้น ฯ ท่านแสดงการลบบิศัพทในคำนี้ว่า **ณฺตฺวา** ฯ

แม้ข้างต้นก็มิอย่างนี้ ฯ ในชื่อว่า **ปทีปุชชลน** นี้ มีปาฐะเหลือว่า วีย ฯ บทว่า **เอตถ** ได้แก่ ในสิกขาบทนี้ ฯ ภาวะที่น้ำมีตัวสัตว์นั้นแลชื่อว่า สัปภาณภาวตา ซึ่งภาวะที่น้ำมีตัวสัตว์นั้น ฯ บทว่า **ภุชชโต** ได้แก่ ฟังใช้สอย ฯ

โยชนาว่า ความเป็นปณัตตัตถิยะเป็นสิ่งควรรู้ เพราะรู้ว่าตักแต่นเป็นต้นตกไปก็ดี รู้ว่ามีตัวสัตว์ก็ดีฟังใช้สอยโดยสำคัญว่าโพลง ดูการตามโพลงประทีป ด้วยใจบริสุทธิ์ ฯ

พระเถระใส่ใจว่าเมื่อเป็นอย่างนี้ สัญจนสิกขาบทและสัปภาณสิกขาบทแม้ทั้งสองมีความต่างกันอย่างใด จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **สิจฺจน** ฯ โยชนาว่าการรดคือสัญจนสิกขาบท ท่านกล่าวในการรด คือบัญญัติในสัญจนวิสัย แต่สัปภาณสิกขาบทนี้ท่านกล่าวในการบริโภคน คือบัญญัติในอชโณหารวิสัย เพราะเหตุนี้ สัญจนสิกขาบทนั้นและสัปภาณสิกขาบทนี้มีความต่างกันดังกล่าวนี้นั้นแล ฯ พรรณนาถึงน้ำมีตัวสัตว์ จบ ฯ

พรรณนาถึงการรื้อฟื้น ฯ

(๑๖๖๗) บทว่า **ยถาธมม** ได้แก่ท่านกล่าวธรรมใดเพื่อความระงับแห่งอภิกรรมใด ธรรมนั้นนั้นแล ฯ ท่านกำหนดอภิกรรมยกนี้ด้วยคำนี้ว่า **กิจจาธิกรรม** ฯ เหมือนอย่างทีกล่าว่าที่ชื่อว่า อภิกรรม ได้แก่ อภิกรรมสี่อย่างคือ วิวาทาธิกรรม ๑ อนุวาทาธิกรรม ๑ อาปัตตาธิกรรม ๑ กิจจาธิกรรม ๑ ฯ กรรมสี่อย่างมีอุปโลกนกรรมเป็นต้น ชื่อว่าสังฆกิจ สังฆกิจนั้นนั้นแล ชื่อว่าเป็นอภิกรรม เพราะฟังระงับ คือฟังให้เข้าไปสงบด้วยสมณะทั้งหลาย เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า กิจจาธิกรรม ฯ ข้อว่า **ปุน นิหตพพ** ได้แก่ ฟังวินิจฉัย อธิบายว่าฟังให้เข้าไปสงบ ฯ ด้วยคำนี้ฟังทราบ่า ท่านกำหนดการรื้อฟื้นสืบสองอย่าง ที่แสดงไว้ในพระบาลีโดยนัยเป็นต้นว่า ออกต กมม ฯ บทว่า **อุกโกฏฺเณตสส** ได้แก่ ไปยังสำนักภิกษุนั้น ฯ กล่าวคำเป็นต้นว่า ออกต กมม ให้สันคลอน คือไม่ให้ตั้งอยู่ด้วยดี โดยภาวะตามที่ตั้งอยู่ ฯ ก็ในข้อนี้ท่านกล่าวเพื่อแสดงอาการแห่งความเป็นไปแห่งกรรมนั้นว่า **ปติฏฺฐาตุ น เทนตสส** ฯ ส่วนอธิการณไถวินิจฉัยแล้วโดยธรรม อภิกรรมนั้นเป็นอันวินิจฉัยดีแล้วนั้นแล ฯ

(๑๖๖๘) โยชนาว่า ภิกษุเมื่อกล่าว คือกล่าวว่า กรรมยังไม่กระทำ กรรมทำไม่ดี กรรมต้องทำอีก ให้กรรมนั้นสันคลอนไม่ควร ฯ

(๑๖๖๙) บทว่า **วิปฺปกเต** ได้แก่ที่เริ่มไวยังไม่เสร็จ บทว่า **ต** ได้แก่ คัดค้าน ฯ บทว่า **สญฺญาเปตฺวา** ได้แก่ ให้รู้ว่ากรรมที่ทำแล้วไม่มีโทษ ฯ บทว่า **น ปนญฺญา** ได้แก่ ไม่ให้รู้เช่นนั้น ฯ

(๑๖๗๐) ข้อว่า **อธมฺเม ปน กมฺมสฺมี** ได้แก่ ในกรรมที่ไม่มาในพระบาลี ฯ บทว่า **อุภยตฺถาปิ** ได้แก่ ในกรรมทั้งสองคือ กรรมที่เป็นธรรม หรือ ในกรรมไม่เป็นธรรม ฯ

(๑๖๗๑) จศัพทในข้อว่า **น จ กมฺมารหสฺส วา** ฟังประกอบว่า วคเคน จ ฯ ฟังทราบจศัพทในอรรถแห่งวาจัพท ฯ โยชนาว่าไม่มีโทษในการฟื้นแก่ผู้รู้ว่าการกระทำโดยไม่สมควร โดยเป็นพวกๆ หรือทำแก่ผู้ไม่สมควรแก่กรรม ฯ พรรณนาถึงการรื้อฟื้น จบ ฯ

พรรณนาถึงอาบัติชั่วหยาบ ๖

(๑๖๗๓) เพราะแม่ปาราชิกเป็นอาบัติชั่วหยาบ โดยคำว่าอาบัติที่ชื่อว่าชั่วหยาบ ได้แก่ ปาราชิกสี่และสังฆาติเสสสิบสาม ก็เพราะไม่ได้ประสงค์ปาราชิกในข้อนี้ท่านจึงให้บทว่าทฎฐุละให้ วิเสสด้วยบทนี้ว่า **สังฆาติเสส** เพื่อแสดงเฉพาะที่ประสงค์ในข้อนี้ ๖ เหมือนอย่างทีกล่าว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงปาราชิกสี่ไว้ด้วยอำนาจแห่งการขยายความ แต่ทรงประสงค์อาบัติสังฆาติเสส ๖ บทว่า **ณตฺวา** ได้แก่ รู้เองหรือจากผู้อื่น ๖ ข้อว่า **ฉาทยโต ตสฺส ปริยาปฺตา** ความว่าท่านแสดงการเรียนรู้ของภิกษุนั้นผู้ปกปิดอยู่ว่า ภิกษุทั้งหลายรู้ผู้นี้แล้วจักโจทก์ จักให้สำนึก เราจักไม่บอกแจ้ง ๖

(๑๖๗๔-๑๖๗๕) ข้อว่า **ธฺมฺมํ นิกฺขิปปฺตา** ได้แก่ทำการทอดธุระว่าเราจักไม่แจ้งแก่ผู้อื่น ๖ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ชั่วหยาบ ๖ วิเคราะห์ว่าการปกปิดซึ่งเป็นเหตุ คือการณแห่งการบอกแจ้งใด ๖ บทว่า **ปฏิจฺฉาทนฺตฺตํ** เป็นวิเสสของกิริยาบอกแจ้ง อธิบายว่ากล่าวภิกษุชื่อนี้ต้องสังฆาติเสสชื่อนี้ ท่านจึงอย่าบอกแก่ผู้อื่น ทำการบอกแจ้ง ๖ บทว่า **อิตฺติ** ใช้ในนิตัสสนะทีกล่าแล้ว ๖ ศัพท์ว่า **หิ** ใช้ในอรรถแห่งเวศศัพท์ อธิบายว่า ย่อมกล่าวอย่างนี้ ๖

โยชนาว่าโดยอุบายดังกล่าวมานี้ ภิกษุตั้งตั้งร้อยก็ดีภิกษุตั้งพันก็ดีย่อมต้องอาบัติทั้งนั้น ตราบเท่าที่สุดยังไม่ขาดลง ๖

(๑๖๗๖) บทว่า **มุเลน** ได้แก่บุคคลผู้ต้องสังฆาติเสส ๖ ข้อว่า **อาโรจิตฺตสฺส ทฺตฺยสฺส** ได้แก่ มี อธิกรณ์เสมอกัน ๖ โยชนาว่า เมื่อภิกษุรูปที่สามได้ยินจากสำนักภิกษุรูปที่สองที่เขาบอกโดยมูลว่า ท่านอย่าบอกว่า เราต้องอาบัติแก่ผู้อื่นตั้งนี้กลับมาประกาศแก่ภิกษุรูปที่สองนั้นนั่นแล ที่สุดแก่การแจ้งท่านกล่าวว่า ขาดไป ๖ บทว่า **โกฏฺฐิ** ได้แก่ ท่านกล่าวที่สุดกิริยาแจ้ง ๖

(๑๖๗๗) ในข้อว่า **ทฎฐุละยา จ ทฎฐุละสณฺณิ** นี้จะได้โดยปรกรณ์ว่า อาโรเจนโต ๖ ข้อว่า **อิตฺเรสุ ปน ทฺวิสุ** ได้แก่สองอย่างคือ เป็นอาบัติชั่วหยาบ สงสัยสำคัญว่าไม่ชั่วหยาบ ๖

(๑๖๗๘) บทว่า **อทฎฐุละยา** ได้แก่ ลหุภาบัติห้าอย่าง ๖ บทว่า **สพฺพตฺถ** ได้แก่ ในวิกัปทั้งปวง ๖ ข้อว่า **ติกฺทุกกฺกํ นิตฺทิกฺกํ** ความว่าท่านแสดงทุกกฏสามตัวคือเป็นอาบัติชั่วหยาบสำคัญว่าชั่วหยาบ สงสัยสำคัญว่าไม่ชั่วหยาบในพระบาลี ๖ บทว่า **สพฺพตฺถ** ได้แก่ทั้งปวง ๖ บทว่า **อนุปสมฺปนฺน-วาเรสุ** ได้แก่ในอนุสัมปन्नวิกัปสาม ๖ บทว่า **ทุกกฺกํ** ความว่าติกทุกกฏคือ เป็นอนุสัมปन्न สำคัญว่าเป็นอนุสัมปन्न สงสัยสำคัญว่าเป็นอนุสัมปन्न ๖

(๑๖๗๙-๑๖๘๐) คำว่า **น อาโรเจติ เจ โทโส นตฺติ** นี้แต่ละคำพึงประกอบกับบททั้งปวงมีอาทิว่า **สํขสฺส เกทฺนาทฺนิ ภวิสฺสนฺติ** ๖ ข้อว่า **สภาคํ วา น ปสฺสตี** ได้แก่ เมื่อไม่เห็นอย่างนั้นถ้าไม่แจ้งไม่มีโทษ ๖ ถ้าไม่แจ้งด้วยคิดว่า ผู้นี้หยาบช้าไม่มีโทษ ๖

(๑๖๘๑) ท่านกล่าวว่า **อิกิริยํ** เพราะต้องโดยการไม่แจ้งแก่ผู้อื่น ๖ พระเถระใส่ใจว่า การไม่แจ้งแก่ผู้อื่นได้อนุญาตว่า พึงแจ้งโดยลำดับแห่งความอาทร จึงกล่าวว่า **ทุกฺขเวทฺนํ** ๖ ก็ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาภาติกาเห็นว่า เป็นเช่นกันสมนุภาสนั่นแลในข้อนี้ท่านกล่าวว่า **ธฺมฺมนิกฺเขปฺตฺตฺยาว** พึงทราบว่าเป็นบททั้งสอง เพียงชื่อเท่านั้นต่างกัน ๖ พรรณนาถึงอาบัติชั่วหยาบ จบ ๖

พรรณนาถึงอายุไม่ถึงยี่สิบ ปี

(๑๖๘๒) ในชื่อว่า **อุณวิสติวสฺส** นี้มีปาฐะเหลือว่า ชานํ อธิบายว่ารู้ชื่อว่า มีอายุหย่อนยี่สิบปี ๑ ที่ชื่อว่ามีอายุหย่อนยี่สิบปี ได้แก่ มียี่สิบปีไม่เต็มนับตั้งแต่ปฏิสนธิ ๑ บทว่า **โย** ได้แก่ ภิกษุใดเป็นอุปัชฌาย์ ๑ บทว่า **กรเยย** ได้แก่ การาเปย (ให้ทำ) ๑ บทว่า **อุปสมปชชติ** ได้แก่ อุปสมบท ซึ่งการอุปสมบทนั้น ๑ โยชนาว่าภิกษุใดรู้ย่อกำการอุปสมบทกะบุคคลผู้มีอายุหย่อนยี่สิบปี คือทำให้เป็นอุปสัมบัน เมื่อภิกษุนั้นให้อุปสมบทอย่างนั้นต้องปาจิตตีย์ ๑ บทว่า **เสสํ** ได้แก่ มีการระบุภิกษุทั้งหลายที่แสดงในพระบาลีว่า คณะก็ดีอาจารย์ก็ดี ต้องทุกกฎ ๑

(๑๖๘๓) โยชนาว่า ถ้าภิกษุรู้ว่ามีอายุหย่อนยี่สิบปีก็ดี ไม่รู้จักดีให้อุปสมบทบุคคลใด บุคคลนั้นไม่เป็นอุปสัมบันแล บุคคลนั้นมีอายุเต็มยี่สิบปี ต้องทำให้เป็นอุปสัมบัน คือ ต้องให้อุปสมบทอีกนั้นแล ๑

(๑๖๘๔) โยชนาว่าโดยล่งไปสิบปีถ้าเป็นผู้มีพรรษาเต็มสิบโทษาใดๆในการให้ผู้อื่นอุปสมบทไม่มี คือมีหามิได้ แก่ผู้เป็นอุปัชฌาย์บัญญัติว่าเป็นภิกษุนั้น ๑

(๑๖๘๕) ชื่อว่า **ตํ ภิกขุ** เป็นผู้ที่มีอายุหย่อนยี่สิบปีอุปสมบทแล้วมีพรรษาเต็มสิบเป็นอุปัชฌาย์ ภิกษุนั้นผู้บัญญัติว่าเป็นภิกษุให้อุปสมบทอยู่ ๑ ชื่อว่า **คโณ เจ ปริปุรติ** ได้แก่ ถ้าในมัชฌิมประเทศทวารวคคณะไม่พร้อม ในชนบทชายแดนปัญจวรรคคณะไม่พร้อม ๑ บทว่า **เต** ได้แก่ ผู้ได้อุปสมบทแล้ว ๑ บทว่า **สุปสมปณฺนา** ได้แก่ เป็นอันอุปสมบทด้วยดี ๑

(๑๖๘๖-๑๖๘๗) ภิกษุใดเป็นอุปัชฌาย์คิดว่า จักให้บุคคลมีอายุหย่อนยี่สิบปีอุปสมบท แสวงหาคณะก็ดี หรืออาจารย์ก็ดี หรือบาตรก็ดี ๑ ชื่อว่า **มาพกณฺจ สมฺมณ** ได้แก่ ผูกพัทธสีมา เป็นทุกกฎแก่ภิกษุนั้นทุกๆประโยค ๑ โยชนาว่า เป็นทุกกฎเพราะญัตติอย่างนั้น ๑ เป็นทุกกฎแม้ในกรรมวาจาสองอย่างนั้น ๑

(๑๖๘๘-๑๖๘๙) ปีทั้งหลายเหล่านั้นด้วยยี่สิบด้วย เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า วิสติวสสะ ยี่สิบปีของผู้ใดหย่อน ผู้นั้นชื่อว่า อุณวิสติวสสะ ความสำคัญว่า มีอายุหย่อนยี่สิบปี ชื่อว่า อุณวิสติวสสํ ญาณ เมื่อควรกล่าวว่า อุณวิสติวสสณฺณิ เพราะอรรถว่า มีความสำคัญว่ามีอายุหย่อนยี่สิบปี ท่านก็ทำการลบวิสศัพทโดยนิปาตลักษณะแล้วกล่าวว่า อุณวิสติสณฺณิผู้มีมีความสำคัญว่ามีอายุหย่อนยี่สิบปี นั้น ๑ เมื่อควรกล่าวว่า ปริปุณณวิสตวสฺโส เพราะอรรถว่า มีอายุครบยี่สิบปี ท่านก็ทำการลบวิสติวสศัพทโดยนิปาตลักษณะแล้วเรียกบุคคลว่า ปริปุณณณในผู้มีอายุครบยี่สิบปีนั้น อธิบายว่าในบุคคลผู้มีอายุครบยี่สิบปี ๑ บทว่า **อุภยตถ** ได้แก่ในบุคคลทั้งสองคือ ผู้มีอายุหย่อน ยี่สิบปี และผู้มีอายุเต็มยี่สิบปี ๑ พรรณนาถึงอายุไม่ถึงยี่สิบ จบ ๑

พรรณนาถึงเกวียนโจรเป็นต้น ๑

(๑๖๙๑) ชื่อว่า **เถยยสฺสเถน สทฺธิ** อธิบายว่าร่วมกับประชุมชนกล่าวคือหมู่เกวียนพวกต่างผู้เป็นโจรซึ่งมีสภาวะที่กล่าวในบทภาษณีย์ว่า ที่ชื่อว่า เถยยสฺสเถน ได้แก่ พวกโจรที่ทำการมามากได้ทำก็ดี ๑ เป็นตติยวิภคิตีใช้ในการประกอบสหคัพทเป็นต้น ๑ บทว่า **ชานนโต** ได้แก่ รู้ชื่อว่า เป็นหมู่

เกรียนพวกต่างผู้เป็นโจร ๆ บพว่า **ลัทธิ**าย ความว่า ชักชวนแล้วโดนนัยที่กล่าวในบทกวีนี้ว่า พวก
ไปกันเกิดผู้มีอายุ พวกเราไปกันเกิด ขอรับ พวกเราไปกันเกิด ขอรับ พวกเราไปกันเกิดผู้มีอายุ พวกเรา
จะไปวันนี้เมื่อวานวันอื่น หรือ วันต่อไป ๆ บพว่า **มคฺคิ** ได้แก่ สันทางไกลทางเดียวกัน ในข้อนี้มีปาฐะ
เหลือว่าโดยที่ สุดแม้สันระยะบ้านหนึ่ง ๆ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า พึงเดินทางไกลหนทางเดียวกันโดย
ที่ สุดแม้สันระยะบ้านหนึ่ง ๆ ข้อว่า **ปาจิตติย** ลียา ความว่า พึงเป็นปาจิตติยซึ่งมีประการทีกล่าวว่าใน
บ้านต้องปาจิตติย ทุกๆระยะบ้าน ๆ ในปาทีไม่มีบ้าน ต้องปาจิตติยทุกๆกิ่งโยชน์ ๆ

(๑๖๙๒) บทว่า น อุตฺรโต ได้แก่ ไม่กล่าวไว้ในที่นี้ ฯ

(๑๖๙๓-๑๖๙๔) บทว่า **มคคาฏววิสงเกเต** ได้แก่ ผิดนัดหนทางและผิดนัดคง ฯ บทว่า **ยถาตุถุเมว** ได้แก่ เป็นปาจิตติยนั่นแล ฯ บทว่า **เตสุ** ได้แก่ ในหมู่เกวียนพวกต่างผู้เป็นโจร ฯ บทว่า **อสีวิทหนเตสุ** ได้แก่ ไม่ทำการชักชวน ฯ ข้อว่า **สย วิทหโตปิ จ** ได้แก่ ชักชวนด้วยตน ก็ดี ฯ บทว่า **อุภยตล** ได้แก่ ทั้งสอง คือ ในหมู่เกวียนพวกต่างผู้เป็นโจร หรือไม่ใช่หมู่เกวียนพวกต่างที่เป็นโจร ฯ

(๑๖๙๕) ในข้อว่า **อถะยสตถสณณิสส** นี้ฟังคล้ายตามคำว่า อุกยตถ ฯ ที่ชื่อว่า กาลิก เพราะอรรถว่าเวลานี้มีแก่กาลผินัดในการผินัดนั้น อธิบายว่า ไม่เป็นอาบัติในเวลากระชั้น และผินัด ฯ ด้วยบทนี้ว่า **กาลิก** พระเถระแสดงว่า ไม่เป็นอาบัตินั้นแล แม้ในการผินัดหนทางและดงโดยความต่างแห่งการผินัด ฯ

(๑๖๙๖) โยชนาว่า สิกขาบทนี้ท่านกล่าวว่าเป็นถ้อยสัจธรรม เพราะเกิดแต่กายกับจิตและกายวาจาจิต ฯ

(๑๖๙๗) บทว่า **สตุตม** ได้แก่ สัตตมสิกขาบทที่ยกขึ้นแสดงโดยนัยเป็นต้นว่า อนึ่งภิกษุใด ชักชวนแล้วเดินทางไกลสายเดียวกันกับมาตุคาม ฯ บทว่า **ภิกขุณียา สทธิ** สัวิธานเนน ได้แก่ ภิกขุณียาสัทธิสังวิธานสิกขาบท ฯ บทว่า **สมภูจนานาธินา** ได้แก่ วินิจฉัยมีสมภูฐานเป็นต้น ฯ บทว่า **ตลย** ได้แก่ อันเช่นกับ ฯ บทว่า **โกจิปี** ได้แก่ แม้ประมาณน้อย ฯ พรรณนาถึงเกวียนโจรเป็นต้น จบ ฯ

พรรณนาถึงอริฏฐะ ฯ

(๑๖๙๘) โยชนาว่า ธรรมทำประการเหล่านี้ท่านประกาศว่า เป็นธรรมกระทำอันตราย ฯ อธิบายว่าอันตรายกัศัพทนี้ ในข้อนี้มีอรรถเสมอกันอันตรายิกัศัพทที่มาจากพระบาลี ฯ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคประกาศธรรมกระทำอันตรายห้าอย่างเหล่านี้ คือกัมมันตรายิกธรรม กิเลสอันตรายิกธรรม วิปากันตรายิกธรรม อุปาทันตรายิกธรรม อาณาวีติกกมอันตรายิกธรรม ฯ

วินิจฉัยในข้อนี้ดังนี้ ที่ชื่อว่าอันตราย เพราะอรรถว่ามาคือถึง ในระหว่างคือท่ามกลาง ความสืบทอดแห่งสัตว์ด้วยสามารถขัดขวางสมบัตินั้นๆ คือความไม่มีประโยชน์ มีปฏิฐัมมิกัตถะเป็นต้น ธรรมเหล่าใดประกอบในอันตรายนั้น เพราะอรรถว่าไม่ก้าวล่วง หรือนำผลอันเป็นอันตรายมา หรือมี ปกติทำอันตราย เพราะเหตุนี้ ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อันตรายิกธรรม ฯ

อนันตริยกรรมห้านั้นแล ชื่ออันตรายิกรรณคือกรรม ฯ ภิกษุณีทุสกรรม ก็อย่างนั้น แต่
ภิกษุณีทุสกรรมนั้น ทำอันตรายแก่พระนิพพานเท่านั้น หาทำอันตรายแก่สวรรค์ไม่ ฯ ก็ท่านกล่าว
ภิกษุณีทุสกรรมนี้ไว้เพราะไม่มีลักษณะแห่งมิจจาจาร ฯ แท้จริงภิกษุณีไม่มีความเป็นผู้อันธรรมรักษา

ก็ภิกษุณีทูลสกรรมนั้นท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจภิกษุณีปกติ ๗ ส่วนกรรมที่เป็นไปในพระอริยะยังอบายให้เป็นไปนั้นแล ๗ ก็ในข้อนี้มีนันทมาณพเป็นอุทาหรณ์ ๗ อีกอย่างหนึ่ง ไม่มีความเป็นธรรมทำอันตรายต่อสวรรค์ด้วยอำนาจทั้งสองมีฉันทะเสมอกัน แต่มีความเป็นธรรมทำอันตรายต่อพระนิพพาน เพราะประทุษร้ายข้อปฏิบัติเพื่อพระนิพพาน ๗ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ก็ ใครๆไม่อาจห้ามแม้ความ เป็นธรรมทำอันตรายต่อสวรรค์ได้ เพราะประพฤติข่มขืน ๗

ธรรมคือมัจฉาทิฎฐิ กล่าวคืออเหตุกทิฎฐิ อภิริยทิฎฐิ นัตถิกทิฎฐิ ที่ถึงนิตยภาวะ ชื่อว่า อันตรายิกธรรมคือกิเลส ๗ ธรรมคือปฏิสนธิจิตตูปาทของบัณฑิตสัตว์เดรัจฉานอุกโตพยัญชนะ ชื่อว่า อันตรายิกธรรมคือวิบาก ๗ ก็ในข้อนี้ศัพท์ว่าบัณฑิตเป็นต้นเป็นเพียงตัวอย่างเพราะภาวะทำอันตรายวิบากแห่งอเหตุกปฏิสนธิแม้ทั้งปวง ๗ อริยุปวาตะชื่อว่า อันตรายิกธรรมคืออุปวาตะ ๗ แต่อริยุปวาพันตรายิกธรรมเหล่านั้นเป็นอันตรายตลอดเวลาที่ยังไม่ให้พระอริยะเจ้าทั้งหลายอดโทษเท่านั้น หลังจากให้ท่านอดโทษไปหาเป็นอันตรายไม่ ๗ อาบัติที่แก่งต้อง ชื่อว่า อันตรายิกธรรมคือ อาณาวีติกมมะ ๗ อาบัติแม้เหล่านั้นเป็นอันตรายตลอดเวลาที่ภิกษุผู้ต้องยังปฏิญญาความเป็นภิกษุ หรือยังไม่ออกหรือยังไม่แสดงเท่านั้น ต่อจากทำคือตามกรณีนั้นๆแล้วหาเป็นอันตรายไม่ ๗

(๑๖๙๙-๑๗๐๐) พึงกล่าวคาถาที่สองอย่างนี้ว่า

ภิกษุใดพึงกล่าวว่า เราย่อมรู้ทั่วถึงธรรมที่พระมุณีเจ้า

แสดงไว้โดยประการที่ธรรมเหล่านั้นหาทำอันตรายได้ไม่ ๗

เมื่อไม่กล่าวอย่างนั้นคาถาเป็นต้นว่า **ติกขตตุ** ไม่พึงมีเพราะสืบต่อกับคาถาที่หนึ่งนั้นแล ๗ เพราะเหตุ นั้น ในข้อนี้จะรู้ได้ว่าคาถานี้พร้อมแล้ว ๗

บทว่า **เอเต** เชื่อมว่าธรรมทำประการที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศว่า เป็นธรรม กระทำอันตราย ก็ภิกษุใดพึงกล่าวว่าเราย่อมรู้ทั่วธรรมที่พระมุณีเจ้าทรงแสดงไว้โดยประการที่ธรรม เหล่านั้นหาได้ทำอันตรายได้ไม่ ภิกษุนั้น(อันภิกษุทั้งหลาย)พึงกล่าวสามครั้ง ๗ พระเถระใส่ใจว่า ใคร เหล่าไหนพึงกล่าวอย่างไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **เย ปสฺสนติ** ๗ โยชนาวาก็ภิกษุนั้นอันเหล่าภิกษุผู้ ที่เห็นภิกษุผู้กล่าวอย่างนั้น และได้ยินจากผู้อื่นว่า ท่านผู้มีอายุโน้นมักกล่าวอย่างนี้ พึงกล่าวสามครั้งว่า ท่านอย่าได้พูดอย่างนี้ ๗

(๑๗๐๑) บทว่า **อวทนต์ส** ได้แก่ เห็นผู้นั้นหรือได้ยินแล้วไม่กล่าว ๗ บทว่า **ทุกกฏ** ได้แก่ เป็นทุกกฏเพราะทราบ ๗ ความเชื่อผิดนั้น ๗ บทว่า **อนิสฺสชโต** ได้แก่ แม้เมื่อเหล่าภิกษุกล่าวอย่างนี้ ก็ ไม่สละ ๗ พระเถระแสดงว่า เป็นทุกกฏเหมือนอย่างนั้น ๗

(๑๗๐๒) บทว่า **กมฺมวาจาย** ได้แก่ กรรมวาจาที่สาม ๗ บทว่า **โอสานะ** ได้แก่ จบลง อธิบายว่า เมื่อถึงยักขร ๗ ชื่อว่า **ติกฺปาจิตติยํ วุตตํ** ได้แก่ท่านกล่าวติกปาจิตติยคือ กรรมที่เป็นธรรม สำคัญว่าเป็นกรรมเป็นธรรม ไม่สละต้องปาจิตติย ๗ กรรมเป็นธรรม สงสัย ไม่สละ ต้องปาจิตติย ๗ กรรมเป็นธรรมสำคัญว่าเป็นกรรมไม่เป็นธรรม ไม่สละต้องปาจิตติย ๗ ชื่อว่า **อธมเม ติกทุกกฏํ วุตตํ** ได้แก่ ท่านกล่าวติกทุกกฏคือกรรมไม่เป็นธรรม สำคัญว่ากรรมเป็นธรรม สงสัย สำคัญว่ากรรมไม่เป็น ธรรม ๗

(๑๗๐๓) ตัดบทว่า อนาปตติ อตกมมสส ๗ สมณูภาสนกรรม ชื่อว่ากรรม ๗ เหมือนอย่าง ที่กล่าวว่า เมื่อสวดสมณูภาสน์ ไม่ต้องอาบัติ ๗ พรรณนาถึงอริฎฐะ จบ ๗

พรรณนาถึงการร่วมผู้ถูกยกแล้ว ฯ

(๑๗๐๔) บทว่า **ยตวา** ได้แก่ รู้ว่าเขาไม่ด เองนั้นแล จากผู้อื่น หรือจากสำนักของเขา ฯ
 บทว่า **อกตานุสมเมน** ธรรมอันสมควรคือการเรียกเข้าหมู่ผู้ใดยังไม่ได้ทำ ผู้นั้นชื่อว่าผู้ยังไม่ได้ทำธรรม
 อันสมควร ผู้ยังไม่ได้ธรรมอันสมควรนั้น เป็นตติยวิภัติใช้ในสหโยคะ ฯ ข้อว่า **ตถาวาทิกภิกขุ**
 ได้แก่ ภิกษุผู้กล่าวคำเป็นต้นว่า ข้าพเจ้ารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว ฯ มีอธิกรณ์
 เสมอกับด้วยคำนี้คือ อกตานุสมเมน ฯ บทว่า **สวเสย** ได้แก่ พึงทำสังฆกรรมมีอุโบสถเป็นต้น ฯ บท
 ว่า **ภุขเสย** จ ได้แก่ พึงทำอำมรสัมโภคะหรือธรรมสัมโภคะ ฯ ข้อว่า **สท เสย** วา ได้แก่ พึงนอนแผ่ใน
 ที่ต่างอุปจาระมีเครื่องมุงบังอันเดียวกัน ฯ

(๑๗๐๕) บัดนี้ พระเถระหวังจะแสดงการกำหนดเขตแห่งปาจิตตียตามทีกล่าวจึงกล่าวคำ
 เป็นต้นว่า **อุโปสถาทิกัมม** ฯ ท่านระบุถึงปวารณาด้วยอาทิศัพท์ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่ อุโบสถ
 หรือปวารณา ฯ ข้อว่า **เตน สท** ได้แก่กับผู้ถูกยกวัตร ฯ คำว่า **กมมสฺส ปริโยसानเ** เป็นนิทสสนะแห่ง
 เขตอาบัติเพราะอยู่ร่วม ฯ

(๑๗๐๖) ภิกษุเมื่อรับอำมรสยามกาลิกเป็นต้นอันมากโดยประโยคเดียวเท่านั้น เป็น
 ปาจิตตียตัวเดียว ฯ แม้เมื่อให้อามิสอันมากโดยประโยคเดียวเท่านั้นก็เป็นปาจิตตียตัวเดียวเหมือน
 อย่างนั้น ฯ โยชนาว่าเป็นปาจิตตียมาตัวในเพราะประโยคมาก ฯ ก็ด้วยคำนี้พึงทราบว่ พระเถระ
 กล่าวแม้ธรรมสัมโภคะซึ่งมีผลเสมอกับอำมรสัมโภคะ โดยประพจน์ร่วมกัน ฯ ก็ในข้อนี้ พึงทราบอาบัติ
 แก่ผู้แสดงหรือให้แสดงโดยบทเป็นต้น โดยนัยทีกล่าวในการกล่าวธรรมโดยบท ฯ

(๑๗๐๗) บทว่า **อิตร** ได้แก่กตัตตภิกษุ ฯ บทว่า **อิตรสฺมิ** ได้แก่ผู้ถูกยกวัตร ฯ บทว่า
ปโร ได้แก่กตัตตภิกษุ ฯ บทว่า **อุโกปี** วา ได้แก่ กตัตตภิกษุและผู้ถูกยกวัตรแม้สองก็ดี ฯ ปาฐะ
 เหลือว่า เอกตถ เอกโต นิพชนติ ฯ ในแม้สามฐานะเหล่านี้จะได้โดยปกรณ์ว่า ปาจิตติ ฯ

(๑๗๐๘) พึงทำอชฌาหารโยชนาว่า ภิกษุเมื่อลุกขึ้นแล้วนอนบ่อยๆ พึงเป็นอาบัติมากตัว
 ด้วยอำนาจแห่งประโยคการนอน ฯ พระเถระใส่ใจว่า วินิจฉัยแห่งอาบัติทีกล่าวโดยนัยเป็นต้นว่า
 อุกขิตตเก นิปนฺนสฺมี มีอยู่ในที่ไหน จึงกล่าวว่า **เอกานูปจาเรสุ เอกจณฺเณ วินิจฺฉโย** ฯ ก็พึง
 ประกอบพิศพท์ในข้อนี้ว่า นานูปจาเรสุ และในข้อนี้ว่า วินิจฺฉโย พึงประกอบบทว่า **อโย** ฯ ที่ชื่อว่า
 เอกุปจาระ เพราะอรรถว่ามีอุปจาระเดียวกัน ที่ชื่อนานูปจาระ เพราะอรรถว่ามีอุปจาระต่างกัน
 อุปจาระเดียวกันด้วย อุปจาระต่างกันด้วย ชื่อว่า **เอกานูปจารานิ** โดยลบบทที่เกินเหลือบทเดียว
 ในที่มีอุปจาระเดียวกันและต่างกันเหล่านั้น ฯ มุงแล้วโดยความเป็นอันเดียวกันชื่อว่า **เอกัจฉินฺนานิ**
 เมื่อควรกล่าวว่า **เตสุ เอกจณฺเณสุ** ท่านก็กล่าวว่า **เอกจณฺเณ** โดนลบบทจนจะ หรือด้วยจนจะ
 วิปลาส ฯ อธิบายว่าพึงทราบวินิจฉัยแห่งอาบัติตามทีกล่าวนี้ ในเสนาสนะแม้มีอุปจาระเดียวกันและ
 ต่างกัน มีเครื่องมุงบังเดียวกัน ฯ

(๑๗๐๙) บทว่า **อุภยตถาปี** ได้แก่ ในภิกษุผู้ถูกยกวัตรและไม่ถูกทั้งสอง ฯ

(๑๗๑๐) ตัตถพว่ **สญฺญิสส** **โอสาริโตติ** จ ฯ พรรณนาถึงการร่วมผู้ถูกยกแล้ว จบ ฯ

พรรณนาถึงกัณฐกะ ฯ

(๑๗๑๒) ข้อว่า **ตถา วินาสิต์** ให้ฉิบหายแล้วโดยนัยที่กล่าวว่า **ณะสมณุตเทส** เธออย่างอ้างพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นว่าเป็นศาสดาของเธอตั้งแต่วันนี้ไป และพวกสมณุตเทสอื่นยอมได้การนอนร่วมเพียงสองสามคืนกับภิกษุทั้งหลายฉันใด แม้ภิกษุที่ได้การนอนร่วมนั้นไม่มีแก่เธอ เจ้าคนเสียเจ้าจึงไปเสีย เจ้าจึงฉิบหายเสีย ฯ เพราะตรัสว่า **ตถานาสิต์ สมณุตเทส** จึงมีปาฐะเหลือว่า **สมณุตเทส** ฯ บทว่า **ชาน** ได้แก่วรรณที่ผู้ให้ฉิบหายแล้ว โดยนัยที่กล่าว ฯ บทว่า **อุปลาเปย** ได้แก่ พึงสงเคราะห์ โดยนัยที่มาในบทภาษานี้ว่า ข้อว่า **อุปลาเปย** วา ได้แก่ เราจักให้บาตรจีวรอุเทศหรือปฐมาแก่สมณุตเทสนั้น ฯ บทว่า **เตน** ได้แก่ผู้ให้ฉิบหายแล้ว ฯ บทว่า **อุปฐาเปย** วา ได้แก่ ยินดีจุนและดินเหนียวเป็นต้นที่สมณุตเทสนั้นให้อยู่ ให้สมณุตเทสนั้นกระทำการบำรุงตนก็ดี ฯ ก็คำว่า **เตน** พึงประกอบกับบททั้งหลายมีอาทิว่า สมณูชเยย วา ด้วยอำนาจตติยวิภัตติลงในอรรถแห่งสหะ ฯ มีการร่ำสวดด้วยอำนาจคาถาประพันธ์ ในคำว่า วา นี้ ฯ สัมโภคสหเสยยะมีนัยที่กล่าวในอนันตรสิกขาบทนั้นแล ฯ เพราะฉะนั้นพึงทราบการกำหนดอาบัติในข้อนี้โดยนัยที่กล่าวในอนันตรสิกขาบทนั้นนั่นแล ฯ

(๑๗๑๓) เพื่อจะแสดงนาสนะสามอย่างที่กล่าวในอรรถกถาด้วยอำนาจการขยายความ พระเถระจึงกล่าวว่า **สวาสน** ฯ **เป** ฯ **ติสโส** ฯ พระเถระใส่ใจว่า บรรดานาสนะสามเหล่านั้นท่านประสงค์นาสนะอย่างไรในข้อนี้ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **เอตถ** ฯ โยชนาว่าในข้อนี้ท่านประสงค์นาสนะด้วยทณทกรรม ฯ ก็การจำแนกนาสนะเหล่านี้ท่านกล่าวในอรรถกถาว่า บรรดานาสนะสามอย่างนั้น การยกวัตรในเพราะไม่เห็นอาบัติเป็นต้น ชื่อว่า **สังวาสนาสนะ** ฯ นาสนะนี้ว่า สามเณรผู้ประทุษร้าย(นางภิกษุณี) สงฆ์พึงให้นาสนะเสีย เธอทั้งหลายพึงให้นาสนะเมตติยาภิกษุณีเสีย ชื่อว่า **ลิงคานาสนะ** ฯ นาสนะนี้ว่า **ณะอาวุโส สมณุตเทส** เธออย่างอ้างพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นว่าเป็นพระศาสดาของเธอตั้งแต่วันนี้ไป ชื่อว่า **ทณทกรรมนาสนะ** ฯ

(๑๗๑๔) เพราะกล่าวไว้ในข้อนี้ว่า **วุตตะ** สมณูภาสเน พระเถระจึงกล่าวว่า **อริฏฺเฐน สมา มตา** ฯ พรรณนาถึงกัณฐกะ จบ ฯ หมวดนี้มีตัวสัตว์ที่เจ็ด ฯ

หมวดสหธรรมิก ฯ

พรรณนาถึงสหธรรมิก ฯ

(๑๗๑๖-๑๗๑๗) โยชนาพร้อมอธิบายว่า ภิกษุใดกล่าวล่วงสิกขาบท ถูกภิกษุผู้เห็นและได้ยินการกล่าวล่วงนั้นกล่าวด้วยสิกขาบท คือกล่าวโดยนัยที่กล่าวในสิกขาบทว่า ผู้มีอายุ ท่านอย่าได้ทำอย่างนี้ นั่นไม่ควรแก่ภิกษุ กล่าววาทะในสิกขาบทนี้ พวกท่านกล่าวกะเราด้วยอรรถใด เราจักไม่ศึกษาตราบเท่าที่เรายังไม่ถามพระวินัยธรอื่นผู้ฉลาดเป็นพหูสูตเป็นปกติญญในอรรถแห่งสิกขาบทนั้นก่อน เมื่อภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ พึงเป็นปาจิตติย ฯ

(๑๗๑๘-๑๗๑๙) โยชนาว่า พระศาสดาทรงแสดงตักทุกกฎ ในอนุปสัมบันคือเป็นอนุปสัมบันสำคัญว่าเป็นอนุปสัมบัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอนุปสัมบัน และด้วยคำนี้เป็นอันแสดงตักปาจิตติยในอนุปสัมบัน คือเป็นอนุปสัมบันสำคัญว่าเป็นอนุปสัมบัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอนุปสัมบัน ฯ พระ

เถระหวังจะแสดงประการแห่งการกล่าวสอนโดยไม่ใช้พระบัญญัติจึงกล่าวว่า น สลฺเลขายิทํ โหติ ฯ อุปสัมบันและอนุสัมบันแม้ทั้งสอง ฯ โยชนาว่า ภิกษุฉันเมื่อถูกกล่าวสิ่งที่ไม่ใช่บัญญัติว่า นี่ไม่เป็นไปเพื่อความขัดเถลา กล่าวคำเป็นต้นว่า น ตาวาหํ เป็นทุกกฏ ฯ ตັตบทว่า น โทโส อุมมตฺตกาทีนํ ฯ พรรณนาถึงสหธรรมิก จบ ฯ

พรรณนาถึงการก่นสิกขาบท ฯ

(๑๗๒๐) ในคำว่า **อุทฺทิฏฺเฐติ** นี้มีปาฐะเหลือว่า ชุทฺทกานุชุทฺทเกติ สิกขาปเทติ เพราะปาฐะแห่งสิกขาบทเป็นต้นว่า อนึ่งภิกษุใดเมื่อมีใครสวดปาฏิโมกข์อยู่ ฟังกล่าวอย่างนี้ ฯ พระเถระยกขึ้นแสดงว่า สิกขาบทเล็กน้อยๆหมายเอาๆที่เลื้อวั้นปาราชิก ฯ คำว่า ก็ ใช้ในการปฏิเสธในข้อนี้ อธิบายว่าประโยชน์อะไรด้วยสิกขาบทเล็กน้อยเหล่านี้ คือไม่มีประโยชน์ ฯ คำว่า **เอเตหิ** เป็นปริยายแห่งคำนี้ว่า อิมเหติ โดยคำกล่าวสามัญในอรรถสมิปะ ฯ ในปาฐะสิกขาบทว่า ก็ ปนิเมหิ พระเถระแสดงเหตุแห่งการปฏิเสธว่า กุกฺกัจจาทีนิตานโต ท่านระบุนความลำบากและความยุ่งย้งด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ บรรดาสามอย่างเหล่านี้ เหตุแห่งรำคาญว่า ควรนอนแล ไม่ควรนอนแลชื่อว่า **กุกฺกัจจะ** น วิปปฏิสารชื่อว่า **วิหะสะ** ฯ ภาวะความล้งแลใจคือความล้งเลใจ กล่าวคือความสงสัย ชื่อว่า **วิเลสะ** ฟังนำอติศัพท์มาประกอบว่า อิติ สิกขาปทวิญญเน ฯ ชื่อว่า **วิญญเน** เป็นสัตตมวิภัตติลงในอรรถแห่งนิมิต ฯ

โยชนาว่า เป็นอาบัติปาจิตติยในเพราะก่นสิกขาบทว่า ประโยชน์อะไรด้วยสิกขาบทเล็กน้อยเหล่านี้ที่ยกขึ้นแสดง เพราะความรำคาญเป็นต้นเป็นเหตุ ฯ

(๑๗๒๑) ชื่อว่า **ติกฺปาจิตติยํ วุตฺตํ** ได้แก่ท่านกล่าวปาจิตติยสามคือ ภิกษุสำคัญในอุปสัมบันว่าเป็นอุปสัมบันก่นวินัยต้องปาจิตติย สงสัยในอุปสัมบัน ฯลฯ สำคัญว่าเป็นอนุสัมบัน ฯลฯ ต้องปาจิตติย ฯ โยชนาว่า แต่ถ้าก่นวินัยนั้นในสำนักอนุสัมบัน เป็นติกทุกกฏ ฯ

(๑๗๒๒-๑๗๒๔) บทว่า **อุภินนมิ** ได้แก่ อุปสัมบัน อนุสัมบัน แม้ทั้งสอง ปาฐะเหลือว่า สนฺติเก ฯ บทว่า **อญฺญธมฺมวิญญเน** ได้แก่ ก่นพระสูตรและพระอภิธรรมอื่นจากพระวินัย ฯ

เพื่อแสดงวิสัยแห่งอนาบัติ พระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า น **วิญญเณตฺตกาณสฺส** เป็นต้น ฯ โยชนาว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ไม่ประสงค์จะก่นกล่าวอย่างนี้ว่า เอาเถิดท่านจงเรียนสุดต้นตะ แม้ภายหลังจักเรียนพระวินัย ฯ สทิสานันแล ชื่อ **สาทิสา** ฯ พรรณนาถึงการก่นสิกขาบท จบ ฯ

พรรณนาถึงผู้หลง ฯ

(๑๗๒๕) อันดับแรกในโมหนกถาพึงมีคาถาที่หนึ่ง ว่า

ภิกษุใด เมื่อผู้อื่นแสดงปาฏิโมกข์โดยไม่มีส่วนเหลือ
ทุกกึ่งเดือน ถามเพื่อตน เพราะไม่รู้ ฯ

ก็เมื่อมีความเป็นอย่างนี้จะรู้ได้ว่าคาถาเป็นต้นว่า **อญฺญาณเณ** พึงเป็นคาถาบริบูรณ์และเชื่อมกัน ฯ

อีกอย่างหนึ่งในคำว่า **อญฺญาณเณ** นี้มีปาฐะเหลือว่า **อาปนฺนตฺตา** ฯ การพ้นจากอาบัติชื่อว่า **อาปัตติโมกฺชะ** ฯ โยชนาว่า เพราะเป็นผู้ต้องอาบัติด้วยไม่รู้จึงไม่มีความพ้นจากอาบัติโดยแท้ ฯ

พระเถระใส่ใจว่า ฟังอย่างไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **กาเรตพโพ** ฯ เชื่อมว่า สงฆ์พึงปรับภิกษุตามธรรมที่วางไว้ ฯ อธิบายว่า ศัพท์ว่าธัมมะเป็นคำกล่าวในพระบาลี อธิบายว่า สงฆ์พึงปรับที่กล่าวในพระบาลีอธิบายว่า ถ้าต้องอาบัติเทศนาคามินี สงฆ์พึงให้แสดง ถ้าต้องอาบัติวุฏฐานคามินีพึงให้ประพตวุฏฐานวิธี ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่ **ยถาธมโม กาเรตพโพ** ฯ เพราะเป็นผู้ต้องอาบัติด้วยไม่รู้ เธอจึงไม่มีการพ้นจากอาบัติ ฯ ก็แลสงฆ์พึงปรับภิกษุตามธรรมและวินัยที่วางไว้ อธิบายว่าถ้าเธอต้องอาบัติเทศนาคามินีสงฆ์พึงให้แสดง ถ้าต้องอาบัติวุฏฐานคามินีพึงให้ประพตวุฏฐานวิธี ฯ

(๑๗๒๖) บทว่า **อุตฺตริ** ได้แก่ เพิ่มจากการปรับตามธรรม ฯ บทว่า **ทฺติเยเนว** ได้แก่ ญัตติที่สองนั้นแล ฯ บทว่า **นินฺนิตฺวา** ได้แก่ตำหนิ โดยนัยเป็นต้นว่าแนะเธอไม่ใช่ลาภของเธอ ฯ

(๑๗๒๗) ข้อว่า **เอว อโรปิเต โมเห** ตีเตยนบุคคลนั้นโดยนัยตามที่กล่าวต่อจากการปรับตามธรรม ยกความหลงขึ้นแก่เธออย่างนี้ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา ฯ โยชนาว่า ถ้าเธอหลงอีก ฯ โยชนาว่า ท่านปรับอาบัติในบุคคลผู้แก้งหลงนั้น ฯ

(๑๗๒๘) ข้อว่า **ทีปิตฺ ติกทุกกฺกํ** ได้แก่ท่านแสดงตีกทุกกฏว่า ภิกษุสำคัญในกรรมไม่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมเป็นธรรมย่อมหลง สงสัยสำคัญว่าเป็กรรมไม่เป็นธรรมย่อมหลง ต้องทุกกฏ ฯ ฟังทราบตีกปาจิตตียโดยปริยายตรงข้างจากตีกทุกกฏนั้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่ ภิกษุสำคัญในกรรมที่เป็นธรรมว่าเป็นกรรมที่เป็นธรรมย่อมหลง สงสัยสำคัญว่าเป็นกรรมไม่เป็นธรรม ต้องปาจิตตีย ฯ ท่านประสงค์โมหาโรปนกรรมว่า **กมฺม** ในข้อนี้ ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่ ในคำว่า ธมฺมกมฺเม เป็นต้น ท่านประสงค์เอาโมกาโรปนกรรม ฯ

(๑๗๒๙-๑๗๓๐) คำว่า **อนาปตฺติติ วิญเญยฺ** นี้แต่ละคำพึงประกอบกับบททั้งหลายมีอาทิว่า **น จ โมเหตุกามสฺส** ฯ ตัดบทว่า วิตถาเรน อสฺสสฺส ฯ ท่านเพ่งถึงบทที่เป็นกรรมว่า ปาติโมกข์ ในข้อนี้ ฯ โยชนาว่าฟังมาต่ำกว่าสองสามครั้งโดยพิสดาร ฯ ด้วยคำว่า **ตถา** นี้ พระเถระชักคำว่า อนาปตฺติติ วิญเญยฺ นี้มา ฯ พรรณนาถึงผู้หลง จบ ฯ

พรรณนาถึงการประหาร ฯ

(๑๗๓๑-๑๗๓๒) บทว่า **กฺกฺโข** ได้แก่โกรธแล้ว ฯ ข้อว่า **ปหาริ เทติ** ได้แก่ให้การประหารด้วยกายก็ดีของที่เนื่องด้วยกายก็ดีของที่ขัดไปก็ดี โดยที่สุดแม้ก้านดอกบัว ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่ ข้อว่า **ปหาริ ทฺเหยย** ได้แก่ ให้การประหารด้วยกายก็ดีของที่เนื่องด้วยกายก็ดีของที่ขัดไปก็ดี โดยที่สุดแม้ก้านดอกบัว ฯ ในข้อนี้มีปาฐะเหลือว่า อณฺณสฺส ภิกฺขุสฺส ฯ เพราะเพ่งคำว่า **ตสฺส** จะได้ว่า โย ฯ

เพื่อแสดงวินิจัยที่มาในอรรถกถาพระเถระจึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **สมฺปหริตฺตกาเมน** อธิบายว่าเมื่อภิกษุนี้ประหารโดยประสงค์ให้ตาย เป็นปาราชิก ฯ

(๑๗๓๓) โยชนาว่า ภิกษุผู้เพ่งเหตุไม่เหมาะคือเพ่งในเหตุไม่สมควร โดยกล่าวว่าเมื่อทำอย่างนี้ ผู้นี้ไม่คงามท่ามกลางสงฆ์ โดยประการฉะนี้ ถ้าตัดหูหรือจมูกของผู้ที่ตนเพ่งถึงนั้น ต้องทุกกฏ ฯ

(๑๗๓๔) บทว่า **อนุปสมฺปนฺเน** เป็นสัตตมวิวิธัตถิในอรรถแห่งฉฺฉฐวิวิธัตถิ ฯ ด้วยบทเป็นต้นว่า อิตฺถิยา ฟังประกอบตามสมควรว่า หญิงผู้เป็นอนุปสมฺบัน บุรุษผู้เป็นอนุปสมฺบัน ฯ ใน ข้อว่า **ตฺริจฺฉานคตสฺส** นี้มีปาฐะเหลือว่า อนตฺมโส ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่ โดยที่สุดแม้แก่สัตว์เดรัจฉาน ฯ

(๑๗๓๕) ตัดบทว่า สเจ ปหริตติถณฺจ ฯ ข้อว่า **รตฺเตน เจตสา** ได้แก่ มีจิตกำหนดแล้ว ด้วยความกำหนดในกายสังสัคคะ ฯ บทว่า **วิสุทธิภูมิจา** ได้แก่ ท่านแสดงว่า อนึ่งภิกษุใดกำหนดแล้วมี จิตแปรปรวนพึงถึงการเคล้าคลึงกายกับมาตุคาม .

(๑๗๓๖) บทว่า **โมกฺขาธิปาโย** ได้แก่ผู้ปรารภความพ้นจากโทษนั้นเพื่อตน ฯ ข้อว่า **โทโส น วิชฺชติ** ได้แก่ ไม่มีโทษแม้มีทุกกฎเป็นต้น ฯ

(๑๗๓๗-๑๗๓๙) โยชนาว่าเห็นโจรหรือแม้ข้าศึกผู้ปรารภจะเบียดเบียน ฯ พระเถระใส่ ใจว่า เห็นแล้วควรทำอะไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **มา อิธาคจฺจุปาสก** อธิบายว่ากล่าว ท่านจงหยุด ที่นั่นโดยห้ามการมา ฯ บทว่า **อายนฺตํ** ได้แก่เมื่อกล่าวอย่างนี้ไม่เชื่อคำนั้นเดินมา ฯ เหมือนอย่าง ที่กล่าวว่าไม่เชื่อถ้อยคำเดินมา ฯ

ข้อว่า **เอเสว นโย** ได้แก่นัยนี้ว่าเมื่อกล่าวว่า ท่านจงอย่าเดินมาก็เดินมา แม้เมื่อประหาร ตายไปไม่เป็นอาบัติ ฯ

(๑๗๔๐) ข้อว่า **ติกฺปาจิตติยํ วุตฺตํ** ได้แก่ท่านกล่าวติกปาจิตติย คือภิกษุสำคัญในอุปัสมัน ว่าเป็นอุปัสมัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอุปัสมัน ให้การประหาร ต้องปาจิตติย ฯ บทว่า **เสเส** ได้แก่ใน อุปัสมัน ฯ บทว่า **ติกฺทุกกฺกํ** ได้แก่ท่านกล่าวติกทุกกฏ คือภิกษุสำคัญในอุปัสมันว่าเป็น อุปัสมัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอุปัสมัน ให้การประหารต้องทุกกฏ ฯ เพราะไม่ถูกสั่ง พระเถระจึง กล่าวว่า **กายจิตตสมฺภูจฺจํ** แม้สุขเวทนาและอุเบกขาเวทนาเกิดมีแก่กายและจิต เพราะเหตุนี้ พระ เถระจึงกล่าวว่า **ทุกฺขเวทณํ** เพื่อแสดงให้พิเศษกว่านั้น ฯ พรรณนาถึงการประหาร จบ ฯ

พรรณนาถึงการเจือหอ ก ฯ

(๑๗๔๑) พระเถระกล่าวอวัยวะมีมือเป็นต้นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกายว่า **กาย** ฯ ศัพท์ว่า **วา** ใช้ในการรวมอรรถที่สอง ฯ บทว่า **กายพหุ** ได้แก่ที่เนื่องด้วยกายอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดา ด้ามไม้เท้า และอาวุธเป็นต้นที่ควรแก่การประหารและไม่ควร ฯ ข้อว่า **สเจ อจฺจาเรย** ได้แก่ถ้าแสดงแสดง อาการประหารเจือขึ้น คำนี้แต่ละคำพึงประกอบด้วยบทเหล่านี้ว่า กายํ วา กายปฏิพหุ วา ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ผู้มีกายเจือสูงขึ้น ฯ บทว่า **อฺคฺคิณฺณปจฺจยา** ได้แก่เพราะการเจือขึ้นเป็นเหตุ ฯ

(๑๗๔๒) บทว่า **อสมฺปหริตฺกามาเน** ได้แก่ไม่ปรารภนาให้การประหาร ฯ บทว่า **ทินฺนตฺตา** ได้แก่เพราะให้การประหาร ฯ ท่านกล่าวทุกกฎว่าเพราะไม่ประสงค์ประหารจึงไม่เป็นปาจิตติยตาม สิกขาบทต้น แม้ด้วยสิกขาบทนี้ไม่เป็นปาจิตติย เพราะประโยคที่ทำโดยความเป็นผู้ประสงค์จะเจือขึ้น ไม่หยุดในเหตุสักว่าเจือขึ้นให้การประหารทันที เพราะอภัยอาศัยและประโยคไม่บริสุทธฺิ แม้อนาบัติจึงไม่ พึงมี ฯ

(๑๗๔๓) เชื่อมว่าอวัยวะอย่างใดอย่างหนึ่งบรรดามือเป็นต้นของภิกษุแตกไปเพราะการ ประหารนั้น เป็นทุกกฎแก่ผู้ประหาร คือผู้ให้การประหาร ฯ

(๑๗๔๔) โยชนาว่าวินิจฉัยที่เหลือ คือวินิจฉัยที่ไม่กล่าวในข้อนี้มีอาทิว่า โมกฺขาธิปาโย ผู้รู้ พระวินัยพึงทราบโดยนัยที่กล่าวตามลำดับกับสมฺภูจฺจํเป็นต้น ฯ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ความ

ประสงค์การพินิจแก่ผู้แม่โกรธแล้วเจ้าฝ่ามือขึ้น เพราะเห็นสัตว์เดรัจฉานเป็นต้นถ่ายทอดจรรยาเป็นอาทิ แล้วประสงค์จะไล่ นั้นแล ฯ พรรณนาถึงการเงี้ยว หอก จบ ฯ

พรรณนาถึงการโจทไม่มีมูลฯ

(๑๗๔๕) บทว่า **อมุลเกณ** ได้แก่เว้นจากมูลมีการเห็นเป็นต้น ในข้อนี้มีปาฐะเหลือว่า ภิกขุ ฯ บทว่า **สังฆาติเสเสน** ได้แก่สังฆาติเสสข้อใดข้อหนึ่งบรรดาสิบสามข้อ ฯ บทว่า **ตสส** ได้แก่ภิกขุผู้ลามก ผู้โจทก์หรือผู้ใช้ให้โจท ฯ โยชนาว่าถ้าจำเลย รู้ในขณะนั้นว่า ภิกขุนั้นโจทเรา เป็นปาจิตติยด้วยคำนี้จึงสำเร็จความว่า ถ้าจำเลยไม่รู้อย่างนี้ หรือว่าผ่านไปนานจึงรู้ เป็นทุกกฏ ฯ

(๑๗๔๖) บทว่า **ตตถ** ได้แก่อุปสมบัน ฯ บทว่า **ติกปาจิตติย** ได้แก่ ติกปาจิตติย คือ ภิกขุสำคัญในอุปสมบันว่าเป็นอุปสมบัน ตามกัจจายด้วยสังฆาติเสสไม่มีมูล ต้องปาจิตติย สงสัย ฯลฯ สำคัญว่าเป็นอุปสมบัน ตามกัจจายด้วยสังฆาติเสสไม่มีมูลต้องปาจิตติย ฯ ข้อว่า **ทิจฺจาจารวิปตติยา โจทโตทุกกฏาปตติ** ความว่าเป็นอาบัติทุกกฏแก่ผู้ตามกัจจาย ด้วยทิจฺจาจารวิปตติหรืออาจารวิปตติไม่มีมูล ฯ ข้อว่า **เสเส จ** ได้แก่ อุปสมบัน ฯ บทว่า **ติกทุกกฏ** ความว่า เป็นทุกกฏสามตัวคือ เป็นอุปสมบัน สำคัญว่าเป็นอุปสมบัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอุปสมบัน ฯ

(๑๗๔๗) ตักบทว่า **ตถาสถณิสส อนาปตติ** ฯ บทว่า **ตถาสถณิสส** ได้แก่ สำคัญว่ามีมูล ฯ พรรณนาถึงการโจทไม่มีมูล จบ ฯ

พรรณนาถึงการแก้ง ฯ

(๑๗๔๘-๑๗๔๙) บทว่า **สณฺจิจจ** ได้แก่รู้ยู่ว่าผู้นั้นมีอายุเต็มยี่สิบปีเป็นต้นนั้นแล ฯ ในข้อว่า **ภิกขุโน** นี้มีปาฐะเหลือว่า **อณฺณสส** ฯ พระเถระแสดงว่ามฺสาวาทาบัติไม่เป็นวิสัย ดุจในประโยคเป็นต้นว่า น้ำเห็นจะร้อน ด้วยนิบาตที่กล่าวอรรถปริกษณ์คือ **มณฺเณ** ในข้อนี้ว่า **อนฺวิสทิสส** **ตฺวมณฺเณ** ฯ โยชนาว่าเมื่อไม่มีปัจจัยคือเหตุอื่นเห็นปานนั้นมีการตามสอนเป็นต้น โดยความเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ภิกษุใดแก้งยังความรำคาญให้เกิดแก่ภิกษุอื่นโดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า ท่านเห็นจะอายุไม่เต็มยี่สิบปี เมื่อภิกษุนั้นทำความรำคาญใจให้เกิดอย่างนั้น เป็นปาจิตติยทุกๆ คำ ฯ

(๑๗๕๐) ข้อว่า **ติปาจิตติย วุตฺต** ได้แก่ท่านกล่าวติกปาจิตติยว่า ภิกษุสำคัญในอุปสมบันว่าเป็นอุปสมบันแก้งเข้าไปก่อความรำคาญต้องปาจิตติย ฯ สงสัย ฯลฯ สำคัญว่าเป็นอุปสมบันแก้งเข้าไปก่อความรำคาญ ต้องปาจิตติย ฯ ข้อว่า **เสเส จ** ได้แก่ และในอุปสมบัน ฯ บทว่า **ติกทุกกฏ** ได้แก่ติกทุกกฏคือเป็นอุปสมบันสำคัญว่าเป็นอุปสมบัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอุปสมบัน ฯ วัชชนั้นเองชื่อวัชชตา ฯ

(๑๗๕๑) เชื่อมว่าเมื่อกล่าว เพราะเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ฯ ในข้อว่า **มา เอว** นี้มีปาฐะเหลือว่า **กโรหิ** อธิบายว่าท่านอย่างทำแม้อย่างนี้อีก ฯ โยชนาว่าท่านประกาศอนาบัติแก่ผู้กล่าว โดยความเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูลว่า เราสำคัญท่านนั้นผู้นั่งกับหญิง ท่านเห็นจะฉันทในเวลาวิกาล ท่านอย่าทำอย่างนี้อีก ฯ พรรณนาถึงการแก้ง จบ ฯ

พรรณนาถึงอุปัสสุติ ๖

(๑๗๕๓) ความทะเลาะชื่อว่า **ภณฺฑนะ** วิเคราะห์ว่าความทะเลาะเกิดแก่ภิกษุเหล่าใด อธิบายว่าผู้เกิดความทะเลาะขึ้น ปาฐะเหลือว่า วณฺเณ ๖ โยชนาว่าเข้าไปยืนใกล้เพื่อจะฟัง ๖ แท้จริงที่ชื่อว่าอุปัสสุติ เพราะอรรถว่า เป็นที่เข้าไปได้ยินแห่งชน ๖ อธิบายว่าในที่ซึ่งเข้าไปใกล้แล้วอาจได้ยินเสียงคนพูดกันได้ ๖ โยชนาว่า ก็ถ้าภิกษุใดเข้าไปยืนใกล้เพื่อฟังคำของเหล่าภิกษุผู้เกิดความทะเลาะเป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุนั้น ๖

(๑๗๕๔) โยชนาว่า ภิกษุนั้นผู้เดินทางไปเพราะใครจะโจท ๖

(๑๗๕๕) บทว่า **โสตุ** ได้แก่ เพื่อฟังคำของเหล่าภิกษุผู้เกิดความทะเลาะที่เดินไปข้างหลัง ๖ บทว่า **โอหิยนตสฺส** ได้แก่ ลดการเดินไปตามธรรมดาค่อยๆ ไป ๖ โยชนาว่าเป็นทุกกฎแก่ภิกษุผู้ไปข้างหน้า ๖ ข้อว่า **คจฺฉโต ตฺริตฺตํ วาปี** ได้แก่ แม้เดินตามหลังไปอย่างรวดเร็วเพื่อฟังคำของเหล่าภิกษุผู้เกิดความทะเลาะกันผู้เดินไปข้างหน้า ๖ ข้อว่า **อยเมว วิวินิจฉัยโย** ได้แก่ ในทุกๆบทที่มีวินิจฉัยนี้นั้นแล ๖

(๑๗๕๖) เชื่อมว่าโอกาสที่ตนยืน ๖ บทว่า **อุทฺทาสิตวาปี** วา ได้แก่ ทำเสียงไต่ ๖ โยชนาว่า กล่าวให้รู้ว่า เราอยู่ที่นี้ก็ดี ๖

(๑๗๕๗) ท่านกล่าว **ติกปาจิตตีย์** คือ เป็นอุปสัมบันสำคัญว่าเป็นอุปสัมบัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอุปสัมบัน ๖ บทว่า **เสเส จ** ได้แก่ อนุปสัมบัน ๖ **ติกทุกกฎ** คือ เป็นอุปสัมบัน สำคัญว่าเป็นอุปสัมบัน สงสัยสำคัญว่าเป็นอุปสัมบัน ๖

(๑๗๕๘) บทว่า **โอรมิสฺส** ได้แก่ เราจึงงด จากการถือเอาไม่ดีที่เราถือเอา ๖

(๑๗๕๙) ชื่อว่าเกยยสัตถสมุฏฐาน เพราะเกิดแต่กายกับจิตและกายวาจาจิต ๖ ฟังเป็นกิริยาด้วยการไปเพื่อจะฟัง ฟังเป็นอกิริยาด้วยอำนาจการยังที่ที่ยืนไม่ให้อำนาจตนมา เพราะเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวว่า **อิทํ โหติ กิริยากริยา** ๖ ชื่อว่ากายกรรมเพราะสำเร็จด้วยการไป ๖ ชื่อว่า วจีกรรมเพราะสำเร็จด้วยความเป็นผู้หนึ่ง ๖ ชื่อว่า สาวัชชะ เพราะอรรถว่ามีโทษ อธิบายว่าอุกฤษฏจิต ๖ พรรณนาถึงอุปัสสุติ จบ ๖

พรรณนาถึงการห้ามกรรม ๖

(๑๗๖๐) บทว่า **ธมฺมิกานํ** ได้แก่ทำตามธรรมวินัยสัตถุศาสน์ ๖ บทว่า **กมฺมานํ** ได้แก่กรรมสี่อย่างคือ อปโลกนกรรม ๑ ญัตติกรรม ๑ ญัตติทุติยกรรม ๑ ญัตติจตุตถกรรม ๑ ๖ บทว่า **ชียติ** ได้แก่ประกาศความไม่พอใจ ๖

(๑๗๖๑) บทว่า **อุภยตถ** ได้แก่ ในไม่เป็นธรรม และเป็นธรรม ๖

(๑๗๖๒) ในข้อว่า **อธมฺเมน** นี้มีปาฐะเหลือว่า กมฺเมน อธิบายว่า ด้วยกรรมที่ผิดจากธรรม ๖ คำว่า **กมฺมสฺมิ** นี้ฟังคล้ายตามว่า กมฺเมน เพราะเปลี่ยนวิภัติ ๖ บทว่า **วคฺเคน** ได้แก่ ไม่พร้อมเพรียงกันเพราะผิดลักษณะความสามัคคีที่กล่าวว่า ฉันทะเลของผู้ควรนำฉันทะเลมานำมาแล้ว เป็นผู้อยู่ต่อหน้ากันไม่คัดค้าน ในข้อนี้มีปาฐะเหลือว่า สัณเณ ๖ ตัตถบทว่า ตถา อกมฺมารหสฺส ๖ โยชนาว่าก็ท่านประกาศอนาบัติแก่ภิกษุผู้รู้ ว่า ภิกษุเหล่านี้ทำกรรมโดยกรรมไม่เป็นธรรมก็ดีว่า ภิกษุเหล่านี้ทำ

กรรมโดยสงฆ์ไม่พร้อมเพรียงก็ดีกว่า ภิคุเหล่านี้ทำกรรมโดยสงฆ์เป็นพวกๆ ด้วยกรรมไม่เป็นธรรมก็ดี
อนึ่งและว่า ภิคุเหล่านี้ทำกรรมแก่ผู้ไม่ควรแก่กรรมแล้วบน ๑ พรรณนาถึงการห้ามกรรม จบ ๑

พรรณนาถึงการไม่ให้ฉันทะไป ๑

(๑๓๖๔-๑๓๖๕) โยชนาว่า เรื่องที่บอกแจ้งยังไม่ได้วินิจฉัยเพียงใด อธิบายว่า เรื่องที่บอก
แจ้งยังไม่ได้วินิจฉัยเพียงใด เพราะกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ทั้งโจทก์และจำเลยได้แถลงถ้อยคำของตน
แล้ว ภิคุผู้สอบสวนสืบสวนก็ได้รับการสมมุติแล้ว แม้ด้วยอาการเพียงเท่านี้ วัตถุเป็นอันบอกแล้ว ๑
โยชนาว่าตั้งยุติแล้วก็ดี กรรมวาจายังไม่จบเพียงใด ภิคุในกรรมนั้น ฯลฯ ต้องทุกกฎ ๑

(๑๓๖๖) โยชนาว่า พึงเป็นปาจิตติยกแก่ภิกษุนั้น ในเมื่อไม่ให้ฉันทะละหัตถบาสไป ๑

(๑๓๖๗-๑๓๖๘) โยชนาว่า เป็นทุกกฎแก่ผู้สำคัญในกรรมแม้ไม่เป็นธรรมว่า กรรมเป็น
ธรรม ๑ ก็ในข้อนี้ท่านไม่กล่าวอนาบัติแก่ผู้สำคัญในกรรมเป็นธรรมว่าเป็นกรรมไม่เป็นธรรม แต่พึง
ประกอบไว้ในข้อนี้ เพราะตรัสไว้ในพระบาลี ๑ โยชนาว่า ไม่มีโทษแก่ผู้ละไปด้วยสำคัญว่า ความ
ทะเลาะเป็นต้นจกมีแก่สงฆ์ หรือผู้เป็นไช้ละไปนั้น ผู้ละไปในเมื่อมีกิจที่ต้องทำแก่ภิกษุใช้ ผู้ไม่ประสงค์
ให้กรรมกำเริบละไป ผู้ปวดปัสสาวะเป็นต้นละไป และผู้แม้ละไปด้วยคิดอย่างนี้ว่า เราจักกลับมา ๑
โทโส นั่นเอง ชื่อว่า **โทสตา** ในข้อนั้นได้แก่อาบัติ อนาบัติ ชื่อว่า ความไม่มีโทษ ๑ ชื่อว่าเป็นกิริยา
เพราะต้องโดยการละหัตถบาสไป และชื่อว่า อกิริยา เพราะต้องโดยไม่ให้ฉันทะ ๑ พรรณนาถึงการ
ไม่ให้ฉันทะไป จบ ๑

พรรณนาถึงความไม่มีกำลัง ๑

(๑๓๗๐-๑๓๗๑) ชื่อว่า **สมคฺเคน** **สฺเมณ** **สทฺธิ** ได้แก่ กับด้วยสงฆ์ผู้เป็นสมานสังวาสคือ
ผู้อยู่ในสีมาเสมอกัน ๑ สมจริงดังที่กล่าวว่าสงฆ์ชื่อว่าพร้อมเพรียงกันได้แก่ผู้เป็นสมานสังวาส คือ ผู้อยู่
ในสีมาเสมอกัน ๑ พระเถระกล่าวจีวรที่ควรวิกัปว่า จีวร ๑ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ที่ชื่อว่า จีวรได้แก่
จีวรชนิดใดชนิดหนึ่งบรรดาจีวรหกชนิด ที่ควรวิกัปเป็นอย่างต่ำ ๑ ชื่อว่า **สมมตสฺส** ได้แก่ ผู้ใดผู้หนึ่ง
บรรดาผู้ที่ถึงการสมมุติมีเสนาสนปัญหาปะเป็นต้น ๑ บทว่า **ขียติ** ได้แก่ กล่าวเตือนโดยนัยเป็นต้น
ว่า เหล่าภิกษุยอมให้แก่ผู้ที่เป็นมิตรฯ ๑

ท่านกล่าวตักปาจิตติยคือกรรมเป็นธรรมสำคัญว่าเป็นกรรมเป็นธรรม สงสัยสำคัญว่าเป็น
กรรมไม่เป็นธรรม ๑

(๑๓๗๒-๑๓๗๔) โยชนาว่า ภิคุร่วมกับสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงอย่างนั้นนั่นแล ให้จีวรหรือ
บริขารอื่น แม้แก่ผู้ที่ไม่ได้รับการสมมุติจากสงฆ์แล้วกลับบน เป็นทุกกฎแก่ภิกษุนั้น ๑ โยชนาว่า ในจีวร
ที่สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันอย่างนั้นให้แก่อนุปสัมบัน โดยประการทั้งปวง และในบริขารอื่น เป็นทุกกฎ ๑
บทว่า **อนุปสัมปนเน** เป็นสัตตมวิภัตติลงในอรรถแห่งสัมปทานะ อธิบายว่าแก่อนุปสัมบัน ๑

โยชนาว่า ก็ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้บนผู้กระทำด้วยอำนาจฉันทาคติเป็นต้นนั้นแลตาม
สภาวะ ๑ ลำดับแห่งการวินิจฉัยชื่อว่า นัย ๑ พรรณนาถึงความไม่มีกำลัง จบ ๑

พรรณนาถึงการน้อมลาก ฯ

(๑๗๗๕) เชื่อมว่า ข้อที่สิบสองนี้ อธิบายว่าสิกขาบทข้อที่สิบนี้คือ อนึ่งภิกษุใดรู้ผู้น้อมลากที่เขาน้อมไปจะถวายสงฆ์มาเพื่อบุคคล เป็นปาจิตตีย์ ฯ ในทีสกัณฑ์ คือสิบสองในนิสัคคียกัณฑ์ ฯ ในชื่อว่า **อนติเมน** นี้จะได้โดยปรกรณ์ว่า สิกขาบทนั้น ฯ จศัพท มีเอวคัพทเป็นอรรถ ฯ โยชนาว่า คำที่ฟังกล่าวทั้งหมดมีอรรถเสมอกับสิกขาบทข้อสุดท้ายนี้ว่า อนึ่งภิกษุใดรู้ผู้น้อมลากที่เขาน้อมไปจะถวายสงฆ์มาเพื่อตน เป็นนิสัคคียปาจิตตีย์นั้นแลโดยประการทั้งปวง ฯ วิเสสนั้นแลชื่อ วิเสสตา ในข้อนี้ว่า อยเมว วิเสสตา อธิบายว่ามีความแปลกกันเพียงเท่านี้ ฯ

(๑๗๗๖) บทว่า **ตตถ** ได้แก่ในสิกขาบทที่เป็นที่สุดแห่งนิสัคคียนั้น ฯ ข้อว่า **อตตโน ปริณามนา** ได้แก่ เพราะน้อมมาเพื่อตนเป็นเหตุ ฯ พรรณนาถึงการน้อมลาก จบ ฯ หมวดสหธรรมิกะที่แปด ฯ

หมวดราชา ฯ

พรรณนาถึงในวัง ฯ

(๑๗๗๗-๑๗๗๘) โยชนาว่า อนึ่งภิกษุใดมาโดยไม่ได้รับแจ้ง คือมาโดยไม่ได้รับบอก แม้จากเทวีหรือแม้จากพระราชา เมื่อพระราชายังไม่เสด็จออกจากหีบบรรทม เมื่อพระเทวียังไม่เสด็จออกฟังล่องธรรณี คือเสอาอินทขิลแห่งเรือนที่บรรทมของพระราชานั้นเข้าไป เป็นทุกกฏแก่ภิกษุนั้นในเพราะอย่างก้าวแรก เป็นปาจิตตีย์ในเพราะอย่างก้าวที่สอง ฯ

(๑๗๗๙) บทว่า **ปฏิสัวทิต** ได้แก่ได้รับบอกการมาของตน ฯ บทว่า **เนวปฏิสัวทิต-สยณโน** ได้แก่สำคัญว่าไม่ได้รับแจ้ง ฯ บทว่า **ตตถ** ได้แก่ ในการมาโดยไม่ได้รับบอกนั้น ฯ บทว่า **เวมติกสส** ได้แก่ ถึงความสงสัยว่า เราได้รับบอกหรือหนอ เราไม่ได้รับบอกหรือหนอ ฯ

(๑๗๘๐-๑๗๘๑) โยชนาว่า โทษไม่มีแก่ผู้เข้าไปยัง (ในห้อง) ของผู้ที่ไม่ใช่ราชา แม้เมื่อไม่ได้รับบอก หรือเข้าไป (ในห้อง) ของราชาที่ยังไม่มฤธาภิเษกโดยขัตติยาภิเษก แม้เมื่อไม่ได้รับบอก ฯ อธิบายว่า แม้เมื่อไม่ได้รับแจ้ง เข้าไป(ในห้อง)ผู้ไม่ใช่ราชาเห็นปานนั้น ไม่เป็นอาบัติ ฯ

โยชนาว่า ไม่มีโทษแม้แก่ผู้เข้าไป เมื่อทั้งสองคือราชาและพระเทวีเสด็จออกแล้ว หรือแม้แก่ผู้เข้าไป เมื่อผู้ใดผู้หนึ่งบรรดาทั้งสองเสด็จออกแล้ว ฯ ในชื่อว่า **กถิเนน** นี้มีปาฐะเหลือว่า สมุฏฐานาทีนา สม ฯ อธิบายว่าสิกขาบทนี้ เสมอกับกถินสิกขาบทด้วยอำนาจสมุฏฐานเป็นต้น ฯ การเข้าไปยังเรือนบรรทม ชื่อว่า กิริยา ฯ การไม่ได้รับบอก ชื่อว่า อกิริยา ฯ พรรณนาถึงในวัง จบ ฯ

พรรณนาถึงแก้ว ฯ

(๑๗๘๒) โยชนาว่า เป็นนิสัคคียปาจิตตีย์ แก่ภิกษุนั้นผู้รับเองหรือแม้ใช้ให้รับทองหรือเงินเพื่อตน ฯ

(๑๗๘๓) โยชนาว่า เป็นทุกกฎแก่ผู้รับเองหรือใช้ให้รับ เพื่อคณะบุคคลและสงฆ์ เพื่อ นวกรรมที่เจตีย์ ฯ พึงทราบสภาวะแห่งทองและเงินตามนัยที่กล่าวในนิสสัยคิยนั่นแล ฯ

(๑๗๘๔) แม้รัตนมีแก้วมุกดาเป็นต้นมีสภาวะกล่าวไว้แล้วนั้นแล ฯ มีการสงเคราะห์คณะ บุคคลและเจตีย์ด้วยอาทิศัพท์ในข้อนี้ว่า **สัมาทินมปิ** ฯ

(๑๗๘๕-๑๗๘๖) โยชนาว่า ถ้าสิ่งที่เป็นกับปิยวัตถุกัถิ เป็นอกกับปิยวัตถุกัถิ อันเป็นของ คฤหัสถ์ ชั้นที่สุดแม้ใบตาลเป็นเครื่องประดับหูของมารดา เมื่อภิกษุรับโดยมุงวัตรแห่งภิกษาคาจาริกเป็น ใหญ่ เป็นปาจิตติยเหมือนกัน ฯ

(๑๗๘๗) ขัอว่า **น นิเรตพพเมว** ได้แก่ ไม่พึงเก็บนั้นแล ฯ

(๑๗๘๘) โยชนาว่า ก็เพราะเหตุที่การเก็บไว้นั้นชื่อว่า เป็นปลิโพธณะนั้นไม่ควรเก็บไว้ ฯ

(๑๗๘๙) ในข้อว่า **อนุญญาเต จาเน** นี้มีปาฐะเหลือว่า ปติตฺ ฯ วัดที่อยู่กัถิ ที่อยู่พักกัถิ ชื่อว่า ที่ทรงอนุญญาตในข้อนี้ ฯ เหมือนอย่างที่กล่าวว่า ดูก่อนภิกษุเราอนุญญาตเก็บเอากัถิ ให้เก็บเอากัถิ ซึ่งรัตนะกัถิซึ่งของสมมุติว่ารัตนะกัถิ ในวัดที่อยู่กัถิ ในที่อยู่พักกัถิ แล้วเก็บไว้ด้วยหมายว่า ของผู้ใด ผู้นั้นจักได้เอาไป ฯ อนึ่ง เครื่องล้อมภายในแห่งวัดที่ล้อมรั้ว ชื่อว่าวัดที่อยู่ ภายในแห่งสองเลทชูปาต แห่งวัดที่ไม่ล้อมรั้วในข้อนี้ ฯ เครื่องล้อมภายในแห่งวิหารที่ล้อมรั้ว ภายในการตกแห่งซากแห่งวิหารที่ ไม่ล้อมรั้ว ชื่อว่าที่อยู่พัก ฯ คำว่า **อุคคเหตวา** นี้เป็นอุปลักษณะ อธิบายว่า ให้เก็บก็มี ฯ

(๑๗๙๐-๑๗๙๑) โยชนาว่า ก็ภิกษุเมื่อเก็บ รัตนะกัถิ สิ่งที่สมมุติว่ารัตนะกัถิ เครื่องอุปโภค บริโภคของพวกมนุษย์กัถิ ภิกษุที่นอนกัถิ ในที่ทรงอนุญญาต คือในที่ที่มีวัดที่อยู่ตามทีกล่าวเป็นต้น แล้ว เก็บไว้ และเมื่อถือวิสาสะเก็บสิ่งสมมุติว่ารัตนะหรือ ถือเอาเป็นของยืม และไม่มีโทษ และสำหรับภิกษุ บ้านเป็นต้นไม่มีโทษโดยประการทั้งสอง ฯ

ในข้อว่า **สญจิริตตโมทญ** นี้พึงกล่าวว่า สมุจจนาทินา อิหํ สีกขาบทํ อธิบายว่า สีกขาบทนี้ มีชาติเสมอกับสัจจิริตตะ โดยสมุจจนาเป็นต้น ฯ พรรณนาถึงแก้ว จบ ฯ

พรรณนาถึงเข้าบ้านเวลาวิกาล ฯ

(๑๗๙๒) บทว่า **ปุเร** ได้แก่ ในส่วนเบื้องต้น ฯ

(๑๗๙๓-๑๗๙๔) บทว่า **สนตํ** มีสภาวะที่กล่าวในจาริตตสิกขาบท ฯ บทว่า **อนาปุจจา** ได้แก่ ไม่บอกกล่าว เราขอลาเข้าไปบ้านในเวลาวิกาล ฯ ข้อว่า **ปจจยวินา** ได้แก่ เว้นกิจที่ควรทำ รับผิดชอบเช่นนั้น ฯ บทว่า **ปริกเขโปกุกเม** ได้แก่การเข้าไปภายในเครื่องล้อม ฯ แม้ในข้อว่า **อุปจาโรก- กมเม** นี้ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน ฯ

(๑๗๙๕) คำว่า **อล** ใช้ในอรรถเริ่มคำกล่าว ฯ

(๑๗๙๖) ข้อว่า **ตโต อณณ** ได้แก่บ้านอื่นจากบ้านที่บอกลาเข้าไปในบ้านในเวลาวิกาล เบื้องต้นแล้วเข้าไปนั้น ฯ พระเถระกล่าวคาถาที่สองอีกว่า ตโต ฯ ในคัมภีร์บางแห่งปรากฏปาฐะว่า อาปุจจน กิจจํ แต่ปาฐะว่า **อาปุจจนกิจจํ** นั้นแลควรกว่า ฯ เพื่อแสดงปริมาณตามที่สงสัย พระเถระ จึงกล่าวว่า **คามสเตปิ** วา ฯ

(๑๗๙๗) บทว่า **ปสฺสเมตฺวา** ได้แก่บรรเทาเฉพาะ ฯ โยชนาว่าถ้าเข้าไปบ้านอื่นในระหว่าง ฯ

(๑๗๙๘-๑๗๙๙) โยชนาว่าภิกษุใดทำภัตตกิจในเรือนแห่งตระกูลหรือที่อื่นคือ ที่อาสนศาลาแล้ว ถ้าหวังจะเที่ยวไปเพื่อภิกขาเนยส หรือภิกขาน้ำมัน ฯ

บทว่า **ปสฺส** พระเถระแสดงว่าในที่ใกล้ตนที่ควรได้ยินคำพูดตามปกติ เพราะเหตุเช่นนั้นจะได้โดยนัยที่ยิ่งเกินกว่าผู้ที่อยู่ไกลจากที่ประมาณเท่านั้น ชื่อว่าไม่มีอยู่ ฯ บทว่า **อสนฺเต** ได้แก่ ไม่มีอยู่หรืออยู่ไกลจากประมาณที่กล่าว ฯ ในชื่อว่า **นตฺถิ** นี้มีปาฐะเหลือว่า จินฺเตตฺวา ฯ

(๑๘๐๒) บทว่า **อโนกฺกมฺม** ได้แก่ ไม่หลีกเลี่ยง ฯ บทว่า **มคฺคา** ได้แก่ จากทางที่ควรไป ฯ

(๑๘๐๓) บทว่า **ติกฺปาจิตฺตียํ** ได้แก่ ท่านกล่าวติกปาจิตตียคือ เป็นเวลาวิกาล สำคัญว่าเป็นเวลาวิกาล สงสัย สำคัญว่าเป็นกาล ฯ

(๑๘๐๔) ชื่อว่า **อจฺจาโยเก กิจฺเจ วาปี** ได้แก่ไปเมื่อมีกิจที่ต้องทำรีบด่วนมีการแสวงหาเภสัชแก่ผู้ถูกผูกมัดเป็นต้นเป็นอาทิ ฯ

(๑๘๐๕) บทว่า **อนฺตรารามํ** ได้แก่สังฆารามภายในแห่งบ้าน ฯ ชื่อว่า **ภิกฺขุณฺนิ** ได้แก่วิหารนางภิกษุณี ฯ ชื่อว่า **ติตฺถิยานํ อุปสฺสยํ** ได้แก่อารามเดียรัถย์ ฯ

(๑๘๐๖-๑๘๐๗) ในการไปภายในอารามเป็นต้น ไม่เป็นอาบัติแก่ผู้ไปไม่บอกลา อย่างเดียวหามิได้ ถึงอย่างนั้นแม้ผู้ไม่คาดประคต ไม่คลุมสังฆาฏิไป ก็ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน ฯ

บทว่า **อาปทาสุปี** ความว่าสึหะหรือเสือเหลืองมากดี เมฆใหญ่ตั้งขึ้นก็ดี อันตรายบางอย่างอื่นก็ดีเกิดขึ้น เมื่อมาจากภายนอกบ้านเข้าไปภายในบ้าน ในเพราะอันตรายเห็นปานนั้น ไม่เป็นอาบัติ ฯ พรรณนาถึงเข้าบ้านเวลาวิกาล จบ ฯ

พรรณนาถึงกล่อ่งเข็ม ฯ

(๑๘๐๘) โยชนาว่ากล่อ่งเข็มแม้ทำจากกระดูกหรืองาก็ดีแม้ทำจากเขาสัตว์ก็ดี ฯ กระดูชนิดใดชนิดหนึ่งชื่อว่า **อฏฺฐิ** ฯ งาช้างชื่อว่า **ทันตะ** ฯ เขาสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งชื่อว่า **วิสาณะ**

(๑๘๐๙) บทว่า **ลาเภ** ได้แก่ ในการได้เฉพาะ ฯ บทว่า **เภทนํ** ได้แก่ การทำลายนั่นเอง ชื่อว่า เภทนกะที่ชื่อว่าเภทนกะ เพราะอรรถว่ามีการทำลายนั้น ที่ชื่อว่าเภทนกะ เพราะอรรถว่าปาจิตตียนั้นมีการทำลายนั้น เพราะต้องทำลายก่อนและพึงแสดงอาบัติภายหลัง คือปาจิตตียออกการปัจจัยใช้ในอรรถแห่งอัสสัถิ ฯ

(๑๘๑๐-๑๘๑๑) ตัตถฺบทว่า อนาปตติ อรณิกะ ฯ บทว่า **อรณิกะ** ได้แก่ ไม่สไฟและธนู ฯ บทว่า **วิเธ** ได้แก่ ลูกธวนแห่งประคตเอว ฯ บทว่า **อณฺชนิกา** ได้แก่ กลักยาหยอดตา ฯ บทว่า **ทกฺปฺณณฺนิยา** ได้แก่ กระบอกกรองน้ำรดตัวของผู้อาบน้ำ ฯ บทว่า **วาสิชฺฌเ** ได้แก่ ด้ามมีด ฯ พรรณนาถึงกล่อ่งเข็ม จบ ฯ

พรรณนาถึงเตียงตั้ง ฯ

(๑๘๑๒-๑๘๑๓) สภาวะแห่งเตียงและตั้งกล่าวไว้แล้วในจตุตถสิกขาบทในภุคตวรรคที่สองนั้นแล ฯ เพราะเตียงตั้งมีเท้าเพียงแปดนี้มาแล้วมาเท้าเพียงแปดนี้ด้วยนี้พระสุคต ในชื่อว่า อุจฺจนฺคฺลปฺปมาณเน นี้จึงมีปาฐะเหลือว่า ปาเทน ฯ

บทว่า **เหฏฺฐิมาณฺนิ** ได้แก่ พื้นเบื้องต่ำแห่งแม่แคร่ ฯ เบื้องต่ำแห่งแม่แคร่ ชื่อว่า เหฏฺฐิมาณฺนิ เว้นเบื้องต่ำแห่งแม่แคร่นั้น อธิบายว่าเว้นไว้แต่แม่แคร่เบื้องต่ำ ฯ (อาบัติ)ที่ชื่อว่า **สัจเฆทา** เพราะอรรถว่าย่อมเป็นไปกับการตัดเท้าเตียงอันมีส่วนเบื้องต้นแห่งการแสดงอาบัติ ฯ ประมาณนั้น ฯ บทว่า **อติกกมโต** ได้แก่ให้เกินประมาณ มีการลบลยศัพท์ด้วยอำนาจคาถาประพันธ์ ฯ

(๑๘๑๕) ชื่อว่า **ปมาณเน กโรนฺตสฺส** ได้แก่ภิกษุเมื่อประกอบทำ ด้วยเท้ามีประมาณศอกข้างไม้แห่งแม่แคร่เบื้องต่ำ เพราะเหตุนี้มันนั้นแล คำนี้ว่า อุณฺกํ กโรนฺตสฺส จึงเป็นอุปลักษณะ ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ เตียงตั้งที่ไม่ได้ประมาณนั้น ฯ บทว่า **ฉินฺทิตฺวา** ได้แก่ ตัดที่เกินจากศอกข้างไม้เบื้องต่ำแห่งแม่แคร่ ฯ

(๑๘๑๖) ในชื่อว่า **ปมาณโต นิชฺริตฺวา** นี้จะได้โดยเหมาะว่า อธิกํ อธิบายว่าฝั่งที่เกินประมาณ คือให้เข้าไปภายในพื้น ฯ ชื่อว่า **อุตฺตานํ วาปี** ได้แก่ทำเท้าไว้เบื้องบน แล้ววางบนพื้นหรือบนลิ้นไม้ ฯ ชื่อว่า **อญฺญํ วา พนฺธิตฺวา ปริภุชฺชโต** ได้แก่ ภิกษุเมื่อยกขึ้นวางบนจันทน์ผู้กร้านแล้วใช้สอยไม่เป็นอาบัติ ฯ พรรณนาถึงเตียงตั้ง จบ ฯ

พรรณนาถึงการยัดนุ่น ฯ

(๑๘๑๗) ที่ชื่อว่า **ตุโลนฺทระ** เพราะอรรถว่าเป็นที่ยัดนุ่น อธิบายว่ายัดนุ่นเข้าไปแล้วหุ้มด้วยหนังข้างบน คือที่เขาใส่ขนชนิดใดชนิดหนึ่งบรรดานุ่นที่กล่าวว่า ที่ชื่อว่า นุ่น ได้แก่ขนสามชนิดคือนุ่นต้นไม้ ๑ นุ่นเถาววัลย์ ๑ นุ่นหญ้า ๑ ดังนี้แล้วเย็บด้วยท่อนผ้าข้างบนทำ ฯ นุ่นแห่งติณขาติอย่างใดอย่างหนึ่งมีสระใคร่น้ำเป็นต้นชื่อว่า **โปฏฺฐิกิตฺตละ** ฯ มีนัยที่กล่าวไว้นั้นแล้วว่า การให้รื้อนั้นเองชื่ออุทฺทาลนกะ การให้รื้อนั้นมีแก่ปาจิตตียนั้นเพราะเหตุนี้ปาจิตตียนั้นชื่อว่า มีการให้รื้อ ฯ ความจัญไรคืออุปัทวะ อันผู้ใดกล่าวแล้ว ผู้นั้นชื่อว่ากล่าวถึงความจัญไร คือ พระผู้มีพระภาค อันพระผู้มีพระภาคผู้กล่าวถึงความจัญไรนั้น ฯ

(๑๘๑๘) บทว่า **อาโยเค** ได้แก่ สายโยกบาตร ฯ บทว่า **พนฺธเน** ได้แก่ ประคตเอว ฯ บทว่า **อัสพฺพทฺธเก** ได้แก่ผ้าสไบพาดบ่า (อังสะ) ฯ บทว่า **พิพฺโพทฺธเน** ได้แก่ที่รอง (หมอน) ฯ บทว่า **ถฺวิกา** ได้แก่ถลกบาตร ฯ มีการสงเคราะห์ผ้ากรองน้ำเป็นต้นด้วยอาทิศัพท์ว่า **ถฺวิกาทิสฺสุ** ฯ โยชนาว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุในเพราะการใช้สอยถลกบาตรเป็นต้นห่มนุ่น ฯ

(๑๘๑๙) ในชื่อว่า **อญฺเณน จ กตํ** นี้จะได้โดยปกรณ์ว่า มณฺจํ วา ปิจฺจํ วา ฯ บทว่า **อุทฺททาเลตฺวา** ได้แก่รื้อท่อนผ้าแล้วนำนุ่นออก ฯ บทว่า **นยา** ได้แก่ สมุฏฺฐานเป็นต้น ฯ พรรณนาถึงการยัดนุ่น จบ ฯ

พรรณนาถึงฝารองนั่ง ฯ

(๑๘๒๐) บทว่า **นิสีทนํ** ได้แก่ฝารองนั่ง ฯ บทว่า **ปมาณโต** ได้แก่ประมาณที่กล่าวว่า นี่ประมาณในคำนั้น โดยยาวสองคืบโดยกว้างคืบครึ่ง ชายคืบหนึ่งด้วยคืบพระสุคต ฯ โยชนาว่า พึงเป็นทุกกฎแก่ภิกษุนั้น ในเพราะพยามทำให้ล่วงประมาณ ฯ

(๑๘๒๑) บทว่า **สจุเจทํ** ความว่า ท่านแสดงปาจิตติยที่มีการทำคืนพร้อมกับการตัดส่วนที่เกินจากประมาณออก ฯ บทว่า **อสุส** ได้แก่ฝ้านิสีทนะ ฯ โยชนาว่าพึงฝ่าในที่สองแห่งทำสามชาย ฯ

(๑๘๒๒) บทว่า **ตุนกํ** ได้แก่ ต่ำกว่าประมาณนั้น ฯ ด้วยอาทิศัพท์ข้อนี้ว่า **วิตานาที** **กโรนตสฺส** มีการสงเคราะห์ผ้าปูพื้นผ้าปูม่านผ้าเพดานเปลือกฟูกและปลอกหมอน ฯ คำว่า **สยจิริต-** **สมา นยา** นี้มีเนื้อความกล่าวไว้แล้วนั้นแล ฯ พรรณนาถึงฝารองนั่ง จบ ฯ

พรรณนาถึงผ้าปิดฝี ฯ

(๑๘๒๓) บทว่า **โรเค** ได้แก่ เมื่อมีโรคฝีพุพองเป็นต้น ฯ เหมือนอย่างทีกล่าวว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตผ้าปิดฝี แก่ภิกษุผู้มีอาพาธคือเป็นฝีก็ดี เป็นสูกไสก็ดี เป็นโรคอันมีน้ำหนองน้ำเหลืองเประะเปื้อนก็ดี เป็นลาราบเพลิงก็ดี ฯ หิตเปื่อย ชื่อว่า **กณฺฑ** ในข้อนี้ ฯ ต่อมเม็ดเล็กๆมีเม็ดโลหิต ชื่อว่า **ปิงกา** ฯ น้ำเหลืองไม่สะอาดไหลออกด้วยอำนาจจิตสยงทวารบานทะโรคและเบาหวานเป็นต้น ชื่อว่าโรคน้ำเหลืองเสีย ฯ อาพาธเป็นเม็ดยอดใหญ่ท่านเรียกว่า เป็นลาราบเพลิง ฯ บทว่า **ปมาณโต** ได้แก่ ประมาณที่กล่าวว่า นี่ประมาณในข้อนั้น โดยยาวสี่คืบโดยกว้างสองคืบด้วยคืบพระสุคต ฯ พรรณนาถึงผ้าปิดฝี จบ ฯ

พรรณนาถึงผ้าอาบฝน ฯ

(๑๘๒๔) บทว่า **ปมาณเนว** ได้แก่ โดยประมาณที่กล่าวว่า นี่ประมาณในคำนั้น โดยยาวหกคืบ โดยกว้างสองคืบครึ่งด้วยคืบพระสุคตนั้นแล ฯ บทว่า **ปมาณาทิกุณเม** ได้แก่เมื่อผ้าอาบน้ำฝนเกินกว่าประมาณตามที่กล่าว ก็คำนี้เป็นสัตตมวิภัตติใช้ในอรรถแห่งนิमित ฯ บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ ภิกษุ ฯ บทว่า **นโย** ได้แก่ นัยแห่งการวินิจฉัยมีเนทนปาจิตติยเป็นต้น ฯ พรรณนาถึงผ้าอาบฝน จบ ฯ

พรรณนาถึงความเปลิดเพลิง ฯ

(๑๘๒๖) โยชนาว่า ถ้าภิกษุใดให้ทำจีวรมีประมาณเท่าจีวรพระสุคต พึงเป็นทุกกฎแก่ภิกษุนั้นในเพราะทำจีวรนั้น ฯ วิเคราะห์ว่า ตุลยํ ปมาณํ ยสฺส ฯ

(๑๘๒๗) เว้นการทำและให้ทำชื่อว่า การได้ผ้าจากที่อื่นไม่มี จะรู้ได้ว่าการได้สรุปแห่งจีวรในเมื่อสุจีกรรมเสร็จ ชื่อการได้ในข้อนี้ ฯ

(๑๘๒๘) บทว่า **ตสฺส** ได้แก่ จีวรพระสุคตที่กล่าวไว้ว่า สุกตสฺส จีวเรน ฯ โยชนาว่า ท่านแสดงคือกล่าวด้านยาวเก้ายศ โดยประมาณด้านกว้างหกศับ โดยประมาณด้วยศับพระสุคตในสิกขาบทนั้นแล ฯ พรรณนาถึงความเพลิตเพลิน จบ ฯ หมวตราษาที่เก้า ฯ

ปาจิตติยกถาวรรณนาแห่งการพรรณนาวิจิตรพระวินัย ที่แสดงอธิบายและแก่นของพระวินัยจบแล้วด้วยประการฉะนี้ ฯ ภาคที่หนึ่ง จบแล้ว ฯ

๓.๘ สรุป

ในการแปลคัมภีร์ประกอบด้วย ๗ บท ได้แก่ มาติกา คันถารัมภกถาวรรณนา ปาราชิกกถา สังฆาติเสสกถาวรรณนา อนียตกถาวรรณนา นิสสัคคียกถาวรรณนา ปาจิตติยกถาวรรณนา แต่ละบทมีสาระสำคัญดังนี้ มาติกา ว่าด้วยการบูชาและสรรเสริญพระรัตนตรัยและครูบาอาจารย์ คันถารัมภกถาวรรณนา ว่าด้วยการอธิบายมาติกาอีกต่อหนึ่ง ปาราชิกกถา ว่าด้วยการอธิบายปาราชิก ๔ ข้อ สังฆาติเสสกถา พรรณนาว่าด้วยการอธิบายสังฆาติเสส ๑๓ ข้อ อนียตกถาวรรณนา ว่าด้วยการอธิบายอนียต ๒ ข้อ นิสสัคคียกถาวรรณนาว่าด้วยการอธิบายนิสสัคคียะปาจิตติย ๓๐ ข้อ และปาจิตติยกถาวรรณนาว่าด้วยการอธิบายปาจิตติย ๙๒ ข้อ

บทที่ ๔

วิเคราะห์เนื้อหาและความสัมพันธ์ของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

วิเคราะห์เนื้อหาภาษาและความสัมพันธ์ของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) กล่าวถึงการวิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) วิเคราะห์ภาษาในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) วิเคราะห์ความสัมพันธ์ในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไป

๔.๑ วิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

วิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ท่านพระวาจิสรเถระได้นำเนื้อหาในพระวินยปิฎกและอรรถกถามาสืบสนุนในการอธิบายพระวินยให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอตัวอย่างดังต่อไปนี้

ปาราชิกกถาวัณณา กล่าวถึงอาบัติปาราชิกในพระวินยปิฎกและอรรถกถา เช่น

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามท่านพระสุทินว่า สุทิน ทราบว่า เธอเสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยาจริงหรือ พระสุทินทูลรับว่า จริง พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคทรงดำหนิว่า “โมฆบุรุษ การกระทำของเธอไม่ควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำเลย เธอบวชในธรรมวินัยที่เรากล่าวดีแล้ว ไฉนจึงไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิบริบูรณ์ได้ตลอดชีวิตเล่า เราแสดงธรรมโดยประการต่าง ๆ เพื่อคลายความกำหนัด มิใช่เพื่อความกำหนัด เพื่อความพราก มิใช่เพื่อความประกอบไว้ เพื่อความไม่ถื้อมั่น มิใช่เพื่อความถื้อมั่น มิใช่หรือ เมื่อเราแสดงธรรมเพื่อคลายความกำหนัด เธอก็ยังจะคิดเพื่อความกำหนัด เราแสดงธรรมเพื่อความพราก เธอก็ยังจะคิดเพื่อความประกอบไว้ เราแสดงธรรมเพื่อความไม่ถื้อมั่น เธอก็ยังจะคิดเพื่อมีความถื้อมั่น เราแสดงธรรมโดยประการต่างๆ เพื่อสํารอกราคะ เพื่อสร้าง ความเมา เพื่อดับความกระหาย เพื่อถอนความอาลัย เพื่อตัดวัฏฏะ เพื่อความสิ้นต้นหา เพื่อคลาย ความกำหนัด เพื่อดับทุกข์ เพื่อนิพพาน มิใช่หรือ เราบอการละกาม การกำหนดรู้ความสำคัญในกาม การกำจัดความกระหายในกาม การเพิกถอนความตริภักในกาม การระงับความกลัดกลุ้มเพราะกามไว้ โดยประการต่าง ๆ มิใช่หรือ

โมฆบุรุษ เธอสอดองคชาตเข้าปากอสรพิษร้ายเสียยิ่งดีกว่าสอดองคชาตเข้าองค์กำเนิดสตรี สอดองคชาตเข้าปากงูเห่าเสียยิ่งดีกว่าสอดองคชาตเข้าองค์กำเนิดสตรี สอดองคชาตเข้าหลุมถ่าน

ไฟเสียยังดีกว่าสวดคงคชาตเข้าองค์กำเนิดสตรี เพราะอะไรเล่า เพราะผู้สวดคงคชาตเข้าปากอสรพิษร้ายเป็นต้น ฟังถึงความตายหรือทุกข์ปางตายเพราะการกระทำนั้นเป็นเหตุ หลังจากตายแล้วก็ไม่ต้องไปบังเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนผู้สวดคงคชาตเข้าองค์กำเนิดสตรี หลังจากตายแล้วต้องไปบังเกิดในอบายทุกคติ วินิบาต นรก

โมฆบุรุษ ในการที่เธอเสพอสังฆกรรม ซึ่งเป็นประเพณีของชาวบ้าน มารยาทของคนชั้นต่ำ กิริยาชั่วหยาบ มีน้ำเป็นที่สุด เป็นกิจที่จะต้องทำในที่ลับ ต้องทำกันสองต่อสองนี้มีโทษมาก เธอเป็นคนแรกที่ก่ออกุศลกรรมก่อนใครๆ การทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย ที่จริงกลับจะทำให้คนที่ไม่เลื่อมใสก็ไม่เลื่อมใสไปเลย คนที่เลื่อมใสอยู่แล้วบางพวกก็จะกลายเป็นอื่นไป”

ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงดำหนิพระสุทินโดยประการต่างๆ แล้ว ได้ตรัสโทษแห่งความเป็นคนเลี้ยวยาก บำรุงยาก มักราก ไม่สันโดษ ความคลุกคลี ความเกียจคร้าน ตรัสคุณแห่งความเป็นคนเลี้ยง่าย บำรุงง่าย มักราก สันโดษ ความขัดเกลา ความกำจัดกิเลส อาการนำเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียรโดยประการต่าง ๆ ทรงแสดงธรรมีกถาให้เหมาะสมให้คล้อยตามกับเรื่องนั้น แล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เราจะบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ ๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๒. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ๓. เพื่อข่มบุคลผู้เก้อยาก ๔. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม ๕. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน ๖. เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต ๗. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส ๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว ๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆกรรม ๑๐. เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้

พระบัญญัติ ก็ ภิกษุใดเสพอสังฆกรรม ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^๑

พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามภิกษุนั้นว่า ภิกษุทราบว่ เธอเสพอสังฆกรรมกับนางลิงจริงหรือ เธอทูลรับว่า จริง พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงดำหนิว่า โมฆบุรุษ การกระทำของเธอไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ เธอบวชในธรรมวินัยที่เรากล่าวดีแล้ว ไฉนจึงไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ตลอดชีวิตเล่า เราแสดงธรรมโดยประการต่างๆ เพื่อคลายความกำหนัด ฯลฯ เราบอกการระงับความก่อกวนเพราะกามไว้โดยประการต่างๆ มิใช่หรือ

โมฆบุรุษ เธอสวดคงคชาตเข้าปากอสรพิษร้ายเสียยังดีกว่าสวดคงคชาตเข้าองค์กำเนิดนางลิง สวดคงคชาตเข้าปากงูเห่าเสียยังดีกว่าสวดคงคชาตเข้าองค์กำเนิดนางลิง สวดคงคชาตเข้าหลุมถ่านไฟเสียยังดีกว่าสวดคงคชาตเข้าองค์กำเนิดนางลิง เพราะอะไรเล่า เพราะผู้สวดคงคชาตเข้าปากอสรพิษร้ายเป็นต้น ฟังถึงความตายหรือทุกข์ปางตายเพราะการกระทำนั้นเป็นเหตุ หลังจากตายแล้วก็ไม่ต้องไปบังเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนผู้สวดคงคชาตเข้าองค์กำเนิดนางลิง หลังจากตายแล้วต้องไปบังเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

^๑ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๗-๒๘.

โมฆบุรุษ ในการที่เธอเสพสัทธรรมซึ่งเป็นประเพณีของชาวบ้าน มารยาทของคนชั้นต่ำ กิริยาชั่วหยาบ มีน้ำเป็นที่สุด เป็นกิจที่จะต้องทำในที่ลับ ต้องทำกันสองต่อสองนี้มีโทษมาก

โมฆบุรุษ การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย ที่จริงกลับจะทำให้คนที่ไม่เลื่อมใสก็ไม่เลื่อมใสไปเลย คนที่เลื่อมใสอยู่แล้วบางพวกก็จะกลายเป็นอื่นไป” แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้

พระอนุบัญญัติ อนึ่ง ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม โดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้^๒

พวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลีหลายรูปฉันอาหาร จำวัดและสร้งน้ำพอกแก้ความต้องการ मनสิการโดยไม่แยบคาย ไม่บอกคินสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ พากันเสพเมถุนธรรม ต่อมาพวกเธอถูกความเสื่อมญาติ ความเสื่อมโภคะและโรคกลุ้มรุม จึงเข้าไปหาท่านพระอานนท์เรียนว่า ท่านพระอานนท์ พวกกระผมไม่ติเตียนพระพุทธ ไม่ติเตียนพระธรรม ไม่ติเตียนพระสงฆ์ พวกกระผมติเตียนตนเอง ไม่ติเตียนผู้อื่น พวกกระผมไม่มีวาสนา มีบุญน้อย บวชในพระธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ไม่สามารถจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ตลอดชีวิต บัดนี้ ถ้าพวกกระผมได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาคอีก พวกกระผมพึงเห็นแจ้งกุศลธรรม หมั่นประกอบความเพียรในการเจริญโพธิปักขิยธรรมตั้งแต่หัวค่ำจนรุ่งสาง พวกกระผมขอโอกาส ท่านพระอานนท์ ได้โปรดกราบทูลเรื่องนี้แด่พระผู้มีพระภาคเถิด พระอานนท์รับคำแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้กราบทูลเรื่องนี้ให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อานนท์ มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่ตถาคตจะถอนปาราชิกสิกขาบทที่บัญญัติแก่สาวกทั้งหลาย เพราะพวกวัชชีหรือวัชชีบุตรเป็นเหตุ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุแล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเป็นภิกษุ ไม่บอกคินสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ เสพเมถุนธรรมทั้งที่ยังเป็นภิกษุ ผู้นั้นมาแล้วสงฆ์ไม่พึงให้อุปสมบท แต่ผู้ใดเป็นภิกษุ บอกคินสิกขาเปิดเผยความท้อแท้แล้วเสพเมถุนธรรม ผู้นั้นมาแล้ว สงฆ์พึงให้อุปสมบท แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้^๓

พระอนุบัญญัติ อนึ่ง ภิกษุใดถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาขีพของภิกษุทั้งหลาย ไม่บอกคินสิกขา ไม่เปิดเผยความท้อแท้ เสพเมถุนธรรมโดยที่สุดแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนั้นเป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้^๔

สิกขาบทวิภังค์ ที่ชื่อว่า เมถุนธรรม ได้แก่ อสัทธรรม ซึ่งเป็นประเพณีของชาวบ้าน มารยาทของคนชั้นต่ำ กิริยาชั่วหยาบ มีน้ำเป็นที่สุด เป็นกิจที่จะต้องทำในที่ลับ ต้องทำกันสองต่อสอง นี้ชื่อว่า เมถุนธรรม ที่ชื่อว่า เสพ ได้แก่ ภิกษุใด สอดเครื่องหมายเพศเข้าไปทางเครื่องหมายเพศ สอดองคชาติเข้าไปทางองคกัมเนิด โดยที่สุดเข้าไปแม้เพียงเมถิดงา ภิกษุนั้นชื่อว่า เสพคำว่า โดยที่สุดแม้กับสัตว์

^๒ วิ.มहा. (ไทย) ๑/๔๒/๓๐-๓๑.

^๓ วิ.มहा. (ไทย) ๑/๔๓/๓๑.

^๔ วิ.มहा. (ไทย) ๑/๔๓/๓๑-๓๒.

ดิรัจฉานตัวเมีย ความว่า ภิกษุเสพเมถุนธรรมแม้กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ก็ไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสายพระศากยบุตร จะกล่าวไปใยถึงการเสพกับหญิงมนุษย์เล่า ดังนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า โดยที่สุดแม้กับสัตว์ ดิรัจฉานตัวเมีย คำว่า เป็นปาราชิก ความว่า ภิกษุเสพเมถุนธรรม ย่อมไม่เป็นสมณะไม่เป็นเชื้อสายพระศากยบุตร เปรียบเหมือนคนถูกตัดศีรษะ ไม่อาจมีชีวิตอยู่ได้ โดยการต่อศีรษะเข้ากับร่างกายนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า เป็นปาราชิก คำว่า หาสังวาสมิได้อธิบายว่า ที่ชื่อว่า สังวาส ได้แก่ กรรมที่เข้าร่วมกัน อุเทศที่สวดร่วมกัน ความมีสีกาเสมอกัน นี่ชื่อว่า สังวาส สังวาสนั้นไม่มีกับภิกษุรูปนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า หาสังวาสมิได้^๕

บทภาษณีย์ มรรคภาณวาร หญิง ๓ จำพวก คือ หญิงมนุษย์ หญิงอมมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย อุภโตพยัญชนก (คนมี ๒ เพศ คือมีสัญลักษณ์ทั้งที่เป็นเพศชายและเพศหญิง) ๓ จำพวก คือ อุภโตพยัญชนกที่เป็นมนุษย์ อุภโตพยัญชนก ที่เป็นอมมนุษย์ และอุภโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน บัณเฑาะก์ (บัณเฑาะก์ หมายถึง ชั้นที่ ชายที่ถูกตอน พจนานุกรมบาลีสันสกฤตแปลว่า กะเทย) ๓ จำพวก คือ บัณเฑาะก์ที่เป็นมนุษย์ บัณเฑาะก์ที่เป็นอมมนุษย์ บัณเฑาะก์ที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ชาย ๓ จำพวก คือ ชายที่เป็นมนุษย์ ชายที่เป็นอมมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้หญิง ๓ จำพวก มีพวกละ ๓ ทวาร ภิกษุเสพเมถุนธรรมกับหญิงมนุษย์ ๓ ทาง คือ ทวารหนักทวารเบาปาก ต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุเสพเมถุนธรรมกับหญิงอมมนุษย์ กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย ๓ ทาง คือ ทวารหนักทวารเบาปาก ต้องอาบัติปาราชิก อุภโตพยัญชนก ๓ จำพวก มีพวกละ ๓ ทวาร ภิกษุเสพเมถุนธรรมกับอุภโตพยัญชนกที่เป็นมนุษย์ กับอุภโตพยัญชนกที่เป็นอมมนุษย์ กับอุภโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ๓ ทาง คือ ทวารหนัก ทวารเบา ปาก ต้องอาบัติปาราชิก บัณเฑาะก์ ๓ จำพวก มีพวกละ ๒ ทวาร ภิกษุเสพเมถุนธรรมกับบัณเฑาะก์ที่เป็นมนุษย์ กับบัณเฑาะก์ที่เป็นอมมนุษย์ กับบัณเฑาะก์ที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ๒ ทาง คือ ทวารหนัก ปาก ต้องอาบัติปาราชิก ชาย ๓ จำพวก มีพวกละ ๒ ทวาร ภิกษุเสพเมถุนธรรมกับชายที่เป็นมนุษย์ กับชายที่เป็นอมมนุษย์ กับสัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ ๒ ทาง คือ ทวารหนัก ปาก ต้องอาบัติปาราชิก ต้องอาบัติปาราชิกทั้ง ๓ ทวาร

เมื่อภิกษุเกิดความคิดจะเสพเมถุนธรรม สอดองคชาตเข้าทางทวารหนักของหญิงมนุษย์ ต้องอาบัติปาราชิก เมื่อภิกษุเกิดความคิดจะเสพเมถุนธรรม สอดองคชาตเข้าทางทวารเบา ต้องอาบัติปาราชิก เมื่อภิกษุเกิดความคิดจะเสพเมถุนธรรม สอดองคชาตเข้าทางปากของหญิงมนุษย์ ต้องอาบัติปาราชิก

เมื่อภิกษุเกิดความคิดจะเสพเมถุนธรรม สอดองคชาตเข้าทางทวารหนักทวารเบาทางปากของหญิงอมมนุษย์ของสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียของอุภโตพยัญชนกที่เป็นมนุษย์ ของอุภโตพยัญชนกที่เป็นอมมนุษย์ ของอุภโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ต้องอาบัติปาราชิก

เมื่อภิกษุเกิดความคิดจะเสพเมถุนธรรม สอดองคชาตเข้าทางทวารหนัก ทางปากของบัณเฑาะก์ที่เป็นมนุษย์ ของบัณเฑาะก์ที่เป็นอมมนุษย์ ของบัณเฑาะก์ที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ของมนุษย์ผู้ชาย ของอมมนุษย์ผู้ชายของสัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ ต้องอาบัติปาราชิก^๖

^๕ วิ.มทา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๔.

^๖ วิ.มทา. (ไทย) ๑/๕๖-๕๗/๔๓-๔๔.

ว่าด้วยเรื่องไม่มีเครื่องหุ้ม พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาหญิงมโนมยมาหาภิกษุแล้ว ใช้ทวารหนัก
นั่งทับองคชาต ถ้าภิกษุยินดีขณะกำลังสอดเข้าไป ยินดีขณะสอดเข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดี
ขณะถอนออก ต้องอาบัติปาราชิก

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาหญิงม่ายมาหาภิกษุแล้ว ใช้ทวารหนักนั่งทับองคชาต ถ้าภิกษุไม่ยินดียินดียินดีกำลังสอดเข้าไป แต่ยินดียินดียินดีสอดเข้าไปแล้ว ยินดียินดียินดีหยุดอยู่ ยินดียินดียินดีถอนออก ต้องอาบัติปาราชิก

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาหญิงมายุมาหาภิกษุแล้ว ใช้ทวารหนักนั่งทับองคชาต ถ้าภิกษุไม่ยินดียินยอมกำลังสอดเข้าไป ไม่ยินดียินยอมสอดเข้าไปแล้ว แต่ยินดียินยอมอยู่ ยินดียินยอมออก ต้องอาบัติปาราชิก

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาหญิงมณัษย์มาหาภิกษุแล้ว ใช้ทวารหนักนั่งทับองค์ชาน ถ้าภิกษุไม่ยินดียินดียินดีกำลังสอดเข้าไป ไม่ยินดียินดียินดีสอดเข้าไปแล้ว ไม่ยินดียินดียินดีอยู่ แต่ยินดียินดียินดีออก ต้องอาบัติปาราชิก

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาหญิงมณเฑียรมาหาภิกษุแล้ว ใช้ทวารหนักนั่งทับองค์ชาน ถ้าภิกษุไม่ยินดียินดียินดีกำลังสอดเข้าไป ไม่ยินดียินดียินดีสอดเข้าไปแล้ว ไม่ยินดียินดียินดีหยุดอยู่ ไม่ยินดียินดียินดีถอนออก ไม่ต้องอาบัติ

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาหญิงม่ายมาหาภิกษุแล้ว ใช้ทวารเบานั่งทับองคชาตใช้ปากอมองคชาต ถ้าภิกษุยินดีขณะกำลังสอดเข้าไป ยินดีขณะสอดเข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ ไม่ยินดีไม่ต้องอาบัติ^๗

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาหญิงมนุษย์ตื่น หญิงมนุษย์หลับ หญิงมนุษย์เมา หญิงมนุษย์
วิกลจริต หญิงมนุษย์เปลอสติ หญิงมนุษย์ที่ตายแล้วแต่ไม่ถูกสัตว์กัดกิน หญิงมนุษย์ที่ตายแล้วแต่ไม่ถูก
สัตว์กัดกินโดยมากมา แล้วใช้ทวารหนักนั่งทับองคชาต ใช้ทวารบนั่งทับองคชาต ใช้ปากอมองคชาต
ถ้าภิกษุยินดี ต้องอาบัติปาราชิก

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาหญิงมนุษย์ที่ตายแล้วซึ่งถูกสัตว์กัดกินโดยมากมาหาภิกษุแล้วใช้ ทวารหนักนั่งทับองคชาต ใช้ทวารเบานั่งทับองคชาต ใช้ปากอมองคชาต ถ้าภิกษุยินดีขณะกำลังสอด เข้าไป ยินดีขณะสอดเข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติอุลลัจจัย ฯลฯ ไม่ ยินดีไม่ต้องอาบัติ

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาหญิงอมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย อุกโตพยัญชนกที่เป็นมนุษย์ อุกโตพยัญชนกที่เป็นอมนุษย์ อุกโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานมาหาภิกษุ แล้วใช้ทวารหนักนั่งทับองคชาต ใช้ทวารเบา นั่งทับองคชาต ใช้ปากอมองคชาต ถ้าภิกษุยินดีขณะกำลังสอดเข้าไป ยินดีขณะสอดเข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ ไม่ยินดีไม่ต้องอาบัติ

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาอุกโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานต้น อุกโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานหลัก อุกโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานเมา อุกโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานวิกลจริต อุกโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานเปลอสติ อุกโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานที่ตายแล้วแต่ยังไม่ถูก

^๓ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๘/๔๕.

สัตว์กักกิน อุภโตพญานกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานตายแล้วแต่ไม่ถูกสัตว์กักกินโดยมากมา ฯลฯ ถ้าภิกษุ ยินดี ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ อุภโตพญานกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานตายแล้วถูกสัตว์กักกินโดยมากมาหา ภิกษุแล้ว ใช้ทวารหนักนั่งทับองคชาต ใช้ทวารเบานั่งทับองคชาต ใช้ปากอมองคชาต ถ้าภิกษุยินดี ขณะกำลังสอดเข้าไป ยินดีขณะสอดเข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติ ฤทธัจจย ฯลฯ ไม่ยินดี ไม่ต้องอาบัติ

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาบ้นเพาะกัที่เป็นมนุษย์ บ้นเพาะกัที่เป็นอมมนุษย์ บ้นเพาะกัที่เป็น สัตว์ดิรัจฉานมาหาภิกษุแล้วใช้ทวารหนักนั่งทับองคชาต ใช้ทวารเบานั่งทับองคชาต ใช้ปากอมอง คชาต ถ้าภิกษุยินดีขณะกำลังสอดเข้าไป ยินดีขณะสอดเข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอน ออก ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ ไม่ยินดี ไม่ต้องอาบัติ

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาบ้นเพาะกัที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานตีน บ้นเพาะกัที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน หลับ บ้นเพาะกัที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานเมา บ้นเพาะกัที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานวิกลจริต บ้นเพาะกัที่เป็นสัตว์ ดิรัจฉานเปลอสติ บ้นเพาะกัที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานที่ตายแล้วแต่ยังไม่ถูกสัตว์กักกิน บ้นเพาะกัที่เป็นสัตว์ ดิรัจฉานที่ตายแล้วแต่ไม่ถูกสัตว์กักกินโดยมากมา ถ้าภิกษุยินดีต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ พาบ้นเพาะกั ที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานที่ตายแล้วถูกสัตว์กักกินโดยมากมาหาภิกษุแล้วใช้ทวาร หนักนั่งทับองคชาต ใช้ปาก อมองคชาต ถ้าภิกษุยินดีขณะกำลังสอดเข้าไป ยินดีขณะสอดเข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะ ถอนออก ต้องอาบัติฤทธัจจย ฯลฯ ไม่ยินดี ไม่ต้องอาบัติ^๘

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพามนุษย์ผู้ชาย ฯลฯ ามนุษย์ผู้ชาย ฯลฯ สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้มาหาภิกษุ แล้วใช้ทวารหนักนั่งทับองคชาต ใช้ปากอมองคชาต ถ้าภิกษุยินดีขณะกำลังสอดเข้าไป ยินดีขณะสอด เข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ ไม่ยินดี ไม่ต้องอาบัติ

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาสัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ตีน สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้หลับ สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้เมา สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้วิกลจริต สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้เปลอสติ สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ที่ตายแล้วแต่ยังไม่ถูกสัตว์กัก กิน สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ที่ตายแล้วแต่ไม่ถูกสัตว์กักกินโดยมากมา ฯลฯ ถ้าภิกษุยินดี ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ พาสัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ที่ตายแล้วถูกสัตว์กักกินโดยมากมาหาภิกษุแล้วใช้ทวารหนัก นั่งทับองคชาต ใช้ปากอมองคชาต ถ้าภิกษุยินดีขณะกำลังสอดเข้าไป ยินดีขณะสอดเข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติฤทธัจจย ฯลฯ ไม่ยินดี ไม่ต้องอาบัติ^๙

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาหญิงมนุษย์มาหาภิกษุแล้วใช้ทวารหนักนั่งทับองคชาต ใช้ทวารเบา นั่งทับองคชาต ใช้ปากอมองคชาต ของหญิงมีเครื่องหุ้ม ของภิกษุไม่มี ของหญิงไม่มีเครื่องหุ้ม ของ ภิกษุมี ของหญิงมีเครื่องหุ้ม ของภิกษุก็มีของหญิงไม่มีเครื่องหุ้ม ของภิกษุก็ไม่มี ถ้าภิกษุยินดีขณะ กำลังสอดเข้าไป ยินดีขณะสอดเข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ ไม่ยินดี ไม่ต้องอาบัติ

พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกันพาหญิงมนุษย์ตีนหญิงมนุษย์หลับหญิงมนุษย์เมาหญิงมนุษย์วิกลจริต หญิงมนุษย์เปลอสติ หญิงมนุษย์ที่ตายแล้วแต่ไม่ถูกสัตว์กักกิน หญิงมนุษย์ที่ตายแล้วแต่ไม่ถูกสัตว์กัก

^๘ วิ.มทา. (ไทย) ๑/๕๙/๔๕-๔๗.

^๙ วิ.มทา. (ไทย) ๑/๖๐/๔๗.

ปากอมองคชาต ถ้าภิกษุยินดีขณะกำลังสอดเข้าไป ยินดีขณะสอดเข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติถุลลัจจัย ฯลฯ ไม่ยินดี ไม่ต้องอาบัติ^{๑๑}

ภิกษุสอดองคชาตเข้ามรรคทางมรรคต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุสอดองคชาตเข้าอมรรค ทางมรรคต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุสอดองคชาตเข้ามรรคทางอมรรค ต้องอาบัติถุลลัจจัย ภิกษุลักหลับภิกษุที่กำลังหลับ เธอตื่นขึ้นยินดีพึงให้สึกเสียทั้งสองรูป หากเธอตื่นขึ้นแต่ไม่ยินดี ให้สึกเฉพาะภิกษุรูปที่ทำผิด ภิกษุลักหลับสามเณรที่กำลังหลับ สามเณรตื่นขึ้นยินดีพึงให้สึกเสียทั้งสองรูป หากสามเณรตื่นขึ้นแต่ไม่ยินดี พึงให้สึกเฉพาะภิกษุรูปที่ทำผิด สามเณรลักหลับภิกษุที่กำลังหลับ เธอตื่นขึ้นยินดีพึงให้สึกเสียทั้งสองรูป หากเธอตื่นขึ้นแต่ไม่ยินดี พึงให้สึกเฉพาะสามเณรรูปที่ทำผิด สามเณรลักหลับสามเณรที่กำลังหลับ เธอตื่นขึ้นยินดี พึงให้สึกเสียทั้งสองรูป หากเธอตื่นขึ้นแต่ไม่ยินดี พึงให้สึกเฉพาะสามเณรรูปที่ทำผิด^{๑๒}

อนาปัตติวาร ภิกษุต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติ คือ ๑.ภิกษุไม่รู้สีกตัว ๒. ภิกษุไม่ยินดี ๓. ภิกษุวิกลจริต ๔. ภิกษุมิจิตฟุ้งซ่าน ๕.ภิกษุผู้กระสับกระส่ายเพราะเวทนา ๖.ภิกษุต้นบัญญัติ^{๑๓}

วินีตวัตถุ เรื่องลิงตัวเมีย สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเสพเมถุนธรรมกับนางลิงเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก

เรื่องพวกภิกษุวัชชีบุตร สมัยนั้น พวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลีหลายรูป ยังไม่บอกคั่นสิกขา ไม่เปิดเผยความข้อแท้ พวกนั้นเสพเมถุนธรรมเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว พวกเราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอต้องอาบัติปาราชิก

เรื่องปลอมเป็นคฤหัสถ์ สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ปลอมเป็นคฤหัสถ์ไปเสพเมถุนธรรมด้วยคิดว่า อย่างนี้ เราจะไม่ต้องอาบัติแล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก

เรื่องเปลือยกาย สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง เปลือยกายไปเสพเมถุนธรรมด้วยคิดว่า อย่างนี้ เราจะไม่ต้องอาบัติแล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้วเราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบพระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก

^{๑๑} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๖๒/๔๙.

^{๑๒} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๖๖/๕๒-๕๓.

^{๑๓} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๖๖/๕๓.

เรื่องปลอมเป็นเตียรถีย์ สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง นุ่งคารองไปเสพเมถุนธรรมด้วยคิดว่าอย่างนี้ เราจะต้องอาบัติแล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งนุ่งเปลือกไม้กรองไปเสพเมถุนธรรมด้วยคิดว่า อย่างนี้เราจะต้องอาบัติแล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งนุ่งผ้าแผ่นกระดานกรองไปเสพเมถุนธรรมด้วยคิดว่าอย่างนี้ เราจะต้องอาบัติแล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก^{๑๔}

ถาม : พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ณ ที่ไหน ตอบ : ทรงบัญญัติ ณ กรุงเวสาลี ถาม : ทรงปรารภใคร ตอบ : ทรงปรารภพระสุทินกัลลทบุตร ถาม : เพราะเรื่องอะไร ตอบ : เพราะเรื่องที่พระสุทินกัลลทบุตรเสพเมถุนธรรมกับอดีตภรรยา ถาม : ในปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ นั้น มีพระบัญญัติ พระอนุบัญญัติ อนุปปันบัญญัติอยู่หรือ ตอบ : ในปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ นั้น มี ๑ พระบัญญัติ ๒ พระอนุบัญญัติ ไม่มีอนุปปันบัญญัติ ถาม : มีสัพพัตถบัญญัติ ปเทสบัญญัติอยู่หรือ ตอบ : มีสัพพัตถบัญญัติ ถาม : มีสาธารณบัญญัติ อสาธารณบัญญัติอยู่หรือ ตอบ : มีสาธารณบัญญัติ ถาม : มีเอกโตบัญญัติ อุกโตบัญญัติอยู่หรือ ตอบ : มีอุกโตบัญญัติ ถาม : บรรดาปาติโมกขุทเทส ๕ อุทเทส ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ นั้น จัดเข้าในอุทเทสไหน นับเนื่องในอุทเทสไหน ตอบ : จัดเข้าในนิทานุทเทส นับเนื่องในนิทานุทเทส ถาม : มาสู่อุทเทสโดยอุทเทสไหน ตอบ : มาสู่อุทเทสโดยอุทเทสที่ ๒ ถาม : บรรดาวิบัติ ๔ อย่าง เป็นวิบัติอย่างไหน ตอบ : เป็นสลิวิบัติ ถาม : บรรดากองอาบัติ ๗ กอง เป็นกองอาบัติไหน ตอบ : เป็นกองอาบัติปาราชิก ถาม : บรรดาสมุฏฐานแห่งอาบัติ ๖ สมุฏฐาน เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร ตอบ : เกิดด้วยสมุฏฐาน ๑ สมุฏฐาน คือ เกิดทางกายกับจิต มิใช่เกิดทางวาจา ถาม : บรรดาอธิกรณ์ ๔ อย่าง เป็นอธิกรณ์อย่างไหน ตอบ : เป็นอาปัตตาธิกรณ์ ถาม : บรรดาสมถะ ๗ อย่าง ระวังด้วยสมถะเท่าไร ตอบ : ระวังด้วยสมถะ ๒ อย่าง คือ (๑) สัมมุขวินัย (๒) ปฎิญญาตรณะ ถาม : ในปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ นั้น อะไรเป็นพระวินัย อะไรเป็นอภินัย ตอบ : พระบัญญัติเป็นพระวินัย การจำแนกเป็นอภินัย ถาม : ในปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ นั้น อะไรเป็นพระปาติโมกข์ อะไรเป็นอธิปาติโมกข์ ตอบ : พระบัญญัติเป็นพระปาติโมกข์ การจำแนกเป็นอธิปาติโมกข์ ถาม : อะไรเป็นวิบัติ ตอบ : ความไม่สำรวมเป็นวิบัติ ถาม : อะไรเป็นสมบัติ ตอบ : ความสำรวมเป็นสมบัติ ถาม : อะไรเป็นข้อปฏิบัติ ตอบ : การที่ภิกษุสมาทานอาปาณโกฏิศีลตลอดชีวิตว่า “เราจะไม่ทำกรรมอย่างนี้อีก” แล้วศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เป็นข้อปฏิบัติ ถาม : พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ โดยทรงอาศัยอำนาจประโยชน์เท่าไร ตอบ : ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ โดยทรงอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐

^{๑๔} วิมพา. (ไทย) ๑/๖๗/๕๔-๕๕.

ประการ คือ ๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๒. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ๓. เพื่อชมบุคคลผู้เกื้อยาก ๔. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม ๕. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน ๖. เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต ๗. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส ๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว ๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม ๑๐. เพื่อเอื้อเพื่อพระวินัย

ถาม : ใครศึกษาอยู่ ตอบ : ภิกษุผู้เป็นพระเสขะและกัลยาณปุณณศึกษาอยู่

ถาม : ใครศึกษาสิกขาเรียบร้อยแล้ว ตอบ : พระอรหันต์เป็นผู้ศึกษาสิกขาเรียบร้อยแล้ว

ถาม : สิกขาบทนี้ตั้งอยู่ในใคร ตอบ : ตั้งอยู่ในสิกขากามบุคคล(บุคคลผู้ใคร่ศึกษา) ถาม : ใครทรงเอาไว้ ตอบ : พระเถระทั้งหลายผู้ทรงจำปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ได้ทรงเอาไว้

ถาม : เป็นถ้อยคำของใคร ตอบ : เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

ถาม : ใครนำมา ตอบ : พระเถระทั้งหลายนำสืบๆ กันมา

ถาม : รายนามพระเถระผู้ทรงจำพระวินัยสืบกันมา

พระเถระเหล่านี้ คือ พระอุบาลี พระทาสกะ พระโสณกะ พระสิคคะ และพระโมคคัลลีสบุตร รวมเป็น ๕ รูป เป็นผู้นำพระวินัยสืบๆ กันมาในชมพูทวีปอันมีสิริเป็นต้น^{๑๕}

สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปฐมปาราชิก

คำว่า **ลูกหญิง บางที (เตน ทิ วฐ)** ความว่า ท่านเศรษฐีผู้คบคิดครั้งแสดงทรัพย์แล้ว เมื่อไม่สามารถจะจงใจพระลูกชายเพื่อความเป็นคุณที่สุดได้ด้วยตนเอง เข้าใจว่า เวลานี้ไม่มีเครื่องผูกมัดบุรุษเช่นกับมาตุคาม จึงเรียกอดีตภรรยาของพระสุทินมากล่าวว่า **เตน ทิ วฐ** เป็นต้นฯ คำว่า **อดีตภรรยา (ปุราณทุติยิก)** ได้แก่ภรรยาเก่า คือภรรยาในกาลก่อนคือในกาลเป็นคุณที่สุด อธิบายว่า ภรรยาที่เคยเป็นเพื่อนร่วมสุขอาศัยเรือนฯ คำว่า **บางที (เตน ทิ)** คือ เพราะเหตุที่ไม่มีเครื่องผูกมัดเช่นกับมาตุคามฯ คำว่า **จับเท้าทั้ง ๒ (ปาเทสุ คเหตุวา)** คือยึดเท้า ๒ ข้างฯ คำว่า **ปาเทสุ** เป็นสัตตมิวัฏฐิ ใช้ในความหมายทุติยวัฏฐิ อีกอย่างหนึ่งแปลว่า จับพระสุทินที่เท้าทั้งสองข้างฯ ถามว่า เพราะเหตุไร อดีตภรรยาจึงกล่าวอย่างนี้ว่า **หลวงพี่ นางอัปสรพวกไหนเล่า (กิตติสา นาม ตา อยฺยปุตตอจฺฉราย)** ตอบว่า ทราบว่า ครั้งนั้น คนทั้งหลายเห็นพวกชัตติยกุมารบ้าง พรหมณกุมารบ้าง เศรษฐีกุมารบ้างมากมายพากันละสมบัติเป็นอันมากแล้วจึงออกบวช เมื่อไม่รู้คุณแห่งการบรรพชาจึงพูดกันว่า คนเหล่านี้บวชกันเพราะเหตุไร ขณะที่คนอื่นๆ ก็พูดว่า เพราะเหตุแห่งนางอัปสร แห่งนางเทพนักรำเรื่องที่สนทนากันนั้นได้แพร่กระจายไป อดีตภรรยาของพระสุทินเชื่อถ้อยคำนั้นจึงกล่าวอย่างนี้ พระเถระเมื่อจะปฏิเสธคำนั้น จึงกล่าวว่า **น้องหญิง อาตมาไม่ได้ประพฤติฯ** คำว่า **เรียก (สมุททาจรติ)** ความว่า ร้องเรียก ได้แก่พูดฯ คำว่า **อย่าทำให้อาตมาลำบากใจ (มา โน วิหะยิตถ)** ความว่า ถ้อยคำนี้เป็นการเบียดเบียนบรรพชิตฯ ด้วยคำว่า **บางที (เตน ทิ)** ในคำนี้ว่า ลูกจงให้ผู้สืบเชื้อสายไว้ **(เตน ทิ ตาต สุทินน พิชกมปิ เทหิ)** มารดาของพระสุทินเชิญชวนในความยินดียิ่ง (อธิบายว่า) ถ้าลูกยังยินดีจะประพฤติพรหมจรรย์ จงนั่งปรินิพพานในอากาศ แต่ลูกจงให้บุตรสักคนหนึ่งผู้จะเป็น พี่ชายแห่งวงศ์สกุลของเรา คำว่า **เจ้าลิจฉวีจะได้ไม่รับมรดกของเราที่ขาดผู้สืบสกุล (มา โน อปุตตกัสาปเตยฺย ลิจฉวโย)** ความว่า เราอยู่ในรัชสมัยของพวกเจ้าลิจฉวีผู้เป็นคณะราชา โดยการล่องไปแห่ง

^{๑๕} วิมहा. (ไทย) ๘/๒/๒-๖.

บิดาของลูกเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นก็จะรับเอาสมบัตินี้ คือสมบัติของเราเป็นอันมากอย่างนี้ ที่ไม่มีบุตรสืบตระกูล คือเว้นจากบุตรผู้รักษาทรัพย์ของตระกูลไปสู่พระราชวังชั้นในของตนๆ เพราะฉะนั้น อย่าได้ให้พวกเจ้าลิจฉวีรับเอา คือจงอย่าได้รับเอาทรัพย์สมบัตินั้นไปฯ ถ้ามว่า เพราะเหตุไรพระสุทินจึงกล่าวอย่างนี้ว่า **คุณโยม เรื่องนี้อาตมาพอจะทำได้ (เอตฺ โข เม อมม สกกา กาทฺ)** ตอบว่า ทราบว่า พระสุทินคิดว่า บรรดาคนเหล่านี้ เราเท่านั้นที่เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติไม่มีคนอื่น แม้พวกเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นก็จกติดตามเราตลอดเวลา เพื่อต้องการคุ้มครองทรัพย์สมบัติ ด้วยเหตุนี้เราก็จักชวนขวายน้อยบำเพ็ญสมณธรรมอยู่คงไม่ได้ แต่เพราะเราได้บุตรเจ้าลิจฉวีก็จกงดเว้น ตอนนั้นเราก็จักบำเพ็ญสมณธรรมได้ตามสบาย เมื่อนี้พระสุทินจึงกล่าวอย่างนี้ฯ คำว่า **ยังมีได้บุญปฏิบัติสิกขาบท (อปปญญตเต ลิกฺขาบท)** ความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคยังมิได้ทรงบัญญัติปฐมปาราชิกสิกขาบท ทราบว่า ตลอด ๒๐ พรรษาในปฐมโพธิกาลของพระผู้มีพระภาค ภิกษุทั้งหลายทำพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาคให้ทรงยินดี มิได้ทำอชฌาจารเห็นปานนั้น พระผู้มีพระภาคทรงมุ่งข้อนั้นจึงตรัสพระสูตรนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง ภิกษุจำนวนมากได้ทำให้เรามีจิตยินดีแล้วหนอ” เวลานั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อยังไม่ทรงเห็นอชฌาจารจึงมิได้ทรงบัญญัติอาบัติปาราชิกหรืออาบัติสังฆาติเสส แต่ทรงบัญญัติเพียงกองอาบัติเล็กน้อยที่เหลือ ๕ กอง ในเพราะเรื่องนั้นๆ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “เมื่อพระผู้มีพระภาคยังมิได้ทรงบัญญัติสิกขาบท” คำว่า **เห็นว่าไม่มีโทษ (อนาทินวทสฺโส)** ความว่า พระสุทินเมื่อยังไม่เห็นโทษที่พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงบัญญัติสิกขาบทแสดงไว้ในบัดนี้ จึงมีความสำคัญว่าไม่มีโทษ ก็ถ้าพระสุทินรู้ว่า “ข้อนี้ไม่ควรทำ” หรือว่า “จะเป็นไปเพื่อตัดราก” พระสุทินเป็นกุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา แม้จะสิ้นชีวิตมีการเสพเมถุนนั้นเป็นเหตุก็ไม่พึงทำ แต่เมื่อยังไม่เห็นโทษในการเสพเมถุน จึงมีความสำคัญว่าไม่มีโทษ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า “เห็นว่าไม่มีโทษ”ฯ

พระผู้มีพระภาคครั้งทรงแสดงอานิสสแห่งการบัญญัติสิกขาบทอย่างนี้แล้วเมื่อจะทรงแสดงกิจที่ภิกษุทั้งหลายจะพึงทำในสิกขาบทนั้น จึงตรัสว่า **ภิกษุทั้งหลายพวกเธอพึงยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดง (เอวญฺจ ปน ภิกฺขเว อิมํ ลิกฺขาบทํ อุทฺธิเสยฺยาถ)** ถ้ามว่า พระองค์ทรงแสดงไว้อย่างไร ตอบว่า พระองค์ทรงแสดงไว้อย่างนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงยกสิกขาบทนี้ คือ มีอานิสสที่เราชี้แจงอย่างนี้ขึ้นแสดงไว้ในปาติโมกข์เทศอย่างนี้พึงเล่าเรียนจำไว้ และบอกแก่ภิกษุอื่นๆ” จ-ศัพทในคำนี้ว่า เอวญฺจ ปน มีอันนำมาซึ่งเนื้อความอันยังเป็นความหมาย ด้วยเหตุนี้ เนื้อความนี้ท่านจึงได้นำมาแล้ว

บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงพระดำรัสที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “สิกขาบทนี้” พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ก็ภิกษุใดเสพเมถุนธรรม ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้ (โย ปน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏฺิเสเวยฺย, ปาราชิก โหติ อลฺวสฺโส)”

เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติปฐมปาราชิกสิกขาบท ทำให้มั่นคงด้วยการตัดมูลรากอย่างนี้ ได้เกิดเรื่องนางลิงขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่พระอนุบัญญัติ ท่านจึงได้กล่าวเนื้อความนี้ว่า “สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ (เอวญฺจิํ ภควตา ภิกฺขุณํ ลิกฺขาบทํ

ปณฺณตฺตํ โหติ)” เพื่อแสดงการเกิดขึ้นแห่งเรื่องนั้น เนื้อความแห่งสิกขาบทนั้นมีดังนี้ “สิกขาบทนี้พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ และเรื่องอื่นนี้ก็เกิดขึ้นได้”^{๑๖}

ปฐมนันตปาสาทิกา มารดาของท่านสุทินน์ได้เชื้อเชิญท่านสุทินน์ไว้ในความอมริมด้วย ความว่า ถ้าเช่นนั้นดังนี้ ที่มีอยู่ในบทนี้ว่า พ่อสุทินน์ ถ้าเช่นนั้นพ่อจงให้พี่พันธุไว้บ้าง คือมารดาได้พูดว่า ถ้าพ่อยังยินดีจะประพฤติพรหมจรรย์ไซ้ร ขอพ่อจงประพฤตินั่งปรินิพพานอยู่บนอากาศเถิด แต่ว่า พ่อจงให้บุตรชายคนหนึ่งผู้จะเป็นพี่พันธุสำหรับดำรงวงศ์สกุลของเราไว้ฯ หลายบทว่า **มา โน อปุตฺตํ กิสาปเตยฺยํ ลิจฺฉวียํ อติหราเปสุ** ความว่า มารดาของท่านสุทินน์พูดว่า เพราะเหตุที่พวกเราอยู่ในรัชสมัยแห่งเจ้าลิจฉวีผู้เป็นคณะราช โดยกาลล่วงลับไปแห่งบิดาของพ่อ เจ้าลิจฉวีเหล่านั้นจะสั่งให้รับทรัพย์มรดกนี้ คือทรัพย์สมบัติของพวกเราซึ่งมีมากมายอย่างนี้อันหาบุตรมิได้ คือที่เว้นจากบุตรผู้จะรักษาทรัพย์ของตระกูลไว้ นำไปสู่ภายในพระราชวังของพระองค์เสีย ฉะนั้นเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นอย่าได้สั่งรับคือจงอย่าสั่งให้รับทรัพย์สมบัตินั้นไปเลยฯ ถ้ามว่า เพราะเหตุไร ท่านสุทินน์จึงได้กล่าวอย่างนี้ว่า คุณโยมแม่เฉพาะเรื่องนี้อย่าอาจทำได้ แก้วฯ ได้ยินว่า ท่านสุทินน์นั้นคิดว่า เราเท่านั้นจักเป็นเจ้าของทรัพย์มรดกของมารดาเป็นต้นเหล่านั้น คนอื่นย่อมไม่มี มารดาเป็นต้นแม่เหล่านั้นก็จักตามผูกพันเราเป็นนิตย์ เพื่อต้องการให้รักษาทรัพย์มรดก เพราะเหตุนี้เราจักไม่ได้เพื่อเป็นผู้มีความขวนขวายน้อยบำเพ็ญสมณธรรม ส่วนท่านเหล่านั้นครั้นได้บุตรชายแล้วก็จักงดเว้น(การตามผูกพันเรา) ต่อแต่นั้นเราก็จักได้บำเพ็ญสมณธรรมตามสบาย เมื่อท่านเล็งเห็นนัยนี้อยู่จึงได้กล่าวอย่างนั้นฯ บทว่า **ปุราณหุตฺติกา** นี้ เป็นสัทตมวิภัตติฯ บทว่า **อภิวินฺยาเปสิ** คือให้เป็นไปแล้วฯ จริงอยู่ แม้การให้เป็นไปท่านเรียกว่า **วินฺยาปนา** เพราะยังกายวิญญูติให้เคลื่อนไหว ก็ท่านพระสุทินน์นั้นบัณฑิตพึงทราบว่าได้ทำการยังกายวิญญูติให้เคลื่อนไหวถึง ๓ ครั้ง เพื่อความตกลงใจจะให้ตั้งครุฑฯ ชื่อว่า **ภควโต เอตมตฺถํ อโรเจสุ** มีความว่า ภิกษุหลายเหล่านั้นได้กราบทูลคือได้แจ้งเนื้อความนั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้งแสดงอาณิสสแห่งการบัญญัติสิกขาบทไว้อย่างนั้นแล้ว เมื่อจะทรงชี้แจงกิจที่ภิกษุทั้งหลายควรทำในสิกขาบทนั้น จึ่งตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็แล พวกเธอพึงแสดงสิกขาบทนี้ขึ้นอย่างนี้ บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงคำที่พระองค์ตรัสไว้ว่า สิกขาบทนี้ จึ่งตรัสว่า อนึ่ง ภิกษุใด พึงเสพเมถุนธรรม ภิกษุนี้อย่อมเป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้ฯ^{๑๗}

วินยสังคหรรณฺณกา พระวินัยธรผู้ประกอบด้วยลักษณะทั้ง ๓ เหล่านี้ เมื่อสงฆ์ประชุมกัน วินิจฉัยเมื่อเรื่องเข้าประเด็น เมื่อโจทก์และจำเลยให้การแล้ว ก็กล่าวว่า อย่ารีบตัดสิน ควรตรวจดูฐานะทั้ง ๖ อะไรบ้าง คือตรวจดูวัตถุ มาติกา บทภาษณีย์ ติกปริจเฉท อันตราบัตติ และอนาปัตติ แม้เมื่อตรวจดูวัตถุ ก็ย่อมเห็นอาบัติบางตัวว่า “ภิกษุควรใช้หญ้า หรือใบไม้ปกปิดมา อนึ่ง ภิกษุไม่เปลือยกายเดินมา ภิกษุใดเปลือยกายเดินมา ต้องอาบัติทุกกฏ” พระวินัยธรรจกัซกสูตรนั้นมาระงับอธิกรณ์นั้นได้ แม้เมื่อตรวจดูมาติกา ก็ย่อมเห็นอาบัติตัวใดตัวหนึ่ง ในอาบัติ ๕ กอง โดยนัยเป็นต้นว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะกล่าวเท็จทั้งที่รู้” พระวินัยธรรจกัซกสูตรนั้นมาระงับอธิกรณ์นั้นได้ แม้เมื่อตรวจดู บทภาษณีย์ ก็ย่อมเห็นอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ในอาบัติ ๗ กอง โดยนัยว่า ภิกษุเสพเมถุน

^{๑๖} วิ.อ.(ไทย) ๑/๓๕-๓๗/๓๐๘-๓๓๒.

^{๑๗} พระพุทธโฆษาจารย์, **ปฐมนันตปาสาทิกาแปล เล่ม ๒**, หน้า ๒๖.

ธรรมในร่างกายที่ตายแล้ว แต่ไม่ถูกสัตว์กัดกิน ต้องอาบัติปาราชิก เสพเมถุนธรรมในร่างกายที่ตายแล้ว แต่ถูกสัตว์กัดกินโดยมาก ต้องอาบัติอุลลัจจัย^{๑๘} เป็นต้น พระวินัยธรจักชักสูตรจากบทภาษีนี้นั้น มาระงับอธิกรณ์นั้นได้ แม้เมื่อตรวจดู ดิกปริงเฉท ก็ย่อมเห็นดิกปริงเฉท คือดิกสังฆาทีเสส ดิกปาจิตตีย์ ดิกทุกกฏ หรือ อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง พระวินัยธรจักชักสูตรจากดิกปริงเฉทนั้นมาระงับอธิกรณ์นั้นได้ แม้เมื่อตรวจดู อันตราบัติ ก็ย่อมเห็นอันตราบัติ ที่มีในระหว่างสิกขาบทอย่างนี้ว่า “ภิกษุเก็บดุ้นฟืนที่ตกเข้าที่เดิม ต้องอาบัติทุกกฏ” พระวินัยธรจักชักสูตรจากดิกปริงเฉทนั้นมาระงับอธิกรณ์นั้นได้ แม้เมื่อตรวจดูอนาบัติ ก็ย่อมเห็นอนาบัติที่พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงไว้ในสิกขาบทนั้น ๆ อย่างนี้ว่า “ภิกษุ เธอไม่ยินดี ไม่ต้องอาบัติ ภิกษุผู้ไม่มีโดยจิต ภิกษุผู้ไม่มีความประสงค์จะกล่าวอวด ภิกษุผู้ไม่ตั้งใจพยายาม ภิกษุผู้ไม่ตั้งใจ ไม่มีสติ ไม่รู้ตัว พระวินัยธรจักชักสูตรจากดิกปริงเฉทนั้นมาระงับอธิกรณ์นั้นได้

จริงอยู่ภิกษุฉลาดในพระวินัย ๔ อย่าง ประกอบด้วยลักษณะ ๓ อย่าง ตรวจดูฐานะ ๖ อย่าง จักระงับได้ การวินิจฉัยของภิกษุนั้น ใคร ๆ ฟังคัดค้านไม่ได้ ย่อมเป็นเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า ประทับนั่งทรงวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง หากภิกษุบางรูป ล่วงละเมิดสิกขาบท ฟังเข้าไปหาภิกษุนั้น ผู้ฉลาดในการวินิจฉัยอย่างนี้ ถ้ามความสงสัยของตน ภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัย ควรกำหนดให้ดี ถ้าเป็นอนาบัติ ก็กล่าวว่า “เป็นอนาบัติ” ถ้าเป็นอาบัติก็กล่าวว่า “ต้องอาบัติ” หากอาบัติเป็นเทศนาคามินีก็ควรกล่าวว่า “เป็นเทศนาคามินี” หากเป็นวุฏฐานคามินีก็ควรกล่าวว่า “เป็นวุฏฐานคามินี” หากปรากฏเงาแห่งอาบัติปาราชิกแก่เธอผู้ฉลาดในการวินิจฉัย ไม่ควรบอกก่อนว่า “ต้องอาบัติปาราชิก” เพราะเหตุไร เพราะการล่วงละเมิดเมถุนธรรม และการล่วงละเมิดอุตตริมนุสสธรรม เป็นของหยาบ ส่วนการละเมิดอทินนาทาน และมนุสสวิคหะ เป็นของละเอียด มีจิตเล่นไปอย่างรวดเร็ว พลัน ภิกษุย่อมต้องวิตกกัมมะเหล่านั้น โดยอาการอันละเอียด ย่อมคุมอาบัติได้ด้วยอาการที่ละเอียด เพราะฉะนั้น ภิกษุเมื่อถูกถามถึงความสงสัยอันมีวิตกกัมมะนั้นโดยพิเศษ อย่าเพิ่งกล่าวว่า “ต้องอาบัติ” ถ้าอาจารย์ของภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัยยังมีชีวิตอยู่ ภายหลังภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัย ฟังสงภิกษุรูปนั้นไปว่า “ท่านจงเรียนถามอาจารย์ของพวกเรา” ถ้าภิกษุนั้นกลับมาบอกว่า “อาจารย์ของท่านตรวจดูโดยสูตร โดยวินัยแล้วบอกว่า กระผมยังแก้ไขได้” แต่นั่น ภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัยพึงบอกเธอว่า “ดี ดี ท่านจงทำตามที่ท่านอาจารย์บอกเถิด” แต่ถ้าอาจารย์ของภิกษุผู้ฉลาดในการวินิจฉัยไม่มี มีแต่พระเถระที่เคยเรียนร่วมกันมา ฟังสงภิกษุนั้นไปหาพระเถระนั้นว่า “ท่านไปเรียนถามพระเถระผู้เคยเรียนร่วมกันกับพวกเราซึ่งเป็นหัวหน้าคณะดู” แม้เมื่อพระเถระผู้เคยเรียนร่วมมาวินิจฉัยว่า “ยังพอแก้ไขได้” ฟังบอกเธอว่า “ดี ดี ท่านจงทำตามคำของพระเถระนั้น ถ้าไม่มีแม้พระเถระผู้เคยเรียนร่วมกันมา มีแต่อันเตวาสิกผู้เป็นบัณฑิต ก็พึงสงภิกษุนั้นไปหาอันเตวาสิกผู้เป็นบัณฑิตว่า “ท่านจงไปถามภิกษุรูปโน้น” แม้เมื่ออันเตวาสิกผู้เป็นบัณฑิตวินิจฉัยว่า “ยังพอแก้ไขได้” ก็ควรบอกภิกษุนั้นว่า “ดี ดี ท่านจงทำตามคำของอันเตวาสิกผู้เป็นบัณฑิตนั้น” ถ้าปรากฏแต่เพียงเงาแห่งอาบัติปาราชิกแก่ภิกษุหนุ่ม แม้ภิกษุหนุ่มก็ไม่ควรบอกเธอว่า “ท่านต้องอาบัติปาราชิก” เพราะการเสด็จอุปติของพระพุทธเจ้าหาได้ยาก บรรพชาและอุปสมบทยังหาได้ยากไปกว่า

^{๑๘} วิ.มหา. ๑/๕๙/๔๖

นั้น แต่ควรบอกเธออย่างนี้ว่า “ท่านจงปิดกวาดโอกาสอันสงัด นั่งพักกลางวัน ชำระศีลใส่ใจถึงอาการ ๓๒ ก่อน” ถ้าศีลของท่านนั้นไม่เสียหาย ก็มีภูมียังสืบต่อ สังขารยังปรากฏชัดเจน จิตก็จะแน่วแน่เหมือนได้บรรลุปัจจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ เธอย่อมไม่รู้วันที่ล่วงไป เมื่อล่วงไปวันหนึ่งพึงบอกเธอผู้มาสู่ที่บำรู้อย่างนี้ว่า “จิตของคุณเป็นเช่นไร” เมื่อเธอบอกความเป็นไปแห่งจิต ควรบอกเธอว่า “ชื่อว่าบรรพชา ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์แห่งจิต ท่านจงอย่าประมาทบำเพ็ญสมณธรรมเถิด”^{๑๙}

วินยวินิจจย ภิกขุวิภังค์ กล่าวถึงปาราชิกข้อที่หนึ่ง ภิกษุมีเจตนาจะเสพสอดองคชาตเข้าในโอกาสชู้มที่มรรคสามอย่างแม้เพียงปลายเมสึงดาพ่ายแพ้แล้ว ภิกษุนั้นเป็นไปกับด้วยการศึกษายินดีการสอดองคชาตเข้าการหยุดอยู่หรือการถอนออกเว้นกิริยาเคลื่อนไหวแล้ว ภิกษุสอดเข้ามรรคที่หุ้มหรือไม่หุ้มก็ตาม ด้วยองคชาตที่หุ้มและไม่หุ้มก็เหมือนกัน ๖ เมื่ออุปาทินนะกระทบกับอุปาทินนะหรืออุปาทินนะกระทบกับอุปาทินนะก็ตาม ถ้าเธอยินดีอยู่ในสิ่งนั้น ส่วนเมื่อเข้าเขตปาราชิกแล้ว เธอเป็นผู้พ่ายแพ้แล้ว เมื่อเข้าเขตถูกลักจ้ายแล้วพึงแสดงถูกลักจ้ายและเมื่อเข้าเขตทุกกฏแล้ว พึงแสดงทุกกฏแก่เธอ ภิกษุเสพเมถุนอยู่ที่ซากศพซึ่งตายแล้วยังไม่ถูกกัฏฐินก็ดีและถูกกัฏฐินโดยมากก็ดี เป็นปาราชิก ในซากศพที่ถูกกัฏฐินโดยมากก็ดีหรือถูกกัฏฐินครั้งหนึ่งก็ดี เป็นอาบัติถูกลักจ้าย ในซากศพที่เหลือเป็นอาบัติทุกกฏ ในซากศพแม้ถูกกัฏฐินแล้วเหลือเพียงนิมิต แม้เมื่อภิกษุเสพเมถุนที่นิมิตนั้นเป็นปาราชิก หนึ่งเป็นอาบัติทุกกฏในซากศพที่ถึงความเป็นซากศพขึ้นอืดพองแม้ในที่ทุกแห่งธรรมดาสรีระที่ถูกกัฏฐินและยังไม่ถูกกัฏฐินเป็นอาบัติทุกกฏทั้งหมดในซากศพฯ แต่เมื่อซากศพที่ถูกตัดชำแหละแล้วเพิกนิมิตออกแล้วแล ภิกษุเสพที่นิมิตนั้นโดยเป็นแผลแคบ พึงต้องอาบัติถูกลักจ้าย เมื่อพยายามที่ขึ้นเนื้อนั้น โดยนิมิตนั้นเพราะตกลงด้วยความกำหนดในเมถุน ต้องอาบัติทุกกฏ เมื่อมีเนื้อหรือเอ็นแม้ประมาณหลังเล็บ ภิกษุเสพเมถุนในร่างกายยังมีชีวิตเป็นปาราชิก ภิกษุสอดองคชาตเข้าที่ช่องหูตาและจมูก กระเพาะเบาหรือแผลทั้งหลาย พึงต้องอาบัติถูกลักจ้ายเพราะความกำหนดฯ เมื่อเสพในร่างกายที่เหลือ ในอวัยวะมีรักแร้และขาอ่อนเป็นต้น เพราะอำนาจความกำหนดในเมถุนต้องทุกกฏ เมื่อเสพที่จมูกที่กระเพาะเบาทั้งหลายของสัตว์มีมาโคและกระปือเป็นต้น อุฐัพพะและข้าง พึงต้องถูกลักจ้าย เมื่อเสพในร่างกายที่เหลือแม้ในแผลตาและหูของสัตว์ดิรัจฉานทั้งหมดต้องอาบัติทุกกฏเหมือนกัน ก็เมื่อเสพสัตว์ดิรัจฉานที่ตายแล้วเหล่านั้นในร่างกายที่ยังสดอยู่ พึงมีอาบัติทั้งสามตัว ในเมื่อมีสามเขตฯ ก็เมื่อถูกนิมิตหญิงด้วยความกำหนดในเมถุนภายนอกด้วยนิมิต ภิกษุนั้นพึงเป็นถูกลักจ้าย เมื่อเธอถูกนิมิตหญิงด้วยนิมิตหรือปาก ด้วยความกำหนดในการเคล้าคลึงกาย พึงเป็นอาบัติหนักฯ เมื่อถูกนิมิตแม้ของบุรุษด้วยนิมิตด้วยความกำหนดสองอย่างก็เหมือนกัน ต้องอาบัติทุกกฏ ส่วนเมื่อถูกนิมิตของสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียด้วยนิมิตเป็นถูกลักจ้าย เพราะกำหนดในเมถุนฯ รู้ว่าเป็นทุกกฏในเพราะถูกนิมิตสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียด้วยนิมิต ด้วยความกำหนดในการเคล้าคลึงกายฯ เมื่อสอดองคชาตเข้าปากที่อำทำให้เชิดขึ้นที่ปากนั้นแล้วนำออกเป็นทุกกฏฯ เมื่อสอดองคชาตไม่ให้ถูกพื้นล่างของหญิงด้วยส่ข้างแล้วชักออกเป็นทุกกฏเหมือนกันฯ เมื่อพยายามที่เนื้อริมฝีปากที่เปิดขึ้นหรือฟันที่ออกภายนอก เธอพึงต้องถูกลักจ้ายฯ เมื่อหลั่งน้ำสุกกะหรือหลั่งแล้วเป็นทุกกฏแก่เธอผู้พยายามที่

^{๑๙} วิ.สงคห. (ไทย) หน้า ๒๔-๒๖.

มรรคทำให้กระทบกระตุก เพราะความกำหนดสองอย่างฯ เมื่อเคล้าคลึงหญิงด้วยความกำหนดในเมณฑองทุกกฎ นี่เป็นนัยในเพราะการจับมืออุบลคำและจูบเป็นต้นฯ ในสัตว์ไม่มีเท้ามีงูปลาและแมในสัตว์สองเท้ามีนกพิราบ ในสัตว์สี่เท้ามีเหยี่ยว เหล่านี้เป็นวัตถุของปาราชิกฯ จิตอยากเสพ การสอดมรรคเข้ามรรค นี่ท่านกล่าวองค์สองแห่งวัตถุอันมีในที่สุดฯ ท่านกล่าวทุกกฎว่าอยู่ใกล้ปาราชิกข้อที่หนึ่งเท่านั้น ส่วนอุลลัจจัยท่านแสดงไว้แม้แก่สามข้อที่เหลือฯ สำหรับภิกษุผู้เป็นต้นเรื่อง ผู้ไม่รู้ยินดียอรู้ยู่ก็เหมือนกัน พึงรู้ว่าไม่เป็นอาบัติ^{๒๐}

วินยวินิจจยฎีกา กล่าวถึงปาราชิก ๓ พรรณนาว่าด้วยเมณฑธรรม ๓

พระเถระครั้งแสดงการนอบน้อมพระรัตนไตรเป็นต้นด้วยหาคาถาอย่างนี้แล้ว บัดนี้หวังแสดงวินิจจยตามที่ได้ปฎิญาไว้จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ติวิธ** ๓ บรรดาคำเหล่านั้น พระเถระแสดงวินิจจยแห่งเมณฑธรรมสิกขาบทด้วยคำเป็นต้นว่า **ติวิธ** ๓ คำว่า **ติวิธ** ได้แก่ มีประการสาม คือ วัจฉมรรค ๑ ปัสสาวมรรค ๑ มุขมรรค ๑ เชื่อมกับคำนี้คือ มคเค ๓ บทว่า **ติลมตตมปิ** ได้แก่ แม้เพียงเมตตงา เชื่อมกับคำนี้คือ องคชาต ๓ บทว่า **มคเค** ได้แก่ ในประเทศแห่งสรีระที่เรียกว่ามรรค เพราะเป็นทางไหลออกแห่งอุจจาระและปัสสาวะ และเพราะเป็นทางไหลเข้าและออกแห่งข้าว น้ำดี และเสมหะเป็นต้น เชื่อมว่าโอกาสที่เปื่อย ๓ แม้เมื่อควรกล่าวว่า มคเคสุ ติลมตตมปิ ติสุ เสวนเจตโน ท่านก็สงเคราะห์ด้วยราสีสามด้วยอำนาจการรวมสาธาติ เพราะยัตยศัพท์ที่มีอย่างต่างๆบอกถึงประการว่า ติวิธ แล้วแสดงมรรคสามสืบอย่างด้วยอำนาจประเภท ๓

อย่างไร ๓ เพื่อแสดงเหล่าสัตว์ซึ่งเป็นที่อาศัยแห่งมรรคมีปากเป็นต้นที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิก จึงแสดงมรรคสามสืบประการอย่างนี้คือ มรรคเก้าของหญิงมนุษย์หญิงอมมนุษย์สัตว์เดรัจฉานตัวเมียที่ท่านแสดงไว้ในพระบาลีโดยนัยเป็นต้นว่า หญิงสามจำพวกคือหญิงมนุษย์ หญิงอมมนุษย์ เดรัจฉานตัวเมียดังนี้ แต่ละชนิดมีชนิดละสาม (รวมเป็นเก้า) มรรคเก้าด้วยอำนาจอุกโตพยัญชนะสามจำพวกที่แสดงไว้อย่างนั้นเหมือนกัน มรรคหกคือมรรคด้วยอำนาจมุขมรรคและวัจฉมรรคของพวกบัณฑิตสามจำพวกๆ ละสอง (รวมเป็นหก) และ มรรคหกของบุรุษสามจำพวกอย่างนั้น ๓

บทว่า **เสวนเจตโน** วิเคราะห์ว่า มีเจตนาในการเสพที่สัมปยุตกับเมณฑ อธิบายว่าประกอบด้วยเจตนาที่เข้าไประคนกับเมณฑราคะ ๓ บทว่า **อลโลกาเส** ได้แก่ มรรคใดมรรคหนึ่งบรรดามรรคสามสืบเป็นส่วนที่เปื่อยซึ่งไม่โดนลมปกติสัมผัส ด้วยคำนี้พระเถระแสดงว่า ไม่มีเขตแห่งปาราชิกภายนอก ๓ เพราะเพ่งความต่างแห่งวิเสสนะ ในคาถาที่สองพึงนำสองบทคือ สลิกโข โส มาประกอบว่า เสวนเจตโน สลิกโข โส ภิกขุ ๓

ที่ชื่อว่า องคชาต เพราะอรรถว่า เกิดที่องค์ คือสรีระ ได้แก่ อวัยวะเพศของบุรุษ แม้เมื่อมีความที่อวัยวะแห่งสรีระที่เหลือเป็นอย่างนั้น ท่านก็กล่าว องคชาตนั้นแล เพราะภาษาเจริญขึ้น ๓ บทว่า **ปเวสนโต** ได้แก่ให้สำเร็จกิจทางกายกล่าวคือการถึงพร้อมความเป็นคู่ๆ ๓ บทว่า **ปราชิต**

^{๒๐} วินิจจย. (บาลี) ๖-๓๖/๑-๓.

ความว่าเสื่อมจากขณะสมบัติที่ได้ยากที่ตนพึงจะได้ คือสุขที่เกิดจากโลกียะสมบัติโลกุตระสมบัติและคุณสมบัติที่ได้ยาก แล้วเข้าถึงความพ่ายแพ้ ด้วยการถึงพร้อมแห่งกิเลส ฯ

ในข้อนี้มีโยชนาดังนี้ คือ ภิกษุนั้นผู้ไม่บอกคณสิกขา มีจิตคิดเสพสอดองคชาตเข้าไปในมรรคสาม (มรรคใดมรรคหนึ่ง) ซึ่งเป็นโอกาสที่เปี่ยมแม้เพียงเมล็ดงาเป็นปาราชิก ฯ พึงทราบว่า ด้วยคำมีประมาณเท่านี้ท่านสงเคราะห์สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติว่า

อนึ่ง ภิกษุใดถึงพร้อมด้วยสิกขาและธรรมเนียมเลี้ยงชีพแห่งภิกษุทั้งหลายไม่บอกคณสิกขาไม่ทำให้แจ้งซึ่งความที่ตนเป็นผู้ถ้อยกำลังพึงเสพเมถุนธรรม ภิกษุนี้อาจปาราชิกหาสังวาสมิได้ ฯ

พระเถระครั้งแสดงปาราชิกซึ่งมีความพยายามของตนเป็นมูลด้วยคานาน้อย่างนี้แล้ว บัดนี้หวังจะแสดงปาราชิกที่มีความพยายามของอื่นเป็นมูลที่เป็นไปโดยนัยมีอาทิว่า เหล่าภิกษุผู้เป็นปฏิปักษ์นำหญิงมณุษย์มาที่สำนักของภิกษุให้นั่งทับที่องคชาตด้วยว่าจะมรรค จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **ปเวสน์** ฯ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปเวสน์** พระเถระกล่าวการสอดมรรคที่เกิดขึ้นเพราะเหล่าภิกษุผู้เป็นปฏิปักษ์นำผู้ใดผู้หนึ่ง บรรดาหญิงมณุษย์ผู้หลับและประมาทเป็นต้นเป็นอาทิมาแล้ว ให้นั่งทับองคชาตของภิกษุโดยประการที่มรรคใดมรรคหนึ่งบรรดามรรคตามที่กล่าวเข้าไป ฯ โยชนาว่า ภิกษุนั้นผู้ยังไม่บอกคณสิกขายินดีการสอดเข้า ฯ ในข้อนี้มีความว่า เธอให้จิตยินดีในการสอดเข้าตั้งแต่ปลายจนถึงโคนตั้งขึ้น เป็นผู้เคลื่อนจากศาสนาในขณะนั้นนั่นแล เพราะกล่าวในอรรถกถาว่า ยินดียอมรับการสอดให้จิตคิดเสพตั้งขึ้นในขณะนั้น ฯ แม้ในบททั้งหลายมีอาทิว่า **ปวิฏฐ์** ก็มีโยชนาอย่างนั้นเหมือนกัน ฯ

บทว่า **ปวิฏฐ์** ได้แก่ ขณะที่เข้าไป ฯ พึงถือเอาขณะที่กำหนดด้วยกิจยานั้นๆ ด้วยคำมีอาทิว่า ปวิฏฐ์ ฯ เพราะเหตุนี้ที่นั่นนั่นแลในข้อนี้ ท่านจึงแต่งหุติยาวิภัติในอัจฉินตสังโยค ฯ ในข้อนี้ว่า **จิต** พึงถือเอาสุกกวิสสุทฐิสมัย เพราะคำในอรรถกถาว่า สุกกวิสสุทฐิสมเย ท่านกล่าวหมายเอากาลที่เว้นจากความพยายามโดยประการทั้งปวง ฯ เพราะเหตุนี้ที่นั่นนั่นแล พึงถือเอาแม้กาลแห่งองคชาตที่เข้าไปแล้ว ตั้งอยู่ซึ่งมีอยู่ตราบเท่าถึงการเริ่มถอนออก โดยนัยที่กล่าวในคัมภีร์บท ฯ บทว่า **อุทธรณ** ได้แก่ กาลที่ถอนออก ฯ

คำว่า **วา** ใช้ในวิกัป คำว่า **อปิ** ใช้ในสมุจจยะ คำนั้นสองว่า ฝ่ายที่กำหนดด้วยวาศัพท์มีกำลังเท่ากัน เพราะเหตุนี้แม้ด้วยสองคำนี้ พระเถระแสดงปาราชิกที่ต้องเพราะยินดีเป็นปัจจัยแม้ขณะหนึ่งมีการสอดเป็นต้น ที่จะได้โดยนัยที่มาในพระบาลี มีอาทิว่า ถ้าภิกษุนั้นยินดีในการสอดยินดีที่เข้าไปแล้ว ฯ บทว่า **สลิกโข** ได้แก่ ที่ชื่อว่า สลิกชะ เพราะอรรถว่า เป็นไปกับสิกขา คือ ผู้ยังไม่บอกคณสิกขา ฯ บทว่า **สาทียนโต** ได้แก่ ให้จิตคิดเสพตั้งขึ้น ฯ ข้อว่า **โส ภิกษุ จเปตวา** กิริย ได้แก่ เว้นความพยายามของตน ฯ บทว่า **จุโต** อธิบายว่า ไม่พ้นด้วยอ้างว่า เหล่าภิกษุผู้เป็นปฏิปักษ์ทำกรรมนี้เราไม่ได้ทำ เมื่อมีจิตยินดี เป็นผู้เคลื่อนจากศาสนาโดยแท้ ฯ

ก็คำว่า **สลิกโข** นี้ในข้อนี้ ท่านยกแสดงด้วยอำนาจการแสดงอรรถแห่งสิกขาบทปาฐะว่า สิกข์อุปจกุษาย พุพพลย อนุวิกตวา ฯ พึงทราบการบอกคณสิกขา ที่จำแนกไว้ในบทภาษณีย์แห่ง

สิกขาบทนั้น และในอรรถกถาแห่งสิกขาบทนั้นโดยสังเขปอย่างนี้คือ การบอกคัมภีร์สิกขามีด้วยอำนาจการรู้จักเขตกาลประโยคและบุคคล ไม่มีเพราะไม่มีเหตุนี้ ๆ แท้จริงการบอกคัมภีร์สิกขามีด้วยจิตคือความเป็นผู้ใคร่จะเคลื่อนจากความเพียรอุปสมบัตินั้นแล ไม่มีแก่ผู้กล่าวเร็วหรือพลาด ๆ การบอกคัมภีร์สิกขามีด้วยอำนาจจิตอย่างนี้ ไม่มีเพราะไม่มีจิตนั้น ๆ^{๒๑}

สรุปได้ว่า ปาราชิกสิกขาบทที่หนึ่งในพระวินัยปิฎกอรรถกถาและฎีกานั้นมีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกัน เพราะพระอรรถกถาจารย์และพระฎีกาจารย์ล้วนยกเอาพระพุทธานุญาตมาเป็นบทตั้ง แล้วอธิบายความหมายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อพระภิกษุที่จะได้มีความรู้เข้าใจพระธรรมวินัยในการประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระพุทธรประสงค์ต่อไป

๔.๒ วิเคราะห์ศัพท์ในคัมภีร์วินัยตถสารสันทิปนี นาม วินยวินิจฉยฎีกา (ปฐโม ภาค)

๔.๒.๑ วิธีการวิเคราะห์ศัพท์

วิเคราะห์ศัพท์สำคัญตามที่ปรากฏในคัมภีร์วินัยตถสารสันทิปนี นาม วินยวินิจฉยฎีกา (ปฐโม ภาค) ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังนี้

(๑) วิเคราะห์ศัพท์ว่า เสฏโฐ มีอธิบายดังนี้

๑) สพเพ อิมะ ปสตุถา อยะเมเตสํ อติสเยน ปสตุถิตี เสฏโฐ แปลว่าบุคคลมีพระพุทธรเป็นต้นเหล่านี้ทั้งหมดเป็นผู้อันเขาสรรเสริญแล้ว ผู้นี้เป็นผู้อันบุคคลเหล่านั้นสรรเสริญแล้วด้วยความยินดียิ่ง เหตุนี้ ผู้นั้นจึงเป็นผู้ประเสริฐสุดฯ เสฏโฐ แปลว่า เยี่ยม ยอด ยอดเยี่ยม สูงสุด ประเสริฐ ประเสริฐสุด ประเสริฐที่สุด ปสตุถ+อิฏฐปัจจัย แปลงปสตุถเป็นส หรือแปลว่า อัน..ปรารธนา,อัน..ต้องการ,อัน..อยากได้ และแปลว่า วัตถุอันบุคคลปรารธนา,สิ่งอันบุคคลปรารธนา^{๒๒}

(๒) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อปปฏิบุคคลโล มีอธิบายดังนี้

๑) นตถิ เอตสส ปฏิบุคคลโล อธิโก สทิสวาติ อปปฏิบุคคลโล แปลว่า พระผู้มีพระภาคนั้นไม่มี บุคคลเปรียบคือ ผู้ยิ่งใหญ่ หรือผู้เหมือนกับพระองค์ เหตุนี้ พระองค์จึงชื่อว่าไม่มีบุคคลเปรียบ^{๒๓}

(๓) วิเคราะห์ศัพท์ว่า พุทฺโธ มีอธิบายดังนี้

๑) อนนตมปริเมยฺย เถยฺยมนุชฌมนวเสสํ พุทฺธวาติ พุทฺโธ แปลว่า ที่ชื่อว่าพุทฺธเพราะวิเคราะห์ว่า ผู้รู้ดวงธรรมที่ควรรู้อันไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีประมาณ ไม่มีส่วนเหลือ^{๒๔}

^{๒๑} วิ.ฎีกา. (บาลี) ๖-๗/๒๑-๒๓.

^{๒๒} พันตรี ป.หลงสมบุญ พจนานุกรม มคอ-ไทย, หน้า ๗๖๖.

^{๒๓} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๑-๕/๑๑.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑-๕/๑๒.

๒) จตตาริ สจจานิ สยํ วิจิโตปจิตปารมิตาปริปาจิเตน สวาสนานวเสส-
กิเลสปปหายเคน สยมกุญาณน พุชฌิตี พุทโธ แปลว่าที่ชื่อว่า พุทธะ เพราะวิเคราะห์ว่า ทรงตรัสรู้
สัจจะสี่ด้วยสยัมภูญาณอันแก่กล้า ด้วยความเป็นพระบารมีอันสั่งสมดีแล้วด้วยพระองค์เอง อันละ
กิเลสไม่มีส่วนเหลือกับทั้งวาสนา^{๒๕} พุทฺธ แปลว่า ผู้รู้.ผู้ตรัสรู้ พุทฺ โทธเน โต.พุธฺธาตุใช้ในความหมาย
ว่าตรัสรู้ ตปัจจย แปลงต เป็นทลฺลทฺที่สุทธาตุ.แปลว่าผู้ตื่น(ตื่นจากกิเลสนิทรา).พุธฺ นิททกฺขเย,โต.พุธ
ธาตุใช้ในความหมายว่าตื่น ลงตปัจจย.แปลว่า ผู้เบิกบาน(เพราะไม่มีกิเลส).พุธฺ วิกสเน,โต.พุธฺธาตุใช้
ในความหมายว่าเบิกบาน ลงตปัจจย^{๒๖}

๓) พุทธิ อสส อตถิติ พุทโธ แปลว่า ผู้มีปัญญาเครื่องตรัสรู้ ลงณปัจจย
ในตทสสัถิตตพิธิตา^{๒๗}

(๔) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ธมโม มีอธิบายดังนี้

๑) อตตานํ ชาเรเนเต จตุสฺ อปาเยสฺ สํสาเร จ อปตมานे ชาเรตีติ ธมโม แปลว่า
ที่ชื่อว่าธรรม เพราะวิเคราะห์ว่า รองรับเหล่าสัตว์ผู้ดำรงตนอยู่ คือไม่ให้ตกไปในอบายสี่และใน
สงสาร^{๒๘}

๒) ธรติ ชาเรติ วาติ ธมโม แปลว่า สภาพผู้ทรงไว้^{๒๙}

๓) อตตโน ภาวํ ธรติ ชาเรติ วาติ ธมโม แปลว่า สภาพผู้ทรงภาวะของตน
ไว้^{๓๐}

๔) สลกฺขณํ ธรติ ชาเรติ วาติ ธมโม แปลว่าสภาพผู้ทรงลักษณะของตนไว้^{๓๑} ธร
ธาร วา ธารณ,ธมโม, ลบริที่สุทธาตุและลบทัวเองคือธปัจจย^{๓๑}

๕) อธิ ภิกฺขุ ธมมํ ปริยาปุณาติ สุตตํ ฯเปฯ เวทลลํ แปลว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เรียนธรรมคือพระสูตรฯลฯ เวทลล^{๓๒}

๖) ธรติ สพฺพนติ ธมมํ แปลว่า กรรมที่ทรงความดีทุกอย่างไว้ ชื่อว่าธรรมะ^{๓๓}

๗) พระธรรม คือ คำสอน คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปริยัตติ คือบาลีพระไตร
ปิฎกที่พุทธบริษัทต้องศึกษา อธิ ภิกษุ ธมมํ ปริยาปุณาติ สุตตํ ฯลฯ ความรู้ (ญาณปัญญา) สจจ ธมโม
ธิตี จาโค ฌาย (ยติธรรมควรถูกต้องสัมมาปฏิบัติ) ธมมานุธมมปฏิปนโน วิหริติ ความจริง ความแท้

^{๒๕} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๑-๕/๑๒.

^{๒๖} พันตรี ป.หลงสมบุญ พจนานุกรม มคอ-ไทย, หน้า ๕๒๙.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๒๙.

^{๒๘} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๑-๕/๑๔.

^{๒๙} พันตรี ป.หลงสมบุญ พจนานุกรม มคอ-ไทย, หน้า ๓๕๘.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕๘.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕๘.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕๘.

^{๓๓} พระมหาสมปอง มุทิตา คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๑๓๖.

(สัจจะ) ความเป็นเอง(สภาวะ) ปกติธรรมดา อนิจจา สัพเพ สังขาร อุปาทายธมฺมิโน อนิจจา เญยยะ คือสิ่งที่ควรรู้มีห้าอย่าง คือ สังขาร วิการ ลักษณะ นิพพานและบัญญัติธรรมนิยม เอส ธมฺโม มหาราช ยํ ตวํ คจฺเจยฺย เอกโก ความดี ธมฺโม นิรยํ เนติ ธมฺโม ปาเปติ สุขตี ความประพฤติ(อาจารย์) สิลวา กลยาณธมฺโม ความมั่นคง (สมาธิ) อาบัตติ จตฺตารอ ปาราชิกา ธมฺมา การตั้งชื่อ (บัญญัติ) อารมณฺ์ เรื่อง โลกธมฺโม อารมณฺ์ของโลก เรื่องของโลก เหตุวิปากธมฺมธมฺมา ธรรมเป็นเหตุวิปาก ความไม่มีแห่งสัตว์ ธมฺเมสุ ธมฺมานุสสึ วิหริติ ปัจจย จิตาว สา ธาตุ ธมฺมนิยามตา ประเพณี เมถุนธมฺม ประเพณีของชาวบ้าน ของ เทยยธมฺมของควรให้ ของสำหรับทำบุญ บาปธมฺม ความชั่ว กิจ ความประพฤติของชาวบ้าน ความคิด มโนปฺพพฺพคฺมา ธมฺมา ความคิดทั้งหลายมีใจเป็นสภาพถึงก่อน คำสอน ธรรมศาสตร์ กฎหมาย ความถูก ความยุติธรรม อารมณฺ์ (สิ่งที่ใจรู้ รู้ได้ สิ่งที่เกิดจากใจ)คือ ธรรมารมณฺ์อารมณฺ์สำหรับอายตนะภายในอย่างทีหก^{๓๔}

๘) ธมฺโม รหฺโท อกฺทฺทฺโม ธรรมเหมือนห้วงน้ำไม่มีตม ธรรมแปลว่าสภาพทรงผู้ปฏิบัติตามไว้ แยกประเภทออกเป็นสองคือ กุศลธรรมและอกุศลธรรม แต่ในที่นี้หมายถึงอกุศลธรรม ได้แก่ธรรมอันชาวบริสุทธฺิ สามารถชำระล้างจิตใจให้สกปรกให้สะอาดบริสุทธิ์ได้ ตามสติกำลังศรัทธาของผู้ประพฤติปฏิบัติและก่อให้เกิดประโยชน์ และความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้าตามสมควรแก่การปฏิบัติ เปรียบเหมือนห้วงน้ำที่ไม่มีเปลือกตม สามารถที่จะนำมาดื่มกิน และนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นด้วย มโนปฺพพฺพคฺมา ธมฺมา ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า ธรรมนั้นได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร มนะ ใจ ได้แก่ วิญญาน มนะ คือวิญญาน เป็นประธานแห่งธรรมทั้งสาม คือ เวทนา สัญญา สังขาร ความรู้สึกสุขทุกข์ไม่สุขไม่ทุกข์ หรือความจำอารมณ์มีรูปเป็นต้น หรือความคิดชั่ว คิดไม่ดีไม่ชั่ว จะมีเกิดขึ้น มีความรู้แจ้ง คือ ใจเป็นประธาน คือเป็นปัจจัยให้ธรรมทั้งสามนั้นเกิดขึ้น ถ้าใจไม่เกิดขึ้น ธรรมทั้งสามนั้นไม่เคยเกิดขึ้น ธมฺโม หิ อีสํ ธิช ธรรมแลเป็นธงชัยของพวกฤาษี เป็นเหล่าบุคคลผู้หนีออกจากบ้านเรือนไปอยู่ป่า เปลี่ยนแปลงเพศเป็นฤาษีบำเพ็ญเพียรเพื่อจะนำตนออกนอกจากทุกข์ ในการบำเพ็ญนี้ เขาเหล่านี้ต้องต่อสู้กับกิเลสตัณหาอันเป็นตัวก่อให้เกิดทุกข์ คอยรบกวนอยู่ตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องมีธรรมเป็นธงชัย เพื่อขจัดกิเลสตัณหาให้สิ้นไป และยังสามารถใช้ธรรมนั้นเป็นธรรมเป็นธงชัยเอาชนะผู้อื่น คือให้ผู้อื่นเลื่อมใสได้อีกด้วย สติ ธมฺโม ทฺรณวโย ธรรมของสัตว์บุรุษรู้ได้อย่างยิ่ง ธรรมของสัตว์บุรุษ (สปปุริสธรรม)ได้แก่ สมบัติของผู้มีเจตประการคือ ผู้รู้จักเหตุความเป็นผู้รู้จักผล ความเป็นผู้รู้จักตน ความเป็นผู้รู้จักประมาณ ความเป็นผู้รู้จักกาล ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคล การที่ชนทั้งหลายจะประพฤติธรรมนี้ได้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงว่ารู้และปฏิบัติ ตามได้ยากนัก สตฺยจ ธมฺโม น ชรฺ อฺเปติ ธรรมของสัตว์บุรุษ ไม่เข้าถึงความคร่ำคร่า ธรรม แปลว่า สภาพทรงบุคคลผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว ธรรมนั้นเป็นอลาภิโย คือปฏิบัติได้และให้ผลโดยไม่จำกัดเวลา บุคคลสามารถ ปฏิบัติได้ทุกยุคสมัยทุกเพศวัย แล้วก็จะได้รับผลตามที่ปฏิบัติมา ฉะนั้น ธรรมจึงไม่เข้าถึงความคร่ำคร่าคือเก่าแก่เป็นธรรมที่ทันสมัยอยู่เสมอ^{๓๕}

^{๓๔} พันตรี ป.หลงสมบุญ พจนานุกรม มคอ-ไทย, หน้า ๓๕๘-๓๕๙.

^{๓๕} พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ หน้า ๑๖๒-๑๖๖-๑๗๑-๑๗๒.

(๕) วิเคราะห์ศัพท์ว่า นิรังกโณ มีอธิบายดังนี้^{๓๖}

๑) ราคาที่องคณหิ ตทงควิขมภณสมุจเฉทปฏิปปสสทธีนิสสรณวิมุตติวเสน
นิคคโต วิมุตโตติ นิรังกโณ แปลว่าที่ชื่อว่านิรังกโณ เพราะวิเคราะห์ว่า ไปปราศแล้วคือพ้น
แล้วจากกิเลสเพียงดั่งเนินมีราคาเป็นต้นฯ

๒) อริยวิเส สีสสมาธิปณณาวิมุตติวิมุตติญาณทสสนสงขาเตหิ คุณคณหิ
คณียตีติ คโณ แปลว่าที่ชื่อว่าคณะ เพราะวิเคราะห์ว่า ท่านนับด้วยหมู่แห่งคุณ คือศีลสมาธิปัญญา
วิมุตติวิมุตติญาณทสสนะ^{๓๗}ฯ

(๖) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ภิกขุ มีอธิบายดังนี้

๑) สัสสเร ภยํ อิกขตีติ ภิกขุ แปลว่าชื่อว่าภิกษุ เพราะวิเคราะห์ว่าเห็นภัยใน
สังสาร ฯ^{๓๘}

๒) ภินนปฏํ ธาเรตีติ ภิกขุ แปลว่าที่ชื่อว่าภิกษุ เพราะวิเคราะห์ว่า ทรงไว้ซึ่งผ้า
ที่ถูกทำลายแล้วฯ^{๓๙}

๓) ภิกขณสีโลติ ภิกขุ แปลว่าที่ชื่อว่าภิกษุเพราะวิเคราะห์ว่ามีปกติขอ^{๔๐}

๔) อิกขตีติ ภิกขุ (ผู้ขอ) ภิกขุ ยาจเน, ฐ.ภิกขธาคูใช้ในความหมายว่าขอ ลงรูป
ปัจจัย รัสสะอุปเป็นอุ ลบราฯ

(๗) วิเคราะห์ศัพท์ว่า วินิจจโย มีอธิบายดังนี้

๑) วิเสเสนวิวิเชน วา อากาเรน วิปปฏิปัตตินีหรรณวเสน จียตี วิภชียตีติ
วินิจจโย แปลว่าชื่อว่าวินิจฉัย เพราะวิเคราะห์ว่าแจกคือจำแนก ด้วยอำนาจนำความปฏิบัติผิออกไป
โดยพิเศษหรือโดยอาการหลายอย่าง^{๔๑}ฯ

(๘) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ปญฺญ มีอธิบายดังนี้

๑) ปญฺญติ คจฺจนติ ปชานาตีติ ปญฺญ รู้คือถึง ได้แก่วุทฺธ เหตุนี้จึงชื่อว่าผู้ฉลาดฯ

๒) ตํ ปญฺญภาวํ ปณณาวิเสสํ กโรติ ขเนตีติ ปญฺญภาวโร บุคคลผู้ทำความเป็น
ผู้ฉลาด เพราะวิเคราะห์ว่าทำคือยังความเป็นคนฉลาดนั้น คือความพิเศษทางปัญญาให้เกิดขึ้น^{๔๒}ฯ

(๙) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อปาโร มีอธิบายดังนี้

๑) นตฺถิ ปารํ เอตฺตสฺสชาติ อปาโร แปลว่าพระวินยนั้นไม่มีฝั่งเหตุนี้ จึงชื่อว่า
อปาระฯ

^{๓๖} พันตรี ป.หลงสมบุญ พจนานุกรม มจร-ไทย, หน้า ๓๕๘.

^{๓๗} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๑-๕/๑๕.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑-๕/๑๕.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑-๕/๑๕

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑-๕/๑๕.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑-๕/๑๗.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑-๕/๑๘.

(๑๐) วิเคราะห์ศัพท์ว่า วินยสาคร มีอธิบายดังนี้

๑) วินโย จ โส สาคร จาติ วินยสาคร แปลว่าที่ชื่อว่า วินยสาคร เพราะวิเคราะห์ว่า วินยนั้นและเป็นทะเลด้วยฯ

(๑๑) วิเคราะห์ศัพท์ว่า มโนโร มีอธิบายดังนี้

๑) มโน รมติ เอตถ, เอเตนาติ วา มโนโร แปลว่าชื่อว่า มโนระ เพราะวิเคราะห์ว่าเป็นที่หรือเป็นเครื่องยินดีแห่งใจ^{๔๓} ฯ

(๑๒) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อุปาโย มีอธิบายดังนี้

๑) อุเปจจ ตํ ผลํ อายติ อุปปชชติติ อุปาโย แปลว่าที่ชื่อว่า อุบาย เพราะวิเคราะห์ว่า ย่อมเข้าไปถึงผลนั้นคือเกิดขึ้น^{๔๔} ฯ

วิเคราะห์ศัพท์ในปาราชิกกถา

วิเคราะห์ศัพท์สำคัญตามที่ปรากฏในคัมภีร์วินยัตถสารสนธิปิ นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังนี้

(๑) วิเคราะห์ศัพท์ว่า องคชาต มีอธิบายว่า

๑) องเค สรีเร ชาตุนติ องคชาต แปลว่าที่ชื่อว่า องคชาต เพราะอรรถว่า เกิดที่องค์ คือสรีระ^{๔๕} ฯ

(๒) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ปาราชิกโก มีอธิบายว่า

๑) ปราเชตติติ ปาราชิกโก แปลว่าที่ชื่อว่าปาราชิก เพราะวิเคราะห์ว่ายังบุคคลให้พ่ายแพ้^{๔๖} ฯ

(๓) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ตีรจณา มีอธิบายว่า

๑) ติริยํ อญจนติ วชฺฌนติติ ตีรจณา แปลว่าที่ชื่อว่า เตรีจฉาน เพราะอรรถว่า ไปคือเจริญทางขวาง ฯ

๒) สพเพ จ เต ตีรจณา จาติ สพพตีรจณา แปลว่าตีรจณาเหล่านั้นด้วย ทั้งหมดด้วย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า สัพพตีรจณา^{๔๗} ฯ

(๔) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อาทิกมมํ มีอธิบายว่า

๑) พุทธสาสเน ชีรสาครสลิลนิมมเล สพพปมํ ปาตุภูตตตา อาทิ จ ตํ วิติกมมสงฆาตํ กมมญจาติ อาทิกมมํ แปลว่าที่ชื่อว่าอาทิกัมมะ เพราะอรรถว่ากรรมคือการล่วงนั้นด้วย

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑-๕/๑๘.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑-๕/๑๙.

^{๔๕} วิฎีกา.(บาลี) หน้า ๖/๒๒.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑/๒๘.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑/๓๑.

ชื่อว่าเป็นเบื้องต้นด้วย เพราะปรากฏก่อนกว่าใครทั้งปวงในศาสนาที่เปรียบดังสาครน้ำนมและน้ำที่ชำระมลทินออกแล้ว^{๔๘}

๒) ต่ เอตสส อตถิติ อาทิกมมี แปลว่าอาทิกมะนั้นมีอยู่แก่ผู้นั้น เหตุนี้ผู้นั้นชื่อว่าอาทิกมมี^{๔๙}

(๕) วิเคราะห์ศัพท์ว่า สุขโน มีอธิบายว่า

๑) โสภโน ชโน สุขโน แปลว่าชนดี ชื่อ สุขน^{๕๐}

(๖) วิเคราะห์ศัพท์ว่า สุขานยน์ มีอธิบายว่า

๑) โลภียโลกุตตรเกทํ สุขํ อาเนตติ สุขานยน์ แปลว่าที่ชื่อว่า สุขานยนะ เพราะอรรถว่า นำความสุขต่างด้วยโลกียะและโลกุตระมาให้^{๕๑}

(๗) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ภาวโน มีอธิบายว่า

๑) ภาวียติ ปุนปฺปํ เจตสิ นิเวสียตติ ภาวโน แปลว่าที่ชื่อว่า ภาวนะ เพราะอรรถว่า อันบุคคลให้เจริญคือสั่งสมในจิตบ่อยๆ^{๕๒}

(๘) วิเคราะห์ศัพท์ว่า รโส มีอธิบายว่า

๑) รสียติ อสสาทียตติ รโส แปลว่าที่ชื่อว่ารส เพราะอรรถว่า อันบุคคลรับรู้คือยินดี ฯ

๒) โสภณ รโส เอตสสชาติ สุรโส แปลว่ารสอันงามมีแก่วินิจฉยนั้น เพราะเหตุนี้ วินิจฉยนั้นชื่อว่า มีรสงาม^{๕๓} ฯ

(๙) วิเคราะห์ศัพท์ว่า สมภโว มีอธิบายว่า

๑) ต่ ภวติ เอตสฺมาติ สมภโว แปลว่าที่ชื่อว่า สัมภวะ เพราะอรรถว่า เป็นแดนเกิดแห่งความสุขนั้น^{๕๔}

(๑๐) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ปาโล มีอธิบายว่า

๑) สาสนํ ปาเลตติ ปาโล แปลว่าชื่อว่า ปาละ เพราะอรรถว่ารักษาศาสนา ฯ

๒) โส อสส อตถิติ ปาลี แปลว่าปาละนั้นมีแก่ผู้นั้น เหตุนี้ผู้นั้นชื่อว่า ปาลี^{๕๕}

(๑๑) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อตฺถสาธโก มีอธิบายว่า

๑) ปาราชิกาปตติสงฆาตํ อตฺถํ สาธตติ อตฺถสาธโก แปลว่าที่ชื่อว่า อตฺถสาธกะ เพราะอรรถว่า ให้สำเร็จประโยชน์กล่าวคืออาบัติปาราชิก^{๕๕} ฯ

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๖/๓๗-๓๘.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗-๓๘/๓๘.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗-๓๘/๓๘.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗-๓๘/๔๐.

^{๕๒} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๓๗-๓๘/๔๐.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗-๓๘/๔๐.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗-๓๘/๔๑.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๑/๔๕.

(๑๒) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ปุพพปโยโค มีอธิบายว่า

๑) อาณตตสส ภณทคคหณโต ปุพพตตา ปุพโพ จ โส ปโยโค จาติ ปุพพปโยโค แปลว่าประโยคนั้นด้วยเป็นเบื้องต้นด้วย เพราะเป็นเบื้องต้นจากการถือเอาภณทคคหณโตของผู้สั่ง เพราะเหตุ นั้นจึงชื่อว่า ปุพพประโยค^{๕๖} ฯ

(๑๓) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ปาทปุรณัม มีอธิบายว่า

๑) ปาทํ ปุเรตติ ปาทปุรณัม แปลว่าที่ชื่อว่า ปาทปุรณะเพราะอรรถว่า ทำบาท หนึ่งให้เต็ม^{๕๗} ฯ

(๑๔) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ยานัม มีอธิบายว่า

๑) ยนติ เอเตนาติ ยานัม แปลว่าที่ชื่อว่า ยาน เพราะอรรถว่า เป็นเครื่อง เดินทางไปแห่งเหล่าชน^{๕๘} ฯ

(๑๕) วิเคราะห์ศัพท์ว่า รโถ มีอธิบายว่า

๑) รณยติติ รโถ แปลว่าที่ชื่อว่ารถ เพราะอรรถว่าเดินทางไปสะดวก^{๕๙} ฯ

(๑๖) วิเคราะห์ศัพท์ว่า วยหํ มีอธิบายว่า

๑) วหติ วยหติ วหนติ เอเตนาติ วา วยหํ แปลว่าที่ชื่อว่า วอ เพราะอรรถว่า ย่อมนำไป คือหามไป หรือเพราะอรรถว่า เป็นเครื่องหามไป^{๖๐} ฯ

(๑๗) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ภาโร มีอธิบายว่า

๑) ภรติติ ภาโร แปลว่าที่ชื่อว่า ภาระเพราะอรรถว่า ย่อมดูแล ฯ

๒) ภรติ เอเตน เอตสมินติ วา ภาโร แปลว่าหรือที่ชื่อว่าภาระ เพราะอรรถว่า เป็นเหตุดูแลหรือเป็นที่ดูแล ฯ

๓) ภาเร ตัญญติติ การัญญํ แปลว่าที่ชื่อว่า การัญญะ เพราะอรรถว่า ตั้งอยู่ที่ภาระ ฯ

๔) ภริยติติ ภาโร แปลว่าที่ชื่อว่าภาระเพราะอรรถว่าอันบุคคลดูแล^{๖๑} ฯ

(๑๘) วิเคราะห์ศัพท์ว่า โดยทุลลโก มีอธิบายว่า

๑) โดยํ ทุลลภํ ยสฺมิ โส โดยทุลลโก แปลว่าน้ำหาได้ยากในสมัยใด สมัยนั้นชื่อว่าหาน้ำได้ยาก ฯ

๒) โดยทุลลโก จ โส กาโล จาติ โดยทุลลลกาโล แปลว่ากาลนั้นด้วย เป็นสมัยที่หาน้ำได้ยากด้วย เพราะเหตุ นั้น จึงชื่อว่า โดยทุลลลกาล^{๖๒} ฯ

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๒/๔๖.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๗/๕๘.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๓๓-๑๓๔/๗๖.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๓๓-๑๓๔/๗๖.

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๓๓-๑๓๔/๗๖.

^{๖๑} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๑๔๖/๘๑.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๗๕-๑๗๖/๙๓.

(๑๙) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ชาติ มีอธิบายว่า

๑) ชายตีติ ชาติ แปลว่าที่ชื่อว่า ชาติ เพราะอรรถว่า เกิด ฯ

๒) มนุสเสสุ ชาติ ยสส โส มนุสสชาติ แปลว่าการเกิดในหมู่มนุษย์มีแก่ผู้ใด ผู้นั้นชื่อว่า มนุสสชาติ^{๖๓} ฯ

(๒๐) วิเคราะห์ศัพท์ว่า นโย มีอธิบายว่า

๑) เนติ ปวตเตติติ นโย แปลว่าที่ชื่อนัยเพราะอรรถว่า ย่อมนำไปคือให้เป็นไป^{๖๔}

(๒๑) วิเคราะห์ศัพท์ว่า โอปาโต มีอธิบายว่า

๑) โอปตุนติ เอตถาติ โอปาโต แปลว่าที่ชื่อว่า หลุมพราง เพราะอรรถว่า เป็นที่ตกไปแห่งเหล่าสัตว์ ฯ

(๒๒) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อาณตตินิยามกา มีอธิบายว่า

๑) อาณตตี นิยาเมนติ วุตถาเปเนตติ อาณตตินิยามกา แปลว่าที่ชื่อว่า อาณตตินิยามกะ เพราะอรรถว่า กำหนด คือเจาะจง คำสั่ง^{๖๕} ฯ

(๒๓) วิเคราะห์ศัพท์ว่า สัตตมารณ มีอธิบายว่า

๑) สตเต มาเรณติ เอเตนาติ สัตตมารณ แปลว่าที่ชื่อว่า สัตตมารณะ เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องฆ่าสัตว์^{๖๖} ฯ

(๒๔) วิเคราะห์ศัพท์ว่า พนโร มีอธิบายว่า

๑) พชฺชติ เอเตนาติ พนโร แปลว่าที่ชื่อว่า พันธะ เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องเชื่อมต่อ^{๖๗} ฯ

(๒๕) วิเคราะห์ศัพท์ว่า วิสเงโต มีอธิบายว่า

๑) วิคโต สงเงโต อาณตตินิยาโม เอตถาติ วิสเงโต แปลว่าที่ชื่อว่า วิสเงตะ เพราะอรรถว่า เป็นที่คำสั่งคือการกำหนดสั่ง ผิดไป^{๖๘} ฯ

(๒๖) วิเคราะห์ศัพท์ว่า สมุฏฐาน มีอธิบายว่า

๑) สมุฏฐาติ อาปตติ เอตสฺมาติ สมุฏฐาน แปลว่าที่ชื่อสมุฏฐาน เพราะอรรถว่า เป็นแดนเกิดอาบัติ^{๖๙} ฯ

(๒๗) วิเคราะห์ศัพท์ว่า พุวงค์ มีอธิบายว่า

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๔๑-๒๔๒/๑๑๓.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๔๕/๑๑๖.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๕๕/๑๑๘.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๕๗/๑๑๘.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๖๑/๑๑๙.

^{๖๘} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๒๖๖-๒๖๘/๑๑๙.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๑๓/๑๓๑.

๑) องค์ชาตสงฆาติ กายณจ เสวนจิตตณจาติ ทวยํ องค์ อวยวํ เอตสสาติ ทวํคํ แปลว่าที่ชื่อว่า ทวํจะ เพราะอรรถว่ามีองค์ส่วนสองคือ กายกล่าวคือองค์ชาตและจิตคิดจะเสพ^{๗๐} ๓

วิเคราะห์ศัพท์ในสังฆาติเสสกก

วิเคราะห์ศัพท์สำคัญตามที่ปรากฏในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจฉยฎีกา (ปฐโม ภาค) ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังนี้

(๑) วิเคราะห์ศัพท์ว่า โมเจตูกาโม มีอธิบายว่า

๑) โมเจตุ กามเตตติ โมเจตูกาโม แปลว่าภิกษุที่ชื่อว่าผู้ใคร่ทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน เพราะอรรถว่าย่อมปรารถนาทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน^{๗๑} ๓

(๒) วิเคราะห์ศัพท์ว่า สังฆาติเสสิโก มีอธิบายว่า

๑) สังฆาติเสโส เอตสส อตถิติ สังฆาติเสสิโก แปลว่าที่ชื่อว่าสังฆาติเสสิกะ เพราะอรรถว่า มีอาบัติสังฆาติเสส^{๗๒} ๓

(๓) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ทุฏฐุลลา มีอธิบายว่า

๑) ทุฏฐุ กุจฉิตถาวํ อุลติ คจฉตติ ทุฏฐุลลาจจา แปลว่าที่ชื่อว่าชั่วหยาบ เพราะอรรถว่าไปคือถึงความเป็นของชั่วและน่าเกลียด ๓

๒) ทุฏฐุลลา จ สา วาจา จาติ ทุฏฐุลลวจา แปลว่าวาจานั้นด้วยเป็นวาจาชั่วหยาบด้วย เหตุนี้จึงชื่อว่า ทุฏฐุลลวจา^{๗๓} ๓

(๔) วิเคราะห์ศัพท์ว่า พยณชน มีอธิบายว่า

๑) อยํ อิตถิ อยํ ปุริโสติ พยณชยตติ พยณชน แปลว่าที่ชื่อว่าเพศ เพราะอรรถว่าย่อมบ่งว่า ผู้นี้เป็นหญิงผู้นี้เป็นชาย^{๗๔} ๓

(๕) วิเคราะห์ศัพท์ว่า กามา มีอธิบายว่า

๑) กามิตา ปตถิตาติ กามา แปลว่าที่ชื่อว่ากาม เพราะอรรถว่าความเป็นผู้ใคร่ปรารถนา ๓

๒) กามา จ สา ปาริจริยา จาติ กามปาริจริยา แปลว่าการบำเรอนั้นและเป็นกาม เหตุนี้จึงชื่อว่า กามปาริจริยา^{๗๕} ๓

(๖) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อลวจนียา มีอธิบายว่า

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๑๓/๑๓๑.

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒๕/๑๓๗.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๓๓/๑๔๓.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕๓-๓๕๔/๑๕๑.

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๕๕/๑๕๕.

^{๗๕} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๓๖๓/๑๕๗.

๑) มมายนติ วา นิคคหปคฺคเห วา นิราสงกั วตฺตํ นาทฺรตีติ อลํวณียา แปลว่า หญิงที่ชื่อว่าหย่าร้าง เพราะอรรถว่าไม่นำมาบอกให้หมดสงสัยว่าหญิงนี้ของเราที่ดีในการข่มและยกย่องก็ดี

๒) สา หิ เกณจิ มยหํ เอสาติ วตฺตํ วา นิราสงเคน นิคคหปคฺคหวนํ วา วตฺตํ อสกุณณียา, อลํวณียา น ภวตีติ นาลํวณียา แปลว่าก็หญิงนั้นไม่อาจกล่าวกับใครๆว่า ผู้นั้นของเรา หรือ ไม่อาจกล่าวการข่มและยกย่องโดยหมดสงสัย หญิงไม่เป็นผู้หย่าร้าง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า นาลํวณียา

๓) สา หิ สามิเกน ตถา กาคุํ สกุณณียาติ นาลํวณียา แปลว่า แท้จริงหญิงนั้นอาจกล่าวกับสามิอย่างนั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่านาลํวณียา ฯ

๔) นาลํวณียา น ภวตีติ นาลํวณียา แปลว่าหญิงเป็นผู้ไม่หย่าร้างหาไม่ได้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า นาลํวณียา^{๗๖} ฯ

(๗) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อุทเทโส มีอธิบายว่า

๑) อุททิสิตโพติ อุทเทโส แปลว่าที่ชื่อว่า อุทเทส เพราะอรรถว่าอันตนเจาะจง ฯ

๒) อตฺตา อุทเทโส เอติสฺสาติ อตฺตทุทฺเตสา แปลว่าตนเป็นที่เจาะจงแห่งภุณินั้น เหตุนี้ ภุณินั้นชื่อว่าอตฺตทุทฺเตสา^{๗๗} ฯ

(๘) วิเคราะห์ศัพท์ว่า เอกวิปนนา มีอธิบายว่า

๑) เอกํ องคํ ปมาณิกตํ วา เทสิตวตฺตูกตํ วา วิปนํ เอติสฺสาติ เอกวิปนนา แปลว่าองค์หนึ่งความได้ประมาณ หรือความมีที่อันสงฆ์แสดงให้ของภุณินั้นเสียไป เพราะเหตุนี้ ภุณินั้น ชื่อว่า เอกวิปนนา^{๗๘} ฯ

(๙) วิเคราะห์ศัพท์ว่า มหัลลโก มีอธิบายว่า

๑) สสสามิกภาเวน สยฺยาจิกภุณินํ มหนตภาโว เอตสฺส อตฺถิติ มหัลลโก แปลว่าวิหารนั้นมีความเป็นของใหญ่กว่าสัญญาจิกภุณิน โดยความเป็นของมีเจ้าของ เหตุนี้ วิหารนั้น ชื่อว่า มหัลลกะ^{๗๙} ฯ

(๑๐) วิเคราะห์ศัพท์ว่า เลโส มีอธิบายว่า

๑) อณฺณมปิ วตฺถุํ ลิสฺสติ ลิลิสฺสติ โวหารมตฺเตเนว อีสกํ อลฺลิสฺสติ เลโส แปลว่า ที่ชื่อว่าเลศ เพราะอรรถว่า ย่อมติดกันคือรวมวัตถุแม้อื่นได้แก่อ่างวัตถุเล็กน้อยโดยเพียงโวหารเท่านั้น^{๘๐} ฯ

(๑๑) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ปริกฺโข มีอธิบายว่า

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๗๕/๑๖๓.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘๑-๓๘๒/๑๖๖.

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘๑-๓๘๒/๑๖๙.

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๙๘/๑๗๔.

^{๘๐} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๔๑๖/๑๗๙.

๑) ปริสมนตโต ภูตติ เสวตติ ปริภุณ แปลว่าที่ชื่อว่า ปริภุณ เพราะอรรถว่าเลี้ยงคบโดยการปรึกษากับบริษัทฯ

๒) ปริภุณ วียาติ ปริภุณ ภิกขุ แปลว่าภิกษุชื่อว่าปริภุณ เพราะอรรถว่าเป็นเหมือนเลี้ยงบริษัทฯ

๓) ปริภุณสส กมมํ ปาริภุณฺญํ แปลว่ากรรมของพีเลี้ยง ชื่อว่า ปาริภุณฺญะ ฯ

๔) ตสส ภาโว ปาริภุณฺญตา แปลว่าภาวะแห่งปาริภุณฺญะนั้น ชื่อว่า ปาริภุณฺญตาฯ

๕) ปริภุณฺติ ธาติ วีย กุลทการเก องเก กรณาทิวเสน ธาเรตติ ปริภุณฺ แปลว่า ที่ชื่อว่าพีเลี้ยงเพราะอรรถว่า เลี้ยงดูเด็กในตระกูลคืออุ้มไว้ที่เอว ด้วยการทำเป็นต้นคุดมแนมเลี้ยงดูเด็ก ฯ

๖) ปริภุณสส กมมํ ปาริภุณฺญํ แปลว่ากรรมของพีเลี้ยงเด็กชื่อว่า ปาริภุณฺญะฯ

๗) ตสส ภาโว ปาริภุณฺญตา แปลว่าภาวะของปาริภุณฺญะนั้น ชื่อว่า ปาริภุณฺญตา^{๘๑}

(๑๒) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ปฏิจณฺเณ มื่อธิบายว่า

๑) ปฏิจณฺนา อาปตติ เอตสฺสาติ ปฏิจณฺเณ แปลว่าบุคคลชื่อว่าปกปิดอาบัติ เพราะอรรถว่ามีอาบัติปกปิดไว้^{๘๒}ฯ

(๑๓) วิเคราะห์ศัพท์ว่า วินโย มื่อธิบายว่า

๑) วิรุทธมตฺถํ นยติ ปชหตฺติ วินโย แปลว่าที่ชื่อว่าวินัย เพราะอรรถว่าย่อมกำจัดคือละอรรถที่ผิด^{๘๓}ฯ

(๑๔) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อติพุทฺธิทีปนํ มื่อธิบายว่า

๑) อติสเยน พุทฺธิ ทีเปตฺติ อติพุทฺธิทีปนํ ที่แปลว่าชื่อว่า อติพุทฺธิทีปนะ เพราะอรรถว่าแสดงความรู้โดยยิ่ง^{๘๔}ฯ

วิเคราะห์ศัพท์ในนิสสัคคิกถา

วิเคราะห์ศัพท์สำคัญตามที่ปรากฏในคัมภีร์วินยัตถสารสนธิปิณี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังนี้

(๑) วิเคราะห์ศัพท์ว่า กณฺหุปปฎิจฺฉาติ มื่อธิบายว่า

๑) กณฺหุ ปฎิจฺฉาเทตฺติ กณฺหุปปฎิจฺฉาติ แปลว่าที่ชื่อว่ากณฺหุปปฎิจฺฉาติ เพราะอรรถว่าย่อมปิด^{๘๕}ฯ

(๒) วิเคราะห์ศัพท์ว่า นิธานมุขํ มื่อธิบายว่า

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๐๑/๒๐๗.

^{๘๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๐๗/๒๑๐.

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๔๑/๒๒๒.

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๔๑/๒๒๒.

^{๘๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๘๔/๒๓๙.

๑) นิธานสสุ มุขิ อุปาโยติ นิธานมุขิ แปลว่าทางคืออุบายแห่งการเก็บเพราะ
เหตุนี้จึงชื่อนิธานมุขะ^{๘๖}ฯ

(๓) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ปาริวดตกั มีอธิบายว่า

๑) ตั เอตสส อตถิติ ปาริวดตกั แปลว่าที่ชื่อว่าปาริวดตกะ เพราะอรรถว่า มีการ
แลกเปลี่ยนนั้น^{๘๗}ฯ

(๔) วิเคราะห์ศัพท์ว่า รชตัม มีอธิบายว่า

๑) ธวสสภาวตาย ราชตติ รชตัม แปลว่าที่ชื่อว่า รชตะ เพราะอรรถว่า เป็นผง
โดยมีสีชา^{๘๘}ฯ

(๕) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ชาตรูปิ มีอธิบายว่า

๑) ชาตัม รูปิ วนณายตนเมตสสาติ ชาตรูปิ แปลว่าที่ชื่อว่า ชาตรูปะ เพราะ
อรรถว่า มีรูปคือสีเกิดแล้ว^{๘๙}ฯ

(๖) วิเคราะห์ศัพท์ว่า สนนินิ มีอธิบายว่า

๑) สนนินียตติ สนนินิ แปลว่าที่ชื่อว่า สันนินิ เพราะอรรถว่า อันตนสั่งสมไว้^{๙๐}ฯ

(๗) วิเคราะห์ศัพท์ว่า สพพากปิยมมสา มีอธิบายว่า

๑) สพเพ จ เต อกปิยมมสา จาติ สพพากปิยมมสา แปลว่าสัตว์เหล่านั้นทั้งหมด
ด้วยมีเนื้อเป็นกบปิยะด้วย เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า สัพพากปิยมมสา^{๙๑}ฯ

(๘) วิเคราะห์ศัพท์ว่า สตถา มีอธิบายว่า

๑) ทิฏฐธมมิกสมปรายิกาทีหิ อตถเอหิ สเทวกัม โลกัม อนุสาสติ สตถา แปลว่าที่ชื่อ
ว่า สตถา เพราะอรรถว่าสั่งสอนชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก ด้วยประโยชน์ทั้งหลายมีทิฏฐธมมิกัตถะและ
สัมปรายิกัตถะเป็นต้น^{๙๒}ฯ

(๙) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ปริหาโร มีอธิบายว่า

๑) อนธิญายาย อวิกปเปตวา ปริหริยติ เอตถ อจเจกจิวรณติ ปริหาโร แปลว่าที่
ชื่อว่าปริหารเพราะอรรถว่า เป็นที่ภิกษุไม่อธิฐานไม่วิกปรัชาอจเจกจิวร^{๙๓}ฯ

(๑๐) วิเคราะห์ศัพท์ว่า เอกมาโส มีอธิบายว่า

^{๘๖} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๕๔๔/๒๔๒.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๖๒๙/๒๕๕.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๖๔๘/๒๖๑.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๖๔๘/๒๖๑.

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๗๘๐/๒๙๕.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๗๘๙/๒๙๗.

^{๙๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๒๕/๓๐๓.

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๖๗/๓๑๑.

๑) เอโก จ โส มาโส จาติ เอกมาโส แปลว่าเดือนนั้นด้วย หนึ่งเดือนด้วย เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า เอกมาส^{๙๔}ฯ

(๑๑) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ทสาหปรโม มีอธิบายว่า

๑) ต่ ปรมฺ อธิกฺ เอตสฺสาติ ทสาหปรโม แปลว่าสิบวันนั้นเป็นอย่างยิ่ง คือยิ่งเกินแห่งเดือนนั้น เหตุนี้ เดือนนั้นชื่อว่าทสาหปรมะ^{๙๕}ฯ

วิเคราะห์ศัพท์ในปาจิตติยกถา

วิเคราะห์ศัพท์สำคัญตามที่ปรากฏในคัมภีร์วินยัตถสารสนที่ปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังนี้

(๑) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ปิสุณา มีอธิบายว่า

๑) ปิสฺสํ ปิสุณา แปลว่าที่ชื่อว่าปิสุณา เพราะอรรถว่าย่อมบด^{๙๖}ฯ

(๒) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อิกฺขกาว่าโป มีอธิบายว่า

๑) อิกฺขกา อวปฺยณฺติ ปจฺจนฺติ เอตถาติ อิกฺขกาว่าโป แปลว่าที่ชื่อว่าเตาเผาอิฐ เพราะอรรถว่าเป็นที่อบคือเผาอิฐ^{๙๗} ฯ

(๓) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อุปาทานํ มีอธิบายว่า

๑) อุปาตียตีติ อุปาทานํ แปลว่าที่ชื่อว่าอุปาทาน เพราะอรรถว่ายึดมั่น^{๙๘}ฯ

(๔) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อาโลกสนฺธิ มีอธิบายว่า

๑) อาโลกํ สนฺเธติ ปิเธตีติ อาโลกสนฺธิ แปลว่าที่ชื่อว่า อาโลกสนฺธิ เพราะอรรถว่ากันคือปิดแสง^{๙๙} ฯ

(๕) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อุชฺชวณิ มีอธิบายว่า

๑) อุทฺธิ ชวตีติ อุชฺชวณิ แปลว่าที่ชื่อว่า อุชฺชวณิ เพราะอรรถว่าเล่นไปข้างบน^{๑๐๐} ฯ

(๖) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ทนฺตโปณิ มีอธิบายว่า

๑) ทนฺเต ปุณฺณติ นิมฺมเล กโรณฺติ เอเตนาติ ทนฺตโปณิ แปลว่าที่ชื่อว่าไม้สีฟัน เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องชำระฟันคือทำให้หมดมลทิน^{๑๐๑}

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๖๗/๓๑๑.

^{๙๕} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๘๖๗/๓๑๒.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๙๘/๓๒๔.

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๘๙/๓๔๖.

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๙๐/๓๔๖.

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๐๖-๑๑๐๗/๓๗๒.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๘๔/๓๙๐.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๐๗/๔๒๔.

(๗) วิเคราะห์ศัพท์ว่า นโค มีอธิบายว่า

๑) น คจณตติ นโค แปลว่าสภาวะโดยย่อไม่ไป เหตุนั้น สภาวะนั้นชื่อว่า ต้นไม้^{๑๐๒}ฯ

(๘) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ปจณ มีอธิบายว่า

๑) ปจณติ เอตถาติ ปจณ แปลว่าที่ชื่อว่า ปจนะ เพราะอรรถว่าเป็นที่หุงของเหล่า
ชน^{๑๐๓}ฯ

(๙) วิเคราะห์ศัพท์ว่า วิภูฏาณ มีอธิบายว่า

๑) ตานิ หิ วิภูฏาณิ สปปวิสาณิ กตานิ วิหทานิติ วิภูฏาณิ แปลว่าชื่อว่าวิภูฏาณิ
เพราะอรรถว่าทำพิษงูทั้งหลายให้กลายเป็นคอบรรเทา^{๑๐๔} ฯ

(๑๐) วิเคราะห์ศัพท์ว่า นทายก มีอธิบายว่า

๑) นตถิ ทายโก เอตถาติ นทายก แปลว่าที่ชื่อว่า นทายกะ เพราะอรรถว่า เป็นที่
ไม่มีทายกที่นั่น^{๑๐๕}ฯ

(๑๑) วิเคราะห์ศัพท์ว่า สยณ มีอธิบายว่า

๑) สยณติ เอตถาติ สยณ แปลว่าที่ชื่อว่าที่นอน เพราะอรรถว่าเป็นที่นอนของเหล่า
ชน^{๑๐๖}ฯ

(๑๒) วิเคราะห์ศัพท์ว่า ตตฺตตฺตริ มีอธิบายว่า

๑) ตโต จตุมาสโต อุตฺตริ อติเรกํ ตตฺตตฺตริ แปลว่าเกินกว่าคือยิ่งเกินสี่เดือนนั้น
ชื่อตตฺตตฺตริ ฯ

๒) ตตฺตตฺตริ น โหติติ นตตฺตตฺตริ, แปลว่าไม่เกินกว่าสี่เดือนนั้น เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า
นตตฺตตฺตริฯ

๓) นตตฺตตฺตริติ สญญา อสส อตฺถิติ นตตฺตตฺตริสญญี แปลว่าความสำคัญว่าไม่เกินสี่
เดือนนั้น มีอยู่แก่ผู้ใดเหตุนี้ผู้หนึ่ง ชื่อว่า นตตฺตตฺตริสญญี^{๑๐๗}ฯ

(๑๓) วิเคราะห์ศัพท์ว่า กาลิก มีอธิบายว่า

๑) กาลสสายนติ กาลิก แปลว่าที่ชื่อว่า กาลิก เพราะอรรถว่าเวลานี้มี^{๑๐๘}ฯ

(๑๔) วิเคราะห์ศัพท์ว่า อนฺตราย มีอธิบายว่า

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๑๐-๑๔๑๒/๔๒๕.

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๗๙-๑๔๗๐/๔๓๑.

^{๑๐๔} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๑๕๒๘/๔๓๗.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๒๘/๔๓๗.

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๔๗/๔๔๒.

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๖๕/๔๔๖.

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๖๙๕/๔๗๔.

๑) ตัดสมปติยา วิพณนวเสน สดตสนตานสส อนตเร เวมชเณ เอติ อากจณตติ อนุตราโย แปลว่าที่ชื่อว่าอันตราย เพราะอรรถว่ามาถึงในระหว่างท่ามกลางความสับสนต่อแห่งสัตว์ ด้วยสามารถขัดขวางสมบัตินั้นๆ^{๑๐๙}

๔.๒.๒วิธีใช้อุปมา-อุปไมย

อุปมา หมายถึง สิ่งหรือข้อความที่ยกมาเปรียบเทียบกับ มักใช้คู่กับอุปไมยในประโยค เช่น เรื่องนี้อุปมาฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้น

อุปไมย หมายถึง สิ่งหรือข้อความที่พึงเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง^{๑๑๐} ประโยคบาลีว่า

อุปมานโปเมยยานิ สธมมมตตํ สโยปมา

สทตถกคมา วากยตถ- วิสยาติ จ สา ติธา.

ความว่า ความเป็นสภาพเสมอกันระหว่างอุปมานะ (ตัวเปรียบเทียบ) กับอุปไมย (สิ่งที่รับเปรียบเทียบ) ชื่อว่า อุปมา อุปมานั้นแบ่งเป็นสามประเภทคือสัททคัมมา (รู้ด้วยศัพท) อตถคัมมา (รู้ด้วยอรรถ) และวากยัตถวิสยา (มีความของพากย์เป็นวิสัย)

คานานี้แสดงเรื่องอุปมาหลังการคือการเปรียบเทียบ ท่านกล่าวว่า ภาวะที่วัตถุอันเป็นตัวเปรียบเทียบและวัตถุที่รับเปรียบเทียบมีสภาพเสมอกันหมายความว่านำเอาวัตถุอีกอย่างหนึ่งซึ่งมีลักษณะละม้ายกันมาเปรียบเทียบกับวัตถุอีกอย่างหนึ่ง คำที่นำมาเปรียบ เรียกว่าอุปมานะ สิ่งที่ถูกเปรียบ เรียกว่าอุปไมย เราใช้การเปรียบเทียบเพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจมากขึ้น สิ่งที้นำมาเปรียบนั้นเป็นสิ่งที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว จะช่วยให้คนอ่านเข้าใจสิ่งที่ยังไม่เข้าใจ มีตัวอย่างเช่น เกสรสีโท วีย พุทฺโธ (พระพุทธเจ้าทรงเป็นดังไกรสรราชสีห์) ในข้อความนี้ ท่านแสดงความเปรียบเทียบช่วยให้คนเข้าใจว่า พระพุทธเจ้ามีลักษณะอย่างไร บทว่า พุทฺโธ เป็นบทอุปไมย ส่วนบทที่นำมาเปรียบเทียบกับ คือ เกสรสีโท เป็นบทอุปมานะ มีข้อความอีกสองอย่างในประโยคอุปมา คือ อุปมา (ความเปรียบเทียบ) คือความเสมอกันระหว่างพระพุทธเจ้ากับไกรสรราชสีห์ ในที่นี้ คือ ความสง่างามองอาจ และอุปมาโชตกะ (คำแสดงความเปรียบเทียบ) คือ ดังข้อความทั้งสองอย่างนี้ คือ อุปมานะอุปไมยอุปมาและอุปมาโชตกะ มักปรากฏในประโยคอุปมาเสมอ

อุปมาหลังการจำแนกออกเป็นสามประเภท คือ

- ๑) สัททคัมมา รู้ด้วยศัพท คือมีศัพท์ระบุอุปมาปรากฏ เช่น อิว วา ตุลย เป็นต้น
- ๒) อตถคัมมา รู้ด้วยอรรถ คือไม่มีศัพท์ระบุอุปมา แต่ความหมายระบุว่าเป็นอุปมา
- ๓) วากยัตถวิสยา มีความของพากย์เป็นวิสัย คือไม่มีศัพท์ระบุอุปมา ไม่มีความบ่งว่าเป็นอุปมา แต่เมื่อรวมความเข้าทั้งประโยคแล้วก็รู้ได้ว่าเป็นอุปมา

ในประโยคอุปมาในภาษาบาลีมีศัพท์ที่ท่านใช้เป็นประโยคอุปมา คือ วีย (ราวกะ), อิว (เพียงดัง) , และ ยถา (ฉันใด) เป็นต้น ศัพท์เหล่านี้ เรียกตามวากยสัมพันธ์ว่า อุปมาโชตก

^{๑๐๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๖๙๘/๔๗๕.

^{๑๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน,พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๙๖.

สำหรับประโยคอุปไมยนั้น มีศัพท์ที่ใช้อยู่ เช่น ตถา (ฉนั้น) และ เอว (ฉนั้น) เรียกว่า อุปไมยโชตก

ประโยคอุปมาอุปไมยแสดงให้เห็นถึงความงดงามของภาษา เพิ่มความชัดเจนในประโยคที่ต้องการสื่อความหมายได้มากขึ้น และแสดงให้เห็นถึงความสามารถของผู้รจนาคัมภีร์อีกด้วย คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) มีลักษณะเป็นรอยแก้วการใช้อุปมาอุปไมยจึงไม่จำเป็นมากนัก บางครั้งที่เราใส่เข้ามาเพื่อต้องการรักษาฉันทะ แต่เมื่อสามารถนำศัพท์อื่นมาประกอบคำประพันธ์ได้ชัดเจน ได้วรรคทางภาษาสมบูรณ์ การใช้ประโยคอุปมาอุปไมยจึงไม่จำเป็นมากนัก

สำหรับเนื้อความร้อยเรียง ที่เรียกว่า ร้อยแก้ว การนำเสนอเรื่องราวบางครั้งเพื่อความแจ่มชัดและเข้าใจง่าย จำเป็นต้องมีประโยคอุปมาอุปไมยมาเป็นข้อเปรียบเทียบเพื่อความปลอดภัยทางภาษา

คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) เป็นคัมภีร์เนื้อความเรียง ประกอบกับมีคาถาประพันธ์บ้างประปราย เพื่อความสมนัยลักษณะใกล้เคียงกับการแต่งกระทู้ที่จำเป็นต้องมีคาถาประพันธ์มาเชื่อมเพื่อความสมนัย ที่สำคัญคือสามารถเดินเนื้อหาต่อไปได้

ในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ประโยค อุปมาอุปไมย ผู้วิจัยจะได้นำมาแสดงประกอบคำอธิบาย ดังนี้

๑) อถ วา นิลคุณโยเคน ปฏาที่สุ นิลโวหาโร วีย ภาวสาธนํ พุทธสพทํ คเหตวา พุทธคุณโยโคโต พุทธโธติ โวหริยติ^{๑๑๑} แปลว่า หรืออีกอย่างหนึ่ง ภาวสาธนะท่านถือเอาพุทธะศัพท์แล้วจึงเรียกว่า พุทธะดังนี้ เพราะประกอบด้วยพุทธคุณ เหมือนเรียกสีเขียวในสิ่งของมีธงแผ่นผ้าเป็นต้น เพราะประกอบด้วยคุณคือสีเขียวฯ

๒) วินโย หิ สิกขาปทปถยตติยา กาลปุตตชานนสสาปี ธมมเสนาปติอาทินมปิ อวิสยตตา อติคัมภีราติวิตถิณณภาเวน สาคโร วียาติ สาคโร^{๑๑๒} แปลว่า ความจริงพระวินัยชื่อว่าสาคร เพราะวิเคราะห์ว่าเป็นเหมือนทะเล โดยความเป็นทะเล เป็นสิ่งที่ลึกซึ่งยิ่งนักและกว้างมากนัก เพราะไม่เป็นวิสัยแม้แห่งท่านพระธรรมเสนาบดีเป็นต้น ถึงแม้รู้ถึงเวลาที่จะบัญญัติสิกขาบท ฯ

๓) มหาวเน ทิวา นิททุปคตภิกขุโน วีย ปเรหิ กิริยมานํ อชานนตสส^{๑๑๓} แปลว่า ไม่รู้จักที่ผู้อื่นทำ ดุจภิกษุผู้เข้าถึงความหลับในป่าใหญ่ตอนกลางวัน ฯ

๔) สปปมฺหํ ปวิฏฐกาเล วีย อุตตสิตวา อนธิวาเสนตสส จ, มหาวเน ทิวาวิหาโรปคตภิกขุโน วีย ปโรปกมํ ญตวาปี กาเย อาทิตตอคคินา วีย อุตตสิตวา อนธิวาเสนตสส^{๑๑๔} แปลว่า ไมยินดีเหมือนดังเวลา สอดส่องคชาตเข้าปากงูฉะนั้น คือแม้รู้ความพยายามของผู้อื่นแล้วก็หวาดกลัวไมยินดีดุจโดยไฟไหม้ที่กายฉะนั้น ฯ

^{๑๑๑} วิฎฎีกา.(บาลี) หน้า ๑-๕/๑๓.

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑-๕/๑๘.

^{๑๑๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๖/๓๗.

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๖/๓๗.

๕) ความวิโลปกา วีย สามิเก อภิภวิตวา คหณณจ ราชภญาทโย วีย อภิภวิตวา นิพพุทกรค-
คหณณ อธิกคคหณณจ ปสยหาวหาโร^{๑๑๕} แปลว่า การข่มเจ้าของแล้วถือเอา ดุจการปล้นชาวบ้าน และ
การข่มแล้วถือเอาเกินกว่าในการเก็บประจำ ดุจพวกราชภัญเป็นต้น ชื่อ ปสยหาวหาร ฯ

๖) ตถาปี รุพหิยา มยูราทิสทเทหิ โมราทโย วีย อิทเมว ตถา วุจจติ^{๑๑๖} แปลว่า แม้ถึงอย่างนั้น
ท่านก็กล่าวทุกภณนั้นนั้นแลไว้อย่างนั้น ดุจกล่าวศัพท์ว่า โมรเป็นต้นไว้ด้วยศัพท์ว่ามยุรเป็นต้น เพราะ
ภาษาเจริญขึ้น ฯ

๗) สมปราเย จ สุกคตติโต โหติ กฏุกปผลนติอาทิสฺ วีย ลการสส ทวิตตฺ สโยเค อูการสส รสโส
จ เวทิตพโพ^{๑๑๗} แปลว่า พึงทราบว่า ซ้อนอักษรและรัสสะอยู่อักษรในเพราะสังโยค ดุจในประโยคเป็น
ต้นว่า และทุกคติในสัมปรายภพ กรรมนั้นเป็นของมีผลแผ่ตร้อน ฯ

๘) จานา อจาเวตวา ตินชฌาปกสฺส วีย ภิกฺขุโน จานาจาวนาธิปายํ วินา ปาสาณาทินา
เกนจิ ปหริตวา ภินทโต^{๑๑๘} แปลว่า ไม่ให้เคลื่อนจากฐานใช้วัตถุบางอย่างมีก้อนหินเป็นต้นทุบทำลาย
เว้นจากความประสงค์จะให้เคลื่อนจากฐาน ดุจภิกษุผู้เฒ่าหญา ฯ

๙) วเช จิตพลิตพทสส หิ วโซ วีย อนโตวตฺตฺ ตสส จานํ^{๑๑๙} แปลว่า เพราะว่า ภายในที่อยู่
เป็นฐานของนกยูงนั้น เหมือนคอกเป็นฐานของโคที่อยู่ในคอกฉะนั้น ฯ

๑๐) ทีฆโต วา ติริยโต วา ปสาเรตวา จีวรวิเส นิภขิตตสส จีวรสส วินิจฺฉโย ปน สํหริตวา
จีวรวิเส ธปิตจีวรวินิจฺฉโย วีย วุตโต^{๑๒๐} แปลว่า ส่วนวินิจฉยจีวรที่คล้อยออกทางยาวหรือขวางแล้ววางบน
ราวจีวร ท่านกล่าวว่าป็นดุจวินิจฉยจีวรที่ม้วนวางบนราวจีวร ฯ

๑๑) ตมฺภิกฺกาชาณฺฎกา วีย ภิตฺติยํ ปฏิปาณฺฎิยา นิเวสิตานิ มิคฺสิงคานิ วา สูลานิ วา นาคทนต์ตา
นาม^{๑๒๑} แปลว่า เขาสัตว์หรือหลาวที่สอดในฝาดตามลำดับตุจงานและขอ ชื่อว่า ฟันนาค ฯ

๑๒) ปุปฺพานํ วีย มจฺฉานมฺปิ จิตฺตฺจฺฉานเมว จานนฺติ อคฺคเหตุวา สกฺกขลํ จานํ กตฺวา กสฺมา
วุตตฺนติ อาห จานํ สลิลขานํ หิตฺติอาทิ^{๑๒๒} ฐานที่ตั้งอยู่นั้นแลเป็นฐานแม่แห่งปลา ดุจดอกไม้ กล่าวทำน้ำ
ทั้งสิ้นให้เป็นฐานเพราะเหตุไร จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า จานํ สลิลขานํ หิ ฯ

^{๑๑๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๓/๔๗.

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๕/๕๒.

^{๑๑๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๐/๕๕.

^{๑๑๘} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๖๒/๕๙.

^{๑๑๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๗๘/๖๒.

^{๑๒๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๐/๖๖.

^{๑๒๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๒-๙๓/๖๖.

^{๑๒๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๐/๗๑.

๑๓) อุกษส อุกยโกฏิส จกกาณณฐานโต อนโต ทวีสุ สกฐพาสสุ อุกษุทนต์ถาย เทว
องคุลีย วิย อาโกฏิตา จตสโส อาณโย อุกษุทนิ นาม^{๑๒๓} ลืมสื่อนที่ตอกรวากะนิ้วมือสองนิ้วเพื่อยึดแอก
ที่แปรกเวียนสองข้าง ภายในแต่ร้อยล้อยที่ปลายทั้งสองเพลลา ชื่อว่า อักษุทนิ(ไม้ค้ำเพลลา) ฯ

๑๔) เอตถ วินิจฉโย อารามะ วิย เวทิตพโพ^{๑๒๔} แปลว่า วินิจฉโยในข้อนี้พึงทราบดู
วินิจฉโยในสวน ฯ

๑๕) สูงกษมาเต สูงกัม ปิริหริ, อาปตติ ทุกกฐสชาติ วจนัม วิย เอตถ อารกษณฐานัม
ปิริหริตสส วิสุ วุตตปาราชิกาปตติวจนเ อสติปิ^{๑๒๕} แปลว่า แม้เมื่อไม่มีการกล่าวถึงอาบัติปาราชิกที่
กล่าวไว้แผนกหนึ่งแก่ผู้หลบที่อาธิรักษาในข้อนี้ ดูกล่าวไว้ในสูงกษมาเตว่า ภิกษุเลี้ยงภานี้ต้องทุกกฐา

๑๖) สูงกษณฐานปิริหริ ปน ฐานปิริหริสสาวตตา สภาวโต อิติสว สนมปิ อิทัม วิย
ปิริกปิตถณฐานัม น โหติ^{๑๒๖} แปลว่าส่วนการหลบที่เก็บภานีอื่นเช่นนี้แลแม้มีอยู่ตามสภาวะ เพราะเป็น
สภาวะการหลบหลักฐาน ไม่เป็นฐานที่กำหนดดูที่นี่ ฯ

๑๗) ภาชนคตชเล จ อธิ จ เตลภาชเน วิย มุขเน วา วสาทีหิ วา อากทมิตวา เถยยจิตเตน
ปิวนตสส ยถาตุกมาปตติวิธานัม เวทิตพโพ^{๑๒๗} แปลว่า ในน้ำที่อยู่ในภาชนะและในข้อนี้ พึงทราบชนิด
อาบัติตามวัตถุแก่ผู้ใช้ปากหรือหลอดเป็นต้นชักมาดื่มด้วยโดยจิต ดูในภาชนะน้ำมัน ฯ

๑๘) สัมภิกภาเวน ลทเธปิ รุกขิตโคปิตทนตกฏเจ วิย สงเขน กตารกษายาภาวา^{๑๒๘} แปลว่า
เพราะไม่มีการอารักขาที่สงฆ์กระทำ ดูไม้สัฟน์ที่รักษาคุ้มครองแม้ได้โดยความเป็นของสงฆ์ ฯ

๑๙) สัมภิกตตสสาปิ สโต ยถาจุฑม ปฏิปาฏิมนตักกมม ภาเขตพพผลปุปผาทีนัม วิย ภาเขตพพ-
ตาภาวโต^{๑๒๙} แปลว่าแม้เมื่อมีความเป็นของสงฆ์ ก็ไม่มีความเป็นของที่ต้องแจกตามลำดับพรรษา ดู
ดอกไม้และผลไม้เป็นต้นที่ต้องแจกกันไม่ข้ามลำดับ ฯ

๒๐) อยณัม คณปุคคลาทิสนตัม รุกขิตโคปิตทนตกฏจัม วิย^{๑๓๐} แปลว่า ดูไม้สัฟน์ที่เขารักษา
คุ้มครองซึ่งเป็นของคณะและบุคคลเป็นต้น อื่นๆ

๒๑) อคคิ ทตวา ฌาปิโต ธณณกลาโป วิย, เตลกุมภิ วิย จ วินาว ฐานาจาเวน
ยถาภูจิตเมวนสสตี^{๑๓๑} แปลว่า ถูกสุ่มไฟเผาขึ้นต้นอย่างเดิมนั้นแลพินาศไปเว้นจากการให้เคลื่อนจาก
ฐาน รวากะฉเวียนหญ้าและรวากะหม้อน้ำมัน ฯ

^{๑๒๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๒/๗๙.

^{๑๒๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๔/๘๓.

^{๑๒๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๖๗-๑๗๔/๙๑.

^{๑๒๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๙๓.

^{๑๒๗} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๑๗๕-๑๗๖/๙๔.

^{๑๒๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๘๓/๙๖.

^{๑๒๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๘๓/๙๖.

^{๑๓๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๘๓/๙๖.

^{๑๓๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๘๕/๙๗.

๒๒) ทวีธา ภินนปาสาโณ วีย ภควโต ปฏิบัติปฏิเวธศาสนทวเณ โส ปจจุปนเน อตตภาเว สนนธมสกุกุณโยวาติ ฌาตัพโพติ อตโธ^{๑๓๒} แปลว่า ความว่า พึงทราบว่ามีภิกษุผู้นั้นเป็นผู้ไม่อาจเพื่อสืบทอดคำสอนสองอย่างคือปริยัติและปฏิเวธของพระผู้มีพระภาคได้ในอัตภาพปัจจุบัน ดุจศิลาแตกเป็นสองส่วนแล้วไม่อาจต่อได้ฉะนั้น ฯ

๒๓) สห ปรูปฆาตกรเณน จ อาทิตตชรูปริ ชิตตสส อุทกฆฏสส เกทน์ วีย อิทธิวินาสณจ อิจฉนติ^{๑๓๓} แปลว่า อนึ่ง ย่อมปรารถนาการพินาศไปด้วยฤทธิ์พร้อมกับกรรมคือการฆ่าผู้อื่น ดุจการทำลายหม้อน้ำที่โยนไปบนเรือนซึ่งถูกไฟไหม้ ฯ

๒๔) สීหิ ทิสวา ภย โหตติอาทิส วีย เหตุุมหิ ตวาปจจโย ทฏฐพโพ^{๑๓๔} แปลว่า พึงทราบได้ว่าปัจจัยใช้ในเหตุ ดุจในประโยคเป็นต้นว่า มีความกลัวเพราะเห็นสีหะ ฯ

๒๕) วิสคตปิณฑปาตวตถุมหิ วีย อิหิ การณนติ อชานิตวา กเตน มนุสเส มเตปิ อนาปัตตติ วุตต โหติ^{๑๓๕} แปลว่า อธิบายว่า แม้เมื่อมนุษย์ตายด้วยประโยคที่ทำเพราะไม่รู้ว่าเป็นเหตุ ไม่เป็นอาบัติ ดุจในเรื่องก้อนข้าวที่เจอยาพิษ ฉะนั้น ฯ

๒๖) อตตูปนายิกิ กตวา อตตนิ วิชฆมานิ วีย กตวา ตํ อุปเนตวา^{๑๓๖} แปลว่า ทำการน้อมเข้าไปสู่ตน คือน้อมธรรมนั้นเข้าไปทำให้เป็นดุมมีอยู่ในตน ฯ

๒๗) อตตโน อาวาสการานํ ทายกานํ อณณสส ปวตตี กเถนตสส วีย อตตโนเยว อสนตคุณํ สนมิมิ กตวา กณากาโร อิมาย คากาย อตถโต วุตโตติ ทฏฐพโพ^{๑๓๗} แปลว่า อาการคือการกล่าวกระทำคุณที่ไม่มีอยู่จริงแก่ตนให้เป็นดุมมีอยู่แก่เหล่านั้นทายกผู้ให้สร้างอาวาสเพื่อตน ดุจกล่าวความเป็นไปผู้อื่น พึงทราบว่า ท่านกล่าวไว้ในคาถาโดยเนื้อความ ฯ

๒๘) มยจา อุกกุฏสิ กโรนตติอาทิส วีย ตณนิสสิโต สีนหปรียาโย ราโค เคสสิตเปมนติ วุตโต^{๑๓๘} แปลว่า ราคะมีความรักใคร่เป็นปริยายที่อาศัยเรื่อนั้น ท่านกล่าวว่า เคสสิตเปม ดุจในประโยคเป็นต้นว่า เติงยกระทำเสียให้ ฯ

๒๙) ความทารโก วีย กิฬิตุกามตาย มุตตวตถิ ทพหํ คเหตุวา ปูเรตวาติ อตโธ^{๑๓๙} แปลว่า ความว่า จับปลายหัวใส่ให้แน่นให้น้ำมูตรเต็มเพื่อมุ่งจะเล่น ดุจเด็กขว้างบ้าน ฯ

๓๐) อนุทปาลิกา กิฬิสกุกา วีย, วาลปาลิกา จมรี วีย, เอกเนตตปาลโก ปุริโส วีย จ กายชีวิเตปิ อเปกขํ ปหาย สิลํ รกขิตุกาเมน สิกขากาเมน นิพพานคามินิปฏิปัตตี ปูเรตูกาเมน กุลปุตเตน อณณตร

^{๑๓๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๔๑-๒๔๒/๑๑๕.

^{๑๓๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๔๙/๑๑๗.

^{๑๓๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๐๑-๓๐๒/๑๒๕.

^{๑๓๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๐๔/๑๒๕.

^{๑๓๖} วิฎฐิกา.(บาลี) หน้า ๓๐๖-๓๐๗/๑๒๖.

^{๑๓๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๐๘-๓๐๙/๑๒๘.

^{๑๓๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒๕/๑๓๗.

^{๑๓๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๒๙/๑๔๑.

สุปินนตาติ วทโต ตถาคตสส อธิปปายานุกุล อฏฐกถาโต ฌตวา อปปมตเตน ปฏิปชชิตัพพี^{๑๔๐} แปลว่า
 กุลบุตรผู้ใคร่จะละความเยื่อใยในกายและชีวิตรักษาศีล ดุจนกต้อยดีชีวิตรักษาใช้ ดุจจามรีรักษาขนหาง
 และดุจบุรุษผู้มีนัยน์ตาข้างเดียว ผู้ชอบในการศึกษาผู้ต้องจะทำนพพานคามินีปฏิบัติทำให้บริบูรณ์รู้การ
 อนุเคราะห์ความประสงค์ของพระตถาคตเพราะว่าท้าว อดุญตร สุปินนตา จากอรรธกถาควรเป็นผู้
 ไม่ประมาทปฏิบัติ ฯ

๓๑) สงฆสนตเก มณจปีเร ปจจตถธรรมาทีนทา เกนจิ อปปฏิจณาทีเต ผุสนตสส วีย โลมคณนาย
 อหุตวา ผุฏฐโธมานัน พหุเตปิ เอกสมิ ปโยเค เอกา เอว อาปตติ^{๑๔๑} แปลว่าแม้เมื่อชนที่ถูกต้องมีมากก็
 ไม่เป็นอาบัติด้วยการนับชน ดุจเป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ถูกต้องเตียงตั้งที่เป็นของสงฆ์ซึ่งไม่ได้ปูลาดด้วย
 วัตถุไร้มือเครื่องปูลาดเป็นต้น แต่เป็นอาบัติตัวเดียวเท่านั้นในประโยคหนึ่ง ฯ

๓๒) อิตถิน อิตถิรูปญจาติ อิห อิตถิกาย อิตถิณ สหฐาน สหธาปรายนนิอาทิส วีย
 โลกโหวหารวเสน วุตติ^{๑๔๒} แปลว่าคำนี้ว่า อิตถิน อิตถิรูปญจ ดังนี้ ท่านกล่าวไว้โดยโหวหารของชาวโลก
 ดุจในประโยคเป็นต้นว่า อิตถิกาย อิตถิณ สหฐาน สหธาปรายน ฯ

๓๓) ปุข กตวา เจตียงคณาทีสุ ฐปิตเภริโย อจาเลนเตน อวเสฏฐจัน สมมชชิตัพพี กจวร-
 ฌททนกาเล กจวร วีย คเหตุวา เอกสมิ จาเน ธเปตัพพี^{๑๔๓} แปลว่า กลองที่พวกมนุษย์ทำการบูชาทาง
 ไร่ที่เนินเจดีย์เป็นต้นอย่าให้เคลื่อนที่ ฟังกวาดที่เหลื่อ ฟังถือดุจถือหยากเยื่อในเวลาทิ้งหยากเยื่อแล้ว
 วางไว้ในที่แห่งหนึ่ง ฯ

๓๔) อตตานัน อชโฆตถริตุมาคจณต อิตถิ ทิสวา ทุติโย วีย ตาเสตุ กายปโยคํ อกตวา
 อคเต ปาเตสสามิ,ปหริตวา ตาเสสสามิตี วา จินเตตวา นิจจโลว ทุตวา ติฏฐจันโต จตุตถโต
 เวทิตัพพี^{๑๔๔} แปลว่า ผู้ใดเห็นหญิงกำลังเดินมาสวมกอดตนไม่ทำกายประโยคเพื่อชู้ ดุจบุคคลประเภท
 ที่สองคิดว่า เมื่อหล่อนมาเราจักผลักให้ล้มลงตีแล้วจักให้สะดุ้ง เป็นผู้นิ่งเฉยอยู่ ผู้นั้นพึงทราบว่าเป็น
 บุคคลประเภทที่สี่ ฯ

๓๕) อิมินา อปปมาณิก วีย อเทสิตวตถุภมิ วิสุเวย อาปตติยา ปชานจคนติ^{๑๔๕} แปลว่า ด้วย
 คำนี้แม้ที่ซึ่งยังไม่ได้แสดง ก็เป็นองค์ที่เป็นประธานแผนกหนึ่งนั่นแล ดุจภูมิที่หาประมาณมิได้ ฯ

๓๖) สกฏ โคโณ วีย ตาวกาลิก อกตวา อดุญตาทกอบปวาริตะ น ยาจิตัพพี^{๑๔๖} แปลว่า ไม่ทำ
 เกวียนให้เป็นของยืมดุจโคแล้วไม่ควรขอกะชนผู้ไม่ไยญาติไม่ได้ปวารณาไว้ ฯ

^{๑๔๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๓๒/๑๔๓.

^{๑๔๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๓๔/๑๔๔.

^{๑๔๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๔๓-๓๔๔/๑๔๖.

^{๑๔๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๔๘.

^{๑๔๔} วิฎฐิกา.(บาลี) หน้า ๓๕๐-๓๕๑/๑๕๑.

^{๑๔๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘๑-๓๘๒/๑๖๖.

^{๑๔๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๘๗/๑๗๐.

๓๗) นาม นาม อิมสมิ สิกขาปเท ฉลโก ทพโพ มลลปุตโต นาม, ฉลิกา เมตติยา ภิกขุณี-
นามาติ จปิต นาม วีย โจทเกหิ จปิตนามญจ พุทธกรุขิตาตีสกนามญจาติ ทูริ นาม^{๑๔๗} แปลว่า ที่ชื่อ
ชื่อ ได้แก่ ชื่อสองอย่าง คือชื่อที่โจทก์ตั้ง ดุจชื่อที่เขาตั้งว่า ชื่อว่าฉลกะ ทพพะ มัลลบุตร ชื่อว่า ฉล
กา เมตติยา ภิกษุณี และชื่อของตนมีพุทธรักขิตเป็นต้น ฯ

๓๘) ลิงคปริวตตเน อสธารณาปตติโย วีย อาปนนา ปฏิปัสสมณติ^{๑๔๘} แปลว่า อาบัติที่
ต้องแล้วย่อมระงับไป ดุจอาบัติที่ไม่ทั่วไประงับเมื่อเพศกลับ ฯ

๓๙) อารามาทีอถาย ปุพเพ วีย อตตนา โรปิเตสุ^{๑๔๙} แปลว่า ในกอไม้เป็นต้นทั้งหมดที่ตน
ปลูกเองและใช้ให้ปลูกเพื่ออารามเป็นต้น ดุจในกอไม้ ฯ

๔๐) ปุบผภู นาม มาลาวลียो तन्तु विय पसारत्वा वत्तं वายนतेหิ विय तिरियญจ มาลาวลีย
วายิตปภู วุจจติ^{๑๕๐} แปลว่าแผ่นที่เขาคลี่ระเหยิบและเถาวัลย์ออก ดุจคลี่ด้ายทอดด้วยระเหยิบและ
เถาวัลย์ด้านขวาง ดุจทอดผ้า ท่านเรียกว่า แผ่นดอกไม้ ฯ

๔๑) โส วียาติ ปณฺหุปลาโส, ตสฺสเส ทพโพหาโร สียไฮ มาณวโกติอาทิสฺ วีย^{๑๕๑} แปลว่า เป็นดุจ
ใบไม้สีเหลืองนั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ปณฺหุปลาสะ โวหารนั้นเป็นไปในบุคคลเช่นนั้น ดุจในโวหาร
เป็นต้นว่า สียไฮ มาณวโก ฯ

๔๒) ปาริภุญตา นาม อิสฺสเร เสวิตุํ ปริวเรตฺวา เตสํ จิตฺตรุจฺจิตํ วิลปนฺตานํ ปริภุญฺจํ เสวกขนานํ
วีย ลากตถิกสฺส ภิกขุโน ปจฺจยทายเกสฺส ปวตฺตติ เวทิตพโพ^{๑๕๒} แปลว่าพึงทราบว่าเป็นที่ชื่อว่าความเป็นที่
เลี้ยงได้แก่ความเป็นไปในปัจจัยและทายแก่ภิกษุผู้ต้องการลาภ ดุจความเป็นไปแก่เสวกชน ผู้เป็นที่
เลี้ยงซึ่งคอยแวดล้อมเอาใจอิสสรชน บ่นเพื่อตามความพอใจของอิสสรชนเหล่านั้น ฯ

๔๓) ปริภุญ วียาติ ปริภุญ ภิกขุ^{๑๕๓} แปลว่า ภิกษุชื่อว่าปริภุญเพราะอรรถว่าเป็นดุจเลี้ยงโดย
ปรึกษากับบริษัท ฯ^{๑๕๔}

๔๔) อถวา ปริภุญติ ธาติ วีย กุลทารเก องเก กรณาทิวเสน ธาเรตฺติติ ปริภุญ^{๑๕๕} แปลว่า อีกอย่าง
หนึ่ง ที่ชื่อว่าที่เลี้ยงเพราะอรรถว่า เลี้ยงดูเด็กในตระกูลคืออุ้มไว้ที่เอวด้วยการทำเป็นต้น ดุจแม่นม
เลี้ยงดูเด็ก ฯ

^{๑๔๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๑๖/๑๘๐.

^{๑๔๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๒๕/๑๘๔.

^{๑๔๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๕๘/๑๙๕.

^{๑๕๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๖๘/๑๙๘.

^{๑๕๑} เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๙๕/๒๐๖.

^{๑๕๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๐๑/๒๐๗.

^{๑๕๓} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๕๐๑/๒๐๗.

^{๑๕๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๐๑/๒๐๗.

^{๑๕๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๐๑/๒๐๗.

๔๕) ปกมุกคา วีย ปกกาปกกพิขมิสสา ลาภาสาย หายกาน จิตตารณตถาย สจจาถักมิสสก-
ตา^{๑๕๖} แปลว่าผู้มีวาจาจริงและเหลาะแหละปนกันเพื่อเอาใจหายกเพราะหวังลาภ ดุจถั่วต้มที่เป็นพืช
สุกและไม่สุกปนกัน ฯ

๔๖) อิทธจ โขม วิย ทฏฐพ^{๑๕๗} แปลว่า กัจจวนนี้พึงเห็นว่า เป็นดุจจิวรเปลือกไม้ ฯ

๔๗) อิมสมิ ปกเข โขม วิย คเหตุพ^{๑๕๘} แปลว่าในฝ่ายนี้พึงถือเอาว่าเป็นดุจจิวรเปลือกไม้ ฯ

๔๘) สิกขิ อปฺปจกฺขาย คิหิภาวูปคมเนน อณฺณสส ทาเน วิย จิวเร นิราลยภาเวเนว
ปริจจตฺตา^{๑๕๙} แปลว่า เพราะบอกคั้นสิกขาแล้วเข้าถึงความเป็นคฤหัสถ์ คือเพราะสละโดยไม่มี ความ
เยื่อใยในจิวรนั้นเทียว ดุจการให้ผู้อื่น ฯ

๔๙) ทวกมยตาติ เอตถ ปฏิสงฺขา โยนิโสติอาทิสฺ วิย ยการโลโป^{๑๖๐} แปลว่า ในข้อนี้ว่า
ทวกมยตา มีการลบยอักษรดุจในประโยคเป็นต้นว่า ปฏิสงฺขา โยนิโส ฯ

จากเนื้อความข้างต้นที่กล่าวมาแล้วพอสรุปได้ว่า ท่านพระวาจิสสรเถระได้รวบรวมประโยค
อุปมาอุปไมยมาแสดงไว้ในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนีวินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) เพื่อให้เกิดความรู้
เข้าใจชัดเจนมากยิ่งขึ้น แม้พระผู้มีพระภาคเวลาทรงแสดงพระธรรมก็ทรงยกข้ออุปมาอุปไมยมา
เปรียบเทียบให้ผู้ฟังเกิดดวงตาเห็นธรรม เพราะสิ่งที่ป็นนามธรรมรู้เห็นได้ยาก ฉะนั้นจึงต้องอาศัยข้อ
อุปมาอุปไมยที่เป็นรูปธรรมมาเปรียบเทียบก็จะทำให้เข้าใจถึงนามธรรมได้ง่ายขึ้น

๔.๒.๓ วิธีใช้ฉันทลักษณ์

ลักษณะการเรียบเรียงและภาษาของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา
(ปฐโม ภาโค) กล่าวถึงลักษณะการเรียบเรียงเนื้อความเป็นร้อยกรอง ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

คำว่า ปัชชะ แปลว่า ร้อยกรอง^{๑๖๑} เรียก คาถาบ้าง หมายถึง คัมภีร์วินยัตถสาร-
สันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) ที่แต่งด้วยคาถาล้วนๆ มีบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง
ในพระบาลีเรียกว่า คาถาในสหทศาสตร์เรียกว่า ฉันทหรือฉันทลักษณ์หรือตำราฉันท บทประพันธ์
ประเภทนี้ ท่านผู้รจนานิยมใช้คำศัพท์ที่มีเสียงไพเราะ มักจะวางเรื่องสิลิธนิตตลอดจนคณะฉันทต่างๆ
โดยมารจนานขึ้นเพื่อใช้ขับขาน ย่อความท่องจำและสาธยายเป็นต้น ดังผู้วิจัยจะได้นำเอาบทประพันธ์
ในลักษณะร้อยกรองมาเป็นตัวอย่างไว้ดังนี้

^{๑๕๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๐๑/๒๐๘.

^{๑๕๗} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๕๑/๒๒๙.

^{๑๕๘} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๕๑/๒๒๙.

^{๑๕๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๖๕-๕๖๖/๒๓๕.

^{๑๖๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๙๕/๓๒๓.

^{๑๖๑} พระคันธสาราภิงค์, สุโพธาลังการมัญชรี, หน้า ๑๔

(๑) ปฐยาวัตร^{๑๖๒} หมายถึง ปฐยาวัตรเป็นชื่อฉันทชนิดหนึ่ง ซึ่งกำหนดด้วยอักษรสามสิบสองคำ มีสี่บาทๆละแปดคำ, ปฐยาพฤตหรืออักษฎฉันทก็เรียก. (ป. ปฐยาวัตร). ราชบัณฑิตยสถาน เป็นต้น

ปฐยาวัตร แปลว่า คาถาที่สวดเป็นทำนองจตุราวัตร คือ หยุดทุกสี่คำ มีวิเคราะห์ว่า
ปจิตพพโต ปฐยา จ สา จตุราวดเตน ปวิตตพพโต วตตยจาติ ปฐยาวัตร

ฉันทนี้กำหนดบาทหนึ่งมีแปดอักษรกำหนดคณะเพียงสองคณะ คือ ยะคณะกับชะคณะ โดยมีกฎเกณฑ์ ที่พึงทำความเข้าใจ ดังนี้

๑) อักษร (คำ) ตัวต้น และตัวท้ายของทุกบาท ไม่นับเข้าเป็นคณะเรียกว่า อักษรลอย จะมีเสียงเป็นครุหรือลหุก็ได้ ไม่มีข้อห้าม

๒) ห้ามลง นะ คณะ (สมุณี) และ สะ คณะ (สุคโต) ในตำแหน่งอักษรที่สองสามสี่ของทุกบาท อีกหกคณะใช้ลงในตำแหน่งนี้ได้ตามฉันท แต่พึงระวังอย่านับอักษรที่หนึ่ง ซึ่งเป็นอักษรลอยในทุกบาทเข้าใน นะคณะและสะคณะด้วย เพราะได้รับคำยกเว้นไม่นับเข้าเป็นคณะอยู่แล้ว จำและสังเกตว่า อักษรที่หนึ่งและที่สามของทุกบาทในฉันทนี้ห้ามมีเสียงสันตติกันทั้งสองอักษร ทั้งนี้ เพราะนะคณะและสะคณะมีเสียงซ้ำกันสองคำแรก คือ สมุณี สุคโต ดังนั้น อักษรที่สองและที่สามจะต้องเป็นครุตัวใดตัวหนึ่ง จะอยู่หน้าหรือท้ายก็ได้ เช่น อิติ เต ภิกขโว สมุญจลล สมุหุตตฺ เช่นนี้ใช้ได้ แต่ว่า โส ภควตา อิติปิ โส ตํ สมุหุตตฺ เช่นนี้ใช้ไม่ได้ถือเป็นผิดกฎเกณฑ์

๓) ลง ยะ คณะ (มเหสี) ในอักษรที่ห้าหกเจ็ดของบาทที่หนึ่งและบาทที่สาม ซึ่งอยู่ปีกซ้ายมือเวลาเขียน จำไว้ว่า อักษรที่ห้าหกเจ็ดในบาทจะต้องมีเสียงสั้นยาวยาวเสมอเช่น มโนปพพงคมา ธมมา, มนสา เจ ปทุฏฺเฐน, และ อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ เป็นต้น

๔) ลงชะคณะ (มุนินท) ในอักษรที่ห้าหกเจ็ดของบาทคู่ คือ บาทที่สองและบาทที่สี่ ซึ่งอยู่ทางซีกขวามือเวลาเขียน จำไว้ว่า อักษรที่ห้าหกเจ็ดในบาทคู่ต้องมีเสียงสั้นยาวสั้นเสมอ เช่น มโนเสฏฺฐา มโนมยา ภาสติ วา กโรติ วา โก หิ นาโถ ปโร สียา เป็นต้น

เพื่อความเข้าใจฉันทลักษณะในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) ผู้วิจัยขอใส่ลำดับเลข ตัวอย่างบทประพันธ์แบบปฐยาวัตรในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) ดังต่อไปนี้

ลักษณะปฐยาวัตรฉันท

วิสมบาท								สมบาท										
คณะ	ห้าม นับสคณะ				ยคณะ					ห้าม นับสคณะ				ชคณะ				
พยางค์	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘		๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	
สูตร ^{๓๔}	ส	เม	สุ	สิน	ฐ	โต	เซ	น		ป	ยา	วต	ตํ	ป	กิต	ติ	ตํ	
สัญลักษณ์	๐	๐	๐	๐	๑	๒	๒	๐		๐	๐	๐	๐	๑	๒	๑	๐	

^{๑๖๒} พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช), หลักการแต่งฉันทภาษามคร ป.ธ. ๘, หน้า ๑๖.

ตัวอย่างปัญญาวัตรฉันทะเช่น

๑)

โย มยา รจิตฺ สาโร

วินยสฺส วินิจฺฉโย

ตสฺส ทานิ กริสฺสามิ

สพฺพานุตฺตรมนฺตฺตรนฺติ ^{๑๖๓}

แปลว่าข้าพเจ้ารจนาวินยวินิจฉัยที่เป็นแก่นใด บัดนี้ข้าพเจ้าจักทำวินยวินิจฉัยนั้นให้ดีเยี่ยมกว่าวินิจฉัยทุกอย่างแลฯ

๒)

อิโต ปญฺจาย มฺหจฺจิตฺวา

ปญฺหาปฺจณฺมตฺตกํ

วิสฺสชฺชนาวเสเนว

โหติ อตฺถวินิจฺฉโยติ ^{๑๖๔}

แปลว่า ตั้งแต่นี้ไปเพราะเหตุเพียงการถามปัญหาอรรถวินิจฉัยจึงมีได้ด้วยอำนาจวิสัชชนาเท่านั้นดังนี้

(๒) วสันตติลกฉันท

ลักษณะวสันตติลกฉันท

ว	ต	ว	ส	น	ต	ติ	ล	ก	า	ต	ภ	ชา	ช	ค	า	โค
๒	๒	๑	๒	๑	๑	๑	๑	๒	๑	๑	๑	๒	๑	๒	๒	๒
ต			ภ			ช			ช			ค		ค		

ประโยคควรจำ วุตตา วสันตติลกา ตภชา ชคา, โค, สกฺกริ.

ความว่า ฉันทที่มี ต ภ ช ช คณะ และครูสองพยางค์ ท่านกล่าวว่า วสันตติลกเป็นสักกริฉันท

วสันตติลกฉันท คือ คาถาที่มี ต ภ ช ช คณะ และ ครูสองพยางค์ท้าย ในทุกบาทของคาถา กล่าวคือ ครูลหุมีรูปดังนี้ ๒ ๒ ๑, ๒ ๑ ๑, ๑ ๒ ๑, ๑ ๒ ๑, ๒ ๒ จะเห็นได้ว่า คำว่า วุต ตา ว (๒ ๒ ๑) เป็น ต คณะ, คำว่า สนตติ (๒ ๑ ๑) เป็น ภ คณะ, คำว่า ลกา ส (๑ ๒ ๑) เป็น ช คณะ, คำว่า ภชา ช (๑ ๒ ๑) เป็น ช คณะ คำว่า ตา เป็น ครู คำว่า โค เป็น ครู

เช่น

โสธํ ทยาสุ ครู เม ชยตีห ปญฺโณ

อานนฺทรณฺณรตนาทิมหายตินฺโท

นิสฺสาย ยสฺส ยตโย หิ ยติสฺส เตหํ

โฆเตนฺติ ฌมฺมตฺติ เสมุสฺสีโคจรมฺปิ ^{๑๖๕}

^{๑๖๓} วิ.ฎีกา.(บาลี) หน้า ๑-๕/๑๐.

^{๑๖๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑-๕/๑๐.

^{๑๖๕} ปริ.จตุ.อ. (บาลี) หน้า ๓๔๖.

แปลว่า ภิกษุทั้งหลายอาศัยเดชของท่านผู้มีความกรุณาปราณี เป็นครูของข้าพเจ้า ผู้มีความชนะในที่นี้ ผู้มีปัญญา ผู้เป็นหัวหน้าภิกษุหมู่ใหญ่มีพระอานนทวรรัตน^{๑๖๖} เป็นต้น ยิ่งความรู้ในธรรมให้รุ่งเรืองสว่างไสวไปทั่วเขตแดน

๔.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) กับคัมภีร์อื่นๆ

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) กับคัมภีร์อื่นๆโดยแบ่งออกเป็นความสัมพันธ์กับพระไตรปิฎก ความสัมพันธ์กับอรรถกถาและความสัมพันธ์กับฎีกา

คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) เป็นฎีกาที่อธิบายพระวินัยโดยยกเอาข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์อื่นๆเช่น พระไตรปิฎกอรรถกถาและฎีกามาเป็นบทตั้งอธิบาย นำมาขยายความที่ตนอธิบายไว้ และนำมายืนยันคำอธิบายของตนเอง ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในลักษณะที่ตรงกันเชื่อมโยงกันสอดคล้องกันดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ ความสัมพันธ์กับพระไตรปิฎก

ความสัมพันธ์กับพระไตรปิฎกกล่าวถึงความสัมพันธ์กับพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

(๑) ความสัมพันธ์ระหว่างพระวินัยปิฎกกับคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ผู้แต่งได้ประมวลเนื้อหาจากพระวินัยปิฎกบางส่วน โดยยกข้อความในพระวินัยปิฎกเข้ามาสัมพันธ์กับคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) เช่น

๑) ในคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) กล่าวถึงเหล่าสัตว์ซึ่งเป็นที่อาศัยแห่งมรรคมียากเป็นต้นที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิก จึงแสดงมรรคสามสิบประการว่าเสยยถิ ปาราชิกวัตถุตมฺหุขาทิมคฺคานํ นิสสยญฺเต สดฺเต ทสฺเสตุํ ติสฺโส อิตฺถิโย มนุสฺสิตฺถิ อมนุสฺสิตฺถิ ตีรจฺฉานคตฺติตฺถิอาทินา นเยน ปาฬิยํ ทสฺสิตมนุสฺสามนุสฺสตีรจฺฉานคตฺติณํ ปจฺเจกํ ตินฺณํ มคฺคานํ วเสน นว มคฺคา, ตเถว ทสฺสิตานํ ตินฺณํ อุกฺโกตฺตพฺยณชนกานํ วเสน นว มคฺคา, ตินฺณํ ปน ปณฺทกานํ มุขมคฺควจฺจมคฺคานํ วเสน ปจฺเจกํ ทเว ทเว มคฺคาติ ฉ มคฺคา, ตเถว ตินฺณํ ปน บุริสฺสานนฺติ เอวํ ติสฺวิโรโหติ.^{๑๖๗} แปลว่า อย่างไร เพื่อแสดงเหล่าสัตว์ซึ่งเป็นที่อาศัยมรรคมียากเป็นต้นที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิก จึงแสดงมรรคสามสิบประการอย่างนี้คือ มรรคเก้าของหญิงมนุษย์หญิงอมนุษย์สัตว์เดรัจฉานตัวเมียที่ท่านแสดงไว้ในพระบาลีตามนัยเป็นต้นว่า หญิงสามจำพวกคือ หญิงมนุษย์ หญิงอมนุษย์ เดรัจฉานตัวเมียดังนี้ แต่ละชนิดมีชนิดละสาม (รวมเป็นเก้า) มรรคเก้าด้วยอำนาจอุกโกตฺตพฺยณชนะสามจำพวกที่แสดงไว้อย่างนั้นเหมือนกัน มรรคหกคือมุขมรรคและวัจจมรรคของพวกบัณฑิตสามจำพวกๆละสอง (รวมเป็นหก) และมรรคหกของบุรุษสามจำพวกอย่างนั้น ฯ

^{๑๖๖} พระอานนทวรรัตน เป็นผู้แต่งคัมภีร์มูลฎีกา มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕.

^{๑๖๗} วิ.ฎีกา(บาลี) หน้า ๖/๒๑.

ท่านพระวาจิสสรเถระได้ยกข้อความจากพระวินัยปิฎกมาอธิบายถึงเหล่าสัตว์ซึ่งเป็นที่อาศัย มรรคมีปากเป็นต้นที่เป็นวัตถุแห่งปาราชิกว่า ติสโส อิตถิโย มนุสสิตถิ อมนุสสิตถิ ตีรจณาคตติถิ ฯ ตโย อุโกโตพยัญชนกา มนุสสอุโกโตพยัญชนโก อมนุสสอุโกโตพยัญชนโก ตีรจณาคตอุโกโตพยัญชนโก ฯ ตโย ปณทกา มนุสสปณทโก อมนุสสปณทโก ตีรจณาคตปณทโก ฯ ตโย ปุริสามนุสสปุริโส อมนุสสปุริโส ตีรจณาคตปุริโส ฯ มนุสสิตถิยา ตโยมคเค เมถุนํ ฌมมํ ปฏิสเวณฑสส อาปตติ ปาราชิกสส วจจมคเค ปสสาวมคเค มุเข ฯ อมนุสสิตถิยา ฯ เปฯ ตีรจณาคตติถิยาตโย มคเค เมถุนํ ฌมมํ ปฏิสเวณฑสส อาปตติ ปาราชิกสสวจจมคเค ปสสาวมคเค มุเข ฯ มนุสสอุโกโตพยัญชนกสส ฯ เปฯ อมนุสสอุโกโตพยัญชนกสส ฯ เปฯ ตีรจณาคตอุโกโตพยัญชนกสส ตโย มคเค เมถุนํ ฌมมํ ปฏิสเวณฑสส อาปตติ ปาราชิกสสวจจมคเค ปสสาวมคเค มุเข ฯ มนุสสปณทกสส เทว มคเคเมถุนํ ฌมมํ ปฏิสเวณฑสส อาปตติ ปาราชิกสส วจจมคเค มุเข ฯ อมนุสสปณทกสส ฯ เปฯ ตีรจณาคตปณทกสส ฯ เปฯ อมนุสสปุริสสส ฯ เปฯ ตีรจณาคตปุริสสส เทว มคเค เมถุนํ ฌมมํ ปฏิสเวณฑสส อาปตติ ปาราชิกสส วจจมคเค มุเข ฯ

แปลว่า หญิงสามจำพวก คือ หญิงมนุษย์ หญิงอมมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉานตัวเมีย อุโกโตพยัญชนกสามจำพวก คือ อุโกโตพยัญชนกที่เป็นมนุษย์ อุโกโตพยัญชนก ที่เป็นอมมนุษย์ และอุโกโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน บัณเฑาะก์สามจำพวก คือ บัณเฑาะก์ที่เป็นมนุษย์ บัณเฑาะก์ที่เป็นอมมนุษย์ บัณเฑาะก์ที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ชายสามจำพวก คือ ชายที่เป็นมนุษย์ ชายที่เป็นอมมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ หญิงสามจำพวก มีพวกละสามทวาร ภิขุเสพเมถุนธรรมกับหญิงมนุษย์สามทาง คือ ทวารหนัก ทวารเบา ปาก ต้องอาบัติปาราชิก ภิขุเสพเมถุนธรรมกับหญิงอมมนุษย์ กับสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียสามทาง คือ ทวารหนัก ทวารเบา ปาก ต้องอาบัติปาราชิก อุโกโตพยัญชนกสามจำพวก มีพวกละสามทวาร ภิขุเสพเมถุนธรรมกับอุโกโตพยัญชนกที่เป็นมนุษย์ กับอุโกโตพยัญชนกที่เป็นอมมนุษย์ กับอุโกโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานสามทาง คือ ทวารหนัก ทวารเบา ปาก ต้องอาบัติปาราชิก บัณเฑาะก์สามจำพวก มีพวกละสองทวาร ภิขุเสพเมถุนธรรมกับบัณเฑาะก์ที่เป็นมนุษย์ กับบัณเฑาะก์ที่เป็นอมมนุษย์ กับบัณเฑาะก์ที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานสองทาง คือ ทวารหนัก ปาก ต้องอาบัติปาราชิก ชายสามจำพวก มีพวกละสองทวาร ภิขุเสพเมถุนธรรมกับชายที่เป็นมนุษย์ กับชายที่เป็นอมมนุษย์ กับสัตว์ดิรัจฉานตัวผู้สองทาง คือ ทวารหนัก ปาก ต้องอาบัติปาราชิก ต้องอาบัติปาราชิกทั้งสามทวาร^{๑๖๘}

๒) ท่านวาจิสสรเถระอธิบายถึงภิขุผู้ไม่บอกคีนสิกขา มีจิตคิดเสพสอดองคชาตเข้าไปในมรรคสาม (มรรคใดมรรคหนึ่ง) ซึ่งเป็นโอกาสที่เปียกแม้เพียงเมล็ดงาเป็นปาราชิก ซึ่งปรากฏในพระวินัยปิฎกว่า เมื่อภิขุเกิดความคิดจะเสพเมถุนธรรม สอดองคชาตเข้าทางทวารหนักทวารเบา ทางปากของหญิงมนุษย์ หญิงอมมนุษย์ของสัตว์ดิรัจฉานตัวเมียของอุโกโตพยัญชนกที่เป็นมนุษย์ ของอุโกโตพยัญชนกที่เป็นอมมนุษย์ ของอุโกโตพยัญชนกที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ของบัณเฑาะก์ที่เป็นมนุษย์

^{๑๖๘} วิ มทา.(บาลี) ๑/๕๖/๓๗, วิ มทา.(ไทย) ๑/๕๖/๔๓-๔๔.

ของบัณฑิตที่เป็นมนุษย์ ของบัณฑิตที่เป็นสัตว์ดิรัจฉาน ของมนุษย์ผู้ชาย ของมนุษย์ผู้ชาย ของสัตว์ดิรัจฉานตัวผู้ ต้องอาบัติปาราชิก^{๑๖๙}

๓) พวกภิกษุผู้เป็นศัตรูกัน พาหญิงมาหาภิกษุแล้ว ใช้ทวารหนักนึ่งทับองคชาต ถ้าภิกษุยินดีขณะกำลังสอดเข้าไป ยินดีขณะสอดเข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติปาราชิกพาหญิงมาหาภิกษุแล้ว ใช้ทวารหนักนึ่งทับองคชาต ถ้าภิกษุไม่ยินดีขณะกำลังสอดเข้าไป แต่ยินดีขณะสอดเข้าไปแล้ว ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติปาราชิก พาหญิงมาหาภิกษุแล้ว ใช้ทวารหนักนึ่งทับองคชาต ถ้าภิกษุไม่ยินดีขณะกำลังสอดสอดเข้าไปแล้ว แต่ยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติปาราชิก พาหญิงมาหาภิกษุแล้ว ใช้ทวารหนักนึ่งทับองคชาต ถ้าภิกษุไม่ยินดีขณะกำลังสอดสอดเข้าไป ไม่ยินดีขณะสอดสอดเข้าไปแล้ว ไม่ยินดีขณะหยุดอยู่ แต่ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติปาราชิก พาหญิงมาหาภิกษุแล้ว ใช้ทวารหนักนึ่งทับองคชาต ถ้าภิกษุไม่ยินดีขณะกำลังสอดสอดเข้าไป ไม่ยินดีขณะสอดสอดเข้าไปแล้ว ไม่ยินดีขณะหยุดอยู่ ไม่ยินดีขณะถอนออก ไม่ต้องอาบัติ พาหญิงมาหาภิกษุแล้ว ใช้ทวารเบาหนีงทับองคชาต ใช้ปากอมองคชาต ถ้าภิกษุยินดีขณะกำลังสอดสอดเข้าไป ยินดีขณะสอดสอดเข้าไปแล้วยินดีขณะหยุดอยู่ ยินดีขณะถอนออก ต้องอาบัติปาราชิก ฯลฯ ไม่ยินดีไม่ต้องอาบัติ^{๑๗๐}

๔) ท่านวาจิสสรเถระกล่าวถึงลักษณะการบอกคินสิกขาในพระบาลีว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ กระสันไม่ยินดีปรารภจะสักอิตถ์อดเพื่อหน่าย รังเกียจเพศภิกษุ ปรารภจะเป็นคฤหัสถ์ ฯลฯ ปรารภจะไม่ใช่เชื้อสายพระศากยบุตร บอกให้ผู้อื่นรู้ว่า ข้าพเจ้าบอกคินพระพุทธเจ้าพระธรรม พระสงฆ์ สิกขา วินัย ปาติโมกข์ อุเทศ อุปัชฌาย์ อาจารย์ สัทธินิหาริก อันเตวาสิก ผู้ร่วมอุปัชฌาย์ ผู้ร่วมอาจารย์ เพื่อน สพรหมจรรย์ และว่า ท่านจงจำข้าพเจ้าไว้ว่า เป็นคฤหัสถ์ เป็นอุบาสก เป็นอารามิก เป็นสามเณร เป็นเดียรถีย์ เป็นสาวกเดียรถีย์ เป็นผู้ไม่ใช่สมณะ เป็นผู้ไม่ใช่ศากยบุตร ภิกษุทั้งหลาย แม้อย่างนี้ ก็ถือว่าเป็นการเปิดเผยความท้อแท้ และเป็นการบอกคินสิกขา^{๑๗๑}

๕) คำว่า ภิกษุ มีอธิบายว่า ชื่อว่า ภิกษุ เพราะเป็นผู้ขอ ชื่อว่า ภิกษุ เพราะอาศัยการเที่ยวขอ ชื่อว่า ภิกษุ เพราะใช้ผืนผ้าที่ถูกทำให้เสียราคา ชื่อว่า ภิกษุ เพราะเรียกกันโดยโวหาร ชื่อว่า ภิกษุ เพราะการปฏิญญาตน ชื่อว่า ภิกษุ เพราะพระพุทธเจ้าทรงบวชให้ ชื่อว่า ภิกษุ เพราะเป็นผู้อุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์ ชื่อว่าภิกษุ เพราะเป็นผู้เจริญ ชื่อว่า ภิกษุ เพราะเป็นผู้มีสาระ ชื่อว่า ภิกษุ เพราะเป็นผู้ยังต้องศึกษา ชื่อว่า ภิกษุ เพราะเป็นผู้ไม่ต้องศึกษา ชื่อว่า ภิกษุ เพราะเป็นผู้ที่สงฆ์พร้อมเพรียงกันอุปสมบทให้ด้วยญัตติจตุตถกรรมที่ถูกต้อง สมควรแก่เหตุ ในภิกษุที่กล่าวมานั้น ภิกษุผู้ที่สงฆ์พร้อม

^{๑๖๙} วิ มหา.(บาลี) ๑/๕๖/๓๗, วิ มหา.(ไทย) ๑/๕๗/๔๔-๔๕.

^{๑๗๐} วิ มหา.(บาลี) ๑/๕๘/๓๘, วิ มหา.(ไทย) ๑/๕๘/๔๕.

^{๑๗๑} วิ มหา.(บาลี) ๑/๕๖/๓๗, วิ มหา.(ไทย) ๑/๕๑/๓๘-๓๙.

เพรียงกันอุปสมบทให้ด้วยญัตติจตุตถกรรมที่ถูกต้องสมควรแก่เหตุนี้ที่พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เอาไว้ ภิคุ ในความหมายนี้^{๑๗๒}

๖) คำว่า สิกขา ได้แก่ สิกขาสามอย่าง คือ อธิสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ในสิกขาสามนั้น อธิสัสสิกขานี้ที่ทรงประสงค์เอาไว้ในความหมายนี้^{๑๗๓}

๗) ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมืองภัททิยะตามพระอัยยาคัยแล้ว เสด็จจาริกไปทางกรุงสาวัตถี เสด็จจาริกไปโดยลำดับ จนถึงกรุงสาวัตถีแล้ว ทราบว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในกรุงสาวัตถีนั้น สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์จับแม่มโคที่กำลังข้ามแม่น้ำ อจิริวดีที่เขาหูกหางบ้าง ขึ้นขี่หลังบ้าง มีความกำหนดจับองค์กำเนิดบ้างกดลูกโคจนจมน้ำตายบ้าง คนทั้งหลายจึงตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า โฉนพระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรจึงจับแม่มโคที่กำลังข้ามแม่น้ำอจิริวดีที่เขาฯลฯ เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโศกยามเล่า ภิกษุทั้งหลายได้ยินคนเหล่านั้นตำหนิ ประณาม โพนทะนา ฯลฯ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ฯลฯ ครั้นทรงตำหนิแล้วทรงแสดงธรรมมีถ้อยคำรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงจับแม่มโคทั้งหลายที่เขา รูปใดจับต้องอาบัติทุกกฏไม่พึงจับที่หู คอ หาง ไม่พึงขึ้นขี่หลัง รูปใดขึ้นขี่หลัง ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีจิตกำหนดไม่พึงจับองค์กำเนิด(แม่มโค) รูปใดจับ ต้องอาบัติถุลลัจจัย ภิกษุไม่พึงฆ่าลูกโครูปใดฆ่า พึงปรับอาบัติตามธรรม^{๑๗๔}

๘) สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งไปป่าช้า มองเห็นศพที่ศีรษะขาดจึงสอดองคขาตเข้าไปกระทบภายในปากที่อ้า แล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งไปป่าช้า มองเห็นศพที่ศีรษะขาดจึงสอดองคขาตเข้าไปภายในปากที่อ้าไม่ให้กระทบอะไรแล้วเกิดความกังวลใจว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุ เธอไม่ต้องอาบัติปาราชิก แต่ต้องอาบัติทุกกฏ^{๑๗๕}

(๒) ความสัมพันธ์ระหว่างพระสูตรต้นตปิฎกกับคัมภีร์วินัยตถสาสน์ที่ปณี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ผู้แต่งได้ประมวลเนื้อหาจากพระสูตรต้นตปิฎกบางส่วน โดยยกข้อความในพระสูตรต้นตปิฎกเข้ามาสัมพันธ์กับคัมภีร์วินัยตถสาสน์ที่ปณี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) เช่น

๑) สมัยนั้น หมอชีวก โกมารภัจ นั่งนิ่งอยู่ ณ ที่ไม่ไกลจากพระเจ้าอชาตศัตรู เวเทหิบุตร ท้าวเธอตรัสถามหมอชีวกโกมารภัจ ว่า สหายชีวก ทำไมท่านจึงนั่งอยู่เล่า หมอชีวก โกมารภัจ ทูลตอบว่า ขอเดชะ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นพระอรหันตตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของข้าพเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่จำนวนหนึ่งพันสองร้อยห้าสิบบุรูป พระองค์มีพระ

^{๑๗๒} วิ มหา.(บาลี) ๑/๕๖/๓๗, วิ มหา.(ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

^{๑๗๓} วิ มหา.(บาลี) ๑/๕๖/๓๗, วิ มหา.(ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

^{๑๗๔} วิ มหา.(บาลี) ๕/๒๕๒/๑๗, วิ มหา.(ไทย) ๕/๒๕๒/๒๕.

^{๑๗๕} วิ มหา.(บาลี) ๑/๗๓/๔๙, วิ มหา.(ไทย) ๑/๗๓/๖๑.

กิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นพระพุทเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค พระองค์โปรดเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เมื่อเสด็จเข้าไปเฝ้า พระทัยของพระองค์จะเบิกบานเลื่อมใส^{๑๗๖}

๒) พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับพรหมายูพราหมณ์ด้วยพระคาถาว่า พรหมณ์ ลักษณะมหาบุรุษที่ท่านได้สดับมาว่ามีสามสิบสองประการนั้นมีอยู่ในกายของเราครบทุกอย่าง ท่านอย่าสงสัยพรหมณ์ สิ่งที่ควรรู้เราได้รู้ยิ่งแล้วสิ่งที่ควรเจริญเราได้เจริญแล้วและสิ่งที่ควรละเราก็ละได้แล้ว เพราะเหตุนี้ เราจึงเป็นพุทธะ^{๑๗๗}

๓) คำว่า พระพุทเจ้า ได้แก่ พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นพระสยัมภู ไม่มีครูอาจารย์ได้ตรัสรู้สัจจะในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน ด้วยพระองค์เอง ทรงบรรลุความเป็นพระสัพพัญญูในสัจจะนั้น และความเป็นผู้ทรงชำนาญในพละญาณทั้งหลาย อธิบายว่า ชื่อว่าพระพุทเจ้า เพราะมีความหมายว่าอย่างไร ชื่อว่าพระพุทเจ้า เพราะตรัสรู้สัจจะทั้งหลายแล้ว เพราะทรงทำหมู่อสัตว์ให้ตรัสรู้ เพราะทรงเป็นพระสัพพัญญูเพราะเป็นผู้ทรงเห็นธรรมทั้งปวง เพราะไม่มีคนอื่นแนะนำ เพราะทรงเป็นผู้เบิกบาน เพราะทรงเป็นพระชินาสพ เพราะทรงเป็นผู้ปราศจากอุปกิเลส ราคะโทสะโมหะกิเลสโดยสิ้นเชิง เพราะเสด็จถึงทางสายเอก เพราะตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณลำพังพระองค์เดียว เพราะทรงเป็นผู้ขจัดความไม่รู้ได้แล้ว เพราะทรงเป็นผู้ได้เฉพาะความรู้^{๑๗๘}

๔) หลักธรรมที่ชื่อว่าแว่นธรรม เป็นเครื่องมือให้อริยสาวกมีไว้ เมื่อประสงค์ ก็จะพึงพยากรณ์ตนได้ด้วยตนเองว่า เราหมดสิ้นเหตุที่ให้ไปเกิดในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน แดนเปรต อบาย ทุกคติ และวินิบาตแล้ว เราเป็นพระโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า คืออะไร คือ พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อหิงสาอันพึงรู้เฉพาะตน^{๑๗๙}

๕) สุนักขัตตะ เธอเคยกล่าวสรรเสริญพระสงฆ์ที่วิชิคามด้วยเหตุผลหลายอย่างว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทางปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคลสี่คู่แปดบุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นเนื่อนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก^{๑๘๐}

^{๑๗๖} ที.สี.(บาลี) ๙/๑๕๗/๔๙, ที.สี.(ไทย) ๙/๑๕๗/๕๐.

^{๑๗๗} ม.ม.(บาลี) ๑๓/๓๙๒/๓๗๖, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๙๒/๔๘๖.

^{๑๗๘} ขุ.ม.(บาลี) ๒๙/๑๙๒/๓๘๘, ขุ.ม.(ไทย) ๒๙/๑๙๒/๕๕๑.

^{๑๗๙} ที.ฆ.(บาลี) ๑๐/๑๕๘/๘๕, ที.ฆ.(ไทย) ๑๐/๑๕๙/๑๐๓.

^{๑๘๐} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๖/๔, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๖/๖.

(๓) ความสัมพันธ์ระหว่างพระอภิธรรมปิฎกกับคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) ผู้แต่งได้ประมวลเนื้อหาจากพระอภิธรรมปิฎกบางส่วน โดยยกข้อความในพระอภิธรรมปิฎกเข้ามาสัมพันธ์กับคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาโค) เช่น

๑) อังคณสามเป็นไฉน อังคณสามคือ อังคณคือราคะ (กิเลสเพียงดั่งเนินคือราคะ) อังคณคือโทสะ (กิเลสเพียงดั่งเนินคือโทสะ) อังคณคือโมหะ (กิเลสเพียงดั่งเนินคือโมหะ) เหล่านี้ชื่อว่าอังคณสาม^{๑๘๑}

๒) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค เป็นไฉน ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยบคายว่า เราบริโภคอาหารไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อความมัวเมา ไม่ใช่เพื่อประเทืองผิว ไม่ใช่เพื่อให้อ้วนพี แต่เพื่อกายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อให้ชีวิตินทรีย์เป็นไป เพื่อบำบัดความหิว เพื่อบำบัดเคราะห์พรหมจรรย์ โดยอุบายนี้ เราจักกำจัดเวทนาเก่าเสียได้ และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำรงอยู่แห่งชีวิต ความไม่มีโทษและการอยู่โดยผาสุกจักมีแก่เราดังนี้ แล้วจึงบริโภคอาหาร ความสันโดษ ความรู้จักประมาณ การพิจารณาในโภชนาหารนั้น นี้เรียกว่าความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค^{๑๘๒}

๓) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคหรือ ความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคในสองอย่างนั้น ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคเป็นไฉน ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ไม่พิจารณาโดยแยบคาย บริโภคอาหารเพื่อเล่นเพื่อความมัวเมา เพื่อประเทืองผิว เพื่อความอ้วนพี ความเป็นผู้ไม่สันโดษ ความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณ ความเป็นผู้ไม่พิจารณาในการบริโภคนั้น นี้เรียกว่า ความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค เป็นไฉน ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยบคายว่า เราบริโภคอาหารไม่ใช่เพื่อเล่น เพื่อความมัวเมา เพื่อประเทืองผิว และเพื่อความอ้วนพี แต่เพื่อกายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ชีวิตินทรีย์เป็นไป เพื่อบำบัดความหิว เพื่อบำบัดเคราะห์พรหมจรรย์ โดยอุบายนี้ เราจักกำจัดเวทนาเก่าเสียได้และจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความเป็นไปแห่งชีวิตินทรีย์ ความไม่มีโทษ และการอยู่โดยผาสุกจักมีแก่เรา ดังนี้ แล้วจึงบริโภคอาหาร ความสันโดษ ความเป็นผู้รู้จักประมาณ การพิจารณาในการบริโภคนั้น นี้เรียกว่า ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ฯลฯ ประกอบแล้วด้วยความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคนั้น เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค^{๑๘๓}

(๔) สรุปความสัมพันธ์เชิงสถิติและจำนวนของอ้างอิงพระไตรปิฎก พบว่า ๑) อ้างอิงโดยตรงระบุที่มา “ย มาตุกัจจิสมี ปจมี จิตตํ อุปปนฺนติ (ปารา. ๑๗๒) ปทภาชเน วุตตนเยน”^{๑๘๔} (ที่มาในบทภาชนีย) เป็นต้น ๒) อ้างอิงโดยตรง ไม่มีคำที่ระบุถึงอย่างชัดเจน แต่กล่าวถึงแบบกว้าง โดยใช้ เช่น คำว่า ปาฬิยํ หรือ ยถาห ปาฬิยํ (พบที่มาจากจำนวน ๑๐ แห่ง) ตัวอย่างเช่น “อนาปตติ สงฺฆสฺส วา เจตียสฺส

^{๑๘๑} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๙๒๔/๔๔๙, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๙๒๔/๕๗๘.

^{๑๘๒} อภิ.สง.(บาลี) ๓๔/๑๓๕๕/๓๐๓, อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๑๓๕๕/๓๓๙.

^{๑๘๓} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๕๑๘/๓๐๐, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๑๘/๓๙๑.

^{๑๘๔} วิ.วิ. (บาลี) ๒๔๑-๒.

วา คิลานสุส วา กรณียเณ คจฺจติ อุมมตฺตกสุส อาทิกมมิกสุสชาติ (ปารา. ๓๔๐) ปาฬีย วุตตา^{๑๘๕} ตามตารางที่ ๔.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑: แสดงความสัมพันธ์เชิงสถิติและจำนวนของอ้างอิงพระไตรปิฎก

ขอบเขตเนื้อหาที่อ้างอิงถึงพระวินัยปิฎก	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
ปาราชิก	๒๗๕	๕๕.๗๘
ปาจิตติย	๑๙๗	๓๙.๙๕
มหาวรรค (เนื้อหาในคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม ๔-๕)	๑๔	๒.๘๒
จุฬวรรค (เนื้อหาในคัมภีร์วินัยปิฎก จุฬวรรค เล่ม ๖)	๗	๑.๔๑
รวม	๔๙๓	๑๐๐

ขอบเขตเนื้อหาที่อ้างอิงถึงพระสุตตันตปิฎก	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
มหาวคคปาฬิ เล่มที่ ๑๐ (ที. นิ.)	๖	๑๔.๒๙
มชฌิมปณณาสปาฬิ เล่มที่ ๑๓ (ม. นิ.)	๗	๑๖.๖๗
สังยุตตนิกาย สคาถาวคคปาฬิ (เล่มที่ ๑๕)	๘	๑๙.๐๕
อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต (เล่มที่ ๒๐) (อ.นิ.)	๑๑	๒๖.๑๙
ขุททกนิกาย		
(อิตฺวุ.)		
สุตตนิบาต (เล่มที่ ๒๕) (สุ. นิ.)	๒	๔.๗๖
ธรรมบท (เล่มที่ ๒๕) (ธ. ป.)	๒	๔.๗๖
เถรคาถา (เล่มที่ ๒๖) (เถรคา.)	๒	๔.๗๖
มหานิทฺเทสปาฬิ (เล่มที่ ๒๙) (มหานิ.)	๓	๗.๑๔
จุฬนิตฺเทสปาฬิ (เล่มที่ ๓๐) (จุฬนิ.)	๑	๒.๓๘
รวม	๔๒	๑๐๐
ขอบเขตเนื้อหาที่อ้างอิงถึงพระอภิธรรมปิฎก	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
วิภังคปาฬิ (เล่มที่ ๓๕) (วิภ.)	๔	๑๐๐
รวม	๔	๑๐๐
รวมทั้งหมด (พระวินัย, พระสุตฺต, พระอภิธรรม)	๕๓๙	

^{๑๘๕} วิ.วิ. (บาลี) ๓๗๔.

๔.๒.๒ ความสัมพันธ์กับอรรถกถา

ความสัมพันธ์ระหว่างอรรถกถากับคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ผู้แต่งได้ประมวลเนื้อหาจากอรรถกถาบางส่วน โดยยกข้อความจากอรรถกถาเข้ามาสัมพันธ์การอธิบายที่ลงกันเหมาะสมกันสนับสนุนคำอธิบายของคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) เช่น

(๑) คนถรมภิกษุถ้อยคำปรารภคัมภีร์

วณทิตวา สิริสา เสฏฺฐํ พุทฺธมปปฏิปุคฺคลํ.

ภวาภาวกรํ ฌมมํ คนฺถเจว นินฺรคณํ

ภิกฺขุณํ ภิกฺขุณินฺนญจ ทิตฺตถาย สมหาทิโต.

ปวกฺขามิ สมาสเนน วินยสฺสวินิจฺจนํ

อนากุลมสํกิณฺณํ มธฺรุตฺตปทกมํ.

ปฏฺฐภาวกรํ เอตํ ปรมํ วินยกฺกเม

อปารํ โอตฺรตนํ สารํ วินยสาคฺรํ.

ภิกฺขุณํ ภิกฺขุณินฺนญจ นาวาภุตํ มโนรมํ

ตสฺมา วินยญฺญาญํ วินยสฺสวินิจฺจนํ.

อวิกฺขิตฺเตน จิตฺเตน วทโต เม นิโพธ ^{๑๘๖}ฯ

แปลว่า ข้าพเจ้า (พระพุทธทศตเถระ) ขอถวายความเคารพพระพุทธรูปผู้สูงสุด ไม่มีผู้เปรียบพระธรรมซึ่งทำความมีและไม่มี และพระสงฆ์ผู้มีกิเลสเพียงดั่งเนิน มีใจตั้งมั่นจักกล่าวการวินิจฉัยวินัยอย่างย่อ เพื่อประโยชน์แก่เหล่าภิกษุและภิกษุณี เพราะเหตุที่เมื่อข้าพเจ้ากล่าวการวินิจฉัยวินัยที่ไม่คั่งค้างไม่ปะปนกันมีลำดับบทแห่งเนื้อความที่ไพเราะทำความรู้ในลำดับวินัยที่ยอดเยี่ยมนั่น ซึ่งเป็นสาระของนักศึกษาผู้กำลังข้ามไปนิพพาน ซึ่งทะเลคือวินัย เป็นเรือที่นำร้นรมย์ของภิกษุและภิกษุณีทั้งหลาย ฉะนั้นพวกท่านมีจิตไม่ฟุ้งซ่านจงตั้งใจฟังการวินิจฉัยวินัย ซึ่งเป็นอุบายเครื่องฝึกกายและวาจา ฯ

(๑) ภิกษุวิภังโกภิกษุวิภังค์

ปาราชิกกถาการกล่าวถึงปาราชิก

ปฐมปาราชิกกถาการกล่าวถึงปาราชิกข้อที่หนึ่ง

ติวิเธ ติลมตฺตมปี มคฺเค เสวนเจตโน

องฺคชาตํ ปเวเสนโต อลฺโลกาเส ปราชีโตฯ

ปเวสนํ ปวิภูจํ วา จิตฺมฺพุทฺธมฺมปีวา

สสิกฺโข สาทิยนโตโส ฐเปตฺวา กิริยํ จูโตฯ

สนฺถเตนฺจฺจชาเตน สนฺถตํ วา อสนฺถตํ

มคฺคํ ปน ปเวเสนโต ตเถวา สนฺถเตน จฯ

อุปาทินเนนฺอุปาทินเน อนฺอุปาทินนเกน วา

^{๑๘๖} วิ.วินิจจย.(บาลี) ๑-๕/๑.

ขณฺณเต อนุปาตินเน สเจ สาทียเตตฺถโส๑

โหติ ปาราชิกเขตเต ปวิฏฺเฐ ตุ ปราชิต๑

เขตเต ฤๅลลจฺยํ ตสฺส ทุกกฏณฺจ วินิทฺธิเส๑

แปลว่า ภิกษุผู้มีจิตคิดจะเสพสวดองค์เข้าที่สามมรรคในโอกาสที่ชุ่มแม้เพียงเมล็ดงาพ่ายแพ้แล้ว ๑ ภิกษุนั้นผู้เป็นไปกับการศึกษายินดีการสวดเข้าอยู่ ขณะสวดเข้าแล้วขณะหยุดอยู่ หรือขณะถอดออก เว้นกิริยาเคลื่อนแล้ว ๑ แต่เมื่อสวดมรรคที่หุ้มหรือไม่หุ้ม ด้วยองค์เข้าที่หุ้มและที่ไม่หุ้มก็เหมือนกัน ๑ เมื่ออนุปาตินะกระทบกับอนุปาตินะหรืออนุปาตินะกระทบกับอนุปาตินะ ถ้าภิกษุนั้นยินดีในนี้ ๑ ส่วนเมื่อเข้าเขตปาราชิกแล้ว ภิกษุนั้นเป็นผู้พ่ายแพ้แล้ว ท่านแสดงอาบัติฤๅลลจฺยและทุกกฏแก่ภิกษุนั้นในเขต ๑

(๒) สงฺฆาติเสสฺสกา การกล่าวถึงสังฆาติเสส

โมเจตุกามาจิตฺตํ วายาโม สุกกโมจฺนํ

อณฺตร สุปินฺนเตน โหติ สงฺฆาติเสสฺตา ๑

ปเรนุปกฺกมาเปตฺวา อองฺคชาตํ ปนตฺตโน

สุกกํ ยถิ วิโมเจติ ครุกํ ตสฺส นิทฺธิเส ๑

สยฺยจฺจุปกฺกมณฺตสฺส อองฺคชาตํ ปนตฺตโน

ฤๅลลจฺยํ สมฺพุทฺธิจฺจํ สเจ สุกกํ น มุจฺจติ ๑

สยฺยจฺจุปกฺกมณฺตสฺส อากาเส กมฺปนฺนปี

โหติ ฤๅลลจฺยํ ตสฺส ยถิ สุกกํ น มุจฺจติ ๑๘๘

แปลว่า คิดต้องการให้เคลื่อน ความพยายาม การปล่อยสูกะเว้นแต่ฝัน ความเป็นอาบัติสังฆาติเสสจึงมีได้ ๑ ก็ภิกษุให้คนอื่นช่วยจับองค์ของตน ถ้าหลังสูกะ ท่านแสดงอาบัติหนักแก่ภิกษุรูปนั้น ๑ ส่วนเมื่อภิกษุจงใจพยายามทำองค์ของตน ถ้าไม่หลังสูกะ ท่านแสดงอาบัติฤๅลลจฺยไว้แล้ว ๑ เมื่อจงใจพยายามแม้ให้เข็ดขึ้น ถ้าไม่หลังสูกะ เธอต้องอาบัติฤๅลลจฺย ๑

(๓) อนียตกา กล่าวถึงอนียต

รโหณิสฺสขสฺสาเทน มาตุคามสฺส สนฺติกํ

คนฺตุกาโม นิวาเสติ อุกฺขี อณฺเชติ ฤๅณฺชติ ๑

ปโยเค จ ปโยเค จ โหติ สพฺพตฺถ ทุกกฏํ

คจฺจโตะ ปทฺวาเรน คนฺตฺวา จสฺส นิสีทโตะ ๑

นิสฺสขาย อุภินนฺมปี ปโยคคณฺนาย จ

โหติ ปาจิตฺตียํ ตสฺส พหุกาณิ พหุสฺวปี ๑

สมิเปปี จิตฺโต อนฺโธ อนฺโตทฺทวาทสฺสทฺถเก

น กโรติ อนาปตฺตี อิตฺถินํ ตุ สตมฺปิจ ๑๘๙

๑๘๗ วิ.นิจฺจนฺย.(บาลี) ๖-๑๐/๑,วิ.ฎีกา.(บาลี) ๖-๑๐/๒๑-๒๗.

๑๘๘ วิ.นิจฺจนฺย.(บาลี) ๓๒๕-๓๒๘/๒๗,วิ.ฎีกา.(บาลี) ๓๒๕-๓๒๘/๑๓๗-๑๔๑.

๑๘๙ วิ.นิจฺจนฺย. (บาลี) ๕๔๒-๕๔๕/๔๔,วิ.ฎีกา.(บาลี) ๕๔๒-๕๔๕/๒๒๓-๒๒๕.

แปลว่า ภิกษุต้องการไปสำนักมาตุคาม ด้วยความพอใจนั่งที่ลับอยู่ ซ้ำเหลือองดู ฉันทอยู่ ฯ เป็นอาบัติทุกกฏทุกครั้งในประโยคทั้งหมด เมื่อเธอไปด้วยก้าวเท้าและไปแล้วนั่งอยู่ ฯ เธอต้องปาจิตตีย์ เพราะการนั่งและเพราะการนับประโยคแม้ทั้งสอง แม้ในมาตุคามจำนวนมากก็เป็นอาบัติปาจิตตีย์หลายตัว ฯ คนบอดยืนอยู่แม้ใกล้ภายในสิบสองศอก ไม่ทำอนาบัติได้ และส่วนหญิงถึงร้อยคนก็ทำอนาบัติไม่ได้ ฯ

(๔) นิสสัคคียกถากล่าวถึงนิสสัคคีย์

โขม้ กบปาส์ โกเสยย์ สาณํ ภงคยจ กมพลี

จีวรํ ฌพพิธํ ตตฺ ชาติโต ปน กบปิยํ ฯ

ทกุลลเจว ปตตฺตณฺณํ จินํ โสมารปฏฺฐกํ

อิทธิขํ เทวทินนญจ ตสฺเสตํ อนฺนโลมิกํ ฯ

ติจีวรํ ปริกขารโจฬญจ มุขปุณฺณํ

นิสีทนมธิญฺเจยฺย ปจจตฺถรณเมว จ ฯ

เอกาหมปิ วินา ภิกฺขุ น วเสยฺย ติจีวรํ

น วเสยฺย ตถาธิญฺจา จาตุมาสํ นิสีทนํ ^{๑๙๐} ฯ

แปลว่า ท่านกล่าวผ้าไว้หกชนิดคือ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าป่าน ผ้าผสมกัน ผ้าขนสัตว์ ก็ว่าโดยชาติเป็นกบปิยะ ฯ ผ้าที่ทำจากเปลือกไม้ ผ้าปัดตฺตณฺณะ ผ้าประเทศจีน ผ้าประเทศโสมาระ ผ้าเกิดจากฤทธิ์ ผ้าเทวดาให้ ผ้าหกชนิดนี้อ่อนโลมแก่ผ้าหกชนิดนั้น ฯ ภิกษุต้องอธิษฐานผ้าไตรจีวร ผ้าบริขารโจฬ ผ้าเช็ดปาก ผ้าปูนั่ง และผ้าปูนอนนั้นแล ฯ ภิกษุไม่ควรอยู่ปราศจากไตรจีวรเว้นแต่วันเดียว ไม่ควนอนอยู่ปราศจากผ้าปูนั่งที่อธิษฐานเช่นนั้นตลอดสี่เดือน ฯ

(๕) ปาจิตตียกถากล่าวถึงปาจิตตีย์

สมปชานมุสาวาทกถากล่าวถึงหมวดสัมปชานมุสาวาท

ชาติอาทิสฺส วุตเตสฺส ทสสวกโกสวตฺถุสฺส

ภูเตน วา อภูเตนเยน เกนจิ วตฺถุณา ฯ

ยาย กายจิ ภาสาย หตฺถมฺพุทฺทาย วา ปน

ปาราชิกมณาปนํ ภิกฺขุมาปนนเมว วา ฯ

อณฺตรณฺทวาทเเสน โอมสนตฺสส ภิกฺขุโน

ตตฺถ ปาจิตฺติยาปตฺติ สมพุทฺเธน ปกาสิตา ฯ

เตเหวณฺทวาทเเสน ปาฬิมุตฺตปเทหิปี

สพฺพตฺถานุปสมปนํ อโกสนตฺสส ทกกฺกํ ^{๑๙๑} ฯ

แปลว่า บรรดาอโกสวัตถุสิบที่กล่าวไว้มีชาติเป็นต้น ด้วยเรื่องอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นจริงหรือไม่เป็นจริง ฯ แต่ไม่ต้องปาราชิกหรือต้องเฉพาะภิกษุเท่านั้น ด้วยภาษาหรือกำปั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯ เมื่อภิกษุกล่าวคู่ด้วยการอ้างอย่างใดอย่างหนึ่งในข้อนั้น พระสัมพุทธะทรงประกาศอาบัติ

^{๑๙๐} วิ.นิจฺฉย. (บาลี) ๕๕๑-๕๕๔/๔๕, วิ.ฎีกา. (บาลี) ๕๕๑-๕๕๔/๒๒๙-๒๓๑.

^{๑๙๑} วิ.นิจฺฉย. (บาลี) ๘๙๑-๘๙๔/๗๒, วิ.ฎีกา. (บาลี) ๘๙๑-๘๙๔/๓๒๑-๓๒๓.

ปาจิตติยไฉนแล้ว ฯ เป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้ต่ำอนุสัมบัน ในทวารวาระ แม้ด้วยบทที่พ้นพระบาลี เพราะการอ้างถึงเหล่านั้นนั้นแล ฯ

(๖) ภิกขุติติ ภิกขโก ฯ โย หิ โกจิ อปปี วา มหนตฺตํ วา โภคกฺขนฺธํ ปหาย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺโต โส กสิโครกฺขาทีหิ ชีวิตกปฺปนํ หิตฺวา ลิงฺคสมปฺปฺยจฺจนเนว ภิกฺขาจฺริยํ อชฺฌมฺปกโตติ ภิกฺขุ ฯ ปฺรปฺปฺยทฺธชฺชีวิตฺตา วา วิหารมฺขณฺเณ กาชกตฺตํ ภูณฺขมาโนปิ ภิกฺขาจฺริยํ อชฺฌมฺปกโตติ ภิกฺขุ ฯ ปิณฺฑิยา โลปโกชนํ นิสสาย ปพฺพชฺชาย อุตฺตสาหาตตฺตา วา ภิกฺขาจฺริยํ อชฺฌมฺปกโตติ ภิกฺขุ ฯ อคฺคผลสฺสวณฺณ- เกเทน ภินฺนํ ปฏฺฐํ ธาเรตฺติ ภินฺนปฏฺฐโร ^{๑๔๒} ฯ แปลว่าชื่อว่า ผู้ขอ เพราะอรรถว่าอย่าขอมขอ ฯ ความจริง ชื่อว่าภิกษุ เพราะอรรถว่า ผู้ใดผู้หนึ่งละกองโภชนะน้อยหรือมาก ออกบวชจากเรือนไม่มีเรือน ผู้นั้น อาศัยการเที่ยวขอ เพราะละการเลี้ยงชีพด้วยกสิกรรมและครุฑกรรมเป็นต้นเสียแล้ว ยอมรับถือเพศ นั้นเอง ฯ อีกอย่างชื่อว่าภิกษุ เพราะอรรถว่า ถึงแม้ฉันภัตที่นำมาด้วยหาบอยู่ท่ามกลางวิหาร ก็ชื่อว่า อาศัยการเที่ยวขอ เพราะใช้ชีวิตเกี่ยวข้องกับคนอื่น ฯ อีกอย่าง ชื่อว่าภิกษุ เพราะอรรถว่า ชื่อว่า อาศัยการเที่ยวขอ เพราะเป็นผู้เกิดอุสสาหะในบรรพชา อาศัยโภชนะคำข้าวที่หาด้วยปลีแข้ง ฯ

(๗) อิทานิ ยํ วุตฺตํ อิมํ สิกฺขาปทฺนติ ตํ ทสฺเสนโต โย ปน ภิกฺขุ เมณฺฑํ ฌมฺมํ ปฏฺฐิเสวเยย ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโสติ อาห ^{๑๔๓} ฯ แปลว่า บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงคำที่พระองค์ตรัส ไว้ว่า สิกขาบทนี้ จึงตรัสว่า อนึ่งภิกษุใดเสพเมถุนธรรม ภิกษุนี้เป็นปาราชิกไม่มีสังวาส ฯ

(๘) พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ ฌมฺมํ สงฺฆํ สิกฺขํ วินยํ ปาฏิโมกฺขํ อุทฺเทสํ อูปฺชฌายํ อาจฺริยํ สทฺธิ- วิหาริกํ อนฺเตวาสิกํ สมานูปฺชฌายกํ สมานาจฺริยกํ สพรหมจฺจารี ปจฺจกฺขามิตฺติ อิมานิ จุทฺทส ปทานิ สิกฺขาปจฺจกฺขานวจนสมฺพนฺธเณ ปวตฺตานิ ^{๑๔๔} ฯ แปลว่า สิบสี่บทเป็นไปกับความสัมพันธ์คำบอกเล่า สิกขาบทเหล่านี้คือ ข้าพเจ้าบอกเล่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ สิกขา วินัย ปาติโมกข์ อุเทศ พระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์ พระสัทธวิหาริก พระอันเตवासิก พระร่วมอุปัชฌาย์ พระร่วมอาจารย์ พระเพื่อนสพรหมจรรย์ ฯ

(๙) สพฺเพเวว เจเต มนุสฺสสิตฺติยา ตโย มคฺคา มนุสฺสสิตฺติยา ตโย ติรจฺฉานคตฺติติยา ตโยติ นว มนุสฺสอุกฺโกตฺตพฺยณฺนกาทีนํ นว มนุสฺสปณฺทกาทีนํ เทว เทว กตฺวา ฉ ตถา มนุสฺสปฺริสาทีนนฺติ สมตฺตีส มคฺคา โหนฺติ ^{๑๔๕} ฯ

(๑๐) โส เจ ภิกฺขุ วจฺจมคฺคพฺพนฺตรํ อตฺตโน อังคชาตสฺส ปเวสนํ สาทิยติ อธิวาเสติ ตสฺมี- ขณฺเณ เสวนจิตฺตํ อูปฺภุจเปติ ปวิฏฺฐํ สาทิยติ อธิวาเสติ ปวิฏฺฐกาเล เสวนจิตฺตํ อูปฺภุจเปติ จิตฺตํ สาทิยติ อธิวาเสติ จานปตฺตกาเล สุกฺกวิสสุจิสฺสมเย เสวนจิตฺตํ อูปฺภุจเปติ อุทฺธรรณํ สาทิยติ อธิวาเสติ นีหฺรณ- กาเล ปฏฺฐิเสวนจิตฺตํ อูปฺภุจเปติ เอวํ จตุสสุ จานเนสุ สาทิยนฺโต มม เวริสฺสมณฺเณหิ อิหํ กตฺนฺติ วตฺตุํ น ลภติ

^{๑๔๒} สมณตปาสาทิกา นาม วินยฎฺฐกถา (ปจฺจโม ภาค),พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๘๓.

^{๑๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๖.

^{๑๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๗.

^{๑๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๒.

ปาราชิกาปตติเมว อาปชชติ^{๑๙๖} ฯ แปลว่า ถ้าภิกษุรูปนั้นยินดียอมรับการสอดองคชาตของตนเข้าภายในวัจมรรค(ของหญิง) ให้เสวนจิตเกิดขึ้น ขณะนั้นยินดียอมรับการเข้าแล้ว เวลาเข้าแล้วยินดียอมรับการหยุดอยู่ เวลาองคชาตถึงที่ให้เสวนจิตปรากฏ เวลาหลังน้ำสุกเกะยินดียอมรับการถอนออก เวลาชักออกให้ปฏิเสวนจิตเกิด เมื่อยินดีฐานสี่อย่างนี้แล้ว ไม่สามารถพูดได้ว่า เราถูกเหล่าสมณเวรทำกรรมนี้แล้ว ต้องอาบัติปาราชิกนั่นเอง ฯ

(๑๑) ตตถ อุปาทินนเกน วา อนุปาทินนัง ฆฎฎียตุ อนุปาทินนเกน วา อุปาทินนัง อนุปาทินนเกน วา อนุปาทินนัง อุปาทินนเกน วา อุปาทินนัง สเจ ยตตเก ปวิฏฺเฐ ปาราชิกิ โหตีติ วุตตํ ตตตํ ปวิสติ สพพตถ สาทิยนตสฺส ปาราชิกกฺขเขตเต ปาราชิกิ ฤลลจฺจยกฺขเขตเต ฤลลจฺจยิ ทุกกฏกฺขเขตเต ทุกกฏเมว โหติ^{๑๙๗} ฯ บรรดาสามมรรคนั้น อนุปาทินนกะ (กายนทรีที่ไม่มีใจครอง) กับอนุปาทินนกะ (กายนทรีที่มีใจครอง) อนุปาทินนกะกับอนุปาทินนกะ อนุปาทินนกะกับอนุปาทินนกะ อนุปาทินนกะกับอนุปาทินนกะ จะกระทบกันก็ตาม ถ้าองคชาตเข้าไปถึงที่ท่านกล่าวว่า เมื่อองคชาตเข้าแล้วเป็นปาราชิกดังนี้ เมื่อภิกษุยินดีทุกคราว เขตปาราชิกเป็นปาราชิก เขตฤลลจฺจยเป็นฤลลจฺจย เขตทุกกฏเป็นทุกกฏนั่นเอง ฯ

สรุปความสัมพันธ์เชิงสถิติและจำนวนของอ้างอิงพระไตรปิฎก พบว่า ๑) อ้างอิงโดยตรง ระบุที่มาของแหล่งเนื้อหาที่อ้างถึงในอรรถกถาต่างๆ เช่นคำว่า มหาปจฺจิริยํ จำนวน ๒๒ แห่ง คำว่า ยถา อนุจฺจกถายํ จำนวน ๑๒๘ แห่ง คำว่า อนุจฺจกถายํ จำนวน ๑๔๙ แห่ง ๒) คัมภีร์ที่ใช้เป็นแหล่งอ้างอิงเนื้อหาในชั้นอรรถกถาและปกรณ์วิเสส ตามตารางที่ ๔.๒ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒: แสดงความสัมพันธ์เชิงสถิติการอ้างอิงเนื้อหาในคัมภีร์อรรถกถาและอื่นๆ

ขอบเขตเนื้อหาที่อ้างอิงในคัมภีร์อรรถกถา	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
คัมภีร์สมันตปาสาทิกา (ปารา. อนุจ.)	๒๒	๒๑.๕๗
มหาวรรคอรรถกถา (มหาว. อนุจ.)	๑๑	๑๐.๗๘
จุฬวรรคอรรถกถา (จุฬว. อนุจ.)	๑๖	๑๕.๖๙
ทีฆนิกาย มหาวคค อรรถกถา (ที. นิ. อนุจ.)	๖	๕.๘๘
มัคฌิมนิกาย มัชฌิมปณฺณาส อรรถกถา (ม. นิ. อนุจ.)	๓	๒.๙๔
สังยุตตนิกาย สคาลาวคค (ส. นิ. อนุจ.)	๑	๐.๙๘
อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต (อ.นิ.)	๑	๐.๙๘
ขุททกนิกาย		
ขุททกปาฐ อรรถกถา (ขุ. ปา. อนุจ.)	๖	๕.๘๘
สุตตนินบาต (สุ. นิ. อนุจ.)	๑	๐.๙๘
ธรรมบท อรรถกถา (ธ. ป.)	๒	๑.๙๖

^{๑๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๓.

^{๑๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๙.

ขอบเขตเนื้อหาที่อ้างอิงในคัมภีร์อรรถกถา	จำนวนครั้ง	ร้อยละ
เถรคาถา อรรถกถา (เถรคา. อฏฐ.)	๒	๑.๙๖
มหานิทเทศ (มหานิ. อฏฐ.)	๑	๐.๙๘
อุทาน (อุทา. อฏฐ.)	๑	๐.๙๘
อปทาน (อป. อฏฐ.)	๑	๐.๙๘
พุทธวังสะ (พุ. ว. อฏฐ.)	๑	๐.๙๘
จริยาปิฎก (จริยา. อฏฐ.)	๑	๐.๙๘
อภิธรรม วิภังค์ อรรถกถา	๒	๑.๙๖
คัมภีร์อื่นๆ		
วินยวินิจจย-อุตตรวินิจจย (วิ. วิ.)	๑๔	๑๓.๗๓
เนตติอรรถกถา (เนตติ.)	๓	๒.๙๔
วิสุทธิมรรค (วิสุทธิ.)	๑	๐.๙๘
กัณฐาวัตรณีอรรถกถา (กัณฐา. อฏฐ.)	๖	๕.๘๘
รวม	๑๐๒	๑๐๐

๔.๒.๓ โครงสร้างและความสัมพันธ์ของคัมภีร์ฎีกากับคัมภีร์อื่น

โครงสร้างการสังเคราะห์คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ภาค ๑) และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

คัมภีร์ต้นที่คัมภีร์หลักใช้ อธิบายเนื้อหา	คำอธิบายเฉพาะ	คัมภีร์หลักที่ใช้ในการวิจัย	คำอธิบายเฉพาะ
วิน ย วิ นิ จ จ ย -อุ ต ต ร วินิจจย (รูปคาถา) ข้อ ๑-๓๑๘๓, ๑-๔๗๐ -ผู้รจนาคือ	เริ่มต้นคาถาในข้อที่ ๑-๑๘๒๙ ^{๑๙๘} เฉพาะ เนื้อหาเริ่มต้น จนจบ เรื่องปาจิตตีย์	วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ภาค ๑) ข้อ ๑-๑๘๒๘ (แสดง เฉพาะเนื้อหาในภาค ๑)	คัมภีร์อธิบายความโดย เริ่มต้นอธิบายคาถาใน ข้อที่ ๑-๑๘๒๙ เฉพาะ คำสำคัญ โดยแสดงคำ

^{๑๙๘} ๑. วุนทิตวา สิริสา เสฏฺฐิ พุทฺธมปฺปฎิบุคคลิ.

ภวาทวาริ ฌมมํ คณญเจว นิงฺกณฺหา

ฯลฯ

๑๘๒๙. อญเณน จ กตํ ลทฺธา เสวโต ทุกฺกภูํ ภเว.

สมฺภูจฺจนาทโย สพฺเพ สลฺยจิริตตสมา มตาฯ

นนฺทกถา

ราชวคฺโค นวโม.

อิติ วินยวินิจจเย ปาจิตฺตียกถา นิฎฺฐิตา.

คัมภีร์ต้นที่คัมภีร์หลักใช้อธิบายเนื้อหา	คำอธิบายเฉพาะ	คัมภีร์หลักที่ใช้ในการวิจัย	คำอธิบายเฉพาะ
พระพุทธรูปทศตะเถระ			อ้างอิงไว้ เช่น ทสเสตุมาห “วนทิตวา” ตืออาทิ.
เนื้อหา/ข้อเรื่องที่เทียบเคียง	หัวข้อเรื่องสำคัญ วินยวินิจจย:	เนื้อหาเฉพาะที่ใช้วิจัย/ สังเคราะห์เนื้อหา	หัวข้อเรื่องสำคัญ วินยวินิจจยฎีกา
วินยวินิจจย: ข้อ ๑-๑๘๒๙	 คณารมภิกขา (ข้อ ๑-๕)	วินยวินิจจยฎีกา ข้อ ๑-๑๘๒๙	 คณารัมภิกขาวณณนา (ข้อ ๑-๕)
	ปาราชิกภิกขา (ข้อ ๖-๓๒๔)		ปาราชิกภิกขา (ข้อ ๖-๓๒๔)
	สังฆาติเสสภิกขา (ข้อ ๓๒๕--๕๔๑)		สังฆาติเสสภิกขา- วณณนา (ข้อ ๓๒๕--๕๔๑)
	อนียตภิกขา (ข้อ ๕๔๒-๕๕๐)		อนียตภิกขาวณณนา (ข้อ ๕๔๒-๕๕๐)
	นิสสัคคิกภิกขา (ข้อ ๕๕๑-๘๘๘)		นิสสัคคิกภิกขาวณณนา (ข้อ ๕๕๑-๘๘๘)
	ปาจิตติยภิกขา (๘๘๙-๑๘๒๙)		ปาจิตติยภิกขาวณณนา (๘๘๙-๑๘๒๙)
			
เนื้อหาเฉพาะที่ใช้วิจัย/ สังเคราะห์เนื้อหา	คัมภีร์พระไตรปิฎก (ข้อมูลปฐมภูมิ)	คัมภีร์อรรถกถาวินัย (ข้อมูลทุติยภูมิ)	คัมภีร์ฎีกา (ข้อมูลทุติยภูมิ)
วินยวินิจจยฎีกา ข้อ ๑-๑๘๒๙	๑.ข้อมูลพระวินัยปิฎก คือ -มหาวิภงค ปฐมภาค (เล่ม ๑-๒) ๒.พระสูตร (บางส่วน ที่อ้างอิงถึง)	๑.อรรถกถาพระวินัย คือ สมันตปาสาทิกา (เล่ม ๑-๒-๓) (ใช้อ้างถึงเป็นส่วนใหญ่)	๑.ฎีกา วินยวินิจจย- อุตตรวินิจจย (ที่อ้างอิง ใช้คำย่อว่า วิ.วิ.) (เฉพาะที่อ้างอิงถึงคัมภีร์ ฎีกาวินัย (รูปคาถา))
เนื้อหาหลัก (ที่เกี่ยวข้อง)	เนื้อหา (เฉพาะที่เกี่ยวข้อง)	เนื้อหา (เฉพาะที่เกี่ยวข้อง)	เนื้อหา (เฉพาะที่เกี่ยวข้อง)
คณารัมภิกขาวณณนา (ข้อ ๑-๕)	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี

คัมภีร์ต้นที่คัมภีร์หลักใช้ อธิบายเนื้อหา	คำอธิบายเฉพาะ	คัมภีร์หลักที่ใช้ในการวิจัย	คำอธิบายเฉพาะ
ปาราชิกกถา (ข้อ ๖-๓๒๔)	 มหาวิภังค ปฐมภาค (เล่ม ๑) -๑. ปาราชิกกถา (หัวข้อเรื่องปาราชิก ข้อ ๒๔-๒๓๓.	อรรถกถาพระวินัย ภาค ๑ -๑. ปาราชิกกถา ข้อ ๒๔-๒๓๓.	
สังฆาทิเสสกถา- วณณนา (ข้อ ๓๒๕-๕๔๑)	 -๒. สังฆาทิเสสกถา ข้อ ๒๓๔-๔๔๒	อรรถกถาพระวินัย ภาค ๒ -๒. สังฆาทิเสสกถา ข้อ ๒๓๔-๔๔๒	
อนียตกถาวณณนา (ข้อ ๕๔๒-๕๕๐)	 -๓. อนียตกถา ข้อ ๔๔๓-๔๕๘	-๓. อนียตกถา ข้อ ๔๔๓-๔๕๓	
นิสสัคคิกถาวณณนา(ข้อ ๕๕๑-๘๘๘)	 มหาวิภังค ปฐมภาค (เล่ม ๒) -๔. นิสสัคคิกถา ข้อ ๔๕๙-๖๖๒	-๔. นิสสัคคิกถา ข้อ ๔๕๙-๖๖๐	
ปาจิตติยกถาวณณนา (๘๘๙-๑๘๒๙)	 -๕. ปาจิตติยกถา ข้อ ๑-๕๕๑	๕. ปาจิตติยกถา ข้อ ๑-๕๔๗.	

ขอบเขตของเนื้อหาและแหล่งข้อมูล จากโครงสร้างข้างต้น แสดงให้เห็นว่า คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) คือ คัมภีร์หลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มีโครงสร้างและเนื้อหา เริ่มต้นตั้งแต่ คำนำเริ่มต้นของคัมภีร์หรือ อารัมภกถา จนจบเรื่องปาจิตติย ซึ่งเมื่อเทียบเคียงเนื้อหา ในแง่หัวข้อเรื่องใหญ่ จะมี ๕ หัวข้อเรื่องใหญ่ ในหัวข้อดังกล่าว สามารถเชื่อมโยงไปถึงคัมภีร์ชั้นต้น คือ พระไตรปิฎก และคัมภีร์ชั้นรอง คือ อรรถกถาได้ ดังนี้

คัมภีร์หลักที่ใช้ในการวิจัย	หัวข้อเรื่องสำคัญ
วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ภาค ๑) ข้อ ๑-๑๘๒๘	คันถารัมภกถาวณณนา (ข้อ ๑-๕)
ชื่อคัมภีร์ : วินยวินิจจยฎีกา (คำบาลี)	๑. ปาราชิกกถา (ข้อ ๖-๓๒๔) (เนื้อหาปาราชิก ๔ ข้อ : อาบัติหรือโทษหนักทางพระวินัยสงฆ์)
ลักษณะของคัมภีร์เป็นภาษาบาลี ฉบับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และยังไม่มีการแปลเป็นภาษาไทยมาก่อน	๒. สังฆาทิเสสกถาวณณนา (ข้อ ๓๒๕-๕๔๑) (เนื้อหาสังฆาทิเสส ๑๓ ข้อ : อาบัติหรือโทษปานกลาง, ออกจากโทษด้วยการยอมรับผิดและเข้า

คัมภีร์หลักที่ใช้ในการวิจัย	หัวข้อเรื่องสำคัญ
	ปฏิบัติตนตามวิธีปรีชา)
	๓. อนิยตกถาวณณนา (ข้อ ๕๔๒-๕๕๐) (เนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องที่ไม่แน่ชัดว่า เป็นอาบัติหนักหรือเบา ต้องพิจารณาเรื่องก่อนตัดสิน)
	๔. นิสสัคคิกถาวณณนา (ข้อ ๕๕๑-๕๕๘) (เนื้อหาเกี่ยวกับอาบัติเบาที่ต้องสลະสิ่งของก่อน และแสดงความผิดของตนหรือแสดงอาบัติก่อน)
	๕. ปาจิตติยกถาวณณนา (ข้อ ๕๕๙-๑๘๒๙) เนื้อหาเกี่ยวกับอาบัติเบา

จากหัวข้อเรื่องหลัก มี ๕ เรื่อง ซึ่งสัมพันธ์กับหัวข้อในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งในเนื้อหาของคัมภีร์ฎีกา จะอ้างอิงถึงแหล่งข้อมูลทั้งสองแห่งนี้ ตลอดทั้งเล่มเป็นหลักและอ้างอิงถึงคัมภีร์คือ วินยวินิจจนย-อุตตรวินิจจนย (รูปคาถา) ประกอบด้วย เมื่อสรุปในแง่เนื้อหาที่มีอยู่กับคัมภีร์ขั้นต้นและชั้นรอง เพื่อกำหนดขอบเขตของเนื้อหาได้ ดังนี้

เนื้อหา	สัมพันธ์กับเนื้อหาในคัมภีร์พระไตรปิฎก	สัมพันธ์กับเนื้อหาในคัมภีร์อรรถกถา
ปาราชิก (ข้อ ๖-๓๒๔)	มหาวิภงฺค ปฐมภาค (เล่ม ๑) ๑. ปาราชิกกถา ข้อ ๒๔-๒๓๓.	เล่มที่ ๑ อรรถกถาพระวินัย ภาค ๑ ๑. ปาราชิกกถา ข้อ ๒๔-๒๓๓.
สังฆาทิเสส (ข้อ ๓๒๕--๕๔๑)	๒. สังฆาทิเสสกถา ข้อ ๒๓๔-๔๔๒	เล่มที่ ๒ อรรถกถาพระวินัย ภาค ๒ ๒. สังฆาทิเสสกถา ข้อ ๒๓๔-๔๔๒
อนิยตกถา (ข้อ ๕๔๒-๕๕๐)	๓. อนิยตกถา ข้อ ๔๔๓-๔๕๘	๓. อนิยตกถา ข้อ ๔๔๓-๔๕๓
นิสสัคคิกถา (ข้อ ๕๕๑-๕๕๘)	มหาวิภงฺค ปฐมภาค (เล่ม ๒) ๔. นิสสัคคิกถา ข้อ ๔๕๙-๖๖๒	๔. นิสสัคคิกถา ข้อ ๔๕๙-๖๖๐
ปาจิตติยกถา (ข้อ ๕๕๙-๑๘๒๙)	๕. ปาจิตติยกถา ข้อ ๑-๕๕๑	๕. ปาจิตติยกถา ข้อ ๑-๕๔๗.

จากเนื้อหาที่เกี่ยวข้องข้างต้น ได้คัดเอาเฉพาะประเด็นหรือแก่นของข้อมูลที่ได้ตั้งไว้ เพื่อต้องตอบวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยศึกษา วิเคราะห์ และสรุปไปตามโครงเรื่องเบื้องต้นก่อน ดังนี้
๑. ปาราชิกกถา (ข้อ ๖-๓๒๔) ๒. สังฆาทิเสสกถาวณณนา (ข้อ ๓๒๕--๕๔๑) ๓. อนิยตกถาวณณนา (ข้อ ๕๔๒-๕๕๐) ๔. นิสสัคคิกถาวณณนา (ข้อ ๕๕๑-๕๕๘) ๕. ปาจิตติยกถาวณณนา (ข้อ ๕๕๙-๑๘๒๙)

๔.๓ ผลการวิเคราะห์คัมภีร์วินัยวินิจัย ภาค ๑

จากการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลคัมภีร์วินัยวินิจัย ภาค ๑ ได้ข้อสรุป ดังนี้

ก) ด้านการรจนาหรือการเขียนเนื้อหาเชิงคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่าลักษณะการรจนาที่ถือเป็นแบบมาตรฐาน มีส่วนประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้อง คือ

๑) ส่วนนำเรื่อง ได้แก่ คำเริ่มต้น เพื่อแสดงความเคารพพระรัตนตรัย คำอธิบายจุดประสงค์ของการรจนาเนื้อหาคัมภีร์ คำกล่าวยกย่องผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้ให้การสนับสนุนช่วยเหลือ คำอธิบายขอบเขตหรือข้อจำกัดของการรจนาคัมภีร์ที่จะใช้ประกอบ คำอธิบายเป้าหมายหรือผลที่ต้องการหรือผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น และคำสรุปจบตอนท้าย เช่น กล่าวอุทิศส่วนบุญกุศล เป็นต้น

๒) ส่วนเนื้อหา ประกอบด้วยหัวเรื่องหลัก ๑. ปาราชิก ๒. สังฆาติเสส ๓. อนียตกถา ๔.นิสสัคคียกถา ๕.ปาจิตติยกถา

ลักษณะการอ้างอิงข้อมูลพบว่า จากการศึกษาคัมภีร์มีการอ้างอิงเป็นลำดับชั้น ตามความเหมาะสมของเนื้อหาที่กำหนดไว้เป็นข้อความหลัก และมีคำอธิบายเสริม โดยใช้แหล่งข้อมูลคัมภีร์ที่เชื่อมโยงถึงกันเป็นลำดับของพระวินัยปิฎก อรรถกถาพระวินัยปิฎก ฎีกาพระวินัยปิฎก เช่น ๑) พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ ๒) อรรถกถาพระวินัยปิฎก เล่ม ๑ ๓) ฎีกาพระวินัยปิฎก ที่อธิบายเนื้อหาโดยตรงของอรรถกถาอีกระดับหนึ่ง ทั้งนี้ ได้มีการใช้ข้อมูลจากคัมภีร์พระวินัยปิฎก โดยภาพรวมมีการอ้างอิงพระไตรปิฎก (โดยเฉพาะพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก จำนวนมากกว่า ๔๙๓ แห่ง รวมอ้างอิงอรรถกถา จำนวนมากกว่า ๔๘๑ แห่ง และรวมอ้างอิงฎีกาต่างๆ ๑๙ แห่ง โดยคัมภีร์ที่ใช้มีหลากหลาย เช่น วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ๑-๒, ปวิวาร, สมันตปาสาทิกาอรรถกถา, สารัตถทีปนีฎีกา, วินัยวินิจัยฎีกา, วชิรพุทธวิฎีกา, วิสุทธีมรรค, เนตติปกรณ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีคัมภีร์อื่นในประเภทพระสูตร เช่น คัมภีร์ที่มุนิกาย มหานิเทศ เถรคาถาเป็นต้นรวมทั้งอื่นๆ เช่น กุรุนที,มหาปัจจุจิ, มหาอรรถกถา และได้้นำความคิดเห็นของอาจารย์ต่างๆมาประกอบด้วย

ลักษณะการวางโครงเรื่องในการเขียน พบว่า มีการวางแนวทางในเขียนที่ลักษณะเป็นรูปแบบเดียวกัน ซึ่งทำให้เนื้อหาทั้งมีเอกภาพและสารัตถะความมุ่งเดียวกันโดยตลอด โดยอาจวางคำหลักหรืออ้างอิงพระไตรปิฎกเป็นหลักและนำคำสนับสนุนจากอรรถกถาและฎีกา มาประกอบให้เกิดความสัมพันธ์เชิงเนื้อหา และอธิบายความหมาย รวมทั้งการใช้เทคนิคการแต่ง การวิเคราะห์ศัพท์ การเรียงความให้เข้าใจ โดยใช้คำว่า โยชนา เป็นต้น ดังตัวอย่างที่แสดงต่อไปนี้

อุกขิตตกถาฉนวนนา

๑๗๑๒. ตถา วินาสิตนฺติ อชฺชตคฺเค เต อาวุโส สมณฺหุเทส น เจว โส ภควา สตถา อปทิสฺสทโพ ยมปิ จณฺเณ สมณฺหุเทสสา ภณฺติ ภิกฺขุทิสฺส ทิสฺส ทิสฺสทตฺตติรตฺต สหเสยฺยํ สปิ เต นตฺถิ จรปิเร วินสฺสาติ (ปาจิ. ๔๒๙) วุตฺตณเยน นาสิตํ. ตถา นาสิตํ สมณฺหุเทสนฺติ (ปาจิ. ๔๒๘) วจนโต “สมณฺหุเทสนฺติ เสโส. ชานนฺติ วุตฺตณเยน “นาสิโต ยอนฺติ ชานนโต. อุปลापฺเปยยาติ “อุปลापฺเปย วาติ ตสฺส ปตฺตํ วา จีวรํ วา อุทฺทสํ วา ปริปุจฺจํ วา ทสฺสามิตี (ปาจิ. ๔๓๐) ปทภาชเน อากตฺตณเยน สงคณฺเหยย. เตนานฺติ นาสิตน. อุปลापฺเปย วาติ เตน ทิยฺยมานานิ จณฺณมตฺติกาทีนํ สาทิยนโต เตน อตฺตโน อุปลานํ การापฺเปย วา. “เตนานฺติ อิทํ สหตฺเถ กรณวเสน “สมณฺหุเทยยาติอาทีนํ จ โยเชตพฺพ.

วาติ เอตถ คาลาพนธวเสน รสโส. สมโภคสหเสยยา อนนตรสิกขาปเท วุตตนยา เอว. ตสฺมา อาปตติปริจเฉโทเปตถ ตสฺมี วุตตนเยเนว เวทิตัพโพ.

๑๗๑๓. อตฺถุทธารวเสน อฏฺฐกถาย (ปาจิ. อฏฺฐ. ๔๒๘) วุตตา ติสโส นาสนา ทสเสตฺตุมหา “สํวาสเนนเปฯ ติสโสติ. ตตถ ติสฺส กตฺมา อธิปเปตาติ อาห “เอตถาติอาทิ. ทณฺฑกมฺเมน นาสนา เอตถ อธิปเปตาติ โยชนา. เอตาสํ วิภาโค จ ตตถ อาปตติยา อทสฺสนาที่สุ อุกฺเขปนา สํวาสนาสนา นาม. ‘หุสโก นาเสตพฺโพ เมตฺตยํ ภิกฺขุณี นาเสถาติ อยํ ลิงคนาสนา นาม. ‘อชชตฺตเค เต อาวุโส สมณฺหุเทส น เจว โส ภควา สตถา อปทิสิตัพโพติ อยํ ทณฺฑกมฺมนาสนา นามาติ (ปาจิ. อฏฺฐ. ๔๒๘) อฏฺฐกถาย วุตโต.

๑๗๑๕. “วุตตา สมณฺภาสเนติ (วิ. วิ.๑๗๐๓) ตตถ วุตตตฺตา อาห “อริฏฺฐเณ สฺมา มตาติ.

ข) ด้านความสำคัญและจุดมุ่งหมายของการศึกษาคัมภีร์ พบว่า

ความสำคัญของรจนาคัมภีร์วินยวินิจฉัย คือ ความจำเป็นในการศึกษาคัมภีร์วินยวินิจฉัย ฉบับรูปคาลา ที่พุทธบริษัทศึกษาอยู่ต้องมีการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความชัดเจนและอธิบาย ข้อความต่างๆ ซึ่งคัมภีร์ดังกล่าวแสดงข้อวินิจฉัยทางวินยไว้แบบย่อและมีเนื้อหาเฉพาะ ทำให้ต้องมีการอธิบายขยายความให้เกิดความเข้าใจชัดในแต่ละประเด็นและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างถูกต้องต่อไป ทั้งนี้ ผู้ศึกษาจะได้รับประโยชน์ คือได้มีการเรียนและทรงจำโดยไม่มีอันตราย ได้เกิดความรู้ความเข้าใจในคัมภีร์ โดยเห็นความจำเป็นของการศึกษาและปฏิบัติตามพระวินย และทำให้ผู้ศึกษาเกิดความอดุสสาหะและเกิดความอาจหาญ

ทั้งนี้ ได้ขอบเขตในการรจนาคัมภีร์ โดยวางโครงการอธิบายเป็นลำดับโดยยึดเอาเนื้อหาตามพระไตรปิฎก อธิบายคำสำคัญที่เป็นข้อวินิจฉัยหรือข้อที่จำเป็นอธิบายในแต่ละข้อ เช่น อธิบาย เรื่องปาราชิก ในสิกขาบทข้อห้ามการฆ่ามนุษย์ เป็นต้น

องค์ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติพระวินย

จากการสังเคราะห์ข้อมูลคัมภีร์ดังกล่าว ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติพระวินย จัดตามประเภทเนื้อหาและความผิดร้ายแรง ที่แก้ไขไม่ได้ เรียกว่า ปาราชิก มี ๔ ข้อ ดังนี้

๑) เรื่องเพศสัมพันธ์หรือเสพเมถุนธรรม

๑.๑) ความรู้เกี่ยวกับการมีเพศสัมพันธ์หรือเสพเมถุนธรรม

คำว่า การเสพเมถุนธรรม หมายถึง การมีเพศสัมพันธ์ โดยเฉพาะภิกษุที่มีเจตนา ประกอบกับความใคร่และกำหนดยินดี ในการล่วงละเมิดทางอวัยวะ ๓ ที่เรียกว่า มรรค ได้แก่ วัจจมรรค ปัสสาวมรรค มุขวรรค มรรคใดมรรคหนึ่ง ซึ่งเป็นโอกาสที่เปียกแม้เพียงเมล็ดงาเป็น ปาราชิก

เรื่องมรรค คือ ทวารหรือช่องทาง ซึ่งหมายถึงอวัยวะเพศที่มีอยู่ของมนุษย์ และ สัตว์ (บางชนิดอย่างมีไม่ครบ) รวมไปถึงอมนุษย์ด้วย ได้แก่ วัจจมรรค คือ ช่องทวารหนัก, ปัสสาวมรรค ช่องปัสสาวะ, มุขวรรค ช่องปาก ซึ่งถือว่าเป็นฐานความผิดร้ายแรง เมื่อประกอบภารที่ภิกษุมี

เจตนาใช้อวัยวะเพศชาย ล่วงละเมิดสตรี นอกจากนี้ยังมีความหมายรวมไปถึงเพศอื่นๆ คือ เพศชาย คนสองเพศ กระเทย สัตว์ และศพมนุษย์ เป็นต้น ที่พอให้สำเร็จกิจดังกล่าวด้วย

เรื่องการสอดใส่ คือ ตามความหมายบาลีว่า ปเวสนะ เป็นการสอดองคชาตของภิกษุ เช่น การสอดใส่ผ่านมรรคของหญิง เช่น หญิงมนุษย์ที่หลับและประมาทเป็นต้น หรือใช้วิธีอื่นๆ เช่น ให้นั่งทับองคชาตของภิกษุ โดยให้มรรคใดมรรคหนึ่งผ่านเข้าไป และมีความรู้สึกยินดี ตั้งแต่เริ่มพยายามสอดเข้าตั้งแต่ปลายจนถึงโคน หยุดอยู่ ถอนออกมา

เรื่องการใช้ปลอกสวมและเครื่องลาดอื่นๆ คือ ในกรณีการเสพเมถุนธรรม โดยใช้เครื่องมือประกอบ เช่น ใช้ฝารองหรือสวมอวัยวะของตน หรือกรณีหญิงที่มีฝารองหรือปกปิดอวัยวะไว้ก็ตาม ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกยินดีจากการสัมผัส เสียตสี ถูกต้อง เช่น ภิกษุพามนุษย์ผู้หญิงมาในสำนักของภิกษุแล้วให้นั่งทับองคชาต ด้วยวิจจมรรค ปัสสาวมรรค มุขมรรคของหญิงที่มีเครื่องลาด ของภิกษุไม่มีเครื่องลาด

๑.๒) ข้อวินิจฉัยเรื่องการมีเพศสัมพันธ์หรือเสพเมถุนธรรม

จากการสังเคราะห์ข้อมูล สรุปองค์ประกอบและกรณีที่ทำให้เกิดความผิดอาบัติตามตาราง โดยเรียงลำดับพฤติกรรมที่ส่งผลให้เกิดความผิดระดับต่างๆ ซึ่งมีระดับ คือ ๑.ปาราชิก (หนักที่สุด) ๒. สังฆาติเสส (หนัก) และอาบัติเบา เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยที่สุดคือ ๑.ปาจิตติย (เบา) ๒.อุลลัจจัย (เบารองลงมา) ๓.ทุกกฏ (เบาที่สุด) ดังต่อไปนี้

ลักษณะการแสดงพฤติกรรม	ประเภทของสตรี บุรุษ สัตว์ ศพ	ทวาร ๓ คือ ๑.ช่องปัสสาวะ ๒. ช่องทวารหนัก ๓.ช่องปาก			ฐานความผิดหนัก		ฐานความผิดเบา		
		๑	๒	๓	๑	๒	๑	๒	๓
มีจิตกำหนดสอดองคชาตเข้าไปสัมผัสสมรรคสาม (มรรคใดมรรคหนึ่ง) ซึ่งเป็นโอกาสที่เปียกแม้เพียงเมถิดงา	สตรี	✓	✓	✓	✓				
มีจิตกำหนดให้สตรีนั่งทับองคชาตสัมผัสอุกมรรคใดมรรคหนึ่ง	สตรี	✓	✓	✓	✓				
มีจิตกำหนดพยายามใช้ปลอกสวมหรือรององคชาต ซึ่งพอได้รับประสาทสัมผัสทางกายได้ สอดใส่หรือพยายามให้เข้าไป หรือให้สตรีนั่งทับองคชาต ซึ่งสตรีอาจมีเครื่องปกปิดอวัยวะหรือไม่ก็ตาม หรือฝ่ายภิกษุไม่มีเครื่องลาดหรือฝารอง ส่วนฝ่ายสตรีมีเครื่องลาดหรือฝารองก็ตาม (ไมถือว่าเป็นข้ออ้าง	สตรี	✓	✓	✓	✓				

ลักษณะการแสดงพฤติกรรม	ประเภท ของสตรี บุรุษ สัตว์ ศพ	ทวาร ๓ คือ ๑.ช่องปัสสาวะ ๒. ช่องทวารหนัก ๓.ช่องปาก			ฐาน ความ ผิดหนัก		ฐานความผิด เบา		
		๑	๒	๓	๑	๒	๑	๒	๓
ว่าไม่ได้ถูกต้อง หรือเสพเมณกับสตรี โดยตรง ที่จะทำให้พ้นความผิดได้)									
ถ้าถูกต้องส่วนของอวัยวะอื่น นอกจาก ทวารทั้งสาม เช่น นิ้วมือ เป็นต้น	สตรี	-	-	-	-	-	-	-	✓
กรณีพยายามในส่วนอื่นของร่างกาย เช่น ช่องหู หน้าอก เป็นต้น เมื่อสอดองคชาตที่มี ปลอกก็ดีไม่มีปลอกก็ดีในอวัยวะที่มีปลอก หรือไม่มีปลอก เป็นเขตแห่งอุลลัจจัย	สตรี	-	-	-	-	-	-	✓	-
กรณีศพผู้หญิง ที่ยังสมบูรณ์หรือบางส่วนไม่ สมบูรณ์ แต่ปรากฏเครื่องหมายคือ ทวารทั้ง สาม เมื่อเสพเมณในนิมิตใดนิตหนึ่งใดก็ ตาม เป็นปาราชิก	ศพ ผู้หญิง	✓	✓	✓	-	-	-	-	-
กรณีถูกส่วนอื่นของศพผู้หญิง โดยพยายาม สอดเข้าไปในอวัยวะต่างๆ เช่น รักแร้ หน้า ขา เป็นต้น เป็นทุกกฏ	ศพ ผู้หญิง	-	-	-	-	-	-	-	✓
กรณีเป็นศพที่พองขึ้นอัดมากแล้ว เครื่องหมายก็ไม่สมบูรณ์ เมื่อภิกษุพยายาม ในสรีระแห่งใดแห่งหนึ่ง เป็นทุกกฏอย่าง เดียว	ศพ ผู้หญิง	✓	✓	✓	-	-	-	-	✓
กรณีถูกต้องและเคล้าคลึงกายสรีระของ หญิงตาย เพราะมีความกำหนด ต้องอุลลัจจัย	ศพ ผู้หญิง	-	-	-	-	-	-	✓	-
สัตว์ตัวเมีย เช่น ม้า โค กระบือ กวาง อูฐ ลา แพะ เป็นต้น ภิกษุเมื่อเสพ พยายาม สอดใสองคชาตแม้เพียงเมถุนด้วยอำนาจ เมณุราคะ เป็นอาบัติอุลลัจจัย	สัตว์ตัว เมีย	✓	✓	✓	-	-	-	✓	-
เมื่อมีความกำหนดเสพเมณกับบุรุษ โดย พยายามในทวารสอง ทวารใดก็ตาม	บุรุษ	-	✓	✓	✓	-	-	-	-

ลักษณะการแสดงพฤติกรรม	ประเภท ของสตรี บุรุษ สัตว์ ศพ	ทวาร ๓ คือ ๑.ช่องปัสสาวะ ๒. ช่องทวารหนัก ๓.ช่องปาก			ฐาน ความ ผิดหนัก		ฐานความผิด เบา		
		๑	๒	๓	๑	๒	๑	๒	๓
กรณีมีความกำหนด การเคล้าคลึงกาย หรือ ด้วยความกำหนดในเมณฺถูกต้องกันเพียง ภายนอก เป็นทุกกฎ	บุรุษ	-	-	-	-	-	-	-	✓
กรณีไม่ยินดี ไม่รู้ ไม่เป็นอาบัติ									

๒) เรื่องการลักขโมย ฉ้อโกงและทำทุจริตต่างๆความรู้ที่เกี่ยวกับการลักขโมย ฉ้อโกงและทำทุจริตต่างๆ

อทินนาทาน คือ การถือเอาของที่มีบุคคลอื่นเป็นเจ้าของ โดยเจตนาลักขโมยหรือยึดเอามาถือในครอบครองของตนเองโดยมิชอบ

เจตนาในการลักขโมย หรือโดยจิต คือ ความตั้งใจจะยึดครองสิ่งที่เป็นกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น โดยสามารถทำได้หลายวิธีการ ด้วยเล่ห์กลหรืออุบายการโกงต่างๆ เช่น อาจตู่เอาของของคนอื่น ขอยืมแล้วเจตนาจะยึดครอง ไม่ยอมคืนเพราะต้องการให้เจ้าของยอมแพ้ เป็นต้น

ประเภทของอวหาร คือ ลักษณะของการลักขโมยมี ๕ ประการคือ ๑) การลักเอาด้วยมือตนเอง (สาหัตถะ ด้วยมือ, สิ่งที่เนื่องกับมือ) ๒) การออกคำสั่ง การจ้างวาน (อาณัตติกะ การสั่งเอง ออกคำสั่งโดยจ้างวานคนอื่นให้ลักขโมย) ๓) การโยน การปล่อย การหลบเลี้ยงเพื่อสิ่งของผ่านพ้นเขตเก็บภาษี (การหนีภาษี) (นิสสัคคะ การโยนไป เช่นการโยนที่เก็บภาษีหรือโอกาสที่กำหนดแล้วโยนสิ่งของไปให้ตกภายนอก) ๔) การวางแผนลักขโมย (อตัถสาธกะ คือ ทำการขโมยให้สำเร็จประโยชน์ เช่น การวางแผนการต่างๆ ตั้งแต่การนัดแนะวิธีการลัก ช่วงเวลา โอกาส สิ่งของที่จะถือเอามา และลักษณะการถือเอา เป็นต้น ๕) ลักษณะการลักเอาโดยเจ้าของจำยอมโดยมิชอบ (ธูรณิกเขปนะ คือ การทอดธุระ ชื่อธูรณิกเขปนะ การทอดธุระนั้นจัดเป็นอวหาร อธิบายว่า ในวิสัยการตู่เอาอารามเป็นต้นที่เป็นของผู้อื่น ในวิสัยแห่งภักตเป็นต้นที่ฝากไว้ และในการสละแห่งใจ และเจ้าของและในการทอดธุระแห่งเจ้าของและในอวหารการทอดธุระกล่าวคือภาวะแห่งการหมดความพยายามในการถือเอาว่า เราจักถือเอาของในกาลใด ในกาลบางครั้งวอย่างไรหนอ ฯ ก็การทอดธุระนี้ และหมวดสี่มีสาหัตถะเป็นต้นมีประการตามที่กล่าว เป็นที่รวมแห่งอวหารห้า ชื่อว่า ปัญจกะ หมวดห้ามีสาหัตถะเป็นต้นท่านเรียกว่า สาหัตถปัญจกะ ฯ พึงทราบทั่ว อาทิศัพท์ เป็นการยกแสดงการลบ

อวหาร คือ อาการในการลักเอาสิ่งของ แบ่งเป็นองค์แห่งอวหารยี่สิบห้า คือ หมวดห้าแห่งภักตต่างกัน หมวดห้าแห่งภักตอย่างเดียวกัน หมวดห้าแห่งสาหัตถิกะ หมวดห้าแห่งบุพพประโยค หมวดห้าแห่งถยยาวหาร

ลักษณะอาการของการลักขโมย แบ่งเป็นหลายกรณีตามลักษณะของความพยายามในการลัก กล่าวคือ ๑) การใช้คำพูดออกสั่งให้ลักขโมย หรือใช้ร่างกายประกอบ เช่น ใช้มือ เคลื่อนย้ายสิ่งของ เป็นต้น ๒) การชักชวนคนอื่นเพื่อวางแผนกันไปลักขโมย (ต่างคนอาจทำหน้าที่คนละอย่าง เช่น การดูต้นทาง เป็นต้น) ๓) การกำหนดกาล คือ การกำหนดหมายช่วงวัน เวลาเบื้องต้น ของการลักขโมย ซึ่งเป็นช่วงเวลาหรือโอกาสที่เหมาะสมที่จะลักขโมยได้ เช่น ช่วงเจ้าของเผลอหรือไม่เห็น ไม่อยู่ เป็นต้น ๔) การทำเครื่องหมายหรือสัญญาณ คือ การส่งการโดยให้สัญญาณที่รู้กันหรือเครื่องหมายบางอย่าง เช่น สัญญาณมือ การขยิบตา เป็นต้น ๕) กลอุบายในการลักขโมย คือการใช้เล่ห์อุบายต่างๆ ที่ช่วยให้การลักขโมยสำเร็จ โดยสรุป มี ๕ วิธีการ คือ การขโมย การข่ม การกำหนด การปกปิด และสลาก โดยอาจใช้วิธีการใดก็ได้ กล่าวคือ ๑) วิธีขโมย เช่น การแอบเอาเข้าไปลักของผ่านช่องหรือชุดเจาะอุโมงค์ การย่องเบา เป็นต้น หรือการลวงถือเอาโดยตรง ด้วยตราซังโกงและเงินปลอม เป็นต้น ๒) การข่ม คือขู่ เป็นการข่มเจ้าของแล้วถือเอา เหมือนการปล้นชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ทางการใช้อำนาจข่มขู่เอาทรัพย์สินหรือเก็บภาษีเกินกว่าที่กำหนด เป็นต้น ๓) การกะ คือกำหนดลักเอา สิ่งของเช่น ผ้า และด้าย เป็นต้น มีสองอย่างคือ กำหนดสิ่งของ และกำหนดโอกาส ที่จะเข้าไปลักเอา (ผ่านบริเวณสถานที่ต่างๆ เพื่อขโมยเอาสิ่งของ) ๔) การลักขโมยแบบปิดบัง อำพรางและซ่อนเร้น เช่น ใช้หญ้าและใบไม้เป็นต้นปกปิดไว้ เป็นต้น ๕) การลักด้วยสลาก ที่เรียกว่า กุสาวหาร ซึ่งในสมัยพุทธกาลจะมีธรรมเนียมปฏิบัติเกี่ยวกับให้สลากเพื่อรับของสิ่งของ เช่น จีวร เป็นต้น เมื่อสงฆ์แจกจีวรด้วยการจับสลาก ภิกษุอยากจะได้ส่วนของผู้อื่นที่มีค่าเท่ากันมากกว่าหรือน้อยกว่าส่วนของตนก็ดี ที่มีค่าห้ามาสกหรือมากกว่าห้ามาสก โดยราคา พยายามจะให้สลากตกเป็นของตนเองจนสำเร็จ

องค์ประกอบ ๕ ประการ ที่เกี่ยวข้องกับบทินนาทาน คือ วัตถุ กาล (เวลา) ราคา เทสะ (โอกาส) และการใช้สอย (โกศะ) เป็นข้อพิจารณาฐานะห้า สำหรับผู้ทำหน้าที่วินิจฉัยพระวินัย กล่าวคือ ๑) วัตถุ หมายถึง สิ่งของที่ถูกขโมย คืออะไร ชื่ออะไร มีเจ้าของหรือไม่ ถ้ามีเจ้าของๆ หวงแหวนหรือถือครอบครองอยู่หรือไม่ ถ้าเจอเจ้าของควรนำส่งคืน และให้ประมาณราคาสิ่งของด้วยว่า มีราคาเกิน ๕ มาสกหรือไม่ ๒) กาล คือ กาลที่ลัก ของบางอย่าง เมื่อเวลาผ่านไป ราคาก็ตกลง ดังนั้นจึงกำหนดราคาสิ่งของที่ลักไปแล้ว ทำการวินิจฉัยกาลเพื่อกำหนดช่วงเวลาของสิ่งของที่ลักไป (เหมือนการกำหนดอายุ/การใช้งานของสิ่งของต่างๆ) ๓) ราคาสิ่งของที่ลักไป ราคาสิ่งของไม่เสมอกันตลอด เพราะสิ่งของใหม่ มักมีราคาแพง สิ่งของเก่า (ผ่านการใช้งานแล้ว) มีราคาพอสมควร ดังนั้น ต้องตีราคาสิ่งของที่ลักไปให้เหมาะสม ๔) โอกาส คือ สถานที่หรือตำแหน่งที่ลักสิ่งของไป ซึ่งในแต่ละที่อาจมีมากกว่าสถานที่หนึ่ง ดังนั้น ให้พิจารณาตีราคาตามสมควรตามสถานที่หรือแหล่งที่มาของสิ่งของนั้นๆ ๕) การใช้สอยสิ่งของ หรือสิ่งที่ผ่านการใช้งานแล้ว ดังนั้น ควรปรับลดราคาให้เหมาะสม

๓) เรื่องการข่มขู่หรือการก่ออาชญากรรมความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการข่มขู่หรือการก่ออาชญากรรม

เรื่องชีวิตมนุษย์ ตามทัศนะพระพุทธศาสนาว่า ชีวิตมนุษย์เริ่มต้นจากถือปฏิสนธิแห่งรูปและนาม หรือการถือกำเนิดเป็นมนุษย์ในครรภ์มารดา กล่าวคือ การได้ปฏิสนธิจิตดวงแรกที่เกิดใน

ท้องมารดา เป็นจิตดวงแรกที่เกิดในท้องมารดา และเกิดเป็นชั้นสาม กล่าวคือเวทนาชั้นสัญญาชั้น และสังขารชั้นที่สัมปยุตกับจิตดวงแรก ถือว่าเป็นปฏิสนธิแห่งนามและรูป แบ่งเป็นรูป ๓๐ คือ กาย ๑๐ ภาวะ ๑๐ วัตถุ ๑๐ ของสตรีและบุรุษ และรูป ๒๐ คือ กาย ๑๐ วัตถุ ๑๐ ของพวกกะเทย โดยนับตั้งแต่การถือกำเนิดเป็นกลลรูปอันมีขนาดเท่าหยาดน้ำมันที่จุ่มขนแกะแรกเกิดลงในน้ำมันงาใสหรือสับปัสแล้วยกขึ้นหยดลงเหลือติดที่ปลาย

เรื่องการฆ่ามนุษย์ มุ่งถึงจิตคิดจะฆ่าหรือความพยายามในการทำลายชีวิตด้วยวิธีใดก็ตาม เป็นเหตุบั่นรอนชีวิตมนุษย์ให้ขาดการสืบต่อตามปกติของชีวิตมนุษย์ คือการทำให้ตายหรือเสียชีวิตด้วยตนเองหรือใช้อาวุธต่าง ๆ เช่น ดาบ หอกก กระบอง ไม้ค้อน ก้อนหิน ศาสตรา ยาพิษ เชือก หรือด้วยคำพูด เช่น กล่าวยกย่องคุณในความตายเพื่อต้องการให้ตายหรืออ้างว่าการตายดีกว่าการมีชีวิตอยู่รวมไปถึงการใช้ไสยศาสตร์ด้วย

เรื่องลักษณะการฆ่ามนุษย์ มีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง คือ ๑) มีจิตคิดจะฆ่าและใช้ความพยายามด้วยตนเองหรือลงมือฆ่าด้วยตนเอง ๒) การออกคำสั่งหรือบอกคนอื่นให้ลงมือฆ่าหรือทำร้ายคนอื่นให้ถึงแก่ชีวิต ๓) การวางกับดัก เช่น การทำหลุมพรางให้ตกลงไปตาย วางยาพิษ เป็นต้น ๔) การใช้เวทมนต์คาถา เป็นไสยศาสตร์ให้โทษแก่คนอื่น ๕) การใช้ฤทธิ์ของมนุษย์ เช่น ฤทธิ์ของพวกนาค ชื่อ ฤทธิ์ของนาค ของพวกครุฑ ชื่อ ฤทธิ์ของครุฑ ของพวกยักษ์ ชื่อ ฤทธิ์ของยักษ์ เป็นต้น

๔) เรื่องการอวดคุณธรรมชั้นวิเศษหรือโฆณาชวนเชื่อความรู้ที่เกี่ยวกับการอวดคุณธรรมชั้นวิเศษหรือโฆณาชวนเชื่อ

อุตตริมนุสสธรรม หมายถึง คุณธรรมของมนุษย์ที่เหนือกว่ามนุษย์ปกติ หรือคุณธรรมพิเศษของมนุษย์

การอวดคุณธรรมชั้นวิเศษ คือ ความตั้งใจที่จะอวดอ้างคุณธรรมซึ่งไม่มีอยู่จริงในตนเองหรืออ้างตนเองว่า มีคุณธรรมพิเศษบางอย่างที่ดีหรือวิเศษกว่าบุคคลที่เป็นปุถุชนทั่วไป หรือการกล่าวอ้างคุณเป็นอริยบุคคล ๔ มีพระโสดาบันบุคคล เป็นต้น

เรื่องประเภทของคุณธรรมชั้นวิเศษ ที่ใช้กล่าวอ้าง ได้แก่ ฌานประเภทต่าง ๆ คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน หรือจตุตถฌาน เป็นต้น สอดคล้องบทภาษนียว่า อุตตริมนุสสธรรม ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ มรรค ภาวนา ผล สัจจกิริยา การละกิเลส ความที่จิตปราศจากนิวรณ์ การยินดีในเรือนว่าง

เรื่องลักษณะการกล่าวอวด ที่เป็นฐานของความผิด คือ ภิกษุกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมดังกล่าวข้างต้น ด้วยกาย คือการใช้ร่างกายหรือแสดงสัญลักษณ์ทางกาย ที่แสดงให้คนอื่นเข้าใจ เช่น เข้าใจว่าเป็นพระอริยบุคคล เป็นต้น หรือด้วยวาจา ให้ผู้ฟังซึ่งอยู่ในระยะสิบสองศอก และสามารถได้ยินและเข้าใจความหมายดังกล่าว จะเป็นหญิง ชาย คฤหัสถ์ บรรพชิต ก็ตาม ทั้งนี้ เป็นการอวดแบบเจาะจงบุคคลจะเป็นหญิงหรือบุรุษ หรือกล่าวแบบไม่เจาะจง คือพูดอวดเพื่อให้คนทั่วไปได้ยินและเข้าใจ เช่น ภิกษุพูดอวดว่า ข้าพเจ้าได้เข้าปฐมฌาน เป็นต้น

๕) องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องสังฆาติเสถ

จัดตามประเภทเนื้อหาและความผิดเบา แก่ไขโดยต้องอยู่กรรมหรือการยอมรับผิดและ
เข้ารับโทษตามพระวินัย เรียกว่า การอยู่ปริวาส ตามความผิดที่ปรากฏในเรื่องสังฆาติเสส ดังนี้

จากข้อมูลเนื้อหาในหัวข้อสังฆาติเสส ทั้ง ๑๓ หัวข้อ แบ่งเป็น ๔ หมวด สรุปได้ดังนี้

๕.๑) เรื่องทางเพศ เกี่ยวกับการทำสุจิให้เคลื่อน หรือการสำเร็จความใคร่

ลักษณะการทำสุจิให้เคลื่อน มี ๑๑ ประการ ได้แก่ ความยินดีเพื่อจะให้เคลื่อน, ความยินดีในขณะที่เคลื่อน, ความยินดีเมื่อสุจิเคลื่อนแล้ว, ความยินดีในเมถุนธรรม, ความยินดีในสัมผัส, ความยินดีในความคัน, ความยินดีในการดู, ความยินดีในกิริยานิ่ง, ความยินดีในคำพูด, ความรักอาศัยเรือน, ความยินดีด้วยกิ่งไม้ที่พึงหักได้ (ของขวัญ)

ฐานการเคลื่อนคือการที่สุจิออกมาจากฐานเดิมหรืออวัยวะเพศ อาจารย์หลายท่านให้ทัศนะว่า ฐานแห่งการปล่อยน้ำมูตรกล่าว คือ ปลายทางของกระเพาะปัสสาวะ หรือสะดือ หรือองค์ประกอบทั้งหมดรวมกัน

ฐานความผิด ถ้าจงใจทำให้อสุจิเคลื่อน เป็นความพยายามด้วยตนเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นทำ เช่น การจับหรือเสียดสีองคชาต เป็นอาบัติสังฆาติเสส ถ้าพยายามแต่สุจิไม่เคลื่อน เป็นอุลลัจจัย ในกรณีอื่นๆ ถ้ามีความกำหนดเพ่งดูองค์กำเนิดของผู้หญิง ต้องอาบัติทุกกฏ รวมทั้งหญิงอมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานตัวเมียด้วย

การออกจากอาบัติสังฆาติเสส มีคำอธิบายว่า ผู้ต้องสังฆาติเสสแล้วพึงหวังสงฆ์เพื่อการให้ปริวาสในเบื้องต้นแก่กุลบุตรผู้หวังจะออกจากอาบัตินั้น เพื่อการให้มานัตวันหรือรวมกับมุลาษฎีกัสสนาในท่ามกลาง และเพื่ออัพทานในที่สุด สงฆ์เท่านั้นยอมให้ปริวาสเพื่ออาบัตินั้น ย่อมชักเข้าหาอาบัติเดิมยอมให้มานัตยอมอัพทาน ไม่ใช่ภิกษุมารูปไม่ใช่บุคคลผู้เดียว

๕.๒) เรื่องลามกอนาจารและประพฤติชั่วร้าย

จากความหมายโดยรวมของคำว่า ลามกอนาจาร คือ บาปหรือความชั่ว, ความร้าย, กรรมชั่ว, กรรมลามก เป็นความประพฤติชั่ว ไม่นั่นความคิดในใจ (ซึ่งถือว่าเป็นบาปเพราะคิดชั่ว) เช่นคำว่า ติฎฐิปปา แปลว่า ความคิดเห็นลามก ในลักษณะเป็นอนาจาร คือเป็นความประพฤติที่ไม่เหมาะสมกับบรรพชิต เช่น ๑. การเล่นต่างๆ ๒.การร้อยดอกไม้ ๓.การเรียนตริจฉานวิชา (เรียนไสยศาสตร์) เช่น การใบ้หวย การทำเสน่ห์ เป็นต้น โดยมีละเอียดสำคัญ ๖ เรื่อง ดังนี้

เรื่องภิกษุกำหนดเกล้าคลึงกายของสตรี

เรื่อง ภิกษุพูดคำหยาบพาดพิงเรื่องเพศ

เรื่องภิกษุพูดชักนำสตรีให้บำเรอกรม (พูดล่อลวงทางเพศ)

เรื่องภิกษุพูดชักส่อ (เป็นพ่อสื่อให้ชายและหญิง เพื่อเป็นคู่รักหรือเป็นครองกัน)

เรื่องภิกษุประพฤติชั่วร้ายเพราะต้อตึง

เรื่องภิกษุทำให้ตระกูลอุปัฏฐากเสียหาย

เมื่อประมวลเรื่องราวทางพระวินัยทั้ง ๖ เรื่องดังกล่าว ทำให้ได้องค์ความรู้ ดังตารางที่แสดงลักษณะ ประเภทบุคคล สัตว์ วัตถุ และองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งฐานความผิด คือ ๑.สังฆาติเสส ๒.อุลลัจจัย ๓.ทุกกฏ ต่อไปนี้

ลักษณะการแสดงพฤติกรรม	ประเภทบุคคล สัตว์ วัตถุและ อื่นๆ	ฐานความผิด		
		๑	๒	๓
๑. ภิกษุมีความกำหนดแล้ว ใช้อวัยวะสัมผัส ถูกต้องหรือเคล้าคลึงร่างกายสตรี คือ ผู้หญิง (ไม่ใช่ยักษ์ ไม่ใช่นางเปรต ไม่ใช่สัตว์เดรัจฉานตัวเมีย) (ในความหมายมาตุคาม คือ หญิงมนุษย์ที่มีชีวิตตั้งแต่เกิดมาเป็นเด็กหญิงสาว) โดยถูกต้องร่างกาย ตั้งแต่หัวจนถึงปลายเท้า เป็นอาบัติสังฆาติเสส	สตรี	✓		
๒. ลักษณะการสัมผัสถูกต้อง รวมไปถึงการจับ เคล้าคลึง การถูไถ เป็นต้น ที่ส่วนต่างๆ ของร่างกายหญิง เช่น ข้องนม เป็นต้น รวมทั้งขนตามสรีระด้วย ถือว่าเป็นอาบัติ โดยนับจากความพยายามทำในแต่ละครั้ง	สตรี	✓		
๓. กรณีสงสัยหรือเข้าใจว่า เป็นเป็นบัณฑิตเพื่อกิจเป็นอาบัติ แก่เขาเพราะถูกต้องกายบัณฑิตด้วยกายของตน	บัณฑิต		✓	
๔. การใช้คำพูดหยาบโลนกับสตรี ที่พอรู้เพียงสาและรู้ความหมายของคำที่พูด พาดพิงเมถุนธรรมในวัจจรรคและปัสสาวรรค ด้วยการชมและติ่มถึงมรรคทั้งสอง โดยการชมเชย ยกย่องสรรเสริญมรรคสอง หรือ ชมขู่ ต่ำหนิมรรคสอง ของสตรี ไม่ว่ากรณีใด นอกจากนี้ ยังครอบคลุมไปถึงการแสดงการพูดเคาะ หรือแสดงปลายนิ้วมือ ที่สื่อถึงความหยาบโลนหรือสื่อถึงเรื่องลามกเกี่ยวกับทางเพศ	สตรี	✓		
๕. กรณีอื่นๆ ถ้าพูดเจาะจงตั้งแต่ รากขวัญ เบื้องบน จนถึงมณฑลเข้าขึ้นไป เป็นเขตของอุลลัจจัย ตั้งแต่รากขวัญ จนถึงใต้มณฑลเข้าลงมา เป็นเขตของทุกกฏ	สตรี		✓	✓
๖. ถ้าพูดหยาบโลนด้วยการกล่าวชมมรรคสอง เป็นต้น ในบัณฑิต ยักษ์ และเปรต ต้องอุลลัจจัย	บัณฑิต ยักษ์ และเปรต		✓	
๗. การพูดล่อลวงสตรีเพื่อบำเรอกาม มีองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ หญิงมนุษย์ (ที่ต้องการเพื่อบำเรอกาม) ความเข้าใจว่าเป็นหญิงมนุษย์นั้น มีความกำหนดยินดีในกาม พูดเคาะเพราะความกำหนด หญิงรู้ความหมายคำพูดในขณะนั้น	สตรี ยักษ์ และเปรต	✓	✓	

ลักษณะการแสดงพฤติกรรม	ประเภทบุคคล สัตว์ วัตถุและ อื่นๆ	ฐานความผิด		
		๑	๒	๓
การพูดล่อลวงด้วยวิธีต่างๆ เช่น อ้างการบำเรอผู้ ประพาศิพรหมจรรย์มีศีลมีกัลยาณธรรม เป็นสหายอดของงาม ถ้าหญิงมนุษย์ไม่ต้องถูกล้างจี้ ในกรณีพูดกับนางยักษ นาง เปรต ผู้เข้าใจและในบัณฑิตผู้เข้าใจ ต้องถูกล้างจี้				
๘. การชักส่อ คือ การเป็นธุระชักหาคุ ในสมัยพุทธกาลเป็น การบอกกล่าวโดยตรงหรือขอให้คนอื่นไปบอก ด้วยการแจ้ง ความต้องการ เพื่อให้ชายหรือหญิงมีโอกาสเป็นคู่ครองกัน แบ่งประเภท ๑๐ ประเภท คือ หญิงที่มารดารักษา บิดา รักษา มารดาและบิดารักษา พี่ชายรักษา พี่สาวรักษา ญาติ รักษา โคตรรักษา ธรรมรักษา มีการอารักขา มีอาชญา และ ภริยา ๑๐ ประเภท คือ ภริยาที่ซื้อมาด้วยทรัพย์ ที่อยู่ร่วม ด้วยความพอใจ ที่อยู่ร่วมด้วยโศกะ ที่อยู่ด้วยแผ่นผ้า ที่ญาติ ให้ชายนั้นจับภาชนะน้ำร่วมกับหญิงนั้นแล้วให้อยู่ ที่ถูกชาย ยกเทริดลงจากศีรษะ ที่เป็นทั้งทาสีและภริยา ที่เป็นผู้ทำการ งานทั้งภริยา ผู้อันธนำมา๑ผู้ที่อยู่ร่วมเพียงครั้งหนึ่ง ลักษณะการบอกหรือให้คนอื่นไปบอก และกลับมาบอก ข่าวให้ตนทราบ เป็นอาบัติสังฆาทิเสส ถ้ารับคำบอก ไม่ กลับมาบอก ต้องถูกล้างจี้ ไม่รับคำบอกกลับมาบอก ต้องถูกล้างจี้ ถ้าคลาดเคลื่อนจากข้างต้น เช่น หญิงที่ไปบอก หลับ ตาย หรือเป็นบัณฑิตะก ไม่พบ ภิกษุที่ชักส่อ ต้อง ทุกกฏ	สตรี ๒๐ ประเภท	✓	✓	✓
๙. ความประพฤติไม่เหมาะสมกับสมณสารูป เพราะเป็นคน สอนยาก ดื้อดึง ไม่อดทนต่อคำว่ากล่าวสั่งสอนและ ไม่ให้ ความเคารพต่อธรรมวินัย สงฆ์กล่าวเตือนถึง ๓ หนแล้วไม่ เชื่อฟัง สามารถปรับอาบัติสังฆาทิเสสได้	ภิกษุ	✓		
๑๐. เรื่องภิกษุทำให้ตระกูลอุปัฏฐากเสียหาย คือ ความ ประพฤติที่ไม่เหมาะสมของภิกษุ เพราะมีพฤติกรรมที่สร้าง ความเสื่อมเสียต่างๆ ต่อตระกูลที่ให้การอุปฐาก เช่น การให้ ดอกไม้ ให้จุณ ให้ไม้สีฟัน ให้เวชกรรม เป็นต้น ในลักษณะ ต้องการประจบหรือเอาใจตระกูลคฤหัสถ์	ภิกษุ	✓		

ลักษณะการแสดงพฤติกรรม	ประเภทบุคคล สัตว์ วัตถุและ อื่นๆ	ฐานความผิด		
		๑	๒	๓
ในกรณีอื่น เช่น การเอาสิ่งของต่างๆ ที่เป็นของสงฆ์ไปให้หญิงในตระกูล เป็นต้น เพื่อเป็นการเอาใจ สงฆ์พึงให้ปรับด้วยมูลค่าของสิ่งของได้ อาจต้องอาบัติอื่นๆ คือ ปาจิตตีย์ กับทุกกฎ เช่นการขุดดิน				

๕.๓) เรื่องการสร้างกุฎิที่ไม่ได้รับอนุญาตและเกินมาตรฐาน

จากเนื้อความข้างต้น กล่าวถึงเรื่องการสร้างกุฎิที่ไม่ได้รับอนุญาตและเกินมาตรฐาน ได้แก่

เรื่องที่ (๖) กฎีกการกถาพรรณนา เกี่ยวกับการสร้างกุฎิ (ที่พักอาศัยสำหรับพระสงฆ์) ต้องแจ้งต่อคณะสงฆ์ และผู้จะสร้างกุฎิต้องปรับพื้นให้เสมอแล้ว สร้างกุฎิไม่เกินขนาดที่กำหนดไว้ (ข้อ ๓๘๑-๓๘๒)

เรื่องที่ (๗) มหัลลภิกขุขอสถาปนาวินัย เรื่องภิกษุขอสร้างวิหารใหญ่ เกี่ยวกับการขออนุญาตสร้างวิหารใหญ่มีคนจับจองเจาะจงเฉพาะตน ขอให้ตรวจพื้นที่สร้าง ภิกษุที่สงฆ์สมมุติด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา ทำหน้าที่แสดงที่สร้างวิหาร ถ้าไม่มีเจ้าของหรือผู้จับจองที่ไว้ จึงแจ้งต่อสงฆ์ และไม่ควรสร้างวิหารใหญ่เกินไป (ข้อ ๓๘๘-๔๐๐)

ลักษณะการสร้างกุฎิ (การสร้างที่พักอาศัย)	ประเภทบุคคล และวัตถุที่เกี่ยวข้อง	ฐานความผิด		
		๑	๒	๓
๑. ลักษณะกุฎิ หรือที่พักสงฆ์ ในสมัยพุทธกาล คือ กุฎิที่ฉาบด้านใน หรือฉาบด้านนอก เพื่อปิดช่องผ้า ตั้งแต่พื้นเอาดินเหนียวหรือปูนขาว มาฉาบภายใน เว้นช่องประตูและหน้าต่างไว้				
๒. เรื่องประมาณที่กำหนด การสร้างกุฎิไม่ให้เกินกว่าประมาณที่กำหนดด้านยาว และด้านกว้าง คือ ยาว ๑๒ คืบ กว้าง ๗ คืบ (อรรถกถาอธิบายว่า คืบพระสุคต ได้แก่ สามคืบของบุรุษกลางคนในบัดนี้ เป็นศอกคืบโดยศอกข้างไม้ ดังนั้น สิบสองคืบ โดยคืบพระสุคต เป็นสิบแปดศอกโดยศอกข้างไม้ (๑๘ ศอก)	ระยะความกว้างและยาวของกุฎิ	✓		
๓. เรื่องการสร้างวิหาร หรือสร้างสถานที่ใหญ่โต ควรปฏิบัติตามระเบียบข้อบัญญัติทางพระวินัย เช่น ให้สงฆ์แสดงที่	-ภิกษุ -ได้รับอนุญาตจาก	✓		

ลักษณะการสร้างกุฎี (การสร้างที่พักอาศัย)	ประเภทบุคคล และวัตถุที่เกี่ยวข้อง	ฐานความผิด		
		๑	๒	๓
แล้วสร้างไม่ให้เป็นประมาณที่กำหนด ถ้าผิดระเบียบ ดังกล่าว เป็นอาบัติสังฆาทิเสส	สงฆ์ -พื้นที่ดิน -สร้างตามแบบไม่ เกินกำหนด			

๕.๔) เรื่องการใส่ร้ายหรือกล่าวหาที่ไม่มีมูลความจริงและเรื่องการยุยงให้สงฆ์

แตกแยกกัน

ลักษณะการใส่ร้ายหรือกล่าวหาที่ไม่มีมูลความจริงและเรื่อง การยุยงให้สงฆ์แตกแยกกัน	ประเภทบุคคล และวัตถุที่เกี่ยวข้อง	ฐานความผิด		
		๑	๒	๓
เรื่องที่ (๘) พุทธโทสกาพรรณนา การใส่ร้ายภิกษุอื่นด้วย ปาราชิก (โทษสูงสุด) ที่ไม่มีมูลความจริง เพราะเกิดความ ไม่พอใจหรือต้องการกลั่นแกล้งภิกษุอื่น ให้พ้นจากพระ ศาสนา ประกอบกับผู้โจทก์เอง ไม่ได้เห็นไม่ได้ยิน ไม่เกิดข้อ สงสัยหรือรังเกียจ ในบุคคลผู้ถูกโจทก์	ภิกษุผู้โจทก์ ภิกษุที่ถูกกล่าวหา อาบัติปาราชิกไม่มี มูล	✓		
(๙) อัญญาภิกษุพรรณนา การกล่าวหาภิกษุอื่น โดยอ้าง ถึงเลศ ๑๐ ประการ เช่น เรื่องชาติกำเนิดขัดติยะและ พราหมณ์ เป็นต้น แล้วโจทก์ด้วยอาบัตินักไม่มีมูล จุดประสงค์ต้องการให้พ้นจากการเป็นภิกษุ	ภิกษุผู้โจทก์ ภิกษุที่ถูกกล่าวหา	✓		
(๑๐) สังฆเภทพรรณนา ภิกษุพยายามตะเกียกตะกาย เพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน หรือถือเอาอิทธิอันเป็น เหตุแตกแยกกัน ถ้าภิกษุพยายามสร้างความแตกแยก สงฆ์ จะสวดสมณุสาสประมาณ ๓ ครั้ง เพื่อตักเตือน เมื่อสงฆ์ กล่าวญัตติจตุตถกรรมวาจา ภิกษุยังไม่กลับตัว ซินพยายาม อยู่ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส นอกจากนี้ ยังโทษกับผู้ที่ไม่ว่ากล่าวตักเตือนด้วย คือ ผู้ ที่เห็นก็ดี ได้ยินก็ดี ทราบก็ดี ว่า ภิกษุนั้นตะเกียกตะกาย เพื่อทำลายสงฆ์ ตนเองไม่กล่าวสอน ต้องทุกกฎ	ภิกษุที่มุ่งทำลาย สงฆ์	✓		✓
(๑๑) เกทานวัตตกถาพรรณนา ภิกษุที่คล้อยตามภิกษุที่มุ่ง ทำลายสงฆ์ และพยายามทำให้สงฆ์แตกสามัคคี หลงเชื่อ ภิกษุที่พยายามทำลายหมู่สงฆ์ให้แตกแยกกัน		✓		

๖) องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนิสสัยปาจิตติยและปาจิตติย

จัดตามประเภทเนื้อหาและความผิดเบาลงมาอีก แก้ไขโดยการปฏิบัติตามวินัย เช่น การสละสิ่งของที่เป็นต้นเหตุของอาบัติ (ความผิด) ก่อน แล้วแสดงความผิดต่อหน้าภิกษุด้วยกัน เรียกว่า การแสดงอาบัติ เป็นต้น ดังแสดงในเรื่องนิสสัยปาจิตติย และความผิดที่จัดเป็นอาบัติปาจิตติย โดยสรุปหัวข้อเรื่องที่สำคัญ ตามตารางที่ (๖.๑) และ (๖.๒) ดังนี้

ตามตารางที่ ๖.๑) แสดงสรุปเนื้อหา นิสสัยปาจิตติย

นิสสัย ปาจิตติย	จากการจัดประเภทเนื้อหาข้างต้น สรุปเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกันได้ ดังนี้ ๑.๑) เรื่องผ้าประภทจีวร ผ้านุ่งอาบน้ำและบริขารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ๑) เรื่องจีวรหกออย่าง ๒) เก็บจีวรสิบห้าอย่าง ๓) อกาลจีวร ๔) จีวรเก่า ๕) การรับจีวร ๖) การขอจีวรจากคนที่ไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน ๗) การรับ-ใช้สอยผ้าเกินกำหนด ๘) การไม่ได้บอก/ปวารณาไว้ก่อน และจัดแจงเพื่อให้ได้จีวรที่ดีหรือมีราคาสูง ๙) การเบียดเบียนเอาจีวรจากอุบาสก ๑๐) การใช้เงินซื้อจีวร นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องใน ปัตตวรรค ได้แก่ ๑) วัสสิกสาฎิกก (ผ้าอาบน้ำฝน ๒) การแย่งชิงเอาจีวร ๓) ขอด้ายเย็บผ้า ๓) จัดแจงให้ช่างทำจีวรให้ยาวเกิน ๔) อัจเจกจีวร ๕) น้อมลากเช่น จีวรเป็นต้น เป็นต้น รวมทั้งหมด ๑๕ เรื่อง
	๑.๒) เรื่องบริขารต่างๆ เรื่องเสนาสนะที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ได้แก่ ๑) ที่นั่งซึ่งลาดหรือหล่อ ชื่อว่าสันถัต ๒) ขนเจียมสีด้า ๓) ภิกษุใช้ให้ทำสันถัตใหม่ ๔) สันถัตที่หล่อไว้ภายในหกปี ๕) ที่นั่งทำด้วยสันถัต ๖) ขนเจียม ๗) ประเภทของบาตร ๘) บาตรมีรอยร้าวไม่เกิน ๙) เกสัชห้า ๑๐) ภิกษุอยู่เสนาสนะป่าที่น้ำกลัว รวมทั้งสิ้น ๑๐ เรื่อง
	๑.๓) เรื่องเงินทอง รตนะ ของมีค่าและการแลกเปลี่ยน ซื้อขายของมีค่า ได้แก่ ๑) รับเองและใช้ให้รับหาปณะ ๒) การแลกเปลี่ยนสิ่งของมีค่า ๓) การซื้อขาย รวมทั้งสิ้น ๓ เรื่อง

๔.๔ วิเคราะห์ด้านหลักสังคมและหลักกรรม

๔.๔.๑ ด้านสังคม

ประการที่ ๑ พระวินัยคืออายุของพระพุทธศาสนา ในคราวก่อนที่จะเริ่มทำปฐมสังคายนา พระมหากัสสปะได้ปรึกษาภิกษุทั้งหลายผู้เข้าร่วมทำสังคายนา ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า ท่านมหากัสสปะ ผู้เจริญ วินัยได้ชื่อว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยตั้งมั่น พระศาสนาก็เป็นอันตั้งมั่นอยู่ได้^{๑๙๙} ดังนั้น จึงขอสังคายนาพระวินัยก่อน

ประการที่ ๒ พระวินัยเป็นด้ายร้อยเรียงลักษณะนิสัยพฤติกรรมของคนไว้ในกรอบเดียวกัน พุทธประสงค์ในการประกาศพระศาสนา ในเชิงจริยศาสตร์สังคมมี ๒ ประการ คือ (๑) กำจัดความคิดแบ่งแยกทางสังคม (๒) กระตุ้นเตือนให้มนุษย์คำนึงถึงศักดิ์ศรีและคุณค่าภายในตน พระพุทธองค์ทรงเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามาในพระพุทธศาสนาได้ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด ถ้าประสงค์จะบวชเป็นพระภิกษุ ภิกษุณีก็บวชได้ โดยไม่จำกัดว่าจะเกิดในตระกูลใด วรรณะใด และเมื่อประสงค์จะพัฒนาตนก็มีโอกาสพัฒนาได้เต็มที่ ผู้ใดปฏิบัติ ผู้นั้นย่อมได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ไม่มีใครบันดลให้ใครได้ สุทธิ อสุทธิ ปจตตัม นาญโณ อญญ วิโสธเย ความบริสุทธิ์ ความไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน ผู้อื่นจะให้อื่นบริสุทธิ์ไม่ได้

ประการที่ ๓ ความมีคุณค่าและความเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมของพระวินัย ที่ชัดเจนอีกประการหนึ่ง เห็นได้จากพุทธประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เราจะบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ ๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๒. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ๓. เพื่อข่มบุคคลผู้เกียติ ๔. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม ๕. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน ๖. เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต ๗. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส ๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว ๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม ๑๐. เพื่อเอื้อเพื่อวินัย”^{๒๐๐} เมื่อมีการบัญญัติสิกขาบทพระวินัยทั้ง ๔ คือ สังวรวินัย ปหานวินัย สมถวินัย และบัญญัติวินัยย่อมได้รับการอนุเคราะห์คืออุปถัมภ์ค้ำจุนเป็นอย่างดี^{๒๐๑}

วัตถุประสงค์ทั้ง ๑๐ ข้อนี้ กล่าวโดยสรุปคือ ข้อ (๑) ถึงข้อ (๖) เพื่อความเรียบร้อยดีงามของสังคมสงฆ์ ข้อ (๗) และข้อ (๘) เพื่อความสบายใจของสังคมคฤหัสถ์ ข้อ (๙) และข้อ(๑๐) เพื่อพระพุทธศาสนาโดยตรง

เมื่อมีพระวินัยเป็นเกณฑ์มาตรฐาน ความสามัคคีความผาสุกย่อมเกิดขึ้น สังคมมีมาตรการในการที่จะตัดสินลงโทษคนผิดชัดเจน กำจัดความเสื่อมเสียที่เกิดขึ้นแล้วในปัจจุบัน และป้องกันความเสื่อมเสียอันจะเกิดในอนาคต ในส่วนของประชาชนคฤหัสถ์ แม้จะไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา แต่เมื่อเห็นภาพการประพฤติปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ ย่อมเกิดความเลื่อมใส ส่วนผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา

^{๑๙๙} ที.สี.อ.(บาลี) ๑/๑๑, ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๑/๓๑๗/๕๗๑, วิ.อ.(ไทย) ๑/๑๗.

^{๒๐๐} วิ.มहा. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘.

^{๒๐๑} วิ.อ. (ไทย) ๑/๓๓๐.

ซึ่งมีความเลื่อมใสเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่อเห็นภาพแห่งการประพาศปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ ย่อมมีความเลื่อมใสมากยิ่งขึ้น อันว่าความเลื่อมใสนี้แหละทำให้จิตใจเย็นสบาย ไม่อึดอัดไม่ขัดเคือง

ประการที่ ๔ พระวินัยสร้างหลักประกันให้บุคคลผู้ปฏิบัติทั้งในปัจจุบันและอนาคต เห็นได้จากที่พระพุทธองค์ตรัสอานิสงส์ ๕ ประการแห่งความเป็นผู้มีศีล คือ (๑) ได้โภคทรัพย์กองใหญ่ (๒) ชื่อเสียงดังามขจรไป (๓) เป็นผู้อ่องอาจในที่ประชุมชน (๔) ไม่หลงตาย คือ ตายไปอย่างมีสติ (๕) เมื่อตายไป ย่อมไปเกิดในสุคติ โลกสวรรค์

ประการที่ ๕ ความเป็นกฎเกณฑ์และควมมีคุณค่าทางสังคมของพระวินัย เห็นได้จากประเด็นต่อไปนี้

คำว่า วินัย ในที่นี้หมายถึงศีล ๒ ส่วน คือ (๑) ศีลที่มาในพระปาติโมกข์ของภิกษุ ๒๒๗ ข้อ และศีลของภิกษุณี ๓๑๑ ข้อ (๒) ศีลที่มานอกพระปาติโมกข์อีกจำนวนมาก ศีลมีอรรถะ ลักษณะ รส ปัจจุบันฐาน และปทัฐานดังนี้

๑.ลักษณะของศีล คือความเป็นรากฐาน

๒.รสของศีล คือ กำจัดความทุกข์ หรือคุณที่หาโทษมิได้

๓.ปัจจุบันฐานของศีล คือความสะอาด

๔.ปทัฐานของศีล คือ หิริและโอตตปปะ

ประเด็นที่ ๑ สังคมแห่งศีลธรรมเป็นสังคมที่มีรากฐานแข็งแกร่ง

ประเด็นที่ ๒ สังคมแห่งศีลธรรมเป็นสังคมที่ไร้ทุกข์โทษ

ประเด็นที่ ๓ สังคมแห่งศีลธรรมเป็นสังคมสะอาด

ประเด็นที่ ๔ สังคมแห่งศีลธรรมเป็นสังคมแห่งความละอายและเกรงกลัวต่อความชั่ว

สังคมสงฆ์ในครั้งพุทธกาล มีรากฐานแข็งแกร่ง แม้จะอยู่ในท่ามกลางเจ้าลัทธิจำนวนมาก ก็ยังสามารถยืนหยัดอยู่ได้ นอกจากนี้ยังไร้ทุกข์โทษ มีความสะอาด นับจากอดีตถึงปัจจุบัน สังคมสงฆ์ในประเทศไทย มีคุณลักษณะเหมือนเช่นครั้งพุทธกาลหรือไม่ การเปรียบเทียบสภาพสังคมต่างยุคต่างสมัยแล้วตัดสินว่า สังคมสมัยก่อนดีกว่าสมัยนี้ หรือสมัยนี้ดีกว่าสมัยก่อน มีลักษณะขาดความเที่ยงธรรมและขาดความน่าเชื่อถืออยู่แล้ว เพราะแต่ละยุคมีองค์ประกอบทางสังคมไม่เหมือนกัน

สรุปสังคมต้องมีวินัย วินัยแบ่งตามกลุ่มของผู้ปฏิบัติ มี ๒ อย่าง คือ ๑. อาচারวินัย กรอบควบคุมวิถีชีวิต แนวทางประพฤติสำหรับคฤหัสถ์ การกล่าววาจาถึงพระรัตนตรัยว่า พุทธฺ สรรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งที่ระลึก การสมาทานศีล ๕ ศีล ๘ หรือกุศลกรรมบถ ๑๐ จัดเป็นอาচারวินัยหรือวินัยของคฤหัสถ์ ซึ่งเมื่อชายหญิงถือปฏิบัติทั่วถึงกันแล้ว ชื่อว่าเป็นมงคลสูงสุดแก่ชีวิต เพราะเป็นเหตุนำความสงบสุขมาให้ทั้งแก่ตนและแก่หมู่คณะ ๒. อนาচারวินัย กรอบควบคุมวิถีชีวิต แนวทางประพฤติสำหรับสามเณร สามเณรี ลิกขมานา พระภิกษุและภิกษุณี เช่น ศีล ๑ มีเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นข้อต้น เว้นจากการรับทองและเงินเป็นข้อสุดท้าย ปาติโมกข์สังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล และปัจฉยสันนิสิตศีล

พระพุทธเจ้าก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ตรัสกับพระอานนทว่า ธรรมและวินัยที่แสดงไว้บัญญัติไว้ จักเป็นศาสดาของพวกเธอ เมื่อเราล่วงลับไป พระพุทธดำรัสนี้แสดงถึงความจริง ๒

ประการ คือ ๑. ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นในโลกหรือไม่ได้เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ไม่ว่าพระพุทธองค์จะดำรงพระชนม์อยู่หรือเสด็จดับขันธปรินิพพานไป สังคมจำเป็นต้องมีธรรมและวินัย สังคมสงฆ์ต้องมีธรรมและวินัยของสงฆ์ สังคมฆราวาสต้องมีธรรมและวินัยของฆราวาส สังคมธุรกิจต้องมีธรรมและวินัยทางธุรกิจ นั่นคือต้องมีคำสอนเป็นแนวทางดำเนินชีวิตและมีคำสั่งหรือกฎเกณฑ์เพื่อป้องกันการความผิด เพื่อบำราบคนพาลอภิบาลคนดี ๒. ธรรมและวินัยคือธรรมเก่าแก่ประจำโลก โลกต้องมีศาสนาเกิดขึ้นประกาศธรรมและวินัยที่มีความยั่งยืน มีมาตรฐานเดียวกันทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นการประกาศโดยศาสดาองค์ใดก็ตาม มาตรฐานที่ว่านี้คือเป็นเกณฑ์กำหนดคุณความดีของสังคมธรรมและวินัยจึงเป็นเครื่องมือที่ประกอบด้วยคุณความดี สิ่งที่เป็นคุณความดีจริงๆ ไม่ขึ้นอยู่กับกาล ไม่ขึ้นอยู่กับเทศะ ไม่ขึ้นอยู่กับลัทธิ ธรรมและวินัยจึงเป็นสมบัติประจำโลก และโลกจำเป็นต้องมี สังคมที่ไม่มีธรรม ไม่มีวินัย ไม่ใช่หมายถึงว่าธรรมและวินัยหายไป แต่เป็นเพราะว่าสังคมไม่ยึดถือปฏิบัติ อาจเป็นเพราะไม่มีคนประกาศเผยแผ่ หรือผู้ปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่าง เพราะฉะนั้น องค์ประกอบจำเป็นในการสร้างสังคมแห่งธรรมและวินัยมี ๒ อย่าง คือ ๑ การประกาศเผยแผ่ธรรมและวินัย ๒ การทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง

วินัยเป็นเกณฑ์วัดคุณภาพของสมาคมชมรมองค์กรต่าง ๆ สถาบันการศึกษาใดมีระเบียบกฎเกณฑ์ ข้อบังคับรัดกุมชัดเจน ย่อมเป็นที่เชื่อถือในวงวิชาการ สถาบันการเงินใดมีระเบียบกฎเกณฑ์ ข้อบังคับรัดกุมชัดเจน ย่อมเป็นที่เชื่อถือในวงการธุรกิจ

วินัยเป็นพื้นฐานแห่งการบรรลุธรรมทั้งในระดับโลกียะและโลกุตตระ วินัยระดับศีล ๕ ถือเป็นพื้นฐานของสังคมชาวบ้าน แม้แต่พระภิกษุจะรักษาศีล ๒๒๗ ข้อให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ก็ต้องอาศัยศีล ๕ เป็นฐาน จุดหมายสูงสุดแห่งการบำเพ็ญธรรมคือความหลุดพ้นจากกิเลสโดยเด็ดขาด จุดเริ่มต้นของเส้นทางไปสู่ความหลุดพ้นคือ วินัย ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในคัมภีร์ปาวีรวรรวว่า วินัยย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ความสำรวมๆมีเพื่อประโยชน์แก่ความไม่เดือดร้อนๆมีเพื่อประโยชน์แก่ความปราโมทย์ๆมีเพื่อประโยชน์แก่ความอิมใจๆมีเพื่อประโยชน์แก่ความสงบๆมีเพื่อประโยชน์แก่ความสุขๆมีเพื่อประโยชน์แก่ตั้งใจมั่นๆมีเพื่อประโยชน์แก่ความรู้เห็นตามเป็นจริงๆมีเพื่อประโยชน์แก่ความเบื่อหน่ายๆมีเพื่อประโยชน์แก่ความสำรอกกิเลสๆมีเพื่อประโยชน์แก่ความหลุดพ้นๆมีเพื่อประโยชน์แก่ความรู้เห็นความหลุดพ้นๆมีเพื่อประโยชน์แก่ความดับสนิทหาเชื้อมิได้^{๒๐๒}

ในมงคลสูตร มีข้อความตอนหนึ่งว่า วินโย จ สุสิกฺขิตฺโต วินยที่ศึกษาดีแล้ว อธิบายความว่า เมื่อคฤหัสถ์และบรรพชิตปฏิบัติวินัยถูกต้องแล้ว ชื่อว่าได้ศึกษาวินัยมาดี เป็นผู้ที่มีระเบียบอันดีงาม ประพฤติสงบเสงี่ยมเรียบร้อย ชวนให้หมู่คณะศรัทธาเลื่อมใส ร่วมกันจรจรลงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง เป็นคุณประโยชน์แก่ชาวโลก มีชีวิตเจริญด้วยคุณธรรม ก้าวหน้าไปโดยลำดับ นับว่าห่างไกลจากเวรภัย ปราศจากโทษทุกข์ทั้งในภพนี้และภพหน้า เรื่องมงคล ถกเถียงกันมากในครั้งพุทธกาล กลุ่มทิฐฐมั่งคณิกบอกว่า รูปที่เห็นแล้วเป็นมงคล กลุ่มสุตมั่งคณิกบอกว่า เสียงที่ฟังแล้วเป็นมงคล กลุ่มมุตมั่งคณิกบอกว่า อารมณ์ที่ทราบแล้วเป็นมงคล การเถียงกันเฉพาะเรื่องมงคลนี้ดำเนินอยู่ถึง ๑๒ ปี แม้ในปัจจุบันยังมีการถกเถียงกันผิดก็มีอยู่มาก สิ่งที่เป็นมงคลในพระพุทธศาสนา มี ๓๘

^{๒๐๒} วิ.ป.(ไทย) ๘/๓๖๖/๕๕๒, อง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑/๑, วิ.อ.(ไทย) ๑/๑๓๐.

เรื่อง วินัยเป็นหนึ่งใน ๓๘ นั้น นั่นคือระเบียบ ข้อบังคับ ประเพณีอันดีงามของสังคมที่ได้ศึกษาและถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด ถือเป็นมงคลสูงสุด เป็นพาหนะที่จะไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในชีวิตส่วนตนและสังคม

พระวินัย หมายถึง กฎระเบียบข้อบังคับ หรือขนบธรรมเนียมประเพณีที่จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปในทางเดียวกันของหมู่ภิกษุสงฆ์ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น เพื่อมีอาจารย์อันงามเป็นระเบียบเรียบร้อย อันจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติชอบ เป็นการเอื้อต่อการประพฤติธรรมทางจิตต่อไป หากจะเปรียบเทียบให้เด่นชัดขึ้นมา พระวินัยนี้ก็เปรียบกับกฎระเบียบหรือกฎเกณฑ์กติกาของสังคมหนึ่ง ๆ ที่อยู่ร่วมกันโดยมีกติกาตกลงกันไว้ ถ้าใครฝ่าฝืน ต้องถูกลงโทษตามกติกาที่ตั้งไว้นั้น หรือจะเปรียบเทียบกับกฎหมายบ้านเมืองของประเทศหนึ่ง ๆ ที่มีกฎหมายตราไว้สำหรับพลเมืองของประเทศนั้น ๆ ได้ปฏิบัติร่วมกัน ถ้าใครฝ่าฝืนก็มีความผิด

ประเด็นที่น่าสนใจและควรศึกษาในที่นี้ คือ ๑ จาริตตศีล ๒ วาริตตศีล คำว่า จาริตตศีล คือประพฤติตามสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ว่า นี่ควรทำ ส่วนวาริตตศีล คือไม่ประพฤติล่วงละเมิดข้อที่พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ว่า นี่ไม่ควรทำ พระพุทธเจ้าทรงใช้จาริตตศีลและวาริตตศีลเป็นเครื่องมือในการปกครองสงฆ์ในตอนต้นพุทธกาล โดยเฉพาะจาริตตศีล พระภิกษุประพฤติตามพระพุทธรองค์ พระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าเป็นมาตรฐาน เป็นแบบอย่างที่ดีงาม ภิกษุสงฆ์สามารถยึดเป็นแนวปฏิบัติเพื่อความดีงามอยู่แล้วพระพุทธเจ้าทรงอยู่ในฐานะเป็นผู้บอกทางที่ควรและไม่ควร ถ้าเป็นทางที่ควรจะทรงชี้ว่า นี่ควรเดิน ถ้าไม่ควรจะทรงชี้ว่า นี่ไม่ควรเดิน เพราะฉะนั้น ในเบื้องต้นเครื่องมือในการปกครองสงฆ์ไม่ว่าจะเรียกว่า ศีล หรือ สิกขาบท หรือ ปาติโมกข์ จึงอยู่ในลักษณะเป็นจาริตตะ และ วาริตตะ วิเคราะห์ได้ว่า สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงชี้ให้ทำหรือห้ามไม่ให้ทำอาจมีกรณีตัวอย่างเกิดขึ้นแล้ว หรือยังไม่เกิดก็ได้ เห็นได้ชัดเจนโดยเฉพาะกรณีศีลที่มานอกพระปาติโมกข์ เช่น ในกรณีที่มียมุงมาก ทรงอนุญาตให้ใช้ยมุง หรือในกรณีซึ่งสถานที่จงกรมต่ำ ทรงอนุญาตให้ถมพื้นที่ให้สูงขึ้นเพื่อไม่ให้น้ำท่วม ในกรณีที่มีคนนำของหอม ดอกไม้มาถวายภิกษุ ทรงอนุญาตให้รับของหอมแล้วเจิมไว้ที่บานประตูหน้าต่าง รับดอกไม้แล้ววางไว้ที่ด้านหนึ่งในวิหาร เป็นต้น โอวาทปาติโมกข์ และอาณปาติโมกข์

ปาติโมกข์สังวรศีล หมายถึงศีลที่เป็นสิกขาบท ที่ชื่อว่า ปาติโมกข์ เพราะทำบุคคลผู้รักษาศีลให้รอด ให้พ้นจากทุกข์ในอบายเป็นต้น ในที่นี้จะหมายถึงเอาสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่ภิกษุสงฆ์ พระปาติโมกข์มี ๒ ประการ คือ ๑ โอวาทปาติโมกข์ ๒ อาณปาติโมกข์ คำว่า โอวาทปาติโมกข์ หมายถึงข้อบังคับที่มีลักษณะเป็นคำสั่งและคำสอน มี ๓ ตอน คือ ตอนที่ ๑ ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นธรรมเผาบอวยิ่ง ท่านผู้รู้ทั้งหลายกล่าวนิพพานว่าอดเยี่ยม ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นสมณะ ตอนที่ ๒ ความไม่ทำบาปทั้งสี่ ความทำกุศลให้ถึงพร้อม ความทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตอนที่ ๓ ความไม่กล่าวให้ร้าย ความไม่ทำร้าย ความสำรวมในพระปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้ประมาณในภัตตาหาร การนั่งนอนที่สงัด ความประกอบเอื้อเฟื้อในอธิจิต นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระพุทธเจ้าทุกพระองค์มีโอวาทปาติโมกข์ ๓ ตอนเหมือนกัน และทุก

พระองค์ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ด้วยพระองค์เอง ในโอกาสอันควร เช่น พระพุทธเจ้าวิปัสสีทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ ๖ เดือนต่อหนึ่งครั้ง ส่วนอาณาปาติโมกข์ หมายถึงข้อบังคับที่เป็นบทบัญญัติอย่างชัดเจน สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ทั้งหมดทั้งของภิกษุสงฆ์และของภิกษุณีสงฆ์ แม้บทบัญญัติบางอย่างที่มีบทกำหนดโทษไว้ชัดเจนก็อนุโลมเข้าในอาณาปาติโมกข์ด้วย เมื่อมีการบัญญัติสิกขาบทชัดเจน พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะทรงหยุดแสดงโอวาทปาติโมกข์ ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์แสดงเฉพาะอาณาปาติโมกข์ ความจริง สาเหตุที่ไม่ทรงแสดงปาติโมกข์ด้วยพระองค์เองหลังจากที่ทรงบัญญัติสิกขาบทแล้วนั้น ไม่ได้หมายถึงจะทรงมอบภาระให้ภิกษุสงฆ์รับผิดชอบ แต่ทรงคำนึงความสำคัญและความบริสุทธิ์แห่งโอวาทปาติโมกข์ พระพุทธเจ้าทรงกระทำอุโบสถ ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงเฉพาะในที่ประชุมสงฆ์บริสุทธิ์เท่านั้น เมื่อภิกษุมีจำนวนมากขึ้น เป็นการยากที่จะมีเฉพาะผู้บริสุทธิ์ทั้งหมดในที่ประชุมสงฆ์ จึงทรงผ่อนคลายเป็นให้ภิกษุสงฆ์กระทำอุโบสถและยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทในพรรษาที่ ๒๐ ไปแล้ว ในปฐมโพธิกาล ภิกษุทั้งหลายรักษาพระหฤทัยของพระพุทธองค์ให้ทรงยินดีตลอด ๒ ปี มิได้ทำการล่วงละเมิด คราวนั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อไม่ทรงเห็นการล่วงละเมิดของภิกษุทั้งหลาย จึงมิได้ทรงบัญญัติปาราชิกหรือสังฆาติเสส พระวินัยในปฐมโพธิกาลจึงอยู่ในลักษณะจาริตตศีล และวาริตตศีล คำว่า ศีล หมายถึง ศีลนะ คือเป็นมูลราก มี ๒ นัย คือ ๑ รวมกายกรรมเป็นต้นไว้ไม่ให้กระจัดกระจายไป ๒ รองรับกุศลธรรมทั้งหลาย

๔.๔.๒ ด้านหลักธรรม

คำว่า วินัย โดยความหมายทางโลก หมายถึง ระเบียบข้อประพฤติปฏิบัติเป็นวินัย แต่ในความเป็นจริงในพระพุทธศาสนา วินัย หมายถึง เครื่องก้ำกัฏ ก้ำกัฏอย่างวิเศษ ขัดเกล่าอย่างวิเศษ ก้ำกัฏ ขัดเกล่าอะไร ก็ต้องเป็นการก้ำกัฏ สภาพธรรมที่ไม่ดี ที่เป็นอกุศลธรรมและกิเลส สภาพธรรมอะไรก็ตามที่ก้ำกัฏเสียซึ่งความไม่ดี ชื่อว่า วินัย

วินัย มี ๒ อย่าง คือ สังวรวินัย และ ปหานวินัย สังวรวินัย คือ เครื่องก้ำกัฏกิเลส ด้วยการสังวรหรือสำรวม ซึ่งแบ่งเป็นสังวร ๕ อย่าง คือ สีสังวร สติสังวร ขันติสังวร ญาณสังวร วิริยะสังวร สังวรทั้ง ๕ อย่างนี้ เป็นส่วนหนึ่งของวินัย ที่เป็นสังวรวินัย ซึ่งสีสังวร ก็คือการสำรวมด้วยศีล ถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็ศีล ๕ ถ้าเป็นบรรพชิตก็สิกขาบท เพราะสีสังวรเป็นวินัย เพราะก้ำกัฏกิเลสที่หยาบทางกาย วาจา, สติสังวร คือการสำรวมด้วยสติ คือขณะที่สติปฏิกูลเกิด รู้ลักษณะสภาพธรรมทางตาหูใจ, ญาณสังวร การสำรวมด้วยปัญญา, ขันติสังวร การสำรวมด้วยขันติและวิริยะสังวร การสำรวมไม่ให้กิเลสเกิดด้วยวิริยะ

พระวินัย เป็นพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ทรงแสดงก็อู่กับพระภิกษุที่เป็นพระธรรมที่ทรงแสดงบัญญัติสิกขาบทข้อห้าม และข้อควรประพฤติ ซึ่งจะเป็นรากฐานสำคัญให้กุศลที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วเจริญ และอาสวะกิเลสที่ไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็ไม่เกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ อันเป็นรากฐานสำคัญให้กุศลอื่นๆเจริญจนถึงการดับกิเลส อันเป็นพระวินัย เป็นรากฐานในการขัดเกลากิเลสอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น ภิกษุที่ดีเป็นลัทธิขี้อมรักษาพระวินัยไว้ ส่วนคฤหัสถ์ที่ศึกษาพระวินัย ย่อมรู้สิ่งที่ควรและไม่ควร กับการปฏิบัติกับเพศบรรพชิต อันจะเป็น

การรักษาพระศาสนา เพราะเป็นผู้รู้ในพระวินัยด้วย เพราะฉะนั้น พระวินัยจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในพระพุทธศาสนาตามที่กล่าวมา

ด้านนิติธรรม

พระวินัยหรือศีลของพระ เป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ เพื่อเป็นข้อห้ามสำหรับพระภิกษุไม่ให้ประพฤติหรือกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่จะทำให้เกิดความเสื่อมเสียหรือเสียหายเกิดขึ้น การกำหนดโทษของภิกษุผู้ฝ่าฝืนละเมิดพระวินัย เรียกว่าอาบัติ มี ๗ ประการ โดยเรียงลำดับตามโทษหนักไปหาเบาดังนี้ ๑. ปาราชิก ๒. สังฆาทิเสส ๓. ฤทธัจจย ๔. ปาจิตตีย์ ๕. ปาฏิเทสนียะ ๖. ทุกกฏ ๗. ทุพภาสิต ในหนังสือพุทธธรรมได้แปลประโยชน์ ๑๐ ประการ^{๒๐๓} เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย ดังนี้ ๑. เพื่อความดีงามที่เป็นไปโดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ ๒. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ๓. เพื่อการปราบคนหน้าด่านไม่รู้จักอาย ๔. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม ๕. เพื่อปิดกั้นความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะมีในปัจจุบัน ๖. เพื่อบำบัดความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะมีในภายหลัง ๗. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส ๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ยังเลื่อมใสแล้ว ๙. เพื่อความดำรงมั่นแห่งศีลธรรม ๑๐. เพื่อส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อย สนับสนุนวินัยให้หนักแน่น

พระวินัยเป็นกฎทางธรรม

พระวินัยเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งเป็นพระสัพพัญญู ผู้รู้ทุกสรรพสิ่ง ผู้มีปัญญาและเป็นผู้ประเสริฐสูงสุดเป็นผู้บัญญัติ ซึ่งจากที่ได้กล่าวข้างต้นมาแล้วว่า ผู้ที่เข้ามาบวชในบวรพระพุทธศาสนานั้น ต่างก็มีจำนวนมากมาย นอกจากมีจำนวนมากมายแล้ว ก็ยังมีความหลากหลายอีกด้วย ทั้งความหลากหลายในด้านต่างเหตุผล ในการเข้ามาบวช และความหลากหลายทางด้านโคตรตระกูลชนชั้นวรรณะอหยาตัย แต่ไม่ว่าผู้ที่เข้ามาบวชจะมาจากที่ใด หรือจะหลากหลายประมาณไหนก็ตาม เมื่อเข้ามาบวชแล้วก็มีพระวินัยเป็นสิ่งที่หล่อหลอม ให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ ยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและคณะสงฆ์ ตัวอย่างเช่นผู้ที่เข้ามาบวชจะได้รับการสั่งสอนมารยาทมาก่อนหรือไม่ แต่เมื่อเข้ามาบวชแล้วได้ประพฤติปฏิบัติตนตามพระวินัย ก็จะมีผลประพฤติและกิริยาที่งดงาม เช่น การฉันอาหาร ก็จะมีวินัย ในหมวดรับประทานอาหาร ชื่อเสขยวัตร อบรมสั่งสอนหล่อหลอมขัดเกลาผู้นั้นให้เป็นผู้มีสติ มีกิริยาและวัตรงดงามในขณะที่รับประทานอาหาร ถ้าไม่มีวินัยกำหนดเกี่ยวกับการรับประทานอาหารแล้ว อีกทั้งคนที่เข้ามาบวชบางคนเป็นคนที่ไม่ได้รับการอบรมมารยาทมาก่อน ขณะทานอาหารก็ไม่สำรวมไร้สติ มุมมามตะกละตะกลามส่งเสียงซูดปากเคี้ยวก็เสียงดัง สร้างความสะอิดสะเอียนต่อผู้มาพบเห็น ถ้าเหตุการณ์เป็นเช่นนี้จะสร้างความเสื่อมเสียต่อคณะสงฆ์มากมายแค่ไหน

^{๒๐๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๔๓๖.

ดังนั้นการปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมเกิดประโยชน์มากมายทั้งต่อตนเองผู้อื่นและคณะสงฆ์ ทำให้เกิดสังฆสามัคคีมีความพร้อมเพรียงในหมู่สงฆ์ ในทางกลับกันถ้าพระรูปใด เมื่อไปละเมิดหรือไม่ใส่ใจต่อสิกขาบทเมื่อใด ย่อมเกิดโทษอย่างมากมายทั้งต่อตัวท่านเองและต่อคณะสงฆ์เมื่อนั้น

กฎหมายทางโลกมีไว้เพื่อควบคุมประชาชนไม่ให้กระทำความผิด แต่ถ้าคนส่วนใหญ่ไม่เคารพยำเกรงกฎหมายแล้ว บ้านเมืองจะวุ่นวายขนาดไหนเช่นมีการฆ่าลักขโมยข่มขืนเป็นต้นเกิดขึ้นอย่างมากมายโดยไม่เกรงกลัวกฎหมาย และถ้าผู้คนในบ้านเมืองนั้นถือว่าการฆ่าลักขโมยข่มขืนเป็นต้น เป็นเรื่องปกติที่ทุกคนก็ทำกัน กฎหมายเป็นเพียงสิ่งในอุดมคติที่สมควรจะตั้งไว้เฉยๆ บ้านเมืองตอนนั้นก็คงเป็นยุคทมิฬหาความสงบสุขมิได้ หรืออาจจะถึงขั้นล่มสลายเสียด้วยซ้ำไปฉันใดก็ฉันนั้น สิกขาบทนั้นเปรียบเหมือนกับกฎหมายทางธรรมเพื่อควบคุมคณะสงฆ์ ซึ่งจะทำให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่ง

๔.๕ บทสรุป

จะเห็นได้ว่าพระวาจิสสรเถระชาวศรีลังกาผู้แต่งคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ได้นำข้อความจากพระวินัยปิฎกคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาบางส่วนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการแต่งคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) เพื่อให้คัมภีร์นี้มีเนื้อหาภาษาเชื่อมสัมพันธ์กันโดยลำดับชัดเจนน่าเชื่อถือทางวิชาการมากยิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อภิกษุที่จะนำไปใช้ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง เพื่อความเจริญในธรรมวินัยต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผลของการวิจัยและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ของการศึกษา ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ๒) เพื่อแปลคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) สรุปผลของการวิจัย ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลของการวิจัย

๕.๑.๑ ผลการศึกษาคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนีวินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

จากการศึกษาคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนีวินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ฉบับบาลี ซึ่งเป็นต้นแบบที่ได้แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยแล้ว ดังในบทที่ ๓ ซึ่งเดิมเป็นฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๔ ที่ปริวรรตมาจากภาษาบาลีอักษรเมียนมาร์ ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ โดยการตรวจชำระตามต้นฉบับของเมียนมาร์เป็นหลัก ในส่วนของคัมภีร์ผู้แต่งจะอธิบายพระวินัย โดยยึดเอาโครงเรื่องจากคัมภีร์ชื่อว่า “วินยวินิจจยะและอุตตรวินิจจยะ” (คัมภีร์ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เนื้อหาที่ศึกษาอยู่ในส่วนของคัมภีร์วินยวินิจจยะ โดยศึกษาเฉพาะเนื้อหาปาราชิกจนถึงปาจิตตีย์เท่านั้น) ดังปรากฏในโครงสร้างของเนื้อหา ๗ ตอน คือ

- ๑) คันถารัมภกถา บรรยายเกี่ยวกับการรจนาวินยวินิจจยฎีกา
- ๒) คันถารัมภกถาวันณนา อธิบายคำปรารภของวินยวินิจจยะ
- ๓) ปาราชิกกถา อธิบายปาราชิกของฝ่ายภิกษุสงฆ์
- ๔) สังฆาติเสสกถา อธิบายสังฆาติเสสของฝ่ายภิกษุสงฆ์
- ๕) อนียตกถา อธิบายอนียตของฝ่ายภิกษุสงฆ์
- ๖) นิสสัคคียกถา อธิบายนิสสัคคียของฝ่ายภิกษุสงฆ์
- ๗) ปาจิตตียกถา อธิบายปาจิตตีย์ของฝ่ายภิกษุสงฆ์

สาระสำคัญในตอน ๑) คันถารัมภกถา บรรยายเกี่ยวกับการรจนาวินยวินิจจยฎีกาเป็นคำเริ่มต้นของผู้แต่งคัมภีร์ เพื่อแสดงความเคารพพระรัตนตรัยและแสดงปณิธานความแน่วแน่และเป้าหมายของการแต่งคัมภีร์ โดยใช้คำในลักษณะร้อยกรอง (รูปคาถา) เริ่มต้นคำว่า “อาทิจจวสมพร ปาตุภูตัม จนจบคำวา สำนวนน์ สาธุ สุนนตุ สนโตติ.” (ดูคำแปลภาษาไทย ข้อ (ก) ถึง (ธ) ในบทที่ ๓)

ตอน ๓) ปาราชิกกถา อธิบายปาราชิกของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ผู้แต่งต้องการอธิบายโครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์ “วินยวินิจจยะและอุตตรวินิจจยะ” เริ่มต้นตั้งแต่เรื่องปาราชิกข้อที่ ๖ โดย

^๑ วินิจจยฎีกา(บาลี) หน้า ๑-๔.

มุ่งอธิบายเฉพาะเนื้อหาในคัมภีร์ ในขณะที่เดียวกันได้ค้นคว้าอ้างอิงและเทียบเคียงคัมภีร์ต่าง ๆ ด้วย โดยใช้ข้อมูลสนับสนุนจากคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถาและฎีกา และทัศนะของอาจารย์ ที่สอดคล้องกัน ซึ่งเริ่มต้นอธิบายเนื้อหาในข้อที่ ๖ เป็นต้นไป ในคำว่า ๖. ติวเธ ติลมตตมปิ มคเค เสวนเจตโน (จบข้อ ๓๒๔)

ตอน ๔) สังฆาติเสสกา อธิบายสังฆาติเสสของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ผู้แต่งต้องการอธิบายโครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์ “วินยวินิจจยะและอุตตรวินิจจยะ” เริ่มตั้งแต่เรื่องสังฆาติเสส ในข้อที่ ๓๒๕ (สังฆาติเสสกา) เริ่มคำว่า “โมเจตุกามตัจจิตต วายาโม สุกกโมจโน” เป็นต้นไปจนจบข้อที่ ๕๔๑

ตอน ๕) อนียตกา อธิบายอนียตของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ผู้แต่งต้องการอธิบายโครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์ “วินยวินิจจยะและอุตตรวินิจจยะ” เริ่มตั้งแต่เรื่องอนียต ในข้อที่ ๓๒๕ (อนียตกา) ในคำว่า “รโห นิสซชสสาเทน มาตุคามสส สนติโก” เป็นต้นไปจนจบข้อ ๕๕๐

ตอน ๖) นิสสัคคียกา อธิบายนิสสัคคียของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ผู้แต่งต้องการอธิบายโครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์ “วินยวินิจจยะและอุตตรวินิจจยะ” เริ่มตั้งแต่เรื่องอนียต ในข้อที่ ๕๕๑ (นิสสัคคียกา) ในคำว่า “โฆม กปปาสโกเสยโย สาณ ภคณจ กมพล” เป็นต้นไปจนจบข้อ ๘๘๘

ตอน ๗) ปาจิตติยกา อธิบายปาจิตติยของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ผู้แต่งต้องการอธิบายโครงสร้างเนื้อหาของคัมภีร์ “วินยวินิจจยะและอุตตรวินิจจยะ” เริ่มตั้งแต่เรื่องปาจิตติย ในข้อที่ ๘๘๙ (ปาจิตติยกา) ในคำว่า “สมปขนมฺสวาทะ ปาจิตติยมฺหิรติ” เป็นต้นไปจนจบข้อ ๑๘๒๙

จากการศึกษาพบว่า คัมภีร์ “วินยวินิจจยะและอุตตรวินิจจยะ” เป็นต้นแบบโครงเรื่องที่ผู้แต่งต้องการอธิบาย โดยนำใจความต่างๆ มาเรียบเรียงอธิบายเนื้อหาแบบร้อยแก้วเพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจง่าย ในชื่อคัมภีร์ว่า “วินยัตถสารสันทีปนีวินยวินิจจยฎีกา” ทำให้ทราบต้นทางของคัมภีร์ และเห็นว่า ภาพรวมของคัมภีร์มีความเชื่อมโยงตลอดสาย จากปลายย้อนไปหาต้น คือ จากฎีกา (ซึ่งเดิมอาศัยโครงเรื่องในพระไตรปิฎก) ที่มุ่งอธิบายพระวินัย ในส่วนที่เป็นข้อวินิจจยหรือข้อสงสัยเกี่ยวกับการปฏิบัติพระวินัย เทียบเคียงกับพระวินัยปิฎก รวมทั้งมีอ้างอิงถึงพระสูตรตันตปิฎก และอรรถกถาฎีกาต่างๆ

๕.๑.๒ ผลการแปลคัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนีวินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

ผลการแปลคัมภีร์ ตามที่ได้ดำเนินการแปลโดยผู้เชี่ยวชาญทางภาษาบาลี ซึ่งเดิมคัมภีร์เป็นฉบับบาลี ยังไม่ปรากฏการแปลเป็นภาษาไทย ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ได้ผลของการแปลคัมภีร์ฎีกาพระวินัย คือ คัมภีร์วินยัตถสารสันทีปนีวินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับปาราชิก สังฆาติเสส อนียต นิสสัคคียปาจิตติย และปาจิตติย และทำให้ได้ผลของการศึกษาที่เกิดจากการศึกษาด้านคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในแง่มุมต่างๆที่เป็นประโยชน์ ซึ่งได้นำเนื้อหาไปศึกษาวิเคราะห์ในบทที่ ๔ ดังที่ได้อธิบายและเรียบเรียงไว้ตามลำดับ

๕.๑.๓ ผลการวิเคราะห์คำกริยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

ผลการวิเคราะห์คำกริยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค)

พบว่า

ด้านภาษาและการใช้ไวยากรณ์

การใช้ภาษาบาลีในการรจนาหรือเรียบเรียงคำกริยัตถสารสันทีปนีโดยใช้หลักภาษาและหลักไวยากรณ์ที่โดดเด่นได้แก่ วิธีการใช้นามศัพท์ กริยาศัพท์ อัพยศัพท์ สุภาชิต สำนวนโวหาร ข้ออุปมาเปรียบเทียบ

การใช้นามศัพท์ตามที่ปรากฏในคำกริยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) ประกอบด้วยนามศัพท์ (นามนาม คุณนาม และสัพพนาม) เป็นคำที่ระบุให้ทราบเพศ คำนาม (ลิงค์) จำนวนคำนาม (วจนะ) และการผันคำ (วิภัติ) ในคำกริยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) มีวิธีแจกคำนามวิภัตตินามเจ็ดวิภัติ ได้แก่ ปฐมาวิภัติ จนถึงสัตตมีวิภัติ

การใช้กริยาศัพท์ เน้นการใช้คำศัพท์ประเภทกริยา ที่แสดงอาการ บอกให้รู้ ความเคลื่อนไหว เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ของประธาน เรียกว่า กริยา มีคำศัพท์กริยาในระหว่างประโยค (ใช้กริยาภิตก์ ได้แก่ ต ตวา อนต หรือ มาน ปัจจย) คำกริยาท้ายคุมประโยค ตามลำดับ เรียกว่า กริยาคุมพากย์ (คือ กริยาอาชยัตถ)

การใช้อัพยศัพท์ เน้นการใช้คำบาลีที่ไม่ต้องผันคำ ไม่แจกรูปด้วยวิภัตตินามเจ็ดวิภัติ เรียกว่า อัพยศัพท์ ได้แก่ เป็นอุปสรรค นิบาต และปัจจย (คือ คำอุปสรรค เป็นคำประเภท คำนามคำอื่น เป็นคำนาม กริยา ก็ได้, คำนิบาต เน้นใช้เพื่อเชื่อมความของคำนาม กริยา และระหว่างประโยค, ปัจจย เป็นปัจจยท้ายนาม ใช้ประกอบนามศัพท์ สัพพนาม และธาตุ เมื่อลงปัจจยไม่ต้องเพิ่ม คำนาม (ลงท้ายนามเป็นเครื่องหมายวิภัตติลงท้ายธาตุเป็นเครื่องหมายกริยา) ดังกล่าวแล้ว

การใช้ภาชิตและสำนวนโวหาร มีลักษณะเป็นคำเฉพาะหรือคำที่มีความหมายพิเศษ ซึ่งอาจต้องอธิบายเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจทั้งในแง่ความหมาย ขอบเขตและจุดประสงค์ตรงตามความหมายของคำนั้น ๆ เช่น สำนวนในปาราชิกกถาว่า ทุกกณฺฐติ หิ ยํ วุตตํ สฺโณหิ ยถาถํ อปรหํ วิรทญฺชลิตํ ยญจ ทุกกณฺฐติ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคำอื่น ๆ จำนวนมาก เช่น คำว่า ฤทธจยํ ปาราชิกํ ทุกกณฺฐํ เป็นต้น

การวิเคราะห์ศัพท์ในคำกริยัตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) มีความหลากหลาย ซึ่งรูปแบบการวิเคราะห์เป็นไปตามหลักไวยากรณ์ ของการวิเคราะห์คำนาม คำกริยา เรียกว่า นามกิตก์ หรือกริยาภิตก์ หรือการวิเคราะห์ในสมาส ตัทธิธิต เป็นต้น ดังปรากฏคำที่วิเคราะห์ เช่น เสฏฺโฐ อปปฏิปุคฺคโล พุทฺโธ ธมฺโม นิรจฺคโณ ภิกฺขุ วินิจฺฉโย ปญฺญ (ผู้ฉลาด) อปาโร วินยสาโร มโนโร อกฺชาตํ ปาราชิกโ ภาโร โดยพุลฺลโ ภโมเจตฺถกาโม กามา กามปาริจฺจยา เป็นต้น

การใช้อุปมาเปรียบเทียบ หรืออุปมาหลังการใช้ตามรูปแบบมี ๓ ประเภทคือ

- ๑) สัททคัมมา รู้ด้วยศัพท์ คือมีศัพท์ระบุอุปมาปรากฏ เช่น อิว วา เป็นต้น
- ๒) อัถถคัมมา รู้ด้วยอรรถ คือใช้คำแสดงความหมายในเชิงเปรียบเทียบ

๓) วากยัตถวิสัย คือไม่มีศัพท์ระบุอุปมา แต่ดูภาพรวมของประโยคทั้งหมด

การใช้ฉันทลักษณ์ คือ ลักษณะการเรียบเรียงภาษาโดยเรียบเรียงเนื้อความเป็นร้อยกรอง เช่น การใช้ฉันทลักษณ์ ที่เรียกว่า ปุณฺณยวตฺร คือ ฉันทที่กำหนดด้วยอักษรสามสิบสองคำ มีสี่บาททุกสเปดคำเป็นต้น การใช้ฉันทลักษณ์ ปรากฏในตอนต้นเรื่อง กลางเรื่องบางส่วน และท้ายเรื่อง

๕.๑.๔ ผลการศึกษาเพื่อได้รูปแบบการปฏิบัติพระวินัยที่ถูกต้อง

จากการศึกษาสรุปผลการศึกษา ดังนี้

๑) ด้านการสังเคราะห์เนื้อหาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ทำให้ทราบว่ แนวทางการสังเคราะห์ ได้แก่ สังเคราะห์โดยยกร่างแนวคิดในเนื้อหาคัมภีร์ที่ต้องการศึกษาโดยเฉพาะ เช่น การพัฒนามนุษย์ที่ปรากฏตามคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์เฉพาะคหปติวรรค การจัดหมวดหมู่และแยกประเภทตามประเด็นที่วิเคราะห์เพื่อให้ได้แนวคิดที่ต้องการศึกษา นำแนวคิดที่จากการสังเคราะห์เป็นแนวคิดหรือองค์ความรู้ใหม่ ที่จะนำไปใช้ประโยชน์ สรุปแนวทางสังเคราะห์สามารถปฏิบัติได้ตามขั้นตอน คือ (๑) การกำหนดหัวข้อปัญหา (๒) การวิเคราะห์ปัญหา (๓) คัดเลือกและรวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อปัญหา (๔) การวิเคราะห์เพื่อสังเคราะห์ผล เป็นขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลด้านรายละเอียด ลักษณะ วิธีการวิจัย ข้อสรุป แปลความหมาย (๕) การเขียนรายงานนำเสนอผลการสังเคราะห์ ข้อสรุป ข้อค้นพบ และข้อเสนอแนะ

๒) ด้านโครงสร้างและแนวทางการสังเคราะห์คัมภีร์วินยัตตสารสันทิปนี นามวินยวินิจจยฎีกา (ปฐมา ภาค) พบว่า มีลักษณะโครงสร้างเชิงสัมพันธ์ด้านเนื้อหา และเชื่อมโยงด้วยข้อสนับสนุนหลักและข้อสนับสนุนดั่งรอง

๓) ด้านการศึกษาเนื้อหาคัมภีร์ โดยศึกษาลำดับเนื้อหาและหัวเรื่องสำคัญของคัมภีร์ ฎีกาที่สัมพันธ์กับคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ตามรายการดังกล่าว ทำให้ได้องค์ความรู้ด้านวินัยของพระสงฆ์ แบ่งเป็น ๕ หมวดใหญ่ โดยมีเนื้อหาสรุป ดังนี้

หมวดปาราชิก เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำผิดร้ายแรงทางวินัยของพระสงฆ์ คือ การมีเพศสัมพันธ์ การลักขโมย การก่ออาชญากรรม (ฆ่ามนุษย์) การโฆษณาหรืออวดคุณธรรมขั้นสูง

หมวดสังฆาติเสส เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำผิดรองลงมาจากอาบัติปาราชิก คือ เรื่อง การปล่อยน้ำอสุจิ การกำหนดเคล้าคลึงกายของสตรี การใช้คำยาบพาดพิงเรื่องเพศ, เรื่องลามก การ พุดชกนําสตรีให้บำเรอกาม (พุดล่อลวงทางเพศ) พุดชกสือ (เป็นพ่อสื่อให้ชายและหญิง) การสร้างกุณิ เกินขนาดและไม่ได้รับอนุญาต การก่อสร้างวิหารใหญ่ การโจทภิกษุอื่นโดยไม่มีมูล (กล่าวหาผู้อื่น)การ กล่าวหาผู้อื่นว่าต้องโทษหนัก (ปาราชิก) การยุแยงให้แตกสามัคคีของหมู่คณะ การหลงเชื่อผู้อื่นและ พยายามทำให้สงฆ์แตกสามัคคี ภิกษุต้องติงและประพดิตัวเสื่อมเสีย การตระกูลอุปฐากเสียหยา การ อยู่ปริวาส (การปฏิบัติตนเพื่อออกจากอาบัติสังฆาติเสส)

หมวดอนิยต เกี่ยวข้องกับการสนทนาปราศรัยกับสตรีในที่ลับหู ลับตา ที่เป็นช่องว่าง
ให้ก่อความผิดร้ายแรงได้

หมวดนิสสัยเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องจิวร บาตรและเครื่องปูลาดหรือเสนาสนะต่าง ๆ เป็นต้น สรุปลงได้ดังนี้ ๑) เรื่องจิวรห้อย่าง, ๒) เก็บจิวรสิบห้อย่าง, ๓) อากาลจิวร,

๔) จีวรเก่า, ๕) การรับจีวร, ๖) การขอสิ่งของจากคนที่ไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน, ๗) การรับ-ใช้สอยผ้าเกินกำหนด, ๘) การไม่ได้บอก/ปวารณาไว้ก่อน, ๙) การเบียดเบียนเอาจีวรจากอุบาสก, ๑๐) การใช้เงินซื้อจีวร ๑๑) ที่นั่งซึ่งลาดหรือหล่อ ชื่อว่าสันถัต ๑๒) ขนเจียมสีด้า ๑๓) ภิกษุใช้ให้ทำสันถัตใหม่ ๑๔) สันถัตที่หล่อไว้ภายในหกปี ๑๕) ที่นั่งทำด้วยสันถัต ๑๖) ขนเจียม ๑๗) รับเองและใช้ให้รับ กหาปณะ ๑๘) การแลกเปลี่ยนสิ่งของมีค่า ๑๙) การซื้อขาย ๒๐) ประภทของบาตร ๒๑) บาตรมีรอยร้าวไม่เกิน ๒๒) เกสขห้า ๒๓) วัสสิกสาฎิกก (ผ้าอาบน้ำฝน ๒๔) การแย่งชิงเอาจีวร ๒๕) ขอด้ายเย็บผ้า ๒๖) จัดแจงให้ช่างทำจีวรให้ยาวเกิน ๒๗) อัจเจกจีวร ๒๘) ภิกษุอยู่เสนาสนะป่าที่น้ำกลัว ๒๙) น้อมลากไปเพื่อตน

๔) ด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติพระวินัย ทำให้ได้องค์ความรู้ด้านการปฏิบัติพระวินัย เช่น ความรู้เกี่ยวกับการมีเพศสัมพันธ์หรือเสพเมถุนธรรม ข้อวินัยเรื่องการมีเพศสัมพันธ์หรือเสพเมถุนธรรม เรื่องการลักขโมย น้อโกงและทำทุจริตต่างๆ) เรื่องการข่มขืนหรือการก่ออาชญากรรม เรื่องการอวดคุณธรรมชั้นวิเศษหรือโฆษณาชวนเชื่อ เป็นต้น สรุปสาระสำคัญดังนี้

ความรู้เกี่ยวกับการมีเพศสัมพันธ์หรือเสพเมถุนธรรม เกี่ยวข้องกับการมีเพศสัมพันธ์กับสตรี บุรุษ บัณฑิตหรือแม้แต่สัตว์เดรัจฉานหรือศพมนุษย์ ผ่านทางทวาร ๓ (สตรี) หรือ ๒ (เช่นบุรุษ) การใช้ปลอกสวมและเครื่องลาดอื่น ๆ ด้วย รวมทั้งตุ๊กตาสตรี ก็ถือว่าเป็นวัตถุที่ไม่ควรจำต้อง ตามที่อธิบายไว้ในบทที่ ๔

ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการลักขโมย น้อโกงและทำทุจริตต่างๆ เกี่ยวข้องกับวิธีการทำทุจริตด้วยการลักขโมยในรูปแบบต่าง ๆ ตามลักษณะของการลักขโมยมี ๕ ประการคือ ๑) การลักเอาด้วยมือตนเอง ๒) การออกคำสั่ง การจ้างวาน ๓) การโยน การปล่อย การหลบเลี่ยงเพื่อสิ่งของผ่านพื้นที่เขตเก็บภาษี ๔) การวางแผนลักขโมย ๕) ลักษณะการลักเอาโดยเจ้าของจำยอมโดยมิชอบ

ลักษณะอาการของการลักขโมย มีหลายประการคือ ๑) การใช้คำพูดออกสั่งให้ลักขโมย หรือใช้ร่างกายประกอบ ๒) การชักชวนคนอื่นเพื่อวางแผนกันไปลักขโมย ๓) การกำหนดกาลของการลักขโมย ๔) การทำเครื่องหมายหรือสัญญา ๕) กลอุบายในการลักขโมย โดยสรุป มี ๕ วิธีการ คือ การขโมย การข่ม การกำหนด การปกปิด และสลาภ กล่าวคือ ๑) วิธีขโมย เช่น การแอบเข้าไปทางช่องอุโมงค์ หรือย่องเบา เป็นต้น ๒) การข่ม ๓) การกะ คือกำหนดลักเอา ๔) ปิดบังอำพรางและซ่อนเร้น ๕) การลักด้วยสลาภ

องค์ประกอบ ๕ ประการ คือ วัตถุ กาล (เวลา) ราคา เทสะ (โอกาส) และการใช้สอย (โอกาส) เป็นข้อพิจารณาฐานะห้า สำหรับผู้ทำหน้าที่วินิจฉัยพระวินัย

ความรู้เรื่องการข่มขืน ชีวิตมณุษย์เริ่มต้นจากถือปฏิสนธิแห่งรูปและนาม หรือการถือกำเนิดเป็นมณุษย์ในครรภ์มารดา ดังนั้น การคิดจะฆ่าชีวิตมณุษย์ มีหลายประการ เช่น การใช้อาวุธ คือดาบ หอกก กระบอง ไม้ค้อน ก้อนหิน ศาสตรา ยาพิษ เชือก เป็นต้น หรือด้วยคำพุดูให้ไปตาย หรือการใช้ไสยศาสตร์

ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอวดคุณธรรมชั้นวิเศษ เกี่ยวข้องกับอวดหรือโฆษณาคุณธรรมชั้นวิเศษ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ มรรค ภาวนา ผล สัจกิริยา การละ

กิเลส ความที่จิตปราศจากนิเวศน์ การยินดีในเรือนว่าง ที่มีอยู่จริงในตนเอง โดยกล่าวอวดด้วยการใช้คำพูด หรือใช้ร่างกายหรือแสดงสัญลักษณ์ทางกาย ให้ผู้ฟังซึ่งอยู่ในระยะสิบสองศอก เป็นหญิง ชาย คฤหัสถ์ บรรพชิต ที่พอรู้ความหมาย

องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องสังฆาภิเสก ตามที่อธิบายไว้ในบทที่ ๔ สรุปได้ ๔ หมวดสำคัญคือ ๑) เรื่องทางเพศ เกี่ยวกับการทำสุจิให้เคลื่อน หรือการสำเร็จความใคร่ ๒) เรื่องลามก อนาจารและประพฤติกุศลร้าย ๓) เรื่องการทำสร้างกุศลที่ไม่ได้รับอนุญาตและเกินมาตรฐาน ๔) เรื่องการใส่ร้ายหรือกล่าวหาที่ไม่มีมูลความจริงและเรื่องการยุยงให้สงฆ์แตกแยกกัน

องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนิสสัยปาจิตตีย์และปาจิตตีย์ ในบทที่ ๒ โดยแยกเป็นประเภทและหมวดหมู่ คือ ๑.๑) เรื่องผ้าประภทจีวร ๑.๒) เรื่องบริขารต่างๆ เรื่องเสนาสนะที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ๑.๓) เรื่องเงินทอง รตนะ ของมีค่าและการแลกเปลี่ยน ซื้อขายของมีค่า

แสดงการจัดประเภทและหมวดหมู่เนื้อหาในเรื่องปาจิตตีย์ มีทั้งสิ้น ๑๖ หมวดเรื่องสำคัญ ได้แก่ ๑. การทำร้ายร่างกาย ๒. เขตราชฐาน ๓. การเดินทางและการพักแรม ๔. การแสดงธรรม ๕. การฉันอาหาร ๖. บริขารและเครื่องใช้ ๗. การนอนและที่อยู่อาศัย ๘. การนั่ง ๙. การพูดและการสนทนา ๑๐. การอาบน้ำ (สรงน้ำ) ๑๑. กุฎีและวิหาร ๑๒. จีวรและผ้าต่างๆ ๑๓. ต้นไม้ พื้นดินและสิ่งแวดล้อม ๑๔. สัตว์และสิ่งมีชีวิตต่างๆ ๑๕. สุรา ๑๖. ข้อห้ามและข้อปฏิบัติอื่นๆ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

คัมภีร์วินัยตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) มีเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ชัดเจนในพระวินัยของพระภิกษุสงฆ์ จึงสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจที่ดีความทางพระวินัยของพระภิกษุสงฆ์ได้ และควรมีการเผยแพร่ให้กว้างขวางขึ้น

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

๑. การศึกษาการแปลและตีความคัมภีร์วินัยตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ทุติโย ภาค)

๒. การศึกษาเชิงสังเคราะห์คัมภีร์วินัยตถสารสันทีปนี นาม วินยวินิจจยฎีกา (ปฐโม ภาค) และ (ทุติโย ภาค)

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

————. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

————. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

————. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

คณะสงฆ์อำเภอพระพุทธบาท. มงคล ๑๐๘ ในรอยพระพุทธบาท (อรรถกถา พุทธปาทลขณ).

กาญจนบุรี: สำนักพิมพ์ธรรมเมธี – สหทัยพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๘.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในลังกา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๗.

ฉลาด บุญลอย. ประวัติวรรณคดีบาลี ตอนที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช-

วิทยาลัย, ๒๕๐๖.

ประเสริฐ ณ นคร. ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๙.

พระเทพเมธาจารย์ (เจ้า จิตปัญโญ). แบบเรียนวรรณคดีบาลี ประเภทคัมภีร์บาลีไวยากรณ์.

นครสวรรค์: วัดโพธาราม, ๒๕๐๓.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). อานุภาพพระปริตร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง-

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ). พุทธประวัติจากหินสลัก/ พุทธศาสนิกขุ บรรยาย.

กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๕๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

————. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง-

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระนันท์ปัญญาจารย์. จุฬคันถวงศ์. **ประวัติย่อคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา**. แปลโดย สิริ เพ็ชรไชย.

กรุงเทพมหานคร : บริษัทนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๖.

พระปัญญาสามิ. **ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสตร์**. แปลและเรียบเรียงโดย แสง มนวิthur. พิมพ์ในงาน

พระราชทานเพลิงศพเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฌปัญมหาเถระ)

วัดสุทัศนเทพวราราม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๕.

พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). **งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคณาธรรมบท**. นครปฐม :

วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโธมส, ๒๕๔๕.

พระรัตนปัญญาเถระ. **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ เล่ม ๔ ชินกาลมาลีปกรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระวาจิสสรเถระ, **พระคัมภีร์อุบาสก ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์**. แปลโดย นายปุ๋ย

แสงฉาย. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางอนุ ทองไข่มุกด์.

กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนนนทชัยจำกัด, ๒๕๑๑.

พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ. **ฉนุโหมณขรี**. ลำปาง : วัดท่ามะโอ, ๒๕๒๘.

พระสารีบุตรเถระ ชาวศรีลังกา. **พระคัมภีร์สารัตถทีปนี(แปล) ภาค ๑ - ๔**. แปลโดย นายสิริ

เพ็ชรไชย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๒.

พระสิทธิธรรมาภรณ์. **สยามบุปผสัมปทา**. แปลและเรียบเรียงโดย นันทา สุตกุล. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ใน

งานหล่อพระประธานและงานทำบุญอายุ ๖ รอบ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปญญโก

ธีร์ ป.ธ. ๙). กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวกร, ๒๕๑๑.

พระสิริมังคลาจารย์. **มงคลตถทีปนีปจโม ภาค**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช-

วิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____ **มงคลตถทีปนี ทุติโย ภาค**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๒๕.

_____ **มั่งคั่งตถทีปนีแปล เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช-

วิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระสังฆรักษ์ขิตมหาสามิเถระ. **คัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์**. แปลโดย คนธสารภิกขุ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

_____ **คัมภีร์สุโพธาลังการ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. แปลโดย นาวาเอก แยม

ประภัศร์ทอง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔.

พระอุปติสเถระ. **วิมุตติมรรค ฉบับภาษาอังกฤษของพระอาจารย์ พระโสมเถระ และพระเขมินท-**

เถระ. แปลโดย พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. กรุงเทพมหานคร

: สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๘.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย – อโยธยา. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๕.

มปต. ราชบัณฑิตยสถาน. แปลโดย พระมหาวชิราวุธ (เรื่อง เปรียญ), (กรุงเทพมหานคร: โสภณการพิมพ์, มปป.).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมนตปาสาทิกา ภาค ๑ - ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ทุติยสมันตปาสาทิกา แปล เล่ม ๑ - ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

..... ตติยสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวรรควรรณา ตอน ๑ - ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

..... จตุตถสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยจุลวรรควรรณา. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

..... ปัญจสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย ปริวารวรรณา. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

..... สมนตปาสาทิกา นาม วินยตถกถา (ปจโม ภาโค). พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

..... สมนตปาสาทิกา นาม วินยตถกถา (ทุติโย ภาโค). พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

..... สมนตปาสาทิกา นาม วินยตถกถา (ตติโย ภาโค). พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

..... สมนตปาสาทิกา นาม วินยตถกถาอดุลโยชนา (ทุติโย ภาโค). พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

..... สารตถทีปนี นาม วินยฎีกา สมนตปาสาทิกาวณณา (ปจโม ภาโค). พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

..... สารตถทีปนี นาม วินยฎีกา สมนตปาสาทิกาวณณา (ทุติโย ภาโค). พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

..... สารตถทีปนี นาม วินยฎีกา สมนตปาสาทิกาวณณา (ตติโย ภาโค). พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

..... สารตถทีปนี นาม วินยฎีกา สมนตปาสาทิกาวณณา (จตุตโธ ภาโค). พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วัดพระพุทธบาท. หนังสือที่ระลึกงานเทศกาลนมัสการพระพุทธบาท สระบุรี. สระบุรี : โอ.เอส. พรินท์ติ้งเฮ้าส์, ๒๕๕๒.

ส. ศิวลักษณ์. **ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ส่องสยาม, ๒๕๕๒.

สมเด็จพระกรมพระปรมานุชิตชิโนรส. **พระปฐมสมโพธิกถา พิศดาร ๒๙ ปริจเฉท**. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียงจงเจริญ, มปป.

สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อจ อาสภมหาเถร). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อจ อาสภมหาเถร แปลและเรียบเรียง)**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **วินัยมุข (เล่ม ๑)**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว). **ปฐมสมโพธิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

สิริวัฒน์ คำวันสา. **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

_____. **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**,

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

_____. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาฉบับมุขปาฐะ ภาค ๒**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พันธุ์ ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคอ – ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๕๗.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระเมธีวราญาณ , “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปรมัตถมัญจุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘,

พระมหาจรัญ อุตตมธมโม (บัวชูก้าน). “นัยการฎีกา: แปลและศึกษาวิเคราะห์, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**,” บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาจารย์ จรณธมโม. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่องศิลป์ในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์-
ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระมหาประทีป อภิวิฑูโน (แถวพันธ์). “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์สมันตปาสาทิกากับ
กฎหมายตราสามดวง”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระมหาสมลักษณ์ คนธสาโร (สารากิวงศ์). “การแปลและศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สมันตภัททิกา อรรถ
กถาขนาดตวงค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาอุดร สุทธิธนาโณ (เกตุดทอง). “ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์กัณฑ์ชาวิตถนีนอรรถกถา”. **วิทยานิพนธ์-
พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
๒๕๕๕.

สุเทพ พรหมเลิศ, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหาวงศ์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**,
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระดิเรก วชิรธนาโณ, “การศึกษาลักษณะคัมภีร์ปกรณ์วิเสสพระวินัยล้านนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๖.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. ภาควิชาภาษาตะวันออก. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลง
กรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ธัช มั่นต่อการ. “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สมันตปาสาทิกาศิลปศาสตร์” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร-
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระมหาพรหมปัญญา ฉายา พรหมปญฺโญ นามสกุล (เจริญรัมย์)
วัน เดือน ปีเกิด	: วันพฤหัสบดีที่ ๒๘ เดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๑๔
สถานที่เกิด	: บ้านยางบ่อเทศ ตำบลเมืองบัว อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์
บรรพชาเมื่อ	: วันอาทิตย์ที่ ๓ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๒๘ ณ วัดสระกุดน้ำใส จังหวัดร้อยเอ็ด
อุปสมบทเมื่อ	: วันอาทิตย์ที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๔ ณ วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ
ประวัติการศึกษา	: พ.ศ.๒๕๕๕ เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียน คณะจังหวัดสุรินทร์
ประวัติการทำงาน	: พ.ศ.๒๕๔๘ เจ้าอาวาสวัดไทรงาม (ไทรงาม) ตำบลเมืองบัว อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ.๒๕๕๒ เจ้าคณะตำบลสระซุด อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์
ปีที่เข้าศึกษา	: พ.ศ.๒๕๕๖ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดไทรงาม ๒๙๐ ม.๑๐ ตำบลเมืองบัว อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๙๐ โทร. ๐๘๖๘๘๑๕๖๙๒